

ΕΛΕΥΣΙΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΚΟΚΚΟΥ-ΒΥΡΙΔΗ

ΠΡΩΙΜΕΣ ΠΥΡΕΣ ΘΥΣΙΩΝ
ΣΤΟ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

ΠΡΩΙΜΕΣ ΠΥΡΕΣ ΘΥΣΙΩΝ
ΣΤΟ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

ISSN 1105-7785
ISBN 960-7036-87-5

ΕΛΕΥΣΙΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΚΟΚΚΟΥ-ΒΥΡΙΔΗ

ΠΡΩΙΜΕΣ ΠΥΡΕΣ ΘΥΣΙΩΝ
ΣΤΟ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Στὴ μνήμῃ
τοῦ Ἰωάννη Τραυλοῦ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	13
I. ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ	
ΕΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 5ου π.Χ. ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΥΡΕΣ ΤΟΥ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟΥ	23
ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	23
ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	25
ΣΟΛΩΝΕΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	28
ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΕΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	31
ΚΙΜΩΝΕΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	33
II. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	39
ΠΥΡΑ Α	39
ΠΥΡΑ Β	44
ΠΥΡΑ Γ	49
III. ΤΑΥΤΙΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	52
ΠΥΡΑ Α	54
ΠΥΡΑ Β	60
ΠΥΡΑ Γ	66
IV. ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	69
ΑΓΓΕΙΑ - ΛΥΧΝΟΙ	69
Πυρὰ Α	69
Πυρὲς Β καὶ Γ	72
ΠΙΝΑΚΙΔΙΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ	97
Πυρὰ Α	97
Πυρὲς Β καὶ Γ	101
ΕΙΔΩΛΙΑ	105
Πυρὰ Α	105
Πυρὲς Β καὶ Γ	117
ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ	130
Πυρὲς Α, Β καὶ Γ	130
V. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΥΡΩΝ ΤΟΥ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟΥ	142
VI. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΣΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΥΡΕΣ ΤΟΥ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟΥ	145
ΒΩΜΟΙ	147
ΕΝΑΓΙΣΜΟΙ	159
ΕΟΡΤΕΣ ΣΠΟΡΑΣ	186

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	197
ΠΥΡΑ Α	197
Ἀγγεῖα	197
Λύχνοι	200
Πινακίδια	201
Εἰδώλια	204
Μετάλλινα ἀντικείμενα	215
ΠΥΡΑ Β	216
Ἀγγεῖα	216
Λύχνοι	232
Πίνακες	232
Εἰδώλια	234
Μετάλλινα ἀντικείμενα	243
ΠΥΡΑ Γ	247
Ἀγγεῖα	247
Λύχνοι	253
Πίνακες	253
Εἰδώλια	254
Μετάλλινα ἀντικείμενα	256
ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ (SUMMARY)	261
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	266

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οἱ ἀνασκαφές τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ποὺ διεξάγονται ἀπὸ τὸ 1882 στὸ ἐλευσινιακὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ἔφεραν στὸ φῶς σημαντικὰ ἐρεῖπια ποὺ ἐπέτρεψαν τὴν ἀναπαράσταση τῆς εἰκόνας τοῦ ἱεροῦ στὶς διάφορες ἱστορικὲς περιόδους. Ἐλάχιστα, ὥστόσο, στοιχεῖα ἔδωσαν τὰ λείψανα αὐτὰ γιὰ τὴ λατρεία καὶ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, τελετὲς ποὺ κρατήθηκαν μυστικὲς στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων.

Γιὰ τοῦτο καὶ ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ἐλευσινιακὴ λατρεία τὰ στρώματα τέφρας ποὺ βρέθηκαν ἀνάμεικτα μὲ πολυάριθμα καμένα ἀντικείμενα—ἀγγεῖα, λύχνοι, πίνακες, εἰδώλια, μετάλλινα ἀντικείμενα— ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ καὶ τοῦ ἀρχαϊκοῦ Τελεστηρίου. Τὰ στρώματα αὐτά, ποὺ χαρακτηρίζονται ὡς πυρὲς Α, Β καὶ Γ, ἀποκαλύφθηκαν τὸ 1883 καὶ 1885 ἀπὸ τὸν Δημήτριο Φίλιο καὶ τὸ 1931 ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Κουρουνιώτη.

Ἡ παρούσα μελέτη ἐπιχειρεῖ ἀφ' ἑνὸς νὰ παρουσιάσει τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα καὶ τὰ πολυάριθμα εὐρήματα τῶν πυρῶν Α, Β καὶ Γ καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐξετάσει τὴ σχέση τῶν πυρῶν μὲ τὴ μυστηριακὴ λατρεία καὶ τοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν.

Τὸ ὅλο θέμα κατανέμεται σὲ ἕξι κεφάλαια. Στὸ πρῶτο δίνεται μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῆς ἐξέλιξης τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἰδρυσῆς του ὡς τὰ χρόνια τοῦ Κίμωνος καὶ ἐξετάζεται ἡ θέσις τῶν πυρῶν σὲ σχέση μὲ τὴ λατρεία. Στὸ δεῦτερο ἕως καὶ τὸ πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα (II), ταυτίζεται τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀταύτιστο ὡς σήμερα ὑλικό (III), σχολιάζονται καὶ χρονολογοῦνται τὰ εὐρήματα (IV) καί, τέλος, οἱ πυρὲς (V). Στὸ ἕκτο κεφάλαιο ἐξετάζεται ὁ χαρακτήρας τῶν πυρῶν καὶ ἡ σύνδεσί τους μὲ χθόνιες τελετὲς ποὺ λάμβαναν χώρα τὴν ἐποχὴ τῆς σπορᾶς μὲ σκοπὸ τὴν εὐόδωση τῆς καλλιέργειας τῶν σιτηρῶν καὶ τὴν καλὴ συγκομιδὴν. Ἡ μελέτη ὁλοκληρώνεται μὲ τὸν κατάλογο τῶν εὐρημάτων τῶν πυρῶν Α, Β καὶ Γ.

Στὸν ἀείμνηστο ἀρχιτέκτονα Ἰωάννη Τραυλό, ἀνασκαφέα καὶ μελετητὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνος, ὀφείλω τὴν ἐνασχόλησή μου μὲ τὶς πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου. Ἐχοντας ὁ ἴδιος παρακολουθήσει ἀπὸ κοντὰ, ὡς συνεργάτης τοῦ Κουρουνιώτη, τὴν ἀνασκαφὴ τῆς πυρᾶς Β, ἀπέδιδε ἰδιαίτερη σημασία στὸ εὖρημα αὐτὸ καὶ πίστευε ὅτι ἡ δημοσίευσή του θὰ συνέβαλλε γενικότερα στὴ μελέτη τῆς ἐλευσινιακῆς λατρείας. Χωρὶς τὴ δική του συμπαράσταση δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ὁλοκληρωθεῖ ἡ ἔρευνά μου. Μὲ βοήθησε τόσο στὸ δύσκολο ἔργο τῆς ἀναγνώρισης τοῦ ἀκατάγραφου καὶ διάσπαρτου, λόγω τοῦ Πολέμου, ὑλικοῦ, ὅσο καὶ στὴν κατανόηση τοπογραφικῶν προβλημάτων, καὶ ἔθεσε στὴ διάθεσή μου καθετὶ σχετικὸ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ του Ἀρχεῖο. Ὡς ἐλάχιστο φόρο τιμῆς ἀφιερώνω στὴ μνήμη του τὴ μελέτη αὐτή.

Ἡ ἐργασία μου γιὰ τὶς πυρὲς θυσιῶν στὸ Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνος ὑποβλήθηκε ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐγκρίθηκε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1991. Ἐπιθυμῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέσις αὐτὴ νὰ ἐκφράσω ἰδιαίτερες εὐχαριστίες στὰ μέλη τῆς εἰσηγητικῆς ἐπιτροπῆς τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς, στὸν καθηγητὴ κ. Β. Λαμπρινουδάκη, στὴν καθηγήτρια κ. Α. Μαραγκοῦ καὶ στὴν ἀναπληρώτρια καθηγήτρια κ. Α. Παλαιοκρασσᾶ, γιὰ τὸ συνεχὲς ἐνδιαφέρον τους καὶ γιὰ τὶς παρατηρήσεις καὶ ὑποδείξεις τους.

Για την ἄδεια μελέτης καὶ δημοσίευσης τῶν πυρῶν εὐχαριστῶ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν τότε ἔφορο τῆς Γ' Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Θ. Καράγιωργα.

Για τὴ συγκέντρωση τοῦ ὑλικοῦ χρειάστηκαν μακροχρόνιες ἔρευνες στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνος καὶ στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο· ἰδιαίτερα εὐχαριστῶ γιὰ τὴ βοήθειά τους τὴν κ. Η. Ζερβουδάκη, διευθύντρια τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, καὶ τὶς κυρίες Μ. Στασινοπούλου καὶ Ε. Αὐγερινοῦ, καθὼς καὶ τὶς κυρίες Π. Πρέκα καὶ Π. Παπαγγελῆ, ἐπιμελήτριες τῆς Γ' Ἐφορείας στὴν Ἐλευσίνα. Εὐγνωμοσύνη ὀφείλω ἐπίσης στὸν αἰμὴνηστο ἔφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων Ε. Πεντάζο, ποὺ ἔθεσε στὴ διάθεσή μου σημειώσεις τοῦ Ι. Θρεψιάδη, χρήσιμες γιὰ τὴν ταύτιση τῶν εὐρημάτων. Οἱ φωτογραφίες τῶν εὐρημάτων ὀφείλονται στὸν αἰμὴνηστο Κ. Κωνσταντόπουλο καὶ στὸν κ. Η. Ἡλιάδη. Ἡ ἀπόδοση τῶν σχεδίων μου μὲ μελάνι ἔγινε ἀπὸ τὸν κ. Σ. Πισκαρδέλη. Τοὺς εὐχαριστῶ ὅλους θερμά.

Οὐσιαστικὲς γιὰ τὴ διερεύνηση τοῦ θέματος τῶν πυρῶν καὶ τῶν εὐρημάτων τους ἦταν καὶ οἱ συζητήσεις ποὺ εἶχα κατὰ καιροὺς μὲ τὸν αἰμὴνηστο Γεώργιο Μυλωνᾶ, καὶ μὲ τοὺς καθηγητὲς κ.κ. Κ. Clinton, R. Stroud, U. Sinn, R. Hägg καὶ Μ. Τιβέριο, καθὼς καὶ μὲ τὴν καθηγήτρια κ. Ν. Bookides, τὴν ἐπὶκ. καθηγήτρια κ. Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου καὶ τὴν τότε ἐπιμελήτρια τῆς Α' Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Μ. Τσιώνη-Κύρκου. Σ' ὅλους ἐκφράζω τὶς εὐχαριστίες μου.

Θερμότατα εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας —ἰδιαίτερα τὸν Πρόεδρο κ. Γ. Δοντᾶ καὶ τὸν Γενικὸ Γραμματέα κ. Β. Πετράκο— ποὺ ἐνέκρινε νὰ συμπεριληφθεῖ ἡ μελέτη αὐτὴ στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, καθὼς καὶ τὸν διευθυντὴ Δημοσιευμάτων κ. Α. Χριστοδούλου, ποὺ εἶχε τὴν εὐθύνη τῆς ἔκδοσης. Τέλος, θὰ ἤθελα καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ νὰ εὐχαριστήσω τὴν ἀδελφή μου, δρ. Α. Κόκκου, γιὰ τὴ συμπαράστασή της σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐκπόνησης αὐτῆς τῆς μελέτης.

Κ. ΚΟΚΚΟΥ-ΒΥΡΙΑΔΗ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AA	<i>Archäologischer Anzeiger</i>
Abramson, <i>Hero Shrines</i>	H. Abramson, <i>Greek Hero Shrines</i> , Michigan 1983
<i>ActaAntHung</i>	<i>Acta antiqua Academiae scientiarum hungaricae</i>
<i>ActaArch</i>	<i>Acta archaeologica</i>
<i>ActaAth-4°</i>	<i>Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae</i> , Series in 4°
<i>ActaAth-8°</i>	<i>Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae</i> , Series in 8°
ΑΔ	Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον
AE	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς
Agora IV	R.W. Howland, <i>Greek Lamps and their Survivals</i> , Princeton N.J. 1958
Agora VIII	E. Brann, <i>Late Geometric and Protoattic Pottery</i> , Princeton N.J. 1962
Agora XII	B. Sparkes - L. Talcott, <i>Black and Plain Pottery of the Sixth, Fifth and Fourth Centuries B.C.</i> , I-II, Princeton N.J. 1970
Agora XIV	H.A. Thompson - R.E. Wycherley, <i>The Agora of Athens</i> , Princeton N.J. 1972
Agora XXI	M. Lang, <i>Graffiti and Dipinti</i> , Princeton N.J. 1976
Agora XXIII	M. B. Moore - M. Philippides, <i>Attic Black-Figured Pottery</i> , Princeton N.J. 1986
AJA	<i>American Journal of Archaeology</i>
AJPh	<i>American Journal of Philology</i>
Alscher	L. Alscher, <i>Griechische Plastik</i> , I-IV, Berlin 1954-1982
AM	<i>Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung</i>
<i>Ancient Greek and Related Pottery</i>	<i>Ancient Greek and Related Pottery. Proceedings of the International Vase Symposium in Amsterdam, 12-15 April 1984</i> , Amsterdam 1985
Andronikos, <i>Totenkult</i>	M. Andronikos, <i>Totenkult</i> , Göttingen 1968 (<i>ArchHom</i> Bd III, Kap. W)
<i>AntK</i>	<i>Antike Kunst</i>
<i>Aphaia</i>	A. Furtwängler - E.R. Fichter - H. Thiersch, <i>Aegina. Das Heiligtum der Aphaia</i> , I-II, München 1906
<i>ArchHom</i>	<i>Archaeologia Homerica</i>
<i>ArchRW</i>	<i>Archiv für Religionswissenschaft</i>
<i>Arg. Her. I</i>	Ch. Waldstein κ.ά., <i>The Argive Heraeum I. General Introduction, Geology, Architecture, Marble Statuary and Inscriptions</i> , Boston - New York 1902
<i>Arg. Her. II</i>	Ch. Waldstein κ.ά., <i>The Argive Heraeum II. Terra-cotta Figurines, Terra-cotta Reliefs, Vases and Vase Fragments, Bronzes, Engraved Stones, Gems and Ivories, Coins, Egyptian or Greco-Egyptian Objects</i> , Boston - New York 1905
ASAtene	<i>Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente</i>
<i>Asine</i> II, fasc. 6, pt. 1	<i>Asine II, Results of the Excavation East of the Acropolis, 1970-1974. Fasc. 6. The Post-Geometric Periods. 1. B. Rafn, The Graves of the Early Fifth Century B.C.</i> , Stockholm 1979 (<i>ActaAth-4°</i> , 24)

- BCH *Bulletin de correspondance hellénique*
- BdA *Bolletino d'arte*
- Beazley, ABV J.D. Beazley, *Attic Black-Figure Vase-Painters*, Oxford 1956
- Beazley, Addenda² *Beazley, Addenda. Additional References to ABV, ARV² and Paralipomena* (Comp. by Th. H. Carpenter), Oxford 1989²
- Beazley, ARV² J.D. Beazley, *Attic Red-Figure Vase-Painters, I-III*, Oxford 1963²
- Beazley, Development² J.D. Beazley, *The Development of Attic Black-Figure* (Rev. ed., D. von Bothmer - M. Moore), Berkeley - Los Angeles 1986²
- Beazley, Paralipomena J.D. Beazley, *Paralipomena. Additions to Attic Black-Figure Vase-Painters and to Attic Red-Figure Vase-Painters*, Oxford 1971
- Becatti G. Becatti, *Oreficerie antiche dalle minoiche alle barbariche*, Roma 1955
- Benson, Horse, Bird and Man J.L. Benson, *Horse, Bird and Man. The Origins of Greek Painting*, Amherst 1970
- Bianchi, Greek Mysteries U. Bianchi, *The Greek Mysteries*, Leiden 1976
- BJb *Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande*
- Blinkenberg, Fibules Ch. Blinkenberg, *Fibules grecques orientales*, Kopenhagen 1926 (Lindiaka V)
- BMC I R.A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum I* (Greek: 730-330 B.C.), London 1954
- BMC II H.B. Walters, *Catalogue of the Greek and Etruscan Vases in the British Museum II. Black-Figured Vases*, London 1893
- BMetrMus *Bulletin. The Metropolitan Museum of Art*
- BMusFA *Bulletin. Museum of Fine Arts, Boston*
- Boardman, ABFV J. Boardman, *Athenian Black Figure Vases. A Handbook*, London 1974
- Boardman, ARFV J. Boardman, *Athenian Red Figure Vases. The Archaic Period. A Handbook*, London 1975
- Boardman, Sculpture J. Boardman, *Greek Sculpture. The Archaic Period. A Handbook*, London 1978
- Boehlau, Nekropolen J. Boehlau, *Aus ionischen und italischen Nekropolen*, Leipzig 1898
- Böhr, Schaukelmaler E. Böhr, *Der Schaukelmaler*, Mainz am Rhein 1982
- Boreas *Boreas. Uppsala Studies in Ancient Mediterranean and Near Eastern Civilizations (Acta Universitatis Upsaliensis)*
- Boreas *Boreas. Münstersche Beiträge zur Archäologie*
- Bothmer, Amasis D. von Bothmer, *The Amasis Painter and his World*, New York - London 1985
- Brijder, Cups H. A. G. Brijder, *Siana Cups I and Komast Cups, I-II*, Amsterdam 1983
- Brommer, Vasenlisten³ F. Brommer, *Vasenlisten zur griechischen Heldensage*, Marburg 1973³
- Brumfield, Festivals A.Ch. Brumfield, *The Attic Festivals of Demeter and their Relation to the Agricultural Year*, Salem, New Hampshire 1981
- BSA *Annual of the British School at Athens*
- Burkert, Cults W. Burkert, *Ancient Mystery Cults*, Cambridge Mass. 1987

- Burkert, GR
W. Burkert, *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, Stuttgart 1977
- Burkert, *Homo Necans*
W. Burkert, *Homo Necans. Interpretationen altgriechischen Opfer-riten und Mythen*, Berlin - New York 1972 (RGVV, 32)
- Callipolitis-Feytmans, *Louteria*
D. Callipolitis-Feytmans, *Les "louteria" attiques*, Athènes 1965
- Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*
D. Callipolitis-Feytmans, *Les plats attiques à figures noires*, Paris 1974
- Cat. of the Acr. Mus. II*
S. Casson, *Catalogue of the Acropolis Museum II, Sculpture and Architectural Fragments*, Cambridge 1921
- Clara Rhodos IV*
G. Jacobi, *Esplorazione archeologica di Camiro I. Scavi nelle necropoli camiresi, 1929-1930*, Rhodes 1931
- Clinton, Hymn
K. Clinton, The Author of the Homeric Hymn to Demeter, *OpAth* 16, 1986, 43-49
- Clinton, *Iconography*
K. Clinton, *Myth and Cult. The Iconography of the Eleusinian Mysteries* (The Martin P. Nilsson Lectures on Greek Religion, delivered 19-21 Nov. 1990 at the Swedish Institut at Athens), Stockholm 1992 (*ActaAth*-8°, 11)
- Clinton, Panhellenism
K. Clinton, The Eleusinian Mysteries and Panhellenism in Democratic Athens, *εἰς The Archaeology of Athens and Attica under the Democracy*, Oxford 1994, 161-172 (Oxbow Monograph 37)
- Clinton, *Sacred Officials*
K. Clinton, *The Sacred Officials of the Eleusinian Mysteries*, Philadelphia 1974 (*Transactions of the American Philosophical Society*, N.S. vol. 64 pt. 3)
- Clinton, Sacrifice
K. Clinton, Sacrifice at the Eleusinian Mysteries, *εἰς Early Greek Cult Practice*, Stockholm 1988, 69-80 (*ActaAth*-4° 38)
- Clinton, Sanctuary
K. Clinton, The Sanctuary of Demeter and Kore at Eleusis, *εἰς Greek Sanctuaries. New Approaches*, London - New York 1993, 110-123
- Coldstream, GG
N. Coldstream, *Geometric Greece*, London 1977
- Coldstream, GGP
N. Coldstream, *Greek Geometric Pottery*, London 1968
- Collection Stathatos I*
P. Amandry, *Collection H. Stathatos I: Les bijoux antiques*, Strasbourg 1953
- Collection Stathatos III*
Collection H. Stathatos III: Objects antiques et byzantins, Strasbourg 1963
- Collignon - Couve
M. Collignon - L. Couve, *Catalogue des vases peints du musée national d'Athènes*, I-II, Paris 1902/3-1904
- Corinth VII₁*
S. Weinberg, *The Geometric and Orientalising Pottery*, Cambridge Mass. 1943
- Corinth VII₂*
D.A. Amyx - P. Lawrence, *Archaic Corinthian Pottery and the Anaploga Well*, Princeton N.J. 1975
- Corinth XIII*
C. Blegen - H. Palmer - R. Young, *The North Cemetery*, Princeton N.J. 1964
- Corinth XV₁*
A. N. Stillwell, *The Potters' Quarter*, Princeton N.J. 1948
- Corinth XV₂*
A. N. Stillwell, *The Potters' Quarter. The Terracottas*, Princeton N.J. 1952
- Corinth XV₃*
A. N. Stillwell - J. Benson, *The Potters' Quarter. The Pottery*, Princeton N.J. 1984
- Corinth XVIII₁*
E.G. Pemberton, *The Sanctuary of Demeter and Kore. The Greek Pottery*, Princeton N.J. 1989

- Corinth XVIII³ N. Bookidis - R.S. Stroud, *The Sanctuary of Demeter and Kore. Topography and Architecture*, Princeton N.J. 1997
- Croissant, *Protomés archaïques* F. Croissant, *Les protomés féminines archaïques. Recherches sur les représentations du visage dans la plastique grecque de 550 à 480 av. J.-C.*, I-II, Paris 1983
- CVA *Corpus vasorum antiquorum*
- Dawkins, *Orthia* R.M. Dawkins, *The Sanctuary of Artemis Orthia at Sparta*, London 1929 (JHS Suppl. 5)
- Délos X Ch. Dugas, *Les vases de l'Héraion*, I-II, Paris 1928
- Délos XXIII A. Laumonier, *Les figurines de terre cuite*, I-II, Paris 1956
- Delphes V P. Perdrizet, *Monuments figurés. Petits bronzes, terres-cuites, antiquités diverses*, I-II, Paris 1908
- Deubner, *Feste* L. Deubner, *Attische Feste*, Berlin 1932
- DLZ *Deutsche Literaturzeitung für Kritik der Internationalen Wissenschaft*
- Doumas-Marangou, *Goulandris Collection 1978* *Exhibition of Ancient Greek Art from the N.P. Goulandris Collection, June-November 1978*. I. Ch. Doumas: *Cycladic Art*, II. L. Marangou: *Art of the Protohistoric and Historic Periods*, Athens 1978
- Dow - Healy, *Sacred Calendar* S. Dow - R. Healy, *A Sacred Calendar of Eleusis*, Oxford 1965
- Durand, *Sacrifice et labour* J.L. Durand, *Sacrifice et labour en Grèce ancienne*, Paris-Rome 1986
- EAA *Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale*
- Ἔργον *Tò Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*
- Eretria III C. Bérard, *L'Héoon à la porte de l'Ouest*, Bern 1970
- Farnell, *Cults* L.R. Farnell, *The Cults of the Greek States*, I-V, Oxford 1896-1909
- Filow, *Trebenischte* B. Filow, *Die archaische Nekropole von Trebenischte am Ochrid-See*, Berlin - Leipzig 1927
- Foucart, *Mystères* P. Foucart, *Les mystères d'Eleusis*, Paris 1914
- Fraser, *Funerary Monuments* P.M. Fraser, *Rhodian Funerary Monuments*, Oxford 1977
- Frazer, *Pausanias* J.G. Frazer, *Pausanias' Description of Greece*, I-VI, London 1898
- Furley, *Fire* W. Furley, *Studies in the Use of Fire in Ancient Greek Religion*, N. York 1981
- Garland, *Death* R. Garland, *The Greek Way of Death*, London 1985
- Gnomon *Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft*
- Gortina I G. Rizza - V. Santa Maria Scrinari, *Il santuario sull'acropoli di Gortina*, I, Roma 1968
- Grace F.R. Grace, *Archaic Sculpture in Boeotia*, Cambridge Mass. 1939
- Graef - Langlotz B. Graef - E. Langlotz κ.ά., *Die antiken Vasen von der Akropolis zu Athen*, I-II, Berlin 1925-1933
- Greifenhagen A. Greifenhagen, *Schmuckarbeiten in Edelmetall*, I. Fundgruppen, II. Einzelstücken, Berlin 1970-1975
- GrRomByzSt *Greek, Roman and Byzantine Studies*
- Ζιγώ, Εἴσοδος ἱεροῦ Ἐλευσίνος Δ. Ζιγώ. *Ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνος*, Ἀθῆναι 1991
- Hadacek, *Ohrschmuck* K. Hadacek, *Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker*, Wien 1903

- Hadzisteliou-Price, *Kourotrophos* Th. Hadzisteliou-Price, *Kourotrophos. Cults and Representations of the Greek Nursing Deities*, Leiden 1978
- Harrison, *Prolegomena* J. Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, Cambridge 1922³
- Haspels, *ABL* C.H.E. Haspels, *Attic Black-Figured Lekythoi*, I-II, Paris 1936
- HAW* *Handbuch der Altertumswissenschaft*
- Henle, *Greek Myths* J. Henle, *Greek Myths. A Vase Painter's Notebook*, Bloomington - London 1973
- Higgins, *GRJ* R.A. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, London 1961
- Higgins, *Terracottas* R.A. Higgins, *Greek Terracottas*, London 1967
- Hogarth, *Ephesus* D. Hogarth, *Excavations at Ephesus. The Archaic Artemisia* (text + atlas), London 1908
- Jacobsthal, *Ornamente* P. Jacobsthal, *Ornamente griechischer Vasen*, I-II, Berlin 1927
- Jacobsthal, *Pins* P. Jacobsthal, *Greek Pins and their Connection with Europe and Asia*, Oxford 1956
- JdI* *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*
- Jenkins, *Dedolica* R. Jenkins, *Dedolica*, Cambridge 1936
- JHS* *Journal of Hellenic Studies*
- JIAN* *Journal international d'archéologie numismatique*
- Johnston, *Trademarks* A.W. Johnston, *Trademarks on Greek Vases*, Warminster 1979
- Kanowski, *Shapes* M. Kanowski, *Containers of Classical Greece. A Handbook of Shapes*, St. Lucia 1984
- Karo, *Schachtgräber* G. Karo, *Die Schachtgräber von Mykenai*, I-II, München 1930/33
- Karouzou, *Amasis* S. Karouzou, *The Amasis Painter*, Oxford 1956
- Kerameikos III* W. Peek, *Inschriften, Ostraka, Fluchtafeln*, Berlin 1941
- Kerameikos V₁* K. Kübler, *Die Nekropole des 10. bis 8. Jahrhunderts*, I-II, Berlin 1954
- Kerameikos VI₁* K. Kübler, *Die Nekropole des späten 8. bis frühen 6. Jahrhunderts*, I-II, Berlin 1959
- Kerameikos VI₂* K. Kübler, *Die Nekropole des späten 8. bis frühen 6. Jahrhunderts*, I-II, Berlin 1970
- Kerameikos VII* K. Kübler, *Die Nekropole der Mitte des 6. bis Ende des 5. Jahrhunderts*, I-II, Berlin 1976
- Kerameikos IX* U. Knigge, *Der Südhügel*, Berlin 1976
- Kerameikos XI* I. Scheibler, *Griechische Lampen*, Berlin 1976
- Kerameikos XV* B. Vierendeel-Schlörb, *Die figürlichen Terrakotten I. Spätmykenisch bis späthellenistisch*, München 1997
- Kérenyi, *Eleusis* C. Kérenyi, *Eleusis. Archetypal Image of Mother and Daughter*, New York, 1967
- Kinch, *Vroulia* K.F. Kinch, *Fouilles de Vroulia (Rhodos)*, Berlin 1914
- Κουρουγιώτης, *Ἐλευσινιακά* K. Κουρουγιώτης κ.ά., *Ἐλευσινιακά Α'*, Ἀθῆναι 1932
- Κουρουγιώτης, *Ἐλευσίς* K. Κουρουγιώτης, *Ἐλευσίς. Ὁδηγὸς τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τοῦ Μουσείου*, Ἀθῆναι 1934
- Κουρουγιώτης, *Θυμιατήρια* K. Κουρουγιώτης, *Θυμιατήρια ἐν Ἐλευσίνι, εἰς Classical Studies Presented to Ed. Capps on his Seventieth Birthday*, Princeton N.J. 1936, 204-216
- Kretschmer, *Vaseninschriften* P. Kretschmer, *Die griechische Vaseninschriften*, Gütersloh 1894

- Kunze, *Schildbänder*
 Kurtz - Boardman, *Burial Customs*
 Kuruniotis, Heiligtum
Κώκαλος
 Laffineur, *Orfèvrerie* 1978
 Laffineur, *Orfèvrerie* 1980
 Λαμπρινουδάκης, *Μηροτραφής*
 Langlotz, Würzburg
 Laser, *Sport und Spiel*
Lefkandi I
 Lehnstaedt, *Prozessionsdarstellungen*
LIMC
Lindos I
 Lo Porto, *Diffusion*
 Luschey, *Phiale*
 Μαραγκοῦ, *Ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη*
 Marangou, *Elfenbein- und Beinschnitzereien*
 Marshall, *BMCR*
 Maximova, *Vases plastiques*
 Mazarakis Ainian, *Rulers Dwellings*
 Meiggs - Lewis, *Selection*
 Metzger, *Imagerie*
 Metzger, *Représentations*
 Meuli, *Opferbräuche*
 Mingazzini
 E. Kunze, *Archaische Schildbänder*, Berlin 1950 (*OlympForsch* II)
 D. Kurtz - J. Boardman, *Greek Burial Customs*, London 1971
 K. Kuruniotis, Das eleusinische Heiligtum von den Anfängen bis zur vorperikleischen Zeit, *ArchRW* 32, 1935, 52-78
Κώκαλος. *Studi pubblicati dall'Istituto di storia antica dell' Univesità di Palermo*
 R. Laffineur, *L'orfèvrerie rhodienne orientalisante*, Paris 1978
 R. Laffineur, *L'orfèvrerie rhodienne orientalisante*, εις *Études sur l'orfèvrerie antique*, ed. T. Hackens, Louvain 1980, 13-29
 B. Λαμπρινουδάκης, *Μηροτραφής. Μελέτη περὶ τῆς γονιμοποιοῦ τρώσεως ἢ δεσμεύσεως τοῦ ποδὸς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ*, Ἀθῆναι 1971
 E. Langlotz, *Griechische Vasen in Würzburg*, I-III, München 1932
 S. Laser, *Sport und Spiel*, Göttingen 1987 (*ArchHom*, Bd III Kap. T)
 M. Popham - L. Sackett - P. Themelis, *Lefkandi I. The Iron Age. The Settlement. The Cemeteries*, I-II, Oxford 1979-1980 (*BSA Suppl.* 11)
 K. Lehnstaedt, *Prozessionsdarstellungen auf attischen Vasen*, Bamberg 1970
Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
 Ch. Blinkenberg, *Lindos. Fouilles de l'Acropole (1902-1914) I. Les petits objects*, Berlin 1931
 Lo Porto, Le importazioni della Grecia dell'Est in Puglia, εις *Les céramiques de la Grèce, de l'Est et leur diffusion en Occident* (*Centre J. Bérard. Institut Français de Naples*, 6-9 juillet 1976), Paris 1978, 131-136
 H. Luschey, *Die Phiale*, Bleicherode am Harz 1939
 Α. Μαραγκοῦ, *Ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη. Συλλογὴ Ν.Π. Γουλανδοῦ*, Ἀθῆναι 1985
 L. Marangou, *Lakonische Elfenbein- und Beinschnitzereien*, Tübingen 1969
 R.F.H. Marshall, *Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman, in the Department of Antiquities, British Museum*, London 1907
 M.I. Maximova, *Les vases plastiques dans l'antiquité. Epoque archaïque*, I-II, Paris 1927
 A. Mazarakis Ainian, *From Rulers Dwellings to Temples. Architecture, Religion and Society in Early Iron Age Greece (1100-700 B.C.)*, *Jonsered 1997 (SIMA 121)*
 R. Meiggs - D.M. Lewis, *A Selection of Greek Historical Inscriptions to the End of the Fifth Century B.C.*, Oxford 1969
 H. Metzger, *Recherches sur l'imagerie athénienne*, Paris 1965
 H. Metzger, *Les représentations dans la céramique attique du IVe siècle*, Paris 1951
 K. Meuli, *Griechische Opferbräuche*, εις *Phyllobolia für P. von der Mühll*, Basel 1946, 185-287
 P. Mingazzini, Le rappresentazioni vascolari del mito dell'apoteosi di Herakles, *Atti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei. Memorie della classe di scienze morali, storiche e filologiche*, ser. 6, 1, Roma 1925, 413-490

Mollard-Besques	S. Mollard-Besques, <i>Musée national du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre - cuite grecs, étrusques et romains</i> , I (époques préhellénique, géométrique, archaïque et classique), Paris 1954
<i>MonAnt</i>	<i>Monumenti antichi</i>
Μπρούσκαρη, Μουσείον Ἀκροπόλεως	Μ. Μπρούσκαρη, <i>Τὸ Μουσείον τῆς Ἀκροπόλεως. Περιγραφικὸς κατάλογος</i> , Ἀθῆναι 1974
Müller, <i>Frühe Plastik</i>	V. Müller, <i>Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien</i> , Augsburg 1929
Μυλωνᾶς, Δυτικὸν Νεκροταφεῖον	Γ. Μυλωνᾶς, <i>Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνος</i> , Α-Γ, Ἀθῆναι 1975
Mylonas, <i>Eleusis</i>	G. Mylonas, <i>Eleusis and the Eleusinian Mysteries</i> , Princeton N.J. 1961
Mylonas, <i>Hymn</i>	G. Mylonas, <i>The Hymn to Demeter and her Sanctuary at Eleusis</i> , St. Louis 1942
<i>Naucratis I</i>	W.M. Flinders Petrie κ.ἄ., <i>Naukratis I</i> (1884-5), London 1886
Nilsson, <i>Feste</i>	M.P. Nilsson, <i>Griechische Feste von religiöser Bedeutung. Mit Ausschluss der attischen</i> , Leipzig 1906
Nilsson, <i>GGR I</i> ³	M.P. Nilsson, <i>Geschichte der griechischen Religion</i> , I, München 1967 ³ (HAW V, 2.)
Nilsson, <i>MMR</i> ²	M.P. Nilsson, <i>The Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion</i> , Lund 1950 ²
Noack, <i>Eleusis</i>	F. Noack, <i>Eleusis. Die Baugeschichtliche Entwicklung des Heiligtums</i> , I-II, Berlin - Leipzig 1927
Ohly, <i>Goldbleche</i>	D. Ohly, <i>Griechische Goldbleche des 8. Jahrhunderts v. Chr.</i> , Berlin 1953
<i>ÖJh</i>	<i>Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien</i>
Olbrich, <i>Archaische Statuetten</i>	G. Olbrich, <i>Archaische Statuetten eines Metapontiner Heiligtums</i> , Roma 1979
<i>OlympForsch VII</i>	W.D. Heilmeyer, <i>Frühe olympische Tonfiguren</i> , Berlin 1972
<i>Olympia IV</i>	A. Furtwängler, <i>Die Bronzen und die übrigen Kleinfunde von Olympia</i> , Berlin 1890
<i>Olynthus IV</i>	D.M. Robinson, <i>The Terra-cottas of Olynthus Found in 1928</i> , Baltimore - London 1931
<i>Olynthus VII</i>	D.M. Robinson, <i>The Terra-cottas of Olynthus Found in 1931</i> , Baltimore - London 1933
<i>Olynthus X</i>	D.M. Robinson, <i>Metal and Minor Miscellaneous Finds</i> , Baltimore - London 1941
<i>Olynthus XI</i>	D.M. Robinson, <i>Necrolynthia. A Study in Greek Burial Customs and Anthropology</i> , Baltimore - London 1942
<i>OpAth</i>	<i>Opuscula Atheniensia</i>
<i>OudhMeded</i>	<i>Oudheidkundige mededelingen uit het Rijksmuseum van oudheden te Leiden</i>
ΠΑΑ	Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΠΑΕ	Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
Παλαιοκρασσᾶ, Ἱερὸ Ἀρτέμιδος Μονιχίας	Λ. Παλαιοκρασσᾶ, <i>Τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Μονιχίας</i> , Ἀθήνα 1991

- Parke, *Festivals* H.W. Parke, *Festivals of the Athenians*, London 1977
- Payne, *Necrocorinthia* H. Payne, *Necrocorinthia. A Study of Corinthian Art in the Archaic Period*, Oxford 1931
- Payne - Young, *Sculpture from Acropolis* H. Payne - G. Mackworth Young, *Archaic Marble Sculpture from the Acropolis*, London 1936
- Πέππα-Παπαϊωάννου, *Τερό Ἀπόλλωνα Μαλεάτα* Εἰρ. Πέππα-Παπαϊωάννου, *Πήλινα εἰδώλια ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνα Μαλεάτα Ἐπιδαυρίας*, Ἀθήνα 1983
- Perachora I H. Payne, *Perachora. The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia, I. Architecture, Bronzes, Terracottas*, Oxford 1940
- Perachora II H. Payne - T. Dunbabin, *Perachora. The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia, II. Pottery, Ivories, Scarabs, and other Objects from the Votive Deposit of Hera Limenia*, Oxford 1962
- Pottier, *Vases du Louvre* E. Pottier, *Vases antiques du Louvre, I-III*, Paris 1897-1922
- Poulsen, *Der strenge Stil* V.H. Poulsen, *Der strenge Stil*, *ActaArch* 8, 1937, 1-151
- Pringsheim, *Beiträge* H.G. Pringsheim, *Archäologische Beiträge zur Geschichte des eleusinischen Kults*, München 1905
- RA *Revue archéologique*
- RE *Paulys Real-encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung*
- REG *Revue des études grecques*
- Reichel, *Goldrelief* W. Reichel, *Griechisches Goldrelief*, Berlin 1942
- RGVV *Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten*
- Richardson, *Hymn* A. Richardson, *The Homeric Hymn to Demeter*, Oxford 1974
- Richter - Milne G. Richter - M. Milne, *Shapes and Names of Athenian Vases*, New York 1935
- Robert, *Thymélè* F. Robert, *Thymélè. Recherches sur la signification et la destination des monuments circulaires dans l'architecture religieuse de la Grèce*, Paris 1939
- Rohde, *Psyche* I E. Rohde, *Psyche. Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*, Tübingen 1925¹⁰
- Rouse, *Offerings* W.H. Rouse, *Greek Votive Offerings. An Essay in the History of Greek Religion*, Cambridge 1902
- Rubensohn, *Mysterienheiligtümer* O. Rubensohn, *Die Mysterienheiligtümer in Eleusis und Samothrace*, Berlin 1892
- Ruxer, *Necklace* I S. Ruxer, *History of the Greek Necklace*, Poznań 1938
- Ruxer, *Necklace* II S. Ruxer - J. Kubczak, *Greek Necklace of the Hellenistic and Roman Ages*, Warszawa - Poznań 1972
- Sahin, *Monumentaltäre* M.C. Sahin, *Die Entwicklung der griechischen Monumentaltäre*, Bonn 1972
- Sakowski, *Darstellungen von Dreifusskesseln* A. Sakowski, *Darstellungen von Dreifusskesseln in der griechischen Kunst bis zum Beginn der klassischen Zeit*, Berlin 1994 (*Archaeologia* 38)
- Salzmann, *Camiros* A. Salzmann, *La nécropole de Camiros. Journal des fouilles*, Paris 1875
- SBWien *Sitzungsberichte. Österreichische Akademie der Wissenschaften*
- Schefold, *Meisterwerke* K. Schefold, *Meisterwerke der griechischen Kunst*, Basel - Stuttgart 1960

- Scheibler, *Kerameikos* book 3 I. Scheibler, *The Archaic Cemetery. Kerameikos* book no. 3, Athens 1973
- Schmaltz, *Terrakotten* B. Schmaltz, *Terrakotten aus dem Kabirenheiligtum bei Theben*, Berlin 1974 (*Das Kabirenheiligtum bei Theben*, τόμ. 5)
- Schweitzer, *GGA* B. Schweitzer, *Greek Geometric Art*, London - New York 1971
- Shapiro, *Art and Cult* H.A. Shapiro, *Art and Cult under the Tyrants in Athens*, Mainz am Rhein 1989
- Simms, Eleusinia R. Simms, *The Eleusinia in the Sixth to Fourth Century B.C.*, *GrRomByzSt* 16, 1975, 269-279
- Simon, *Götter* E. Simon, *Die Götter der Griechen*, München 1980²
- Σίνδος *Σίνδος. Κατάλογος τῆς ἐκθεσης. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης*, Ἀθήνα 1985
- Stemat* *Studi e materiali di storia delle religioni*
- Stengel, *Kultusaltertümer* P. Stengel, *Die griechischen Kultusaltertümer*, München 1920³ (HAW V, 3)
- Stengel, *Opferbräuche* P. Stengel, *Opferbräuche der Griechen*, Leipzig - Berlin 1910
- Τιβέριος, *Λυδός* M.A. Τιβέριος, *Ὁ Λυδὸς καὶ τὸ ἔργο του*, Ἀθήνα 1976
- Tiryns I* A. Frickenhaus - W. Müller - F. Ölmann, *Tiryns I*, Athen 1912
- Tocra I* J. Boardman - J. Hayes, *Excavations at Tocra 1963-65. The Archaic Deposits I*, Oxford 1966 (BSA Suppl. 4)
- Tocra II* J. Boardman - J. Hayes, *Excavations at Tocra 1963-1965. The Archaic Deposits II and Later Deposits*, Oxford 1973 (BSA Suppl. 10)
- Travlos, *Athen* J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Athen*, Tübingen 1971
- Travlos, *Attika* J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika*, Tübingen 1988
- Yavis, *Greek Altars* C. Yavis, *Greek Altars. Origins and Typology, Including Minoan-Mycenaean Offertory Apparatus*, St. Louis - Washington 1949
- Ure, *Aryballoi* P.N. Ure, *Aryballoi and Figurines from Ritsona in Boeotia*, Cambridge 1934
- Ure, *Ritsona* P.N. Ure, *Sixth and Fifth Century Pottery from Ritsona*, London 1927
- VerAmstMeded* *Vereniging van vrienden Allard Pierson museum Amsterdam Mededelingenblad*
- Winter, *Typen* F. Winter, *Die Typen der figürlichen Terrakotten I*, Berlin - Stuttgart 1903 (*Die antiken Terrakotten* Bd III₁)
- Woysch-Méautis D. Woysch-Méautis, *La représentation des animaux et des êtres fabuleux sur les monuments funéraires grecs de l'époque archaïque à la fin du IVe siècle av. J. - Ch.*, Lausanne 1982
- Φίλιος, *Ἐλευσίς* Δ. Φίλιος, *Ἐλευσίς (Μυστήρια, Ἐρεῖπια καὶ Μουσεῖον αὐτῆς)*, Ἀθῆναι 1906
- Zuntz, *Persephone* G. Zuntz, *Persephone. Three Essays on Religion and Thought in Magna Graecia*, Oxford 1971

Ι. ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ ΕΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 5ου Π.Χ. ΑΙ. ΚΑΙ ΟΙ ΠΥΡΕΣ ΤΟΥ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟΥ

Δύο μακροχρόνιες περίοδοι συστηματικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἡ μία ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῶν Δ. Φίλιου (1882-1894) καὶ Α. Σκιᾶ (1895-1907) καὶ ἡ ἄλλη ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Κ. Κουρουνιώτη καὶ τῶν συνεργατῶν του (1917-1945)¹, ἔφεραν στὸ φῶς τὰ λείψανα τοῦ Τελεστηρίου καὶ τῶν περιβόλων του (σχέδ. 1) καὶ ἀποκάλυψαν τὴν οἰκοδομικὴ ἱστορία τοῦ ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ἀπὸ τὸ 1500 π.Χ. ὡς τὸν 5ο μ.Χ. αἰ. Τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ προέκυψαν, ἀπὸ τὴ δεύτερη κυρίως ἀνασκαφικὴ περίοδο, ὅχι μόνον ἀποκάλυψαν τὴν ἄγνωστη ὡς τότε προϊστορικὴ φάση τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψαν στοὺς ἀνασκαφεῖς νὰ διορθώσουν, νὰ διευκρινίσουν καὶ νὰ συμπληρώσουν τὰ ὅσα ἦταν ἀπὸ παλιὰ γνωστὰ γιὰ τὴν τοπογραφία τοῦ ἱεροῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Ἕνα σημαντικὸ εὑρημα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1931, ἡ πυρὰ τοῦ Τελεστηρίου, ὅπως τὸ ἀποκάλεξε ὁ Κουρουνιώτης, μᾶς ἐπιτρέπει, σὲ συνδυασμὸ μὲ δύο ἄλλα παρόμοια εὐρήματα τοῦ Φίλιου στὰ 1883 καὶ 1885 ποὺ τὰ χαρακτηρίζουμε ἐπίσης ὡς πυρές, νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ θέμα τῆς μυστηριακῆς λατρείας.

Ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν προέλευση τῶν πυρῶν αὐτῶν ἔχει ἡ θέση τους στὸ ἱερό, καθὼς καὶ ἡ σχέση ποὺ μπορεῖ νὰ εἶχε ἡ θέση αὐτὴ μὲ τὴ λατρεία. Οἱ πυρές βρέθηκαν ἔξω ἀπὸ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, κοντὰ στὶς εἰσόδους της, σὲ ἓνα χώρο ποὺ ἀνῆκε στὴν ἐξωτερικὴ, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλὴ τοῦ ἱεροῦ. Ἦταν σὲ χρῆση ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 8ου ὡς τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. καὶ ἡ θέση τους εἶναι ἀλληλένδετη μὲ τὶς ἐκάστοτε ἐπεκτάσεις τοῦ ἱεροῦ. Εἶναι γιὰ τοῦτο ἀπαραίτητη μιὰ σύντομη ἀναδρομὴ στὶς οἰκοδομικὰς φάσεις τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνος ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ του ὡς τὰ χρόνια τοῦ Κίμωνος. Ἡ περιγραφὴ ποὺ ἀκολουθεῖ βασίζεται στὰ συμπεράσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κουρουνιώτη, ὅπως διατυπώθηκαν στὶς διάφορες μελέτες τοῦ ἴδιου καὶ τῶν συνεργατῶν του².

ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἱεροῦ τοποθετεῖται στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια, γύρω στὸ 1500 π.Χ. περίπου. Κατὰ τὴν ΥΕ Π ἐποχὴ, ὅπως ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφεῖς τοῦ 1930-32, ἡ μορφὴ του ἦταν πολὺ ἀπλή³: ὑπῆρχε μόνον ἓνας ναός, τὸ Μέγαρο Β, τὸ ὁποῖο ἀνακαινίστηκε στὴν

1. Μικρότερης ἔκτασης ἀνασκαφικὲς ἐρευνες ἔγιναν ἀπὸ τὸ 1945 ἕως τὸ 1988 ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Α. Ὁρλάνδου καὶ τῶν συνεργατῶν τοῦ Κ. Κουρουνιώτη, τῶν Ι. Τραυλοῦ καὶ Γ. Μυλωνᾶ, μὲ σκοπὸ τὴ διερεύνηση τῶν βοηθητικῶν κυρίως χώρων τοῦ ἱεροῦ.

2. Διεξοδικὴ παρουσίαση τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν τῶν ἀνασκαφῶν βρίσκουμε στὴ συνθετικὴ μελέτη τοῦ Γ. Μυλωνᾶ, *Eleusis and the Eleusinian Mysteries* (1961).

3. Γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ, βλ. Κ. Κουρουνιώτης, *ΑΔ* 13, 1930-31, Παρ/μα, 18-23, εἰκ. 3-4. *ΑΔ* 14, 1931-32, Παρ/μα, 2, εἰκ. 1-3. Mylonas-Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 274-277. Γενικότερα, βλ. Kuruniotis, *Heiligtum*, 55-63. Mylonas, *Eleusis*, 33-38. Travlos, *Attika*, 91.

ΥΕ ΙΙΒ εποχή και προστέθηκαν τρία δωμάτια στη Β πλευρά του (σχέδ. 1, 2α, 7). Το περιέβαλλε ισχυρός περίβολος με δύο εισόδους, μία στη Β και μία στη Ν πιθανόν πλευρά, στις οποίες κατέληγαν δύο δρόμοι: ο ένας έρχόταν από το έσωτερικό, από την πλευρά της 'Αθήνας, και ο άλλος από τη θάλασσα (σχέδ. 2β). Τα λίγα ίχνη τέφρας με όστρακα και τμήματα ειδωλίων των ΥΕ χρόνων, που βρέθηκαν σε διάφορα σημεία της αυλής του Μεγάρου Β και έξω από αυτή⁴, δεν μπορούν να αποδείξουν την ύπαρξη ναού και βωμού⁵. Ωστόσο, το γεγονός ότι η θέση του Μεγάρου Β ανταποκρίνεται στα τοπογραφικά στοιχεία του 'Ομηρικού 'Υμνου εις Δήμητρα⁶ για τον πρώτο ναό της θεάς και ότι τα μεταγενέστερα Τελεστήρια οικοδομήθηκαν πάνω από το Μέγαρο Β συνηγορεί, όπως απέδειξαν οι Κ. Κουρουγιώτης, Γ. Μυλωνάς και Ι. Τραυλός, υπέρ της ταύτισης του Μεγάρου Β με τον πρώτο ναό της Δήμητρος⁷.

Έκτος από το Μέγαρο Β, ένα πηγάδι που βρέθηκε έξω από το μυκηναϊκό ιερό, στο ΒΑ άκρο της Φιλωνείου Στοάς, ταυτίστηκε από τον Μυλωνά⁸ με το Καλλίχορον φρέαρ του 'Υμνου (σχέδ. 2β, σημείο Β). Κοντά και προς Β αυτού του πηγαδιού, αποκαλύφθηκε μια ιερά οικία, ένα ακόμη σημαντικό κτίσμα των ύστερομυκηναϊκών χρόνων έξω από το ιερό (σχέδ. 2β, δεξιά του σημείου Β). Στα τέσσερα δωμάτια της, που εκτείνονται στη σειρά από Β προς Ν, βρέθηκαν στάχτες και καμένο χώμα, καθώς και ένας κτιστός άγωγος που καταλήγει σε λατρευτικό βόθρο⁹. Η ύπαρξη του Καλλιχόρου φρέατος κοντά στην οικία, με την οποία συνδέεται με δρόμο, υποδηλώνει, κατά τον Μυλωνά¹⁰, ότι πιθανόν, από τα προϊστορικά ήδη χρόνια, να γίνονταν εδώ έμπυρες ιεροτελεστίες

4. Για ίχνη τέφρας με ΥΕ όστρακα ή και λίγα τμήματα ειδωλίων, βλ. 'Αρχείο 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας, ημερολόγιο 1931: 19 Αυγούστου και 11 Σεπτεμβρίου (κάτω από τον γεωμετρικό τοίχο 2), 19 Αυγούστου (κάτω από τον ΥΕ τοίχο 18 ή α), 12 Σεπτεμβρίου (ανάμεσα στους ΥΕ τοίχους 5 και 19), 18 Σεπτεμβρίου (μπροστά από τον ΥΕ τοίχο 23), 13-16 Σεπτεμβρίου (μπροστά από τον ΥΕ τοίχο 21). Για μυκηναϊκά ειδώλια στον χώρο του Τελεστηρίου, βλ. *AJA* 37, 1933, 276, εικ. 5. *ΑΔ* 14, 1931-32, Παρ/μα, 3. Mylonas, *Hymn*, 54 σημ. 54. Mazarakis Ainian, *Rulers Dwellings*, 149 σημ. 1033.

5. Ο P. Darcque (Les vestiges mycéniens découverts sous le Télésterion d'Eleusis, *BCH* 105, 1981 II, 593-605) άμφισβήτησε την ύπαρξη του μυκηναϊκού Μεγάρου Β, καθώς και την άρχη της λατρείας της Δήμητρος στα μυκηναϊκά χρόνια, υποστηρίζοντας ότι οι ανασκαφικές και φιλολογικές μαρτυρίες δεν δικαιολογούν την άποδοχή του Μεγάρου Β ως ναού ούτε την ύπαρξη λατρείας της Δήμητρος πριν από τις άρχες του 7ου π.Χ. αι. Και η J. Binder, *The Foundations of the Demeter and Kore Cult at Eleusis*, ανακοίνωση εις 'Αρχαιότητες και πολιτιστική κληρονομιά της 'Ελευσίνας, Διεθνές συνέδριο, 'Ελευσίνα, 6-8 Σεπτ. 1985 (υπό έκδ.), άπορρίπτει την τέλεση λατρείας στο ιερό πριν τις άρχες του 7ου π.Χ. αι. με το επιχείρημα ότι ο μύθος της άρπαγής της Κόρης, κεντρικό θέμα του 'Υμνου εις Δήμητρα και της μυστηριακής λατρείας, άγνοείται στα όμηρικά έπη και πρωτοεμφανίζεται στη *Θεογονία* του 'Ησιόδου μετά το 700 π.Χ. Στην ίδια εποχή, άλλωστε, άποδίδει η Binder και τα πρωιμότερα ειδώλια και πινακίδια που βρέθηκαν στο ιερό. Τελευταία, ο Μαζαράκης Αινιάν (*Rulers Dwellings*, 347 και σημ. 735) δέχεται την ερήμωση του ιερού από το τέλος της ΥΕ ΙΙΒ ως τη γεωμετρική εποχή και την επαναλειτουργία του περί το 900 π.Χ., με πρώτα δείγματα λατρείας στα μέσα του 8ου π.Χ. αι.

6. 'Ομηρικός 'Υμνος εις Δήμητρα, στ. 270-272: «'Αλλ' άγε μοι νηόν τε μέγαν και βωμόν υπ' αυτώ τευχόντων πᾶς δῆμος, υπαι πόλιν αἰπύ τε τείχος, Καλλιχόρου καθύπερθεν επί προύχοντι κολονῶ».

7. G. Mylonas-K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 284-285. Mylonas, *Hymn*, 28-63 (Νηός). Κ. Κουρουγιώτης-Ι. Τραυλός, Τελεστήριον και ναός της Δήμητρος, *ΑΔ* 15, 1933-35, 54-114. Mylonas, *Eleusis*, 38-49.

8. Mylonas, *Hymn*, 64-81, και *Eleusis*, 44-47. Βλ. και Travlos, *Attika*, 91, και παρακάτω, σ. 33 σημ. 51.

9. Γ. Μυλωνάς-Ι. Τραυλός, *ΠΑΕ* 1952, 56-57. Βλ. και Mylonas, *Eleusis*, 60, όπου οι στάχτες άποδίδονται σε θυσίες, ενώ η χρήση της ιερᾶς οικίας πιστοποιείται ως το τέλος των γεωμετρικών χρόνων. Το τελευταίο άμφισβητείται από τον Μαζαράκη Αινιάν (*Rulers Dwellings*, 153).

10. Γ. Μυλωνάς, *ΠΑΕ* 1952, 57. Του ίδιου, *Eleusis*, 73.

(θυσίες) και χοροὶ γύρω ἀπὸ τὸ πηγάδι, ποὺ γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε Καλλίχορον (Παυσ., I, 38.6). Τὸ σχέδιο αὐτῆς τῆς ἱερᾶς οἰκίας, ὁ βόθρος, καθὼς καὶ οἱ στάχτες καὶ τὰ ἴχνη ἀπὸ φωτιά στὰ δωμάτιά της θυμίζουν μιὰ ἄλλη μεταγενέστερη, τὴν Ἱερὰ Οἰκία τῆς ὕστερης γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ποὺ βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό, στὴ Ν πλευρά του καὶ κοντὰ στὸν δρόμο (σχέδ. 3α, 4α). Ἐτσι, γίνεται φανερό ὅτι ἀπὸ πολὺ νωρὶς, παράλληλα μὲ τὴ λατρεία στὸ ἱερό, τελοῦνταν ἔμπυρες ἱεροτελεστίες καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτό, σὲ μιὰ ἱερὰ οἰκία ποὺ ἡ τύχη της ἀκολουθεῖ, ὅπως θὰ δοῦμε, τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἱεροῦ.

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ παρακολουθήσουμε τὴν οἰκοδομικὴ ἱστορία τοῦ ἱεροῦ στοὺς σκοτεινοὺς πρωτογεωμετρικοὺς καὶ γεωμετρικοὺς χρόνους. Τὰ μόνα λείψανα ποὺ σώζονται εἶναι ἓνας καμπύλος τοίχος ΝΑ τοῦ Μεγάρου Β καὶ τμήματα ἀπὸ τὴ Β καὶ Ν πλευρὰ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς, καθὼς καὶ ἡ νότια κλιμακωτὴ εἰσόδος τῆς (σχέδ. 1, 3α, 7-9α, πίν. 1-3). Ὁ Noack εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι ἡ αὐλὴ αὐτὴ ἀποτελοῦσε τὸ πρῶτο τεχνητὸ ἄνδρρο τοῦ ἱεροῦ, πάνω στὸ ὁποῖο ὑπῆρχε μόνον ἓνας βωμός, ἐνῶ ὁ ναὸς τῆς θεᾶς, ὁ ναὸς τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὑμνου, θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν πάνω στὸν λόφο τῆς Παναγίτσας ποὺ ὑψώνεται στὰ ΒΔ τῆς αὐλῆς¹¹. Ὁ Noack χρονολόγησε τὴν αὐλὴ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 8ου ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. μὲ βάση τὰ πολυάριθμα εἰδώλια καὶ πινακίδια, ποὺ εἶχε βρεῖ ὁ Φίλιος τὸ 1885 μέσα σὲ στρῶμα τέφρας (πυρὰ Α) ἔξω ἀπὸ τὸ σωζόμενο Ν τμήμα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου¹². Τὰ εὐρήματα αὐτὰ ὁ Noack τὰ θεώρησε ὡς ἀπορρίμματα ἀπὸ τὸν βωμό.

Μόνον ὅμως οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ Κουρουνιώτη ἔδωσαν μιὰ ἀκριβέστερη εἰκόνα τοῦ ἱεροῦ¹³. Μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ μυκηναϊκοῦ Μεγάρου Β ἐγίνε φανερό ὅτι ναὸς καὶ Τελεστήριο εἶναι τὸ ἴδιο κτίσμα¹⁴. Ἀκόμη, τὰ ἴχνη ἀπὸ φωτιά ποὺ παρατηρήθηκαν στὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ νότιου τοίχου τῆς αὐλῆς ἀπέδειξαν ὅτι τὰ θεωρούμενα ἀπὸ τὸν Noack ἀπορρίμματα βωμοῦ βρέθηκαν *in situ* καὶ γι' αὐτὸ ἀποδόθηκαν σὲ πυρὰ¹⁵. Παράλληλα, οἱ ἀνασκαφεῖς δέχθηκαν τὴν ὑπαρξὴν, πάνω στὸ γεωμετρικὸ ἄνδρρο, ἐνὸς ναοῦ, κυκλικοῦ κατὰ τὸν Κουρουνιώτη, ἀψιδωτοῦ κατὰ τὸν Μυλωνᾶ, ποὺ θὰ ἦταν ξύλινος ἢ πλίνθινος κατὰ μία πρώτῃ ἄποψη τοῦ Τραυλοῦ¹⁶. Πιὸ πιθανὴ φαίνεται ἡ

11. Noack, *Eleusis*, 10 (γιὰ τὴν αὐλὴν), 11 (γιὰ τὸν βωμό), 14, 45-46, 199, 218, 263 (γιὰ τὸν ναὸ τοῦ Ὑμνου), πίν. 13. Παλιότερα ὁ Φίλιος εἶχε ταυτίσει τὸν πρῶτο ναὸ τῆς Δήμητρος μὲ τὸν σολῶναιο, ποὺ τὸν χρονολογοῦσε στὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Βλ. *Ἐλευσινιακὰ φροντισματα*, Ἀπάντησις εἰς Σβορώνον (1905), 12.

12. Noack, *Eleusis*, 10-13, 218. Βλ. καὶ παρακάτω, κεφ. II, σ. 39.

13. Γιὰ τὸ ἱερό τῶν ὕστερογεωμετρικῶν χρόνων, βλ. Kuruniotis, *Heiligtum*, 63-66. Mylonas, *Eleusis*, 56-60. I. Τραυλός, Ἡ Ἀθῆνα καὶ ἡ Ἐλευσίνα στὸν 8ο καὶ 7ο π.Χ. αἰ., *ASAtene* 45, 1983, 330. Τοῦ ἰδίου, *Attika*, 92.

14. Τὴ θεωρία τοῦ Noack γιὰ διαφορετικὸ ναὸ τῆς θεᾶς καὶ Τελεστήριο, ποὺ εἶχαν ὑποστηρίξει προηγουμένως ὁ Σβορώνος καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες (Blavette, Rubensohn, Pringsheim), ἀπέρριψαν κατηγορηματικὰ ὁ Φίλιος καὶ ἰδίως οἱ Κουρουνιώτης καὶ Τραυλός στὴ μελέτη τους, *Τελεστήριον καὶ ναὸς τῆς Δήμητρος*, *ΑΔ* 15, 1933-35, 54-114 (ἰδιαίτερα 59-61, 109-114). Βλ. καὶ Mylonas, *Eleusis*, 39, 42, καὶ παραπάνω, σημ. 7.

15. K. Κουρουνιώτης, *ΑΔ* 13, 1930-31, Παρ/μα, 26. Kuruniotis, *Heiligtum*, 65. Mylonas, *Eleusis*, 56-57. Βλ. ἐπίσης παρακάτω, κεφ. II, σ. 42 (πυρὰ Α).

16. Kuruniotis, *Heiligtum*, 66. Mylonas, *Eleusis*, 57. I. Travlos, *Die Anfänge des Heiligtums vom Eleusis, eis Tempel und Stätten der Götter Griechenlands*, ἐκδ. E. Melas (1970), 68.

τελευταία θεωρία του Τραυλού, σύμφωνα με την οποία το μυκηναϊκό Μέγαρο Β διατηρήθηκε με επισκευές ως τις αρχές του 8ου π.Χ. αϊ. και ο καμπύλος τοίχος ήταν αναλημματικός και στήριζε ένα ημικυκλικό άνδρηρο, που κτίστηκε στο πρώτο μισό του 8ου π.Χ. αϊ. περίπου¹⁷. Το άνδρηρο ξεκινούσε σχεδόν από την άκρη του ανατολικού δωματίου της προσθήκης του Μεγάρου Β και είχε έξοδο προς Ν, ενώ ένα πρόπυλο κατασκευάστηκε μπροστά από τη θύρα, στον βόρειο τοίχο του μεσαίου δωματίου, για να είναι δυνατή η πρόσβαση και από τη Β πλευρά (σχέδ. 3α-β). Λίγο αργότερα, γύρω στα μέσα του 8ου π.Χ. αϊ. κατά τον Τραυλό, ένας ισχυρός αναλημματικός τοίχος με δύο εισόδους, μία βόρεια και μία νότια —ή κύρια πρέπει να ήταν η νότια, όπως αποδεικνύει η μνημειώδης κλιμακωτή κατασκευή— περιέβαλε την αύλη του πανάρχαιου ναού.

Η ένταξη του ιερού την εποχή αυτή μέσα στο τείχος της πόλης, από το οποίο σώθηκαν μερικά μόνον τμήματα της Α πλευράς του, αποτελεί ένα νέο στοιχείο για την οικοδομική ιστορία του ιερού¹⁸. Ο Τραυλός συμπληρώνει τη γραμμή του ύστερογεωμετρικού τείχους (σχέδ. 3α) με βάση την πορεία του μεταγενέστερου πεισιστράτειου, που πιστεύει ότι θα πρέπει να ακολουθούσε τη γραμμή του γεωμετρικού τείχους¹⁹. Έτσι, θα πρέπει και το γεωμετρικό τείχος να είχε δύο πύλες που θα αντιστοιχούσαν στη βόρεια και νότια είσοδο της αύλης του Τελεστηρίου, στις οποίες θα κατέληγαν οι δύο δρόμοι από τη θάλασσα και το έσωτερικό²⁰. Από την εποχή αυτή, όπως υποθέτει ο Τραυλός, θα πρέπει να υπήρχε και μία τρίτη ανατολική πύλη, κοντά στη ΒΑ γωνία του τείχους (σχέδ. 3α). Η ύπαρξή της βεβαιώνεται ανασκαφικά για την επόμενη πρώιμη αρχαϊκή φάση του τείχους, το οποίο πιθανότατα στην πλευρά αυτή θα ακολουθούσε πιστά την πορεία του γεωμετρικού.

Ο νέος ιερός χώρος που δημιουργήθηκε σε βαθύτερο επίπεδο, ανάμεσα στον αναλημματικό τοίχο της αύλης του ναού και στο τείχος, σύντομα εντάχθηκε στο ιερό. Αποτέλεσε μία δεύτερη εξωτερική, εντός των τειχών, αύλη, που αργότερα απομονώθηκε από την πόλη με διατειχίσματα στη Ν, Δ και Β πλευρά. Την αύλη αυτή, ήδη από τους ύστερογεωμετρικούς χρόνους, διέσχισε από Β προς Ν μία έσωτερική οδός, που ίχνη της έχουν διασωθεί μπροστά από τη μυκηναϊκή ιερά οικία²¹.

Τη σημασία του Ν τμήματος της εξωτερικής, εντός των τειχών, αύλης για την ελευσινιακή λατρεία στην ύστερη γεωμετρική εποχή προδίδει, εκτός από τη μνημειώδη νότια κλιμακωτή είσοδο της αύλης του ναού, και το στρώμα της τέφρας (πυρά Α) με τα πολυάριθμα αντικείμενα που βρέθηκαν *in situ*. Την απομόνωση αυτού του τμήματος της αύλης από τον υπόλοιπο χώρο της, πιθανόν λόγω των τελούμενων ιεραουργιών, μαρ-

17. Ι. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 330. Το ίδιο, *Attika*, 92. Τη θεωρία του Τραυλού αποδέχεται και ο Μαζαράκης Αινιάν (*Rulers Dwellings*, 148, εικ. 169, 171). Κατά την παλαιότερη άποψη των ανασκαφέων, ο μυκηναϊκός ναός είχε διατηρηθεί ως την ανέγερση του γεωμετρικού (βλ. Mylonas, *Eleusis*, 38, 55).

18. Για το ύστερογεωμετρικό τείχος, βλ. Kuruniotis, *Heiligtum*, 66. Mylonas, *Eleusis*, 63, εικ. 6, Ε6. Ι. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 333, και *Attika*, 92, εικ. 113, 115. Για νέο τμήμα του τείχους, βλ. *Έργον* 1981, 45, και *ΠΑΕ* 1981, 155, πίν. 120-121.

19. Ι. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 333. Το ίδιο, *Attika*, 93.

20. Ίχνη της νότιας, από τη μεριά της θάλασσας, γεωμετρικής οδού αποκαλύφθηκαν κάτω από τον ρωμαϊκό κίονα ΙΙΙ, μπροστά από την κλιμακωτή είσοδο της αύλης (ΑΔ 15, 1933-35, Παρ/μα, 33), ενώ ίχνη της βόρειας (Ιερά Όδος) βρέθηκαν κάτω από τη ΝΑ γωνία των Μικρών Προπυλαίων (ΑΔ 14, 1931-32, Παρ/μα, 23, 24).

21. Γ. Μυλωνάς, *ΠΑΕ* 1952, 56 (όδος Ε).

τυροῦν τὰ λείψανα ἑνὸς ἐγκάρσιου τοίχου πού, κατὰ τὸν Τραυλό, ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸν νότιο τοῖχο τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ, λίγα μέτρα δεξιότερα ἀπὸ τὴν εἴσοδο, καὶ ἔφθανε ὡς τὸ τεῖχος. Στὸ μέσον περίπου αὐτοῦ τοῦ τοίχου, στὸ σημεῖο ὅπου περνοῦσε ἡ ἐσωτερικὴ ὁδὸς τοῦ ἱεροῦ, θὰ ὑπῆρχε, κατὰ τὸν Τραυλό, πιθανότατα μιὰ πύλη, γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸ Β τμήμα τῆς αὐλῆς (σχέδ. 3α, 7-8, τοῖχος 7).

Καμιὰ πληροφορία δὲν ἔχουμε ὡς πρὸς τὴ μορφή καὶ τὴ λειτουργία τοῦ Β τμήματος τῆς νέας αὐτῆς αὐλῆς, ὅπου ὑπῆρχαν τὴν περίοδο αὐτὴ τὸ Καλλίχορον φρέαρ τοῦ Ὑμνου, ἡ μυκηναϊκὴ ἱερὰ οἰκία καὶ τὸ σπήλαιο τοῦ Πλούτωνος, ὅπου, κατὰ τὴν ὀρφικὴ παράδοση (*Ὀρφικὸς Ὑμνος εἰς Πλούτωνα*, 18.14-15), βρῖσκονταν οἱ πύλες τοῦ Κάτω Κόσμου. Στὰ τέλη ὅμως τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ἡ ἱερὰ οἰκία ἐγκαταλείπεται καὶ ὁ χώρος γύρω ἀπὸ τὸ Καλλίχορον περιορίζεται μὲ τὸ τεῖχος καὶ δὲν ἐπαρκεῖ πλέον γιὰ τὶς ὑπαίθριες τελετουργίες καὶ τοὺς χοροὺς. Δὲν ἀποκλείεται νὰ μεταφέρθηκαν τότε οἱ τελετὲς αὐτὲς ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πύλη τοῦ τείχους, σὲ μιὰ αὐλή, ποὺ ἔχνη της διασώθηκαν κάτω ἀπὸ τὴν κλιμακωτὴ ἐξέδρα τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.²²

Ἐξω ἀπὸ τὴ βόρεια πύλη τοῦ τείχους, κοντὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸν μεταγενέστερο ναὸ τῆς Προπυλαίας Ἀρτέμιδος καὶ τὴ ρωμαϊκὴ ἐσχάρα, σώζονται λείψανα ἀψιδωτοῦ κτίσματος. Ἀπὸ τὸν Κουρουنيώτη ἀποδόθηκε σὲ ναὸ τῶν γεωμετρικῶν ὡς καὶ τῶν πρώιμων ἀρχαϊκῶν χρόνων, ὅπου πιθανὸν συλλατρεῦονταν ὡς χθόνιες θεότητες ἡ Ἀρτεμις καὶ ὁ Ποσειδῶν²³ (σχέδ. 1, 3α).

Τέλος, στὴ Ν πλευρά, ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος τοῦ ἱεροῦ καὶ κοντὰ στὸν δρόμο ποὺ ὀδηγοῦσε στὴ νότια πύλη, ἐντοπίστηκε κατὰ τὸ τέλος τῶν γεωμετρικῶν χρόνων σημαντικὴ λατρεία σὲ μιὰ νέα Ἱερὰ Οἰκία²⁴ μὲ τέσσερα δωμάτια, ποὺ εἶχε κτιστεῖ στὰ μέσα τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. (σχέδ. 3α, 4α). Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τονίζει ἀναμφίβολα τὴ σημασία ποὺ θὰ εἶχε στὰ χρόνια αὐτὰ γιὰ τὴ λατρευτικὴ ζωὴ τοῦ ἱεροῦ ἡ Ν πλευρά. Ὁ Κουρουنيώτης ὑπέθεσε ἀρχικά, ἀπὸ τὰ γεμάτα μὲ στάχτες ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν στὰ τρία δωμάτια τῆς οἰκίας, ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ προγονολατρεία. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐνίσχυσε ἡ ἀποκάλυψη, τὸ 1938, στὰ Α τῆς οἰκίας, ἑνὸς σκελετοῦ ἀνδρός (σχέδ. 4α), πάνω ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ ὁποῖου βρέθηκαν ἐπάλληλες πυρὲς μὲ πολλὰ προσφορὰς ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 8ου ὡς τὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.²⁵

22. Mylonas, *Eleusis*, 73: "The discovery of the floor of an earlier court below the one served by the stepped podium indicates that dances were performed there before Archaic times".

23. Κ. Κουρουγιώτης, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλευσινιακῆς θρησκείας, *ΠΑΑ* 15, 1940, 276-278, εἰκ. 1, πίν. Β. Βλ. καὶ Mylonas, *Eleusis*, 60. Travlos, *Attika*, 92.

24. Γιὰ τὴ γεωμετρικὴ Ἱερὰ Οἰκία, βλ. Κ. Κουρουγιώτης, *ΠΑΕ* 1937, 42, καὶ *Maison sacrée d'Eleusis*, *RA* 11, 1938, 94-97. Mylonas, *Eleusis*, 59. Travlos, *Attika*, 92, καὶ τοῦ ἰδίου *ASAtene* 45, 1983, 333-335, εἰκ. 10-12. Νέες ἐρμηνεῖς γιὰ τὸν χαρακτῆρα, τὸ σχέδιο καὶ τὴ χρονολόγηση τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας διατύπωσαν τελευταῖα ὁ H. Lauter (*AM Beiheft* 12, 1985, 163-169, εἰκ. 22, ὅπου ἀναπαράσταση τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας), καὶ ὁ Μαζαράκης Αἰνιάν (*Rulers Dwellings*, 150-151, εἰκ. 173, 178-180) ποὺ χρονολογεῖ τὴ γνωστὴ Ἱερὰ Οἰκία στὸν 7ο π.Χ. αἰ. Ἀντίθετα, στὰ μέσα τοῦ 8ου αἰ. ἀποδίδει ἓνα μικρὸ, διμερὲς οἶκο («Μέγαρον») ποὺ βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὴ σολώνεια Ἱερὰ Οἰκία, σύμφωνα μὲ ἀδημοσίευτες σημειώσεις τοῦ Τραυλοῦ στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Τὸ κτίσμα, στραμμένο πρὸς Δ, χρησίμευσε ὡς κατοικία σημαίνοντος ἀνδρός, ποὺ μετὰ τὸν θάνατό του, στὰ τέλη τοῦ 8ου αἰ., τάφηκε μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Ἐκτοτε ἄρχισε, μὲ ἔμπυρες προσφορὰς στὸν τάφο, μιὰ προγονολατρεία ποὺ συνεχίστηκε καὶ στὴν ἀνεγερθεῖσα ἀπέναντί του, τὸν 7ο αἰ., μεγαλύτερη Ἱερὰ Οἰκία (*Rulers Dwellings*, 151-153, εἰκ. 172, 174-177).

25. Γιὰ τὴν προγονολατρεία στὴν Ἱερὰ Οἰκία καὶ τὴν εὕρεση τοῦ τάφου, βλ. Κ. Κουρουγιώτης, *BCH* 44, 1920, 381. *BCH* 48, 1924, 457-458. *BCH* 52, 1928, 469-470, καὶ *ΠΑΕ* 1937, 48. Βλ. καὶ Mylonas, *Eleusis*, 59.

Ἡ οἰκοδομικὴ δραστηριότητα, παρὰ τὰ λιγοστὰ λείψανα, καὶ ἡ λατρευτικὴ κίνησις ποὺ παρατηρεῖται στοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς χρόνους ἀποκαλύπτουν τὴν ἀκμὴ τοῦ ἱεροῦ. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἂν καὶ ξεκίνησε ὡς ἱερὸ τοπικοῦ χαρακτήρα, ἀπέκτησε μεγάλη φήμη, πιθανόν, κατὰ τὸν Τραυλό, μετὰ τὴν ἀποτροπὴ, μὲ τὴ βοήθεια τῆς θεᾶς, τοῦ λιμοῦ ποὺ μάστιζε τὴν Ἑλλάδα λίγο πρὶν τὰ μέσα τοῦ 8ου π.Χ. αἰ.²⁶

ΣΟΛΩΝΕΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Τὰ ἀρχαῖκα λείψανα ποὺ εἶχαν ἀποκαλυφθεῖ στὶς πρώτες ἀνασκαφικὲς περιόδους, μόνο μετὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Κουρουνιώτη ἐρμηνεύθηκαν σωστὰ καὶ ἐπέτρεψαν τὴν ἀναπαράστασις τοῦ ἱεροῦ στὸν 7ο καὶ πρῶτο 6ο π.Χ. αἰ.²⁷ (σχέδ. 1, 4β, 7). Ἀποδείχθηκε ὅτι τὸ ἱερὸ διατηροῦσε καὶ στὸν 7ο π.Χ. αἰ. τὴ μορφή τῶν ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων. Ὑπῆρχε δηλαδή, μέσα στὴν τραπεζιόσχημη αὐλή, ὁ μοναδικὸς ναὸς τῆς Δήμητρος ποῦ, κατὰ τὸν Τραυλό, ἦταν ὁ παλαιὸς μυκηναϊκός. Ἐξω ἀπὸ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο τῆς αὐλῆς, στὰ δεξιὰ τῆς νότιας εἰσόδου τῆς, τὰ λείψανα τῆς πυρᾶς Α, ποὺ συνεχίζεται ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., μαρτυροῦν τὴ συνέχεια τῆς λατρείας.

Μὲ τὴν ἀνοδο τοῦ Σόλωνος στὴν ἐξουσίαν τὸ 594 π.Χ. καὶ μετὰ τὴν ἐπανάκτησις τῆς Σαλαμῖνος, οἱ Ἀθηναῖοι προσαρτοῦν στὸ κράτος τοὺς καὶ τὴν πόλιν τῆς Ἐλευσίνας μὲ τὸ ἱερὸ τῆς, ὅπως δέχονται οἱ ἀνασκαφεῖς²⁸. Τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια συμπεριλήφθηκαν ἀπὸ τότε στὶς ἀθηναϊκὲς ἐορτὲς καὶ στὸ ἱερὸ ἐγίναν σημαντικὲς ἀλλαγές. Στὴ θέσις τοῦ μυκηναϊκοῦ Μεγάρου Β, ποὺ εἶχε διατηρηθεῖ ὡς τότε, κτίστηκε στὰ χρόνια τοῦ Σόλωνος, ἓνας μεγάλος ἐπιμήκης λίθινος ναός, ποὺ μόνον λείψανα ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοὺς τοίχους σώθηκαν στὴν Α καὶ Ν πλευρά. Γι' αὐτὸ εἶναι δύσκολο νὰ ἀναπαραστήσουμε τὴ μορφή του καὶ νὰ τὸν χρονολογήσουμε μὲ ἀκρίβεια.

Κατὰ τὸν Μυλωνά, ὅπως καὶ κατὰ τὸν Φίλιο καὶ τὸν Noack παλιότερα, ὁ ναὸς κτίστηκε στὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. πάνω στὴν παλαιὰ ὑστερογεωμετρικὴ αὐλή, ποὺ ἐπεκτάθηκε πρὸς Ν καὶ Α καὶ πῆρε τριγωνικὴ μορφή²⁹ (σχέδ. 1). Πιθανότερο ὅμως φαί-

1. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 334, καὶ τοῦ ἰδίου, *Attika*, 92, εἰκ. 119-122. Γιὰ τὴ σύνδεσις τοῦ σκελετοῦ τοῦ ἀνδρὸς μὲ τὴ λατρεία, βλ. παραπάνω, σημ. 24 καὶ παρακάτω, κεφ. VI, σ. 170 σημ. 167, καὶ σ. 194.

26. I. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 335, 337. Τοῦ ἰδίου, *Attika*, 92. Γιὰ τὸν λιμό, βλ. J. Mck. Camp II, *Hesperia* 48, 1979, 397-411, καὶ τοῦ ἰδίου, *ASAtene* 45, 1983, 55-61.

27. Γιὰ τὸ ἱερὸ καὶ τὸν ναὸ στὸν 7ο π.Χ. αἰ. καὶ στὰ χρόνια τοῦ Σόλωνος, βλ. Kuruniotis, *Heiligtum*, 66-71. Mylonas, *Eleusis*, 63-72. Travlos, *Attika*, 92-93.

28. Mylonas, *Eleusis*, 63. Τελευταία ὑποστηρίχθηκε ὅτι ἡ ἔνταξις τῆς Ἐλευσίνας καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς στὸ κράτος τῶν Ἀθηνῶν εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 7ου ἢ καὶ ἀπὸ τὸν 8ο π.Χ. αἰ. Βλ. Clinton, *Sanctuary*, 110-112, ὅπου ἐκτενὲς συζήτησις. Γιὰ τὴ σύνδεσις Ἀθηνῶν-Ἐλευσίνας ἐνωρίτερα, ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ ἤδη χρόνια καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ «συνοικισμοῦ» τοῦ Θησέως, βλ. Richardson, *Hymn*, 6-7. H. Foley, *The Homeric Hymn to Demeter* (1994), 169-175. Mazarakis Ainian, *Rulers Dwellings*, 348 σημ. 745.

29. Γιὰ τὴ χρονολόγησις τοῦ σολωνείου ναοῦ, βλ. Noack, *Eleusis*, 45-47, 218. Mylonas, *Eleusis*, 64-66, εἰκ. 6 καὶ 23, ὅπου χρονολογεῖ τὸν ναὸ στὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. καὶ ἀποδίδει σὲ ἐνιαία οἰκοδομικὴ φάσις τὴν τριγωνικὴ αὐλὴ τοῦ σολωνείου ναοῦ, ὅπως παλιότερα ὁ Φίλιος (*IIAE* 1884, 75, πίν. Δ. Τοῦ ἰδίου, *Ἐλευσίς*, 101, πίν. V) καὶ ὁ Noack (*Eleusis*, 23-29, πίν. 14).

νεται, όπως υποστήριξε ο Τραυλός³⁰, ότι ο ναός κτίστηκε στις αρχές του 6ου π.Χ. αϊ., στα χρόνια του Σόλωνα, και ότι η αὐλή του επεκτάθηκε αρχικά μόνον προς Ν, με επιχώσεις που κάλυψαν τὸν νότιο τοῖχο και τὴν κλιμακωτὴ εἴσοδο τοῦ γεωμετρικοῦ περιβόλου της (σχέδ. 4β). Ὁ νέος ἀναλημματικὸς τοῖχος κτίστηκε με πολυγωνικὸ τρόπο, ὅπως καὶ ὁ ναός, καὶ κλιμακωτά, γιὰ νὰ συγκρατεῖ καλύτερα τὴ μεγάλη ἐπίχωση τῆς αὐλῆς (σχέδ. 7, 8α, 10-13, πίν. 3-6). Μὲ τὶς ἐργασίες αὐτὲς σκεπάστηκε καὶ ἡ πυρὰ Α. Ἔτσι, οἱ ἔμπυρες τελετουργίες μεταφέρθηκαν στοὺς ἀρχαῖκους χρόνους (πρῶμος 6ος π.Χ. αἰ.) ἔξω ἀπὸ τὸν νέο κλιμακωτὸ τοῖχο (πυρὰ Β), στὴν ἴδια περίπου θέση ὅπου καὶ παλιότερα, κοντὰ δηλαδὴ στὴ νότια εἴσοδο τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ. Δὲν γνωρίζουμε τὴν ἀκριβῆ μορφή αὐτῆς τῆς εἰσόδου, εἶναι ὅμως πιθανόν, λόγω τῆς ὑπομετρικῆς διαφορᾶς στὸ σημεῖο αὐτὸ μεταξὺ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλῆς τοῦ ναοῦ, νὰ ἀνέβαινε κανεὶς με κεκλιμένο ἐπίπεδο σὲ μιὰ ἀπλὴ μᾶλλον πύλη, ἀφοῦ δὲν σώθηκε κανένα ἔχνος τῆς³¹.

Ἡ ἔλλειψη μνημειώδους μορφῆς στὴ νότια εἴσοδο τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ καὶ ἡ ταυτόχρονη ἐνίσχυση τῆς σημασίας τῆς βόρειας, ὅπως δείχνουν ὁ προσανατολισμὸς τοῦ ναοῦ πρὸς Β καὶ τὰ λείψανα τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ ποὺ ὀδηγεῖ σ' αὐτόν, ὑποδηλώνουν τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ Β πλευρὰ τοῦ ἱεροῦ, τὴ στραμμένη πρὸς τὴν Ἀθῆνα (σχέδ. 4β). Καὶ ἡ προτίμηση αὐτὴ θὰ γίνῃ πιὸ αἰσθητὴ στὴν ἐπόμενη πεισιστράτεια περίοδο, ὅταν θὰ τονιστεῖ ἀκόμη περισσότερο ἡ σύνδεση τοῦ ναοῦ με τὴν Ἀθῆνα³². Στὴ βόρεια ἐξωτερικὴ αὐλὴ τοῦ ναοῦ, ἀξιοποιεῖται ἐπίσης ἡ λατρεία στὸ σπήλαιο τοῦ Πλούτωνος με τὴν ἀνέγερση ἐνὸς μικροῦ ναοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ³³. Μετὰ τὴν ἐπέκταση τῆς αὐλῆς τοῦ σολώνειου ναοῦ πρὸς Ν, ὁ χῶρος τῆς νότιας ἐξωτερικῆς αὐλῆς του, ὅπου βρέθηκε ἡ πυρὰ Β, θὰ πρέπει νὰ περιορίστηκε σημαντικά, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη ὅτι τὸ νέο τεῖχος δὲν ἐπεκτάθηκε στὴν πλευρὰ αὐτή. Ἐπὶ πλέον, περνοῦσε ἀπὸ ἐδῶ, κοντὰ στὸ τεῖχος, ἡ ἐσωτερικὴ ὁδὸς τοῦ ἱεροῦ, ποὺ διέσχισε τὴν ἐξωτερικὴ αὐλὴ ἀπὸ Β πρὸς Ν. Ὡστόσο, συνεχίστηκε ἡ λειτουργία τῆς πυρᾶς Β, ἐνῶ τὸ σημαντικότερο μέρος τῆς μυστηριακῆς λατρείας θὰ πρέπει νὰ γινόταν στὴν αὐλὴ τοῦ ναοῦ, ὅπου θὰ ὑπῆρχε, κατὰ τὸν Κουρουניώτη³⁴, καὶ ὁ βωμὸς τῶν θεαινῶν.

Ἀπὸ τὸ νέο τεῖχος, ποὺ εἶναι πιθανόν νὰ κτίστηκε τὴν ἐποχὴ αὐτή, σώζεται μόνον ἓνα μικρὸ τμήμα ἀπὸ τὸ ΝΑ ἄκρο του, ποὺ καταλήγει σὲ παραστάδα τῆς ἀνατολικῆς πύλης. Τὰ λείψανα αὐτὰ δείχνουν ὅτι τὸ πρῶμο ἀρχαῖκὸ τεῖχος ἦταν πιὸ ἰσχυρό, ὅτι ἀκολουθοῦσε, ὅπως πιστεύει ὁ Τραυλός (σχέδ. 4β), τὴν ἴδια περίπου πορεία με τὸ ὑστερογεωμετρικὸ καὶ ὅτι εἶχε, ὅπως καὶ ἐκεῖνο, τρεῖς πύλες, τὴ βόρεια, τὴ νότια καὶ τὴν

30. I. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 330. Τοῦ ἰδίου, *Attika*, 93, εἰκ. 125. Τὴν πρώτην ἐπέκταση τῆς γεωμετρικῆς αὐλῆς, μόνον πρὸς Ν, εἶχε ὑποστηρίξει παλιότερα ὁ Κουρουنيώτης (*AA* 14, 1931-32, Παρ/μα, 17-18, καὶ *Heiligtum*, 69), ἀλλὰ τὴ χρονολογοῦσε, ὅπως καὶ τὸν ναό, στὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.

31. K. Κουρουنيώτης, *AA* 13, 1930-31, Παρ/μα, 26. G. Mylonas-K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 280. Mylonas, *Eleusis*, 66.

32. Mylonas, *Eleusis*, 103.

33. Τὴν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Πλούτωνος τοποθετεῖ ὁ Τραυλός στὰ χρόνια τοῦ Σόλωνα (*Attika*, εἰκ. 115), ὅπως καὶ οἱ Φίλιος (*AE* 1886, 29-31) καὶ Noack (*Eleusis*, 79). Ἀντίθετα, ὁ Μυλωνᾶς (*Eleusis*, 99) τὴν ἀποδίδει στοὺς πεισιστράτειους χρόνους, στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Τελευταία, ὁ Clinton (*Iconography*, 21) ἀμφισβήτησε τὴν ταύτιση τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ με τὸ Πλουτώνειο.

34. Kuruniotis, *Heiligtum*, 68. Βλ. καὶ παρακάτω, κεφ. VI, σ. 148 σημ. 16.

ἀνατολική³⁵. Ἐξω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν πύλην τοῦ τείχους θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχε μικρὸς βωμός (σχέδ. 4β, σημεῖο Γ). Ἦταν μάλιστα τόσο σημαντικός, ὥστε, ὅταν κτίστηκε ἀργότερα στὴ θέση του τὸ πεισιστράτειο τεῖχος, τὸν συμπεριέλαβαν σὲ εἰδικὰ κατασκευασμένη ἐσοχή, ὅπως μαρτυροῦν τὰ σωζόμενα λείψανα (σχέδ. 7, 9α, Z13)³⁶. Φαίνεται ὅτι καὶ ἐδῶ —πιθανὸν ὑπῆρχε ἀπὸ τοὺς γεωμετρικοὺς ἤδη χρόνους κάποια αὐλή— θὰ λάμβαναν χώρα ἱεροτελεστίες καὶ χοροί, ὅπως γινόταν καὶ παλιότερα γύρω ἀπὸ τὸ Καλλίχορον φρέαρ ἐκεῖ κοντά. Οἱ πιστοὶ θὰ μπορούσαν, κατὰ τὸν Μυλωνᾶ, νὰ παρακολουθοῦν αὐτὲς τὶς ἱεροτελεστίες ἀπὸ μία κλιμακωτὴ ἐξέδρα, ποὺ ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Κουρουνιώτη σὲ μικρὴ ἀπόσταση πρὸς τὰ ΒΑ τοῦ βωμοῦ καὶ χρονολογήθηκε στὸν 7ο π.Χ. αἰ.³⁷

Πολὺ σύντομα, οἱ ὁλοένα αὐξανόμενες ἀνάγκες τοῦ ἱεροῦ ὁδήγησαν σὲ νέα ἐπέκταση τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ πρὸς Α. Ἔτσι, ἡ αὐλὴ πῆρε τριγωνικὴ μορφή καὶ ἔφθασε ὥς τὸ τεῖχος, ἓνα μικρὸ μέρος τοῦ ὁποῖου ἐνσωματώθηκε στὸ ΝΑ ἄκρο τοῦ νέου ἀναλημματικοῦ τοῦ τοίχου (σχέδ. 5, 6α, 7, 9α). Γιὰ νὰ μὴ μείνει ἀτείχιστο τὸ ἱερό, διατηρήθηκε, κατὰ τὸν Κουρουνιώτη³⁸, τὸ παλαιὸ τεῖχος ὥς τὴν ἀνέγερση τοῦ νέου πεισιστράτειου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διακοπεῖ ἡ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὸ Β καὶ Ν τμήμα τῆς ἐξωτερικῆς, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλῆς τοῦ ἱεροῦ. Ἡ προσωρινὴ αὐτὴ ἀπομόνωση τῶν δύο τμημάτων τῆς αὐλῆς πιθανὸν νὰ ἔγινε αἰτία νὰ λειτουργήσῃ μία ἀκόμη πυρά, ἡ Γ, ἔξω ἀπὸ τὸν νέο βόρειο πολυγωνικὸ τοῖχο τῆς τριγωνικῆς αὐλῆς τοῦ σολώνειου ναοῦ καὶ κοντὰ στὴν εἴσοδό της (σχέδ. 7, 9α). Ἀλλωστε, εἶχε περιοριστεῖ σημαντικὰ ὁ χώρος τῆς πυρᾶς Β, ἐνῶ παράλληλα εἶχε ἐνισχυθεῖ ἡ σημασία τῆς Β πλευρᾶς τοῦ ἱεροῦ γιὰ τὴ λατρευτικὴ ζωή.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι κατὰ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ νέου βόρειου ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς ἔκτισαν στὸ ΒΑ ἄκρο τοῦ μία ἡμικυκλικὴ ἐσοχή³⁹, γιὰ νὰ συμπεριλάβουν τὸ μυκηναϊκὸ Καλλίχορον φρέαρ, παρ' ὅλον ποὺ μετὰ τὴν τείχισι τοῦ ἱεροῦ εἶχε διακοπεῖ ἡ λειτουργία του γιὰ χοροὺς καὶ ἱεροτελεστίες καὶ εἶχε ἴσως ἐπιχωστεῖ⁴⁰ (σχέδ. 7, 9α, W).

35. Γιὰ τὸ πρῶμο ἀρχαῖο τεῖχος, βλ. Κ. Κουρουνιώτης, *ΑΔ* 14, 1931-32, Παρ/μα, 15-18, εἰκ. 21. Τοῦ ἰδίου, *Heiligtum*, 68-70. Mylonas, *Eleusis*, 64, 65, 70, εἰκ. 6, 23 (Z11 καὶ Z12). Travlos, *Attika*, 93, εἰκ. 125. Ὁ Φίλιος δὲν εἶχε δεχθεῖ τεῖχος στὴ φάσι αὐτή. Ἀντίθετα, ὁ Noack (*Eleusis*, 30, πίν. 14) ἔδωσε μεγάλη ἔκταση στὸ τεῖχος αὐτό, τοῦ ἀπέδωσε δηλαδὴ τὸ Ν καὶ ΝΑ τμήμα τοῦ πεισιστράτειου τείχους, καθὼς καὶ τὴν κιμώνεια ἐπέκταση μὲ τὶς δύο πύλες της, τὴν ἀνατολικὴ καὶ τὴ βόρεια.

36. Γιὰ τὴν αὐλὴ καὶ τὸν βωμὸ αὐτό (Z13), βλ. παρακάτω σ. 32 σημ. 47 (ὅπου βιβλιογραφία) καὶ σ. 35 σημ. 64.

37. Γιὰ τὴν κλιμακωτὴ ἐξέδρα (Z14), βλ. Mylonas, *Eleusis*, 71-72, εἰκ. 4, 19 καὶ 23.

38. Βλ. Kuruniotis, *Heiligtum*, 70 σημ. 1.

39. Γιὰ τὴν ἡμικυκλικὴ ἐσοχὴ γύρω ἀπὸ τὸ Καλλίχορον φρέαρ, βλ. Mylonas, *Eleusis*, 64, εἰκ. 6w, 18r, 23w.

40. Γιὰ τὶς τελετουργίες στὴν αὐλὴ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν πύλην τοῦ τείχους, ποὺ διαδέχθηκαν πιθανὸν ἀπὸ τὸ τέλος τῶν γεωμετρικῶν χρόνων τὶς πρῶμες τελετὲς καὶ τοὺς χοροὺς στὴ μυκηναϊκὴ ἱερὰ οἰκία καὶ τὸ Καλλίχορον, βλ. Mylonas, *Eleusis*, 73. Ζιρῶ, *Εἴσοδος ἱεροῦ Ἐλευσίνος*, 20-21. Κατὰ τὸν Μυλωνᾶ (ὅ.π.), οἱ τελετουργίες αὐτὲς καὶ οἱ χοροὶ γύρω ἀπὸ τὸν βωμὸ Z13 καὶ τὴν ἐξέδρα Z14 ἐπιβίωσαν καὶ μεταφέρθηκαν στὴ βόρεια αὐλή, κοντὰ στὸ ἄλλο ὁμώνυμο πηγάδι, κατὰ τὴν πεισιστράτεια ἐποχὴ. Ὅμως, τὸ Καλλίχορον τοῦ Ὑμνου ἐπιχώστηκε καὶ ἀχρηστεύθηκε, κατὰ τὸν Μυλωνᾶ, ἀργότερα, στὴν κιμώνεια ἐποχὴ, ὅταν ἐπεκτάθηκε πρὸς Β ἡ αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου, ὁπότε μετονομάστηκε σὲ Καλλίχορον καὶ τὸ πηγάδι τῆς βόρειας, ἐκτὸς τῶν τειχῶν, αὐλῆς τοῦ ἱεροῦ (*Eleusis*, 45, 100). Ἀντίθετα, ὁ Ζιρῶ (ὅ.π.) πιστεύει ὅτι τὸ Καλλίχορον τοῦ Ὑμνου ἐπιχώστηκε ἐνωρίτερα, στοὺς σολώνειους χρόνους.

Τέλος, ἔξω ἀπὸ τὸ νότιο τεῖχος τοῦ ἱεροῦ εἶχε καταστραφεῖ ἡ γεωμετρικὴ Ἱερὰ Οἰκία, ἀλλὰ ἡ λατρεία συνεχιζόταν στὸν χώρο αὐτὸ μὲ ἔμπυρες τελετουργίες καὶ προσφορὰς ὡς τὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου αἰ., παράλληλα μὲ τὴν ἀνέγερση τοῦ σολώνειου ναοῦ στὸ ἱερό, κτίστηκε, μπροστὰ ἀπὸ τὸν περίβολο τῆς παλαιᾶς γεωμετρικῆς Ἱερᾶς Οἰκίας καὶ σχεδὸν πάνω ἀπὸ τὸν εὐρεθέντα τὸ 1938 τάφο ἀνδρός, ἓνα δωμάτιο μὲ βωμό, στραμμένο πρὸς Β (σχέδ. 4α-β). Τὰ πολλὰ ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια μὲ ἵχνη φωτιᾶς, ποὺ βρέθηκαν μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο αὐτό, πιστοποιοῦν τὴ συνέχισή τῆς λατρείας⁴¹.

ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΕΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Γύρω στὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἡ φήμη τοῦ ἱεροῦ εἶχε ἐξαπλωθεῖ σ' ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μυστῶν εἶχε σημαντικὰ αὐξηθεῖ. Ἔτσι, ὁ σολώνειος ναὸς δὲν ἐπαρκοῦσε πλέον γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς λατρείας. Ἕνα νέο λαμπρὸ οἰκοδομικὸ πρόγραμμα τοῦ ἱεροῦ ἐκπονεῖται τώρα ἀπὸ τὸν Πεισίστρατο καὶ τοὺς γιούς του⁴² (σχέδ. 1, 5).

Στὴν τριγωνικὴ αὐλὴ τοῦ σολώνειου ναοῦ κτίστηκε τὸ ἐπιβλητικὸ, σχεδὸν τετράγωνο, πεισιστράτειο Τελεστήριο μὲ τὴ μεγάλη ὑπόστυλη αἴθουσα, τὸ προστώο στὰ Α καὶ τὸ ἀνάκτορον στὴ ΝΔ γωνία, στὴν ἴδια θέσση ποὺ εἶχε κτιστεῖ παλιότερα ὁ μυκηναϊκὸς ναὸς καὶ —πιθανότατα— τὸ ἀνάκτορον τοῦ σολώνειου ναοῦ⁴³. Πολλὲς θεωρίες ἔχουν διατυπωθεῖ γιὰ τὴ χρονολόγησή τοῦ Τελεστηρίου καὶ γιὰ τὴν ἔκτασή τῆς αὐλῆς, καθὼς καὶ γιὰ τὴν πορεία τῶν τειχῶν τοῦ ἱεροῦ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζονται πολλὰ λείψανα τῶν θεμελίων καὶ τῆς ἀνωδομῆς τους. Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κουρουνιώτη, ἡ τριγωνικὴ αὐλὴ τοῦ σολώνειου ναοῦ παρέμενε καὶ ὡς αὐλὴ τοῦ πεισιστράτειου Τελεστηρίου ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., παρὰ τὴ στενότητα χώρου ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὴ ΝΑ γωνία τοῦ προστώου τοῦ πεισιστράτειου Τελεστηρίου καὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου αὐτῆς τῆς αὐλῆς. Μὲ τὶς ἀνασκαφές τοῦ Κουρουνιώτη καθορίστηκε ἐπίσης ἀσφαλῶς ἡ πορεία τοῦ πεισιστράτειου τείχους γύρω ἀπὸ τὸ ἱερό καὶ τὴν πόλη, ὁ χρόνος τῆς κατασκευῆς, ἡ ἔκτασή, οἱ πύργοι καὶ οἱ πύλες του⁴⁴ (σχέδ. 5).

41. Γιὰ τὴν Ἱερὰ Οἰκία τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., βλ. Mylonas, *Eleusis*, 59. Ὁ Τραυλὸς (*ASAtene* 45, 1983, 335, καὶ *Attika*, 93) πιστεύει ὅτι ἡ Ἱερὰ Οἰκία τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἦταν ναῖσκος (διασώθηκαν πῆλινα πρῶμα ἀρχαῖα κεραμίδια), καὶ ὑποθέτει ὅτι ἐκεῖ ἐορτάζονταν τὸν 6ο π.Χ. αἰ. τὰ Θεσμοφόρια. Ὁ Abramson (*Hero Shrines*, 190) περιγράφει τὴν Ἱερὰ Οἰκία τοῦ πρῶμου 6ου π.Χ. αἰ. ὡς περίβολο μὲ βωμό καὶ τὴ θεωρεῖ ἱερὸ ἡρωικῆς λατρείας.

42. Γιὰ τὸ ἱερό στοὺς πεισιστράτειους χρόνους, βλ. Kuruniotis, *Heiligtum*, 72-73. Mylonas, *Eleusis*, 77-105. Travlos, *Attika*, 93-94. Ὁ Boersma, *Athenian Building Policy from 561/60 to 405/4 B.C.* (1970), 19-27, 28, ἀποδίδει τὸν ναό, τὸ τεῖχος καὶ τὰ ἄλλα ἔργα στοὺς γιούς τοῦ Πεισιστράτου, κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

43. Γιὰ τὸ πεισιστράτειο Τελεστήριο, βλ. Noack, *Eleusis*, 48-70. Mylonas, *Eleusis*, 78-90. Travlos, *Attika*, 93. Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 42 (Boersma).

44. Γιὰ τὸ πεισιστράτειο τεῖχος, βλ. Mylonas, *Eleusis*, 91-96. Ὁ Noack (*Eleusis*, 30, πίν. 14) δεχόταν ὡς σολώνειο τὸ Ν καὶ ΝΑ τμήμα τοῦ πεισιστράτειου τείχους καὶ τὴν κιμώνεια επέκτασή, ἐνῶ ὡς διατείχισμα τὸ ΒΑ τμήμα, ποὺ χώριζε σὲ δύο μέρη τὴ διευρυμένη βόρεια αὐλή. Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 35. Γιὰ τὴ χρονολόγησή τοῦ τείχους στὸ τέλος τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., βλ. παραπάνω, σημ. 42 (Boersma), καθὼς καὶ Clinton (*Panellenism*, 162), ποὺ τὸ χρονολογεῖ στοὺς μετὰ τὸ 506 π.Χ. χρόνους.

Τὸ πεισιστράτειο τεῖχος τοῦ ἱεροῦ, μὲ δύο πύλες στὴ Β καὶ Ν πλευρά, εἶχε ἐπεκταθεῖ στὰ ΝΑ μὲ ἐξαίρεση τὸν χώρο τῆς νότιας πύλης (σχέδ. 5, 6α). Ἔτσι, τὸ τμήμα τῆς ἐξωτερικῆς, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου κοντὰ στὴ νότια πύλη, ὅπου βρέθηκε ἡ πυρὰ Β, διατήρησε τὴν ἴδια περίπου ἔκταση ποὺ εἶχε καὶ παλιότερα, ἐνῶ ἡ «κοίλη» ὁδός⁴⁵, δηλαδὴ τὸ ΝΑ τμήμα τῆς παλαιᾶς ἐσωτερικῆς ὁδοῦ τοῦ ἱεροῦ, μεταφέρθηκε λίγο πιὸ πέρα, κοντὰ στὸ νέο τεῖχος καὶ συνδέθηκε μὲ τὸ Β τμήμα τῆς ὁδοῦ αὐτῆς, ποὺ πιθανότατα παρέμεινε στὴν ἴδια θέση. Στὸ σημεῖο σύνδεσης, ἀνάμεσα στὸ ΒΑ ἄκρο τῆς τριγωνικῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου καὶ στὸ πεισιστράτειο τεῖχος, κτίστηκε ἓνας διαχωριστικὸς τοῖχος μὲ πύλη (Zwischentor κατὰ τὸν Noack), ποὺ ἐπέτρεπε τὴν ἐπικοινωνία ἢ ἀπομόνωση τοῦ Β ἀπὸ τὸ Ν τμήμα τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς. Ἐνα ἀκόμη ἔργο ποὺ διευκόλυνε τὴν ἐπικοινωνία τῆς ὑπερυψωμένης αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου μὲ τὴ χαμηλότερη, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλὴ ἦταν μία γέφυρα (Zwingertor κατὰ τὸν Noack), ποὺ κτίστηκε στὸ ΝΑ ἄκρο τῆς «κοίλης» ὁδοῦ, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν πύλη ποὺ προαναφέραμε⁴⁶. Ἀκόμη, στὸ ΝΑ σκέλος τοῦ τεύχους, στὴν ἐξωτερικὴ ὄψη, δημιουργήθηκε μιὰ ὀρθογώνια ἐσοχή, γιὰ νὰ συμπεριλάβει τὸν ἀρχαῖο βωμὸ ποῦ, μετὰ τὸ κλείσιμο τῆς ἀνατολικῆς πύλης τοῦ τεύχους, ἔπαυσε νὰ ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῶν ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τελετουργιῶν⁴⁷ (σχέδ. 7, 9α, Ζ13).

Τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς ἥδη χρόνους (σχέδ. 3α, 7, 8α-β) τὰ δύο μέρη τῆς ἐξωτερικῆς, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλῆς —τὸ Β καὶ τὸ Ν— διακρίνονταν μὲ τοῖχο καὶ πύλη πιθανὸν νὰ ὑποδηλώνει καὶ διαφορετικὴ λειτουργία. Ἀρχικά, κατὰ τοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς χρόνους, ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς θὰ πρέπει νὰ τόνιζε τὴ σπουδαιότητα καὶ τὴν προτεραιότητα τῆς νότιας αὐλῆς γιὰ τὸ ἱερὸ σὲ σχέση μὲ τὴν εὐρύτερη βόρεια αὐλή, ποὺ μετὰ τὴ διακοπὴ τῆς λειτουργίας τῆς μυκηναϊκῆς ἱερᾶς οἰκίας δὲν εἶχε ἀκόμη χρησιμοποιοθεῖ γιὰ τὶς νέες λατρευτικὲς ἀνάγκες τοῦ ἱεροῦ. Κατὰ τὸ τέλος ὁμως τῆς σολώνειας ἢ τὴν ἀρχὴ τῆς πεισιστράτειας ἐποχῆς, ἀξιοποιεῖται γιὰ τὴ λατρεία καὶ ἡ βόρεια ἐξωτερικὴ αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου μὲ τὴν ἀνέγερση τοῦ ναῖσκου τοῦ Πλούτωνος καὶ τὴν ἑναρξὴ τῆς λειτουργίας τῆς πυρᾶς Γ. Κατὰ τοὺς πεισιστράτειους χρόνους, μετὰ τὴν κατάργηση τῆς ἀνατολικῆς πύλης τοῦ τεύχους, ἡ ἐξωτερικὴ αὐλὴ τοῦ ναοῦ γίνεται ἐνιαία καὶ χρησιμοποιοεῖται ἀποκλειστικὰ γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἱεροῦ. Τὰ δύο τμήματά της, τὸ Β καὶ τὸ Ν, εἶναι ἰσότιμα, ἀφοῦ τώρα συμπεριλαμβάνονται καὶ στὸ Β τμήμα χώροι λατρείας, ὅπως ὁ ναὸς τοῦ Πλούτωνος καὶ ἡ πυρὰ Γ.

Ἀπὸ τὴν πεισιστράτεια ἐποχὴ ἔχουν διασωθεῖ λείψανα ἀπὸ τὰ διατειχίσματα⁴⁸ ποὺ ἐξασφάλιζαν τὴν ἀπομόνωση τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὴν πόλη: τὸ δυτικὸ, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸ σωζόμενο ὡς τότε μυκηναϊκὸ τεῖχος τῆς πόλης, τὸ νότιο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται τὸ ΝΑ τμήμα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς πύλης, καὶ τὸ βόρειο, στὰ ΒΔ τοῦ Πλουτωνείου. Ἐξω ἀπὸ τὸ

45. Ἰχνὴ τῆς πεισιστράτειας «κοίλης» ὁδοῦ ἀποκαλύφθηκαν κοντὰ στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ψευδοῖσό-δομου τμήματος τοῦ τεύχους, καθὼς καὶ κοντὰ στὴ νότια πύλη. Βλ. ΑΔ 14, 1931-32, Παρ/μα, 15, εἰκ. 16.

46. Γιὰ τὶς δύο αὐτὲς πύλες, βλ. Mylonas, *Eleusis*, 100-101. Ἡ θεωρία τοῦ Noack ὅτι οἱ δύο πύλες περιέ- κλειαν μιὰ ἀμυντικὴ αὐλὴ καταρρίφθηκε ἀπὸ τὸν Κουρουνιώτη.

47. Γιὰ τὸν βωμὸ αὐτό (Ζ13), βλ. Δ. Φίλιος, *ΠΑΕ* 1883, 62. Kuruniotis, *Heiligtum*, 73 σημ. 1. Mylonas, *Eleusis*, 70. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 30 καὶ παρακάτω, σ. 35 καὶ 37. Γιὰ λείψανα τέφρας ἀπὸ τὸν βωμὸ, βλ. Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 14, 1931-32, Παρ/μα, 15.

48. Γιὰ τὰ διατειχίσματα τοῦ ἱεροῦ, βλ. Mylonas, *Eleusis*, 96. Travlos, *Attika*, 94.

βόρειο διατείχισμα κτίστηκαν οί οικίες τῶν ἱερέων, διάφορα διοικητικὰ κτίρια καὶ ὁ σιρὸς γιὰ τὶς ἀπαρχὲς τῶν σιτηρῶν (σχέδ. 5).

Ἐξω ἀπὸ τὸ ἱερό, στὴ Ν πλευρὰ του καὶ πάνω ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, κτίζεται στὰ χρόνια τοῦ Πεισιστράτου ἓνα πώρινο κτίριο μέσα σὲ πολυγωνικὸ περίβολο⁴⁹ (σχέδ. 4α, 5). Παράλληλα, στὴ Β πλευρὰ ἔξω ἀπὸ τὴν κύρια εἴσοδο τοῦ ἱεροῦ, ἐντοπίζεται ἓνα ἄλλο κέντρο λατρείας, ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο ποὺ ὑπῆρχε ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πύλη τοῦ τείχους στὰ χρόνια τοῦ Σόλωνος. Πρόκειται γιὰ ἓνα βωμό, ποὺ ἔχνη του βρέθηκαν κάτω ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἐσχάρα, καὶ γιὰ ἓνα πηγάδι στὰ ΝΑ του⁵⁰ (σχέδ. 1, 5). Κατὰ τὸν Μυλωνᾶ⁵¹, τὸ πηγάδι αὐτὸ εἶναι τὸ Παρθένιον φρέαρ τοῦ Ὑμνου ποὺ μετονομάστηκε σὲ Καλλίχορον, ὅταν τὸ παλαιὸ Καλλίχορον, ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, καλύφθηκε ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τῆς αὐλῆς μετὰ τὰ Περσικά. Φαίνεται ὅτι μεταφέρθηκαν ἐδῶ οἱ ἱεροτελεστίες καὶ οἱ χοροὶ ποὺ γίνονταν παλιότερα στὴν αὐλὴ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πύλη τοῦ ἱεροῦ, γύρω ἀπὸ ἓνα βωμό⁵².

ΚΙΜΩΝΕΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἡ οἰκοδομικὴ δραστηριότητα στὸ ἱερό μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ πεισιστράτειου ἕως καὶ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ περικλείου Τελεστηρίου ἀποδόθηκε στὸν Κίμωνα ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς⁵³. Στὴ θέσῃ τοῦ πεισιστράτειου Τελεστηρίου ἄρχισε νὰ κτίζεται ἓνας ἐπιμήκης, διπλάσιος σὲ μέγεθος, ναός, ὁ λεγόμενος κιμώνειος (σχέδ. 6β). Καὶ ἐνῶ ὅλοι συμφωνοῦν γιὰ τὴ μορφὴ του καὶ γιὰ τὸ ὅτι ποτὲ δὲν ὁλοκληρώθηκε, δύο διαφορετικὲς θεωρίες ἔχουν διατυπωθεῖ γιὰ τὸν χρόνον τῆς θεμελίωσής του καὶ γιὰ τὸ γενικότερο οἰκοδομικὸ πρόγραμμα κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τῶν ἀνασκαφῶν⁵⁴, ποὺ τὴν ἀποδέχθηκαν καὶ ἄλλοι μελετητές, τὸ πεισιστράτειο Τελεστήριο πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Πέρσες (τὸ 480/79 π.Χ., κατὰ τὴν ἐπιδρομὴ τοῦ Ξέρξη ἢ τοῦ Μαρδονίου), ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Ἡρόδοτος (IX,

49. Mylonas, *Eleusis*, 101. I. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 335. Τοῦ ἰδίου, *Attika*, 94.

50. Γιὰ βωμὸ πεισιστράτειων χρόνων κάτω ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἐσχάρα, βλ. Mylonas, *Eleusis*, 104, 169-170. Γιὰ τὸ Καλλίχορον φρέαρ τῆς ἴδιας ἐποχῆς, βλ. Mylonas, ὁπ., σ. 45, 97-99, 108.

51. Mylonas, *Eleusis*, 44-47, 97, 108. Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 8. Ἀντίθετα, ὁ Richardson (*Hymn*, 327-328) πιστεύει πὺς Παρθένιον καὶ Καλλίχορον εἶναι ἐξ ἀρχῆς ὀνόματα τοῦ ἴδιου πηγαδιοῦ, ποὺ θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν πάντα στὴν ἴδια θέσῃ, κατὰ τὴ γνώμη του, στὴ βόρεια αὐλή, ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό. Τὴν ἄποψη αὐτὴ δέχεται καὶ ὁ Clinton (*Iconography*, 28-29), ἐνῶ ἀποδίδει τὴ σύγχυση γιὰ τὸ ὄνομα στὶς ἑλλειπτεῖς γνώσεις τοῦ συγγραφέα τοῦ Ὑμνου ὡς πρὸς τὴν τοπογραφία τοῦ ἱεροῦ (Clinton, *Hymn*, 44 καὶ σημ. 10).

52. Βλ. παραπάνω, σ. 30 σημ. 40.

53. Γιὰ τὸ ἱερό στὰ χρόνια τοῦ Κίμωνος, βλ. Φίλιος, Ἑλευσίς, 90-91, 102, 104, σημ. 2. Kuruniotis, *Heiligtum*, 73-78. Mylonas, *Eleusis*, 106-113. Travlos, *Attika*, 94. Βλ. καὶ Noack, *Eleusis*, 93-106. Γιὰ τὸν προβληματισμὸ ὡς πρὸς τὴ χρονολόγησι τοῦ περικλείου Τελεστηρίου, βλ. Κ. Clinton, *Πρακτικὰ τοῦ XII Διεθνoῦς Συνεδρίου Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας*, Ἀθῆνα 4-10 Σεπτ. 1983, Δ (1988), 33-36 (μὲ βιβλιογραφία).

54. Γιὰ τὴν περσικὴ εἰσβολὴ στὸ ἱερό, βλ. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1884, 73 σημ. 2, 75, 81, καὶ ΑΕ 1885, 176. Φίλιος, Ἑλευσίς, 102. Noack, *Eleusis*, 93, 218. Kuruniotis, *Heiligtum*, 73. Mylonas, *Eleusis*, 88-90, 103, 106-7, 147, 192, καὶ ΑΕ 1931, 66. Travlos, *Attika*, 94. Τελευταία, τὴν περσικὴ εἰσβολὴ ὑποστήριξε καὶ ὁ Β. Λαμπρινουδάκης, *Οἰκοδομικὰ προγράμματα στὴν ἀρχαία Ἀθῆνα*, 479-449 π.Χ. (1983), 83-84.

65.2): «... ἡ θεὸς αὐτὴ σφέας οὐκ ἐδέκετο ἐμπρήσαντας [τὸ ἱρόν] τὸ ἐν Ἐλευσίνι ἀνάκτορον». Τὴ θεωρία αὕτη —πίστευαν οἱ ἀνασκαφεῖς— ἐπιβεβαίωσε καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἓνας ψευδοῖσόδομος τοῖχος κτίστηκε ἀπὸ λίθους τοῦ πυρποληθέντος πεισιστράτειου Τελεστηρίου στὴ θέσιν τοῦ παλαιότερου πλίνθινου ΝΑ πεισιστράτειου τείχους, ποὺ πιθανότατα εἶχε καταστραφῆ ἀπὸ τοὺς Πέρσες⁵⁵. Στὸν ἐμπρησμό τοῦ πεισιστράτειου Τελεστηρίου ἀπὸ τοὺς Πέρσες ἀπέδωσε ὁ Φίλιος καὶ τὰ ἴχνη φωτιάς ποὺ παρατήρησε τόσο στὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ βόρειου ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς ἀρχαϊκῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου ὅσο καὶ σὲ προφειδιακὰ εὐρήματα —ἀγγεῖα, εἰδώλια, κεραμίδια, λίγα μέλη ἀπὸ ἀγάλματα— ποὺ ἀποκάλυψε ἔξω ἀπὸ αὐτὸ τὸν τοῖχο ἢ πάνω στὸν βράχο, στὰ θεμέλια τῆς οἰκίας Ἀδάμ, κοντὰ στὴν ἐσωτερικὴ γωνία τοῦ μεσαίου πύργου (H21) τοῦ ΒΑ πεισιστράτειου τείχους (σχέδ. 6β)⁵⁶.

Ἀντίθετα, ὁ Shear⁵⁷ ὑποστήριξε τελευταῖα ὅτι ὁ πεισιστράτειος ναὸς εἶχε ἀρχίσει νὰ κατεδαφίζεται πρὶν ἀπὸ τὴν περσικὴ ἐπιδρομή, σύμφωνα μὲ τὸ οἰκοδομικὸ πρόγραμμα τοῦ 490-480 π.Χ. ποὺ διακόπηκε ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, τὸ ὁποῖο προέβλεπε μεγαλύτερο ναὸ τόσο στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν ὅσο καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνος. Τὰ κύρια ἐπιχειρήματα τοῦ Shear εἶναι ὅτι διασώθηκαν σὲ ἄριστη κατάσταση καὶ χωρὶς ἴχνη φωτιάς πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ πεισιστράτειου Τελεστηρίου καὶ ὅτι μερικὰ ξαναχρησιμοποιήθηκαν σὲ ἄλλα κτίσματα τοῦ ἱεροῦ, ὅπως ἀναφέρεται σὲ ἐπιγραφές, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ ἀνασκαφές⁵⁸. Ἡ ἄποψη τοῦ Shear, ποὺ τὴν ἀποδέχονται καὶ ἄλλοι μελετητές⁵⁹, ἐνισχύεται μὲ τὴν παρούσα μελέτη, γιατί ἀπὸ τὰ προφειδιακὰ εὐρήματα τοῦ Φίλιου μὲ ἴχνη φωτιάς, ποὺ βρέθηκαν στὴν ἐπίχωση τῆς βόρειας ἐξωτερικῆς, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλῆς τοῦ πεισιστράτειου Τελεστηρίου, τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ εἰδώλια ἀνήκουν στὶς πυρές (πυρὰ Γ). Μένουν, ἔτσι, μόνον τὰ καμένα κεραμίδια καὶ τμήματα ἀγαλμάτων, ποὺ βρέθηκαν στὴν ἀνασκαφὴ τῆς οἰκίας Ἀδάμ, ποὺ θὰ συνηγοροῦσαν γιὰ τὴν πυρπόληση τοῦ ἱεροῦ, ὅπως ὑποστήριξε ὁ Φίλιος⁶⁰. Ὡστόσο, φαίνεται

55. Γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ψευδοῖσόδομου τοίχου μετὰ τὴν περσικὴ εἰσβολή, βλ. Δ. Φίλιος, *ΠΑΕ* 1884, 68. Τοῦ ἰδίου, *Ἐλευσίς*, 102, *ΑΜ* 19, 1894, 165 (ἐπιγραφὴ Ρεϊτῶν), καὶ *Ἐλευσινιακὰ φροντίσματα* (1905), 21. Noack, *Eleusis*, 54, 59, 90-92, 218. Kuruniotis, *Heiligtum*, 74. Mylonas, *Eleusis*, 107. Travlos, *Attika*, 94.

56. Γιὰ τὰ καμένα εὐρήματα ἔξω ἀπὸ τὸν βόρειο ἀναλημματικὸ τοῖχο τῆς ἀρχαϊκῆς αὐλῆς, βλ. Δ. Φίλιος, *ΠΑΕ* 1883, 61, καὶ *ΑΕ* 1885, 176. Γιὰ τὰ καμένα εὐρήματα ἀπὸ τὴν οἰκίαν Ἀδάμ, βλ. Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἐκθεσὶ τοῦ Φίλιου πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Ἑταιρείας, τῆς 8ης Σεπτεμβρίου 1887, ἀρ. πρωτ. 174, καὶ τῆς 23ης Φεβρουαρίου 1887, ἀρ. πρωτ. 179. Βλ. καὶ Noack, *Eleusis*, 63 σημ. 3, 64, 104, 218.

57. T.L. Shear, Jr., *The Demolished Temple at Eleusis*, *AJA* 68, 1964, 200, καὶ *Hesperia* Suppl. 20, 1982, 128-140.

58. Τὴ δεύτερη χρῆση τῶν λίθων τοῦ «ἀρχαίου ναοῦ» σὲ ἄλλα κτίσματα τοῦ ἱεροῦ μαρτυροῦν ἡ ἐπιγραφὴ τῶν Ρεϊτῶν (*IG* I², 81) καὶ οἱ ἐπιγραφές τῶν ἐπιστατῶν τοῦ 408/7 καὶ 407/6 π.Χ. (*IG* I², 313 καὶ 314). Ὁ Κουρουνιώτης εἶχε ἀποδώσει τὴ χρῆση τῶν λίθων αὐτῶν στὴν ἀνέγερση τοῦ ψευδοῖσόδομου τοίχου (*Heiligtum*, 74) καὶ στὴν ἐπισκευὴ τοῦ περικλείουσι σιροῦ (*ΑΔ* 15, 1933-35, 75-82, εἰκ. 15).

59. Ζιρῶ, *Εἰσοδος ἱεροῦ Ἐλευσίνος*, 44-47. Κατὰ τὸν Ζιρῶ, στὴ δεκαετία 490-480 π.Χ. εἶχε ἀρχίσει νὰ κτίζεται τὸ κιμῶνιο Τελεστήριο, ἀφοῦ εἶχε ἤδη ὀλοκληρωθεῖ ἡ κιμῶνεια ἐπέκταση καὶ εἶχε διαμορφωθεῖ τὸ Καλλίχορον στὴ σημερινή του μορφή. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Κίμωνος ἀποδίδει ὁ Ζιρῶ μόνον τὸν ψευδοῖσόδομο τοῖχο στὸ ΝΑ πεισιστράτειο τείχος.

60. Ἰχνη φωτιάς δὲν εἶναι σήμερὰ ὁρατὰ στὰ σωζόμενα στὸ Μουσεῖο κεραμίδια τοῦ ναοῦ. Ἴσως τὰ μελανά σημάδια ποὺ εἶδε ὁ Φίλιος νὰ ὀφείλονταν στὸν χρόνον καὶ σὲ διαφορὲς ὀξειδώσεις. Δὲν ἀποκλείεται κατὰ

πιθανότερο ότι ο ναός δεν καταστράφηκε ολόσχερως από τη φωτιά, ούτε ή στέγη του, αφού διατηρήθηκαν σε καλή κατάσταση τα περισσότερα κεραμίδια. Την άποψη αυτή είχε δεχθεί και ο Noack⁶¹, παρ' όλο που δεχόταν την πυρπόληση του ναού από τους Πέρσες. Κατά τον Shear⁶², ο Ήρόδοτος κυριολεκτεί όταν γράφει ότι οι Πέρσες έκαψαν στην Έλευσίνα τό «ἱρὸν ἀνάκτορον». Κατά την άποψή του θα είχε μείνει άπείραχτο και μετά την κατεδάφιση του υπόλοιπου ναού και θα είχε στεγαστεί πρόχειρα για να μη σταματήσει ή τέλεση τῶν Μυστηρίων και τῶν άλλων τελετῶν στο ἱερό. Η οικόδομηση επίσης του ψευδοϊσόδομου πώρινου τοίχου στο ΝΑ τείχος μπορεί εύλογα να αποδοθεί στα νέα έργα ύποδομής για την επίχωση τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, που επέβαλλε ο σχεδιαζόμενος μεγαλύτερος ναός.

Κατά τὸν Κουρουνιώτη και τούς συνεργάτες του⁶³, ή νέα αὐλή επεκτάθηκε στη Β, Ν και Α πλευρά και έφθασε ως τὸ τείχος (σχέδ. 6β, 7). Στα ΝΑ, στη θέση τοῦ παλαιοῦ πλίνθινου τείχους, που είχε και παλιότερα επισκευαστεί, κτίστηκε τώρα ένας λίθινος ψευδοϊσόδομος τοίχος (H29, σχέδ. 6β) για να στηρίξει τὴ μεγάλη επίχωση τῆς αὐλῆς. Στην έξωτερική του όψη δημιουργήθηκε και πάλι ή ορθογώνια έσοχή γύρω από τὸν τετράγωνο μονολιθικό βωμό (Z13) που διασώζεται ως σήμερα⁶⁴. Τὰ όρια τῆς αὐλῆς πρὸς Ν δὲν εἶναι εύκολο να όριστουν, γιατί ένα μέρος της καλύπτεται από τὴ Φιλώνειο Στοά. Κατά τὸν Κουρουνιώτη⁶⁵, ο χώρος γύρω από τὴ νότια πύλη, όπου και ή πυρά Β, δὲν επιχώστηκε ως τούς περίκλειους χρόνους μέχρι τὸ σημεῖο περίπου (H29) που αρχίζει ο σωζόμενος ψευδοϊσόδομος τοίχος. Έργα ύποδομής για τὴν επέκταση τῆς αὐλῆς έγιναν και στη Β πλευρά. Στην έσωτερική όψη τοῦ ΒΑ πεισιστράτειου τείχους κτίστηκε, ως τὸν μεσαῖο πύργο του (H21, σχέδ. 6β), ένας παχύς πλίνθινος τοίχος, ενώ από τὸν πύργο αὐτὸ ως τὴν Ίερά Όδὸ τοῦ ἱεροῦ κτίστηκε ένας κάθετος λίθινος πολυγωνικός τοίχος, που καθόριζε τὸ Β όριο τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου.

Η δημιουργία τῆς νέας μεγαλύτερης αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου είχε ως ἀποτέλεσμα τὸν περιορισμὸ τῆς έξωτερικῆς, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλῆς του και τὴ διάκρισή της σε δύο ανεξάρτητα μικρὰ τμήματα, τὸ Β και τὸ Ν, όπου υπήρχε ή πυρά Β. Γι' αὐτὸ κτίστηκε ένα νέο τείχος στη Β πλευρά, γνωστὸ ως κιμώνεια επέκταση (σχέδ. 6β), που περιέκλεισε μία νέα έκτεταμένη έξωτερική αὐλή τοῦ Τελεστηρίου, όπου υπήρχαν οἱ σιροὶ και διάφορα άλλα βοηθητικά κτίσματα τοῦ ἱεροῦ. Στα άκρα τοῦ νέου αὐτοῦ τείχους ἀνοίχθηκαν δύο πύλες, μία ἀνατολική, ή F5 (alte Propylon κατά τὸν Noack) που ξαναζω-ντάνεψε τὴ λειτουργία τῆς παλαιᾶς ἀνατολικῆς πύλης τοῦ προπεισιστράτειου τείχους,

τὴν πυρπόληση τοῦ ἱεροῦ να κάηκαν και κεραμίδια πού, μαζί με μερικά ἀγάλματα, πιθανὸν να φυλάσσονταν στην αὐλή τοῦ Τελεστηρίου μετά τὴν κατεδάφιση τοῦ ναοῦ, που είχε προηγηθεί τῆς εισβολῆς τῶν Περσῶν.

61. Noack, *Eleusis*, 60, 68 σημ. 1, 93, 105 σημ. 1.

62. T.L. Shear, Jr., *Hesperia* Suppl. 20, 1982, 140. Βλ. και Ζιρώ, *Εἴσοδος ἱεροῦ Ἐλευσίνος*, 45-46.

63. Για τὴν αὐλή τοῦ κιμώνειου Τελεστηρίου, βλ. Kuruniotis, Heiligtum, 75. Mylonas, *Eleusis*, 107-108. Travlos, *Attika*, 94.

64. Για τὸν βωμὸ Z13, βλ. παραπάνω, σ. 30 και 32 σημ. 47, όπου βιβλιογραφία.

65. Κ. Κουρουνιώτης, *ΑΔ* 14, 1931-32, Παρ/μα, 9 σημ. 1, 10-14, και Kuruniotis, Heiligtum, 75. Τὴν άποψη τοῦ Noack (*Eleusis*, 88-92, πίν. 15) για επίχωση τῆς νότιας αὐλῆς κατά τούς πεισιστράτειους χρόνους δὲν τὴν δέχεται ο Κουρουνιώτης, βλ. *ΑΔ* 15, 1933-35, 103 σημ. 2.

καὶ μία βόρεια, πρόδρομος τῶν Μεγάλων Προπυλαίων⁶⁶. Ἡ παλαιὰ βόρεια πύλη τοῦ πεισιστράτειου τείχους ἀποτελέσσε μιὰ ἐσωτερικὴ πλέον πύλη, πρόδρομο τῶν Μικρῶν Προπυλαίων, ποὺ ταυτίστηκε μὲ τὸ «πρόπυλον τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης»⁶⁷. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἔγιναν ἔργα καὶ στὸ Καλλιχόρον φρέαρ, στὰ ἀριστερὰ τῆς βόρειας ἐξωτερικῆς εἰσόδου⁶⁸. Παράλληλα, θὰ πρέπει νὰ ἀξιοποιήθηκε καὶ ὁ χώρος τῆς αὐλῆς μπροστὰ τοῦ —πιθανότατα ὑπῆρχε ἐδῶ βωμός, ὅπως καὶ στὸν 6ο π.Χ. αἰ.— ὅπου κατέληγε ἡ πομπὴ τῶν Μυστηρίων ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Δὲν γνωρίζουμε τὴ μορφὴ τῆς βόρειας ἐξωτερικῆς πύλης οὔτε τῆς αὐλῆς μπροστὰ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή. Ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη ὅμως τοῦ χώρου στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια φαίνεται ὅτι ἡ βόρεια αὐτὴ αὐλὴ μὲ τὴν ἐσχάρα στὸ ΒΔ ἄκρο ἀποτελοῦσε σημαντικὸ κέντρο λατρείας, ὅπως συνέβαινε στὰ προπεισιστράτεια χρόνια μὲ τὴν αὐλὴ μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πύλη. Τέλος, ἡ λατρεία στὴν Ἱερὰ Οἰκία ἐγκαταλείπεται ὀριστικὰ μετὰ τὴν περσικὴ εἰσβολή⁶⁹.

66. Γιὰ τὴν κιμώνεια ἐπέκταση καὶ τὶς δύο πύλες τῆς, βλ. Κ. Κουρουγιώτης, *ΑΔ* 15, 1933-35, Παρ/μα, 33. Kuruniotis, *Heiligtum*, 75. Mylonas, *Eleusis*, 108-111. Travlos, *Attika*, 94. Βλ. καὶ Ζιρῶ, *Εἰσόδος ἱεροῦ Ἐλευσίνος*, 47, 49-50, ὅπου ἡ κιμώνεια ἐπέκταση ἀποδίδεται στὶς πρὶν ἀπὸ τὸν Κίμωνα, περὶ τὸ 490-480 π.Χ., εὐρύτερες οἰκοδομικὲς δραστηριότητες τῶν Ἀθηναίων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ταύτιση τῆς ἐλάχιστα σωζόμενης βόρειας πύλης τῆς κιμώνειας ἐπέκτασης μὲ πύλες ποὺ ἀναγράφονται σὲ ἐπιγραφὰς διατυπώθηκαν διαφορετικὲς γνώμες. Ὁ Τραυλός (*Hesperia* 18, 1949, 142, καὶ *ΑΔ* 16, 1960, Χρον., 51) ταύτισε τὴν πύλη αὐτὴ μὲ τὸν «πυλῶνα» ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφὴ λογοδοσίας τῶν ἐπιστατῶν *IG II²* 1672 τοῦ 329/8 π.Χ., στ. 305. Ἀντίθετα, ὁ Μυλωνᾶς (*Eleusis*, 104, 110) πίστευε ὅτι πρὸ τῆς πύλης αὐτῆς θὰ ὑπῆρχαν τὰ «προπύλαια τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης» ποὺ μνημονεύει ἡ ἐπιγραφὴ *IG II²* 1187 τοῦ 347-333 π.Χ., στ. 25-26. Ὁ Κουρουγιώτης, ἂν καὶ δεχόταν τὴν ὑπαρξὴ τῆς βόρειας ἐξωτερικῆς πύλης τοῦ ἱεροῦ (*Ἐλευσινιακά*, 206), δὲν τὴ συνέδεσε μὲ καμιά ἀπὸ τὶς πύλες ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐπιγραφὰς. Τελευταία, ὁ Ζιρῶ (ὅ.π., 58 σημ. 195) ταύτισε τὴν πύλη αὐτὴ μὲ τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο προπύλαια ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐπιγραφὴ τῆς ἐπισκευῆς τῶν πυλῶν τοῦ τείχους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (Κουρουγιώτης, *Ἐλευσινιακά*, 189-208). Ἀντίθετα, ὁ Τραυλός (*Hesperia* 18, 1949, 146-147, εἰκ. 2, καὶ *ΑΔ* 16, 1960, Χρον., 51) τὸ προπύλαιο αὐτὸ τὸ ταυτίζει μὲ τὸν «νότιον πυλῶνα» τοῦ τείχους τῆς ἐπιγραφῆς *IG II²* 1162, στ. 305. Βλ. καὶ παρακάτω, κεφ. VI, σ. 153, 154 σημ. 59.

67. Γιὰ τὴ βόρεια πεισιστράτεια πύλη στὰ κλασικὰ χρόνια, βλ. διεξοδικὰ Ζιρῶ, *Εἰσόδος ἱεροῦ Ἐλευσίνος*, 57-59. Τὴν ταύτιση τῆς πύλης αὐτῆς μὲ τὰ «προπύλαια τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης», ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐπιγραφὴ *IG II²* 1187 τοῦ 347-333 π.Χ., στ. 25-26, δέχονται οἱ περισσότεροι μελετητὲς τοῦ ἱεροῦ. Βλ. Noack, *Eleusis*, 210 σημ. 3. Κουρουγιώτης, *Ἐλευσινιακά*, 200 σημ. 3, καὶ *ΑΔ* 15, 1933-35, Παρ/μα, 13, μὲ σχέδιο. J. Travlos, *Hesperia* 18, 1949, 146-147, εἰκ. 2, καὶ *ΑΔ* 16, 1960, Χρον., 51. Ζιρῶ, ὅ.π., 58-59. Clinton, *Sacrifice*, 72. Γιὰ ἀντίθετη γνώμη τοῦ Μυλωνᾶ, βλ. παραπάνω, σημ. 66. Καὶ μὲ ἄλλες πύλες, ἀναφερόμενες σὲ ἐπιγραφὰς, ἐπιχείρησαν νὰ συνδέσουν οἱ μελετητὲς τὴ βόρεια πεισιστράτεια πύλη. Ἔτσι, ὁ Κουρουγιώτης, ἀντίθετα μὲ τὸν Τραυλό (βλ. παραπάνω, σημ. 66), τὴν ταύτισε μὲ τὸν «πυλῶνα» τῆς ἐπιγραφῆς *IG II²* 1672, στ. 305 καὶ μὲ τὸ «προπύλαιον» ποὺ ἀναφερόταν, ὅπως πίστευε, δύο φορὲς (στ. 37 καὶ 45) στὴν ἐπιγραφὴ ἐπισκευῆς τῶν πυλῶν τοῦ τείχους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Στὴν τελευταία αὐτὴ ἐπιγραφὴ ὁ Τραυλός (*Hesperia* 18, 1949, 146-147, καὶ *ΑΔ* 16, 1960, Χρον., 51) διέκρινε δύο πρόπυλα καὶ ἀπέδωσε στὴ βόρεια πεισιστράτεια πύλη τὸ δεύτερο, στ. 45: «τοῦ δὲ προπυλαίου τοῦ τε ἐντὸς τοῦ τείχους». Μὲ τὴν ταύτιση αὐτὴ συμφωνεῖ καὶ ὁ Ζιρῶ (ὅ.π., 58 σημ. 195), ἀλλὰ διαφωνεῖ γιὰ τὸ πρῶτο πρόπυλο, ποὺ ὁ ἴδιος τὸ ἀποδίδει στὸν βόρειο πυλῶνα, ἐνῶ ὁ Τραυλός στὸν νότιο πυλῶνα τοῦ τείχους (βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 66).

68. Mylonas, *Eleusis*, 110, καὶ Ἔργον 1981, 46. Travlos, *Attika*, 94. Ἀντίθετα, ὁ Ζιρῶ (*Εἰσόδος ἱεροῦ Ἐλευσίνος*, 36) χρονολογεῖ τὴ διαμόρφωση τοῦ Καλλιχόρου φρέατος λίγο πρὶν τὴ δεκαετία 490-480 π.Χ. Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 59.

69. Mylonas, *Eleusis*, 103.

“Όσον ἀφορᾷ τὴν τύχη τῶν πυρῶν μὲ τὰ νέα οἰκοδομικὰ ἔργα, εἶναι σαφὲς ὅτι ἡ πυρὰ Β ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπάρχει στὸ ἀνεπίχωστο τμήμα τῆς νότιας αὐλῆς ὡς τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἀντίθετα, ἡ πυρὰ Γ πρέπει νὰ σταμάτησε νὰ λειτουργεῖ μετὰ τὴν ἐπίχωσή της κατὰ τὴν κιμώνεια ἐποχὴ (479-461), ὅταν ἐπεκτάθηκε πρὸς Β, σύμφωνα μὲ τοὺς ἀνασκαφεῖς, ἡ αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου, ἢ ἐνωρίτερα στὴ δεκαετία 490-480 π.Χ., ἂν στηριχθοῦμε στὴ θεωρία τοῦ Shear, ὅτι κατεδαφίστηκε τότε τὸ πεισιστράτειο Τελεστήριο καὶ ἄρχισαν οἱ ἐργασίες γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς αὐλῆς του. Ἀπὸ τὴν ἐπόμενη περὶ κλεία φάση τοῦ ἱεροῦ ἐλάχιστα εἶναι τὰ κινητὰ εὐρήματα. Κανένα δὲν ἔχει σημάδια ἀπὸ φωτιά, γεγονὸς ποὺ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε τὴ συνέχεια τῶν ἔμπυρων ἱεροτελεστιῶν κατὰ τὴν περίοδο αὐτή.

Στὴ διαμόρφωση τοῦ σχεδίου τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἑλευσίνος σημαντικὸ ρόλο ἔπαιξε, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν οἰκοδομικῶν φάσεων ἀπὸ τοὺς τελευταίους γεωμετρικούς ὡς τοὺς περικλείουσιν χρόνους, ἡ οἰκοδομὴ τοῦ τείχους, γεγονὸς ποὺ ὁδήγησε στὴ δημιουργία μιᾶς δευτέρης ἐκτεταμένης αὐλῆς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ.

Ἡ λατρεία ἐπηρέασε ἐπίσης τὴν τοπογραφία τοῦ ἱεροῦ, ἀφοῦ τὴ θέσιν τοῦ πρώτου ναοῦ εἶχε ὀρίσει ἡ ἴδια ἡ θεά⁷⁰. Πολλὰ ἄλλα τοπογραφικὰ σημεῖα ὑπῆρχαν ἀκόμη μέσα στὸ ἱερό, καθαγιασμένα ἀπὸ τὸ πέρασμα τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης ἀπὸ τὴν Ἑλευσίνα, ὅπως τὸ Καλλίχορον φρέαρ, ἡ Ἀγέλαστη πέτρα, τὸ Πλουτώνειο. Ἡ ἱερότητα τοῦ χώρου ἐπέβαλλε σεβασμὸ στὴν παράδοση σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ θέσιν τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων τοῦ ἱεροῦ. Ἔτσι, τὸ Τελεστήριο μὲ τὸ ἄδυτο τῶν ἀδύτων, τὸ ἀνάκτορον, διατηρεῖται στὴν ἴδια πάντοτε θέσιν, πάνω δηλαδὴ ἀπὸ τὸν πρῶτο ναὸ τῆς θεᾶς, ἐνῶ οἱ αὐλές του, τὰ τείχη μὲ τὶς πύλες, ἀκόμη καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ δρόμοι τοῦ ἱεροῦ παραμένουν στὴν ἴδια θέσιν, παρὰ τὶς ἐκάστοτε ἐπεκτάσεις, γιὰ νὰ μὴν ἀλλάξει ἡ ἀρχικὴ εἰκόνα τῆς μορφῆς τοῦ ἱεροῦ.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι σὲ κάθε ἐπέκταση τοῦ ἱεροῦ λαμβάνεται εἰδικὴ πρόνοια κάθε φορὰ ποὺ ἓνα κτίσμα δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μετακινηθεῖ. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ κατασκεύασαν εἰδικὴ κόγχη στὸν τριγωνικὸ ἀρχαῖκὸ περίβολο τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, γιὰ νὰ συμπεριλάβουν καὶ τὸ Καλλίχορον φρέαρ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Παρόμοια ἐσοχὴ δημιουργήθηκε στὸ ΝΑ σκέλος τοῦ πεισιστράτειου τείχους, γιὰ νὰ προστατευθεῖ παλαιὸς βωμὸς ποὺ ὑπῆρχε ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πύλη τοῦ προγενέστερου πρώιμου ἀρχαϊκοῦ τείχους. Σεβασμὸ πρὸς τὴν παράδοση δείχνει καὶ ἡ θέσιν τῆς πυρᾶς Β, ποὺ διαδέχθηκε στὸν 6ο π.Χ. αἰ. τὴν πυρὰ Α ἔξω ἀπὸ τὸν νέο ἀναλημματικὸ τοῖχο τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου. Ἀκόμη, γιὰ νὰ μὴ λησμονηθεῖ τὸ μυκηναϊκὸ Καλλίχορον φρέαρ, ὅταν καλύφθηκε ἀπὸ τὴν ἐπίχωση μετὰ τὰ Περσικά, ἔδωσαν τὸ ὄνομά του σὲ ἓνα ἄλλο παλαιὸ πηγάδι στὴν ἐξωτερικὴ αὐλή, ἔξω ἀπὸ τὴ βόρεια πύλη τοῦ τείχους τοῦ ἱεροῦ.

Σημαντικὸ ρόλο στὴ λατρεία ἔπαιξαν στοὺς προκλασικούς χρόνους οἱ δύο, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλές τοῦ Τελεστηρίου. Ἀναμφισβήτητος εἶναι ὁ ἱερὸς χαρακτήρας τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ ἰσχυροὺς τοίχους, ἐνῶ ἀνεξακρίβωτος παραμένει ὁ χαρακτήρας τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς. Οἱ Κουρουνιώτης καὶ Τραυλὸς⁷¹ εἶχαν ὑποθέσει ὅτι στὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, στὸ Β κυρίως τμήμα τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς αὐλῆς, θὰ ὑπῆρχαν

70. Βλ. παραπάνω, σημ. 6.

71. Κ. Κουρουνιώτης - Ι. Τραυλὸς ΑΔ 15, 1933-35, 105.

κατοικίες ιερέων καὶ ἄλλοι βοηθητικοὶ χώροι. Ὡστόσο, στὸ τμῆμα αὐτὸ περιλαμβάνονταν καὶ ἱερὰ κτίσματα καὶ ἄλλα σημεῖα λατρείας, ὅπως τὸ Πλουτώνειο, ἡ Ἀγέλαστη πέτρα⁷², τὸ Καλλίχορον φρέαρ τοῦ Ὑμνου καὶ ἡ πυρὰ Γ, ἐνῶ στὸ Ν τμῆμα τελοῦνταν κατὰ κύριο λόγο ἔμπυρες ἱεροτελεστίες (πυρὲς Α, Β). Τὸ γεγονὸς αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση ὅτι στὴν ἐξωτερικὴ, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου πιθανὸν νὰ λάμβαναν χώρα κάποιες τελετὲς κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Μυστηρίων ἢ ἄλλων ἐορτῶν —Θεσμοφόρια, Προηρόσια, Ἀλῶα κλπ. Εἶναι ἀκόμη πιθανὸν στὸν χώρο αὐτὸ νὰ γίνονταν ἱεροτελεστίες συνδεδεμένες μὲ τὸν θάνατο καὶ τὸν Κάτω Κόσμο. Τὰ θέματα αὐτά, ποὺ συνδέονται ἄμεσα μὲ τὸν χαρακτήρα τῶν πυρῶν, ἐξετάζονται διεξοδικὰ στὸ κεφ. VI.

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι, τέλος, ὅτι λατρευτικὸ χαρακτήρα εἶχαν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς καὶ οἱ αὐλὲς ποὺ δημιουργήθηκαν ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό, μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πύλη τοῦ τείχους καὶ κυρίως μπροστὰ ἀπὸ τὴ βόρεια, γιατί βρέθηκαν σ' αὐτὲς λείψανα βομοῦ. Ἄν λάβει κανεὶς ὑπ' ὄψη τὸν μυστικιστικὸ χαρακτήρα τῆς λατρείας στὸ ἱερό, εἶναι εὐλόγο νὰ ὑποθέσει ὅτι τὶς τελετὲς στὴν ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό αὐλὴ μπορούσαν νὰ παρακολουθήσουν ὅλοι οἱ πιστοί, μνημένοι καὶ ἀμύητοι.

72. ΓΙΑ τὴ μορφή καὶ τὴ θέση τῆς Ἀγέλαστης πέτρας, βλ. Mylonas, *Hymn*, 82-90, καὶ *Eleusis*, 145-146, 200. Τελευταία, ὁ Clinton (*Iconography*, 14-27) τοποθετεῖ τὴν Ἀγέλαστη πέτρα στὸ Πλουτώνειο, τοῦ ὁποῖου ἀμφισβητεῖ τὴν ὀνομασία καὶ ταύτιση. Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 33.

II. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

ΠΥΡΑ Α

Τὸ κύριο τμήμα τῆς πυρᾶς Α ἀποκαλύφθηκε τὸ 1885 ἀπὸ τὸν Δ. Φίλιο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Τελεστηρίου¹. Ὄταν ἔσκαβε κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ περὶ κλείου Τελεστηρίου, ἀποκάλυψε στὸ ΝΑ τμήμα τοῦ τὴν κλιμακωτὴ εἴσοδο Ν' καὶ τὸν νότιο ἀναλημματικὸ τοῖχο Ν τοῦ γεωμετρικοῦ ἀνδρήρου τοῦ ἱεροῦ. Ἀκριβῶς μπροστὰ ἀπὸ τὸν τοῖχο καὶ κοντὰ στὴν εἴσοδο, βρέθηκε παχὺ στρώμα τέφρας μὲ πολυάριθμα καμένα πτηνόμορφα εἰδώλια. Τὸ στρώμα αὐτό, ποὺ χαρακτηρίστηκε τότε ὡς βωμός, ἀποτελεῖ καὶ τὸν πυρῆνα τῆς πυρᾶς Α (σχέδ. 7, 8α-β, τοῖχος 2 καὶ βαθμίδες 3, πίν. 1β, 2α-β, 3α-β).

Οἱ πληροφορίες μας γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ στρώματος αὐτοῦ καὶ τῆς γύρω περιοχῆς βασίζονται κατὰ κύριο λόγο στὴν ἐκθεση τοῦ Φίλιου (ΠΑΕ 1884) ποὺ καλύπτει τὴν περίοδο ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1884 ἕως τὸν Αὐγούστο τοῦ 1885. Λίγα ἐπίσης συμπληρωματικὰ στοιχεῖα περιέχονται στὸ τμήμα τοῦ ἡμερολογίου τοῦ Φίλιου τοῦ 1885 ποὺ ἔχει σωθεῖ, ἀπὸ 1ης Μαΐου μέχρι 12ης Ὀκτωβρίου, ὅπου δὲν ἀναφέρεται ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ στρώματος τῆς τέφρας ἀλλὰ μόνον τῶν γύρω θέσεων². Καὶ τοῦτο γιὰ τὸ στρώμα αὐτὸ θὰ εἶχε ἀνασκαφεῖ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1885, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε ἡ ἡμερομηνία «12/4/85» ἢ «12/4» καὶ ἡ σημείωση «βωμός» ποὺ διασώζονται πάνω σὲ πολλὰ χαρακτηριστικὰ εὐρήματα τῆς πυρᾶς Α³. Μερικὲς ἀκόμη πληροφορίες γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ στρώματος τῆς τέφρας δίνει καὶ ὁ Noack⁴. Τὴν εἰκόνα ὅμως τῶν πρώτων ἀνασκαφικῶν δεδομένων συμπληρώνουν κυρίως τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Κουρουνιώτη τὸ 1931 (σχέδ. 7).

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκθεση τοῦ Φίλιου, τὸ στρώμα μὲ τὴν τέφρα καὶ τὰ κάρβουνα εἶχε πᾶχος 0.80-1 μ. καὶ περιεῖχε πολυάριθμα πῆλινα εἰδώλια, ὅμοια ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὰ μυκηναϊκά, ἀν καὶ ὑστερότερα, ὅπως ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὁ Φίλιος⁵. Στὴν ἐκθεση δὲν ἀναφέρει τὸ ὕψος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου Ν, οὔτε τὸ βάθος στὸ ὁποῖο βρέθηκαν ὁ τοῖχος καὶ τὸ στρώμα τῆς τέφρας. Ἀναφέρει ὅμως ὅτι τὸ στρώμα αὐτὸ δὲν ἔφθανε ὡς τὸν βράχο, ἀλλὰ ὅτι ὑπῆρχε ἀνάμεσα ἐπίχωση, ὕψους 0.80 μ. Πάνω στὸν βράχο, κοντὰ στὴν ἄκρη τῆς κάθετης προέκτασης τοῦ τοίχου Ν πρὸς τὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα ΙΙΙ⁶, βρέθηκε κιβωτιόσχημος ΜΕ τάφος, διαστάσεων 0.65 x 0.30 μ., μὲ πλάκες στὶς πλευρὲς καὶ τὴν ὀροφή, ποὺ χρονολογήθηκε τότε ἀπὸ τὸν Φίλιο στὴ γεωμετρικὴ περίοδο (σχέδ. 7, 8α-β, τοῖχος 7).

Ὁ Φίλιος ὀρίζει τὴν ἐκταση τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς μόνον πρὸς Ν, ὡς τὴ βάση τοῦ περὶ κλείου κίονα δ', ποὺ ἀπέχει 2.50-5 μ. περίπου ἀπὸ τὸν τοῖχο Ν. Ὡστόσο, τμήματα

1. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1884, 76, πίν. Δ (σχέδιο W. Dörpfeld).

2. Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἔγγραφο τοῦ Φίλιου πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Ἑταιρείας, τῆς 22ας Δεκεμβρίου 1885, ἀρ. πρωτ. 336, μὲ τὸ ὁποῖο ὑποβάλλει ἀντίγραφο τοῦ ἡμερολογίου του (1 Μαΐου - 12 Ὀκτωβρίου 1885).

3. Βλ. παρακάτω, κεφ. ΙΙΙ, σ. 55, 59.

4. Noack, *Eleusis*, 9, 11-13, 255 ἀρ. 38, πίν. 1(Β) καὶ 13 (τοῖχοι ε2-ε3 καὶ βαθμίδες ε1).

5. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1884, 76 σημ. 3.

τοῦ στρώματος τῆς τέφρας, ἀνάμεικτα μὲ πολλὰ καμένα εὐρήματα, ἀποκαλύφθηκαν καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα Ν καὶ ΝΔ τῆς εἰσόδου τοῦ γεωμετρικοῦ ἀνδρήρου. Συγκεκριμένα, στὰ «βαθύτερα στρώματα τῆς ἐνταῦθα ἐπιχώσεως» καὶ ἰδίως κοντὰ στὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₅, δηλαδή σὲ ἀπόσταση 8 μ. περίπου ἀπὸ τὴν εἴσοδο, βρέθηκαν, ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἔκθεση στὰ ΠΑΕ⁶, μικρὰ ἀγγεῖα (ἀρύβαλλοι, ἀλάβαστρα) τοῦ «ἀρχαιότερου Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ», καθὼς καὶ μερικὰ ἐλάσματα χρυσοῦ καὶ «τῶν πινακίδων αἱ περιεργότεραι».

Στὸ ἡμερολόγιο ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι στρῶμα γεμάτο τέφρα, ποὺ περιεῖχε πολλὰ θραύσματα ἀγγείων τοῦ «ἀρχαιότερου Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ» καὶ κυρίως «ἀρυβάλλους πλείστους ὄσους, ὧν ἱκανοὶ σῶοι», βρέθηκε ἀνάμεσα στὶς βάσεις τῶν ρωμαϊκῶν κιόνων Π₅ καὶ Π₁, μπροστὰ σχεδὸν ἀπὸ τὶς βαθμίδες τῆς εἰσόδου⁷. Ἐκεῖ κοντὰ βρέθηκαν καὶ δύο χαρακτηριστικὰ εἰδῶλια τεθρίππων, τὰ Α152 καὶ Α153⁸. «Λεπτὰς φλέβας καρβούνων» ἐπισήμανε ὁ Φίλιος⁹ καὶ στὴν ἐπίχωση Ν καὶ Δ τῶν βάσεων τῶν ρωμαϊκῶν κιόνων Π₅ καὶ Π₄. Ἐκεῖ κοντὰ βρέθηκε καὶ ἓνας ἀρύβαλλος μὲ παράσταση πολεμιστῶν (Α29), ἐνῶ κοντὰ στὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₅ ὁ βράχος ἀποκαλύφθηκε σὲ βάθος 3.30 μ.¹⁰ Γενικά, σὲ ὅλο τὸν χώρὸ ἀνάμεσα στὶς βάσεις τῶν ρωμαϊκῶν κιόνων Π₄, Π₅, Π₁ καὶ Π₃ βρέθηκαν, στὰ βαθύτερα στρώματα, ἴχνη τέφρας μὲ καμένα εὐρήματα¹¹. Χώματα μὲ κάρβουνα καὶ τέφρα ἐντοπίστηκαν καὶ μακρύτερα, κοντὰ στὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₃ καὶ σὲ βάθος 1 μ. ἀπὸ τὸ βραχῶδες δάπεδο τοῦ περικλείου Τελεστηρίου. Τὰ εὐρήματα εἶναι μικροὶ ἀρύβαλλοι καὶ «ἄσχημα θραύσματα ἀγγείων»¹². Τὸ γεγονὸς ὅτι ἔξω ἀπὸ τὸ γεωμετρικὸ ἀνδρὸ τοῦ ἱεροῦ βρέθηκε ἓνα τόσο παχὺ στρῶμα τέφρας μὲ πολυάριθμα καμένα εὐρήματα ὁδήγησε τὸν Φίλιο στὸ συμπέρασμα ὅτι «ἡ ὑπαρξὶς βωμοῦ τινος ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἀπίθανος»¹³.

Ὁ Noack, ὅπως προαναφέρθηκε, δίνει ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν τοῖχο Ν (=ε2) καὶ τὴ θέση καὶ τὸ βάθος τοῦ στρώματος τῆς τέφρας. Ἀσχολήθηκε διεξοδικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό, γιατί τὸ θεωρεῖ κλειδί γιὰ τὴ χρονολόγησι τοῦ πρώτου τεχνητοῦ ἀνδρήρου τοῦ ἑλευσινιακοῦ ἱεροῦ. Στὸ σχέδιο τοῦ πίνακα 1(Β) τοῦ βιβλίου του εἰκονίζει σὲ τομὴ τὸν τοῖχο

6. Βλ. παραπάνω, σημ. 1.

7. Ἡμερολόγιο Φιλίου 1885, 4 Μαΐου.

8. Ἡμερολόγιο Φιλίου 1885, 6 Μαΐου. Ὅμοια εὐρήματα, στὸ ἴδιο μέρος καὶ βάθος (2-2.50 μ.), ἀναφέρονται καὶ στὶς 7 Μαΐου καὶ ταυτίζονται πιθανότατα μὲ ἀκατάγραφα τεμάχια τεθρίππων στὴν ἀποθήκη τοῦ Μουσείου.

9. Ἡμερολόγιο Φιλίου 1885, 8 Μαΐου. Σύμφωνα μὲ αὐτό, 1-1.5 μ. κάτω ἀπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ περικλείου Τελεστηρίου βρίσκονταν ριχτὲς πέτρες καὶ ἀνάμεικτο χῶμα, τὸ βαθύτερο κάπως ὁμοιόμορφο. Στὸ ἀνακατωμένο στρῶμα ὑπῆρχαν «ποῦ καὶ ποῦ ἀνωμάλως» φλέβες, πάχους 0.20-0.30 μ., λατύπης ἑλευσινιακῶν λίθων καὶ πόρων, ἐνῶ στὰ βαθύτερα στρώματα τὸ χῶμα ἦταν κοκκινωπὸ «μὲ λεπτὰς φλέβας καρβούνων».

10. Ἡμερολόγιο Φιλίου 1885, 9 Μαΐου (ἀνεύρεσι ἀρυβάλλου). Ὁ βράχος ἀποκαλύφθηκε στὶς 17 Μαΐου.

11. Περιγραφή τῶν στρωμάτων τῆς ἐπίχωσης στὸ σημεῖο αὐτὸ ἕως τὸ στρῶμα τῆς τέφρας, καθὼς καὶ σχέδιο δίνει ὁ Φίλιος στὸ ἡμερολόγιό του (6 Μαΐου 1885). Σύμφωνα μὲ αὐτό, τὸ βάθος τῆς ἀνασκαφῆς ὀρίζεται στὰ 2-2.50 μ. κάτω ἀπὸ τὸ βραχῶδες ἔδαφος τοῦ ναοῦ, ἐνῶ ἡ ἐπίχωση ἀποτελεῖται ἀπὸ 7 στρώματα: 1ο (τῆς ἐπιφάνειας), κοκκινωπὸ χῶμα, 2ο, λεπτὴ στρώση λατύπης πόρου, 3ο, κοκκινωπὸ χῶμα, 4ο, χαλίκια, λατύπη ἀργῶν λίθων καὶ λίγη ἄμμος, 5ο, χῶμα κοκκινωπὸ, ἀνακατεμένο μὲ ἄλλο ἀνοιχτότερον χρώματος, 6ο, μικροὶ ἀρουραῖοι λίθοι, 7ο, τέφρα, ὅπου καὶ τὰ εὐρήματα.

12. Ἡμερολόγιο Φιλίου 1885, 18 Μαΐου.

13. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1884, 76.

ε2, τὸ στρώμα τῆς τέφρας, τὸν «γεωμετρικό» τάφο καὶ τὸ φυσικὸ ἔδαφος (Urboden) ὡς τὸν βράχο καὶ σημειώνει τὸ βάθος στὸ ὁποῖο βρέθηκαν (σχέδ. 9β, ἀρ. 3). Σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο, ὁ τοῖχος ε2 ἔχει ὕψος 0.94 μ. καὶ βρέθηκε σὲ βάθος 2.54 μ., ἐνῶ ὁ βράχος σὲ βάθος 3.34 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ περικλείου Τελεστηρίου, στὰ +10.86 μ. Τὸ στρώμα τῆς τέφρας, πάχους 0.80 μ., ἀρχίζει ἀπὸ τὴ βάση τοῦ ε2, δηλαδὴ σὲ βάθος 2.54 μ., καὶ φθάνει λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὴν ἄνω ἐπιφάνειά του, δηλαδὴ σὲ βάθος 1.75 μ. περίπου ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

Ὁ Noack¹⁴ στηρίχθηκε στὴν ἔκθεση τοῦ Φίλιου, ἀλλὰ κατέληξε σὲ διαφορετικὰ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνεία τοῦ στρώματος τῆς τέφρας. Βασιζόμενος στὴ λανθασμένη χρονολόγηση τοῦ «γεωμετρικοῦ» τάφου, ἀμφισβήτησε τὴν *in situ* θέση τοῦ στρώματος αὐτοῦ, γιατί θεωρήσε ἀνεξήγητη τὴν ἀνεύρεσή του πάνω ἀπὸ ἓνα γεωμετρικὸ τάφο. Ἐκρίνε ἐπίσης ὅτι ἡ ἔλλειψη φιλολογικῶν μαρτυριῶν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ βωμοῦ ἐνίσχυε τὴν ἄποψή του. Ἔτσι, κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ στρώμα τῆς τέφρας καὶ τὰ εὐρήματά του προέρχονται ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ ἑνὸς ὑπαίθριου βωμοῦ, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ μοναδικὸ κέντρο λατρείας στὸ πρῶτο τεχνητὸ ἄνδρo τοῦ γεωμετρικοῦ ἱεροῦ γύρω στὰ τέλη τοῦ 8ου ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πτηνόμορφα εἰδῶλια ποὺ βρέθηκαν ἔξω ἀπὸ τὸν τοῖχο Ν κοντὰ στὴ νότια εἴσοδο καὶ ἀποτελοῦσαν, κατὰ τὸν Noack, τὸ κύριο μέρος τῶν προερχόμενων ἀπὸ τὸν βωμὸ ἀντικειμένων, τὰ εὐρήματα τοῦ Φίλιου κοντὰ στὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π5 τὰ ἐρμηνεύει ὡς δεύτερη ὁμάδα νεώτερων, μεμονωμένων ἀπορριμμάτων ποὺ ἔπεσαν κατ' εὐθείαν πάνω στὴ βραχώδη πλαγιά τοῦ λόφου. Γι' αὐτὸ πίστευε ὅτι ὁ Φίλιος, ὅταν ἔγραφε ὅτι τὰ παραπάνω ἀντικείμενα βρέθηκαν στὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπίχωσης, ἐννοοῦσε σὲ στρώματα βαθύτερα στὴν πλαγιά ἢ μακρύτερα ἀπὸ τὸ ἄνδρo, γιατί κατ' αὐτὸν κάτω ἀπὸ τὰ εὐρήματα ὑπῆρχε μόνον ὁ βράχος¹⁵.

Ἄν καὶ οἱ θεωρίες αὐτὲς τοῦ Noack γιὰ ὑπαίθριο βωμὸ πάνω στὸ ἄνδρo τοῦ Τελεστηρίου διαφεύστηκαν ἀπὸ τὶς νεώτερες ἀνασκαφὲς τοῦ Κουρουνιώτη, θετικὴ ἦταν ἡ συμβολή του στὴν ἀναγνώριση τῶν πτηνόμορφων εἰδωλίων καὶ πινακιδίων ποὺ δὲν εἶχαν δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν Φίλιο. Ἔκανε τὶς ταυτίσεις αὐτὲς μὲ βάση τὰ ὅμοια εὐρήματα ποὺ ἀποκάλυψε κατὰ τὴ διάρκεια δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς¹⁶ κοντὰ στὸν κλιμακωτὸ ἀρχαϊκὸ τοῖχο (τμῆμα Β2), τὰ ὁποῖα δικαίως θεωρήσε ὡς ὑπολείμματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Φίλιου, ἀφοῦ τὰ βρῆκε στὰ ψηλότερα καὶ μαλακὰ χώματα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε σκεπάσει ὁ Φίλιος τὸν χώρο μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς. Μὲ βάση κυρίως τὴ χρονολόγηση αὐτῶν τῶν εὐρημάτων ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ὡς καὶ τὸ β' μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., καὶ ὄχι τὴν τοιχοδομία τοῦ τοίχου ε2 ποὺ δὲν ἀποτελοῦσε κατὰ τὸν Noack ἀσφαλὲς κριτήριo, τοποθετεῖ καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ γεωμετρικοῦ ἀνδρήρου στὰ τέλη τοῦ 8ου - ἀρχὲς τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Ὁ Noack ἀποκλείει σύνδεση τοῦ ἀνδρήρου αὐτοῦ μὲ παλαιότερη λατρευτικὴ παράδοση, ἓνα μυκηναϊκὸ μέγαρο π.χ., γιατί, ὅπως ὑποστηρίζει, δὲν ἀναφέρεται νὰ βρέθηκε κανένα παλαιότερο ὄστρακο στὸ ἄνδρo ποὺ νὰ χρησιμεύει ὡς *terminus post quem*¹⁷.

14. Noack, *Eleusis*, 11 καὶ 13.

15. Noack, *Eleusis*, 13.

16. Noack, *Eleusis*, 11 (ἀνασκαφὴ τοῦ 1906), 11-13 (εἰδῶλια-πινακίδια), 247 (Anhang I.), πίν. 14 (τοῖχος Β2).

17. Noack, *Eleusis*, 11, 14.

Με τις ανασκαφές του Κουρουνιώτη στα 1931-32 αποκαλύφθηκε εκ νέου όλο το πλέγμα των προϊστορικών και γεωμετρικών τοίχων που είχε βρει ο Φίλιος το 1884-85 στο Α μέρος του περικλείου Τελεστηρίου (σχέδ. 7). Προέκυψαν πολλά σημαντικά στοιχεία για τη χρονολόγηση και την έρμηνεία του στρώματος της τέφρας και του γεωμετρικού ανδρήρου του ναού. Τα στοιχεία που ακολουθούν στηρίζονται στις εκθέσεις του Κουρουνιώτη και στο ημερολόγιο της ανασκαφής¹⁸.

Τα έντονα σημάδια από φωτιά που παρατηρήθηκαν για πρώτη φορά το 1931¹⁹ στην εξωτερική όψη του τοίχου Ν (τοίχου 2 κατά το ημερολόγιο) ενίσχυσαν την άποψη του Φιλίου για την *in situ* θέση του στρώματος τέφρας και αποδυνάμωσαν τη θεωρία του Noack. Στο ίδιο συμπέρασμα οδήγησε και η εξακρίβωση ότι ο τάφος πάνω στον βράχο και κάτω από το στρώμα της τέφρας δεν ήταν γεωμετρικός, όπως πίστευαν οι Φίλιος και Noack, αλλά μεσοελλαδικός. Η νέα χρονολόγηση του τάφου στηρίχθηκε στο γεγονός ότι ψηλότερα από τον τάφο, σε βάθος 2.75 μ. από το δάπεδο του περικλείου Τελεστηρίου, βρέθηκε ο τοίχος 15, μήκους 2.20 και πάχους 0.50 μ., που από την τοιχοδομία του (αργολιθοδομή) φαίνεται ότι ανήκει στην ΥΕ εποχή (σχέδ. 8α-β). Συνεπώς, και τα λίγα όστρακα με γεωμετρική διακόσμηση που βρήκε ο Φίλιος έξω από τον τάφο θα πρέπει να ήταν ΜΕ αμαυρόχρωμα, μία κατηγορία αγγείων που την εποχή εκείνη δεν τη διέκριναν, πολλές φορές, από τα γεωμετρικά²⁰. Έτσι, δεν είναι ανεξήγητη ή ύπαρξη του στρώματος της τέφρας πάνω έναν τάφο που είχε ανοιχθεί σε παλαιότερη, προϊστορικών χρόνων, επίχωση, η οποία και αποτελούσε το φυσικό έδαφος (Urboden).

Πάνω στο ίδιο έδαφος εδράζεται επίσης ο νότιος αναλημματικός τοίχος 2 του γεωμετρικού ανδρήρου, ύψους 1, πάχους 1.20 και μήκους 5.75 μ., καθώς και η κλιμακωτή είσοδος (βαθμίδες 3), μήκους 4.80 μ., όπως απέδειξαν μικρές τομές που έγιναν στη διάρκεια της ανασκαφής σε αδιατάρακτη επίχωση. Συγκεκριμένα, μία τομή που έγινε στην εσωτερική όψη του τοίχου 2, κοντά στην κλιμακωτή είσοδο (πίν. 2β), απέδειξε ότι ο τοίχος εδράζεται σε ΥΕ επίχωση. Τα ΥΕ όστρακα αμέσως κάτω από τον τοίχο ήταν ανάμεικτα με γεωμετρικά, ενώ στο στρώμα ακριβώς πάνω από τον βράχο, πάχους 0.12 μ., βρέθηκαν ΥΕ όστρακα, ανάμεικτα με ΜΕ και με τέφρα²¹. Μία δεύτερη τομή κοντά στην πρώτη, ύψους 1.20, μήκους 0.90 και πλάτους 0.42 μ., έδειξε ότι ο τοίχος 2 πατάει σε επίχωση αδιατάρακτη με πολλά ΥΕ ΙΙΙ όστρακα (μερικά του granary style) και, κοντά στον βράχο, ΜΕ²². Και άλλες δύο τομές που έγιναν στην εξωτερική όψη του τοίχου (σχέδ. 8β, πίν. 2α, 3α) έδειξαν ότι πατούσε σε έδαφος της ΥΕ περιόδου²³. Στους κατώτερους επίσης δόμους του βρέθηκαν πολλά υπογεωμετρικά όστρακα, ενώ η λαξευτή τοιχοδομία με ανώμαλους δόμους, σε οριζόντιες σειρές, προαναγγέλλει τον

18. Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 13, 1930-31, Παρ/μα, 24-26. ΑΙΑ 37, 1933, 279, και ημερολόγιο του 1931 (11 Αυγούστου - 21 Σεπτεμβρίου).

19. Ημερολόγιο 1931, 29 Αυγούστου, και ΑΔ 13, 1930-31, 26. Mylonas, *Eleusis*, 57. Είναι περιέργο ότι ο Φίλιος δεν αναφέρει τα έντονα ίχνη από φωτιά στην εξωτερική όψη του τοίχου Ν, ενώ σημειώνει ανάλογα ίχνη για τον τοίχο Θ στη Β πλευρά του γεωμετρικού ανδρήρου (ΙΑΕ 1883, 61 σημ. 3).

20. Ημερολόγιο 1931, 14 και 29 Αυγούστου. Mylonas, *Eleusis*, 57 σημ. 4.

21. Ημερολόγιο 1931, 19 Αυγούστου, εύρετήριο οστράκων Θερψιάδη, αρ. 45 και 75 (20 Αυγούστου).

22. Ημερολόγιο 1931, 11 Σεπτεμβρίου, εύρετήριο οστράκων, αρ. 14 (11 Σεπτεμβρίου).

23. Ημερολόγιο 1931, 21 Σεπτεμβρίου.

ἀρχαϊκὸ πολυγωνικὸ τρόπο τοιχοδομίας²⁴. Ἀλλὰ καὶ στὴν τομὴ ποὺ ἐγίνε στὴν κλιμακωτὴ εἴσοδο βρέθηκαν, σὲ ἀδιατάρακτο στρώμα, γεωμετρικὰ ὄστρακα ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὶς βαθμίδες. Ἐξ ἄλλου τόσο ὁ τοῖχος 2 ὅσο καὶ οἱ βαθμίδες 3 πατοῦν σὲ ἄλλους ΥΕ τοίχους (σχέδ. 8α)²⁵. Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ νότιος ἀναλημματικὸς τοῖχος καὶ ἡ κλιμακωτὴ εἴσοδος του ἐδράζονται σὲ ἐπίχωση τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς καὶ τῆς γεωμετρικῆς —σὲ ἐξελιγμένη φάση— ἐποχῆς. Γι' αὐτὸ οἱ ἀνασκαφεῖς χρονολόγησαν τὸ πρῶτο τεχνητὸ ἄνδρρο τοῦ ἱεροῦ στὰ μέσα περίπου τοῦ 8ου π.Χ. αἰ.²⁶

Συμπληρωματικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸ στρώμα τῆς τέφρας ἔδωσε ἡ ἀνασκαφὴ δύο ἄλλων τοίχων ἐκεῖ κοντά, τῶν 6 καὶ 7 κατὰ τὸ ἡμερολόγιο, ποὺ βρέθηκαν σὲ βάθος 0.80 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου 2 (σχέδ. 8α-β, πίν. 3α)²⁷. Ὁ τοῖχος 6 ἐφάπτεται σὲ ὅλο τὸ μῆκος του στὸν τοῖχο 2 τοῦ περιβόλου, ἐνῶ ὁ 7, τὸν ὁποῖο εἶχε ἀποκαλύψει καὶ ὁ Φίλιος²⁸, εἶναι κάθετος πρὸς αὐτόν. Θὰ πρέπει νὰ κτίστηκαν συγχρόνως ἢ λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὸν τοῖχο 2, γιὰ τὴν καλύτερη στήριξη τῶν χωμάτων τοῦ ἀνδρρο τοῦ ναοῦ. Ὁ τοῖχος 7 ἴσως νὰ ἔφθανε, κατὰ τὸν Τραυλὸ, ὡς τὸ γεωμετρικὸ τεῖχος καὶ νὰ εἶχε μία πύλη περίπου στὸ μέσον του, ὥστε νὰ ὑπάρχει ἐπικοινωνία μὲ τὸν ὑπόλοιπο χῶρο γύρω ἀπὸ τὸ ἄνδρρο τοῦ ναοῦ²⁹. Τὸ στρώμα κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο 7 ἦταν ἀδιατάρακτο καὶ ἔδωσε πολλὰ πρωτοκορινθιακὰ ὄστρακα καὶ δύο μικρὲς πρόχους³⁰. Καὶ ὁ τοῖχος 6 πατοῦσε σὲ ἀδιατάρακτο ἐπίσης στρώμα τῆς πρωτοκορινθιακῆς περιόδου, κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο βρέθηκαν δύο ΥΕ τοῖχοι ποὺ τέμνονται καὶ κάτω ἀπὸ αὐτούς, ὡς τὸν βράχο, χονδροειδῆ ΜΕ ὄστρακα. Τὸ ἀδιατάρακτο στρώμα κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο 6 ἔδωσε πολλὰ ὄστρακα ἀρυβάλλων καὶ ἀλαβάστρων, καθὼς καὶ ἐννέα (Α3-Α11), ὁλόκληρες σχεδόν, κωνικὲς οἰνοχόες τῆς κατηγορίας τῶν ἀργολικῶν μονόχρωμων³¹. Τὰ ἀγγεῖα αὐτά, ποὺ χρονολογοῦνται μετὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου ὡς καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., μᾶς δίνουν τὴ χρονολόγηση τῆς πρώτης φάσης τοῦ στρώματος τῆς τέφρας στὴν πρῶτη πρωτοκορινθιακὴ περίοδο ἢ καὶ λίγο νωρίτερα.

Στὸ ἴδιο συμπέρασμα ὁδηγοῦν καὶ τὰ νεώτερα στοιχεῖα ποὺ προέκυψαν ἀπὸ μία μικρὴ τομὴ³² ποὺ ἐγίνε τὸ 1934 ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Τραυλοῦ μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς αὐλῆς, δίπλα στὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα ΙΙ₅ (σχέδ. 7, 8α). Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶχε σκάψει παλιότερα, ὅπως ἥδη ἀναφέραμε, καὶ ὁ Φίλιος· γι' αὐτὸ ἡ ἐπίχωση ἦταν διαταραγμένη μέχρι βάθους 2.20 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ περικλείου Τελεστηρίου. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ κάτω ὅμως ὡς τὸν βράχο, ποὺ βρέθηκε σὲ βάθος 3.55-3.65 μ., ἡ ἐπίχωση

24. G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 279.

25. Ἡμερολόγιο 1931, 19 Αὐγούστου. Ὁ τοῖχος 2 καὶ οἱ βαθμίδες 3 τῆς κλιμακωτῆς εἰσόδου τῆς γεωμετρικῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ πατοῦν πάνω στοὺς ΥΕ τοίχους 5, 15, 8 καὶ στὸν διπλὸ τοῖχο 4 καὶ 12.

26. Mylonas, *Eleusis*, 57. Παλιότερα, στὸ *AJA* 37, 1933, 279, ἀναγράφεται ὡς πιθανὴ χρονολόγηση τοῦ τοίχου 2 τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς περιόδου, ὅπως δέχεται καὶ ὁ Noack.

27. Ἡμερολόγιο 1931, 17 καὶ 29 Αὐγούστου, καὶ 13-16 Σεπτεμβρίου.

28. Τὸν τοῖχο 7 περιγράφει ὁ Φίλιος ὡς «προέκτασιν τοῦ τοίχου Ν πρὸς τὸν ΙΙ κίονα τῆς 6ης σειρᾶς», βλ. ΠΑΕ 1884, 76, πίν. Δ. Τὸν τοῖχο 7 ὀνομάζει ὁ Noack ε3.

29. Βλ. παραπάνω, κεφ. Ι, σ. 27 καὶ σχέδ. 3α καὶ 8β.

30. Ἡμερολόγιο 1931, 17 Αὐγούστου.

31. Ἡμερολόγιο 1931, 13-16 Σεπτεμβρίου, εὐρετήριο ὀστράκων, ἀρ. 21 (16 Σεπτεμβρίου), «ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸν 6 εὐρεθέντων τοιχωρίων». Γιὰ τὴν ταύτιση τῶν οἰνοχόων, βλ. κεφ. ΙΙΙ, 55.

32. Κ. Κουρουγιώτης, *ΑΔ* 15, 1933-35, Παρ/μα, 31-33, εἰκ. 33-34 καὶ ἐνθ. πίν. στίς σ. 48-49. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι σὲ βάθος 2.90 μ. βρέθηκαν ἴχνη ὁδοῦ τῆς γεωμετρικῆς περιόδου.

ἦταν ἀδιατάρακτῃ. Σὲ βάθος 2.50 μ., στὸ ἴδιο δηλαδὴ περίπου βάθος ποὺ εἶχε βρεθεῖ καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ κύριου στρώματος τέφρας τῆς πυρᾶς Α, ἀποκαλύφθηκε πάνω στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ΥΕ τοίχου Γ₂₀ (15 κατὰ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ 1931) λεπτὸ στρώμα τέφρας καὶ ἀπὸ πάνω, μέσα σὲ λεπτὴ στρώση ἀπὸ λατύπη πώρου, δύο καμένες κωνικὲς οἰνοχόες τοῦ τύπου τῶν ἀργολικῶν μονόχρωμων (Α1-2) τοῦ τέλους τοῦ 8ου ἕως καὶ τὸ α' μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., μιὰ πρωτοαττικὴ, τῆς μέσης φάσης, οἰνοχόη (Α16), ἓνας λίγο ὑστερότερος ἀττικὸς κρατηρῖσκος (Α17), καθὼς καὶ ἓνα ἀλάβαστρο (Α18) καὶ δύο κορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι (Α22-23) τῆς πρώιμης κορινθιακῆς περιόδου. Ἐχομε, ἐπομένως, καὶ ἐδῶ ἓνα ἄλλο τμήμα τοῦ στρώματος τῆς τέφρας, ὅπου τὰ πρωτοκορινθιακὰ καὶ πρωτοαττικὰ ἀγγεῖα εἶναι τὰ παλαιότερα εὐρήματα.

Ὑπολείμματα τῆς πυρᾶς Α θὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὰ πολυάριθμα πτηνόμορφα εἰδῶλια καὶ οἱ λιγοστοὶ λύχνοι ποὺ βρέθηκαν *in situ* στὰ βαθύτερα, ἄσκαπτα ἀπὸ τὸν Φίλιο, στρώματα τῆς ἐπίχωσης κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β τοῦ Κουρουνιώτη, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ πρωτοκορινθιακὰ ὄστρακα καὶ τὰ πτηνόμορφα εἰδῶλια ποὺ βρέθηκαν κάτω ἀπὸ τὸν ὀχετὸ τοῦ νότιου πεισιστράτειου τείχους (σχέδ. 11β, 12 καὶ 8α)³³. Τόσο τὰ εὐρήματα αὐτὰ ὅσο καὶ τὰ ἄλλα ποὺ ἀποκαλύφθηκαν κοντὰ στὶς βάσεις τῶν ρωμαϊκῶν κίωνων Π₅ καὶ ΠΙ₆, καθὼς καὶ μερικὰ ἀκόμη πτηνόμορφα εἰδῶλια ποὺ εἶχε βρεῖ ὁ Φίλιος παλιότερα κοντὰ στὶς βάσεις τῶν ρωμαϊκῶν κίωνων Ι₅ καὶ Π₅ καὶ πρὸ πέρα, ἔξω ἀπὸ τὴ νότια πύλη τοῦ πεισιστράτειου τείχους³⁴, ἀνήκουν στὴν πυρὰ Α ἀλλὰ λόγω τῆς κατωφύρειας τοῦ ἐδάφους εἶχαν κυλήσει πιὸ χαμηλά. Γι' αὐτὸ καὶ ὅσο ἀπομακρυνόμεστε ἀπὸ τὸ κύριον στρώμα τῆς τέφρας τῆς πυρᾶς Α, ἔξω ἀπὸ τὸ γεωμετρικὸ ἄνδηρο, τὰ περισσότερα εὐρήματα προέρχονται ἀπὸ τὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπίχωσης, ὅπως σωστὰ εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ Φίλιος γιὰ τὰ εὐρήματά του κοντὰ στὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₅.

ΠΥΡΑ Β

Ἡ πυρὰ Β βρέθηκε τὸ 1931 ἀπὸ τὸν Κουρουνιώτη καὶ τοὺς συνεργάτες του μπροστὰ ἀπὸ τὸν νότιον κλιμακωτὸ ἀναλημματικὸ τοῖχο τῆς αὐλῆς τοῦ πρώιμου ἀρχαϊκοῦ Τελεστηρίου, ἀκριβῶς στὸ σημεῖο ὅπου ὁ τοίχος κάμπτεται ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ΒΑ καὶ διακόπτεται ἀπὸ τὴ Φιλώνειο Στοά (σχέδ. 7, 8α, πίν. 3-6). Οἱ ἐκθέσεις τοῦ Κουρουνιώτη καὶ τὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς, μαζί μὲ τὸ εὐρετήριο ὀστράκων ποὺ τηροῦσε ὁ Θρεψιάδης, εἶναι οἱ κύριες πηγές μας γιὰ τὴν πυρὰ Β.

Χρήσιμα ὅμως εἶναι καὶ ὀρισμένα στοιχεῖα γιὰ τὴν πυρὰ Β ποὺ εἶχαν προκύψει ἀπὸ παλαιότερες ἀνασκαφές. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1884-85 ὁ Φίλιος εἶχε ἀποκαλύψει τρεῖς τμήματα τοῦ νότιου «βαθμιδοειδῶς πῶς ἐκτισμένου»³⁵ τοίχου, τὸ Α στὰ ΝΔ καὶ τὰ Α' καὶ Α''

33. Γιὰ τὰ κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β στρώματα, βλ. Ἠμερολόγιο 1931, 21-25 Σεπτεμβρίου. Γιὰ τὰ εὐρήματα κάτω ἀπὸ τὸν ὀχετὸ τοῦ νότιου πεισιστράτειου τείχους, βλ. Ἠμερολόγιο 1932, 6 Ἰουνίου. Βλ. καὶ παρακάτω, ἀνασκαφὴ πυρᾶς Β, σ. 47-49.

34. Ἠμερολόγιο Φιλίου 1885, 20 Μαΐου καὶ 13 Ἰουνίου. Στὴν πυρὰ Α ἀνήκουν ἐπίσης μερικὰ ἀκόμη καμένα πτηνόμορφα εἰδῶλια ποὺ βρέθηκαν τὸ 1895 ἀπὸ τὸν Σκιᾶ στὴ νότια αὐλὴ τῶν κλασικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων.

35. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1884, 76 σημ. 2, πίν. Δ.

στά ΝΑ, δὲν εἶχε ὅμως σκάψει τὸ τμήμα ἀνάμεσα στοὺς τοίχους Λ' καὶ Λ'', μπροστὰ ἀπὸ τὸ ὁποῖο βρέθηκε ἡ πυρὰ Β. Ὁ Φίλιος δὲν περιγράφει τὸν νότιο τοῖχο, ἀναφέρει μόνον ὅτι δὲν ἐδραζόταν στὸν βράχο³⁶. Περισσότερα στοιχεῖα μᾶς δίνει ὁ Noack. Μὲ βάση τὴ μικρὴ ἀνασκαφή, ποὺ ὁ ἴδιος ἔκανε στὸ τμήμα Λ' (Β₂ κατὰ τὸν Noack) σχεδὸν ὡς τὸν βράχο, ἀποτύπωσε λεπτομερῶς τὸν νότιο κλιμακωτὸ τοῖχο (Β₁-Β₃) καὶ ἐξακρίβωσε τὸ ὕψος, τὴ δομὴ καὶ τὸ βάθος στὸ ὁποῖο βρέθηκε, καθὼς καὶ τὴν ἐπίχωση μέσα στὴν ὁποία θεμελιώθηκε³⁷. Ὁρθὰ παρατήρησε ἐπίσης ὁ Noack ὅτι ἡ μεγάλη ἐπίχωση (2.50-3 μ.) τῶν θεμελίων τοῦ κλιμακωτοῦ τοῖχου, στὰ ἀνώτερα τουλάχιστον στρώματα, δὲν ἀποτελοῦσε φυσικὸ ἔδαφος (Urboden), ἀλλὰ εἶχε σχηματιστεῖ ἀπὸ τὴ συσσώρευση χωμάτων νεώτερων ἐποχῶν³⁸. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ πτηνόμορφα εἰδῶλια τῆς προγενέστερης πυρᾶς Α ἀποκαλύφθηκαν στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1931 στὰ ἀνώτερα αὐτὰ στρώματα.

Στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν πυρὰ Β προέκυψαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ ποὺ ἔκανε τὸ 1885 ὁ Φίλιος στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ΝΑ γωνίας τοῦ στερεοβάτη τοῦ περικλείου Τελεστηρίου³⁹. Στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ συγκεκριμένα στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ στερεοβάτη, κάτω ἀπὸ τὴ ΝΑ θύρα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου καὶ τὶς κατεστραμμένες βαθμίδες του ὡς καὶ τὴ ΝΑ γωνία τοῦ στερεοβάτη, ἡ ἐπίχωση ἦταν πολὺ μεγάλη καὶ ὁ βράχος βρέθηκε στὰ +6.50 μ., στὸ βάθος δηλαδὴ ποὺ φθάνει ὁ 14ος τελευταῖος ἐδῶ δόμος τοῦ στερεοβάτη τοῦ Τελεστηρίου, 7.50 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο τῆς Φιλωνεῖου Στοᾶς⁴⁰. Ἔως τὸ ὕψος τοῦ 7ου δόμου περίπου παρατηρήθηκαν «μαῦρα χῶματα κάπου-κάπου κεκαυμένα» ποὺ περιείχαν, σύμφωνα μὲ τὸ ἡμερολόγιό τοῦ Φίλιου τοῦ 1885, διάφορα θραύσματα ἀγγείων, καθὼς καὶ δύο «ὀρμαθιάς κιουπακίων», ἡ δεύτερη ἀπὸ 50 - 60⁴¹. Κατὰ τὴν ἔρευνα στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνης βρέθηκαν πολλὰ τέτοια ἀκατάγραφὰ μικρὰ ἀγγεῖα —κοτυλίσκες, κανθαρίσκοι, ὑδρίσκες— ὅμοια μὲ τὰ πολυάριθμα ἀνάλογα ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς (Β64-138) ποὺ ἤρθαν στὸ φῶς στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1931, τὰ ὁποῖα πιστεύουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ εἶναι αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Φίλιο. Ἀπὸ τὴν πυρὰ Β πιθανὸν νὰ προέρχονται καὶ τεμάχια χάλκινου σκεύους ποὺ βρέθηκε, ὅπως ἀναφέρεται, στὸ ἴδιο σημεῖο, σὲ βάθος 2.50 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ περικλείου Τελεστηρίου⁴², καθὼς καὶ τεμάχια χρυσοῦ πετάλου ποὺ βρέθηκαν κοντὰ στὴ βάση τοῦ περικλείου κίονα δ, στὰ ΝΔ δηλαδὴ καὶ κοντὰ στὴν πυρὰ Β⁴³.

Στὶς ἀνασκαφές τοῦ 1931 ὁ Κουρουνιώτης ἀποκάλυψε κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ περικλείου Τελεστηρίου τὸν νότιο κλιμακωτὸ τοῖχο (τοῖχο 1 κατὰ τὸ ἡμερολόγιό)⁴⁴. Ὁ τοῖχος αὐτὸς τέμνει διαγώνια τὴ ΝΑ γωνία τοῦ Τελεστηρίου καὶ λόγῳ τῆς ἀνωφέρειας

36. Δ. Φίλιος, *ΠΑΕ* 1884, 75 σημ. 1.

37. Noack, *Eleusis*, 23-24, εἰκ. 7, 255 (ἀρ. 39), πίν. 3, 14.

38. Noack, *Eleusis*, 255, ἀρ. 39.

39. Δ. Φίλιος, *ΠΑΕ* 1884, 71, πίν. Δ.

40. Βλ. παραπάνω σημ. 39. Βλ. καὶ Noack, *Eleusis*, 253, ἀρ. 31 (ὁ βράχος ἐδῶ σημειώνεται σὲ βάθος +6.70 μ.).

41. Ἡμερολόγιό Φίλιου 1885, 9-10 Ἰουλίου.

42. Ἡμερολόγιό Φίλιου 1885, 3 Ἰουλίου.

43. Ἡμερολόγιό Φίλιου 1885, 4 Σεπτεμβρίου.

44. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς ὁ κλιμακωτὸς τοῖχος εἶχε ἐπιχωστεῖ ἀπὸ τὸν Φίλιο, βλ. *ΠΑΕ* 1884, 75 σημ. 1, καὶ Φίλιος, *Ἐλευσίς*, 101 σημ. 1.

τοῦ ἐδάφους πρὸς τὰ Δ παρουσιάζει διαφορετικὸ ὕψος καὶ δομὴ κατὰ τὴν πορεία του (σχέδ. 7, 8α, πίν. 3-6). Γι' αὐτὸ καὶ στὴν ἀνασκαφὴ τῆς πυρᾶς ποὺ ἀκολουθεῖ, ἀναφέρουμε τὸ ὕψος, τὴ δομὴ τοῦ τοίχου καὶ τὸ ὕψος τῆς ἐπίχωσης στὸ συγκεκριμένο σημεῖο τῆς ἀνασκαφῆς. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τοίχου ἄρχισε στὶς 11 Αὐγούστου 1931⁴⁵ μὲ τομὴ ποὺ ἔγινε στὸ Α ἄκρο του, στὸ σημεῖο ὅπου διακόπτεται ἀπὸ τὴ Φιλώνειο Στοά (σχέδ. 7, 8α, 10). Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ τοίχος ἔχει συνολικὸ ὕψος 3.07 μ. μαζὶ μὲ τὰ θεμέλια του ποὺ βρέθηκαν σὲ βάθος 4.27 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ περὶκλειου δαπέδου καὶ ἐδράζονταν σὲ ἐπίχωση, ὕψους 1.40-1.70 μ. Κάτω ἀπὸ τὰ θεμέλια βρέθηκε ὁ ΥΕ τοίχος α' (=18), ὕψους 0.60-1 καὶ μήκους 1 μ., ποὺ πατοῦσε σὲ ΥΕ στρώμα τέφρας, ὕψους ὡς καὶ 0.60 μ., κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο βρέθηκαν ΜΕ ὄστρακα. Ὁ τοίχος 1 ἔχει στὸ σημεῖο αὐτὸ τρεῖς βαθμίδες, ὕψους 0.15 ἢ ἀνώτερη καὶ 0.36 μ. οἱ δύο κατώτερες, καὶ ἓνα συμπαγὲς τμήμα κτισμένο πολυγωνικά, ὕψους 1.10 μ. Δὲν ὑπάρχει εὐθυντηρία, ἐνῶ τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο βαθμιδωτοὺς δόμους, ὕψους 0.50 καὶ 0.60 μ. ἀντίστοιχα, κτισμένους μὲ ἀκατέργαστες πέτρες. Ἡ ἐπίχωση τῶν θεμελίων περιεῖχε ὄστρακα διαφόρων ἐποχῶν. Στὸ ὕψος τοῦ κατώτερου δόμου ἦταν ἀμώδης καὶ περιεῖχε πολλὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα⁴⁶.

Στὴ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς, στὶς 25 Αὐγούστου, ἀποκαλύφθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου ὁ κλιμακωτὸς τοίχος κάμπτεται δυτικότερα, ἡ πυρὰ Β ἀκριβῶς μπροστὰ του, σὲ ἀδιατάρακτο ἔδαφος καὶ σὲ βάθος 1.25 μ. ἀπὸ τὴν ἄνω ἐπιφάνειά του καὶ 2.05 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ περὶκλειου Τελεστηρίου⁴⁷ (σχέδ. 7, 8α, πυρὰ Β). Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου, ποὺ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει ὕψος 1 μ. καὶ μόνο δύο βαθμίδες, ὕψους 0.35 μ., διακρίνονται σαφῆ ἵχνη ἀπὸ φωτιά (πίν. 6β). Ἐδῶ ἐντοπίζεται τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς πυρᾶς, ἐνῶ τὸ δυτικὸ ἔφθανε ὡς τὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₆ (σχέδ. 7, 8α, πίν. 4α-β). Ἡ ἔκταση τῆς πυρᾶς εἶχε ἀκτῖνα 2.5-3 μ. περίπου, ἐνῶ τὸ πάχος τῆς δὲν ἦταν παντοῦ τὸ ἴδιο (μέσος ὅρος 0.80-1 μ.), γιατί ἀκολουθοῦσε τὴν κλίση τῆς ἐπίχωσης μπροστὰ ἀπὸ τὸν τοῖχο 1. Τὸ στρώμα τῆς πυρᾶς περιεῖχε τέφρα ξύλων μὲ κάρβουνα καὶ πολυάριθμα τεμάχια, κυρίως ἀγγείων, εἰδωλίων καὶ μετάλλινων ἀντικειμένων. Ἀκόμη διακρινόταν σὲ στρώσεις, ὕψους 0.30 μ. περίπου, ποὺ καλύπτονταν ἀπὸ ἄτακτα ριγμένες καὶ ἀκατέργαστες πέτρες. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς διήρκεσε ἓνα μῆνα περίπου, ἀπὸ 25 Αὐγούστου ἕως καὶ 20 Σεπτεμβρίου, καὶ ἔγινε μὲ μεγάλη προσοχὴ κατὰ στρώματα, πάχους 0.10 μ. (σχέδ. 11α). Ἐνα μικρὸ τμήμα του κοντὰ στὸν τοῖχο, ὕψους 0.40 μ., διατηρήθηκε ὡς μάρτυρας⁴⁸ (πίν. 4β).

45. Ἡμερολόγιο 1931, 11, 12-13 καὶ 19 Αὐγούστου. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐδῶ ἔφθασε περίπου στὸν βράχο, σὲ βάθος 5.60 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ περὶκλειου Τελεστηρίου.

46. Εὐρετήριο ὀστράκων 1931, ἀρ. 11 καὶ 15 (19 Αὐγούστου).

47. Ἡμερολόγιο 1931, 25 Αὐγούστου (τὸ βάθος τῆς πυρᾶς ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ περὶκλειου Τελεστηρίου προκύπτει ἀπὸ μετρήσεις στὶς 24-25 Σεπτεμβρίου). Ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς πυρᾶς Β σημειώνεται στὰ σχέδια τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Τελεστηρίου. Βλ. Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 14, 1931-32, Παρ/μα, 30, ὅπου σχέδ. ἀνασκαφῆς (Ζ⁶). Κουρουνιώτης, Ἐλευσίς (σχέδ. ἀνασκαφῆς). Τοῦ ἰδίου, Heiligtum, 71, σχέδ. 1 (Ζ⁶). Περιέργως στὸ ΑJA 37, 1933, 281, πίν. 34, ἡ θέσις τῆς πυρᾶς Β ὀρίζεται δυτικότερα, μεταξὺ τῆς βάσεως τοῦ περὶκλειου κίονα d₁ καὶ τοῦ κλιμακωτοῦ τοίχου, καὶ δὲν σημειώνεται στὸν πίνακα.

48. Ἡμερολόγιο 1931, 18 Σεπτεμβρίου. Βλ. καὶ G. Mylonas - K. Kourouniotes, ΑJA 37, 1933, 281 (ἀκτῖνα πυρᾶς 2.80 μ.).

Ἀρχικά ἐρευνήθηκε τὸ τμήμα τῆς πυρᾶς κοντὰ στὸν τοῖχο. Στὸ ἡμερολόγιο ὡς πρῶτα εὐρήματα, ἀπὸ τὸ σημεῖο λίγο πρὶν καμφθεῖ ὁ κλιμακωτὸς τοῖχος πρὸς τὰ Δ, καταγράφονται πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων, τρεῖς μελανόμορφες πρόχοι, δύο ἄρτια καὶ τέσσερα ἀκέφαλα γυναικεῖα εἰδῶλια, τεμάχια χάλκινων ἀντικειμένων (βραχιόλι, μαχαίριδιο, δακτύλιος), ἓνας σιδερένιος κρίκος σὲ τέσσερα τεμάχια καὶ ἓνα ἀργυρὸ ἐνώτιο σὲ πέντε τεμάχια⁴⁹. Κοντὰ στὴν πυρὰ ἀποκαλύφθηκε ἓνας κατεργασμένος πωρόλιθος, μήκους 1.27, πλάτους 0.65 καὶ ὕψους 0.48 μ., ποὺ ἀνῆκε στὴ θεμελίωση τῆς βάσης τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₆, καὶ γύρω του κοινοὶ ριχτοὶ λίθοι (σχέδ. 11α καὶ πίν. 4α-β). Στὴ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς βρέθηκαν, στὰ δύο πρῶτα στρώματα τῆς πυρᾶς, πάχους 0.10 μ., στὸ σημεῖο ὅπου ὁ κλιμακωτὸς τοῖχος ἀρχίζει νὰ κάμπτεται πρὸς τὰ Δ, πολλὰ ἀκόμη μελανόμορφα ὄστρακα, ἡ γυναικεῖα προτομὴ Β178, πολλὰ γυναικεῖα εἰδῶλια, ἓνα ἐνώτιο, ἓνας ἀργυρὸς δακτύλιος, ἓνα λεπτὸ φύλλο χρυσοῦ, ἑπτὰ σιδερένιοι ἥλιοι, δύο μαχαίριδια σὲ τεμάχια, ἄλλα χάλκινα ἀντικείμενα καὶ λείψανα καμένου ἐνδύματος, ἐνῶ σὲ ἀπόσταση 0.40 μ. ἀπὸ τὸν τοῖχο ἡ τέφρα εἶχε κυανὴ ἀπόχρωση⁵⁰. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ πυρὰ βρέθηκε σὲ βάθος 1.30 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου 1. Στὸ σημεῖο ὅπου ὁ κλιμακωτὸς τοῖχος κάμπτεται πρὸς Δ, ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερε στὸ φῶς καὶ ἄλλα ὄστρακα μελανόμορφων καὶ ἐρυθρόμορφων ἀγγείων, πῆλινα γυναικεῖα εἰδῶλια, δύο λύχνους καὶ τμήμα ὀστίνου αὐλοῦ⁵¹, μικρὲς ὑδρίες, δύο σιδερένια ξίφη, τὸ ἓνα «ἀρκετὰ ἀκέραιον», τὸ ἄλλο σὲ τρία τεμάχια, «χαλκᾶ τεμάχια ἀγγείων (;)»⁵², ἓνα χρυσὸ ἐνώτιο, φύλλο χρυσοῦ καὶ τεμάχια σιδήρου⁵³. Γενικὰ τὸ στρώμα τῆς πυρᾶς κοντὰ στὸν τοῖχο (σχέδ. 11α) εἶχε πάχος 1 μ. περίπου καὶ βρισκόταν σὲ βάθος 1.25/1.30 - 2.31 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου 1, ἐκτεινόταν δηλαδὴ ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ πολυγωνικοῦ τμήματος τοῦ τοίχου ὡς τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ πρώτου δόμου τῶν θεμελίων, ὅπου θὰ ἔφθανε ἡ ἐπίχωση, ἡ ὁποία γύρω ἀπὸ τὸ στρώμα τῆς πυρᾶς ἦταν διαταραγμένη⁵⁴.

Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς, ἡ ἔρευνα προχώρησε (21-25 Σεπτεμβρίου) κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ στὴν ἐπίχωση τῆς τάφρου τῶν θεμελίων τοῦ τοίχου 1 (σχέδ. 11β καὶ 12, πίν. 5α,γ, 6α-β). Στὸ σημεῖο αὐτό, τὸ δυτικότερο τῆς πυρᾶς (σχέδ. 12), ὁ τοῖχος 1 ἔχει συνολικὸ ὕψος 3.98 μ. (1.68 ἡ ἀνωδομή, 0.20 ἡ εὐθυνηρία καὶ 2.10 μ. τὰ θεμέλια). Τὸ κάτω μέρος τῶν θεμελίων —σῶζονται τρεῖς βαθμιδωτοὶ δόμοι, ὕψους 0.60, 0.70 καὶ 0.80 μ. ὁ κατώτερος, καὶ πλάτους 0.30, 0.30 καὶ 0.28 μ. ἀντίστοιχα— βρέθηκε σὲ βάθος 4.80 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους (δάπεδο περὶκλειοῦ Τελεστηρίου). Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἐπίχωσης κάτω ἀπὸ τὸ στρώμα τῆς πυρᾶς ἐγίνε κατὰ πέντε στρώματα, πάχους 0.20 - 0.30 μ. καὶ 0.30 - 0.40 μ., σὲ βάθος 2.31 - 3.50 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου 1. Ἀντιστοιχεῖ στὸ κατώτερο μέρος τοῦ πρώτου δόμου τῶν θεμελίων ὡς τὴ μέση τοῦ τελευταίου δόμου, ὁ ὁποῖος διακόπτεται ἀπὸ τὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₆. Στὸ πρῶτο καὶ δεύτερο στρώμα βρέθηκαν, κατὰ τὸ ἡμερολόγιο⁵⁵, ὄστρακα «πλεῖστα κλασσικά», μελαμβαφῇ καὶ ἐρυθρόμορφα, λίγα γεωμετρικά, ἓνα μυκηναϊκό, καθὼς καὶ

49. Ἡμερολόγιο 1931, 25 Αὐγούστου.

50. Ἡμερολόγιο 1931, 26 Αὐγούστου.

51. Ἡμερολόγιο 1931, 28 καὶ 31 Αὐγούστου.

52. Ἡμερολόγιο 1931, 4-5 Σεπτεμβρίου.

53. Ἡμερολόγιο 1931, 7-8 Σεπτεμβρίου.

54. Εὐρετήριο ὀστράκων 1931, ἀρ. 37 (9 Σεπτεμβρίου).

55. Ἡμερολόγιο 1931, 21 Σεπτεμβρίου, εὐρετήριο ὀστράκων, ἀρ. 20 (1ο στρώμα).

τεμάχιο οστρίνου αὐλοῦ κοντὰ στὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₆. Στὸ τρίτο στρώμα, μαζί με τὰ μελαμβαφῆ, βρέθηκαν καὶ πρωτοκορινθιακά, ἓνα «ἀνατολίζον», λίγα γεωμετρικά, «ἀρχαϊκά» (πτηνόμορφα) εἰδῶλια καὶ τεμάχια χονδροειδοῦς λύχνου⁵⁶. Στὸ τέταρτο στρώμα, ποὺ ἀρχίζει σὲ βάθος 1.10 - 1.20 μ. ἀπὸ τὴν εὐθυντηρία τοῦ τοίχου 1, ὑπῆρχε στρώση ἀπὸ κοινούς ριχτοὺς λίθους, μεταξὺ τῶν ὁποίων βρέθηκαν πρωτοκορινθιακά ἕως κλασικά ὄστρακα καὶ πτηνόμορφα εἰδῶλια. Γενικά, τὸ στρώμα αὐτὸ περιεῖχε πλεῖστα πρωτοκορινθιακά ἕως κορινθιακά ὄστρακα, πτηνόμορφα εἰδῶλια, τεμάχιο πινακιδίου μετὰ παράσταση χήνας, τεμάχια χονδροειδῶν λύχνων, καθὼς καὶ ἐλάχιστα μελαμβαφῆ καὶ μυκηναϊκά ὄστρακα⁵⁷. Στὸ ἴδιο στρώμα βρέθηκε καὶ τὸ δισκοειδὲς χάλκινο κάτοπτρο B233, ποὺ πρέπει νὰ ἀνήκει στὴν πυρὰ Β. Ἡ ἀνεύρεσί του ἐδῶ, καθὼς καὶ τῶν λίγων ἄλλων μυκηναϊκῶν ὀστράκων, ὀφείλεται πιθανότατα στὴ διατάραξη τῶν στρωμάτων τῆς ἐπίχωσης κατὰ τὴ θεμελίωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₆, μπροστὰ ἀπὸ τὸν τοῖχο 1. Στὸ πέμπτο στρώμα, ποὺ ἀρχίζει σὲ βάθος 1.50 μ. καὶ φθάνει ὡς 1.80 μ. ἀπὸ τὴν εὐθυντηρία τοῦ τοίχου 1, δηλαδὴ στὸν τελευταῖο δόμο τῶν θεμελίων, βρέθηκαν κυρίως πρωτοκορινθιακά καὶ ἀρχαϊκά ὄστρακα, πτηνόμορφα εἰδῶλια καὶ λύχνοι. Σὲ βάθος ἐπίσης 1.60 μ. ἀπὸ τὴν εὐθυντηρία, βρέθηκε, μαζί με δύο μικρὰ πρωτοκορινθιακά ἀγγεῖα καὶ μετὰ τὴν κεφαλὴ μικροῦ εἰδωλίου, τὸ τμήμα τοῦ πίνακα B144 μετὰ παράσταση γυναικας⁵⁸. Τὸ κομμάτι αὐτὸ ἀνήκει στὴν πυρὰ Β, ὅπως δείχνουν ἡ χρονολογία του καὶ τὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά ποὺ φέρει, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ κύλησε ἕως ἐδῶ, ὅπως καὶ τὸ χάλκινο κάτοπτρο B233, κατὰ τὴ θεμελίωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₆. Ὁ τελευταῖος δόμος τῶν θεμελίων, ὕψους 0.80 μ., στὸν ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ τὸ πέμπτο στρώμα, διακόπτεται ἀπὸ τὴν βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₆, ἀλλὰ συνεχίζεται δυτικότερα, ὅπου ἀκολουθεῖ τὴν ἀνωφερὴ κλίση τοῦ βράχου⁵⁹. Ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν πέντε στρωμάτων κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β διαπιστώθηκε ὅτι στὰ κατώτερα τρία στρώματα (3ο ἕως 5ο), ὅπου ἀποκαλύφθηκαν πρωτοκορινθιακά ὄστρακα καὶ πολλὰ πτηνόσχημα εἰδῶλια, συνεχίζοταν τὸ στρώμα τῆς πυρᾶς Α ποὺ εἶχε κυλήσει στὴν κατωφέρεια τοῦ λόφου (σχέδ. 11β).

Στὸ ἀνατολικότερο, τέλος, σημεῖο τῆς πυρᾶς ἡ ἀνασκαφὴ ἔφθασε ὡς τὸν βράχο. Ἐδῶ ὁ κλιμακωτὸς τοῖχος, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο⁶⁰, ἔχει συνολικὸ ὕψος 3.75 μ. (σχέδ. 13). Ἡ ἀνωδομή του, πάνω ἀπὸ τὴν εὐθυντηρία, ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ πολυγωνικὸ τμήμα, ὕψους 1 μ., καὶ τρεῖς ἀνώτερους δόμους, διαστάσεων 0.60 x 0.30 μ., 0.27 x 0.38 μ. καὶ 0.23 x 0.28 μ. Τὰ θεμέλιά του ἔχουν δύο μόνο βαθμιδωτοὺς δόμους, διαστάσεων 0.27 x 0.84 μ. καὶ 0.35 x 0.80 μ., καὶ ἐδράζονται σὲ ἀργοὺς λίθους ποὺ ἴσως ρίχθηκαν ἐκεῖ γιὰ νὰ γίνει στερεότερο τὸ ἔδαφος. Μπροστὰ ἀπὸ τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου ὑπάρχουν μεγάλες πέτρες καὶ βότσαλα (πιθανὸν λιθόστρωτο τμήμα ὁδοῦ), πάνω στὰ ὁποῖα βρέθηκαν ὄστρακα πρωτοκορινθιακά καὶ πρῶιμα ἀρχαϊκά. Κάτω ἀπὸ τὸ λιθόστρωτο καὶ τοὺς

56. Ἡμερολόγιο 1931, 22 Σεπτεμβρίου, εὐρετήριο ὀστράκων, ἀρ. 69 (3ο στρώμα).

57. Ἡμερολόγιο 1931, 22-23 Σεπτεμβρίου (4ο στρώμα), εὐρετήριο ὀστράκων, ἀρ. 17 (22 Σεπτεμβρίου).

58. Ἡμερολόγιο 1931, 23, 24, 25 Σεπτεμβρίου (5ο στρώμα), εὐρετήριο ὀστράκων, ἀρ. 40 (25 Σεπτεμβρίου) καὶ 77 (23 Σεπτεμβρίου).

59. Ἡμερολόγιο 1931, 24-25 Σεπτεμβρίου.

60. Ἡμερολόγιο 1931, 24-25 καὶ 27-28 Σεπτεμβρίου, εὐρετήριο ὀστράκων, ἀρ. 12 (28 Σεπτεμβρίου) καὶ 28 (25 Σεπτεμβρίου) («μεταξὺ τέλους κλιμακωτοῦ 1 καὶ ἐπιφανείας τοῦ τοίχου 26 - ἀπὸ ἐπιφανείας τοίχου 26 μέχρι βράχου»).

ἀργούς λίθους ή επίχωση έχει 1 μ. ύψος, ως τόν βράχο, πού βρέθηκε σέ βάθος 5.80 μ. ἀπό τὸ δάπεδο τοῦ περικλείου Τελεστηρίου. Τὸ ἀνώτερο λεπτὸ στρώμα τῆς ἐπίχωσης, πάχους 0.20 μ., πού περιείχε ὄστρακα πρωτοκορινθιακά, γεωμετρικά καὶ λίγα μυκηναϊκά, χρονολογεῖ τὸν κλιμακωτὸ τοῖχο μετὰ τοὺς πρωτοκορινθιακοὺς χρόνους. Κάτω ἀπὸ τὸ λεπτὸ στρώμα χώματος βρέθηκε ὁ ΜΕ τοῖχος 26, ὕψους 0.40 μ., πού πατοῦσε σὲ ἀδιατάρακτη ὡς τὸν βράχο ΜΕ στερεή ἐπίχωση, ὕψους 0.40 μ. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ κλιμακωτοῦ τοῖχου 1 μετὰ τὴν πρωτοκορινθιακὴ περίοδο συνηγοροῦν καὶ τὰ πρωτοκορινθιακά ὄστρακα πού βρέθηκαν ἀνάμεσα στοὺς λίθους κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐσωτερικῆς ὀψης του, ὁπότε καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τοῖχο ἀναλημματικό (πίν. 3α)⁶¹.

Ἡ ἔκταση τῆς πυρᾶς πρέπει νὰ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ τμήμα πού ἀνασκάφηκε. Στοιχεῖα γιὰ τὴν ἔκτασή της πρὸς Ν προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ πού ἔγινε κάτω ἀπὸ τὶς πώρινες πλάκες τοῦ δαπέδου τῆς ΝΑ θύρας τοῦ περικλείου Τελεστηρίου (σχέδ. 7, 11β, πίν. 5β)⁶². Σὲ βάθος 3 μ. κάτω ἀπὸ αὐτὲς βρέθηκε ή συνέχεια τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς, πού στὸ σημεῖο αὐτὸ ἦταν σκεπασμένο μὲ μικροὺς καὶ μεγάλους λίθους. Καὶ ἐδῶ ἦρθαν στὸ φῶς ὄστρακα ἐρυθρόμορφων ἀγγείων, γυναικεῖα εἰδῶλια, τεμάχια σιδήρου, λύχνοι κ.ά. Ἡ ἐπίχωση πάνω ἀπὸ τὸ στρώμα τῆς πυρᾶς ὡς τὶς πώρινες πλάκες ἦταν διαταραγμένη· μέσα σ' αὐτὴ βρέθηκε χάνδρα περιδεραίου ἀπὸ ἥλεκτρο (Β249) πού πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν πυρᾶ. Ἡ συνέχεια τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς πρὸς Ν τοῦ τοῖχου 1 ἐξακριβώθηκε καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ πέμπτου στρώματος κάτω ἀπὸ τὴν πυρᾶ. Ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ στρώματος αὐτοῦ ἔγινε τομὴ στὸ πρὸς Ν ἄσκαπτο μέρος τῆς πυρᾶς, ὅπου βρέθηκαν ἐπίσης ὄστρακα κλασικά, πύλινα γυναικεῖα εἰδῶλια κ.ά.⁶³ Τέλος, τὴν ἔκταση τῆς πυρᾶς πρὸς Ν ἐπιβεβαίωσαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εὐρήματα τοῦ Φίλιου στὴ ΝΑ γωνία τοῦ περικλείου Τελεστηρίου πού ἤδη ἀναφέραμε, καὶ νέα εὐρήματα πού ἔφερε στὸ φῶς ή ἀνασκαφὴ τοῦ 1932 ἀνάμεσα στὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₆ καὶ στὸ πεισιστράτειο τείχος. Ἐδῶ βρέθηκαν πολλὰ ἀρχαῖα ὄστρακα καὶ εἰδῶλια, ἓνας σιδερένιος κυαθίσκος, ὁ Β248, χάλκινα ἀντικείμενα, καθὼς καὶ τεμάχια σιδήρου, μία χάλκινη καρφίδα, τεμάχια σιδηρῶν ἥλων καὶ δύο ἕως τρεῖς χάνδρες πού διαλύθηκαν ἀμέσως, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο. Ἀκόμη, ἐντὸς τοῦ ὀχέτοῦ τοῦ πεισιστράτειου τείχους, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πυρᾶ Β, βρέθηκαν πολλὰ συνανήκοντα τεμάχια σιδήρου καὶ πολλὰ ὄστρακα ἀρχαϊκῶν ἀγγείων, γεγονὸς πού δείχνει, κατὰ τὸν Θρεψιάδη, ὅτι ή πυρᾶ ἐφθανε ἕως ἐδῶ, ἂν καὶ ἐλάχιστα ἴχνη καύσης διατηροῦνται στὸ χῶμα⁶⁴.

ΠΥΡΑ Γ

Τὰ λείψανα τῆς πυρᾶς Γ ἀποκαλύφθηκαν τὸ 1883 ἀπὸ τὸν Φίλιο στὴν ἐπίχωση πού κάλυπτε τὸν βόρειο ἀναλημματικὸ τοῖχο θ'θ τοῦ γεωμετρικοῦ καὶ στὴ συνέχεια ἀρχαῖ-

61. Ἡμερολόγιο 1931, 12-17 Σεπτεμβρίου.

62. Ἡμερολόγιο 1931, 3 Σεπτεμβρίου.

63. Ἡμερολόγιο 1931, 23 Σεπτεμβρίου (5ο στρώμα).

64. Ἡμερολόγιο 1932, 11 Ἀπριλίου, 24-25 Μαΐου, 4 καὶ 6 Ἰουνίου.

κοῦ ἀνδρήρου τοῦ Τελεστηρίου (σχέδ. 7, 9α, πυρὰ Γ, πίν. 1α)⁶⁵. Μέσα σὲ χώματα ἀνακατεμένα μὲ τέφρα βρῆκε πολυάριθμα καμένα ἀγγεῖα, σπασμένα τὰ περισσότερα, εἰδώλια, πίνακες καὶ μετάλλινα ἀντικείμενα «προφειδιακῆς τέχνης». Στὸ ἀρχαῖκὸ πολυγωνικὸ τμήμα θ τοῦ τοίχου θ'θ, στὴν ἐξωτερικὴ του ὄψη, διαπίστωσε ἐπίσης ἵχνη ἀπὸ φωτιά (πίν. 1α). Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τὸν ὁδήγησαν στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ παραπάνω εὐρήματα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνῆκαν στὴν «ἀποσκευή» τοῦ πεισιστράτειου ναοῦ καὶ ὅτι μετὰ τὴν πυρπόλησίν του ἀπὸ τοὺς Πέρσες πετάχθηκαν στὴ βόρεια αὐλή⁶⁶. Ἡ θεωρία ὅμως αὐτή, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τὸ 1931 τῆς πυρᾶς Β ἔξω ἀπὸ τὸν νότιο ἀναλημματικὸ τοῖχο τοῦ ἀρχαῖκοῦ ἀνδρήρου τοῦ ἱεροῦ, δὲν ἦταν ἀποδεκτὴ⁶⁷. Ἐξ ἄλλου τὸ 1964 ὁ T.L. Shear, Jr. πειστικὰ ὑποστήριξε ὅτι ὁ πεισιστράτειος ναὸς εἶχε κατεδαφιστεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τοὺς Πέρσες, γιὰ νὰ κτιστεῖ στὴ θέσῃ του τὸ μεγαλύτερο κιμῶνιο Τελεστήριο⁶⁸. Ἔτσι, τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ἔχουμε ἐδῶ τὰ ὑπολείμματα μιᾶς ἀκόμη πυρᾶς, ποὺ τὴν ὀνομάζουμε πυρὰ Γ.

Δὲν εἶναι εὐκόλῳ νὰ προσδιορίσουμε τὴν ἀκριβῆ θέσῃ καὶ ἔκτασή της, οὔτε τὸ βάθος ὅπου βρέθηκαν τὰ διάφορα ἀντικείμενα, γιὰτὶ ἐλάχιστες πληροφορίες μᾶς ἔχει διασώσει ὁ Φίλιος. Στὴ μελέτη του γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς Ἐλευσίνης ἀναφέρει ὡς θέσῃ ἀνεύρεσης τοῦ θραύσματος τοῦ ἀρυβάλλου τοῦ Φιντία (Γ26) ὡς καὶ «τῶν πλείστων ἄλλων φερόντων γραφὰς θραυσμάτων», τὴν ἐπίχωση «κατὰ τὰ ΒΑ τοῦ Περιβόλου», δηλαδὴ τοῦ πεισιστράτειου τείχους⁶⁹. Στὴν ἐκθεσὴ ἐπίσης τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1883 διευκρινίζει ὅτι τὰ χώματα ποὺ κάλυπταν τοὺς τοίχους θ'θ, θ'' καὶ θ''' ἦταν ἀνακατεμένα μὲ τέφρα, κυρίως κοντὰ στὸν στερεοβάτη τῆς Φιλωνείου Στοᾶς⁷⁰. Ἐπομένως, τὰ καμένα ἀντικείμενα θὰ πρέπει νὰ βρέθηκαν σὲ μία ἔκτασι μετὰξὺ τοῦ ἀρχαῖκοῦ πολυγωνικοῦ τοίχου θ καὶ τοῦ ΒΑ πεισιστράτειου τείχους (σχέδ. 7, 9α). Στὸ ἴδιο σημεῖο τοποθετεῖ τὸ εὖρημα καὶ ὁ Noack⁷¹, σὲ σχέδιον τομῆς τοῦ περιόλειου Τελεστηρίου ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ, στὸ ὕψος περίπου τῶν ἀντίστοιχων θυρῶν (σχέδ. 9β). Μὲ βάση τὸ σχέδιον αὐτὸ μποροῦμε νὰ ὑπολογίσουμε κατὰ προσέγγισιν τὸ βάθος ὅπου βρέθηκαν τὰ ἀντικείμενα αὐτά⁷². Βλέπουμε ὅτι ὁ βράχος κάτω ἀπὸ τὸν γεωμετρικὸ τοῖχο θ

65. Δ. Φίλιος, *ΠΑΕ* 1883, 61 καὶ σημ. 3-4 (ἀνασκαφὴ ἀπὸ 6 Μαΐου ἕως 31 Δεκεμβρίου). Βλ. καὶ Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἔγγραφο τοῦ Φιλίου πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Ἑταιρείας τῆς 12ης Σεπτεμβρίου 1883, ἀρ. πρωτ. 287 (ἀνασκαφὴ ἀπὸ 29 Ἰουλίου ἕως 12 Σεπτεμβρίου).

66. Δ. Φίλιος, *ΑΕ* 1885, 176.

67. Κατὰ πληροφορίαν τοῦ Τραυλοῦ, καὶ ὁ Κουρουνιώτης ὑποπτευνόταν τὴν ὑπαρξὴ πυρᾶς στὸ σημεῖο αὐτό.

68. T.L. Shear, Jr., *AJA* 68, 1964, 200, καὶ *Hesperia* 1982, Suppl. 20, 128-140. Βλ. καὶ κεφ. I, σ. 34, σημ. 57.

69. Δ. Φίλιος, *ΑΕ* 1885, 174 σημ. 2.

70. Βλ. παραπάνω σημ. 65.

71. Noack, *Eleusis*, πίν. 1(B), P₃-P₄ (Vasenscherben, Phintias).

72. Οἱ ὑπολογισμοὶ βασίζονται στὰ ἐξῆς στοιχεῖα ποὺ δίνει ὁ Noack (*Eleusis*, πίν. 1(B) καὶ ἐπεξηγήσεις τοῦ πίνακα, σ. 253-55, ἀρ. 29-42, ἰδίως ἀρ. 29-30 καὶ 35): τὸ δάπεδο τῆς Φιλωνείου Στοᾶς σημειώνεται στὰ +14.20 μ., τὸ ὕψος τοῦ γεωμετρικοῦ τοίχου θ εἶναι 2.50 μ., τὸ ὕψος τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους (Urboden) κάτω ἀπὸ αὐτὸν 0.70 μ., ἐνῶ ὁ βράχος ἐδῶ βρέθηκε στὰ +9.44 μ. Λίγο πρὶν κάτω, στὴ συνέχεια τοῦ τοίχου θ πρὸς Α, δηλαδὴ στὸν ἀρχαῖκὸ πολυγωνικὸ τοῖχο Β, στὸ σημεῖο ὅπου ὁ λοξὸς τοίχος Q₁ τῶν θεμελίων P₃-P₅ τὸν τέμνει καὶ συναντᾷ τὴ Φιλωνεῖο Στοᾶ καὶ τὸν στερεοβάτη τοῦ περιόλειου Τελεστηρίου (Noack, ὁπ., πίν. 15), ὁ βράχος σημειώνεται στὰ +8.14 μ. Τὸ φυσικὸ ἔδαφος (Urboden) πάνω ἀπὸ αὐτὸν ὑπολογίζεται στὸ 1 μ. περίπου.

(= θ', κατὰ τὸν Φίλιο) ἀποκαλύφθηκε σὲ βάθος περίπου 4.76 - 6.06 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο τῆς Φιλωνείου Στοᾶς, ἐνῶ τὸ φυσικὸ ἔδαφος (Urboden) πάνω ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἕως τὴ βάση τοῦ τοίχου κυμαίνεται σὲ ὕψος ἀπὸ 0.70 - 1 μ. Συνεπῶς, ἡ βάση τοῦ τοίχου θ βρίσκεται σὲ βάθος 4.06 - 5.06 μ. Ἐφ' ὅσον τὰ καμένα ἀντικείμενα βρέθηκαν στὰ κατώτερα στρώματα τῆς ἐπίχωσης, λίγο πιὸ πάνω δηλαδὴ ἀπὸ τὸ φυσικὸ ἔδαφος (Urboden) καὶ τὴ βάση τοῦ τοίχου θ, ὅπως σημειώνεται στὸ σχέδιο, θὰ πρέπει νὰ ἀποκαλύφθηκαν σὲ βάθος λίγο μικρότερο ἀπὸ 4.06 - 5.06 μ. κοντὰ στὸν τοῖχο, καὶ μεγαλύτερο μακριὰ ἀπὸ αὐτόν, λόγω τῆς κατωφέρειας τοῦ ἐδάφους πρὸς τὰ Α, ἕως τὸ πεισιστράτειο τεῖχος.

Καμένα ὄστρακα ἀρχαϊκῶν ἀγγείων βρέθηκαν καὶ τὸ 1887 βορειότερα ἀπὸ τὸν ἐγκάρσιο ἀναλημματικὸ τοῖχο D₁ τῆς βόρειας αὐλῆς, κοντὰ στὴ ΒΔ γωνία τοῦ μεσαίου πύργου (H21) τοῦ ΒΑ πεισιστράτειου τείχους, στὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπίχωσης (σχέδ. 6β)⁷³. Ὁ Φίλιος τὰ ἀπέδιδε καὶ αὐτὰ στὴ σκευὴ τοῦ πυρπολημένου, ὅπως πίστευε, ἀπὸ τοὺς Πέρσες Τελεστηρίου, ποὺ καταχώστηκε στὴ βόρεια αὐλή, ἐνῶ ὁ Noack τὰ θεωροῦσε ἀπλῶς ἀπορρίμματα ποὺ πετάχθηκαν σ' αὐτὸ τὸ μέρος τῆς βόρειας αὐλῆς, τὸ ὁποῖο, ὅπως ὑποστήριξε, δὲν ἐπιχώστηκε σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῶν ἐλληνικῶν χρόνων⁷⁴. Πιστεύουμε, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς πυρὲς Β καὶ Γ, ὅτι τὰ εὐρήματα αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ προέρχονται εἴτε ἀπὸ τὴν πυρὰ Γ, ἀπὸ ὅπου μπορεῖ νὰ κύλησαν ἕως ἐδῶ λόγω τῆς κατωφέρειας τοῦ ἐδάφους, εἴτε καὶ ἀπὸ τὴν πυρὰ Β, ἀπὸ ὅπου πιθανὸν νὰ μεταφέρθηκαν μὲ τὶς μετακινήσεις χωμάτων κατὰ τὶς οἰκοδομικὲς δραστηριότητες στὸν χώρὸ αὐτό. Τὴν τελευταία ὑπόθεση ἐνισχύει τὸ γεγονὸς ὅτι μαζὶ μὲ τὰ ὄστρακα ἀποκαλύφθηκε καὶ τὸ κεφάλι ἐνὸς ἀγάλματος, ποὺ ὁ κορμὸς του εἶχε βρεθεῖ στὴ Ν πλευρὰ τοῦ Τελεστηρίου⁷⁵.

73. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1887, 55. Τὰ καμένα ὄστρακα ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ δὲν περιλαμβάνονται στὸν κατάλογο· θὰ ἀποτελέσουν θέμα ἰδιαίτερης μελέτης.

74. Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἔγγραφο τοῦ Φιλίου πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Ἐταιρείας τῆς 8ης Σεπτεμβρίου 1887, ἀρ. πρωτ. 174. Noack, *Eleusis*, 63 σημ. 3, πίν. 1B, (D₁-D₃), 8 (D₃), 14, 15.

75. Βλ. παραπάνω, σημ. 73.

III. ΤΑΥΤΙΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Η αναγνώριση τών εύρημάτων τών πυρῶν Α, Β καὶ Γ καὶ ἡ ἀσφαλὴς ταύτισή τους ἀποτέλεσε τὸ δυσχερέστερο ἔργο τῆς ὅλης μελέτης, γιατί τὸ ὑλικὸ αὐτὸ ἦταν, σχεδὸν στὸ σύνολό του, ἀταύτιστο καὶ ἀκατάγραφο.

Τὰ εύρήματα ἀπὸ τὶς μεγάλες ἀνασκαφὲς τοῦ Φίλιου, στοιβαγμένα τὰ πρῶτα χρόνια σὲ ἀκατάλληλες ἀποθῆκες¹, μεταφέρθηκαν καὶ τακτοποιήθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνος τὸ 1890, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνέγερσή του. Ὁ Φίλιος ἄρχισε τότε νὰ συντάσσει τὸν κατάλογο τῶν εύρημάτων, ὁ ὁποῖος ὅμως δυστυχῶς δὲν διασώθηκε². Μόνο μερικὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα αὐτὰ ἀξιόλογα εύρήματα καταγράφηκαν —ἀγγεῖα, πίνακες, εἰδῶλια, χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ μικροαντικείμενα— ὅσα μεταφέρθηκαν γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια στὴ Συλλογὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ποὺ στεγαζόταν ἐκεῖνα τὰ χρόνια στὸ Πολυτεχνεῖο³. Ἀλλὰ καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια δὲν ἔγινε δυνατὴ ἡ καταγραφή τῶν πολλῶν εύρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἱεροῦ. Καταγράφηκαν μόνον ἀπὸ τὸν Σκιᾶ οἱ ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸ ἱερό καὶ τὰ εύρήματα ἀπὸ τὸ Νότιο Νεκροταφεῖο (1895-97)⁴.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν νεώτερων ἀνασκαφῶν ὁ Κουρουنيώτης ἀνέθεσε, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1930, σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς συνεργάτες του, τὸν Ν. Λάσκαρη, τὴ σύνταξη καταλόγου τῶν ἀγγείων τοῦ Μουσείου⁵. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ὁ Λάσκαρης, ποὺ πέθανε πρόωρα, ὀλοκλήρωσε τὸν κατάλογο ἐκεῖνο. Πάντως, στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνος σώζονται μερικὰ παλαιὰ φύλλα καταλόγου, μὲ ἀρίθμηση ἀπὸ 487 ἕως 1031, ἀλλὰ χωρὶς ἄλλη ἔνδειξη, τὰ ὁποῖα πιστεύουμε ὅτι ἀνήκουν στὸν κατάλογο τοῦ Λάσκαρη⁶. Καὶ στὸν κατάλογο αὐτὸ ὅμως πολὺ λίγες πληροφορίες ὑπάρχουν γιὰ τὸν τόπο καὶ τὸν χρόνο τῆς ἀνεύρε-

1. Γιὰ τὴν ἀκαταλληλότητα τῶν ἀποθηκῶν τῆς Ἐλευσίνος χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα γράφει ὁ Φίλιος σὲ ἔγγραφό του τῆς 16ης Φεβρουαρίου 1886, ἀρ. πρωτ. 65 (Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας), ὅπου ζητᾷ νὰ ἐκτελεστεῖ ἡ ἀπόφαση περὶ οἰκοδομῆς Μουσείου, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ καταγράψει τὶς ἀρχαιότητες: «Ἀλλὰ τοῦτο (ἡ καταγραφή) εἶναι ἀδύνατον, ἐνὸς αἱ ἐνταῦθα ἀρχαιότητες κεῖνται ὅπως κεῖνται. Περιττὸν νὰ προσθέσω ὅτι ἡ χαμοκέλλα ἐν ἧ εἰσὶν ἐναποτεθειμένα αἱ λίθιναι ἀρχαιότητες δὲν εἶναι καὶ πολὺ ἀσφαλὴς». Λίγο ἀργότερα γράφει ὁ Στ. Κουμανούδης σὲ ἔγγραφο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, στίς 12 Ἰουνίου 1889, ἀρ. πρωτ. 137: «Ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ οἰκοδόμησις Μουσείου, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ καταλόγισις τῶν πολλῶν ἐκεῖ ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ἀρχαίων ὑπὸ τοῦ Φιλίου».

2. Ὁ Φίλιος ἀναφέρει στὰ ΠΑΕ 1890, 27, ὅτι ἄρχισε ἡ μετακόμιση καὶ τοποθέτηση στὸ Μουσεῖο τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἡ «ἐν καταλόγοις καταγραφή αὐτῶν». Στὰ ΠΑΕ 1891, 12, ὁ Σκιᾶς ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ὁ Φίλιος ἐργαζόταν «εἰς τὴν κατάταξιν καὶ καταλόγισιν τῶν αὐτόθι ἀρχαίων ἐν τῷ νεοδημῳ Μουσείῳ».

3. Πρόκειται κυρίως γιὰ τὰ ἀξιόλογα εύρήματα τῆς πυρᾶς Γ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή τοῦ 1883 (βλ. παρακάτω σ. 66 σημ. 68) καὶ γιὰ μερικὰ ἄλλα εύρήματα, κυρίως εἰδῶλια (βλ. Winter, *Typen*, Εἰσαγωγή, σ. VII), ποὺ μετέφερε κατὰ καιροὺς στὴν Ἀθῆνα ὁ Φίλιος.

4. ΠΑΕ 1894, 14, 17, καὶ ΠΑΕ 1898, 10. Λίγα ἐπίσης μεμονωμένα εύρήματα ἀπὸ τὸ ἱερό μετέφερε καὶ ὁ Σκιᾶς στὴν Ἀθῆνα καὶ εἶναι καταγεγραμμένα στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

5. Ὁ Μυλωνᾶς (Κουρουنيώτης, *Ἐλευσινιακά*, I) μνημονεύει τὸν κατάλογο αὐτό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πήρε, ὅπως ἀναφέρει, πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὰ προϊστορικὰ ἀγγεῖα.

6. Ἡ ταύτιση τοῦ καταλόγου ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θρεψιάδης, σὲ χειρόγραφο σχέδιο μελέτης του γιὰ τὶς φιάλες τῆς Ἐλευσίνος, ἀναφέρει ρητὰ ὅτι ὅσες φιάλες εἶχαν βρεθεῖ ἀπὸ τὸν Φίλιο καὶ

σης τῶν ἀγγείων, γιατί φαίνεται ὅτι ἀπὸ τότε δὲν ὑπῆρχαν ἢ εἶχαν χαθεῖ πολλές ἐνδείξεις. Ὡστόσο, εἶναι σημαντικό νὰ γνωρίζουμε ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὶς παλαιότερες, πρὶν ἀπὸ τὸν Κουρουνιώτη, ἀνασκαφές καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν χώρο τοῦ ἱεροῦ, ἀφοῦ γιὰ μὲν τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸ Νότιο Νεκροταφεῖο εἶχε συντάξει, ὅπως εἶδαμε, ἰδιαίτερο κατάλογο ὁ Σκιᾶς, ἡ δὲ ἀνασκαφὴ τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας εἶχε μόλις ἀρχίσει.

Γιὰ τὴν ταύτιση τῶν πολυάριθμων εὐρημάτων τῆς πυρᾶς Α πολὺτιμες ἀποδείχθηκαν οἱ ἡμερομηνίες καὶ οἱ ἄλλες σημειώσεις ποὺ διασώζονται πάνω στὰ ἴδια τὰ ἀντικείμενα, σὲ συνδυασμὸ πάντοτε μὲ τὸν κατάλογο τοῦ Λάσκαρη καὶ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Φίλιου τοῦ 1885⁷. Σημαντικὰ βοήθησαν ἐπίσης στὴν ταύτιση τῶν εὐρημάτων τῆς πυρᾶς Α τὰ ποικίλα ἀντικείμενα —ἀγγεῖα, πτηνόμορφα εἰδώλια, πινακίδια, λύχνοι— ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὸν Κουρουνιώτη γύρω ἀπὸ τὸν χώρο τῆς πυρᾶς Α, σὲ ἄσκαπτα ἀπὸ τὸν Φίλιο στρώματα, συγκεκριμένα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β, κάτω ἀπὸ τὸν ρωμαϊκὸ κίονα Π₅ τοῦ Τελεστηρίου καὶ κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο 6, εὐρήματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχουμε ἀσφαλῆ στοιχεῖα γιὰ τὴν ταύτισή τους.

Πολλὰ προβλήματα παρουσίασε καὶ ἡ ταύτιση τῶν πολυάριθμων εὐρημάτων τῆς πυρᾶς Β τοῦ Τελεστηρίου, τὴν ὁποία ἀνέσκαψε ὁ Κουρουνιώτης τὸ 1931. Παρ' ὅλον ὅτι τὸ ὕλικὸ τῆς πυρᾶς αὐτῆς εἶχε ταξινομηθεῖ καὶ φυλαχθεῖ σὲ κιβώτια⁸, ἀναστατώθηκε, δυστυχῶς, στὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ ἀργότερα. Ἀπὸ τὶς συνεχεῖς μετακινήσεις καὶ τὴ φύλαξη τῶν εὐρημάτων σὲ ὑγρὲς καὶ ἀκατάλληλες ἀποθήκες καταστράφηκαν οἱ χειρόγραφες ἐνδείξεις, ἀνακατεῦθηκαν τὰ ἀντικείμενα καὶ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ —εὐτυχῶς ἐλάχιστα— ἔσπασαν καὶ χάθηκαν. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς αὐτῆς πολὺ λίγα εἶχαν δημοσιευθεῖ καὶ ἀκόμη λιγότερα εἶχαν ταυτιστεῖ στὸν νεώτερο κατάλογο τοῦ Μουσείου, αὐτὸν ποὺ συνέταξε ὁ Καμπίτογλου μετὰ τὸ 1960. Εἶχαν δημοσιευθεῖ ἐπίσης μερικὰ εἰδώλια, καὶ ἀπὸ τὰ μικροαντικείμενα μόνον ἐλάχιστα μποροῦσαν νὰ ἀναγνωριστοῦν ἀπὸ τὶς λιγοστὲς ἐνδείξεις. Κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς συνθήκες τὸ ἔργο τῆς ἀνασύστασης τῆς πυρᾶς Β καὶ τῶν εὐρημάτων τῆς φαινόταν ἀδύνατο. Μόνον ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνεύρεση, στὰ Ἀρχεῖα Τραυλοῦ καὶ Θρεψιάδου, τῶν ἡμερολογίων τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1931 καὶ 1932, καθὼς καὶ δύο καταλόγων τοῦ Θρεψιάδου —«Πυρὰ Τελεστηρίου, εὐρετήριον ἀγγείων» καὶ «Εὐρετήριον ὀστράκων ἀγγείων ἐκ τοῦ Τελεστηρίου»— ἔγινε δυνατὴ ἡ συγκέντρωση καὶ ἀσφαλῆς ταύτιση τοῦ ὕλικου⁹. Στὴν

τὸν Σκιᾶ εἶχαν συμπεριληφθεῖ στὸν κατάλογο τοῦ Λάσκαρη μὲ τοὺς ἀρ. 911-921. Πράγματι, στὰ διασωθέντα στὸ Μουσεῖο φύλλα τοῦ καταλόγου περιγράφονται οἱ φιάλες αὐτές. Πολλὰ ἀκόμη ἀγγεῖα, δημοσιευμένα καὶ μὴ, περιλαμβάνονται στὰ φύλλα αὐτοῦ τοῦ καταλόγου, τοῦ ὁποίου οἱ αὔξοντες ἀριθμοὶ διασώζονται γραμμένοι πάνω στὰ ἀγγεῖα.

7. Τὸ ἀντίγραφο τοῦ ἡμερολογίου τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1885 (1 Μαΐου - 12 Ὀκτωβρίου) βρέθηκε στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, στὸν Πρόεδρο τῆς ὁποίας τὸ εἶχε ὑποβάλει ὁ Φίλιος στὶς 22 Δεκεμβρίου 1885, ἀρ. πρωτ. 336.
8. Τὴν προσεκτικὴ ταξινόμηση τοῦ ὕλικου μοῦ εἶχε ἀναφέρει καὶ ὁ Τραυλὸς καὶ τὸ ἀποδεικνύουν παλαιᾶς φωτογραφίες τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ἀποθηκῶν, καθὼς καὶ τὰ ὑπολείμματα ἀπὸ τὶς πολλὲς, κατεστραμμένες σήμερα, ἐτικέτες ποὺ εἶχε γράψει ὁ Θρεψιάδης.
9. Τὰ ἡμερολόγια τῶν ἀνασκαφῶν (τώρα στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας) εἶχε θέσει στὴ διάθεσή μου κατὰ τὴν ἔρευνα ὁ Τραυλὸς, ἐνῶ τὰ δύο σημαντικὰ εὐρετήρια τοῦ Θρεψιάδου γιὰ τὰ ἀγγεῖα καὶ γιὰ τὰ ὀστράκα τῆς πυρᾶς Β βρέθηκαν σὲ κατάλοιπά του, ποὺ εἶχε διαφυλάξει καὶ εὐγενῶς μοῦ παραχώρησε γιὰ τὴ μελέτη ὁ ἀείμνηστος Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Ε. Πεντάζος.

ἐργασία αὐτὴ ἰδιαίτερα βοήθησαν καὶ οἱ φωτογραφίες πολλῶν ἀγγείων καὶ εἰδωλίων ποὺ εἶχε κάνει ὁ Θρεψιάδης καὶ διασώζονται σήμερον στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ὅμοιες φωτογραφίες εἶχε δώσει ὁ Θρεψιάδης καὶ στὸν Τραυλὸ καὶ μὲ αὐτὲς ἄρχισε ἡ ἔρευνα γιὰ τὶς πυρὲς. Εὐτυχὴς συγκυρία ἦταν, τέλος, τὸ ὅτι μετὰ τὸ 1980, μὲ πρωτοβουλία τῆς Γ' Ἐφορείας Κλασσικῶν καὶ Προϊστορικῶν Ἀρχαιοτήτων, ἐπισκευάστηκαν καὶ καθαρίστηκαν οἱ ἀποθῆκες τοῦ Μουσείου καὶ ὅλα τὰ εὐρήματα τοποθετήθηκαν σὲ συρτάρια, ἔτσι ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἔρευνα καὶ μελέτη τους.

Τὰ ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς Β ἔχουν ταυτιστεῖ σχεδὸν στὸ σύνολό τους, καθὼς καὶ ἓνα μεγάλο μέρος τῶν εἰδωλίων καὶ τῶν μετάλλινων μικροαντικειμένων. Στὴν ἴδια πυρὰ πιστεύουμε ὅτι ἀνήκουν καὶ μερικὰ ἀκόμη εὐρήματα μὲ ἴχνη φωτιάς — ὑστεροαρχαῖκα εἰδώλια, πίνακες καὶ μετάλλινα μικροαντικείμενα — ποὺ ἀποδεδειγμένα εἶχαν βρεθεῖ ἀπὸ τὸν Φίλιο τὸ 1884-85 στοὺς γύρω ἀπὸ τὴν πυρὰ χώρους, στὴν ἐπίχωση δηλαδὴ τοῦ Α μέρους τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

Τέλος, ἡ συγκέντρωση καὶ ταύτιση τῶν εὐρημάτων τῆς πυρᾶς Γ δὲν παρουσίασε προβλήματα, γιατί τὸ ὑλικὸ αὐτὸ εἶχε μεταφερθεῖ τὸ 1883, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὸν Φίλιο στὴ Συλλογὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὸ Πολυτεχνεῖο καὶ εἶχε ἔκτοτε καταγραφεῖ. Μὲ βάση αὐτὲς τὶς διαπιστώσεις καὶ μὲ τὴ βοήθεια ὅλων τῶν ἄλλων μαρτυριῶν καὶ διαφορῶν ἐνδείξεων — ποὺ λεπτομερῶς ἀναφέρονται παρακάτω, κατὰ περίπτωσιν — κατορθώσαμε νὰ ἀποδώσουμε στὶς πυρὲς Α, Β καὶ Γ τὰ διάφορα εὐρήματα.

ΠΥΡΑ Α

ΑΓΓΕΙΑ - ΛΥΧΝΟΙ

Τὰ περισσότερα ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς Α βρέθηκαν ἀπὸ τὸν Φίλιο τὸ 1885, ἐνῶ ἀρκετὰ ἀκόμη ἦλθαν στὸ φῶς μὲ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Κουρουνιώτη τὸ 1931. Πολὺ λίγα στοιχεῖα διαθέτουμε γιὰ τὰ εὐρήματα αὐτά, γιατί δὲν ἔχουν δημοσιευθεῖ οὔτε ἔχει διασωθεῖ κατάλογος καταγραφῆς τους. Ἀκόμη, τὸ ἡμερολόγιό τοῦ 1885 ποὺ διασώθηκε ἀναφέρεται στὴν περίοδο ἀπὸ 1ης Μαΐου μέχρι 12ης Ὀκτωβρίου, ἀρχίζει δηλαδὴ λίγο μετὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς πυρᾶς Α¹⁰. Ὡστόσο, ἂν καὶ λίγα τὰ στοιχεῖα, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ προχωρήσουμε στὴν ταύτιση τῶν εὐρημάτων.

Ἀπὸ τὴν ἔκθεση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Φίλιου γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα ὅτι κοντὰ στὰ θεμέλια τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π₅ τοῦ Τελεστηρίου, στὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπίχωσης, βρέθηκαν ἀρύβαλλοι καὶ ἀλάβαστρα «τοῦ ἀρχαιότερου Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ» μαζὶ μὲ πινακίδια καὶ χρυσὰ ἐλάσματα¹¹. Πολλὰ ἐπίσης θραύσματα ἀγγείων τῆς ἴδιας περιόδου καί, κυρίως, ἀρύβαλλοι «πλεῖστοι ὅσοι, ὧν ἱκανοὶ σῶοι» βρέθηκαν, σύμφωνα μὲ τὸ ἡμερολόγιό τοῦ 1885¹², μέσα σὲ στρῶμα τέφρας στὸν γύρω χώρῳ, ἀνάμεσα στοὺς ρωμαϊκοὺς κίονες ΠΙ₄ καὶ ΠΙ₅ καὶ κοντὰ στὸν Π₃ (σχέδ. 7, 8α).

10. Βλ. παραπάνω, κεφ. Π, σ. 39.

11. ΠΑΕ 1884, 76. Βλ. καὶ κεφ. Π, σ. 40.

12. Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἡμερολόγιό Φίλιου 1885 (4, 9 καὶ 18 Μαΐου). Ὡς εὐρημα τῆς 9ης Μαΐου ἀναφέρεται ἓνας ἀρύβαλλος μὲ παράσταση πολεμιστῶν. Βλ. καὶ κεφ. Π, σ. 40.

Στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνος ὑπάρχουν ἀρκετοὶ ἀρύβαλλοι καὶ ἀλάβαστρα τῆς πρωτοκορινθιακῆς καὶ πρώιμης - μέσης κορινθιακῆς περιόδου, τὰ περισσότερα μὲ ἴχνη ἀπὸ φωτιά καὶ χωρὶς καμιά ἔνδειξη. Σὲ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει γραμμένη ἡ ἡμερομηνία «12/4». Ἡ ἴδια ἡμερομηνία διασώζεται καὶ σὲ ἄλλα χαρακτηριστικὰ τῆς πυρᾶς Α εὐρήματα, σὲ πτηνόμορφα εἰδῶλια καὶ δαιδαλικὲς προτομὲς¹³. Σὲ ἓνα μάλιστα εἰδῶλιο τοῦ τύπου τῶν βοιωτικῶν σανιδόσχημων (Α133), ποὺ βρίσκεται στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο (ΕΜ 4387), διασώζεται πλήρως ἡ ἡμερομηνία «12/4/85», μαζὶ μὲ τὴ σημείωση «χῶματα βωμοῦ». Ἡ ἔνδειξη ἀκριβῶς αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ κλειδί γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς θέσης ὅπου βρέθηκαν τὰ εὐρήματα αὐτά. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Φίλιος, ἀρχικὰ τουλάχιστον, πίστευε ὅτι θὰ ὑπῆρχε βωμὸς στὸν χῶρο τῆς πυρᾶς Α. Θὰ πρέπει, ἐπομένως, νὰ ἔσκαβε στὸν χῶρο αὐτὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1885, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία ποὺ διασώζεται πάνω στὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ εἰδῶλια. Τὸν Μάιο ἄλλωστε τοῦ ἴδιου χρόνου, σύμφωνα μὲ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ 1885, ἔσκαβε στὸν γύρω ἀπὸ τὴν πυρὰ Α χῶρο, γεγονὸς ποὺ προϋποθέτει ὅτι εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἀνασκαφὴ τῆς πυρᾶς αὐτῆς.

Ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Φίλιου θὰ πρέπει νὰ προέρχονται καὶ ὅσοι ἀρύβαλλοι καὶ ἀλάβαστρα, μὲ σημάδια φωτιάς, ἔχουν καταγραφεῖ στὸν πρῶτο κατάλογο τῶν ἀγγείων τοῦ Μουσείου, ποὺ ἄρχισε νὰ συντάσσει ὁ Λάσκαρης πρὶν ἀπὸ τὸ 1930 καὶ στὸν ὁποῖο περιλαμβάνονται, ὅπως εἶδαμε, ἀγγεῖα μόνον ἀπὸ τὸ ἱερό¹⁴. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύει καὶ τὸ ὅτι ὁ ἀρύβαλλος Α13, ποὺ φέρει τὸν ἀρ. 825 τοῦ καταλόγου Λάσκαρη, διασώζει τὴν ἡμερομηνία «12/4». Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ καὶ ἀπὸ ὅσα διασώζουν τὴν ἡμερομηνία «12/4», στὸν κατάλόγὸ μας παρουσιάζονται μόνον ἐπιλεγμένα δείγματα, τὰ Α13-15, Α19-21 καὶ Α24-31.

Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς Α μᾶς ἔδωσαν καὶ οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ Κουρουνιώτη στὴ θέση τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς τοῦ Φίλιου. Συγκεκριμένα βρέθηκαν, μαζὶ μὲ πρωτοκορινθιακὰ ὄστρακα, ἑννέα ἀκέραιες οἰνοχόες τοῦ τύπου τῶν ἀργολικῶν μονόχρωμων, μὲ ἐντυπὴ διακόσμηση ἢ ἀδιακόσμητες (Α3-11), σὲ ἀδιατάρακτο στρῶμα τῆς πρωτοκορινθιακῆς περιόδου, κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο 6, στὰ δεξιὰ καὶ κοντὰ στὸν χῶρο τῆς πυρᾶς Α (σχέδ. 8α)¹⁵. Στὴν πυρὰ Α ἀνήκουν καὶ τὰ ἀγγεῖα μὲ ἴχνη φωτιάς ποὺ βρέθηκαν λίγο ἀργότερα, σὲ βάθος 2.5 μ. κάτω ἀπὸ τὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα ΠΙ⁵ τοῦ Τελεστηρίου, μπροστὰ ἀπὸ τὴν κλιμακωτὴ εἴσοδο τοῦ γεωμετρικοῦ περιβόλου, σὲ ἀδιατάρακτη ἐπίχωση ποὺ περιεῖχε τέφρα¹⁶. Πρόκειται γιὰ δύο ἀργολικὲς μονόχρωμες οἰνοχόες (Α1-2), μία πρωτοαττικὴ (Α16), ἓναν κρατηρῖσκο (Α17) τῆς ἴδιας περίπου ἐποχῆς, καθὼς καὶ γιὰ ἓνα ἀλάβαστρο (Α18) καὶ δύο ἀρυβάλλους (Α22-23) τῆς πρώιμης κορινθιακῆς περιόδου. Ἐνα ἀκόμη μικρὸ χειροποίητο κύπελλο (Α12) βρέθηκε στὸ 5ο στρῶμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β. Ὑπολείμματα τῆς πυρᾶς Α θὰ πρέπει νὰ ἦταν καὶ τὰ τεμάχια τῶν χειροποίητων λύχνων, τὰ ὁποῖα, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο καὶ

13. Βλ. κατάλογο εἰδωλίων πυρᾶς Α (Α133-135, Α158-159, Α165-167, Α172).

14. Βλ. παραπάνω, σ. 52.

15. Ἡμερολόγιο Θερεψιάδου, 13-16 Σεπτεμβρίου 1931 καὶ εὐρετήριο ὀστράκων ἀρ. 21 (16 Σεπτεμβρίου «ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν 6 εὐρεθέντων τοιχαρίων»). Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ταυτίστηκαν μὲ τὴ βοήθεια δύο φωτογραφιῶν τοῦ Θερεψιάδου στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ποὺ διέσωσαν τὴν ἔνδειξη «Ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦς τοίχους 6 καὶ 7 ἐπιχώσεως ἀμέσως ὑπὸ τὴν τελευταίαν σειρὰν πετρῶν (Τελεστήριον 1931-1932)», γραμμένη στὸ πίσω μέρος τους. Βλ. καὶ κεφ. II, σ. 43 σημ. 31.

16. Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 15, 1933-35, Παρ/μα, 33, εἰκ. 33-34. Βλ. καὶ κεφ. II, σ. 43 σημ. 32.

στον κατάλογο ὀστράκων ἀγγείων τοῦ Θρεψιάδην, εἶχαν βρεθῇ στὸ 3ο, 4ο καὶ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β¹⁷. Στὸ Μουσεῖο βρέθηκαν μόνον τὰ ἐπτὰ τεμάχια λύχνων ἀπὸ τὸ 4ο στρώμα (Α32-38). Στὸν ἴδιο κατάλογο καὶ στὸ ἡμερολόγιο ἀναφέρονται ἐπίσης πρωτοκορινθιακὰ καὶ κορινθιακὰ ὄστρακα ἀγγείων ποὺ βρέθηκαν μαζί μὲ τὰ πτηνόμορφα εἰδῶλια, τὶς πινακίδες καὶ τοὺς λύχνους, κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β. Δυστυχῶς, αὐτὰ τὰ ὄστρακα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωριστοῦν, γιατί ἔχουν χαθεῖ οἱ σχετικὲς ἐνδείξεις.

Τέλος, ἀναφέρουμε ὅτι πέντε ὑστερογεωμετρικὰ ἀγγεῖα (μία οἰνοχόη καὶ τέσσερα κύπελλα) χωρὶς ἔχνη φωτιᾶς ἔχουν καταγραφῇ στὸν κατάλογο τοῦ Μουσείου (ΜΕΛ 478-482) ὡς εὐρήματα τῆς «πυρᾶς τοῦ Τελεστηρίου»¹⁸, ὅπως συνήθως ἀποκαλεῖται ἡ πυρὰ Β. Κατὰ τὴ γνώμη μας ὅμως ἡ ἐνδειξη δὲν εἶναι ὀρθή, δεδομένου ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν πέντε σχεδὸν ὁλόκληρα ἀγγεῖα νὰ μὴν ἀναφέρονται οὔτε στὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς τῆς πυρᾶς Β, οὔτε στὸν κατάλογο ὀστράκων ἀγγείων τοῦ Θρεψιάδην, ὅπου περιγράφονται τὰ εὐρήματα τῶν στρωμάτων κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ μόνο θὰ μπορούσαν νὰ προέρχονται γεωμετρικὰ ἀγγεῖα.

ΠΙΝΑΚΙΔΙΑ

Τὰ περισσότερα πινακίδια βρέθηκαν στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Φίλιου τοῦ 1885 καὶ τὰ ὑπόλοιπα στὶς μεταγενέστερες ἐρευνες τῶν Noack καὶ Κουρουνιώτη. Ὁ Φίλιος στὴν ἐκθεση τῆς ἀνασκαφῆς γράφει ὅτι «τῶν πινακίδων αἱ περιεργότεραι» βρέθηκαν στὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπίχωσης, κοντὰ κυρίως στὰ θεμέλια τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα II τοῦ Τελεστηρίου¹⁹. Δυστυχῶς, τὰ πινακίδια αὐτὰ δὲν δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Φίλιο, οὔτε κατάλογος καταγραφῆς τους ἔχει βρεθῇ²⁰.

Πρῶτος ὁ Noack ἀναγνώρισε πέντε ἀπὸ τὰ πινακίδια τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Φίλιου (Α51, Α53, Α59, Α63-64)²¹, μὲ βάση τρία ὅμοια πινακίδια (Α54-56) ποὺ βρῆκε ὁ ἴδιος²², μαζί μὲ πτηνόμορφα εἰδῶλια, κοντὰ στὰ θεμέλια τοῦ κλιμακωτοῦ τοῖχου (σημεῖο Β2) καὶ τοῦ περικλείου κίονα d²³. Σωστὰ ὁ Noack θεώρησε τότε ὅτι τὰ εὐρήματα αὐτὰ ἦταν κατάλοιπα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Φίλιου, ὅτι δηλαδὴ εἶχαν παραμείνει στὰ χώματα μὲ τὰ ὁποῖα σκεπάστηκε ὁ χώρος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς. Ὅμοια πινακίδια ἤλθαν στὸ φῶς καὶ στὶς ἀνασκαφὲς ποὺ ἔκανε ὁ Κουρουνιώτης στὸν ἴδιο χώρο τὸ 1931-32. Μόνον

17. Ἡμερολόγιο, 22-25 Σεπτεμβρίου 1931 καὶ εὐρετήριο ὀστράκων, ἀρ. 17 καὶ 69 (22 Σεπτεμβρίου, 4ο καὶ 3ο στρώμα), ἀρ. 77 καὶ 40 (23-25 Σεπτεμβρίου, 5ο στρώμα). Βλ. καὶ κεφ. II, σ. 48.

18. Βλ. παρακάτω, σημ. 64.

19. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1884, 76. Βλ. καὶ κεφ. II, σ. 40.

20. Μόνον ἓνα τεμάχιο πινακιδίου μὲ παράσταση τρίποδα, ποὺ ταυτίζεται, πιστεύουμε, μὲ τὸ Α59, περιγράφει ὁ Φίλιος στὴν ΑΕ 1885 (178 σημ. 2, ἀρ. 3), ἀλλὰ ἐρμηνεύει διαφορετικὰ («δύο μορφαὶ γυναικεῖαι») τὴν ἐλλιπῶς σωζόμενη παράστασή του. Βλ. καὶ κατάλογο (Α59). Ἄλλες σημειώσεις ἢ χρονολογίες ποὺ σώθηκαν γραμμένες πάνω σὲ μερικὰ πινακίδια, ὅπως «χάνδαξ» στὸ Α64, ἢ «1895» στὸ Α66, ἢ «Νοτία αὐλὴ 1896» σὲ ἀδημοσίευτο πινακίδιο μὲ ἐξίτηλη παράσταση πτηνοῦ, δὲν βοηθοῦν στὴν ταύτισή τους ὡς εὐρημάτων ἀπὸ τὸν χώρο τῆς πυρᾶς Α, δείχνουν ὅμως τὴ διασπορὰ τους ὡς τὴ νότια αὐλὴ τῶν μεταγενέστερων Τελεστηρίων.

21. Noack, *Eleusis*, 12, εἰκ. 4 (ἡ πάνω σειρὰ), 13, εἰκ. 5.

22. Noack, *Eleusis*, 12, εἰκ. 4 (ἡ κάτω σειρὰ). Τὰ εὐρήματα αὐτὰ τοῦ Noack δὲν βρέθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνας. Ὡστόσο, γιὰ τὴν πληρότητα τοῦ θέματος, συμπεριλήφθηκαν στὸν κατάλογο (Α54-56).

23. Noack, *Eleusis*, 11, 247 (Anhang I.), πίν. 14.

ὅμως για δύο ἀπὸ αὐτά (A67, A69) εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς ἀνεύρεσής τους: βρέθηκαν σὲ στρώματα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β, τὸ Α67 στὸ 4ο καὶ τὸ Α69 στὸ 5ο στρώμα²⁴. Σὲ παλαιὲς ἐπίσης φωτογραφίες ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Θρεψιάδου εἰκονίζεται ὁμάδα πινακιδίων, ὅπου, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γνωστὰ πινακίδια τὰ δημοσιευμένα ἀπὸ τὸν Noack, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα παρόμοια (A39-40, A42, A57-58, A61-62), τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Φίλιου ἢ τοῦ Κουρουνιώτη. Τὸ σημαντικό γιὰ τὴν ταύτιση εἶναι ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ πινακίδια, μαζὶ μὲ ἄρκετὰ ἄλλα παρόμοια (A41, A43-50, A60, A65, A67-68), ἦταν φυλαγμένα στὴν ἀποθήκη τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσίνας μὲ τὴν ἐνδειξὴ «ἀναγνωρισμένα ἀπὸ τὸν κ. Τραυλὸ». Τὴν ἴδια πληροφορία, ὅτι δηλαδὴ ὅλα αὐτὰ τὰ πινακίδια προέρχονται ἀπὸ τὴν πυρὰ Α, εἶχε δώσει καὶ σὲ μὲνα προφορικὰ ὁ Τραυλός. Ἄλλωστε, ἡ ὁμοιομορφία ὡς πρὸς τὴν τεχνική, τὸ μέγεθος, τὸ λευκὸ ἐπίχρῖσμα καὶ τὴ διακόσμηση, καθὼς καὶ τὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά πού ὑπάρχουν σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ πινακίδια δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία ὅτι ἀποτελοῦν μιὰ ὁμοιογενὴ ὁμάδα καὶ ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια θέσις, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν πυρὰ Α.

Ἀπὸ τὰ 180 περίπου πινακίδια, ἀκέραια καὶ σὲ τεμάχια, πού βρίσκονται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνας καὶ στὶς ἀποθήκες του, γραπτὰ εἶναι τὰ ἐξήντα περίπου, τὰ ὑπόλοιπα εἶναι ἄγραφα. Στὸν κατάλογο παρουσιάζονται εἴκοσι ἐπτὰ γραπτὰ, ὅσα διασώζουν καλύτετρα τὴ διακόσμηση, καὶ ἓνα ἄγραφο. Ἀκόμη, συμπεριλαμβάνονται καὶ τρία πινακίδια πού βρῆκε καὶ δημοσίευσε ὁ Noack, ἀλλὰ δὲν βρέθηκαν στὸ Μουσεῖο.

ΕΙΔΩΛΙΑ

Πάμπολλα πήλινα εἰδῶλια, «ὅλως νηπιώδη τὴν μορφήν καὶ τὴν τέχνην», βρέθηκαν ἀπὸ τὸν Φίλιο στὸ παχὺ στρώμα μὲ τέφρα πού ἀνέσκαψε τὸ 1885 ἔξω ἀπὸ τὸν νότιο γεωμετρικὸ περίβολο τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα σημεῖα²⁵. Πολλὰ ὅμοια εἰδῶλια ἦλθαν στὸ φῶς τὸ 1931-32 μὲ τὶς ἀνασκαφές τοῦ Κουρουνιώτη στὸν ἴδιο χῶρο καὶ λίγο νοτιότερα ἕως τὸ πεισιστράτειο τεῖχος²⁶. Παρ' ὅλον πού τὰ εἰδῶλια αὐτὰ δὲν καταγράφηκαν οὔτε δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Φίλιο, εὐκόλα ἀναγνωρίζονται στὸ Μουσεῖο ἀπὸ τὴν ὁμοιομορφία καὶ τὸ πλῆθος τους —μετρήθηκαν συνολικὰ πάνω ἀπὸ 8.000 ἀκέραια καὶ σὲ τεμάχια.

Πρῶτος ὁ Noack²⁷ ταύτισε τὰ εἰδῶλια αὐτὰ τοῦ Μουσείου μὲ τὰ εὐρήματα τοῦ Φίλιου, βασιζόμενος σὲ ὅμοια εὐρήματα ἀπὸ τὶς μικρὲς ἀνασκαφικὲς ἐρευνές του στὰ

24. Διασώθηκαν μὲ τὶς ἐνδείξεις τους. Τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτά (A67) ἀναφέρεται καὶ στὸν κατάλογο ὀστράκων τοῦ Θρεψιάδου (ἀρ. 17, 22 Σεπτεμβρίου 1931).

25. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1884, 76. Μερικὰ ἀκόμη πτηνόμορφα εἰδῶλια βρῆκε ὁ Φίλιος, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο τοῦ 1885, στὸν χῶρο τοῦ γεωμετρικοῦ ἀνδρήρου τοῦ Τελεστηρίου (10/5/85), ἐπίσης πρὸς τὰ ΝΔ τῆς πυρᾶς Α, ἀνάμεσα στοὺς κίονες Ι^α καὶ ΙΙ^α (20/5/85), καὶ τέλος μακρύτερα, ἔξω ἀπὸ τὴ ΝΑ γωνία τοῦ περικλείου Τελεστηρίου (13/6/85). Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. ΙΙ, σ. 39, 44.

26. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἡμερολόγια τοῦ 1931 καὶ 1932 καὶ ἀπὸ τὸν κατάλογο ὀστράκων τῶν ἀνασκαφῶν, τὰ περισσότερα πτηνόμορφα εἰδῶλια βρέθηκαν πρὸς Ν τῆς πυρᾶς Α, ὡς τὸ πεισιστράτειο τεῖχος. Λιγότερα βρέθηκαν στὸ γεωμετρικὸ ἀνδρῆρο καὶ μερικὰ στὴν τάφρο τῆς νότιας πύλης τοῦ περικλείου τεύχους. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. ΙΙ, σ. 44.

27. Noack, *Eleusis*, 11-12, εἰκ. 3 (ἀνασκαφὴ τοῦ 1906 καὶ 1921). Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 23, καὶ κεφ. ΙΙ, σ. 41 σημ. 16.

θεμέλια τοῦ κλιμακωτοῦ τοίχου (σημεῖο B₂) καὶ τοῦ περικλείου κίονα d₁. Καὶ μιᾶς καὶ ὁ χώρος αὐτὸς εἶχε σκεπαστεῖ μὲ ξανασκαμμένα χρώματα, δικαιολογημένα τὰ θεώρησε κατάλοιπα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Φίλιου. Κατάλοιπα τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς ἦταν καὶ τὰ πολυάριθμα παρόμοια εἰδῶλια ποὺ βρῆκε ὁ Κουρουνιώτης. Δημοσίευσε μάλιστα δώδεκα ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα ἀπὸ τὰ εἰδῶλια ποὺ βρῆκε στὴ γεωμετρικὴ αὐλή, πάνω στὸν ΥΕ τοῖχο 5 (σχέδ. 8α)²⁸. Ἀπὸ αὐτὰ περιλαμβάνονται στὸν κατάλογο τὰ δύο δημοσιευμένα (A76 καὶ A79) καὶ δύο ἀδημοσίευτα (A77-78). Ἰδιαίτερα σημαντικὰ εἶναι τὰ πτηνόμορφα εἰδῶλια ποὺ βρῆκε ὁ Κουρουνιώτης, κυρίως στὸ 4ο καὶ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β, σὲ ἄσκαπτα ἀπὸ τὸν Φίλιο χρώματα τῆς τάφρου τῶν θεμελίων τοῦ κλιμακωτοῦ τοίχου. Τὰ εἰδῶλια αὐτὰ εἶχαν προφανῶς κυλήσει ὥς ἐδῶ ἀπὸ τὸν χώρο τῆς πυρᾶς Α, πρὶν κτιστεῖ ὁ κλιμακωτὸς τοίχος²⁹. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ βρέθηκαν στὸ Μουσεῖο μὲ τὶς ἐνδείξεις τους, ἐνῶ μερικὰ ἀπὸ τὸ 5ο στρώμα ταυτίστηκαν μὲ βάση ἓνα πρόχειρο εὑρετήριο τοῦ Θρεψιάδη μὲ ἀλφαβητικὴ ἀρίθμηση τῶν εἰδωλίων. Στὸν παρόντα κατάλογο παρουσιάζονται ἔντεκα ἐπιλεγμένα δείγματα πτηνόμορφων εἰδωλίων ἀπὸ τὸ 4ο στρώμα (A80-85, A118-119, A141-142, A164)³⁰ καὶ 47 ἀπὸ τὸ 5ο στρώμα (A86-109, A117, A120-129, A143-148, A154-157, A162-163)³¹. Στὰ εἰδῶλια αὐτά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν συνηθισμένο τύπο τοῦ ὀρθίου πτηνόμορφου μὲ τὸν κυλινδρικοὸ κορμό, παρουσιάζονται καὶ ἄλλοι τύποι πτηνόμορφων εἰδωλίων, ὅπως ὄρθια σανιδόσχημα (A118-119, 4ο στρώμα, καὶ A117, A120-126, 5ο στρώμα), καθιστὰ σανιδόσχημα (A141-142, 4ο στρώμα, καὶ A143-148, 5ο στρώμα), τέθριππα (A154-156, 5ο στρώμα), ἱππῆες (A157, 5ο στρώμα) καὶ πτηνὸ (A162, 5ο στρώμα).

Μερικὰ ἀκόμη εἰδῶλια, πλήρη καὶ καλοδιατηρημένα, μπορέσαμε νὰ ἀναγνωρίσουμε καὶ νὰ ἀποδώσουμε στὰ εὐρήματα τοῦ Φίλιου μὲ βάση ἡμερομηνίες καὶ ἄλλες σημειώσεις ποὺ ἀναγράφονται πάνω στὰ ἴδια τὰ ἀντικείμενα, καθὼς καὶ μὲ τὴ βοήθεια σχετικῶν πληροφοριῶν ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Φίλιου τοῦ 1885. Ἔτσι, ἀσφαλῶς ταυτίζονται δύο ἀκέραια τέθριππα (A152-153), γιὰ τὰ ὁποῖα γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ 1885 ὅτι βρέθηκαν κοντὰ στὴν πυρὰ Α, στὸν χώρο ἀνάμεσα στοὺς ρωμαϊκοὺς κίον-

28. G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 280, εἰκ. 10. Στὸ Μουσεῖο ἔχουν διασωθεῖ, μὲ τὴν ἐνδειξή τους, 67 συνολικὰ πτηνόμορφα εἰδῶλια ἀπὸ τὸν ΥΕ τοῖχο 5, ὅπως ἀναφέρονται καὶ στὸ εὑρετήριο ὀστράκων τοῦ Θρεψιάδη, ἀρ. 67 («ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου 5, 1-2 Σεπτεμβρίου 1931»).

29. Βλ. παραπάνω, κεφ. II, σ. 48.

30. Μὲ τὴν ἐνδειξη «4ον στρώμα πυρᾶς T» βρέθηκαν στὶς ἀποθῆκες τοῦ Μουσείου 32 πτηνόμορφα εἰδῶλια (ἀκέραια καὶ τεμάχια). Τὰ εἰδῶλια αὐτὰ πρέπει νὰ ἀντιστοιχοῦν στὸν ἀρ. 17 («ἐκ τοῦ 4ου στρώματος τοῦ ὑπὸ τὴν πυρὰν τοῦ τοίχου 1, 22 Σεπτεμβρίου 1931») τοῦ εὑρετηρίου ὀστράκων τοῦ Θρεψιάδη, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «εἰδῶλια διάφορα ἐφυλάχθησαν».

31. Στὸ εὑρετήριο ὀστράκων τοῦ Θρεψιάδη, στὸν ἀρ. 40 (25 Σεπτεμβρίου 1931) ἀναφέρονται ἀπὸ τὸ 5ο στρώμα 95 πτηνόμορφα εἰδῶλια καὶ 4 «ζῶων παραστάσεις». Ἀπὸ αὐτὰ βρέθηκαν στὶς ἀποθῆκες τοῦ Μουσείου 91 συνολικὰ. Τὰ 43 ἀπὸ αὐτὰ διασώθηκαν μὲ τὴν ἐνδειξη «ἀρ. 77. Ἐκ τοῦ 5ου στρώματος τοῦ ὑπὸ τὴν πυρὰν (τοῖχος 1), 23 Σεπτεμβρίου», ἐνῶ ἄλλα 48 ἀπὸ τὸ ἴδιο στρώμα ταυτίστηκαν καὶ συγκεντρώθηκαν μὲ βάση τὸ πρόχειρο εὑρετήριο πτηνόμορφων εἰδωλίων τοῦ Θρεψιάδη καὶ τὴν ἀλφαβητικὴ ἀρίθμηση ποὺ ὑπάρχει στὰ εἰδῶλια.

νες II₄, II₅ καὶ III₄, III₅ τοῦ Τελεστηρίου στὶς «6/5/85»³². Ἡ ἡμερομηνία διασώζεται πάνω στὸ A152, ἐνῶ στὸ A153 ὑπάρχει ἡ σημείωση «βωμός», ἐνδεικτικὴ ἐπίσης τοῦ τύπου ἀνεύρεσής του. Ἀπὸ τὴν ἴδια πυρὰ προέρχεται καὶ ὁ ἵππος A151 ποὺ διασώζει συντετμημένη τὴν ἡμερομηνία «11/85»³³. Στὸν χώρο τῆς πυρᾶς A πρέπει νὰ βρέθηκαν καὶ ὅσα εἰδώλια διασώζουν τὴν ἡμερομηνία «12/4» (A134-135, A158, A165-167, A172), ἢ τὴ σημείωση «βωμός» (A153), ἢ καὶ τὰ δύο μαζί (A133, A159)³⁴.

Στὸν κατάλογο τῶν εἰδωλίων κρίθηκε, τέλος, σκόπιμο νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ μερικὰ ἀκόμη πτηνόμορφα εἰδώλια, μολοντί γιὰ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ὡς πρὸς τὸν ἀκριβῆ τύπο τῆς ἀνεύρεσής τους. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ἀνήκουν στοὺς ἴδιους τύπους μὲ αὐτοὺς τῶν ταυτισμένων εἰδωλίων τῆς πυρᾶς A, ὅτι διατηροῦν σημάδια ἀπὸ φωτιά καὶ ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὶς παλαιὲς ἀνασκαφὲς τοῦ ἱεροῦ, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τὰ θεωρήσουμε ὡς εὐρήματα ἀπὸ τὸν χώρο τῆς πυρᾶς A. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκουν τρία εἰδώλια (A112, A132 καὶ A171) ποὺ βρέθηκαν μακρύτερα ἀπὸ τὸν χώρο τῆς πυρᾶς A, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἐνδείξεις «1896. Νοτία αὐλή» καὶ «1889. Σκαφὴ αὐλῆς», τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ μεταφερμένα πιθανότατα χώματα. Στὴν ἴδια κατηγορία ἀνήκουν ἐπίσης δείγματα γνωστῶν πτηνόμορφων τύπων, ὅπως τὰ ὄρθια εἰδώλια A72-75, A110-111 καὶ A130, τὰ καθιστὰ A136-140 καὶ A149-150, ἢ λιγότερο συνηθισμένων, ὅπως οἱ πτηνόμορφες κουροτρόφοι A115-116, καὶ ἀκόμη τὰ πτηνόμορφα εἰδώλια A114, μὲ γραπτὴ διακόσμηση ὀπλιτῶν καὶ ζῶων σὲ ζῶνες, A113, μὲ πόλο καὶ ἀνάγλυφα δισκάρια γιὰ μάτια, καὶ A131 μὲ μακροὺς ἀνάγλυφους πλοκάμους καί, τέλος, δύο ἀκόμη πολὺ ἐνδιαφέροντα, ὁ κοῦρος - ἡνίοχος(;) A70 καὶ ἡ ἔνθρονη θεὰ A71, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὰ πρωιμότερα δείγματα τῶν εἰδωλίων τῆς πυρᾶς A.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Στὴν ἐκθεση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1884-85 ὁ Φίλιος ἀναφέρει ὅτι κοντὰ στὰ θεμέλια τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα II₅ τοῦ Τελεστηρίου βρέθηκαν «καὶ τινὰ ἐλάσματα χρυσοῦ» μαζί μὲ κορινθιακὰ ἀγγεῖα τοῦ ἀρχαιότερου ρυθμοῦ καὶ πινακίδια³⁵. Τὰ εὐρήματα αὐτὰ ταυτίζονται κατὰ τὴ γνώμη μας μὲ μερικὰ τεμάχια χρυσῶν ἐλασμάτων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα (EM 3642), καταγεγραμμένα στὸν κατάλογο τῆς Συλλογῆς

32. Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἔγγραφο Φίλιου, 22 Δεκεμβρίου 1885, ἀρ. πρωτ. 336, μὲ τὸ ὁποῖο ὑποβάλλει ἀντίγραφο τοῦ ἡμερολογίου τοῦ 1885 (1η Μαΐου - 12η Ὀκτωβρίου). Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περιγραφή τῶν τεθρίππων (6/5/85): «περίεργα εἶναι καὶ τὰ συμπλέγματα ἵππων (τὸ ἐν τέσσαρες, τὸ ἄλλο τρεῖς) μὲ τοὺς ἀνθρώπους ὀπισθεν, χωρὶς νὰ δηλοῦται πουθενὰ ἄρμα». Τὸ τέθριππο A153 βρέθηκε ἀρχικὰ μὲ τρεῖς ἵππους, ὁ τέταρτος ἀποκαλύφθηκε λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὸν Φίλιο καὶ φέρει τὴ σημείωση «βωμός». Δὲν γνωρίζουμε ἂν εἶχε ἀπὸ παλιὰ συγκολληθεῖ στὸ ἄρμα, πάντως ὁ Θρεψιάδης τὰ βρῆκε στὸ Μουσεῖο μεμονωμένα καί, ἔτσι, τὰ φωτογράφησε. Τὴ συγκόλληση τοῦ τέταρτου ἵππου στὸ ἄρμα ἔκανα τελευταῖα κατὰ τὴν ἐρευνά μου στὸ Μουσεῖο.

33. Ἡ πλήρης ἡμερομηνία θὰ πρέπει νὰ εἶναι 11/4/85 ἢ 11/5/85, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ὁ Φίλιος ἔσκαβε στὸν χώρο τῆς πυρᾶς A. Ἀποκλείεται τὸ «11» νὰ δηλώνει τὸν μῆνα Νοέμβριο, γιὰτὶ ἡ ἀνασκαφὴ εἶχε τελειώσει ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1885.

34. Βλ. παραπάνω, ταύτιση ἀγγείων (πυρὰ A), σ. 55.

35. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1884, 76. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. II, σ. 40.

τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας με ἀρ. 260 καὶ ἡμερομηνία εἰσαγωγῆς 23 Ἰουλίου 1886³⁶. Στὴν ταύτιση αὐτὴ μᾶς ὁδήγησαν οἱ πληροφορίες ποὺ παρέχει ὁ Φίλιος στὴ μελέτη του γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑλευσίνος. Ἐκεῖ, παρουσιάζοντας τὰ γνωστὰ χρυσὰ ἐλάσματα τοῦ 1883 ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ στὸ Β μέρος τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, σημειώνει ὅτι «ἐν τῇ ἐπιχώσει τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ δαπέδου τοῦ Σηκοῦ, καὶ ἐν στρώματι χώματος ζωηρὰ φέροντος τὰ ἴχνη πυρὸς ὑποδεικνύοντος τὴν ὑπαρξιν βωμοῦ τινος πιθανῶς ἐκεῖ ἐν παλαιότεροις χρόνοις, εὐρέθησαν καὶ ἄλλα ὁμοίως χρυσῶν ἐλασμάτων τεμάχια»³⁷. Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸν χώρο τῆς πυρᾶς Α, ὅπου ὁ Φίλιος πίστευε ὅτι θὰ ὑπῆρχε κάποιος βωμός³⁸. Ἀπὸ τὰ ἐλάσματα αὐτὰ περιγράφει τὸ ἓνα, μὲ ἐλικοειδῆ κοσμήματα καὶ στὴν ἀκρότατη ταινία του στιγμὲς καὶ κατὰ διαστήματα ὁπές. Γιὰ τὰ ἄλλα σημειώνει ὅτι τὰ ἴδια κοσμήματα ἐπαναλαμβάνονται παντοῦ, ἀλλὰ σὲ κανένα δὲν κατόρθωσε νὰ διακρίνει «τυπία ζώων ἢ ἀνθρώπων». Ἡ ὁμοιότητα τῶν ἐλασμάτων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου μετὰ τὰ περιγραφόμενα ἀπὸ τὸν Φίλιο τεμάχια καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἄλλα παρόμοια στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γνωστὰ τοῦ 1883, ἐπιβεβαιώνουν ὅτι πρόκειται γιὰ τὰ ἐλάσματα ποὺ βρέθηκαν κοντὰ στὰ θεμέλια τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα II⁵. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἡμερομηνία εἰσαγωγῆς τους, 23 Ἰουλίου 1886, ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι αὐτὰ εἶναι εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1885, γιατί στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1886 δὲν ὑπῆρχαν χρυσὰ εὐρήματα³⁹. Μαζὶ μετὰ τὰ ἐλάσματα αὐτὰ μετέφερε ὁ Φίλιος στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ μερικὰ ἄλλα χρυσὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο χώρο. Ἀπὸ αὐτὰ πιστεύουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν στὴν πυρὰ Α, ἐπεὶδὴ συμπίπτουν χρονολογικά, τὰ ὑστερογεωμετρικὰ χρυσὰ EM 3397, 3475, 3635 (AE 261-263), δηλαδὴ τὰ τεμάχια σπειροειδοῦς πόρπης A183-184, ὁ σφηκωτῆρας μαλλίων A185, τὰ ἐξαρθήματα ἐνωτίων A186-187 καὶ τὰ χρυσὰ ἐνώτια A188-189.

ΠΥΡΑ Β

ΑΓΓΕΙΑ - ΛΥΧΝΟΙ

Ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς Β τέσσερα μόνον, τὰ πιὸ ἐντυπωσιακά, ἀναφέρθηκαν ἢ δημοσιεύθηκαν λίγο μετὰ τὴν ἀνεύρεσή τους: τὸ θυμιατήρι B1, τὰ ὑποκρητήρια B2 καὶ B3 καὶ ἡ φιάλη B4⁴⁰. Ἀργότερα, ὁ Beazley⁴¹ συμπεριέλαβε στὸ βιβλίο του γιὰ τοὺς ζωγράφους τοῦ μελανόμορφου ρυθμοῦ καὶ τὸ ὑποκρητήριο B2, ἀδημοσίευτο ὡς τότε. Ἔτσι, τὰ ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς Β ἔμεναν ἄγνωστα στὸ σύνολό τους. Ἀκόμη καὶ τὴν

36. Στὸν ἀρ. 260 τοῦ καταλόγου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀναφέρονται 30 περίπου ἐλάσματα κολοβά, συμπιεσμένα καὶ σχεδὸν ἄμορφα (βάρους 29 γρ., μέγ. μήκος 0.08 μ.). Ἀπὸ αὐτὰ βρέθηκαν στὸ Μουσεῖο τὰ 8 ἐλάσματα ποὺ δημοσιεύονται.

37. Δ. Φίλιος, Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῶν ἐν Ἑλευσίνι ἀνασκαφῶν, AE 1885, 184 σημ. 1. Σημειώνουμε ὅτι μετὰ τὴ λέξη «Σηκός» δηλώνεται τὸ περικλαιο Τελεστήριο.

38. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1884, 76. Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 37.

39. Δ. Φίλιος, ΠΑΕ 1886, 51: «εὐρήματα ἄλλα ἄξια λόγου δὲν ἔχομεν, πλὴν ἴσως δύο ἢ τριῶν ἐνεπιγράφων λίθων».

40. Βλ. κατάλογο, ὅπου βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἀγγεῖα B1, B2, B3 καὶ B4.

41. Beazley, ABV, 335 ἀρ. 2. (P. of the Madrid Fountain).

ἐποχή πού συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Καμπίτογλου, μετὰ τὸ 1960, ὁ νέος κατάλογος τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσίνας, μόνον 30 ἀπὸ αὐτὰ καταγράφονται, καθὼς καὶ 4 λύχνοι⁴². Ἀλλὰ καὶ πάλι μόνον γιὰ τὰ δύο ὑποκρητήρια B2 καὶ B3 ἀναφέρεται ὡς τόπος προέλευσης ἡ πυρὰ τοῦ Τελεστηρίου⁴³.

Χάρη στὸ εὐρετήριο ἀγγείων τῆς πυρᾶς τοῦ Τελεστηρίου, πού διασώθηκε στὰ κατάλοιπα τοῦ Θρεψιάδη μαζί μὲ φωτογραφίες πολλῶν ἀπὸ αὐτά, ἀναγνωρίστηκαν καὶ συγκεντρώθηκαν τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα καὶ οἱ τέσσερις λύχνοι πού βρέθηκαν στὴν πυρὰ Β. Ἀπὸ τὰ 139 ὁλόκληρα ἀγγεῖα καὶ τεμάχια πού καταγράφει ὁ Θρεψιάδης, ταυτίστηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνας καὶ στὶς ἀποθῆκες τὰ 121. Τὰ δέκα ὀκτὼ ἀγγεῖα πού δὲν βρέθηκαν⁴⁴ ἀνήκουν —ἐκτὸς ἀπὸ ἓναν καλαθίσκο καὶ ἓνα ὑάλινο ἀγγεῖο— στοὺς ἴδιους τύπους ἀγγείων πού δημοσιεύονται ἐδῶ, γεγονὸς πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἔχουμε τὴ συνολικὴ εἰκόνα τοῦ εὐρήματος. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα πού ἀποκαλύφθηκαν στὸ μικρὸ τμήμα τῆς πυρᾶς Β πού ἀνέσκαψε ὁ Κουρουνιώτης, εἶναι λογικὸ νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια πυρὰ καὶ ἄλλα ἀγγεῖα ἢ τμήματα ἀγγείων μὲ ἴχνη ἀπὸ φωτιά, πού βρέθηκαν στοὺς γύρω ἀπὸ τὴν πυρὰ χώρους ἀπὸ τὸν Φίλιον καὶ τὸν Κουρουνιώτη. Ἕνα ἀπὸ αὐτὰ πιθανότατα εἶναι τὸ τμήμα θυμιατηρίου ΜΕΛ 332, παλαιὸ εὔρημα τοῦ Φίλιου⁴⁵, πανομοιότυπο τοῦ θυμιατηρίου Β1. Δυστυχῶς, οὔτε γι' αὐτό, οὔτε γιὰ ἄλλα καμμένα εὐρήματα τοῦ Μουσείου γνωρίζουμε πού ἀκριβῶς βρέθηκαν.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Στὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς ἀλλὰ καὶ στὶς σχετικὲς δημοσιεύσεις δὲν ἀναφέρονται πίνακες ἀπὸ τὴν πυρὰ Β. Μόνον ἓνα τεμάχιο πίνακα, τὸ Β144, μὲ παράσταση γυναικας μὲ ἱμάτιο, εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο⁴⁶ ὅτι βρέθηκε στὸ 5ο στρῶμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β καί, μὲ βάση τὴν περιγραφή του, ταυτίστηκε μὲ τὸ χωρὶς ἐνδειξη ἐκθεμα τοῦ Μουσείου ΜΕΛ 2512. Πιστεύουμε ὅτι τὸ τεμάχιο αὐτό, καθὼς καὶ ὁρισμένα ἄλλα τεμά-

42. Πρόκειται γιὰ τὰ ἀγγεῖα: ΜΕΛ 2-9, 11-13, 15-21, 23-25, 379, 444β, 458, 468, 470, 472, 2688, 3349, 3375 καὶ τοὺς λύχνους: ΜΕΛ 3519, 3527, 3698 καὶ 3721, πού εἶναι τὰ ἀντίστοιχα τοῦ καταλόγου μας Β35, Β27, Β38-39, Β53, Β40, Β20, Β7, Β36, Β10, Β18, Β49, Β56, Β51, Β50, Β54, Β57-58, Β16, Β95, Β25, Β96, Β5, Β4, Β2, Β3, Β1, Β8, Β88, Β15, Β142, Β143, Β140 καὶ 141.

43. Θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε πὼς γιὰ τὸ τεμάχιο θυμιατηρίου ΜΕΛ 332 (Π.Κ. 1239), γνωστὸ παλαιὸ εὔρημα τοῦ Φίλιου (βλ. Κουρουνιώτης, *Θυμιατήρια*, 206), καὶ γιὰ τὶς δύο «ἀλατιέρες», ΜΕΛ 531-532, πού δὲν συμπεριλαμβάνονται στὸν κατάλογο ἀγγείων τοῦ Θρεψιάδη, λανθασμένα ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Μουσείου ὡς τόπος ἀνεύρεσης ἡ πυρὰ τοῦ Τελεστηρίου, δηλαδὴ ἡ πυρὰ Β πού ἀνέσκαψε ὁ Κουρουνιώτης. Ἀκόμη, πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τὰ λίγα δημοσιευμένα ἀγγεῖα Β1-4 φέρουν ἀριθμοὺς κάποιου καταλόγου τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσίνας (1238, 1243, 1244, 1240), πού δὲν ἀντιστοιχοῦν στὸν σημερινὸν κατάλογο οὔτε στὸν κατάλογο τοῦ Λάσκαρη, πού διασώθηκε μόνον ὡς τὸν ἀρ. 1031. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ συνέχιση τοῦ καταλόγου τοῦ Λάσκαρη ἢ γιὰ κάποιον ἄλλο κατάλογο τοῦ Μουσείου πού χάθηκε.

44. Τὰ ἀγγεῖα πού δὲν βρέθηκαν εἶναι: τὸ ἀκέραιο μόνωτο κύπελλο μὲ ταινίες Β55, ὁ ἀκέραιος καλαθίσκος Β97, οἱ ἐλλιπεῖς μονόχρωμες ὀλipes Β62-63 καὶ ἡ μελαμβαφῆς Β32, ἡ ἐλλιπὴς μελανὴ λίκυθος Β12 μὲ παράσταση φύλλων στὸν ὦμο, τὸ τεμάχιο οἰνοχόης Β14 μὲ στιγμὲς στὸν ὦμο, τὰ τρεῖς κορινθιακοὶ σκυφίσκοι Β101-103, οἱ δύο ὑδρίσκες Β86 καὶ Β94 μὲ παράσταση φύλλων στὸν ὦμο, τὰ δύο μικρὰ χειροποίητα ἀγγεῖα (ὑδρίσκη Β116 καὶ κἀνθαρος Β138), οἱ δύο ὀμφαλοὶ φιαλῶν Β47-48, τὸ μελανόμορφο ὄστρακο Β26 καὶ τὸ ὑάλινο ἀγγεῖο Β139.

45. Κουρουνιώτης, *Θυμιατήρια*, 206, εἰκ. 3-4, 10-12 (ἀρ. κατ. 1239). Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 43.

46. Βλ. παραπάνω, κεφ. Π (πυρὰ Β), σ. 48 σημ. 58.

για πινάκων με έντονα σημάδια από φωτιά, από τις παλαιότερες ανασκαφές του Φίλιου στον χώρο της πυρᾶς Α, θα πρέπει να προέρχονται από τη μεταγενέστερη πυρὰ Β. Όπως γίνεται φανερό και από άλλα εύρηματα, με τις αλληλεπάλλινες εκσκαφές στο Τελεστηρίο στα κλασικά και ρωμαϊκά χρόνια, τα χώματα είχαν διαταραχθεί σε αρκετά σημεία και εύρηματα της πυρᾶς Β είχαν κυλήσει βαθύτερα ή είχαν διασκορπιστεί τριγύρω και ως τον χώρο της πυρᾶς Α, δεδομένου ότι οι δύο πυρές βρίσκονται σε μικρή απόσταση ή μία από την άλλη. Έξ' άλλου, όλα αυτά τα τεμάχια πινάκων χρονολογικά ανήκουν στην περίοδο της πυρᾶς Β, αφού χρονολογούνται μετά το 600 π.Χ.

Από τα εύρηματα του Φίλιου στον χώρο της πυρᾶς Α, το πληρέστερο είναι γνωστό ως πίνακας του Εὐφιλήτου (Β145) και βρέθηκε στις 16/4/85 «ἐν τῷ βωμῷ»⁴⁷. Τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ στὸν ἴδιο χώρο θα πρέπει να βρέθηκαν ένας ακόμη μελανόμορφος πίνακας, καθώς και τεμάχια από άλλους δύο, όπως υποδεικνύει η ἡμερομηνία «12/4» που διασώζεται γραμμένη πάνω σ' αυτά. Πρόκειται για τὸν πίνακα Β146, με παράσταση ἵππου, για τὸ τεμάχιο Β147, με ἀναχώρηση τεθρίππου, καὶ τὸ Β148 με ζευγμένο ἵππο. Στὴν ἴδια πυρὰ ἀνήκει πιθανότατα καὶ ἓνα ακόμη τεμάχιο πίνακα, τὸ Β149, με παράσταση τεθρίππου. Βρέθηκε, όπως δείχνει η ἡμερομηνία που διασώζει, στις 25/6/85, ἔξω ἀπὸ τὴ ΝΑ γωνία τοῦ περικλείου Τελεστηρίου, ὅπου ἔσκαβε τότε ὁ Φίλιος.

Στὴν πυρὰ Β θα πρέπει να ἀνήκουν καὶ τὰ δύο συγκολλημένα τεμάχια τοῦ ἀμφίγραφου πίνακα Β150 που βρέθηκαν ἀπὸ τὸν Φίλιο τὸ 1885 στὸ Α μέρος τῆς ἐπίχωσης τοῦ περικλείου Τελεστηρίου, κάπου κοντὰ δηλαδὴ στὸν χώρο τῶν πυρῶν Α καὶ Β⁴⁸. Τέλος, πρέπει να ἀναφέρουμε ὅτι καὶ ἄλλα τεμάχια ἀρχαϊκῶν πινάκων (περὶ τὰ 15) με ἴχνη ἀπὸ φωτιά, που βρίσκονται ἀταύτιστα στὸ Μουσεῖο, εἶναι πιθανὸν να προέρχονται ἀπὸ τῆς πυρᾶς Β καὶ Γ⁴⁹.

ΕΙΔΩΛΙΑ

Ἡ ταύτιση τῶν εἰδωλίων τῆς πυρᾶς Β παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες. Πολὺ λίγα στοιχεῖα ἔχουν διασωθεῖ στὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς⁵⁰ καὶ λίγα εἶναι τὰ εἰδώλια που

47. Ὁ τόπος καὶ ἡ ἡμερομηνία εὑρεσης τοῦ πίνακα Β145, που σήμερα βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνας (ΜΕΛ 366), ἀναφέρεται καὶ στὸν κατάλογο τῆς Συλλογῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ΑΕ 4288) στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο, ὅπου τὸν εἶχε μεταφέρει ἀπὸ τὸ 1888 ὁ Φίλιος, καθώς καὶ στὴ μελέτη του στὴν ΑΕ 1888, 196, πίν. 12.

48. Τὰ δύο αὐτὰ συγκολλημένα τεμάχια εἶχε μεταφέρει ὁ Φίλιος στὴ Συλλογὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ΑΕ 4268) στις 23 Ἰουλίου 1886 μαζί με ἄλλα μετὰλλινα εύρηματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1885 (βλ. καὶ σ. 60, 65), ἀλλὰ ἀργότερα ἐπιστράφηκαν στὴν Ἐλευσίνα (ΜΕΛ 398). Θὰ πρέπει να σημειώσουμε ὅτι τὰ τεμάχια αὐτὰ εἶναι συγκολλημένα σήμερα μαζί με ἓνα ἄλλο τεμάχιο ἀμφίγραφου πίνακα με παράσταση μονομαχίας τοῦ Ἀρεως καὶ τοῦ Ἐφιάλτου, που βρέθηκε τὸ 1883 στὸ Β μέρος, μαζί με τὰ ἄλλα εύρηματα τῆς πυρᾶς Γ. Ἡ συγκόλλησις ἀποδίδεται στὸν Benndorf (βλ. F. Studniczka, Hydragiebel, *JdI* 1, 1886, 91 σημ. 19), ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπόλυτα πειστική. Ὡς ἄλλωστε καὶ ὁ Φίλιος ἀναφέρει (ΑΕ 1885, 178 σημ. 2) ὅτι ὅλα τὰ τεμάχια ἀμφίγραφων πινάκων που βρέθηκαν στὴν ἐπίχωση τοῦ Α μέρους τοῦ περικλείου Τελεστηρίου ἢ στὸ Β μέρος ἔξω ἀπὸ αὐτὸ δὲν συγκολλοῦνται μεταξύ τους.

49. Βλ. καὶ παρακάτω, κεφ. IV (πίνακες), σ. 101 σημ. 225.

50. Δυστυχῶς δὲν βρέθηκε ἢ δὲν συντάχθηκε ποτὲ ὁ κατάλογος εἰδωλίων καὶ μετὰλλινων μικροαντικειμένων τῆς πυρᾶς Β που συχνὰ ἀνέφερε στὸ ἡμερολόγιό του ὁ Θερειάδης ὅτι θὰ ἔκανε· οὔτε αὐξοντες ἀριθμοὶ κάποιου καταλόγου βρέθηκαν σημειωμένοι στίς φωτογραφίες τῶν εἰδωλίων, ὅπως εἶχαν βρεθεῖ σὲ ἐκείνες τῶν ἀγγείων καὶ λύχων τῆς πυρᾶς.

έχουν δημοσιευθεί. Τὸ 1933 δημοσίευσε ὁ Κουρουνιώτης⁵¹ τρία εἰδώλια ἀπὸ τὴν πυρᾶ Β, τὴν κόρη Β153 καὶ δύο μικρὰ καθιστά, τὸ Β167 καὶ ἓνα παρόμοιο, ποὺ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Τὸ 1934 δημοσίευσε ἄλλα τρία εἰδώλια στὸν Ὁδηγὸ τῆς Ἐλευσίνος⁵², τὴν κόρη Β151, τὸ καθιστὸ εἰδώλιο Β163 καὶ τὴ γυναικεία προτομὴ Β178. Βοηθητικὲς γιὰ τὴν ταύτιση μερικῶν ἀκόμη ἀντιπροσωπευτικῶν εἰδωλίων ἀποδείχθηκαν οἱ φωτογραφίες ποὺ εἶχαν διασωθεῖ στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Θρεψιάδου⁵³. Μὲ βάση τὶς φωτογραφίες αὐτὲς ταυτίστηκαν οἱ κόρες Β152 καὶ Β154-156, τὰ σανιδόμορφα καθιστὰ εἰδώλια Β157-162, τὰ μικρὰ καθιστὰ εἰδώλια Β165-171, τὸ καθιστὸ μὲ πόλο εἰδώλιο Β164, οἱ γυναικεῖες προτομὲς Β183-189, οἱ μεγάλες γυναικεῖες προτομὲς Β179-182, τὰ πλακίδια μὲ τὶς ἀνάγλυφες κεφαλὲς Β190-191, ὁ ἱππίας Β194, ὁ σκύλος Β196, τὸ γουρουνάκι Β195, ἡ ἀνακεκλιμένη μὲ γουρουνίσιο κεφάλι μορφὴ Β192 καὶ ὁ Βησᾶς Β193. Τὰ εἰδώλια τῆς πυρᾶς πρέπει νὰ ἦταν πολλὰ, ὅπως ἀναφέρει τὸ 1935 ὁ Ch. Morgan II⁵⁴ ποὺ τὰ εἶχε δεῖ στὸ Μουσεῖο, καὶ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας, μὲ πῖο καλοδιατηρημένα χρώματα, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Τραυλοῦ. Γεγονὸς πάντως εἶναι πὼς τὰ περισσότερα ἦταν τοῦ τύπου τῆς καθιστῆς γυναικείας μορφῆς, σὲ διάφορα μεγέθη, κυρίως μικρά. Πολλὰ βρέθηκαν ἀκέφαλα, ὅπως συχνὰ ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὸ ἀποδεικνύουν τὰ πολυάριθμα καμένα ἀκέφαλα καθιστὰ εἰδώλια στὶς ἀποθῆκες τοῦ Μουσείου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εἰδώλια τῆς πυρᾶς Β ποὺ μπορέσαμε νὰ ταυτίσουμε καὶ ἐκεῖνα τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας ποὺ ἀναγνωρίσαμε μὲ βάση ἓναν κατάλογο τοῦ Κουρουνιώτη⁵⁵, ὑπάρχουν πολλὰ ἀκόμη ἀκατάγραφα εἰδώλια στὸ Μουσεῖο μὲ ἴχνη ἀπὸ φωτιά, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὸν 6ο καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

Πιστεύουμε πὼς τὰ καμένα αὐτὰ εἰδώλια θὰ πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὶς πυρὲς Β καὶ Γ τοῦ Τελεστηρίου. Ἐπειδὴ παρουσιάζουν ἐνδιαφέροντες τύπους εἰδωλίων, θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ δημοσιεύσουμε στὴν παρούσα μελέτη τὰ πῖο ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα (Β197-232)⁵⁶. Ὅσα ἀπὸ αὐτὰ διασώζουν παλαιὲς χρονολογίες «1885»,

51. G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 282, εἰκ. 15.

52. Κουρουνιώτης, *Ἐλευσίς*, 93, εἰκ. 67-69.

53. Οἱ φωτογραφίες αὐτές, ἂν καὶ χωρὶς ἔνδειξη, εἶναι βέβαιο ὅτι εἰκονίζουν εἰδώλια τῆς πυρᾶς Β, γιατί ἦταν μαζί μὲ τὶς φωτογραφίες τῶν ἀγγείων τῆς ἴδιας πυρᾶς καὶ ἀνάμεσά τους βρέθηκαν καὶ οἱ φωτογραφίες τῶν δημοσιευμένων εἰδωλίων. Ἐξ ἄλλου, οἱ τύποι τῶν εἰκονιζόμενων σὲ αὐτὲς εἰδωλίων ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ σποραδικὲς πληροφορίες στὸ ἡμερολόγιο καὶ ἀπὸ τοὺς συγγενικοὺς τύπους εἰδωλίων στοὺς ὁποίους παραπέμπει ὁ Κουρουνιώτης, ὅταν ἀναφέρεται στὰ εἰδώλια τῆς πυρᾶς Β, στὸ *AJA* 37, 1933, 281 σημ. 2. Ἰδιαίτερα ἡ κόρη Β154 εἶχε ἀναγνωριστεῖ ὡς εὔρημα τῆς πυρᾶς Β καὶ ἀπὸ τὸν Τραυλό. Τέλος, τὴν ταύτιση ἐνισχύει καὶ τὸ ὅτι τὰ εἰκονιζόμενα εἰδώλια δὲν προέρχονται ἀπὸ παλαιὲς ἀνασκαφές, ἀφοῦ δὲν συμπεριλαμβάνονται στὸ βιβλίο τοῦ Winter, *Tyren*, τοῦ 1903. Καὶ ἂν ἀκόμη δημοσιεύεται ἐκεῖ ἓνας παρόμοιος τύπος, ὅπως ἰσχύει γιὰ τὶς προτομὲς Β183-187, γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ δὲν ἀφορᾷ τὴν Ἐλευσίνα ἢ πρόκειται γιὰ ἄλλα ὅμοια δείγματα ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὲς διαστάσεις.

54. Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 199.

55. Ἕνας πρόχειρος, χωρὶς ἔνδειξη, κατάλογος τοῦ Κουρουνιώτη στὸ Μουσεῖο, μὲ 241 ἀρχαῖκα εἰδώλια, ὁμοίων τύπων μὲ τὰ εἰδώλια τῆς πυρᾶς Β, ἀποδείχθηκε μετὰ ἀπὸ ἔρευνα ὅτι ἦταν κατάλογος τῶν εἰδωλίων τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας. Γιὰ τὰ δημοσιευμένα εἰδώλια τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας, βλ. *ΠΑΕ* 1937, 49, εἰκ. 8-11. Τὰ εἰδώλια αὐτὰ συμπεριλαμβάνονται στὸν πρόχειρο κατάλογο τοῦ Κουρουνιώτη.

56. Τὰ δημοσιευόμενα ἐδῶ εἰδώλια Β197-198, Β210, Β216-217, Β220-221, Β225-229 καὶ Β231 εἶχε ἐπιλέξει καὶ φωτογραφίσει, μαζί μὲ τὰ εἰδώλια τῆς πυρᾶς Β, καὶ ὁ Θρεψιάδης. Οἱ φωτογραφίες αὐτὲς βρίσκονται στὰ κατάλοιπά του, στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

«1887» καὶ «1888» (B200, B210, B213-214, B217, B224, B227-228) ἢ δημοσιεύονται ἀπὸ τὸν Winter (B197-209, B211, B213-214, B222-223, B227-229, B231) ἀναγνωρίζονται ὡς εὐρήματα ἀπὸ τὶς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς τοῦ Φίλιου, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα, χωρὶς ἐνδείξεις (B211-212, B215, B218-221, B227), εἶναι ἄγνωστο ἂν βρέθηκαν στὶς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς ἢ στὶς νεώτερες τοῦ Κουρουνιώτη. Πάντως, τὸ εἰδῶλιο ποὺ βρέθηκε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1885 (B200)⁵⁷ καὶ ἐκεῖνα ποὺ διασώζουν τὴν ἡμερομηνία «12/4» (B216, B225-226, B230, B232) ἢ τὴ σημείωση «βωμός» (B210) πρέπει νὰ ἀποκαλύφθηκαν στὸ Α μέρος τοῦ περὶ κλειοῦ Τελεστηρίου ὅπου ἔσκαβε τότε ὁ Φίλιος, στὸν γύρω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β χώρο καί, συνεπῶς, θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν σ' αὐτή⁵⁸. Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα εἰδῶλια, ἀκόμη καὶ γι' αὐτὰ ποὺ δημοσιεύονται ἀπὸ τὸν Winter, δὲν γνωρίζουμε πότε καὶ ποῦ ἀκριβῶς βρέθηκαν⁵⁹ καὶ δὲν εἶναι, ἐπομένως, δυνατόν νὰ ποῦμε σὲ ποιά ἀπὸ τὶς δύο πυρῆς ἀνήκουν.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς πυρᾶς Β βρέθηκαν, ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ 1931, κοσμήματα, μαχαιρίδια καὶ διάφορα ἄλλα μετάλλινα ἀντικείμενα. Συγκεκριμένα, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θρεψιάδης, βρέθηκαν «βραχιόλιον(;) χαλκοῦν», «ἀργυροῦν ἐνώτιον(;) εἰς πέντε τεμάχια, καὶ ἓν προσέτι ἐνώτιον(;) εἰς δύο τεμάχια», «ἐνώτιον χρυσοῦν(;)», «δακτύλιος ἀργυροῦς(;)», «δακτύλιος χαλκοῦς», «κρίκος σιδηροῦς», «ἐν λεπτὸν φύλλον χρυσοῦν» καὶ «ἐν φύλλον χρυσοῦ». Ἀπὸ μαχαιρίδια βρέθηκαν «τέσσαρα ἐλάσματα χαλκᾶ, ἅτινα πιθανῶς ἀνήκουν εἰς μαχαιρίδιον», «δύο μαχαιρίδια σωζόμενα εἰς μέρη, τὸ ἓν εἰς δύο μέρη, φέρει δὲ τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν ἐπιχρύσωσιν», «ἐν σιδηροῦν ξίφος, ἀρκετὰ ἀκέραιον» καὶ «ἐν σιδηροῦν ξίφος εἰς τρία τεμάχια». Ἀναφέρει ἀκόμη ὅτι βρέθηκαν «καὶ ἄλλα χαλκᾶ ἀντικείμενα», καὶ «διάφορα χαλκᾶ τεμάχια, προερχόμενα ἴσως ἀπὸ ἀγγεῖα χαλκᾶ», καθὼς ἐπίσης καὶ «ἐπτὰ ἥλοι σιδηροῖ», «τμήματα σιδήρου» καὶ «ἐν τμήμα ὀστείνου αὐλοῦ»⁶⁰. Κάτω ἐπίσης ἀπὸ τὴν πυρὰ Β, στὸ τέταρτο στρώμα, βρέθηκε «χαλκοῦν δισκοειδὲς κατασκευάσμα εἰς πλεῖστα τεμάχια»⁶¹, πιθανὸν κάτοπτρο, τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ χρονολογικὰ νὰ ἀνῆκει στὴν πυρὰ Α, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ ἄλλα εὐρήματα τοῦ στρώματος αὐτοῦ. Πιστεύουμε ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν πυρὰ Β, ἀλλὰ εἶχε

57. Τὸ εἰδῶλιο B200 εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸν Φίλιο, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1885, στὴ Συλλογὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὸ Πολυτεχνεῖο (ΑΕ 1664).

58. Βλ. παραπάνω, σ. 55, 58-59, 60 (εὐρήματα πυρᾶς Α) καὶ 62, 65 (εὐρήματα πυρᾶς Β), στὸ Α μέρος τοῦ περὶ κλειοῦ Τελεστηρίου.

59. Ὁ Winter (Tyren, Εἰσαγωγή, σ. VII) ἀναφέρει γενικὰ ὅτι τὰ εἰδῶλια ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα ποὺ δημοσιεύει βρέθηκαν ἀπὸ τὸ 1882 ἕως τὸ 1900, κυρίως ἔξω ἀπὸ τὸν γεωμετρικὸ καὶ ἀρχαῖκὸ περίβολο τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου. Μόνο γιὰ ὅσα μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὸν Φίλιο στὸ Πολυτεχνεῖο, κυρίως ἀπὸ τὸ 1882 ἕως τὸ 1885, γνωρίζουμε τὸν ἀκριβῆ χρόνον ἀνεύρεσής τους, ποὺ σημειώνεται στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

60. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο ὅτι ἀνακαλύφθηκαν στὶς 25-26 Αὐγούστου, 3-5 καὶ 7-8 Σεπτεμβρίου τοῦ 1931. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. II, σ. 47. Ὁ κατάλογος τῶν μετάλλινων ἀντικειμένων καὶ τῶν εἰδωλίων τῆς πυρᾶς, ποὺ συχνὰ ἀνέφερε στὸ ἡμερολόγιο ὅτι θὰ ἐτοίμαζε ὁ Θρεψιάδης, δὲν βρέθηκε ἢ δὲν ἔγινε.

61. Βρέθηκε στὶς 23 Σεπτεμβρίου 1931. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. II, σ. 48.

πέσει βαθύτερα κατὰ τὴ διάνοιξιν τῆς τάφρου τοῦ γειτονικοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα II⁶². Ἐξ ἄλλου, κοντὰ στὰ θεμέλια τῆς Φιλωνείου Στοᾶς, κάτω ἀπὸ τὸ πώρινο δάπεδο τοῦ περικλείου Τελεστηρίου ὅπου συνεχιζόταν ἡ πυρὰ, βρέθηκε καὶ μία χάνδρα ἀπὸ ἥλεκτρο⁶². Τέλος, πρὸς Ν τῆς πυρᾶς, κοντὰ στὰ θεμέλια τοῦ πεισιστράτειου τείχους, ὅπου πιθανότατα ἐπεκτεινόταν ἡ πυρὰ, βρέθηκαν «πλεῖστα χαλκᾶ τεμάχια ὡς καὶ τεμάχια σιδήρου», «τεμάχια σιδηρᾶ, ἴσως ἥλων μέρη», «μία καρφὶς χαλκῇ ἐλλείπουσα κατὰ τὸ ἥμισυ κάτω μέρος», «δύο ἢ τρεῖς χάνδραι, φθαρεῖσαι ὁμῶς ἀμέσως» καὶ «ἐν σιδηροῦν κυαθοειδὲς τεμάχιον»⁶³.

Ἀπὸ τὰ μετάλλινά τῆς πυρᾶς Β ταυτίστηκαν, ἀπὸ διασωθεῖσες ἐνδείξεις⁶⁴, μόνον τὸ δισκοειδὲς χάλκινο κάτοπτρο Β233, τὰ τεμάχια τῶν σιδερένιων μαχαριδίων Β234-236 καὶ τοῦ χάλκινου Β237, τὰ ἄμορφα τμήματα σιδήρου Β238-240, ποὺ πιθανὸν νὰ εἶναι ἀπὸ λιχνιστήρια, οἱ σιδερένιοι ἥλοι Β241-246, ὁ σιδερένιος δακτύλιος Β247, ὁ σιδερένιος κυαθίσκος Β248 καὶ ἡ χάνδρα ἀπὸ ἥλεκτρο Β249.

Στὴν πυρὰ Β πιστεύουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν καὶ μερικὰ ἀξιόλογα χρυσὰ καὶ ἀσημένια ἀρχαῖκα κοσμήματα ποὺ βρίσκονται σήμερα στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο (ΕΜ 3635, 3397, 3457, 3722). Πρόκειται γιὰ τὴν ὀκτώσχημιν πόρπην Β250 μὲ τὴν ἀσημένια ἐπένδυση, τὴν ἐπίχρυση πόρπην Β251 μὲ τὴ γυναικεία κεφαλὴ, τὶς ἀσημένιες πόρπες Β252-253 μὲ τὴ λεοντοκεφαλὴ καὶ τὴν πόρπην Β254 μὲ τὸν διπλὸ ρόδακα, τοὺς πολυφυλλοὺς ἐπίχρυσους ρόδακες Β255-257, τὸ χρυσὸ ἐνώτιο Β258 καὶ τὰ ἀσημένια Β259-262, τὰ χρυσὰ ἐξαρτήματα καὶ τὶς ψήφους περιδεραίων Β263-275, τὸ ἀσημένιο δαχτυλίδι Β276, τὶς ἐπίχρυσες περόνες Β277-278 καὶ τὴ διπλὴ περόνη Β279.

Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ εἶχε μεταφέρει ὁ Φίλιος στὴ Συλλογὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὶς 23 Ἰουλίου 1886⁶⁵. Ἐφ' ὅσον, ὅπως ἀναφέρει στὰ ΠΑΕ τοῦ ἴδιου ἔτους, κανένα ἀξιόλογο εὔρημα δὲν βρέθηκε τὸ 1886, εἶναι προφανὲς ὅτι τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ αὐτὰ ἀντικείμενα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ δαπέδου τοῦ περικλείου Τελεστηρίου, ὅπου βρέθηκαν διασκορπισμένα καὶ ἄλλα εὑρήματα τῆς πυρᾶς Β (εἰδῶλια, πίνακες). Ὁ χρόνος ἀνεύρεσής τους ἐπιβεβαιώνεται ἐξ ἄλλου καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Φίλιος, σὲ μελέτῃ τοῦ 1885 γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα τῆς Ἐλευσίνος,

62. Σύμφωνα μὲ διασωθεῖσα στὸ Μουσεῖο ἐνδειξὴ τοῦ Θρεψιάδου, ἡ χάνδρα Β249 βρέθηκε στὶς 2 Σεπτεμβρίου 1931. Βλ. ἐπίσης ἡμερολόγιο 1931, 3 Σεπτεμβρίου, καὶ παραπάνω, κεφ. II, σ. 49.

63. Τὰ εὑρήματα αὐτὰ ἀποκαλύφθηκαν, σύμφωνα μὲ τὸ ἡμερολόγιο, στὶς 25 Μαΐου τοῦ 1932, ἐνῶ ὁ κυαθίσκος ἀναφέρεται στὸν κατάλογο ὀστράκων τοῦ Θρεψιάδου, ἀρ. 103 «11 Ἀπριλίου 1932, βάθος 2.10 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου Π» (τοῖχος Π' = πεισιστράτειο τεῖχος) καὶ βρέθηκε μαζί μὲ τὴν ἐνδειξὴ του στὸ Μουσεῖο. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. II, σ. 49 σημ. 64. Ἡ ἀπουσία ἄλλων ἐνδείξεων δὲν ἐπέτρεψε τὴν ταύτιση τῶν ὑπολοίπων μὲ παρόμοια εὑρήματα ποὺ ἐντοπίστηκαν στὶς ἀποθήκες τοῦ Μουσείου.

64. Τὰ σιδερένια καὶ χάλκινα ἀντικείμενα Β233-247 βρέθηκαν συγκεντρωμένα στὴν ἀποθήκη τοῦ Μουσείου μὲ τὴν ἐνδειξὴ, «πυρὰ Φίλιου», ποὺ θὰ πρέπει νὰ γράφτηκε μετὰ τὴν τελευταία τακτοποίησιν τοῦ 1981. Εἶναι βέβαιο ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τὴν πυρὰ τοῦ Φίλιου, ὅπου δὲν βρέθηκαν χάλκινα καὶ σιδερένια ἀντικείμενα, ἀλλὰ γιὰ τὴν πυρὰ τοῦ Κουρουνιώτη, ποὺ σὲ πολλὰς διασωθεῖσες ἐνδείξεις ἀναγράφεται ὡς «πυρὰ Τελεστηρίου» ἢ «πυρὰ Τ». Εἶναι πιθανόν, κατὰ τὴ μεταγραφὴ φθαρμένης ἐνδείξης τοῦ Θρεψιάδου, ἢ «πυρὰ Τ» νὰ ἔγινε «πυρὰ Φ». Τέλος, μὲ τὶς ἀρχικὲς ἐνδείξεις τοὺς βρέθηκαν ἡ χάνδρα ἀπὸ ἥλεκτρο καὶ ὁ σιδερένιος κυαθίσκος (βλ. κατάλογο τῶν μεταλλίνων ἀντικειμένων τῆς πυρᾶς Β).

65. Εἶναι καταγεγραμμένα στὸν κατάλογο τῆς Συλλογῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ΑΕ 72, ΑΕ 263).

αναφέρει ως πρώτο, «ἐσχάτως εὐρεθέν», τὴν ἐπίχρυση πόρπη B251 μὲ τὸν ρόδακα καὶ τὴ γυναικεία κεφαλὴ⁶⁶. Τέλος, τὴν ἴδια ἐποχὴ, στὶς 23 Ἰουλίου 1886, εἶχε μεταφέρει ὁ Φίλιος στὴν Ἀθήνα καὶ ἄλλα χρυσὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1885, τὰ ἐλάσματα A175-182 καὶ τὰ κοσμήματα A183-187 ποὺ ἀνήκουν στὴν πυρὰ Α⁶⁷.

ΠΥΡΑ Γ

Τὰ ποικίλα εὐρήματα ἀπὸ τὴν πυρὰ Γ ἦταν εὐκόλο νὰ ταυτιστοῦν καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν, ἐφ' ὅσον εἶχαν καταγραφεῖ στὸν κατάλογο τῆς Συλλογῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὸ Πολυτεχνεῖο, ὅπου τὰ εἶχε μεταφέρει ὁ Φίλιος ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1883⁶⁸. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ βρίσκονται σήμερα στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ ἀγγεῖα καὶ τμήματα ἀγγείων καὶ πινάκων πού, ὅπως ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐπιστράφηκαν στὸ Μουσεῖο Ἐλευσίνος.

ΑΓΓΕΙΑ - ΛΥΧΝΟΙ

Στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καταγράφονται σαράντα ἑξὶ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα, δύο τεμάχια λύχνων καθὼς καὶ δύο πήλινοι κύβοι. Ἀπὸ αὐτὰ μόνον τὰ δέκα ὀκτὼ ἀγγεῖα καὶ οἱ δύο κύβοι παρέμειναν στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἐπιστράφηκαν στὴν Ἐλευσίνα⁶⁹. Στὸν κατάλογό μας δημοσιεύουμε εἴκοσι πέντε ἀγγεῖα, ἓναν κύβο καὶ τοὺς δύο λύχνους (Γ1-28), ὅσα μπορέσαμε νὰ ἐντοπίσουμε στὰ δύο Μουσεία⁷⁰.

66. Δ. Φίλιος, *AE* 1885, 171 σημ. 1: «Τῶν ἐξ ἀργύρου πραγμάτων ἄξιον ἰδίας μνείας, ἐσχάτως εὐρεθέν, εἶναι πόρπη εἰς σχῆμα ρόδακος, ἐφ' οὗ εἶναι ἐπικεκολλημένη ἢ μᾶλλον ἐπικαρφωμένη ἀνάγλυπτος γυναικεία(;) κεφαλὴ ἀρχαϊκὴ πάνυ τὴν τέχνην καὶ τὴν μορφὴν».

67. Βλ. παραπάνω, σ. 60.

68. Βλ. ἔγγραφο Φίλιου πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 12 Σεπτεμβρίου 1883, ἀρ. πρωτ. 287 (ἐκθεσὶ τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ 29 Ἰουλίου ἕως 12 Σεπτεμβρίου).

69. Στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο βρίσκονται τὰ ἀγγεῖα: *AE* 2831-2834, 2838-2840, 2842, 2849-2852, 2890-2891, 4282-4284, 4286 καὶ οἱ κύβοι 274 καὶ 276. Στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνος βρίσκονται τὰ ἀγγεῖα *AE* 4197, 4206, 4209, 4211-4213, 4215-4226, 4229, 4274-4281, 4287 καὶ οἱ λύχνοι: 4198 καὶ 4214.

70. Ἐθνικὸ Μουσεῖο: *AE* 2833 (*EM* 511), 2838 (*EM* 502), 2839 (*EM* ἄ. ἀρ.), 2840 (*EM* 496), 2842 (*EM* 508), 2849 (*EM* 2045), 2850 (*EM* 501), 2851 (*EM* 495), 2890 (*EM* 493), 2891 (*EM* 506) καὶ ὁ κύβος *AE* 276 (*EM* 11181). Μουσεῖο Ἐλευσίνος: *AE* 4206 (*MEΛ* ἄ. ἀρ.), 4209 (*MEΛ* 591), 4211 (*MEΛ* 371), 4212 (*MEΛ* 339), 4213 (*MEΛ* 596), 4216 (*MEΛ* 2396), 4218 (*MEΛ* 2554), 4220 (*MEΛ* 400), 4221 (*MEΛ* 3994), 4223 (*MEΛ* 466), 4224-4226 (*MEΛ* 465), 4229 (*MEΛ* 471), 4276 (*MEΛ* 1887), 4279 (*MEΛ* 1327), 4281 (*MEΛ* 2395) καὶ οἱ λύχνοι *AE* 4198 (*MEΛ* 4687), 4214 (*MEΛ* 4680). Τὸ τεμάχιο ἀγγείου *AE* 4206 μὲ ἀνάγλυφον γλαύκα δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνος, εἶναι ὅμως δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Φίλιο, *AE* 1885, 175, πίν. 9(11), καὶ ἔχει συμπεριληφθεῖ στὸν κατάλογό μας (Γ21).

“Όσα δὲν κατέστη δυνατόν νὰ βρεθοῦν⁷¹, ἀνήκουν —ἐκτὸς ἀπὸ μία ὡς δύο ἐξαιρέσεις— στοὺς τύπους τῶν ἀγγείων ποὺ παρουσιάζουμε ἐδῶ καί, ἔτσι, δὲν ἀλλοιώνεται ἡ συνολικὴ εἰκόνα τοῦ εὐρήματος.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Βρέθηκαν καὶ δημοσιεύονται τὰ τεμάχια καὶ τῶν τεσσάρων πινάκων τῆς πυρᾶς Γ (Γ29-32) ποὺ εἶχαν καταγραφεῖ στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Οἱ τρεῖς ἀπὸ αὐτοὺς (Γ29, Γ31-32) ἐπιστράφηκαν στὴν Ἐλευσίνα, ἐνῶ ὁ τέταρτος (Γ30) παραμένει στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο⁷².

ΕΙΔΩΛΙΑ

Ἀπὸ τὰ σαράντα πέντε εἰδῶλια τῆς πυρᾶς Γ ποὺ καταγράφονται στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας⁷³ κανένα δὲν ἐπιστράφηκε στὴν Ἐλευσίνα. Ἀπὸ αὐτὰ ἐντοπίστηκαν στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο καὶ δημοσιεύονται ἐδῶ τὰ δέκα ἐπτὰ (Γ33-49)⁷⁴. Τὰ εἰδῶλια ποὺ δὲν βρέθηκαν⁷⁵ ἀνήκουν, τὰ περισσότερα, στοὺς ἴδιους τύπους μὲ τὰ εἰδῶλια ποὺ παρουσιάζονται στὸν κατάλογο μας.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Ἀπὸ τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ εὐρήματα τῆς πυρᾶς Γ, ποὺ εἶναι καταγεγραμμένα στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας⁷⁶, κανένα δὲν ἐπιστράφηκε στὴν Ἐλευσίνα. Τὰ περισσότερα βρέθηκαν στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο καὶ δημοσιεύονται ἐδῶ (Γ50-87), ὅπως καὶ

71. Ὁκτὼ ἀγγεῖα δὲν βρέθηκαν στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο: δύο κορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι, ὁ ἓνας μὲ παράσταση λέοντος καὶ κύκνου (ΑΕ 2831), ὁ ἄλλος μὲ ἀντιμέτωπους λέοντες (ΑΕ 2832), μία μικρὴ φιάλη χωρὶς ὀμφαλὸ μὲ διακόσμηση πτηνῶν (ΑΕ 2834), ἓνα τμῆμα πλαστικοῦ ἀγγείου σὲ μορφή γυμνοῦ ἀνδρὸς ποὺ κρατᾷ χοιρίδιο στὸ δεξιὸ χεῖρ (ΑΕ 2852), καὶ ἓνα μελανόμορφο ὄστρακο μὲ παράσταση ὀρχοῦμενων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν (ΑΕ 4286). Στὸ Μουσεῖο Ἐλευσίνος δὲν βρέθηκαν ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄστρακο ΑΕ 4206 (βλ. σμ. 70), ἐντεκα ἄλλα ὄστρακα: τέσσερα ἐνεπίγραφα (ΑΕ 4197, 4219, 4222, 4277), τέσσερα ἀπὸ μελανόμορφα ἀγγεῖα (ΑΕ 4217, 4274, 4278, 4280), δύο ἀπὸ ἐρυθρόμορφα (ΑΕ 4215, 4275) καί, τέλος, ἓνα τεμάχιο μελανοῦ σκύφου μὲ ἔκτυπο λέσβιο κυμάτιο καὶ παράσταση ἐρωτιδέα (ΑΕ 4287). Ἀπὸ αὐτὰ μόνον τὸ πλαστικό, σὲ μορφή γυμνοῦ ἀνδρὸς, ἀγγεῖο ΑΕ 2852 καὶ τὸ τεμάχιο μελανοῦ σκύφου ΑΕ 4287 εἶναι μεταφειδιακὰ ἔργα.

72. Μουσεῖο Ἐλευσίνος: ΑΕ 4199 (ΜΕΛ 398), ΑΕ 4227 (ΜΕΛ 397), ΑΕ 4228 (ΜΕΛ 28), Ἐθνικὸ Μουσεῖο: ΑΕ 4285 (ΕΜ 2501).

73. Ἐθνικὸ Μουσεῖο: ΑΕ 1439-1459, 1470-1486, 2044-2048, 1976, 3804 (λίθινο εἰδῶλιο).

74. Ἐθνικὸ Μουσεῖο: ΑΕ 1439-1441 (ΕΜ 4395, 5965, 4391), ΑΕ 1449-1451 (ΕΜ 4389, 4390, 4393), ΑΕ 1458 (ΕΜ 10262), ΑΕ 1470 (ΕΜ 4398), ΑΕ 1475 (ΕΜ ἄ. ἀρ.), ΑΕ 1476 (ΕΜ 4392), ΑΕ 1482 (ΕΜ ἄ. ἀρ.), ΑΕ 1486 (ΕΜ 4388), ΑΕ 2044-2047 (ΕΜ 10261, 10263-10265), ΑΕ 3804 (ΕΜ 11382 στὸν κατάλογο εἰδωλίων, ΕΜ 5702 στὸν κατάλογο γλυπτῶν).

75. Τὰ εἰδῶλια ποὺ δὲν βρέθηκαν στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο εἶναι: τὸ καθιστὸ σανιδόμορφο μὲ κεφάλι σὲ μήτρα ΑΕ 1448, τὰ καθιστὰ, σὲ μήτρα, ΑΕ 1442, 1444-1485, 1477, οἱ κεφαλὲς ἀπὸ καθιστὰ ΑΕ 1446, 1478-1481, οἱ κόρες ΑΕ 1443, 1447, 1483-1485, οἱ γυναικεῖες προτομὲς ΑΕ 1452, 1471-1474, ἓνα ὄρθιο εἰδῶλιο διακοσμημένο μὲ κόκκινες παράλληλες γραμμὲς (ΑΕ 1976), ἡ σειρήνα ΑΕ 1453, τὰ τετράποδα ΑΕ 1454, 1456, τὸ πτηνὸ ΑΕ 1455, ἡ κεφαλὴ δράκοντα ΑΕ 2048 καὶ ἡ ἀνακεκλιμένη μορφή ΑΕ 1457.

76. Ἐθνικὸ Μουσεῖο: ΑΕ 60-61, 83, 201-208, 210, 212-213 καὶ ὁ ἀλτήρας 2199.

ό μολύβδινος ἀλτήρας Γ88⁷⁷. Ἀπὸ ὅσα δὲν βρέθηκαν⁷⁸, μόνον ἓνα ἀργυρὸ ἐνώτιο μὲ ὀκλάζουσα σφίγγα καὶ ἓνας σάρδιος μὲ παράσταση γρύπα ἀποτελοῦν τύπους μοναδικούς χωρὶς παράλληλο στὸν δημοσιευόμενον κατάλογο.

Τέλος, πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν τὸ 1883, πολλὰ καμένα ὄστρακα ἀγγείων ἀποκαλύφθηκαν ἐπίσης τὸ 1887 κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Β σκέλους τοῦ πεισιστράτειου τείχους, κοντὰ στὴ ΒΔ γωνία τοῦ μεσαίου τετράγωνου πύργου Η21 (σχέδ. 6β). Τὰ ὄστρακα αὐτά, μὲ ἀξιόλογες μελανόμορφες παραστάσεις, εἶναι πιθανὸν νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν πυρὰ Γ⁷⁹.

77. Ἐθνικὸ Μουσεῖο: ΑΕ 60 (ΕΜ 329), ΑΕ 61 (ΕΜ 331), ΑΕ 83 (ΕΜ 270), ΑΕ 201 (ΕΜ 132), ΑΕ 202 (ΕΜ 134), ΑΕ 203 (ΕΜ 245), ΑΕ 204-208 (ΕΜ 147), ΑΕ 210 (ΕΜ 240), ΑΕ 212 (ΕΜ 112), ΑΕ 213 (ΕΜ 83), ΑΕ 2199 (ΕΜ 9075, ἀλτήρας).

78. Τὰ χρυσὰ ποὺ δὲν βρέθηκαν στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο εἶναι: τὰ τρία ἐλάσματα μὲ διακόσμηση σπειρῶν καὶ ζώων ΑΕ 211 (ΕΜ 3638), τὸ τεμάχιο ρόδακα ΑΕ 212 (ΕΜ 3497), τὸ ἀγγειόσχημο ἐξάρτημα περιδεραίου ΑΕ 209 (ΕΜ 3540), τὸ ἐνώτιο ΑΕ 213 (ΕΜ 3498), ὁμοίου τύπου μὲ τὸ Γ75, καὶ τὰ σφαιροειδῆ ἐξαρτήματα ἀπὸ τὸ παρόμοιο ἐνώτιο ΑΕ 215 (ΕΜ 3488). Τὰ ἀργυρὰ ποὺ δὲν βρέθηκαν εἶναι: τὸ ἐνώτιο μὲ ὀκλάζουσα σφίγγα ΑΕ 82 (ΕΜ 3726) καὶ ὁ ἀπλὸς δακτύλιος ΑΕ 84 (ΕΜ 3664). Δὲν βρέθηκε ἐπίσης ὁ σκαρβαῖος ἀπὸ σάρδιο ΑΕ 4338 (ΕΜ 9634), μὲ παράσταση γρύπα.

79. Τὰ ὄστρακα τῶν μελανόμορφων αὐτῶν ἀγγείων θὰ ἀποτελέσουν θέμα μιᾶς ἄλλης δημοσίευσης. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. Ι, σ. 34 σημ. 56 καὶ κεφ. ΙΙ, σ. 51 σημ. 73.

IV. ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

ΑΓΓΕΙΑ - ΛΥΧΝΟΙ

ΠΥΡΑ Α

Τὰ ἀγγεῖα ποὺ μπορέσαμε νὰ ἀποδώσουμε ἀσφαλῶς στὴν πυρὰ Α καλύπτουν μία περίοδο ἑκατὸν πενήντα περίπου χρόνων, ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 8ου ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., καὶ εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τῆς κορινθιακῆς καὶ τῆς ἀττικῆς κεραμεικῆς. Ἕνας μικρὸς μόνον ἀριθμὸς χρονολογεῖται στὴν πρωτοκορινθιακὴ καὶ πρωταττικὴ περίοδο. Τὰ περισσότερα προέρχονται ἀπὸ τὴν πρώιμη ἕως τὴ μέση κορινθιακὴ περίοδο. Τὰ πρὸ συνηθισμένα σχήματα εἶναι ἀρύβαλλοι, ἀλάβαστρα καὶ οἰνοχόες, χειροποίητες καὶ τροχήλατες. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ χειροποίητοι λύχνοι.

Ἀπὸ τὰ παλαιότερα ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς Α εἶναι οἱ χειροποίητες κωνικὲς οἰνοχόες Α1-11 (πίν. 7) ποὺ ἀνήκουν στὰ λεγόμενα ἀργολικά μονόχρωμα ἀγγεῖα καὶ ἔχουν ἔντυπη διακόσμηση (Α1-7) ἢ εἶναι τελείως ἀδιακόσμητες (Α8-11). Τὰ ἀγγεῖα καὶ τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένα στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὸν ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 8ου ὡς τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ τὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρης κατηγορίας ἐξακολουθοῦν καὶ σὲ ὅλο τὸν 6ο ὡς καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹ Θεωρεῖται πιθανὸν ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ κατασκευάζονταν στὴν Ἀργολίδα ἢ τὴν Κόρινθο, ἀλλὰ τελευταῖα ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι ἐργαστήρια ὁμοίων ἀγγείων ὑπῆρχαν καὶ στὴν Ἀττικὴ καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἐλευσίνα, ὅπου ἔχουν βρεθεῖ πολλὰ παρόμοια ἀγγεῖα². Ἡ σειρὰ τῶν μικρῶν κωνικῶν οἰνοχοῶν τῆς πυρᾶς Α θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὰ τέλη τοῦ 8ου ὡς καὶ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., γιατί τὰ περισσότερα βρέθηκαν σὲ ἀδιατάρακτο στρώμα τῆς πρωτοκορινθιακῆς περιόδου, κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο 6, ἔξω ἀπὸ τὸν γεωμετρικὸ περίβολο τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου. Στὴν ἴδια κατηγορία ἀγγείων ἀνήκει καὶ τὸ μοναδικὸ μικκύλο ἀγγεῖο τῆς πυρᾶς Α, τὸ κύπελλο Α12 (πίν. 7), ποὺ βρέθηκε μαζὶ μὲ πολλὰ πτηνόμορφα εἰδῶλια στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Στὴν πρωτοκορινθιακὴ περίοδο χρονολογοῦνται καὶ οἱ ἀρύβαλλοι Α13-15 (πίν. 7). Ὁ Α13, παλαιότερος καὶ σφαιρικός, μὲ παράσταση σχηματοποιημένου φιδιοῦ στὸν ὄμο,

1. *Perachora* II, 318, πίν. 124 (3332-3341). Courbin, *CGA*, 29-34, 70, 467. *Kerameikos* V, 140, πίν. 156(358, 854). R. Young, *AJA* 46, 1942, 26, εἰκ. 1(47.2), 29, εἰκ. 6(27.5). *Agora* VIII, 58, πίν. 13(231, 234). *Corinth* XV, 14, πίν. 3(27, 31). K. Williams, *ASAtene* 43, 1981, 146 σημ. 14, εἰκ. 4. Γιὰ τὰ ἀδιακόσμητα ἀγγεῖα τοῦ 6ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., βλ. J. Caskey - P. Amandry, *Hesperia* 21, 1952, 202-204, πίν. 58-59. *Corinth* XIII, 111, πίν. 26-28. *Agora* XII, 206, πίν. 77(1671). Βλ. καὶ παρακάτω, (ἀγγεῖα πυρᾶς Β), σ. 96-97 σημ. 196-197.

2. *Hesperia* 21, 1952, 202-204. *Corinth* XV, 14. *Agora* VIII, 57. *Hesperia* 30, 1961, 369, πίν. 84. Ν. Μποζάνα-Κούρου, Ἀργῖτες, Κορίνθιοι ἢ Ἐλευσίνιοι(?), *Πρακτικά Γ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, Καλαμάτα, 8-15 Σεπτ. 1985* (1987-8), 61. Τῆς ἰδίας, Ἀ propos de quelques ateliers de céramique fine, non tournée de type "argien monochrome", *BCH* 111, 1987, I. Études, 32, 41, καὶ Handmade Pottery and Trade: the Case of the "Argive Monochrome Ware, εἰς *Proceedings of the 3rd Symposium on Ancient Greek and Related Pottery, Copenhagen, Aug. 31 - Sept. 4, 1987* (1988), 314-322, ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι τὰ χειροποίητα αὐτὰ ἀγγεῖα περιεῖχαν ὅπιο.

ἀνήκει στην πρώιμη πρωτοκορινθιακή (720-690 π.Χ.)³, ὁ A14, ὡσειδῆς μὲ διακόσμηση σκύλων ποὺ τρέχουν, στὴ μέση ὥς καὶ ὕστερη πρωτοκορινθιακή (690-640 π.Χ.)⁴, καὶ ὁ A15, ὡσειδῆς μὲ διακόσμηση φολίδων, στὴν ὕστερη πρωτοκορινθιακή (650-640 π.Χ.) ὥς καὶ τὴ μεταβατικὴ περίοδο (640-625 π.Χ.)⁵. Τὴν ἀττικὴ παραγωγὴ στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. ἀντιπροσωπεύει ἡ τριφυλλόστομη οἰνοχόη A16 (πίν. 8), ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ διαδεδομένα σχήματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ποὺ χρονολογεῖται στὴ μέση πρωτοαττικὴ περίοδο (675-650 π.Χ.)⁶.

Τὰ ὑπόλοιπα ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς χρονολογοῦνται στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 7ου καὶ στὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ὁ ἀττικὸς κρατηρῖσκος A17 (πίν. 8) τοῦ β' μισοῦ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., μὲ τὴ λιτὴ ταινιωτὴ διακόσμηση, ἀνήκει στὴ semi-glazed κεραμεικῇ⁷. Τὰ ἀγγεῖα αὐτοῦ τοῦ τύπου —σκυφοειδῆ, ἀμφορεῖς, οἰνοχόες καὶ λεκάνες— ἀπαντῶνται καὶ ἀλλοῦ, καὶ ἰδιαίτερα στὴ Σάμο⁸. Ἀντιπροσωπευτικὰ τῆς πρώιμης κορινθιακῆς κεραμεικῆς (625-600 π.Χ.) εἶναι τὰ ἀλάβαστρα A18-21 (πίν. 8) ποὺ διακοσμοῦνται μὲ γραμμικὰ σχέδια (A18) ἢ μὲ ζῶα καὶ πτηνὰ —λιοντάρι, σειρῆνες, κύκνο (A19-21)⁹. Τὰ παλαιότερα ἀπὸ αὐτά, A18 καὶ A20, διατηροῦν ἀκόμη ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ τῆς πρωτοκορινθιακῆς κεραμεικῆς καὶ θὰ μπορούσαν νὰ ἀνήκουν καὶ στὴ μεταβατικὴ περίοδο (640-625 π.Χ.). Στὴν πρώιμη κορινθιακὴ περίοδο ἀνήκουν ἐπίσης ὁ σφαιρικὸς ἀρύβαλλος A22, μὲ τὴ γραμμικὴ διακόσμηση¹⁰, καὶ ὁ A27, μὲ τὸ σύνθετο ἀνθέμιο (πίν. 8)¹¹. Στὴν ἴδια ἐποχῇ, ὥς καὶ τὴ μέση κορινθιακὴ, θὰ μπορούσαν νὰ χρονολογηθοῦν καὶ

3. Payne, *Necrocorinthia*, πίν. 1(1). *AJA* 46, 1942, 26, εἰκ. 1(47.3). *CVA Oxford* 2, IIIC, 3, πίν. 1(2), 3(6). Τὸ pointed snake ἀπαντᾶται συχνὰ ἀπὸ τὴν ὕστερη γεωμετρικὴ καὶ τὴν πρωτοκορινθιακὴν περίοδο, βλ. π.χ. Von Freytag, *AM* 89, 1974, πίν. 6(4), καὶ *Corinth XV*₃, πίν. 12 (220, 224).

4. Οἱ πρωτοκορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι μὲ διακόσμηση σκύλων ποὺ τρέχουν ἀπαντῶνται ἀπὸ τὴν ὕστερη φάση τῆς μέσης πρωτοκορινθιακῆς περιόδου (675-650 π.Χ.), βλ. π.χ. *ASAtene* 21-22, 1959-60, 17, εἰκ. 6c, 7b. Ἐπιβιώνουν μὲ ραδινότερο σχῆμα καὶ χωρὶς ἀκτίνες στὴ βάση, ἕως τὸ γ' καὶ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. (βλ. ὅπ., 17, εἰκ. 6g, 48, εἰκ. 33b, καὶ 31, εἰκ. 22b). Γιά τὴν ἐξέλιξη τῶν ἀρύβαλλων μὲ σκύλους ποὺ τρέχουν, βλ. καὶ C. Neef, *Protocorinthian Subgeometric Aryballoi* (1987), 173-183 (Stream C), 184-222 (Stream D).

5. Payne, *Necrocorinthia*, 22, εἰκ. 8A, 286, ὁμάδα B, τύπος I. *ASAtene* 21-22, 1959-60, 47, εἰκ. 32a. *Corinth XV*₃, πίν. 17(339), ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

6. *Kerameikos VI*₁, 173, ὅπου ἡ οἰνοχόη A16 μνημονεύεται μαζὶ μὲ παρόμοια οἰνοχόη (*Kerameikos VI*₂, 422, πίν. 8, Inv. 1154) καὶ χρονολογοῦνται καὶ οἱ δύο στὸ 700-680 π.Χ. Στὸ *AA* 1935, 410, εἰκ. 5, ὁ Greifenhagen τὶς χρονολογεῖ στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Παρόμοιες οἰνοχόες βρέθηκαν σὲ τάφους τοῦ Φαλήρου τοῦ β' τετάρτου τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., βλ. *AJA* 46, 1942, 37, 49, εἰκ. 19(48.3), 20(62.3), 21(32.5).

7. E. Brann, *Hesperia* 30, 1961, 316, πίν. 78(H25), 81 (H53-54). *Agora VIII*, πίν. 7(122), 9(151).

8. G. Kopcke, *AM* 83, 1968, 266, εἰκ. 16(44) καὶ πίν. 102(1).

9. Γιά τὸ ἀλάβαστρο A18, βλ. Payne, *Necrocorinthia*, 284, ὁμάδα C, τύπος I, εἰκ. 121B(376). *Corinth XV*₃, πίν. 63 (1559), ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Γιά τὸ ἀλάβαστρο A19, βλ. Payne, ὅπ., 281, ὁμάδα A (ἀρ. 208-244), πίν. 17(7, 12). Γιά τὴν παράσταση λιονταριοῦ ἀσσυριακοῦ τύπου, βλ. Payne, ὅπ., 68, εἰκ. 14B, πίν. 18(4), 19(2), 25(3), 26(7). *Corinth XV*₃, πίν. 23 (454-456). Γιά τὸ ἀλάβαστρο A20, βλ. Payne, ὅπ., 282, ὁμάδα A (ἀρ. 327-341). *Corinth XV*₃, πίν. 24(487). Γιά τὸ ἀλάβαστρο A21, βλ. Payne, ὅπ., 282, ὁμάδα A (ἀρ. 291-307). *Corinth XV*₃, πίν. 24(468). Γιά τὴν παράσταση τοῦ κύκνου, βλ. *ASAtene* 21-22, 1959-60, εἰκ. 67b.

10. Payne, *Necrocorinthia*, 291, εἰκ. 127(641), τύπος II, σχῆμα B1, ὁμάδα J. *Corinth XV*₃, πίν. 63(1551).

11. Payne, *Necrocorinthia*, 287, τύπος II, σχῆμα A(485A) καὶ σχέδιο σ. 147, εἰκ. 54(D). *Corinth XV*₃, πίν. 22(419), ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

οί ἀρύβαλλοι A23-26 (πίν. 8) ποὺ διακοσμοῦνται ἀντίστοιχα μὲ πάνθηρα¹², πετεινό¹³, σκύλο¹⁴ καὶ κωμαστές¹⁵, ἐνῶ ὁ ἀρύβαλλος A29 (πίν. 9), μὲ τοὺς ὀπλίτες¹⁶, καὶ ὁ A28 (πίν. 9), μὲ τετράφυλλο ρόδακα¹⁷, ἀνήκουν στὴ μέση κορινθιακὴ περίοδο (600-575 π.Χ.). Οἱ δύο μελανοὶ ἀρύβαλλοι A30-31 (πίν. 9) ἐκπροσωποῦν τὰ ἰωνικὰ bucchero, γνωστὰ κυρίως ἀπὸ τὸ Ἱεραῖο τοῦ Ἰλίου, τὴ Ρόδο καὶ τὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, ποὺ μιμοῦνται τὰ σχήματα τῶν κορινθιακῶν ἀγγείων καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 7ου ὡς τὸ α' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.¹⁸

Τέλος, τὰ τεμάχια A32-38 (πίν. 9) ἀνήκουν σὲ πρώιμους ἀττικοὺς χειροποίητους ἄβαφους λύχνους, ὅμοιους μὲ ἐκείνους ποὺ ἔχουν βρεθεῖ στὴν Ἀγορὰ καὶ τὸν Κεραμεικὸ, ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 7ου ὡς καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Συγκεκριμένα, τὰ τεμάχια A32-36, μὲ κάθετη λαβή, ἀνήκουν στὸν τύπο 2 B(16) κατὰ τὸν Howland, ποὺ ἀπαντᾶται στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ τὸ A37, μὲ ὀριζόντια λαβή, ἀνήκει στὸν τύπο 2 B(18), συγγενῇ τοῦ τύπου 2 B(16), ποὺ ἀπαντᾶται ἐπίσης στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.¹⁹ Μεταγενέστερο εἶναι τὸ τεμάχιο A38 μὲ κάθετη λαβή, τοῦ τύπου 2 B(20), ποὺ χρονολογεῖται στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.²⁰

Τὰ ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς Α εἶναι στὸ σύνολό τους μικρὰ καὶ εὐτελῆ ὡς πρὸς τὴν κατασκευή, προσφορὲς ἀπλῶν ἀνθρώπων. Παρόμοια ἀγγεῖα βρίσκονται συχνὰ τόσο σὲ τάφους ὅσο καὶ σὲ ἱερά. Μερικὰ ὅμως ἀπὸ αὐτά, ὅπως οἱ κωνικὲς οἰνοχόες, τὰ ἀλάβαστρα καὶ οἱ ἀρύβαλλοι, θὰ μπορούσαν νὰ συνδεθοῦν μὲ τὴν τέλεση χοῶν ἢ χθόνιων τελετῶν. Σ' αὐτὸ συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι δύο ἀρύβαλλοι (A24 καὶ A29) εἶχαν

12. Γιὰ τὸ σχῆμα, βλ. Payne, *Necrocorinthia*, 290, τύπος II, σχῆμα B1, ὁμάδα E, πίν. 22(8), EC. Γιὰ τὴν παράσταση τοῦ πάνθηρα, βλ. Payne, ὅ.π., πίν. 23(2), 24(5), 26(2), EC καὶ σ. 305, εἰκ. 140(bis), MC. *Tocra* I, πίν. 8(38), EC/MC.

13. Payne, *Necrocorinthia*, 290, τύπος II, σχῆμα B1, ὁμάδα E (586-599). Γιὰ τὴν παράσταση τοῦ πετεινοῦ, βλ. Payne, ὅ.π., 76 σημ. 9, εἰκ. 20(C-E), πίν. 26(9). *Corinth XV*³, πίν. 23(422-423) καὶ πίν. 36(781-782).

14. Σπανιότατη στοὺς κορινθιακοὺς ἀρυβάλλους εἶναι ἡ παράσταση σκύλου σὲ μεγάλο μέγεθος, ὅπως στὸν ἀρύβαλλο A25. Ἀντίθετα, στὴν πρωτοκορινθιακὴ περίοδο εἶναι συχνὸ τὸ διακοσμητικὸ σχῆμα τῶν σκύλων ποὺ τρέχουν.

15. Payne, *Necrocorinthia*, 289, τύπος II, σχῆμα B, ὁμάδα C (528-537). *Corinth XV*³, πίν. 23(437), 37(804). Γιὰ τοὺς ἀρυβάλλους μὲ κωμαστές, βλ. καὶ Axel Seeberg, *Corinthian Comos Vases*, University of London, Institute of Classical Studies, Bull. Suppl. No. 27 (1971), πίν. Ia.

16. Payne, *Necrocorinthia*, 320, εἰκ. 160, σχῆμα B1, ὁμάδα B, ὅπου οἱ περισσότεροι ἀρύβαλλοι μὲ ὀπλίτες ἀποδίδονται στὴν ὕστερη κορινθιακὴ περίοδο. Ὁ Ure (*Aryballoi*, 22) πιστεύει ὅτι δὲν πρέπει νὰ διατηρήθηκαν μετὰ τὸ 570 π.Χ. Στὸ *Corinth XV*³, 154, πίν. 36(783), ἀποδίδονται ἐπίσης στὴ μέση κορινθιακὴ περίοδο.

17. Payne, *Necrocorinthia*, 320, εἰκ. 161(1263), σχῆμα B1, ὁμάδα F καὶ σχέδιο σ. 147, εἰκ. 54(E). *Σίνδος*, ἀρ. 421-422, μὲ ἐκτενῆ βιβλιογραφία. Οἱ περισσότεροι ἀρύβαλλοι μὲ τετράφυλλο ρόδακα χρονολογοῦνται στὸ 580-570 π.Χ. καὶ στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα, ἀλλὰ ὁ τύπος διατηρεῖται ὡς τὸ τέλος τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

18. Γιὰ τὸν ἀρύβαλλο A30, βλ. *Perachora* II, 333, πίν. 129(3495). *ASAtene* 21-22, 1959-60, 53, εἰκ. 38b. Γιὰ τὸν ἀρύβαλλο A31, βλ. *Perachora* II, 332, πίν. 129(3493-4). *AE* 1917, 208, πίν. 8. *Kinch*, *Vroulia*, 44, πίν. 31(7). Ure, *Aryballoi*, 46, πίν. 4 (99.50 καὶ 99.52).

19. *Agora* IV, 9, τύπος 2 B(16) καὶ 2 B(18), πίν. 1 καὶ 29. Βλ. καὶ *Kerameikos* XI, 13, πίν. 4(2), 5(2), 102, εἰκ. 3(16).

20. *Agora* IV, 9, τύπος 2 B(20), πίν. 1 καὶ 29. Βλ. καὶ *Kerameikos* XI, 102, εἰκ. 3(20).

κυκλικό σπάσιμο στο κέντρο του πυθμένα τους²¹. Ἀκόμη, εἶναι πιθανὸν ἡ ὑπαρξὴ τῶν λύχνων νὰ ὑποδηλώνει νυχτερινὴ τελετουργία. Ἀλλὰ καὶ ὁ κρατηρῖσκος A17 (θυμιατήρι;) ἴσως συνδέεται μὲ θέματα λατρείας, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς παρόμοιους ὑστερότερους κρατηρῖσκους τῆς Βραυρῶνος²².

ΠΥΡΕΣ Β ΚΑΙ Γ

Τὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τὶς πυρεὶς Β καὶ Γ ἐξετάζονται μαζί, γιατί καὶ οἱ δύο πυρεὶς ἀνήκουν χρονολογικὰ στὴν ἴδια περίπου ἐποχή, στὸ διάστημα δηλαδὴ ἀπὸ τὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου ὡς τὸ α' τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μὲ τὰ ἀγγεῖα τῆς πυρεὶς Γ συμπληρώνεται κυρίως ἡ σειρά τῶν μελανόμορφων ἀγγείων τῆς πυρεὶς Β, ἀλλὰ προστίθενται καὶ ὀρισμένα δείγματα τοῦ ἐρυθρόμορφου ρυθμοῦ²³. Ἀπὸ τὴν πυρεὶς Γ δὲν ἔχουν διασωθεῖ μικκύλα ἀγγεῖα, ἀντίθετα μὲ τὴν πυρεὶς Β, ὅπου ἀφθονεῖ τέτοιου εἴδους κεραμεικὰ.

Τὰ ἀγγεῖα τῆς πυρεὶς Β (139 ἀγγεῖα καὶ τεμάχια ἀναφέρονται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδη) καὶ τὰ 25 ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τῆς πυρεὶς Γ, ποὺ μπορέσαμε νὰ ταυτίσουμε, ἀνήκουν στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ., καὶ μόνον ἐλάχιστα θὰ μπορούσαν νὰ χρονολογηθοῦν στὸ α' μισὸ τοῦ 6ου αἰ. Στὰ ἀγγεῖα τῶν πυρῶν συμπεριλαμβάνονται καὶ τὸ θυμιατήρι Β1, τὸ ἐπίνειτρο Γ2 καὶ τὰ ὑποκρητήρια Β2-3 καὶ Γ1, γιατί ὡς πρὸς τὸ ὕλικό, τὸν τρόπο κατασκευῆς καὶ τὴ διακόσμηση εἶναι ἴδια μὲ τὰ ἀγγεῖα. Στὴν πλειονότητά τους τὰ ἀγγεῖα εἶναι ἀθηναϊκὰ ἢ ἀττικὰ καὶ πολὺ λίγα εἶναι κορινθιακὰ. Μερικὰ ἐπίσης ἀπὸ τὰ μικκύλα ἀγγεῖα ἀνήκουν στὰ ἀργολικὰ μονόχρωμα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἀλλὰ εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἔχουν κατασκευαστεῖ στὴν Ἀττική. Τὰ περισσότερα ἀγγεῖα τῶν πυρῶν Β καὶ Γ εἶναι μεσαίου μεγέθους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πῶμα τῆς λεκανίδας Γ6 καὶ τὸν λαιμὸ τοῦ λουτροφόρου ἀμφορέα Γ9 ποὺ ἔχουν μεγάλο μέγεθος. Στὴν πυρεὶς Β ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ παρουσία μικκύλων ἀγγείων, τροχήλατων καὶ χειροποίητων, ποὺ ξεπερνοῦν σὲ ἀριθμὸ τὸ ἥμισυ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων τῆς πυρεὶς.

Ἀρκετὴ ποικιλία παρατηροῦμε καὶ ὡς πρὸς τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων. Ἀπὸ τὰ ἀνοιχτὰ ἀγγεῖα συχνότερα εἶναι τὰ μόνωτα κύπελλα (εἰκ. 5), τὰ ἄωτα καὶ οἱ «ἀλατιέρες» (εἰκ. 4), μετὰ οἱ σκύφοι καὶ οἱ κύλικες (εἰκ. 6), καὶ ἀκολουθοῦν οἱ φιάλες, τὰ πινάκια καὶ οἱ πυξίδες (εἰκ. 4). Ἀπὸ τὰ κλειστὰ ἀγγεῖα ἀντιπροσωπεύονται περισσότερο οἱ λήκυθοι καὶ οἱ ὀλπες, οἶνοχόες, πρόχοι (εἰκ. 3) καὶ πολὺ λιγότερο οἱ ἀμφορεῖς καὶ οἱ ὕδριες (εἰκ. 2). Στὰ μικκύλα ἀγγεῖα, τροχήλατα καὶ χειροποίητα (εἰκ. 7), ὑπερτεροῦν οἱ ὕδριες, οἱ σκυφίσκοι καὶ οἱ κἀνθαροι, καὶ ἀκολουθοῦν οἱ πρόχοι καὶ οἱ οἶνοχόες. Μοναδικὰ εἶναι τὸ ἀγγεῖο μὲ ἡθμό (εἰκ. 2), καὶ ἀπὸ τὰ μικκύλα ἀγγεῖα, ὁ καλαθίσκος, ὁ

21. Γιά ἀγγεῖα μὲ τρυπημένο πυθμένα γιὰ τὴν τέλεση χοῶν, βλ. B. Rafn, *The Ritual Use of Pottery in the Necropolis of Halieis*, εἰς *Ancient Greek and Related Pottery*, 308 (μὲ βιβλιογραφία). Βλ. καὶ κεφ. VI, σ. 162 σημ. 109.

22. L. Kahil, *AntK* 8, 1965, 20, πίν. 7(1). *AntK* 20, 1977, 89, καὶ *Hesperia* 50, 1981, 253. Βλ. καὶ Παλαϊοκρασσῶ, *Τερὸ Ἀρτέμιδος Μουνιχίας*, 74-82, ἰδιαίτερα 79-80 (χρῆση τῶν κρατηρῖσκων).

23. Ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα ἢ ὄστρακα δὲν καταγράφονται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδη τῶν ἀγγείων τῆς πυρεὶς Β, οὔτε βρέθηκαν στὸ Μουσεῖο μὲ ἀνάλογες ἐνδείξεις. Ὡστόσο, στὸ ἡμερολόγιο ὁ Θρεψιάδης ἀναφέρει ὅτι βρέθηκαν καὶ ἐρυθρόμορφα ὄστρακα μαζί μὲ τὰ μελανόμορφα. Καὶ ὁ Φίλιος (*ΠΑΕ* 1883, 61) ἀναφέρει τὴν ἀνεύρεση λίγων ἐρυθρόμορφων ὄστράκων στὸν χώρο τῆς πυρεὶς Γ.

ἀσκὸς καὶ ὁ γαμικὸς λέβητας (εἰκ. 7, πίν. 42). Ἀπαντῶνται ἐπίσης πλαστικά ἀγγεῖα καὶ κύβοι. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ παρουσία λύχνων τροχήλατων, μελαμβαφῶν κυρίως, ἀλλὰ καὶ χειροποιήτων (εἰκ. 5).

Ὡς πρὸς τὴ διακόσμηση ὑπερτεροῦν τὰ μελανόμορφα ἀγγεῖα (B1-26, Γ1-17), λιγότερα εἶναι τὰ μελαμβαφῆ (B27-49, Γ22) καὶ τὰ διακοσμημένα μὲ ταινίες (B50-62, Γ23), καὶ πολὺ λιγότερα τὰ ἐρυθρόμορφα (Γ18-21) καὶ τὰ ἄβαφα ἀδιακόσμητα (B63). Μοναδικὸ δείγμα πολυχρωμίας ἀποτελεῖ ἡ φιάλη B4. Ἀκόμη, ἀπὸ τὰ μικκύλα τροχήλατα ἀγγεῖα τὰ περισσότερα (B71-77, B79-94, B97-103) φέρουν διακόσμηση ἀπλή, μὲ φύλλα κυρίως, ἐνῶ ἀρκετὰ εἶναι καὶ τὰ ἀδιακόσμητα (B65-78). Μελανόμορφος εἶναι μόνον ὁ γαμικὸς λέβητας B96, ἐνῶ πολὺ λίγα μικκύλα ἀγγεῖα εἶναι ταινιωτά (B64, B95) ἢ μελαμβαφῆ (B104-106).

Τὸ πῶς σημαντικὸ ἴσως εὕρημα ἀπὸ τὴν πυρὰ Β εἶναι τὸ θυμιατήρι B1 (πίν. 21-23, εἰκ. 1), ἐξαιρετὸ δείγμα τοῦ ἀττικοῦ μελανόμορφου ρυθμοῦ. Ἀνήκει στὸν τύπο ποὺ ἔχει ψηλὸ πόδι μὲ προεξοχή στὸ μέσον του, γιὰ νὰ διευκολύνεται ἡ μεταφορὰ του. Ὁ τύπος αὐτὸς μᾶς εἶναι γνωστὸς κυρίως στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ.²⁴ Πολὺ λίγα θυμιατήρια ἔχουν σωθεῖ, γιὰτὶ σπάνια τὰ τοποθετοῦσαν ὡς κτερίσματα στοὺς τάφους —τὰ περισσότερα ἔχουν βρεθεῖ σὲ ἱερὰ καὶ σπίτια, ὅπου δύσκολα τὰ ἀντικαθιστοῦσαν. Ὡστόσο, ὁ τύπος τους μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ παραστάσεις ἀγγείων τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.²⁵ Μὲ βάση τὰ λίγα διασωθέντα ἄρτια δείγματα²⁶, τὸ θυμιατήρι B1 ἔχει συμπληρωθεῖ ἀπὸ παλιὰ μὲ μία λεκανίδα στὴν κορυφή του, ποὺ θὰ τὴ σκέπαζε κωνικὸ διάτρητο κάλυμμα γιὰ νὰ διαφεύγει ὁ καπνός. Λεῖψανα παρόμοιας λεκανίδας διασώζει ἕνα ἄλλο ἐλλιπὲς θυμιατήρι ἀπὸ τὴν Ἑλευσίνα (ΜΕΛ 332, Π.Κ. 1239)²⁷, πανομοιότυπο ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση μὲ τὸ B1. Τὸ κομμάτι αὐτό, μὲ σαφῆ ἵχνη ἀπὸ φωτιά, βρέθηκε ἀπὸ τὸν Φίλιο σὲ παλαιότερη ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ —ἄγνωστο σὲ ποιοὶ σημεῖο— καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἀνήκει στὶς πυρές.

Τὸ θυμιατήρι B1 εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὸ γιὰ τὴν ἀρτιότητα τοῦ ζωγραφικοῦ του διακόσμου²⁸. Θρησκευτικὸ χαρακτήρα, καὶ μάλιστα διονυσιακὸ, ἔχουν κατὰ τὸν Κουρουνιώτη²⁹ οἱ παραστάσεις του. Ἀπεικονίζεται πομπὴ δύο θεῶν (Διόνυσος-Ερμῆς) καὶ δύο θεαινῶν³⁰, καθὼς καὶ ἡ συνάντησις, πιθανότατα, τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ τὴ Λητώ

24. Γιὰ τὸ σχῆμα, βλ. γενικά, Kanowski, *Shapes*, 145. Γιὰ ἀδιακόσμητα μελανὰ θυμιατήρια, βλ. *Agora* XII, 182 (1344-1358), πίν. 44, εἰκ. 11 (μὲ βιβλιογραφία), καὶ γιὰ μελανόμορφα, βλ. *Agora* XXIII, 69 (1851-1853), πίν. 119 (μὲ βιβλιογραφία).

25. K. Wigand, *BJb* 122, 1912, 41-43, πίν. III (72-77). *Agora* XII, 182 σημ. 2 καὶ 3 (μὲ βιβλιογραφία). Chr. Zaccagnino, *Il thymiaterion nel mondo greco* (1998), 68-70 (τύπος A2).

26. Στὸ Ἑθνικὸ Μουσεῖο ὑπάρχουν δύο ἀκέραια θυμιατήρια, τὸ ἕνα (EM 2399) ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια καὶ τὸ ἄλλο (EM 2241) πιθανὸν ἀπὸ τὴν Τανάγρα. Βλ. Κουρουνιώτης, *Θυμιατήρια*, 212, εἰκ. 19.

27. Κουρουνιώτης, *Ἑλευσίς*, 86, εἰκ. 58. Τοῦ ἰδίου, *Θυμιατήρια*, 206, εἰκ. 3-4, 10-12, ἀρ. κατ. 1239. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. III, σ. 61.

28. Ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἑλευσίνος προέρχεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θυμιατήρι ΜΕΛ 332, καὶ ἕνα ἄλλο μελανόμορφο κομμάτι ἀπὸ κυλινδρικό πόδι (θυμιατήρι πιθανότατα) μὲ παράστασις πομπῆς ἑξὶ μορφῶν. Βλ. Κουρουνιώτης, *Θυμιατήρια*, 206, 210, εἰκ. 3-4, 10-13. Γιὰ ἄλλα διακοσμημένα θυμιατήρια ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, βλ. *Agora* XII, 182 σημ. 5, καὶ *Agora* XXIII, 69, πίν. 119 (1851-1853), μὲ βιβλιογραφία.

29. Κουρουνιώτης, *Θυμιατήρια*, 207, 215.

30. Κατὰ τὸν Κουρουνιώτη (*Θυμιατήρια*, 209) εἶναι ἰσοτίμες θεὲς καὶ ὄχι μαινάδες, ἐνῶ ὁ Μυλωνᾶς (*AE* 1960, 88) τὶς ταυτίζει μὲ τὴν Ἀριάδνη καὶ τὴ Σεμέλη. Ἴσως θὰμποροῦσαν νὰ ταυτιστοῦν καὶ μὲ τὴ Λήμπτρα καὶ τὴν Κόρη, σύμφωνα μὲ παρόμοια παράστασις σὲ σκύφο τοῦ Ξενοκλέους (βλ. Kérenyi, *Eleusis*, 35, εἰκ. 5).

καὶ τὴν Ἀρτέμιδα. Ἡ ἀρματοδρομία στὴ βάση τοῦ ἔχει ἐπίσης θρησκευτικὴ σημασία, μιὰ καὶ ἀρματοδρομίαις γίνονταν συνήθως μετὰ τὴν εὐκαιρία ἢ ὡς ἐπακόλουθο θρησκευτικῶν τελετῶν ἢ ἐπιτάφιων ἀγώνων³¹. Τὸ θυμιατήρι B1 καὶ τὸ πανομοιότυπο ΜΕΛ 332 (Π.Κ. 1239) θὰ πρέπει, κατὰ τὸν Κουρουνιώτη, νὰ προσορίζονταν ἀρχικὰ γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ ἀργότερα νὰ χρησιμοποιήθηκαν καὶ σὲ τελετὲς πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης. Ἕνα χάλκινο θυμιατήρι ρωμαϊκῶν χρόνων ποὺ βρέθηκε στὸ ἱερό, μετὰ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ στὸν Διόνυσο «παραπαίζοντα», συνηγορεῖ, κατὰ τὸν Κουρουνιώτη³², ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ Διονύσου στὸν ἑλευσινιακὸ χῶρο καὶ τῆς σχέσης τοῦ μετὰ τὶς ἑλευσίνιες θεές. Ἀντίθετα, ὁ Μυλωνᾶς³³ πιστεύει ὅτι ἡ παρουσία θεῶν καὶ θεαινῶν σὲ πομπές, ὅχι μόνον ἑλευσινιακές —ὅπως ἡ πομπὴ στὸ θυμιατήρι B1— εἶναι κοινὸ θέμα τῆς ἀγγειογραφίας τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. καὶ δὲν σημαίνει ὅτι οἱ θεότητες αὐτὲς συλλατρεύονταν μετὰ τὶς θεότητες τῶν ἱερῶν στὰ ὁποῖα βρέθηκαν. Τέλος, ἡ χαρακτηριστικὴ τεχνοτροπία τῶν μορφῶν μᾶς ὁδηγεῖ νὰ θεωρήσουμε τὸ θυμιατήρι B1 ὡς ἔργο ἑνὸς ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ζωγράφους τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ποὺ κινοῦνται στὸν κύκλο τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένους, ἢ πιθανὸν ὡς ἔργο τοῦ Ζωγράφου τοῦ Προιάμου³⁴.

Συχνὴ εἶναι ἡ παρουσία ὑποκρητηρίων (B2, B3, Γ1) στὶς πυρὲς τῆς Ἑλευσίνος³⁵. Τὰ ἀγγεῖα αὐτά, ποὺ χρησιμεύουν ὡς στηρίγματα ἄλλων, ὀξυπύθμενων κυρίως ἢ μετὰ στρουγγυλὸ πυθμένα, ἀγγείων, εἶναι γνωστὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Ἀττικῆς γενικότερα³⁶. Πάντως, ἐπεὶδὴ ἀπαντῶνται συχνὰ στὸ ἑλευσινιακὸ ἱερό καὶ τὸ σχῆμα τοὺς θυμίζει τὸν ψηλὸ κυλινδρικό πόλο, ποὺ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ κάλυμμα

31. Κουρουνιώτης, *Θυμιατήρια*, 212. Γιὰ παραστάσεις ἐπιτάφιων ἀγώνων μετὰ ἀρματοδρομίας, βλ. *Kerameikos* IX, 40, ὅπου βιβλιογραφία. Βλ. καὶ L. Roller, *Funeral Games in Greek Art*, *AJA* 85, 1981, 107-119, ιδίως 110, 114 γιὰ ἀρματοδρομίας.

32. Κουρουνιώτης, *Θυμιατήρια*, 215. Ὁ Metzger (*BCH* 68-69, 1944-45, 328) θεωρεῖ ἐπίσης τὶς παραστάσεις ποὺ φέρει τὸ θυμιατήρι B1 ὡς τὴν ἀρχαιότερη μαρτυρία γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Διονύσου στὸν ἑλευσινιακὸ κύκλο.

33. Γ. Μυλωνᾶς, *Ἑλευσίς καὶ Διόνυσος*, *AE* 1960, 89-90 (μετὰ βιβλιογραφία). Καὶ ὁ Shapiro, τελευταῖα (*Art and Cult*, 87), συμφωνεῖ μετὰ τὸν Μυλωνᾶ ὅτι οἱ λατρεῖες τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Διονύσου, στὴν ἀρχαῖκή τουλάχιστον ἐποχὴ, ἦταν ξεχωριστές, ἂν καὶ συγγενεῖς. Γιὰ τὴν σχέσιν τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Διονύσου, βλ. καὶ Woysch-Méautis, 72-73 (μετὰ βιβλιογραφία).

34. Boardman, *ABFV*, 110, εἰκ. 193 (στάμνος, related to the Antimenes P.), τὸ ἴδιο εἰς Beazley, *Addenda*², 73 (282.20). *CVA Oxford* 3, 23, πίν. 37(1-2), 38(1-2) (ὑδρία, related to the Antimenes P.), τὸ ἴδιο εἰς Beazley, *Addenda*², 73(281.7). *CVA Brit. Mus.* 6, III He, πίν. 88(4) (B332 ὑδρία, Priamos P.), τὸ ἴδιο εἰς Beazley, *ABV*, 333, ἀρ. 27. *CVA Brit. Mus.* 4, III He, πίν. 64(3a-3b) (B259 ὑδρία, Priamos P.), τὸ ἴδιο εἰς Beazley, *ABV*, 331, ἀρ. 12. Γιὰ τὴν παράστασιν ἀρματοδρομίας στὴ βάση, βλ. Callipolitis-Feytmans, *Louteria*, 56-59, πίν. 18, 20 (κύκλος τοῦ Ζ. τοῦ Ἀντιμένους, 520 π.Χ.). *CVA Oxford* 3, 24, πίν. 39(1) (ὑδρία, Leagros P.), 25, πίν. 40(3), ὑδρία. G. Leroux, *Vases grecs et italiques du musée archéologique de Madrid* (1912), πίν. 11(68) (ὑδρία, Ζωγράφος τοῦ Προιάμου), τὸ ἴδιο εἰς Beazley, *Addenda*², 90 (332.17). *Corinth XIII*, πίν. 93 (gr. 250-14, μικρογραφικὴ κύλικα, ὁμάδα Ρόδου 12264).

35. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραδείγματα τῶν πυρῶν Β καὶ Γ, ἓνα ἀκόμη μελανόμορφο ὑποκρητήριον, μετὰ παράστασιν τῆς Ἥρας, ἔχει βρεθῆ στὸ ἑλευσινιακὸ ἱερό τὸ 1887. Εἶναι τὸ ΜΕΛ 330 (Π.Κ. 1223). Βλ. L. Talcott, *A Stand Signed by Euthymides*, *Hesperia* 5, 1936, 66, εἰκ. 5.

36. Richter - Milne, 31, εἰκ. 54 (New York 24.97.25). L. Talcott, *Hesperia* 5, 1936, 66, εἰκ. 5. Beazley, *ABV*, 382 (1), London B167 (Acheloos P.). *Agora XXIII*, 29, πίν. 54-55 (561-586), μετὰ βιβλιογραφία.

κεφαλῆς στὶς διάφορες παραστάσεις τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ὑποστηρίχθηκε παλιότερα ὅτι τὰ ὑποκρητήρια πιθανὸν νὰ ἔχουν κάποια ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴ λατρεία τῶν δύο θεαινῶν³⁷. Εἶναι πιθανὸν νὰ ἀνήκουν καὶ τὰ ὑποκρητήρια στὴν κατηγορία τῶν πρωϊμῶν ἀγγείων —κρατῆρες, σκύφοι μὲ πόδι, γαμικοὶ λέβητες— ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ λατρεία.

Ἀπὸ τὰ τρία ὑποκρητήρια τῶν πυρῶν τὸ πρωϊμότερο εἶναι τὸ Γ1 (πίν. 25, εἰκ. 1), ποὺ χρονολογεῖται περὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὴν τεχνοτροπία τῶν μορφῶν, ἡ ὁποία μᾶς ὁδηγεῖ στὸν κύκλο τοῦ Λυδοῦ³⁸. Τὰ ἄλλα δύο μεγάλα ὑποκρητήρια Β2 καὶ Β3 (πίν. 24, 25, εἰκ. 1) ἀποτελοῦν ἐντυπωσιακὰ δείγματα τοῦ ἀττικοῦ μελανόμορφου ρυθμοῦ τῶν δύο τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἰδιαίτερα τὸ Β2, μὲ τὴν πολὺ ἐπιμελημένη ἀπεικόνιση τῶν μορφῶν καὶ τὴ στιλπνὴ βαφή, ἔχει ἀποδοθεῖ ἀπὸ τὸν Beazley³⁹ στὸν Ζωγράφο τῆς Κρήνης τῆς Μαδρίτης (520-510 π.Χ.), ποὺ εἶναι σύγχρονος μὲ τὸ ὕστερο ἔργο τοῦ Ζωγράφου τοῦ Πριάμου καὶ ἀνήκει στὸν κύκλο τῆς Ὀμάδας τοῦ Λεάγρου. Τὸ δεύτερο ὑποκρητήριο Β3, μὲ τὴ λιγότερο ἐπιμελημένη ἐκτέλεση τοῦ σχεδίου καὶ τὶς ἀδρότερες ἐγχαράξεις, ἀνήκει σὲ λίγο ὕστερότερους χρόνους, γύρω στὸ 510-500 π.Χ., καὶ ἴσως συνδέεται μὲ τὸν Ζωγράφο τοῦ Ἀντιμένους καὶ τὸν κύκλο του⁴⁰.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον τὸ σχῆμα ἀλλὰ καὶ οἱ παραστάσεις τῶν ὑποκρητηρίων αὐτῶν ποὺ συνδέθηκαν μὲ τὶς λατρευόμενες στὸ ἱερὸ θεότητες, τὴ Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη. Ἔτσι, ἡ παράσταση τοῦ Γ1 ἐρμηνεύεται ὡς σκηνὴ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων⁴¹. Οἱ μύστες, μὲ κλάδους μυρτιάς, πλησιάζουν «ἐν πομπῇ» τὶς θεές —ἡ Δήμητρα ἐνθρονη, καὶ ὄρθια μπροστά της ἡ Περσεφόνη— ποὺ φοροῦν καὶ οἱ δύο τοὺς ἱεροὺς πόλους. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ παράσταση στὰ ὑποκρητήρια Β2 καὶ Β3: ἀπεικονίζεται συνάθροιση θεῶν καὶ ἀναχώρηση ἢ ἀφιξη τεθρίππου ἄρματος θεᾶς. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι πολὺ ἀγαπητὸ στὴν ἀγγειογραφία τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. καὶ ἔχει πολλὰς ὁμοιότητες μὲ τὶς ἐπίσης δημοφιλεῖς παραστάσεις τῆς ἀναχώρησης καὶ τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ πολεμιστῆ, καθὼς καὶ τῆς ἀποθέωσης καὶ ἀναχώρησης τοῦ Ἡρακλέους γιὰ τὸν Ὀλύμπο⁴². Στὰ

37. L. Talcott, *Hesperia* 5, 1936, 67 σημ. 1. Βλ. καὶ Shapiro, *Art and Cult*, 83. Παρόμοιοι ψηλοὶ πόλοι συνηθίζονται καὶ στὰ βοιωτικὰ σανιδόσχημα εἰδῶλια «παπάδες». Ὁ Boehlau (*JdI* 3, 1888, 342) ὑπέθεσε ὅτι οἱ πόλοι αὐτοὶ ἀκολουθοῦν αἰγυπτιακὰ πρότυπα, ἐνῶ ἡ Simon (*Götter*, 58) τοὺς συνέδεσε μὲ τὴν Ἥρα καὶ τὸν «πυλῶνα», ἀναθηματικὸ στὴν Ἥρα κυλινδρικό σκεῦος, στολισμένο μὲ κλάδους καὶ φρούτα.

38. Συγγενικὸ στὴν τεχνοτροπία εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Ζωγράφου τῆς Ἐλευσίνας 397, ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Λυδοῦ. Βλ. παρακάτω, σ. 102 σημ. 231, τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν πίνακα Γ29 (πίν. 45).

39. Beazley, *ABV*, 335(2), P. of the Madrid Fountain.

40. CVA Brit. Mus. 6, πίν. 82 (2, 3: ὑδρίες Β318, Β319), 82(4) καὶ 85(1), ὑδρία Β320. Γιὰ τὴν ὑδρία Β318, βλ. καὶ Beazley, *ABV*, 277(9), Manner of Antimenes P. Γιὰ τὴ Β320, βλ. καὶ Beazley, *ABV*, 364(49), Leagros Group. CVA Oxford 3, 25, πίν. 37(7, 8), 39(3, 4), ὑδρία 1965.108. Γιὰ τὴν ἴδια ὑδρία, βλ. καὶ Beazley, *ABV*, 333(25), καὶ *Paralipomena*, 146, Priamos P. Brommer, *Vasenlisten*³, 196 (7), Priamos P. Πολὺ συγγενικὴ ὡς πρὸς τὸ θέμα εἶναι καὶ ἡ παράσταση ἀναχώρησης ἄρματος σὲ θραῦσμα ὑποκρητηρίου τῆς Ἀγορᾶς, βλ. *Agora XXIII*, πίν. 54(565). Βλ. καὶ τὴν ὑδρία Würzburg 308, Beazley, *ABV*, 267(19), Antimenes P.

41. Metzger, *Imagerie*, 21 (41), πίν. VI-VII (Les couples éleusiens: a. Déméter et Coré). Lehnstaedt, *Prozessionsdarstellungen*, 111, 114. A. Peschlow-Bindokat, Demeter und Persephone in der attischen Kunst, *JdI* 87, 1972, 76 (V49).

42. Γιὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ πολεμιστῆ, βλ. W. Wrede, Kriegers Ausfahrt in der archaisch-griechischen Kunst, *AM* 41, 1916, 221 κ.ε. Γιὰ τὴν ἀποθέωση τοῦ Ἡρακλέους στὸν Ὀλύμπο (ἀναχώρηση μὲ ἄρμα), βλ. Mingazzini, 419 (τύποι I-IV). Brommer, *Vasenlisten*³, 159-169. LIMC V, 121. Γιὰ τὶς παραστάσεις στὸν 4ο π.Χ. αἰ., βλ. Metzger, *Représentations*, 210-224. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 85 σημ. 115.

υποκριτήρια τῆς Ἑλευσίνος ἡ ἡνίοχος θεὰ πιθανὸν νὰ εἶναι ἡ Δήμητρα, ὅπως συμβαίνει σὲ ὅμοιες παραστάσεις ἀγγείων — ὄστρακο ἀμφορέα ἀπὸ τὸ Reggio, ὑδρία τοῦ Würzburg — ὅπου ἡ ταυτότητα τῆς θεᾶς ἐπιβεβαιώνεται μὲ σύμβολα ἢ μὲ ἐπιγραφή⁴³. Ὁ Nilsson καὶ ἡ Simon ἐρμηνεύουν ἀντίστοιχα τὶς παραστάσεις αὐτὲς ὡς ἀναχώρηση τῆς Δήμητρος ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἑλευσίνος, μὲ σκοπὸ τὴ διάδοσιν τοῦ σίτου, ἢ ὡς ἐπιστροφὴ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης στὸν Ὀλυμπο, μετὰ τὴν εὐτυχὴ συνάντησίν τους⁴⁴. Ὁ Metzger, ἀντίθετα, θεωρεῖ ὅτι στὸ ὄστρακο ἀμφορέα ἀπὸ τὸ Reggio παριστάνεται ἡ ἄφιξη τῆς θεᾶς Δήμητρος στὴν Ἑλευσίνα ὡς ἐπιφάνεια θεότητας πιθανόν παρόμοια ἐρμηνεῖα δέχεται καὶ γιὰ τὴν παράσταση τοῦ υποκριτηρίου B2, ποὺ τὸ συμπεριλαμβάνει στὰ ἀγγεῖα ποὺ εἰκονίζουν ἐπεισόδια τοῦ ἐλευσινιακοῦ κύκλου καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἀναχώρηση ἢ ἄφιξη τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης⁴⁵. Ἐνδιαφέρουσα ἀποψη γιὰ τὴ σκηνὴ στὸ ὄστρακο ἀμφορέα ἀπὸ τὸ Reggio ἔδωσε τελευταῖα ὁ Shapiro, ποὺ τὴν ἐρμήνευσε ὡς ἄφιξη τῆς θεᾶς Δήμητρος στὴν Ἀθήνα γιὰ τὴ μύση τοῦ Ἡρακλέους στὰ Μικρὰ Μυστήρια⁴⁶. Ἡ Knigge ἐρμηνεύει ἀνάλογες παραστάσεις σὲ ληκύθους τοῦ πρώτου κυρίως 5ου π.Χ. αἰ. ὡς ἀναχώρηση τῆς Περσεφόνης γιὰ τὸν Κάτω Κόσμο, ἀφοῦ προηγουμένως ἀποχαιρετῇ τὴ θρηνούσα μητέρα της, ποὺ εἰκονίζεται καθιστὴ μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄρμα⁴⁷. Πιστεύουμε ὅτι στὰ υποκριτήρια B2 καὶ B3 εἰκονίζεται ἡ ἀναχώρηση τῆς Δήμητρος ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο — παρίστανται καὶ ἄλλοι θεοὶ μὲ προσωποπὸ τὸν Ἑρμῆ — μὲ σκοπὸ τὴν ἀναζήτησιν τῆς κόρης της, παράσταση σύμφωνη καὶ μὲ τὸν Ὑμνο, στ. 92-93: «νοσφισθεῖσα θεῶν ἀγορὴν καὶ μακρὸν Ὀλυμπον ὥχετ' ἐπ' ἀνθρώπων πόλιας καὶ πίοινα ἔργα».

Μοναδικὸ εὑρημα γιὰ τὸ ἱερὸ εἶναι τὸ ἐπίνητρο (ἢ ὄνος) Γ2 μὲ παραστάσεις ἀμαζόνων (πίν. 26, εἰκ. 1). Ἐπίνητρα μελανόμορφα, ἐρυθρόμορφα ἢ ἀδιακόσμητα, μὲ πλαστικὲς γυναικεῖες κεφαλὲς στὸ κλειστὸ ἄκρο τους, ἔχουν βρεθεῖ σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἀττικῆς (Ἀθήνα, Βραυρῶνα, Θορικό), στὴν Κόρινθο κ.ά.⁴⁸ Τὸ ἐπίνητρο Γ2, καθὼς καὶ

43. Στάχυα κρατᾷ ἡ θεὰ στὸ ὄστρακο ἀμφορέα ἀπὸ τὸ Reggio, βλ. Beazley, *ABV*, 147(6), Exekias. Metzger, *Imagerie*, 8(2), πίν. I(2), II. Μὲ ἐπιγραφή ἀναγνωρίζεται ἡ Δήμητρα στὴν ὑδρία τοῦ Würzburg 308, βλ. Beazley, *ABV*, 267 (19), Antimenes P. Simon, *Götter*, 111, εἰκ. 104. Metzger, *Imagerie*, 9(3).

44. Nilsson, *GGR* I³, 860 (Reggio). Simon, *Götter*, 110 (Würzburg). Ἡ A. Peschlow-Bindokat, *JdI* 87, 1972, 72-74, συμφωνεῖ μὲ τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ Nilsson γιὰ τὴν παράσταση στὸν ἀμφορέα τοῦ Reggio, ἀλλὰ ἀμφισβητεῖ τὴ σύνδεσιν τῆς ὑδρίας τοῦ Würzburg μὲ ἐλευσινιακὲς παραστάσεις.

45. Metzger, *Imagerie*, 10. Τὴν ἀποψη τοῦ Metzger (ἄφιξη τῆς Δήμητρος στὴν Ἑλευσίνα) ἀποκρούει ἡ A. Peschlow-Bindokat, *JdI* 87, 1972, 73 σημ. 66.

46. Shapiro, *Art and Cult*, 78-80.

47. Kerameikos IX, 41. Ἀντίθετα, στὸν Ὀμηρικὸν Ὑμνον εἰς Δήμητρα, στ. 375-385, ἀναφέρεται ἡ ἄφιξη τῆς Περσεφόνης ἀπὸ τὸν Κάτω Κόσμο μπροστὰ στὸν ναὸ τῆς Δήμητρος μὲ τὸ χρυσὸ ἄρμα τοῦ Ἀδν ποὺ τὸ ὀδηγεῖ ὁ Ἑρμῆς.

48. Γενικὰ γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἐπινήτρου ἢ ὄνου, βλ. M. Lang, *Die Bestimmung des Onos or der Epinetron* (1908). R. Carl, Ὀνοι πῆλιννοι, *AE* 1892, 247-255. P. Benbow, *Epinetra* (diss. Harvard) 1975, καὶ εἰδικότερα: *Agora* XII, 230, πίν. 96 (1995-1999), θραύσματα ἀπὸ ἀδιακόσμητα οἰκιακὰ ἐπίνητρα, καὶ *Agora* XXIII, 69 (1848-1850), πίν. 118, θραύσματα ἀπὸ διακοσμημένα ἐπίνητρα (μὲ βιβλιογραφία). Ἐπίσης, βλ. L. Kahil, Quelques vases du sanctuaire d'Artémis à Brauron, *AntK Beih.* 1, 1963, 12, πίν. 5(1-4). *Thorikos* VII, 1970/71, 67, εἰκ. 24 (TC 11572). *Corinth* XVIII, 142, πίν. 36(329). *CVA* Kiel 1, 60, πίν. 27(10-11), μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία.

ένα όμοιο από την Αθήνα (EM 2184) αποδίδονται από την Haspels⁴⁹ στον Ζωγράφο της Σαπφούς και, συνεπώς, χρονολογούνται στα τέλη του 6ου ή τις αρχές του 5ου π.Χ. αι.

Στα τέλη του 6ου - αρχές 5ου π.Χ. αι. χρονολογείται και η κύλικα Γ3 (πίν. 27, εικ. 6), διακοσμημένη με ομάδες καθιστών γυναικών σε έορταστική, διονυσιακή(ς), σκηνή. Ανήκει στον τύπο της όφθαλμωτής κύλικας (E2 κατά τον Ure⁵⁰ ή B κατά τον Boardman⁵¹) που έχει έναίιο καμπύλο περίγραμμα από το χείλος έως τη βάση, λουλούδι ή φύλλο ή δελφίνι κάτω από τις λαβές, και μετάλλιο, χωρίς διακοσμημένο πλαίσιο, στον πυθμένα της. Ο τύπος αυτός της κύλικας απαντάται από τα τέλη του 6ου ως τα μέσα του 5ου π.Χ. αι.⁵² Η Γ3 συνδέεται με τον Ζωγράφο του Αίμονος ή τον κύκλο του.

Στις πυρές της Έλευσίνος βρέθηκαν επίσης δύο μεσόμφαλες φιάλες, ή πολύχρωμη B4 και ή μικροσκοπική Γ4. Η B4 (πίν. 28, εικ. 4) αποτελεί ένα από τα ωραιότερα δείγματα της πολύχρωμης τεχνικής Six. Η τεχνική αυτή απαντάται σε διάφορα σχήματα αγγείων και συνδυάζει χαρακτηριστικά της μελανόμορφης αγγειογραφίας (επίθετα χρώματα, έγχαραξεις) με το μαύρο βάθος της έρυθρόμορφης κεραμεικής, ενώ τα διακοσμητικά της θέματα έχουν ιωνική προέλευση⁵³. Η μεσόμφαλη φιάλη ήταν αρχικά μεταλλικό αγγείο και είχε ως πρότυπο ανάλογα αγγεία από την Ανατολή⁵⁴. Οί πήλινες φιάλες είναι μεταγενέστερες και είναι συνήθως μικρών διαστάσεων, μελαμβαφείς ή πολύχρωμες —ύπάρχουν και αρκετές μελανόμορφες και ελάχιστες έρυθρόμορφες⁵⁵. Πολύχρωμες φιάλες απαντώνται μόνον από το 520-480 π.Χ. και παρουσιάζουν τόσο μικρές διαφορές στην τεχνοτροπία, ώστε είναι δύσκολο να διακρίνουμε έξελκτικά στάδια⁵⁶. Κέντρο παραγωγής τους ήταν πιθανότατα ή Αττική⁵⁷, όπως μās επιτρέπουν να υποθέσουμε τα πολλά δείγματα που βρέθηκαν στην Ακρόπολη και την Αγορά⁵⁸,

49. Haspels, *ABL*, 104, πίν. 34(1), Appendix XI, αρ. 54. Ένας μεγάλος αριθμός επινήτρων αποδίδεται επίσης στο εργαστήριο του Ζωγράφου του Διόσφου. Βλ. και τη βιβλιογραφία παραπάνω στη σημ. 48.

50. N. Ure, Μελανόμορφοι κύλικες εκ Ριτσώνας της Βοιωτίας, *AE* 1915, 126, εικ. 18 (τάφ. 18, αρ. 72).

51. Boardman, *ABFV*, 107, εικ. 179-180.

52. Για την εξέλιξη του τύπου στον 5ο π.Χ. αι., βλ. Th. Cheliotis, A Haimonian Kylix from Tower Compound 1, *Thorikos* VII, 1970/71, 131-154.

53. Για την τεχνική Six, βλ. J. Six, Vases polychromes sur fond noir de la période archaïque, *Gazette archéologique* 13, 1888, 281. K. Rhomaios, Vasenscherben in Eleusis, *AM* 31, 1906, 196, όπου εκτενής βιβλιογραφία. Βλ. επίσης Boardman, *ABFV*, 178 και 237 (VIII), όπου βιβλιογραφία.

54. Κατά τον Luschey (*Phiale*, 31, 35, 38 σημ. 246), οί πήλινες και μετάλλινες μεσόμφαλες φιάλες εμφανίζονται στην Ελλάδα περί το 700 π.Χ. Με βάση νεώτερα ευρήματα, οί πρώτες φιάλες χρονολογούνται τουλάχιστον από τον 9ο π.Χ. αι. Βλ. E. Brann, Protoattic Well Groups, *Hesperia* 30, 1961, 334(F24), πίν. 75, 89.

55. Για μελαμβαφείς φιάλες, βλ. *Agora* XII, 105 (phiale), όπου (σημ. 3) βιβλιογραφία και για τις πολύχρωμες, δείγματα των όποιων από την Αγορά βλ. εις *Agora* XXIII, 56, πίν. 97(1430-31).

56. J. Six, *Gazette archéologique* 13, 1888, 282. Luschey, *Phiale*, 152.

57. J. Six, *Gazette archéologique* 13, 1888, 281. K. Rhomaios, *AM* 31, 1906, 196.

58. Graef - Langlotz, πίν. 87-89(1209-1219, 1242). *Agora* XXIII, 273, πίν. 97(1431), 98(1433). *Hesperia* 65, 1996, 250(34), εικ. 9, πίν. 75, Αγορά.

καθώς και στην Ἐλευσίνα⁵⁹. Ὁ Luschey⁶⁰ μάλιστα ὑποστήριξε ὅτι οἱ πολύχρωμες φιάλες πιθανὸν νὰ κατασκευάζονταν, ὅπως και οἱ μελαμβαφεῖς και οἱ μελανόμορφες, σὲ ἐργαστήρια τοῦ Νικοσθένους και τοῦ κύκλου του. Ὅμοιες φιάλες ἔχουν βρεθεῖ ἐπίσης στὴ Ρόδο, τὴ Δῆλο, τὴν Τορώνη και τὴ Ναύκρατι⁶¹.

Συχνὸ διακοσμητικὸ θέμα τῶν πολύχρωμων φιαλῶν εἶναι ἡ σειρήνα ποὺ παίζει κιθάρα ἀνάμεσα σὲ ἀνθέμια, ὅπως ἀκριβῶς εἰκονίζεται στὴ φιάλη B4. Μὲ τὸ ἴδιο θέμα διακοσμοῦνται δύο ἀκόμη πολύχρωμες φιάλες ἀπὸ τὴ Ρόδο⁶², ἐνῶ συχνότατα εἰκονίζονται σειρῆνες, πτηνὰ και γυναικεῖες κεφαλές σὲ παρόμοιες φιάλες ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη και τὴ Ρόδο⁶³. Ἄν και ἡ σειρήνα πρωτοεμφανίζεται στὴν Ἀττικὴ στὰ πρωτοαττικὰ ἀγγεῖα, ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 6ου και τὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. παίρνει μίαν ἰδιότυπην μορφή, ὅπου εἶναι φανερὲς οἱ ἀνατολικο-ἰωνικὲς ἐπιδράσεις: παριστάνεται μὲ τὸ ἓνα φτερό ὑψωμένο και μὲ τὸ ἓνα χέρι νὰ παίζει κάποιο μουσικὸ ὄργανο (*musizierende Sirene*)⁶⁴. Ἡ ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ τύπου σειρήνας στὴ φιάλη B4, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πολύχρωμην τεχνικὴ Six, τὴ χρονολογεῖ στὰ τέλη τοῦ 6ου και στὸν πρόωμο 5ο π.Χ. αἰ.

Τὶς μεσόμφαλες φιάλες τὶς χρησιμοποιοῦσαν, ὅπως εἶναι γνωστὸ, κυρίως ὡς κύπελλα. Συχνὰ ἐπίσης τὶς δώριζαν σὲ γάμους και τὶς πρόσφεραν ὡς ἔπαθλο σὲ ἀγῶνες, ὡς ἀνάθημα στὰ ἱερὰ και ὡς κτερίσμα στοὺς τάφους. Ἦταν ἐπίσης οἱ φιάλες τὸ κατ' ἐξοχὴν σκεῦος γιὰ σπονδές ἢ γιὰ μαντεῖες⁶⁵. Τὶς πολύχρωμες εἰδικὰ φιάλες, ἐπειδὴ τὰ χρώματά τους ἦταν εὐαίσθητα και δὲν ἦταν κατάλληλες γιὰ οἰκιακὴ χρῆση, τὶς χρησιμοποιοῦσαν ἀποκλειστικὰ ὡς ἀναθήματα ἢ ὡς κτερίσματα⁶⁶. Ὁ χθόνιος χαρακτήρας ἐνισχύεται, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Jacobi⁶⁷, και ἀπὸ τὰ διακοσμητικὰ θέματα τῶν φιαλῶν —σειρῆνες ποὺ παίζουν κιθάρα, περιστέρια ἢ παγῶνια, ρόδια, κεφάλι Περσεφόνης— ποὺ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν. Ἰδιαίτερα οἱ σειρῆνες, τόσο στὴ λαϊκὴ

59. Ἐνα τεμάχιο πολύχρωμης φιάλης, ποὺ διασώζει μεγάλην κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς και τὸ πίσω μέρος πτηνοῦ (MEΛ 444α, Λ. 915), βρέθηκε τὸ 1885 στὴ ΝΑ γωνία τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ σὲ βάθος 2 μ. Βλ. K. Rhomaios, *AM* 31, 1906, 186, πίν. 17(2). Στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνας ὑπάρχουν πολλὰ ἄλλα ἀξιόλογα δείγματα παρόμοιων φιαλῶν ποὺ περιγράφει ὁ Λάσκαρης στὸν κατάλογό του (Λ. 910-911, 914-916, 918, 921). Βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές τῶν Φίλιου και Σκιᾶ, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι γνωστὸς ὁ ἀκριβὴς χρόνος και τόπος τῆς ἀνεύρεσής τους.

60. Luschey, *Phiale*, 151. Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀπόδοσης τῶν μελανόμορφων φιαλῶν σὲ ζωγράφους, βλ. *Agora* XXIII, 57 σημ. 4.

61. Salzmänn, *Camiros*, πίν. 56. *Clara Rhodos* IV, 86, εἰκ. 73, 184, εἰκ. 198-199, 288, εἰκ. 325-326, πίν. III. Ἡ φιάλη τῆς εἰκ. 326 εἰκονίζεται και στὸ *Camiros*, πίν. 56. *BMC* II, 47(B682-685), Ρόδος. *Délos* X, πίν. 52, 70, ἀρ. 641-644. Ἔργον 1986 (πανηγυρικὸ τεύχ., 1837-1987), 64, εἰκ. 27 (Τορώνη). *Naucratis* I, πίν. 5(1).

62. Salzmänn, *Camiros*, πίν. 56. *Clara Rhodos* IV, 288 ἀρ. 3, εἰκ. 325 (τάφ. 167).

63. Βλ. παραπάνω, σημ. 58 και 61.

64. Luschey, *Phiale*, 153, 161. Γιὰ παραστάσεις τῆς *musizierende Sirene* σὲ ἀγκύθους, βλ. Haspels, *ABL*, πίν. 29(3), 45(5), 48(2) σὲ οἶνοχόν, βλ. Boardman, *ABFV*, εἰκ. 286.

65. Γιὰ τὴ χρῆση τῶν φιαλῶν, βλ. γενικὰ Luschey, *Phiale*, 13-14, 150. Τοῦ ἰδίου, *RE*, Suppl. VII, 1027 κέ. Richter - Milne, 29-30. Γιὰ τὴ χρῆση τους σὲ μαντεῖες, βλ. T. Dunbabin, *BSA* 1951, 61-71.

66. K. Rhomaios, *AM* 31, 1906, 187.

67. *Clara Rhodos* IV, 21.

πίστιν ὅσο καὶ στὴν τέχνη καὶ τῇ λογοτεχνίᾳ, θεωροῦνται ὡς ἐνσάρκωση τῆς ψυχῆς τῶν νεκρῶν καί, κατὰ τὴ μυθολογία, κατοικοῦν στὸν Κάτω Κόσμο καὶ εἶναι ὑποταγμένες στὴν Περσεφόνη. Ὅσες παίζουν μουσικὸ ὄργανο καὶ τραγουδοῦν (*musizierende Sirene*) ἐρμηνεύονται ὡς δαίμονες τοῦ θανάτου ποὺ εὐφραίνονται τοὺς νεκρούς, ἢ ὡς ἐνσαρκωμένες ψυχές ποὺ μοιρολογοῦν γιὰ τὸν χαμό τους⁶⁸. Ἡ ἀνεύρεση τῆς φιάλης Β4 μὲ τὴν παράσταση τῶν σειρήνων μέσα στὸν χώρο τοῦ ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ εἶναι, ἐπομένως, ἀπόλυτα δικαιολογημένη.

Ἡ μικροσκοπική, μελανόμορφη, μεσόμορφη φιάλη Γ4 (πίν. 27, εἰκ. 4), κατάκοσμη ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ, ἀνήκει στὴν Ὁμάδα τῶν Κύκνων (*Swan Group*), ποὺ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ κύριο διακοσμητικὸ της θέμα, τὸν κύκνο. Τὰ ἀγγεῖα αὐτῆς τῆς ομάδας, ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ πρόχειρη ἀπόδοση τοῦ σχεδίου, χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ 600 π.Χ., ὅπως δείχνει πρῶμο δείγμα ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ φθάνουν ὡς τὸ γ' τέταρτο τοῦ 6ου, ἀλλὰ καὶ ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.⁶⁹ Οἱ παραστάσεις τῶν πτηνῶν στὰ ἀγγεῖα, ὅπως καὶ τῶν σειρήνων, ὑποδηλώνουν σχέση μετὰ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν⁷⁰.

Τὰ δύο μελανόμορφα πινάκια Β5 καὶ Γ5 εἶναι πλούσια διακοσμημένα στὸ ἐσωτερικὸ τους. Τὸ Γ5 (πίν. 29, εἰκ. 4), καλοψημένο καὶ μὲ στιλπνὴ βαφή, ἀποδίδεται ἀπὸ τὴν Feytmans-Callipolitis στὰ ὕστερα ἔργα τῆς ομάδας Α Ι τῶν πινακίων καὶ στὸν Ζωγράφο τοῦ Toronto 283, ποὺ συνεχίζει τὴν παράδοση τοῦ Λυδοῦ στὸ διάστημα 520-505 π.Χ.⁷¹ Τὸ θέμα τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ τοῦ πολεμιστῆ ἀποδίδεται μὲ καθαρότητα, ἐνῶ παράλληλα ἐκφράζεται ἔμμεσα ὁ φόβος τοῦ θανάτου.

Τὸ δεῦτερο πινάκιο Β5 (πίν. 28, εἰκ. 4), μὲ ρόδακες στὴν περιφέρεια καὶ πομπὴ γυναικῶν στὸν πυθμένα, εἶναι λίγο νεώτερο καὶ χρονολογεῖται στὸ 510-490 π.Χ. Ἡ Callipolitis-Feytmans τὸ κατατάσσει στὴν ὁμάδα Α ΙΙ τῶν πινακίων καὶ τὸ θεωρεῖ ἐλευσινιακὸ προϊόν⁷². Ἡ τεχνοτροπία τῆς παράστασης θυμίζει παλαιότερα πρότυπα, ἐνῶ ἡ πομπὴ θὰ πρέπει νὰ συνδέεται μὲ λατρευτικὲς ἢ νεκρικὲς τελετουργίες. Τὰ πινάκια ἀφιερώνονται σὲ ἱερά, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ γιὰ τοὺς νεκρούς, περισσότερο στὴν ταφικὴ λατρεία παρὰ ὡς κτερίσματα⁷³.

Σὲ μεγάλην λεκάνη ἀνήκει τὸ μελανόμορφο πῶμα Γ6, μὲ τὴν παράσταση τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Τρωίλου (πίν. 29, εἰκ. 4). Ἡ λεκάνη γενικὰ ἦταν οἰκιακὸ σκεῦος γιὰ τὶς τροφές

68. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν σειρήνων ὡς δαιμόνων τοῦ θανάτου, βλ. G. Weikert, *Der Seelenvogel in der alten Literatur und Kunst* (1902), 1, 13. Γιὰ τὴ *musizierende Sirene*, βλ. Weikert, ὁ.π., σ. 11. Βλ. καὶ *Kerameikos VI*, 238 σημ. 279. Woysch-Méautis, 92-99, μὲ βιβλιογραφία στὴ σ. 19.

69. Γιὰ τὸ ἐργαστήριον καὶ τὴ χρονολόγηση τῶν ἀγγείων τοῦ *Swan Group*, βλ. J. Beazley, *Hesperia* 13, 1944, 55. Beazley, *ABV*, 655. Boardman, *ABFV*, 179. Γιὰ ὅμοιες φιάλες, βλ. Beazley, *Paralipomena*, 315 (= *Tocra I*, ἀρ. 1109, εἰκ. 84), καὶ *Agora XXIII*, 56, πίν. 97(1427), α' τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ. ἡ πρωιμότερη τῆς ομάδας.

70. Γιὰ τὴ νεκρικὴ σημασία τῶν πτηνῶν, βλ. *Kerameikos VI*, 31 σημ. 75. *Kerameikos VII*, 31 σημ. 17. Scheibler, *Kerameikos book 3*, 18. Woysch-Méautis, 42-46 (μὲ βιβλιογραφία). Βλ. καὶ παρακάτω, (πίνακες πυρᾶς Α), σ. 100, σημ. 221.

71. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 124, 324 (7), εἰκ. 30 καὶ πίν. 36(7) (phase du marli-court, 520 ἕως 510-505 π.Χ.).

72. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 160, 340 (32), εἰκ. 42 καὶ πίν. 55(32) (phase des plats épais, 510-505 ἕως 500-490 π.Χ.).

73. Γιὰ τὴ χρῆση τῶν πινακίων στὴν ταφικὴ λατρεία, βλ. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 17-18.

κυρίως αλλά και για την καθαριότητα. Τὸ πρόσφεραν συνήθως ὡς δῶρο στοὺς γάμους ἢ ὡς κτέρισμα στοὺς τάφους, συναντᾶται δὲ συχνὰ καὶ στὴ λατρεία τῶν νεκρῶν⁷⁴. Ἡ κατασκευὴ τοῦ θολωτοῦ ἐσωτερικὰ πώματος Γ6 καὶ ἡ διακόσμηση μὲ ἀκτίνες ἀπαντῶνται σὲ ἀγγεῖα τοῦ 6ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.⁷⁵ Ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Τρωΐλου⁷⁶, θέμα ἀγαπητὸ στὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., εἰκονίζεται ἐδῶ μόνον ἡ σκηνὴ τῆς ἐνέδρας ποὺ ἔστησε ὁ Ἀχιλλεὺς στὸν Τρωΐλο καὶ ὅχι ἡ καταδίωξη καὶ ὁ θάνατος τοῦ Τρωΐλου. Ἡ σύγκριση τῆς παράστασης τοῦ Γ6, ὡς πρὸς τὸ θέμα καὶ τὴν τεχνοτροπία, μὲ ἄλλη παρόμοια ποὺ εἰκονίζεται σὲ πῶμα τῆς Νεαπόλεως καὶ σὲ κύλικες μᾶς ὀδηγεῖ στὸν κορινθιάζοντα Ζωγράφο C, τοῦ β' τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.⁷⁷ Ὁ μῦθος τοῦ Τρωΐλου (ἐνέδρα θανάτου) εἶναι φυσικὸ νὰ συνδέεται μὲ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν, ἀφοῦ ἀνήκει στὸν κύκλον τῶν ἐπῶν⁷⁸.

Τὸ πῶμα Γ7 μὲ τὴ μελανόμορφη παράσταση ἀρματοδρομίας πρέπει νὰ ἀνήκει σὲ πυξίδα (πίν. 30, εἰκ. 4). Τὸ σχῆμα του⁷⁹, καθὼς καὶ ἡ τεχνοτροπία τῶν ἵππων καὶ τοῦ ἡνιόχου, ποὺ μοιάζει μὲ ἐκείνη στὸ θυμιατήρι B1, ὀδηγοῦν στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ στὸν πρῶμον 5ο π.Χ. αἰ., ἐποχὴ ὅπου ἀφθονοῦν παραστάσεις ἀρματοδρομιῶν⁸⁰. Τὸ θέμα αὐτό, ὡς γνωστόν, συνδέεται μὲ τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς ἐπιτάφιους ἀγῶνες⁸¹.

Ἡ χωρὶς πῶμα σωζόμενη ἀκέραιη πυξίδα Γ8 (πίν. 30, εἰκ. 4) διακοσμεῖται μὲ λεπτοδουλεμένες σφίγγες, σειρῆνες καὶ πετεινοὺς. Ἀνήκει στὸν τύπον τῆς πυξίδας μὲ ἐλαφρῶς κοίλες πλευρές (concave-sided pyxis, Type A) ποὺ ἐμφανίζεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἀλλὰ τὰ περισσότερα δείγματα ἀνήκουν στὸ β' μισὸ καὶ στὸν πρῶμον 5ο αἰῶνα⁸². Ἡ διακόσμησή της ἔχει ἀποδοθεῖ ἀπὸ τὸν Beazley⁸³ στὸν Ζωγράφο τοῦ

74. Γιὰ τὴ χρῆση καὶ τὴν ὀνομασία τῆς λεκάνης, βλ. *Agora* XII, 164 καὶ σημ. 1. Γιὰ τὴ χρῆση τῆς στὴν ταφικὴ λατρεία, βλ. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 19.

75. *Agora* XII, 167, πίν. 41 (1226, 1229, 1234).

76. Γιὰ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Τρωΐλου, βλ. Brommer, *Vasenlisten*³, 357-361. M. Heidenreich, *Zu den frühen Troilosdarstellungen*, *AM* 4, 1951, 114. Henle, *Greek Myths*, 130-131, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα. Γιὰ παραστάσεις σὲ ἀγγεῖα τῆς Ν. Ἰταλίας, βλ. A. Cambitoglou, *Achilles and Troilos in South Italy, Πρακτικὰ τοῦ XII Διεθνoῦς Συνεδρίου Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας*, Ἀθήνα, 4-10 Σεπτ. 1983, B, (1988), 44-50, πίν. 11(1).

77. Γιὰ τὸ πῶμα τῆς Νεαπόλεως, βλ. Ch. Dugas, *Recueil Ch. Dugas* (1960), 71, πίν. 16(2), καὶ J. Beazley, *The Troilos Cup*, *Metropolitan Museum Studies* 5, 1934-36, 113 ἀρ. 82, εἰκ. 20. Παρόμοια παράσταση εἰκονίζεται στὸ «κύπελλο τοῦ Τρωΐλου» (βλ. Beazley, ὅ.π., 93, εἰκ. 1-3, καὶ Beazley, *Development*², 20, πίν. 17.1), καθὼς καὶ στὴν κύλικα τοῦ Λούβρου CA 6113 (βλ. A. Kauffmann-Samaras, *La revue du Louvre*, 1987, 342, εἰκ. 4-5, 7-9, καὶ Bridjer, *Cups*, πίν. 10h). Τὸ θέμα τοῦ Τρωΐλου ἀπαντᾶται καὶ στοὺς σύγχρονους τυρηνικοὺς ἀμφορεῖς, βλ. *CVA* Kiel 1, 28, εἰκ. 9, πίν. 9(2) καὶ 11(4) (Ζωγράφος τοῦ Προμηθέως, 570-560 π.Χ.).

78. Βλ. παρακάτω, σ. 86 σημ. 121-122 καὶ κεφ. VI, σ. 182.

79. *Agora* XII, πίν. 178(1318), 500-480 π.Χ.

80. Βλ. ἐνδεικτικὰ ἀρματοδρομίες: Langlotz, *Würzburg*, πίν. 85 (L297, πῶμα). Pottier, *Vases du Louvre*, πίν. 79 (ὕδρια F216), πίν. 84 (στάμνος F314). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 74 σημ. 34, τὴ βιβλιογραφία γιὰ ἀρματοδρομία στὸ θυμιατήρι B1.

81. D. Kurtz, *Vases for the Dead*, εἰς *Ancient Greek and Related Pottery*, 326. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 74 σημ. 31.

82. S. Rotherfurd-Roberts, *Attic Pyxis* (1978), 12, 16, εἰκ. 1b, πίν. 3(2). *Agora* XII, 174 (Type A, 1286-1290), πίν. 43, εἰκ. 11. *Agora* XXIII, 50 (Type A, 1279-1281), πίν. 90 (1283).

83. Beazley, *ABV*, 181, (49). Γιὰ τὸν Ζωγράφο τοῦ Τλήσωνος, βλ. Beazley, *Development*², 50, μὲ βιβλιογραφία στὴ σ. 100 ἀρ. 27. Βλ. ἐπίσης *Tocra* I, 96, 102, πίν. 77-78. Boardman, *ABFV*, 60.

ἀγγειοπλάστη Τλήσωνος, ἕναν ἀπὸ τοὺς καλύτερους ζωγράφους μικρογραφικῶν κυλίκων (560-530 π.Χ.), καὶ χρονολογεῖται γύρω στὸ 540 π.Χ. Ἡ παράσταση σειρήνων, σφιγγῶν, καθὼς καὶ πετεινῶν ἢ ἄλλων πτηνῶν στὰ ἀγγεῖα ὑποδηλώνει νεκρική-χθόνια σημασία καὶ χρῆση⁸⁴.

Ἀπὸ τὰ κλειστά μελανόμορφα ἀγγεῖα τῶν πυρῶν ἰδιαίτερα ἀξιόλογος, ἂν καὶ ἑλλιπής —σώζεται μόνον ὁ λαιμὸς καὶ ὁ ὦμος— εἶναι ὁ λουτροφόρος ἀμφορέας Γ9 μὲ πολύφυλλους ρόδακες στὸ χεῖλος καὶ μὲ παράσταση πομπῆς γενειοφόρων ἀνδρῶν στὸν λαιμὸ καὶ τὸν ὦμο (πίν. 31, εἰκ. 2). Μὲ βάση τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῶν μορφῶν, ὁ Beazley⁸⁵ ἀπέδωσε τὸ ἀγγεῖο στὸν Ζωγράφο τῆς Αἰώρας (Swing Painter), γύρω στὸ 540-520 π.Χ. Ἡ παράσταση τῆς πομπῆς τῶν ἀνδρῶν —φέρουν στοὺς ὦμους πιθάρια καὶ καλάθια, ἢ τρίποδες, κρατοῦν κλάδους μυρτιάς καὶ παίζουν κιθάρα καὶ αὐλό— ἐρμηνεύθηκε ἀπὸ τὸν Metzger καὶ ἄλλους ἐρευνητὲς ὡς πομπὴ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων⁸⁶. Σχετίζεται, ἐπομένως, ἄμεσα μὲ τὸ ἱερὸ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ, κύριο στοιχεῖο τῆς ἑλευσινιακῆς λατρείας. Τὴ σχέση μὲ τοὺς νεκροὺς ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ παράσταση αὐτὴ κοσμεῖ ἕνα λουτροφόρο ἀμφορέα, ἀγγεῖο δηλαδὴ ποὺ χρησιμοποιοῦται, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς γάμους, καὶ στὴν ταφὴ τῶν νεκρῶν.

Ἰδιόρρυθμο ὡς πρὸς τὸ σχῆμα εἶναι τὸ ἀγγεῖο Γ10 χωρὶς στόμιο, μὲ ἡθμὸ στὴ βάση του καὶ ἀψιδωτὴ κυλινδρική λαβή, κούφια ἐσωτερικά, μὲ ὀπὴ στὴν κορυφὴ τῆς (πίν. 30, εἰκ. 2). Γιὰ νὰ γεμίσουν τὸ ἀγγεῖο αὐτό, τὸ βύθιζαν σὲ μεγαλύτερο δοχεῖο, γεμάτο νερό, καὶ κατὰ τὴ μεταφορὰ ἔκλειναν μὲ τὸ δάχτυλο τὴν ὀπὴ τῆς λαβῆς γιὰ νὰ μὴ χύνεται τὸ νερό⁸⁷. Οἱ παραστάσεις στὴν κοιλία τοῦ ἀγγείου σχετίζονται, κατὰ τὸν Bulle⁸⁸, μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς: εἰκονίζουν στὴ μία ὄψη σκηνὴ σπορᾶς καὶ στὴν ἄλλη τὸ μυθολογικὸ ἐπεισόδιο τῆς σύλληψης τοῦ Σιλνοῦ ἀπὸ τὸν Μίδα, γιὸ τοῦ Γοργία. Κατὰ τὸν μῦθο, ὁ Μίδας, ποὺ ἐθεωρεῖτο δαίμων τῆς εὐφορίας τῆς γῆς καὶ παριστανόταν μὲ αὐτιά γαϊδάρου, φυλάκισε τὸν Σιλνὸ γιὰ νὰ μὴν κάνει κακὸ στοὺς ἀγρότες. Τελευταῖα ὅμως, ὁ Shapiro⁸⁹ ἀναγνώρισε, ἀντὶ τῆς σκηνῆς σπορᾶς, σκηνὴ θυσίας μὲ πομπὴ ἀνδρῶν, ὅπου τὸ βόδι ποὺ θὰ θυσιαστεῖ ὁδηγεῖται στὸν βωμό. Ἄσχετα ἀπὸ τὸ ἂν πρόκειται γιὰ σκηνὴ σπορᾶς ἢ θυσίας, εἶναι γεγονὸς ὅτι οἱ εἰκονιζόμενες παραστάσεις σχετίζονταν μὲ τὴν ἑλευσινιακὴ ἀγροτικὴ λατρεία. Συνεπῶς, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πιθανὸν τὸ ἀγγεῖο Γ10 νὰ ἐχρησιμοποιεῖτο γιὰ ἱεροὺς ραντισμούς (ἀγιασμούς) σὲ ἱεροτελεστίες.

84. Γιὰ τὴ νεκρική καὶ χθόνια σημασία τῶν πτηνῶν, σειρήνων καὶ σφιγγῶν, βλ. *Kerameikos* VI, 151. *Kerameikos* VI, 32 σημ. 21 (πετεινοί, σφίγγες), 238 σημ. 279 (σειρήνες). Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 68, 70.

85. Beazley, *ABV*, 309(97, Eleusis 837), Swing P. Γιὰ τὸν Ζωγράφο τῆς Αἰώρας, βλ. ἐπίσης Beazley, *Paralipomena*, 133, 97. R. Blatter, *Neue Werke des Schaukel-Malers*, AA 84, 1969, 69 κέ. (συγγενικὴ ἢ παράσταση στὴν κοιλία τῆς ὕδρας τῆς Basel, βλ. Blatter, ὅπ., σ. 74, εἰκ. 5, μὲ πομπὴ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ποὺ μεταφέρουν ὕδρες στὰ κεφάλια τους). Boardman, *ABFV*, 63, εἰκ. 142-145, μὲ βιβλιογραφία στὴ σ. 236. Τελευταῖα, Böhr, *Schaukelmaler*, 19, 50, 56, 100, πίν. 136-137(ἀρ. 132). Shapiro, *Art and Cult*, 81-82, πίν. 36d-f.

86. Metzger, *Imagerie*, 29 (67). Lehnstaedt, *Prozessionsdarstellungen*, 114-115. Böhr, *Schaukelmaler*, 50. Shapiro, *Art and Cult*, 81.

87. Γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, βλ. E. Pottier, *Nouvelles acquisitions du Louvre*, RA 34, 1899(1), 7, εἰκ. 6 (C.A. 822). R. Zahn, *Zur Midasvase aus Eleusis*, AM 24, 1899, 339-340, εἰκ. 1-3.

88. H. Bulle, *Midas und Silen*, AM 22, 1897, 387, πίν. 13.

89. Shapiro, *Art and Cult*, 87 σημ. 38, πίν. 39a.

Ἡ ἄποψη τοῦ Joubin⁹⁰ ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτά, λόγω τῆς μικρῆς χωρητικότητάς τους, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ποτιστήρια, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τοὺς ἀθλητὲς γιὰ τὴν καθαριότητά τους, δὲν νομίζουμε ὅτι ἀποκλείει μία ἀκόμη χρῆση τους στὴ λατρεία, δηλαδὴ γιὰ ἀγιασμούς. Τέλος, ἀπὸ τὴν τεχντροπία τῆς ἀπόδοσης τῶν μορφῶν, μπορούμε νὰ ἀποδώσουμε τὸ ἀγγεῖο σὲ ζωγράφο τῶν μέσων περίπου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.⁹¹

Ἀπὸ τὰ πρωιμότερα εὐρήματα τῶν ἀρχαϊκῶν πυρῶν εἶναι καὶ τὸ κομμάτι Γ11 (πίν. 30) ἀπὸ τὴν κοιλιά ὀλόβαφου, ἐνιαίου, τύπου Β, ἀμφορέα μᾶλλον παρὰ οἰνοχόης, ὅπου εἰκονίζεται μέσα σὲ ἐδαφόχρωμη μετόπη τέθριππο ποῦ ὁδηγοῦν δύο θεὲς μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ, γραμμὴν κάθετα μπροστά τους. Ἐπιγραφὲς με κόκκινο χρῶμα σπανίζουν στὰ μελανόμορφα ἀγγεῖα⁹², καὶ ἀκόμη πιὸ σπάνια κατονομάζουν πρόσωπα ἢ παραστάσεις τοῦ ἐλευσινιακοῦ κύκλου⁹³. Ἡ ἐπιγραφὴ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ στὸ κομμάτι Γ11 ἴσως ἀναφέρεται στὴν ἴδια τὴ θεὰ Δήμητρα ἢ στὴν ἐορτὴ τῶν Ἐλευσινίων⁹⁴, καὶ δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία ὅτι οἱ εἰκονιζόμενες θεὲς εἶναι ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Περσεφόνη καὶ ὅτι παριστάνεται πιθανὸν ἡ ἀναχώρησή τους γιὰ τὸν Ὀλύμπο, μετὰ τὸ αἴσιο τέλος τῶν περιπετειῶν τους⁹⁵. Ἀπὸ τὶς δύο θεές, ἡ μία στὰ ἀριστερά, ποῦ ἀνασηκώνει τὸ ἱμάτιο μακριὰ ἀπὸ τὸ πρόσωπο, ὅπως γίνεται σὲ σκηνὲς ἱερῶν γάμων, ἴσως εἶναι ἡ Περσεφόνη, ἐνῶ ἡ ἡνίοχος θεὰ θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ Δήμητρα. Ἡ γυμνὴ ἀνδρική μορφή ποῦ βαδίζει παράλληλα μετὰ τοὺς ἵππους —σώζονται μόνον τὰ πόδια της— πιθανὸν νὰ εἶναι ὁ Ἡρακλῆς ἢ ὁ πολεμιστὴς θεὸς Ἄρης, ἢ ὁ Ἑρμῆς⁹⁶ ποῦ ἐνίοτε παριστάνεται ξυπόλητος χωρὶς τὶς ἐνδρομίδες. Ἡ παράσταση ἔχει στοιχεῖα ποῦ θυμίζουν τὸ ἔργο τοῦ Σοφίλου καὶ τοῦ Κλειτίου καὶ θὰ μπορούσε νὰ χρονολογήσει τὸ ἀγγεῖο στὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου

90. A. Joubin, Une "éponge américaine" du VIe siècle avant notre ère, *RA* 34, 1899(1), 323.

91. Παρατηρεῖται συγγένεια πρὸς τὸ ἔργο τοῦ Λυδοῦ ἢ τῶν ζωγράφων τοῦ κύκλου του. Γιὰ παραλληλισμὸ τῶν μορφῶν τοῦ ἀγγείου Γ10 μετὰ ἄλλες μορφές ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Λυδοῦ, βλ. Τιβέριος, *Λυδός*, πίν. 9β καὶ 22α (γιὰ τὸν Ἑρμῆ), πίν. 7α (γιὰ ἀνδρική μορφή σὰν τὸν Μίδα, ἀλλὰ ὄρθια), πίν. 78α (γιὰ μορφή καθιστή), πίν. 51β (γιὰ γυμνὸ λογχοφόρο μετὰ τὸ ἱμάτιο στοὺς ὤμους).

92. J. Beazley - H. Payne, Attic Black-Figured Fragments from Naucratis, *JHS* 49, 1929, 262(30).

93. Ἡ A. Peschlow-Bindokat ἀναφέρει (*JdI* 87, 1972, 76) ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἐπιγραφὲς στὶς παραστάσεις τῶν ἀγγείων καὶ πινάκων τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὸ ἱερὸ καὶ ὅτι τὸ τεμάχιο Γ11, ποῦ φέρει ἐπιγραφὴ, δὲν τὸ βρῆκε στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνας. Ὡστόσο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Γ11, καὶ στὸν ἐρυθρόμορφο σκύφο Γ20 κατονομάζεται μετὰ ἐπιγραφὴ ἡ Κόρη καὶ μία χορωδός. Ἀκόμη, στὴ μελανόμορφη ὕδρια τοῦ Würzburg, μετὰ ἀναχώρηση τεθρίππου (Simon, *Götter*, 111, εἰκ. 104), κατονομάζεται μετὰ ἐπιγραφὴ ἡ Δήμητρα καὶ στὸ ὄστρακο ἀμφορέα ἀπὸ τὸ Reggio (Metzger, *Imagerie*, 8, πίν. I(2), II) κατονομάζονται μετὰ ἐπιγραφὲς καὶ ἄλλες θεότητες (Ἀθηνᾶ, Τριπτόλεμος, Πλουτοδότας).

94. Τὸ ἐπίθετο τῆς Δήμητρος «ἐλευσινία» ἀντιδιαστέλλεται, κατὰ τὸν Kerényi (*Eleusis*, 31), πρὸς τὸ «Ὀλυμπία» καὶ σηματοδοτεῖ τὴν ιδιότητά της ὡς θεᾶς τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων καὶ ὡς μητέρας τῆς Περσεφόνης. Εἶναι δυνατόν ὅμως ἡ ἐπιγραφὴ νὰ ἀναφέρεται στὴν ἀθηναϊκὴ ἐορτὴ τῶν Ἐλευσινίων, ἐορτὴ θερισμοῦ ποῦ ἐλάμβανε χώρα στὸ ἱερὸ κατὰ τὸν μῆνα Μεταγειτινίωνα. Γιὰ τὰ Ἐλευσινία καὶ τοὺς ἀγῶνες σ' αὐτά, βλ. Deubner, *Feste*, 91. Simms, *Eleusinia*, 269-279. Shapiro, *Art and Cult*, 69.

95. Ἀναχώρηση τῶν δύο θειαινῶν γιὰ τὸν Ὀλύμπο μετὰ τὸ τέλος τῶν παθῶν τους ἀναφέρεται καὶ στὸν Ὀμηρικὸν Ὑμνον εἰς Δήμητρα, στ. 483-486. Ἐπίσης ὁ Πίνδαρος (*Ὀλυμπιονίκαι*, VI, 95, ἔκδ. Loeb) ἀναφέρει ὅτι ἡ Περσεφόνη εἶχε ἄρμα ποῦ τὸ ἔσερναν ἄσπρα ἄλογα.

96. Βλ. γιὰ παράδειγμα, Karouzou, *Amasis*, πίν. 6(2) καὶ 7(1-2), ἀμφορέας Βερολίνου 1688.

π.Χ. αἰ.⁹⁷, ἐποχή πολὺ πρόωπη γιὰ τὴν εἰκονογραφία τῶν θεαινῶν, ἰδίως τῆς Περσεφόνης⁹⁸.

Οἱ λήκυθοι ἀντιπροσωπεύονται πλούσια στὶς πυρές, μὲ ἔξι δείγματα ἀπὸ τὴν πυρὰ Β (Β6-11) καὶ τέσσερα ἀπὸ τὴν πυρὰ Γ (Γ12-15), ἀπὸ τὰ ὅποια τὸ πρωιμότερο εἶναι ἡ λήκυθος Γ12 ποὺ χρονολογεῖται στὸ γ' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Οἱ ὑπόλοιπες ἀνήκουν στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ κυρίως στὸν πρόωμο 5ο π.Χ. αἰ. καὶ προέρχονται ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια τῆς Ὁμάδας τῆς Φανυλλίδος καὶ τῆς Ὁμάδας τοῦ Πετεινοῦ, τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Ὁμάδας τῶν Ἀθηνῶν 581, καθὼς καὶ τῶν Ζωγράφων τῆς Σαφροῦς, τοῦ Διόσφου καὶ τοῦ κύκλου τους, ὅπως τοῦ Ζωγράφου τῶν Ἀθηνῶν 496, τῆς Ὁμάδας τῶν Μικρῶν Λιονταριῶν καὶ τῆς Ὁμάδας τοῦ Λαγοῦ καὶ τοῦ Κυνηγόσκυλου.

Ἡ λήκυθος Γ12 (πίν. 32, εἰκ. 3) μὲ τὴν ιδιόρρυθμη κατασκευὴ τοῦ ἐπίπεδου καὶ πρὸς τὰ ἔξω χεῖλους, ποὺ θυμίζει ἀρύβαλλο, μὲ τὶς ὀριζόντιες ραβδώσεις στὸν λαιμὸ καὶ μὲ τὸν εὐρὺ ὦμο, ἀνήκει στὸν πρόωμο τύπο τῶν ληκύθων μὲ ὦμο (shoulder lekythos)⁹⁹. Μὲ βάση τὴ ζωγραφικὴ τεχνοτροπία τῶν παραστάσεων της, ὁ Beazley¹⁰⁰ τὴν ἀπέδωσε στὸν Ζωγράφο τῶν Ἀγκῶνων (Elbows Out), ποὺ τὸ ἔργο του χρονολογεῖται γύρω στὸ 540 π.Χ. Σημαντικὴ εἶναι ἡ σκηνὴ θυσίας στὴν κοιλίᾳ τοῦ ἀγγείου: εἰκονίζεται ταῦρος ποὺ προσάγεται σὲ βωμό, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποῖου κάθονται δύο θεὲς μὲ πόλο, ἐνῶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες μὲ κλάδους μυρτιάς παρακολουθοῦν. Ὁ Metzger¹⁰¹ συμπεριέλαβε τὴν παράσταση αὐτὴ στὶς σκηνὲς τῆς ἐλευσινιακῆς λατρείας, ἂν καί, ὅπως ἀναφέρει, δὲν εἶναι βέβαιη ἡ ταύτιση τῶν δύο θεαινῶν, οὔτε ταιριάζει ἡ θυσία ταύρου, ἀντίθετα μὲ αὐτὴ τοῦ χοίρου, στὴν ἐλευσινιακὴ τελετουργία. Πάντως, θυσίες βοδιῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Μυστηρίων ἀναφέρονται στὶς ἐπιγραφές, ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ Lehnstaedt, ποὺ συνδέει τὴ σκηνὴ μὲ τὴν ἐλευσινιακὴ πομπή¹⁰².

Τὸν πρόωμο τύπο (σχῆμα II κατὰ τὴν Knigge)¹⁰³ τῶν ὑστερότερων ληκύθων μὲ κυλινδρικό σῶμα (cylinder shaped lekythos) ἀντιπροσωπεύουν οἱ λήκυθοι Γ13, μὲ παράσταση Διονύσου ἀνάμεσα σὲ μαινάδες (πίν. 33, εἰκ. 3), καὶ Γ14, μὲ καταδίωξη γυναίκας ἀπὸ κένταυρο (πίν. 32). Μὲ βάση τὴν παράσταση πετεινοῦ ἀνάμεσα σὲ δύο φύλλα κισσοῦ στὸν ὦμο τους, κατατάσσονται στὴν Ὁμάδα τοῦ Πετεινοῦ (Cock Group)¹⁰⁴ ποὺ ἀνήκει

97. Γιὰ παρόμοια παράσταση Ἀθηνᾶς καὶ Ἀρτέμιδος πάνω σὲ ἄρμα, βλ. τὸν δῖνο τοῦ Σοφίλου, R. Cook, *Greek and Roman Art in the British Museum* (1976), 49, πίν. 37, καὶ S. Pingiatoglou, *Eileithyia* (1981), 24, πίν. 5(2). Συγγενικὴ εἶναι καὶ ἡ παράσταση μὲ δύο θεὲς πάνω σὲ ἄρμα, Ἀθηνᾶ - Ἀρτεμις (:), στὸν κρατῆρα τοῦ François τοῦ Κλειτίου, βλ. Τιβέριος, *Λυδός*, πίν. 89β. Βλ. καὶ σκηνὴ ἀναχώρησης ζεύγους μὲ ἄρμα, *Kerameikos* VI, 218-220. Ὁ Beazley, στὸ *JHS* 49, 1929, 262(30), χρονολογεῖ τὸ Γ11 στὶς ἀρχὲς τοῦ β' τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ στὸ *LIMC*, IV, 869(293), τὸ Γ11 χρονολογεῖται γύρω στὸ 550 π.Χ.

98. Shapiro, *Art and Cult*, 74 (μὲ βιβλιογραφία γιὰ τὴν εἰκονογραφία τῶν θεαινῶν).

99. Haspels, *ABL*, 18, 21, 22, πίν. 7(1a-b).

100. J. Beazley, *Groups of Mid-Sixth-Century Black-Figure*, *BSA* 32, 1931-32, 20 (5). Τοῦ ἰδίου, *ABV*, 251 (1).

101. Metzger, *Imagerie*, 31.

102. Lehnstaedt, *Prozessionsdarstellungen*, 111, 113. Θυσίες βοδιῶν στὰ Μυστήρια ἀναφέρονται καὶ στὴν ἐπιγραφὴ τῆς προτέλειας, IG I² 5 (τρίττοια βόραχος), καὶ στὶς ἐπιγραφὲς τῶν ἐφήβων (ἐβουθύτησαν). Βλ. π.χ. τὴν ἐπιγραφὴ IG II² 1028. Βλ. καὶ παρακάτω, κεφ. VI, σημ. 255.

103. *Kerameikos* IX, 34.

104. Γιὰ τὴν Ὁμάδα τοῦ Πετεινοῦ, βλ. Haspels, *ABL*, 67(510-490 π.Χ.). Beazley, *ABV*, 466, καὶ *Paralipomena*, 208. *Kerameikos* IX, 34, πίν. 77(1, 17:6, σχῆμα II), 500-490 π.Χ. *Agora* XXIII, 46, πίν. 78. (837-863).

στον κύκλο της Όμάδας της Φανυλλίδος (Phanyllis Group), 510/500-490 π.Χ. Ένδιαφέρουσα είναι η παράσταση της ληκύθου Γ14. Οί μορφές, αντίθετα από τα συνηθισμένα, έχουν κατεύθυνση από δεξιά προς τα αριστερά και εικονίζεται, κατά τον Courbin¹⁰⁵, ο μύθος της άρπαγής των γυναικών των Λαπιθών από τους κενταύρους και η καταδίωξή τους από τους Λαπίθες και τον Θησέα.

Στην ίδια Όμάδα της Φανυλλίδος και τον κύκλο της θα πρέπει να κατατάξουμε και την έλλιπῃ —σχήματος II κατά την Knigge— λήκυθο B6 (πίν. 33, εικ. 3), με βάση κυρίως την παράστασή της που εικονίζει πιθανότατα σκηνή με αποχαιρετισμό πολεμιστή, θέμα αγαπητό στην ομάδα αυτή¹⁰⁶, που δεν συνηθίζεται σε υστερότερες ληκύθους. Κατά τα άλλα (σχῆμα και διακόσμηση ὤμου), η λήκυθος B6 θα μπορούσε να ανήκει και στην λίγο υστερότερη Όμάδα των Ἀθηνῶν 581 (Class of Athens 581).

Στον κύκλο του Ζωγράφου του Μαραθῶνος (500-480 π.Χ.), και ιδιαίτερα στην Όμάδα των Ἀθηνῶν 581 (490-480 π.Χ.)¹⁰⁷, ανήκουν ἐξ ἄλλου οἱ λήκυθοι B7 και B8 (πίν. 33, εικ. 3), με παραστάσεις αντίστοιχα της ἀναχώρησης του Διονύσου με τέθριππο¹⁰⁸ και της πάλης του Ἡρακλέους με τὸν Τρίτωνα¹⁰⁹. Οἱ περισσότερες λήκυθοι με αὐτὸ τὸ σχῆμα (III₁ κατά την Knigge)¹¹⁰ βρέθηκαν στὸν Τύμβο του Μαραθῶνος, ἀπὸ ὅπου και πῆρε τὴν ὀνομασία του ὁ ζωγράφος. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ κύκλου τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μαραθῶνος εἶναι οἱ ἄδρες μορφές χωρὶς ἀνατομικὲς λεπτομέρειες, τὰ χωρὶς πολλὰς πτυχώσεις ἐνδύματα, οἱ τυποποιημένοι ἵπποι, τὰ κλαδιὰ ἀμπέλου στὰ κενὰ τῶν παραστάσεων και ἡ παράσταση μπουμπουκιῶν λωτοῦ που συνδέονται (ἀνὰ τέσσερα) με καμπύλους μίσχους. Τέλος, ἡ παράσταση τῆς κοιλιᾶς περιορίζεται ἀπὸ μία γραμμὴ πάνω και ἀπὸ ἐξηρημένη ταινία κάτω. Ἀπὸ τὶς παραπάνω ληκύθους ἡ B8 διαφοροποιεῖται λίγο ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, γιατί ἔχει πιὸ ἐπίπεδο ὦμο, γωνιώδες περιγράμμα ὦμου - κοιλιᾶς και πιὸ κάθετα τοιχώματα (σχῆμα III₃ κατά την Knigge)¹¹¹. Τὰ χαρα-

105. P. Courbin, Un nouveau canthare attique archaïque, *BCH* 76, 1952, 376, εικ. 8. Ἐπίσης Beazley, *ABV*, 470 ἀρ. 99.

106. Γὰ παρόμοιες παραστάσεις ἀποχαιρετισμοῦ πολεμιστῆ σὲ ληκύθους τῆς Όμάδας τῆς Φανυλλίδος και τοῦ κύκλου τῆς, βλ. Beazley, *ABV*, 463-466. *Kerameikos* IX, 85, πίν. 14(1.4:1), Όμάδα E, 171, πίν. 84(5, E7), Όμάδα τοῦ Πετεινοῦ. *Agora* XXIII, 45, πίν. 77(824-85, 831), Όμάδα τῆς Φανυλλίδος.

107. Γὰ τὸν Ζωγράφο τοῦ Μαραθῶνος, βλ. Haspels, *ABL*, 89-94, πίν. 30, 31(1-2, 4). Beazley, *ABV*, 487, και *Paralipomena*, 222. Γὰ τὴν Όμάδα τῶν Ἀθηνῶν 581, βλ. Haspels, ὁ.π., 93, 224 (appendix X bis), πίν. 31(3, 5). Beazley, *ABV*, 489, και *Paralipomena*, 222, 224, 231. *Kerameikos* IX, 34, πίν. 77(1:14, 35 ἐνδεικτικὰ γὰ τὸ σχῆμα III). *Agora* XXIII, 46(887-1124), πίν. 80-85.

108. Γὰ παραστάσεις, σὲ ληκύθους, τεθρίππων με ἡνιόχους θεοῦς, βλ. *Kerameikos* IX, 41 (Gespannszene). *Agora* XXIII, 46, πίν. 80(889), 82(969), Class of Athens 581.

109. Γὰ τὸν μῦθο τῆς πάλης τοῦ Ἡρακλέους με τὸν Τρίτωνα και τὶς ἀντίστοιχες παραστάσεις σὲ ἀγγεῖα και γλυπτὰ, βλ. Henle, *Greek Myths*, 68-69 (κεφ. 8), και G. Ahlberg-Cornell, Heracles and the Sea-Monster in Attic Black-Figure Vase-Painting, *Acta Ath-4*, 33, 1984. Γὰ τὴ λαβὴ τοῦ «κλιμακίζειν», με τὴν ὅποια ἔχει πιάσει ὁ Ἡρακλῆς τὸν Τρίτωνα, βλ. E. N. Gardiner, The Pankration and Wrestling, *JHS* 26, 1906, 16-17. Γὰ ὅμοιες παραστάσεις τοῦ μῦθου σὲ ληκύθους τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μαραθῶνος και τῆς Όμάδας τῶν Ἀθηνῶν 581, βλ. Haspels, *ABL*, 91, πίν. 31(1, 2), Marathon P. *Agora* XXIII, 46, πίν. 84(1038), Class of Athens 581. Ahlberg - Cornell, ὁ.π., πίν. 154(XI, 11), Class of Athens 251 II.

110. *Kerameikos* IX, 34.

111. *Kerameikos* IX, 35.

κτηριστικά αὐτὰ εἶναι ἐμφανέστερα σὲ μιὰ ἄλλη σύγχρονη ομάδα ληκύθων (σχῆμα III₂ κατὰ τὴν Knigge)¹¹², τὴ λεγόμενη τῶν Μικρῶν Λιονταριῶν (Little Lion Class)¹¹³, ποὺ τὰ ἀγγεῖα τῆς κατασκευάζονταν γύρω στὸ 500/490-480 π.Χ. στὰ ἐργαστήρια τῶν Ζωγράφων τῆς Σαπφοῦς, τοῦ Διόσφου καὶ τῶν συνεργατῶν τους. Ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τῆς ομάδας αὐτῆς εἶναι οἱ λήκυθοι B9, μὲ παράσταση γιγαντομαχίας (πίν. 34)¹¹⁴, καὶ Γ15, μὲ παράσταση ἀποθέωσης τοῦ Ἡρακλέους (πίν. 34, εἰκ. 3)¹¹⁵. Ἡ λήκυθος Γ15 ἀποδόθηκε ἀπὸ τὴν Haspels εἰδικότερα στὸν Ζωγράφο τῶν Ἀθηνῶν 496, ἕναν ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τῶν Ζωγράφων τῆς Σαπφοῦς καὶ τοῦ Διόσφου¹¹⁶.

Μὲ τὴν Ὁμάδα τῶν Μικρῶν Λιονταριῶν συμβαδίζει καὶ ἡ Ὁμάδα τοῦ Λαγοῦ καὶ τοῦ Κυνηγόσκυλου (Hound and Hare Group)¹¹⁷, ποὺ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν παράσταση στὸν ὄμο τῶν ἀγγείων. Τὴν ομάδα αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει ἡ λήκυθος B10 (πίν. 34, εἰκ. 3) μὲ παράσταση λαγοῦ καὶ κυνηγόσκυλου στὸν ὄμο καὶ σκηνὴ ἀποχαιρετισμοῦ πολεμιστῆ στὴν κοιλιά. Τὸ σχῆμα τῆς ὁμοῦς (II κατὰ τὴν Knigge) καὶ ἡ σκηνὴ ἀποχαιρετισμοῦ ἀπαντῶνται κυρίως στὶς ληκύθους τῆς Ὁμάδας τοῦ Πετεινοῦ ποὺ ἀνήκει στὸν κύκλο τῆς Ὁμάδας τῆς Φανυλλίδος¹¹⁸. Τέλος, ἡ μελαμβροφὴς λήκυθος B11 (πίν. 34, εἰκ. 3) μὲ σχηματοποιημένα μπουμπουκία λωτοῦ στὸν ὄμο, ἐναλλάξ λευκὰ καὶ μαῦρα, ἔχει τὸ σχῆμα τῶν ληκύθων τῆς Ὁμάδας τῶν Μικρῶν Λιονταριῶν, ἀλλὰ εἶναι φαρδύτερη κοντὰ στὴ δακτυλιόσχημη βάση της. Λήκυθοι μὲ αὐτὴ τὴ διακόσμηση ἀπαντοῦν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ βου ἕως τὸ β' τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹¹⁹

Οἱ παραστάσεις τῶν ληκύθων, ἀγγείων κατ' ἐξοχὴν νεκρικών, συνδέονται συνήθως, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, μὲ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν. Ἀπὸ τίς παραστάσεις τῶν ληκύθων ποὺ βρέθηκαν στὶς πυρὲς τῆς Ἐλευσίνας, μόνον ἡ σκηνὴ τῆς θυσίας τοῦ ταύρου καὶ ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ πολεμιστῆ ἀνάγονται στὸν κόσμον τῶν θνητῶν, ἀλλὰ καὶ πάλι ὑπάρχει κάποια ἔμμεση σχέση μὲ τὸν θάνατον. Ὁ φόβος τοῦ θανάτου, ποὺ ἐνυπάρχει στὸν

112. *Kerameikos* IX, 34-35.

113. Γιά τὴ Little Lion Class, βλ. Haspels, *ABL*, 98-100, 107, 116-120, 227, 230-231. Beazley, *ABV*, 512, καὶ *Paralipomena*, 251. Γιά τοὺς Ζωγράφους τῆς Σαπφοῦς καὶ τοῦ Διόσφου, βλ. Haspels, *ABL*, 94, 230 (Appendix XI bis), πίν. 32-40(4). Beazley, *ABV*, 506, 508, καὶ *Paralipomena*, 246, 248.

114. Γιά τὸν μῦθον τῆς γιγαντομαχίας καὶ τίς παραστάσεις της σὲ ἀγγεῖα καὶ γλυπτὰ, βλ. Henle, *Greek Myths*, 47 (κεφ. 7), ὅπου βιβλιογραφία. Γιά ὅμοιες παραστάσεις σὲ ἄλλες ληκύθους τοῦ ἴδιου ἐργαστηρίου, βλ. *Hesperia* 15, 1946, 300, πίν. 52(123). *Kerameikos* IX, 97, πίν. 23(3, 39:1), 194, πίν. 100(1-3, Pr. 8:2), Ζωγράφος τοῦ Διόσφου. Σὲ ληκύθους ἄλλων ἐργαστηρίων, βλ. *Kerameikos* IX, 42, πίν. 23(6,7), 30 (2, 97:4), 58(1). *Corinth* XIII, 218, πίν. 94(272:6).

115. Γιά τὸν μῦθον καὶ τίς παραστάσεις τῆς ἀποθέωσης τοῦ Ἡρακλέους, βλ. γενικὰ Henle, *Greek Myths*, 76-77(κεφ. 10), ὅπου βιβλιογραφία. Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 42. Γιά τὸν τύπον εἰδικὰ τῆς ἀποθέωσης στὴ λήκυθον Γ15 (ὁ Ἡρακλῆς στὸν Ὀλυμπο ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς), βλ. Mingazzini, 462, τύπος XI. Brommer, *Vasenlisten*³, 172. Γιά ἀντίστοιχες παραστάσεις σὲ ἄλλες ληκύθους, βλ. *Kerameikos* IX, 41, πίν. 25 (2, 57:4).

116. Haspels, *ABL*, 119, 231 ἀρ. 1 (Appendix XIbis), πίν. 40(2).

117. Haspels, *ABL*, 118, 230 (Appendix XIbis). Beazley, *ABV*, 514, καὶ *Paralipomena*, 251, 253.

118. *Agora* XXIII, 46, πίν. 78(841). *Corinth* XIII, 214, πίν. 34(257: 9-10), Ὁμάδα τοῦ Πετεινοῦ, σκηνὴ ἀποχαιρετισμοῦ. Γιά ληκύθους τῆς Ὁμάδας τοῦ Λαγοῦ καὶ τοῦ Κυνηγόσκυλου μὲ σχῆμα καὶ παραστάσεις ἀπὸ τὴν Ὁμάδα τοῦ Πετεινοῦ, ὅπως ἡ λήκυθος B10, βλ. *Kerameikos* IX, 85, πίν. 14(1-2, 4:3).

119. *Agora* XII, 153, πίν. 83(1115, 1116). *Kerameikos* IX, 94, πίν. 20(8, 29:18), 99, πίν. 21(5, 42:2), 114, πίν. 52(6, 104:1). Beazley, *Paralipomena*, 253.

ἀποχαιρετισμὸ τοῦ πολεμιστῆ, δικαιολογεῖ ἀπόλυτα τὴν παράστασή του στὶς λήκυθους B6 καὶ B10. Ἀλλὰ καὶ ἡ σκηνὴ τῆς θυσίας τοῦ ταύρου μπροστὰ στὶς δύο θεές, πάνω μάλιστα σὲ νεκρικὸ ἀγγεῖο ὅπως εἶναι ἡ λήκυθος, εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ σχετίζεται μὲ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια¹²⁰ ποὺ εἶχαν ὡς κύριο θέμα τους τὸν θάνατο καὶ τὴ μεταθανάτια ζωή.

Μὲ τοὺς ἐπιτάφιους ἀγῶνες καὶ τὴν ἡρωοποίηση τῶν νεκρῶν συνδέει ἡ Knigge¹²¹ τὶς παραστάσεις μυθικῶν ἀγώνων, ὅπως αὐτὴ τοῦ Ἡρακλέους μὲ τὸν Τρίτωνα ποὺ ἀπεικονίζεται στὴ λήκυθο B8. Νεκρικὴ-χθόνια σημασία ἀποδίδεται καὶ στὰ ἄλλα θέματα ἀπὸ τὸν ἐπικὸ κύκλο τῶν ἡρώων¹²², στὸν ὁποῖο ἀνήκει καὶ ἡ εἰκονιζόμενη στὴ λήκυθο Γ14 καταδίωξη ἀπὸ τὸν Θησέα τῶν κενταύρων ποὺ εἶχαν ἀρπάξει τὶς γυναῖκες τῶν Λαπιθῶν. Ἀκόμη, ἡ σκηνὴ τῆς ἀποθέωσης τοῦ Ἡρακλέους στὴ λήκυθο Γ15 συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἡρωοποίηση τῶν νεκρῶν μετὰ θάνατον, ἐνῶ ἡ γιγαντομαχία στὴ λήκυθο B9 μᾶς μεταφέρει στὴν ἐξωπραγματικὴ σφαῖρα τῶν ἀθανάτων, ὅπου συμμετέχουν καὶ οἱ ἀφηρωισμένοι νεκροί. Ἀλλὰ καὶ ἡ παράσταση τοῦ ἀνακεκλιμένου Διονύσου στὴ λήκυθο Γ13, μὲ τὶς μαινάδες νὰ χορεύουν γύρω του, συνδέεται πιθανότατα μὲ τὸν κόσμο τῶν νεκρῶν, ἀφοῦ ὁ χθόνιος Διόνυσος εἶναι μία ἄλλη ὄψη τοῦ Πλούτωνος¹²³. Ἡ ἐμφάνιση ἄλλωστε διονυσιακῶν παραστάσεων στὰ ταφικὰ ἀγγεῖα μετὰ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ σχέση τους μὲ τὴν ὀρφικὴ λατρεία τοῦ Διονύσου, ποὺ εἰσάγεται στὴν Ἀττικὴ στὰ χρόνια τοῦ Πεισιστράτου καὶ ἐπηρέασε καὶ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια¹²⁴. Σύμφωνα μὲ τὴν ὀρφικὴ λατρεία, ὁ Διόνυσος «ἐπιφαίνεται» μετὰ ἀπὸ τρία χρόνια ἀπουσίας στὸν Κάτω Κόσμο καὶ τότε ἐορτάζονται τὰ Ἐπιφάνειά του.

Μία ἄλλη παράσταση ἀπὸ τὸν διονυσιακὸ κύκλο στὴ λήκυθο B6, ἡ ἀναχώρηση ἄρματος μὲ ἡνίοχο θεὸ τὸν Διόνυσο, ἐντάσσεται στὶς πολυπληθεῖς παραστάσεις ἀπὸ τὸν 6ο καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ὅπου θεοὶ ἢ θεές μεταβαίνουν μὲ ἄρμα στὸν Ὀλύμπο γιὰ συνέλευση ἢ γιὰ νὰ συνοδεύσουν τὸν Ἡρακλῆ (ἀποθέωση) ἢ κάποιον πολεμιστὴ ποὺ ἐτοιμάζεται νὰ φύγει γιὰ τὸν πόλεμο (ἀποχαιρετισμός)¹²⁵. Ἡ παρουσία ἰδιαίτερα τοῦ Διονύσου, μὲ τὴν ιδιότητα χθόνιου θεοῦ, ταυτόσημου μὲ τὸν Πλούτωνα, ὑποδηλώνει ἔμμεσα τὸν κόσμο τῶν νεκρῶν.

Ἡ οἰνοχόη B13 (πίν. 34, εἰκ. 3) ἔχει στὴν ἐνιαία ζώνη ὤμου-κοιλιάς ἴδια περίπου διακόσμηση μὲ τὴ λήκυθο B11, μόνον ποὺ ἔχει προστεθεῖ σειρὰ μικρῶν κάθετων γραμμῶν πάνω ἀπὸ τὰ μπουμπούκια λωτοῦ. Λευκὲς εὐθεῖες καὶ κυματοειδεῖς γραμμὲς διακοσμοῦν ἐπίσης τὸν λαιμὸ καὶ τὴν κοιλιά τῆς οἰνοχόης. Ὅμοιες τριφυλλόστομες οἰνοχόες ὑπάρχουν στὶς ἀποθῆκες τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσίνος, καὶ ὅμοια δείγματα βρέθηκαν

120. Βλ. παραπάνω, σ. 83 σημ. 101-102.

121. *Kerameikos* IX, 40.

122. Scheibler, *Kerameikos* book 3, 27-28.

123. K. Schauenburg, Plouton und Dionysos, *JdI* 68, 1953, 38.

124. Scheibler, *Kerameikos* book 3, 27-28. *Kerameikos* IX, 38-39, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία γιὰ τὴ σχέση τοῦ Διονύσου μὲ τὸν κόσμο τῶν νεκρῶν, τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια καὶ τὴν ὀρφικὴ λατρεία. Γιὰ τὴν ἐπίδραση τῶν ὀρφικῶν θεωριῶν στὰ Μυστήρια, βλ. Shapiro, *Art and Cult*, 70-71, 87 (μὲ βιβλιογραφία).

125. *Kerameikos* IX, 41 (Gespannszene). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 75 σημ. 42.

ἐπίσης στὸν Κεραμεικό¹²⁶. Ἀνήκουν στὴν Ὁμάδα Dubois¹²⁷ ποὺ χρονολογεῖται στὸ α' τέταρτο τοῦ 5ου αἰ., γύρω στὸ 490 π.Χ.

Κορινθιακὰ ἀγγεῖα τῆς ὕστερης II κορινθιακῆς περιόδου (μετὰ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. κατὰ τὸν Payne) εἶναι ἡ τριφυλλόστομη οἰνοχόη B15 μὲ τὴν ἐπίπεδη βάση (πίν. 34, εἰκ. 3) καὶ ἡ χωρὶς πῶμα πυξίδα B16 (πίν. 35, εἰκ. 4), ποὺ διακοσμοῦνται κατὰ τὸ white style, μὲ μαύρη δηλαδὴ καὶ ἐπίθετη ἰώδη βαφὴ πάνω σὲ πολὺ ἀνοιχτόχρωμο βάθος. Τὰ σχήματά τους εἶναι πολὺ συνηθισμένα στὰ κορινθιακὰ ἐργαστήρια καὶ χρονολογοῦνται ἢ μὲν οἰνοχόη στὸ β' μισό τοῦ 6ου¹²⁸ ἢ δὲ πυξίδα στὸ τέλος τοῦ 6ου καὶ κυρίως στὸ α' μισό τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹²⁹ Παρόμοιες πυξίδες ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὸ Δυτικὸ Νεκροταφεῖο τῆς Ἑλευσίνος¹³⁰.

Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν στὶς πυρὲς Β καὶ Γ τὰ πρωιμότερα εἶναι τὸ τεμάχιο B17, ἀπὸ κλειστὸ ἀγγεῖο ἀδιάγνωστου σχήματος, καὶ τὸ λίγο ὕστερότερο ὄστρακο Γ16 ἀπὸ σκύφο μὲ κρίκους κρεμασμένους ἀπὸ τὶς λαβές (πίν. 35)¹³¹. Παρουσιάζουν τὸν ἴδιο τύπο διακόσμησης κατὰ ὀριζόντιες ζώνες, διακοσμημένες μὲ σειρὲς στιγμῶν, κάθετων μικρῶν γραμμῶν, ὀξυκόρυφων μελανῶν τριγώνων καὶ μεγάλων ἐγχάρακτων καὶ πολυφυλλων ροδάκων, ποὺ χωρίζονται μεταξύ τους ἀπὸ κάθετες σειρὲς στιγμῶν ἢ κυματοειδεῖς γραμμές. Τὰ διακοσμητικὰ αὐτὰ στοιχεῖα ἀπαντῶνται στὰ μελανόμορφα ἀγγεῖα τοῦ α' τετάρτου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ β' τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. (Ζωγράφος τῶν Γοργόνων, Ζωγράφος τοῦ Ἀναγυροῦντος, Ζωγράφος τοῦ Πόλου)¹³².

Λίγο ἀργότερα, γύρω στὸ 560-550 π.Χ., πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὸ κομμάτι B18, ἴσως ἀπὸ λαιμὸ ἀμφορέα ἢ λουτροφόρου, μὲ δύο μαινάδες ποὺ χορεύουν, πλαισιωμένες ἀπὸ δύο φτερωτὲς σφίγγες μᾶλλον παρὰ σειρήνες (πίν. 35). Παραστάσεις ἀνθρώπων μορφῶν, ποὺ στέκονται ἢ βαδίζουν ἢ τρέχουν ἢ χορεύουν ἀνάμεσα σὲ ἐραλδικὰ ζῶα, ἀπαντῶνται ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 7ου ὡς καὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.¹³³ Ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ εἶναι τὸ θέμα αὐτὸ καὶ στοὺς τυρρηνικοὺς ἀμφορεῖς. Οἱ μορφὲς ποὺ ἀπεικονίζονται σ' αὐτοὺς ἔχουν πολλὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τὶς μορφὲς τοῦ B18 ὡς πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν, τὴ μετωπικὴ ἀπόδοση τοῦ ἄνω κορμοῦ, τὶς κινήσεις τῶν χειρῶν, καθὼς

126. *Kerameikos* IX, 44, 100, πίν. 48(4) καὶ 78(5), 45:3.

127. Beazley, *ABV*, 423 (Dubois Class), καὶ *Paralipomena*, 182.

128. Payne, *Necrocorinthia*, 336, εἰκ. 189(1536). *Perachora* II, 272, πίν. 112(2604). *Corinth* XIII, 212, πίν. 35(253-2).

129. *Asine* II, fasc. 6, part 1, 22, εἰκ. 17 καὶ 18(1971-9:9), ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία γιὰ τὶς πυξίδες τοῦ τύπου τῆς B16.

130. Μυλωνᾶς, *Δυτικὸν Νεκροταφεῖον*, Α, 49, πίν. 204 (πυρὰ Β4-68).

131. Παρόμοιο σκύφο μὲ κρίκους στὶς λαβές, βλ. εἰς *BSA* 14, 1907-8, 37, εἰκ. 4a, Laconian III (600-550 π.Χ.).

132. I. Scheibler, *Olpen und Amphoren des Gorgon-painters*, *JdI* 76, 1961, 27, εἰκ. 28, 41, εἰκ. 42. Boardman, *ABFV*, εἰκ. 13 (ὅλην Ζωγράφον τῶν Γοργόνων). Σ. Καρούζου, *Ἀγγεῖα τοῦ Ἀναγυροῦντος* (1963), πίν. 2, 10, 13-14, πίν. Α, Δ. *Tocra* I, πίν. 81(1082, 1084), 82(1086, 1089), Ζωγράφος τοῦ Πόλου.

133. Boardman, *ABFV*, εἰκ. 11(1) (δίνος Ζωγράφου τῶν Γοργόνων), εἰκ. 17 (ὅλην Ζωγράφου τοῦ Κεραμεικοῦ), εἰκ. 20 (Λεκάνη Ζωγράφου ΚΧ), εἰκ. 51(2) (ὕδρεια Ζωγράφου τοῦ Πτώου), εἰκ. 58 (τυρρηνικὸς ἀμφορέας τοῦ Ζωγράφου τοῦ Goldtyr). Κ. Schauenburg, *Στήλη, Τόμος εἰς μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος* (1980), 96, πίν. 31 (τυρρηνικὸς ἀμφορέας τοῦ Ζωγράφου τοῦ Προμηθέως). S. Karasu, *AM* 62, 1937, πίν. 46 (Λεκανίδα Σοφίλου), 61-62 (ἀμφορέας Σοφίλου). Τιβέριος, *Λυδός*, πίν. 11a (ἀμφορέας).

καὶ τὴν ἀπόδοση τοῦ στήθους καὶ τῶν φτερῶν στὶς σφίγγες¹³⁴. Ἡ τεχνοτροπία τῆς παράστασης τοῦ B18 παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητες μὲ ἐκείνες τῆς Ὁμάδας τοῦ Burgon, ὅπου ζωγραφίζονται παρόμοιες γυναῖκες ποὺ τρέχουν ἢ χορεύουν, ὅμως ἡ προσεγμένη ἐργασία μᾶς ὁδηγεῖ μᾶλλον στὸν κύκλο τοῦ Λυδοῦ ἢ στὸν ἴδιο τὸν Λυδό (πρώιμη φάση 560-555 π.Χ.)¹³⁵ ποὺ εἶχε ἀσχοληθεῖ, ὅπως γνωρίζουμε, καὶ μὲ τὴ διακόσμηση τυρρηνικῶν ἀμφορέων¹³⁶. Οἱ εἰκονιζόμενες στὸ B18 σφίγγες καὶ μαινάδες συνδέουν τὴν παράσταση μὲ τὸν διονυσιακὸ κύκλο καὶ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν¹³⁷.

Στὸ γ' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ, σύμφωνα μὲ τὴν τεχνοτροπία του, τὸ τεμάχιο B19 ποὺ προέρχεται πιθανὸν ἀπὸ λαιμὸ ἀμφορέα ἢ λουτροφόρου (πίν. 35). Εἰκονίζει μορφή ντυμένη μὲ λευκὸ χιτῶνα καὶ διακοσμημένο ἱμάτιο, ποὺ θυμίζει παραστάσεις τοῦ Διονύσου¹³⁸.

Στὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἀνήκει καὶ τὸ τεμάχιο Γ17 (πίν. 35) ἀπὸ τὸν ὄμο μικρῆς ὕδριας μὲ παράσταση ἀρματοδρομίας καὶ τὴν ἐπιγραφή **ΘΟΥΡΥΚΙΟΝ ΠΑΙΣ ΚΑΛΟΣ**. Τὸ θέμα τῆς ἀρματοδρομίας εἶναι γενικὰ πολὺ ἀγαπητὸ τὴν ἐποχὴ αὐτή. Σχετικὴ εἶναι ἡ παράσταση στὸν ὄμο ὕδριας τοῦ Ζωγράφου τοῦ Εὐφιλήτου (520-510 π.Χ.) καὶ στὸν ὄμο σύγχρονων ληκυθίων¹³⁹. Τὸ ὄνομα Θουρυκίων ἀναγράφεται καὶ σὲ ἀγγεῖο τοῦ Ζωγράφου Εὐθυμίδου¹⁴⁰.

Τὸ τεμάχιο B20 (πίν. 35) προέρχεται ἀπὸ πυθμένα κύλικας, τύπου διάδοχου τῶν ὀφθαλμωτῶν κυλίκων τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 6ου καὶ τοῦ πρώιμου 5ου π.Χ. αἰ.¹⁴¹, ὅπως καὶ ἡ κύλικα Γ3, καὶ εἰκονίζει στὸ μετάλλιό της τὴν Ἀθηνᾶ καθιστὴ σὲ δίφρο¹⁴². Ἡ ὄχι ἰδιαίτερα προσεγμένη ἀπόδοση τῆς Ἀθηνᾶς, χωρὶς ἐγκαράξεις καὶ ἐπί-

134. Γὰ παρόμοια ἀπόδοση τῶν μορφῶν στοὺς τυρρηνικοὺς ἀμφορεῖς, βλ. Graef - Langlotz, πίν. 98(2406). Pottier, *Vases du Louvre*, II, πίν. 58(E 831). Τιβέριος, *Λυδός*, πίν. 22-23 (ἀμφορέας Φλωρεντίας 70995). Boardman, *ABFV*, εἰκ. 56, 58-60.

135. Γὰ παραστάσεις τῆς Ὁμάδας τοῦ Burgon, βλ. AA 1928, 298, εἰκ. 33. G. Ahlberg-Cornell, Herakles and the Sea-Monster in Attic Black-Figure Vase-Painting, *ActaAth-4*, 33, 1984, πίν. 102(Π2). Χ. Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου, *Ἱερό τῆς Νύμφης. Μελανόμορφες λουτροφόροι* (1997), πίν. 103, ἀρ. 510. Συγγενικὴ μὲ τὶς μαινάδες τοῦ B17 εἶναι καὶ ἡ τρέχουσα γυναικεία μορφή σὲ πινάκιο ἀπὸ τὴ Σμύρνη ποὺ ἀποδίδεται στὸν Λυδὸ ἢ τὸν κύκλο του, βλ. J. Boardman, Old Smyrna, the Attic Pottery, *BSA* 53-54, 1958-9, 163, πίν. 33(25). Βλ. ἐπίσης Τιβέριος, *Λυδός*, πίν. 22-23 (τυρρηνικὸς ἀμφορέας Φλωρεντίας 70995), πίν. 71γ (πινάκιο Φλωρεντίας), πρώιμη φάση Λυδοῦ, 560-555 π.Χ. Ahlberg-Cornell, ὅ.π., πίν. 112(III 1), Lydos (related).

136. Γὰ τὴ διακόσμηση τυρρηνικῶν ἀμφορέων ἀπὸ τὸν Λυδό, βλ. Μ. Τιβέριος, Οἱ «τυρρηνικοί» (ἀττικοί) ἀμφορεῖς. Ἡ σχέσις τους μὲ τοὺς «ποντιακοὺς» (ἐτρουσκικοὺς) καὶ τὸν Νικοσθένη, *AE* 1976, 47. Γενικὰ γὰ τυρρηνικοὺς ἀμφορεῖς, βλ. καὶ Μ. Τιβέριος, *Προβλήματα τῆς μελανόμορφης ἀττικῆς κεραμικῆς*, (1981), 147.

137. Γὰ τὴ σχέσις τῶν σφιγγῶν καὶ τῶν παραστάσεων τοῦ διονυσιακοῦ κύκλου μὲ τοὺς νεκρούς, βλ. παραπάνω, σημ. 84, 124.

138. Bothmer, *Amasis*, 79-80, 89, 102, 105. Th. Carpenter, *Dionysian Imagery in Archaic Greek Art* (1986), 49, πίν. 14.

139. *CVA Brit. Mus.* 6, III, He, πίν. 75(1), ὕδρια B300. Ἡ ἴδια ὕδρια εἰς Beazley, *ABV*, 324(39), Ζωγράφος τοῦ Εὐφιλήτου. Haspels, *ABL*, 42, πίν. 14(3), New York.

140. Haspels, *ABL*, 45 σημ. 2.

141. Γὰ τὸν τύπο τῶν ὀφθαλμωτῶν κυλίκων στὸν ὕστερο 6ο καὶ τὸν πρώιμο 5ο π.Χ. αἰ., βλ. Boardman, *ABFV*, 150, εἰκ. 290-291.

142. Γὰ ὅμοια καθιστὴ μορφή σὲ πινάκιο τοῦ 490-470 π.Χ., βλ. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, πίν. 76(31).

θετα χρώματα, θυμίζει όμοια μετάλλια κυλίκων του πρώιμου 5ου π.Χ. αϊ., όπως ένα από την 'Ακρόπολη, διακοσμημένο με σατύρους¹⁴³.

Από τα μελανόμορφα όστρακα, τα Β21-24 (πίν. 36) προέρχονται από μικρές ληκύθους στο τέλος του 6ου και των αρχών του 5ου π.Χ. αϊ. Ξεχωρίζουμε το Β21 που ανήκει σε μικρή λήκυθο της Όμάδας του Πετεινού, γύρω στο 510-490 π.Χ.¹⁴⁴ Ενδιαφέρον είναι επίσης το όστρακο Β25 από χείλος κύλικας με παράσταση γυναικείας μορφής που φεύγει ή χορεύει με το κεφάλι στραμμένο προς τα πίσω. Ανήκει στην Όμάδα χωρίς Φύλλα (Leafless Group)¹⁴⁵, και χρονολογείται στα τέλη του 6ου ή τις αρχές του 5ου π.Χ. αϊ.

Από τα τρία όστρακα ερυθρόμορφων αγγείων από την πυρά Γ, το Γ18 ανήκει μάλλον σε μικρή αρυβαλλόσχημη λήκυθο, το Γ19 σε αλάβαστρο και το Γ20 σε σκύφο (πίν. 36). Ο τύπος του αλαβάστρου Γ19 με ανθέμια στον πυθμένα¹⁴⁶, καθώς και της αρυβαλλόσχημης ληκύθου Γ18¹⁴⁷ είναι συχνοί στα τέλη του 6ου και τις αρχές του 5ου π.Χ. αϊ. Ενδιαφέρουσες είναι οι επιγραφές στο τεμάχιο του σκύφου Γ20, από τα πολύ πρώιμα δείγματα του ερυθρόμορφου ρυθμού. Χρονολογείται γύρω στο 530 π.Χ. και αποδόθηκε από τον Beazley στον Ζωγράφο του Goluchow¹⁴⁸. Εικονίζει την Περσεφόνη καθιστή σε θρόνο και πίσω της μία όρθια μορφή, τυλιγμένη σε ιμάτιο. Με την επιγραφή *KOPE* αναγνωρίζεται με βεβαιότητα ή Περσεφόνη, ενώ για τη συμπλήρωση της έλλιπους επιγραφής *XOPΩΔΟΣ ΔΕ ΡΕΤΟ*, που αφορά τη δεύτερη μορφή, υπάρχουν δύο αναγνώσεις: ή Καρούζου¹⁴⁹ συμπληρώνει *χορωδός ήδε Αρετώ*, ενώ ο Beazley¹⁵⁰ *χορωδός χαιρε χαιρέτω*. Κατά την Καρούζου, ο σκύφος αφιερώθηκε από κάποιο μύστη στην Περσεφόνη, που παριστάνεται καθιστή από σεβασμό και όχι γιατί αυτός ήταν ο τύπος του λατρευτικού της αγάλματος, και ή σύντροφός της είναι κάποια χορωδός Αρετώ, από τις νέες που χόρευαν και τραγουδούσαν γύρω από το Καλλίχορον φρέαρ.

143. Graef-Langlotz, πίν. 91(2065). Χ. Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου, 'Ανασκαφή «Νοτίως Ακροπόλεως», Μελανόμορφη κεραμική, ΑΔ 27, 1972, Μελ., 198 πίν. 72 (23).

144. Haspels, ABL, 67. Beazley, ABV, 466.

145. Beazley, ABV, 632. Boardman, ABFV, 150 εικ. 291. Χ. Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου, ΑΔ 27, 1972, Μελ., 194, πίν. 69(13).

146. Για το σχήμα του αλαβάστρου και τη χρήση του, βλ. γενικά Kanowski, 15 (με βιβλιογραφία). Agora XXIII, 47 (μελανόμορφα). Για τα ερυθρόμορφα αλάβαστρα, όπως το Γ19, που διακοσμούνται στη βάση με ανθέμια, και στο σώμα με ταινίες ανθεμίων που πλαισιώνουν τις παραστάσεις, βλ. Beazley, ARV², 98-101 (The Group of the Paidikos Alabastra, manner of Euergides P.), περί το τέλος του 6ου και τις αρχές του 5ου π.Χ. αϊ. Για αντιπροσωπευτικά δείγματα, βλ. E. Pottier, REG 1893, 40, εικ. 1. H. Walters, JHS 41, 1921, 122, πίν. 8 (I, 5). U. Knigge, Ein rotfigürliches Alabastron aus dem Kerameikos, AM 79, 1964, 109, πίν. 57(1-2), με βιβλιογραφία στη σ. 111 σημ. 20. Παρόμοια διακόσμηση με το Γ19 έχει και το ερυθρόμορφο αλάβαστρο που δημοσιεύει ο Jacobsthal, Ornamente, 144, πίν. 105c (α' μισό 5ου π.Χ. αϊ.).

147. Για την αρυβαλλόσχημη λήκυθο κατά τον 5ο π.Χ. αϊ., βλ. γενικά, W. Rudolph, Der Bauchlekythos (1971). Για τη διακόσμηση της Γ18 με ανθέμια και μπουμπούκια, παρόμοια με εκείνα του αλαβάστρου Γ19, βλ. Jacobsthal, Ornamente, 152 σημ. 291 και πίν. 71b. Για παρόμοιες ληκύθους με ανθέμια κάτω από τη λαβή και στον ώμο, βλ. Richter, Shapes of Greek Vases (1924), 25, 26. H. Walters, JHS 41, 1921, 141, πίν. 3(V-12).

148. Beazley, ARV², 12 αρ. 13(5).

149. Σ. Καρούζου, ΑΔ 9, 1924-25, 3, εικ. 1.

150. J. Beazley, Some Inscriptions on Vases: II, AJA 33, 1929, 363.

Τὸ τιμῆμα ἐπιγραφῆς *PETO* ἢ *PEVO* στὸ ὄστρακο Γ18 θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ἀναφέρεται στὴν ἴδια τὴν χορωδὸ Ἀρετῶ ἢ νὰ σημαίνει ἀπλῶς «χαιρέτω», ἢ ἴσως «προσαγορεύω», μία λέξη ποὺ ἀπαντᾷ συχνὰ στὰ σύγχρονα ἀλάβαστρα¹⁵¹.

Ἐνα ἀκόμη ὄστρακο (Γ21) ἀπὸ τὸν χώρο τῆς πυρᾶς Γ (πίν. 36), διακοσμημένο μὲ ἀνάγλυφον πολυχρῶμον γλαύκα ἀνάμεσα σὲ κλάδους ἐλιᾶς, ὅπως καὶ στὰ νομίσματα, δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Φίλιο τὸ 1885, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο Ἐλευσίνος. Προέρχεται ἀπὸ τὸν πυθμένα κύλικας ποὺ ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἀρχαϊκῶν ἐρυθρόμορφων ἀγγείων μὲ ἀνάγλυφα σχέδια καὶ χρονολογεῖται στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹⁵²

Τὰ δύο πλαστικά ἀγγεῖα, τὸ Γ24 σὲ σχῆμα πολλαπλῶν ἀχιβάδων καὶ τὸ Γ25 μὲ μορφὴ σκαντζοχοίρου, χρησίμευαν ὡς ἀρωματοδοχεῖα. Τὸ Γ24 (πίν. 36), ποὺ διασώζει στὸ χεῖλος του καὶ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ ἀγγειοπλάστη Φιντία, ἀνήκει στὸν τύπο τῶν ἀττικῶν ἀρυβάλλων¹⁵³ μὲ βαθὺ καλυκόσχημο στόμιο, ὅπως τῶν ληκύθων, ποὺ ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸν ὕστερο 6ο π.Χ. αἰ. ὡς τὸ 470 καὶ ἀπὸ τὸ 420 π.Χ. καὶ μετὰ, μὲ δύο συνήθως λαβὲς ἢ καὶ χωρὶς καθόλου λαβές. Συχνὰ στοὺς ἀρυβάλλους αὐτοὺς, στὴ θέσῃ τοῦ σώματος, ἔχουμε ἀνθρώπινες κεφαλές ἢ κεφαλὴ ζώου ἢ ἀχιβάδες, ὅπως στὸ Γ24. Ἀρκετὰ ὅμοια μὲ τὸ Γ24 δείγματα εἶναι γνωστά¹⁵⁴, μεταξὺ τῶν ὁποίων ξεχωρίζουν ἕνας ἀκέραιος ἀρύβαλλος στὴ Ν. Ὑόρκη¹⁵⁵ καὶ ἕνα θραῦσμα ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, ποὺ ἐπίσης φέρει τὴν ὑπογραφὴ τοῦ Φιντία καὶ ὅμοια ἐπιγραφὴ¹⁵⁶. Ἀπὸ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ ἀγγειοπλάστη Φιντία καὶ τὴ στιλπνὴ, ἄριστη ποιότητος, βαφὴ ποὺ καλύπτει τὸ στόμιο καὶ τὶς λαβές, τὸ Γ24 χρονολογεῖται στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἡ σύνδεση τῶν ἀχιβάδων μὲ τὴν τροφὴ γιὰ τοὺς νεκροὺς κατὰ τὴν ταφικὴ λατρεῖα ἴσως ὑποδηλώνει ταφικὴ χρῆση τοῦ ἀγγείου.

Τὸ ἀγγεῖο Γ25 (πίν. 36), μὲ μορφὴ σκαντζοχοίρου, εἶναι ἕνας ἀρχαϊκὸς τύπος εὐρύτατα διαδεδομένος τὸν 6ο π.Χ. αἰ. στὴν Ἑλλάδα, τὶς ἀκτὲς τῆς Μεσογείου καὶ τὴ νότια Ρωσία¹⁵⁷. Μερικοὶ ἐπιστήμονες πιστεύουν ὅτι οἱ διάφοροι τύποι τῶν ἀγγείων αὐτῶν προέρχονται ἀπὸ τὴ Ναύκρατι, στὴν ὁποία ἀποδίδουν καὶ τὸ σύνολο τῶν προϊόντων ἀπὸ φαγεντιανή, ἐνῶ ἀντίθετα ἄλλοι διαχωρίζουν τὴ ναυκρατιακὴ ἀπὸ τὴ ροδιακὴ-μυλυσιακὴ παραγωγὴ¹⁵⁸.

Τέλος, ὁ πῆλινος κύβος Γ26 (πίν. 36), διακοσμημένος ἀπλὰ μὲ γραπτοὺς κύκλους καὶ εὐθεῖες γραμμές, ἔχει ἔξι ἀριθμούς, ἐνῶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἀπέναντι πλευρῶν προστιθέμενοι δίνουν τὸν ἀριθμὸ 7. Ὁ κοττός, δηλαδὴ τὸ ζάρι, ἦταν τὸ ἀγαπημένο παιχνίδι τῶν

151. H. B. Walters, *JHS* 41, 1921, 122-123 (I.5A-B), πίν. 8 (κύκλος τοῦ Ἐπικτίτου).

152. E. Zervoudaki, *Attische polychrome Reliefkeramik des späten 5. und des 4. Jahrhunderts v. Chr.*, *AM* 83, 1968, 74(3), ὅπου τὸ Γ21 κατατάσσεται στὰ ἐλάχιστα γνωστὰ δείγματα τῆς πρώιμης ἀνάγλυφης κεραμικῆς στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Γιὰ παραστάσεις γλαύκας, ἀπὸ τὸ 490-470 π.Χ., βλ. *Hesperia* 65, 1996, 250(32), πίν. 75. *CVA Malibu* 7, 30(29), πίν. 352-353.

153. Γενικὰ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀττικοῦ ἀρυβάλλου, βλ. J. Beazley, *Aryballos*, *BSA* 29, 1927-28, 195, 213-14, μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία.

154. Beazley, *ARV²*, 25(2).

155. Richter, *BMetrMus* 19, 1924, 129, εἰκ. 5, καὶ Richter-Milne, εἰκ. 108.

156. Graef-Langlotz, 873, πίν. 75.

157. Bochlau, *Nekropolen*, πίν. 13(2), τάφ. 41. Maximova, *Vases plastiques*, 180, πίν. 32 (120). *Clara Rhodos* IV, 374, εἰκ. 422.

158. Maximova, *Vases plastiques*, 178.

ἀρχαίων — «τερπνὸν ἀργίας ἄκος» κατὰ τὸν Σοφοκλῆ — ποὺ τὸ ἔπαιζαν σὲ στοές, στὴν ἀγορά, στὶς πύλεις, στοὺς δρόμους καὶ τὰ ἱερά¹⁵⁹. Ἔχουν βρεθεῖ πολλὰ δείγματα, ἀλλὰ λίγα ἀπὸ αὐτά, συνήθως τὰ πιὸ μεγάλα ἢ τὰ διακοσμημένα μὲ παραστάσεις, προσφέρονταν ὡς ἀφιερῶματα στὰ ἱερά καὶ τοὺς τάφους. Δείγματα πῆλινων ἀρχαϊκῶν ζαριῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἔχουν βρεθεῖ ἀρκετὰ στὴν Ἀττική¹⁶⁰.

Μελαμβαφῆ ἀγγεῖα τοῦ ὕστερου 6ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., κυρίως ὄλπεις καὶ σκυφοειδῆ, βρέθηκαν μόνο στὴν πυρὰ Β. Ὁ ὁλόβαφος, ἐνιαίου τύπου, ἀμφορέας Β27 (πίν. 37, εἰκ. 2) ἀνήκει στὸν ἀρχαιότερο τύπο τῶν ἀττικῶν ἀμφορέων — τύπος Ια κατὰ τὴν Richter ἢ Β κατὰ τοὺς Payne καὶ Boardman — ποὺ ἀπαντᾶται ἀπὸ τὸν ὕστερο 7ο αἰ. καὶ συνεχίζει ὡς τὸ γ' τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹⁶¹ Ἄν καὶ ὁ τύπος αὐτός, μὲ τὸ ταινιωτὸ προεξέχον χεῖλος, τὶς λαβὲς μὲ κυλινδρική τομὴ καὶ τὴ βάση σὲ σχῆμα ἀνεστραμμένου ἐχίνου, δὲν παρουσιάζει οὐσιαστικὲς ἀλλαγές κατὰ τὴ μακρόχρονη χρῆση του, πιστεύουμε ὅτι ὁ ἀμφορέας Β27, μὲ τὸ κάπως ραδινότερο σῶμα, τὸν πιὸ ἐπίπεδο ὦμο καὶ τὴν πλατιὰ βάση, θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.¹⁶²

Ἀπὸ ἐνιαίου τύπου ὕδρια ἢ ἀλλιῶς κάλπιδα προέρχεται τὸ μελαμβαφὲς τεμάχιο Β28 ποὺ διασώζει μόνον τὸ στόμιο καὶ πολὺ μικρὸ μέρος τοῦ ὦμου (πίν. 37, εἰκ. 2). Τὸ σχῆμα αὐτό, στὸ ὁποῖο ὁ κοντὸς λαιμὸς καὶ ὁ πλατὺς ὦμος ἀποτελοῦν συνεχῆ καμπύλη μὲ τὴν κοιλιὰ, ἐμφανίστηκε γύρω στὸ 520 π.Χ., χρησιμοποιοῦντο στὴ μελανόμορφη καὶ τὴν ἐρυθρόμορφη κεραμικὴ καὶ συνέχισε ὡς τὰ τέλη τοῦ 5ου καὶ στὸν 4ο π.Χ. αἰ.¹⁶³ Τὸ τεμάχιο Β28 χρονολογεῖται στὸν ὕστερο 6ο καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ ἂν προέρχεται ἀπὸ μελαμβαφῆ ἢ μελανόμορφη ἢ ἐρυθρόμορφη κάλπιδα¹⁶⁴.

Δημοφιλεῖς στὸν ὕστερο 6ο καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ. εἶναι καὶ οἱ μελαμβαφεῖς ὄλπεις μὲ εὐθὺ στόμιο, ποὺ στὸν Κεραμεικὸ βρέθηκαν ἀποκλειστικὰ σὲ τάφους μικρῶν παιδιῶν. Ἀπὸ αὐτὲς ὅσες ἔχουν ἐπίπεδη βάση διακοσμοῦνται συνήθως μὲ ἰώδεις ται-

159. E. Schmidt, *Spielzeug und Spiele der Kinder im klassischen Altertum* (1971), 57. Laser, Sport und Spiel, 122 καὶ σημ. 609, ὅπου βιβλιογραφία γιὰ τοὺς πῆλινους κύβους.

160. Γιὰ τοὺς τύπους τῶν ἀττικῶν κύβων καὶ τὴ χρῆση τους, βλ. S. Karasu, *Der Erfinder des Würfels. Das älteste griechische Porträt*, AM 88, 1973, 55 κέ. (μὲ ἐκτενῆ βιβλιογραφία). Βλ. καὶ Β. Καλλιπολίτης, AA 18, 1963, Μελ., 124, πίν. 55β-ε, καθὼς καὶ Callipolitis-Feytmans, BCH 109, 1985, I. Études, 39, εἰκ. 10-11 (Ἀναγυροῦς, νεκροταφεῖο), ὅπου βρέθηκε καὶ ἡ τράπεζα παιχνιδιοῦ.

161. Richter-Milne, 3, εἰκ. 1-5 (τύπος Ια). Payne, *Necrocorinthia*, 326, εἰκ. 171(LCI, 575-550 π.Χ.). Boardman, ABFV, 186 (τύπος Β).

162. Langlotz, Würzburg, πίν. 70(249), γύρω στὸ 540 π.Χ. C. Roebuck, *Hesperia* 9, 1940, 178, εἰκ. 20 (μετὰ τὸ 530 π.Χ.). Boardman, ABFV, εἰκ. 192, γύρω στὸ 530-510 π.Χ. Bothmer, *Amasis*, 88-89 (panel amphora 8), γ' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. C. Trocetti, *Ceramica attica a figure nere* (1983), 106, πίν. 41, γύρω στὸ 510 π.Χ. G. Richter, *Red Figured Athenian Vases in the Metropolitan Museum of Art* (1936), πίν. 169(19), γύρω στὸ 490 π.Χ.

163. Γιὰ τὸ σχῆμα τῆς κάλπιδος, βλ. γενικὰ Kanowski, *Shapes*, 39-41, σχέδ. 8 (μὲ βιβλιογραφία). Βλ. καὶ Agora, XXIII, 38, πίν. 62-63 (μελανόμορφες).

164. Σχετικὲς στὸ σχῆμα εἶναι οἱ μελανόμορφες κάλπιδες: Langlotz, Würzburg, πίν. 89(325), 98(323-324). E. Simon, *Die griechische Vasen* (1976), 91, πίν. ἐγγρ. XXX. Agora XXIII, 38, πίν. 62(650) καὶ οἱ ἐρυθρόμορφες: E. Langlotz, ὅπ., πίν. 197(533), 210(530-531). E. Buschor, *Griechische Vasen* (1969), 146, εἰκ. 165. E. Simon, ὅπ., 105, πίν. 126. Boardman, ARFV, εἰκ. 35, 46, 136. Ὅλες χρονολογοῦνται στὸ 510-490 π.Χ.

νίες στην κοιλιά, όπως ή B30 (πίν. 37), η είναι αδιακόσμητες, όπως οι άλλες B31-32 (πίν. 38, εικ. 3), και χρονολογούνται στον πρώιμο 5ο π.Χ. αἰ.¹⁶⁵ Παράλληλα απαντάται και μία άλλη παραλλαγή, με μικρή δισκόμορφη βάση και ιώδεις ταινίες, κυρίως στην κοιλιά αλλά και πάνω από τη βάση, όπως ή B29 (πίν. 37, εικ. 3) και ίσως το τεμάχιο B34 (πίν. 38)¹⁶⁶. Η άλλη B33 (πίν. 37, εικ. 3), που διασώζει το κάτω σώμα με την κωνική πλατιά βάση, πρέπει να ανήκει σε άλλη με τριφυλλόσχημο στόμιο και ψηλή λαβή και χρονολογείται στο β' μισό η στο τελευταίο τέταρτο του 6ου π.Χ. αἰ.¹⁶⁷

Τόν τύπο του αττικού ολόβαφου σκύφου (cup-skyphos) αντιπροσωπεύει ο σκύφος B35 (πίν. 38, εικ. 6). Πολλοί τέτοιοι σκύφοι έχουν βρεθεί στην 'Αγορά και στον Κεραμεικό και χρονολογούνται στον ύστερο 6ο και στον πρώιμο 5ο π.Χ. αἰ.¹⁶⁸ Το τεμάχιο του ολόβαφου σκύφου B36 (πίν. 38, εικ. 6), με την εξηρημένη ζώνη με λεπτές κάθετες γραμμές πάνω από τη βάση, είναι δείγμα του αττικού κορινθιάζοντος σκύφου που διαμορφώθηκε στην 'Αττική στον 6ο και συνεχίστηκε σε όλο τον 5ο π.Χ. αἰ. Το τεμάχιο B36 θα πρέπει να χρονολογηθεί στον ύστερο 6ο η πρώιμο 5ο π.Χ. αἰ.¹⁶⁹

Στον πρώιμο 5ο π.Χ. αἰ. χρονολογείται και η μελαμβάφης κύλικα B37, τύπου C (πίν. 38, εικ. 6). "Ομοιες κύλικες είναι γνωστές από την 'Αττική από το τέλος του 6ου ως τον πρώιμο 5ο π.Χ. αἰ.¹⁷⁰ Η χαραγμένη στο χείλος της επιγραφή ME πιθανόν σημαίνει μέτρον, όποτε το άγγείο θα χρησίμευε αρχικά ως μονάδα μέτρησης.

Τα άγγεια B38-41 (πίν. 39, εικ. 4) ανήκουν στον τύπο των άωτων σκευών με ψηλό πόδι (stemmed dish) που απαντώνται στην 'Αγορά από τον ύστερο 6ο ως το β' τέταρτο του 5ου π.Χ. αἰ., ενώ στον Κεραμεικό συνεχίζονται και σε όλο τον 5ο π.Χ. αἰ.¹⁷¹ Χρονολογούνται στον ύστερο 6ο ως τον πρώιμο 5ο π.Χ. αἰ.¹⁷²

165. Για άλλες ολόβαφες με επίπεδη βάση και με ιώδεις ταινίες, όπως ή B30, βλ. *Agora* XII, 78, πίν. 13(265, 270), εικ. 3(500-480 π.Χ.). *Kerameikos* IX, 43-44, πίν. 78(1, 31:10 και 48:2). *Tocra* II, 51, πίν. 30(2181). Για άλλες όμοιες, ολόβαφες, με επίπεδη βάση και χωρίς ταινιωτή διακόσμηση, όπως οι B31-32, βλ. *Agora* XII, 78, πίν. 13(271). *Kerameikos* IX, 43, 100, πίν. 78(1, 44:4), γύρω στο 490 π.Χ.

166. Για ολόβαφες άλλες με δισκόμορφη βάση, όπως ή B29, βλ. *Agora* XII, 79, πίν. 13(276, 283), εικ. 3, 500-480 π.Χ. Από αυτές της 'Αγοράς καμιά δεν διακοσμείται με ιώδεις ταινίες. Βλ. και *Kerameikos* IX, 43, πίν. 78(2) (οι 66:3, 88:2 με ιώδη ταινία στην κοιλιά η στην κοιλιά και πάνω από τη βάση, ή 92:7 ολόβαφη), 500-480 π.Χ.

167. Για ολόβαφες τριφυλλόστομες άλλες με κωνική βάση, βλ. *Agora* XII, 76, πίν. 12(241-246).

168. Για σκύφους παρόμοιους με τον B35, βλ. *Agora* XII, 109 (cup-skyphos), πίν. 25(576, 577), 480 π.Χ.

169. Για κορινθιάζοντες αττικούς σκύφους, βλ. γενικά Payne, *Necrocorinthia*, 324(1341). *Corinth* XIII, 179 (155:7), όπου αναφέρεται ότι οι μιμήσεις του κορινθιακού σκύφου αρχίζουν στην 'Αττική από τις αρχές του 6ου π.Χ. αἰ. Προς σύγκριση με τον B36, βλ. *Agora* XII, 81, πίν. 14(310, 313), 530-480 π.Χ. *Kerameikos* IX, 46, πίν. 79(4, 65:2), 490-480 π.Χ. *Corinth* XIII, 107, εικ. 11(group iii, 248:1, 255:1), ύστερος 6ος π.Χ. αἰ. *Corinth* XV, 189, πίν. 44(1002-1006), τέλος 6ου - μέσα και γ' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ. *Asine* II, fasc. 6, part 1, 11, εικ. 4(1970-26:2), 490-480 π.Χ.

170. Για την κύλικα τύπου C, βλ. *Agora* XII, 91, πίν. 19(398-413), εικ. 4. *Kerameikos* IX, 56, πίν. 81(3, 10:2), 490 π.Χ.

171. Για τον τύπο του stemmed dish, βλ. *Agora* XII, 140, πίν. 35(966-985), εικ. 9. *Kerameikos* IX, 53, πίν. 82(7).

172. Για σύγκριση με το stemmed dish B38, βλ. *Agora* XII, 141, πίν. 35(986-987). Με το B39, βλ. *Kerameikos* IX, 173, πίν. 85(4, E15:4). *Agora* XII, 141, πίν. 35(966). *Tocra* II, 50, εικ. 21(2190-2191). *Clara Rhodos* IV, 229(5), εικ. 256 (τάφ. CXIII). Με το B40, βλ. *Kerameikos* IX, 53, πίν. 82(7, 44:3 και 63:2). *Agora* XII, 141, πίν. 35(969), εικ. 9(968). *Tocra* II, 50, εικ. 21(2189), πίν. 30. Με το B41, βλ. *Agora* XII, 139, πίν. 35(960). *Kerameikos* IX, 53, πίν. 82(7, 63:2 και 182:1).

Τὰ ἄωτα, μελαμβαφῆ, μικρὰ κυλινδρικά σκεύη B42-44 (πίν. 39, εἰκ. 4) ἀνήκουν στὸν τύπο ποὺ ἀποκαλεῖται συμβατικά ἀλατιέρα (salt cellar), ἀλλὰ μᾶλλον περιεῖχε μέλι γιὰ ταφικὲς χοές. Τέτοια ἀγγεῖα ἔχουν βρεθεῖ τόσο σὲ ἐγκαταστάσεις ὅσο καὶ σὲ τάφους¹⁷³. Ὁ πρῶτος τύπος, στὸν ὁποῖο ἀνήκουν καὶ τὰ B42-43, εἶναι σχετικὰ ψηλός, μὲ κοῖλα τοιχώματα, ἐπίπεδη βάση καὶ ἀνάγλυφες ταινίες πάνω καὶ κάτω, καὶ χρονολογεῖται στὸ 520-490 π.Χ.¹⁷⁴ Ἀργότερα (480-460 π.Χ.), ὅπως συμβαίνει καὶ στὸ B44, τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἔχουν ἐπίπεδο χεῖλος καὶ ἐξαφανίζονται οἱ ἀνάγλυφες ταινίες¹⁷⁵.

Τὴν παρουσία δύο μεσόμφαλων μελαμβαφῶν ἢ μελανόμορφων φιαλῶν μαρτυροῦν οἱ δύο ὀμφαλοὶ B47-48, ποὺ ἀναφέρονται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδη, ἀλλὰ δὲν μπορέσαμε νὰ ἐντοπίσουμε στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνος. Στὰ ὀλόβαφα ἀγγεῖα, γύρω στὸ 520-480 π.Χ., θὰ πρέπει νὰ κατατάξουμε καὶ τὸ μόνωτο κύπελλο B49 (πίν. 40, εἰκ. 5) ποὺ ἡ βαφὴ στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ σώζεται, λόγω κακῆς ὀπτησης, μόνο στὸ κάτω μέρος¹⁷⁶, καθὼς καὶ τὸν ἰωνικοῦ τύπου bucchero ἀρύβαλλο Γ22 (πίν. 35) μὲ τὶς κάθετες νευρώσεις, παρόμοιο μὲ τὸν A31, ποὺ χρονολογεῖται στὸ α' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

Τέλος, ἀρκετὰ τεμάχια μελαμβαφῶν ἀγγείων —κυρίως σκυφοειδῶν— καὶ λύχνων ἀπὸ τὶς πυρὲς Β καὶ Γ, φέρουν χαραγμένες ἐπιγραφές (graffiti). Στὰ τεμάχια τῶν ἀγγείων B45-46 καὶ Γ23 (πίν. 39) σώζονται ἀντίστοιχα οἱ ἐπιγραφές *KEP* καὶ *ΑΣΕ* καὶ *ΙΛΛΑΝ*, ἐνῶ στὰ τεμάχια τῶν λύχνων Γ27-28 οἱ ἐπιγραφές *IEPON* ⊕ καὶ *H OIEΣE*. Ἐνεπίγραφα ὄστρακα ἔχουν βρεθεῖ σὲ πολλὰ ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ σὲ ἐγκαταστάσεις καὶ τάφους¹⁷⁷. Οἱ ἐπιγραφές ποὺ χαράζονταν κατὰ παραγγελία, προτοῦ ψηθεῖ τὸ ἀγγεῖο ἢ καὶ μετὰ τὸ ψήσιμο, εἶναι συνήθως ἀναθηματικές —κατονομάζεται ὁ ἰδιοκτήτης ἢ ὁ κατασκευαστὴς τοῦ ἀγγείου μόνον ἢ καὶ ἡ τιμώμενη θεότητα, ἢ ἀναγράφεται ἡ φράση *ἱερὸν τῇ θεᾷ* ἢ *τῷ θεῷ*— ἐνίοτε ὅμως πρόκειται γιὰ τυχαία ἐπιλογὴ γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου. Σὲ μερικές, τέλος, περιπτώσεις εἶναι ἐμπορικὰ σήματα ἢ χαρακτηρίζουν τὰ ἀγγεῖα ποὺ ἀνήκουν στὸ δημόσιο (*ΔΕ*) ἢ ποὺ χρησίμευαν πιθανόν, ὅπως ἡ κύλινκα B37, ὡς μέτρα (*ΜΕ*).¹⁷⁸

173. Γιὰ τὰ salt cellars γενικά, βλ. *Agora* XII, 136, πίν. 34, εἰκ. 9. *Kerameikos* IX, 51, πίν. 82(1-6), καὶ γιὰ τὴν χρῆσιν τους, βλ. *Kerameikos* IX, 51.

174. Γιὰ παρόμοια μὲ τὰ salt cellars B42-43, βλ. *Agora* XII, 136 (concave wall, 921-938), πίν. 34(922-923), εἰκ. 9(923). *Kerameikos* IX, 51, πίν. 82(1, 5:2). Στὸν Κεραμεικὸ τὰ περισσότερα ἀγγεῖα αὐτῆς τῆς κατηγορίας —μὲ κοῖλα τοιχώματα— βρέθηκαν σὲ προπερσικοὺς τάφους καὶ ἐλάχιστα σὲ τάφους τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μὲ ἀλλαγμένη κάπως μορφή συνεχίζουν σὲ ὅλο τὸν 5ο καὶ τὸν 4ο π.Χ. αἰ.

175. Γιὰ παρόμοια μὲ τὸ salt cellar B44, βλ. *Agora* XII, πίν. 34(927), εἰκ. 9(927). *Kerameikos* IX, πίν. 82(1, 216:2) καὶ εἰκ. 20.

176. Γιὰ παρόμοια μὲ τὸ B49 μελαμβαφῆ μόνωτα κύπελλα, βλ. *Agora* XII, πίν. 31(745). *Kerameikos* IX, πίν. 81(5), 237:1.

177. Γενικά γιὰ ἐνεπίγραφα ὄστρακα, βλ. Kretschmer, *Vaseninschriften*. Γιὰ ἐνεπίγραφα ὄστρακα ποὺ βρέθηκαν σὲ ἱερὰ, βλ. βιβλιογραφία εἰς K. Lehmann, Samothrace 2(II), *The Inscriptions on Ceramics and Minor Objects* (1960), 4 σημ. 5. Γιὰ ἐνεπίγραφα ὄστρακα ἀπὸ ἐγκαταστάσεις καὶ τάφους, βλ. *Agora* XXI (Graffiti e Dipinti). Johnston, *Trademarks. Kerameikos* III (Inschriften, Ostraka, Fluchtafeln). R.M. Burrows-P.N. Ure, *BSA* 14, 1907-8, 263-64, εἰκ. 12, καὶ *JHS* 29, 1909, 315.

178. Γιὰ τὶς ἐπιγραφὰς *ΔΕ* (δεμόσιον) καὶ *ΜΕ* (μέτρον) πάνω σὲ ἀγγεῖα, βλ. κυρίως *Agora* XXI, 51 (*ΔΕ*), 56 (Ha 19, *ΜΕ*) καὶ *Agora* XII, εἰκ. 22 (χοῦς ἀρ. 126, *ΜΕ*, περὶ τὸ 400 π.Χ.), 30 (κύπελλο ἀρ. 764, *ΔΕ*, περὶ τὸ 430 π.Χ.). Γιὰ ἄλλες ἐρμηνείες τῆς ἐπιγραφῆς *ΜΕ*, βλ. Johnston, *Trademarks*, 135, 213 (type 10E), πίν.

Τὰ ἐννέα ταινιωτὰ μόνωτα κύπελλα (B50-58) ποὺ βρέθηκαν στὴν πυρὰ Β διακοσμοῦνται ἐξωτερικὰ μὲ μελανὴ ταινία περίπου στὸ μέσον τοῦ σώματος, ἐνῶ ἐσωτερικὰ εἶναι ὁλόβαφα μὲ ἐξηρημένο δίσκο στὸν πυθμένα —ἐκτὸς ἀπὸ τὸ B57— ὁ ὁποῖος διακοσμεῖται, ὅπως καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης τους, μὲ κύκλο καὶ στιγμὴ στὸ κέντρο (πίν. 40, εἰκ. 5). Ὁ τύπος τοῦ μόνωτου κυπέλλου ἔχει ταυτιστεῖ μὲ τὸ ἀττικὸ κάναστρον ἢ κάνασθον ἢ τρύβλιον καὶ εἶναι δημοφιλὴς ὅσο καὶ ὁ σκύφος στὴν ὕστερη ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ., ἐνῶ ἀργότερα, ἰδίως στὸν 4ο π.Χ. αἰ., ἀποτελεῖ τὸ ἐπικρατέστερο σχῆμα ποτηριοῦ¹⁷⁹. Ἀρχικὰ ἦταν διαδεδομένα τὰ ταινιωτὰ κύπελλα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ. αἰ. κυρίως καὶ στὸν 4ο ἐπικρατοῦν τὰ ὁλόβαφα. Τὰ κύπελλα τῆς πυρᾶς Β ἀνήκουν στὰ παλαιότερα δείγματα, ὅπως δείχνει ἡ συνεχὴς καμπύλη ἀπὸ τὸ χεῖλος στὴ βάση, καὶ χρονολογοῦνται στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹⁸⁰ Χαρακτηριστικὰ τῶν πιὸ ὕστερων ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ δακτυλιόσχημη καὶ πρὸς τὰ ἔξω βάση (B52-53), ἢ ἡ βάση σὲ σχῆμα τόρου (B54), καθὼς καὶ τὸ ὁλόβαφο ἐσωτερικὸ χωρὶς ἐξηρημένο δίσκο (B57). Ἄλλες παραλλαγὲς ἀποτελοῦν τὰ κύπελλα μὲ βάση δισκόμορφη (B49-51) ἢ ἐπίπεδη (B57). Βαμμένη ἐξωτερικὰ εἶναι ἡ βάση μόνον στὰ κύπελλα B51 καὶ B56, ἐνῶ στὸ B57 εἶναι βαμμένο μόνον τὸ περίγραμμα τῆς.

Ὁ σκύφος B59 (πίν. 40, εἰκ. 6), γύρω στὸ 500-480 π.Χ., ἔχει βαμμένο ἐξωτερικὰ τὸ εὐρὸ χεῖλος καὶ εἶναι διακοσμημένος μὲ ταινίες, ὅπως τὰ μόνωτα κύπελλα, μόνον ποὺ οἱ ταινίες ζωγραφίζονται χαμηλά, κάτω ἀπὸ τὶς λαβές. Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ σκύφου (K2 κατὰ τὸν Ure) εἶναι συνήθως μελαμβαφής, ἐνῶ ἡ διακοσμημένη παραλλαγή του συνδέεται μὲ τὴν Ὁμάδα τοῦ Lançut¹⁸¹.

Ταινιωτὴ διακόσμηση ἔχουν καὶ οἱ μονόχρωμες μὲ ἐπίπεδη βάση ὄλπες B60-63 (πίν. 40, 41, εἰκ. 3), ποὺ εἶναι λίγο πρωιμότερες ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες μελαμβαφεῖς B30-34 καὶ χρονολογοῦνται στὸν ὕστερο 6ο ὡς καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹⁸²

Στὴν πυρὰ Β, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πυρὰ Γ, βρέθηκαν πολλὰ μικκύλα ἀγγεῖα (miniatures), 75 συνολικά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 43 εἶναι τροχήλατα καὶ τὰ ὑπόλοιπα 32 χειροποίητα (πίν. 41-43, εἰκ. 7). Ὑπερισχύουν οἱ ὑδρίσκες (22 τροχήλατες, 10 χειροποίητες) καὶ ἀκολουθοῦν, στὰ μὲν τροχήλατα οἱ ὄλπες καὶ οἰνοχόες (7+3), καθὼς καὶ οἱ σκυφίσκοι καὶ κρατηρίσκοι (6+1), στὰ δὲ χειροποίητα οἱ κάνθαροι, οἱ χυτρίσκες μὲ

5(23a-b). Γιὰ τὴν ἐπιγραφή KEP, βλ. *Agora XXI*, 37 (F105), πίν. 15 (συντομογραφία ὀνόματος ἰδιοκτίτη στὸν πυθμένα μελαμβανοῦς σκύφου τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.). Βλ. ἐπίσης Kretschmer, *Vaseninschriften*, 203 (*Κερκυών, Κερκυωνεύς*). M. Osborne - S. Byrne, *A Lexikon of Greek Personal Names*, II, Attica (1994). Γιὰ τὶς ἐπιγραφὰς IEPON ⊕ καὶ H OIEΣE, βλ. P. Corbett - G. Woodhead, *BSA* 50, 1955, 259 (15-16), 261(24,26) (IEPON) καὶ 255-256 (EPIOIEΣE).

179. Γιὰ τὸν τύπο τῶν μόνωτων κυπέλλων, βλ. *Agora XII*, 125-126 (one-handler: banded, ἀρ. 724-743, black, ἀρ. 744-763), πίν. 30-31, εἰκ. 8. *Kerameikos IX*, 49 (Einhenkler), πίν. 81 (4).

180. Γιὰ παρόμοια μὲ τὰ μόνωτα κύπελλα B50-51, βλ. *Agora XII*, πίν. 30(725), μὲ τὰ B52-53, βλ. *Agora XII*, πίν. 30, εἰκ. 8(734), μὲ τὸ B54, βλ. *Agora XII*, πίν. 30(733, 735), εἰκ. 8(735), μὲ τὸ B56, βλ. *Agora XII*, εἰκ. 8(726), μὲ τὸ B57, βλ. *Agora XII*, πίν. 34(909), εἰκ. 9. *Kerameikos IX*, πίν. 81(4, 50:1) καὶ εἰκ. 19.

181. Ure, *Ritsona*, 69, πίν. 21, ἀρ. 12.39 (τύπος K2). *Agora XII*, 109, πίν. 25(568, 570), εἰκ. 6(569). *Kerameikos IX*, 170, πίν. 84(1, E1:2). Γιὰ τὸν ἴδιο τύπο σκύφου ἀλλὰ διακοσμημένο, βλ. *Kerameikos IX*, πίν. 80(6, 60:1), Lançut Gruppe.

182. Γιὰ μονόχρωμες ταινιωτὲς ὄλπες μὲ ἐπίπεδη βάση, ὅπως οἱ B60-63, βλ. *Agora XII*, 78, πίν. 12(255, 258). *Kerameikos IX*, 43, πίν. 78(1, 7:2, 24:1).

τρεις λαβές (10+3) και οι πρόχοι, οι οινοχόες και τα ληκύθια (4+3+2). Μοναδικά στα μικρά τροχήλατα αγγεία της πυρᾶς Β εἶναι ὁ ἀσκὸς Β95, ὁ γαμικὸς λέβητας Β69, ὁ καλαθίσκος Β97 καὶ τὸ μόνωτο κύπελλο Β106, ποὺ ἀντιγράφουν τὰ ἀντίστοιχα μεγαλύτερου μεγέθους αγγεία. Ἰδιάζουσα εἶναι ἡ διακόσμηση μὲ σταγονόμορφα ἢ ἐπιμήκη φύλλα στὶς ὑδρίσκες καὶ οινοχοῖσκες. Ὅμοια μικροσκοπικὰ αγγεία, τροχήλατα καὶ χειροποίητα, ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 6ου ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., βρέθηκαν κατὰ καιροὺς σὲ πολλὰ ἱερά, πλούσια καὶ φτωχά, κεντρικὰ καὶ ἀπόμερα, σὲ μερικὰ συνδεδεμένα μὲ τὴ λατρεία τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ἢ ἄλλων χθόνιων θεοτήτων¹⁸³. Δὲν γνωρίζουμε ἂν εἰδικοί λόγοι λατρείας ἐπέβαλαν τὴν ἀφιέρωσή τους, ἢ ἂν ἀποτελοῦσαν προσφορὲς μικρῶν παιδιῶν ἢ γιὰ μικρὰ παιδιά. Ὁ Coldstream ὑποθέτει γιὰ τὰ παρόμοια αγγεία ποὺ βρέθηκαν στὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρος στὴν Κνωσὸ ὅτι πιθανὸν νὰ περιεῖχαν, ὅπως οἱ κέρνοι δημητριακὰ ἢ ἄλλους καρπούς¹⁸⁴. Πάντως, ἡ συχνὴ παρουσία τῶν αγγείων αὐτῶν, καὶ ἰδιαίτερα τῆς ὑδρίσκης, σὲ ἱερά χθόνιων θεοτήτων¹⁸⁵ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὰ συνδέσουμε μὲ τὴ λατρεία χθόνιων θεοτήτων ποὺ σχετίζονταν μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς. Ἀλλὰ καὶ στοὺς τάφους, μικρῶν κυρίως παιδιῶν, ἀπαντῶνται τὰ μικρὰ αγγεία καὶ ἐρμηνεύονται ὡς παιχνίδια ἢ ὑποκατάστατα πολυτιμότερων αγγείων, ἢ συνδέονται μὲ τὴν προσφορὰ τροφῆς στοὺς νεκροὺς (πανσπερμία)¹⁸⁶.

Τὰ μικκύλα αγγεία τῆς πυρᾶς Β χρονολογοῦνται στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ. Συγκεκριμένα, οἱ τροχήλατες μονόχρωμες ὀλπες Β64-70 (πίν. 41, 43, εἰκ. 7) ἀνήκουν, ὅπως καὶ οἱ ὅμοιές τους μεγαλύτερου μεγέθους Β60-63, στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ.¹⁸⁷ Ὁ γαμικὸς λέβητας Β96 (πίν. 42, εἰκ. 7) προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐργαστήριό τῆς Ὁμάδας τῶν Κύκνων καὶ χρονολογεῖται στὸ β' ὡς τὸ γ' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.¹⁸⁸ Ἀπὸ ἐργαστήριό συγγενικὸ πρὸς αὐτὸ τῆς Ὁμάδας τῶν Κύκνων πρέπει νὰ προέρχονται καὶ οἱ οινοχοῖσκες Β71-73 (πίν. 41, εἰκ. 7), καθὼς καὶ οἱ ὑδρίσκες Β74-94 (πίν. 41, 43, εἰκ. 7) μὲ τὴ φυλλόσχημη διακόσμηση στὸν ὄμο. Χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 6ου ὡς καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹⁸⁹

183. *Perachora* II, 290-291, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

184. N. Coldstream, Knossos. The Sanctuary of Demeter, *BSA Suppl.* 8, 1973, 183. Ἡ προσφορὰ καρπῶν συνδέεται μὲ τὸ ἔθιμο τῆς πανσπερμίας, βλ. παρακάτω, κεφ. VI, σ. 182 σημ. 241.

185. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ὅτι στὸ ἱερὸ τῆς Περσεφόνης, στοὺς Ἐπιζεφυρίους Λοκροὺς, βρέθηκαν γύρω στὰ 14.000 μικρὰ αγγεία, ἐνῶ στὸ Μητρῶο τῆς Ἀθῆνας πάνω ἀπὸ 7.000. Βλ. *Perachora* II, 290. Ἀπὸ τὰ πολυάριθμα μικρὰ αγγεία ποὺ βρέθηκαν στὸ Ἱεραῖο τοῦ Ἄργους, τὰ δύο τρίτα ἦταν ὑδρίες, βλ. J. Caskey - P. Amandry, *Hesperia* 21, 1952, 165, 205.

186. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν μικρῶν αγγείων στοὺς τάφους, βλ. Kurtz - Boardman, *Burial Customs*, 213. Γιὰ τὴ σύνδεσή τους μὲ τὴν πανσπερμία, βλ. παρακάτω, κεφ. VI, σ. 182 σημ. 241.

187. Βλ. παραπάνω, σημ. 182, ὅπου ἡ χρονολόγηση μεγαλύτερου μεγέθους ὀλπῶν.

188. Γιὰ ὅμοια μὲ τὸ Β96 αγγεία τοῦ Swan Group, βλ. Beazley, *ABV*, 655(32-35), καὶ *Paralipomena* 315 (Ελευσίς, γαμικὸς λέβητας 479). Γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Swan Group, βλ. παραπάνω σημ. 69.

189. Γιὰ παρόμοιες τριφυλλόστομες οινοχοῖσκες, βλ. *Agora* XII, 186, πίν. 45(1410), 500-480 π.Χ. Γιὰ ὑδρίσκες μὲ ἀνάλογη διακόσμηση, βλ. *Perachora* II, 311, πίν. 123(3263-64). J.M. Cook, *Mycenae* 1939-1952, *BSA* 48, 1953, 49, εἰκ. 23(C7). *Corinth* XV³, πίν. 46(1074). J. Caskey - P. Amandry, *Hesperia* 21, 1952, 197, πίν. 54-55. *Tocra* II, 67, πίν. 34(2289), 35(2295-2297).

Στὸν ὕστερο 6ο καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ. ἀνήκει ἐπίσης ὁ δακτυλιωτὸς ἀσκὸς B95¹⁹⁰, ἰωνικοῦ τύπου μὲ ταινιωτὴ διακόσμηση, καὶ ὁ καλαθίσκος B97¹⁹¹ (πίν. 42, εἰκ. 7). Οἱ κορινθιακοὶ σκυφίσκοι B98-103 (πίν. 42, εἰκ. 7), μὲ τὴ ζώνη τῶν κάθετων γραμμῶν ἢ τῆς ὀριζόντιας τεθλασμένης μεταξὺ τῶν λαβῶν, εἶναι δύσκολο νὰ χρονολογηθοῦν μὲ ἀκρίβεια, γιατί ἀπαντοῦν σὲ ὅλο τὸν 6ο καὶ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., χωρὶς οὐσιαστικὲς ἀλλαγές στὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση. Ἀπὸ συγκρίσεις μὲ ὅμοια δείγματα ἀπὸ τὴν Κόρινθο καὶ ἄλλα μέρη, θὰ μπορούσαμε νὰ τοὺς χρονολογήσουμε στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.¹⁹² Τέλος, ἀπὸ τὰ μελαμβαφῆ μικκύλα ἀγγεῖα (πίν. 42, εἰκ. 7), ἡ ὑδρίσκη B105¹⁹³ καὶ τὸ μόνωτο κύπελλο B106¹⁹⁴ ἀνήκουν στὸν ὕστερο 6ο π.Χ. αἰ., ἐνῶ ὁ κρατηρίσκος B104, ποὺ τὸ σχῆμα του διατηρεῖται σχεδὸν ἀναλλοίωτο ὡς τὸν 4ο π.Χ. αἰ., χρονολογεῖται στὴν περίοδο ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 6ου ὡς τὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ.¹⁹⁵

Τὰ χειροποίητα μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα B107-138 (πίν. 42, 43, εἰκ. 7) συνεχίζουν τὴν παράδοση τῶν ἀργολικῶν μονόχρωμων ἀγγείων τοῦ 8ου καὶ 7ου π.Χ. αἰ., ποὺ δείγματά τους ἔχουμε ἀπὸ τὴν πυρὰ Α. Τὰ νεώτερα ἀγγεῖα τῆς σειρᾶς αὐτῆς, ὅπως εἶναι αὐτὰ τῆς πυρᾶς Β, ἀπαντῶνται μὲ τὸ ἴδιο σχεδὸν σχῆμα, ἀδιακόμητα συνήθως καὶ μὲ ταινιωτὲς λαβές, στὸν 6ο καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ. Τέτοια ἀγγεῖα βρέθηκαν ὄχι μόνο στὴν Περαιχώρα, τὸ Ἡραῖο τοῦ Ἱεργούς, τὴν Κόρινθο καὶ ἄλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν Ἰθάκη, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸν Κεραμεϊκό¹⁹⁶. Τὰ πλούσια παραδείγματα ἀπὸ τὶς πυρεὲς Α καὶ Β ἴσως ἐνισχύσουν τὴν ἂποψη γιὰ τὴν παραγωγή τους

190. Γιὰ ἀσκοὺς ὅπως ὁ B95, βλ. *Agora* XII, 210, πίν. 80(1725), ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης *Kerameikos* IX, 171, πίν. 84(5), Ε8.

191. Γιὰ ταινιωτὴ διακόσμηση σὲ καλαθίσκους (διαφορετικοῦ σχήματος), βλ. *Perachora* II, 303, πίν. 121 (3117). *Corinth* XV, 339, πίν. 74(2094). Γιὰ διακόσμηση μὲ σειρὰ μικρῶν κάθετων γραμμῶν ἢ στιγμῶν, ὅπως στὸ B97, βλ. *Agora* XII, 186, πίν. 45(1404-1414), ὅπου τὰ διαφορῶν σχημάτων μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα συνδέονται μὲ ἐργαστήρια τοῦ Swan Group. Τὸ σχῆμα τοῦ καλαθίσκου B97, ἀλλὰ μὲ τὴν προσθήκη βάσης, ἀπαντᾶται καὶ σὲ μεγαλύτερου μεγέθους ἀγγεῖα τοῦ ὕστερου 6ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., βλ. Boardman, *ABFV*, 148, εἰκ. 266.

192. Γενικὰ γιὰ τοὺς μικροσκοπικοὺς κορινθιακοὺς σκύφους, βλ. Payne, *Necrocorinthia*, 334, εἰκ. 181B (1517), LC, ὁμάδα C (μέσα 6ου-5ος π.Χ. αἰ.). Γιὰ σκυφίσκους τοῦ ὕστερου 6ου καὶ τοῦ πρῶμου 5ου π.Χ. αἰ. πρὸς σύγκριση μὲ τοὺς B98-103, βλ. *Corinth* XIII, 123, 214, πίν. 29(188-1), 32(239-2), 34(258-1), 40 (284:1, 285:1-2, 287:1). *Asine* II, fasc. 6, part 1, 11, 13, εἰκ. 10-11, 14(1971-8:2, 1971-8:3, 1971-8:8). *Tocra* I, 40, πίν. 27(533-537, 454-458). *Tocra* II, 14, πίν. 7(1911-1916, 1942), 8(1941-1943). *Kerameikos* IX, 49, πίν. 80(3, 27:2, 31:5, 50:2).

193. Γιὰ παρόμοιες μὲ τὴ B105 μελαμβαφεῖς ὑδρίσκες, βλ. *Agora* XII, 185, πίν. 45(1391). *Perachora* II, πίν. 123(3259-3261). *Tocra* II, 14, πίν. 8(1953-1955), εἰκ. 5(1953).

194. Γιὰ παρόμοιο μὲ τὸ B106 μόνωτο μελαμβαφὲς κύπελλο, βλ. *Agora* XII, πίν. 45(1393).

195. Γιὰ παρόμοιους μὲ τὸ B104 μελαμβαφεῖς κρατηρίσκους, βλ. W. Biers, *Hesperia* 40, 1971, 412, πίν. 88(39), καὶ *Asine* II, fasc. 6, part 1, 13, 27, εἰκ. 10, 11(1971-8:6), μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία καὶ στὰ δύο. Ἀπὸ τὰ παραδείγματα εἰς *Agora* XII, πίν. 46, οἱ πιὸ συγγενικοὶ μὲ τὸν B104 εἶναι οἱ ἄβαφοι κρατηρίσκοι 1422, 1424 (β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.).

196. *Perachora* II, 315-320, πίν. 124-125. J. Caskey - P. Amandry, *Hesperia* 21, 1952, πίν. 58-59 (Ἡραῖο Ἱεργούς). *Corinth* XIII, πίν. 19(142c), 26(172j-i), 27(170-2), 28(174-4, 182-4). M. Robertson, *Excavations in Ithaca*: V, *BSA* 43, 1948, 52(267-272), πίν. 12. *Agora* XII, 207, πίν. 77(1669-1670 καὶ miniatures 1672-1673). *Kerameikos* IX, 84, πίν. 43(3, τάφ. 1:1-2), 95(4, ἀρ. 19). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 69.

στήν Ἀθήνα ἢ τὴν Ἐλευσίνα¹⁹⁷. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ σχήματα — ὕδρίσκες, προχοῖσκες, τριφυλλόστομες οἰνοχοῖσκες, ἀρυβαλλόσχημα ληκύθια — ὁ τύπος τοῦ κανθαρίσκου ἔχει λίγα παράλληλα¹⁹⁸, ἐνῶ οἱ χυτρίσκες μὲ τρεῖς λαβές, ὅπως οἱ B126-128, ἀπαντοῦν σπανιότερα¹⁹⁹.

Οἱ τύποι, τέλος, τῶν λύχνων τῶν πυρῶν Β καὶ Γ, τοῦ χειροποίητου B140 καὶ τῶν μελαμβαφῶν B141-143 (πίν. 44, εἰκ. 5), Γ27-28 (πίν. 39), ἀπαντῶνται συχνὰ στὴν Ἀκρόπολι καὶ τὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ στὸν Κεραμεικὸ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 6ου ὡς τὸ α' τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.²⁰⁰ Ὁ τύπος τοῦ χειροποίητου λύχνου B140 (τύπος 15 κατὰ τὸν Howland) ἔχει κορινθιακὲς ἐπιδράσεις ἢ ἔχει εἰσαχθεῖ ἀπὸ τὴν Κόρινθο, ὅπως δείχνει ὁ χωρὶς μίκα πηλὸς τοῦ²⁰¹. Οἱ μελαμβαφεῖς, μὲ πλατὺ χεῖλος, λύχνοι B141-142 καὶ Γ27-28 ἀνήκουν ἀντίστοιχα στοὺς τύπους 16 Β καὶ 16 variants κατὰ τὸν Howland. Μιμοῦνται καὶ αὐτοὶ κορινθιακὰ πρότυπα καὶ χρονολογοῦνται στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.²⁰² Γύρω στὸ 480 π.Χ. ἐξ ἄλλου χρονολογεῖται ὁ πολύμυξος λύχνος B143 (πίν. 44), ποὺ ἀνήκει στὸν τύπο 22 variants κατὰ τὸν Howland²⁰³.

Οἱ λύχνοι βρίσκονται συχνὰ ἱερὰ καὶ σπάνια σὲ τάφους, κυρίως σὲ ρωμαϊκοὺς. Στὰ ἱερὰ ἡ παρουσία τους προδίδει συνήθως ὁλονύχτιες ἱεροτελεστίες, ἀλλὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελοῦσαν καὶ ἀφιερώματα. Ἡ σχέση τους μὲ τὰ ταφικὰ ἔθιμα δὲν μπορεῖ νὰ διαπιστωθεῖ μὲ ἀσφάλεια ἐφ' ὅσον σπάνια ἀπαντῶνται στοὺς τάφους²⁰⁴.

ΠΙΝΑΚΙΔΙΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΥΡΑ Α

Τὰ πινακίδια ποὺ βρέθηκαν στὴν πυρὰ Α ἔχουν σχῆμα ἐπίμηκες ἢ τετράγωνο καὶ εἶναι μικρῶν διαστάσεων. Τὰ περισσότερα ἔχουν ὕψος 0.06-0.08 μ. καὶ πλάτος 0.04-0.075 μ., ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ποὺ ξεπερνοῦν τὰ 12 ἐκ. σὲ ὕψος ἢ πλάτος. Συνήθως φέρουν λευκὸ ἐπίχρυσμα στὴν ὀψη καὶ τὰ πλάγια, καμιά φορὰ καὶ στὸ πίσω μέρος. Διακοσμοῦνται μὲ ἀπλὰ σχέδια, ζωγραφισμένα μὲ ἀμαυρή, κόκκινη καὶ ἐνίοτε μελανὴ ἢ βαθιὰ κυανὴ βαφή. Μία ἢ δύο μαζὶ ὅπες γιὰ ἀνάρτηση ὑπάρχουν συνήθως στὸ κέντρο τῆς ἄνω πλευρᾶς ἢ ἀπὸ μία ὅπῃ στὶς γωνίες της. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πινακίδια χωρὶς ὅπες ἀνάρτησης. Ὁ πηλός, καστανοκόκκινος ὡς καστανόκιτρινος, συνήθως καλοψημένος, δείχνει ὅτι πρόκειται γιὰ ἀττικὰ ἔργα ποὺ εἶναι πιθανὸν νὰ κατασκευάζονταν στὴν

197. Γιὰ τὸ κέντρο παραγωγῆς τῶν ἀγγείων αὐτῶν, βλ. παραπάνω, σ. 69 σημ. 2.

198. *Perachora* II, 311 καὶ σημ. 2 (ὅπου βιβλιογραφία), πίν. 124(3352-3353). J. Caskey - P. Amandry, *Hesperia* 21, 1952, 204, πίν. 57(266), μισὸς κἀνθαρος. H. Thompson, *Hesperia* 6, 1937, 207, εἰκ. 125a.

199. W. Biers, *Hesperia* 40, 1971, 407, πίν. 87(24) (τροχήλατος κρατηρίσκος μὲ τρεῖς λαβές).

200. Γιὰ τοὺς ἀττικοὺς λύχνους, βλ. γενικὰ *Agora* IV, *Kerameikos* XI. Βλ. καὶ D. Bailey, *Lamps in the British Museum*, I (1975).

201. *Agora* IV, 29, πίν. 4 καὶ 32(86), τύπος 15. *Kerameikos* XI, 90 πίν. 82-83(561-562).

202. *Agora* IV, 31, πίν. 4, 22 καὶ 32(96-98 καὶ 116-117). Οἱ λύχνοι 96-98 εἶναι τοῦ τύπου 16 Β (520-480 π.Χ.), ἐνῶ οἱ λύχνοι 116-117 τοῦ τύπου 16 variants (530-480 π.Χ.). *Kerameikos* XI, 17, 105, πίν. 6-7(10, 12), 520-480 π.Χ.

203. *Agora* IV, 55, πίν. 7 καὶ 36(207), τύπος 22 variants. *Kerameikos* XI, 146.

204. Μυλωνᾶς, *Δυτικὸν Νεκροταφεῖον*, Β, 295 (μὲ βιβλιογραφία).

Ἀθήνα ἢ καὶ στὴν Ἐλευσίνα. Παρόμοια πινακίδια ἔχουν βρεθεῖ στὴν Ἀκρόπολη, στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ στὸ Μενίδι, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ παραγωγή καὶ ἡ χρῆση τους περιορίζονταν μόνο στὴν Ἀττική²⁰⁵. Τὰ πινακίδια τῆς πυρᾶς Α, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Α67-68, χρονολογοῦνται στὸ α' μισὸ καὶ στὰ μέσα τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. μὲ βάση τὰ σχέδια καὶ τὴν πολύχρωμη διακόσμηση, ποὺ ἀπαντοῦν στὰ σύγχρονα ἀγγεῖα τῆς πρώιμης καὶ μέσης πρωτοαττικῆς περιόδου.

Τὰ περισσότερα πινακίδια τῆς πυρᾶς Α (πίν. 9-11) διακοσμοῦνται μὲ κάθετες παράλληλες γραμμές, εὐθεῖες ἢ κυματοειδεῖς (Α40, Α41), μὲ κάθετες ἐναλλασσόμενες εὐθεῖες καὶ κυματοειδεῖς γραμμές (Α42)²⁰⁶, μὲ μεγάλο Χ, ἀπλὸ ἢ διπλό, ἀνάμεσα σὲ κάθετες γραμμές (Α43-44), μὲ δικτυωτὸ πλέγμα (Α39) ἢ ψαροκόκαλο (Α45). Σπανιότερα ἡ γραμμικὴ διακόσμηση διατάσσεται σὲ ὀριζόντιες ζώνες (Α46-47) ἢ διακοσμῇ τὶς ταινίες ποὺ πλαισιώνουν τὰ πινακίδια (Α48, Α62, Α67).

Ἐνα πολὺ συνηθισμένο θέμα στὰ πινακίδια τῆς πυρᾶς Α εἶναι ὁ τρίποδας (πίν. 10, 11)²⁰⁷. Παριστάνεται συνήθως συμπαγῆς —ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ τρίποδας στὸ πινακίδιο Α56— καὶ τὰ πόδια του συνδέονται ἐνίοτε μεταξύ τους μὲ λοξὰ στηρίγματα (Α56, Α57, Α58). Στὰ πινακίδια Α51-52 διακρίνεται καὶ ἓνα κεντρικὸ ὑποστήλωμα. Στὶς λαβές τὰ κενὰ διακοσμοῦνται συχνὰ μὲ σχέδια, ὅπως σταυροὶ καὶ στιγμές (Α53, Α56, Α59, Α60), καὶ πολλὲς φορὲς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ τρίποδα ὑπάρχει ἀπὸ μία κάθετη κυματοειδὴς γραμμὴ (Α51-52, Α54, Α58). Συχνὰ ἐπίσης παριστάνεται ἀνάμεσα στὶς λαβές ἓνα V (Α51-52, Α54-55) ἢ ἓνα Χ (Α56-57). Εἶναι δύσκολο νὰ ἐρμηνεύσουμε αὐτὰ τὰ σχέδια ἢ νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ παράσταση ἐνὸς μεγάλου Χ μὲ ἓνα V ψηλότερα (Α61) ἀποτελεῖ ἓνα συμβολισμὸ γιὰ διασταυρωμένες ἀναμμένες δάδες²⁰⁸. Πιθανὸν νὰ πρόκειται γιὰ ἀπλὴ διακόσμηση. Ὁ τύπος τοῦ τρίποδα στὰ ἐλευσινιακὰ πινακίδια, ὅπως καὶ στὰ παλαιότερα καὶ στὰ σύγχρονά τους ἀγγεῖα²⁰⁹, ἔχει ὡς πρότυπο τοὺς πολυτελεῖς σφυ-

205. Ὁ Boardman, *Painted Votive Plaques and an Inscription from Aegina*, BSA 49, 1954, 196 (Ἀκρόπολη, ἀρ. 8-9), 197-198 (Ἀγορά, ἀρ. 1-5), 198 (Μενίδι), συγκεντρώνει ὅλα τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ πινακίδια αὐτοῦ τοῦ τύπου, τὰ ὁποῖα ἀποκαλεῖ, λόγῳ σχήματος καὶ μεγέθους, *tiquet plaques*. Ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ προέρχεται ἓνα ἀκόμη παρόμοιο πινακίδιο, βλ. E. Brann, *Hesperia* 30, 1961, 372 (H66), πίν. 84. Τοῦ ἴδιου πιθανὸν τύπου εἶναι καὶ τὸ πινακίδιο μὲ σφίγγα ἀπὸ τὸ Σούνιο, βλ. Boardman, ὁπ., 198 (Σούνιο, ἀρ. 3). Ἰδιαίτερα γιὰ τὴν πολύχρωμη διακόσμηση τῶν πινακιδίων, βλ. B. Knoblauch, *Studien zur archaisch-griechischen Tonbildnerei in Kreta, Rhodos, Athen, Böotien* (1937), 82.

206. Ὁμοία διακόσμηση ἔχει καὶ ἓνα πινακίδιο ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ, βλ. J. Boardman, BSA 49, 1954, 198 (Ἀγορά, ἀρ. 4).

207. Ὁμοίου τύπου τρίποδας εἰκονίζεται καὶ σὲ πινακίδιο ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ, βλ. J. Boardman, BSA 49, 1954, 197 (Ἀγορά, ἀρ. 1).

208. Τὸ V καὶ Χ πάνω ἀπὸ τὸν λῆβητα τοῦ τρίποδα ἀποτελεῖ ἴσως σχηματικὴ παράσταση τῶν λεπτῶν, λοξῶν στηριγμάτων τῶν λαβῶν στὸ χεῖλος (βλ. M. Maas, *Die geometrischen Dreifüsse von Olympia*, AntK 24, 1981, πίν. 3, 3), ποὺ εἰκονίζονται καὶ σὲ ὑστερογεωμετρικὲς καὶ ἀρχαϊκὲς παραστάσεις τριπόδων, βλ. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, πίν. 5(29). I. Scheibler, AntK Beih. 15, 1988, πίν. 88-90. Τὸ ἴδιο ὑποστήριξε τελευταῖα καὶ ἡ Sakowski, *Darstellungen von Dreifusskesseln*, 188, πίν. 9 a-c (εἶναι τὰ ἐλευσινιακὰ πινακίδια Α51, Α53 καὶ Α59). Πιθανὸν ὅμως τὸ V νὰ ὑποδηλώνει τὴ φωτιά ἢ τὸ θυμιάμα ποὺ καιγόταν ἐνίοτε μέσα στὸν τρίποδα. Τὸ Χ ἐπίσης, πάνω ἀπὸ τὸν τρίποδα ἢ ὡς μοναδικὴ διακόσμηση πινακιδίων, θὰ μπορούσε νὰ συμβολίζει τὶς διασταυρωμένες δάδες ἢ τοὺς βάκχους, ὅπως εἰκονίζονται σὲ ὑστερότερα μνημεῖα τέχνης, τὸν πίνακα τῆς Νιννίου ἢ τὴν ὕδρια τοῦ Hermitage, ὅπου μάλιστα οἱ βάκχοι συνδυάζονται μὲ κέρνο (θυμιατήρι). Βλ. Clinton, *Iconography*, φωτ. ἐσωφύλλου καὶ σ. 79, εἰκ. III 9, πίν. 170-171. Ἔτσι καὶ τὸ μεγάλο Χ μὲ τὸ μικρὸ V ψηλότερα, ποὺ διακοσμοῦν τὸ πινακίδιο Α61, ἴσως νὰ συμβόλιζε διασταυρωμένες δάδες, ἀναμμένες, ἀν τὸ V συμβολίζει τὶς φλόγες.

209. Γιὰ παραστάσεις τριπόδων σὲ ὑστερογεωμετρικὰ ἀγγεῖα, βλ. K. Κουρουγιώτης, AE 1903, 30, εἰκ. 17. S.

ρήλατους τρίποδες τοῦ τέλους τῆς γεωμετρικῆς καὶ ὑπογεωμετρικῆς ἐποχῆς²¹⁰.

Τὰ ὑδρόβια πτηνὰ ἀποτελοῦν ἓνα ἄλλο συχνὸ διακοσμητικὸ θέμα τῶν πινακιδίων (πίν. 11). Παριστάνονται εὐτραφῆ, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ραδινὰ πτηνὰ τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς²¹¹, ἀποδίδονται μὲ περιγύγραμμα (A63-65) ἢ μὲ σκιαγραφία (A66) καὶ θυμίζουν ἀνάλογες παραστάσεις ἀπὸ ἀγγεῖα τοῦ α' μισοῦ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., τῆς πρώιμης καὶ μέσης δηλαδὴ πρωτοαττικῆς περιόδου²¹². Λίγο μεταγενέστερα, στὰ τέλη τοῦ 7ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., εἶναι μόνον τὰ πτηνὰ στὰ πινακίδια A67-68. Τὸ A68 μάλιστα ἀνήκει στὴν ἐποχὴ τῶν πρώιμων μελανόμορφων, γύρω στὸ 600-590 π.Χ.²¹³ Ὁ τροχὸς καὶ ὁ τετράφυλλος ρόδακας, τέλος, ποὺ διακοσμοῦν τὰ πινακίδια A49 καὶ A50 (πίν. 10), ἀπαντοῦν ἐπίσης σὲ ἀγγεῖα τοῦ 8ου ὥς καὶ τοῦ α' μισοῦ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.²¹⁴

Τὰ πινακίδια τῆς πυρᾶς A δὲν συγκαταλέγονται φυσικὰ στὰ πολῦτιμα ἀφιερῶματα ποὺ θὰ πρόσφεραν στὸ ἔλευσινιακὸ ἱερὸ οἱ προσκυνητὲς γιὰ νὰ τιμήσουν ἢ νὰ εὐχαριστήσουν τὴ Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη. Ἀποτελοῦσαν ὅμως ἀναμφίβολα μιὰ προσφορά μὲ ἐκδηλο λατρευτικὸ-ἀναθηματικὸ χαρακτήρα.

Γενικά, γιὰ πρώιμους πίνακες σὲ ἱερὰ ἔχουμε πολὺ λίγες πληροφορίες ἀπὸ μεταγενέστερες μαρτυρίες, φιλολογικές, ἀρχαιολογικές —κυρίως παραστάσεις σὲ ἀγγεῖα— καὶ ἐπιγραφικές —εὐρετήρια ναῶν καὶ ἀναφορὲς ἱεροποιῶν, ἰδίως ἀπὸ τὴ Δῆλο, τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Αἴγινα— ἀλλὰ καὶ αὐτὲς ἀφοροῦν τὴ θέση καὶ τὸν τρόπο ποὺ τοὺς τοποθετοῦσαν στὸ ἱερὸ καὶ ὄχι τὴ σχέση τους μὲ τὴ λατρεία²¹⁵. Εἶναι δυνατόν οἱ παραστάσεις τριπόδων καὶ πτηνῶν στὰ ἔλευσινιακὰ πινακίδια νὰ ὑποκαθιστοῦν ἀντίστοιχα πολῦ-

- Benton, *BSA* 35, 1934-35, 102-105, πίν. 25(1-4), 26(3), 104, εἰκ. 11-12. *Agora VIII*, 66, ἀρ. 305. D. Callipolitis-Feytmans, *AE* 1984, 13, πίν. 5. Laser, *Sport und Spiel*, 80 σημ. 396, εἰκ. 31 (μὲ βιβλιογραφία). Γιὰ παραστάσεις σὲ ἀγγεῖα τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., βλ. R. Young, *Hesperia* Suppl. II, 1939, 175, εἰκ. 122, 123(C115) (σχηματικὴ παράσταση). *Kerameikos VI*, 126, πίν. 57-58(In. 1267). C. Sabbione, *ASAtene* 44, 1982, II, 269, εἰκ. 18(62). Γιὰ ὁμοίους, σύγχρονους μεταλλικοὺς μικροὺς τρίποδες, βλ. D. Burr, *Hesperia* 2, 1933, 621, εἰκ. 87. B. Στάης, *AE* 1917, 207, εἰκ. 18. *Olympia IV*, πίν. 27, ἀρ. 536. M. Maas, *OlympForsch* X, 1978, πίν. 56-60. Γιὰ τὶς παραστάσεις τριπόδων σὲ ἀγγεῖα καὶ πινακίδια κατὰ τὸν 8ο καὶ 7ο π.Χ. αἰ., βλ. καὶ Sakowski, *Darstellungen von Dreifusskesseln*, 29-62, 179-190.
210. M. Maas, *Die geometrischen Dreifüsse von Olympia*, *AntK* 24, 1981, 7 σημ. 16-19, ὅπου τόποι ἀνεύρεσης τριπόδων καὶ βιβλιογραφία.
211. Γιὰ τὸν τύπο τῶν πτηνῶν τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, βλ. S. Wide, *JdI* 14, 1899, 191, εἰκ. 51. *Kerameikos VI*, 58-61, 232. Benson, *Horse, Bird and Man*, 61-70, πίν. 17-21. Βλ. καὶ B. Λαμπρινουδάκης, *ASAtene* 45, 1983(III), 116, εἰκ. 13-15, 18.
212. Γιὰ ὁμοῖο τύπο πτηνῶν στὸν 7ο π.Χ. αἰ., βλ. R. Young, *Hesperia* Suppl. II, 1939, 184, εἰκ. 134(C151). CVA Athènes (musée national) 2, IIIHg, πίν. 16(1-3). CVA Berlin 1, πίν. 3(5:A7), 13(1:A22), 24(2:A39). *Kerameikos VI*, 137, 148, πίν. 62(In. 963), 65(In. 69). *Kerameikos VI*, 58, 233-234, πίν. 54(In. 136), 81(In. 100). *Agora VIII*, πίν. 29(475, 478, 480), 33(541a, 547), 34(496, 549). *Perachora II*, πίν. 84 (1916). *Dädalische Kunst auf Kreta im 7. Jahrh. v. Chr. Fr. Matz zum 80 Geburtstag* (1970), πίν. 35b. Σ. Καρούζου, *ASAtene* 43, 1981(I), 48, εἰκ. 4. *Corinth XV*, πίν. 87(338).
213. Γιὰ παρόμοια μελανόμορφα πτηνὰ τοῦ πρώιμου 6ου π.Χ. αἰ., βλ. *Kerameikos VI*, 63, 233, πίν. 94, 96 (In. 41), 234, πίν. 99(In. 687). *Corinth VII*, πίν. 37(196). Ὁ ἴδιος τύπος πτηνῶν ἐπιβιώνει καὶ στὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. (τεχνοτροπία Λυδοῦ), βλ. M. Moore, *Aegina, Aphaia Tempel VIII*, AA 1986, 87, εἰκ. 21(ἀρ. 90-92, 94).
214. Γιὰ τὴν παράστασι τοῦ τροχοῦ σὲ ἀγγεῖα τοῦ 8ου καὶ 7ου π.Χ. αἰ., βλ. Coldstream, *GGP*, πίν. 7a, 11a. R. Young, *Hesperia* Suppl. II, 1939, 180, εἰκ. 130(C134), 181, εἰκ. 131(C136). Benson, *Horse, Bird and Man*, 67, πίν. 21(1-3d). Γιὰ τὴν παράστασι τοῦ τετράφυλλου ρόδακα, βλ. Coldstream, *GGP*, πίν. 10b,c. R. Young, ὅπ., 38, εἰκ. 24(IX 10). *Corinth XV*, πίν. 81(172, 223).
215. O. Benndorf, *Griechische und sizilische Vasenbilder* (1868), 3. J. Boardman, *BSA* 49, 1954, 186-195.

τιμα χάλκινα ἀφιερώματα ἢ θυσιαζόμενα ζῶα²¹⁶. Ἀκόμη, στὴν περίπτωση τῶν τριπόδων θὰ μπορούσε νὰ ἀναζητηθεῖ μία σχέση μετὰ τὸν Πύθιο Ἀπόλλωνα, ποὺ ἔχει τὸν τρίποδα ὡς σύμβολό του καί, παράλληλα, συνδέεται μετὰ τὴν ἐλευσινιακὴ ἐορτὴ τῶν Προηροσίων²¹⁷. Εἶναι ὅμως πιθανότερο τὰ πινακίδια αὐτὰ νὰ συνδέονται μετὰ τὴ χθόνια φύση τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος²¹⁸, ὑπόθεση ποὺ ἐνισχύεται καί ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι βρέθηκαν μέσα σὲ καθαρτήρια-λατρευτικὴ πυρὰ. Κάποιο χθόνιο συμβολισμὸ φαίνεται νὰ ἔχουν καί τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ διακοσμοῦν τὰ πινακίδια αὐτά. Ἡ κυματοειδὴς γραμμὴ, ιδίως σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὸν τρίποδα, πιθανότατα παριστάνει τὸ φίδι²¹⁹, σύμβολο νεκρικοῦ, ποὺ ταιριάζει καί μετὰ τὸν χθόνιο χαρακτήρα τῆς λατρείας στοῦ ἱεροῦ. Θέματα, ὅπως ὁ τρίποδας²²⁰, τὰ πτηνὰ²²¹, ὁ ρόδακας²²² καί ὁ τροχός²²³, μποροῦν νὰ συν-

216. Ὁ J. Boardman, *BSA* 49, 1954, 199, ἀπορρίπτει τὴν ὑπόθεση ὅτι τὰ εἰκονιζόμενα στὰ πινακίδια πτηνὰ εἶναι ὑποκατάστατα προσφορῶν, καί τοὺς ἀποδίδει διακοσμητικὴ μόνο σημασία. Ἀντίθετα, ὡς ὑποκατάστατα τῶν ζώων σὲ θυσίες ἐρμηνεύει τὰ εἰδῶλια πτηνῶν καί ἄλλων ζώων εἰς Kurtz - Boardman, *Burial Customs*, 215. Βλ. καί παρακάτω, (εἰδῶλια πυρῶν), σ. 117, σημ. 339 καί σ. 130 σημ. 416. Βλ. καί κεφ. VI, σ. 183, σημ. 248.
217. Γιὰ τὸν δελφικὸ τρίποδα ὡς σύμβολο τοῦ Ἀπόλλωνος καί ὡς ἔπαθλο ἀθλητικῶν ἢ μουσικῶν ἀγώνων, βλ. K. Schwendemann, *Der Dreifuss*, *JdI* 36, 1921, 155-156, 175. C. Picard, *RA* 1938, I, 97-99. H. Hermann, *Zur Bedeutung des Dreifusses*, *Boreas* 5, 1982, 55 σημ. 5 (ὅπου βιβλιογραφία). I. Scheibler, *Dreifusssträger*, *AntK Beih.* 15, 1988, 310 σημ. 1 (ὅπου βιβλιογραφία). Γιὰ τὴν ἀνάθεση τριπόδων στοῦ Πύθιο τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ Θαργήλια καί γιὰ τὴν σχέση τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τὴν ἐλευσινιακὴ λατρεία (καθιέρωση προηροσίων), βλ. παρακάτω, κεφ. VI, σ. 193 σημ. 308.
218. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Boardman (*BSA* 49, 1954, 186, 188, 199), τὰ πινακίδια ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν καί τὸ Μενίδι, τὰ παρόμοια μετὰ τὰ ἐλευσινιακά, προέρχονταν ἀπὸ μικρὰ ἱερὰ ἢ τεμένη ἡρώων μετὰ χθόνιο χαρακτήρα. Γι' αὐτὸ πιστεύει ὅτι τὰ πινακίδια αὐτὰ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι τὰ «πινάκια ἡρωϊκά» ποὺ ἀναφέρει ὁ Αἰνείας Τακτικός (*Πολιορκητικά*, XXXI, 15, ἐκδ. Budé, 1967), συγγραφέας τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ὅτι προσφέρονταν σὲ ἱερὰ ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν.
219. Τὰ πλαστικὰ φίδια στοῦ χεῖλος, τὶς λαβὲς ἢ τὸν ὅμο τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων ὑποδηλώνουν τὴν σχέση μετὰ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν, βλ. *Kerameikos* VI, 31, VI, 151, VI, 31 σημ. 18, 230. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καί γιὰ τὴν κυματοειδὴ γραμμὴ, ἀπλὴ ἢ περιβαλλόμενη ἀπὸ στιγμές, ποὺ ἀποτελεῖ σχηματικὴ ἀπόδοση τοῦ φιδιοῦ, βλ. *AM* 89, 1974, πίν. 6(4). *Corinth XV*, πίν. 12 (ἀρ. 220-224). Coldstream, *GGP*, πίν. 21c. Σὲ κεφάλια φιδῶν καταλήγουν καί οἱ κυματοειδὲς γραμμὲς ἐκατέρωθεν τῆς θεᾶς μετὰ ὑψωμένα χέρια, ποὺ εἰκονίζεται σὲ πινακίδιο τῆς Ἀγορᾶς (βλ. *Hesperia* 2, 1933, 604, ἀρ. 277, εἰκ. 72-73), ὅπως φίδια ὑποδηλώνουν καί οἱ κυματοειδὲς γραμμὲς ποὺ πλασιώνουν τοὺς τρίποδες στὰ ἐλευσινιακά πινακίδια. Καί στὶς δύο περιπτώσεις εἶναι φανερὸς ὁ χθόνιος χαρακτήρας τόσο τῆς θεᾶς ὅσο καί τοῦ τρίποδα. Γιὰ πινάκες μετὰ πλαστικὰ φίδια, βλ. J. Boardman, *BSA* 49, 1954, 198 (Eleusis, ἀρ. 5).
220. Γιὰ τὴν παράσταση τοῦ τρίποδα σὲ νεκρικά γεωμετρικὰ καί ἀρχαϊκὰ ἀγγεῖα ὡς ἐπάθλου ταφικῶν ἀγώνων, βλ. *Kerameikos* VI, 126, 152, 153, πίν. 57-58 (Inv. 1267), οἰνοχόν. E. Karydi, *AM* 78, 1963, 97, πίν. 41 (*Kerameikos*, Inv. 1682), λουτροφόρος. D. Callipolitis-Feytmans, *AE* 1984, 13 καί σημ. 3, πίν. 5 (κρατήρας). I. Scheibler, *Dreifusssträger*, *AntK Beih.* 15, 1988, 312, μετὰ βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἄθλα νεκρικῶν ἀγώνων στὴ σ. 310 σημ. 5.
221. Γιὰ τὴν νεκρικὴν σημασίαν τῶν πτηνῶν, βλ. *Kerameikos* VI, 31 καί σημ. 75 (ὅπου βιβλιογραφία). *Kerameikos* VI, 31 σημ. 17, 232-236. Ἡ D. Kurtz (*Vases for the Dead*, εἰς *Ancient Greek and Related Pottery*, 324) ἐπισημαίνει ἐπίσης ὅτι τὰ πτηνὰ στὰ πρῶμα ἀγγεῖα καί πινακίδια τονίζουν τὴν παρουσία τοῦ θανάτου.
222. Γιὰ τὴν νεκρικὴν σημασίαν τοῦ ρόδακα, ποὺ εἰκονίζεται συχνὰ σὲ ταφικὰ ἀγγεῖα, βλ. *Kerameikos* VI, 151, 157, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ παράσταση ροδάκων καί γενικὰ φυτικῶν κοσμημάτων ἀποσκοπεῖ στοῦ νὰ θυμίζει στοὺς νεκροὺς τὴ ζωὴ. Βλ. καί *Kerameikos* VI, 31 σημ. 18.
223. Γιὰ τὴν νεκρικὴν σημασίαν τοῦ τροχοῦ, βλ. Benson, *Horse, Bird and Man*, 67-68 (μετὰ βιβλιογραφία). Ὁ Benson ἀναφέρει ὅτι ὁ τροχὸς ἀποτελεῖ πιθανότατα συντομογραφικὴ παράσταση τοῦ ἄρματος, ποὺ

δεθοῦν μὲ τῇ νεκρικῇ καὶ χθόνια λατρεία. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιλογὴ ὁρισμένων μόνο διακοσμητικῶν θεμάτων μαρτυρεῖ ὅτι τὰ πινακίδια αὐτὰ προορίζονταν γιὰ εἰδικὴ χρῆση καὶ ὅτι τὰ συγκεκριμένα θέματα εἶχαν κάποια ἰδιαίτερη σχέση μὲ τὴ λατρεία στὸ ἐλευσινιακὸ ἱερό. Μία πιὸ εἰδικὴ ἐρμηνεία σχετικὰ μὲ τὸν μυστικὸ λέβητα τῆς ἀνανέωσης²²⁴ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ δοθεῖ στὴν παράσταση τοῦ τρίποδα μὲ τὰ φίδια ἐκατέρωθεν. Εἶναι φυσικὸ σὲ μία χθόνια λατρεία, ὅπως αὐτὴ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, νὰ συνυπάρχουν σύμβολα τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀνανέωσης τῆς φύσης, ὅπως εἶναι τὸ φίδι καὶ ὁ μυστικὸς λέβητας.

ΠΥΡΕΣ Β ΚΑΙ Γ

Οἱ πίνακες τῶν πυρῶν Β καὶ Γ —ὅσοι ταυτίστηκαν²²⁵— ἂν καὶ λιγότεροι ἀπὸ τὰ πινακίδια τῆς πυρᾶς Α, εἶναι μεγαλύτεροι σὲ μέγεθος καὶ διακοσμούνται μὲ μελανόμορφες παραστάσεις ποὺ σχετίζονται ἐμφανέστερα μὲ τὸν κόσμον τῆς λατρείας, τοῦ μύθου καὶ τῶν νεκρῶν. Χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ β' τέταρτο ὡς τὸ τέλος τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

Στὸν πίνακα Β144 (πίν. 45) ἡ εἰκονιζόμενη πρὸς τὰ δεξιὰ γυναικεῖα μορφή, ντυμένη μὲ χιτῶνα καὶ μὲ ἱμάτιο ποὺ φέρεται πρὸς τὰ ἐμπρός, μὲ προτεταμένα τὰ χέρια —τύπος *renguīn*— συμμετέχει πιθανότατα σὲ τελετουργικὴ ἢ νεκρικὴ πομπή. Ὁ πίνακας ἀνήκει στὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ σύγκριση μὲ ἀνάλογες παραστάσεις σὲ λουτροφόρους ἀμφορεῖς, ἄλλα ἀγγεῖα καὶ πίνακες²²⁶.

Ὁ πίνακας τοῦ Εὐφιλήτου Β145 (πίν. 45), μὲ παράσταση γυναικας ποὺ φεύγει βιαστικά πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἢ χορεύει ἔχοντας πίσω της ἄνδρα σκηπτροφόρο, πρέπει νὰ

συχνὰ εἰκονίζεται σὲ παραστάσεις ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ, καὶ ὄχι παράσταση ἡλιακοῦ δίσκου (βλ. καὶ R. Young, *Hesperia* Suppl. II, 1939, 182) ἢ ρόδακα. Ἀκόμη, ἐπισημαίνει ὅτι ἡ παράσταση φιδιοῦ ἢ πτηνοῦ μαζί μὲ τροχὸ ἐπιτείνει τὴ χθόνια σημασία του. Βλ. καὶ *Kerameikos* VI², 31 σημ. 18.

224. Γιὰ τὸν μυστικὸ λέβητα καὶ γιὰ διασπάσεις, διαμελισμούς, τρώσεις καὶ ἐψήσεις μυθικῶν ἢ θεῶν προσώπων μέσα σ' αὐτόν, μὲ σκοπὸ τὴν ἀνανέωσή τους, καθὼς καὶ γιὰ τὴ σχέση αὐτῶν τῶν πράξεων μὲ τὸν ἱερὸ γάμο καὶ τὴ χθόνια λατρεία, βλ. Λαμπρινουδάκης, *Μηροτραφής*, 57, 59-66, 83-86, 91-92, 137, 306.

225. Στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνας ἐκτίθενται καὶ ἄλλα ἀταύτιστα τεμάχια μελανόμορφων πινάκων τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. (περίπου 15), μερικὰ μάλιστα φέρουν ἴχνη φωτιᾶς. Εἶναι πιθανὸν νὰ προέρχονται ἀπὸ τὶς πυρὲς Β καὶ Γ τοῦ Τελεστηρίου, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει καμιά πληροφορία γιὰ τὸν ἀκριβῆ τόπο ἀνεύρεσής τους. Δύο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς πίνακες, οἱ παλαιότεροι (α' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.), εἰκονίζουν ὁ ἓνας ἀγριόχοιρο καὶ ὁ ἄλλος δύο ἀντῶπους πάνθηρες ἢ λέοντες. Στοιὺς ὑπόλοιπους πίνακες εἰκονίζονται θέματα ὅμοια μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουμε στοὺς πίνακες τῶν πυρῶν Β καὶ Γ, κυρίως ἄρματα —σὲ ἓνα πίνακα διασώζεται ἡ ἐπιγραφή *ΦΑΛΛΑΙΚΟΣ ΑΝΕΘΕΚΕΝ ΜΕ*—, ἱππέας μὲ κλάδο μυρτιάς, θεὰ μὲ πόλο ἢ ἄλλες μορφές (ὀπλίτης ποὺ τρέχει). Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. III, σ. 62 σημ. 49.

226. E. Karydi, *Schwarzfigurige Lutrophoren im Kerameikos*, *AM* 78, 1963, 94, πίν. 39 (1-3, Eleusis 766), ἔργο τοῦ Ζωγράφου τοῦ Λονδίνου Β76, γύρω στὸ 560 π.Χ. (βλ. Beazley, *ABV*, 86). C. Roebuck, *Hesperia* 9, 1940, 180 (71), εἰκ. 21 (λουτροφόρος τοῦ β' τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.). Schefold, *Meisterwerke*, 151 ἀρ. 131 (κύλικα, γύρω στὸ 560 π.Χ.). W. Zschietzschmann, *Die Darstellung der Prothesis*, *AM* 53 (1928), 21, παρ. 9. πίν. 10(31), πίνακας. Γιὰ τὸν τύπον τῆς πομπῆς γυναικῶν σὲ παραστάσεις τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., βλ. *Kerameikos* VI², 212-213, καὶ τοῦ 6ου αἰ., βλ. E. Karydi, ὁπ., 94.

χρονολογηθεί γύρω στὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ὅπως ὑποδηλώνει ἡ τεχνοτροπία τῶν μορφῶν ποὺ θυμίζει ἔργα τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ κύκλου του²²⁷. Κατὰ τὸν Beazley²²⁸ τὸ ὄνομα Εὐφίλπτος, ποὺ ἀναγράφεται στὴν ἐπιγραφή τοῦ πίνακα, δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται στὸν ζωγράφο τοῦ Εὐφιλίτου, γιατί αὐτὸς ἐργάστηκε ἀργότερα, γύρω στὸ 520 π.Χ., οὔτε στὸν ὁμώνυμο «καλό» ἄλλων ἀγγείων ποὺ εἶναι χρονολογημένα ὕστερότερα. Ὁ Εὐφίλπτος τῆς ἐπιγραφῆς θὰ πρέπει, συνεπῶς, νὰ ἦταν ὁ ἀναθέτης τοῦ πίνακα καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἐπιγραφή θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς *Εὐφίλετος μ' ἀνέθεκεν*. Παρόμοια ἐπιγραφή (*Φάλαϊκος ἀνέθεκέν με*) ὑπάρχει καὶ σὲ τμῆμα ἄλλου μελανόμορφου πίνακα ποὺ διακοσμεῖται μὲ τέθριππο καὶ βρέθηκε ἐπίσης στὸ ἱερὸ τῆς Ἑλευσίνας²²⁹. Εἶναι δύσκολο νὰ ταυτίσουμε τὶς μορφές τῆς παράστασης τοῦ πίνακα B145, γιατί δὲν φοροῦν οὔτε κρατοῦν κάτι τὸ ἰδιαίτερο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στέμμα τῆς γυναικείας μορφῆς καὶ τὸ σκῆπτρο τοῦ ἀνδρὰ ποὺ καταλήγει σὲ ἄνθος. Πιθανὸν νὰ πρόκειται γιὰ παράσταση Διονύσου καὶ Ἀριάδνης ἢ μαινάδας, ἢ Νηρέως καὶ νηρηίδας, ἢ ἴσως Πλούτωνος καὶ Κόρης²³⁰.

Ὁ πίνακας Γ29 (πίν. 45), μὲ τὶς δύο ἀντιμέτωπες γυναῖκες ποὺ φοροῦν πόλο, ἔχει ἀποδοθεῖ ἀπὸ τὸν Beazley στὸν Ζωγράφο τῆς Ἑλευσίνας 397, ἕναν ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τοῦ Λυδοῦ, γύρω στὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.²³¹ Ὁ ψηλὸς πόλος καὶ ὁ τόπος ὅπου βρέθηκε ὁ πίνακας μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ταυτίσουμε τὶς μορφές μὲ τὴ Δῆμητρα καὶ τὴν Περσεφόνη²³².

Σκηνὴ ἀπὸ πρόθεση νεκροῦ εἰκονίζει ὁ πίνακας Γ30 (πίν. 45) μὲ τὴ γυναῖκα θρηνωδὸ μπροστὰ καὶ τοὺς τρεῖς ἄνδρες ποὺ βαδίζουν πρὸς τὰ δεξιὰ, πιθανότατα πρὸς τὸ νεκρο-

227. Γιὰ παραστάσεις σὲ πινάκια τοῦ Λυδοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν του, βλ. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 105, πίν. 26(30), 29(48). Παλιότερα ὁ πίνακας τοῦ Εὐφιλίτου εἶχε ἀποδοθεῖ στὸν Affecter Painter, ἀλλὰ ὁ Beazley καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιστήμονες δικαιολογημένα δὲν δέχονται τὴν ἀπόδοση αὐτή. Βλ. J. Beazley, *Groups of Mid-Sixth-Century Black - Figure, BSA* 32, 1931-32, 22.

228. J. Beazley, *BSA* 32, 1931-32, 22. Βλ. καὶ Beazley, *ABV*, 352 (painter Euphiletos?), 321 (Euphiletos P.), 666 (Kalos-Names).

229. Βλ. παραπάνω, σημ. 225.

230. Γιὰ παραστάσεις τοῦ Διονύσου μὲ μαινάδες ἢ μὲ τὴν Ἀριάδνη, βλ. E. Christopoulou-Mortoja, *Darstellungen des Dionysos in den schwarzfigurigen Vasenmalerei* (1964), 19 (Dionysos und Mänaden), 36 (Dionysos und Ariadne). Th. Carpenter, *Dionysian Imagery in Archaic Greek Art* (1986), 86, πίν. 24 (A-B). Ἡ ἀπουσία στὴν παράσταση τοῦ B145 κάποιου διονυσιακοῦ συμβόλου — κλάδου ἀμπέλου, θύρου, κανθάρου, ρυτοῦ ἢ κέρατος Ἀμαλθείας — ἀδυνατίζει τὴν ταύτιση μὲ διονυσιακὴ σκηνή. Γιὰ παράσταση νηρηίδων-Νηρέα, ὅπως εἰκονίζονται συχνὰ στὴ σκηνὴ τῆς πάλης τοῦ Ἡρακλέους μὲ τὸν Τρίτων, βλ. G. Ahlberg-Cornell, *Heracles the Sea-Monster in Attic Black-Figure Vase-Painting, ActaAth-* 4°, 84, πίν. 110(Π2), Burgon P., 112(ΠΠ1), Lydos (related?). Πιθανὸν ὅμως στὸν πίνακα B145 νὰ παριστάνεται τὸ θέμα τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης, μὲ τὸν Πλούτωνα νὰ κρατᾷ σκῆπτρο ποὺ καταλήγει σὲ ἄνθος καὶ τὴν Κόρη νὰ φεύγει τρέχοντας, ὅπως στὸν ἐρυθρόμορφο ἀμφορέα τῆς Νεαπόλεως 3091 (βλ. K. Schauenburg, *JdI* 73, 1958, 49, εἰκ. 1, Ζωγράφος τοῦ Οἰωνοκλέους), ὅπου ὁ Πλούτων, κρατώντας σκῆπτρο καὶ κέρα *Ἀμαλθείας*, κυνηγᾷ περὶ τὴν Κόρη. Τελευταῖα ὁ Clinton (*Iconography*, 62, 114, εἰκ. 72) ἐρμηνεύσε τὴν παράσταση τοῦ ἀμφορέα τῆς Νεαπόλεως ὡς γάμο τοῦ Πλούτωνος καὶ τῆς Κόρης, ἀφοῦ προϋπόθεση πολλῶν γάμων ἦταν ἡ ἀρπαγή, καὶ τὴ συνέδεσε μὲ τὰ Θεσμοφόρια.

231. Beazley, *Paralipomena*, 54 (P. of Eleusis 397).

232. A. Peschlow-Bindokat, *Demeter und Persephone in der attischen Kunst des 6. bis 4. Jahr., JdI* 87, 1972, 78. Shapiro, *Art and Cult*, 81, πίν. 35d. *LIMC*, IV₁, 864(215), IV₂, πίν. 576.

κρέβατο. Ἀνήκει, κατὰ τὸν Boardman, στὴν κατηγορία τῶν ταφικῶν πινάκων μὲ θέμα τὴν πρόθεση²³³. Οἱ πίνακες τῆς κατηγορίας αὐτῆς (single plaques) ἐμφανίζονται μετὰ τὸ 530 π.Χ. ὡς τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., μετὰ δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀπαγόρευση τῶν πολυτελῶν ἐπιτύμβιων μνημάτων, ὅποτε σταμάτησε ἡ παραγωγὴ τῶν μεγάλων πινάκων (plaque series) ποὺ κοσμοῦσαν τοὺς τάφους. Ἀπὸ τὴν τεχνοτροπία γίνεται φανερό, κατὰ τὸν Boardman²³⁴, ὅτι ὁ πίνακας Γ30, ὅπως καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι μὲ τὸ ἴδιο θέμα, εἶχε ζωγραφιστεῖ στὸ ἐργαστήριον τοῦ Ζωγράφου τῆς Σαπφοῦς, γύρω στὸ 510-500 π.Χ.

Μεμονωμένος ἵππος εἶναι τὸ θέμα τοῦ πίνακα Β146 (πίν. 45). Μὲ βάση τὰ πρῶιμα χαρακτηριστικὰ στὴν παράσταση τοῦ ἵππου θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.²³⁵ Ἦδη ἀπὸ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους ἡ παράσταση τοῦ ἵππου εἶναι συνυφασμένη μὲ τὰ ταφικὰ ἔθιμα²³⁶. Δὲν θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ ἀγνοηθεῖ ὅτι ὁ ἵππος συνδέεται ἀμεσότερα καὶ μὲ τὴν Περσεφόνη —κάθοδος στὸν ᾠδὴν μὲ ἄρμα— καὶ μὲ τὴν ἴδια τὴν Δήμητρα ὡς Μέλαινα ἢ Ἰππία²³⁷.

Στοὺς ἐλλιπεῖς πίνακες Β147-149 (πίν. 45, 46) διακρίνεται παράσταση μὲ ἀναχώρηση ἄρματος, θέμα πολὺ ἀγαπητὸ στὴν ἀγγειογραφία τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. καὶ ἄμεσα συνδεδεμένο μὲ τὸν κόσμον τοῦ μύθου —ἰδιαίτερα τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης— καὶ τῶν ἀφηρωισμένων νεκρῶν²³⁸. Ἡ παρουσία ἄλλωστε τοῦ φιδιοῦ μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄρμα στὸν πίνακα Β149 ἐνισχύει τὸν χθόνιον χαρακτῆρα τῆς παράστασης.

Παρ' ὅλον ποὺ μικρὰ μόνον τμήματα σώζονται ἀπὸ τοὺς πίνακες αὐτοὺς, μπορούμε, μὲ βάση τὴν τεχνοτροπία, νὰ χρονολογήσουμε τοὺς πίνακες Β147-148 στὰ μέσα περὶ-που τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.²³⁹ καὶ τὸν Β149 στὸ γ' τέταρτο τοῦ αἰῶνα²⁴⁰.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν, τέλος, τὰ κομμάτια Β150, Γ31 καὶ Γ32 ἀπὸ μελανόμορφους ἀμφίγραφους πίνακες (πίν. 46). Τὰ Β150 καὶ Γ31, συγκολλημένα σήμε-ρα —ὄχι ἀπόλυτα πειστικά— σὲ ἓναν πίνακα²⁴¹, κοσμοῦνται καὶ στὶς δύο ὀψεις μὲ

233. J. Boardman, Painted Funerary Plaques and Some Remarks on Prothesis, *BSA* 50, 1955, 53, 63(ἀρ. 32), πίν. 7c.

234. J. Boardman, *BSA* 50, 1955, 62(ἀρ. 28-32), Ζωγράφος τῆς Σαπφοῦς.

235. Γιὰ παρόμοιους ἵππους, βλ. Boardman, *ABFV*, εἰκ. 49 (Νέαρχος), 55 (Ζωγράφος τοῦ Λονδίνου Β76). Βλ. καὶ *Kerameikos* VI₂, 220-221, γιὰ τὴν καταγωγὴν τοῦ τύπου ἀπὸ τὸν 7ο π.Χ. αἰ.

236. Γιὰ τὴ νεκρική καὶ χθόνια σημασία τῆς παράστασης τοῦ ἵππου, βλ. *Kerameikos* VI₁, 151. *Kerameikos*, VI₂, 30 σημ. 6-9, ὅπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ο. Broneer, *Hesperia* 41, 1942, 135 (μὲ βιβλιογραφία), ὅπου ἡ νεκρική σημασία τοῦ ἵππου συνδέεται μὲ τὴν παρουσία του στοὺς νεκρικοὺς ἀγῶνες. Βλ. καὶ Woysch-Méautis, 27-35, μὲ βιβλιογραφία γιὰ τοὺς ἵππους στὴ σ. 16.

237. Γιὰ τὴν Ἰππία Δήμητρα, βλ. παρακάτω, (εἰδῶλια πυρᾶς Α), σ. 106, σημ. 259.

238. Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀναχώρησης ἄρματος στὴν ἀγγειογραφία, βλ. παραπάνω, σ. 75-76 σημ. 42-47, σ. 82 σημ. 95, σ. 86 σημ. 125, τὶς παρατηρήσεις στὰ ὑποκρητήρια Β2, Β3 καὶ στὶς ληκύθους Γ11 καὶ Β6. Γιὰ τὴν σχέσιν τοῦ ἄρματος μὲ τοὺς νεκροὺς (ἐκφορὰ) καὶ τοὺς ἐπιτάφιους ἀγῶνες, βλ. *Kerameikos* IX, 40. Ε. Karydi, *AM* 78, 1963, 91. Βλ. καὶ *Kerameikos* VI₂, 31 σημ. 14, 202-204 (ταφικὰ ἀγγεῖα τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.). Βλ. καὶ παρακάτω, κεφ. VI, σ. 183 σημ. 242.

239. Γιὰ παρόμοια παράσταση ἄρματος, ὅπως στὸν πίνακα Β147, βλ. Boardman, *ABFV*, εἰκ. 46(1, 5), ἀγγεῖο François τοῦ Κλειτίου (ζῶνι ὦμου, γάμοι Πηλέως καὶ Θέτιδος). Γιὰ παράσταση ἄρματος, ὅπως στὸν πίνακα Β148, βλ. Boardman, ὅ.π., εἰκ. 75 (Ζωγράφος τοῦ Λούβρου F6).

240. Γιὰ παρόμοια παράσταση ἄρματος, ὅπως στὸν πίνακα Β149, βλ. Boardman, *ABFV*, εἰκ. 47 (Ζωγράφος τοῦ δίνου Ἀκροπόλεως), 83, 91 (Ζωγράφος τοῦ Ἀμάσιος), 103 (Εξηκίας).

241. Γιὰ τὴ συγκόλλησιν τῶν τεμαχίων Β150 καὶ Γ31, βλ. παραπάνω, κεφ. III, (πίνακες πυρᾶς Β), σ. 62 σημ. 48, καὶ κατάλογο.

σκηνές μονομαχιών πάνω από πτώμα πολεμιστή, ενώ τα τεμάχια Γ32, από έναν άλλο πίνακα, έχουν στη μία όψη το θέμα αυτό και στην άλλη, μέσα σε όριζόντιες ζώνες, άντωπα ζώα, πάνθηρες και αιγάγρους. Η μονομαχία πολεμιστών, συχνά γύρω από πτώμα ήρωα, απαντάται στην κορινθιακή κεραμική ήδη από τον 7ο π.Χ. αϊ.²⁴² Στη μελανόμορφη κεραμική της Ἀττικής γίνεται δημοφιλές το θέμα αυτό από το β' τέταρτο του 6ου ως και τις αρχές του 5ου π.Χ. αϊ. και απαντάται συχνότατα στα πινάκια, στα όποια, όπως και στους πίνακες, ή επιφάνεια είναι επίπεδη²⁴³. Στο Γ31 ίσως εικονίζεται μονομαχία θεών-γιγάντων, όπως υποδεικνύουν οι επιγραφές — Ἄρης, Ἐφιάλτης. Οἱ παραστάσεις στα τεμάχια Β150, Γ31 και Γ32 παρουσιάζουν την ίδια περίπου τεχνοτροπία που μας οδηγεί γύρω στα μέσα και τις αρχές του γ' τετάρτου του 6ου π.Χ. αϊ. (550-540 π.Χ.), εποχή που επηρεάζεται ιδιαίτερα από το έργο του Λυδοῦ και των συνεργατών του²⁴⁴. Ἀξιοπρόσεκτη στο Γ31 είναι η απεικόνιση σε πρηνήδον στάση του ἄνω τμήματος του κορμού του νεκροῦ πολεμιστή, ενώ το υπόλοιπο σώμα είναι συνήθως σε ὑπτία στάση. Ο τρόπος αυτός συνηθίζεται κυρίως στο έργο των ζωγράφων του β' τετάρτου του αἰώνα²⁴⁵, ενώ ο τύπος του άνθεμιου ανάμεσα στα πόδια του πολεμιστή, στην άλλη όψη του Γ31, συναντάται μετά το β' τέταρτο του αἰώνα²⁴⁶. Εἰδικότερα για τον πίνακα Γ32, η τεχνοτροπία των πανθήρων και του αιγάγρου μᾶς βοηθάει νά τον χρονολογήσουμε ἀκριβέστερα στο γ' τέταρτο του 6ου π.Χ. αϊ.²⁴⁷ Στην απεικόνιση μονομαχιών ήρώων πάνω σε ἄγγεῖα και πίνακες, όπως και στις σκηνές πομπῆς ὀπλιτῶν,

242. Για μονομαχίες πολεμιστῶν στα κορινθιακά ἄγγεῖα, βλ. Payne, *Necrocorinthia*, πίν. 1(5-11) και εἰκ. 29(A), πρωτοκορινθιακά, πίν. 31(1), 32(2, 3), 34(7), 41(3-4), κορινθιακά, μέσης και ὕστερης φάσης. Τὸ ἴδιο θέμα εἰκονίζεται και στη λάρνακα τοῦ Κυψέλου, βλ. W. von Massow, *Die Kypseloslade*, AM 41, 1916, εἰκ. 25, καθώς και στις ταινίες τῶν ἀσπίδων τῆς Ὀλυμπίας, βλ. Kunze, *Schildbänder*, Beil. 12(5), 13(1), Taf. 60(XXXIIb), 73(V, VI), τοῦ β' τετάρτου και τῶν μέσων τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

243. Για παραστάσεις μονομαχίας πολεμιστῶν στην ἄττική ἀγγειογραφία τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., βλ. passim Boardman, *ABFV*, και Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, ὅπου στη σ. 21 σχολιάζεται ἡ ὁμοιότητα στη ζωγράφηση πινάκων και πινάκων. Βλ. επίσης passim Brijder, *Cups*. Βλ. και *Kerameikos* VI, 209-214, για τὴν καταγωγή τοῦ τύπου τῆς παράστασης ἀπὸ τὸν 7ο π.Χ. αἰ.

244. Παραστάσεις τοῦ β' και γ' τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἀνάλογες μὲ αὐτὲς τῶν Β150, Γ31 και Γ32, βλ. εἰς *Perachora* II, πίν. 139 (3649), Ζωγράφος τῆς Χαϊδελέβεργης. Brijder, *Cups*, πίν. 14c-e, 21b-c (Ζωγράφος C), πίν. 24a (Ζωγράφος τῆς Κασσάνδρας). Boardman, *ABFV*, εἰκ. 37 (Ζωγράφος C), 52 (Ζωγράφος τοῦ Camtar), 64(3) και 68 (Λυδός), 73 (Ζωγράφος τοῦ Βατικανοῦ 309). CVA Kiel 1, πίν. 10 και 11(3), τυρρηνικὸς ἀμφορέας, 560-550 π.Χ. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques* (phase du fond renflé, 580-555 π.Χ.), πίν. 4(10), 16(5), Ζωγράφος τοῦ Λονδίνου B76, 28(6), Λυδός (phase intermédiaire, 555-520 π.Χ.), πίν. 6(30, 33), 32(38), Ζωγράφος τοῦ Λούβρου F6. Τιβέριος, *Λυδός*, πίν. 1a και 48, 4b και 5a, β, 13β, γ, 39β, γ, 100a. Ἰδιαίτερα γιὰ διάστικτα περιγράμματα στὶς κνημίδες, τὶς περικεφαλαίες και τὶς ἀσπίδες τῶν ὀπλιτῶν, βλ. Brijder, *Cups*, πίν. 11d, 21b, c κ.ά. (Ζωγράφος C). Boardman, *ABFV*, εἰκ. 47 (Ζωγράφος τῆς Ἀκροπόλεως 606), 56-57 (τυρρηνικοὶ ἀμφορεῖς), 64(2, 3, Λυδός).

245. Για νεκροὺς πολεμιστὲς μὲ τὸν ἄνω κορμὸ σὲ πρηνήδον στάση, ὅπως στὸ Γ31, βλ. *Perachora* II, πίν. 138 (3648 e), Ζωγράφος τῆς Χαϊδελέβεργης. Boardman, *ABFV*, εἰκ. 46(3), ἄγγείο François τοῦ Κλειτίου, εἰκ. 47, Ζωγράφος τῆς Ἀκροπόλεως 606. Ἡ ἴδια στάση ἀπαντᾶται ἐνίοτε και στὰ μέσα και τὸ γ' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., βλ. Boardman, ὁ.π., εἰκ. 96 (ὁμάδα E) και εἰκ. 160, 2 (Ζ. τοῦ Ἀνδοκίδου).

246. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 105.

247. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, πίν. 6(37), 20(26), 560-520 π.Χ.

ίππέων καὶ ἀρμάτων, ἀποδίδεται χθόνια συνήθως σημασία, ποὺ στὸν πίνακα Γ32 ἐνισχύεται μὲ τὴν παράσταση αἰγάγων καὶ πανθήρων στὴν ἄλλη ὄψη του²⁴⁸.

ΕΙΔΩΛΙΑ

ΠΥΡΑ Α

Τὰ εἰδώλια τῆς πυρᾶς Α εἶναι, σχεδὸν στὸ σύνολό τους, χειροποίητα. Σὲ μήτρα εἶναι κατασκευασμένες μόνον οἱ γυναικεῖες προτομὲς Α165-174, καθὼς καὶ τὸ κεφάλι τοῦ χειροποίητου εἰδωλίου Α163. Ὁ πηλὸς τους εἶναι καστανοκόκκινος καὶ τὸ ἐπίχρσμα λευκό. Τὰ περισσότερα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βοιωτικὰ σανιδόσχημα εἰδώλια «παπάδες», εἶναι ἀττικῆς προέλευσης. Τὸ ὄρθιο ἀνδρικό εἰδώλιο Α70 καὶ τὸ γυναικεῖο ἔνθρονο Α71, ποὺ χρονολογοῦνται στὰ τέλη τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., εἶναι τὰ παλαιότερα εἰδώλια τῆς πυρᾶς Α.

Τὸ Α70 (πίν. 12), μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ ἔμπροσ, παριστάνει πιθανὸν ἡνίοχο. Ὀλόβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο, μὲ φυσιοκρατικὴ ἀπόδοση τοῦ σώματος —ἀνοιχτὰ πόδια, πέλματα, γοφοί, ἦβη— βρῖσκει στενὰ παράλληλα σὲ ὑστερογεωμετρικὰ καὶ ὑπογεωμετρικὰ δείγματα ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία καὶ τὴ Σάμο²⁴⁹. Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ εἰδωλίου, μὲ ἀνοιχτὰ συνήθως πόδια καὶ σπανιότερα μὲ ἐνωμένα —στὰ γυναικεῖα κατὰ κανόνα— πιθανὸν νὰ μιμεῖται χάλκινα πρότυπα καὶ εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ ὡς καὶ τὸν 5ο π.Χ. αἰ.²⁵⁰ Ἐξ ἄλλου, ὀλόβαφα εἰδώλια ἀπαντῶνται στὴν Ἀττικὴ στὴν ὑστερογεωμετρικὴ ἐποχὴ²⁵¹.

Τὸ καθιστὸ γυναικεῖο εἰδώλιο Α71 (πίν. 12) εἶναι μοναδικὸ στὸν τύπο του. Χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 8ου ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. μὲ βάση κυρίως τὴ στάση τῆς μορφῆς: κάθεται γερμένη πρὸς τὰ πίσω, μὲ τὰ πόδια τεντωμένα πρὸς τὰ ἔμπροσ καὶ κολλητά. Παρόμοια στάση ἔχουν ἀρκετὲς ἔνθρονες γυμνὲς μορφὲς τοῦ τέλους τῆς ὑστερῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, γυναικεῖες κατὰ κανόνα²⁵². Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόδοση τῆς μορφῆς μὲ γραπτὸς ὀφθαλμούς, ἐπίπεδο κρᾶνιο καὶ πολὺφυλλο ῥόδακα στὸ στῆθος, καθὼς καὶ ὁ τύπος τῶν ἵππων ὁδηγοῦν στοὺς χρόνους αὐτοῦς²⁵³.

248. *Kerameikos* VI, 31, σημ. 14 (μονομαχίες - πομπές) καὶ σημ. 15 (ζῶα).

249. *OlympForsch* VII, 72, πίν. 27-33, ἰδιαιτέρως πίν. 27(169) καὶ 30(181). E. Diehl, *Fragmente aus Samos*, AA 79, 1964, 507, εἰκ. 5.

250. Γιὰ χειροποίητες μορφὲς μὲ φυσιοκρατικὴ ἀπόδοση, ποὺ παριστάνουν συνήθως πολεμιστὲς καὶ ἡνίοχους καὶ σπανιότερα γυναῖκες, ἀπὸ τάφους καὶ ἱερὰ διαφόρων περιοχῶν κατὰ τὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ καὶ τὸν 7ο π.Χ. αἰ., βλ. Πέππα-Παπαϊωάννου, *Ἱερὰ Ἀπόλλωνα Μαλεάτα*, 163, σημ. 251-260, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Παρόμοιο εἰδώλιο τοῦ 9ου-8ου π.Χ. αἰ. εἶναι ἐκτεθειμένο στὸ Μουσεῖο τῆς Βραυρῶνος. Γιὰ παρόμοια εἰδώλια τοῦ 6ου καὶ 5ου π.Χ. αἰ., βλ. παρακάτω, σ. 110 σημ. 285 (εἰδώλιο Α105).

251. Higgins, *Terracottas*, πίν. 7(A καὶ E).

252. P. Kranz, *Frühe griechische Sitzfiguren*, AM 87, 1972, 10, πίν. 2(1-4).

253. Chr. Zervos, *L'art en Grèce* (1934), εἰκ. 80-81 (ἀρχαῖκὴ ἐποχὴ). Γιὰ τὸν τύπο τοῦ ῥόδακα, βλ. Payne, *Necrocorinthia*, πίν. 1(3), β' μισὸ 8ου π.Χ. αἰ. Γιὰ τὸν ὑστερογεωμετρικὸν τύπο τῶν ἵππων, βλ. R. Young, *Hesperia*, Suppl. II, 1939, 84, εἰκ. 56 (τάφ. XVII 17). ΑΔ 19, 1964, Β1, Χρον., 60, πίν. 55α.

Διάφορες απόψεις θα μπορούσαν να διατυπωθοῦν σχετικά με τὴν ἑρμηνεία τοῦ εἰδωλίου. Θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι εἶναι σχηματική, κατ' ἐνώπιον, παράστασις ἄρματος (συνωρίδος) με ἡνίοχο θεά²⁵⁴ ἢ ὅτι πρόκειται γιὰ θεὰ «πότνια θηρῶν»²⁵⁵ ἢ «πότνια ἵππων»²⁵⁶ ἢ, τέλος, ὅτι παριστᾷ ἑνθρονη γυναικεία μορφή²⁵⁷. Ἡ τελευταία ἐκδοχή, ὅτι πρόκειται δηλαδὴ γιὰ θεὰ ποὺ κάθεται σὲ θρόνο με ἐρεισίχειρα σὲ σχῆμα κεφαλῶν ἵππων, φαίνεται πιθανότερη, γιατί ἡ στάσις τῆς θεᾶς στὸ Α71 δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ καθιστὴ μορφή. Τέτοιοι θρόνοι με ἐρεισίχειρα σὲ σχῆμα κεφαλῶν ἵππων εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ καὶ ἀπαντῶνται καὶ στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο²⁵⁸. Ἡ παρουσία τῶν ἵππων θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ συνδεθεῖ ὄχι ἀπλᾶ με μιὰ θεὰ «πότνια ἵππων», ὅπως ἡ Ἀρτεμις, ἀλλὰ με τὴν Ἰππία Δήμητρα²⁵⁹.

Τὰ πολυπληθῆ πτηνόμορφα²⁶⁰ εἰδῶλια τῆς πυρᾶς Α διακρίνονται σὲ ὄρθια καὶ καθιστά. Τὰ ὄρθια ἔχουν συνήθως τὸν κάτω κορμὸ κυλινδρικό (πίν. 12-15), ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ἀρκετὰ με σανιδόσχημο κορμὸ (πίν. 16, 17). Ποικίλλουν στὴ διαμόρφωση τῶν χειρῶν καὶ τῆς κεφαλῆς, ὅλα ὅμως στηρίζονται σὲ πλατιὰ στρογγυλὴ βάση, κοίλη ἐσωτερικά. Τὰ πτηνόμορφα με κυλινδρικό κορμὸ εἰδῶλια ἔχουν χέρια μικρά, τεντωμένα ὀριζόντια, τριγωνικά ἢ ἐπιμήκη ταινιωτὰ καὶ σπανιότερα σὲ σχῆμα Φ (Α88). Τὰ χέρια φέρονται ἐνίοτε πρὸς τὰ κάτω (Α95, Α97), ἢ σπανιότερα πρὸς τὰ πάνω σὲ σχῆμα Ψ (Α108), ἢ

254. Παρόμοια σχηματικὴ παράστασις συνωρίδος κατ' ἐνώπιον, χωρὶς ὅμως ἡνίοχο, εἰκονίζεται στὸν λαιμὸ πρωτοαττικῆς οἰνοχόης, βλ. R. Young, *Hesperia* Suppl. II, 1939, 177, εἰκ. 126(C 119).

255. Ὁ M.S. Thompson (*JHS* 29, 1909, 291, εἰκ. 7, 292) ἐπισημαίνει τὴν ὁμοιότητα τοῦ ἑλευσινιακοῦ εἰδωλίου Α71 με τὸ διακοσμητικὸ σχῆμα τῆς θεᾶς ποὺ παριστάνεται ὄρθια ἀνάμεσα σὲ ἵππους (Ἀρτεμις, «πότνια θηρῶν») σὲ μετάλλινα ἀντικείμενα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος, βλ. καὶ Dawkins, *Orthia*, 266, εἰκ. 123c-c. Ὡς ἰστάμενη «πότνια θηρῶν» ἐρμηνεύει ὅμοια παράστασις τῆς θεᾶς σὲ ἐλεφάντινα καὶ πῆλινα ἀντικείμενα ἀπὸ τὸ ἱερὸ καὶ ὁ Higgins, *BMC I*, 284, πίν. 142(1034). Τὴν ἴδια ἄποψη ὑποστηρίζει καὶ ἡ Λ. Μαραγκοῦ, ἂν θεωρηθεῖ ὡς γυναικεία ἢ εἰκονιζόμενη μορφή, βλ. Μαραγκοῦ, *Elfenbein- und Beinschnitzereien*, 60 (Gruppe H, 28:15792), πίν. 44. Ἀντίθετα, ὁ A. Wace ἐκφράζει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ θεὰ στὰ μετάλλινα εὐρήματα τοῦ ἱεροῦ κάθεται πάνω σὲ θρόνο, ποὺ τὰ ἐρεισίχειρά του διακοσμῶν κεφαλὰς ἵππων, βλ. Dawkins, *Orthia*, 267.

256. Ὡς «πότνια ἵππων» χαρακτηρίζεται ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητὲς ἡ θεὰ ποὺ παριστάνεται ἀνάμεσα σὲ ἵππους στὰ μετάλλινα, ἐλεφάντινα καὶ πῆλινα ἀντικείμενα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος. Βλ. Μαραγκοῦ, *Elfenbein- und Beinschnitzereien*, 60 σημ. 345 (με βιβλιογραφία).

257. Βλ. παραπάνω, σημ. 255 (ἄποψη τοῦ A. Wace).

258. Γιὰ θρόνους με ἐρεισίχειρα σὲ σχῆμα κεφαλῶν ἵππων, βλ. E. Simon - R. Hampe, *The Birth of Greek Art* (1981), 229, εἰκ. 31 (ὕστερος 8ος π.Χ. αἰ.). G. Richter, *The Furniture of Greeks, Etruscans and Romans* (1966), 24, εἰκ. 92 καὶ 95 (6ος π.Χ. αἰ.). H. Baker, *Furniture in the Ancient World* (1966), 270, εἰκ. 425, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ θρόνος με τοὺς ἵππους εἰκονίζεται σὲ σκηνὲς ἀπὸ τὸν μῦθο καὶ θυμίζει τὶς περιγραφὰς τῶν πινακίδων τῆς Πύλου γιὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς θρόνους με ἑνθετὰ ζῶα στὰ πλαϊνά τους. Ἡ ἑρμηνεία αὐτὴ δικαιολογεῖ καὶ τὸν τύπο τοῦ θρόνου με ἵππους στὸ εἰδῶλιο Α71, ἂν ἡ παριστανόμενη μορφή εἶναι ἡ Ἰππία Δήμητρα.

259. Γιὰ τὴ σχέση τῆς Ἀρτέμιδος με τοὺς ἵππους, βλ. Μαραγκοῦ, *Elfenbein- und Beinschnitzereien*, 61 σημ. 356-358. Γιὰ τὴν Ἰππία Δήμητρα, βλ. Μαραγκοῦ, ὅ.π., 61 σημ. 359. Βλ. καὶ Simon, *Götter*, 70-71.

260. Στὸ ἡμερολόγιο τοῦ 1885 ὁ Φίλιος ἀποκαλεῖ τὰ πτηνόμορφα εἰδῶλια «σταυρουδάκια», ὅπως ἀκριβῶς τὰ ὀνομάζαν οἱ ἐργάτες του. Ὁ Dawkins ἐπίσης (*Orthia*, 156, πίν. XL, 8) ἀναφέρει ὅτι ἔχουν τὸ σχῆμα ὀρθίου τριφυλλιοῦ (standing trefoil) ἢ σταυροῦ (cross). Ἄλλοι τὰ ἀποκαλοῦν κιονόσχημα ἢ σωληνωτά, ἐπικράτησε ὅμως ἡ ὀνομασία πτηνόμορφα (bird faced) ἀπὸ τὴν ιδιόρρυθμὴ μορφή τοῦ προσώπου τους, ποὺ θυμίζει πτηνόν.

πρὸς τὰ ἐμπρός (A78, A98, A101-105). Τὰ πτηνόμορφα μὲ σανιδόμορφο κορμὸ εἰδώλια ἔχουν μικρὰ τριγωνικὰ χέρια σὲ ὀριζόντια θέση ἢ γυρισμένα ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ἡ δεύτερη μεγάλη κατηγορία τῶν πτηνόμορφων εἰδωλίων εἶναι τὰ καθιστά (πίν. 17-18). Τὸ σῶμα τους εἶναι πάντα σανιδόσχημο καὶ προσαρμόζεται σὲ τριποδικὸ κάθισμα, μὲ ἓνα λοξὸ πόδι πίσω καὶ δύο ἐμπρός, σύμφωνα μὲ τὸ κάτω σῶμα τῆς μορφῆς (A136-138, A140-144, A146), τὰ ὁποῖα συχνὰ παραλείπονται (A139, A145). Τὰ ἐρεισίχειρα τοῦ καθίσματος ἐνοποιοῦνται ἐπίσης μὲ τὰ χέρια τῆς μορφῆς καὶ σχηματίζουν ἐνιαῖο καμπύλο (A136, A138, A144, A146) ἢγωνιώδεις περιγράμματα (A137, A139-140, A142-143, A145).

Τὸ κεφάλι τῶν πτηνόμορφων εἰδωλίων, ὀρθίων καὶ καθιστῶν, τὶς περισσότερες φορὲς καταλήγει σὲ πεπλατυσμένο ἄκρο καὶ σπανιότερα σὲ μυτερό (A77). Συνήθως εἶναι ὁ τύπος μὲ πλαστικὴ ταινία στὸ κεφάλι ποὺ καλύπτει τὸ πίσω μέρος τοῦ λαιμοῦ, ἐνῶ τὰ ἄκρα τῆς ἐνώνονται πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο (A73-74, A85, A90, A95, A97, A100, A107-108, A123, A126, A127, A136). Σπανιότερα τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς εἶναι ριπιδόσχημο (A128, A130) ἢ στεφάνη (A109). Μερικὰ εἰδώλια φέρουν ἐπίσης πόλο (A112-113, A117, A132, A135, A144, A147-148, A150) καὶ σὲ μία περίπτωση, στὸ A149, ἔχουμε πλαστικὴ ταινία μὲ δισκάριο στὸ κέντρο τῆς. Στὸ πρόσωπο, τὸ στόμα ἐνίοτε εἶναι ἀνοιχτό (gash face), ὅπως στὰ εἰδώλια A97, A112, A117, A128-129, A132-133, A136, A146-148, ἢ δηλώνεται μὲ ἐγγάραξη (A126-127), ἐνῶ ἄλλοτε (A113, A130) διαπλάθεται ὡς ραμφόσχημη προεξοχή (beak face). Τέλος, στὰ βοιωτικὰ σανιδόσχημα εἰδώλια «παπάδες» (A134-135 καὶ A150) ἀπαντᾶται καὶ τὸ ποντικόμορφο πρόσωπο (mouse face). Ἄλλες κατηγορίες χειροποίητων εἰδωλίων εἶναι τὰ τέθριππα μὲ ἥνιοχο, οἱ ἵπποι, οἱ ἵπποι καὶ τὰ μεμονωμένα ζῶα —αἶγαγρος, προβατίνα— ἢ τὰ πτηνά (πίν. 18, 19).

Ὅλα τὰ πτηνόμορφα εἰδώλια καλύπτονται μὲ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ διακοσμοῦνται μὲ ἀμαυρὴ κόκκινη ἢ μελανὴ βαφή (red/black on white) καὶ σπανιότερα μὲ σκούρα κυανὴ καὶ καστανοκίτρινη. Ἡ τεχνικὴ τοῦ μαύρου πάνω σὲ καστανό (black on brown), χωρὶς δηλαδὴ λευκὸ ἐπίχρισμα, ἀπαντᾶται μόνον σὲ μερικὰ σανιδόσχημα βοιωτικὰ εἰδώλια «παπάδες» (A133-134) καὶ στὸ εἰδώλιο A105. Ἡ διακόσμηση εἶναι ἀπλή, γραμμικὴ καὶ τυποποιημένη. Τὸ ἄκρο τῆς κεφαλῆς εἶναι ὀλόβαφο ἢ διακοσμεῖται μὲ μία ἢ δύο ταινίες. Ὀλόβαφοι συνήθως εἶναι καὶ οἱ πόλοι, καθὼς καὶ οἱ πλαστικὲς ταινίες (σπανιότερα διακοσμοῦνται μὲ κάθετες γραμμές, ὅπως στὸ A132). Τὰ μάτια ἀποδίδονται μὲ στιγμές ἢ δηλώνονται μὲ δισκάρια ὀλόβαφα καί, σὲ σπάνιες περιπτώσεις, μὲ λοξὲς ἐγγαράξεις (A109). Ὁ λαιμὸς διακοσμεῖται μὲ μία ἕως δύο ταινίες ἢ μὲ κάποιον σχηματοποιημένο γραπτὸ περιδέραιο (A113-114, A117, A125, A133-135) ἢ πλαστικὸ (A149). Στὰ ὀρθια πτηνόμορφα εἰδώλια μὲ κυλινδρικό κορμὸ ὑπάρχει πυκνὴ δικτυωτὴ ἢ διάγραμμη διακόσμηση —ὀριζόντιες, κάθετες ἢ λοξὲς γραμμές— στὸν ἄνω κορμὸ καὶ πολλὰς ὀριζόντιες γραμμές στὸν κάτω. Σπανιότερα ὑπάρχουν στὸν ἄνω κορμὸ μία λοξὴ γραμμὴ ἢ δύο χιαστὶ διασταυρωμέναι γραμμές (A77-78) ἢ στιγμές (A79). Ἐνίοτε τὸ εἰδώλιο εἶναι ὀλόβαφο ἀπὸ τοὺς ὤμους καὶ κάτω (A103, A113) ἢ διακοσμεῖται μὲ παράσταση ζώων καὶ ἀνθρώπων σὲ ζῶνες (A114). Ἰδιόρρυθμὴ εἶναι, τέλος, ἡ πολυχρῶμη μὲ λοξὲς γραμμές διακόσμηση τοῦ κάτω κορμοῦ καὶ τῆς πεπλατυσμένης βάσης τοῦ εἰδωλίου A111, ποὺ ἴσως παριστάνει χορεύτρια, ἂν οἱ λοξὲς γραμμές εἰκονίζοντις πτυχώσεις τοῦ ἐνδύματος ποὺ σχηματίζονται ἀπὸ τὰ στριφογυρίσματα στὸν χορό.

Τὰ ὀρθια σανιδόσχημα εἰδώλια διακοσμοῦνται σὲ ὅλο τὸ σῶμα μὲ ὀριζόντιες ταινίες (A122, A124) ἢ μὲ διαφορετικοῦ πλάτους ζῶνες γεωμετρικῶν κοσμημάτων, ἀπὸ τὰ

όποια τὸ πιὸ σύνηδες εἶναι τὸ δικτυωτὸ καὶ τὸ ζατρίκιο (A123, A130). Συνήθη εἶναι καὶ τὰ γραπτὰ περιδέραια μὲ φυλλόσχημα ἐξαρτήματα (A117, A125). Μεγαλύτερη ποικιλία διακοσμητικῶν θεμάτων συναντοῦμε στοὺς σανιδόσχημους βοιωτικούς «παπάδες», γιατί ἐκεῖ ἔχουμε διακόσμηση στὸν πόλο, στοὺς βοστρύχους, στὴ μετωπιαία ἔλκα, στὸν λαϊμὸ καὶ στὸν ἄνω κορμὸ (A133-135). Στὰ καθιστὰ σανιδόσχημα εἰδώλια συνηθισμένη εἶναι ἐπίσης ἡ διακόσμηση μὲ ὀριζόντιες ταινίες ἢ ζῶνες γραμμικῶν κοσμημάτων (A137-140, A144-146, A149). Στοὺς καθιστοὺς βοιωτικούς σανιδόσχημους «παπάδες» ἡ διακόσμηση εἶναι ὅπως καὶ στοὺς ὄρθιους.

Ὡς πρὸς τὸν τύπο, τὰ πτηνόμορφα εἰδώλια τῆς πυρᾶς Α ἀναπαράγουν τὰ ὑστερομυκηναϊκὰ καὶ ὑπομυκηναϊκὰ εἰδώλια σὲ σχῆμα Ψ καὶ Φ²⁶¹. Ὅμοια εἰδώλια μὲ αὐτὰ τῆς πυρᾶς Α ἔχουν βρεθῇ σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἀττικῆς: στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν²⁶² καὶ τὴ Β κλιτὺ τῆς²⁶³, στὴν ἀρχαία Ἀγορά (στὴ Β κλιτὺ τοῦ Ἀρείου Πάγου²⁶⁴ καὶ στὸν Ἀγοραῖο Κολωνό²⁶⁵), στὸν Πειραιά²⁶⁶, στὸ Παλαιὸ Φάληρο²⁶⁷, στὸ Σούνιο²⁶⁸, στὴν Αἴγινα²⁶⁹ καὶ ἄλλοι. Παρόμοια χειροποίητα εἰδώλια, ἀλλὰ μὲ ἰδιαίτερα τοπικὰ χαρακτηριστικά, ποὺ τὰ διακρίνουν ἀπὸ τὰ ἀττικά, κατασκευάζαν ἐπίσης στὴ Βοιωτία²⁷⁰, τὴν Κορινθία²⁷¹, τὴν Ἀργολίδα²⁷² καὶ τὴ Λακωνία²⁷³. Ἡ ἀκριβὴς χρονολόγηση τῶν χειροποίητων αὐτῶν εἰδωλίων δὲν εἶναι εὐκόλη, γιατί ἀπαντῶνται, χωρὶς οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ τοῦ τύπου, ἀπὸ τὸ τέλος τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ὥς καὶ τὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ.²⁷⁴ Ἡ ὁμοιότητα τῆς μορφῆς καὶ τῶν τύπων τῶν πτηνόμορφων εἰδωλίων τῆς πυρᾶς Α μὲ ἐκεῖνα ποὺ βρέθηκαν στὴ Β κλιτὺ τοῦ Ἀρείου Πάγου σὲ στρῶμα ποὺ χρονολογεῖται στὸ α' μισὸ καὶ τὸ γ' τέταρτο τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., καθὼς καὶ ἡ χρῆσις τῆς διακοσμητικῆς τεχνικῆς τοῦ μαύρου/κόκκινου πάνω σὲ λευκὸ (black/red on white), ποὺ εἶχε

261. Γιά τὴ μυκηναϊκὴ καταγωγὴ τῶν πτηνόμορφων εἰδωλίων, βλ. F. Winter, *AA* 8, 1893, 140. Müller, *Frühe Plastik*, 70. M. Borda, *Arte cretesa micenea nel museo Pigorini di Roma* (1946), πίν. 43(10, 12), 44(1-10). *Corinth XV*², 31. Γενικὰ βλ. καὶ M. Krogulska, *Late Mycenaean Tradition in Boeotian Archaic Terracottas*, *Atti e Memorie del Congresso Internazionale di Micenologia* (1967), 228 κέ. H. Schmied, *Frühgriechische Terrakotten aus Kreta*, *AntK Beih.* 4, 1967, 170 (μὲ βιβλιογραφία).

262. *Cat. of the Acr. Mus.* II, 323, 346. Winter, *Typen*, 24(2 καὶ 4), καὶ *AA* 8, 1893, 140(1-2). Travlos, *Athen*, 151, εἰκ. 201.

263. Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 193-195, εἰκ. 4. O. Broneer, *Hesperia* 7, 1938, 201, εἰκ. 35 (A.F. 624, 653).

264. D. Burr, *Hesperia* 2, 1933, 616, εἰκ. 82(296-301), 83(302-303). R. Young, *Hesperia* 7, 1938, 421, εἰκ. 10(D31). E. Vanderpool, *Hesperia* 8, 1939, 264, εἰκ. 19(29).

265. E. Vanderpool, *Hesperia* 15, 1946, 331, πίν. 68(324).

266. I. Θρεψιάδης, *ΠΑΕ* 1935, 194, εἰκ. 22. Παλαιοκρασσά, *Τερεὶ Ἀρτέμιδος Μουνιχίας*, 104-110(E6-E15, E19-E22, E25).

267. K. Κουρουγιώτης, *ΑΕ* 1911, 250, εἰκ. 16 καὶ 17.

268. B. Στάνς, *ΑΕ* 1917, 208, πίν. 9.

269. *Aphaia*, 375, πίν. 108(16).

270. Ure, *Aryballois*, 56, πίν. 13, 14 (μόνον τὸ 131:14). Grace, 24-25.

271. *Corinth XV*², 12-15, Class I(25-42). *Perachora I*, 103(332), 224-227(139, 140, 142-149, 152).

272. *Arg. Her.* I, 16-19 (primitive argive), πίν. 42 (1-6, 12). Βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἀργολικὰ χειροποίητα εἰδώλια, βλ. εἰς *Corinth XV*², 31 σημ. 20, 32 σημ. 22.

273. *BMC I*, 277, πίν. 141 (Laconic primitive). *Corinth XV*², 32 σημ. 26-27, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

274. Higgins, *Terracottas*, 42, 71. M. Szabó, *Archaic Terracottas of Boeotia* (1994), 85-91.

χρησιμοποιηθεί στα άγγεϊα από τις αρχές του 7ου π.Χ. αϊ., επιτρέπει να χρονολογήσουμε τα ειδώλια της πυρᾶς Α στον 7ο, κυρίως, και στις αρχές του 6ου π.Χ. αϊ.²⁷⁵ Στη χρονολόγηση αυτή μας οδηγούν και τα άγγεϊα που βρέθηκαν μαζί με τα πτηνόμορφα ειδώλια: αργολικές μονόχρωμες οίνοχόες, πρωτοκορινθιακοί και πρώιμοι ὡς μέσοι κορινθιακοί ἀρύβαλλοι και ἀλάβαστρα, και πρωτοαττικά άγγεϊα. Ἀλλωστε, τὸ γεγονός ὅτι ἡ πυρὰ Α καλύφθηκε με ἐπίχωση μετὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀρχαϊκοῦ κλιμακωτοῦ τοίχου στις ἀρχές τοῦ 6ου π.Χ. αϊ. ἀποκλείει πὶδ χαμηλὴ χρονολόγηση καὶ μᾶς δίνει τὸ *terminus ante quem* γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν πτηνόμορφων ειδωλίων τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίως.

Μερικὰ ὄρθια πτηνόμορφα ειδώλια θὰ μπορούσαν νὰ χρονολογηθοῦν με μεγαλύτερη ἀκρίβεια, με βάση ὀρισμένα χρονολογικὰ κριτήρια στὴν ἐξέλιξη τοῦ τύπου, ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ μελέτη χειροποίητων ειδωλίων ἀπὸ καλὰ χρονολογημένα στρώματα ἄλλων τόπων. Ἔτσι, με βάση κυρίως τὴ θέση τῶν χειρῶν πρὸς τὰ ἐμπρὸς²⁷⁶ καὶ τὴν κλίση τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ πάνω καὶ ἐλαφρὰ πρὸς τὰ πίσω²⁷⁷, χαρακτηριστικὰ ποὺ ἀπαντῶνται στὸ κορινθιακὸ ἐργαστήριο μετὰ τὸ 625 π.Χ., θὰ μπορούσαν νὰ χρονολογηθοῦν στὸν ὕστερο 7ο π.Χ. αϊ. τὰ ειδώλια Α112 καὶ Α148 (πίν. 15, 18) ποὺ ἔχουν τὸ στόμα ἀνοιχτό, δισκάρια γιὰ μάτια²⁷⁸ καὶ πόλο στὸ κεφάλι, καθὼς καὶ ὁ κορμὸς Α101 παρόμοιου ειδωλίου (πίν. 14). Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ὀλόβαφο ἀπὸ τὸν ὄμο καὶ κάτω²⁷⁹, με ραμφόσχημο πρόσωπο²⁸⁰, ειδώλιο Α113 (πίν. 15), καθὼς καὶ γιὰ τὸν κορμὸ Α103 παρόμοιου ειδωλίου (πίν. 14).

Στὴν ἴδια ἐποχὴ χρονολογεῖται καὶ τὸ ἀκέφαλο ειδώλιο Α114 (πίν. 15) ποὺ διακοσμεῖται στὸ στῆθος καὶ τὰ χέρια με ἐνιαία ζῶνη κάθετων γραμμῶν καὶ στὸ σῶμα με δύο ζῶνες, διακοσμημένες ἀντίστοιχα με κύκνο καὶ ὀπλίτη. Τὰ διακοσμητικὰ αὐτὰ σχήματα τῶν ζῶν ἀπαντοῦν ἤδη ἀπὸ τοὺς ὕστερογεωμετρικοὺς χρόνους, ἀλλὰ συνεχίζονται ὡς τὸν 6ο π.Χ. αϊ.²⁸¹ Τὸ Α114 χρονολογεῖται στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 7ου ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 6ου π.Χ. αϊ. ἀπὸ τὴν πρὸς τὰ ἐμπρὸς στάση τῶν χειρῶν, τοὺς ζωγραφιστοὺς πλοκά-

275. Ὁ Noack (*Eleusis*, 12, εἰκ. 3) εἶχε χρονολογήσει τὰ πτηνόμορφα ειδώλια στὸν 7ο π.Χ. αϊ., μᾶλλον στὸ α' μισό, με βάση τὴν τεχνικὴ red on white, ποὺ ἐχρησιμοποιεῖτο τὴν ἐποχὴ αὐτή, καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἔλειπαν, ὅπως πίστευε, οἱ πὶδ ἐξελιγμένες μορφές τῶν χειροποίητων ειδωλίων τῆς Ριτσῶνας.

276. *Perachora* I, 225. *Corinth* XV₂, 32.

277. *Perachora* I, 103(332), 224(140-141). *Corinth* XV₂, 25, πίν. 1(Ι,12-13).

278. Ἀνάγλυφα δισκάρια γιὰ μάτια ἀπαντοῦν ἤδη στὰ ειδώλια τῆς ὕστερομυκηναϊκῆς ἐποχῆς, βλ. Higgins, *Terracottas*, πίν. 4a-b. Γιὰ ὅμοια δισκάρια στὰ ἀρχαϊκὰ ἀργολικὰ ειδώλια, βλ. *Arg. Her.* II, πίν. 42-43, στὰ κορινθιακὰ, βλ. *Perachora* I, πίν. 99(144-145, 148), 100(166). *Corinth* XV₂, πίν. 2(Ι,17). *Hesperia* 40, 1971, πίν. 91-93, στὰ σαμιακὰ, βλ. Higgins, *Terracottas*, πίν. 6(F), στὰ ροδιακὰ, βλ. Higgins, *BMC* I, πίν. 1(Ι), 6(D).

279. Γιὰ ὀλόβαφα ὕστερογεωμετρικὰ ειδώλια, βλ. Higgins, *Terracottas*, πίν. 7(E). Γιὰ ὀλόβαφα ἀρχαϊκὰ, βλ. *Corinth* XV₂, πίν. 2(Ι,12 καὶ Ι,16).

280. Γιὰ ραμφόσχημο πρόσωπο ειδωλίων, βλ. *Corinth* XV₂, πίν. 1 (Ι,1,4 καὶ 11).

281. Ἡ διακόσμηση με ζῶνες ζῶν εἶναι σπάνια στὰ ειδώλια, συχνὰ ὅμως ἀπεικονίζεται στὰ ἐνδύματα τῶν γυναικείων μορφῶν σὲ παραστάσεις ἀγγείων. Γιὰ ειδώλια διακοσμημένα με ζῶνες ζῶν στοὺς ὕστερογεωμετρικοὺς χρόνους, βλ. Higgins, *Terracottas*, πίν. 9(E). *Lindos* I, 459, πίν. 80(1860). Γιὰ τὸν 7ο καὶ 6ο π.Χ. αϊ., βλ. *Corinth* XV₂, 71 σημ. 110-111, πίν. 11(VIII,29-30). Γιὰ διακόσμηση με ζῶνες ἀπὸ κάθετες γραμμὲς στοὺς ὕστερογεωμετρικοὺς χρόνους, βλ. *Hesperia* Suppl. II, 1939, 66, εἰκ. 42(τάφ. XII 24).

μους²⁸² καὶ τὴν τεχνοτροπία τοῦ κύκνου καὶ τοῦ ὀπλίτη, ποὺ ἀπαντοῦν σὲ ὕστερα πρωτοαττικά καὶ πρῶιμα κορινθιακὰ ἀγγεῖα²⁸³.

Ὁ ἀκέφαλος κορμὸς A105 (πίν. 14) μὲ τοὺς ἀνάγλυφους μπροστὰ καὶ γραπτοὺς πίσω βοστρύχους, τὴ λεπτὴ μέση, τοὺς ἀνάγλυφους γλουτοὺς καὶ τὰ σαφῶς διακρινόμενα, ἂν καὶ κολλητὰ, πόδια, ἀποδίδει ἕναν ἀνδρικό τύπο εἰδωλίου γνωστὸ ἀπὸ τὴν ὑστερογεωμετρικὴ ἐποχὴ καὶ τὸν 7ο αἰ.²⁸⁴, ποὺ συνεχίζεται ὥς τὸν 6ο καὶ 5ο π.Χ. αἰ.²⁸⁵ Πιστεύουμε ὅτι ὁ κορμὸς A105 θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸν πρῶιμο 6ο π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὴ φυσιοκρατικότερη ἀπόδοση τοῦ ἄνω κορμοῦ, ποὺ συνδέεται φυσιολογικὰ μὲ τὸν κάτω καὶ δὲν εἶναι πιά κοντὸς καὶ τριγωνικὸς μὲ πολὺ τονισμένη μέση, ὅπως συμβαίνει στὰ πρῶιμα δείγματα. Παρόμοια εἰδῶλια ἔχουν βρεθεῖ στὴν Ἀκρόπολη καὶ στὴ Β κλιτύ της²⁸⁶. Στοὺς ἴδιους χρόνους ἀνήκει καὶ ὁ ἀκέφαλος κυλινδρικός κορμὸς A102 —διασώζονται ἔχνη ἀνάγλυφης κόμμωσης στὴν πλάτη— μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ ἐμπρὸς (πίν. 14). Ἀνάλογα δείγματα ἔχουμε ἀπὸ τὴν Κόρινθο καὶ χρονολογοῦνται στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.²⁸⁷

Ὁ ἀκέφαλος κορμὸς A104 (πίν. 14) μὲ ζωγραφιστοὺς βοστρύχους, μὲ χέρια πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ γυρισμένες πρὸς τὰ μέσα τὶς παλάμες, ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ὑστερότερα δείγματα τῶν ὀρθίων πτηνόσχημων εἰδωλίων τῆς πυρᾶς Α καὶ χρονολογεῖται στὸν πρῶιμο 6ο π.Χ. αἰ.²⁸⁸ Στὰ μεταγενέστερα πτηνόσχημα εἰδῶλια τῆς πυρᾶς Α πρέπει νὰ συμπεριληφθεῖ καὶ τὸ πολὺ μικρὸ εἰδῶλιο A110 (πίν. 15), ποὺ ἡ διακόσμησή του μὲ δικτυωτὸ κόσμημα ἀπὸ ὀριζόντιες εὐθεῖες καὶ κάθετες κυματοειδεῖς γραμμὲς θυμίζει διακόσμηση σὲ ὑστερότερα βοιωτικὰ σανιδόσχημα εἰδῶλια «παπάδες» τοῦ γ' τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.²⁸⁹ Στὸν ὕστερο 7ο ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν καὶ οἱ δύο κουροτρόφοι A115 καὶ A116 (πίν. 15). Παρόμοιες μορφὲς πτηνόσχημων κουροτρόφων εἶναι συχνὲς αὐτὴ τὴν ἐποχὴ καὶ στὸ ἀργολικὸ καὶ βοιωτικὸ ἐργαστήριον²⁹⁰.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, παράλληλα μὲ τὰ πτηνόσχημα μὲ κυλινδρικό κορμὸ εἰδῶλια, ἔχουμε στὴν πυρᾶ Α καὶ ὀρθία σανιδόσχημα εἰδῶλια. Τέτοια εἰδῶλια ἀπαντῶνται, ἐκτὸς ἀπὸ

282. Γιὰ ζωγραφιστοὺς πλοκάμους στὰ εἰδῶλια, βλ. *Perachora* I, 224, πίν. 99(139), πρὶν τὸ 625 π.Χ. *Corinth* XII, πίν. 1(5), τοῦ πρῶιμου 6ου π.Χ. αἰ.

283. Γιὰ τὴν παράσταση τοῦ πτηνοῦ, βλ. *Hesperia* Suppl. II, 1939, 23, εἰκ. 9 (II), τοῦ ὀπλίτη, βλ. Payne, *Necrocorinthia*, 320, εἰκ. 160(1244), πίν. 26(6).

284. Βλ. παραπάνω, σημ. 250 γιὰ τὸ εἰδῶλιο A70.

285. Παρόμοιοι τύποι εἰδωλίων ἀπὸ τὸ κορινθιακὸ, ἀργολικὸ καὶ λακωνικὸ ἐργαστήριον, μὲ κλειστὰ ἢ ἀνοικτὰ σκέλη, χρονολογοῦνται στὸν 6ο καὶ 5ο π.Χ. αἰ. Βλ. *Corinth* XV₂, 47, 48 σημ. 2-4, πίν. 6(IV, 3,5 καὶ 11), καὶ *Corinth* XII, 10, πίν. 1(14-17, 17), πίν. 2(18-19).

286. Winter, *Typen*, 24:7. Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 195 εἰκ. 4m.

287. *Perachora* I, πίν. 99(140-142, 144-145). *Corinth* XV₂, πίν. 1(1,4,8 καὶ 14), 2(1,15 καὶ 17).

288. Γιὰ τοὺς ζωγραφιστοὺς πλοκάμους ποὺ ἀπαντοῦν στὸν ὕστερο 7ο καὶ πρῶιμο 6ο π.Χ. αἰ., βλ. παραπάνω, σημ. 282. Γιὰ τὰ εἰδῶλια ποὺ ἔχουν χέρια μὲ γυριστὲς πρὸς τὰ μέσα τὶς παλάμες, βλ. *Hesperia* 4, 1935, 205, εἰκ. 11b. Βλ. ἐπίσης τὸ εἰδῶλιο B198 (πίν. 47) τῆς πυρᾶς Β, τοῦ γ' τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

289. A. Ἀνδρειωμένου, *ASAtene* 43, 1981, I, 253, εἰκ. 5-6, τάφ. 15, τομέας Ε, Τανάγρα.

290. Γιὰ τὸν τύπο τῆς ὀρθίας πτηνόμορφης κουροτρόφου, ποὺ κρατᾷ τὸ παιδί στὰ ἀριστερά, ὅπως καὶ στὰ εἰδῶλια A115-116, βλ. Chadzisteliou-Price, *Kourotrophos*, 18 ἀρ. 5a-b (βοιωτικὲς καὶ πελοποννησιακὲς κουροτρόφοι), εἰκ. 3-4.

τὴν Ἀττική, καὶ στὴν Ἀργολίδα, τὴν Κορινθία καὶ τὴ Βοιωτία στὸν 7ο καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸν 6ο π.Χ. αἰ.²⁹¹ Τὸ ἀκέφαλο σανιδόσχημο εἰδῶλιο A125 (πίν. 16) διακοσμείται μὲ ὀριζόντιες ζῶνες ἀπὸ στιγμὲς καὶ θυμίζει πολὺ ἓνα ὑστερογεωμετρικὸ εἰδῶλιο ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ ποῦ εἶναι διακοσμημένο μὲ μελανὴ βαφὴ χωρὶς ἐπίχρῖσμα²⁹². Ἡ παρουσία ὁμῶς λευκοῦ ἐπίχρῖσματος στὸ εἰδῶλιο A125, ὁ ψηλὸς λαιμὸς καὶ τὰ λυγισμένα πρὸς τὰ ἐμπρὸς χέρια τὸ χρονολογοῦν στὸ β' μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Τὸ ἀκέφαλο εἰδῶλιο A117 (πίν. 15), μὲ πόλο στὸ κεφάλι, ἀνοιχτὸ στόμα καὶ ἔνδυμα ποῦ φαρδαίνει πρὸς τὰ κάτω, θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὸ ὑψωμένο κεφάλι, τὴ διάταξη τῶν χειρῶν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ τὴ λεπτὴ μέση²⁹³. Ἡ διακόσμηση ἐξ ἄλλου τοῦ στήθους καὶ τῶν χειρῶν μὲ μία ἐνιαία ζώνη ἀπὸ κάθετες γραμμὲς θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ, ὅπως καὶ στὸ εἰδῶλιο A114, ὡς ἐπιβίωση τῶν ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων²⁹⁴. Στὴν ἴδια μὲ τὸ εἰδῶλιο A117 ἐποχὴ ἀνήκει καὶ ὁ ἀκέφαλος ἄνω κορμὸς A121 (πίν. 16) παρόμοιου εἰδῶλιου. Στὰ νεώτερα δείγματα τῶν σανιδόσχημων εἰδωλίων τῆς πυρᾶς A ἀνήκει καὶ τὸ A130 —ἄνω κορμὸς μὲ ραμφόστομο πρόσωπο καὶ ριπιδιόσχημο κάλυμμα κεφαλῆς— ποῦ χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 7ου ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. (πίν. 17). Ἡ διακόσμησή του μὲ ζῶνες δικτυωτοῦ κοσμήματος καὶ ζατρικίου ἀπαντᾶται στὴ Βοιωτία καὶ σὲ εἰδῶλια τοῦ α' μισοῦ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.²⁹⁵ Στὴν ἴδια ἐποχὴ, μὲ τὸ εἰδῶλιο A130 ἀνήκουν καὶ τὰ σανιδόσχημα εἰδῶλια A131-132 (πίν. 17) μὲ τοὺς μακροὺς ἀνάγλυφους βοστρύχους ἐκατέρωθεν τοῦ προσώπου, στοιχεῖα χαρακτηριστικὰ τοῦ κορινθιακοῦ ἐργαστηρίου²⁹⁶. Τὸ A132, μὲ πόλο, θὰ πρέπει νὰ ἀνήκει σὲ διπλὸ εἰδῶλιο, ὄρθιο²⁹⁷ μᾶλλον παρὰ καθιστὸ. Συνηθέστερα εἶναι βέβαια τὰ καθιστὰ διπλὰ γυναικεῖα εἰδῶλια ποῦ ἐρμηνεύονται ὡς Δήμητρα καὶ Περσεφόνη, ἢ τὸ καθιστὸ ζεῦγος ποῦ ἐρμηνεύεται ὡς Ἄδης-Περσεφόνη²⁹⁸. Στὰ τέλη τοῦ 7ου ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ καὶ τὸ κεφάλι A129 μὲ τοὺς ἀνάγλυφους βοστρύχους (πίν. 16).

291. Γιά ἀργολικὰ σανιδόσχημα εἰδῶλια, βλ. Πέππα-Παπαϊωάννου, *Ἱερὰ Ἀπόλλωνα Μαλεάτα*, 164-165, πίν. 23-25, ὅπου ἐκτενὲς βιβλιογραφία. Γιά κορινθιακὰ, βλ. *Corinth XV*², 34, πίν. 2(1,19,23,25,29-30), καὶ γιά βοιωτικὰ, βλ. *Ure, Aryballoi*, πίν. 13.

292. Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 113, εἰκ. 4a.

293. Γιά εἰδῶλια μὲ ἀπλωμένα πρὸς τὰ ἐμπρὸς χέρια καὶ ὑψωμένο κεφάλι, βλ. παραπάνω, σημ. 276-277. Γιά εἰδῶλια μὲ τονισμένη μέση, βλ. *Arg. Her.* II, πίν. 42(4,8,12). *Perachora I*, 224, πίν. 90(140). Παλαιοκρασσά, *Ἱερὰ Ἀρτέμιδος Μουνιχίας*, 105, πίν. 10(E9).

294. Γιά ἐπιβίωση τῆς διακόσμησης μὲ ζώνη ἀπὸ κάθετες γραμμὲς, βλ. παραπάνω, σημ. 281 (εἰδῶλιο A114).

295. *Ure, Aryballoi*, πίν. 13(145.99). *Mollard-Besques*, πίν. 8(B63).

296. *Perachora I*, πίν. 99(140-141, 144-145). *Corinth XV*², πίν. 1(1,4 καὶ 14), 2(1,17).

297. Γιά τὸ διπλὸ εἰδῶλιο ὄρθιων μορφῶν ἀπὸ τὴν Κάμειρο, βλ. *Mollard-Besques*, πίν. 25(B197), γύρω στὸ 640-630 π.Χ. Τὸ ἴδιο εἰς *Winter, Typen*, 20:4.

298. Γιά τὰ διπλὰ εἰδῶλια καθιστῶν γυναικείων μορφῶν στὸν 7ο π.Χ. αἰ., βλ. *Higgins, Terracottas*, πίν. 20(B), διπλὸ σανιδόσχημο γύρω στὸ 620 π.Χ. Ὁμοῖα διπλὰ εἰδῶλια τοῦ 6ου καὶ 5ου π.Χ. αἰ. ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρος στὴν Κνωσό, βλ. N. Coldstream, *BSA Suppl.* 8, 1973, 184, πίν. 55(168). Γιά διπλὸ καθιστὸ σανιδόσχημο εἰδῶλιο ἀπὸ τὴν Κόρινθο, βλ. *Corinth XV*², πίν. 12(VIII,42), μέσα 6ου π.Χ. αἰ. μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία γιά καθιστὲς γυναικεῖες διπλὲς μορφὲς στὴ σ. 75 σημ. 162-167. Γιά διπλὲς γυναικεῖες μορφὲς στὴν ἀγγειογραφία καὶ γιά τὴν ἐρμηνεία τους ὡς Δήμητρος καὶ Κόρης, βλ. M. Guadrucci, *Due o più donne sotto un solo manto in una serie dei vasi greci archaici*, *AM* 53, 1928, 52-65. Γιά διπλὰ καθιστὰ εἰδῶλια ζεύγους, βλ. *Higgins, BMC I*, 54, 203, πίν. 17(80). *Tocra I*, πίν. 99 (44). *Σίνδος*, ἀρ. 258, ὅπου βιβλιογραφία γιά τὸν τύπο καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν μορφῶν ὡς Ἄδου καὶ Περσεφόνης.

Τὰ σανιδόσχημα ειδώλια A133-135 (πίν. 17) ἀνήκουν στὸν τύπο τῶν ὄρθιων βοιωτικῶν «παπάδων» ποὺ βρέθηκαν κυρίως στὴν Τανάγρα καὶ τὴ Ριτσώνα τῆς Βοιωτίας, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀττικὴ, τὴν Ἑρέτρια καὶ τὴν Περαχώρα²⁹⁹. Τὰ πτηνόμορφα βοιωτικὰ δείγματα, ποὺ διακοσμοῦνται μὲ τὴν τεχνικὴ μαῦρο πάνω σὲ καστανό (black on brown) ἢ κόκκινο/μαῦρο πάνω σὲ λευκό (red/black on white), χρονολογήθηκαν μὲ βάση τὰ εὐρήματα τῶν τάφων τῆς Ριτσώνας στὰ τέλη τοῦ 7ου καὶ κυρίως στὸ α' μισό τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁰⁰ Τὸ ειδώλιο A133 τῆς πυρᾶς A διακοσμεῖται μὲ τὴν τεχνικὴ μαῦρο πάνω σὲ καστανό καὶ ἀνήκει στὸν τύπο 1 κατὰ τὸν Grace, μὲ πτηνόμορφο πρόσωπο³⁰¹, ἐνῶ τὰ A134 καὶ A135 διακοσμοῦνται ἀντίστοιχα μὲ τὴν τεχνικὴ μαῦρο πάνω σὲ καστανό καὶ μαῦρο πάνω σὲ λευκό καὶ ἀνήκουν στὸν τύπο 2 κατὰ τὸν Grace, μὲ ποντικόμορφο πρόσωπο³⁰². Ἡ ἐπίχωση τῆς πυρᾶς A στὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἀποτελεῖ *terminus ante quem* γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν πτηνόμορφων «παπάδων» τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἑλευσίνας.

Στὴν κατηγορία τῶν καθιστῶν σανιδόσχημων ειδωλίων ἀνήκουν τὰ ειδώλια A136-149, καθὼς καὶ ὁ βοιωτικὸς «παπᾶς» A150 (πίν. 17-18). Ὁ τύπος τῆς καθιστῆς μορφῆς, γνωστὸς στοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς χρόνους, ἐπανεμφανίστηκε, κατὰ τὸν Kranz³⁰³, μετὰ ἀπὸ μακρὰ διακοπή, στὴ στροφὴ τοῦ 8ου πρὸς τὸν 7ο π.Χ. αἰ. καὶ παριστάνει τὴ Μεγάλῃ Μητέρα, θεὰ τῆς γονιμότητος καὶ τοῦ θανάτου, ἄποψη ποὺ ἐνισχύει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς βρέθηκε σὲ τάφους καὶ σὲ ἱερά. Καθιστὰ σανιδόσχημα ειδώλια, ὅπως αὐτὰ τῆς πυρᾶς A, βρέθηκαν καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἀττικῆς³⁰⁴. Παρόμοια ειδώλια τοῦ 7ου καὶ 6ου π.Χ. αἰ. εἶναι γνωστὰ καὶ ἀπὸ τὴ Βοιωτία, τὴν Κόρινθο, τὴν Ἀργολίδα καὶ τὴ Λακωνία³⁰⁵. Τὰ ἐλευσινιακὰ δείγματα ἀποδίδουν ἕναν πρῶμο τύπο καθιστοῦ ειδωλίου τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τοῦ Ἀναγυροῦντος³⁰⁶. Μὲ βάση αὐτὸ τὸ ειδώλιο χρονολογοῦνται καὶ τὰ καθιστὰ ειδώλια τῆς

299. Ἐκτενὴ βιβλιογραφία γιὰ τοὺς βοιωτικούς «παπάδες», βλ. εἰς Higgins, *BMC I*, 204-205, πίν. 100(761). Doulmas - Marangou, *Goulandris Collection* 1978, 246-249, ἀρ. 120-125. Μαραγκοῦ, *Ἀρχαία ἐλληνικὴ τέχνη*, 125 ἀρ. 182-186. Γιὰ δείγματα ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια, βλ. Grace, 25, ἀπὸ Περαχώρα, βλ. *Perachora I*, πίν. 108(272), ἀπὸ Ἀττικὴ, βλ. F. Winter, *AA* 1893, 141. Παλαιοκρασσᾶ, *Ἱερὸ Ἀρτέμιδος Μουνιχίας*, 110(E25), πίν. 12γ.

300. Ὁ Ure (*Aryballoi*, 53-54) χρονολογεῖ τὰ πρωιμότερα ειδώλια τῆς red on white τεχνικῆς στὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ θεωρεῖ παλαιότερα τὰ διακοσμημένα μὲ τὴν black on brown τεχνικὴ. Ὁ Grace (σ. 21, 24) χρονολογεῖ τὰ πρωιμότερα ειδώλια τῆς red on white τεχνικῆς στὸν πρῶμο 6ο αἰ., χωρὶς νὰ ἀποκλείει τὴν καταγωγὴ τους ἀπὸ τὸν 7ο π.Χ. αἰ. Βλ. καὶ M. Szabó, *Archaic Terracottas of Boeotia* (1994), 43-45.

301. Grace, 21 (τύπος 1, bird faced). Γιὰ παρόμοια ειδώλια, βλ. Higgins, *BMC I*, πίν. 100 (761-762). Τοῦ ἰδίου, *Terracottas*, 45(2), πίν. 18(A-B). Mollard-Besques, πίν. III(B59).

302. Grace, 23 (τύπος 2, mouse faced). Γιὰ παρόμοια ειδώλια, βλ. καὶ Higgins, *BMC I*, πίν. 100(763-766). M. Szabó, *Archaic Terracottas of Boeotia* (1994), 64, εἰκ. 63-65. A. Andreiomenou, *AA* 1995, 119, πίν. 15(1).

303. P. Kranz, *Frühe griechische Sitzfiguren*, *AM* 87, 1972, 14, 52.

304. Ἀκρόπολη: F. Winter, *AA* 1893, 141(3). Τοῦ ἰδίου, *Typen*, 24(100). Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 194 εἰκ. 4(1). Πειραιεύς: Παλαιοκρασσᾶ, *Ἱερὸ Ἀρτέμιδος Μουνιχίας*, 106(E 14). Ἀναγυροῦς: B. Καλλιπολίτης, *AA* 20, 1965, B1, Χρον., 117, πίν. 87β. D. Callipolitis-Feytmans, *BCH* 92, 1968, 768, εἰκ. 11.

305. Βοιωτία: Ure, *Aryballoi*, 59, πίν. 13(145.99), 14(126.125 καὶ 131.14). Κόρινθος: *Perachora I*, 247, πίν. 3 (257). R.S. Stroud, *The Sanctuary of Demeter and Kore*, *Hesperia* 34, 1965, 17, πίν. 6b. Ἀργολίς: P. Kranz, *AM* 87, 1972, 14 σημ. 44, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Βλ. ἀκόμη Πέππα-Παπαϊωάννου, *Ἱερὸ Ἀπόλλωνα Μαλεάτα*, 164, πίν. 24-25. J. Deshayes, *Argos. Les fouilles de la Deiras* (1966), πίν. 32(11). Σπάρτη: J. Farrell, *BSA* 14, 1907-8, 54iii εἰκ. 2g, 55-57 εἰκ. 2i καὶ 3c-f, n-o.

306. Βλ. παραπάνω, σημ. 304 (Ἀναγυροῦς).

Ἐλευσίνος στὸν 7ο π.Χ. αἰ. Λίγο πιὸ ἐξελιγμένα εἶναι τὰ εἰδώλια ποὺ δὲν διατηροῦν τὰ σύμφυτα μὲ τὸ ἔνδυμα μπροστινὰ πόδια τοῦ καθίσματος.

Στὴ νεώτερη σειρὰ τῶν καθιστῶν σανιδόσχημων εἰδωλίων ἀνήκει καὶ ὁ ἄνω κορμὸς A149 (πίν. 18) ποὺ ἔχει, κατὰ μίμηση τῶν ἀργολικῶν εἰδωλίων³⁰⁷, ἀνάγλυφο περιδέραιο στὸν λαιμὸ καὶ ἀνάγλυφη ταινία μὲ κεντρικὸ δισκάριο στὸ κεφάλι. Τέλος, ὁ ἄνω κορμὸς τοῦ βοιωτικοῦ καθιστοῦ εἰδωλίου A150 (πίν. 18), μὲ τὸ ποντικόμορφο πρόσωπο καὶ τοὺς μεγάλους ρόδακες στὸ στῆθος, διακοσμεῖται μὲ τὴν τεχνικὴ μαῦρο πάνω σὲ λευκὸ καὶ ἀνήκει στὸν πρώιμο 6ο π.Χ. αἰ., ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ὄρθια εἰδώλια τοῦ τύπου αὐτοῦ ποὺ ἀναφέραμε.

Τὰ εἰδώλια A152-156 (πίν. 19), ποὺ ἀποδίδουν σχηματικὰ τέθριππο μὲ ἡνίοχο, ἀποτελοῦν μυκηναϊκὴ ἐπιβίωση³⁰⁸. Ὅμοια τέθριππα μὲ αὐτὰ τῆς πυρᾶς A ἔχουν βρεθεῖ στὴν Ἀγορὰ καὶ τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, στὸ Μενίδι, στὰ Μέγαρα καὶ στὴν Αἶγινα ἀλλὰ καὶ τῇ Βοιωτίᾳ, ὅπου μάλιστα ὁ ἡνίοχος κρατᾷ καὶ ἀσπίδα³⁰⁹. Τὰ ἐλευσινιακὰ τέθριππα, σύμφωνα μὲ τὰ καλὰ χρονολογημένα δείγματα τῆς Ἀγορᾶς, θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν στὸ α' μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Στὴν ἴδια ἐποχὴ, μὲ βάση καὶ πάλι ὅμοια δείγματα ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ, χρονολογεῖται καὶ ὁ ἵππος A151 (πίν. 18) μὲ τὸν πολὺ ψηλὸ λαιμὸ, τὸν ἀνοιχτὸ διασκελισμὸ καὶ τὴν κολλημένη στὸ πίσω πόδι οὐρά³¹⁰. Σύγχρονος εἶναι καὶ ὁ ἵππεας A157³¹¹ (πίν. 19), ὁ ἵππος τοῦ ὁποῖου παρουσιάζει τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ μὲ τὸν ἵππο A151. Ὁ τύπος τοῦ ἵππεά ποὺ πιάνεται ἀπὸ τὸν λαιμὸ τοῦ ζώου εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ δημοφιλῆ θέματα τῶν χειροποίητων εἰδωλίων καὶ ἀπαντᾷται, ἀναλλοίωτος σχεδόν, ἀπὸ τὸν 7ο ὡς τὸν 5ο π.Χ. αἰ. ὅχι μόνο στὴν Ἀττικὴ³¹² ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα μέρη³¹³. Ὁ ἵππεας A158 καὶ ὁ ἵππεας μὲ ἀσπίδα A159 (πίν. 19) πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν πρὸς τὸ τέλος τοῦ 7ου ἢ τὴν ἀρχὴς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ὅπως δείχνει ὁ τύπος τοῦ ἵππου μὲ τὴν ὑψωμένη οὐρά, ποὺ εἶναι κάπως νεώτερος ἀπὸ ἐκεῖνον μὲ τὴν οὐρὰ κολλημένη στὸ πίσω πόδι.

Ἀπὸ τὰ χειροποίητα εἰδώλια ζώων τῆς πυρᾶς A (πίν. 19), ἡ προβατίνα A161 μὲ τοὺς κρεμαστοὺς μαστοὺς ἀνήκει στοὺς σπανιότερους τύπους, ἐνῶ ὁ αἶγαγρος ἢ κριὸς A160

307. Πέππα-Παπαϊωάννου, *Τερὰ Ἀπόλλωνα Μαλεάτα*, πίν. 23(A94), 24,25(B180-181).

308. P. Wolters, *Jdl* 14, 1889, 122 σημ. 17. Σχηματικὴ εἶναι ἡ παράσταση ἡνιόχου-ἄρματος καὶ στὴ γεωμετρικὴ περίοδο, βλ. Higgins, *Terracottas*, 22, πίν. 8(B).

309. Ἀγορὰ: D. Burr, *Hesperia* 2, 1933, 616, εἰκ. 82 (299,300), μὲ βιβλιογραφία. Ἀκρόπολη: Winter, *Typen*, 25:2b. *Cat. of the Acr. Mus.* II, 430 (ἀρ. 1211). Μενίδι: P. Wolters, *Jdl* 14, 1889, 122, εἰκ. 26. Μέγαρα: Winter, *Typen*, 25:5. Αἶγινα: *Aphaia*, 378, πίν. 108(19). Βοιωτία: Winter, *Typen* 25:5b. P. Pedridget, *AE* 1896, 64 (EM 4228). M. Szabó, *Archaic Terracottas of Boeotia* (1994), 23, εἰκ. 4-6.

310. Βλ. ὁμοίους ἵππους εἰς D. Burr, *Hesperia* 2, 1933, 617, εἰκ. 84(308), 86(316-324), ὅπου ὅλα τὰ δείγματα ἵππων, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀρ. 314-315, διακοσμοῦνται μὲ τὴν τεχνικὴ red on white.

311. R. Young, *Hesperia* 7, 1938, 421(D34), 7ος αἰ.

312. Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 197, εἰκ. 5a-b. Winter, *Typen*, 25:3. O. Broneer, *Hesperia* 7, 1938, 201, εἰκ. 35 (A-F 608). Φ. Σταυρόπουλλος, *ΠΑΕ* 1958, πίν. 7. Παλαιοκρασσά, *Τερὰ Ἀρτέμιδος Μουνιχίας*, 107 (E15).

313. Βοιωτία: Ure, *Aryballoi*, 63, πίν. 15-16. Grace, 40, εἰκ. 47,49,51. Higgins, *BMC I*, πίν. 102(770), 105(782), μὲ βιβλιογραφία. Κόρινθος: *Corinth XII*, 10, πίν. 2(24-26). *Corinth XV*, πίν. 35-36. *BCH* 97, 1973, 292, εἰκ. 78. *BCH* 98, 1974, 602, εἰκ. 64-65. Ἀργολίς: *Arg. Her.* II, πίν. 48(2-4), ἀρ. 244-246. *Tiryns I*, 83, εἰκ. 20(141). Λακωνία: M.S. Thompson, *BSA* 15, 1908-9, 120, 124, εἰκ. 3(35-36, 41-42, 46-47). Ρόδος: *Lindos I*, πίν. 86(1941-1946).

εἶναι συνήθης ἀπὸ τὸν 7ο ὡς τὸν 5ο π.Χ. αἰ. στὸ κορινθιακὸ, ἀχαϊκὸ, λακωνικὸ καὶ βοιωτικὸ ἐργαστήριον, μὲ γυριστὰ συνήθως κέρατα³¹⁴. Τὸ πτηνὸ A162 πάνω σὲ βάθρο καὶ μὲ κλειστὰ φτερὰ ἀκολουθεῖ ὑστερογεωμετρικὴ παράδοση³¹⁵. Ὁ τύπος αὐτὸς ἀπαντᾷ στὸν 7ο καὶ 6ο π.Χ. αἰ. στὴν Ἀττικὴ, τὴ Βοιωτίαν καὶ τὴ Λακωνίαν³¹⁶.

Τὸ χειροποίητο γυναικεῖο εἰδῶλιον A163 μὲ ὑψωμένα χέρια (πίν. 19) ἔχει τὸ κεφάλι κατασκευασμένο σὲ μήτρα καὶ τὸν κάτω κορμὸ τροχήλατο, κυλινδρικό καὶ κοῖλο. Παριστάνει πιθανότατα θρηνωδόν, ἕναν τύπο εἰδωλίου ποῦ ἀπὸ πολὺ ἐνῶρις ἐμφανίζεται στὴν Κρήτη³¹⁷. Τὰ εἰδῶλια μὲ τροχήλατο σωληνωτὸ τὸν κάτω κορμὸ ἀπαντῶνται στὸ β' μισὸ τοῦ 7ου καὶ στὸν πρώιμο 6ο π.Χ. αἰ.³¹⁸ Ἐξ ἄλλου, τὰ ὑψωμένα χέρια συνηθίζονται στὴν Κόρινθο στὸν 7ο π.Χ. αἰ. —ὄχι χαμηλότερα ἀπὸ τὸ τελευταῖο τέταρτο— καὶ στὴν Ἀττικὴ καὶ τὴ Βοιωτίαν ὡς τὸν πρώιμο 6ο π.Χ. αἰ., κυρίως σὲ μορφὲς θρηνωδῶν³¹⁹. Τὸ κατεστραμμένο πρόσωπο τοῦ εἰδωλίου A163 δὲν βοηθεῖ στὴν ἀκριβέστερη χρονολόγησι. Φαίνεται πάντως συγγενικό, ἂν καὶ λιγότερο ἐξελιγμένο, μὲ ἕνα δείγμα θρηνωδοῦ ἀπὸ τὸν Κεραμεικόν, ποῦ χρονολογεῖται στὸν πρώιμο 6ο π.Χ. αἰ.³²⁰ Μία χρονολόγησι στὰ τέλη τοῦ 7ου αἰ. θὰ ἦταν, ἐπομένως, πολὺ πιθανή. Στὴν ἴδια κατηγορίαν, τῶν χειροποίητων δηλαδὴ εἰδωλίων μὲ κεφάλι κατασκευασμένο σὲ μήτρα, ἀνήκει καὶ ὁ κορμὸς A164 (πίν. 19), ὅπως δείχνει τὸ μεγάλο κοίλωμα στὴν πλάτη του, ὅπου θὰ στερεωνόταν τὸ κεφάλι. Δείγματα ὁμοίων εἰδωλίων ἀπὸ τὴν Κόρινθο χρονολογοῦνται στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 7ου ὡς καὶ τὸ α' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³²¹

Οἱ γυναικεῖες, τέλος, προτομὲς A165-174 (πίν. 20), κατασκευασμένες σὲ μήτρα, ἀκολουθοῦν τὸν δαιδαλικὸ καὶ μεταδαιδαλικὸν τύπον, ὅπως ἀπαντᾷ στὴν Ἀττικὴ μετὰ τὰ μέσα τοῦ 7ου ὡς καὶ τὸν πρώιμο 6ο π.Χ. αἰ. Ἡ ἀνεύρεσι τέτοιων προτομῶν στὴν Ἀκρόπολιν, τὴν Ἐλευσίνα, τὴ Βραυρῶνα καὶ τὸ Σούνιον ἔδειξε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Λακωνίαν, τὴν Κόρινθον, τὴ Ρόδον καὶ τὴν Κρήτην, ἡ δαιδαλικὴ προτομὴ ἦταν διαδεδομένη καὶ στὴν Ἀττικὴ³²². Ἡ παλαιότερη προτομὴ A165, μὲ ἐλαφρὰ ἀνάγλυφο τριγωνικόν

314. Κόρινθος: *Corinth XV*², 181, πίν. 39(XXVI, 1, τέλη 7ου - ἀρχὲς 6ου π.Χ. αἰ.), μὲ βιβλιογραφία γιὰ κριτοὺς. *Corinth XII*, 11, πίν. 4(48-51). *Perachora I*, 228, πίν. 101(174). Ὀλυμπία: *OlympForsch VII*, πίν. 5(21), 6(28). Λακωνία: J. Farrell, *BSA* 14, 1907-8, 50, εἰκ. 1m. Βοιωτία: Ure, *Aryballoi*, 66, πίν. 17(112:80). B. Schmaltz, *Metallfiguren aus dem Kabirenheiligtum bei Theben VI* (1980), 149-150, πίν. 22 (400-401), ὑπογεωμετρικά (μὲ βιβλιογραφία).

315. R. Young, *Hesperia Suppl.* II, 1939, 62, εἰκ. 40(XII, 14), 58, εἰκ. 39(XII 2,3).

316. Ἀττικὴ: D. Burr, *Hesperia* 2, 1933, 620, εἰκ. 86, ἀρ. 325. Βοιωτία: Ure, *Aryballoi*, πίν. 17(104:42). Λακωνία: J. Farrell, *BSA* 14, 1907-8, 50, εἰκ. 1f, καὶ Dawkins, *Orthia*, πίν. 41(8).

317. H. Schmied, *Frühgriechische Terrakotten aus Kreta, AntK Beih.* 4, 1967, 168-171, πίν. 58(2a-c), ὑπομνηματικά.

318. Higgins, *Terracottas*, πίν. 15(H), τῶν μέσων τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., πίν. 17(D), 19(F), τοῦ πρώιμου 6ου π.Χ. αἰ. *Kerameikos VI*², 381, πίν. 37(In. 146), τῶν μέσων τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. *Corinth XV*², πίν. 10(VIII, 7), τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.

319. *Perachora I*, πίν. 87(4), 88(15,16). B. Καλλιπολίτης, *ΑΔ* 18, 1963, Μελ., 123, πίν. 53-55a. Higgins, *Terracottas*, πίν. 17(D). *Kerameikos VI*², πίν. 93(In. 40, οἰνοχόν), 94(In. 41, σκύφος), 102(In. 45, τράπεζα). *Collection Stathatos III*, 116, εἰκ. 50-52 (ἀπὸ τὴ Βοιωτίαν).

320. *Kerameikos VI*², 381, 394, πίν. 102(In. 45), καὶ Higgins, *Terracottas*, πίν. 17(D).

321. *Perachora I*, πίν. 89(26), 90(32). *Corinth XV*², πίν. 9(IX, 4).

322. Ἀττικὰ δείγματα δαιδαλικῶν προτομῶν δὲν ἦταν παλιότερα γνωστὰ καὶ γι' αὐτὸ δὲν περιλαμβάνονται στὸ βιβλίον τοῦ Winter, *Typen*. Ἔτσι, φαινόταν δικαιολογημένη ἡ ἄποψη τοῦ Jenkins (*BSA* 33, 1932-33,

πρόσωπο, στενὸ μέτωπο, μεγάλα ἀμυγδαλωτὰ μάτια με ἀνάγλυφα περιγράμματα, εὐθὺ στόμα καὶ βοστρύχους ὀριζόντιους πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο καὶ τριγωνικούς στὰ πλάγια, ἀκολουθεῖ τὸν μεσοδαιδαλικὸ τύπο (655-630 π.Χ., κατὰ τὸν Jenkins) καὶ τοποθετεῖται γύρω στὸ 650-640 π.Χ.³²³ Ὁμοία προτομὴ ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῆς Βραυρῶνος. Λίγο ἀργότερα, στὴν ἴδια μεσοδαιδαλική φάση καὶ γύρω στὸ 640-630 π.Χ., χρονολογεῖται καὶ ἡ προτομὴ Α166 με πόλο, μακρὺ πρόσωπο, ψηλὸ μέτωπο καὶ χονδρὰ χεῖλη³²⁴. Ὁμοιες προτομὲς βρέθηκαν στὴ Β καὶ Ν κλιτὺ τῆς Ἀκρόπολης, στὸ Σούνιο καὶ τὴ Βραυρῶνα³²⁵. Στὴν ὑστεροδαιδαλική φάση (630-620 π.Χ.) χρονολογεῖται ἡ προτομὴ Α167 με τὸ τετράγωνο πηγούνι, τὰ μεγάλα μάτια, τοὺς γλωσσοειδεῖς βοστρύχους στὸ μέτωπο, τὰ σχηματοποιημένα αὐτιά καὶ τὴν αἰγυπτιαζούσα κόμμωση με ὀριζόντιους βοστρύχους ποὺ καταλήγουν σὲ τριγωνικὲς ἀπολήξεις³²⁶. Ὁμοία δείγματα ἔχουν βρεθεῖ στὸ Σούνιο καὶ τὴ Βραυρῶνα³²⁷.

Τὴν ἐξέλιξη τοῦ δαιδαλικοῦ τύπου βλέπουμε στὶς μεταδαιδαλικὲς προτομὲς Α169-174, τοῦ τέλους τοῦ 7ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἡ ἀπόδοση τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ προσώπου εἶναι πιὸ μαλακή, τὸ μέτωπο πιὸ ψηλὸ, ἡ κόμμωση πιὸ φυσικὴ με τρεῖς κατακόρυφους βοστρύχους ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ³²⁸. Ὁμοιες προτομὲς βρέθηκαν στὸ Σούνιο καὶ παρόμοια, πιὸ ἐξελιγμένα, στὴ Β κλιτὺ τῆς Ἀκρόπολης³²⁹. Στὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ καὶ ἡ προτομὴ Α168 με τὰ στρογγυλὰ ζωγραφιστὰ μάτια, τὰ μαῦρα μαλλιά καὶ τὸν χαμηλότερο πόλο³³⁰.

78) ὅτι ἡ Ἀττικὴ δὲν ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ κέντρα τῆς δαιδαλικῆς τέχνης. Μέχρι σήμερα ὅμως ἔχουν βρεθεῖ ἀρκετὲς προτομὲς ἀπὸ τὴ Β καὶ Ν κλιτὺ τῆς Ἀκρόπολης, τὸ Σούνιο καὶ τὴ Βραυρῶνα (βλ. παρακάτω σημ. 325, 327). Μαζὶ με αὐτές, οἱ προτομὲς ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα δικαιώνουν τὴν ἄποψη τῆς νεώτερης ἔρευνας ὅτι ἡ δαιδαλικὴ τέχνη ἦταν κοινὴ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.

323. Γιὰ σύγκριση με τὴν προτομὴ Α165, βλ. Jenkins, *Dedolica*, πίν. 4(3). Τοῦ ἰδίου, Laconian Terracottas, *BSA* 33, 1932-33, πίν. 9. J. Woodward, *BSA* 29, 1927-28, 85, εἰκ. 5(35). Alscher I, 67, πίν. 55c-d. *Gortina* I, 223, εἰκ. 290a-b, 224, εἰκ. 296a-b. Higgins, *Terracottas*, πίν. 17(B). *Kerameikos* VI, 385, πίν. 36(Inv. 145).

324. Γιὰ σύγκριση με τὴν προτομὴ Α166, βλ. Jenkins, *Dedolica*, πίν. 5(2-3, 7, 9). J. Farrell, *BSA* 14, 1907-8, 59, εἰκ. 4d, h. Dawkins, *Orthia*, 147, πίν. 28(4, 7). *Gortina* I, 229, εἰκ. 305a, b, πίν. 19 (106), 23(137, 146). Schefold, *Meisterwerke*, 13, 136(ἀρ. II 89), γύρω στὸ 630 π.Χ.

325. Ἀκρόπολη: Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 198, εἰκ. 6a-b (Β κλιτύς). Ὁμοιες προτομὲς ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Νύμφης, στὴ Ν κλιτὺ τῆς Ἀκρόπολης, εἶναι ἀδημοσίευτες· εὐχαριστῶ τὴν κ. Μ. Κύρκου ποὺ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ δῶ τὸ ὕλικό. Σούνιο: Β. Στάης, *AE* 1917, 208, πίν. 9(ἡ 4η τῆς τρίτης σειρᾶς). Ὁμοία προτομὴ εἶναι ἐκτεθειμένη στὸ Μουσεῖο τῆς Βραυρῶνος.

326. Γιὰ σύγκριση με τὴν προτομὴ Α167, βλ. Jenkins, *Dedolica*, πίν. 7(4). J. Farrell, *BSA* 14, 1907-8, 59, εἰκ. 46. J. Woodward, *BSA* 29, 1927-28, 91, εἰκ. 6(ἀρ. 37). *Perachora* I, πίν. 88(18), 90(25). *Gortina* I, πίν. 30(190-194). Higgins, *BMC* I, πίν. 6(35). Higgins, *Terracottas*, πίν. 15(F), 22(B).

327. Β. Στάης, *AE* 1917, 208, εἰκ. 9(2η, 4η καὶ 5η προτομὴ τῆς τελευταίας σειρᾶς). Ὁμοιες προτομὲς ἐκτίθενται καὶ στὸ Μουσεῖο τῆς Βραυρῶνος.

328. Γιὰ σύγκριση με τὶς προτομὲς Α169-174, βλ. *Kerameikos* VI, 383, πίν. 93(Inv. 40), 94-95(Inv. 141). Jenkins, *Dedolica*, πίν. 7(7). *Perachora* I, πίν. 89(19), 90(29, 32, 34). Higgins, *Terracottas*, 48, πίν. 20(B). R. Jenkins, *BSA* 33, 1932-33, 192, πίν. 11(3). Alscher I, πίν. 61-63. *Corinth* XVIII, πίν. 54(608-611).

329. Β. Στάης, *AE* 1917, 208, πίν. 9(1-3 καὶ 5 τῆς τρίτης σειρᾶς, 2, 4 τῆς τέταρτης, 1, 3 τῆς τελευταίας σειρᾶς). Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 198, εἰκ. 6c.

330. *Perachora* I, πίν. 90(32, 34). K. Wallenstein, *Korinthische Plastik des 7. und 6. Jahrh. vor Chr.* (1971), πίν. 7(4-6), 8(2). *Corinth* XVIII, πίν. 53(603-604).

Μετά την εξέταση τῶν τύπων τῶν ειδωλίων καὶ τῇ χρονολόγησίν τους, δίνουμε μερικά στοιχεία γιὰ τὴν ἑρμηνεία τους καί, κυρίως, γιὰ τὸ τί παριστάνουν τὰ πτηνόμορφα ειδώλια τῆς πυρᾶς Α. Δὲν εἶναι πάντα εὐκόλο νὰ διακρίνουμε ἂν παριστάνουν γυναῖκες ἢ ἄνδρες, γιατί ἡ ἀνθρώπινη μορφή ἀποδίδεται τελείως σχηματοποιημένη. Ἀπὸ τὰ ὀρθια ειδώλια, γυναικεῖα εἶναι σίγουρα ὅσα ἔχουν ταινίες, πόλο ἢ στεφάνη στὸ κεφάλι καὶ περιδέραια στὸν λαιμό, ἢ ἐνδύματα πλούσια διακοσμημένα μὲ γραμμικὰ κοσμήματα ἢ μὲ παραστάσεις ζώων ἢ ἀνθρώπων (Α114, πίν. 15) καί, φυσικά, οἱ κουροτρόφοι Α115-Α116 (πίν. 15) καὶ τὸ ειδώλιο Α111 (πίν. 15) ποὺ ἴσως παριστάνει χορεύτρια. Γυναικεῖα θὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὰ καθιστὰ ειδώλια, γιατί κατὰ κανόνα ὅλες οἱ καθιστὲς μορφές τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι γυναικεῖες. Ἄλλωστε, τὰ πτηνόμορφα ειδώλια ἀποτελοῦν ἀναβίωση τῶν ειδωλίων τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς περιόδου, ποὺ ἦταν στὴν πλειονότητά τους γυναικεῖα, ὅπως δείχνουν τὸ στήθος, ἡ κόμμωση καὶ ἡ συχνὴ παρουσία κουροτρόφων καὶ ἑνθρονων μορφῶν. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ λίγες ἀνδρικές μορφές, ὅπως καὶ στὴν ὑστερομυκηναϊκὴ ἐποχὴ. Ἀπὸ τὰ πτηνόμορφα ειδώλια τῆς πυρᾶς Α διακρίνουμε ὡς ἀνδρικές μορφές τὸν αὐλητὴ Α76 (πίν. 13) ποὺ ἀπαντᾷ καὶ σὲ ἄλλα ἐργαστήρια³³¹ καὶ ἀκολουθεῖ μυκηναϊκὴ παράδοση³³², καὶ τὸν ἡνίοχο Α78 (πίν. 13) ποὺ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὰ τεντωμένα πρὸς τὰ ἐμπρὸς χέρια, ποὺ θὰ κρατοῦσαν τὰ ἡνία, καὶ ἀπὸ τὰ σταυρωτὰ δεμένα λουριὰ ποὺ συγκρατοῦσαν τὸν χιτῶνα του. Ἀνδρικές μορφές εἶναι καὶ οἱ ἵππεῖς Α157-159 καὶ οἱ ἡνίοχοι τῶν τεθρίππων Α152-156. Τὸ ειδώλιο Α77 (πίν. 13), ποὺ κρατιόταν ἀπὸ τὸ χέρι μὲ ἄλλο ειδώλιο, θὰ πρέπει νὰ ἀνήκει σὲ ομάδα χορευτῶν, ἴσως πολεμιστῶν, ἂν ἡ λοξὴ γραμμὴ στὸ στήθος του ἑρμηνευθεῖ ὡς ἱμάντας θήκης ξίφους. Χορευτικὲς σὲ κύκλο ομάδες, ἐνίοτε μὲ αὐλητὴ ἢ ἄλλο μουσικὸ στὴ μέση, εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ³³³. Ἀσαφὲς ὡς πρὸς τὸ γένος καὶ χωρὶς γνωστὸ παράλληλο παραμένει τὸ ειδώλιο Α87, ποὺ ἔχει στὴ θέσιν τῆς κεφαλῆς τὸν ἄνω κορμὸ μικρότερου πτηνόσχημου ειδωλίου (πίν. 13). Ἰσως παριστάνει διπλὸν ειδώλιο καὶ συμβολίζει τὴν ἀναγέννηση τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ θάνατον³³⁴.

Ἄν καὶ στὴν πλειονότητά τους τὰ πτηνόμορφα ειδώλια φαίνεται νὰ ἦταν γυναικεῖα, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ὑποστηρίξουμε ἂν παριστάνουν θεὲς ἢ κοινὲς θνητές. Τὰ ὑστερομυκηναϊκὰ πρότυπά τους πιστεύεται ὅτι παρίσταναν μᾶλλον τὴ Μεγάλῃ Μητέρα, θεὰ τῆς γονιμότητος καὶ τοῦ θανάτου, παρὰ ὅτι χρησίμευαν ὡς ἀπλὲς θεραπαινίδες γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν νεκρῶν³³⁵. Οἱ καθιστὲς μορφές, οἱ κουροτρόφοι καὶ τὰ πτηνόμορφα μὲ

331. Γιὰ παρόμοιους αὐλητὲς ἀπὸ ἄλλα ἐργαστήρια, βλ. *Perachora* I, 227, πίν. 99(149). *Arg. Her.* II, 18(ἀρ. 21-23), εἰκ. 12-14. J. Farrell, *BSA* 14, 1907-8, 52(ἀρ. 2).

332. Chr. Zervos, *L'art en Grèce* (1934), 30.

333. L. Lawler, *The Dance in Ancient Greece* (1964), 34, εἰκ. 7(Παλαίκαστρο, LM III), 56, εἰκ. 18 (Ὀλυμπία, 8ος π.Χ. αἰ.). Βλ. καὶ Rouse, *Offerings*, 286, εἰκ. 39. Collection Stathatos III, 115, πίν. 19(66).

334. Ἀντίστοιχη σύνθεση μπορεῖ ἴσως νὰ ἀναγνωρίσει κανεὶς σὲ ἓνα κυκλαδικὸν ειδώλιο ἐγκύου γυναίκας ποὺ φέρει πάνω στὸ κεφάλι τῆς μία ἄλλη γυναικεῖα μορφή. Τὸ ειδώλιο ἑρμηνεύθηκε ὡς συμβολικὴ σύνθεση ποὺ ἐκφράζει τὴν ἰδέα τῆς ἀναγέννησης ἢ τῇ συνέχεια τῆς ὑπόστασης τοῦ ἀνθρώπου μετὰ θάνατον. Βλ. Β. Λαμπρινουδάκης, *Θρησκεία, εἰς Κυκλαδικὸς Πολιτισμὸς. Ἡ Νάξος στὴν 3η π.Χ. χιλιετία* (1990), 100(εἰκ. δεξιὰ), 102.

335. Γιὰ τὸ τί παρίσταναν τὰ ὑστερομυκηναϊκὰ ειδώλια, βλ. G. Mylonas, *A Mycenaean Figurine at the University of Illinois*, *AJA* 41, 1937, 241. Ὁ Μυλωνᾶς, μετὰ ἀπὸ κριτικὴ θεώρηση τῶν ἀπόψεων τῶν

πόλο ειδώλια τῆς πυρᾶς Α πιθανὸν νὰ παρίσταναν καὶ αὐτὰ θεότητες σχετικὲς μὲ τὴ γονιμότητα, ὅπως ἡ Γαῖα, ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Περσεφόνη, ἡ Ἥρα καὶ ἡ Ἄρτεμις. Δὲν μποροῦμε, πάντως, νὰ τὰ συνδυάσουμε μὲ μία ὀρισμένη θεότητα, γιατί παρόμοια ειδώλια ἔχουν βρεθεῖ σὲ ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἱερά. Τὴ σύνδεση ὅμως τῶν πτηνόμορφων ειδωλίων μὲ χθόνιες θεότητες, ὅπως ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Κόρη, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κάνουμε, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Higgins³³⁶, τὰ βοιωτικὰ σανιδόσχημα ειδώλια «παπάδες» ποὺ παριστάνουν γυναικεῖες μορφές καὶ ἔχουν βρεθεῖ ὡς κτερίσματα σὲ τάφους. Ἡ Simon ὅμως ὑποστηρίζει ὅτι θὰ πρέπει νὰ συνδεθοῦν μὲ τὰ ξόανα = δαίδαλα, ποὺ οἱ Βοιωτοὶ ἔντυναν σὰν νύφες καὶ τὰ ἔκαιγαν μαζὶ μὲ τὰ σφάγια τῶν θυσιῶν στὴν κορυφὴ τοῦ Κιθαιρώνος πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας, προστάτιδας τῶν γάμων³³⁷. Ἡ παρουσία ἀνάμεσα στὰ πτηνόμορφα ειδώλια τῆς πυρᾶς Α καὶ χορευτῶν, χορευτρῶν, αὐλητῶν, ἱππέων καὶ ἡνιόχων τεθρίππων θὰ ἐπέτρεπε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ ειδώλια αὐτὰ πιθανὸν νὰ παρίσταναν κοινούς θνητοὺς ποὺ συμμετεῖχαν σὲ θρησκευτικὲς τελετές, σὲ χοροὺς καὶ σὲ πομπές πρὸς τιμὴν τῆς λατρευόμενης θεότητος³³⁸. Τέλος, τὰ ειδώλια πτηνῶν ἢ ἄλλων ζώων ὑποκαθιστοῦν πιθανότατα τροφὴ ἢ τὰ θυσιαζόμενα ζῶα³³⁹.

ΠΥΡΕΣ Β ΚΑΙ Γ

Τὰ ἀρχαῖκὰ ειδώλια ἀπὸ τὶς πυρὲς Β καὶ Γ ἀποτελοῦν ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τῆς ἀττικῆς κυρίως κοροπλαστικῆς — ὑπάρχουν καὶ ὀρισμένα δείγματα τῆς βοιωτικῆς καὶ ροδιακῆς-ἰωνικῆς — ἀπὸ τὸ β' τέταρτο καὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου ὡς τὸ α' τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Τὰ περισσότερα χρονολογοῦνται στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μόνον οἱ δύο κόρες Β 203-204 καὶ τὰ γυναικεῖα καθιστὰ ειδώλια Β 213-214 ἀνήκουν στὸ β' τέταρτο ὡς τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ τὸ καθιστὸ πτηνόμορφο Γ 34 διασώζει στὸν 6ο π.Χ. αἰ. παλαιότερο τύπο τοῦ 7ου. Παριστάνουν συνήθως γυναικεῖες μορφές — ὄρθιες ἢ καθιστὲς ἢ σὲ προτομές — καὶ σπανιότερα ἀνδρικές. Ἀρκετὰ συνηθισμένα εἶναι καὶ τὰ ειδώλια ζώων (Β 195-196), καθὼς καὶ αὐτὰ ποὺ εἰκονίζουν σειληνὸν ἢ Βησᾶ (Β 193, Β 228-229, Γ 44). Μοναδικὰ εἶναι τὸ ειδώλιο τοῦ νάνου - προγᾶστορα (Β 229) καὶ ἡ ἀνάγλυφον, πάνω σὲ πλακίδιο, ἀνακεκλιμένη μορφὴ ποὺ ἔχει πρόσωπο γουρουνιοῦ (Β 192). Τέλος, ὑπάρχουν καὶ λίγα μικρὰ ειδώλια ἀνθρώπινων μορφῶν ἀπὸ αἰγυπτιακὴ πορσελάνη (Γ 45-48).

Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴ, τὰ περισσότερα ειδώλια εἶναι κατασκευασμένα σὲ μίτρα — συνήθως ἡ ὄψη τους καὶ σπανιότερα ὁλόκληρα. Χειροποίητοι εἶναι οἱ ἱππεῖς καὶ

ἄλλων ἐπιστημόνων γιὰ προσωπικὴ χρῆση τῶν ειδωλίων ἀπὸ τοὺς νεκροὺς στὴν ἄλλη ζωή, ὑποστηρίζει πὼς τὰ ειδώλια αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ παρίσταναν θεὲς ἢ τὴ Μεγάλῃ θεᾷ τῆς Φύσης ἢ θεῖες τροφούς. Βλ. καὶ Rouse, *Offerings*, 302-309 (θεὲς ἢ πιστές). *Arg. Her.* II, 13-14 (θεὲς κυρίως). *Tiryns* I, 16 (θεές).

336. Higgins, *Terracottas*, 46.

337. Simon, *Götter*, 58-59. Τῆς ἰδίας, *Hera und die Nymphen*, *RA* 1972, 205, 210, καὶ Okayama, *The Kurashiki Ninagawa Museum, Greek, Etruscan and Roman Antiquities* (1982), 191. Τὸ θέμα τῆς ἐργονείας τῶν βοιωτικῶν σανιδόμορφων ειδωλίων σχολιάζει καὶ ἡ Α. Μαραγκοῦ, *Ἀρχαία ἐλληνικὴ τέχνη*, 125.

338. Rouse, *Offerings*, 284-290.

339. Βλ. καὶ παρακάτω, (ειδώλια πυρῶν Β καὶ Γ), σ. 130, σημ. 416.

συνήθως τὰ ζῶα, ἐνῶ ἡ ὄρθια γυναικεία μορφή B198 καὶ τὰ καθιστὰ σανιδόσχημα εἰδῶλια B157-162, B210, Γ35-36 ἔχουν μὲν χειροποίητο σῶμα, ἀλλὰ τὸ κεφάλι εἶναι κατασκευασμένο σὲ μήτρα.

Στὶς χειροποίητες ὄρθιες ἀνδρικές μορφές ἀνήκει τὸ εἰδῶλιο B197 (Winter, *Typen*, 177:7) ποὺ παριστάνει πιθανὸν ὀπλίτη ἢ τοξότη ποὺ θὰ κρατοῦσε μὲ τὸ δεξιὸ χέρι δόρυ ἢ τόξο (πίν. 47). Ὁ τύπος αὐτὸς μὲ τὸ λοξὸ πίσω στήριγμα δὲν εἶναι πολὺ συνηθισμένος. Παρόμοιο εἶναι ἓνα εἰδῶλιο ἀπὸ τὴν Τεγέα (Winter, *Typen*, 177:8) τοῦ τέλους τοῦ 6ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ποὺ παριστάνει γυμνὸ πολεμιστὴ μὲ περικεφαλαία καὶ ἀσπίδα στὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ ἔχει πίσω ἐπίσης λοξὸ στήριγμα. Μορφές ἀνδρικές χειροποίητες, μὲ ἀνοιχτὰ πόδια καὶ χέρια, γυμνές καὶ συνήθως χωρὶς στήριγμα πίσω, ὑπάρχουν ἀπὸ τὸν 7ο π.Χ. αἰ., ὅπως εἶδαμε καὶ στὸ εἰδῶλιο A70. Ὡστόσο, ἡ ἐνδεδυμένη μορφή B197, μὲ πιὸ φυσιοκρατικὰ χαρακτηριστικά, πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου ὡς καὶ τὸ α' μισὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ συνηθίζεται ἄλλωστε ὁ κωνικὸς πῖλος καὶ τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα σὲ μορφές βοσκῶν καὶ σὲ καρिकाτοῦρες τοῦ βοιωτικοῦ κυρίως ἐργαστηρίου³⁴⁰.

Ἄλλη μία χειροποίητη ὄρθια μορφή εἶναι τὸ γυναικεῖο εἰδῶλιο B198 (Winter, *Typen*, 27:4) ποὺ συνεχίζει τὴν παράδοση τῶν πτηνόμορφων εἰδωλίων μὲ τὸν κυλινδρικό κορμό, ἀλλὰ ἔχει τὸ πρόσωπο κατασκευασμένο σὲ μήτρα καὶ τὰ χέρια ἀπλωμένα πρὸς τὰ ἔμπρὸς μὲ τὶς παλάμες γυρισμένες πρὸς τὰ μέσα (πίν. 47). Εἰδῶλια χειροποίητα μὲ πρόσωπο κατασκευασμένο σὲ μήτρα ἀπαντῶνται ἤδη ἀπὸ τὸν ὕστερο 7ο καὶ τὸν πρῶμο 6ο π.Χ. αἰ.³⁴¹ Τὸ σχῆμα ὅμως τοῦ προσώπου καὶ τὰ ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ B197 ὀδηγοῦν στὴν ἐξελιγμένη ἀρχαϊκὴ τέχνη τοῦ β' μισοῦ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Δείγματα αὐτοῦ τοῦ τύπου εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ καὶ τὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδι στὸ γ' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁴²

Τὰ εἰδῶλια κορῶν B151-154, B199-208 καὶ Γ33 (πίν. 47, 48) ἀκολουθοῦν τὸν τύπο τῶν μαρμαρίνων κορῶν³⁴³. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ περισσότερα (B151-154, B199-202, Γ33) ἀποδίδουν τὴν πιὸ συνηθισμένη μορφή κόρης, αὐτὴ ποὺ μὲ τὸ ἓνα χέρι κάτω ἀπὸ τὸ στήθος κρατᾷ ἄνθος, καρπὸ ἢ πτηνὸ καὶ μὲ τὸ ἄλλο ἀνασύρει τὸ ἱμάτιο (πίν. 47-48). Ὁ Winter διακρίνει πολλοὺς τύπους στὴν κατηγορία αὐτή. Τοὺς παλαιότερους ροδιακοῦς-ἰωνικοῦς τύπους (Winter, *Typen*, 41:1 καὶ 42:3 μὲ τὸ πτηνὸ ἀντίστοιχα στὸ ἀριστερὸ ἢ τὸ δεξιὸ χέρι), ποὺ ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένοι ὄχι μόνο στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο ἀλλὰ καὶ στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, στὴ Φοινίκη καὶ τὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, ἀκολουθοῦν ἀντίστοιχα τὰ εἰδῶλια Γ33 καὶ B199-200 (πίν. 47). Ὁ Higgins τὰ εἰδῶλια αὐτῶν

340. Γιά βοσκούς μὲ κωνικοὺς πῖλους, βλ. Schmaltz, *Terrakotten*, 99-102, πίν. 20-21(251-261), γιά καρिकाτοῦρες μὲ ὁμοίους πῖλους, βλ. Schmaltz, ὅ.π., πίν. 25(316), 27(344), καὶ γιά καρिकाτοῦρες μὲ πίσω λοξὸ στήριγμα, βλ. Schmaltz, ὅ.π., πίν. 30(418).

341. *Perachora* I, 194, πίν. 89(26), 92(47), 93(69, 72), 94(83). *Corinth* XV, πίν. 9(IX,4). *BMC* I, πίν. 130(898).

342. Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 206 εἰκ. 11b. R. Stroud, *Hesperia* 34, 1965, 17, πίν. 5h. *Corinth* XII, 12 πίν. 5(83). *Perachora* I, πίν. 94(90,94). N. Verdelis, *A Sanctuary of Solygeia*, *Archaeology* 1962, 191. Olbrich, *Archaische Statuetten*, 145, πίν. 20 (A98), μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία γιά εἰδῶλια τῆς ἡπειρωτικῆς καὶ τῆς Μεγάλῃς Ἑλλάδος.

343. Ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ ἀκόμη τύποι εἰδωλίων κορῶν ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα ποὺ ἀναφέρει ὁ Winter (*Typen*, 46: 7c, 57: 2d, 3e) καὶ ποὺ πιθανότατα προέρχονται ἀπὸ τὶς πυρεὲς Β ἢ Γ, ἀλλὰ δὲν κατορθώσαμε νὰ ἐντοπίσουμε τὰ εἰδῶλια αὐτὰ στὸ Μουσεῖο καὶ τὶς ἀποθῆκες του.

τῶν τύπων, ποὺ εἶναι ὁλόκληρα κατασκευασμένα σὲ μήτρα, τὰ κατατάσσει στὴν κατηγορία τῆς Ἀφροδίτης, ὁμάδες c καὶ d ἀντίστοιχα —ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν κρατοῦν τὶς προσφορὲς στὸ ἀριστερὸ ἢ δεξιὸ χέρι— καὶ τὰ χρονολογεῖ στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁴⁴ Οἱ τύποι αὐτοὶ ἀπαντῶνται εἴτε μὲ τὴ μορφὴ ἀπλοῦ εἰδωλίου, ὅπως τὸ Γ33, ἢ συνηθέστερα ὡς πλαστικὸ ἀγγεῖο (ἀρωματοδοχεῖο) σὲ σχῆμα κόρης, ὅπως τὰ B199 καὶ B200. Ὁ Winter πιστεύει ὅτι εἶχαν εἰσαχθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, γιατί παρουσιάζουν πολλὲς ὁμοιότητες μὲ τὰ σαμιακὰ γλυπτὰ³⁴⁵.

Ἰδιαίτερα διαδεδομένοι στὴν Ἀττικὴ, ἂν καὶ σπάνιοι ἔξω ἀπὸ αὐτήν, εἶναι οἱ ἀττικοὶ τύποι κορῶν μὲ τὴ στεφάνη στὸ κεφάλι (Winter, *Typen*, 44:4 καὶ 44:8), ποὺ ἀποδίδουν πιστὰ τὸν τύπο τῶν μαρμαρίνων κορῶν τῆς Ἀκρόπολης. Οἱ δύο αὐτοὶ τύποι, ποὺ εἶναι καὶ στὴν Ἑλευσίνα οἱ πιὸ δημοφιλεῖς³⁴⁶, ἀντιπροσωπεύονται ἐδῶ μὲ τὰ εἰδώλια B151-153 καὶ B154 ἀντίστοιχα (πίν. 47), ποὺ χρονολογοῦνται, ὅπως καὶ οἱ μαρμαρίνες κόρες, στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ.³⁴⁷ Μιὰ παραλλαγὴ παρατηροῦμε στὴν κόρη B152 (πίν. 47) μὲ ἀπτύχωτο ἱμάτιο, μὲ γλωσσοειδεῖς βοστρύχους στὸ μέτωπο καὶ στρογγυλὰ ἐνώτια στὰ αὐτιά.

Μιὰ νεώτερη, ροδιακὴ, παραλλαγὴ τοῦ ἴδιου τύπου κόρης ἀποτελοῦν οἱ τύποι 57:7 καὶ 57:1 κατὰ τὸν Winter, μὲ διαφορετικὴ διάταξη τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου γύρω ἀπὸ τὴ μέση, ποὺ θυμίζει τὴν ἐνδυμασίαν τῆς Ἀθηνᾶς Ἀφαιῆς ἀπὸ τὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Αἴγινας. Τοὺς τύπους αὐτοὺς ἀκολουθοῦν ἀντίστοιχα τὰ εἰδώλια B201 καὶ B202 (πίν. 48), τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ.³⁴⁸

Τέλος, τὴν κατηγορία τῶν ἀρχαϊκῶν κορῶν μὲ τὸ λυγισμένο κάτω ἀπὸ τὸ στήθος χέρι συμπληρώνουν δύο εἰδώλια τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, ροδιακοῦ - ἰωνικοῦ ἐπίσης τύπου, τὰ B203-204 (πίν. 48), ποὺ εἶναι, μαζὶ μὲ τὰ καθιστὰ B213-214, τὰ ὑστερότερα εἰδώλια ἀπὸ τὶς πυρεῖς Β καὶ Γ. Στὸ εἰδώλιο B203 (τύπος 59:5 κατὰ τὸν Winter) τὸ ἱμάτιο, μὲ πολλὲς παράλληλες πτυχώσεις, στερεώνεται στὸν ἀριστερὸ ὦμο, περνάει πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη καὶ καταλήγει, ὅμοια πτυχωμένο, μπροστὰ στὸν ἀριστερὸ βραχίονα³⁴⁹. Ἡ κόρη

344. Higgins, *Terracottas*, 35, πίν. 13(D-F) ὁμάδα c, 14(C) ὁμάδα d. BMC I, 48, πίν. 12(58), 13(57) ὁμάδα c, καὶ σ. 48 σημ. 5, ὅπου βιβλιογραφία γιὰ τὴν ὁμάδα d. *Tocra* I, 153, πίν. 96 (9-10 ὁμάδα c, 17-19 ὁμάδα d). *Tocra* II, πίν. 38(T91-T92 ὁμάδα d, T93 ὁμάδα c). Σίνδος, ἀρ. 252 (ὁμάδα d), 413 (ὁμάδα c), μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία.

345. F. Winter, *AA* 8, 1893, 143.

346. Ὁ τύπος κόρης 44:4, ὅπως ἀναφέρει ὁ Winter (*AA* 8, 1893, 141, εἰκ. 5), ἀντιπροσωπεύεται μὲ πολλὰ δείγματα στὴν Ἀκρόπολη (1.000 περίπου), ἐνῶ ὁ τύπος 44:8 εἶναι πιὸ σπάνιος. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸ Μουσεῖο τῆς Ἑλευσίνας καὶ τὶς ἀποθῆκες, ὅπου ὑπάρχουν, προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἱερό, καὶ ἄλλα ἀταύτιστα τεμάχια κορῶν τῶν τύπων αὐτῶν, καμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ποὺ πιστεύουμε πὼς ἀνήκουν στὶς πυρεῖς. Προέρχονται ἀπὸ εἰδώλια διαφόρων μεγεθῶν καὶ πολλὰ διασώζουν χρώματα (κόκκινο, μαῦρο καὶ κυανό). Ὅμοια τεμάχια εἰδωλίων βρέθηκαν καὶ στὴν Ἱερὰ Οἰκία, ἀλλὰ στὰ περισσότερα δὲν διασώζονται χρώματα.

347. Γιὰ ὅμοια εἰδώλια κορῶν, βλ. Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 35, εἰκ. 35-40 (τύπος 44:4 τὰ 10697, 10726, 10695, 10727, 10510, τύπος 44:8 τὸ 10712). Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 206, εἰκ. 11a (τύπος 44:4). O. Broneer, *Hesperia* 7, 1938, 201, εἰκ. 35(AF 606, τύπος 44:8). *Kerameikos* XV, 10, πίν. 7(27, τύπος 44:4).

348. BMC I, πίν. 21(112-114, τύπος 57:7). F. Winter, *AA* 8, 1893, 143, εἰκ. 15, καὶ Winter, *Typen*, 57:1.

349. BMC I, πίν. 37(210-212). Mollard-Besques, πίν. 77(C135). Poulsen, *Der strenge Stil*, 82, εἰκ. 51. Schmaltz, *Terrakotten*, 109, πίν. 23(289). Σίνδος, ἀρ. 27, 29. *Kerameikos* XV, 17, πίν. 11(42-43). Ὅμοιοι τύποι ἱματίου καὶ σὲ μαρμαρίνη κόρη τῆς Ἀκρόπολης, βλ. Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, εἰκ. 128.

B204 (τύπος 61:5 κατά τὸν Winter) φοράει πέπλο ποὺ σχηματίζει ἀπόπτυγμα στὴ μέση, ἐνῶ οἱ ἄκρες τοῦ κρέμονται ἐλεύθερες ἀπὸ τὸν δεξιὸ ὦμο³⁵⁰. Οἱ τύποι τῶν εἰδωλίων αὐτῶν ἔχουν εὐρύτατη διάδοση στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὸν καὶ χρονολογοῦνται στὸ β' τέταρτο καὶ στὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

Μία ἄλλη κατηγορία ἀρχαϊκῶν εἰδωλίων κορῶν ἀποτελοῦν τὰ εἰδώλια μὲ τὰ ὑψωμένα χέρια, ποὺ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς τοὺς βρέθηκε στὴν Ἀκρόπολη³⁵¹. Τὸ εἰδώλιο B205 (πίν. 48) μὲ τὰ ὑψωμένα χέρια (Winter, *Typen* 45:6) χρονολογεῖται στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ., ὅπως δείχνουν οἱ κάθετες πτυχώσεις τοῦ χιτῶνα καὶ τοῦ ἱματίου, καθὼς καὶ ἡ διάταξη τῶν πτυχῶν τοῦ γύρω ἀπὸ τὴ μέση ποὺ θυμίζει τὶς σύγχρονες μαρμάρινες κόρες τῆς Ἀκρόπολης³⁵².

Συνηθισμένη στὰ εἰδώλια τῶν κορῶν καὶ στὰ μαρμάρινα πρότυπά τοὺς τῆς Ἀκρόπολης εἶναι καὶ ἡ θέση τῶν χειρῶν πρὸς τὰ ἔμπρός. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκουν τὰ εἰδώλια B206-208 (πίν. 48), ποὺ ἀντιπροσωπεύουν ἀντίστοιχα τοὺς τύπους 46:5, 47:2 καὶ 47:5 κατά τὸν Winter. Διακρίνονται μεταξύ τοὺς ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ φοροῦν τὸ ἱμάτιο: στὸ B206 τὸ ἱμάτιο, μακρὺ, ἀπτύχωτο, καλύπτει τοὺς ὤμους καὶ τὸ στήθος καὶ μένει ἀνοιχτὸ μπροστὰ³⁵³, ἐνῶ στὰ B207 καὶ B208 εἶναι λοξὸ καὶ πλούσια πτυχωμένο, ἰδιαίτερα στὸ B207 —φτιαγμένο ὁλόκληρο σὲ μήτρα—, ὅπου καλύπτει τὸν δεξιὸ ὦμο καὶ οἱ ἄκρες τοῦ κρέμονται μπροστὰ³⁵⁴. Στὸ B208 τὸ λοξὸ ἱμάτιο στερεώνεται στὸν ἀριστερὸ ὦμο, πέφτει μπροστὰ χαμηλὰ κάτω ἀπὸ τὴν κοιλία σὰν ποδιὰ καὶ μαζεύεται πάνω στὸν δεξιὸ βραχίονα³⁵⁵. Τὰ εἰδώλια αὐτὰ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 6ου ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ τῶν μαρμάρινων προτύπων τοὺς.

Τὰ χέρια πρὸς τὰ ἔμπρός ἔχει καὶ τὸ ἀκέφαλο γυναικεῖο εἰδώλιο B155 (πίν. 48), μὲ κυβικὴ σχεδὸν διάπλαση τοῦ σώματος καὶ πλαστικὴ ἀπόδοση τοῦ στήθους καὶ τῆς μέσης. Ὁ τύπος αὐτὸς μιμεῖται παλαιότερα δαιδαλικά πρότυπα τύπου ξοάνου τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. καὶ ἀπαντᾶται στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου, συχνὰ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο³⁵⁶.

Τὸ εἰδώλιο ὀρθίας μορφῆς B156 (πίν. 48), μὲ τὰ κολλημένα στοὺς μηρούς χέρια καὶ τὸ προτεταμένο ἀριστερὸ πόδι, εἶναι πολὺ φθαρμένο καὶ δὲν διακρίνεται ἡ ἐνδυμασία του. Πιθανότατα μιμεῖται, ὅπως δείχνει τὸ ἐλαφρὸ μειδίαμα στὰ κόκκινα χεῖλη, τὸν γνωστὸ ὑστεροαρχαϊκὸ (β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.) ροδιακὸ-σαμιακὸ τύπο τῆς κόρης μὲ τὰ χέρια κάτω καὶ ὄχι τὸν ὅμοιο, λίγο νεώτερο (πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.) τύπο τοῦ ἐνδεδυμέ-

350. Poulsen, *Der strenge Stil*, 50(2), εἰκ. 27, 81, εἰκ. 50. Mollard-Besques, πίν. 77(C134). *BMC I*, πίν. 36(206) μὲ ἔκτενῃ βιβλιογραφία.

351. F. Winter, *AA* 8, 1893, 142, εἰκ. 6-10, 143, εἰκ. 13-14.

352. Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 74, εἰκ. 137(685).

353. Ὁμοῖος τύπος ἱματίου σὲ μαρμάρινη κόρη τῆς Ἀκρόπολης, βλ. Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 76, εἰκ. 140-141(671).

354. Ὁμοῖος τύπος ἱματίου στὸ εἰδώλιο ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, Winter, *Typen*, 44:7, καὶ σὲ μαρμάρινες κόρες, βλ. Payne-Young, *Sculpture from Acropolis*, πίν. 46(594), 73(685), 93(614).

355. Γιά παρόμοιο τύπο ἱματίου σὲ εἰδώλια, βλ. F. Winter, *AA* 8, 1893, 143, εἰκ. 11-13. Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 206, εἰκ. 11c.

356. Olbrich, *Archaische Statuetten*, 126, πίν. 15(A64-66), μὲ βιβλιογραφία γιὰ εἰδώλια ἀπὸ τὴ Μεγάλη Ἑλλάδα καὶ γιὰ παρόμοια εἰδώλια ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.

νου κούρου, πού τὸν διακρίνει ἡ σοβαρότητα τοῦ προσώπου³⁵⁷. Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς τύπους αὐτοὺς, πού εἶναι κατασκευασμένοι ὁλόκληροι σὲ μήτρα, ἔρχεται ἡ πίσω ἐπίπεδη ὄψη τοῦ B156 πού μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὸ μικρὸ μέγεθός του. Παρόμοια μικρὰ εἰδώλια κορῶν μὲ τὰ χέρια κάτω καὶ ἐπίπεδη ὄψη πίσω, ἢ προσκολλημένα σὲ πλακίδια, ἀπαντῶνται τὸν 6ο π.Χ. αἰ. στὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα, ὅπου συνεχίζουν τὴν παράδοση τῶν γυναικείων μορφῶν τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.³⁵⁸

Τὰ χέρια κολλημένα στοὺς μηροὺς ἔχει καὶ τὸ εἰδώλιο κόρης B209 (πίν. 48) πού ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιο τύπο γυναικείας μορφῆς, ὅπως ἐμφανίζεται στὰ πολυάριθμα καθιστὰ μικρὰ εἰδώλια τοῦ τέλους τοῦ 6ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. (πίν. 50). Ὁ τύπος τοῦ B209 (44:5 κατὰ τὸν Winter) μᾶς εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη³⁵⁹.

Ἀπὸ τὰ εἰδώλια καθιστῶν γυναικείων μορφῶν τὸ χειροποίητο σανιδόσχημο Γ34, μὲ τὸ πτηνόμορφο πρόσωπο (πίν. 49), εἶναι παρόμοιο, ὡς πρὸς τὸν τύπο, μὲ τὰ πολυάριθμα χειροποίητα καθιστὰ εἰδώλια τῆς πυρᾶς Α, ἰδίως τὰ Α139 καὶ Α145. Ἡ παρουσία του στὴ μεταγενέστερη πυρὰ Γ βεβαιώνει τὴν ἐπιβίωση τοῦ τύπου αὐτοῦ στὸν 6ο π.Χ. αἰ.³⁶⁰

Τὰ καθιστὰ σανιδόσχημα εἰδώλια B157-159, B210 καὶ Γ35-36 (πίν. 49) ἔχουν τὸν κορμὸ χειροποίητο καὶ τὸ κεφάλι κατασκευασμένο σὲ μήτρα. Συνήθως ἔχουν ἀκτινωτὴ στεφάνη στὸ κεφάλι καὶ ἀνάγλυφες πόρπες καὶ περιδέραια στὸ στήθος, πού ἀποδίδονται μὲ ἰδιαίτερα περίπλοκο τρόπο στὰ ἀντίστοιχα δείγματα τοῦ ἀργολικοῦ ἐργαστηρίου. Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ εἰδωλίου (Winter, *Typen*, 29:2) συνεχίζει τὴν παράδοση τῶν σανιδόσχημων, μὲ πτηνόμορφο πρόσωπο, καθιστῶν εἰδωλίων τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. καὶ εἶναι εὐρύτητα διαδεδομένος σὲ ὅλο τὸν ἐλλαδικὸ χῶρο· ἀπαντᾶται ἀπὸ τὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἀλλὰ γίνεται δημοφιλὴς στὸ β' μισὸ τοῦ αἵωνα³⁶¹. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ σανιδόσχημο εἰδώλιο B210 (πίν. 49), κυρίως τὸ τμήμα ἀπὸ τὰ γόνατα καὶ κάτω, μὲ τὶς προεξέχουσες πρὸς τὰ ἄνω ἄκρες τῶν τριῶν πλευρῶν του. Τέλος, ἡ γραμμικὴ διακόσμηση τοῦ εἰδωλίου αὐτοῦ μὲ ἐνάλληλα τετράγωνα καὶ ἐγγεγραμμένο σὲ κύκλο ρόδακα, καθὼς καὶ τοῦ εἰδωλίου B157 (πίν. 49) μὲ φολιδωτὸ κόσμημα καὶ ρόδακες, συνεχίζει τὴ διακοσμητικὴ παράδοση τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.³⁶²

Ἐναν ἐνδιάμεσο τύπο μεταξὺ τοῦ χειροποίητου σανιδόσχημου καὶ τοῦ κατασκευασμένου σὲ μήτρα καθιστοῦ εἰδωλίου βλέπουμε στὸ χειροποίητο σανιδόσχημο εἰδώλιο

357. Γιὰ τὸν τύπο τῆς ἰωνικῆς κόρης μὲ τὰ χέρια κάτω, βλ. Winter, *Typen*, 42:5 καὶ 105:2, καὶ *BMC I*, 71(151) σημ. 6, ὅπου βιβλιογραφία. Γιὰ τὸν τύπο τοῦ ἐνδεδυμένου κούρου, βλ. *BMC I*, 71(151), πίν. 30. *Σίνδος*, ἀρ. 251.

358. Olbrich, *Archaische Statuetten*, 27, πίν. 3(A13-15). Στὸ Μουσεῖο τῆς Ἑλευσίνος ὑπάρχουν 3-4 δείγματα παρόμοιων μὲ τὴν B156 κορῶν, προσκολλημένα σὲ πλακίδια.

359. F. Winter, *AA* 8, 1893, 141, εἰκ. 4.

360. Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῶν πτηνόσχημων εἰδωλίων, ὄρθιων καὶ καθιστῶν, ἕως τὸν 6ο καὶ τὸν 5ο π.Χ. αἰ., βλ. παραπάνω, (εἰδώλια πυρᾶς Α), σ. 108, 112 σημ. 274, 305. Βλ. καὶ *Hesperia* 15, 1946, 331, πίν. 68(324).

361. *BMC I*, πίν. 84(647), 139(993-994). Higgins, *Terracottas*, πίν. 17(E), 18(F), 21(F). Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 204, εἰκ. 10a,c. *Kerameikos XV*, 8, πίν. 4(20). Παλαιοκρασσᾶ, *Ἱερὸ Ἀρτέμιδος Μουνιχίας*, 44, 111(E26). Grace, 33, εἰκ. 26-27. M. Szabó, *Archaic Terracottas in Boeotia* (1994), 78, εἰκ. 86, 94. Mollard-Besques, πίν. 8(B66), 9(B73-74, B76). *Tiryns I*, πίν. I(4). *Perachora I*, πίν. 93(79, 80). *Corinth XV*, πίν. 12(VIII, 34, 42), 13(VIII, 41, 46). Dawkins, *Orthia*, πίν. 31-34.

362. P. Demargne, *Die Geburt der griechischen Kunst* (1964), εἰκ. 463-464 (κυρία τῆς Auxerre). *Olympia IV*, πίν. 59 (θώρακας). Grace, εἰκ. 1 καὶ 10 (πίθοι). P. Kranz, *AM* 87, 1972, 20, πίν. 10-11a (καθιστὴ θεὰ Γόρτυνος).

B160 και στα τεμάχια B161-162 παρόμοιων ειδωλίων (πίν. 49), όπου, εκτός από το κεφάλι, κατασκευάζεται σε μήτρα και το τμήμα από τη μέση και κάτω. Δηλώνεται επίσης πλαστικά ή κυματιστή παρυφή του ενδύματος και τα πόδια που προεξέχουν. Ο τύπος αυτός απαντάται στην Ἀττική και Βοιωτία³⁶³ στο α' μισό του 6ου π.Χ. αϊ. και φαίνεται να συνεχίζει τη δαιδαλική παράδοση, όχι μόνο στη διάπλαση του σώματος (λεπτή μέση, στρογγυλοί γοφοί) και του προσώπου (στενό μέτωπο, μεγάλα κατ' ἐνώπιον αὐτιά, τριγωνικοί βόστρυχοι μπροστά) αλλά και στη διακόσμηση (πλοχμοί σε κεντρική κάθετη ζώνη του ενδύματος)³⁶⁴, όπως βλέπουμε στο ειδώλιο B162. Ἡ ἐμφάνιση ἀνάγλυφων ποδιών κάτω από το μακρὺ ἔνδυμα παρατηρεῖται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 7ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου π.Χ. αϊ., ἀλλὰ γενικεύεται στὸ β' μισό τοῦ αἰώνα³⁶⁵.

Τὰ κατασκευασμένα σε μήτρα καθιστὰ ειδώλια B163-175, B211-215 καὶ Γ37-38 ἀποτελοῦν δείγματα τῶν πολυάριθμων καθιστῶν ειδωλίων ποὺ βρέθηκαν ἢ ἀποδόθηκαν στὶς πυρὲς Β καὶ Γ (πίν. 50, 51). Στὰ ειδώλια αὐτὰ διακρίνουμε δύο γενικὲς κατηγορίες: τὴ ροδιακὴ-ἰωνικὴ καὶ τὴν ἀττικὴ. Τὸ ειδώλιο B163 (πίν. 50) ἀνήκει στὴν πρώτη κατηγορία (Winter, *Typen*, 43:2) καὶ εἶναι συμπαγὲς μὲ ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Ἡ μορφή καθέται σε θρόνο μὲ χαμηλὸ ἐρεισίνωτο ἐνσωματωμένο στὸν ἄνω κορμὸ καὶ πατάει σε χαμηλὸ ὑποπόδιο. Τὸ πρόσωπό της εἶναι σαρκῶδες, ἔχει ταινία πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο καὶ οἱ παλάμες τῶν χειρῶν της, ποὺ ἀκουμποῦν στὰ γόνατα, καθὼς καὶ οἱ ἄκρες τοῦ ἱματίου (ἢ καλύπτρας;) ἀποδίδονται μὲ πλαστικὲς λεπτομέρειες. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι εὐρύτητα διαδεδομένος στὴν Ἰωνία καὶ στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο, χρονολογεῖται στὸ β' μισό τοῦ 6ου π.Χ. αϊ. καὶ κατατάσσεται ἀπὸ τὸν Higgins στὴν ὁμάδα τῆς Ἀφροδίτης³⁶⁶, ὅπου ἀνήκουν καὶ οἱ κόρες Γ33 καὶ B199-200 ποὺ ἐξετάσαμε παραπάνω.

Νεώτερα δείγματα τοῦ ἴδιου ροδιακοῦ-ἰωνικοῦ τύπου τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αϊ. εἶναι τὰ ειδώλια B211-212 (πίν. 50), κοῖλα ἐσωτερικὰ καὶ μὲ ραδιότερες ἀναλογίες. Τὸ B211 εἶναι πανομοιότυπο μὲ τὸ B163 ἀλλὰ μὲ μαλακότερες ἐπιφάνειες, ἐνῶ στὸ B212 διαχωρίζονται ἀπὸ τὸ σῶμα οἱ ἄκρες τοῦ χαμηλοῦ ἐρεισίνωτου τοῦ θρόνου, καὶ στὸ μέτωπο, ἀντὶ γιὰ ταινία, ἔχει γλωσσοειδεῖς βόστρυχους. Μία παραλλαγή τοῦ ἴδιου τύπου (Winter, *Typen*, 51:2) ἀποτελοῦν καὶ τὰ ειδώλια B213-214 (πίν. 50), μόνον ποὺ τὸ αὐστηρὸ πρόσωπο καὶ ἡ κόμμωσή τους δηλώνουν τὴν ἐποχὴ τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ καὶ πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν στὸ β' τέταρτο ὥς καὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αϊ.³⁶⁷

363. Winter, *Typen*, 29:9. Mollard-Besques, πίν. 3(B16-17, B20-24) ἀπὸ τὰ Μέγαρα. Ὁμοία καθιστὰ ειδώλια ὑπάρχουν καὶ στὴ Βοιωτία, βλ. A. Andreiomenou, *Archaische böotische Terrakotten und Tongefässe aus Akraiphia*, AM 110, 1995, 119, πίν. 15(3-4, 570/560 π.Χ., τάφ. ΠΑΠ/78).

364. Ἡ κάθετη κεντρικὴ ταινία στὰ ἐνδύματα μορφῶν σε ειδώλια, ἀγγεῖα καὶ μετάλλινὰ ἀντικείμενα συνήθιζε τὸν 7ο καὶ 6ο π.Χ. αϊ. βλ. Chatzisteliou-Price, *Kourotrophos*, 24, εἰκ. 13. *Corinth* XV², 73, πίν. 12(VIII, 37). Pottier, *Vases du Louvre*, πίν. 62(E874). Boardman, *ABFV*, εἰκ. 38, 53. *Olympia* IV, πίν. 59.

365. *Corinth* XV², 32, πίν. 1 (I, 4). BMC I, πίν. 107(792). Mollard-Besques, πίν. 8(B69), 9(B72). Higgins, *Terracottas*, πίν. 17(E).

366. Higgins, *Terracottas*, 35, πίν. 13(A), καὶ BMC I, πίν. 14(63), ὅπου βιβλιογραφία.

367. BMC I, πίν. 22(121-126), μὲ ἐκτενῆ βιβλιογραφία. *Kerameikos* IX, 58, πίν. 57(209:3), τέλος β' τετάρτου 5ου π.Χ. αϊ. Schmaltz, *Terrakotten*, 111, πίν. 23(301). Μὲ μῆτρες αὐτοῦ τοῦ τύπου συνεχίζεται ἡ παραγωγή ὥς τὸν 4ο π.Χ. αϊ.

Τὸ κεφάλι μὲ πόλο B164 (πίν. 49) ἀνήκει σὲ καθιστὸ εἰδῶλιο ἐνὸς ἄλλου ροδιακοῦ-ἰωνικοῦ τύπου (43:5 κατὰ τὸν Winter), συγγενικοῦ μὲ ἐκεῖνον τοῦ εἰδωλίου B163, ποὺ κατατάσσεται ἀπὸ τὸν Higgins ἐπίσης στὴν ομάδα τῆς Ἀφροδίτης τοῦ β' μισοῦ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁶⁸ Ὑπάρχουν πολλὲς ποικιλίαι αὐτοῦ τοῦ τύπου ποὺ συνεχίζονται μὲ μικρὲς παραλλαγές καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ.

Τὰ μικρὰ συμπαγῆ καθιστὰ εἰδῶλια B165-175 καὶ τὰ μεγαλύτερα B215 καὶ Γ37-38 (πίν. 50, 51) ἀντιπροσωπεύουν τὴν κατηγορία τῶν ἄττικῶν καθιστῶν εἰδωλίων τῶν κατασκευασμένων σὲ μήτρα (τύποι 48:1-5 κατὰ τὸν Winter). Οἱ διαφορές τους ἀπὸ τὰ ροδιακά-ἰωνικά εἶναι ὅτι οἱ μορφές κάθονται σὲ θρόνο μὲ ψηλὸ ἐρεισίνωτο ποὺ καταλήγει στὰ ἄκρα σὲ δύο πτερύγια, καθὼς καὶ ὅτι δὲν ἀποδίδονται πλαστικὰ οἱ παλάμες στὰ γόνατα καὶ οἱ ἄκρες τοῦ ἱματίου, ἀλλὰ μόνον τὸ στῆθος καὶ τὰ πόδια, καὶ ἀπὸ τὸν χιτῶνα ἡ ἄκρη τοῦ γύρω ἀπὸ τὸν λαιμό. Πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο ἔχουν ἐνιαίους ἢ κυματοειδείς ἢ γλωσσοειδείς ἢ κοκκιδωτοὺς βοστρύχους καὶ στὸ κεφάλι τὴ στεφάνη, χαμηλὴ ἢ ψηλὴ. Στὰ μικρὰ καθιστὰ εἰδῶλια B165-175 (τύπος 48:5 κατὰ τὸν Winter) δηλώνονται πλαστικὰ καὶ οἱ πλαῖνοι κυματοειδείς βόστρυχοι ποὺ πέφτουν στοὺς ὤμους, καθὼς καὶ τὰ στρογγυλὰ ἐνώτια. Τὰ χαρακτηριστικὰ στὸ πρόσωπο, τὰ μαλλιά καὶ τὸ ἔνδυμα ζωγραφίζονται μὲ μαῦρο, κόκκινο καὶ κυανὸ χρῶμα, ὅπως βλέπουμε χαρακτηριστικὰ στὸ εἰδῶλιο Γ37 (πίν. 51) ποὺ διασώζει πολὺ καλὰ τὴ διακόσμηση. Καθιστὰ εἰδῶλια αὐτῶν τῶν τύπων βρέθηκαν πολλὰ στὴν Ἀκρόπολη καὶ τὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν ἀλλὰ καὶ σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα, σὲ τάφους καὶ ἱερά, καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 6ου αἰ. ὡς τὸ 460 π.Χ.³⁶⁹ Μία σπανιότερη ἄττικὴ παραλλαγὴ καθιστοῦ εἰδωλίου μὲ ὑψωμένα χέρια (πίν. 51) ἀποτελεῖ τὸ εἰδῶλιο Γ38 (Winter, *Typen*, 49:2).

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ λίθινο καθιστὸ εἰδῶλιο Γ39 (Winter, *Typen*, 49:11), πανομοιότυπο μὲ τὰ πῆλινα, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ μορφή κάθετα σὲ κυβικοῦ σχήματος θρόνο χωρὶς ἐρεισίνωτο, σκύβει λίγο πρὸς τὰ ἔμπρὸς τὸ κεφάλι, ἐνῶ ἡ στεφάνη στὰ μαλλιά καὶ ὁ θρόνος δηλώνονται πλαστικὰ καὶ στὴν πίσω ὄψη (πίν. 51). Παρόμοια, μικροῦ μεγέθους, λίθινα καθιστὰ ὑστεροαρχαῖκὰ γλυπτὰ ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὴ Δῆλο³⁷⁰. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, τὸ χαμόγελο, ἡ κόμμωση καὶ ἡ ὁμοιότητα τοῦ Γ39 μὲ τὰ πῆλινα καθιστὰ εἰδῶλια τὸ χρονολογοῦν στὸ τέλος τοῦ 6ου καὶ τὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ.

Πολλὲς γυναικεῖες προτομές, μεγάλου ἢ μικροῦ μεγέθους, βρέθηκαν στὶς πυρὲς Β καὶ Γ. Πρωιμότερη καὶ πιὸ ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ στὸ εἶδος τῆς προτομῆς B216 (πίν. 51) μὲ τὸν πολὺ ψηλὸ πόλο καὶ τοὺς γλωσσοειδείς βοστρύχους στὸ μέτωπο. Φαίνεται νὰ συνεχίζει τὴν παράδοση τῶν προτομῶν δαιδαλικοῦ τύπου τοῦ τέλους τοῦ

368. Higgins, *Terracottas*, 36, πίν. 13(B), καὶ BMC I, πίν. 13(68), ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία. *Perachora* I, 252, πίν. 114(283, 285). Mollard-Besques, πίν. 26(B202). *Délos* XXIII, πίν. 5(63). *Σίνδος*, ἀρ. 254-255, 394-395.

369. Higgins, *Terracottas*, πίν. 29. BMC I, πίν. 85(655-661), ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Mollard-Besques, πίν. 3(B7), 10(B84), 11(B85, B87). *Kerameikos* IX, 58, πίν. 21-23, 41, 50, 57, 64. *Kerameikos* XV, 23-26, πίν. 16(66-68), 18(78-81), 20(88-92). Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 35, εἰκ. 30-34. Μυλωνᾶς, *Δυτικὸν Νεκροταφεῖον*, Γ, πίν. 227(21), 233(23-24). *Délos* XXIII, πίν. 7(79). *Σίνδος*, ἀρ. 106.

370. J. Marcadé, *Στήλη, τόμος εἰς μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος* (1980), 84-85, πίν. 20-21, 23a-b (β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.).

7ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ποὺ βρέθηκαν στὴν πυρὰ Α (Α166-174). Τὰ μεγάλα μάτια μὲ τὰ ἀνάγλυφα περιγράμματα, ἡ σχεδὸν κυβικὴ διάπλασι τοῦ προσώπου καὶ τὸ μικρὸ στόμα θυμίζουν γλυπτὰ τοῦ α' μισοῦ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁷¹ Παρόμοια χαρακτηριστικὰ παρατηροῦμε καὶ σὲ σύγχρονες κεφαλὲς εἰδωλίων ἀπὸ πελοποννησιακὰ ἔργα-στήρια³⁷².

Οἱ μεγάλες ὑστεροαρχαϊκὲς προτομὲς Β178-182 καὶ Γ40 (πίν. 52) ἔχουν ὡς πρότυπα τὶς μαρμάρινες κόρες τῆς Ἀκρόπολης τοῦ β' μισοῦ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Διακρίνονται ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν σὲ δύο κατηγορίες: αὐτὲς ποὺ ἀναρτῶνται ἀπὸ ὀπές ποὺ ὑπάρχουν στὸ πάνω μέρος τῆς κεφαλῆς, καὶ αὐτὲς ποὺ ἔχουν τὸ κεφάλι προσκολλημένο σὲ ἓνα σανιδόσχημο μπουστο μὲ δύο ὀπές ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς καὶ μὲ τὰ χέρια ἀνάγλυφα, συχνὰ προσκολλημένα στὸ κάτω μέρος τοῦ μπουστου, ὅπως στὴν προτομὴ Γ40³⁷³.

Στὴν πρώτη κατηγορία ἀνήκουν οἱ προτομὲς Β178-179 (πίν. 52). Ἡ προτομὴ Β178, ποὺ ἀποδίδει τὸν τύπο 241:9 κατὰ τὸν Winter, θυμίζει ὡς πρὸς τὴ μορφή τὶς μαρμάρινες κεφαλὲς κορῶν τῆς Ἀκρόπολης ἀρ. 617 καὶ 654 τῶν μέσων τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., καθὼς καὶ τὴ λίγο νεώτερη κόρη τῆς Λυῶν τοῦ 540 π.Χ. περίπου³⁷⁴. Περισσότερες ὁμοιότητες παρουσιάζει ἡ προτομὴ Β178 μὲ τὴν πῆλινη προτομὴ ἀρ. 12729 ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, ποὺ χρονολογεῖται στὰ μέσα ἢ στὸ γ' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁷⁵ Λίγο ἀργότερα, στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ ἡ ἐντυπωσιακὴ προτομὴ Β179 μὲ πόλο, ἐπιτηδευμένη κόμμωση, μάτια ἐξώγλυφα καὶ ἔντονο χαμόγελο (πίν. 52). Τὸ εἶδος τῆς κόμμωσης, μὲ δύο ἀλλεπάλληλες σειρὲς βοστρύχων πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο (γλωσσοειδεῖς καὶ σπειροειδεῖς) καὶ μὲ κυματοειδεῖς βοστρύχους στὰ αὐτιά, ἀντιγράφει μαρμάρινα ἔργα τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁷⁶, ἐνῶ τὰ ἐξώγλυφα μάτια ἀπαντῶνται κυρίως στὴ μικρογλυπτικὴ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνα³⁷⁷. Ὁμοία μὲ τὴ Β179 εἶναι ἡ πῆλινη γυναικεία προτομὴ ἀρ. 12730 ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη (Winter, *Typen*, 237:4), ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ γ' τέταρτο ὡς τὰ τέλη τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁷⁸

Στὴ δευτέρη κατηγορία τῶν προτομῶν μὲ σανιδόσχημο μπουστο, ποὺ εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη στὴν Ἀττικὴ, ἀνήκουν οἱ προτομὲς Β180-181, Γ40 καὶ τὸ τεμάχιο Β182 (πίν. 52). Στὸ κεφάλι φοροῦν ἀκτινωτὸ διάδημα (τύποι 238:4-7 καὶ 240:2,8 κατὰ τὸν Winter), ὅπως ἡ Β181 καὶ ἡ Β180(;), ἢ ψηλὴ στεφάνη (τύποι 239:1-12 κατὰ τὸν Winter), ὅπως ἡ Γ40, ἐνῶ ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ διαδήματος κρέμονται τρεῖς ἀνάγλυφες ται-

371. Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 73 (κεφάλι "Ἡρας Ὀλυμπίας, 580 π.Χ.) καὶ 108 (κόρη Βερολίνου, 570-560 π.Χ.).

372. *Perachora* I, πίν. 92(48,53), 93(63). R. Jenkins, *BSA* 32, 1931-32, πίν. 16(1-2). *BMC* I, πίν. 84(646). P. Zancani - U. Zanotti-Bianco, *AJA* 40, 1936, 187, εἰκ. 4(1-3). R. Stroud, *Hesperia* 34, 1965, πίν. 6a (ιδίως ἡ πρώτη κεφαλὴ).

373. F. Winter, *AA* 8, 1893, 144, εἰκ. 19-21. Higgins, *Terracottas*, 75.

374. Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 54, εἰκ. 95(617), 58, εἰκ. 103(654), 61, εἰκ. 108(269, κόρη τῆς Λυῶν).

375. Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 36, εἰκ. 42(12729).

376. Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 102, εἰκ. 190-191(659). Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 209.

377. S. Casson, *The New Athenian Statue Bases*, *JHS* 45, 1925, 174 (ἀρ. 639, 645, 649, 651). Payne-Young, *Sculpture from Acropolis*, πίν. 25(636), 91(645).

378. Croissant, *Protomés archaïques*, 269, πίν. 107, 108(161), τύπος L8 (Ἀκρόπολη, ἀρ. 12730).

νίες με τριγωνικά, σὲ σχῆμα κεφαλῆς φιδιού, ἄκρα. Στὶς ἀρχὲς τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἀνήκει ἡ προτομὴ B180 (πίν. 52) με ἀκτινωτό(;) διάδημα στὰ μαλλιά, ἀπὸ ὅπου κρέμονται τρεῖς ἀνάγλυφες ὀφιοσχημες, με τριγωνικὰ ἄκρα, ταινίες στὸ μέσον τοῦ μετώπου. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ τὸ γλυκὸ χαμόγελο ὁδηγοῦν στὸν κύκλο τῆς Νίκης τῆς Δήλου καὶ τῆς Πεπλοφόρου τῆς Ἀκρόπολης³⁷⁹. Παρόμοιες πῆλινες προτομὲς ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὴν Ἀκρόπολη (Winter, *Typen*, 238:7 καὶ 240:2). Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ραδινοῦ προσώπου καὶ τὸ σφιγμένο χαμόγελο τῆς προτομῆς B181 θυμίζουν τοὺς κούρους τῆς Μήλου καὶ τοῦ Πώου³⁸⁰, γεγονὸς ποὺ δικαιολογεῖ τὴ χρονολόγησή της γύρω στὰ μέσα ὡς τὸ γ' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ὁμοία εἶναι καὶ ἡ πῆλινη προτομὴ ἀρ. 12609 τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκρόπολης (Winter, *Typen*, 238:4)³⁸¹. Σὲ ὅμοιο τύπο προτομῆς ἀνήκει καὶ τὸ τεμάχιο τοῦ σανιδόμορφου μπούστου B182 ποὺ διασώζει, στὸ κάτω μέρος του, διακόσμηση με ταινίες, ὅμοια με αὐτὴ ποὺ ἀπαντᾶται σὲ πολλὲς προτομὲς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη³⁸². Λίγο ἀργότερα, στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 6ου ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ καὶ ἡ ὅμοιου τύπου μεγάλη προτομὴ Γ40, ὅπως δείχνουν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, ἡ κόμμωση καὶ τὸ συγκρατημένο χαμόγελο, στοιχεῖα ποὺ θυμίζουν τὶς κεφαλὲς τῶν σύγχρονων καθιστῶν εἰδωλίων καὶ κορῶν³⁸³. Παρόμοιες προτομὲς, με τὴν ἴδια κόμμωση καὶ με ψηλὴ στεφάνη στὸ κεφάλι ἀλλὰ χωρὶς κρεμαστὲς ἀνάγλυφες ταινίες στὸ μέτωπο, ὑπάρχουν καὶ στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀκρόπολης (Winter, *Typen*, 239:6,7).

Συχνὸς καὶ δημοφιλὴς στὶς προτομὲς μικροῦ μεγέθους εἶναι ὁ τύπος 241:11 κατὰ τὸν Winter, ποὺ ἀποδίδουν οἱ προτομὲς B183-187, B217 καὶ Γ41, με σπειροειδεῖς βοστρύχους στὸ μέτωπο, κυματοειδεῖς σὲ σχῆμα γλώσσας στοὺς κροτάφους, καὶ ἀστραγαλόσχημο διάδημα στὸ κεφάλι (πίν. 52, 53)³⁸⁴. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς κόμμωσης καὶ τὸ ἀστραγαλόσχημο διάδημα συναντῶνται καὶ σὲ ἀγάλματα κορῶν τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁸⁵ Ὁ Croissant χρονολογεῖ τὸν τύπο αὐτὸ τῆς προτομῆς στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. καὶ τὸν θεωρεῖ ὡς κορινθιάζουσα δημιουργία τοῦ βοιωτικοῦ ἐργαστηρίου, ποὺ ἀπαντᾶται συχνὰ καὶ στὴ Θεσσαλία, τὴν Ἀττικὴ, τὴ Θάσο, τὶς Κυκλάδες, τὴ Ρόδο καὶ τὶς Σάρδεις³⁸⁶.

Συγγενικὸς με τὶς προηγούμενες προτομὲς, ἀλλὰ με χαμηλὴ στεφάνη στὰ μαλλιά καὶ με στρογγυλὰ ἐνώτια, εἶναι καὶ ὁ τύπος 242:2 (Βοιωτία) καὶ ὁ ὁμοῖός του 243:7 (Ἀττικὴ) κατὰ τὸν Winter, ποὺ ἀντιπροσωπεύεται ἐδῶ ἀπὸ τὶς προτομὲς B218-220 καὶ Γ42 (πίν. 53). Ἐχουν τὴν ἴδια κόμμωση, ὅπως οἱ προηγούμενες προτομὲς B183-187, B217 καὶ Γ41, ἀλλὰ οἱ βόστρυχοι στὸ μέτωπο εἶναι γλωσσοειδεῖς³⁸⁷. Ἡ κόμμωση αὐτὴ

379. Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 103, 115. Βλ. καὶ Croissant, *Protomés archaïques*, 73, πίν. 21, 22, ὅπου συγκρίνει τὴ Νίκη τῆς Δήλου καὶ τὴν Πεπλοφόρο με τὴν ὁμάδα C 1/c (ὁμάδα Χίου) τῶν προτομῶν. Παρόμοια κεφαλὴ με ἀκτινωτὸ διάδημα, βλ. καὶ εἰς *Hesperia* 65, 1996, 251, πίν. 75(35), Ἀγορά.

380. Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 102, 119.

381. Croissant, *Protomés archaïques*, 243-4, πίν. 97, 99(155), τύπος L3 (Ἀκρόπολη, ἀρ. 12609).

382. Winter, *Typen*, 238:6 καὶ 7.

383. Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 35, εἰκ. 34(36 καὶ 39-40).

384. Mollard-Besques, 4, πίν. 3(B9), 17, πίν. 12(B97). Croissant, *Protomés archaïques*, 345, πίν. 137(228-229), τύπος S1 (Ἀκρόπολη, ἀρ. 12591-12592). *Kerameikos* XV, 38, πίν. 24(120).

385. Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 118 (Ἀκρόπολη, ἀρ. 678), 159 (Ἀκρόπολη, ἀρ. 684), 183 (Σικυών).

386. Croissant, *Protomés archaïques*, 345-347, τύπος S1.

387. Γὰ παρόμοια δείγματα, βλ. καὶ Mollard-Besques, πίν. 12(B93).

εἶναι συνηθισμένη στὶς μαρμάρινες κόρες τῆς Ἀκρόπολης τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.³⁸⁸, ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀνήκουν καὶ οἱ προτομὲς αὐτές.

Τὸν ἴδιο τύπο προτομῆς, μὲ χαμηλὴ στεφάνη στὸ κεφάλι ἀλλὰ μὲ ἐνιαίους βοστρύχους στὸ μέτωπο καὶ τοὺς κροτάφους, ἀποδίδουν καὶ οἱ προτομὲς B221 καὶ B222 (πίν. 53) ποὺ χρονολογοῦνται στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Οἱ τύποι αὐτοὶ εἶναι συγγενικοὶ μὲ τοὺς ἀντίστοιχους βοιωτικοὺς 242:5 καὶ 243:9 κατὰ τὸν Winter.

Τελείως φθαρμένη εἶναι ἡ προτομὴ B223 (πίν. 53) ποὺ θυμίζει τὶς προσκολλημένες σὲ πλακίδια κεφαλές. Ἀντιστοιχεῖ στὸν τύπο 240:10 κατὰ τὸν Winter καὶ χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ στὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ.

Τὸν τύπο τῶν δαιδαλικῶν προτομῶν μὲ πόλο στὸ κεφάλι συνεχίζει ἡ ὕστεροαρχαϊκὴ προτομὴ Γ43 (πίν. 53) μὲ σπειροειδεῖς βοστρύχους στὸ μέτωπο καὶ πλούσια χρωματικὴ διακόσμηση. Παρόμοιος τύπος προτομῆς μὲ πόλο, ἀλλὰ μὲ γλωσσοειδεῖς βοστρύχους στὸ μέτωπο καὶ ὀριζόντιες σειρὲς βοστρύχων στοὺς ὤμους, βρέθηκε καὶ στὴν Ἀκρόπολη (Winter, *Typen*, 241:5).

Τρεῖς ἀκόμη προτομὲς χωρὶς κάλυμμα κεφαλῆς, οἱ B188-189 καὶ B224 (πίν. 53), ἀποδίδουν ἀντίστοιχα τοὺς τύπους 241:6 καὶ 240:4 κατὰ τὸν Winter, ποὺ βρέθηκαν στὴν Ἀκρόπολη. Ἡ κόμμωση μὲ τοὺς φλογόσχημους βοστρύχους στὶς προτομὲς B188-189 ἀπαντᾶται στὸν κοῦρο τῆς Βολομάνδρας τοῦ 570-560 π.Χ.³⁸⁹, ἀλλὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ὁδηγοῦν στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ὅπου τοποθετεῖται καὶ ἡ προτομὴ B224.

Συχνὲς εἶναι στὶς πυρὲς τῆς Ἐλευσίνος οἱ γυναικεῖες κεφαλές οἱ προσκολλημένες σὲ πλακίδια (τύπος 238:1 καὶ 3 κατὰ τὸν Winter), ὅπως οἱ B190-191 καὶ B225-226 (πίν. 53, 54), ποὺ ἀναρτῶνται ἀπὸ ὀπές ὅπως καὶ τὰ πινακίδια. Τὸ πληρέστερο δείγμα αὐτοῦ τοῦ τύπου εἶναι τὸ B190, ὅπου διατηρεῖται πολὺ καλὰ ἡ γυναικεία κεφαλὴ μὲ ἔχνη ἀπὸ τὴ χρωματικὴ διακόσμηση. Ἀπὸ τὰ μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κεφαλῆς μποροῦμε νὰ χρονολογήσουμε τὸ πλακίδιο B190, ὅπως καὶ τὰ ὑπόλοιπα φθαρμένα δείγματα, στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ὁμοία πλακίδια βρέθηκαν στὴν Ἀκρόπολη, καθὼς καὶ στὴ Β καὶ Ν κλιτύ της³⁹⁰.

Ἕνα ἄλλο δείγμα ἀνάγλυφης μορφῆς πάνω σὲ πλακίδιο ἀποτελεῖ τὸ μικρὸ εἰδῶλιο B192 (πίν. 54) ποὺ παρουσιάζει μία γυμνὴ ἀνακεκλιμένη, ἀνδρική πιθανότατα, μορφὴ μὲ κεφάλι γουρουνιοῦ, ὀλόγλυφο. Παρόμοιοι τύποι ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὴ Βοιωτία (Winter, *Typen*, 193:7) καὶ ἀνήκουν στὶς «καρικοτοῦρες», ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, στὸ β' δηλαδὴ τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.³⁹¹ Ἀνάλογα εἰδῶλια νεώτερης ἐποχῆς, ποὺ παριστάνουν ὀρθιες ἐνδεδυμένες γυναικεῖες μορφές, μὲ κάνιστρο στὸ κριόμορφο ἢ βοόμορφο κεφάλι τους, βρέθηκαν στὸ Μέγαρο τῆς Δεσποίνης στὴ Λυκόσουρα³⁹².

388. Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 75, εἰκ. 138-139(680), 76, εἰκ. 140-141(671).

389. Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 104.

390. Winter, *Typen*, 238:1 καὶ 3. Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 203, εἰκ. 9a,b,d. I. Μηλιάδης, *ΠΑΕ* 1957, 26, πίν. 3α.

391. Winter, *Typen*, 93:1-8, *liegende Figuren*. Σ. Καρούζου, *ΑΔ* 15, 1933-35, 37, εἰκ. 19 (ἀνακεκλιμένος δαίμων), παρὲνθ. πίν. 4 (ὄρθιος δαίμων μὲ γουρουνίσιο κεφάλι), 470-460 π.Χ. Schmaltz, *Terrakotten*, 118, πίν. 25 (322).

392. Κ. Κουρουνώτης, *Τὸ ἐν Λυκοσοῦρα Μέγαρον τῆς Δεσποίνης*, *ΑΕ* 1912, 156-158, εἰκ. 23-33.

Συχνό εύρημα στις πυρές της Ἐλευσίνας εἶναι καὶ τὸ εἰδώλιο τοῦ ὀκλάζοντος γυμνοῦ σειληνοῦ ἢ Βησᾶ. Ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα εἶναι τὰ εἰδώλια Β193, Β227-228 καὶ Γ44 (πίν. 54). Τὰ εἰδώλια Β227 καὶ Γ44 ἀποδίδουν τὸν ροδιακῆς καταγωγῆς παλαιότερο ἰθυφαλλικὸ τύπο τοῦ Βησᾶ 215:4 κατὰ τὸν Winter, ποὺ ἀπαντᾶται ἀπὸ τὸν ὕστερο 6ο αἰ. ὥς καὶ τὸ 470/60 π.Χ. στὴ Ρόδο κυρίως, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀττικὴ, τὴ Βοιωτία, τὴ Μακεδονία, τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα³⁹³. Μία παραλλαγὴ τοῦ τύπου αὐτοῦ στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. εἶναι τὸ εἰδώλιο Β193, ὅπου ὁ σειληνὸς ἢ Βησᾶς εἶναι γονατιστός³⁹⁴, ὄχι ἰθυφαλλικός, μὲ πιὸ ἀνθρώπινα χαρακτηριστικὰ καὶ χωρὶς ζωώδη αὐτιά. Νεώτερος, ροδιακῆς ἐπίσης καταγωγῆς, εἶναι καὶ ὁ τύπος τοῦ ὀκλάζοντος Βησᾶ Β228 ποὺ δὲν εἶναι ἰθυφαλλικός. Ἔχει πρόσωπο μὲ λιγότερο ἀρχαϊκὴ μορφή καὶ χέρια ἀκουμπισμένα στὰ γόνατα (τύπος 261:1 κατὰ τὸν Winter). Χρονολογεῖται στὸ β' τέταρτο ἢ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.³⁹⁵

Τὸ εἰδώλιο Β229 (πίν. 54) ἔχει τὸν τύπο τοῦ νάνου προγᾶστορα μὲ ἐλαφρὰ λυγισμένα τὰ γόνατα καὶ μὲ τὰ χέρια ἀκουμπισμένα στὴν ὀγκώδη κοιλιά. Ὁ τύπος αὐτὸς (213:1 καὶ 3, 214:5 κατὰ τὸν Winter) προέρχεται ἀπὸ ἀνατολικό-ἰωνικὸ ἐργαστήριον, δὲν ἀπαντᾶται μετὰ τὸ 540 π.Χ. καὶ τὰ μεγαλύτερα δείγματά του, ὕψους 15 ἐκ., ἔχουν μορφή ἀγγείου³⁹⁶. Θεωρεῖται ὅτι παριστάνει δαίμονα αἰγυπτιακῆς προέλευσης, ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς³⁹⁷.

Μία ἄλλη κατηγορία ἀποτελοῦν τὰ μικρὰ εἰδώλια Γ45-49 (πίν. 55) ἀπὸ πρασινωπὴ ἢ κιτρινωπὴ αἰγυπτιακὴ πορσελάνη, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν ἓναν αἰγυπτιακῆς προέλευσης ἀνατολικό-ἰωνικὸν τύπον, διαδεδομένο καὶ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 7ου καὶ στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ποὺ πιθανὸν νὰ ἔφθασε στὸν ἐλλαδικὸν χώρον μέσω Ναυκράτιος. Πατοῦν σὲ τετράγωνη βάση καὶ ἐνίοτε ἡ πλάτη τους στηρίζεται σὲ στήλη. Παριστάνουν συνήθως γυμνὲς γυναῖκες (Γ45) ἢ ἐνδεδυμένες ἀνδρικές μορφές, ὅπως αὐλητὲς (Γ46-47) ἢ καὶ φαραῶ (Γ48)³⁹⁸. Οἱ αὐλητὲς θεωρεῖται ὅτι εἰκονίζουν τὸν Ἀπόλλωνα, γιατί μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς βρέθηκαν στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴ Ναύκρατι.

Συχνὴ στὴν πυρὰ Β εἶναι καὶ ἡ παρουσία εἰδωλίων ἱππέων (Β194, Β230-232). Ὁ τύπος τοῦ χειροποίητου ἱππέα μὲ τὸ πτηνόμορφο πρόσωπο (τύπος 25:3 κατὰ τὸν

393. *BMC I*, πίν. 31(159-165), ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Ἐπίσης, Mollard-Besques, πίν. 50(B540). *Kerameikos IX*, 131, πίν. 35(5, 181:10). Schmaltz, *Terrakotten*, 17, πίν. 2 (ἀρ. 12), μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία.

394. Παρόμοιο γονυκλινὴν τύπον ἀποδίδει καὶ ἡ πλαστικὴ μορφή γυμνοῦ ἀγοριοῦ σὲ ἀρωματοδοχεῖα ἀπὸ τὴν Κάμειρον καὶ τὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, βλ. Higgins, *Terracottas*, 43-44, πίν. 13c καὶ 16 (β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.).

395. *BMC I*, πίν. 46 (270), ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

396. *BMC I*, 54, πίν. 18(89-92), μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία στὸν ἀρ. 89. Σίνδος, ἀρ. 253. U. Sinn, *Antike Terrakotten* (1977), 25 ἀρ. 15, πίν. 5.

397. Γὰ τὴν ἐρμνεῖα τοῦ νάνου-προγᾶστορα, βλ. Lindos I, 559. Boehlau, *Necropolen*, 155, πίν. XIII(4).

398. Γὰ τὸν τύπον τῆς γυναικεῖας μορφῆς, βλ. Mollard-Besques, πίν. 29(B228-230), μὲ βιβλιογραφία. Γὰ τὸν τύπον τοῦ αὐλητῆ, βλ. Mollard-Besques, πίν. 29(B233-234). *Aphaia*, 387 ἀρ. 1-9, εἰκ. 319, πίν. 108(26-26a), 112(7). N. Coldstream, *BSA Suppl.* 8, 1973, 175, πίν. 100(360), μὲ βιβλιογραφία. F. Lo Porto, *ASAtene* 21-22, 1959-60, 206, εἰκ. 182c, καὶ τοῦ ἰδίου *Diffusion*, 135, πίν. 67(17). Γὰ τὸν τύπον τοῦ φαραῶ, βλ. Mollard-Besques, πίν. 29(B231), μὲ βιβλιογραφία. *Aphaia*, 387 ἀρ. 12-13, πίν. 108(29-30).

Winter), που έχουν τα ειδώλια B194, B230 (πίν. 55), συνεχίζεται χωρίς σχεδόν αλλαγή στη μορφή από τον 7ο ως τον 5ο π.Χ. αϊ., έτσι ώστε να είναι δύσκολο να χρονολογηθεί με ακρίβεια³⁹⁹. Είναι ευρύτατα διαδεδομένος, με λευκό συνήθως επίχρυσμα, και απαντάται σε όλα τα εργαστήρια, αττικό, βοιωτικό, κορινθιακό, αργολικό και λακωνικό⁴⁰⁰. Τα καλύτερα χρονολογημένα ειδώλια προέρχονται από τους τάφους της Ριτσώνας στη Βοιωτία, όπου έχουμε δείγματα από τον πρώιμο, μέσο και ύστερο 6ο π.Χ. αϊ. Άρκετες μορφολογικές παρατηρήσεις έχουν γίνει και για τα δείγματα του κορινθιακού εργαστηρίου, όπου όμως το λευκό επίχρυσμα απαντάται από τον 5ο π.Χ. αϊ. Τα ειδώλια ίππέων B194 και B230 πρέπει να χρονολογηθούν στο δεύτερο μισό του 6ου και στις αρχές του 5ου π.Χ. αϊ., όπως γίνεται φανερό από συγκρίσεις με ειδώλια του βοιωτικού και κορινθιακού εργαστηρίου⁴⁰¹ και από το γεγονός ότι όμοια ειδώλια βρέθηκαν σε τάφους αυτής της εποχής στο Δυτικό Νεκροταφείο της Έλευσινος⁴⁰². Τα ειδώλια, τέλος, των ίππέων B231-232 (πίν. 55), χωρίς λευκό επίχρυσμα και με φυσιοκρατικότερη απόδοση, χρονολογούνται στον πρώιμο 5ο π.Χ. αϊ., με βάση ανάλογα δείγματα από το βοιωτικό εργαστήριο⁴⁰³.

Τα ειδώλια των ζώων είναι δύσκολο να χρονολογηθούν με ακρίβεια, γιατί ο τύπος τους έμεινε αμετάβλητος για πολλά χρόνια. Το γουρουνάκι B195 (πίν. 55) θα πρέπει να χρονολογηθεί στις αρχές ως τα μέσα του 5ου π.Χ. αϊ. Ο τύπος αυτός απαντάται την εποχή αυτή όχι μόνο στην Αττική αλλά και στη Βοιωτία, την Ώλυνθο, τη Ρόδο και άλλοι⁴⁰⁴. Στην ίδια εποχή ανήκει και το ειδώλιο σκύλου B196 (πίν. 55), όπως δείχνουν παρόμοια δείγματα από τη Βοιωτία και από άλλοι⁴⁰⁵.

Τα περισσότερα ειδώλια από τις πυρές Β και Γ παριστάνουν γυναικεία μορφή, ὄρθια ή, συνηθέστερα, καθιστή, ή σε προτομή. Κανένα σύμβολο δεν κρατούν, ώστε να μπορούμε να τα ταυτίσουμε με συγκεκριμένες θεότητες (Αθηνά, Αρτέμιδα, Ήρα, Δήμητρα κλπ.), αν και τα σύμβολα δεν ανήκουν υποχρεωτικά σε μια μόνο θεότητα. Διάφορες απόψεις έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς για το τι μπορεί να παρίσταναν

399. Για τη χρονολόγηση του τύπου αυτού του ίππεία, βλ. A. Stillwell, *AJA* 35, 1931, 26. *Corinth* XII, 10. *Corinth* XV², 163. Χαρακτηριστικά δείγματα από τον 7ο π.Χ. αϊ. είναι και τα ειδώλια A157-159 από την πυρά Α του Τελεστηρίου.

400. Αττική: Winter, *Typen*, 25:3. Ch. Morgan II, *Hesperia* 4, 1935, 197, εικ. 5a-b. O. Broneer, *Hesperia* 7, 1938, 201, εικ. 35 (A. F. 608). E. Vanderpool, *Hesperia* 15, 1946, πίν. 67 αρ. 325-326. Φ. Σταυρόπουλλος, *ΠΑΕ* 1958, πίν. 7 (τάφ. 1). U. Knigge, *AA* 89, 1974, 193, εικ. 23. Παλαιοκρασσά, *Τερό Αρτέμιδος Μουνιχίας*, 43, 107 (E15). Μυλωνάς, *Δυτικόν Νεκροταφείον*, Γ, πίν. 219(17), 385(55). Βοιωτία: Ure, *Aryballoi*, 63-65, πίν. 15, 17. Grace, 41, εικ. 47, 49, 51. *BMC* I, πίν. 102(770), 105(782) M. Szabó, *Archaic Terracottas of Boeotia* (1994), 33, εικ. 16-17. Κορινθία: *Perachora* I, πίν. 100(166-167). *Corinth* XII, πίν. 2(24-26). *Corinth* XV², 163, πίν. 35-39. Αργολίδα: *Tiryns* I, 83, εικ. 20 (14). *Arg. Her.* II, πίν. 8(2-4) αρ. 244-246. Λακωνία: J. Woodward, *BSA* 29, 1927-28, 78, εικ. 2.

401. Ure, *Aryballoi*, 61-65, πίν. 15(50.391), 16(110.118), 17(112.77). *Corinth* VX², πίν. 36(XXIII.18).

402. Μυλωνάς, *Δυτικόν Νεκροταφείον*, Γ, πίν. 219(17), 385(55).

403. Higgins, *Terracottas*, 77, πίν. 32(G) και 33(A). *BMC* I, πίν. 109(804-805). Mollard-Besques, πίν. 14 (B108).

404. *Kerameikos* IX, 131, πίν. 35(5.181.8). Mollard-Besques, πίν. 33(B307). Ure, *Aryballoi*, πίν. 18(36.21). *Olynthus* VII, πίν. 41 (αρ. 342, 343). *BMC* I, πίν. 33(177).

405. *BMC* I, πίν. 110 (807). Μαργακού, *Αρχαία ελληνική τέχνη*, 130 αρ. 192, όπου βιβλιογραφία.

—θεότητες κυρίως ἢ πιστές— τὰ ἀρχαῖκὰ γυναικεῖα εἰδώλια, ὄρθια ἢ καθιστά, ποὺ βρίσκονται σὲ τάφους καὶ ἱερὰ⁴⁰⁶. Ἰδιαίτερα, ὅσα βρίσκονταν σὲ τάφους πιθανὸν νὰ παρίσταναν, κατὰ τὸν Μυλωνᾶ⁴⁰⁷, θεὰ ἐπικούρο, ἢ τὴν ἴδια τὴ νεκρή, θεοποιημένη, ἢ τὴ μητέρα, ἢ κάποια συγγενῇ τῶν νεκρῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὶς προτομές, στὶς ὁποῖες ὁ ἀναθηματικὸς χαρακτήρας εἶναι ἐμφανὴς ἀπὸ τὶς ὁπές ἀνάρτησης ποὺ φέρουν, ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι μπορεῖ νὰ παρίσταναν τὴν πιστὴ ποὺ τὶς ἀνέθετε⁴⁰⁸, ἢ τὴ θεότητα στὴν ὁποία προσφέρονταν⁴⁰⁹. Πιθανότερη φαίνεται ἡ δεύτερη ἄποψη, γιατί στὶς προτομές δὲν ἀποδίδονται ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά, ὥστε νὰ διακρίνουμε κάποιο συγκεκριμένο ἀναθέτη. Τὸ γεγονὸς, ἐξ ἄλλου, ὅτι οἱ προτομές εἶναι σχεδὸν πάντοτε γυναικεῖς —μὲ ἐξαίρεση τὶς λίγες ἀνδρικές μὲ γένεια καὶ μουστάκι ποὺ ἴσως παριστοῦν τὸν Διόνυσο— δὲν ὀδηγεῖ, κατὰ τὸν Laumonier⁴¹⁰, στὸ συμπέρασμα ὅτι ἀφιερώνονταν σὲ ἱερὰ γυναικείων θεοτήτων κυρίως ἀπὸ γυναῖκες, ποὺ ἀποτελοῦσαν καὶ τὴν πλειονότητα τῶν πιστῶν λόγω τοῦ ἐντονότερου θρησκευτικοῦ τους συναισθήματος.

Τὸ εἰδώλιο-προτομὴ ὁρισμένοι μελετητὲς τὸ θεώρησαν ὡς ἀπομίμηση τῶν αἰγυπτιακῶν προσωπειῶν μὲ τὰ ὁποῖα σκέπαζαν τὸ πρόσωπο στὶς μούμιες. Γι' αὐτὸ ἀπέδωσαν στὴν προτομὴ ταφικὴ σημασία καὶ τὴ συνέδεσαν μὲ τὴ λατρεία τῶν νεκρῶν καὶ τῶν χθόνιων θεοτήτων⁴¹¹. Ὁ Orlandini⁴¹² ὅμως ὑποστήριξε ὅτι ἡ σχέση τῶν προτομῶν μὲ τὰ αἰγυπτιακὰ προσωπεῖα ἦταν μόνο γενικὴ καὶ αἰσθητικὴ καὶ ὅτι ἡ χρῆσις τῆς ἐλληνικῆς προτομῆς εἶναι πρῶτα ἀναθηματικὴ καὶ ὕστερα ταφικὴ. Τὸ γεγονὸς ἐπίσης ὅτι οἱ προτομές βρέθηκαν καὶ σὲ τάφους δὲν προδίδει ἀπαραίτητα σχέση μὲ τὴ χθόνια λατρεία, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Croissant⁴¹³, γιατί καὶ ἄλλα ἀφιερῶματα, ὅπως ἀγγεῖα καὶ πίνακες, ἔχουν βρεθεῖ σὲ τάφους, ἀλλὰ δὲν συνδέθηκαν μὲ χθόνια λατρεία. Ἐνας ἄλλος μελετητής, ὁ Zuntz⁴¹⁴, ὑποστήριξε ὅτι οἱ προτομές μὲ σοβαρὸ πρόσωπο, ποὺ κρατοῦν σύμβολα —ἄνθος ἢ καρπὸ— καὶ ἀπαντῶνται κυρίως στὴ Σικελία, στὰ ἱερὰ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., εἶναι ἀπεικονίσεις τῆς Κόρης - Περσεφόνης. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι οἱ προτομές τῆς Σικελίας ἀποτελοῦν μιμήσεις ροδιακῶν-ἰωνικῶν προτύπων, ποὺ στὸν τόπο τῆς δημιουργίας τους δὲν συνδέονταν μὲ κάποια χθόνια λατρεία, ἀποδυναμώνει, κατὰ τὸν Croissant, τὴ σύνδεσή τους μὲ τὰ ἱερὰ τῆς Κόρης καὶ τῆς Δήμητρος στὴ Σικελία. Ἐτσι, καταλήγει ὁ Croissant⁴¹⁵, ἡ προτομὴ δὲν εἶναι προσωπεῖο οὔτε μικρογραφία ἀγαλματιδίου, ἀλλὰ συμβολικὸ ὑποκατάστατο τῆς γυναικεῖας μορφῆς, μέσω τοῦ ὁποῖου παρέχεται ἡ δυνατότητα νὰ παριστάνεται τὸ πρόσωπο μὲ ἀκριβέστερο καὶ πῶς λεπτομερεῖ τρόπο ἀπὸ ὅ,τι σὲ ἓνα ἀπλὸ εἰδώλιο.

Οἱ προτομές πάντως B180-181 καὶ Γ40 ἀπὸ τὶς πυρὲς Β καὶ Γ τοῦ Τελεστηρίου, μὲ πλαστικὰ ὁμοιώματα φιδιῶν (ἀναμφισβήτητα χθόνια σύμβολα) στὸ ἀκτινωτὸ διάδημα ἢ

406. Βλ. γενικὰ Rouse, *Offerings*, 302-309. *Délos* XXIII, 56-57.

407. Μυλωνᾶς, *Δυτικὸν Νεκροταφεῖον*, Β, 295 σημ. 1, ὅπου βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα τῶν ἀρχαϊκῶν γυναικείων εἰδωλίων.

408. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ὑποστηρίζει ὁ Blinkenberg, βλ. *Lindos* I, 589-590.

409. *Cat. of the Acr. Mus.* II, 332, 334. Rouse, *Offerings*, 302-308.

410. *Délos* XXIII, 57.

411. Βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἄποψη αὐτή, βλ. στὸν Orlandini, *MonAnt* 46, 1963, 29 σημ. 1.

412. P. Orlandini, *MonAnt* 46, 1963, 30.

413. Croissant, *Protomés archaïques*, 7.

414. Zuntz, *Persephone*, 144-146.

415. Croissant, *Protomés archaïques*, 8.

στή στεφάνη πού φοροῦν, θὰ μπορούσαν εὐλόγα νὰ συνδεθοῦν μὲ χθόνια λατρεία καὶ μὲ τὶς ἴδιες τὶς θεότητες, τὴ Δήμητρα ἢ τὴν Περσεφόνη.

Τέλος, τὰ εἰδώλια πτηνῶν καὶ ζώων —βόδια, αἶγαγροι, χοῖροι— πιθανότατα ὑποκαθιστοῦν τροφὲς ἢ τὰ θυσιαζόμενα ζῶα ἢ καὶ ἀγαπητὰ κατοικίδια, ὅπως ὁ σκύλος⁴¹⁶. Ἀκόμη, ἡ ἀνακεκλιμένη γυμνὴ ἀνδρική μορφή μὲ κεφάλι γουρουνιοῦ ἴσως ὑποδηλώνει τὴ συμβολικὴ ταύτιση τοῦ μύστη μὲ τὸ θυσιαζόμενο χοιρίδιο καὶ τὸν μέσω τῆς θυσίας ἐξαγνισμό του⁴¹⁷. Τέλος, τὰ εἰδώλια τῶν σειληνῶν, συχνὰ στοὺς τάφους καὶ τὰ ἱερά, ὡς μεικτὲς μορφές, ἀνθρώπινες δηλαδὴ καὶ ζωῶδεις συγχρόνως, ἐκφράζουν τὴ δύναμη τῆς ζωῆς καὶ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς, ἐνῶ συνδέονται καὶ μὲ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν⁴¹⁸.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

ΠΥΡΕΣ Α, Β ΚΑΙ Γ

Στὶς πυρεὲς Α, Β καὶ Γ βρέθηκαν κομμάτια ἀπὸ πολλὰ μέταλλα ἀντικείμενα, ὅπως μαχαίρια σιδερένια καὶ χάλκινα, σιδερένια καρφιά, πηρούνα (λιχνιστήρι;), χάλκινο κάτοπτρο, χρυσὰ ἐλάσματα καὶ κοσμήματα χρυσά, ἀργυρὰ καὶ ἐπίχρυσα, καθὼς καὶ τεμάχια ἀπὸ χάλκινα καὶ ἀργυρὰ σκεύη.

Τὰ πρωιμότερα ἀπὸ αὐτά, τὰ χρυσὰ δηλαδὴ ἐλάσματα Α175-182 (πίν. 56) καὶ τὰ χρυσὰ κοσμήματα Α183-189 (πίν. 58), χρονολογοῦνται στὸ β' μισὸ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν πυρὰ Α. Τὰ χρυσὰ ἐλάσματα φέρουν πρόχειρες ἀκανόνιστες ὁπές πού δείχνουν δευτέρη χρήση. Ὅμοια πρῶιμα χρυσὰ ἐλάσματα μὲ ὁπές ἀπὸ ὑστερότερη χρήση βρέθηκαν καὶ στὴ μεταγενέστερη πυρὰ Γ τοῦ 6ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Πρόκειται γιὰ τὰ ἐλάσματα Γ50-56 —δὲν συγκολλοῦνται μὲ τὰ ὅμοια ἐλάσματα Α175-182 τῆς πυρᾶς Α— γιὰ τὰ χρυσὰ φύλλα καὶ δισκάκια Γ57-71, καθὼς καὶ γιὰ τὸ ἐπιστήθιο κόσμημα ἢ διάδημα Γ72 (πίν. 56-58). Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι τὰ πρῶιμα αὐτὰ εὐρήματα ρίχθηκαν στὴν πυρὰ Γ ὡς κειμήλια, πολλὰ χρόνια μετὰ τὴν κατασκευή τους, καὶ κανένα δὲν προέρχεται ἀπὸ παρακείμενο τάφο, ὅπως λανθασμένα ἔχει ἀναφερθεῖ⁴¹⁹.

Τὰ χρυσὰ ἐλάσματα Α175-182 καὶ Γ50-56 (πίν. 56, 57) φέρουν ὅμοια γραμμικὴ καὶ εἰκονιστικὴ διακόσμηση σὲ ὀριζόντιες καὶ κάθετες ζῶνες —σπειροειδῆ καὶ μαιανδροειδῆ κοσμήματα, ἐγγεγραμμένους σὲ κύκλο ρόδακες, πάλιν ζώων καὶ λιοντάρια πού

416. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν εἰδωλίων ζώων πού βρίσκονται σὲ τάφους ἢ ἱερά, βλ. Kurtz-Boardman, *Burial Customs*, 215 (ὑποκατάστατα τροφῆς). Rouse, *Offerings*, 296-300, καὶ H. Walter, *Das Heraion von Samos* (1976), 33, εἰκ. 24, 29, 38 (ὑποκατάστατα θυσιῶν). Ὁ Μυλωνᾶς, *Λυτικὸν Νεκροταφεῖον*, Β, 295, τὰ ἐρμηνεύει ὡς ἀθύρματα.

417. Βλ. καὶ παρακάτω, κεφ. VI, σ. 159 σημ. 90-91, γιὰ τὴ θεωρία τοῦ Furley περὶ «θυσίας μύησης».

418. Γιὰ τὴ σημασία τῶν «μεικτῶν ὄντων», ὅπως οἱ σειληνοί, βλ. καὶ U. Sinn, *Antike Terrakotten* (1977), 12, 17. Βλ. καὶ παρακάτω, κεφ. VI, σ. 183, σημ. 249.

419. Γιὰ τὴν ἐπαναχρησιμοποίηση κοσμημάτων σὲ ὑστερότερους ἀπὸ τὴν κατασκευή τους χρόνους, βλ. Laffineur, *Orfèvrerie* 1978, 123 (χρήση ἀρχαίων κοσμημάτων στοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους). Τοῦ ἰδίου, *Orfèvrerie* 1980, 13-29. Ἡ ὑπόθεση, ἐξ ἄλλου, ὅτι τὰ μέταλλα αὐτὰ εὐρήματα μεταφέρθηκαν ἴσως ἐδῶ, μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες οἰκοδομικὲς δραστηριότητες, ἀπὸ τὸν χώρο τῆς πρωιμότερης πυρᾶς Α δὲν φαίνεται πιθανή, γιὰτὶ ἡ ἀπόσταση μεταξὺ τῶν δύο πυρῶν εἶναι μεγάλη. Δὲν ἐξηγεῖται ἐπίσης τὸ

κατασπαράζουν ανθρώπους. Τὰ μεγαλύτερα τεμάχια Γ50-51 τὰ κατατάσσει ὁ Ohly⁴²⁰ στὴν ομάδα II τῶν ἐλασμάτων ποὺ ἐξετάζει (τεμάχια A7 καὶ A8 ἀντίστοιχα) καὶ πιστεύει ὅτι προέρχονται, παρὰ τὶς μικροδιαφορές τους ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἐργασία, ἀπὸ ἐπένδυση ξύλινου κιβωτίου. Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἢ παρόμοιο κιβώτιο προέρχονται πιθανότατα καὶ τὰ ὑπόλοιπα μικρὰ τεμάχια ἀπὸ τὴν πυρὰ Γ, τὰ Γ52-56. Τὰ τεμάχια A175-182 ἀπὸ τὴν πυρὰ Α, μὲ κάποια ποικιλία στὰ διακοσμητικὰ θέματα —μαίανδροι, τρίγωνα, διπλὴ σπείρα— θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν σὲ ἓνα ἢ περισσότερα παρόμοια κιβωτίδια.

Ὁ Ohly, μὲ βάση κυρίως στοιχεῖα τεχντροπίας, χρονολόγησε τὰ χρυσὰ ἐλάσματα (ὁμάδες I - IV) ἀπὸ τὸ β' (ὁμάδα I) ὡς τὸ τελευταῖο (ὁμάδα IV) τέταρτο τοῦ 8ου π.Χ. αἰ.⁴²¹ Οἱ Cook καὶ Higgins⁴²² προσπάθησαν ἀργότερα νὰ τὰ χρονολογήσουν μὲ βάση καὶ τὰ ἄλλα ἀντικείμενα ποὺ βρέθηκαν μαζί μὲ νέα παρόμοια ἐλάσματα, καὶ τὰ ἀπέδωσαν στὸ γ' κυρίως καὶ στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. Ἰδιαίτερα γιὰ τὰ ἐλάσματα τῆς ομάδας II, ὁ Cook⁴²³ προτείνει ὑστερότερη χρονολόγηση, κοντὰ δηλαδὴ στὶς ομάδες III καὶ IV τοῦ Ohly, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι στὸ ἐλευσινιακὸ ἔλασμα Γ50 ἡ μορφὴ ἀνάμεσα στὶς δύο ομάδες μὲ τοὺς λέοντες, ποὺ κατασπαράζουν ἄνθρωπο, παριστάνει σφίγγα. Ἡ ἀνεύρεση τῶν ἐλασμάτων αὐτῶν στὶς πυρὲς Α καὶ Γ βεβαιώνει τὴ συνεχῆ χρησιμοποίηση, καθὼς καὶ τὴ διατήρησή τους ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 8ου ὡς καὶ τὸν 6ο π.Χ. αἰ.

Τὰ ἐλευσινιακὰ κιβωτίδια ποὺ διακοσμοῦσαν τὰ χρυσὰ αὐτὰ ἐλάσματα χρησιμοποιήθηκαν, κατὰ τὸν Ohly⁴²⁴, ἐξ ἀρχῆς ὡς τεφροδόχοι κίστες καὶ οἱ παραστάσεις τῶν

γεγονὸς ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μετάλλινα, κανένα ἄλλο δεῖγμα ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ἀντικείμενα τῆς πυρᾶς Α, δηλαδὴ τὰ πτηνόμορφα εἰδώλια καὶ τὰ πινακίδια, δὲν βρέθηκε ἐδῶ (τὸ πτηνόμορφο Γ34 μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ ἀπὸ τὸν 7ο ὡς τὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ. καί, συνεπῶς, ἡ παρουσία του στὴν πυρὰ Γ δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητη). Τέλος, δὲν εὐσταθεῖ ἡ ἄποψη τοῦ Ohly (*Goldbleche*, 10 καὶ 71), τὴν ὁποία δέχεται καὶ ὁ Coldstream (*GG*, 124), ὅτι τὰ χρυσὰ ἐλάσματα Γ50-51 καὶ τὸ κόσμημα Γ72 προέρχονταν ἀπὸ ἓναν ἀπὸ τοὺς δύο παιδικοὺς τάφους ποὺ εἶχε βρεῖ ὁ Φίλιος ἐκεῖ κοντά. Ὅπως ἀπέδειξαν οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ Κουρουνιώτη, κανένας γεωμετρικὸς τάφος δὲν βρέθηκε μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὸ Τελεστήριο, ἐνῶ οἱ δύο παιδικοὶ τάφοι τοῦ Φίλιου ἀποδόθηκαν στὴ ΜΕ ἐποχί. Καὶ ὁ Hampe ἐξ ἄλλου, στὴ βιβλιοκρισίᾳ τοῦ βιβλίου τοῦ Ohly, *Goldbleche* (*DLZ* 76, 1955, 683), ἐπισημαίνει τὴν ἀτεκμηρίωτη ἀρχαιολογικὰ μαρτυρία γιὰ τὴν προέλευση τῶν ἐλασμάτων αὐτῶν ἀπὸ τάφους.

420. Ohly, *Goldbleche*, 10, 22(A7), 28(A8), 97, εἰκ. 7-8 καὶ πίν. 3, καὶ γιὰ ἀναπαραστάσεις τοῦ κιβωτιδίου, βλ. εἰκ. 15(2) καὶ 16. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν ἐλασμάτων A7 καὶ A8 σὲ ξύλινο κιβωτίδιο, βλ. Ohly, ὅ.π., 56-58.

421. Ohly, *Goldbleche*, 105-118.

422. J. Cook, A Geometric Amphora and Gold Band, εἰς *Collection Stathatos* III, 131. Τοῦ ἰδίου, *Gnomon* 26, 1954, 110 (βιβλιοκρισίᾳ τοῦ βιβλίου τοῦ Ohly, *Goldbleche*). R. Higgins, Early Greek Jewellery, *BSA* 64, 1969, 147, 152. Τὰ προβλήματα χρονολόγησής τους ἐξετάζει καὶ ὁ J. Szilagyi, Some Problems of Greek Gold Diadems, *ActaAntHung* 5, 1957, 45-93. Βλ. ἐπίσης Coldstream, *GG*, 123-125, καὶ R. Hampe, *DLZ* 76, 1955, 686.

423. J. Cook, *Gnomon* 26, 1954, 110. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τῆς ομάδας II τῶν ἐλασμάτων, βλ. καὶ R. Hampe, *DLZ* 76, 1955, 685 κέ.

424. Ohly, *Goldbleche*, 72, 75-82. Τὴν ταύτιση τῶν χρυσῶν κιβωτιδίων μὲ τεφροδόχους κίστες στηρίζει ὁ Ohly στὴν πληροφορία τοῦ Ὁμήρου γιὰ χρυσὴ λάρνακα τοῦ Ἑκτορος, στὴν ἀργυρὴ κίστη ποὺ βρέθηκε σὲ τάφο τῆς Vetulonia καὶ στὶς πέτρινες κίστες ἀπὸ τάφους τῆς Θήρας. Τὴ νεκρικὴ χρῆση τῶν ἐλασμάτων αὐτῶν δέχεται καὶ ὁ Kübler, *Kerameikos* VI₂, 32 σημ. 19.

έλασμάτων συμβόλιζαν τὸν θάνατο καὶ τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα. Τὴ σχέση με τοὺς νεκροὺς ἐπιτείνει, κατὰ τὸν Ohly, καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τὶς μῆτρες αὐτῶν τῶν ἐλασμάτων παράγονταν καὶ οἱ νεκρικὲς ταινίες. Τὴν ἀποκλειστικὰ νεκρικὴ ἐρμηνεία αὐτῶν τῶν ἐλασμάτων καὶ ἄλλων νεκρικῶν κοσμημάτων ἀμφισβήτησαν οἱ Cook, Laffineur, κ.ἄ.⁴²⁵ Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπὸ αὐτό, οἱ πρόχειρες ὁπὲς ποὺ ὑπάρχουν στὰ ἐλάσματα αὐτὰ μαρτυροῦν ὅτι σὲ μία δεύτερη χρῆση πιθανὸν νὰ εἶχαν στερεωθεῖ πάνω σὲ ἐνδύματα ἢ σὲ σάβανο ἢ σὲ ξύλινη σαρκοφάγο γιὰ στολισμό, ὅπως συνήθιζαν στὴ μυκηναϊκὴ καὶ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ⁴²⁶.

Γιὰ τὸ στόλισμα τῶν νεκρῶν χρησιμοποιοῦσαν συνήθως χρυσὰ πέταλα, ἐλάσματα καὶ δισκάρια σὰν αὐτὰ ποὺ βρέθηκαν στὴν πυρὰ Γ, τὰ Γ57-71 (πίν. 57, 58). Τὰ φύλλα Γ57-64 ἀπὸ λεπτότατο φύλλο χρυσοῦ πιθανὸν νὰ ἀνήκουν σὲ διάδημα⁴²⁷. Ἐγνωστὴ ὅμως εἶναι ἡ χρῆση τῶν λεπτεπίλεπτων χρυσῶν ἐλασμάτων Γ65-68 (πίν. 57) ποὺ ἔχουν ἐπίμκτες, με δικτυωτὴ διακόσμηση, στέλεχος, γιὰτὶ κανένα δὲν σώθηκε ἀκέραιο, οὔτε γνωρίζουμε ἄλλα παρόμοια παραδείγματα. Ἀνήκουν ἴσως σὲ ἕναν τύπο κοσμήματος γιὰ τὰ μαλλιά ἢ διακοσμοῦσαν λαβὴ ξίφους ἢ σκέπαζαν κάποιο σημεῖο τοῦ σώματος τῶν νεκρῶν, πιθανὸν τὰ δάκτυλα. Παραπλήσια ἐλάσματα, ἄγνωστης ἐπίσης χρήσης, βρέθηκαν σὲ τάφους τοῦ 10ου-8ου π.Χ. αἰ. στὸ Λευκαντὶ καὶ στὴ Σκύρο⁴²⁸.

Τὰ δισκάρια Γ69-70 (πίν. 58) φέρουν ὁπὲς στὰ ἄκρα τοὺς καὶ στικτοὺς κύκλους στὴν περιφέρεια. Ἡ διακόσμηση τοῦ Γ69, με κύκλο στὸ κέντρο καὶ γύρω ἡμικύκλια ποὺ πατοῦν στὸν στικτὸ κύκλο τῆς περιφέρειας, εἶναι πρωτογεωμετρικῆς καὶ γεωμετρικῆς παραδόσης. Ὁμοία διακοσμημένα δισκάρια αὐτῶν τῶν χρόνων ἔχουν βρεθεῖ σὲ τάφους στὴ Λήμνο, τὴ Σκύρο καὶ τὸ Λευκαντὶ⁴²⁹. Στὴν ἴδια κατηγορίᾳ ἀνήκει καὶ τὸ ἡμικυκλικὸ

425. J. Cook, *Gnomon* 26, 1954, 110. Laffineur, *Orfèvrerie* 1978, 83, 107, 115. Τοῦ ἰδίου, *Orfèvrerie* 1980, 28. Βλ. καὶ R. Hampe, *DLZ* 76, 1955, 683 (ἐπένδυση κοσμηματοθήκης). Andronikos, *Totenkult*, 76.

426. Γιὰ τὴ χρῆση χρυσῶν ἐλασμάτων καὶ δισκαρίων, με ρόδακες συνήθως, σὲ διακόσμηση νεκρικῶν κυρίως ἐνδυμάτων στὴ μυκηναϊκὴ καὶ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, βλ. Higgins, *GRJ*, 82-83 (μυκηναϊκά). Schweitzer, *GGA*, 191 σημ. 44-45 (ὅπου βιβλιογραφία γιὰ μυκηναϊκά). *Collection Stathatos* I, 23 (ἀρ. 25), καὶ *Collection Stathatos* III, 222 (ἀρ. 165), με βιβλιογραφία γιὰ τὰ μυκηναϊκὰ εὑρήματα στὴ σημ. 2. L. Marangou, *BCH* 99, 1975, 372 καὶ σημ. 12 (ὅπου βιβλιογραφία γιὰ τὰ μυκηναϊκά). Hogarth, *Ephesus*, 108 (appliqués), πίν. 8-10 (7ος π.Χ. αἰ.). Σίνδος, ἀρ. 56-57, 89, 108, 182, 200, 357 κ.ἄ. (ἐλάσματα), 430-432 (ρόδακες) 6ος π.Χ. αἰ. Α. Κεραμόπουλλος, *AE* 1927-8, 49, εἰκ. 8-14 (ἐλάσματα) καὶ 15 (ρόδακες), 6ος π.Χ. αἰ. R. Laffineur, *BCH* 104, 1980, 364 ἀρ. 39-43 (ἐλάσματα) καὶ 44-45 (ρόδακες), 6ος π.Χ. αἰ. Γιὰ διακόσμηση ξύλινων σαρκοφάγων, μυκηναϊκῶν καὶ ἀρχαϊκῶν, με χρυσὰ ἐλάσματα, βλ. Α. Κεραμόπουλλος, ὅ.π., 51-56, καὶ γιὰ τὴν ἀντίκρουση αὐτῆς τῆς ἀποψης, βλ. Γ. Μυλωνᾶς, *Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν* (1972-73), Α. 258.

427. Γιὰ ἀνάλογο παράδειγμα ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ, βλ. Σπ. Μαρινᾶτος - Μ. Χίμερ, *Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς* (1959), πίν. 169 (κάτω). Τέτοια διαδήματα-στεφάνια εἶναι κοινὰ ὡς καὶ τὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ.

428. *Lefkandi* I, 219-220, πίν. 189, 228a, 229c, 232e-h. Πιὸ συγγενικὸ εἶναι τὸ ἔλασμα 15 ἀπὸ τὸν τάφο 36 τοῦ νεκροταφείου τῆς Τούμπας στὸ Λευκαντὶ, ὅ.π., πίν. 189 (SPGI-MG I). Τὰ ἐλάσματα τῆς Σκύρου εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴ συλλογὴ Γουλανδρῆ, βλ. L. Marangou, *BCH* 99, 1975, 368-369, 374-376, εἰκ. 9, 10 (9ος-8ος π.Χ. αἰ.). Μαργακοῦ, *Ἀρχαία ἐλληνικὴ τέχνη*, 146-147, ἀρ. 228-229.

429. D. Mustilli, *ASAtene* 15-16, 1932-33, 32 (εἰκ. 40, ἀρ. 3), 76, 78 (εἰκ. 123, ἀρ. 5-6) (Λήμνος). J. Paradimitriou, *AA* 1936, 232-233, εἰκ. 4 (Σκύρος). L. Marangou, *BCH* 99, 1975, 366, εἰκ. 4 (Σκύρος). *Lefkandi* III, The Early Iron Age Cemetery at Toumba (1996), πίν. 131 (T. 63:25a, 28b, 29). Γιὰ τὸ ἴδιο κόσμημα στὴν κεραμεικὴ, βλ. *Kerameikos* I, πίν. 39, 51, 61, 63 (πρωτογεωμετρικά). *Kerameikos* IV, πίν. 3 (ὑπομυκηναϊκό). Παρόμοια διακόσμηση βρίσκουμε καὶ σὲ τετράπλευρα χρυσὰ πλακίδια ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴν Ἐφεσο, βλ. Hogarth, *Ephesus*, 113, πίν. 10(18).

ἔλασμα Γ71 (πίν. 58), με ὅπες στὴν περιφέρεια, διακοσμημένο με πολύφυλλο ἡμιρόδακα μυκηναϊκῆς παράδοσης⁴³⁰. Παρόμοια χρυσὰ δισκάρια, με πολύφυλλους ρόδακες κυρίως, ἔχουν βρεθεῖ πολλά σὲ μυκηναϊκοὺς τάφους⁴³¹, ἀλλὰ ἐπιβιώνουν καὶ στοὺς γεωμετρικοὺς καὶ ἀρχαϊκοὺς χρόνους⁴³². Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι δύσκολη ἡ ἀκριβὴς χρονολόγηση τῶν ἑλευσινιακῶν δισκαρίων Γ69-71.

Ἀπὸ τὰ πρῶμα κοσμήματα τῆς πυρᾶς Γ ἀξιόλογο εἶναι τὸ κόσμημα Γ72 (πίν. 58), ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζονται τέσσερα, σχεδὸν τετράγωνα, πλακίδια καὶ ἓνα τραπεζιόσχημο. Χρονολογεῖται στὸ γ' τέταρτο τοῦ 8ου π.Χ. αἰ.⁴³³ καὶ ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμη δείγμα τῆς ἀκμάζουσας τὴν ἐποχὴ αὐτὴ χρυσοχοΐας στὴν Ἀττικὴ, καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἑλευσίνα, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση συροφοινικικῶν προτύπων καὶ τεχνικῶν ποὺ εἶχαν διδάξει Φοίνικες τεχνίτες, ἐγκατεστημένοι στὴν Ἑλλάδα. Ὁμοῖα πλακίδια βρέθηκαν καὶ στὴ Βραυρῶνα, σὲ ἀνασκαφὴ ἔξω ἀπὸ τὸ Α ἄκρο τοῦ ἱεροῦ⁴³⁴. Τὰ πλακίδια τῆς Ἑλευσίνος θεωρεῖται γενικὰ ὅτι ἀνῆκαν σὲ περιδέραιο⁴³⁵ ἢ σὲ ἐπιστήθιο κόσμημα⁴³⁶, ἀλλὰ ἡ Segall, ποὺ σχεδίασε καὶ τὴν ἀρχικὴ μορφή τοῦ κοσμήματος, πιστεύει ὅτι προέρχονται ἀπὸ διάδημα συροπαλαιστινιακῆς ἔμπνευσης⁴³⁷. Ὅπως μαρτυροῦν οἱ πρόχειρες ἀκανόνιστες ὁπές στὶς πλευρὲς τῶν πλακιδίων τοῦ κοσμήματος Γ72, θὰ πρέπει νὰ ξαναχρησιμοποιήθηκαν πολλὰ χρόνια μετὰ τὴν κατασκευή τους, ἢ ραμμένα σὲ ταινία ἀπὸ ὕφασμα σὰν διάδημα, ὅπως αὐτὸ ποὺ βρέθηκε στὴν Πραισὸ τῆς Κρήτης⁴³⁸, ἢ γιὰ νὰ διακοσμήσουν ἔνδυμα ἢ σάβανο.

430. Γιὰ τὸν μυκηναϊκὸ ἡμιρόδακα, βλ. R. Hampe - E. Simon, *The Birth of the Greek Art* (1981), εἰκ. 344 (ἀπὸ ἑλεφαντοστό, 14ος π.Χ. αἰ.).

431. Γιὰ τὸν τύπο τοῦ μυκηναϊκοῦ πολύφυλλου ρόδακα στὴν κεραμεικὴ, βλ. γενικὰ A. Furumark, *Mycenaean Pottery, I, Analysis and Classification* (1972²), 282 (mot. 17), εἰκ. 40. Γιὰ τὸν ἴδιο τύπο στὴ μεταλλοτεχνία, βλ. παραπάνω, σημ. 426. Ἐπίσης Becatti, πίν. 7(12), 15(50), 16(51), 17(63), 23(110).

432. Γιὰ τὴν ἐπιβίωση μυκηναϊκοῦ τύπου πολύφυλλων ροδάκων σὲ μετάλλινα δισκάρια τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, βλ. Schweitzer, *GGA*, 191 σημ. 51. J. Papadimitriu, *AA* 1936, 232-233, εἰκ. 4 (κάτω). D. Mustilli, *ASAtene* 15-16, 1932-33, 67, εἰκ. 98. L. Marangou, *BCH* 99, 1975, 366, εἰκ. 4 (κάτω ἀριστερά). Γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους στοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους, βλ. Σίνδος, ἀρ. 430-432. Α. Κεραμόπουλλος, *AE* 1927-28, 55 (εἰκ. 14), 63 (εἰκ. 22), Τρεμπένιστε. Hogarth, *Ephesus*, πίν. 8(19), 10(23). F. Marshall, *BSA* 12, 1905-6, 68, εἰκ. 3 (Πραισός). *Perachora* I, 147, πίν. 48 (9,12). R. Laffineur, *BCH* 104, 1980, 372, εἰκ. 44-45 (τετράπλευρα πλακίδια με ρόδακες). Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δισκάρια, με πολύφυλλους ρόδακες διακοσμούνται συχνά, τὸν 6ο π.Χ. αἰ., καὶ ἄλλα ἐλάσματα, κυρίως ρομβοειδῆ, νεκρικῆς χρήσης, βλ. Laffineur, ὁ.π., 363, εἰκ. 30-31, με βιβλιογραφία. Α. Κεραμόπουλλος, *AE* 1927-28, 49, εἰκ. 8.

433. R. Higgins, *BSA* 64, 1969, 147, πίν. 38a-f, καὶ Coldstream, *GG*, 125, εἰκ. 39. Παλιότερα ὁ Higgins τὸ χρονολογοῦσε στὸ α' μισὸ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., βλ. Higgins, *GRJ*, 100, πίν. 14(C-F).

434. *Ἔργον* 1962, 30, εἰκ. 37.

435. Reichel, *Goldrelief*, 35. Ohly, *Goldbleche*, 10(A7).

436. Higgins, *GRJ*, 100. Coldstream, *GG*, 125.

437. B. Segall, *BMusFA* 41, 1943, 45, πίν. 2 (ἀναδημοσίευση τῆς ἀναπαράστασης τοῦ διαδήματος ἀπὸ R. Higgins, *BSA* 64, 1969, πίν. 38f). Τὴν ἀποψη τῆς Segall ὅτι τὰ πλακίδια Γ72 ἀνῆκαν μᾶλλον σὲ διάδημα ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι πλακίδια με ὅμοια διακόσμηση βρέθηκαν προσκολλημένα σὲ χρυσὸ ταινιωτὸ νεκρικὸ διάδημα (βλ. Higgins, ὁ.π., 147, πίν. 37c). Ἄλλωστε, καὶ οἱ κρίκοι στὸ πίσω μέρος τῶν πλακιδίων δικαιολογοῦν τὴ σύνδεσή τους σὲ ὀριζόντια σειρὰ, ποὺ ταιριάζει περισσότερο σὲ διάδημα παρὰ σὲ ἐπιστήθιο κόσμημα. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως οἱ κρίκοι νὰ χρησίμευαν γιὰ τὸ ράψιμο ἢ τὴ στερέωση τῶν πλακιδίων, μεμονωμένα, σὲ ἔνδυμα ἢ διάδημα.

438. F. Marshall, *Tombs at Praesos*, *BSA* 12, 1905-6, 68, εἰκ. 3.

Σημαντικά είναι και τὰ πρώιμα χρυσὰ κοσμήματα ἀπὸ τὴν πυρὰ Α. Τὰ τεμάχια τῶν χρυσῶν σπειρῶν Α183-184 (πίν. 58) πιθανότατα προέρχονται ἀπὸ ὑστερογεωμετρικὴ περὶοδὸν μὲ δύο ἢ τέσσερις σπείρες⁴³⁹. Τὸ κόσμημα αὐτὸ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ μυκηναϊκοῦς καὶ ὑπομυκηναϊκοῦς-πρωτογεωμετρικοῦς τάφους⁴⁴⁰, ἀλλὰ ἀπαντᾷ καὶ σὲ ὑστερογεωμετρικοῦς⁴⁴¹.

Τὸ χρυσὸ ἐνώτιο Α185 (πίν. 58) ἀνήκει στὸν τύπο τῶν κωνόσχημων ἐνωτίων, γνωστῶν ἤδη ἀπὸ τὴν ὑστερὴν πρωτογεωμετρικὴν περίοδο, σύμφωνα μὲ τὰ τελευταῖα εὐρήματα ἀπὸ τὸ Λευκαντί⁴⁴². Τὰ περισσότερα ὅμως δείγματα χρονολογοῦνται στὸ γ' τέταρτο τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., μὲ βάση τὰ εὐρήματα ἀπὸ τοὺς ἀποθέτες τῆς Ἀκραίας (800-725 π.Χ.) καὶ Λιμενίας (850-725 π.Χ.) Ἡρας στὴν Περαχώρα, καὶ θεωροῦνται κορινθιακῆς προέλευσης, γιὰτὶ βρέθηκαν κυρίως στὴν Κόρινθο, τὴν Περαχώρα καὶ τὸ Ἡραῖο τοῦ Ἀργεῶς⁴⁴³. Τὸ κόσμημα αὐτὸ ὑποτίθεται ὅτι κρεμόταν ἀπὸ τὸ αὐτὸ μὲ ἓναν κρίκο.

Ἡ ἀλυσίδα Α186 (πίν. 58) μὲ λεπτοὺς χρυσοὺς δίσκους καὶ ἄγκιστρο στὴν ἄκρῃ, καθὼς καὶ τὸ χρυσὸ μικρὸ ρόδι Α187 (πίν. 58) θὰ κρέμονταν πιθανὸν ἀπὸ κάποιον ἐνώτιο ἢ περιδέραιο ἢ ἐπιστήθιο κόσμημα. Παρόμοια δείγματα ἀπαντοῦν στὴ Ρόδο τὸν 7ο π.Χ. αἰ.⁴⁴⁴

Ἀξιόλογο, τέλος, ἔργο τῆς χρυσοχοΐας τοῦ ὕστερου 8ου π.Χ. αἰ. εἶναι καὶ τὸ ζευγάρι τῶν ἐνωτίων Α188-189 (πίν. 58) μὲ διακόσμηση κοκκιδωτῶν πυραμίδων ἐκατέρωθεν κεντρικοῦ μαστοειδοῦς κοσμήματος, ποὺ περιβάλλεται στὴ βάση τοῦ ἀπὸ κοκκιδωτὸ κύκλο. Τέτοια διακοσμητικὰ στοιχεῖα εἶναι συχνὰ στὰ ἐνώτια καὶ περιδέραια ποὺ βρέθηκαν σὲ γεωμετρικοῦς τάφους στὴ Λήμνο καὶ ἐπιβιώνουν ὥς τὰ ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ χρόνια⁴⁴⁵.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πρώιμα μετάλλινα ἀντικείμενα τῶν πυρῶν Α καὶ Γ, ποὺ πολλὰ, ὅπως εἶδαμε, θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἤδη κειμήλια ὅταν χρησιμοποιήθηκαν, ἔχουμε καὶ ἄλλα ἀξιόλογα εὐρήματα ἀπὸ τὶς πυρεὲς Β καὶ Γ ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ α' μισὸ τοῦ 6ου ὡς τὸν πρώιμο 5ο π.Χ. αἰ.

439. Blinkenberg, *Fibules*, τύπος XIV, 253-261, εἰκ. 302, 304, 306-308. Οἱ χρυσὲς σπείρες Α183-184 θὰ μπορούσαν νὰ ἀνήκουν καὶ σὲ ἐνώτια ἢ περιδέραια, ἀλλὰ εἶναι σχετικὰ μεγάλες, βλ. *Lefkandi I*, 221, πίν. 173 (Τ. 13, 16-17), 231b. *Lefkadi III, The Early Iron Age Cemetery at Toumba* (1996), πίν. 136(j), Τ. 63.

440. Karo, *Schachtgräber*, 52, πίν. 21,3 καὶ 4, ἀρ. 56-59. Σπ. Μαρινᾶτος, *ΑΕ* 1932, 24, εἰκ. 30. L. Marangou, *BCH* 99, 1975, 367, 372, εἰκ. 5-6 (Συλλογὴ Γουλανδρεῖ).

441. Ν. Βερδελῆς-Κ. Δαβάρας, *ΑΔ* 21, 1966, Β1, Χρον., 98, πίν. 95α (Ἀνάβυσσος). Βλ. καὶ Blinkenberg, *Fibules*, 254.

442. *Lefkandi I*, 220, πίν. 110 (περιοχὴ Σκουμπρῆ, τάφ. 59:17), 186 (Τούμπα, τάφ. 32:1), 231a (περιοχὴ Σκουμπρῆ, τάφ. 33:14, 59:17).

443. Γιὰ τὸν τύπο καὶ τὴ χρονολόγησι τῶν ἐνωτίων σὲ σχῆμα κώνου, βλ. R. Higgins, *Early Greek Jewellery*, *BSA* 64, 1969, 148. Βλ. ἐπίσης Greifenhagen I, πίν. 4(7), ὅπου ἐκτενὲς βιβλιογραφία.

444. Γιὰ τὰ μικρὰ ρόδια ποὺ κρέμονται ἀπὸ κοσμήματα τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., βλ. Greifenhagen II, πίν. 38(9) (ἐνώτιο). Laffineur, *Orfèverie* 1978, πίν. 5(2,3), 7(5-6), 14(3) (ἐπιστήθια κοσμήματα), πίν. 23(3,5) (ἐνώτιο). Γιὰ λεπτοὺς δίσκους κρεμαστοὺς μὲ ἀλυσίδα ἀπὸ ἐνώτια τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., βλ. Becatti, 41, 39, πίν. 25 (118, 119), 30 (172). Γιὰ τὴν ἐπιβίωσίν τους στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, βλ. Greifenhagen I, πίν. 13(1-4).

445. Γιὰ γεωμετρικὰ δείγματα ἐνωτίων ἀπὸ τὴ Λήμνο, βλ. D. Mustilli, *La necropoli tirrenica di Efestia*, *ASAtene* 15-16, 1932-33, εἰκ. 50, 52, 57, 98, 154, 236, καὶ Becatti, 40, πίν. 28(142-147). Βλ. καὶ γεωμετρικὸ ἐνώτιο τῆς Συλλογῆς Κανελλοπούλου, R. Laffineur, *BCH* 104, 1980, 350, εἰκ. 9 (ἀρ. 11). Γιὰ ἐπιβιώσεις στὰ ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ χρόνια, βλ. Greifenhagen I, πίν. 23(13-15).

Ἀπὸ τὰ ταυτισμένα εὐρήματα τῆς πυρᾶς Β, τὸ χάλκινο, κυκλικὸ σχεδόν, ἀκόσμητο λεπτὸ ἔλασμα Β233 (πίν. 59) ἀνήκει πιθανότατα σὲ κάτοπτρο κορινθιακοῦ τύπου, τοῦ β' μισοῦ τοῦ 6ου καὶ τοῦ πρώιμου 5ου π.Χ. αἰ.⁴⁴⁶ Ἀπὸ τὰ δύο τεμάχια τῶν σιδερένιων μαχαριῶν, τὸ ἀρτιότερο Β235 (πίν. 59) ἀνήκει στὸν τύπο μὲ σταυρωτὸ προφυλακτήρα καὶ προεξέχουσα ράχη κατὰ μῆκος τῆς λεπίδας, ποὺ φαρδαίνει πρὸς τὸ κάτω ἄκρο της. Ὁ τύπος αὐτὸς ἀπαντᾶται τὸν 6ο π.Χ. αἰ. στὴν Περαχώρα, τὴ Σίνδο, τὸ Τρεμπένιστε τῆς Ἀλβανίας, τὴν Κνωσὸ καὶ ἄλλοι.⁴⁴⁷ Τὸ σιδερένιο, ὀρθογώνιας διατομῆς, ἐπίπεδο τεμάχιο Β236 πιθανὸν νὰ προέρχεται ἐπίσης ἀπὸ μαχαίρι, ὅπως καὶ τὸ χάλκινο τεμάχιο Β237 (πίν. 59). Τὰ πολὺ ὀξειδωμένα ἐξ ἄλλου συμπαγῆ σιδερένια τεμάχια Β238-239 καὶ τὸ μικρὸ θραῦσμα Β240 (πίν. 59) ἀνήκουν πιθανότατα σὲ μεγάλη πηροῦνα ἢ λιχνιστήρι⁴⁴⁸, ὅπως μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ ἀρτιότερο καὶ καλύτερα διατηρημένο δείγμα ποὺ διασώθηκε στὶς ἀποθῆκες τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσίνας. Προέρχεται πιθανότατα τὸ κομμάτι αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἴδιο σημεῖο ὅπου βρέθηκε ὁ σιδερένιος κυαθίσκος Β248, στὰ Ν δηλαδὴ τῆς πυρᾶς Β, κοντὰ στὸ πεισιστράτειο τεῖχος, περιοχὴ μέχρι τὴν ὁποία θὰ πρέπει, κατὰ τὸν Θρεψιάδη, νὰ ἐκτεινόταν ἡ πυρὰ Β⁴⁴⁹. Τέλος, σιδερένια καρφιά, ὅπως τὰ τεμάχια Β241-246 (πίν. 59), ἔχουμε ἀπὸ τάφους⁴⁵⁰ καὶ ἱερὰ⁴⁵¹. Ὅσα βρέθηκαν σὲ τάφους πιστεύεται ὅτι ἀνῆκαν σὲ φέρετρα ἢ κλίνες, ἢ σὲ σανίδες ποὺ κάλυπταν τοὺς τάφους⁴⁵², ἐνῶ αὐτὰ ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἱερὰ πιθανὸν νὰ χρησίμευαν γιὰ στερέωση ἀντικειμένων ἢ νὰ ἦσαν ἀναθήματα, ὅπως δείχνουν μερικὰ ἀχρησιμοποίητα δείγματα ποὺ σκοπὸ εἶχαν τὴν ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ⁴⁵³.

Ἀξιόλογα κοσμήματα βρέθηκαν κοντὰ στὸν χώρο τῆς πυρᾶς Β καὶ ἀποδόθηκαν σὲ αὐτή. Ἡ ὀστέινη ὀκτώσχημη πόρπη Β250 (πίν. 60), μὲ ἐγγάρακτη διακόσμηση κύκλων, ἀνήκει σὲ ἓναν τύπο δημοφιλῆ ἥδη στὸν 7ο π.Χ. αἰ. σὲ ὅλη τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα,

446. Γιὰ δείγματα χάλκινων κατόπτρων ἀπὸ τὴν Κόρινθο, τὴν Περαχώρα καὶ τὸ Ἄργος, βλ. Payne, *Necrocorinthia*, 225, εἰκ. 101-103. *Perachora* I, 180, πίν. 80(11 καὶ 14 ἀκέραια). *Arg. Her.* II, 264 (I. Mirrors with handles of same piece a. Entirely plain. Thin), πίν. 92(1561), 93(1562, 1563) καὶ 100(1706, mirror disc).

447. *Perachora* I, 190, πίν. 86(4). *Σίνδος*, ἀρ. 91-92, 102, 241-242, 270-271 (β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.), μὲ βιβλιογραφία στὸν ἀρ. 91. Α. Κεραμόπουλλος, *AE* 1927-28, 99 σημ. 2, εἰκ. 57(2-3), 109, εἰκ. 66γ,ε. Ν. Coldstream, *BSA Suppl.* 8, 1973, 158, 160. Γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ τύπου αὐτοῦ τοῦ ξίφους, βλ. Α. Remouchamps, *OudhMeded* 7, 1926, 54, τύπος 14, 15.

448. Τὰ τεμάχια Β238-240 προέρχονται ἀπὸ τὸ σιδερένιο κάτω τμήμα τοῦ λιχνιστηριοῦ, στὸ ὁποῖο ὑπῆρχε κυλινδρική ὑποδοχὴ γιὰ τὴ στερέωση ξύλινου στυλεοῦ. Γιὰ τὸν τύπο αὐτὸ ποὺ εἶχε δύο ἕως πέντε δόντια, γιὰ τὶς διάφορες ὀνομασίες του, ἀρχαίες καὶ νεώτερες, καθὼς καὶ γιὰ τὴ σχέση του μὲ τὴ μυστικὴ λατρεία, βλ. E. Harrison, *Mystic Vannus Iacchi*, *JHS* 23, 1903, 302-307.

449. Τὸ λιχνιστήρι αὐτό, μὲ πέντε δόντια καὶ κοντὴ κυλινδρική ὑποδοχὴ τοῦ στυλεοῦ, καθὼς καὶ ἄλλα ἀταύτιστα σιδερένια ἀντικείμενα (δρεπάνι, μαχαίρια, καρφιά) βρέθηκαν μὲ τὴν ἐνδειξη «ἀνασκαφὴ ἱεροῦ 1931-32». Βλ. Ἡμερολόγιο Θρεψιάδη 1932, 11 Ἀπριλίου, 24 καὶ 25 Μαΐου, 4 καὶ 6 Ἰουνίου. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. II, σ. 49, σημ. 64 καὶ κεφ. III, σ. 65 σημ. 63.

450. R.M. Burrows-P.N. Ure, *BSA* 14, 1907-8, 242-245, εἰκ. 6 καὶ 7. *Olynthos* X, 323. *Olynthos* XI, 159. *Kerameikos* IX, 31 (Holzsärge).

451. N. Coldstream, *Knossos. The Sanctuary of Demeter*, *BSA Suppl.* 8, 1973, 161 (ρωμαϊκά).

452. R.M. Burrows-P.N. Ure, *BSA* 14, 1907-8, 242-245, εἰκ. 6-7. *Olynthos* XI, 159.

453. *Perachora* I, 181, πίν. 82(3, 8, 11). Γιὰ τὴ μαγικὴ δύναμη τῶν καρφιῶν, βλ. παρακάτω, κεφ. VI, σ. 183 σημ. 245.

τύπου που ἐπιβίωσε ὡς τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια⁴⁵⁴. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πόρπη B250 ἐπενδύθηκε σὲ δευτέρη χρῆση μὲ φύλλο ἀργύρου, διακοσμημένο μὲ πολύφυλλο ρόδακα ἀρχαϊκοῦ τύπου, ὁδηγεῖ στὴ χρονολόγησή της στὸν 6ο π.Χ. αἰ. Ἀνάλογα δείγματα ἀπὸ ὀστεινὲς πόρπες τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἔχουν βρεθεῖ στὴν Ὀλυνθο, τὴν Κόρινθο, τὴν Κάμειρο καὶ τὴ Β. Ἀφρική⁴⁵⁵.

Σημαντικὸ ἔργο τῆς μεταλλοτεχνίας τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἀποτελεῖ ὁ ἐπίχρυσος ἀργυρὸς περίτμπος ρόδακας B251 (πίν. 60), μὲ στερεωμένο στὸ κέντρο τοῦ ἀνάγλυφο γυναικεῖο κεφάλι. Ὁμοίου τύπου εἶναι καὶ ὁ διπλὸς ρόδακας B254α-β (πίν. 60) μὲ τὸν μικρότερο ρόδακα στερεωμένο στὸ κέντρο τοῦ. Σὲ παρόμοιους ρόδακες θὰ ἦταν προσαρμοσμένα καὶ τὰ δύο ἀνάγλυφα κεφάλια λιονταριῶν B252 καὶ B253 (πίν. 60), ὅπως δείχνει ἡ κατασκευὴ τους, παρόμοια μὲ ἐκείνη τῆς ἀνάγλυφης κεφαλῆς τοῦ ρόδακα B251, καθὼς καὶ τὰ ἔχνη μετάλλου στὸ πίσω μέρος τοῦ B252, πιθανότατα γιὰ τὴ στερέωσή τους. Δείγματα ὁμοίων πολύφυλλων χρυσῶν ροδάκων, μὲ στερεωμένες στὸ κέντρο καὶ στὰ πέταλά τους κεφαλὲς γρυπῶν, φιδιῶν, ταύρων, πτηνῶν, μελισσῶν, γυναικῶν ἢ ἄλλων ροδάκων, διακοσμημένων μὲ πλούσια κοκκίδωση, εἶναι γνωστὰ στὴ χρυσοχοΐα τῆς Ρόδου, τῆς Μήλου καὶ τῆς Ἐφέσου στὸ β' μισὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.⁴⁵⁶ Ὁ ρόδακας ὅμως B251 καὶ οἱ ρόδακες μὲ τὶς λεοντοκεφαλὰς B252 καὶ B253, καθὼς καὶ ὁ διπλὸς ρόδακας B254α-β, ἀπὸ τοὺς ὁποίους λείπει ἡ πλούσια κοκκιδωτὴ διακόσμηση τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν, σύμφωνα μὲ τὴν τεχνοτροπία τῶν ἐπικολλημένων στὸ κέντρο τους κεφαλῶν ἢ ροδάκων, γύρω στὰ μέσα καὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἔτσι, ἡ γυναικεῖα κεφαλὴ στὸν ρόδακα B251, ἂν καὶ ἀκολουθεῖ δαιδαλικὸ πρότυπο στὴν κόμμωση, ἔχει σαρκῶδες πρόσωπο καὶ κυματοειδεῖς ὀριζόντιους βοστρύχους στὸ μέτωπο, χαρακτηριστικὰ ποὺ ἀπαντῶνται σὲ ἔργα τῆς πλαστικῆς ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἥδη, ἀλλὰ κυρίως στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἰδίως στὴν Ἰωνία⁴⁵⁷. Οἱ λεοντοκεφαλὰς ἐπίσης B252 καὶ B253, ἂν καὶ συνεχίζουν τὴν παράδοση τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., ὅπως τὴ γνωρίζουμε ἀπὸ τὴ ροδιακὴ χρυσοχοΐα⁴⁵⁸, βρίσκονται πιὸ κοντὰ στὴν τεχνοτροπία τῶν λεόντων τῆς Κέρκυρας (580 π.Χ.)⁴⁵⁹ καὶ σὲ νεώτερα ἔργα τοῦ β' μισοῦ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.⁴⁶⁰ Ὁ τύπος, τέλος, τοῦ πολύφυλλου μικροῦ ρόδακα B254β, μὲ τὰ τέσσερα λογχοειδῆ φύλλα ἀνάμεσα στὰ ὀκτὼ καμπύλα, ἀπαντᾶται συχνὰ στὴν ὑστεροκορινθιακὴ μεταλλουργία⁴⁶¹.

454. Γιὰ τὸν τύπο τῆς ὀκτώσχημης πόρπης γενικά, βλ. Blinkenberg, *Fibules*, 262, ὁμάδα XV (agrafes en forme de disque). Ἰδιαίτερα γιὰ τὶς ἐπενδεδυμένες μὲ φύλλο ἀργύρου ὀκτώσχημες πόρπες, βλ. Blinkenberg, ὅ.π., 267, XV 4a (Athènes 3722), 4b (Berlin). Βλ. καὶ *Perachora* II, 433, πίν. 183-186 (μὲ βιβλιογραφία).

455. Γιὰ τὴ χρονολόγησι καὶ τὴν κατὰ τόπους διάδοσι τοῦ τύπου τῆς ὀκτώσχημης πόρπης τὸν 6ο π.Χ. αἰ., βλ. *Tocra* I, 163, πίν. 104(72-73, 77), καὶ *Tocra* II, 80, 83, πίν. 40(F151, F155), ὅπου καὶ ἐκτενὲς βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης Dawkins, *Orthia*, 224-225, πίν. 132-133. *Corinth* XIII, πίν. 79 (τάφ. 159-3).

456. Laffineur, *Orfèvrerie* 1978, 85, πίν. 15(1-6), 16(1-5), 17(2-3), 18(1-6), μὲ βιβλιογραφία.

457. Boardman, *Sculpture*, 73 (κεφάλι Ἡρας Ὀλυμπίας, ἀρχὲς 6ου αἰ.), 178 (κεφάλι κόρης ἀπὸ τὴν Κύζικο, 8' τέταρτο 6ου αἰ.), 217(1) (κεφάλι κόρης ἀπὸ τὴν Ἐφεσο, 8' τέταρτο 6ου αἰ.).

458. Laffineur, *Orfèvrerie* 1978, πίν. 9(5-7), 23(1).

459. Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 187(2 καὶ 6).

460. Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 217(2), ἀνάγλυφο ἀπὸ κίονα τοῦ ναοῦ τῆς Ἐφέσου.

461. Γιὰ ὁμοίους ρόδακες, βλ. *Perachora* I, 146, πίν. 47(5), 147 καὶ πίν. 48(12). Kunze, *Schildbänder*, Beil. 16(1-2). Σίνδος, ἀρ. 217, 325. Γιὰ παραπλήσιους ἀστεροειδεῖς ρόδακες ἀπὸ Τρεμπένιστε, βλ. Α. Κεραμόπουλλος, *AE* 1927-28, 56, εἰκ. 15.

Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀρχικὴ χρῆσις αὐτῶν τῶν ροδάκων. Ὁ Laffineur⁴⁶² ὑποστηρίζει ὅτι οἱ πλοῦσια διακοσμημένοι ροδιακοὶ ρόδακες τοῦ β' μισοῦ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. στόλιζαν ταινίες ἀπὸ ὕφασμα ἢ μέταλλο (διαδήματα), ἢ ἀποτελοῦσαν τὸ κεντρικὸ ἐξάρτημα περιδεραίου ἢ, ἀκόμη, ἐφοδιασμένοι μὲ ἄγκιστρο καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ ἓνα πλακίδιο, συγκρατοῦσαν, ὡς πόρπες, τὰ ἐπιστήθια κοσμήματα στὸν ὦμο. Σὲ μία δεύτερη χρῆσις μποροῦσαν, κατὰ τὸν Laffineur⁴⁶³, νὰ ραφθοῦν στὸ ἔνδυμα ἢ στὸ διάδημα, ὅπως δείχνουν οἱ ὅπες ποὺ διασώζονται σὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ρόδακες. Ἀνάλογη χρῆσις μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε καὶ γιὰ τοὺς παρόμοιους ἐλευσινιακοὺς ρόδακες B251-254α-β, στοὺς ὁποίους διασώζονται ἐπίσης ὅπες καὶ ἴχνη μεταλλικῶν συνδέσμων.

Οἱ μικροὶ πολύφυλλοι, περίτμητοι, ἐπίχρσοι ρόδακες B255-256 καὶ B257 (πίν. 60), μὲ τὰ διάστικτα περιγράμματα, δὲν εἶναι βέβαιο ἂν ἀνήκουν στὸν 7ο ἢ στὸν 6ο π.Χ. αἰ., γιὰτὶ ὁ τύπος τοὺς παραμένει ἴδιος⁴⁶⁴. Ὅμοιοι ρόδακες βρέθηκαν στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρῶνος καὶ ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο. Φαίνεται ὅτι διακοσμοῦσαν, ὅπως καὶ οἱ μυκηναϊκοὶ ρόδακες, ἐνδύματα ἢ σάβανα καὶ ξύλινες σαρκοφάγους ἢ κλίνες⁴⁶⁵.

Ἀξιόλογα εὐρήματα προέρχονται καὶ ἀπὸ τὴν πυρὰ Γ, ὅπως τὸ ἀργυρὸ ἐπίχρσο πλακίδιο Γ73 (πίν. 60) μὲ τοὺς ἀνάγλυφους ἐραλδικοὺς λέοντες, ποὺ συγκολλήθηκε τελευταῖα στὸ Ἑθνικὸ Μουσεῖο ἀπὸ πολὺ μικρὰ τεμάχια. Τὸ θέμα τῶν ἐραλδικῶν ὄρθων λεόντων ἔχει ἀνατολικὴ καταγωγή —ἀπαντᾶται σὲ κυλίνδρους ἀπὸ τὸ 4000 π.Χ.— ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ (Πύλη τῶν Λεόντων). Στοὺς ἀρχαῖκους χρόνους, ἐραλδικοὶ λέοντες μὲ στραμμένο πρὸς τὰ πίσω τὸ κεφάλι ἀπαντοῦν ἤδη ἀπὸ τὸν 7ο π.Χ. αἰ. (ναξιακὸς ἀμφορέας), ἀλλὰ γίνονται δημοφιλεῖς, ὄρθιοι ἢ καθιστοί, στὴν κορινθιακὴ ἀγγειογραφία καὶ στὴν ἀργεϊακὴ-κορινθιακὴ μεταλλουργία μετὰ τὸ 600 π.Χ.⁴⁶⁶ Ὡστόσο, εἶναι δύσκολο νὰ χρονολογήσει κανεὶς τὰ ἐλάσματα ἢ τὰ κοσμήματα ποὺ διακοσμοῦνται μὲ ἐραλδικοὺς λέοντες, γιὰτὶ ὁ τύπος τοὺς διατηρεῖ παλαιότερα χαρακτηριστικὰ ὥς τὸ τέλος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.⁴⁶⁷ Ἔτσι, οἱ ἐραλδικοὶ λέοντες στὸ πλακίδιο Γ73, ἂν καὶ διατηροῦν τὴν παράδοση τοῦ 7ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.⁴⁶⁸, θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν ἀργότερα, γιὰτὶ ὁ τρόπος ἀπόδοσής τοὺς βρίσκεται πιὸ κοντὰ στὰ ὑστερότερα μετὰλλινα ἀργεϊακὰ-κορινθιακὰ ἀνάγλυφα⁴⁶⁹ καὶ τὰ

462. Laffineur, *Orfèvrerie* 1978, 78-83 (πλακίδια), 105-108 (ρόδακες). Τοῦ ἰδίου, *Orfèvrerie* 1980, 27-28.

463. Laffineur, *Orfèvrerie* 1978, 81-83, 107. Ὁ Laffineur δὲν δέχεται ὅτι εἶναι μόνο νεκρικὴ ἡ χρῆσις τῶν ροδιακῶν χρυσῶν πλακιδίων καὶ ροδάκων, βλ. Laffineur, ὅ.π., 83, 107, 115. Τοῦ ἰδίου, *Orfèvrerie* 1980, 28.

464. Γιὰ τοὺς περίτμητους «granulés» ρόδακες τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., βλ. Laffineur, *Orfèvrerie* 1978, 86, πίν. 16(6-7), 17(1,4-11). Hogarth, *Ephesus*, πίν. 10(26). Γιὰ ὁμοίους ρόδακες τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., βλ. Σίνδος, ἀρ. 430, γύρω στὸ 560 π.Χ., καὶ Α. Κεραμόπουλος, *AE* 1927-28, 49 (εἰκ. 8-9), 55 (εἰκ. 14). Στὸν 7ο π.Χ. αἰ. ἦταν δημοφιλεῖς οἱ ἐπτάφυλλοι ρόδακες, ἐνῶ στὸν 6ο οἱ ὀκτάφυλλοι.

465. Βλ. παραπάνω, σημ. 426.

466. Γιὰ τὸν ναξιακὸ ἀμφορέα, βλ. P. Arias - M. Hirmer, *A History of Greek Vase Painting* (1962), 278, πίν. 5. Γιὰ τοὺς ἐραλδικοὺς λέοντες, βλ. Payne, *Necrocorinthia*, 69. Kunze, *Schildbänder*, 54. Jacobsthal, *Pins*, 76-80.

467. Payne, *Necrocorinthia*, 223. Jacobsthal, *Pins*, 72.

468. Γιὰ τοὺς ἐραλδικοὺς λέοντες τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., βλ. Laffineur, *Orfèvrerie* 1978, πίν. 5(2, ἀρ. 56), 6(5-6, ἀρ. 58, 56). *Perachora* I, 130, πίν. 39 καὶ 40(1-2). Kunze, *Schildbänder*, πίν. 38(XIVb). Γιὰ ὁμοίους λέοντες στὸν πρῶμο 6ο π.Χ. αἰ., βλ. Kunze, ὅ.π., πίν. 8(Ig), 10(IIa), 16(IIIg, IVa), 25(VIIIe). *Perachora* I, 148, πίν. 48(7-8) καὶ 50(1-2, 10).

469. Γιὰ τὰ ἀργολικά-κορινθιακὰ ἀνάγλυφα, βλ. γενικὰ Payne, *Necrocorinthia*, 222-226. *Perachora* I, 143, καὶ Kunze, *Schildbänder* (passim). Τὸ ἀργυρὸ ἔλασμα Γ73, ὡς πρὸς τὴν τεχνολογία βρίσκεται κοντὰ

ελάσματα του Τρεμπένιστε⁴⁷⁰, λίγο πριν τὸ τέλος τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Τέλος, ἡ σύγκρισή τους μὲ τοὺς ὁμοίους, ἀλλὰ πιὸ ἐξελιγμένους, λέοντες στὶς δύο χρυσὲς περόνες τῆς Βοστώνης ἢ στὴν περόνη τῆς Κορίνθου⁴⁷¹, ποὺ χρονολογοῦνται στὴν πρώιμη κλασικὴ ἐποχὴ, ἀποκλείει τὴ χρονολόγησή τους πέρα ἀπὸ τὸν 6ο π.Χ. αἰ.

Ἀπὸ τὸ μέγεθος (0.08 x 0.07μ.) τοῦ ἐλευσινιακοῦ πλακιδίου Γ73 καὶ τὰ χάλκινα ὑπολείμματα γιὰ στερέωση στὸ πίσω δεξιὸ τμήμα του, μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι πιθανὸν νὰ κάλυπτε μικρὸ ξύλινο κουτὶ ἢ πιθανότερα λαβὴ κατόπτρου, ὅπως καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀργεϊακὰ-κορινθιακὰ ἀνάγλυφα⁴⁷². Δὲν ἀποκλείεται, ὥστόσο, νὰ ἀνῆκε σὲ μεγάλη πόρπη, ἀνάλογη μὲ τὶς ἐλεφάντινες καὶ χάλκινες πόρπες ποὺ βρέθηκαν στὸ ἱερὸ τῆς Ὁρθίας Ἀρτεμίδος στὸ Ἀρτεμίσιο τῆς Σπάρτης καὶ στὴν Περachώρα⁴⁷³.

Δεῖγμα ἐξαιρετικῆς τέχνης καὶ τεχνικῆς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. εἶναι καὶ ἡ ἀργυρὴ λεοντοκεφαλὴ Γ74 (πίν. 59) ἀπὸ λεπτότατο κυκλικὸ ἔλασμα, ποὺ ἀρχικὰ ἴσως ἐπένδυε κάποια ἀνάγλυφη διακόσμηση σὲ λαβὴ ἀγγείου ἢ ἴσως κατόπτρου⁴⁷⁴. Σὲ δεύτερη χρήση, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ὁπές στὴν περιφέρεια τοῦ ἐλάσματος, θὰ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ σὲ ἔνδυμα, διάδημα ἢ σὲ ξύλινη σαρκοφάγο ἢ κλίνη. Ἡ κυκλικὴ διάταξη τῶν φλογόσχημων βοστρύχων τῆς χαίτης τῆς λεοντοκεφαλῆς Γ74 εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὴν πλαστικὴ τοῦ α' μισοῦ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.⁴⁷⁵ Ἡ ἐπιμελημένη ὁμως ἀπόδοση τῶν βοστρύχων τῆς χαίτης καὶ ἡ ἀναμφισβήτητη ὁμοιότητα τῆς λεοντοκεφαλῆς Γ74 μὲ δύο ἀκρωτήρια-λεοντοκεφαλὰς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν⁴⁷⁶, ὅπως καὶ ἡ σύγκρισή της μὲ ἄλλα ἔργα πλαστικῆς⁴⁷⁷ καὶ μεταλλοτεχνίας⁴⁷⁸ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ὁδηγεῖ στὴ χρονολόγησή της στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ αἰώνα.

στοὺς ἐραλδικοὺς λέοντες ποὺ εἰκονίζονται σὲ λαβὴ κατόπτρου (βλ. Payne, ὅ.π., 227, εἰκ. 102), σὲ χάλκινα ἐλάσματα ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν (βλ. Payne, ὅ.π., 69, εἰκ. 15B, ἐραλδικοὶ καθιστοὶ λέοντες, πίν. 45(8), νέος ἐπιτιθέμενος σὲ ὄρθιο λέοντα), καθὼς καὶ σὲ τραπεζοειδὲς ἀργυρὸ ἔλασμα ἀπὸ τοὺς Δελφούς (βλ. *Delphes* V, 124, εἰκ. 466).

470. Filow, *Trebenische*, 14(εἰκ. 10, πίν. II:2, III), 16(εἰκ. 12, πίν. IV:1). Α. Κεραμόπουλλος, *AE* 1927-28, 49(εἰκ. 8), 50-51(εἰκ. 9-10).

471. Γιὰ τὶς περόνες τῆς Βοστώνης, βλ. Jacobsthal, *Pins*, 65, πίν. 274-276 (sphinx pin), 277-279 (capital pin). Γιὰ τὴν περόνη τῆς Κορίνθου, βλ. Greifenhagen II, πίν. 38 (12-13), μὲ βιβλιογραφία.

472. Γιὰ τὶς χρήσεις τῶν ἀργεϊακῶν-κορινθιακῶν ἀναγλύφων, βλ. Payne, *Necrocorinthia*, 69, 224.

473. R. Dawkins, *Lakonia. Sparta*, *BSA* 13, 1906-7, 78, εἰκ. 17c. Τοῦ ἰδίου, *BSA* 12, 1905-6, 328, εἰκ. 5c (Ἀρτεμίσιο Σπάρτης). *Perachora* I, 146, πίν. 48(1-3). Γενικὰ γιὰ μετάλλινες καὶ ἐλεφάντινες πόρπες, βλ. καὶ Blinkenberg, *Fibules*, 274(12), 276(14).

474. Λεοντοκεφαλὰς ἢ γοργόνεια, ὅπως καὶ κεφαλὰς σειληνῶν ἢ ἀνθρώπων σὲ κυκλικά ἐλάσματα, στολίζουν συνήθως τὶς λαβὲς μετάλλινων ἀγγείων ἢ κατόπτρων, βλ. *Delphes* V, 76 (εἰκ. 261), 77 (εἰκ. 265), 87 (εἰκ. 292), 88 (εἰκ. 296), 89 (εἰκ. 301-302), λεκάνες καὶ οἰνοχόες. Α. Κεραμόπουλλος, *AE* 1927-28, 69 (εἰκ. 28), 73 (εἰκ. 32), 81 (εἰκ. 39), οἰνοχόες, 83 (εἰκ. 41), φιάλη. Α. Andriomenou, *BCH* 99, 1975, 554 (εἰκ. 23-24, 26), 576 (εἰκ. 46), ἀμφορέας καὶ situla. *Perachora* I, 163, πίν. 68(19-22), οἰνοχόες. Payne, *Necrocorinthia*, 225-256, εἰκ. 102A-B (κάτοπτρο μετὰ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.). Τὸ ἴδιο εἰς *AE*, 1898, 121, πίν. 7.

475. Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 267 (λιοντάρι Περachώρας), 268 (λιοντάρι Λουτρακίου), 270 (λιοντάρι Μιλήτου).

476. F. Willemsen, *Die Löwenkopf-Wasserspeier von Dach des Zeustempels* (1959), 36, πίν. 2 (χωρὶς ἀριθμὸ), 3 (Ἀκρόπολιν 3832).

477. Boardman, *Sculpture*, εἰκ. 218(1), ἐπιστύλιο ναοῦ Ἀπόλλωνος ἀπὸ τὰ Δίδυμα, γύρω στὸ 540-520 π.Χ. Βλ. καὶ πῆλινη μάσκα λέοντος, *Corinth* XV₂, πίν. 17(XII,4), 6ος π.Χ. αἰ.

478. *Perachora* I, 137, πίν. 43(8-9), γ' τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ. (δίνος).

Συχνό εύρημα τῶν πυρῶν εἶναι καὶ τὰ ἐνώτια. Τὴν ἀπλούστερη μορφή ἔχει τὸ μικρὸ χρυσὸ ἐνώτιο B258 (πίν. 61), διακοσμημένο μὲ μικροὺς ἀπλοὺς καὶ κοκκιδωτοὺς δακτυλίους γύρω ἀπὸ τὸν κρίκο του. Ὁ τύπος εἶναι γνωστὸς στὸν 6ο αἰ. ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπιβιώνει ὡς τὸν 4ο π.Χ. αἰ.⁴⁷⁹

Πιὸ σύνθετη διακόσμηση παρατηροῦμε στὸ χρυσὸ ἐνώτιο Γ75 (πίν. 61) ποὺ ἔχει τρία τριγωνικὰ ἐξαρτήματα στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ κρίκου καὶ ἓνα στὴν ἐσωτερικὴ. Στὸν ἴδιο τύπο ἀνήκουν τὰ ἀργυρὰ ἐνώτια B259-260 καὶ B261-262 (πίν. 61), μὲ τρία ἢ μόνον ἓνα κεντρικὸ τριγωνικὸ ἐξάρτημα, καὶ πιθανὸν τὸ τεμάχιο ἀπὸ τὸν κρίκο τοῦ ἐνωτίου Γ76 (πίν. 62). Ὁ τύπος αὐτὸς θεωρεῖται συριακῆς προέλευσης καὶ ταυτίζεται μὲ τὰ «ἔρματα τρίγλῃνα μορόεντα» τοῦ Ὀμήρου⁴⁸⁰. Παρόμοιο ἀργυρὸ ἐνώτιο βρέθηκε σὲ ὑποπρωτογεωμετρικὸ τάφο στὸ Λευκαντί⁴⁸¹, ἀλλὰ ὁ τύπος αὐτὸς γίνεται δημοφιλὴς ἀπὸ τὸν 6ο καὶ ἐπιβιώνει ὡς τὸν 2ο π.Χ. αἰ.⁴⁸²

Ψῆφοι ἀπὸ περιδέραια, χρυσῆς ἢ ἀπὸ ἡλεκτρο καὶ ὑαλόμαζα, καθὼς καὶ μικρὰ περιάπτα σὲ σχῆμα ἀγγείου, χρυσὰ ἢ ἀπὸ ἡμιπολύτιμους λίθους, βρέθηκαν κυρίως στὴν πυρὰ Β.

Τὰ μικρὰ περιάπτα σὲ σχῆμα ἀγγείου ἀπὸ περιδέραια, ὅπως τὰ βλέπουμε νὰ ἀπεικονίζονται σὲ βοιωτικὰ εἰδώλια τοῦ α' μισοῦ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.⁴⁸³, εἶναι δημοφιλῆ στὸν 6ο καὶ κυρίως στὸ α' μισὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ στόλιζαν καὶ ἐνώτια, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἀπεικόνισή τους σὲ παράσταση τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀμάσιος, καθὼς καὶ ἡ δημοτικότητά τους στὸν 4ο π.Χ. αἰ.⁴⁸⁴

Τὸ μικρὸ χρυσὸ ἀγγεῖο B263 (πίν. 61) μὲ τὸ σφαιρικὸ σῶμα⁴⁸⁵ προέρχεται πιθανότατα ἀπὸ ἀρχαῖκὸ περιδέραιο, ὅπως αὐτὰ ποὺ βρέθηκαν στὴ Σίνδο⁴⁸⁶. Παρόμοια χρυσὰ μικρὰ ἀγγεῖα, μὲ ὠοειδῆς ὀξυπύθμενο σῶμα καὶ κοκκιδωτὴ διακόσμηση, εἶναι τὰ B264 καὶ B265 (πίν. 61) ποὺ διασώζουν μόνον τὸ σῶμα ἢ καὶ μέρος τοῦ λαιμοῦ⁴⁸⁷. Ἀπὸ τὸν λαιμὸ ὁμοίου ἐπίχρυσου μικροῦ ἀγγείου πρέπει νὰ προέρχεται καὶ ὁ διάτρητος σωληνίσκος B266 (πίν. 61) μὲ τὴν κοκκιδωτὴ καὶ συρματερὴ διακόσμηση⁴⁸⁸. Σὲ παρόμοιο περιδέραιο θὰ ἀνῆκε καὶ τὸ μικρὸ ἀγγεῖο B267 (πίν. 61) ἀπὸ μαῦρο κοράλλι⁴⁸⁹. Τὸν λαιμὸ ὁμοίου λίθινου μικροῦ ἀγγείου θὰ περιέβαλλε καὶ ὁ διάτρητος χρυσὸς δακτύλιος

479. Σίνδος, ἀρ. 48, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

480. Ch. Cardara, "Ἐρματα τρίγλῃνα μορόεντα, *AJA* 65, 1961, 62-64 (Ξ182).

481. *Lefkandi I*, 221, πίν. 171 καὶ 231d ἀπὸ τὸν τάφο 5(ἀρ. 10-11) τῆς Τούμπας, SPG II (EG II).

482. Hadaczek, *Ohrschmuck*, 17, εἰκ. 25-26. Ἐνώτια αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀπαντοῦν σὲ παραστάσεις ἀγγείων τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀμάσιος (Hadaczek, ὅ.π., εἰκ. 32) καὶ τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀνδοκίδου (ὅ.π., εἰκ. 34). Εἶναι συχνὰ στοὺς πεισιστράτειους χρόνους καὶ ἐπιβιώνουν ὡς τὸν 2ο π.Χ. αἰ. (ὅ.π., εἰκ. 56-57).

483. *BMC I*, πίν. 104 (779). Higgins, *Terracottas*, πίν. 18(E).

484. Hadaczek *Ohrschmuck*, 33, εἰκ. 32 (Ζωγράφος τοῦ Ἀμάσιος), εἰκ. 56-57 (4ος-3ος π.Χ. αἰ.).

485. Δημοσιεύεται ἀπὸ τὴ Ruxer, *Necklace I*, 106, πίν. 5(10).

486. Σίνδος, ἀρ. 59 (ὅπου βιβλιογραφία), 429. Χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ 560-450 π.Χ.

487. Παρόμοια μικρὰ ἀγγεῖα - περιάπτα, μὲ ὠοειδῆς ὀξυπύθμενο σῶμα, εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴ Σίνδο, βλ. *Collection Stathatos I*, 47, πίν. 18 (86, 89, 94). *Collection Stathatos III*, πίν. 10(45). Σίνδος, ἀρ. 148 (μὲ βιβλιογραφία), 285, 350, 483, 511.

488. Becatti, πίν. 77(313), Τάρας, τέλος 5ου π.Χ. αἰ.

489. Δημοσιεύεται ἀπὸ τὴ Ruxer, *Necklace I*, 107, πίν. 5(12). Ὁμοιο μικρὸ ἀγγεῖο ἀπὸ περιδέραιο βρέθηκε στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρωνῶνος καὶ ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο.

B268 (πίν. 61), όπως δείχνουν τὰ ὑπολείμματα ἀπὸ μαῦρο κοράλλι ποὺ διασώζονται στὸ ἐσωτερικὸ του. Ἀλλὰ καὶ ὁ διάτρητος χρυσὸς δακτύλιος Γ77 (πίν. 61), ποὺ περιβάλλει ροδόχρωμο λίθο, ἀποτελεῖ τὸν λαιμὸ ὁμοίου μικροῦ ἀγγείου⁴⁹⁰. Παρόμοια μικρὰ ἀγγεῖα-περίαπτα ἀπὸ ἡμιπολύτιμο λίθο, μὲ ἢ χωρὶς χρυσὴ ἐπένδυση τοῦ λαιμοῦ, βρέθηκαν ἐπίσης στὴ Σίνδο, τὴν Κύπρο καὶ τὸν Τάραντα⁴⁹¹.

Σὲ περιδέραια⁴⁹² θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν καὶ ὁ μικρὸς σωληνίσκος μὲ τὰ ἀκτινωτὰ κοκκιδωτὰ τρίγωνα B271, καθὼς καὶ οἱ δύο χρυσὲς ἀμφικωνικὲς ψῆφοι, ἡ B269 μὲ τὴν ραβδωτὴ ἀνάγλυφη διακόσμηση καὶ ἡ διπλὴ B270 μὲ τὴν κοκκιδωτὴ, ποὺ θὰ εἶχε ἐπὶ πλέον κυλινδρικές ἀπολήξεις (πίν. 61). Συνηθισμένες στὰ περιδέραια τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. εἶναι καὶ οἱ χάνδρες ἀπὸ ὑαλόμαζα⁴⁹³, ὅπως οἱ B272-273 (πίν. 61), ἢ ἀπὸ ἥλεκτρο⁴⁹⁴, ὅπως ἡ B249 (πίν. 59). Τέλος, οἱ διάτρητοι χρυσοὶ σωληνίσκοι B274⁴⁹⁵, B275 (πίν. 61), μὲ τὴν κοκκιδωτὴ καὶ συρματερὴ διακόσμηση, εἶναι πιθανότατα ψῆφοι ἀπὸ περιδέραια, ἢ περιέβαλλαν κοσμήματα ἀπὸ ἄλλη ὕλη, ὅπως τὸν λαιμὸ περιάπτων σὲ σχῆμα μικροῦ ἀγγείου. Πάντως, σωληνίσκοι μὲ τέτοια διακόσμηση εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ περιδέραια τοῦ 6ου καὶ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἀλλὰ ἐπιβιώνουν ὥς τοὺς ἑλληνιστικoὺς χρόνους⁴⁹⁶.

Στὶς πυρὲς Β καὶ Γ βρέθηκαν ἐπίσης λίγοι δακτύλιοι, σιδερένιοι καὶ ἀργυροί. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ ἀργυρὸς B276 (πίν. 61) καὶ ὁ σιδερένιος B247 (πίν. 59) εἶναι ἀπλοὶ δακτύλιοι⁴⁹⁷, ἀλλὰ ὁ ἀργυρὸς Γ78 ἔχει ἀδιακόσμητη(;) ρομβοειδῆ σφενδόνη (πίν. 62). Ἀνάλογα δακτυλίδια, μὲ ἐγγάρακτη συχνὰ διακόσμηση στὴ σφενδόνη, εἶναι γνωστὰ στὸν 6ο καὶ

490. Πρόκειται γιὰ τὸ μικρὸ ἀγγεῖο-περίαπτο ποὺ δημοσιεύει ἀκέραιο, ὅπως ἦταν τότε, ἡ Ruxer, *Necklace* I, 106, πίν. 5(11), ἀρ. 3232.

491. Σίνδος, ἀρ. 319 (δύο μικρὰ ἀγγεῖα ἀπὸ ὄρεϊα κρύσταλλο, τὸ ἓνα περιβάλλεται ἀπὸ χρυσὸ δακτύλιο στὸν λαιμὸ). Greifenhagen II, πίν. 5(3) μὲ ἐκτενῆ βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἀγγεῖα-περίαπτα ἀπὸ χρυσὸ καὶ ἡμιπολύτιμους λίθους.

492. Τέτοια περιδέραια στὸν 6ο καὶ στὸ α' μισὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἔχουμε ἀπὸ τὴ Σίνδο καὶ ἀλλοῦ, βλ. Σίνδος, ἀρ. 285 καὶ 323. Becatti, πίν. 69 (272b). Greifenhagen II, πίν. 4(1-2). Αὐτὰ συνεχίζουν τὴν παράδοση τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., βλ. Laffineur, *Orfèvrerie* 1978, πίν. 10(3) ἀρ. 223. Κωνικὲς ψῆφοι ὑπάρχουν καὶ σὲ ἐνώτια τοῦ 6ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., βλ. Greifenhagen II, πίν. 39(5).

493. Παρόμοια παραδείγματα εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὸ Τρεμπένιστε, βλ. Κ. Κουρουγιώτης, *AE* 1927-28, 104 σημ. 1, εἰκ. 61.

494. Γιὰ τὸν τύπο τῆς χάνδρας ἀπὸ ἥλεκτρο B249, βλ. Hogarth, *Ephesus*, 214, πίν. 47(21), καὶ D. Strong, *Catalogue of the Carved Amber in the Department of Greek and Roman Antiquities* (1966), 86, πίν. 34-35(94) καὶ 39(107). Περιδέραια ἀπὸ ἥλεκτρο στὸν 6ο π.Χ. αἰ. εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴ Σίνδο, τὸ Τρεμπένιστε καὶ ἀλλοῦ, βλ. Σίνδος, ἀρ. 136, 434, μὲ βιβλιογραφία. Α. Κεραμόπουλλος, *AE* 1927-28, 104 σημ. 1, εἰκ. 61. Γενικὰ γιὰ τὸ ἥλεκτρο στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, βλ. Strong, ὅ.π., 23.

495. Ὁμοίος σωληνίσκος βρέθηκε καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρῶνος καὶ ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο.

496. Γιὰ τὴ διακόσμηση μὲ κοκκιδωτὰ τρίγωνα καὶ σπείρες στὸν 6ο καὶ τὸν 5ο π.Χ. αἰ., σὲ κυλινδρικές ψῆφους περιδεραίων, βλ. Ruxer, *Necklace* I, 117, εἰκ. 23(4), πίν. 17, Greifenhagen II, πίν. 4(2) καὶ 5(1), Σίνδος, ἀρ. 325, 429, 511, Becatti, πίν. 71(274)· σὲ δακτυλίους, βλ. Α. Κεραμόπουλλος, *AM* 38, 1913, 300, πίν. 16(6), 305, πίν. 16(10)· σὲ ἐνώτια, βλ. Becatti, πίν. 75 ἀρ. 296. Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς διακόσμησης στὸν 4ο π.Χ. αἰ., βλ. Greifenhagen I, πίν. 20(6, 7), καὶ στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, βλ. Ruxer, ὅ.π., πίν. 22(11).

497. *Perachora* I, 185, πίν. 84 (11, 17, 20). W. Lamb, *BSA* 35, 1934-35, 150, πίν. 32(17, 23). N. Coldstream, *Knossos. The Sanctuary of Demeter*, *BSA* Suppl. 8, 1973, 134, πίν. 35(32).

στό α' μισό του 5ου π.Χ. αἰ. ἀπὸ διάφορα μέρη⁴⁹⁸. Παρόμοιου τύπου εἶναι καὶ ὁ σιδερένιος δακτύλιος Γ79 (πίν. 62) μὲ ὀρθογώνια σφενδόνη, στὴν ὁποία ὅμως δὲν διακρίνεται διακόσμηση λόγῳ τῆς ὀξειδωσῆς⁴⁹⁹.

Σὲ ἀπιδιόσχημη κεφαλὴ ἀργυρῆς περόνης, μὲ ἐλαφρὰ ἀνάγλυφον ραβδωτὴ διακόσμηση, πρέπει νὰ ἀνήκει καὶ ἡ Β277 (πίν. 61), ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τοῦ στελέχους στὸ ἐσωτερικὸ τῆς. Ἡ περόνη αὐτοῦ τοῦ τύπου, μὲ ἀπιδιόσχημη κεφαλὴ (pearhead pin), εἶναι δημοφιλὴς στὴν Ἑφεσο ἀπὸ τὸ α' μισό τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., ἀλλὰ στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Τρεμπένιστε ἀπαντᾶται στὸν 6ο αἰ. καὶ εἶναι πολὺ πλούσια διακοσμημένη⁵⁰⁰. Παράλληλο τύπο κεφαλῆς βρίσκουμε σὲ χάλκινη περόνη στὴν Περαχώρα καὶ σὲ δύο ἀργυρὲς διπλὲς περόνες ἀπὸ τὴ Σίνδο τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.⁵⁰¹ Ἀπὸ τὸ κάτω μέρος χάλκινης ἐπίχρυσης περόνης προέρχεται καὶ τὸ αἰχμηρὸ τεμάχιο Β278 (πίν. 61), ἐνῶ τὸ Β279 (πίν. 61) ἀπὸ μαῦρο κοράλλι, διακοσμημένο μὲ χρυσοῦς σωληνίσκους, ἀνήκει σὲ διπλὴ περόνη τοῦ 6ου ἢ τοῦ πρώιμου 5ου π.Χ. αἰ. Ἀνάλογο τύπο βρίσκουμε καὶ στὶς ἀργυρὲς περόνες τῆς Σίνδου ποὺ προαναφέραμε.

Τὰ τεμάχια Γ80-87 (πίν. 62) προέρχονται ἀπὸ ἀργυρὰ ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων τὸ ἀκριβὲς σχῆμα δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθοριστεῖ. Πάντως, πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἀγγεῖα τοῦ τύπου τῆς πρόχου παρὰ τῆς φιάλης⁵⁰². Δυστυχῶς, καὶ τὰ τεμάχια τῶν χάλκινων ἀγγείων, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς βρέθηκαν στὴν πυρὰ Β, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ταυτιστοῦν, θὰ πρέπει ὅμως νὰ εἶχαν παρόμοια σχήματα⁵⁰³. Τέλος, ὁ ἐνεπίγραφος ἀλτήρας τοῦ Ἑπαινέτου Γ88 (πίν. 62), γύρω στὸ 600 π.Χ., βρέθηκε μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ἀντικείμενα τῆς πυρᾶς Γ καὶ ὑποδηλώνει τὸν μεγάλο σεβασμὸ τοῦ ἀθλητῆ, ποὺ δὲν δίστασε — ἴσως πολλὰ χρόνια ἀργότερα — νὰ ἀφιερῶσει στὶς θεὲς τὸν ἀγαπημένο του ἀλτήρα ποῦ, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφή, τοῦ εἶχε δώσει τὴ νίκη στὸ ἄλμα — *Ἡαλόμενος νίκησεν: Ἑπαίνετος Ἡόνεκα τόδε Ἡα*. Ὁ τύπος τοῦ Γ88 εἶναι ὁ πρωιμότερος ἀπὸ τοὺς μετὰλλινους ἀλτήρες ποὺ καθιερώθηκαν μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους⁵⁰⁴.

498. Marshall, *BMCR*, 8 ἀρ. 35, πίν. I (6ος π.Χ. αἰ.). N. Coldstream, *BSA Suppl.* 8, 1973, 132, εἰκ. 29 ἀρ. 30. Γιὰ τὸν τύπο γενικά, βλ. J. Boardman, *Archaic Finger Rings*, *AntK* 10, 1967, 18 (group F, περὶ τὸ 500 π.Χ.). Τοῦ ἰδίου, *Greek Gems and Finger Rings* (1970), 212, τύπος I, εἰκ. 217 (6ος - μέσα 5ου π.Χ. αἰ.).

499. Ὁ τύπος τοῦ δακτυλιδιοῦ μὲ τετράγωνη σφενδόνη εἶναι γνωστὸς στὸ β' μισό τοῦ 6ου καὶ στὸν πρώιμο 5ο π.Χ. αἰ., βλ. *Perachora* I, 179, πίν. 79(46, 61, 63), χάλκινο μὲ διακόσμηση ἀνθεμίων ἢ ζώων στὴ σφενδόνη. W. Lamb, *BSA* 35, 1934-35, πίν. 32(18), ἀργυρὸ γύρω στὸ 500 π.Χ. Marshall, *BMCR*, 163, πίν. 26 (1011), 6ος π.Χ. αἰ. Γιὰ τὸν τύπο γενικά, βλ. J. Boardman, *AntK* 10, 1967, 16(group D).

500. Γιὰ τὶς pearhead pins ἀπὸ τὴν Ἑφεσο, μὲ ραβδωτὴ διακόσμηση τῆς κεφαλῆς, βλ. Jacobsthal, *Pins*, 37, εἰκ. 137-139. Γιὰ τὶς ἐλλαδικὲς pearhead pins τοῦ ornate orientalisising 2 style στὸν 6ο π.Χ. αἰ., βλ. Jacobsthal, ὅπ., 28-29, εἰκ. 117 (Ἰθάκη), 121-123b (Τρεμπένιστε).

501. *Perachora* I, 174-175 (type H καὶ various types) πίν. 76(10 καὶ 23-27). *Σίνδος*, ἀρ. 375, 505 (ἔχουν χρυσοῦ ἐπένδυση στὴν κεφαλὴ, γύρω στὸ 510-500 π.Χ.).

502. Γιὰ ἀργυρὰ ἀγγεῖα, βλ. *Σίνδος*, ἀρ. 309, 374, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

503. Βλ. παραπάνω, κεφ. II, σ. 47 σημ. 52 καὶ κεφ. III σ. 64 σημ. 60. Γιὰ χάλκινα ἀγγεῖα, βλ. *Perachora* I, 148-167, πίν. 51-71. *Arg. Her.* I, πίν. 109-119. A. Κεραμόπουλλος, *AE* 1927-8, 66, εἰκ. 25-49. J. Vocotopoulou, *Le trésor de vases de bronze de Votonosi*, *BCH* 99, 1975, 729-788. A. Andriomenou, *BCH* 99, 1975, 536-580.

504. Laser, *Sport und Spiel*, 68-69, εἰκ. 25.

Υ. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΥΡΩΝ ΤΟΥ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟΥ

Οί πυρές που αποκαλύφθηκαν στην έξωτερική, ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἱεροῦ, αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου χρονολογοῦνται μὲ βάση τὶς οἰκοδομικὲς φάσεις τοῦ ἱεροῦ στὶς ὁποῖες ἀνήκουν (βλ. κεφ. Ι). Ὡστόσο, οἱ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι τῶν περιβόλων τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, τὰ δεδομένα τῆς ἀνασκαφῆς τῶν πυρῶν καί, κυρίως, τὰ εὐρήματα ἐπιτρέπουν νὰ προχωρήσουμε σὲ ἀκριβέστερη χρονολόγησή τους, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ κυρίως τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας τους.

Γιὰ τὴ χρονολόγησι τῆς πυρᾶς Α οὔτε οἱ ἐκθέσεις τῆς πρώτης ἀνασκαφῆς τοῦ Φίλιου οὔτε ἡ παρουσίασι μέρους τῶν εὐρημάτων ἀπὸ τὸν Noack μᾶς βοηθοῦν ιδιαίτερα¹. Μόνο μετὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Κουρουνιώτη στὸν χώρὸ τῶν πυρῶν Α καὶ Β τὸ 1931 καὶ τὴ συστηματικὴ μελέτη τῶν εὐρημάτων μὲ τὴν παρούσα ἔρευνα μποροῦμε νὰ παραθέσουμε περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴ χρονολόγησι τῆς πυρᾶς Α. Οἱ δοκιμαστικὲς τομὲς τοῦ Κουρουνιώτη κάτω ἀπὸ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχον 2 (τοῖχον Ν κατὰ τὸν Φίλιον) ἀπέδειξαν ὅτι αὐτὸς πατοῦσε σὲ ἐπίχωσι τῆς ὕστερης μυκηναϊκῆς καὶ τῆς γεωμετρικῆς —σὲ ἐξελιγμένη φάσι— ἐποχῆς². Ἐπομένως, εὐλόγως ἔχει χρονολογηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς ὁ τοῖχος αὐτὸς γύρω στὰ μέσα τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., χρονολογία ποὺ ἀποτελεῖ τὸ *terminus post quem* γιὰ τὴν πυρὰ Α. Τὴ χρονολόγησι αὐτὴ ἐνισχύουν καὶ τὰ λίγα πρῶτα εὐρήματα τῆς πυρᾶς Α ποὺ μπορέσαμε νὰ ταυτίσουμε, ὅπως ὁ πρῶτος πρωτοκορινθιακὸς ἀρύβαλλος Α13, οἱ κωνικὲς μονόχρωμες οἰνοχόες Α1-11, τὰ πρῶτα εἰδῶλια Α70-71 καὶ τὰ χρυσὰ ἐλάσματα καὶ κοσμήματα Α175-189 ποὺ χρονολογοῦνται μετὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., τὸ πιθανότερον λίγο πρὶν καὶ κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ αἰῶνα.

Τὴν πρῶτην αὐτὴ φάσι τῆς πυρᾶς Α θὰ διαφώτιζαν πληρέστερα τὰ ὕστερογεωμετρικὰ καὶ πρωτοκορινθιακὰ ὄστρακα ποὺ βρέθηκαν, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θρεψιάδης στὸ ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ στὸν κατάλογον τῶν ὀστράκων, μαζὶ μὲ πτηνόσχημα εἰδῶλια καὶ πινακίδια στὰ κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β στρώματα³. Δυστυχῶς, ἡ ἀνεύρεσί τους στὶς ἀποθήκες τοῦ Μουσείου στάθηκε ἀδύνατη, γιὰτὶ οἱ ἐνδείξεις ἔχουν χαθεῖ ἢ ἔχουν μπερδευθεῖ⁴. Ὡστόσο, αὐτὰ τὰ εὐρήματα θὰ πρέπει νὰ εἶχε ὑπὲρ ὅψης τοῦ ὁ Μυλωνᾶς, ὅταν ἔγραφε στὸ βιβλίον του γιὰ τὴν Ἐλευσίνα⁵ ὅτι ἡ κεραμεικὴ ποὺ βρέθηκε στὴν πυρὰ Α περιλαμβάνει δείγματα τοῦ ἐξελιγμένου γεωμετρικοῦ καὶ τοῦ πρωτοκορινθιακοῦ ρυθμοῦ.

Τὴ λειτουργία τῆς πυρᾶς Α καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. ἐπιβεβαιώνουν τὰ μέσα καὶ ὕστερα πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα Α14-15, τὰ πρῶτα κορινθιακὰ Α18-27, τὰ μέσα καὶ ὕστερα πρωτοαττικὰ Α16-17, καθὼς καὶ τὰ πολυάριθμα πτηνόσχημα εἰδῶλια καὶ πινακίδια ποὺ βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Φίλιου καὶ τοῦ Κουρουνιώτη. Ἀπὸ τὰ πτηνόσχημα εἰδῶλια ποὺ ἀνήκουν γενικὰ στὸν 7ο π.Χ. αἰ., μερικὰ ποὺ παρουσιάζουν ἰδιομορφεῖς μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν μὲ περισσότερη ἀκρίβεια, ἐνῶ τὰ πινακίδια ἀνήκουν, τὰ περισσότερα, στὸ α' μισὸ ἢ τὰ μέσα τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.

1. Βλ. παραπάνω, κεφ. ΙΙ, σ. 39-41 (πυρὰ Α). Βλ. καὶ Noack, *Eleusis*, 11-13.

2. Βλ. παραπάνω, κεφ. ΙΙ, σ. 42 (πυρὰ Α).

3. Βλ. παραπάνω, κεφ. ΙΙ, σ. 44 (πυρὰ Α) καὶ 47-48 (πυρὰ Β, στρώματα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ).

4. Βλ. παραπάνω, κεφ. ΙΙΙ, σ. 56 (πυρὰ Α, ἀγγεῖα).

5. Mylonas, *Eleusis*, 57.

Τὸ τελευταῖο χρονολογικὸ ὄριο, *terminus ante quem*, καθορίζει, ὅπως εἶναι εὐνόητο, ἡ ἀνέγερση τοῦ νότιου κλιμακωτοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου 1 τῆς ἀρχαϊκῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, ποὺ προϋποθέτει τὴν ἐπίχωση τοῦ νότιου τοίχου 2 τοῦ παλαιότερου γεωμετρικοῦ περιβόλου καί, συνεπῶς, καὶ τῆς πυρᾶς Α. Τὴ χρονολόγησι τοῦ κλιμακωτοῦ τοίχου μᾶς δίνει ὄχι τόσο ἡ πολυγωνικὴ τοιχοδομία του, ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὴ γενικὰ γιὰ τοὺς ἀρχαίκοις χρόνους, ὅσο τὸ στρῶμα τῆς ἐπίχωσης πάνω στὸ ὁποῖο πατάει ὁ τελευταῖος δόμος τῶν θεμελίων του. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς πυρᾶς Β διαπιστώθηκε ὅτι τὸ στρῶμα αὐτὸ περιεῖχε πολλὰ ὄστρακα πρωτοκορινθιακῶν ἀγγείων⁶. Ἔτσι, ὁ τοίχος θὰ πρέπει νὰ κτίστηκε μετὰ τὴν πρωτοκορινθιακὴ ἐποχὴ, ἴσως γύρω στὸ 600 π.Χ., ὅπως ὑποστήριξαν οἱ ἀνασκαφεῖς.

Μερικὰ ὅμως εὐρήματα ἀπὸ τὴν πυρὰ Α τοῦ πρώιμου 6ου π.Χ. αἰ., ὅπως οἱ μεσοκορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι Α28-29, οἱ ἰωνικοὶ bucchero Α30-31, τὰ πινακίδια Α67-68, τὰ εἰδῶλια «παπάδων» Α133-135, Α150 καὶ οἱ πῆλινες προτομὲς Α167-174, δείχνουν ὅτι ἡ πυρὰ Α θὰ πρέπει νὰ λειτουργοῦσε ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα. Συνεπῶς, ὁ νότιος κλιμακωτὸς τοίχος 1 θὰ πρέπει νὰ θεμελιώθηκε λίγο μετὰ τὸ 600, ἴσως γύρω στὰ 590-580 π.Χ., ἐποχὴ ποὺ ἄρχοντας τῆς Ἀθῆνας ἦταν ὁ Σόλων —ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία τὸ 594/3 π.Χ.— καὶ εὐλόγα συνδέεται μὲ τὴ νέα οἰκοδομικὴ δραστηριότητα στὸ ἱερό. Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ πρώιμα εὐρήματα τῆς πυρᾶς Α ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. εἶναι πολὺ λιγότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ 7ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἴσως γιὰ τὸ εἶναι ὑπολείμματα κάποιου παλαιοῦ καθαρισμοῦ τοῦ χώρου τῆς πυρᾶς Α, ἐνῶ τὰ ὑστερότερα παρέμειναν ἐπὶ τόπου καὶ καλύφθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπίχωση κατὰ τὴν ἐπέκτασι τῆς αὐλῆς, μετὰ τὴν ἀνέγερσι τοῦ κλιμακωτοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου στὰ χρόνια τοῦ Σόλωνος.

Ἡ νέα πυρὰ Β θὰ πρέπει νὰ λειτούργησε μετὰ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ κλιμακωτοῦ τοίχου γύρω στὰ 590-580 π.Χ., χρονολογία ποὺ ἀποτελεῖ τὸ *terminus ante quem* τῆς πυρᾶς Α καὶ συγχρόνως τὸ *terminus post quem* τῆς πυρᾶς Β. Μὲ τὴ χρονολόγησι αὐτὴ τοῦ κλιμακωτοῦ τοίχου συμφωνοῦν καὶ τὰ λίγα πρώιμα εὐρήματα τῆς πυρᾶς Β, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ α' ὡς τὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ὅπως τὰ ὄστρακα Β17-18, ὁ πίνακας Β144 καὶ τὰ καθιστὰ εἰδῶλια Β160-162, τὰ ὁποῖα παρέμειναν ἐπὶ τόπου, ὅπως καὶ στὴν πυρὰ Α, μετὰ ἀπὸ κάποιο καθαρισμὸ τοῦ χώρου. Τὰ μεταγενέστερα πολυάριθμα ἀντικείμενα διασώθηκαν, γιὰ τὸ σκεπάστηκαν ἀπὸ τὴν ἐπίχωση κατὰ τὴν ἐπέκτασι τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου λίγο μετὰ τοὺς κιμῶνειους χρόνους.

Σχετικὰ μὲ τὰ πρώιμα εὐρήματα τῆς πυρᾶς Β πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Κουρουνιώτης στὶς πρώτες ἀναφορὰς του γιὰ τὴν πυρὰ Β, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ἀνώτερο στρῶμα μὲ μελανόμορφα κυρίως ἀγγεῖα, διακρίνει καὶ ἓνα κατώτερο μὲ κορινθιακὰ, πρωτοκορινθιακὰ καὶ πρωτοαττικὰ ἀγγεῖα⁷. Δείγματα πρωτοκορινθιακὰ καὶ πρωτοαττικὰ δὲν περιέχονται στὸν διασωθέντα κατάλογο τῶν ἀγγείων τῆς πυρᾶς Β, ἀλλὰ οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ βρεθῇκαν σὲ μία πυρὰ ποὺ ἀρχίζει, ὅπως οἱ ἴδιοι οἱ ἀνασκαφεῖς ὑποστήριξαν, γύρω στὸ 600 π.Χ. Τὸ κατώτερο στρῶμα τῆς πυρᾶς Β, τὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὁ Κουρουνιώτης, ἀντιστοιχεῖ ἀναμφίβολα στὰ κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ στρώματα τῆς ἐπίχω-

6. Βλ. παραπάνω, κεφ. II, σ. 48-49 (πυρὰ Β).

7. Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 13, 1930-31, 27, καὶ ΑΙΑ 37, 1933, 281. Kuruniotis, Heiligtum, 71. Βλ. καὶ Mylonas, Eleusis, 66-67, ὅπου ὁ κλιμακωτὸς τοίχος χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. μὲ βάση τὰ πρωτοκορινθιακὰ ὄστρακα ποὺ βρέθηκαν στὸ κατώτερο στρῶμα τῆς πυρᾶς Β.

σης τῶν θεμελίων τοῦ κλιμακωτοῦ τοῖχου, στὰ ὁποῖα βρέθηκαν πράγματι τέτοια ὄστρακα, μαζί με ἄλλα εὐρήματα —πτηνόμορφα εἰδῶλια, πινακίδια— ποὺ ἀνήκουν στὴν πυρὰ Α⁸.

Τὴ διάρκεια τῆς πυρᾶς Β ἀπὸ τὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου ὡς τὸ α' τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. μαρτυροῦν τὰ πολυάριθμα εὐρήματα, ἀγγεῖα, λύχνοι, πίνακες, εἰδῶλια καὶ μετάλλινα ἀντικείμενα. Ὡστόσο, λίγα καμένα εἰδῶλια, ὄρθια καὶ καθιστὰ τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ (Β203-204, Β213-214), ποὺ πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν πυρὰ Β —ἀφοῦ κανένα σύγχρονο εἰδῶλιο δὲν ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τῶν εὐρημάτων τῆς πυρᾶς Γ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου— συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς λειτουργίας τῆς πυρᾶς Β καὶ στὸ β' τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μὲ τὰ ὕστερα αὐτὰ εὐρήματα τῆς πυρᾶς Β συμφωνεῖ καὶ ἡ ἀνασκαφικὴ εἰκόνα τοῦ χώρου τῆς νότιας ἐξωτερικῆς, ἐντὸς τῶν τειχῶν, αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου. Κατὰ τὸν Κουρουνιώτη⁹ ὁ χώρος αὐτὸς, ὡς τὴν ἀρχὴ περίπου τῆς κοίτης ὁδοῦ στὴ Ν πλευρά, δὲν ἐπιχώστηκε οὔτε στὰ χρόνια τοῦ Κίμωνος, ὡς τὰ μέσα περίπου τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἐποχὴ ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἀποτελεῖ τὸ *terminus ante quem* γιὰ τὴν πυρὰ Β. Τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ πυρὰ ἀσφαλῶς θὰ ὑπολειπομένη, ἂν λάβει κανεὶς ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ χώρος τοῦ Τελεστηρίου εἶχε μετατραπῇ σὲ ἓνα μεγάλο ἐργοτάξιο μετὰ τὴ θεμελίωση τοῦ νέου κιμώνειου Τελεστηρίου καὶ μετὰ τὰ ἔργα ἐπέκτασης τῆς νέας αὐλῆς. Ἔτσι δικαιολογεῖται καὶ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς καμένων ἀφιερωμάτων ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Ἡ χρονολόγηση, τέλος, τῆς πυρᾶς Γ γίνεται μόνο μετὰ βάση τὰ εὐρήματα, γιατί δὲν ὑπάρχουν σαφῆ ἀνασκαφικὰ δεδομένα. Τὰ εὐρήματα, κυρίως ἀγγεῖα, πίνακες καὶ εἰδῶλια, ἀλλὰ καὶ λίγα μετάλλινα ἀντικείμενα, χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου ὡς τὸ α' τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Τὰ πρῶτα κεραμικὰ εὐρήματα τῆς πυρᾶς Γ, ποὺ εἶναι πολὺ λίγα (Γ6, Γ11, Γ16, Γ22), ἀνήκουν στὰ μέσα ὡς τὸ τέλος τοῦ β' τετάρτου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. καὶ δείχνουν ὅτι ἡ πυρὰ Γ θὰ πρέπει νὰ χρονολογεῖται λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὴν πυρὰ Β. Μὲ τὴ διαπίστωση αὐτὴ συμφωνεῖ καὶ ἡ γενικὴ ἀνασκαφικὴ εἰκόνα ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸν χώρο τῆς πυρᾶς Γ. Σύμφωνα μετὰ αὐτή, ὁ βόρειος πολυγωνικὸς τοῖχος τοῦ ἀρχαϊκοῦ περιβόλου τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, μπροστὰ ἀπὸ τὸν ὁποῖο βρέθηκε ἡ πυρὰ Γ, ἀνήκει στὴν ὕστερότερη τριγωνικὴ προέκταση τοῦ ἀρχαϊκοῦ περιβόλου, ἐνῶ ὁ νότιος κλιμακωτὸς τοῖχος, μπροστὰ ἀπὸ τὸν ὁποῖο βρέθηκε ἡ πυρὰ Β, στὴν κατὰ λίγα χρόνια προγενέστερη φάση τοῦ ἴδιου περιβόλου¹⁰. Ὡστόσο, ἡ πυρὰ Γ πρέπει νὰ σταμάτησε νὰ λειτουργεῖ ἐνωρίτερα ἀπὸ τὴν πυρὰ Β, ἀφοῦ ὁ χώρος τῆς βόρειας αὐλῆς ὅπου βρέθηκε, ἐπιχώστηκε, σύμφωνα μετὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς, περὶ τὸ 480-460 π.Χ., ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ θεωρεῖται τὸ *terminus ante quem* γιὰ τὴν πυρὰ Γ. Ἄν δεχθοῦμε τὴ θεωρίαν τοῦ Shear ὅτι ὁ πεισιστράτειος ναὸς κατεδαφίστηκε στὴ δεκαετία 490-480 π.Χ., τότε τὴν ἴδια ἐποχὴ θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ καὶ ἡ ἐπίχωση τῆς πυρᾶς Γ. Τὰ εὐρήματα πάντως σταματοῦν γύρω στὸ 480-470 π.Χ.

8. Βλ. παραπάνω, σημ. 3.

9. Βλ. παραπάνω, κεφ. Ι, σ. 35 σημ. 65.

10. Βλ. παραπάνω, κεφ. Ι, σ. 29 σημ. 30.

VI. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΣΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΥΡΕΣ ΤΟΥ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟΥ

Πῶς οὖν χρηστὸν ἐστὶ ταῖς σκυθρωπαῖς καὶ ἀγελάστοις καὶ πενθίμοις θυσίαις;

(Πλούτ. *Ἡθ.*, 378 D)

Η λατρεία τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης εἶναι ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες καὶ σημαντικότερες μυστηριακὲς λατρεῖες στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Ἀναπτύχθηκε στὴν Ἐλευσίνα ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ ἤδη χρόνια ὡς τοπικὴ, ἀγροτικὴ ἀρχικά, λατρεία καὶ ἀργότερα ἔγινε ἐπίσημη λατρεία τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους. Τελικά, πῆρε πανελλήνιο καί, ἐπὶ ρωμαιοκρατίας, παγκόσμιο χαρακτῆρα καὶ ἐπέζησε ὡς τὸν 5ο μ.Χ. αἰ.¹

Παρὰ τὴ σημασία καὶ τὴ διάδοση τῆς ἐλευσινιακῆς λατρείας, ἄγνωστες ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν οἱ μυστικὲς τελετὲς τῆς, τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια. Καὶ τοῦτο, γιατί ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου ἦταν ἡ τιμωρία γιὰ τοὺς μύστες ἂν φανέρωναν στοὺς ἀμύητους τὰ μυστικὰ τῆς λατρείας, ποὺ εἶχαν συμβολικὴ καὶ ἀλληγορικὴ σημασία². Στὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ στὶς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς Ἐλευσίνος ἔχουν διασωθεῖ πληροφορίες μόνο γιὰ τὸ τυπικὸ τῆς λατρείας, τὴν ἐπίσημη δηλαδὴ πομπή, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς βωμούς, τὶς θυσίες, τὰ κτίρια καὶ τὶς ἐπισκευές, καθὼς καὶ γιὰ τὴ διαχείριση τοῦ ἱεροῦ. Μερικὰ μάλιστα ἀπὸ τὰ θέματα αὐτὰ ἀπεικονίζονται στὴν ἀγγειογραφία καὶ σὲ λίγα ἀνάγλυφα, προφανῶς γιατί δὲν ἀποκάλυπταν μυστικὰ τῆς λατρείας.

Ἀρχαιότατη πηγὴ γιὰ τὴν ἐλευσινιακὴ λατρεία, χωρὶς βέβαια νὰ ἀποκαλύπτει τὶς μυστικὲς τελετὲς, θεωρεῖται ὁ Ὅμηρικὸς Ὕμνος εἰς Δήμητρα, ποίημα τοῦ τέλους τοῦ 7ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀρπαγὴ τῆς Κόρης ἀπὸ τὸν Πλούτωνα καὶ στὰ πάθη τῆς Δήμητρος ὥσπου νὰ τὴ βρεῖ³. Στὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει ὁ Ὕμνος στηρίχθηκαν κυρίως οἱ μελετητὲς τῆς ἐλευσινιακῆς τοπογραφίας καὶ λατρείας⁴. Οἱ πληροφορίες τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων γιὰ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια θεωροῦνται γενικὰ ἀναξιόπιστες καὶ λόγῳ φανατισμοῦ, ἀλλὰ καὶ γιατί συχνὰ εἶναι νοθευμένες μὲ στοιχεῖα ἀπὸ ἄλλες μυστηριακὲς λατρεῖες⁵. Ὡστόσο, ὀρισμένοι ἐρευνητὲς⁶ ἐπιχείρησαν, μετὰ ἀπὸ κριτικὴ μελέτη ὅλων

1. Γιὰ τὴ συνεχῆ λατρεία στὸ ἱερό, βλ. Mylonas, *Eleusis*, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Γιὰ ἀντίθετες γνώμες σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς λατρείας στὸ ἱερό, βλ. κεφ. I, σ. 24 σημ. 5.

2. Γιὰ τὴν ἀπαγόρευση ἀποκάλυψης τῶν Μυστηρίων, βλ. Mylonas, *Eleusis*, 224-229.

3. Γιὰ τὴ χρονολογία τοῦ Ὅμηρικοῦ Ὕμνου εἰς Δήμητρα, βλ. Richardson, *Hymn*, 5-12 (ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία).

4. Τελευταῖα ὁ Clinton (*Hymn*, 43-49) ἀμφισβήτησε τὴν ἐγκυρότητα τῶν πληροφοριῶν τοῦ Ὕμνου, γιατί τὸν ἀπέδωσε σὲ Μικρασιάτη ποιητὴ, ποὺ δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ γνωρίζει μὲ ἀκρίβεια τὰ θέματα τῆς τοπογραφίας καὶ λατρείας τοῦ ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ. Συνέδεσε ἐπίσης τὸν Ὕμνο μὲ τὴν ἐορτὴ τῶν Θεσμοφοριῶν καὶ ὄχι μὲ τὰ Μυστήρια, βλ. Clinton, *Iconography*, 14-15 καὶ 96-99.

5. G. Mylonas, *Early Christian Fathers on the Eleusinian Mysteries* (1959). Βλ. καὶ Mylonas, *Eleusis*, 287-316, μὲ βιβλιογραφία.

6. Ἀναφέρουμε, μὲ χρονολογικὴ σειρὰ, μερικὲς μόνον ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες μελέτες γιὰ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια: Rubensohn, *Mysterienheiligtümer*. Pringsheim, *Beiträge*. Farnell, *Cults*, III, 126-198. Foucart, *Mystères*. Rohde, *Psyche* I, 278-300. O. Kern, *Die griechischen Mysterien in der klassischen Zeit* (1927). P. Roussel, *L'initiation préalable et le symbole éleusinien*, *BCH* 54, 1930, 51-74. Nilsson, *GGR* I³, 653-678. A. Delatte, *Le cycéon, breuvage rituel des mystères d'Eleusis*, *Bull. de l'Acad. Royale de Belgique*, 5e sér., 40,

τῶν διασωθέντων στοιχείων, νὰ διατυπώσουν διάφορες θεωρίες γιὰ τὶς μυστηριακὲς τελετὲς τῆς Ἐλευσίνος, ποὺ φυσικὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν.

Οἱ ἀνασκαφές, παρ' ὅλον ὅτι τεκμηρίωσαν τὴ συνεχῆ οἰκοδομικὴ ἱστορία τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὸ 1500 π.Χ. περίπου ὡς τὸν 5ο μ.Χ. αἰ., δὲν βοήθησαν στὴ διαλεύκανση τῆς μυστηριακῆς λατρείας⁷. Ἡ ἀποκάλυψη τῶν πυρῶν τοῦ Τελεστηρίου ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ἀνασκαφικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν τέλεση λατρείας στὸ ἐλευσινιακὸ ἱερὸ μὲτὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., γι' αὐτὸ καὶ ἔχει τόση σημασία ἡ ἐρμηνεία τους.

Τμῆμα μόνον τῶν πυρῶν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ. Ἡ ἔκταση θὰ πρέπει νὰ ἦταν μεγαλύτερη καὶ λείψανά τους πιθανὸν νὰ βρίσκονται θαμμένα κάτω ἀπὸ τὴ Φιλώνειο Στοά. Στὸν χῶρο τῶν πυρῶν δὲν βρέθηκε κανένα κτίσμα ἢ ὄρυγμα ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ταυτιστεῖ μὲ βωμό. Οἱ προσφορὲς ἦταν πολυάριθμες, κοινὰ συνήθως ἀγγεῖα, μέτριου ἢ μικροῦ μεγέθους, πίνακες καὶ εἰδώλια, καθὼς καὶ μερικὰ κοσμήματα καὶ μέταλλα ἀντικείμενα. Τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ ὅλες τὶς πυρὲς ἀπαντῶνται οἱ ἴδιοι τύποι εὐρημάτων μᾶς πείθει ὅτι εἶχαν τὸν ἴδιο λατρευτικὸ χαρακτήρα. Γιὰ τὶς πυρὲς Α καὶ Β αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι διαδέχονται χρονικὰ ἢ μία τὴν ἄλλη στὴν ἴδια θέση, ἔξω ἀπὸ τὴ νότια εἴσοδο τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου. Ἡ πυρὰ Γ εἶναι σύγχρονη σχεδὸν μὲ τὴν πυρὰ Β, ἀλλὰ βρίσκεται σὲ διαμετρικὰ ἀντίθετη πρὸς αὐτὴ θέση, ἔξω δηλαδὴ ἀπὸ τὴ βόρεια εἴσοδο τῆς ἴδιας αὐλῆς.

Τὰ σημάδια φωτιάς στὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, μπροστὰ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀποκαλύφθηκαν οἱ πυρὲς, ἀποδεικνύουν ὅτι βρέθηκαν *in situ* καὶ ὅτι, συνεπῶς, δὲν ἦταν ἀπορρίμματα ἀπὸ κάποιο βωμὸ τῆς αὐλῆς, ὅπως εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Noack γιὰ τὴν πυρὰ Α. Δὲν εἶναι δυνατόν ἐπίσης νὰ προέρχονται οἱ προσφορὲς ἀπὸ κάποιο καθαρισμὸ τοῦ ἱεροῦ, γιατί στὴν περίπτωσιν αὐτὴ θὰ εἶχε ληφθεῖ κάποια πρόνοια, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα ἱερά, νὰ παραχωθοῦν σὲ βόθρους (*favissae*) γιὰ νὰ μὴ ρυπαίνονται τὸν χῶρο τοῦ ἱεροῦ, τόσο κοντὰ μάλιστα στὶς εἰσόδους.

Τὴν παρουσίαν τῶν καμένων ἀντικειμένων στὸν χῶρο τῆς πυρᾶς Γ δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει οὔτε ἡ θεωρία τοῦ Φίλιου γιὰ ἀπόρριψη τῆς σκευῆς τοῦ πυρποληθέντος ἀπὸ τοὺς Πέρσες πεισιστράτειο Τελεστηρίου. Καὶ τοῦτο, ὅχι μόνο γιὰ τοὺς λόγους ποὺ προαναφέραμε, ἀλλὰ καὶ γιατί, σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία ἐρμηνεία τοῦ Shear, τὸ πεισιστράτειο Τελεστήριο εἶχε κατεδαφιστεῖ τὴν ἐποχὴ τῆς περσικῆς ἐπιδρομῆς καί, συνεπῶς, ἡ σκευὴ του εἶχε ἤδη ἀπομακρυνθεῖ⁸.

Τέλος, δὲν εὐσταθεῖ ἡ ὑπόθεσις ὅτι οἱ πυρὲς πιθανὸν νὰ ἦταν κατάλοιπα ἀπὸ ἱερὰ δειπνά⁹ μετὰ ἀπὸ θυσίες, ἢ λείψανα ἀπὸ πρόχειρες ἐστίες γιὰ παρασκευὴ φαγητοῦ κατὰ τὴν παραμονὴ τῶν πιστῶν στὸ ἱερὸ γιὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Μυστηρίων. Καὶ τοῦτο, γιατί

1954, 690-752. Deubner, *Feste*, 69-93. Mylonas, *Eleusis*, 224-287. K. Kerényi, *Die Mysterien von Eleusis* (1962). Τοῦ ἰδίου, *Eleusis*. Λαμπρινουδάκης, *Μηροτραφίς*, 124-144. Burkert, *Homo Necans*, 274-327. Τοῦ ἰδίου, *GR*, 426-432. Richardson, *Hymn*. Clinton, *Iconography*.

7. Θὰ πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι ἡ ἀνασκαφικὴ μαρτυρία μόνον τὰ «μυστηριακά» στοιχεῖα τῆς λατρείας μπορεῖ νὰ διαφωτίσει, δηλαδὴ τὶς τελετὲς ἢ τὸν μῦθο, καὶ ὅχι τὰ «μυστηριοσοφικά», τὴ φιλοσοφία δηλαδὴ τῆς λατρείας γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ἀθανασία της. Βλ. Bianchi, *Greek Mysteries*, 7.

8. Βλ. παραπάνω, κεφ. I, σ. 34 σημ. 57.

9. Γιὰ κατάλοιπα ἱερῶν δειπνῶν, βλ. B. Bergquist, *The Archaeology of Sacrifice: Minoan-Mycenaean versus Greek*, *ActaAth-4*^o 38, 1988, 21-34. Βλ. καὶ τὴ μελέτη τῆς U. Kron, *Kultmahle im Heraion von Samos archaischer Zeit*, *ActaAth-4*^o, ὅπ., 135-148.

οὔτε ὑπολείμματα τροφῶν ἔχουν βρεθεῖ, οὔτε μιὰ τέτοια χρήση θὰ δικαιολογοῦσε τὸ πλῆθος τῶν ἀντικειμένων, κυρίως τὰ πολλὰ εἰδώλια, ποὺ συσσωρεύθηκαν καὶ κάηκαν στὶς πυρὲς. Ἐπὶ πλεόν, θὰ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ τονιστεῖ ὅτι οἱ πυρὲς βρέθηκαν μέσα στὸν περίβολο τοῦ ἱεροῦ. Ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ Ἑκατόμπεδον τῆς Ἀκρόπολης τῶν Ἀθηνῶν¹⁰ ἀναφέρει ρητὰ ὅτι ὁ χώρος τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀκρόπολης ἔπρεπε νὰ εἶναι καθαρὸς καὶ νὰ μὴ ρυπαίνεται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς, κάτι ποὺ ἀσφαλῶς θὰ ἴσχυε καὶ στὰ ἄλλα μεγάλα ἱερά.

Τὴ συσσώρευση στάχτης καὶ καμένων ἀντικειμένων στὶς πυρὲς Α, Β καὶ Γ θὰ μπορούσαμε νὰ ἐρμηνεύσουμε μὲ βάση τὴ διάταξη τοῦ παλαιοῦ ἱεροῦ νόμου ποὺ ἀπαγόρευε τὴν «ἐκφορά», δηλαδὴ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς τέφρας καὶ τῶν ὑπολειμμάτων ζώων, καθὼς καὶ ἄλλων προσφορῶν ἀπὸ θυσίες ἢ ἄλλες ἱεροτελεστίες¹¹. Τὰ λείψανα αὐτὰ ἐθεωροῦντο ἱερά καὶ γι' αὐτὸ ἢ τὰ ἄφηναν ἐπὶ τόπου, ἢ τὰ ἔθαβαν σὲ λάκκους κοντὰ στὸν βωμό, ἢ τὰ φύλαγαν μέσα σὲ ἀγγεῖα¹².

ΒΩΜΟΙ

Ἄγνωστη παραμένει ἡ τελετουργία μὲ τὴν ὁποία θὰ μπορούσαν νὰ συνδέονται οἱ πυρὲς καὶ οἱ πολυάριθμες καμένες προσφορές. Ἡ ὑπαρξη βωμοῦ, ποὺ θὰ δικαιολογοῦσε ἀνάλογα ἀνασκαφικὰ εὐρήματα (τεφροχώματα, καμένα ἀντικείμενα), εἶναι ἡ πρώτη πιθανὴ ὑπόθεση γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν πυρῶν. Τὸ θέμα παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιατί ὡς σήμερα δὲν ἔχουν βρεθεῖ ἴχνη μέσα στὸ ἱερὸ ποὺ νὰ μπορούν νὰ ἀποδοθοῦν μὲ βεβαιότητα στὸν βωμὸ ἢ τοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν.

Πρῶτος ὁ Σκιᾶς¹³ εἶχε θεωρήσει ὡς λείψανα βωμοῦ τὰ κατάλοιπα μιᾶς ὀρθογώνιας κατασκευῆς στὴν αὐλὴ μπροστὰ ἀπὸ τὴ νοτιοδυτικὴ πύλη τοῦ Τελεστηρίου, τὰ ὁποῖα εἶχε χρονολογήσει στοὺς «καλοὺς κλασσικοὺς χρόνους». Ἀργότερα, μὲ τὶς ἀνασκαφές τοῦ Κουρουνιώτη, ἀποδείχθηκε ὅτι ὁ βωμὸς αὐτὸς χρονολογεῖται στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια, ὅπως καὶ τὰ λαξευτὰ σκαλοπάτια στὰ Δ, ὅπου, κατὰ τὸν Μυλωνᾶ¹⁴, γινόταν κάποια

10. Γιὰ τὴν ἐπιγραφή τοῦ Ἑκατομπέδου, βλ. *IG I³*, 4 (στ. 4-6 καὶ 11). Βλ. καὶ Γ. Παπαβασιλείου, *AE* 1911, 84, ὅπου συμπληρωμένη ἡ ἐπιγραφή (στ. 4-6): «τοῖς θύουσι τὰ ἱερά οἱ ἔ[στ' ἄ]ν[ι]ε[ρ]οργόντ[ι] πυρὶ μὲ] ῥιστά- ναι χύτρην μεδ[ε] κρέα ὀπτ[ῖ]αν μεδ[ε] [Φοῖνον ἐσφ[ε]ρ[ε]ν] μεδ[ε] τὸ πῦρ ἀνάπτειν» καὶ (στ. 11): «μεδ' ὄνθον ἐγβλύειν».

11. Περί «οὐκ ἐκφορᾶς» ἢ «οὐκ ἀποφορᾶς» ἢ «οὐ φορᾶς» σὲ θυσίες καὶ παρόμοιες ἱερουργίες, βλ. γενικά Nilsson, *GGR I³*, 79, 88, 143, 338. Βλ. καὶ Stengel, *Kultusaltertümer*, 116. R. Herzog, *Heilige Gesetze von Kos* (1928), Nr. 6, ἐπιγραφές 1 καὶ 2. G. Daux, *BCH* 87, 1963, 628-31. S. Dow, *BCH* 92, 1968, 183. Τὸ ἴδιο ἴσχυε γιὰ ὀρισμένες θυσίες στὴν ἐστία, βλ. Ἡσύχ., λ. ἐστία: «ἐστία θυόμεναι ἥσάν τινες θυσαίαι, ἀφ' ὧν οὐχ οἷόν τε ἦν μεταδοῦναι ἢ ἐξενεγκεῖν».

12. Γιὰ τὴ φύλαξη στάχτης σὲ ἀγγεῖα ἢ λάκκους, βλ. γενικά, Yavis, *Greek Altars*, 122 (ἀρ. 13), 169 (ἀρ. 63), 221 (ἀρ. 30, 32) γιὰ στάχτη σὲ ἀγγεῖα, καθὼς καὶ 66 (ἀρ. 6), 79, 221 (ἀρ. 29, 31) γιὰ στάχτη σὲ λάκκους. Βλ. καὶ *ASAtene* 45, 1983, 334, εἰκ. 11 (Ἱερά Οἰκία Ἐλευσίνος). Ἡ φύλαξη ἱερῆς στάχτης σὲ βόθρους ἢ πύλους εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, βλ. H. Bulle, *Orchomenos I* (1907), 25, 34. K. Ρωμαῖος, *ΑΔ* 1, 1915, 229, 251, 275, καὶ *ΑΔ* 10, 1926, 31 (Θέρμος). Βλ. ἐπίσης Yavis, ὅ.π., 37 (ἀρ. 17).

13. Α. Σκιᾶς, *ΠΑΕ* 1895, 164.

14. Mylonas, *Eleusis*, 137. Γιὰ τὴν ἐορτὴ «Βαλλητύς», βλ. Mylonas, ὅ.π., 139-140.

έορτή, ίσως ή Βαλλητύς. Τελευταία ό Clinton¹⁵ διατύπωσε τή γνώμη ότi ό λεγόμενος βωμός τοῦ Σκιᾶ ἀποτελοῦσε τή βάση κάποιου μνημειώδους ἀναθήματος. Ὁ Κουρουνιώτης¹⁶ εἶχε ὑποστηρίξει τήν ὑπαρξη μεγάλου κτιστοῦ βωμοῦ στήν αὐλή τοῦ πρώιμου ἀρχαϊκοῦ Τελεστηρίου βασιζόμενος στοὺς πωρόλιθους —ένας ἀπό αὐτοὺς ἐνεπίγραφος— ποὺ εἶχε βρεῖ ἐκεῖ.

Λείψανα βωμῶν βρέθηκαν καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό. Μεγαλοπρεπὲς κτιστὸς βωμός (ἐσχάρα), μέσα σὲ περίβολο, ἀποκαλύφθηκε στὴ ρωμαϊκὴ αὐλή, μπροστὰ ἀπὸ τὰ Μεγάλα Προπύλαια. Κάτω ἀπὸ αὐτὸν ἐντοπίστηκαν ἐπίσης λείψανα πολυγωνικοῦ τοίχου, ποὺ ἀποδόθηκαν ἀπὸ τὸν Μυλωνᾶ¹⁷ σὲ προγενέστερο βωμὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Τελευταία ό Clinton¹⁸ ἐπισήμανε τήν ὑπαρξη στήν αὐλὴ αὐτὴ καὶ ἄλλων μικρῶν βωμῶν, καθὼς καὶ ἐνὸς βωμοῦ τῶν Πανελλήνων τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. Ὑνας ἀκόμη μικρὸς τετράγωνος καὶ μονολιθικὸς βωμός, ὁ Z13, ἀποκαλύφθηκε σὲ ἐσοχή, στήν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ ΝΑ λίθινου σκέλους τοῦ πεισιστράτειου τείχους, ποὺ εἶχε ξανακτιστεῖ μετὰ τὰ Περσικά (ψευδοῖσόδομος τοίχος). Κατὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς¹⁹, ὁ βωμός αὐτὸς θὰ ὑπῆρχε στήν ἴδια θέσιν ἀπὸ τὸν 7ο π.Χ. αἰ. καὶ θὰ ἦταν τὸ κέντρο ἱεροτελεστιῶν ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πύλη τοῦ πρώιμου ἀρχαϊκοῦ τείχους. Ὅταν ἀργότερα κτίστηκε ἐδῶ τὸ πεισιστράτειο τείχος καὶ κλείστηκε ἡ ἀνατολικὴ πύλη, ὁ βωμός διατηρήθηκε ἀπὸ σεβασμὸ σὲ ἐσοχὴ τοῦ τείχους, ἐνῶ οἱ ἱεροτελεστίες μεταφέρθηκαν, κατὰ τὸν Μυλωνᾶ²⁰, στὴ βόρεια αὐλή, ἔξω ἀπὸ τὸ τείχος καὶ γύρω ἀπὸ νέο βωμό, ποὺ κτίστηκε στὴ θέσιν τῆς μεταγενέστερης ρωμαϊκῆς ἐσχάρας.

Ἄν, τέλος, δεχθοῦμε τὴν ὑπόθεση ὅτι κοντὰ στὶς πυρὲς ὑπῆρχαν βωμοί, τότε οἱ βωμοὶ αὐτοί, ἂν καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου, θὰ βρίσκονταν μέσα στὸν χώρο τοῦ ἱεροῦ, ἐντὸς τῶν τειχῶν του. Ποιὰ ὅμως ἀπὸ τίς προτεινόμενες θέσεις, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ τίς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες καὶ μὲ βάση τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα, ἡ θέσιν τοῦ ἢ τῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν;

Οἱ φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες δὲν διευκρινίζουν οὔτε τὸν ἀριθμὸ οὔτε τὴ θέσιν τῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν στὸ ἱερό. Ὁ Ὅμηρικὸς Ὕμνος εἰς Δῆμτρα²¹ ἀναφέρει ἓνα βωμό, ὁ Ἡσύχιος²² θεωρεῖ τίς δύο θεές «ὁμόβωμους» ἢ «ὁμόβωμίους», ἐνῶ στὸν λόγο τοῦ Δημοσθένους *Κατὰ Νεαίρας*²³ μνημονεύεται «ἐσχάρα ἐν τῇ αὐλῇ Ἑλευσῖνι».

15. Clinton, *Sacrifice*, 72 σημ. 39, ὅπου ἀναφέρει: "They (the blocks) are more likely, in my view, the base of a monumental dedication".

16. Kuruniotis, *Heiligtum*, 68. Καὶ ὁ Φῖλιος ἀναφέρει τὴν ἀνέγερσιν δύο ἐπιχρισμένων πωρολίθων στὸν χώρον ἀνάμεσα στοὺς ρωμαϊκοὺς κίονες III⁺ καὶ III⁻, σὲ βάθος 1,50 μ. Βλ. ἐκθεσὶ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1885 (8/5/85), Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀρ. πρωτ. 336, 23 Δεκεμβρίου 1885.

17. Mylonas, *Eleusis*, 169-170. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. I, σ. 33 σημ. 50.

18. Clinton, *Sacrifice*, 72 σημ. 37 καὶ 38.

19. Γιὰ τὸν βωμὸ Z13, βλ. παραπάνω, κεφ. I, σ. 30, 32, 35, 37 καὶ σημ. 47.

20. Mylonas, *Eleusis*, 73, 104. Βλ. καὶ παραπάνω, κεφ. I, σ. 30 σημ. 40.

21. Ὅμηρικὸς Ὕμνος εἰς Δῆμτρα, στ. 270: «Ἄλλ' ἄγε μοι νηὸν τε μέγαν καὶ βωμὸν ὑπ' αὐτῷ».

22. Ἡσύχ., λ. ὁμόβωμοι: «ὁμόβωμοι θεοὶ ἐν Ἑλευσῖνι Δῆμτρος καὶ Κόρης εἰσίν».

23. Δημ., *Κατὰ Νεαίρας*, 116: «καὶ ἄλλα τε κατηγορήθη αὐτοῦ, καὶ ὅτι Σινώπῃ τῇ ἑταίρᾳ Ἀλώοις ἐπὶ τῆς ἐσχάρας ἐν τῇ αὐλῇ Ἑλευσῖνι προσαγοῦσθ ἱερεῖον θύσειεν».

Ἀντίθετα, στὶς Ἰκέτιδες τοῦ Εὐριπίδη²⁴ καὶ στὶς ἐπιγραφές²⁵ οἱ βωμοὶ εἶναι πάντοτε δύο καὶ θυσίες προσφέρονται ξεχωριστὰ σὲ κάθε μία θεά. Πρέπει μάλιστα νὰ βρισκόνταν κοντὰ οἱ δύο βωμοί, τουλάχιστον στοὺς κλασικοὺς χρόνους, γιατί στὴν ἐπιγραφή τοῦ Κοροΐβου, τοῦ γ' τετάρτου τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἐπιστάτες τοῦ ἱεροῦ ὀρκίζονταν στὸν χώρο μεταξὺ τῶν δύο βωμῶν, ὅταν ἀναλάμβαναν τὴν ἐξουσία²⁶. Ὁ ἀρμόδιος γιὰ τὴ θυσία ἱερέας ἀναφέρεται ὡς «ἐπὶ βωμῶ» ἢ «ἐπὶ βωμοῦ», ἀλλὰ καὶ «ἐπὶ βωμῶν», ἀναφορὲς ποὺ δὲν βοηθοῦν στὸν καθορισμὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν²⁷.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ θέσι τῶν βωμῶν αὐτῶν, ὁ Ὀμηρικὸς Ὕμνος (στ. 270) ἀναφέρει «νὸν μέγαν καὶ βωμὸν ὑπ' αὐτῷ». Τό «ὑπ' αὐτῷ» εἶναι δυνατόν νὰ σημαίνει ὅτι ὁ βωμὸς βρισκόταν σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τὸν ναὸ ἢ ἀκόμη, ὅπως σχολιάζει ὁ Φίλιος²⁸, ὅτι ὁ βωμὸς ἦταν χαμηλότερο κτίσμα ἀπὸ τὸν ναὸ ἢ ὅτι ὑπῆρχε σχέση ἐξάρτησης ἢ γειτνίασης μεταξὺ ναοῦ-βωμοῦ. Γιὰ νὰ ἀξιολογηθεῖ ὁμως αὐτὴ ἡ μαρτυρία, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ διευκρινιστεῖ σὲ ποῖο ναὸ ἀναφέρεται ὁ Ὕμνος. Ὁ Μυλωνᾶς²⁹, ἂν καὶ χρονολογεῖ τὸν Ὕμνο γύρω στὸ 600 π.Χ., πιστεύει ὅτι ἀναφέρεται στὸν πρῶτο μυκηναϊκὸ ναὸ τῆς θεᾶς, δηλαδὴ στὸ Μέγαρο Β. Διαφορετικὲς εἶναι οἱ ἀπόψεις ἄλλων ἐρευνητῶν. Ὁ Lewis³⁰ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ὕμνος ἀναφέρεται στὸν ναὸ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ ὁ Richardson³¹, ποὺ χρονολογεῖ τὸν Ὕμνο μετὰ τὸ 675 π.Χ., τὸ ἀργότερο ὡς τὸ 550 π.Χ., θεωρεῖ πιθανὸν νὰ εἶχε ὁ ποιητὴς ὑπ' ὄψη του τὸ σολῶνιο Τελεστήριο. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι καὶ στὶς τρεῖς περιπτώσεις ὁ βωμὸς τῆς θεᾶς στὸν Ὀμηρικὸ Ὕμνο θὰ βρισκόταν μέσα στὸ ἱερό.

24. Εὐρ., Ἰκέτ., στ. 33: «μένω πρὸς ἀγναῖς ἐσχάrais δυοῖν θεαιν'», στ. 65: «δεξιπύρους θεῶν θυμέλας», στ. 290: «σεμναῖσι Διοῦς ἐσχάrais παρειμένῃ».

25. Δύο βωμοὶ καὶ ξεχωριστὲς θυσίες σὲ κάθε θεᾷ ἀναφέρονται στὶς ἐξῆς ἐπιγραφές: IG I³, 32 (ἐπιγραφή Κοροΐβου, 449/8 ἢ 448/7 ἢ 432/1 π.Χ.), στ. 17-18: «ὁμόσαντας μετασχὺ τοῖν βωμοῖν Ἐλευσῖνι». IG I³ 76 (ἐπιγραφή ἀπαρχῶν, 416/5 π.Χ.), στ. 37: «θύεν... τοῖν θεοῖν ἐκατέραι». IG II² 1672 (ἐπιγραφή λογοδοσίας ἐπιστατῶν, 329/8 π.Χ.), στ. 141: «καὶ τοῖς βωμοῖς τοῖν θεοῖν», στ. 223: «ἀρεστηρίαν θῆσαι ἐκατέραιν τοῖν θεοῖν», στ. 225: «ἐς θυσίαν ἐκατέραιν τοῖν θεοῖν», στ. 304: «ἀρεστηρίαν θῆσαι ἱερεῖον ἐκατέραι τοῖν θεοῖν». Βλ. καὶ Mylonas, *Hymn*, 47 καὶ σημ. 41. Τοῦ ἰδίου, *Eleusis*, 91 καὶ σημ. 30 (ὅπου βιβλιογραφία). Καὶ στὴν ἀγγειογραφία, ὅπως π.χ. στὸν ἀρχαῖκὸ στάμνο τοῦ Λούβρου G187, εἰκονίζονται δίδυμοι βωμοὶ μὲ τὴν Κόρη-δαδοῦχο ἀριστερὰ καὶ τὴν Δήμητρα νὰ σπένδει δεξιὰ, ἐνῶ ἀνάμεσά τους βρίσκεται ὁ Πλούτων. Βλ. Metzger, *Imagerie*, 18, ἀρ. 34, πίν. V, 1, καὶ Clinton, *Iconography*, 111 (ἀρ. 26).

26. IG I³ 32, στ. 17-18. Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 25. Τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ ὁ Κουρουνιώτης (*Ἐλευσινιακὰ Α'*, 183) εἶχε χρονολογήσει στὰ 446-400 π.Χ., ἀλλὰ οἱ Meritt καὶ Wade-Gery (*JHS* 83, 1963, 114) τὴν τοποθετοῦν στὰ 449/8 ἢ 448/7 π.Χ., ἐνῶ ὁ Παπαϊωάννου τελευταῖα (*Φίλια ἔπη εἰς Γ. Μυλωνᾶν*, 1989, Γ, 231-244) στὰ 432/1 π.Χ.

27. Clinton, *Sacred Officials*, 82 (ἱερεὺς ἐπὶ βωμῶ).

28. Δ. Φίλιος, Ἐλευσινιακὰ Μελετήματα, *J.I.A.N.* 7, 1904, 48. Μὲ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ τοῦ «ὑπ' αὐτῷ» συμφωνεῖ καὶ ἡ μετάφραση τοῦ χωρίου τοῦ Ὕμνου ἀπὸ τὸν Κουρουνιώτη (*ΑΔ* 15, 1933-35, 110) «νὰ μοῦ χτίσετε ἐσεῖς τὸν ναόν... καὶ νὰ βάλετε χαμηλὰ κοντὰ του τὸν βωμόν».

29. Mylonas, *Hymn*, 10 (χρονολογία Ὕμνου), 28 (Μέγαρο Β), 61 (βωμός). Τοῦ ἰδίου, *Eleusis*, 3 καὶ 41 (χρονολογία Ὕμνου), 33 (Μέγαρο Β). Ὁ Μυλωνᾶς (*Hymn*, 61) τοποθετεῖ τὸν βωμὸ στὴν πρὸ τοῦ Μεγάρου Β ἐξέδρα, ποὺ βρισκόταν 0.30 μ. πρὸ χαμηλὰ ἀπὸ τὸν ναὸ, ὥστε νὰ δικαιολογεῖται τό «ὑπ' αὐτῷ» τοῦ Ὀμητικοῦ Ὕμνου (στ. 270).

30. D. Lewis, *JHS* 83, 1963, 206-7 (βιβλιοκρισία: Mylonas, *Eleusis*).

31. Richardson, *Hymn*, 7, 329-330. Βλ. καὶ τὴ βιβλιοκρισία ἀπὸ τὸν W. Burkert, *Gnomon* 49, 1977, 442-443.

Οἱ ἐπιγραφές, ἀπὸ τὸν 5ο ἢ 6ο π.Χ. αἰ., τοποθετοῦν τοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν «ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἱεροῦ» ἢ «ἐν τῇ αὐλῇ Ἐλευσίνι» ἢ «ἐν τῇ ἱερᾷ αὐλῇ Ἐλευσίνι» ἢ «ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἱεροῦ»³². Ἀπὸ τὶς ἐπεξηγήσεις αὐτὲς δὲν εἶναι σαφὲς ἂν πρόκειται γιὰ τὴν αὐλὴν τοῦ Τελεστηρίου ἢ τοῦ ἱεροῦ γενικά, ἢ γιὰ τὴν ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερὸ αὐλή. Κατὰ τὸν Φίλιο³³, αὐλὴ ἦταν ὁ χώρος τοῦ ἱεροῦ περιβόλου, ὁ ἐλεύθερος ἀπὸ οἰκοδομῆς καὶ ἰδίως ὁ χώρος μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριον, ὅπου θὰ βρισκόνταν οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν καὶ οἱ ἀνδριάντες. Ἀντίθετα, ὁ Clinton³⁴ ὑποστήριξε ὅτι ἡ «ἐν Ἐλευσίνι αὐλή» ἢ «αὐλὴ τοῦ ἱεροῦ» εἶναι ἡ ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ βόρεια αὐλὴ καὶ πιστεύει ὅτι ἡ «ἐσχάρα ἐν τῇ αὐλῇ Ἐλευσίνι», ποὺ μνημονεύει ὁ Δημοσθένης (*Κατὰ Νεαίρας*, 116), βρισκόταν σ' αὐτή. Τὴν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ αὐλὴ ὑποδηλώνει, κατὰ τὸν Clinton³⁵, μόνον ὁ προσδιορισμὸς «ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἱεροῦ».

Ἀπὸ τὶς *Ἰκέτιδες* τοῦ Εὐριπίδη, ὅπου ἡ ὑπόθεση διαδραματίζεται γύρω ἀπὸ τοὺς δύο βωμοὺς τῶν θεαινῶν, συνάγονται ὁρισμένα στοιχεῖα ὡς πρὸς τὴ θέσιν τους στὸ ἱερὸ, ἀρκετὰ ἀσαφῆ ὅμως, γι' αὐτὸ καὶ ἐπιδέχονται διαφορετικὲς ἐρμηνεῖες. Πρὶν καταλήξουμε σὲ κάποιο συμπέρασμα γιὰ τὴ θέσιν τῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν καὶ τὴ σχέση τους μὲ τὶς πυρές, χρήσιμο εἶναι νὰ παραθέσουμε τὶς ἀπόψεις τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἄλλων μελετητῶν, οἱ ὁποῖοι δίνουν διαφορετικὲς ἐρμηνεῖες, ἂν καὶ στηρίχθηκαν στὰ ἴδια ἀνασκαφικά, φιλολογικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ δεδομένα.

Πρῶτος ὁ Φίλιος³⁶, μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ σωροῦ τῆς τέφρας καὶ τῶν καμένων ἀναθημάτων (πυρὰ Α), ἐξέφρασε τὴ γνώμη ὅτι πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε ἐκεῖ κάποιος βωμὸς, χωρὶς νὰ καθορίσει ἂν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν πρῶτο βωμὸ τῆς Δήμητρος, ποὺ στὸν *Ὑμνο* τοποθετεῖται «ὑπ' αὐτῷ» (δηλαδὴ τῷ νηῷ). Γιὰ τὴν ἐρμηνεία ὅμως τοῦ «ὑπ' αὐτῷ» εἶχε ἐπισημάνει τὴν ἔννοια τῆς συνάρτησης καὶ γειννίας τοῦ βωμοῦ μὲ τὸν ναό³⁷. Ἀργότερα, ὕστερα ἀπὸ ὠριμότερη σκέψη, ὑποστήριξε ὅτι ὁ βωμὸς τῶν θεαινῶν, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μεγάλος μὲ δύο ἐσχάρες, θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους ὡς τοὺς «κατόπιν χρόνους» στὴν αὐλὴ μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριον³⁸. Μὲ τὴν ἀποψη αὐτὴ συμφωνοῦσε ἀπόλυτα ὁ Κουρουνιώτης³⁹.

Τὴν τελευταία θεωρία τοῦ Φίλιου γιὰ τοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν ἀκολούθησαν ἐπίσης οἱ Noack⁴⁰ καὶ Rubensohn⁴¹, ἐνῶ οἱ Σβορῶνος καὶ Pringsheim διατύπωσαν ἄλλες

32. Clinton, *Sacred Officials*, 12 καὶ σημ. 9, ὅπου συγκεντρώνονται οἱ ἀναφορὲς τῆς αὐλῆς τοῦ ἱεροῦ στὶς ἐπιγραφές.

33. Δ. Φίλιος, *Ἐλευσινιακὰ Μελετήματα*, *J.I.A.N.* 7, 1904, 48. Συμφωνοῦν μὲ τὸν Φίλιο ὁ Noack καὶ ὅσοι ἐπιστήμονες τοποθετοῦν τοὺς βωμοὺς μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριον. Ὁ Meritt (*Hesperia* 14, 1945, 76) εἶχε ὑποστηρίξει ἐπίσης ὅτι ἡ αὐλὴ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἕνα μέρος τοῦ ἱεροῦ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ *IG II*² 847, στ. 54: «ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐν Ἐλευσίνι».

34. Clinton, *Sacred Officials*, 12.

35. Clinton, *Sacrifice*, 72 σημ. 32.

36. Δ. Φίλιος, *ΠΑΕ* 1884, 76.

37. Βλ. παραπάνω, σ. 149 σημ. 28.

38. Δ. Φίλιος, *J.I.A.N.* 7, 1904, 46 (διπλὸς βωμὸς), 48 (βωμὸς πρὸ τοῦ Τελεστηρίου). Τὸν βωμὸ αὐτὸ ταυτίζει μὲ τὴν «ἐσχάρα ἐν τῇ αὐλῇ Ἐλευσίνι» τοῦ Δημοσθένους (*Κατὰ Νεαίρας*, 116) καὶ μὲ τοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν στὶς *Ἰκέτιδες* τοῦ Εὐριπίδη (στ. 33).

39. Κ. Κουρουνιώτης - Ι. Τραυλός, *Τελεστήριον καὶ Ναὸς Δήμητρος*, *ΑΔ* 15, 1933-35, 109-114.

40. Noack, *Eleusis*, 84-85, καὶ *AA* 21, 1906, 267.

41. Rubensohn, *Mysterienheiligthümer*, 62-63. Ἀναφέρει (σ. 17) καὶ τὸ εὔρημα τοῦ Φίλιου (πυρὰ Α) ὡς λείψανα βωμοῦ.

ἀπόψεις, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴ θεωρία ὅτι οἱ ναοὶ τῶν θεαινῶν ἦταν διαφορετικὰ κτίρια ἀπὸ τὸ Τελεστήριο. Ὁ Σβορώνος⁴², μὲ βάση τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνουν ὁ Ὀμηρικὸς Ὕμνος εἰς Δήμητρα καὶ οἱ Ἰκέτιδες, τοποθέτησε τὸν βωμὸ τῆς Δήμητρος στὴ λαξευμένη δίπλα στὸ Πλουτώνειο ἐξέδρα, δηλαδὴ μπροστὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ὑποτιθέμενο ναὸ τῆς Δήμητρος στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου τῆς Παναγίτσας. Ὁ Pringsheim⁴³, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μεμονωμένους βωμοὺς μπροστὰ ἀπὸ τοὺς ὑποθετικούς ναοὺς τῶν θεαινῶν, δέχθηκε καὶ ἄλλο βωμό, κοινὸ καὶ γιὰ τὶς δύο θεές: κατὰ τοὺς προπαισιστράτειους μὲν χρόνους στὴ θέση τῆς πυρᾶς Α, ἀργότερα δὲ στὴν αὐλὴ μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριο.

Ὁ Κουρουνιώτης, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς πυρᾶς Β, ὑποστήριξε, ὅπως παλιότερα καὶ ὁ Φίλιος γιὰ τὴν πυρὰ Α, τὴν τέλεση ἔμπυρων θυσιῶν καὶ τὴν ὑπαρξὴ κάποιου βωμοῦ στὸ σημεῖο αὐτό⁴⁴. Συμφωνοῦσε ὅμως μὲ τὸν Φίλιο ὅτι οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν —πίστευε ὅτι ἦταν δύο— θὰ πρέπει νὰ βρίσκονταν μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριο⁴⁵. Γιὰ νὰ ἐνισχύσει μάλιστα τὴν ἄποψη αὐτή, ἐπικαλέστηκε, ὅπως παλιότερα οἱ Σβορώνος καὶ Φίλιος⁴⁶, τὸ χωρίο ἀπὸ τὶς Ἰκέτιδες τὸ σχετικὸ μὲ τοὺς βωμούς⁴⁷.

Τελευταῖα ὁ Sahin⁴⁸, στὸ βιβλίο του γιὰ τοὺς μνημειώδεις βωμούς, κατέταξε τὶς πυρᾶς Α καὶ Β στοὺς βωμοὺς τέφρας (Aschenaltäre). Ὁ Clinton⁴⁹ ἐπίσης, μὲ βάση τὴ θέση τῶν πυρῶν καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐσχάρας, διατύπωσε τὴ θεωρία ὅτι οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν βρίσκονταν πάντα ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου καὶ ἀπὸ τὸ ἱερό καὶ ὅτι, ἔτσι, ἦταν πρὸ προσιτοὶ στοὺς πιστοὺς. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐνισχύουν, κατὰ τὸν Clinton, ἡ «ἀρνητικὴ», ὅπως πιστεύει, ἀνασκαφικὴ μαρτυρία γιὰ βωμοὺς στὴν αὐλὴ μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριο, καθὼς καὶ ὀρισμένα χωρία ἀπὸ τὶς Ἰκέτιδες. Ἔτσι, κατὰ τὸν Clinton, οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν βρίσκονταν στὴ Ν πλευρά, ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου, ἀπὸ τὸ τέλος τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, ἀρχικὰ στὴ θέση τῆς πυρᾶς Α καὶ ἀργότερα, κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, στὴ θέση τῆς πυρᾶς Β. Παράλληλα ὑπῆρχε καὶ ἄλλος βωμός, ὁ Ζ13, ὅπως παρατηρεῖ, ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό, στὴ ΝΑ πλευρά. Στὸς κλασικοὺς χρόνους, οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ τὸ μοναδικό, κατὰ τὸν Clinton, βόρειο πρόπυλο τοῦ ἱεροῦ, τὸ παλαιὸ δηλαδὴ πεισιστράτειο, ἀνάμεσα περίπου στὰ μεταγενέστερα Μικρὰ καὶ Μεγάλὰ Προπύλαια. Ὅταν ἔγινε ἡ κιμώνεια ἐπέκταση, ποὺ ὁ Clinton τὴν τοποθετεῖ στὸν 3ο π.Χ. αἰ., οἱ βωμοὶ περικλείστηκαν μέσα στὸ ἱερό. Γι' αὐτό, ὅπως ὑποστηρίζει, στὶς ἐπιγραφὰς τῶν ἐφήβων τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. ἀναφέρεται ὅτι «καὶ αὐτοὶ ἐβουθύτησαν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἱεροῦ». Τέλος, καταλήγει ὅτι στὸν 2ο μ.Χ. αἰ., ὅταν τὰ Μεγάλὰ Προπύλαια ἔγιναν ἡ κύρια πύλη τοῦ ἱεροῦ, οἱ βωμοὶ μεταφέρθηκαν στὴ βόρεια αὐλή, ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό. Οἱ βωμοὶ αὐτοὶ πιστεύει ὅτι θὰ πρέπει νὰ ταυ-

42. Ν. Σβορώνος, Μνημεῖα τοῦ ἑλευσινιακοῦ μυστικοῦ κύκλου, *J.I.A.N.* 4, 1901, 351-352. Ἀναφέρει (σ. 348) καὶ ξεχωριστὸ ναὸ τῆς Κόρης.

43. Pringsheim, *Beiträge*, 106-107 (κοινὸς βωμός), 107 σημ. 5 (ξεχωριστοὶ ναοὶ θεαινῶν μὲ τοὺς βωμούς τους).

44. Κ. Κουρουνιώτης, *ΑΔ* 13, 1930-31, Παρ/μα, 26, καὶ *AJA* 37, 1933, 282. Kuruniotis, *Heiligtum*, 71. Κουρουνιώτης, *Θυιατήρια*, 205, 207.

45. Γιὰ τὴ θέση τῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριο συμφωνοῦν μὲ τὸν Κουρουνιώτη καὶ οἱ Τραυλὸς καὶ Μυλωνᾶς. Βλ. Κ. Κουρουνιώτης - Ι. Τραυλός, *Τελεστήριον καὶ Ναὸς Δήμητρος*, *ΑΔ* 15, 1933-35, 101-107. Mylonas, *Hymn*, 47. Τοῦ ἰδίου, *Eleusis*, 91.

46. Ν. Σβορώνος, *J.I.A.N.* 4, 1901, 353. Δ. Φίλιος, *J.I.A.N.* 7, 1904, 49-52.

47. Κ. Κουρουνιώτης - Ι. Τραυλός, *ΑΔ* 15, 1933-35, 102-103, 106-107.

48. Sahin, *Monumentaltäre*, 22-24.

49. Clinton, *Sacrifice*, 71-72. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 153 σημ. 58.

τιστοῦν ἢ μὲ τὰ λείψανα τῶν δύο βωμῶν μπροστὰ ἀπὸ τὸ Καλλίχορον φρέαρ καὶ τὸν ναὸ τῆς Προπυλαίας Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Ποσειδῶνος ἢ μὲ τὴ ρωμαϊκὴ ἐσχάρα καὶ τὸν ἕνα βωμὸ πρὸς Β τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἕνας ἄλλος μελετητής, ὁ Burkert⁵⁰, δέχθηκε τὴν ὑπαρξὴ βωμοῦ μέσα στὸ Τελεστήριο.

Ἡ θέσις τῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν τοῦ ἑλευσινιακοῦ ἱεροῦ, καθὼς καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν πυρῶν πιστεύουμε ὅτι εἶναι θέματα ἄμεσα συνδεδεμένα μὲ τὴ λατρεία. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν βρέθηκαν ἢ δὲν ἀποδόθηκαν σὲ βωμοὺς λείψανα στὸν χώρῳ τῆς αὐλῆς, μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριο, ἀποτελεῖ *argumentum ex silentio* καὶ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα. Οἱ συνεχεῖς οἰκοδομικὲς ἀλλαγὲς στὸν χώρῳ τοῦ Τελεστηρίου ἀλλὰ καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν βωμῶν ἀπὸ εὐτελῆ ὑλικά πιθανὸν νὰ εὐθύνονται γιὰ τὸ ὅτι δὲν βρέθηκαν λείψανα τῶν βωμῶν στὶς ἀνασκαφές.

Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ λογοδοσίας τῶν ἐπιστατῶν IG II² 1672, τοῦ 329/8 π.Χ., ἀναφέρει τὰ ἑξῆς γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ βωμοῦ τοῦ Πλούτωνος καὶ τῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν (στ. 140-141): «τὸν βωμὸν τοῦ Πλούτωνος περιαλεῖψαι καὶ κονιάσαι καὶ λευκῶσαι καὶ τοὺς βωμοὺς τοῖν θεοῖν». Ἐπρόκειτο δηλαδὴ, ὅπως φαίνεται, γιὰ κτιστοὺς βωμοὺς, ἴσως ἀπὸ ὠμὲς πλίνθους⁵¹ ποὺ εὐκόλα καταστρέφονται ἢ καὶ ἀπὸ πωρολίθους, τῶν ὁποίων ἦταν ἀναγκαίᾳ ἡ συνεχὴς ἀνανέωση τοῦ ἐπιχρίσματος. Ὁ τύπος αὐτὸς τῶν κτιστῶν βωμῶν, ἀπὸ λίθους ἢ πλίνθους, ἀπαντᾷ ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια σὲ πολλὰ ἱερά⁵². Μολονότι ἡ μαρτυρία τῆς ἐπιγραφῆς συνηγορεῖ στὸ νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν καὶ τοῦ Πλούτωνος ἦταν κτιστοί, δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ἂν ἦταν ὑπέργειοι ἢ ἐσχάρες, ὅπως ἀπαιτεῖ μιὰ χθόνια λατρεία, γιὰτὶ καὶ οἱ ἐσχάρες περιβάλλονταν ἀπὸ χαμπλὰ τοιχία, «ἔρκη», ποὺ ἐπιδέχονταν «κονίασιν». Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ θεὲς τῆς Ἐλευσίνος καὶ ἡ λατρεία τους εἶχαν συγχρόνως χθόνιο καὶ οὐράνιο χαρακτῆρα δικαιολογεῖ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο τύπο βωμοῦ ἢ καὶ τοὺς δύο μαζί, ἂν ὁ καθένας προσοριζόταν γιὰ διαφορετικὸ εἶδος λατρείας. Θὰ πρέπει, πάντως, νὰ σημειώσουμε ὅτι κτιστὸς βωμὸς ὑπέργειος, μὲ δύο θεὲς ἐκατέρωθεν — ἴσως τὴ Δήμητρα καὶ τὴν Περσεφόνη — εἰκονίζεται καὶ στὴ λήκυθο Γ12. Σὲ πολλὰς ἐπίσης παραστάσεις ἀρχαϊκῶν καὶ κλασικῶν χρόνων, ὅπου ἡ Δήμητρα στέκεται μπροστὰ σὲ βωμὸ, ὁ βωμὸς εἰκονίζεται ὑπέργειος⁵³. Εἶναι, τέλος, φυσικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τύπο τους, οἱ βωμοὶ τῆς Ἐλευσίνος θὰ πρέπει νὰ διατήρησαν, λόγῳ τοῦ θρησκευτικοῦ συντηρητισμοῦ, τὴν ἴδια μορφή σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ ὑπαρξὴ βωμῶν τῶν θεαινῶν στὴν αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου θεωρεῖται ἀναγκαίᾳ ὄχι μόνο γιὰτὶ συνήθως ὁ βωμὸς βρίσκεται μπροστὰ ἢ κοντὰ στὸν ναό, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ πρόκειται γιὰ μυστηριακὴ λατρεία, ὅπου ἡ ἐνότητα ναός-βωμὸς ἦταν ἱερὴ καὶ ἀποτελοῦσε βασικὸ στοιχεῖο τῆς λατρείας. Αὐτὸ ἄλλωστε ἀποδεικνύει, κατὰ τὴ γνώμη μας, καὶ ἡ πάντα ἰσχυρὴ ὀχύρωση τοῦ ἱεροῦ. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἡ αὐλή, ποὺ συχνὰ ἀναφέρεται στὶς

50. Burkert, *Homo Necans*, 306. Τοῦ ἰδίου, *GR*, 429.

51. Βωμὸ ἀπὸ πλίνθους περιγράφει ὁ Πausanias (VI, 20.11): «βωμὸς ὠμῆς πλίνθου τὰ ἐκτὸς κεκοιναμένους».

52. Γιὰ τοὺς κτιστοὺς βωμοὺς, βλ. γενικὰ Reisch (altar), *RE*, σ. 1671. Yavis, *Greek Altars*, 95-107, 177-183.

Ὁ τύπος τους ἀπαντᾷ ἤδη ἀπὸ τοὺς κρητομυκηναϊκοὺς χρόνους, βλ. B. Rutkowski, *Frühgriechische Darstellungen*, *AM* 8 (Beiheft), 1981, 46, εἰκ. 4 (25). Στὴν ἀρχὴ κατασκευάζονταν ἀπὸ χῶμα καὶ μικρὲς πέτρες, συνδεδεμένες μὲ κονίαμα ἢ πηλὸ, καὶ ἐπιχρίονταν ἐξωτερικά. Ἀργότερα γίνονταν ἀπὸ πλίνθους ἢ κατεργασμένες πέτρες, «εὐδμητοί», «τετυγμένοι» κατὰ τὸν Ὅμηρο.

53. *LIMC* IV², πίν. 563(23), 564(24), 585(340) (ἐνδεικτικά).

ἐπιγραφές, θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν μέσα στὸν περίβολο τοῦ ἱεροῦ, ὅπως ὑποστήριξε ἐξ ἀρχῆς ὁ Φίλιος⁵⁴. Οἱ ἐπιγραφές τῶν ἐφήβων, ποὺ ἀναφέρουν θυσίες βοδιῶν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ —«καὶ αὐτοὶ ἐβουθύτησαν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἱεροῦ»⁵⁵— δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία ὅτι, ὡς τὸν 1ο π.Χ. αἰ. τουλάχιστον, οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν θὰ ἦταν στὴν αὐλή, μέσα στὸ ἱερό.

Ἀποκαλυπτική γιὰ τὴ θέση τῆς αὐλῆς μέσα στὸν περίβολο τοῦ ἱεροῦ εἶναι καὶ ἡ προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή IG II² 1672 τῆς λογοδοσίας τῶν ἐπιστατῶν τοῦ 329/8 π.Χ. (στ. 48-49), ποὺ δίνει πληροφορίες γιὰ τὶς ἐπισκευές ποὺ ἔγιναν σὲ ἓναν «παλαιὸν πεσόντα πύργον» τοῦ τείχους, ποὺ ταυτίστηκε ἀπὸ τὸν Noack καὶ τὸν Κουρουνιώτη μὲ τὸν πύργο H21⁵⁶. Συγκεκριμένα ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρει: «λίθοι ἀρουραῖοι εἰς τὸ στρῶμα τῷ πύργῳ καὶ ἐκ τοῦ ἐντὸς ἀντιστρῶσαι ἄχρι τοῦ ἐδάφους τῆς αὐλῆς», ποὺ σημαίνει ὅτι μὲ ἀρουραῖους λίθους γέμισαν τὸ κάτω μέρος τοῦ πύργου καὶ ἔστρωσαν τὸ δάπεδό του, ποὺ στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ ἔφθανε στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὸ ἀνυψωμένο ἀπὸ τὶς ἐπιχώσεις ἔδαφος τῆς αὐλῆς⁵⁷. Ἡ θέση τοῦ πύργου H21 στὸ ΒΑ σκέλος τοῦ πεισιστράτειου τείχους (σχέδ. 6β) καὶ ἡ διαφορετικὴ ἀπόστασή του ἀπὸ τὸ ἔδαφος στὴν ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ του πλευρὰ δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀναφερόμενη αὐλὴ τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἡ αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου. Παρόμοιες ἐργασίες στὴν αὐλὴ ἀναφέρει καὶ ἡ ἐπιγραφή IG II² 1673 τῆς λογοδοσίας τῶν ἐπιστατῶν, τοῦ ἐπόμενου ἔτους 327/6 π.Χ. (στ. 26-27): «τοὺς λίθους τοὺς ἐκ τῆς αὐλῆς τοῦ ἱεροῦ ἐκφορῆσαι τὸν Ἀκτίτην τοὺς τε Πεντελνικοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας καὶ τὰ κατὰ τὰς εἰσόδους χῶσαι». Εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πρόκειται καὶ ἐδῶ γιὰ τὴν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ αὐλὴ καὶ γιὰ τὶς πύλες τοῦ τείχους. Ἐπομένως, οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν πιστεύουμε ὅτι θὰ βρισκόνταν στὴν αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου, μέσα στὸν περίβολο τοῦ ἱεροῦ.

Ἡ ὑπαρξὴ βωμοῦ (ἐσχάρας) στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό, ἀκόμη καὶ ἂν τὸν ἀποδώσουμε στὴ Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη, δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἢ ὅτι δὲν ὑπῆρξε παλιότερα βωμὸς ἢ βωμοὶ τῶν θεαινῶν μέσα στὸ ἱερό. Γιὰ τὴ θέση τῶν βωμῶν μέσα στὸ ἱερό συνηγορεῖ καὶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ 329/8 IG II² 1672 (στ. 140-141), ὅπου ἀναφέρεται μαζὶ ἡ ἐπισκευὴ τῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν καὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Πλούτωνος, ποὺ γνωρίζουμε ὅτι βρισκόταν μέσα στὸ ἱερό⁵⁸. Ἀλλωστε καὶ οἱ πυρές, ἂν θεωρηθοῦν ὡς βωμοί, βρισκόνταν μέσα στὸ ἱερό, ποὺ ὁ χῶρος του, ἥδη ἀπὸ τὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ, καθορίζεται σαφῶς μὲ τὸ τεῖχος.

Μέσα στὸ ἱερό θὰ πρέπει νὰ ἦταν καὶ οἱ βωμοὶ τῶν κλασικῶν χρόνων, ἀκόμη καὶ ἂν δεχθοῦμε ὅτι βρισκόνταν μπροστὰ ἀπὸ τὸ παλαιὸ βόρειο πεισιστράτειο πρόπυλο, ὅπως ὑπέθεσε ὁ Clinton. Εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ χῶρος αὐτὸς περιλαμβανόταν μέσα στὸ τεῖχος τῆς κιμώνειας ἐπέκτασης τοῦ ἱεροῦ, ποὺ ἔχει χρονολογηθεῖ ἀσφαλῶς στὸ α' μισὸ τοῦ 5ου

54. Βλ. παραπάνω, σ. 150, σημ. 33.

55. IG II² 1008, στ. 9 (119-117 π.Χ.). IG II² 1028, στ. 11 (101-99 π.Χ.). Βλ. καὶ Foucart, *Mystères*, 371-5.

56. Noack, *Eleusis*, 211-212 κέ., εἰκ. 83-84. Κ. Κουρουνιώτης, *ΑΔ* 15, 1933-35, Παρ/μα (Παρὰ τὸν Πύργον H21), 41-48.

57. Γιὰ τὴ σειρὰ τῶν ἐργασιῶν κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ πύργου H21, βλ. *ΑΔ* 15, 1933-35, Παρ/μα, 43 (κατὰ τὸν Noack), 42-43 καὶ 46-47 (κατὰ τὸν Κουρουνιώτη).

58. Ἀντίθετα ὁ Clinton (*Iconography*, 20 σημ. 34) θεωρεῖ ὅτι οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν, ποὺ ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή IG² 1672, βρισκόνταν ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 151 σημ. 49.

π.Χ. αἰ.⁵⁹ καὶ ὄχι στὸν 3ο αἰ., ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Clinton⁶⁰. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἦταν, ὅπως ὑπέθεσε ὁ Clinton⁶¹, τὸ παλαιὸ πεισιστράτειο πρόπυλο τὸ μοναδικὸ πρόπυλο τοῦ ἱεροῦ στοὺς κλασικοὺς χρόνους, ἀφοῦ ὑπῆρχε καὶ τὸ ἐξωτερικὸ πρόπυλο στὸ Β ἄκρο τῆς κιμώνειας ἐπέκτασης⁶².

Ἡ θέσι τῶν βωμῶν στὸν χῶρο αὐτό, ἀνάμεσα στὰ μεταγενέστερα Μεγάλα καὶ Μικρὰ Προπύλαια, δὲν θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ κατάλληλη γιὰ τοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν, γιατί βρίσκεται σὲ στενὸ καὶ ἀνηφορικὸ τμήμα τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ, στὸ σταυροδρόμι ἀνάμεσα στὰ δύο πρόπυλα καὶ στὸ σημεῖο ἐπικοινωνίας δύο βοηθητικῶν χώρων τοῦ ἱεροῦ, τοῦ βορειοδυτικοῦ, μέσω τῆς πυλίδας H52, καὶ ἐκείνου τῆς κιμώνειας ἐπέκτασης (σχέδ. 6β). Προβλήματα παρουσιάζει καὶ ἡ ταύτιση ἀπὸ τὸν Clinton⁶³ τῶν δύο ρωμαϊκῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν, ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ἡ ρωμαϊκὴ ἐσχάρα. Οἱ ἄλλοι προτεινόμενοι ἀπὸ τὸν Clinton βωμοὶ πλαισιώνουν τὸν ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ εἶναι λογικότερο νὰ συνδέονται μὲ αὐτόν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς βωμοὺς χωρὶς ἀπὸ τὶς Ἱκετίδες, ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ Clinton⁶⁴, δὲν φαίνεται νὰ ὑποστηρίζουν τὴν ἄποψή του, ὅτι δηλαδὴ οἱ βωμοὶ βρίσκονταν στοὺς κλασικοὺς χρόνους ἔξω ἀπὸ τὸ βόρειο πρόπυλο τοῦ ἱεροῦ.

Σύμφωνα μὲ τὸ χωρίο τοῦ Α' ἐπεισοδίου (Ἱκέτ., στ. 85-105), ὁ Θησεύς, φθάνοντας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνος, ἀκούει πρῶτα τὸν θρῆνο τῶν Ἱκετίδων ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ Τελεστήριο (στ. 85-86: «τῶν δ' ἀνακτόρων ἄπο ἡχοῦς ἰούσης») καὶ ὕστερα, ἀφοῦ προχωρήσει, βλέπει τὴ μητέρα του Αἴθρα καὶ τὶς Ἱκετίδες νὰ θρηνοῦν γύρω ἀπὸ τοὺς δύο βωμοὺς τῶν θεαινῶν, καὶ τὸν Ἀδραστο νὰ ἀναστενάξει θλιμμένα στὶς πύλες (στ. 104: «ἐν πύλαις»). Εἶναι προφανές, ἀφοῦ ὁ θρῆνος ἐρχόταν ἀπὸ τὸ Τελεστήριο, ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τὶς θύρες τοῦ ναοῦ καὶ ὄχι τοῦ ἱεροῦ, ὅπως ὑποστήριξε ὁ Clinton. Ἐπομένως, καὶ οἱ βωμοί, κοντὰ στοὺς ὁποίους θρηνοῦσε ὁ Ἀδραστός μαζί μὲ τὶς Ἱκετίδες καὶ τὴν Αἴθρα, θὰ πρέπει νὰ βρίσκονταν κοντὰ στὸ Τελεστήριο καὶ ὄχι ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό⁶⁵.

59. Γιὰ τὴ χρονολόγησι τῆς κιμώνειας ἐπέκτασης, βλ. παραπάνω, κεφ. I, σ. 35, 36 σημ. 66, ὅπου ἰδιαίτερα, Ζιρώ, 49-50, 89-99. Τὴν ἀσφαλῆ χρονολόγησι τῆς κιμώνειας ἐπέκτασης στὸν 5ο τουλάχιστον π.Χ. αἰ. ἐπιβεβαιώνει ἡ ἐπιγραφή τῶν ἀπαρχῶν IG I² 76 τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 5ου αἰ., ὅπου ἀναφέρονται σιροί, ποὺ ταυτίσθηκαν ἀπὸ τὸν Noack (*Eleusis*, 313) καὶ ἀπὸ τοὺς Κουρουνιώτη καὶ Τραυλό (ΑΔ 15, 1933-35, 82, 87-89) μὲ τὸν ὑπόγειο, κάτω ἀπὸ τὴν περὶ κλεια αὐλή, τριγωνικὸ χῶρο, στὴ θέσι τῆς ἀνατολικῆς πύλης (F5) τῆς κιμώνειας ἐπέκτασης (πίν. 6β). Γιὰ τὴ χρονολόγησι τῆς ἐπιγραφῆς, βλ. Meiggs-Lewis, *Selection*, 222-223. Οἱ σιροὶ καταστράφηκαν γύρω στὸ 329 π.Χ. κατὰ τοὺς Κουρουνιώτη καὶ Τραυλό (ὁ.π., 82).

60. Clinton, *Sacrifice*, 72 σημ. 32.

61. Clinton, *Sacrifice*, 72 σημ. 32 καὶ 33.

62. Γιὰ τὴν ὑπαρξιν στὸ ἱερὸ δύο βόρειων προπύλων, ἐνὸς ἐξωτερικοῦ καὶ ἐνὸς ἐσωτερικοῦ, ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς ἤδη χρόνους, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ταύτισή τους μὲ πύλες, ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἐπιγραφὰς τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., βλ. παραπάνω, κεφ. I, σ. 36 σημ. 66 καὶ 67. Τὴν ὑπαρξιν ἐξ ἄλλου ἐξωτερικοῦ προπύλου τοῦ ἱεροῦ στὸν 4ο αἰ. ὑποδηλώνει καὶ ἡ ἀναφορὰ προπύλου ἐσωτερικοῦ, «τοῦ δὲ προπυλαίου τοῦ τε ἐντὸς τοῦ τείχους», στὸν στ. 45 τῆς ἐπιγραφῆς ἐπισκευῆς τῶν πυλῶν τοῦ τείχους τοῦ ἱεροῦ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ποὺ δημοσίευσεν ὁ Κουρουνιώτης (*Ἐλευσινιακά* Α', 189-208).

63. Clinton, *Sacrifice*, 72.

64. Clinton, *Sacrifice*, 71.

65. Πιθανότατα ὁ Εὐριπίδης εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὸ περὶ κλεια Τελεστήριο, ἀφοῦ ἀναφέρει θύρες, καὶ ὄχι τὸ πεισιστράτειο ποὺ εἶχε στοὰ στὴν πρόσοψη. Βλ. καὶ Mylonas, *Hymn*, 48. Τοῦ ἰδίου, *Eleusis*, 91. Ἀντίθετη γνώμη εἶχαν οἱ Κουρουνιώτης καὶ Τραυλός (ΑΔ 15, 1933-35, 103), ποὺ θεωροῦσαν τὸ πεισιστράτειο Τελεστήριο ὡς χῶρο τοῦ δράματος, ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσί του ἀνάγεται στὴ μυθικὴ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀναφορὰ ἐξ ἄλλου τοῦ Καλλιχόρου φρέατος δύο φορές στὸ Β' ἐπεισόδιο τοῦ δράματος δὲν μεταβάλλει, κατὰ τὴ γνώμη μας, τὸ προηγούμενο συμπέρασμα σχετικὰ μὲ τὴ θέση τῶν βωμῶν. Κατὰ τὸν Clinton ὅμως, τὸ γεγονός ὅτι στὸ Β' ἐπεισόδιο (Ἰκέτ., στ. 391-392) ὁ Θησεὺς δείχνει τὸν στρατὸ ποὺ στρατοπεδεύει κοντὰ στὸ Καλλίχορον — «στρατὸς δὲ θάσσει κάκεξετάζεται παρών, Καλλίχορον ἀμφὶ σεμνὸν ὄδε» — ὄχι μόνον προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Καλλιχόρου στὴ σκηνή, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴ θέση τῶν βωμῶν ἐκεῖ κοντά, ἔξω ἀπὸ τὶς πύλες τοῦ τείχους. Προφανῶς, γίνεται ἐδῶ παραδεκτὸ ὅτι τὸ σκηνικὸ ἦταν τὸ ἴδιο ὅπως καὶ στὸ Α' ἐπεισόδιο, ὅπου οἱ Ἰκέτιδες καὶ ἡ Αἴθρα θρηνοῦν καὶ προσεύχονται στοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν.

Εἶναι ὅμως πιθανότερο, ὅπως ὑποστήριξε καὶ ὁ Κουρουνιώτης⁶⁶, νὰ ἔχει ἀλλάξει τὸ σκηνικὸ στὸ Β' ἐπεισόδιο καὶ νὰ παρουσιάζεται ἡ ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερὸ αὐλὴ καὶ τὸ Καλλίχορον φρέαρ. Τοῦτο εἶναι φυσικὸ, ἀφοῦ τὸ θέμα εἶναι τώρα διαφορετικόν: ἀφορᾷ τὴν προετοιμασίαν ἀπὸ τὸν Θησέα τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Θηβαίων καὶ δὲν χρειάζεται νὰ διαδραματιστεῖ μέσα στὸ ἱερὸ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ δευτέρῃ ἀναφορᾷ τοῦ Καλλιχόρου στὸ τέλος τοῦ Β' ἐπεισοδίου (Β' στάσιμος, στ. 618-619), πιστεύουμε ὅτι ἔχει καθαρὰ ποιητικὴ ἢ μεταφορικὴ ἔννοια, καὶ ὄχι στενὰ τοπογραφικὴ, ὅπως τὴ βλέπει ὁ Clinton. Ἐδῶ ὁ χορὸς τῶν Ἰκέτιδων ἀναρωτιέται πῶς θὰ μποροῦσε νὰ φθάσει στά «καλλίπυργα πεδία» τῆς Θήβας, γιὰ νὰ δεῖ τὴν ἔκβαση τῆς μάχης, ἀφήνοντας πίσω τὸ ἱερὸ φρέαρ τῆς θεᾶς, τὸ Καλλίχορον: «Τὰ καλλίπυργα πεδία πῶς ἰκοίμεθ' ἂν Καλλίχορον θεᾶς ὕδωρ λιποῦσαι;». Τὸ Καλλίχορον ὅμως ἐδῶ, κατὰ τὴ γνώμη μας, δηλώνει μεταφορικὰ τὴν ἴδια τὴν Ἐλευσίνα καὶ τὸ ἱερὸ της, ὅπως τὰ «καλλίπυργα πεδία» δηλώνουν τὴ Θήβα καὶ τὶς ὀχυρώσεις της. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ συνδέσουμε τὸ Καλλίχορον φρέαρ μὲ τὴ θέση τῶν βωμῶν τῶν θεαινῶν.

Θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ μᾶς προβληματίσει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Πausanias (I, 38. 6) ἀναφέρει στὴ βόρεια αὐλή, ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερὸ, μόνον τὸν ναὸ τοῦ Τριπτολέμου, τὸν ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τὸ Καλλίχορον φρέαρ: «Ἐλευσινίοις δὲ ἔστι μὲν Τριπτολέμου ναός, ἔστι δὲ Προπυλαίας Ἀρτέμιδος καὶ Ποσειδῶνος Πατρός, φρέαρ τε καλούμενον Καλλίχορον, ἔνθα πρῶτον Ἐλευσινίων αἱ γυναῖκες χορὸν ἔστησαν καὶ ἦσαν εἰς τὴν θεόν».

Ἡ μὴ ἀναφορὰ τοῦ Pausanias ὡς πρὸς τοὺς βωμούς, κυρίως ὅμως τὸ χωρίο ἀπὸ τὶς Ἰκέτιδες (Α' ἐπεισόδιο, στ. 85-105), σὲ συνδυασμὸ μὲ ὅσα εἶπαμε παραπάνω γιὰ τὸ θέμα τῶν βωμῶν τοῦ ἱεροῦ, μᾶς ὀδηγοῦν νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὴν ἄποψη τῶν ἀνασκαφῶν, ὅτι δηλαδὴ οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν βρίσκονταν μέσα στὸ ἱερὸ, στὴν πρὸ τοῦ Τελεστηρίου αὐλή⁶⁷. Ἡ μαρτυρία τοῦ Ὑμνου γιὰ μεγάλο ναὸ καὶ βωμὸ «ὑπ' αὐτῷ», πράγμα ποὺ θὰ σήμαινε πιθανὸν ὅτι οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν θὰ βρίσκονταν σὲ χαμηλότερη ἀπὸ τὸν ναὸ θέση, κοντὰ στὶς πυρῆς, πιστεύουμε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μεταβάλλει τὸ παραπάνω συμπέρασμα. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνο γιὰ τὸ «ὑπ' αὐτῷ» σημαίνει πιθανότατα τὴ γειτνίαση καὶ στενὴ ἐξάρτηση τοῦ βωμοῦ ἀπὸ τὸν ναό, σύμφωνα μὲ τὴν ἀναφερθεῖσα ἄποψη τοῦ Φίλιου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν σύνθεση τοῦ Ὑμνου δὲν ἐγγυᾶται τὴν ἀξιοπιστία τῶν τοπογραφικῶν πληροφοριῶν του, ἀφοῦ ἐγίνε, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Clinton⁶⁸, ἀπὸ ξένο, Μικρασιάτη ποιητή.

66. Κ. Κουρουνιώτης - Ι. Τραυλός, ΑΔ 15, 1933-35, 102, ὅπου σχολιάζει: «Ἀπὸ τοῦ στίχου 365 καὶ ἐξῆς ἡ σκηνὴ μετατίθεται πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ παρὰ τὸ Καλλίχορον φρέαρ».

67. Βλ. παραπάνω, σ. 151 σημ. 45.

68. Βλ. παραπάνω, σ. 145 σημ. 4.

Ἄλλωστε, ἡ θέσις τῶν πυρῶν σὲ ἀπόκρημνο καὶ περιορισμένο σὲ ἔκτασι χώρο εἶναι τελεῖως ἀκατάλληλη γιὰ τοὺς κύριους βωμοὺς τῶν θεαινῶν, γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ γίνονταν ἀσφαλῶς λατρευτικὲς τελετουργίες ποὺ θὰ ἀπαιτοῦσαν ἄνεση χώρου. Τὰ μεγάλα ἔργα — ἀναλημματικοὶ τοῖχοι καὶ ἐπιχώσεις — ποὺ ἔγιναν γιὰ τὴ δημιουργία τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σκοπὸ εἶχαν, νὰ ἐξασφαλιστεῖ δηλαδὴ ὁ κατάλληλος χώρος γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς λατρείας, κέντρο τῆς ὁποίας ἦταν ἀναμφισβήτητα ὁ βωμὸς τῆς θεᾶς. Ἔτσι, ἀποδυναμώνεται ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ταύτιση τῶν πυρῶν μὲ τὸν ἢ τοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν μὲ βάση τὸν Ὅμηρικό Ὕμνο εἰς Δῆμητρα.

Τὸ ἐρώτημα ποὺ ἀπομένει τώρα εἶναι ἂν θὰ ὑπῆρχαν βωμοὶ στὴ θέσις τῶν πυρῶν, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἦταν αὐτοὶ οἱ κύριοι βωμοὶ τῶν θεαινῶν. Στὰ ἀρχαῖα ἱερὰ ὑπῆρχαν βεβαίως καὶ ἄλλοι δευτερεύοντες βωμοὶ, συνδεδεμένοι μὲ τὴ λατρεία. Ἡ διατήρηση τῆς στάχτης καὶ τῶν καμένων προσφορῶν ποὺ διαπιστώθηκε στὶς πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου, θὰ μποροῦσε, παρὰ τὴν ἀπουσία βωμοῦ ἢ ὀρύγματος, νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἔνδειξη τῆς ὑπαρξῆς βωμῶν τέφρας στὸν χώρο τῶν πυρῶν, ὅπως ὑπέθεσε καὶ ὁ Sahin⁶⁹.

Βωμοὶ τέφρας ἐμφανίζονται ἤδη ἀπὸ τοὺς μινωϊκοὺς - μυκηναϊκοὺς χρόνους⁷⁰ καὶ ἀπαντῶνται συνήθως στὰ ἱερὰ κορυφῆς⁷¹, ὅπου λατρεύονταν θεότητες τῆς Φύσης. Βωμοὶ τέφρας ἀπαντῶνται καὶ στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὡς τὸ 700 π.Χ.⁷², μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς μάλιστα ἐπιβιώνουν ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους⁷³. Μετὰ τὸ 700 ἐπικρατοῦν οἱ κτιστοὶ ἢ λίθινοι βωμοί, ἀλλὰ συνεχίζονται καὶ οἱ βωμοὶ τέφρας ὡς τὸν 5ο καὶ 4ο π.Χ. αἰ. Κύριο στοιχεῖο τῶν βωμῶν τέφρας εἶναι οἱ θυσίαι τῶν ζώων, ποὺ τὰ ἔσφαζαν καὶ τὰ θυσίαζαν ἐπὶ τόπου, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ τέφρα νὰ εἶναι μελανὴ καὶ λιπαρὴ ἀπὸ τὸ αἷμα καὶ τὸ καιόμενο λίπος τῶν ζώων. Ἡ ἔλλειψη ὀστέων ζώων⁷⁴ στὶς πυρὲς τοῦ

69. Βλ. παραπάνω, σ. 151 σημ. 48.

70. Γιὰ τοὺς προϊστορικοὺς βωμοὺς τέφρας, βλ. γενικὰ Sahin, *Monumentaltäre*, 6-15. Ἰδιαιτέρως γιὰ τὸν σημαντικὸ βωμὸ τέφρας τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα, βλ. B. Lambrinoudakis, *ActaAth-4* 28, 1981, 59-65. Στοὺς προϊστορικοὺς βωμοὺς τέφρας ἀνήκουν ἐπίσης, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ χαμηλῆς λίθινης κατασκευῆς, ὁ βωμὸς στὸ ἱερὸ τοῦ Διὸς στὸ ὄρος Γιούχτα (βλ. A. Karetsou, *ActaAth-4* 28, 1981, 137-153, μὲ βιβλιογραφία) καὶ ὁ βωμὸς στὸ ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρμοῦ στὴ Σύμη Βιάννου στὴν Κρήτη (βλ. συγκεντρωμένη τὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸ ἱερὸ εἰς B. Bergquist, *ActaAth-4* 38, 1988, 23 σημ. 6. Γιὰ τὶς νεώτερες ἀνασκαφές, βλ. τὶς ἐκθέσεις τῆς Α. Λεμπέση στὰ ΠΑΕ ἔως καὶ τὸ 1994).

71. Γιὰ τὰ ἱερὰ κορυφῆς καὶ τὸν χθόνιο χαρακτῆρα τῆς λατρείας τῆς θεᾶς ἢ τῶν θεοτήτων τῆς Φύσης, καθὼς καὶ γιὰ τὴ σημασία τῶν ἀναθημάτων, βλ. Ν. Πλάτων, Τὸ ἱερὸν Μαζᾶ καὶ τὰ προϊστορικά ἱερὰ κορυφῆς, *Κρητ. Χρον.*, Ε', 1951, 97-160, καὶ B. Dietrich, *The Origins of Greek Religion* (1974), 290-307, ὅπου ἐκτενὲς βιβλιογραφία.

72. Sahin, *Monumentaltäre*, 16-35. Βωμὸς τέφρας, τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, βρέθηκε τελευταῖα καὶ στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στὸ Καλαπόδι Φωκίδος (βλ. R. Felsch, *AA* 95, 1980, 50, καὶ *BCH* 104, 1980, 625), καθὼς καὶ στὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος στὴν Ἰσθμία (βλ. C. Morgan, *AJA* 92, 1988, 268).

73. Βωμοὶ τέφρας, ποὺ ἐπιβιώνουν ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς ὡς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, εἶναι ὁ βωμὸς στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα στὴν Ἐπίδαυρο καὶ ὁ βωμὸς στὸ ἱερὸ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης στὴν Κάτω Σύμη Βιάννου στὴν Κρήτη. Βλ. παραπάνω, σημ. 70.

74. Τὴν ἔλλειψη ὀστέων ζώων στὶς πυρὲς ἐπιβεβαίωσε καὶ ἡ ἀνάλυση (24.5.1984), στὸ Ἀρχαιομετρικὸ Ἐργαστήριο τοῦ Ἐρευνητικοῦ Κέντρου «Δημόκριτος», μικρῆς ποσότητας τεφροχωμάτων —πιθανότατα ἀπὸ τὴν πυρὰ Β— ποὺ βρέθηκε φυλαγμένη σὲ συρτάρι τῆς ἀποθήκης τοῦ Μουσείου μαζί μὲ θραῦσμα μελαμβροῦς σκύφου, ὁμοίου μὲ τὸν Β35. Τὰ πολὺ μικρὰ τεμάχια, μετὰ δυσκολίας ὁρατὰ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀπὸ ὁστὸ καὶ θαλάσσιο ὄστρακο ποὺ βρέθηκαν στὰ τεφροχώματα αὐτά, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν μᾶλλον ὡς συστατικὰ τοῦ χώματος παρὰ ὡς ὑπολείμματα θυσιῶν ἢ δεύπων. Ἀντίθετα, τὰ πολλὰ ἴχνη ἀπὸ ἀσβέστη θὰ μποροῦσαν ἴσως νὰ ἀποδοθοῦν σὲ ἐπίχρισμα τῶν λίθων ἢ τῶν πλίνθων μὲ τοὺς ὁποίους θὰ περιόριζαν τὴ φωτιά.

Τελεστηρίου, καθώς και λιπαρῆς τέφρας δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰ τέτοια ταύτιση.

Ἡ ἀπουσία ὁστῶν ζώων ἀπὸ τὶς πυρὲς τοῦ ἑλευσινιακοῦ ἱεροῦ ἀποκλείει ἐπίσης τὴ σύνδεσή τους μὲ τὴν ὀλοκαύτωση τῶν ζώων, ἓνα εἶδος θυσίας ποὺ ταιριάζει γενικὰ καὶ μὲ τὸν χθόνιο χαρακτήρα τῆς λατρείας⁷⁵. Θὰ ἦταν ἐπίσης λογικὸ οἱ μεγάλες φωτιὲς γιὰ τὴν ὀλοκαύτωση τῶν ζώων νὰ ἀνάβονταν μακριά, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου⁷⁶. Ἀκόμη, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τελοῦνταν στὸ ἱερὸ διπλὲς θυσίαι (κανονικὲς καὶ ὀλοκαυτώσεις) —σύμφωνα μὲ τὴ διπλή, οὐράνια καὶ χθόνια, ὑπόστασις τῶν θεαινῶν— ὅπως αὐτὲς ποὺ ἀναφέρονται στὰ ἱερὰ τοῦ Ἡρακλέους⁷⁷ καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ⁷⁸.

Ἡ ὀλοκαύτωση ὅμως τῶν ζώων εἶναι ἓνα μᾶλλον σπάνιο εἶδος θυσίας⁷⁹ ποὺ δὲν μαρτυρεῖται στὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνας, ὅπως γίνεται π.χ. στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν Ἐπίδauρο⁸⁰. Ἀντίθετα, στὶς ἐπιγραφὲς τοῦ ἱεροῦ μνημονεύονται θυσίαι κατὰ τὰ Μεγάλα Μυστήρια, ὅπου θυσιάζονται βόδια, ἀγελάδες, προβατίνες καὶ κριοί⁸¹. Ἀλλωστε, εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ θυσίαι ποὺ προσφέρονταν στοὺς χθόνιους θεοὺς ποὺ συνδέονταν μὲ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς (θεοὺς -δοτῆρες καρπῶν), ὅπως ἦταν κατ' ἐξοχὴν ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Περσεφόνη, δὲν διέφεραν ἀπὸ ἐκείνες τῶν οὐράνιων, ἀφοῦ ἐπιτρεπόταν νὰ τρώγεται μέρος τοῦ θυσιαζόμενου ζώου⁸². Τὴν ἄποψη γιὰ τέλεση

75. Γιὰ τὸν χαρακτήρα τῶν θυσιῶν σὲ χθόνιους θεοὺς, βλ. Stengel, *Opferbräuche*, 126-133. Τοῦ ἰδίου, *Kultusaltertümer*, 124-127. Rohde, *Psyche* I, 204. Robert, *Thymélé*, 159-167. Nilsson *GGR* I³, 132-133. Burkert, *GR*, 307. Εἰδικὰ στὴ λατρεία τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ὅπως ἀναφέρει ὁ Stengel (*Opferbräuche*, 167), πρόσφεραν ἐν μέρει κανονικὲς, δηλαδὴ ὀλύμπιες, θυσίαι καὶ ἐν μέρει ὀλοκαυτώσεις. Βλ. παρακάτω καὶ σημ. 82.

76. Yavis, *Greek Altars*, 59: "It is exactly the larger pyres for the burning of entire animals, which necessarily must take place outdoors". Γιὰ ὀλοκαυτώσεις χοιριδίων στὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνας, βλ. καὶ παρακάτω, σημ. 81.

77. Πaus., II, 10.1 (ἱερὸ Ἡρακλέους στὴ Σικυῶνα). Ἡρόδ., II, 44 (ἱερὰ Ἡρακλέους στὴ Θάσσο καὶ Τύρο). Βλ. καὶ θυσίαι γιὰ τὸν Ἡρακλῆ στὴ Λίνδο τῆς Ρόδου (Durand, *Sacrifice et labour*, 145-175) καὶ στὴ Λῆμνο (*ASAtene* 21-22, 1959-60, 330 σημ. 1). Βλ. καὶ Robert, *Thymélé*, 172 (autels doubles). Abramson, *Hero Shrines*, 14, 136.

78. Πaus., II, 11.7 (ἱερὸ Ἀσκληπιοῦ στὴν Τίταν). Θυσίαι - ὀλοκαυτώσεις, παράλληλα μὲ τὶς κανονικὲς, γίνονταν καὶ στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν Ἐπίδauρο, ὅπως ὑποστήριξε ὁ Robert, *Thymélé*, 338-358. Γενικὰ γιὰ τὴ διπλὴ φύση τῶν θυσιῶν σὲ ἥρωες, βλ. Stengel, *Opferbräuche*, 127. Τοῦ ἰδίου, *Kultusaltertümer*, 142. Meuli, *Opferbräuche*, 197. Robert, *Thymélé*, 165. Burkert, *GR*, 112.

79. Stengel, *Kultusaltertümer*, 125. Τοῦ ἰδίου, *Opferbräuche*, 124. Nilsson *GGR* I³, 132. Burkert, *GR*, 112. Τέτοιαις θυσίαις - ὀλοκαυτώσεις πρόσφεραν σὲ νεκροὺς ἢ στοὺς ἀνέμους, ἢ σὲ ἥρωες καὶ χθόνιους θεοὺς ποὺ δὲν ἦταν θεοὶ -δοτῆρες καρπῶν, ἢ σὲ περιπτώσεις καθαρμῶν, ἐξιλέωσης, ἐνίοτε μαντειῶν ἢ κρίσιμων πολεμικῶν στιγμῶν. Βλ. καὶ Harrison, *Prolegomena*, 55 κέ. (the ritual of ἐναγίzein).

80. Robert, *Thymélé*, 335 (μιὰ ἐπιγραφὴ τοῦ ἱεροῦ ἀναφέρει: «τὴν ὀλοκαύτησιν τῷ θεῷ»).

81. Γιὰ τὴν τέλεση θυσιῶν κατὰ τὰ Ἐλευσινία Μυστήρια μὲ βάση τὶς ἐπιγραφές, βλ. Clinton, *Sacrifice*, 69-71. Βλ. καὶ παρακάτω διεξοδικά, σ. 185 σημ. 255-257. Στὶς ἐπιγραφὲς ἀναφέρονται κατηγορίαι θυσιῶν, ὅπως «ἡ θυσία», «τὰ προτέλεια», «τὰ προθύματα», στὶς ὁποῖες τὰ θυσιαζόμενα ζῶα εἶναι βόδια, προβατίνες καὶ κριοί. Πουθενὰ δὲν ἀναφέρεται ὀλοκαύτωση ζώων. Ἀντίθετα, ὁ Mylonas (*Eleusis*, 170) ὑποστηρίζει ὅτι πιθανὸν στὴ ρωμαϊκὴ ἐσχάρα, ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερὸ, νὰ γίνονταν ὀλοκαύτωση χοιριδίων.

82. Τέτοιαις ὀλύμπιαις θυσίαις ἀναφέρονται σὲ ἐορτὲς χθόνιων ἀγροτικῶν θεοτήτων, ὅπως τοῦ Διὸς Χθονίου καὶ τῆς Γῆς Χθονίας στὴ Μύκονο, τοῦ Διὸς Σωσιπόλιδος στὴ Μαγνησία καὶ τῆς Δήμητρος στὴν Ἐρμιόνη (τὰ Χθόνια). Βλ. Stengel, *Opferbräuche*, 131-133. Τοῦ ἰδίου, *Kultusaltertümer*, 124. Βλ. καὶ Burkert, *GR*, 112, ὅπου ἀναφέρονται ὀλύμπιαις θυσίαις ἐνίοτε καὶ σὲ νεκροὺς καὶ ἥρωες. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ συνήθεια νὰ τρώγεται ἢ ὄχι τὸ θυσιαζόμενο ζῶο δὲν ἀντιστοιχεῖ πάντα στὴν ὀλύμπια καὶ χθόνια θυσία, βλ. Burkert, ὅ.π., 307 σημ. 8.

στο έλευσινιακό ιερό κανονικῶν θυσιῶν ἐνισχύει καὶ ἡ ἀνεύρεση ὀστέων μεγάλων ζώων (βοοειδῶν) στὶς δύο κτιστὲς πηγαδόσχημες κατασκευές γ καὶ γ' στὰ ἄκρα τῆς Φιλωνείου Στοᾶς⁸³.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐτήσιες ἐορτὲς πυρᾶς, ὅπου καίγονταν ζῶα καὶ ἀναθήματα, δὲν μποροῦν νὰ συνδεθοῦν μὲ τὶς πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου οὔτε νὰ τὶς ἐρμηνεύσουν⁸⁴. Οἱ ἐτήσιες αὐτὲς πυρὲς, ποὺ ἰδιαίτερα ἔχει μελετήσει ὁ Nilsson⁸⁵, ἀφιερώνονταν, ὅπως ὑποστήριξε, σὲ ὀρισμένες θεότητες (κυρίως στὴν Ἀρτέμιδα καὶ τὴν Ἥρα) ἢ σὲ ἥρωες καὶ δαίμονες (στὸν Ἡρακλῆ, τοὺς Κουρήτες, τὴν Κορωνίδα), εἶχαν πυρολατρικὸ χαρακτῆρα καὶ συνήθως σχετίζονταν μὲ τὸν θάνατο στὴ φωτιά. Τελευταῖα, ὁ Burkert⁸⁶ τὶς ἐρμηνεύσε ὡς μαγικὲς τελετὲς, συνδεδεμένες μὲ τὴ λατρεία τοῦ ἡλίου καὶ τῆς γονιμότητος, ἢ ὡς τελετὲς καθαρῶν. Πιθανότατα στὶς πυρὲς αὐτὲς ἡ ἱεροτελεστία τῆς προσφορᾶς ἀναθημάτων καὶ ζώων στὴ φωτιά νὰ εἶχε τὶς ρίζες τῆς στὴ λατρεία τῆς θεᾶς τῆς Φύσης καὶ τοῦ νεαροῦ θεοῦ τῆς βλάστησης στὰ προϊστορικὰ ἱερὰ κορυφῆς καὶ νὰ ἀποσκοποῦσε, ὅπως καὶ παλιά, στὴν προστασία διὰ τῆς μαγείας τοῦ κύκλου τῆς βλάστησης καὶ τῆς γονιμότητος τῶν ἀνθρώπων, τῶν κοπαδιῶν καὶ τῆς γῆς⁸⁷.

Παρ' ὅλον ὅτι καὶ τὸ προϊστορικὸ ἱερό τῆς Ἐλευσίνος θεωρεῖται ἱερό κορυφῆς⁸⁸ καὶ δὲν λείπουν καὶ ἀπὸ τοὺς έλευσινιακοὺς μύθους παραδείγματα θανάτου στὴ φωτιά

83. Γιὰ τὴν ἀνεύρεση ὀστέων βοοειδῶν ἀπὸ τὸν Φίλιο, βλ. ΠΑΕ 1884, 64 σημ. 2. Καὶ ὁ Pringsheim (*Beiträge*, 107) συνδέει τὰ ὀστά αὐτὰ μὲ θυσίαι βοδιῶν στοὺς βωμοὺς τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου. Ἀντίθετα, ὁ Clinton (*Sacrifice*, 78 σημ. 63) πιστεύει ὅτι τὰ ὀστά τῶν βοοειδῶν εἶναι κατάλοιπα ζώων, ποὺ μαζί μὲ τὰ χοιρίδια ρίχνονταν ζωντανὰ στὰ κτίσματα γ καὶ γ' τῆς Φιλωνείου Στοᾶς κατὰ τὰ Μυστήρια καὶ ἀνασύρονταν σὲ πλήρη ἀποσύνθεση κατὰ τὰ Θεσμοφόρια.

84. Ἀντίθετα, τὴν ὁμοιότητα τῶν πυρῶν τοῦ Τελεστηρίου μὲ τὴν ἐτήσια πυρὰ τοῦ Ἡρακλέους στὴν Οἶτη ὑπαινίσσεται ἡ Alroth (*ActAth-4* 38, 1988, 203).

85. Nilsson, *Feste*, 50, 154, 218, 222, 428. Τοῦ ἰδίου, *Fire Festivals in Ancient Greece*, *JHS* 43, 1923, 144-148, καὶ *GGR* I, 130-132. Στὶς ἐτήσιες αὐτὲς πυρὲς περιλαμβάνει ὁ Nilsson τὶς φωτιὲς στὴ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος Λαφρίας στὴν Καλυδῶνα, τὴν Πάτρα καὶ τὴν Ὑάμπολι τῆς Φωκίδος, καθὼς καὶ τὶς φωτιὲς στὸ δάπεδο τοῦ σπητοῦ τῶν ναῶν Α καὶ Β τοῦ Πρινιᾶ, στὴν ἐορτὴ τῆς Ἥρας —τὰ Δαιδαλα— στὸν Κιθαιρῶνα καὶ σὲ παρόμοια ἐορτὴ στὴν Τιθορέα Φωκίδος πρὸς τιμὴν τῆς Ἰσιδος. Στὴν ἴδια κατηγορία τοποθετεῖ τὴν «πυρῶν ἐορτήν» ποὺ γινόταν στοὺς δύο λόφους τοῦ Ἄργους, τὴν πυρὰ τοῦ Ἡρακλέους στὸ ὄρος Οἶτη, καθὼς καὶ τὶς φωτιὲς στὸ ἱερό τῶν Κουρήτων στὴ Μεσσήνη καὶ μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τῆς Κορωνίδος στὴν Τιτάνη. Ἀνάλογο ἔθιμο διαπίστωσε καὶ ὁ Ρωμαῖος (*AA* 10, 1926, 1-33) ἔξω ἀπὸ δύο μικροὺς ναοὺς, ἀφιερωμένους στὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀρτέμιδα, στὸ χωριὸ Ταξιάρχης τῆς Αἰτωλίας. Ὁ Nilsson τόνισε τὸν πυρολατρικὸ χαρακτῆρα τῶν ἐτήσιων αὐτῶν πυρῶν, τὶς ὁποῖες δὲν θεωροῦσε χθόνιες θυσίαι (*Feste*, 428, καὶ *JHS* 43, 1923, 145). Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἀκολούθησε καὶ ὁ Ρωμαῖος (*AA* 10, 1926, 28). Ἀντίθετα, ὁ Yavis ὅσες ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐτήσιες πυρὲς ἀπευθύνονταν σὲ ὀλύμπιες τυπικὰ θεότητες, τὶς κατέταξε στὶς χθόνιες θυσίαι, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι, στὴν περίπτωσιν αὐτή, οἱ θεότητες λατρεύονταν ὡς χθόνιες. Βλ. Yavis, *Greek Altars*, 95 (chthonian altars), 214 (sacrificial pyres).

86. Burkert, *GR*, 110-111.

87. Γιὰ τὴν ἐπιβίωση, στὶς ἐτήσιες πυρὲς τῶν ἱστορικῶν χρόνων, τῆς προϊστορικῆς λατρείας τῆς θεᾶς τῆς Φύσης καὶ τῆς γονιμότητος στὰ ἱερὰ κορυφῆς, βλ. Meuli, *Opferbräuche*, 210 καὶ, κυρίως, Ν. Πλάτων, *Τὸ ἱερὸν Μαζὰ καὶ τὰ προϊστορικὰ ἱερὰ κορυφῆς*, *Κρητ. Χρον.*, Ε', 1951, 151-152, 159. Βλ. καὶ Burkert, *GR*, 111.

88. Γιὰ τὴν κατάταξιν τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνος στὰ «ἱερὰ κορυφῆς», βλ. J. Bintliff, *Natural Environment and Human Settlement in Prehistoric Greece I* (1977), 152. J. van Leuven, *ActaAth-4* 28, 1981, 20 (ἀρ. 44).

(Ευάδνη, Δημοφῶν)⁸⁹, ἡ ἔλλειψη ὁστῶν ζῶων στὶς πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου, καθὼς καὶ ἡ ἀπουσία φιλολογικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τὶς συνδέσουμε μὲ τὶς ἐτήσιες πυρὲς ποὺ ἀναφέρει ὁ Nilsson.

Τέλος, θὰ μπορούσε νὰ ἀναρωτηθεῖ κανεὶς μήπως οἱ πυρὲς ἀποτελοῦσαν λείψανα θυσίας μύησης τῶν πιστῶν. Ὁ Furley⁹⁰ θεώρησε τελευταῖα τὴ θυσία τῶν χοιριδίων κατὰ τὰ Μυστήρια ὡς θυσία μύησης καὶ τὴ συνέδεσε μὲ τὸν θάνατο τοῦ Δημοφῶντος στὴ φωτιά. Μὲ τὴ θυσία αὐτή, κατὰ τὸν Furley, ὁ μύστης ταυτίζεται μὲ τὸ θυσιαζόμενο χοιρίδιο καὶ μὲ τὸν Δημοφῶντα, ἐξαγνίζεται καὶ ἀποβάλλει τὸν παλαιὸ ἐαυτό του, γιὰ νὰ δεχθεῖ τὶς ἀποκαλύψεις τῆς τελετῆς. Οἱ πυρὲς ὅμως τοῦ Τελεστηρίου, ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν βρέθηκαν σ' αὐτὲς ὁστὰ ζῶων, χαρακτηρίζονται καὶ ἀπὸ πολυάριθμες προσφορές, ποὺ δὲν δικαιολογοῦνται σὲ θυσία μύησης ποὺ δὲν εἶχε, κατὰ τὸν Furley⁹¹, ἀνταποδοτικὸ χαρακτῆρα.

ΕΝΑΓΙΣΜΟΙ

Ἡ ἐρμηνεία τῶν πυρῶν τοῦ Τελεστηρίου πιστεύουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ βασιστεῖ κατὰ κύριο λόγο στὴ μαρτυρία καὶ τὴ μελέτη τῶν πολυάριθμων καμένων εὐρημάτων. Ἐκεῖνο ποὺ γίνεται ἀμέσως φανερὸ εἶναι ὅτι τὰ εὐρήματα τῶν πυρῶν δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰ κτερίσματα τῶν τάφων. Τὰ ἔχνη ἐπίσης ἀπὸ φωτιά ποὺ παρατηροῦνται στὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτά —ἀκόμη καὶ στὰ σπασίματά τους— ἀποδεικνύουν ὅτι σκόπιμα τὰ εἶχαν σπάσει καὶ τὰ εἶχαν ρίξει στὴ φωτιά, γεγονὸς ποὺ ὑποδηλώνει συγγένεια μὲ τοὺς ἐναγισμούς, ἓνα ταφικὸ ἔθιμο συνδεδεμένο μὲ τὶς καύσεις τῶν νεκρῶν καί, κυρίως, μὲ τὴ λατρεία τους. Ἀπὸ παλιὰ ὁ Kerényi⁹² εἶχε συνδέσει τὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά στὸν τοῖχο τῆς γεωμετρικῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου (πυρὰ Α) μὲ καύσεις νεκρῶν ποὺ πίστευε ὅτι γίνονταν ἐκεῖ, γιὰ νὰ βρῶνται οἱ νεκροὶ κοντὰ στὶς θεὲς τῶν Μυστηρίων ποὺ θὰ τοὺς ὀδηγοῦσαν στὸν Ἅδη. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι δὲν βρέθηκαν ὁστὰ στὶς πυρὲς ἀλλὰ οὔτε καὶ τάφος ἱστορικῶν χρόνων μέσα στὸ ἱερὸ ἀποδυναμώνει, σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὴν ἀπαγόρευση ταφῆς σὲ ἱερὸ χῶρο⁹³, τὴν ὑπόθεσιν αὐτή.

89. Βλ. τὸν μῦθο τῆς Ευάδνης (Εὐρ., *Ἰκέτ.*, στ. 980-1071), ποὺ πῖδινε ἀπὸ τὸν βράχο στὴν ταφικὴ πυρὰ τοῦ συζύγου τῆς Καπανεώς μέσα στὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνος. Βλ. ἀκόμη τὸν μῦθο τοῦ Δημοφῶντος (*Ὀμηρικὸς Ὕμνος εἰς Δῆμπτρα*, στ. 231-250) ποὺ, γιὰ νὰ γίνῃ ἀθάνατος, τὸν ἔριχνε ἡ θεὰ Δῆμπτρα στὴ φωτιά κάθε νύχτα. Κατὰ μία ἄλλη ἄποψιν, ποὺ διασώζει ὁ Ἀπολλόδορος καὶ ἡ ὀρφικὴ παράδοση, ἡ Δῆμπτρα τὸν ἄφηνε νὰ καεῖ στὴ φωτιά, βλ. Furley, *Fire*, 83-84.

90. Furley, *Fire*, 84, 87.

91. Furley, *Fire*, 238.

92. Kerényi, *Eleusis*, 93 καὶ 101 σημ. 86.

93. Ἡ ταφή σὲ ἱερὸ ἐπιτρεπόταν σὲ μεμονωμένες περιπτώσεις, ὅπως π.χ. προκειμένου γιὰ ἥρωες (βλ. Garland, *Death*, 88) ἢ ἱερεῖς (βλ. R. Stroud, *Hesperia* 34, 1965, 13 σημ. 1, ὅπου βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα). Ταφή ἥρωα στὸ ἔλευσινιακὸ ἱερὸ ἀναφέρεται μόνον στὶς *Ἰκέτιδες* (στ. 938) γιὰ τὸν Καπανεά καὶ τοὺς ὑπόλοιπους ἀπὸ τοὺς ἐπτὰ Ἀργεῖους στρατηγούς στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Θηβῶν.

Εἶναι, συνεπῶς, λογικὸ νὰ στραφεῖ ἡ ἔρευνά μας πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν ἐναγισμῶν, γιατί πιστεύουμε πὼς οἱ πυρὲς καὶ οἱ πολυάριθμες καμένες προσφορὲς ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ἐναγισμοὶ κατὰ τὴ διάρκεια κάποιας πένθιμης τελετῆς. Ἀνάλογα παραδείγματα ἔχουμε καὶ ἀπὸ ἄλλα ἱερὰ ἡρωικῆς καὶ χθόνιας λατρείας. Πρὶν μιλήσουμε διεξοδικότερα γιὰ τὶς πυρὲς ἐναγισμῶν τοῦ ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ, σκόπιμο εἶναι νὰ ἀναφερθοῦμε γενικότερα στὶς σημαντικότερες περιπτώσεις ἐναγισμῶν τόσο σὲ σχέση μὲ τὴ λατρεία τῶν νεκρῶν, ὅσο καὶ μὲ τὴν προγονο-λατρεία - ἡρωολατρεία καὶ τὴ λατρεία χθόνιων θεοτήτων.

Ἔχει διαπιστωθεῖ ἀνασκαφικὰ ὅτι, τόσο σὲ καύσεις ὅσο καὶ σὲ ἐνταφιασμοὺς νεκρῶν, γινόταν, στὴ διάρκεια ἢ ἀμέσως μετὰ τὴν ταφὴ τοῦ νεκροῦ, ἴσως καὶ ἀργότερα, μιὰ ἔμπυρνη ἱεροτελεστία μέσα ἢ ἐπάνω στὸν τάφο ἢ ἐκεῖ γύρω. Ἐρχιναν δηλαδὴ στὴ φωτιὰ ὑγρὲς προσφορὲς (χοές), τροφές, ἐνίοτε καὶ μικρὰ ζῶα ἢ πτηνὰ — ἴσως μόνο μέλη τους — καθὼς καὶ ἄλλες προσφορὲς, ἀνάλογες μὲ τὰ κτερίσματα⁹⁴. Ὑπολείμματα ἀπὸ τέτοιες πυρὲς, δηλαδὴ στάχτη, κάρβουνα, ἐνίοτε λίγα ὀστὰ ζώων καὶ τροφές, ἀνάμεικτα μὲ καμένα ἄγγεῖα, εἰδώλια καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, θεωροῦνται συνήθως ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς ὅτι ὑποδηλώνουν θέσεις, ὀρύγματα ἢ αὐλακες προσφορῶν (Opferplatz, Opfergrube, Opferrine, offering place, offering ditch). Τέτοια λείψανα, ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοὺς γεωμετρικοὺς ὥς τοὺς κλασικοὺς καὶ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἔχουν βρεθεῖ τόσο στὴν Ἀττικὴ ὅσο καὶ στὸν ὑπόλοιπο ἑλλαδικὸ χῶρο⁹⁵.

Ἰδιαίτερα στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κεραμεικοῦ συνήθιζαν νὰ ἀνοίγουν κοντὰ στὸν τάφο ἕνα ἀβαθές, στενὸ καὶ μακρὺ αὐλάκι ποὺ τὸ ἐπένδυαν μὲ ὠμές πλίνθους⁹⁶. Τὰ προσφερόμενα ἀντικείμενα, ἄγγεῖα συνήθως καὶ εἰδώλια, καθὼς ἦταν τοποθετημένα ἐπάνω σὲ

94. Γενικὰ γιὰ ἔμπυρνες τελετὲς στοὺς τάφους, βλ. Kurtz-Boardman, *Burial Customs*, 65-66 (γεωμετρικοί), 76 (ἀρχαϊκοί), 204 (κλασικοί), 205 (ἑλληνιστικοί). Andronikos, *Totenkult*, 89-107, 126-127.

95. Στὴν Ἀττικὴ: Ἀθῆνα (Ἀγορά): *Hesperia* 2, 1933, 554. *Hesperia* 5, 1936, 23. *Hesperia* Suppl. II, 1939, 19-20. *Hesperia* 20, 1951, 110-130, πίν. 49-54. *Agora* XII, 45, 198, πίν. 69, καὶ *Agora* XII² (κατάλογοι πυρῶν). *Agora* XIV, 16, πίν. 26b. *Agora*, picture book 12, εἰκ. 51-52. Ἀθῆνα (Κεραμεικός): *AA* 55, 1940, 175, 182. *AA* 57, 1942, 215-218. *Kerameikos* V, 30. *Kerameikos* VI, 87. *Kerameikos* VII, 187. *Kerameikos* IX, 7 (τάφ. 3). R. Hampe, *Ein frühattischer Grabfund* (1960), 71. *AM* 81, 1966, 11, 16, 17, 21, 26, 36, 44, 47, 53, 55, 63, 71, 91, 95, 112, 114 (γεωμετρικοὶ ἕως κλασικοί), 78, 91, 98 (ἑλληνιστικοί). Ἀθῆνα (Κουκάκι): *AA* 20, 1965, B, 78 (ὁδ. Καβαλόττι). Ἀθῆνα (Σύνταγμα): *AE* 1958, 20-21, 68, 137. Ἀνάβυσσος: *AA* 21, 1966, B, Χρον., 97. Βάρη: *BCH* 92, 1968, 763 (τάφ. 50). Βουρβᾶς (τύμβος): *AA* 1890, 108-109, καὶ *AM* 15, 1890, 320-321, 326, πίν. 13, 3 (αὐλαξ θ), 322, πίν. 13, 3 (αὐλαξ ι). Μαραθῶν (τύμβος): *AA* 1890, 123, καὶ *AM* 18, 1893, 52-54, 55-63. Μερέντα: Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 17, πίν. 61 (2 πινάκια ἀπὸ πυρὰ ἐναγισμοῦ σὲ ἀδημοσίευτο, ὅπως ἀναφέρεται, τάφο). Ντράφι: *BCH* 81, 1957, 518. Τράχωνες: *Agora* XII, 45 σημ. 125, καὶ *Agora* XIV, 16 σημ. 47 (ἀναφορὰ μόνον σὲ πυρὲς ἀδημοσίευστων τότε τάφων). Φάληρο: *AE* 1911, 247. Στὸν ὑπόλοιπο ἡπειρωτικὸ ἑλλαδικὸ χῶρο: Εὐβοία (Ερέτρια): *Ἔργον* 1981, 43. Εὐβοία (Λευκαντί): *Lefkandi* I, 215. Θεσσαλονίκη: *AE* 1938, 866. Κόρινθος: *Corinth* XIII, 18, 86. Ναυαρίνο: *AA* 21, 1966, Μελ., 165 (ἑλληνιστικοί). Στὰ νησιά: Θήρα: *AM* 28, 1903, 228, 249, 268, 273. Κρήτη (Πραισός): *BSA* 8, 1901-2, 241-242 (τάφ. Α). Νάξος (Γρόττα): *ActaAth-4* 38, 1988, 235, 238, εἰκ. 3 καὶ 13-17. Νάξος (Τσικαλαριό): *AA* 20, 1965, B, Χρον., 518, 522. *AA* 21, 1966, B, Χρον., 393, 395. Ρόδος: *Kinch, Vroulia*, 1914, 54-55.

96. Γιὰ τὶς αὐλακες προσφορῶν στὸν Κεραμεικὸ, βλ. παραπάνω, σημ. 95, καὶ Andronikos, *Totenkult*, 89-90. Garland, *Death*, 36. Ἰδιαίτερα γιὰ τὴν τελετουργία τῶν ἔμπυρνων προσφορῶν, βλ. Scheibler, *Kerameikos*, book 3, 13-15.

σανίδες ἢ ξύλινα τραπέζια, μὲ τῇ φωτιά ἔπεφταν καὶ ἔσπαζαν. Συχνά, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ, ἔριχναν στὴν πυρὰ ἀντικείμενα καὶ μετὰ τὸ σβήσιμο τῆς φωτιάς, γι' αὐτὸ καὶ μερικὰ δὲν βρίσκονται καμένα. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τελετουργίας καιγόταν θυμίαμα, ἐνῶ μετὰ τὸ τέλος τῆς ὅλα καλύπτονταν μὲ χῶμα καὶ πηλὸ καὶ δὲν ξανανοίγονταν ποτὲ πιά.

Οἱ φιλολογικὲς μαρτυρίες εἶναι πολὺ πενιχρὲς γιὰ τὰ μετὰ τὴν ταφὴ ἔθιμα. Γενικὰ οἱ ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς νεκροὺς ἀποτελοῦν «τὰ νομιζόμενα» ἢ «τὰ νόμιμα» ἢ «τὰ ἱερὰ πατρῶα». Σ' αὐτὰ συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ τελετὲς ποὺ γίνονταν στοὺς τάφους σὲ τακτὲς μέρες, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ νεκροῦ, ὅπως «τὰ τρίτα», «τὰ ἔνατα» καὶ «τὰ τριακόστια», καθὼς καὶ τὰ ἐτήσια μνημόσυνα, ὅπως «τὰ γενέσια» καὶ «τὰ νεκύσια»⁹⁷. Εἶναι λογικὸ νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ πυρὲς, ἰδίως ὅσες βρέθηκαν κάτω ἀπὸ πλάκες τάφων, ἀνάβονταν κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ταφῆς, τρεῖς ἡμέρες δηλαδὴ μετὰ τὸν θάνατο —τὰ τρίτα⁹⁸. Δὲν ἀποκλείεται φυσικὰ νὰ γίνονταν καὶ κάποια ἄλλη ἡμέρα, στὰ ἔνατα ἢ στὰ τριακόστια ἢ ἀκόμη καὶ στὰ ἐπίσημα μνημόσυνα, κοντὰ στὸν τάφο, ἢ καὶ στὰ σπίτια⁹⁹.

Τὰ λείψανα τροφῶν καὶ λίγων ὀστέων ζώων, ποὺ βρίσκονται συχνὰ στὶς πυρὲς αὐτές, ἐρμηνεύονται ἄλλοτε ὡς ὑπολείμματα φαγητοῦ, ποὺ πρόσφεραν ἀποκλειστικὰ στὸν νεκρὸ ἢ ποὺ ἔτρωγαν οἱ ζωντανοὶ (περιδείπνο)¹⁰⁰, καὶ ἄλλοτε ὡς κατάλοιπα ταφικῶν θυσιῶν¹⁰¹ ἢ συνδυασμοῦ ταφικῶν θυσιῶν καὶ περιδείπνων¹⁰². Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι τὸ περιδείπνο, ὅπου συμμετεῖχαν συγγενεῖς καὶ φίλοι, τὸ πρόσφεραν στὸ σπίτι καὶ ὄχι κοντὰ στὸν τάφο¹⁰³. Γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους θυσιὲς ζώων σὲ τάφους γίνονταν μόνο σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις —συνήθως σὲ δημόσια τελετὴ— γιὰ ἥρωες καὶ νεκροὺς πολέμου καὶ ὅτι εἶχαν καθαρτήριο χαρακτήρα¹⁰⁴. Ἦδη ἀπὸ τὸν πρῶμο 6ο π.Χ. αἰ. ὁ Σόλων, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Πλούταρχος (Σόλων, 21), εἶχε ἀπαγο-

97. Γιὰ τὶς τελετὲς στὴ μνήμη τῶν νεκρῶν, βλ. γενικὰ Rohde, *Psyche* I, 224-236. Stengel, *Kultusaltertümer*, 146-149. Rouse, *Votive Offerings*, 4. Kurtz - Boardman, *Burial Customs*, 144-148. Nilsson, *GGR* I³, 179-180. Burkert, *GR*, 296-300. Garland, *Death*, 38-40, 104-115.

98. Rohde, *Psyche* I, 224. Kurtz - Boardman, *Burial Customs*, 145. Garland, *Death*, 40.

99. Ὁ Στάης (AM 15, 1890, 321) ἀποδίδει στὰ τρίτα ἢ ἔνατα ἢ σὲ «ἐνιαύσιες ἐπιφορές» τὰ λείψανα «περιδείπνων» ἢ «ἐναγισμάτων» στὸν τύμβο τοῦ Βουρβᾶ. Ὁ Thompson ἐξ ἄλλου (*Agora* XIV, 16, καὶ *Agora*, picture book 12, εἰκ. 51) τὰ λείψανα πυρῶν ποὺ βρῆκε σὲ αὐλὲς σπιτιῶν στὴν Ἀγορὰ τὰ ἐρμηνεύει ὡς κατάλοιπα ἀπὸ μνημόσυνα νεκρῶν.

100. Γιὰ τὴν προσφορὰ φαγητοῦ στὸν τάφο, μόνο γιὰ τὸν νεκρὸ, βλ. Rohde, *Psyche* I, 232-33. Andronikos, *Totenkult*, 88-97, 106-107. Kurtz - Boardman, *Burial Customs*, 146, 215. Garland, *Death*, 39-40, 110. Γιὰ τὴν τέλεση περιδείπνων στὸν τάφο, βλ. *Kerameikos* VI, 24. Γενικὰ γιὰ νεκρικὰ δεῖπνα στοὺς τάφους, βλ. R. Hägg, *ActaAth-4* 30, 1983 (Greek Renaissance), 189-193. *Agora* XII, 45, καὶ *Agora* XIV, 16. Burkert, *GR*, 297.

101. B. Callipolitis, *BCH* 92, 1968, 763 (Ἀναγυροῦς). *Kerameikos* IX, 7 (τάφ. 3).

102. B. Στάης, AM 18, 1893, 53-54 (Μαραθῶν). R. Young, *Hesperia* Suppl. 2, 1939, 19 (Ἀγορά).

103. Kurtz - Boardman, *Burial Customs*, 146. Garland, *Death*, 39, 112. Βλ. ἐπίσης Λουκ., *Περὶ πένθους*, 24. Γενικὰ γιὰ τὸ περιδείπνο, βλ. Stengel, *Opferbräuche*, 144. Τοῦ ἰδίου, *Kultusaltertümer*, 146. Meuli, *Opferbräuche*, 199. Burkert, *GR*, 297.

104. Γιὰ θυσιὲς σὲ τάφους, βλ. RE, λ. altar (Reisch), σ. 1653. Stengel, *Opferbräuche*, 133-143. Τοῦ ἰδίου, *Kultusaltertümer*, 146-147. Meuli, *Opferbräuche*, 192-193, 208. Kurtz - Boardman, *Burial Customs*, 215. Garland, *Death*, 33, 35, 112-113. Γενικὰ γιὰ βόθρους θυσιῶν σὲ νεκροὺς, βλ. καὶ G. Oeconomus, *De profusionum receptaculis sepulcralibus* (1921).

ρεύσει να σφαγιάζονται στους τάφους βόδια. Έχει διαπιστωθεί επίσης ότι η παρουσία βωμών στους τάφους δεν ήταν διαδεδομένη πριν από την ελληνιστική εποχή¹⁰⁵.

Φαίνεται, επομένως, λογικό να υποθέσουμε ότι τα υπολείμματα τροφών και όστων ζώων στις πυρές των τάφων θα ήταν προσφορές, κυρίως στο δειπνο των νεκρών, στο οποίο δεν θα πρέπει να συμμετείχαν οι ζωντανοί¹⁰⁶. Ο Λουκιανός¹⁰⁷ περιγράφει παραστατικά την τελετουργία προσφοράς στη φωτιά νεκρικών χοών, φαγητών και γλυκισμάτων, που τα ονομάζει «χοάς, πόπανα και έναγίσματα». Ενδεικτικό για τις έμπυρες αυτές προσφορές είναι και το επίγραμμα στον τάφο του πλατωνιστή Ἀριδείκη, γύρω στο 200 π.Χ.: «ἀποφθιμένοιο δὲ σοῖο μείλια καὶ πελανούς ἐμ πυρὶ βαλλόμεθα»¹⁰⁸.

Εὐνόητο είναι ότι μαζί με τις τροφές ή τις χοές προσφέρονταν στον νεκρό και τα άγγεϊα που τις περιείχαν, κυρίως πινάκια, σκύφοι, οἰνοχόες και ὑδρίες¹⁰⁹. Τὸ γεγονός ότι τις προσφορές αυτές τις έκαιγαν, τις ἔσπαζαν και μετά τις σκέπαζαν, για να μὴν ξαναχρησιμοποιηθοῦν, δείχνει ότι τις κατέστρεφαν σκόπιμα, για να ανήκουν μόνο στον κόσμο των νεκρών, των ἡρώων ή των χθόνιων θεῶν¹¹⁰. Οἱ προσφορές αυτές, που ἐμπεριέχουν τὸ ἄγος, τὴ μόλυνση δηλαδή ἀπὸ τὴν ἐπαφή με τοὺς νεκροὺς και τὸν Κάτω Κόσμο, εἶναι ἀναμφισβήτητα έναγισμοί, ὅπως ονομάζεται γενικά κάθε προσφορά ἔμπυρη, ἐνίοτε και ἄπυρη, καθώς και κάθε αἵματηρή θυσία ζώου που γίνεται στους

105. Για τὰ λιγοστά λείψανα βωμῶν καὶ τραπεζῶν προσφορῶν στους τάφους πρὶν ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, βλ. Kurtz - Boardman, *Burial Customs*, 235-237, 301. Fraser, *Funerary Monuments*, 11-25. Ὁ D. Rupp (*Altars as Funerary Monuments on Attic White Lekythoi*, *AJA* 84, 1980, 527) ὑποστηρίζει ὅτι οἱ εἰκονιζόμενοι στὶς ἀγκύθους τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. βωμοὶ ἀνῆκαν σὲ ταφικὸ μνημεῖο τῶν νεκρῶν ἡρώων μιᾶς οἰκογένειας ἢ φρατρίας (βλ. καὶ Fraser, ὁ.π., 79) ἢ χρησίμευαν γιὰ ἀπλὲς τελετές (μνημόσυνα) στὸν τάφο κοινῶν ἀτόμων.

106. Για προσφορὲς φαγητῶν καὶ χοῶν στὸν τάφο, βλ. παραπάνω, σημ. 100. Βλ. ἀκόμη γενικά, Harrison, *Prolegomena*, 75. Stengel, *Opferbräuche*, 127, 129. Τοῦ ἰδίου, *Kultusaltertümer*, 148-149. Meuli, *Opferbräuche*, 189-193, 208. *Olynthus* XI, 189. J. Geroulanos, *AM* 88, 1973, 15-17 (χοές). Βλ. καὶ παρακάτω, σημ. 107-108 καὶ 236.

107. Λουκ., *Χάρων ἢ ἐπισκοποῦντες*, 24: «(Χάρων)... οἱ δὲ καὶ πυρὰν νήσαντες πρὸ τῶν χωμάτων (= τάφων) καὶ βόθρον τινα ὀρύξαντες καίουσι τε ταῦτ' ἐπὶ τὰ πολυτελῆ δειπνα καὶ εἰς τὰ ὀρύγματα οἶνον καὶ μελίκρατον... ἐγγέουσι; (Ἑρμῆς)... πεπιστεύκασι δ' οὖν τὰς ψυχὰς ἀναπεμπομένας κάτωθεν δειπνεῖν μὲν ὡς οἶόν τε περιπετομένας τὴν κνίσαν καὶ τὸν καπνόν, πίνειν δὲ ἀπὸ τοῦ βόθρου τὸ μελίκρατον». Λουκ., *Περὶ πένθους*, 9: «τρέφονται δὲ οἱ νεκροὶ ταῖς παρ' ἡμῖν χοαῖς καὶ τοῖς καθαγιζομένοις ἐπὶ τῶν τάφων». Λουκ., *Κατάπλους*, 2: «παρ' ἡμῖν (τοῖς νεκροῖς) μὲν γὰρ ἀσφόδελος μόνον καὶ χοαὶ καὶ πόπανα καὶ έναγίσματα».

108. F.H. von Gaertringen, *BCH* 36, 1912, 230.

109. Τὴν τέλεση χοῶν ἐπάνω ἢ γύρω ἀπὸ τὸν τάφο μαρτυροῦν ἄγγεϊα μετὰ ὅπῃ στὸν πυθμένα, βλ. G. Oeconomus, *De profusionum receptaculis sepulcralibus* (1921), 22-30, εἰκ. 6-7. B. Rafn, *The Ritual Use of Pottery in the Necropolis of Halieis*, εἰς *Ancient Greek and Related Pottery*, 308. D. Kurtz, *Vases for the Dead. An Attic Selection, 750-400 B.C.*, εἰς *Ancient Greek and Related Pottery*, 315.

110. Για τὴν καταστροφὴ τῶν προσφορῶν στὴ φωτιά καὶ τὸ σπάσιμο τῶν ἄγγεϊων κατὰ τὴ λατρεία τῶν νεκρῶν, βλ. B. Στάης, *AM* 15, 1890, 322-323. Stengel, *Kultusaltertümer*, 149. Meuli, *Opferbräuche*, 207. Kurtz - Boardman, *Burial Rites*, 215. B. Rafn, *The Ritual Use of Pottery in the Necropolis of Halieis*, εἰς *Ancient Greek and Related Pottery*, 305-308. J. Fossey, *Ritual Aspects of Vases among Grave Goods at Hellenistic Asine*, εἰς *Ancient Greek and Related Pottery*, 289-291. Τοῦ ἰδίου (ὑπὸ ἔκδοσιν), *The Ritual Breaking of Objects in Greek Funerary Contexts: A Note*. Για τὴν ἐπέκταση τοῦ νεκρικοῦ ἐθίμου τῆς καταστροφῆς τῶν προσφορῶν καὶ στὴ λατρεία τῶν ἡρώων καὶ χθόνιων θεῶν, βλ. Meuli, *Opferbräuche*, 209.

νεκρούς, στους ἥρωες καὶ στους χθόνιους θεούς¹¹¹. Οἱ ἔμπυροι ἐναγισμοί —καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν προσφέρονται ζῶα— μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν ὡς θυσίες, μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὅρου, τῆς καταστροφῆς δηλαδὴ κάθε προσφορᾶς στὴ φωτιά¹¹². Τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ χρήση τοῦ ῥήματος «θύω» γιὰ προσφορὰς χοῶν καὶ ἐναγισμάτων στους νεκρούς¹¹³. Οἱ θυσίες αὐτὲς εἶναι «ἄγευστοι»¹¹⁴, ἀπαντοῦν καὶ στὴ λατρεία τῶν ἡρώων καὶ τῶν χθόνιων θεῶν, στους ὁποίους θύονται ἐπίσης πελανοὶ καὶ καρποὶ ὡς «ἀγνά» ἢ «ἐπιχώρια θύματα»¹¹⁵.

Τὸ ἐναγίζειν ἔχει τὶς ρίζες του στὸν φόβο τῶν ζωντανῶν γιὰ τὸ κακὸ ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τοὺς κάνουν οἱ δυσαρεστημένοι καὶ παραμελημένοι νεκροί, οἱ ἥρωες καὶ οἱ χθόνιοι θεοί¹¹⁶. Μὲ τοὺς ἔμπυρους ἐναγισμοὺς ἐπιδιώκεται ἀφ' ἐνὸς ὁ καθαρισμὸς μὲ τὴν φωτιά ἀπὸ τὴ μολυσμένη ἐπαφή (ἄγος, μίasma) μὲ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν, τῶν ἡρώων καὶ τῶν χθόνιων θεῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐξευμενισμὸς τοὺς μὲ τὶς προσφορὰς γιὰ τὴν ἀποτροπὴ κάθε κακοῦ¹¹⁷. Λόγω τῶν προσφορῶν οἱ ἐναγισμοὶ κατατάσσονται στίς «ἀνταποδοτικές» θυσίες, ποὺ στηρίζονται στὴν ἀρχὴ *do ut des*.

Μὲ τοὺς ἐναγισμοὺς πίστευαν ἐπίσης ὅτι ἦταν δυνατόν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀγαθὴν ἐπίδραση ὅχι μόνον τῶν χθόνιων θεῶν ἀλλὰ καὶ τῶν νεκρῶν στὴν καλλιέργεια καὶ τὴν εὐφορία τῆς γῆς¹¹⁸. Πιθανὸν ἡ σύνδεση τῶν νεκρῶν μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ φυτὰ ἔχουν τὶς ρίζες τοὺς κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα, δηλαδὴ στὸν Κάτω Κόσμον, ἐκεῖ ὅπου κατοικοῦν οἱ νεκροί. Καὶ τὰ σιτηρὰ ἀπὸ τοὺς νεκρούς ἔρχονται, τονίζει ὁ Ἱπποκράτης (*Περὶ διαίτης ἢ ἐνυπνίων*, IV, 92): «ἀπὸ γὰρ τῶν ἀποθανόντων αἱ τροφαὶ καὶ αὐξήσιναι καὶ σπέρματα γίνονται». Ἀρχαία παροιμία, ποὺ τὴν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ἀριστοφάνης στὰ ἔργα του *Βάτραχοι* (στ. 1462) καὶ *Ταγνισταί* (fr. 488), λέει ἐπίσης ὅτι τὰ ἀγαθὰ ἀνέρχονται στὴ γῆ ἀπὸ τοὺς νεκρούς, «δεῦρ' ἀνίει τ' ἀγαθὰ»¹¹⁹.

111. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ «ἐναγίζειν», βλ. Harrison, *Prolegomena*, 58. Stengel, *Kultusaltertümer*, 143, 149. Meuli, *Opferbräuche*, 191-193 καὶ, κυρίως, 208. Robert, *Thymélé*, 159-160. Burkert, *GR*, 307, 405. Garland, *Death*, 110. Γιὰ τὴν ἐπέκταση τῶν ἐναγισμῶν ἀπὸ τὴ λατρεία τῶν νεκρῶν στὴ λατρεία τῶν ἡρώων καὶ χθόνιων θεοτήτων, βλ. Meuli, *Opferbräuche*, 209. O. Broneer, *Hesperia* 11, 1942, 160. Ἀντίθετα, ὁ Rohde (*Psyche* I, 215) ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ψυχὲς εἶναι στενὰ συνδεδεμένες μὲ τοὺς χθόνιους θεοὺς καί, ἀκολουθώντας τοὺς, γίνονται καὶ αὐτὲς ἀντικείμενα λατρείας. Βλ. καὶ Stengel, *Chthonischer und Totenkult*, 414.

112. Meuli, *Opferbräuche*, 208.

113. Ἀριστοφ. *Ταγνισταί* (fr. 488). Τὸ χωρίο δίνεται παρακάτω, σὴ σ. 164.

114. Πλούτ., *Ἡθ.*, «ὕγεινὰ παραγγέλματα», 124 C (ἔκδ. Loeb). Γιὰ τὶς «ἄγευστες θυσίες», βλ. Stengel, *Kultusaltertümer*, 138. Meuli, *Opferbräuche*, 208. Nilsson, *GGR* I³, 132.

115. Πλάτ., *Νόμοι*, 782 c. Θουκ., I, 126. Τὰ χωρία δίνονται παρακάτω, σ. 181 σημ. 235.

116. Γιὰ τὸ κακὸ ποὺ μποροῦν νὰ προξενήσουν οἱ ὀργισμένοι νεκροί, ἥρωες καὶ χθόνιοι θεοί, βλ. Rohde, *Psyche* I, 236, 246. Harrison, *Prolegomena*, 69-75. Stengel, *Kultusaltertümer*, 146. Abramson, *Hero Shrines*, 47-49.

117. Harrison, *Prolegomena*, 7-10 (ἀποτροπή), 55-75 (καθαρισμοί - ἀποτροπή).

118. Γιὰ τὴν σύνδεση τῶν νεκρῶν μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς, βλ. Rohde, *Psyche* I, 247. Harrison, *Prolegomena*, 54. M. Nilsson, *ArchRW* 32, 1935, 116, 117 σημ. 1.

119. Ἀριστοφ., *Βάτραχ.*, στ. 1462: «ἀλλ' ἐνθένδ' ἀνίει τὰγαθὰ» καὶ σχόλιο: «παρὰ τὴν παροιμίαν· ἐκεῖ βλέπουσα δεῦρ' ἀνίει τὰγαθὰ». Γιὰ τὴν ἴδια παροιμία, βλ. καὶ παρακάτω, σημ. 120. Ἀριστοφ. *Ταγνισταί*, fr. 488 (Th. Kock, *Comicorum Atticorum Fragmenta* [1880] I, 517). Τὸ χωρίο δίνεται στὸ κείμενο, ἀμέσως παρακάτω.

Ἀκόμη, στὸ ἴδιο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν κωμωδία *Ταγνηνισταὶ* ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἄνθρωποι θυσιάζουν στοὺς νεκροὺς χοῆς καὶ ἐναγίσματα, ὅπως καὶ στοὺς θεοὺς, γιὰ νὰ τοὺς στείλουν τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τὸν Κάτω Κόσμο: «καὶ θύομεν αὐτοῖσι (τοῖς νεκροῖς) τοῖς ἐναγίσμασιν, ὅπως θεοῖσι καὶ χοῆς γε χεόμενοι αἰτούμεθ' αὐτοὺς δεῦρ' ἀνεῖναι τ' ἀγαθὰ». Ὁ παραδοξογράφος Ἰσίγονος μᾶς πληροφορεῖ ἐπίσης ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι συνήθιζαν νὰ προσφέρουν στοὺς νεκροὺς, μετὰ τὴν ταφή, «πᾶν ὅσπριον», δηλαδὴ πανσπερμία, ὡς «σύμβολον τῆς παρ' αὐτῶν (τῶν νεκρῶν) εὐρέσεως τῶν καρπῶν τῶν ἀπάντων»¹²⁰. Ὁ Κικέρων (*De legibus*, II, 63) παρατηρεῖ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ τὴν ταφή, ὀργωναν τὸν τάφο καὶ φύτευαν σιτηρὰ¹²¹. Ἀλλὰ καὶ τὸ αἶμα τῶν νεκρῶν συνδέεται μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς καὶ τὴ διατροφή. Στὸ ἔργο τοῦ Εὐριπίδου *Ἰων* (στ. 1013) ἀναφέρεται χαρακτηριστικὰ ὅτι ἡ μία σταλαγματιὰ ἀπὸ τὸ αἶμα τῆς νεκρῆς γοργόνας σημαίνει θάνατο, ἐνῶ ἡ ἄλλη «νόσους ἀπείργει καὶ τροφὰς ἔχει βίου».

Ἐναγισμοί, ἔμπυροι καὶ ἄπυροι, χωρὶς διαφοροποίηση τῶν προσφορῶν, διαπιστώνονται ὅχι μόνο στὴ λατρεία τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ στὴν προγονολατρεία, τὴν ἡρωολατρεία καὶ τὴ λατρεία τῶν χθόνιων θεοτήτων¹²². Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι στὴ λατρεία τῶν νεκρῶν, ὅπου δὲν γίνονται συνήθως θυσίες ζώων, οἱ ἐναγισμοὶ ἀποτελοῦν τὴ μόνη καὶ κύρια τελετουργία προσφορῶν, ἐνῶ στὴ λατρεία τῶν ἡρώων καὶ τῶν χθόνιων θεοτήτων τελοῦνται καὶ ἐναγισμοὶ καὶ θυσίες ζώων¹²³.

Γι' αὐτὸ εἶναι δύσκολο νὰ διακρίνει κανεὶς τὰ ὑπολείμματα τῶν ἔμπυρων ἐναγισμῶν —ιδίως ὅταν περιλαμβάνονται καὶ λείψανα ζώου— ἀπὸ τὰ κατάλοιπα θυσιῶν ζώων στὸ ἔδαφος (*sacrificial pyres*), σὲ ὀρύγματα (*sacrificial pits*) ἢ σὲ βωμοὺς τέφρας (*ash altars*). Γενικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι στοὺς ἔμπυρους ἐναγισμοὺς εἶναι μικρὴ ἢ ἔκταση καὶ τὸ πάχος τῆς στάχτης —ἐκτὸς καὶ ἂν ἔχει προηγηθεῖ μακροχρόνια λατρεία— καὶ λίγα ἢ ἀνύπαρκτα τὰ ὅσα ζώων. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ τέφρα δὲν εἶναι μελανὴ καὶ λιπαρὴ, ἐνῶ τὰ ἀντικείμενα, στὴν πλειονότητά τους, εἶναι σπασμένα καὶ καμένα —ἀκόμη καὶ στὰ σπασίματά τους— καὶ σκεπασμένα μὲ πηλὸ, ἢ πέτρες ἢ ἄμμο ἢ κεραμίδια, ἢ μὲ ὀ,τιδήποτε.

120. O. Keller, *Rerum naturalium scriptores Graeci minores* (1877), 115 (Isigonos, LXVII). Γιὰ τὴν πανσπερμία στοὺς τάφους, βλ. Nilsson, *GGR* I³, 129. Τοῦ ἰδίου, *ArchRW* 32, 1935, 111 σημ. 1, ὅπου ἀναφέρεται ἡ παροιμία: «βλέπων ἐκεῖσε δεῦρ' ἀνίει τὰγαθὰ. ἔθος ἦν τοῖς Ἀθηναίοις μετὰ τὸ ἐπιβαλεῖν τοῖς θάπτομένοις τὴν προσήκουσαν γῆν καὶ πανσπερμίαν». Γιὰ τὴν προσφορὰ ἀπαρχῶν στοὺς τάφους, βλ. καὶ Θουκ., III, 58: «ταφέντας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐτιμῶμεν κατὰ ἔτος ἕκαστον δημοσίᾳ ἐσθήμασί τε καὶ τοῖς ἄλλοις νομίμοις, ὅσα τε ἡ γῆ ἡμῶν ἀνεδίδου ὥραία, πάντων ἀπαρχὰς ἐπιφέροντες». Τὴν πανσπερμία προδίδει ἡ παρουσία κέρνων στοὺς τάφους (βλ. A. Kossatz-Deissmann, *Apulischer Kernos*, AA 1985, 232. Burkert, *Homo Necans*, 322, γιὰ κέρνους σὲ τάφους τοῦ Κεραμεικοῦ).

121. Ὁ Nilsson (*ArchRW* 32, 1935, 117 σημ. 1) δὲν τὸ θεωρεῖ ἀθηναϊκὸ ταφικὸ ἔθιμο, ὅμως τὸ βρίσκει ἀνάλογο μὲ τὸν «βλαστάνοντα Ὅσιριν» καὶ μὲ ἀργεϊακὰ ἔθιμα ταφῆς.

122. Γιὰ τὴ στενὴ σχέση τῆς λατρείας τῶν ἡρώων καὶ χθόνιων θεοτήτων μὲ τοὺς νεκροὺς, βλ. Rohde, *Psyche* I, 205, 215. Stengel, *Kultusaltertümer*, 141. Rouse, *Offerings*, 5, 7. Nilsson, *MMR*², 585-6. O. Broneer, *Hesperia* 11, 1942, 156. Abramson, *Hero Shrines*, 14. Γιὰ τὴν ομοιότητα τῶν προσφορῶν σὲ νεκροὺς, ἡρώες καὶ θεοὺς κατὰ τοὺς πρώιμους ἑλληνικοὺς χρόνους, βλ. R. Hägg, *Gifts to the Heroes in Geometric and Archaic Greece*, *Boreas* 15 (*Gifts to the Gods*), 1987, 93-99.

123. Γιὰ τὴ διάκριση θυσιῶν καὶ τελετουργιῶν στὴ λατρεία τῶν ἡρώων καὶ χθόνιων θεοτήτων, βλ. Abramson, *Hero Shrines*, 90: «The basic ingredient in a Hero shrine was a place for sacrifice or ritual at a location with strong heroic connections», καὶ Harrison, *Prolegomena*, 55 (the ritual of enagismo).

ποτε άλλο. Τέτοιες πυρές βρίσκονται συχνά μέσα σὲ περιβόλους καὶ αὐλές, ἐνίοτε καὶ μέσα σὲ δωμάτια.

Πολλὰ παραδείγματα ἐναγισμῶν ἔχουν ἐντοπιστεῖ ἀνασκαφικὰ σὲ περιπτώσεις προγονολατρείας-ἡρωολατρείας, ἀφοῦ οἱ πρόγονοι καὶ οἱ ἥρωες ἦταν, ὅπως πίστευαν, ἄνθρωποι ποὺ πέθαναν, ἀλλὰ συνέχιζαν ἀπὸ τὸν τάφο νὰ ἐπηρεάζουν τοὺς ζωντανούς. Κέντρο τῆς λατρείας εἶναι ὁ τάφος τους ἢ κάποιο ὄρυγμα, κόγχη ἢ βωμός-ἐσχάρα, ἢ ἀκόμη κάποιος περίβολος, οἰκία ἢ σπήλαιο. Ἀφθονες προσφορές, συνήθως ἔμπυρες, ἔχουμε στοὺς δρόμους ἢ σὲ δωμάτια προϊστορικῶν τάφων ἥδη ἀπὸ τὸν 8ο π.Χ. αἰ., ὅταν, ὅπως πιστεύεται, ἡ διάδοση τῶν ἐπῶν συνέβαλε στὴν καθιέρωση τῆς λατρείας τῶν ἡρώων¹²⁴. Οἱ προσφορὲς αὐτὲς ἢ γίνονταν μία φορά, μετὰ ἀπὸ τυχαία ἀνακάλυψη τοῦ ἀρχαίου τάφου, ἀπὸ φόβο μήπως ὀργιστοῦν οἱ νεκροί, ἢ ἐπαναλαμβάνονταν σὲ τακτὰ διαστήματα, ἂν ὁ τάφος καθιερωνόταν ὡς κέντρο ἡρωικῆς λατρείας.

Ἐνδεικτικὸ παράδειγμα τῆς πρώτης περίπτωσης εἶναι οἱ ἄπυρες προσφορὲς κλασικῶν ληκύθων στὸν προϊστορικὸ θαλαμοειδῆ τάφο VII στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν¹²⁵. Ἀντίθετα, τὰ εὐρήματα στὸν δρόμο τοῦ θολωτοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου στὸ Μενίδι¹²⁶—λιγοστὰ ὅστὰ ζῶων, πολλὰ ἀγγεῖα, πίνακες, εἰδῶλια καὶ πῆλινες ἀσπίδες, ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους ὡς τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.—μαρτυροῦν ὅτι πρόκειται γιὰ ἐναγισμοὺς μακροχρόνιας ἡρωικῆς λατρείας. Λήκυθοι, ἀρύβαλλοι, οἰνοχόες, ὑδρεῖς, σκύφοι, κύλικες, κρατῆρες, κάνθαροι, λουτήρια, ἀμφορεῖς καὶ ὑποκρητήρια εἶναι τὰ συνηθέστερα σχήματα αὐτῶν τῶν ἀγγείων, ἐνῶ στὰ εἰδῶλια ὑπερισχύουν ἵπποι, ἱππεῖς καὶ ἄρματα. Παρόμοια εὐρήματα ἔχουν βρεθεῖ σὲ πολλοὺς ἄλλους προϊστορικοὺς τάφους στὴν Ἀττική, στὴ Βοιωτία καί, κυρίως, στὴν Πελοπόννησο, πατρίδα τῶν περισσότερων ἐπικῶν ἡρώων, γεγονός ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι στίς θέσεις αὐτὲς εἶχε καθιερωθεῖ κάποια λατρεία στὰ ἱστορικὰ χρόνια¹²⁷.

Στὰ πλαίσια τῆς προγονολατρείας-ἡρωολατρείας σὲ τάφους ἐνδιαφέρων παρουσιάζουν καὶ οἱ ἐπάλληλες πυρές ἐναγισμῶν ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στὸ Τσικαλαριὸ καὶ τὴ Γρόττα τῆς Νάξου. Συγκεκριμένα, στὸ γεωμετρικὸ νεκροταφεῖο τοῦ Τσικαλαριοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πυρές ἐναγισμῶν στοὺς ἐντὸς τῶν τύμβων τάφους¹²⁸, παρατηρήθηκαν καὶ ἄλλες

124. Γιὰ τὴ λατρεία τῶν ἡρώων καὶ τὶς προσφορὲς σὲ παλαιότερους, προϊστορικοὺς τάφους, βλ. J. Cook, *The Cult of Agamemnon at Mycenae*, *Γέρας Α. Κεραμοπούλλου* (1953), 112-118. N. Coldstream, *Hero Cults in the Age of Homer*, *JHS* 96, 1976, 8-17. Γ. Κορρές, Ἡ προβληματικὴ διὰ τὴν μεταγενεστέραν χρῆσιν τῶν μυκηναϊκῶν τάφων Μεσσηνίας καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐν αὐτοῖς ἐθίμων ταφῆς καὶ ταφικῆς λατρείας, *Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, Πάτρα 1980*, Β, 1981-82, 363-445. Abramson, *Hero Shrines*, 94-100, μὲ ἐκτενῆ βιβλιογραφία. Γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς λατρείας τῶν ἡρώων, βλ. Abramson, ὅ.π., 2-3, 92-93.

125. *Agora XIV*, 120 (cult of the dead). Γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ δημοσίευση τοῦ τάφου VII, βλ. *Hesperia* 24, 1955, 187-219, καὶ *Agora XIII*, 183.

126. Γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ δημοσίευση τοῦ τάφου καὶ τῶν εὐρημάτων του, βλ. H. Lolling, *Das Kuppelgrab bei Menidi* (1880). P. Wolters, *JdI* 13, 1898, 13-28, καὶ *JdI* 14, 1899, 103-135. Βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 96-100, ὅπου διεξοδικὴ ἀνάλυση καὶ βιβλιογραφία. Ἡ ἔλλειψη προσφορῶν κατὰ τὴν ὑπομυκηναϊκὴ καὶ πρωτογεωμετρικὴ περίοδο στὸν τάφο δὲν ἐπιτρέπει, κατὰ τὸν Abramson, νὰ συμπεράνουμε τὴ συνέχισιν τῆς λατρείας ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ χρόνια.

127. Βλ. παραπάνω, σημ. 124.

128. Γιὰ τὶς πυρές σὲ τάφους τῶν τύμβων, στὸ Τσικαλαριὸ, βλ. παραπάνω, σ. 160 σημ. 95 (Νάξος).

ἔξω ἀπὸ τοὺς τύμβους, ἐλεύθερες ἢ μέσα σὲ κτίσμα, ἢ σὲ μικροὺς ὑπαίθριους πεταλόσχημους ἢ ἐπιμήκεις χώρους, ποὺ ὀρίζονται μὲ πέτρες¹²⁹. Οἱ πυρὲς αὐτὲς ὑποδηλώνουν τὴν τέλεση προγονολατρείας, ποὺ συνεχίστηκε ὡς καὶ τοὺς ὑστεροαρχαίκοις χρόνους, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἰδρύση νέων τύμβων καὶ κτισμάτων στὴν ἴδια περιοχὴ τοῦ νεκροταφείου¹³⁰. Στὴ Γρόττα τῆς Νάξου οἱ συνεχεῖς πυρὲς ἐναγισμῶν σὲ πρωτογεωμετρικοὺς τάφους¹³¹, σκαμμένους ἀνάμεσα σὲ μυκηναϊκὰ ἐρείπια, κατέληξαν στὰ γεωμετρικὰ χρόνια σὲ προγονολατεία-ἥρωολατεία γύρω ἀπὸ χαμπλές, στρογγυλές κατασκευὲς ἀπὸ πέτρες καὶ βότσαλα ἢ, ἀργότερα, γύρω ἀπὸ ἐλλειψοειδῆ τύμβο¹³².

Ἐμπυροὶ ἐναγισμοί, ποὺ δηλώνουν τὴ συνέχεια τῆς ἡρωικῆς λατρείας, ἐντοπίστηκαν ἐπίσης σὲ τύμβους - πολυάνδρια στὸν Μαραθῶνα καὶ στὸν Βουρβᾶ τῆς Ἀττικῆς. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐντὸς τῶν τύμβων ἐναγισμούς¹³³, βρέθηκαν καὶ στὴν περιφέρειά τους λίγα ὅστὰ ζῶων καὶ ὄστρακα ἀγγείων —κυρίως ἀπὸ λοπάδες καὶ σκύφους— μέσα σὲ αὐλάκα («στενόν») ἐπενδεδυμένη μὲ ὠμές πλίνθους, γεγονὸς πού, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, ὑποδηλώνει τὴν τέλεση «ἐνιαυσίων ἐπιφορῶν»¹³⁴.

Ἀλλὰ καὶ σὲ περιβόλους, ποὺ ἰδρύθηκαν ἐπάνω ἢ κοντὰ σὲ τάφους καὶ συνδέονται μὲ τὴν ἡρωικὴ λατεία, ἔχουν σωθεῖ λείψανα ἐναγισμῶν, συνήθως μέσα σὲ ὀρύγματα ἢ βόθρους. Τρία χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἔχουμε ἀπὸ τὴν Κόρινθο. Στὸν δρόμο πρὸς τὸν Ἀκροκόρινθο, μέσα σὲ περίβολο τῆς ὑστεροκορινθιακῆς περιόδου ποὺ περικλείει πρωτογεωμετρικὸ τάφο ἥρωα, βρέθηκαν, σὲ δύο μικροὺς λάκκους, κατάλοιπα ἔμπυρων προσφορῶν —στάχτη, λίγα ὅστὰ ζῶων, ὄστρακα ἀπὸ κρατῆρες, φιάλες, καθὼς καὶ εἰδῶλια— ἐνῶ μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ περιβόλου, κοντὰ σὲ στῆλες, ἀποκαλύφθηκαν εἰδῶλια ἵππῶν καὶ ἐνὸς ἀνακεκλιμένου λιονταριοῦ¹³⁵. Ἡ λατεία ἄρχισε ἐδῶ ἀπὸ τὴν πρῶμην κορινθιακὴ περίοδο, πρὶν κτιστεῖ ὁ περίβολος, καὶ συνεχίστηκε ὡς τὸ 146 π.Χ.

Οἱ δύο ἄλλοι ἐναγισμοὶ ἀποκαλύφθηκαν στὴν Ἀγορὰ τῆς Κορίνθου. Σὲ ἕναν περίβολο ἥρωα —δὲν βρέθηκε ὅμως ὁ τάφος του— στὰ Δ τῆς Νότιας Στοᾶς, βρέθηκαν πολλὰ λείψανα —στάχτη, κάρβουνα, ὅστὰ ζῶων, κοτύλες, μικροσκοπικοὶ σκύφοι καὶ κρατῆρες, καθὼς καὶ εἰδῶλια ἵππων καὶ ἵππῶν— ποὺ δείχνουν ὅτι ἡ λατεία ἄρχισε ἐδῶ στὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου καὶ συνεχίστηκε ὡς τὰ μέσα τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., πιθανὸν καὶ ἀργότερα¹³⁶. Ἐπίσης, στὰ ΝΔ τῆς νότιας γωνίας τοῦ Βήματος βρέθηκε, σὲ μικρὸ ἱερό-

129. Φ. Παπαδοπούλου, *ΑΔ* 20, 1965, Β', Χρον., 517-518 (πυρὰ ἔξω ἀπὸ τὸν τύμβο 6, καθὼς καὶ στὸ ὀρθογώνιο κτίσμα ἔξω ἀπὸ τὸν τύμβο 1), καὶ *ΑΔ* 21, 1966, Β', Χρον., 391 (πυρὲς ἔξω ἀπὸ τοὺς τύμβους, στὸν ἐπιμήκη χώρο 6 καὶ στὸν πεταλόσχημο 4).

130. Φ. Παπαδοπούλου-Ζαφειροπούλου, *ΑΔ* 21, 1966, Β', Χρον., 393. Τῆς ἰδίας, *La necropoli geometrica di Tsikalario a Naxos, Magna Graecia* 18, 1983, ἀρ. 5-6.

131. Γιά τὶς πυρὲς σὲ τάφους στὴ Γρόττα, βλ. παραπάνω, σ. 160 σημ. 95 (Νάξος).

132. Β. Lambrinoudakis, *ActaAth-4* 38, 1988, 238-245.

133. Γιά τὶς πυρὲς στοὺς τάφους αὐτῶν τῶν τύμβων, βλ. παραπάνω, σ. 160 σημ. 95 (Μαραθῶν καὶ Βουρβᾶς).

134. Β. Στάης, *ΑΜ* 18, 1893, 55 (Μαραθῶν). Τοῦ ἰδίου, *ΑΜ* 15, 1890, 322, πίν. 10-12 (ἀγγεῖα) καὶ 13 (αὐλάξ I), Βουρβᾶς.

135. Ch. Williams, *Hesperia* 42, 1973, 6-12, εἰκ. 4, πίν. 3-5. *Hesperia* 43, 1974, 1-6, εἰκ. 1, πίν. 1. Βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 100, 118-120.

136. Ch. Williams, *Hesperia* 47, 1978, 5-12 (stèle shrine). Βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 121-122.

περίβολο τοῦ 6ου - 4ου π.Χ. αἰ., στρώμα στάχτης μὲ ὅστὰ προβάτων καὶ χοίρων¹³⁷. Ὁ Broneer¹³⁸ συνέδεσε τὸ ἱερὸ μὲ ταφικὴ λατρεία, ποὺ πιστεύει ὅτι καθιερώθηκε στὴ θέση αὐτὴ στὸν 6ο π.Χ. αἰ., γιὰ νὰ ἐξευμενιστοῦν οἱ νεκροί, ὅταν καταργήθηκε τὸ γειτονικὸ ὑστερογεωμετρικὸ νεκροταφεῖο. Ἀπέδωσε μάλιστα στὸ ἱερὸ αὐτὸ δύο σύνολα εὐρημάτων, κυρίως εἰδωλίων τοῦ 4ου-3ου π.Χ. αἰ. μὲ ἴχνη φωτιᾶς, ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ κοντὰ στὸ Α ἄκρο τῆς Νότιας Στοᾶς καὶ στὸ κλασικὸ Ἴπποδρόμιο τῆς Ἀγορᾶς, κοντὰ στὸ σημεῖο ἐναρξης τῶν ἀγώνων. Τὰ εἰδώλια αὐτά —ἵππεις, ἀνακεκλιμένες μορφές, ἀσπίδες, στῆλεις μὲ φίδι στὸν κορμὸ καὶ περικεφαλαία ὡς ἐπίστεψη, ἰστάμενες γυναικεῖες μορφές— πιθανὸν νὰ προέρχονταν, κατὰ τὸν Broneer¹³⁹, ἀπὸ τελετὲς καθαρισμῶν, ἔμπυρτων ἢ μὲ νερό. Οἱ τελετὲς αὐτὲς γίνονταν παράλληλα μὲ τοὺς ἀγῶνες λαμπαδηδρομίας καὶ ἀρματοδρομίας κατὰ τὸν ἐορτασμὸ τῶν Ἑλλωτίων¹⁴⁰, ἐτήσιας ἐορτῆς καθαρτήριου καὶ ἐξιλαστικοῦ χαρακτήρα, ποὺ συνδεόταν μὲ τὴν ταφικὴ πρακτικὴ καὶ λατρεία.

Στὴν ἀκρόπολη τῆς Ἐρέτριας¹⁴¹, μέσα ἀπὸ τὴ δυτικὴ πύλη τοῦ τείχους, διαπιστώθηκε ἐπίσης ὅτι ἀπὸ τὸ β' καὶ γ' τέταρτο τοῦ 7ου ὥς καὶ τὸν 6ο π.Χ. αἰ. τελοῦνταν ἐναγισμοὶ σὲ βόθρο, κοντὰ καὶ ἔξω ἀπὸ τριγωνικὸ περίβολο (ἄβατο), ποὺ περιέκλειε ὁμάδα παλαιῶν τάφων, ἀριστοκρατικῆς ἴσως οἰκογένειας, πάνω ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχαν κτίσει χαμηλὴ τριγωνικὴ κατασκευή, σὰν δάπεδο, γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς λατρείας. Τὰ εὐρήματα τοῦ βόθρου, ἐκτὸς ἀπὸ στάχτη, κάρβουνα καὶ ὅστὰ ζώων, ἦταν ἀγγεῖα —λουτήρια, κρατῆρες, δῖνοι, οἰνοχόες, σκύφοι— καὶ εἰδώλια —ἵπποι, ἵππεις, θρηνηδοί, καθιστὴ γυναικεῖα μορφή. Ἀργότερα, πάνω ἀπὸ τὸν βόθρο κτίστηκε ὀρθογώνιος «οἶκος», προφανῶς γιὰ τὴ συνέχιση τῆς λατρείας.

Στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα ἐναγισμῶν, σὲ συνδυασμὸ μὲ τοὺς παρακείμενους ἀρχαίους τάφους, μαρτυροῦν ἐπίσης τὴν ἄσκηση ἡρωολατρείας. Στὰ Δ τῆς Παναθηναϊκῆς Ὀδοῦ, κοντὰ στὴ ΒΑ γωνία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἄρεως, βρέθηκαν σὲ ὄρυγμα κατάλοιπα καμένων προσφορῶν —ἀγγεῖα, πίνακες, εἰδώλια, πῆλινες ἀσπί-

137. Ch. Morgan II, *AJA* 41, 1937, 542-557. O. Broneer, *Hesperia* 11, 1942, 128-161. Βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 73, 123-124.

138. O. Broneer, *Hesperia* 11, 1942, 143-144 (ἴδρυση ἱεροῦ), 145-150 (σύνδεση μὲ λατρεία νεκρῶν), 128-133 (εἰδώλια Νότιας Στοᾶς), 145-149 (εἰδώλια Ἴπποδρομίου).

139. O. Broneer, *Hesperia* 11, 1942, 140-143, 149-150, 159.

140. Τὰ εἰδώλια ἦταν ἀφιερωμένα στὴν Ἀθηνᾶ Ἑλλωτίδα, συνένωση τῆς Ἀθηνᾶς Ἰππίας ἢ Χαλινίτιδος καὶ τῆς νύμφης Ἑλλωτίδος, κόρης τοῦ Τιμάνδρου, βασιλῆα τῆς Κορίνθου, ποὺ μαζί μὲ τὴν ἀδελφὴς τῆς αὐτοπυρπολήθηκε στὸν ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς. Ἡ σχέση τῆς ἐορτῆς μὲ τὴν λατρεία τῶν νεκρῶν ἐκφραζόταν μὲ καθαρισμοὺς σὲ φωτιά καὶ νερό, λαμπαδηδρομίες καὶ ἀρματοδρομίες (Βλ. Nilsson, *Feste*, 94-96, Hellotien. O. Broneer, *Hesperia* 11, 1942, 141, 149, 159). Ἀνάλογη ἐορτὴ στὴν Κόρινθο ἦταν καὶ τὰ Ἀκραῖα, ἀφιερωμένα στὴν Ἥρα Ἀκραία καὶ τὴ Μήδεια, ὅπου οἱ γυναῖκες φοροῦσαν μαῦρα καὶ ἔκοβαν τὰ μαλλιά τους, γιὰ νὰ θρηνησοῦν καὶ νὰ καθαρθοῦν ἀπὸ τὸν φόνο τῶν παιδιῶν τῆς Μήδειας ποῦ, κατὰ τὸν μῦθο, εἶχε γίνει ἐπάνω στὸν βωμὸ τῆς Ἥρας (βλ. *Hesperia* 11, 1942, 158-159. Γιὰ τὸν πένθιμο μυστηριακὸ χαρακτήρα τῆς ἐορτῆς, βλ. καὶ Λαμπρινουδάκης, *Μηροτραφής*, 55-66). Ἀλλὰ καὶ οἱ λίκυθοι καὶ οἱ ἄλλες, νεκρικοῦ χαρακτήρα, προσφορές, καθὼς καὶ τὰ σκεῦη γιὰ καθαρισμοὺς, ποὺ ἐντοπίστηκαν στὴν Ἱερὰ Πηγὴ τῆς Κορίνθου (A. Steiner, *AJA* 92, 1988, 268) ὑποδηλώνουν πιθανότατα ἐναγισμοὺς στὸ πλαίσιο τῆς λατρείας τῆς ἀδελφῆς τῆς Ἑλλωτίδος, τῆς Κοτυτοῦς, ποὺ λατρευόταν στὴν Κόρινθο ὡς θεὰ τῆς εὐφορίας (Κοτύτια), βλ. Nilsson, *Feste*, 94 σημ. 3.

141. *Eretria* III, 56-57, 63-64. Βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 162-166, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

δες καὶ μετάλλινα ἀντικείμενα—μαζὶ μὲ λίγα ὅστὰ ζώων¹⁴². Τὰ εὐρήματα αὐτά, ἀνάλογα μὲ ἐκεῖνα τοῦ τάφου τοῦ Μενιδίου, χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 7ου ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. καὶ ἀποκαλύπτουν, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα¹⁴³, κάποια ἡρωολατρεία, ἀνάλογη μὲ ἐκείνη ποὺ διαπιστώθηκε στὴν Ἀγορὰ τῆς Κορίνθου ἀπὸ τὸν Broneer.

Ἀλλὰ καὶ στὰ ΝΑ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, κοντὰ σὲ χῶρο ὑστερογεωμετρικῶν τάφων, ἐτελεῖτο ἡρωολατρεία μέσα σὲ τριγωνικὸ περιβόλο¹⁴⁴ ποὺ κτίστηκε τὸ 430 π.Χ., γιὰ νὰ περιβάλλει παλαιότερο βωμόσχημο κτίσμα τῆς πρωτοαττικῆς περιόδου, ποὺ ἔχει ἐρμηνευθεῖ ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα ὡς βωμὸς ἢ τάφος κάποιου Ἀθηναίου ἥρωα. Τὰ εὐρήματα τῆς γύρω ἐπίχωσης—πρωτοαττικὴ κεραμεικὴ, δύο εἰδῶλια ἵππων¹⁴⁵—μοιάζουν μὲ τοὺς τύπους ἐνὸς σημαντικοῦ συνόλου καμένων εὐρημάτων τοῦ α' μισοῦ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. ποὺ εἶχε βρεῖ παλιότερα ἡ Burr, μαζὶ μὲ στάχτες, κάρβουνα καὶ λίγα ὅστὰ ζώων σὲ μιὰ ἐλλειψοειδῆ οἰκία τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, 12 μ. περίπου στὰ Ν τοῦ τριγωνικοῦ περιβόλου¹⁴⁶. Τὰ εὐρήματα ἦταν ἀρύβαλλοι καὶ κοινὰ οἰκιακὰ ἀγγεῖα—οἰνοχόες, ὕδριες, ἀμφορεῖς, κρατῆρες, κύπελλα, κάνθαροι—ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους ὡς καὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., εἰδῶλια τοῦ α' μισοῦ τοῦ αἰῶνα (ἵπποι, ἵππεῖς, ἄρματα, πολεμιστές), πινακίδες, πῆλινες ἀσπίδες καὶ ὕφαντικὰ βαρίδια. Ἡ Burr, ἂν καὶ εἶχε δεχθεῖ τὴ σχέση τῶν εὐρημάτων αὐτῶν μὲ νεκρικὲς προσφορές¹⁴⁷, τὰ εἶχε θεωρήσει ὡς ἀπορρίμματα ἀπὸ τὸ γειτονικὸ ἱερὸ τῶν Σεμνῶν ἢ τὸ Μητρῶο ἢ τὸ Ἐλευσίνιο¹⁴⁸. Ἀργότερα ἡ Brann¹⁴⁹ καὶ ὁ Thompson¹⁵⁰ τόνισαν τὴ σχέση τους μὲ τὴ λατρεία τῶν νεκρῶν προγόνων-ἡρώων τῶν παρακείμενων τάφων καὶ τελευταῖα ὁ Abramson¹⁵¹ τὰ συνέδεσε μὲ ἡρωικὴ λατρεία, ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἄρχισε στὴ γεωμετρικὴ ἐλλειψοειδῆ οἰκία καὶ νὰ κατέληξε στὸν τριγωνικὸ περιβόλο τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

Ἡ ὁμοιότητα τῶν εὐρημάτων αὐτῶν μὲ ἐκεῖνα τῆς πυρᾶς Α τοῦ Τελεστηρίου τῆς Ἐλευσίνος, τοῦ τάφου τοῦ Μενιδίου καὶ τοῦ ὀρύγματος στὰ Β τοῦ ναοῦ τοῦ Ἄρεως

142. H. Thompson, A Favissa in the North Central Part of the Agora, *Hesperia* 27, 1958, 148-153. *Agora* XIV, 119, πίν. 65a. Βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 102. Τὸ ὄρυγμα (pit) διαταράχθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ὥς ὃς λόγῳ τῶν Περσικῶν πολέμων, καθαρίστηκε, τοποθετήθηκαν προσφορές καὶ ἡ λατρεία σταμάτησε.

143. H. Thompson, *Hesperia* 27, 1958, 153.

144. G. Lalonde, A Fifth Century Hieron Southwest of the Athenian Agora, *Hesperia* 37, 1968, 123-133. *Agora* XIV, 120-121. Βλ. καὶ H. Thompson, *Hesperia* 37, 1968, 59-60. Abramson, *Hero Shrines*, 166-168.

145. *Hesperia* 37, 1968, 131, πίν. 36e, 37b.

146. D. Burr, A Geometric House and a Protoattic Deposit, *Hesperia* 2, 1933, 542-640. Στὸ ἴδιο σύνολο εὐρημάτων ἀπέδωσε ἀργότερα ὁ R. Young (*Hesperia* Suppl. 2, 1939, 10, 128) καὶ ἄλλα εὐρήματα (B64-84) ἀπὸ ἓνα ἄνδρῳ μὲ γεωμετρικοὺς καὶ ἀρχαῖκους τάφους, ποὺ ἀποκαλύφθηκε Ν τῆς Θόλου τῆς Ἀγορᾶς.

147. D. Burr, *Hesperia* 2, 1933, 637. Βλ. καὶ H. Thompson, *Hesperia* 37, 1968, 60 σημ. 26.

148. D. Burr, *Hesperia* 2, 1933, 637-640. Ἀρχικὰ καὶ ὁ Thompson εἶχε ὑποστηρίξει τὴν ἀπόδοση τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Burr στὸ γειτονικὸ Ἐλευσίνιο, βλ. *Hesperia* 3, 1934, 447 σημ. 5.

149. E. Brann, *Hesperia* 30, 1961, 315, καὶ *Agora* VIII, 111.

150. H. Thompson, *Hesperia* 37, 1968, 60.

151. Abramson, *Hero Shrines*, 159-161, ἰδίως 161.

δικαιολογεί την απόδοσή τους τόσο σὲ χθόνια λατρεία¹⁵² ὅσο καὶ σὲ ἥρωολατρεία, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ δύο συγγενεῖς λατρεῖες ποὺ πολλὲς φορὲς συγχέονται¹⁵³.

Λεῖψανα ἔμπυρων ἐναγισμῶν, μέσα σὲ ὄρυγμα ἢ βόθρο, σκεπασμένα μὲ πέτρες ἢ ἄμμο, διαπιστώθηκαν καὶ σὲ ἥρῳα, τύπου τεμένους, ὅπως στὸ Ἀγαμεμνόνειο¹⁵⁴, κοντὰ στὶς Μυκῆνες, στὸ Ἡρῳο τῆς Νεμέας¹⁵⁵ καὶ στὸ Πελόπιο τῆς Ὀλυμπίας¹⁵⁶.

Ἐντυπωσιακὰ εἶναι ἐξ ἄλλου τὰ κατάλοιπα ἐναγισμῶν κλασικῶν χρόνων ἀπὸ τὸ Λεωκόριο τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν¹⁵⁷, τὸ ἱερὸ τὸ ἀφιερωμένο στὶς κόρες τοῦ Λεῶ, ποὺ θυσιάστηκαν γιὰ νὰ σωθοῦν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ κάποιο λοιμό. Ἦταν ἓνας μικρὸς περίβολος (2,75x2,94 μ.) γύρω ἀπὸ φυσικὸ βράχο στὰ Δ τῆς Βασιλείου Στοᾶς. Τὰ πολλὰ σπασμένα ἀγγεῖα — λήκυθοι, οἰνοχόες, χόες, μόνωτοι καὶ ἄωτοι σκύφοι, μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα —, οἱ λύχνοι, καθὼς καὶ τὰ ὑφαντικὰ βαρίδια, τὸ ἀδράχτι, τὰ κοσμήματα καὶ οἱ ἀστράγαλοι, ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5ου ὡς τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.,

152. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν εὐρημάτων στὸ ἱερὸ τῶν Σεμνῶν - Εὐμενίδων συνηγοροῦν καὶ οἱ ἀρχαῖες μαρτυρίες γιὰ τελετὴ καθαρμοῦ (ἰλασμοῦ) τὴ νύχτα στὸ ἱερὸ, ὅπου καίγονταν προσφορὲς καὶ γίνονταν αἱματηρὲς καὶ ἀναίμακτες θυσίες, βλ. Rohde, *Psyche* I, 272. Stengel, *Kultusaltertümer*, 125.

153. Γιὰ τὴ στενὴ σχέση ἥρωικῆς καὶ χθόνιας λατρείας καὶ γιὰ τὴ λατρεία τῶν ἡρώων ὡς θεῶν, βλ. Rohde, *Psyche* I, 150, 240. Stengel, *Kultusaltertümer*, 141-142. Τοῦ ἰδίου, *Opferbräuche*, 127. Meuli, *Opferbräuche*, 197. Rouse, *Offerings*, 13. Abramson, *Hero Shrines*, 14, 28-29. Γιὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν προσφορῶν σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς λατρεῖες, βλ. παραπάνω, σ. 164 σημ. 122.

154. Στὸ Ἀγαμεμνόνειο, κάτω ἀπὸ τὸ ἐλληνιστικὸ δάπεδο, ἀνάμεσα σὲ στάχτες καὶ καρβουνάκια, βρέθηκαν, θαμμένες σκόπιμα κάτω ἀπὸ σωρὸ ἀπὸ πέτρες, πολλὲς προσφορὲς τῶν ἀρχαῖκων κυρίως χρόνων (κρατῆρες, λουτήρια, ἀλάβαστρα, κώθωνες καὶ μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα, εἰδῶλια γυναικείων καθιστῶν μορφῶν, ἵππῶν καὶ ζώων, πίνακες, σιδερένια καρφιά καὶ μικρὰ μετάλλινα ἀντικείμενα). Βρέθηκε ἐπίσης, κοντὰ στὸν βόρειο τοῖχο τοῦ τεμένους, σὲ στρώμα ἀνάμεσα ἀπὸ τὸν σωρὸ μὲ τὶς πέτρες καὶ τὸ ἐλληνιστικὸ δάπεδο, ὄρυγμα (1,40x0,75x0,50 μ.), γεμάτο μὲ στάχτη, ὅστὰ ζώων καὶ κεραμεικῇ, σκεπασμένο μὲ πέτρες. Κατὰ τὸν Abramson (*Hero Shrines*, 117) ἦταν ἴσως ἐδῶ ὁ βωμὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀλλὰ ἡ προσεκτικὴ κάλυψή του μὲ πέτρες πιθανότατα ὑποδηλώνει, κατὰ τὴ γνώμη μας, χρῆσι τοῦ ὀρύγματος γιὰ ἔμπυρους ἐναγισμούς. Γιὰ τὸ Ἀγαμεμνόνειο, βλ. J. Cook, *BSA* 48, 1953, 30-68, ἰδίως 32-33. Τοῦ ἰδίου, *The Cult of Agamemnon at Mycenae*, *Γέρας Α. Κεραμοπούλλου* (1953), 112-118. Abramson, *Hero Shrines*, 115-118, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

155. Στὸ Α τμήμα (τομέας G19) τοῦ Ἡρώου τῆς Νεμέας βρέθηκαν, μαζὶ μὲ τέφρα καὶ ὅστὰ ζώων, ἀγγεῖα (ἀρύβαλλοι, ἀλάβαστρα, οἰνοχόες, σκύφοι καὶ πολλὰ μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα), λύχνοι, εἰδῶλια (τύπου Δήμιτρος, ἵππῆας μὲ πέτασο, παιδὶ μὲ μάσκα) καὶ μετάλλινες πινακίδες μὲ κατάρες. Τὰ εὐρήματα αὐτά, ποὺ χρονολογοῦνται στὴν ὕστερη ἀρχαϊκὴ καὶ πρώιμη κλασικὴ ἐποχὴ, φαίνεται νὰ ὑποδηλώνουν ἥρωικὴ - χθόνια λατρεία καὶ ἔμπυρους ἐναγισμούς. Παρόμοια εὐρήματα ἀποκαλύφθηκαν καὶ στὸ ΝΔ τμήμα τοῦ Ἡρώου μέσα σὲ εὐρύ, ρηχὸ λάκκο μὲ μαῦρα χαλαρὰ χρώματα. Βλ. S. Miller, *Hesperia* 50, 1981, 64-65.

156. Λεῖψανα ἐναγισμῶν φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ πολλὲς προσφορὲς τοῦ τέλους τοῦ 8ου καὶ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., ποὺ θρέθηκαν στὸ Πελόπιο ἀνάμεσα σὲ στρώματα στάχτης καλυμμένα ἀπὸ στρώματα ἄμμου (ἀγγεῖα, χάλκινα καὶ πῆλινα εἰδῶλια ἀνθρώπων, ζώων, ἀρμάτων, κοσμήματα, ξίφη, βέλη, περικεφαλαῖες, τρίποδες καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα). Οἱ ἐναγισμοὶ αὐτοὶ ἴσως γίνονταν στὸν ἴδιο βόθρο, ποὺ βρῆκε ὁ Dörpfeld στὴ ΝΑ γωνία τοῦ Πελοπίου, ὅπου ὑπέθεσε ὅτι θὰ γίνονταν οἱ μαρτυρούμενες ἀπὸ τὸν Πausanias (V, 13, 1-2) θυσίες τοῦ μαύρου κριαριοῦ (βλ. *Olympia* IV, 2, 3). Γιὰ τὸ Πελόπιο, βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 144-150, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

157. T. L. Shear Jr., *Hesperia* 42, 1973, 126-134, πίν. 25-28 καὶ 360-370, πίν. 65-67 (Ἀγορά, ἀνασκαφὲς τοῦ 1971 καὶ 1972). R. Wyckley, *Agora III* (1957), 108-113 (Leokorion). Βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 126-128. Οἱ προσφορὲς ἀπὸ τὸν 4ο π.Χ. αἰ. καὶ ἐξῆς καταχώνονταν σὲ γειτονικὸ πηγάδι, ὅπου καὶ βρέθηκαν (βλ. *Hesperia*, ὁ.π., 130).

ὑποδηλώνουν, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα¹⁵⁸, χοῆς κρασιοῦ-λαδιοῦ καὶ σπάσιμο τῶν ἀγγείων ἐπάνω στὸν βράχο, ἐνῶ μερικά ἄσπαστα ἀγγεῖα θὰ ἦταν ἀπλὰ ἀφιερῶματα. Τὰ ἐλάχιστα ἴχνη θυσιῶν ποὺ βρέθηκαν στὸν περίβολο δείχνουν πὼς τὰ ζῶα πιθανὸν νὰ θυσιάζονταν ἀλλοῦ.

Στὸ Ἀρχηγέσιο τῆς Δήλου¹⁵⁹ (τετράγωνο περίβολο μὲ βωμὸ ἀφιερῶμένο στὸν Ἄνιο τὸν Ἀρχηγέτη, γιὸ τοῦ Ἀπόλλωνος) βρέθηκαν ἐπίσης στὸ ΝΑ τμήμα τοῦ¹⁶⁰, κάτω ἀπὸ τὸ ἐλληνιστικὸ δάπεδο, πολλὰ σκόπιμα σπασμένα ἀρχαῖκα ἀγγεῖα, σκύφοι κυρίως καὶ κύπελλα, ἐνῶ στὰ Ν τοῦ Ἐσχαρῶνος (ἐλληνιστικοῦ βωμοῦ τοῦ περιβόλου)¹⁶¹ ἀποκαλύφθηκαν πολλοὶ ἀρχαῖκοι σκύφοι, καθὼς καὶ θαλασσινὰ ὄστρακα.

Ἡρωολατρεία, στὸ πλαίσιο τῆς κύριας λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος στὶς Ἀμύκλες, δηλώνουν καὶ οἱ ἐναγισμοὶ ποὺ γίνονταν, κατὰ τὸν Πausανία, στὰ Ὑακίνθια, πρὶν ἀπὸ τὴ θυσία ζώου στὸν Ἀπόλλωνα, στὸν τάφο τοῦ ἥρωα Ὑακίνθου κάτω ἀπὸ τὸν βωμό-βάθρο τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀπόλλωνος: «Τοῦ δὲ ἀγάλματος τὸ βάθρον παρέχεται μὲν βωμοῦ σχῆμα, τεθάρθαι δὲ τὸν Ὑακίνθον λέγουσι ἐν αὐτῷ καὶ Ὑακινθίοις πρὸ τῆς τοῦ Ἀπόλλωνος θυσίας ἐς τοῦτον Ὑακίνθου τὸν βωμὸν διὰ θύρας χαλκῆς ἐναγίζουσι· ἐν ἀριστερᾷ δὲ ἐστὶν ἡ θύρα τοῦ βωμοῦ» (Paus., III, 19.3). Στὴ θέση αὐτὴ βρῆκε ὁ Τσουντας¹⁶², μέσα σὲ καμένα τεφροχῶματα, ὅσα ζῶων, κάρβουνα, πολλὰ σκυφίδια καὶ κομμάτια ἀπὸ σκεύη καὶ ὅπλα. Ἡ τέλεση ἔμπυρων ἐναγισμῶν κάτω ἀπὸ τὸν βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνος συνδέεται μὲ τοὺς διπλοὺς βωμοὺς¹⁶³ τῆς χθόνιας λατρείας, προφανῶς καὶ μὲ τὴν ἐξασφάλιση τῆς γονιμότητος τῆς γῆς, τὴν ὁποία προστάτευε ὁ Ὑακίνθος ὡς ἥρωας τῆς βλάστησης.

Ἐναγισμοὺς στὸν ἥρωα Παλαίμονα κατὰ τὸν 1ο μ.Χ. αἰ. ἀποκαλύπτει πιθανότατα τὸ παχὺ στρῶμα τέφρας (0.75μ.), μὲ ὅσα ζῶων, πολυάριθμους λύχνους καὶ μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα, ποὺ βρέθηκε σὲ ὑπόγειο χῶρο (4x3.40 μ.), περίπου 27 μ. Α τοῦ Παλαιμονίου, μέσα στὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος στὴν Ἰσθμία¹⁶⁴.

Πυρὲς ἐναγισμῶν διαπιστώθηκαν καὶ σὲ ἱερὲς οἰκίες. Στὴν Ἱερὰ Οἰκίαν τῆς Ἐλευσίνος, ὅπου κατὰ τὸν Κουρουνιώτη¹⁶⁵ διαπιστώθηκε προγονολατρεία καὶ κατὰ τὸν Abramson¹⁶⁶ ἥρωολατρεία, οἱ ἐπάλληλες πυρὲς μὲ τὶς πλούσιες προσφορὲς ἀγγείων ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τῆς Οἰκίας καὶ πάνω ἀπὸ τὸν τάφο σπουδαίου ἀνδρός¹⁶⁷

158. T. L. Shear Jr., *Hesperia* 42, 1973, 130.

159. Γιὰ τὸ Ἀρχηγέσιο τῆς Δήλου, βλ. L. Robert, *Le sanctuaire de l'Archégète Anios à Délos*, *RA* 41-42, 1953, 8-40. Βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 134-135, μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία.

160. G. Daux, *BCH* 86, 1962, 960, εἰκ. 2-5.

161. G. Daux, *BCH* 87, 1963, 862, 865, εἰκ. 3.

162. X. Τσουντας, Ἐκ τοῦ Ἀμυκλαίου, *AE* 1892, 1-26, ἰδίως 11-12. Βλ. καὶ Frazer, *Pausanias*, III, 349, 351-353. Robert, *Thymélé*, 177. Abramson, *Hero Shrines*, 107 (altar like tombs).

163. Γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀμυκλαίου μὲ τοὺς διπλοὺς βωμούς, βλ. Robert, *Thymélé*, 177. Γιὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν τελούμενων ἐναγισμῶν ὡς προθύματος (Voropfer) τῆς θυσίας τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀμυκλαίου, βλ. παρακάτω, σ. 175 σημ. 192.

164. O. Broneer, *Hesperia* 27, 1958, 17.

165. Βλ. παραπάνω, κεφ. I, σ. 27 σημ. 25.

166. Abramson, *Hero Shrines*, 190.

167. Ὁ νεκρὸς, κατὰ τὸν Τραυλό (ASAtene 45, 1983, 334-335), θὰ ἦταν ἱεροφάντης ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τῶν Εὐμολπίδων, ποὺ κατοικοῦσε στὴν Ἱερὰ Οἰκίαν καὶ μετὰ τὸν θάνατό του λατρευόταν σ' αὐτήν. Χρήσιμη τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας ἀπὸ ἱεροφάντη καταγόμενος ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τῶν Κηρύκων δέχεται καὶ ὁ H. Lauter (AM Beih. 12, 1985, 166-168).

—χρονολογούνται από τὸ τέλος τοῦ 8ου ὡς καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.— ὑποδηλώνουν ἐναγισμοὺς σὲ σχέση μετὰ τὸν νεκρὸ. Ἡ στάχτη καὶ τὰ ἀγγεῖα φυλάγονταν στὰ δωμάτια τῆς Οἰκίας, ὅπου ἐτελεῖτο ἡ λατρεία καὶ γίνονταν χοές σὲ βόθρο. Στὶς ἀρχές τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., στὴ θέση τῶν πυρῶν κτίστηκε μικρὸς ναὸς ἢ περίβολος μετὰ βωμό. Τὸ πλῆθος ὁμῶς τῶν καμένων μελανόμορφων ἀρχαϊκῶν ἀγγείων καὶ εἰδωλίων ποὺ βρέθηκαν στὴ θέση αὐτὴ δηλώνει τὴ συνέχισιν τῶν ἐναγισμῶν. Δὲν ἀποκλείεται οἱ ἐναγισμοὶ αὐτοὶ νὰ συνδέονταν καὶ μετὰ τὴ λατρεία τῆς Δήμητρος Θεσμοφόρου, ἃν δεχθοῦμε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Τραυλοῦ¹⁶⁸ ὅτι στὸν 6ο π.Χ. αἰ. ἐορτάζονταν ἐδῶ τὰ Θεσμοφόρια.

Ἀνάλογες πυρὲς ἐντοπίστηκαν καὶ στὴ γεωμετρικὴ Οἰκία τῆς Ἀκαδημείας¹⁶⁹ στὴν Ἀθήνα, σύγχρονη τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας τῆς Ἐλευσίνας, ποὺ ταυτίστηκε ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα ὡς τὸ Ἱερῶν τοῦ Ἀκαδήμου¹⁷⁰. Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ δωμάτια τῆς ἀποκαλύφθηκε βόθρος, διαμέτρου 1,5 μ., μετὰ παχιά στρώματα τέφρας, λίγα ὅσα ζῶν καὶ πολλὰ καμένες προσφορές, κυρίως ἀγγεῖα —πολλὰ μικροῦ μεγέθους— καὶ εἰδώλια ζῶν. Σὲ ἄλλο ἐπίσης δωμάτιο βρέθηκαν αὐλακες προσφορῶν, ἐπιχρισμένες μετὰ πηλόν, ποὺ περιεῖχαν πολλὰ ὑστερογεωμετρικὰ ὄστρακα. Λεῖψανα πυρῶν παρατηρήθηκαν καὶ μπροστὰ ἀπὸ τὴν Οἰκίαν. Φαίνεται ὅτι καὶ ἐδῶ γίνονταν ἐναγισμοὶ πρὸς τιμὴν τῶν πρώτων οἰκιστῶν καὶ τοῦ ἥρωα Ἀκαδήμου. Μνεῖα τοῦ γεγονότος διασώζει καὶ ὁ Ἡλιόδωρος στὸν 2ο μ.Χ. αἰ.: «Ἐπειδὴ κατὰ τὸν βόθρον ἐγένετο ἐν Ἀκαδημείᾳ, πάντως γινώσκεις, ἔνθα τοῖς ἥρωσι οἱ Πολέμαρχοί τε τὰ πάτρια ἐναγίζουσι» (*Αἰθιοπ.*, I, 17.14-16, ἔκδ. J. Bekker, Λειψία, 1855).

Πρόσφατα, τέλος, βρέθηκαν στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους τῆς Μινώας στὴν Ἀμοργό, σὲ χῶρον ἔξω ἀπὸ γεωμετρικὸ ἱερὸ οἶκο, ἀλλὰ μέσα στὸν περίβολό του, ἐπάλληλες πυρὲς μετὰ πολλὰ εὐρήματα —ἀγγεῖα, κοσμήματα, ἐργαλεῖα, ὅπλα κ.ά.— ἀνάμεικτα μετὰ στάχτη, θαλασσινὰ ὄστρακα καὶ ὅσα αἰγοειδῶν, σκεπασμένα μετὰ πέτρες καὶ πλάκες¹⁷¹. Τὸ ἱερὸ ἦταν πιθανὸν ἀφιερωμένο, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν Λ. Μαραγκοῦ¹⁷², στὸν ἥρωα-οἰκιστὴ Μίνωα. Τὸ εἶδος τῶν εὐρημάτων, καθὼς καὶ ἡ προσεκτικὴ κάλυψή τους πιστεύουμε ὅτι δηλώνουν προσφορὲς τοῦ τύπου τῶν ἐναγισμῶν, ποὺ γίνονταν ἴσως παράλληλα ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς θυσίεις ζῶν σὲ φυσικὸ βωμό-τράπεζα, ποὺ βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὸν οἶκο, ἀλλὰ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ. Παρόμοιες πυρὲς ἐλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων βρέθηκαν τελευταῖα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν τοῖχο τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ¹⁷³.

Ἡ σχέση τῆς λατρείας ἡρώων καὶ νεκρῶν ἀποδεικνύεται, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἔμπυρους ἐναγισμοὺς, καὶ ἀπὸ ἄλλες πένθιμες τελετουργίες ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὴ γονιμότητα γῆς καὶ ἀνθρώπων. Ἔτσι στὴν Κρήτη, ἡ ἐορτὴ τῆς ἡρώιδος Ἐλλωτίδος Εὐρώπης περιελάμβανε συμβολικὰς τελετὰς γονιμότητος, ποὺ ἐκφράζονταν μετὰ τὴν περιφορὰ τῶν

168. Travlos, *Attika*, 93. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 194 σημ. 313.

169. Φ. Σταυρόπουλος, *ΠΑΕ* 1958, 5-13, ἰδίως 7-8. Βλ. καὶ Abramson, *Hero Shrines*, 187-189, μετὰ βιβλιογραφία.

170. Φ. Σταυρόπουλος, *ΑΔ* 16, 1960, Χρον., 34.

171. *Ἔργον* 1985, 67-68. *Ἔργον* 1986, 116-120. Λ. Μαραγκοῦ, *ΠΑΕ* 1985, 189, 192. Τῆς ἰδίας, *Τειχισμένοι οἰκισμοὶ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων* (9ος-7ος π.Χ. αἰ.), *ΠΑΑ* 63, 1988, 85.

172. *Ἔργον* 1986, 119-120. Λ. Μαραγκοῦ, *ΠΑΕ* 1985, 196, καὶ τῆς ἰδίας, *ΠΑΑ* 63, 1988, 87.

173. *Ἔργον* 1990, 117-119. Λ. Μαραγκοῦ, *ΠΑΕ* 1985, 94, καὶ *ΠΑΕ* 1990, 260-265 (Κ/Α).

ὅστων της ποῦ ἦταν κρυμμένα μέσα σὲ μεγάλο στεφάνι¹⁷⁴. Στὴ Δῆλο ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο (IV,34), οἱ νέοι πρόσφεραν στοὺς τάφους τῶν Ὑπερβορείων Παρθένων (Λαοδίκης καὶ Ὑπερόχης), ποὺ συνδέονταν μὲ τὴ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος στὸ ἱερό, τὰ μαλλιά τους, τυλιγμένα σὲ θαλλερὸ βλαστό, ἐνῶ οἱ γυναῖκες (Ἡρόδ., IV, 35.5) τραγουδοῦσαν ὕμνους, ἔκαναν θυσίες ποὺ ἄρμοζαν σὲ ἥρωες καὶ σκορποῦσαν τὴ στάχτη πάνω στοὺς τάφους, προφανῶς γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν εὐγονία καὶ εὐμάρεια. Ἀκόμη, «τὰ ἱερά» τῶν Ὑπερβορείων Παρθένων στέλνονταν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους στὴ Δῆλο, τυλιγμένα σὲ στάχυα (Παυσ., I, 31.2), γεγονὸς ποὺ τονίζει τὴ σχέση τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν καὶ ἡρώων μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς.

Μὲ τὴ λατρεία τῶν νεκρῶν συνδέεται στενὰ καὶ ἡ λατρεία τῶν χθόνιων θεοτήτων ποὺ βρίσκονταν, κατὰ τὸν Πausanias (II,11.1), κοντὰ στὸν τάφο καὶ καλοῦνταν «Ἀποτροπαιοί»¹⁷⁵. Οἱ θεοὶ αὐτοὶμποροῦσαν νὰ προξενήσουν μεγάλο κακὸ ποὺ μόνο μὲ τελετὲς ἀποτροπῆς ἦταν δυνατόν νὰ ἀποφευχθεῖ, παράλληλα ὅμως προστάτευαν τοὺς ἀγροὺς καὶ τὴν ἐτήσια σοδειά, ὅπως ἀκριβῶς οἱ νεκροὶ καὶ οἱ ἥρωες. Πολλοὶ ὀλύμπιοι θεοὶ ἐπίσης, ὅπως ὁ Ζεὺς, ὁ Πλούτων, ὁ Διόνυσος, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Δήμητρα, ἡ Ἀρτεμις καὶ ἡ Ἀφροδίτη, εἶχαν διπλὴ φύση —οὐράνια καὶ χθόνια— ποὺ συνδεόταν μὲ τοὺς νεκροὺς καὶ τὸν Κάτω Κόσμο, καθὼς καὶ μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς¹⁷⁶. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ λατρεία τους, ποὺ ἐπικεντρώνεται στοὺς ἱεροὺς λόγους γιὰ τὰ πάθη τους, εἶναι συνήθως μυστηριακή¹⁷⁷. Στὴν περίπτωσιν τῶν θεαινῶν τῆς Ἑλευσίνος, ἀπὸ τὴ Δήμητρα —ἀρχικὰ θεότητα μὲ διπλὴ φύση— προκύπτουν δύο ξεχωριστὲς θεότητες, ἡ Δήμητρα, θεὰ τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν γεωργῶν, καὶ ἡ Περσεφόνη-Φερέφαττα, δέσποινα τοῦ Κάτω Κόσμου καὶ τῶν νεκρῶν. Τὰ διαφορετικὰ ὅμως πρόσωπα τῶν θεαινῶν, τὸ οὐράνιο καὶ τὸ χθόνιο, σμίγουν καὶ πάλι στὴ λατρεία τῆς Ἑλευσίνος, στὴν ἀδιαίρετη οὐράνια-χθόνια ἐνότητα τῆς Μπτέρας καὶ Κόρης (ἐλευσινιακὴ δυάς), ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν μῦθο τῆς ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης, ποὺ συνδέεται ἀλληγορικὰ μὲ τὴ σπορὰ τοῦ σίτου καὶ τὴν ἀνακύκλωση τῆς βλάστησης (Kornmutter-Kornmädchen)¹⁷⁸. Ἀπαραγνώριστη εἶναι καὶ ἡ σχέση τοῦ Πλούτωνος, ποὺ λατρεύεται στὸ ἐλευσινιακὸ ἱερό, τόσο μὲ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν ὅσο καὶ μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν εὐφορία τῶν ἀγρῶν¹⁷⁹.

174. Nilsson, *Feste*, 96 (Ἑλλάς). O. Broneer, *Hesperia* 11, 1942, 159 σημ. 92.

175. Harrison, *Prolegomena*, 7-10. Burkert, *GR*, 307-308.

176. Τὴ διπλὴ φύση τῶν ὀλύμπιων αὐτῶν θεῶν ἀποδεικνύει καὶ ἡ ὀνομασία τους ὡς χθόνιων, π.χ. Χθόνιος Ζεὺς, Χθόνιος Διόνυσος, Χθόνια Δήμητρα, Χθόνιος Ἑρμῆς. Γιὰ τὴ σύνδεσιν τῶν χθόνιων καὶ ὀλύμπιων - χθόνιων θεοτήτων μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς, βλ. Rohde, *Psyche* I, 204-215. Stengel, *Opferbräuche*, 126. Burkert, *GR*, 308, μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία.

177. Κατὰ τὸν Πλούταρχο (*Ηθ.*, «Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος», 360 E-F [25] καὶ «Περὶ τοῦ Εἰ τοῦ ἐν Δελφοῖς», 388 F καὶ 389 B-C [9], ἔκδ. Loeb, 1962) οἱ θεοὶ τῶν Μυστηρίων, λόγῳ τῶν παθῶν τους, δὲν θεωροῦνται «ἄφθαρτοι» καὶ «αἰῶδιοι», ἀλλὰ ὑπόκεινται σὲ μεταβολές (μειώσεις-ἐξελίξεις), ὅπως οἱ δαίμονες. Μετὰ ὅμως ἀπὸ τὴ δοκιμασίαν τους (φθορές, ἀφανισμοί-ἀναβιώσεις, παλιγγενεσίες), ἀνακοῦν τὸν τέλειο θεῖο χαρακτήρα, ποὺ τοὺς ἐπιτρέπει νὰ εἶναι πλήρεις θεοὶ καὶ θεοὶ τῶν Μυστηρίων. Βλ. Bianchi, *Greek Mysteries*, 2.

178. Nilsson, *GGR* I³, 471. Burkert, *GR*, 248 - 251, ἰδίως 250 (Naturallegorie). Λαμπρινουδάκης, *Μηροτραφῆς*, 130, 132-134, ὅπου ἐκτενὴς βιβλιογραφία γιὰ τὴ σύμπτωση καὶ διάσπαση τῆς ἐλευσινιακῆς δυάδας.

179. Rohde, *Psyche* I, 208. Stengel, *Kultusaltertümer*, 125. Τοῦ ἰδίου, *Opferbräuche*, 131. Nilsson, *GGR* I³, 471-472. Burkert, *GR*, 308. Ἐνδεικτικὴ τῆς σχέσης τοῦ Πλούτωνος μὲ τὸν Πλοῦτο ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν Διόνυσον εἶναι καὶ ἡ παράστασίς τους μὲ κέρας Ἀμαλθείας στὸ χέρι. Βλ. καὶ K. Schauenburg, Plouton und Dionysos, *JdI* 68, 1953, 38-72.

Τὴ στενὴ σχέση τῶν ὀλύμπιων-χθόνιων θεοτήτων μὲ τοὺς νεκροὺς καὶ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς μαρτυροῦν καὶ μερικὲς ἐορτὲς ποῦ, ἂν καὶ ὁ χαρακτήρας τοὺς εἶναι χαρούμενος, περιλαμβάνουν καὶ τελετὲς ἀφιερωμένες στοὺς νεκρούς. Ἐτσι, κατὰ τὴ διονυσιακὴ ἐορτὴ τῶν Ἀνθεστηρίων, ἡ πρώτη ἡμέρα (1η Μαρτίου), ποὺ ὀνομαζόταν Χύτροι¹⁸⁰, ἦταν ἀφιερωμένη στοὺς νεκρούς, γιὰτὶ ἡ παρουσία τοὺς, ὅπως πίστευαν, βοηθοῦσε στὴ βλάστηση καὶ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς. Γιὰ νὰ τοὺς ἐξευμενίσουν, τοὺς πρόσφεραν φαγητὸ ἀπὸ σιτηρὰ καὶ ὄσπρια ποὺ ἔβραζαν σὲ μεγάλα σκεύη (χύτροι πανσπερμίας). Ἐμπυρες προσφορὲς κατὰ τοὺς Χύτροὺς ὑποδηλώνουν, ὅπως ὑποστηρίζει ἡ I. Metzger¹⁸¹, καὶ τὰ εἰδώλια —Διόνυσος, Νίκη, Ἑρως, γυναικεῖες καθιστὲς μορφές— καὶ ἄγγεῖα —ὄλπες, κύπελλα, μικκύλα ἄγγεῖα καὶ μαγειρικὰ σκεύη— ποὺ βρέθηκαν τελευταῖα σὲ πυρὲς ἔξω ἀπὸ τὸ δυτικὸ σκέλος τοῦ τείχους τῆς Ἐρέτριας, κατὰ μῆκος τῆς βάσης τοῦ. Αὐτονόητη εἶναι ἐπίσης στὴν ἐορτὴ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἡ ἐναλλαγὴ λύπης-χαρᾶς, ἀπόρροια τῆς Καθόδου τῆς Περσεφόνης στὸν Ἄδη καὶ τῆς συνάντησης Μπτέρης-Κόρης. Γνωστὴ εἶναι ἔξ ἄλλου καὶ ἡ σχέση τῆς χαρούμενης αὐτῆς ἐορτῆς μὲ τοὺς νεκρούς, στοὺς ὁποίους ἦταν ἀφιερωμένη ἡ τελευταῖα ἡμέρα (Πλημοχόες)¹⁸².

Ἀνάλογη ἱεροτελεστία «ἀναγέννησης», μὲ ἐναλλαγὴ πένθους-χαρᾶς, ποὺ συνδεόταν μὲ ἓνα μῦθο γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, τελοῦσαν καὶ στὴν Πάτρα, στὴν ἐορτὴ τῆς Ἀρτέμιδος Τρικλαρίας καὶ τοῦ Διονύσου Αἰσυμνήτου, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πausanias (VII, 19, 20.1-2). Ἡ ἐορτὴ ἄρχιζε στὴν πόλη, τὴ νύχτα, ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Διονύσου, μὲ τὴν περιφορὰ μιᾶς λάρνακας ποὺ περιεῖχε τὸ εἶδωλο τοῦ Διονύσου καὶ ποὺ τὴ συνόδευαν ἔφηβοι στεφανωμένοι μὲ στάχυα. Μετὰ τὸ τέλος τῆς πένθιμης αὐτῆς τελετῆς, οἱ ἔφηβοι πῆγαιναν στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Τρικλαρίας, ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, κατέθεταν ἐκεῖ τὰ στεφάνια, μετὰ λούζονταν στὸν παρακείμενο ποταμὸ Μείλιχο, στεφανώνονταν μὲ τὸν κισσὸ τοῦ Διονύσου καὶ ἐπέστρεφαν στὸ ἱερὸ γιὰ τὸ χαρούμενο μέρος τῆς ἐορτῆς. Ἡ παράξενη αὐτὴ ἱεροτελεστία γινόταν κυρίως γιὰ νὰ τονιστεῖ ἡ «μετάβαση» ἀπὸ ἓναν πρωτόγονο, βάρβαρο τρόπο ζωῆς —κατὰ τὸν μῦθο γίνονταν θυσίες παιδῶν στὴν Ἀρτέμιδα Τρικλαρία— σὲ μιὰ εὐνομούμενη, εὐρωστικὴ πολιτεία ποὺ προέκυψε, μετὰ τὴν ἔλευση τοῦ Διονύσου, ἀπὸ τὸν «συννοικισμό» τριῶν παλαιότερων κωμῶν. Ἡ θυσία τῶν παιδῶν ἰσοδυναμεῖ στὸν μῦθο μὲ τὴν ἐμπειρία τοῦ θανάτου —προϋπόθεση τῆς ἀναγέννησης— ἐνῶ τὸ λούσιμο τῶν ἐφήβων στὸ ποτάμι εἶναι μιὰ καθαρτήρια πράξη ἐξιλέωσης, ποὺ ὁδηγεῖ στὴ λύτρωση τῆς πολιτείας μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Διονύσου καὶ ἐορτάζεται χαρούμενα στὸν ναὸ τοῦ. Τὰ στεφάνια ἀπὸ στάχυα τῶν ἐφήβων, ἡ στενὴ σχέση τῆς Ἀρτέμιδος μὲ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὴ βλάστηση, καθὼς καὶ ἡ ἱεροτελεστία θανάτου-ἀναγέννησης μέσω καθαρμῶν κατὰ τὴν ἐορτὴ τῆς θεᾶς στὴν

180. Γιὰ τοὺς Χύτροὺς τῶν Ἀνθεστηρίων καὶ τὸ εἰδικὸ φαγητό (πανσπερμία) γιὰ τοὺς νεκρούς καὶ τὸν Χθόνιο Ἐρμῆ, βλ. Rohde, *Psyche*, I, 238. Meuli, *Opferbräuche*, 199-200. Nilsson, *GGR* I³, 129, 181. Deubner, *Feste*, 112. Burkert, *Homo Necans*, 266. Τοῦ ἰδίου, *GR*, 363.

181. I. Metzger, *Die Funde aus den Pyrai, Eretria* VI, 81-87.

182. Καὶ ὁ Nilsson (*GGR* I³, 473) πιστεύει ὅτι τὰ Μυστήρια δὲν εἶναι πένθιμη ἐορτὴ (Trauerfest), ἀφοῦ ἡ Μπτέρη καὶ ἡ Κόρη τελικὰ ξανασιμῶν. Γιὰ τὴν τελετὴ τῶν Πλημοχοῶν, βλ. παρακάτω, σ. 190 σημ. 289-291.

Πάτρα σχετίζονται εύλογα και με τη γονιμότητα της γῆς που αποτελεί προϋπόθεση μιᾶς εὐνομούμενης ισχυρῆς πολιτείας¹⁸³.

Με τη γονιμότητα της γῆς συνδέεται και ἡ ἱεροτελεστία τοῦ συμβολικοῦ φόνου, γνωστή ἀπὸ διάφορες ἐορτές. Στὰ Χθόνια¹⁸⁴, ἐορτὴ τῆς Δήμπτρος στὴν Ἑρμιόνη, τέσσερις γριές «φόνευαν» με δρεπάνια τέσσερις ἱερὲς ἀγελάδες μέσα στὸν ναὸ τῆς Δήμπτρος (Παυσ., II, 35.5), ἐνῶ στὰ Διπόλεια, ἀθηναϊκὴ ἐορτὴ τοῦ χθόνιου Διὸς Πολιέως «φόνευαν» ἓνα βόδι ἀπὸ αὐτὰ που ὀργωναν τὴ γῆ, κατὰ τὴ διάρκεια τελετῆς ποὺ ὀνομαζόταν Βουφόνια¹⁸⁵ καὶ συνδεόταν με τὴν ἀνακύκλωση τῆς βλάστησης (Παυσ., I, 24.4). Ἀνάλογα ἔθιμα με συμβολικὴ ταφὴ σὲ λάκκους μαρτυροῦνται ἀπὸ τὸν Πausanias καὶ γιὰ τὸν κατευνασμὸ τῶν ἀνέμων. Στὰ Μέθανα π.χ. ἔσφαζαν ἓναν ἄσπρο πετεινὸ, τὸν ἔκοβαν στὴ μέση, ἔτρεχαν σὲ ἀντίθετες κατευθύνσεις καὶ τὸν ἔθαβαν σὲ λάκκο στὸ σημεῖο ἀπὸ ὅπου εἶχαν ξεκινήσει (Παυσ., II, 34.3). Στὴν Τιτάνη ἐπίσης, μιὰ νύχτα κάθε χρόνο, ὁ ἱερέας τελοῦσε μυστηριακὲς τελετὲς καὶ ἔψαλλε ὕμνους πάνω ἀπὸ τέσσερις λάκκους-τάφους, ὅπου ἦταν θαμμένοι οἱ ἄνεμοι (Παυσ., II, 12.1). Γενικὰ ἡ ταφὴ, ἀληθινὴ ἢ συμβολικὴ, ἀπομάκρυνε, ὅπως πίστευαν, τὸ ἄγος καὶ τὸ μῖασμα, συνεπῶς ἀπήλλασσε, ἀποκαθῆρε, ἐξευμένιζε, δροῦσε κατευναστικά καί, ὅπως θὰ ἀναπτύξουμε παρακάτω, προστάτευε τὴ γονιμότητα τῆς γῆς¹⁸⁶. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο γίνονταν καὶ οἱ καθαρμοὶ μετὰ ἀπὸ ἐκταφὴ πτώματος, ἀλλὰ καὶ οἱ κατάρες ποὺ ἐκστομίζονταν ἐνίοτε κατὰ τὴν τέλεση θυσίας ἀποσκοποῦσαν στὴν ἀπόκτηση ἀγαθῶν¹⁸⁷.

Ἐπομένως, καὶ οἱ ἐναγισμοὶ ὡς νεκρικές - καθαρτήριες τελετουργίες εἶναι φυσικὸ νὰ χρησιμοποιοῦνταν καὶ στὸ τελετουργικὸ τῆς χθόνιας λατρείας, γιατί ἀφ' ἐνὸς οἱ λατρεῖες τῶν νεκρῶν καὶ τῶν χθόνιων καὶ ὀλύμπιων - χθόνιων θεῶν ἀκολουθοῦν παρόμοια πορεία καὶ ἀφ' ἐτέρου συνδέονται με τὴν εὐφορία τῆς γῆς. Τὰ περισσότερα λείψανα ἐναγισμῶν στὰ ἱερὰ βρίσκονται στὸ ἔδαφος ἢ σὲ ὀρύγματα καὶ εἶναι συχνὰ δύσκολο, ὅπως ἀναφέραμε καὶ γιὰ τοὺς ἐναγισμοὺς τῆς ἡρωολατρείας, νὰ διακριθοῦν

183. Γιὰ τὴ σχέση τῆς Ἀρτέμιδος με τὴ βλάστηση καὶ τὴν εὐφορία τῆς γῆς, βλ. γενικὰ Nilsson, *Feste*, 179, 181. E. Simon, *Götter*, 147-148, 158, 160. Burkert, *GR*, 234, 237. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐορτὴ τῆς Ἀρτέμιδος Τρικλαρίας καὶ τοῦ Διονύσου Αἰσυμνήτου στὴν Πάτρα, βλ. M. Massenzio, *La festa di Artemis Triklaria e Dionysos Aisymnetes a Patrai*, *Stemat* 39, 1968, 101-132. P. Hegyi, *Der Kult der Dionysos Aisymnetes in Patrae*, *ActaAntHung* 16, 1968, 99-103.

184. Γιὰ τὰ Χθόνια, ἐορτὴ τῆς Δήμπτρος, βλ. Nilsson, *Feste*, 329-330. Τοῦ ἴδιου, *GGR* I^o, 401, 466. Burkert, *GR*, 308.

185. Γιὰ τὰ Βουφόνια στὴν Ἀθήνα, βλ. Nilsson, *GGR* I^o, 152-155. Burkert, *GR*, 350-351. Βλ. καὶ Durand, *Sacrifice et labour*, με βιβλιογραφία στὴ σ. 202. Καὶ στὴ λατρεία τοῦ Μίθρα ὁ θυσιαζόμενος ταῦρος συμβόλιζε τὴν ἀνανέωση τοῦ βασιλείου τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, βλ. S. Eitrem, *Symbolae Osloenses* 20, 1940, 133.

186. Ὁ Βουζύγης, στὴν ἐορτὴ τοῦ ἱεροῦ ἀγροῦ τῆς Δήμπτρος (Βουζύγιον), καταριόταν ὅποιον ἄφηνε ἄταφον ἓνα νεκρὸ, γιατί προφανῶς τότε ἔμεναν ἐλεύθερες οἱ δυνάμεις τοῦ κακοῦ καὶμποροῦσαν νὰ βλάψουν τοὺς ζωντανούς καὶ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς. Βλ. Rohde, *Psyche* I, 217. Γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ μετὰ τὴν ταφὴ, βλ. καὶ Harrison, *Prolegomena*, 67-68 (κατευνασμὸς ἀνέμων).

187. Καθαρμὸς με χοιρίδιο μετὰ τὴν ἐκταφὴ πτώματος στὸ Ράριο ἱερὸ πεδίο τῆς Ἐλευσίνας μαρτυρεῖται καὶ στὴν ἐπιγραφή IG II² 1672 τοῦ 329/8 π.Χ., στ. 119-120: «νέκυν ἀνελόντι ἐκ τῆς Παρίας μισθὸς Νίκωνι Ἐλευσίνοι οἰκοῦντι(ι) τῷ καθήραντι τὴν Παρίαν χοίρου τιμὴ ΔΔ +». Στὴ Ρόδο ἐπίσης, οἱ κάτοικοι τῆς Λίνδου ἐκστόμιζαν κατάρες κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θυσίας βοδιοῦ στὸν Ἡρακλῆ καὶ ζητοῦσαν τὴ βοήθειά του γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀγαθῶν: «καὶ Λινδίοις δίδωσι (ὁ Ἡρακλῆς) καταρωμένοις τάγαθά» (Φιλόστρ., *Eik.*, II, 24, ἔκδ. Loeb, 1960). Βλ. καὶ Durand, *Sacrifice et labour*, 150-156.

ἀπὸ τὶς ἀνάλογες θυσίαι ζώων (sacrificial pyres - sacrificial pits - ash altars)¹⁸⁸. Οἱ ἐναγισμοὶ σὲ ὀρύγματα εἶναι δυνατόν νὰ συμπληρώνουν τὶς θυσίαι ζώων στὸν βωμό (διπλοὶ βωμοί)¹⁸⁹ ἢ νὰ γίνονται ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὲς σὲ εἰδικὲς τελετουργίες, ἐνίστε μαγικοῦ καὶ μυστικιστικοῦ χαρακτήρα, ὅπου προσφέρονται στοὺς νεκροὺς ἢ χθόνιους θεοὺς χοές, τροφές καὶ ἄλλα δῶρα, κυρίως γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ γονιμότητα τῆς γῆς. Στοὺς διπλοὺς βωμοὺς δὲν ἔχει διευκρινιστεῖ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Robert¹⁹⁰, ἂν ἔχουμε δύο στάδια τῆς ἴδιας θυσίας ἢ δύο διαφορετικὲς θυσίαι. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι τὰ ὀρύγματα στὴν περίπτωσιν αὐτὴ συνδέονταν μὲ ἐναγισμοὺς ποὺ λάμβαναν χώρα πρὶν ἀπὸ τὴν κύρια θυσία τοῦ ζώου. Ἀνάλογη τελετουργία στὶς θυσίαι γιὰ τοὺς ὀλύμπιους θεοὺς ἦταν μιὰ προκαταρκτικὴ θυσία (Voropfer) γιὰ τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς χθόνιους θεοὺς, μὲ καθαρτήριο χαρακτήρα¹⁹¹. Ἔτσι ἐρμηνεύονται καὶ οἱ ἐναγισμοὶ στὸν τάφο τοῦ Ὑακίνθου, κάτω ἀπὸ τὸν βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στὶς Ἀμύκλες¹⁹².

Λεῖψανα πυρᾶς δίπλα σὲ βωμὸ διαπιστώθηκαν τελευταῖα καὶ στὸ Καλαπόδι τῆς Φωκίδος. Πάνω σὲ ἕνα ἀναθηματικὸ θρανίον, πίσω ἀπὸ τὸν βωμὸ ἐνὸς μικροῦ προσωρινοῦ ἱεροῦ, ποὺ εἶχε ἰδρυθεῖ μετὰ τὰ Περσικὰ καὶ διατηρήθηκε ἀργότερα μέσα στὸ ἄδυτο τοῦ κλασικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, βρέθηκαν στάχτες καὶ ποικίλα καμένα ἀντικείμενα —μετάλλινά, ἀγγεῖα, εἰδῶλια¹⁹³. Ὅλα ἦταν καλυμμένα μὲ κεραμίδια ποὺ εἶχαν τοποθετηθεῖ προτοῦ ἀκόμη σβήσει ἡ φωτιά, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ σημάδια καπνοῦ στὴν ἐσωτερικὴ ὄψη τῶν κεραμιδιῶν. Πιστεύουμε ὅτι πρόκειται καὶ ἐδῶ γιὰ ἐναγισμοὺς, γεγονὸς ποὺ συμφωνεῖ καὶ μὲ τὴ θεωρία τοῦ ἀνασκαφέα¹⁹⁴ γιὰ μιὰ μοναδικὴ ἱεροτελεστία ἐνταφιασμοῦ τοῦ ἀγαλματιδίου τοῦ Ἀπόλλωνος, ποὺ πρέπει νὰ ἔγινε μετὰ τὴν τελευταῖα θυσία στὸν βωμὸ, πρὶν ἀπὸ τὴ διακοπὴ τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ, γύρω στὰ 457 π.Χ.

Σὲ μερικές περιπτώσεις δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ διακρίνουμε ἂν οἱ ἐναγισμοὶ συνδέονται μὲ τὴ χθονία ἢ τὴν ἥρωικὴ λατρεία. Τὰ εὐρήματα π.χ. τῆς Ἀγορᾶς, ποὺ ἡ ἀνασκαφὴς

188. Γιὰ τὸ εἶδος τῶν θυσιῶν αὐτῶν, καθὼς καὶ γιὰ παραδείγματα, βλ. Yavis, *Greek Altars*, 208-213 (ash altars), 213-214 (sacrificial pyres), 215-221 (sacrificial pits). Στὴν κατηγορία τῶν sacrificial pyres περιλαμβάνει ὁ Yavis καὶ τὴν πυρὰ τοῦ Ἡρακλέους, μιὰ ἀπὸ τὶς ἐτήσιες πυρὲς ποὺ μελέτησε ὁ Nilsson (βλ. παραπάνω σ. 158 σημ. 85), βωμοὺς - ἐστίαι (Ἀρχηγέσιον Δήλου) καὶ βωμοὺς ἀπὸ ξύλα (log pyres). Στοὺς τελευταίους κατατάσσει ὡς ξεχωριστὴ κατηγορία τοὺς βωμοὺς τέφρας (ash altars). Ἀκόμη, ἀπὸ τοὺς sacrificial pits ξεχωρίζει μερικοὺς ποὺ δὲν χρησιμοποιοῦνταν γιὰ ἱερουργία ἀλλὰ γιὰ ἀπορρίμματα θυσιῶν (sacred refuse deposits), βλ. Yavis, ὁ.π., 221 (ἀρ. 29-33).

189. Γιὰ τοὺς διπλοὺς βωμοὺς, ποὺ ἦταν βωμοὶ μὲ ὀρύγματα δίπλα τοὺς ἢ σὲ κάποια ἀπόστασιν, βλ. F. Studniczka, *Altäre mit Grubenkammern*, *ÖJh* 6, 1903, 123-186, καὶ *ÖJh* 7, 1904, 239-244. Robert, *Thymélé*, 167-179.

190. Robert, *Thymélé*, 165.

191. Γιὰ τὴν προκαταρκτικὴ θυσία (Voropfer), βλ. S. Eitrem, *Opferitus und Voropfer der Griechen und Römer* (1915), 461. Stengel, *Opferbräuche*, 17. Βλ. καὶ Nilsson, *GGR* I³, 146-151. Ἀρχικὰ ἡ προκαταρκτικὴ θυσία ἦταν μιὰ ἀνεξάρτητη θυσία ποὺ συμπεριλήφθηκε ἀργότερα στὴν τυπικὴ ὀλύμπια θυσία. Κατὰ τὸν Nilsson (ὁ.π., 150) στὴν προκαταρκτικὴ αὐτὴ θυσία ἐνυπάρχουν πρωτόγονα ἔθιμα γονιμότητας, ποὺ διατηρήθηκαν στὴν ὀλύμπια θυσία μὲ τὴν ἐννοία τῶν εὐλογιῶν καὶ εὐχῶν.

192. Nilsson, *GGR* I³, 147. Burkert, *GR*, 113.

193. R. Felsch, *AA* 95, 1980, 88-89 καὶ 116-118 (K. von Woyski). R. Felsch, *ActAth-4*^o 28, 1980, 88. Τοῦ ἰδίου, *Das Heiligtum bei Kalapodi in vor- und frühklassischer Zeit*, *Πρακτικὰ τοῦ XII Διεθνoῦς Συνεδρίου Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας*, Ἀθήνα, 4-10 Σεπτ. 1983, Δ, 1988, 63.

194. R. Felsch, *ActAth-4*^o 28, 1980, 88, καὶ *AA* 95, 1980, 98.

D. Burr είχε αποδώσει στη χθόνια λατρεία των Σεμνών-Εὐμενίδων ἢ τῆς Δήμπτρος, συνδέθηκαν ἀργότερα μὲ τὴν ἡρωολατρεία¹⁹⁵. Ἀκόμη καὶ οἱ πυρὲς στὴν Ἱερὰ Οἰκία τῆς Ἐλευσίνας, ποὺ ἔχουν ἀποδοθεῖ σὲ προγονολατρεία-ἡρωολατρεία, σὲ μεταγενέστερη φάση, κατὰ τὸν 6ο π.Χ. αἰ., θὰ μπορούσαν νὰ σχετίζονται καὶ μὲ τὴ λατρεία τῆς Δήμπτρος Θεσμοφόρου, ὅπως εἶδαμε παραπάνω¹⁹⁶.

Τὸν ἴδιο προβληματισμὸ ἔχουμε καὶ γιὰ ἀνάλογα εὐρήματα ἀπὸ τὴν κορυφὴ καὶ τὶς ὑπώρειες τῆς Ἀκρόπολης τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὑπῆρχαν πολλὰ ἱερὰ χθόνιας καὶ ἡρώϊκῆς λατρείας. Συγκεκριμένα, κάτω ἀπὸ τὸν κλασικὸ ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης—θεότητας σχετικῆς μὲ τὴν εὐφορία τῆς γῆς, ἀφοῦ τὸ ξόανό της κρατοῦσε καρπὸ ροιᾶς—βρέθηκε τετράγωνη ἐσχάρα μὲ ἴχνη ἀπὸ φωτιά, γεμάτη μὲ πτηνόσχημα εἰδώλια τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., ὅπως αὐτὰ τῆς πυρᾶς Α τῆς Ἐλευσίνας, καθὼς καὶ μὲ θραύσματα μικρῶν ἀγγείων ποὺ ὑποδηλώνουν τὴν τέλεση ἐναγισμῶν¹⁹⁷. Στὸν 6ο π.Χ. αἰ. πάνω ἀπὸ τὴν ἐσχάρα κτίστηκε πώρινος οἶκος μὲ βωμὸ μπροστά του, ἐνῶ στὸν 5ο αἰ. ὑψώθηκε στὴν ἴδια θέσῃ ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Δὲν γνωρίζουμε ἂν λατρευόταν ἐδῶ ἀπὸ τὸν 7ο π.Χ. αἰ. κάποια χθόνια θεότητα¹⁹⁸ ἢ ἂν ἐτελεῖτο, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Abramson¹⁹⁹, κάποια ἡρωολατρεία, ὅχι ἀπαραίτητα τοῦ μυθικοῦ βασιλιᾶ Ἐρεχθέως, ὅπως ἔχει ὑποστηρίξει ἡ Καρδαῖ²⁰⁰.

Ἀλλὰ καὶ ὅλος ὁ μυκηναϊκὸς πύργος τοῦ τείχους, πάνω στὸν ὁποῖο κτίστηκε ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἦταν θέσῃ ἀρχαιότατης λατρείας (ἱερὸ Χαρίτων, ἱερὸ Ἀρτέμιδος Ἐπιπυργιδίας, Πaus., I, 22.8 καὶ II, 30.2). Τὴν τέλεση ἔμπυρυν ἐναγισμῶν στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑποδεικνύουν ἕνα καμένο ἀγγεῖο, λίγα ὅσα ζώου καὶ σημάδια ἀπὸ φωτιά στὴν ἐπιφάνεια τῶν πλευρῶν τῆς ἐσώτερης καὶ ἀρχαιότερης ἀπὸ τὶς δύο κόγχες τῶν κλασικῶν χρόνων στὸν δυτικὸ τοῖχο ποὺ περιβάλλει τὸν πύργο²⁰¹. Ὁ Κοντολέων²⁰² πίστευε ὅτι στὰ κλασικὰ χρόνια ἀσκεῖτο ἐδῶ κάποια χθόνια λατρεία ποὺ ἡ Καρδαῖ²⁰³ ὑποστήριξε ὅτι ἀποτελοῦσε τὴ συνέχεια τῆς λατρείας κάποιου μυκηναϊκοῦ ἱεροῦ κορυφῆς, ποὺ θὰ ὑπῆρχε στὸν μυκηναϊκὸ πύργο. Ἀντίθετα, ὁ Abramson²⁰⁴ ὑποστηρίζει ὅτι οἱ κόγχες αὐτὲς ἀποτελοῦσαν κέντρο λατρείας κάποιου ἥρωα ποὺ προστάτευε τὶς πύλες.

Σὲ ἐναγισμοὺς γιὰ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς—δὲν ἐντοπίστηκαν θυσίες— θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν καὶ τὰ πολυάριθμα εὐρήματα, ἀγγεῖα κυρίως, ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς ὡς καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ βρέθηκαν μέσα σὲ μικροὺς

195. Βλ. παραπάνω, σ. 168 σημ. 146-151. Γιὰ τὴ διάκριση μεταξὺ θεῶν καὶ ἡρώων στὴ λατρεία, βλ. A.D. Nock, *The Cult of Heroes (Essays on Religion and the Ancient World II)*, ed. by J. Stewart, 1972, 575-602.

196. Βλ. παραπάνω, σ. 171 σημ. 168.

197. Γ. Οἰκονόμου, Ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, *AE* 1939-41, 97-110, ἰδίως σ. 105-107, εἰκ. 2. Βλ. καὶ Travlos, *Athen*, 148, εἰκ. 201.

198. Ὁ Τραυλὸς (*Athen*, 148) ἀποδίδει σὲ ἄγνωστη θεότητα τὰ εὐρεθέντα στὴν ἐσχάρα πτηνόσχημα εἰδώλια.

199. Abramson, *Hero Shrines*, 105-106. Τὴν ἴδια ἄποψη γιὰ ἄσκηση ἡρωολατρείας ἐκφράζει καὶ ὁ N. Coldstream, *JHS* 96, 1976, 16, ὅπου τὰ πτηνόσχημα εἰδώλια τὰ θεωρεῖ ὑπομυκηναϊκά.

200. Χ. Καρδαῖ, Ὁ πυκινὸς δόμος τοῦ Ἐρεχθέως, *AE* 1960, 165-184.

201. Frazer, *Pausanias*, II, 260-261. Γ. Οἰκονόμου, Ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, *AE* 1939-41, 110, εἰκ. 4. Travlos, *Athen*, 148, εἰκ. 204.

202. Ν. Κοντολέων, *Τὸ Ἐρεχθεῖον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας* (1949), 68.

203. Χ. Καρδαῖ, *AE* 1960, 184.

204. Abramson, *Hero Shrines*, 74-75, 110-111.

περιβόλους βωμῶν (altar enclosures) στην κορυφή τοῦ Ὑμηττοῦ, στὸ ἱερὸ τοῦ Ὀμβρίου Διὸς²⁰⁵. Ὁ Ὀμβριος Ζεὺς ἦταν μιὰ σημαντικὴ ἀγροτικὴ θεότητα, ταυτόσημη σχεδὸν μὲ τὸν Χθόνιο Δία καὶ εἶχε στενὴ σχέση, ὅπως καὶ ἡ Δήμητρα, μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ σίτου. Ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἡ λατρεία του στὸν Ὑμηττὸ περιορίζεται, γιατί, ὅπως πιστεύει ἡ Langdon²⁰⁶, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ πιθανὸν νὰ εἶχε ἐνισχυθεῖ ἡ λατρεία τῆς Δήμητρος. Τὴ στενὴ σχέση καὶ σημασίᾳ ποὺ εἶχαν γιὰ τὴν ἀγροτικὴ λατρεία ὁ Ὀμβριος Ζεὺς, ἡ Προηροσία Δήμητρα καὶ ὁ Φυτάλμιος Ποσειδῶν μᾶς παραδίδει καὶ ὁ Πλούταρχος²⁰⁷.

Μὲ ἐναγισμούς, ποὺ ἐπιδίωκαν πιθανότατα τὴ γονιμότητα τῆς γῆς καὶ τὴν αὔξησιν τῶν κοπαδιῶν, θὰ πρέπει νὰ συνδέονται καὶ τὰ κατάλοιπα πυρῶν θυσιῶν —καμένα δηλαδὴ ἀγγεῖα καὶ εἰδῶλια, ἀνακατεμένα μὲ στάχτες καὶ ὅστὰ ζώων— ποὺ βρέθηκαν ἀνάμεσα στὶς ρωγμὲς τῶν βράχων στὸ σπήλαιο τοῦ Πανὸς στὸ Λαφνί²⁰⁸. Τὴ σχέση τῶν εὐρημάτων αὐτῶν μὲ ἐναγισμοὺς φαίνεται νὰ ἐνισχύει καὶ ἡ παρουσία λουτροφόρων, ἀγγείων ποὺ συνδέονται τόσο μὲ τοὺς νεκροὺς ὅσο καὶ μὲ τὴν εὐγονία, ἀφοῦ χρησιμοποιῶνταν γιὰ τὸ λουτρὸ τῶν νεκρῶν ἀλλὰ καὶ τῶν νεονύμφων²⁰⁹.

Σχέση μὲ ἔμπυρους ἐναγισμοὺς φαίνεται νὰ ἔχουν καὶ τὰ εὐρήματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. —ἀνάμεσά τους πολλὰ μικρὰ ἀγγεῖα— ποὺ βρέθηκαν ἀνακατεμένα μὲ στάχτες καὶ κάρβουνα σὲ μιὰ δεξαμενὴ ἀχρηστευμένη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. στὰ Δ τῆς Στοᾶς τοῦ Διὸς στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ τὸν Thompson²¹⁰, προέρχονται ἀπὸ τὸ Μητρώο ποὺ ἦταν ἀφιερωμένο στὴ Δήμητρα.

Πυρὲς ἐναγισμῶν χθόνιας λατρείας ὑποδηλώνουν πιθανότατα καὶ τὰ καμένα εἰδῶλια τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. ποὺ βρέθηκαν μαζὶ μὲ στάχτη, κάρβουνα καὶ καμένα ὅστὰ ζώων στὴ Β πλευρὰ τῆς Ἀκρόπολης, στὰ ΒΔ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης, ὅπου πιθανὸν νὰ εἶχαν μεταφερθεῖ ἀπὸ κάποιο ἄλλο σημεῖο τοῦ ἱεροῦ²¹¹. Ἐναγισμοὶ φαίνεται νὰ εἶναι καὶ οἱ κυκλικὲς καὶ ἑλλειψοειδεῖς θέσεις πυρῶν θυσιῶν τοῦ 5ου καὶ 4ου π.Χ. αἰ. ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στὸ συγκρότημα Ζ, νότια τῆς Ἱερᾶς Πύλης στὸν Κεραμεϊκὸ²¹². Στὶς πυρὲς αὐτὲς βρέθηκαν ἀγγεῖα (σκύφοι, κἀνθαροι, πινάκια καὶ πολλοὶ μικροσκοπικοὶ σκύφοι) λύχνοι καὶ εἰδῶλια (γυναικεῖες μορφές, Βησᾶς, περιστέρη). Ἡ ἀνασκαφὴς U. Knigge συγκρίνει τὶς πυρὲς αὐτὲς μὲ ἐκεῖνες ποὺ βρέθηκαν ἀπὸ τὸν Thompson σὲ σπῖτια τῆς Ἀγορᾶς²¹³ καὶ ὑποθέτει ὅτι θὰ πρέπει νὰ συνδέονταν μὲ τὴν Πάνδημο Ἀφροδίτῃ ποὺ λατρευόταν ἀπὸ τὶς ἐταῖρες, ἐνοίκους πιθανὸν τοῦ κτιρίου Ζ. Πανάρχαιο καὶ χθόνιο

205. M. Langdon, A Sanctuary of Zeus on Mount Hymettos, *Hesperia* Suppl. 16, 1976, 1-78.

206. M. Langdon, *Hesperia* Suppl. 16, 1976, 80 σημ. 7.

207. Ὁ Πλούταρχος (*Ηθ.*, «Τῶν ἐπτὰ σοφῶν συμπόσιον», 158E, ἔκδ. Loeb), ἀναρωτιέται ἂν, σὲ περίπτωσιν καταστροφῆς τῆς γεωργίας, θὰ ὑπῆρχαν βωμοὶ καὶ θυσίες γιὰ τοὺς προστάτες τῆς γεωργίας θεοὺς: «Ὀμβρίῳ Διὶ καὶ Προηροσίᾳ Δήμητρὶ καὶ Φυταλμῖῳ Ποσειδῶνι ποὺ βωμὸς ἔσται;».

208. I. Τραυλός, Σπήλαιον Πανὸς παρὰ τὸ Λαφνί, *AE* 1937, 391-408, ιδίως 400, 406.

209. Ἄλλη τελετὴ κατὰ τὸν γάμο, προερχόμενη ἀπὸ τὴ λατρεία τῶν νεκρῶν, ἦταν καὶ ἡ προσφορὰ χοῶν στοὺς προγόνους, μὲ σκοπὸ τὴν ἐξασφάλισιν εὐλογίας. Βλ. Rohde, *Psyche*, I, 247 σημ. 2.

210. H. Thompson, *Hesperia* 6, 1937, 207.

211. O. Broneer, Excavations on the North Slope of the Acropolis in Athens, *Hesperia* 2, 1933, 333-347.

212. U. Knigge, Kerameikos 1979, *AA* 1981, 96, 388-389, καὶ *AA* 1983, 98, 212. Τῆς ιδίας, *Ὁ Κεραμεϊκὸς τῆς Ἀθίνης* (1990), 90-93, εἰκ. 83. Κατὰ τὴν Knigge, οἱ πυρὲς βρέθηκαν στὴ φάση Ζ₂ καὶ Ζ₃ τοῦ κτιρίου, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ ἐταῖρες ποὺ διατηροῦσαν βιοτεχνία ὑφασμάτων.

213. Γιὰ τὶς πυρὲς ποὺ βρέθηκαν σὲ σπῖτια τῆς Ἀγορᾶς, βλ. παραπάνω, σ. 161 σημ. 99.

χαρακτήρα είχε επίσης ή λατρεία της Ἀφροδίτης Πανδήμου στην εἴσοδο τῆς Ἀκρόπολης. Σχετιζόταν μάλιστα με τὴν εὐφορία τῆς γῆς, ὅπως δηλώνει ἐπιγραφή τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ποὺ ὀνομάζει τὴν Ἀφροδίτη «πότνια τῶν ἀγαθῶν, ὧν δίδωσιν ἀφθονίαν»²¹⁴.

Ἡ σχέση τῶν ἐναγισμῶν με τὰ νεκρικά ἔθιμα καὶ τὴ χθόνια λατρεία γίνεται φανερὴ καὶ στὰ ἱερὰ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης στὸν Ἀκροκόρινθο, στὸν Ἑλορο τῆς Σικελίας καὶ στὴν Κνίδο καὶ Πριήνη τῆς Μ. Ασίας. Στὸν Ἀκροκόρινθο²¹⁵ οἱ ἀνασκαφὲς ἀποκάλυψαν, μέσα σὲ δωμάτια τοῦ ἱεροῦ, κοντὰ στὶς εἰσόδους πρὸς τὸ μεσαῖο ἄνδρρο (Middle Terrace) καὶ πρὸς τὸ ἱερὸ δωμάτιο Ε, λάκκους ἐπενδεδυμένους με λεπτὲς πώρινες πλάκες ἢ ἀκατέργαστες πέτρες καὶ σκεπασμένους με ξαναχρησιμοποιημένα κορινθιακὰ κεραμίδια. Οἱ λάκκοι αὐτοὶ (Α,Β,Ε,Φ) θυμίζουν τάφους καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν ὕστερο 6ο π.Χ. αἰ. ὡς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Οἱ πολυάριθμες προσφορὲς —μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τοὺς λάκκους— περιλαμβάνουν σπασμένα κυρίως ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια, καὶ τὶς περισσότερες φορὲς εἶναι ἄπυρες. Μέσα ὅμως στὸν λάκκο Β βρέθηκαν ἱχνη φωτιᾶς στὰ τοιχώματα καὶ ἄπυρες κυρίως προσφορὲς —ἀγγεῖα, μαγειρικά σκεύη, μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα, εἰδώλια γυναικείων μορφῶν καὶ ζώων— μαζί με στάχτη καὶ καμένα ὅστὰ χοιρινὰ καὶ αἰγῶν, γεγονός ποὺ δείχνει ὅτι ἐδῶ γίνονταν ὀλοκαυτώσεις ζώων, ἀλλὰ ὄχι ἀπαραίτητα ἔμπυρες προσφορὲς²¹⁶. Σὲ μερικοὺς λάκκους (Α καὶ Ε) φαίνεται ὅτι, πρὶν τοὺς κλείσουν, εἶχαν ἐναποθέσει ἀκέραια τὰ ἀντικείμενα, κυρίως ἀγγεῖα καὶ συχνὰ καλαθίσκους καὶ ληκύθους²¹⁷, συνήθεια ποὺ διαπιστώθηκε καὶ στὸ Λεωκόριο τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἐπίσης ὅτι ἐδῶ, ὅπως καὶ στὰ περισσότερα ἱερὰ τῆς Δήμητρος, ἔχουν βρεθῇ πολλὰ μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα, ἰδίως κάλαθοι —ὑποδολώνουν ἴσως προσφορὲς γεωργικῶν προϊόντων (πανσπερμία)— καθὼς καὶ μικρὰ λίκνα καὶ δίσκοι προσφορῶν με ἀνάγλυφους ἄρτους καὶ γλυκίσματα.

Ὁ Stroud²¹⁸, ἂν καὶ δὲν ἐρμηνεύει τὴ λειτουργία τῶν λάκκων ποὺ ἔχουν ἀνασκαφῇ στὸ ἱερό, τοὺς συνδέει με τὴ χθόνια λατρεία τῆς Δήμητρος, με κάποια τελετουργία ποὺ ἴσως σχετιζόταν με τὴ διαδοχικὴ μετακίνηση τῶν πιστῶν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τοῦ ἱεροῦ στὸ ἄλλο. Εἰδικὰ μάλιστα γιὰ τὸν λάκκο D, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὸν θεατρικὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ, ὑποθέτει ὅτι πιθανὸν νὰ συνδέεται με μυστηριακὴ τελετὴ με ἄπυρες προσφορὲς καὶ χοές, εἰσαγωγικὴ τῆς μύσης στὰ Μυστήρια²¹⁹. Πιστεύουμε ὅτι ἡ ταφόσχημη μορφὴ

214. Α. Κεραμόπουλος, Ὑπὸ τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως, ΑΔ 12, 1929, 75.

215. Γιὰ τὶς ἐκθέσεις ἀνασκαφῶν, βλ. R. Stroud, The Sanctuary of Demeter and Kore on Acrocorinth, Report I, 1961-62, *Hesperia* 34, 1965, 1-24 (λάκκος Β, σ. 8-11), καὶ Report II, 1964-65, *Hesperia* 38, 1969, 297-330 (λάκκος Α, σ. 304, λάκκος Ε, σ. 311-312, λάκκος Φ, σ. 311). Γιὰ τὴν τελικὴ δημοσίευση, βλ. *Corinth*, XVIII³, 161-162, 428, πίν. 26a-b (λάκκος Α, ὕστερος 6ος καὶ κυρίως 5ος π.Χ. αἰ.), 163-170, πίν. 26c-e (λάκκος Ε, α' μισὸ 5ου π.Χ. αἰ.), 216-219, πίν. 39a (λάκκος Φ, ὕστερος 4ος - πρῶμος 3ος π.Χ. αἰ.), 241-245, 432, πίν. 27a-b καὶ 42b,d (λάκκος Β, ὕστερος 4ος - μέσα 3ου π.Χ. αἰ.).

216. R. Stroud, *Hesperia* 34, 1965, 10, ὅπου τὸ δωμάτιο Β καὶ ὁ λάκκος Β χρονολογοῦνται στὸ β' μισὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ ἡ κεραμεικὴ ποὺ βρέθηκε μέσα στὸν λάκκο στὸν 4ο καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. *Corinth* XVIII³, 96-97 (πίτ Β, ἀγγεῖα group 7), ὅπου ἡ Pemberton ἀποδίδει τὰ εὐρήματα τοῦ λάκκου Β σὲ ἀπορρίμματα περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., ὅταν αὐτὸς σταμάτησε νὰ λειτουργεῖ γιὰ τὴ λατρεία. Βλ. καὶ *Corinth* XVIII³, 241-245.

217. R. Stroud, *Hesperia* 38, 1969, 311. Βλ. καὶ *Corinth* XVIII³, 87 (πίτ Ε, ἀγγεῖα group 4), 89 (πίτ Α, ἀγγεῖα group 5). Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 6ου καί, κυρίως, στὸν 5ο π.Χ. αἰ.

218. *Hesperia* 34, 1965, 7. *Corinth* XVIII³, 428.

219. *Hesperia* 38, 1969, 307.

τῶν λάκκων καὶ οἱ πολυάριθμες προσφορὲς μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτοὺς θὰ πρέπει νὰ σχετίζονται μὲ τελετουργίες τῆς χθόνιας λατρείας —ἐναγισμοὺς ἔμπυρους καὶ ἄμπυρους— ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὴν ἐξασφάλιση τῆς εὐνοίας τῆς θεᾶς γιὰ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς ἀλλὰ καὶ τῶν γυναικῶν (καλλιγένεια)²²⁰. Παρόμοιοι ταφόσχημοι λάκκοι μὲ προσφορὲς βρέθηκαν, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Stroud, στὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρος, τῆς Περσεφόνης καὶ τοῦ Πλούτωνος στὴν Κνίδο τῆς Μ. Ἀσίας²²¹. Στὴν Πριήνη ἐπίσης καὶ στὴν Πέργαμο, στὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης²²², ἀποκαλύφθηκε, κοντὰ στὸν ναὸ ἢ μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ ἱεροῦ, ἓνας τετράγωνος λάκκος —μὲ δικλινὲς κάλυμμα στὴν Πριήνη— ὅπου πιθανότατα τελοῦσαν ἐναγισμοὺς γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς γονιμότητας τῆς γῆς καὶ τῶν γυναικῶν, ὅπως ὑποδηλώνουν τὰ εἰδώλια ποὺ βρέθηκαν, τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ τὴ γονιμότητα²²³.

Ἀνάλογα ταφικὰ ἔθιμα διαπιστώνουμε καὶ στὸ Κόρειο ἱερὸ, στὸν Ἑλορο τῆς Σικελίας, ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη καὶ κοντὰ στὴ θάλασσα, ὅπου ἡ λατρεία διήρκεσε ἀπὸ τὸν 6ο ἕως τὰ τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἐδῶ, μπροστὰ ἀπὸ τὴν Α πλευρὰ τῶν δωματίων τοῦ ἱεροῦ, βρέθηκαν 62 λάκκοι (βόθροι), ἀνοιγμένοι στὴν ἄμμο καὶ ἐπενδεδυμένοι μὲ πέτρες ἢ πλάκες, ποὺ περιεῖχαν στάχτη, ὅστὰ μικρῶν ζώων καὶ πολλὰς προσφορὲς —σκύφους, χάλκινες φιάλες, περόνες, ἄλλα μετάλλινα ἀντικείμενα καί, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ., εἰδώλια καθιστά, κόρες καὶ προτομές— πού, κατὰ τὴ Hinz, ὑποδηλώνουν ὑπολείμματα θυσιῶν καὶ δεῖπνων τῶν πιστῶν²²⁴. Κατὰ τὴ γνώμη μας πρόκειται γιὰ ἐναγισμοὺς στὴν Κόρη καὶ τοὺς νεκρούς, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἄλλες προσφορὲς —πολυπληθῆ εἰδώλια καὶ μερικὰ ἀγγεῖα— ποὺ βρέθηκαν ἐπάνω σὲ θρανία, μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ

220. Εἶναι γενικὰ παραδεκτὸ ὅτι ἡ γονιμότητα ἀποτελοῦσε τὴν πρωταρχικὴ ἐπιδίωξη τῶν Μυστηρίων, βλ. S. Eitrem, *Eleusinia - les mystères et l'agriculture, Symbolae Osloenses* 20, 1940, 133-151, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ θεὰ δίδαξε πρώτη στοὺς ἀνθρώπους μαγικὰς τελετὰς (ὄργια) γιὰ τὴν ἐπιτυχημένη καλλιέργεια καὶ τὸν θερισμὸ τοῦ σίτου. Ἡ Harrison, στὴ σημαντικὴ μελέτη της γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν διαφορῶν παραστάσεων τοῦ μυστηριακοῦ λίκνου, ὑπογραμμίζει ἐπίσης τὴν προτεραιότητα τῆς γονιμότητας στὰ Μυστήρια (παραστάσι λίκνου ὡς δοχείου μὲ καρπούς) ἔναντι τῶν καθαρῶν (παραστάσι λίκνου ὡς λιγνιστηρίου), γεγονός ποὺ ἀντικατοπτρίζεται καὶ στὴν ἐξέλιξη τῶν Ἑλευσινίων Μυστηρίων ἀπὸ πρωτόγονη μαγεία γιὰ γονιμότητα σὲ καθαρὰ πνευματικὸ μυστικισμό (βλ. E. Harrison, *Mystica Vannus Jacchi, JHS* 23, 1903, 314, 317).

221. C. Newton, *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae* (1863), II, 378-380, 389-392, 412. Βλ. καὶ R. Stroud, *Hesperia* 34, 1965, 7 σημ. 10.

222. Th. Wiegand - H. Schrader, *Priene* (1904), 154, εἰκ. 119, 123. M. Schede, *Die Ruinen von Priene* (1964), εἰκ. 107, 110-111. J. Raeder, *Priene* (1984), 26-29. Βλ. καὶ Robert, *Thymélé*, 225. Yavis, *Greek Altars*, 218-219. C.H. Bohtz, *Das Demeter-Heiligtum (Pergamon XIII)*, 1981, 15 (ἀρ. 43), πίν. 6(1).

223. Πρόκειται γιὰ μερικὰ παράξενα ἀνθρώπινα εἰδώλια, τὰ ὁποῖα ἔχουν γιὰ κεφάλι μιὰ κοιλιά ποὺ στηρίζεται σὲ δύο πόδια. Βλ. Th. Wiegand - H. Schrader, *Priene* (1904), 162-163, εἰκ. 149-154. Τὰ εἰδώλια αὐτὰ ἐρμηνεύθηκαν ὡς μαγικὰ σύμβολα γονιμότητας, ποὺ πιθανὸν ἀπεικονίζουν τὴ Βαυβώ (= κοιλία κατὰ τὸν Ἡσίοιο) νὰ ἐπιδεικνύει τὸν Ἰακχο μέσα στὴ μήτρα της. Βλ. καὶ M. Lefrange, *Revue Biblique* 16, 1919, 197.

224. Γιὰ τὸ ἱερὸ, βλ. M. Curro, *BdA* 51, 1966, 98. A. van Burren, *AJA* 70, 1966, 358. P. Orsi, *MonAnt* 47, 1966, 203. G. Voza, *EAA Suppl.* 1970, 298. *Κώκαλος* 14-15, 1968-69, 360-362. *Κώκαλος* 26-27, 1980-81, 685-688. Βλ. καὶ V. Hinz, *Der Kult der Demeter und Kore auf Sizilien und in der Magna Graecia* (1998), 111-116, εἰκ. 20 (ἀρχαῖο ἱερὸ κοντὰ στὴ θάλασσα), 116-118, εἰκ. 21 (νεώτερο ἱερὸ στὴν πόλιν, ὅπου συνεχίστηκαν οἱ προσφορὲς σὲ θρανία, ἐνῶ οἱ βόθροι στὴν παραλία σφραγίστηκαν).

τὰ δωμάτια, καὶ θὰ εἶχαν ἀναθηματικὸ χαρακτήρα. Ὁρύγματα, συχνὰ μὲ καλύμματα, βρέθηκαν ἐπίσης στὴ Θήβα καὶ τὴ Σαμοθράκη, στὰ ἱερὰ τῶν Καβείρων²²⁵, θεοτήτων ποὺ προστάτευαν τὴ γονιμότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν εὐφορία τῶν ἀγρῶν.

Σὲ πολλὲς χθόνιες λατρεῖες, κυρίως ἀγροτικές, ὅπως αὐτὴ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ἔχουν διαπιστωθεῖ, ἀνεξάρτητα ἢ παράλληλα μὲ θυσίες ζώων στὸν βωμό, τελετὲς πένθιμες, καθαρτήριου —ἀποτροπαϊκοῦ καὶ μυστηριακοῦ— χαρακτήρα, ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὸ τελετουργικὸ τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν, ὅπως «φόνοι», «ἐνταφιασμοί», «περιφορὰ ὀστῶν», «ἐμπυροὶ ἐναγισμοί», «κατάρεις-ἐξορκισμοί», ποὺ σκοπὸ εἶχαν νὰ ἀπομακρύνουν τὶς κακὲς ἐπιδράσεις τῶν νεκρῶν, δαιμόνων καὶ χθόνιων θεῶν καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν εὐφορία τῆς γῆς καὶ τὴν ἐτήσια συγκομιδὴ. Κατὰ τὴν Harrison²²⁶, ὅλες αὐτὲς οἱ τελετουργίες τῆς χθόνιας λατρείας συνδέονται μὲ τὰ κατώτερα λαϊκὰ στρώματα καὶ ὁδηγοῦν τελικὰ στὴ μυστηριακὴ λατρεία.

Ὁ Πλούταρχος στὰ *Ἠθικά*, καὶ συγκεκριμένα στὴν «Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος» πραγματεία του, ἐξηγεῖ τὴ σχέση τῶν τελετῶν πένθιμου χαρακτήρα μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς καὶ τὴ σπορὰ καὶ σχολιάζει τὶς σχετικὲς δοξασίες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Αἴγυπτο. Γράφει ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἐπεὶδὴ ἡ σπορὰ παρομοιάζεται μὲ ταφή, ἔκαναν κατὰ τὴ σπορὰ τελετὲς ὅμοιες μὲ αὐτὲς τῆς ταφῆς καὶ τοῦ θρήνου: «πολλὰ θάπτουσιν ὅμοια καὶ πενθοῦσιν ἔπραττον»²²⁷. Καὶ ἄλλες «σκυθρωπές, ἀγέλαστες καὶ πένθιμες θυσίες» γίνονταν κατὰ τὸν Πλούταρχο²²⁸ τόσο στὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὴν Αἴγυπτο τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ τοῦ χρόνου, τὸν μήνα τῆς σπορᾶς (σπόριμος), ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ὀνόμαζαν Πυανεσιῶνα, οἱ Βοιωτοὶ Δαμάτριον (τῆς Δήμητρος) καὶ οἱ Αἰγύπτιοι Ἀθύρ. Στὴ διάρκεια αὐτῶν τῶν πένθιμων τελετῶν, ὅπως ἀναφέρει, συνήθιζαν νὰ νηστεύουν καὶ νὰ κάθονται κατάχαμα²²⁹ οἱ γυναῖκες, ὅπως συνέβαινε κατὰ τὰ ἀθηναϊκὰ Θεσμοφορία, ἢ νὰ κινοῦν «τὰ μέγαρα», ὅπως γινόταν κατὰ τὴ βοιωτικὴ ἐορτὴ τῆς Ἀχαιᾶς

225. Robert, *Thymélé*, 255-257. Yavis, *Greek Altars*, 219-220, 221.

226. Harrison, *Prolegomena*, 28-29.

227. Πλούτ., *Ἠθ.*, «Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος», 379 [70] (ἔκδ. Loeb, 1962): «Καὶ δίδωσιν ὁ καιρὸς ὑπόνοιαν ἐπὶ τῶν καρπῶν τῇ ἀποκρύψει γενέσθαι τὸν σκυθρωπασμόν, οὗς οἱ παλαιοὶ θεοὺς μὲν οὐκ ἐνόμιζον, ἀλλὰ δῶρα θεῶν ἀναγκαῖα καὶ μεγάλα πρὸς τὸ μὴ ζῆν ἀγρώς καὶ θηριωδῶς. καθ' ἣν δ' ὥραν τοὺς μὲν ἀπὸ δένδρων ἑώρων ἀφανιζομένους παντάπασιν καὶ ἀπολείποντας, τοὺς δὲ καὶ αὐτοὶ κατέσπειρον ἔτι γλίσχρους καὶ ἀπόρους, διαμώμενοι ταῖς χερσὶ τὴν γῆν καὶ περιστέλλοντες αὐτῆς, ἐπ' ἀδήλω τῷ πάλιν ἐκτελεῖσθαι καὶ συντέλειαν ἔξιν ἀποθέμενοι, πολλὰ θάπτουσιν ὅμοια καὶ πενθοῦσιν ἔπραττον». Βλ. καὶ Κ. Κουρουγιώτης, Κόρης ἽΑνοδος, *ΑΔ* 15, 1933-35, 12, ὅπου συνδέει τὴν ἽΑνοδο τῆς Κόρης μὲ τὴ βλάστηση τοῦ σίτου.

228. Πλούτ., *Ἠθ.*, «Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος» 378 D [69]: «Πῶς οὖν χρηστὸν ἐστὶ ταῖς σκυθρωπαῖς καὶ ἀγέλαστοις καὶ πενθίμοις θυσίαις, εἰ μήτε παραλείπειν τὰ νομισμένα καλῶς ἔχει μήτε φύρειν τὰς περὶ τῶν θεῶν δόξας καὶ συνταράττειν ὑποψίας ἀτόποις; καὶ παρ' Ἑλλήσιν ὅμοια πολλὰ γίγνεται περὶ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ τι χρόνον, οἷς Αἰγύπτιοι δρῶσιν ἐν τοῖς Ἰσείοις. καὶ γὰρ Ἀθῆνῃσι νηστεύουσιν αἱ γυναῖκες ἐν Θεσμοφορίοις χαμαὶ καθήμεναι, καὶ Βοιωτοὶ τὰ τῆς Ἀχαιᾶς μέγαρον κινοῦσιν ἐπαχθῆ τὴν ἐορτὴν ἐκείνην ὀνομάζοντες, ὡς διὰ τὴν τῆς Κόρης κάθοδον ἐν ἧς τῆς Δήμητρος οὐσης, ἔστι δ' ὁ μὴν οὗτος περὶ Πλειάδας σπόριμος, ὃν Ἀθύρ Αἰγύπτιοι, Πυανεσιῶνα δ' Ἀθηναῖοι, Βοιωτοὶ δὲ Δαμάτριον καλοῦσι». Στὴ συνέχεια ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (378F [69]) ἀνάλογες δοξασίες καὶ τελετὲς στοὺς «πρὸς ἐσπέραν οἰκοῦντας», καθὼς καὶ στοὺς Φρύγες καὶ Παφλαγόνες.

229. Ἡ συνήθεια νὰ κάθονται κάτω, στὸ χῶμα ἢ σὲ στρώμα ἀπὸ ἄχυρα ἢ φύλλα λύγου (στιβάδες), συνδέεται μὲ τὴν εὐδωσὴ τῆς βλάστησης καὶ γονιμότητας τῆς γῆς καὶ σὲ ἄλλες ἐορτὲς ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Θεσμοφορία, ὅπως τὰ Ὑακίνθια στὶς Ἀμύκλες καὶ τὰ Τοναῖα τῆς Ἡρας στὴ Σάμο. Βλ. U. Kron, *ActAth-4* 38, 1988, 138 σημ. 16, ὅπου βιβλιογραφία.

(λυπημένης) Δήμητρος. Ἀνάλογη πένθιμη τελετουργία ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο²³⁰ στὴ Βούσιρι τῆς Αἰγύπτου, κατὰ τὴν ἐορτὴ τῆς Ἰσιδος, ὅπου «τύπτονται μετὰ τὴν θυσίαν πάντες καὶ πᾶσαι», προφανῶς γιὰ τὴν ἐξαφάνιση τῆς βλάστησης μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ὀσίριδος. Στὶς τελετὲς αὐτές, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Πλούταρχος²³¹, οἱ ἄνθρωποι δὲν θρηνοῦσαν στὴν πραγματικότητα γιὰ τοὺς θεοὺς ἀλλὰ γιὰ τοὺς καρποὺς ποὺ χάθηκαν, καὶ συγχρόνως παρακαλοῦσαν τοὺς «δοτῆρες θεοῦς» νὰ εὐλογήσουν τὴ γῆ, γιὰ νὰ τοὺς ξαναχαρίσει τοὺς καρπούς της. Ἡ σχέση αὐτὴ τῆς σπορᾶς μετὰ τὴν ταφὴ ἐπιβίωσε καὶ στὴ χριστιανικὴ θρησκεία. Στὴν παραβολὴ τοῦ σπορέα ὁ Χριστὸς λέγει: «Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει»²³².

Εἶναι, ἐπομένως, φυσικὸ νὰ ἀναζητήσουμε κατάλοιπα σχετικῶν ἱεροτελεστιῶν στὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνος, στὸ πανελλήνιο ἱερὸ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, ὅπου ἔφθαναν προσκυνητὲς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη γιὰ νὰ θυσιάσουν στὴ θεὰ τῆς εὐφορίας τῶν ἀγρῶν καὶ νὰ ζητήσουν τὴ βοήθειά της. Πιστεύουμε ὅτι οἱ πυρὲς ποὺ βρέθηκαν στὸ ἔλευσινιακὸ ἱερὸ εἶναι ὑπολείμματα ἔμπυρων ἐναγισμῶν ποὺ τελοῦνταν πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης καὶ ἐπιδίωκαν τὴν εὐετηρία. Ἀνήκουν δηλαδὴ καὶ αὐτὲς στὶς «σκυθρωπές, ἀγέλαστες καὶ πένθιμες θυσίες» ποὺ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος. Ἔτσι ἐρμηνεύονται τόσο ἡ καταστροφὴ τῶν προσφορῶν διὰ τῆς φωτιᾶς ὅσο καὶ ἡ ἀπουσία ὁσῶν ζῶων, μιὰ καὶ δὲν ἦταν ἀπαραίτητη στοὺς ἐναγισμοὺς ἡ θυσία ζώου. Ἀντίθετα, εἶναι πολὺ πιθανὸν στὶς πυρὲς αὐτὲς νὰ γίνονταν χοές (νηφάλια)²³³ καὶ προσφορὲς τροφῶν καὶ γλυκισμάτων — πελανοί, πόπανα, πέμματα, πυραμίδες, ὄμπναι —²³⁴ ποὺ ἀποτελοῦσαν καὶ τὰ «ἀγνά» ἢ «ἐπιχώρια θύματα»²³⁵. Συνήθως τέτοιες προσφορὲς ἔχουμε καὶ στὶς νεκρικὲς τελετὲς ἐναγισμῶν²³⁶ καὶ σὲ ἱεροτελεστίες τῆς χθόνιας λατρείας²³⁷.

230. Ἡρόδ., II, 61. Βλ. καὶ M. Lefrange, *Les mystères d'Eleusis et le christianisme*, *Revue biblique* 16, 1919, 168.

231. Πλούτ., *Ἡθ.*, «Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος», 379 B-C [70-71]: «εὖ μὲν οὖν Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἠξίωσε τοὺς Αἰγυπτίους, εἰ θεοὺς νομίζουσι, μὴ θρηνεῖν, εἰ δὲ θρηνοῦσι, θεοὺς μὴ νομίζειν. ἄλλο τι ἢ γελοῖον ἅμα θρηνοῦντας εὐχεσθαι τοὺς καρποὺς πάλιν ἀναφαίνειν καὶ τελειοῦν ἑαυτοῖς, ὅπως πάλιν ἀναλίσκονται καὶ θρηνῶνται; τὸ δ' οὐκ ἔστι τοιοῦτον, ἀλλὰ θρηνοῦσι μὲν τοὺς καρποὺς, εὐχονται δὲ τοῖς αἰτίοις καὶ δοτῆρι θεοῖς ἐτέρους πάλιν νέους ποιεῖν καὶ ἀναφύειν ἀντὶ τῶν ἀπολλυμένων».

232. *Εὐαγγέλιον κατὰ Ἰωάννην*, 12, 24.

233. Νηφάλια, χοές δηλαδὴ χωρὶς κρασί, ἀπὸ μέλι, λάδι καὶ νερό, μαρτυροῦνται στὴ λατρεία τῆς Δήμητρος. Βλ. Διον. Ἀλικαρν., *Ρωμ. ἀρχαιολ.*, I, 33.1 (ἔκδ. Loeb, 1968): «Ἰδρύσαντο δὲ καὶ Δήμητρος ἱερὸν καὶ τὰς θυσίας αὐτῇ διὰ γυναικῶν τε καὶ νηφαλίους ἔθυσαν, ὡς Ἑλλήσι νόμος». Βλ. καὶ Stengel, *Kultusaltertümer*, 104, καὶ τοῦ ἰδίου, *Opferbräuche*, 181-182.

234. Ὀμπναι, γλυκίσματα δηλαδὴ ἀπὸ δημητριακά, συνηθίζονταν στὴ λατρεία τῆς Δήμητρος, βλ. Farnell, *Cults*, III, 38 καὶ σημ. 31. Γιὰ τὰ εἶδη τῶν ἄρτων καὶ γλυκισμάτων ποὺ πρόσφεραν στὴ Δήμητρα, στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀκροκορίνθου, βλ. A. Brumfield, *Hesperia* 66, 1997, 147-172, πίν. 46-52.

235. Πλάτ., *Νόμοι*, 782 C (ἔκδ. Loeb, 1967): «Θύματά τε οὐκ ἦν τοῖς θεοῖς ζῶα, πελανοὶ δὲ καὶ μέλιτι καρποὶ δεδευμένοι καὶ τοιαῦτα ἄλλα ἀγνά θύματα». Θουκ., I, 126. 6 (ἔκδ. Loeb, 1969): «ἔστι γὰρ καὶ Ἀθηναῖοις Διάσια, ... ἔξω τῆς πόλεως, ἐν ᾗ πανδημεῖ θύουσι, πολλοὶ οὐχ ἱερεῖα ἀλλὰ θύματα ἐπιχώρια». (Βλ. παραπάνω, σημ. 115). Προσφορὰ καρπῶν καὶ γλυκισμάτων σὲ σχῆμα φαλλοῦ σὲ βωμὸ τῆς Δήμητρος, πιθανὸν κατὰ τὰ Θεσμοφόρια καὶ τὸν Ἱερὸν Ἀροτον, εἰκονίζεται καὶ σὲ κύλικα τοῦ βου π.Χ. αἰ. (βλ. παρακάτω, σ. 195).

236. Γιὰ προσφορὲς χοῶν, καρπῶν καὶ γλυκισμάτων στοὺς νεκρούς, βλ. παραπάνω σ. 160-163, 164 σημ. 94-96, 100-103, 106-109, 113-115, 120. Βλ. ἀκόμη R. Thönges-Stringaris, *Das griechische Totenmahl*, *AM* 80, 1965, 62-68. Frazer, *Funerary Monuments*, 23.

237. Γιὰ ἀναίμακτες προσφορὲς —χοές, τροφές, γλυκίσματα— στοὺς χθόνιους θεοὺς, βλ. Stengel,

Μετά τις χοές και την προσφορά τροφῶν θὰ κατέστρεφαν στὴ φωτιά τὰ ἀγγεῖα —συνήθως πῆλινα²³⁸— ποὺ τις περιεῖχαν. Στὶς πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὶς ἀνάλογες πυρὲς τῆς νεκρικῆς, ἡρωικῆς καὶ χθόνιας λατρείας ποὺ προαναφέραμε, ἔχουν βρεθεῖ οἰνοχόες καὶ πολλοὶ σκύφοι (δίωτοι, μόνωτοι, ἄωτοι), κύλικες καὶ φιάλες, ἀγγεῖα δηλαδὴ ποὺ συνηθίζονται στὶς χοές²³⁹ καὶ ὑποδηλώνουν τὴν προσφορὰ νεροῦ, μελιοῦ, γάλακτος, λαδιοῦ καὶ κρασιοῦ, ἐνῶ τὰ πινάκια, οἱ λεκανίδες, οἱ ὑδρίες καὶ οἱ ἀμφορεῖς, ποὺ ἀπαντῶνται ἐπίσης στὶς πυρὲς, θὰ χρησίμευαν γιὰ τὴν προσφορὰ τροφῶν, γλυκισμάτων, καθὼς καὶ ὑγρῶν προσφορῶν²⁴⁰. Ἡ παρουσία ἐπίσης μικρῶν ἀγγείων (B62-138) στὴν πυρὰ Β θὰ μπορούσε νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ ἔθιμο τῆς πανσπερμίας²⁴¹, τῆς προσφορᾶς δηλαδὴ παντὸς εἶδους καρπῶν στοὺς νεκροὺς —μετὰ τὴν ταφὴ ἢ κατὰ τοὺς Χύτρος— ἢ στοὺς χθόνιους θεοὺς μὲ σκοπὸ τὸν ἐξευμενισμό τους καὶ τὴν ἐξασφάλισι τῆς γονιμότητος τῶν ἀγρῶν.

Μαζὶ μὲ τις χοές καὶ τις τροφές θὰ πρέπει νὰ γίνονταν καὶ ἄλλες προσφορές, κάτι ἀνάλογο μὲ τὰ νεκρικὰ κτερίσματα. Ἀναμφισβήτητη εἶναι ἡ σχέση μὲ τοὺς νεκροὺς τῶν ληκύθων Β6-11 καὶ Γ12-15, τοῦ ἀλαβάστρου Γ19 καὶ τοῦ ἀρυβάλλου Γ22, κατ' ἐξοχὴν νεκρικῶν ἀγγείων, καθὼς καὶ τῶν μονόχρωμων ἀργολικῶν ληκυθίων-οἰνοχοῶν Α1-11, τῶν πρωτοκορινθιακῶν καὶ κορινθιακῶν ἀρυβάλλων Α13-15, Α22-31 καὶ τῶν ἀλαβάστρων Α18-21 ποὺ περιεῖχαν πιθανὸν ἀρώματα ἢ χρησίμευαν γιὰ χοές, ὅπως ὑποδηλώνει ὁ τρυπημένος ἐνίοτε πυθμῆνας τους. Σχέση μὲ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν, τῶν ἡρώων καὶ τῶν χθόνιων θεῶν δείχνουν καὶ ὀρισμένες παραστάσεις ἀγγείων καὶ πινάκων, ὅπως ἡ πρόθεσι τοῦ νεκροῦ (πίνακας Γ30), ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ πολεμιστῆ (λήκυθοι Β6, Β10, πινάκιο Γ5), οἱ σειρῆνες ποὺ παίζουν κιθάρα (φιάλη Β4), οἱ διονυσιακὲς σκηνὲς χοροῦ τῶν μαινάδων (λουτροφόρος ἀμφορέας Β18, λήκυθος Γ13), οἱ ἀρματοδρομίες (θυμιατήρι Β1, πώματα πυξίδων Γ7, Γ17), ἡ πάλιν Ἡρακλέους-Τρίτωνος (λήκυθος Β8), ἡ γιγαντομαχία (λήκυθος Β9), ἡ καταδίωξι τῶν κενταύρων ἀπὸ τὸν Θησέα (λήκυθος Γ14), οἱ μονομαχίες ἡρώων (πίνακες Β150, Γ31-32), ἡ ἐνέδρα τοῦ Τρωίλου (πῶμα λεκανίδας Γ6), ἡ ἀναχώρησι θεῶν μὲ ἄρμα (ὑποκρητήρια Β2-3, λήκυθος Β7, ἀμφορέας Γ11, πίνακες Β147-149) καὶ ἡ ἀποθέωσι τοῦ Ἡρακλέους (λήκυθος Γ15). Σχέση μὲ νεκρικὴ-

Kultusaltertümer, 98-101, 103-104, 125-126. Τοῦ ἰδίου, *Opferbräuche*, 66-72, 167, 178-186. Meuli, *Opferbräuche*, 189-201. Nilsson, *GGR* I³, 127-128 (πανσπερμία), 135, 179-181.

238. Στοὺς νεκροὺς καὶ τις Σεμνές - Εὐμενίδες προσφέρονταν χοές σὲ πῆλινα ἀγγεῖα, βλ. *Σχόλια εἰς Αἰσχίνην*, *Κατὰ Τιμάρχου* [ἐκδ. Dindorf (Reiske) 1852], 188, λ. ταῖς Σεμναῖς: «ἦν δὲ τὰ πεμπόμενα αὐταῖς (ταῖς Σεμναῖς) ἱερὰ πόπανα καὶ γάλα ἐν ἄγγεσι κεραμικοῖς».

239. Γιὰ τὸν τύπον τῶν συνήθων στὶς χοές ἀγγείων, βλ. *Olynthus* XI, 187 (3, Libation group). *Kerameikos* IX, 15. Garland, *Death*, 115.

240. Γιὰ τὴν σχέση τῶν πινακίων καὶ λεκανιδίων μὲ τὴν ταφικὴ λατρεία, βλ. Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 17. *Kerameikos* IX, 15. Γενικὰ γιὰ τὴ «νεκρικὴ» κεραμικὴ, βλ. *Kerameikos* VI², 676, 677 (Sepulkralkeramik, Bildthemen), 684 (Totenkult). *Kerameikos* IX, 38-58. *Corinth* XIII, 78-88.

241. Γιὰ τὸ ἔθιμον τῆς πανσπερμίας σὲ ἐορτές, στὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνης (κερνοφορία), καθὼς καὶ στοὺς νεκροὺς, βλ. Nilsson, *GGR* I³, 127-130. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 164 σημ. 120 (πανσπερμία στοὺς τάφους), σ. 173 σημ. 180-181 (Χύτροι). Γιὰ τὴν χρῆσιν μικροῦ μεγέθους ἀγγείων σὲ προσφορὰς καρπῶν στοὺς τάφους ἢ κατὰ τοὺς Χύτρος, βλ. J. Fossey, *Ritual Aspects of Vases among Grave Goods at Hellenistic Asine*, εἰς *Ancient Greek and Related Pottery*, 290. I. Metzger, *Die Funde aus den Pyrai*, εἰς *Eretria* VI, 87. Γιὰ τὴν χρῆσιν σὲ χθόνιες λατρεῖες ὁμοίων μικρῶν ἀγγείων, μεμονωμένων ἢ προσαρμοσμένων σὲ πῆλινους δακτυλίους (κέρυνοι), βλ. C. Rolley, *Le sanctuaire des dieux patrôoi et le Thesmophorion de Thasos*, *BCH* 89, 1965, 471-476, εἰκ. 32-36.

χθόνια λατρεία έχουν πιθανότατα και οί τρίποδες (πινακίδια A51-60) ως ἄθλα νεκρικών αγώνων, καθώς και τὰ πτηνά (πινακίδια A62-68, φιάλη Γ4), οί σειρήνες, οί σφιγγες, οί πετεινοί (φιάλη B4, πυξίδα Γ8), οί ἵπποι και τὰ ἄρματα (πίνακες B146 και B147-149)²⁴².

Νεκρικό-χθόνιο χαρακτήρα έχουν επίσης τὰ χρυσὰ ἐλάσματα A175-182 και Γ50-56 ἀπὸ κιβωτίδια μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις ζώων, τὰ χρυσὰ φύλλα Γ57-68, οί χρυσοὶ ρόδακες B255-257, Γ69-71 και τὰ κοσμήματα A183-189, B249-254, B258-279, Γ72 και Γ75-79 ποὺ στόλιζαν συνήθως τὸν νεκρὸ και τὰ ἐνδύματά του²⁴³. Ἀπὸ ἐνδυμα ἢ σάβανο θὰ πρέπει νὰ προέρχονται τὰ λείψανα ὑφάσματος ποὺ βρέθηκαν στὴν πυρὰ B²⁴⁴. Ἀλλὰ και τὰ καρφιά B241-246, εὐρήματα ἀπὸ τὴν ἴδια πυρὰ, ἴσως νὰ εἶχαν στὴ χθόνια λατρεία κάποια ἀποτροπαϊκὴ σημασία²⁴⁵, μὲ σκοπὸ τὴν ἐπιδίωξη τῆς γονιμότη-
τας και τῆς εὐημερίας.

Νεκρικός-χθόνιος χαρακτήρας θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ και στὰ εἰδώλια ἱππέων, ἁρμάτων, ζώων, σειληνῶν και ἀκόμη στοὺς πεσσούς, τὰ μαχαίρια, τὰ ἐργαλεῖα και τὰ μετὰλλινα σκεύη ποὺ βρέθηκαν στὶς πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου²⁴⁶. Ἰδιαίτερα γνωστή, και ἀπὸ τὴν ἀγγειογραφία, εἶναι ἡ σχέση μὲ τοὺς νεκροὺς τῶν εἰδωλίων τῆς θρηνωδοῦ, ὅπως τὸ A163, καθώς και τῶν εἰδωλίων ἱππῶν, ἱππέων και ἁρμάτων, ὅπως τὰ A151-159, B194, B230-232²⁴⁷. Τὰ εἰδώλια ζώων A160-162 και B195-196 θεωρεῖται επίσης ὅτι ὑποκαθιστοῦν τὴν τροφὴ γιὰ τοὺς νεκροὺς ἢ τὰ θυσιαζόμενα στοὺς χθόνιους θεοὺς ζῶα²⁴⁸.

Ὁ γονατιστὸς σειληνὸς B193, ὁ ὀκλάζων Βησᾶς (B227-228, Γ44) και ὁ προγᾶστωρ νάνος B229 συνδέονται επίσης, ὡς δαίμονες τῆς βλάβστησης, τόσο μὲ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν και τῶν χθόνιων θεοτήτων ὅσο και μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς²⁴⁹. Ἀντίθετα, δὲν

242. Γιὰ τὴ σημασία τῶν παραστάσεων τριπόδων, πτηνῶν, σειρήνων, σφιγγῶν, ἱππῶν και ἁρμάτων, βλ. *Kerameikos* VI, 677, καθώς και τὰ σχόλια στὰ ἀντίστοιχα ἀγγεῖα και πίνακες τῶν πυρῶν A, B και Γ, στὸ κεφ. IV, σ. 100 σημ. 220-221, σ. 103 σημ. 236, σ. 79 σημ. 68, 70, σ. 81 σημ. 84.

243. Βλ. τὰ σχόλια στὰ ἀντίστοιχα χρυσὰ ἀντικείμενα, στὸ κεφ. IV, σ. 131, 132 σημ. 424-426.

244. Βλ. *Kerameikos* VII, 192. *Lefkandi* I, 227-229. Μὲ ὑφασμα τύλιγαν ἀκόμη τὰ ἐναπομένοντα ἀπὸ τὴν καύση ὀστά (βλ. *Kerameikos* VII, 183. Μυλωνᾶς, *Δυτικὸν Νεκροταφεῖον*, B, 285) και τὴν κάλπη τοῦ νεκροῦ (AA 51, 1936, 188), ἢ ἐνίοτε ἓνα ὁμοίωμα (simulacrum) τοῦ νεκροῦ (*Lefkandi* I, 215. Π. Θέμελης, *Die Nekropolen von Lefkandi-Nord auf Euboea, eis Griechenland, die Ägais und die Levante während der "Dark Ages" von 12. bis zum 9. Jh. v. Chr.*, SBWien 418, 1983, 149-150). Γιὰ προσφορὰ ἐνδυμάτων στοὺς νεκρούς, βλ. Σοφ., *Ἥλ.*, στ. 452, Εὐρ., *Ὀρ.*, στ. 1436, Πλούτ., *Ἀριστ.*, XXI. Θουκ., III, 58.

245. Γιὰ τὴ μαγικὴ δύναμη τῶν καρφίων σὲ τάφους και ἱερά, βλ. Kurtz - Boardman, *Burial Customs*, 216-217. Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς ἀντίληψης ὡς πρὸς τὴ μαγικὴ δύναμη τῶν καρφίων και σὲ σημερινὲς λαϊκὲς δοξα-
σίες, βλ. Α. Παπαμιχαήλ, Χρήσις τῶν μετὰλλων εἰς μαγικὰς δεισιδαιμονίας και ἄλλας ἐνεργείας εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τοῦ λαοῦ, *Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου*, ΙΕ'-ΙΣΤ' και ΙΖ', 1962-63 και 1964, 53-68, ἰδίως σ. 64-45, ὅπου ἡ χρῆσις τῶν καρφίων ἔχει σκοπὸ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ βλά-
ψει ἀνθρώπους, ζῶα και φυτά.

246. Γιὰ ἀνάλογα εὐρήματα σὲ τάφους, βλ. ἐνδεικτικὰ: *Kerameikos* VI, 380-395, 684 και πίνακες. *Kerameikos* IX, 14, 38-59 και πίνακες. Μυλωνᾶς, *Δυτικὸν Νεκροταφεῖον*, B, 294-297 και πίνακες. *Corinth* XIII, 88-96 και πίνακες. Ure, *Aryballoi*, 53, 61 και πίνακες. Βλ. και παραπάνω, κεφ. IV, σ. 130.

247. *Kerameikos* VI, 380-390. D. Kurtz, *Vases for the Dead*, eis *Ancient Greek and Related Pottery*, 236. Βλ. και παραπάνω, σημ. 242.

248. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν εἰδωλίων ζώων, βλ. παραπάνω, κεφ. IV (εἰδώλια πυρῶν B και Γ), σ. 130 σημ. 416.

249. U. Sinn, *Antike Terrakotten* (1977), 12 (Mischwesen), ἀρ. 15 (προγᾶστωρ νάνος), ἀρ. 83 (σειληνός). Γιὰ τὸν Βησᾶ, βλ. *RE* III, λ. Besas, και R. Lunsingh Scheurleer, *Bes demon in Egypte*, *VerAmstMeded* 39, 1987, 2-13. Βλ. και παραπάνω, κεφ. IV, σ. 130 σημ. 418.

ἔχει διευκρινιστεῖ ἡ σημασία τῶν καθιστῶν καὶ ὄρθιων γυναικείων μορφῶν, ἐνῶ ἀμφισβητεῖται ὁ νεκρικός-χθόνιος χαρακτήρας τῶν πύλινων γυναικείων προτομῶν²⁵⁰.

Γιὰ τελετὲς πένθιμου-χθόνιου χαρακτήρα, ὅπως οἱ ἐναγισμοί, φαίνονται ἀπαραίτητοι οἱ καθαροὶ μὲ νερὸ²⁵¹ καὶ μὲ θυμιάματα ἀπὸ καθαρτήρια φυτὰ²⁵², ὅπως μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ τὸ ἀγγεῖο Γ10 μὲ ἡθμό (ραντιστήρι) καὶ ἀπὸ τὸ θυμιατήρι Β1. Τὴ χρήση τοῦ ἀγγείου Γ10 γιὰ καθαροὺς τῶν ἀγρῶν μὲ νερὸ ὑποδηλώνουν ἐπίσης ἡ σκηνὴ ἄρσης καὶ σπορᾶς, καθὼς καὶ ἡ παράσταση τοῦ μύθου τοῦ Μίδα, ποὺ τὸ κοσμοῦν. Σχέση μὲ τοὺς ἀγροὺς δείχνει καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἀγγείου Γ25 σὲ σχῆμα σκαντζόχοιρου, ἐνῶ τὰ τεμάχια τῶν λιχνιστηρίων Β238-240 τονίζουν τὴ σχέση τῶν πυρῶν τοῦ Τελεστηρίου μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ σίτου καὶ τὸν ἐπιδιωκόμενο γεωργικὸ πλοῦτο καὶ ἴσως, ἀλληγορικά, μὲ τὴν κάθαρση τῶν ψυχῶν, ποὺ συμβολίζεται συνηθέστερα μὲ τὸ λίκνο²⁵³.

Τέλος, οἱ πολλοὶ χρησιμοποιημένοι λύχνοι²⁵⁴ ποὺ βρέθηκαν στὶς πυρὲς ὁδηγοῦν στὴν ὑπόθεση ὅτι οἱ τελετὲς αὐτὲς πιθανὸν νὰ γίνονταν μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα ἢ πρὶν ξημερῶσει, ὅπως καὶ ἡ ταφή, καὶ ἴσως συνοδεύονταν ἀπὸ πένθιμες ὠδές, ὅπως ὑποδηλώνουν κομμάτια ἀπὸ αὐλοὺς ποὺ βρέθηκαν στὴν πυρὰ Β.

Στὴν ἀπόδοση τῶν πυρῶν τοῦ Τελεστηρίου σὲ ἐναγισμοὺς συνηγορεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς θρησκευτικοὺς λόγους, καὶ ἡ θέση τους. Ὁ περιορισμένος καὶ ἀπόκρημνος χώρος ποὺ καταλαμβάνουν οἱ πυρὲς δὲν ἐνδείκνυται γιὰ θέση βωμοῦ, ἐνῶ εἶναι κατάλληλος γιὰ ἐναγισμοὺς. Τελετὲς πένθιμου χαρακτήρα, ποὺ προϋποθέτουν καὶ κάποια προχειρότητα καὶ ρύπανση τοῦ χώρου, ὅπως οἱ ἐναγισμοί, εἶναι φυσικὸ νὰ τελοῦνταν ἔξω ἀπὸ τὸν χώρο τῆς ἱερῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου. Ἡ ὑπαρξη ἐξ ἄλλου πυρῶν κοντὰ στὶς εἰσόδους τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ πυρὲς πιθανὸν νὰ ἐντάσσονταν σὲ κάποιες προκαταρκτικὲς μᾶλλον τελετουργίες, ἢ ἴσως καὶ νὰ ἔπονταν τοῦ ἐορτασμοῦ στὸν ναό. Ἡ κάλυψη, τέλος, τῶν στρωμάτων στάχτης τῆς πυρᾶς Β μὲ πέτρες εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν πρακτικὴ τῶν ἐναγισμῶν, νὰ σκεπάζουν δηλαδὴ τὰ ὑπολείμματα, ὥστε νὰ ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στοὺς νεκροὺς, στοὺς χθόνιους θεοὺς ἢ στοὺς ἥρωες καὶ νὰ μὴ ξαναχρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

250. Γιὰ τὴ σημασία τῶν ὄρθιων καὶ καθιστῶν εἰδωλίων, καθὼς καὶ τῶν προτομῶν γυναικείων μορφῶν, βλ. τὰ σχόλια τῶν ἀντίστοιχων εἰδωλίων τῶν πυρῶν Β καὶ Γ, κεφ. IV, σ. 128-130.

251. Γιὰ καθαροὺς μὲ νερὸ στοὺς τάφους, βλ. Harrison, *Prolegomena*, 60 (ἀπόνιμμα). Stengel, *Kultusaltertümer*, 162. Nilsson, *GGR* I³, 102. Βλ. καὶ B. Lambrinoudakis, *ActAth-4* 38, 1988, 240 (τάφοι γεωμετρικοὶ στὴ Νάξο).

252. Γιὰ τὴ χρήση θυμιάματος σὲ θυσίες καὶ χοές, βλ. Stengel, *Kultusaltertümer*, 102. Γιὰ τὴν ἀνέυρεση θυμιατηρίων κατὰ τὴν τέλεση ἐναγισμῶν στὶς αὐλακες προσφορῶν τοῦ Κεραμεικοῦ, βλ. Scheibler, *Kerameikos* book 3, 13, εἰκ. ἐξωφύλλου (θυμιατήρι σὲ σχῆμα σφίγγας). *Kerameikos* VI², 453 ἀρ. 45, πίν. 32-35 (Opferrine γ, XI).

253. Γιὰ τὸ λίκνο ὡς γεωργικὸ καὶ ὡς μυστηριακὸ σκεῦος ποὺ συνδέεται μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς καὶ τὸν καθαρισμὸ τῶν μυστῶν, βλ. τὴ συστηματικὴ μελέτη τῆς E. Harrison, *Mystica Vannus Jacchi*, *JHS* 23, 1903, 292-324, ἰδιαίτερα 302-307, ὅπου περιγράφονται καὶ τὰ λιχνιστήρια = λικμπτήρες ἢ πτύα ἢ θήρνακες. Ἡ Harrison διαχωρίζει τὸ λιχνιστήρι ἀπὸ τὸ λίκνο καὶ τὸ κόσκινο καί, μολονότι παραδέχεται ὅτι καὶ τὸ λιχνιστήρι θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν κάθαρση τῶν μυστῶν, ἀποδίδει μυστικὴ σημασία μόνο στὸ λίκνο (ὁ.π., σ. 314).

254. Πολλοὶ λύχνοι, σπασμένοι ἐπίτηδες κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, μετὰ ἀπὸ νυχτερινὲς τελετὲς, βρέθηκαν καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρος στὸν Ἀκροκόρινθο, μέσα στὸ δωμάτιο Η σὲ στρώμα τέφρας. Βλ. R. Stroud, *Hesperia* 34, 1965, 5 καὶ σημ. 6, ὅπου βιβλιογραφία γιὰ τὴ χρήση λύχνων κυρίως στὰ ἱερὰ τῆς Δήμητρος.

Ἡ ταύτιση, ἐπομένως, τῶν πυρῶν μὲ ἐναγισμοὺς ἀποδυναμώνει τὴ θεωρία ὅτι στὴ θέσῃ τῶν πυρῶν τοῦ Τελεστηρίου βρισκόνταν οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν ἀπὸ τὰ τέλῃ τοῦ 8ου ὡς τὸν πρῶμο 5ο π.Χ. αἰ. Οἱ βωμοὶ τῶν θεαινῶν θὰ πρέπει, κατὰ τὴ γνώμῃ μας, νὰ βρισκόνταν πάντα στὴν αὐλὴ μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριο. Στοὺς βωμοὺς αὐτοὺς γίνονταν ἀσφαλῶς οἱ ἐπίσημες θυσίες κατὰ τὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων²⁵⁵. Ἐξω ἀπὸ τὸ ἱερὸ ὑπῆρχαν μόνο δευτερεύοντες βωμοὶ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ συνεχῶς αὐξανόμενου ἀριθμοῦ τῶν μυστῶν, καθὼς καὶ βωμοὶ ἄλλων θεοτήτων. Ὁ ἀρχαϊκὸς βωμὸς Ζ13 καὶ ἡ ρωμαϊκὴ ἐσχάρα, καθὼς καὶ οἱ προηγουμένοι βωμοὶ κάτω ἀπὸ αὐτὴν πιθανὸν νὰ ἦταν γιὰ τὶς ιδιωτικὲς θυσίες πρὶν τὴν τελετὴ, ὅπως τὰ «προθύματα»²⁵⁶ τῶν μυστῶν, ἢ γιὰ τὶς θυσίες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τῆς πομπῆς πρὸς τὴν Ἀθήνα, ἢ ἀκόμῃ καὶ γιὰ θυσίες πρὸς τιμὴν ἄλλων συγγενῶν χθόνιων θεοτήτων καὶ τῶν Ἐλευσίνιων προγόνων καὶ ἡρώων²⁵⁷.

255. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιγραφὰς *IG II² 1672* (στ. 42), *IG II² 661* (στ. 20-24), 1006 (στ. 10), 1008 (στ. 8-9), 1011 (στ. 8), 1028 (στ. 10-11), 1029 (στ. 8), 1030 (στ. 7) τοῦ 4ου ἕως 1ου π.Χ. αἰ., ὡς «θυσία» ἀναφέρεται ἡ ἐπίσημη θυσία τῶν Μυστηρίων ποὺ γινόταν μετὰ τὴν τελετὴ πρὸς τιμὴν τῶν δύο θεαινῶν καὶ ὑπὲρ τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου τῶν Ἀθηναίων. Τὰ θυσιαζόμενα ζῶα ἦταν βόδια ποὺ τὰ μετέφεραν οἱ ἐφηβοὶ στοὺς ὤμους τοὺς ὡς τὸν βωμὸ (βλ. Clinton, *Sacrifice*, 71. Τοῦ ἰδίου, *IG I² 5*, *The Eleusinia and the Eleusinians*, *AJPh* 100, 1979, 8 σημ. 27). Μία ἀκόμῃ ἐπίσημη θυσία, τὰ προτέλεια (*IG I² 5*, στ. 2, τοῦ 480-470 π.Χ.), γινόταν, κατὰ τὸν Clinton (*AJPh* 100, 1979, 2-5. *Sacrifice*, 70-71 σημ. 24), πρὶν ἀπὸ τὴν τελετὴ τῶν Μυστηρίων, μετὰ τὴν ἄφιξη τῆς πομπῆς τοῦ Ἰάκχου. Τότε πρόσφεραν στὶς θεές, καθὼς καὶ στὸν Πλούτωνα καὶ τὸν Ἰακχο «τρίττοιαν βόαρχον» (βόδι - προβατῖνα - κριό), ἐνῶ σὲ συγγενικὲς τῶν θεαινῶν θεότητες καὶ ἥρωες —Γῆ, Ἑρμῆ Ἐναγώνιο, Χάριτες, Ποσειδῶνα, Ἀρτέμιδα, Τελεσιδρόμο, Τριπτόλεμο— πρόσφεραν αἶγες καὶ κριοὺς. Γιὰ τὰ προτέλεια, βλ. K. Clinton, *AJPh* 100, 1979, 1-12. Τοῦ ἰδίου, *Sacrifice*, 70-71. Κατὰ τὸν Clinton (*AJPh* 100, 1979, 3 σημ. 9), δὲν εἶναι σαφὲς στὴν ἐπιγραφὴ ἂν τὰ προτέλεια γίνονταν στὴν αὐλὴ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἢ ἔξω ἀπὸ αὐτό. Τὸ ἴδιο αἰνιγματικὴ ὡς πρὸς τὴ θέσῃ τέλεσης τῶν προτελείων εἶναι καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Θεμιστίου (*Λόγ. πολιτ.*, 5. 71α, ἐκδ. Λειψίας, 1965): «ἔξω τοῦ νεῶ τὰ προτέλεια μύσας, εἰς τὰ ἀνάκτορα τὴν τελετὴν καταθήσεται». Παλιότερα, τὴν ἐπιγραφὴ τῶν προτελείων εἶχε συνδέσει ὁ von Prott (*AM* 24, 1899, 241-266) μὲ τὰ Ἐλευσίνια, ἐορτὴ μὲ ἀγῶνες κατὰ τὸν μῆνα Μεταγαιτινῶνα, λίγο πρὶν τὰ Μυστήρια (βλ. Deubner, *Feste*, 91). Στὸ ἴδιο συμπέρασμα κατέληξε ἀργότερα καὶ ὁ Simms (*Eleusinia*, 269-279), ποὺ ἀπέδωσε μάλιστα στὴν ἴδια ἐορτὴ τὴ συλλογὴ τῶν ἀπαρχῶν, ἀφοῦ πρῶτα διόρθωσε τὴ λέξη «προτέλεια» σὲ «πρωτόλεια».

256. Τὰ προθύματα ἀναφέρουν ἡ ἐπιγραφὴ λογοδοσίας τῶν ἐπιστατῶν *IG II² 1673*, στ. 61-62, τοῦ 333/2 π.Χ., ἡ ἐπιγραφὴ *IG I² 6*, στ. 42, τοῦ 460 π.Χ. (σύμφωνα μὲ συμπλήρωση τοῦ Clinton, *Sacred Officials*, 10) καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τῶν ἐπιμελητῶν τῶν Μυστηρίων *IG II² 847*, στ. 16-17, τοῦ 215-4 π.Χ. Πρόκειται πιθανὸν γιὰ τὶς ιδιωτικὲς θυσίες τῶν μουσμένων, κατὰ τὴ μύση τους καὶ κατὰ τὸν ἐορτασμὸ τῶν Μυστηρίων πρὶν ἀπὸ τὴν κύρια θυσία στὶς θεές. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ *IG II² 1673*, στ. 61-62, τὰ θυσιαζόμενα ζῶα κατὰ τὴ μύση εἶναι προβατῖνα, καὶ κατὰ τὰ Μυστήρια προβατῖνα γιὰ τὴ Δήμητρα καὶ κριοὺς γιὰ τὴν Κόρη. Προβατῖνα καὶ κριοὺς θυσιάζονταν καὶ στὴν ἐπίσημη θυσία τῶν προτελείων, γι' αὐτὸ εἶναι πιθανόν, κατὰ τὸν Clinton (*Sacrifice*, 71 σημ. 24), τὰ προθύματα νὰ εἶναι οἱ ἀτομικὲς θυσίες τῶν μυστῶν στὰ Μυστήρια, ὅποτε δικαιολογεῖται καὶ ἡ ταύτιση προτελείων καὶ προθυμάτων ἀπὸ τὸν Burkert (*Homo Necans*, 285). Ἀντίθετα, ὁ Μυλωνᾶς (*Eleusis*, 245 σημ. 105), ὅπως παλιότερα καὶ ὁ Foucart (*Mystères*, 304), προθύματα ὀνομάζει τὶς θυσίες πρὶν τὴν ἀναχώρηση τῆς πομπῆς γιὰ τὴν Ἀθήνα, ὅποτε, κατὰ τὸν Μυλωνᾶ (*Eleusis*, 170), θυσίαζαν χοιρίδια. Τὴ σύνδεση ὁμως τῶν χοιριδίων μὲ τὰ προθύματα ἀποκλείει ἡ προαναφερθεῖσα ἐπιγραφὴ *IG II² 1673*, στ. 61-62. Γιὰ τὴν ἀποσαφήνιση τῆς ἔννοιας τῶν προθυμάτων, βλ. J. Mykalsen, *Prothyma*, *AJPh* 93, 1972, 577-583, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι τὰ προθύματα δὲν δηλώνουν κάτι συγκεκριμένο γιὰ θυσία (στάρι, κριθάρι, θυμίαμα ἢ ζῶο), ἀλλὰ δείχνουν ὅτι μία θυσία προπηγείται ἐνὸς γεγονότος (ἐορτῆς, ἀγῶνα, συμποσίου) ἢ μιᾶς ἄλλης θυσίας σὲ διαφορετικὸ θεό.

257. Στὸ δημόσιο ἀθηναϊκὸ ἡμερολόγιο θυσιῶν τοῦ Νικομάχου (J. Oliver, *Hesperia* 4, 1935, 21, στ. 62-86) ἀναφέρονται θυσίες ποὺ ἔκαναν οἱ Εὐμολπίδες, ἡ ἱέρεια τῆς Δήμητρος καὶ πιθανὸν καὶ οἱ Κίρυκες

ΕΟΡΤΕΣ ΣΠΟΡΑΣ

Για να κατανοήσουμε τη σημασία και την αναγκαιότητα των έναγισμών στο τελετουργικό της λατρείας της Δήμητρος, θα πρέπει να διερευνήσουμε το θέμα σε σχέση με τα Μεγάλα Μυστήρια και τις άλλες εορτές που τελούνταν στο ιερό και συνδέονταν με τη σπορά και τη γονιμότητα της γης.

Για τα Έλευσίνια Μυστήρια γνωρίζουμε γενικά ότι αποτελούν μια ένότητα που απαρτίζεται από τον «Ιερό Λόγο», τον γνωστό δηλαδή μύθο της άρπαγής της Κόρης που ιστορεί τα πάθη των δύο θεαινών, και από τα «σεμνά ὄργια», τις αξιοσέβαστες δηλαδή μυστηριακές τελετές που, κατά τον Όμηρικό Ύμνο²⁵⁸, η ίδια η Δήμητρα δίδαξε στους «θεμιστοπόλους» βασιλείς της Έλευσίνος. Δεν γνωρίζουμε όμως ούτε ποιές, ούτε πόσες ήταν οι τελετές αυτές, γιατί ήταν «ἄρρητες»²⁵⁹ — με την έννοια ότι κανείς δεν ήταν δυνατόν να τις εξηγήσει με λόγια — και ακόμη ότι απαγορευόταν με ποινή θανάτου ή αποκάλυψή τους²⁶⁰. Ωστόσο, είναι βέβαιον ότι οι τελετές αυτές είχαν αλληγορικό χαρακτήρα²⁶¹ και ότι η μήση αποσκοπούσε ακριβώς στο να καταδείξει στον μύστη, με τη βοήθεια του μυσταγωγού²⁶², αυτό τον συμβολισμό και να τον βοηθήσει να συμμετάσχει συναισθηματικά²⁶³. Τό «συνδιατίθεσθαι τοῖς συμβόλοις» του Πρόκλου²⁶⁴ και τό «παθεῖν καὶ διατεθῆναι» του Αριστοτέλους²⁶⁵ ὑπονοοῦν αὐτὴ τὴν ἄρρητη σχέση των ψυχών με τις μυστικές πράξεις, που ὀδηγοῦσε τοὺς μύστες στὴν εὐδαιμονία.

Βέβαιο θεωρεῖται ἐπίσης ὅτι ἡ οὐσία των Έλευσινίων Μυστηρίων ἦταν ἡ ἄφθαρτη, αἰώνια ζωὴ καὶ ὅτι οἱ μυστικές τελετές συνδέονταν με τὴ μίμηση των παθῶν των θεαινῶν καὶ με τὸν κύκλο τῆς καλλιέργειας τοῦ σίτου. Τὴ σχέση των Μυστηρίων με τὸν

στοὺς προγόνους τοὺς ἑλευσίνιους ἥρωες — Εὐμόλπο, Μείχιλο, Κελεό, Διοκλῆ, Θρεπτό, Πολύξενο, Ἀρχηγέτη, Δόλιχο — καὶ σὲ ἄλλους θεοὺς καὶ ἥρωες — Ἑστία, Ἀθηνᾶ, Χάριτες, Ἑρμῆ Ἐναγώνιο, Ἥφαιστο, Διόνυσο, Ἡρακλῆ. Βλ. καὶ Clinton, *Hymn*, 48 σημ. 45 καὶ 47. Τοῦ ἰδίου, *AJPh* 100, 1979, 5-7. Αὐτὲς οἱ θυσίες, κατὰ τὸν Clinton (*AJPh* 100, 1979, 6-7), εἶναι δευτερεύουσες καὶ γίνονταν ἢ στὰ Μυστήρια ἢ στὰ Έλευσίνια.

258. Όμηρικὸς Ὑμνος εἰς Δήμητρα, στ. 473-479 (ἐκδ. Loeb, 1967): «ἡ (Δήμητρα) δὲ κιοῦσα θεμιστοπόλους βασιλεῦσι δείξεν Τριπτολέμω τε Διοκλεῖ τε Πληξίππῳ Εὐμόλπου τε βίη Κελεῷ θ' ἡγήτορι λαῶν, δρησμοσύνην θ' ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ὄργια πᾶσι... σεμνά, τά γ' οὕτως ἔστι παρεξίμεν οὔτε πυθέσθαι οὔτ' ἀχέειν· μέγα γάρ τι θεῶν σέβας ἰσχάνει αὐδήν». Γιὰ τὴ διάκριση τοῦ μύθου καὶ τῆς τελετουργίας στὰ Μυστήρια, βλ. W. Burkert, *Structure and History in Greek Mythology and Ritual* (1979), 56-58.

259. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ «ἄρρητος», βλ. Burkert, *Cults*, 9, 69, 106 σημ. 109 (με βιβλιογραφία).

260. Βλ. παραπάνω, σ. 145 σημ. 2.

261. Γενικά γιὰ τὴν ἀλληγορία, ὡς βασικὸ στοιχεῖο των Μυστηρίων, παρὰλληλα με τὸν μύθο καὶ τὴ μεταφυσική, βλ. Burkert, *Cults*, 78-84, καὶ τοῦ ἰδίου, *Homo Necans*, 282.

262. Κατὰ τὸν Πλούταρχο (*Ἡθ.*, «Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος», 378 B [68]), μόνο με τὴ φιλοσοφία ὡς μυσταγωγὸ μπορούμε νὰ καταλάβουμε τὰ συμβολικῶς λεγόμενα καὶ δρώμενα. Γιὰ τὴ μυστηριοσοφία — καταγωγή καὶ προορισμὸ τῆς ψυχῆς — καὶ γιὰ τὶς ἐπιδράσεις τῆς ὀρφικῆς διδασκαλίας, βλ. Bianchi, *Greek Mysteries*, 6-8.

263. Γιὰ τὴ συναισθηματικὴ συμμετοχὴ των μυστῶν στὰ Μυστήρια, βλ. Burkert, *Cults*, 89-114 (the extraordinary experience).

264. Πρόκλ., *Σχόλια εἰς Πολιτεῖαν Πλάτωνος*, τομ. II, 108, στ. 22-23 (G. Kroll, Λειψία 1899-1901).

265. Ἀριστοτ., *Fr.* 15 εἰς Συνέσιον Κυρηναῖον, *Δίων Χρυσόστομος ἢ περὶ τῆς κατ' αὐτοῦ διαγωγῆς*, κεφ. 8. 6 (Schriften und Quellen der alten Welt V, 28, K. Treu, Berlin 1959): «καθάπερ Ἀριστοτέλης ἀξιοῖ τοὺς τελουμένους οὐ μαθεῖν τι δεῖν, ἀλλὰ παθεῖν καὶ διατεθῆναι δηλονότι γενομένους ἐπιτηδεύους».

σίτο τονίζει ιδιαίτερα ο Αύγουστίνος²⁶⁶, ενώ τους συμβολισμούς του σίτου ἐξηγεί στην πραγματεία του «Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος» ὁ Πλούταρχος, ὁ ὁποῖος ἦταν μάλιστα ἐγγονὸς ἱεροφάντη. Σύμφωνα με τὴν ἐρμηνεία τοῦ Πλουτάρχου, ὁ σπόρος τοῦ σίτου —πνεῦμα ποὺ ταυτίζεται με τὴν Περσεφόνη ἢ τὴν Δήμητρα— «φονεύεται» ἢ «διαμελίζεται» κατὰ τὸν θερισμὸ καὶ θάπτεται κατὰ τὴν σπορά (κάθοδος εἰς Ἄδην), ἡ ὁποία γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἐορτάζεται με θρήνους καὶ πένθιμες τελετές, τίς «σκυθρωπές, ἀγέλαστες καὶ πένθιμες θυσίες»²⁶⁷.

Ἡ παραβολὴ τοῦ κύκλου τῆς καλλιέργειας τοῦ σίτου (σπορά-βλάστηση) με τὸν κύκλο τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου (θάνατος-γέννηση) καὶ τῶν παθῶν τῶν θεῶν (κάθοδος στὸν Ἄδην-ἀνοδος)²⁶⁸ ἔδωσε στὰ μυστήρια τόσο τῆς Αἰγύπτου ὅσο καὶ τῆς Ἑλλάδος μιὰ διάσταση θανάτου, ποὺ ἤδη τὴν ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος²⁶⁹. Ἡ πένθιμη αὐτὴ ἀτμόσφαιρα θὰ πρέπει νὰ ἐδημιουργεῖτο με θρήνους καὶ νεκρικὲς τελετές, ποὺ ἔχουν τὴ μαγικὴ δύναμη νὰ ἐπηρεάζουν τίς περιοδικὲς δυνάμεις τῆς βλάστησης ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς²⁷⁰. Ἡ αἰωνιότητα ποὺ ἐπιστέφει τελικὰ τὰ πάθη τῶν θεαινῶν ἀντιστοιχεῖ στὴ σταθερότητα τῶν ἐποχιακῶν ἀλλαγῶν, ἐνῶ ὁ θάνατος τόσο τῶν φυτῶν ὅσο καὶ τῶν ἀνθρώπων θεωρεῖται πρόσκαιρος μπροστὰ στὴν αἰωνιότητα τῆς μεταθανάτιας ζωῆς. Νεκρικὰ ἔθιμα χαρακτήριζαν ἐπίσης τὰ Βακχικὰ καὶ Ὀρφικὰ Μυστήρια καὶ τίς ἐορτὲς τῆς Ἰσιδος στὴν Ἑλλάδα τὸν 6ο π.Χ. αἰ.²⁷¹ Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς δίνει ἐπιγραμματικὰ τὴν ἀτμόσφαιρα τῶν Μυστηρίων: «καὶ ταῦτ' ἔστι τὰ Μυστήρια, συνελόντι φάναι, φόνου καὶ τάφοι»²⁷².

Ἄν καὶ οἱ πληροφορίες τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὰ Μυστήρια δὲν θεωροῦνται γενικὰ ἀξιόπιστες, σημειώνουμε ὅτι ὁ Ἰππόλυτος²⁷³ ἀποκάλυψε ὡς

266. Saint Augustine, *De civitate dei contra paganos*, VII, 20 (ἔκδ. Loeb, 1963, ἀγγλ. μετάφρ.): "Varro adds that there are many traditions on the mysteries, all related to the discovery of grain". Καὶ ὁ Nilsson (*GGR* I, 473) ὑποστηρίζει ὅτι τὰ Μυστήρια εἶναι ἐορτὴ τῆς σπορᾶς τοῦ σίτου, τὴν ὁποία ὁμως συνδέει με τὴν Ἄνοδο τῆς Κόρης (βλ. καὶ παρακάτω, σ. 190 σημ. 288). Ὁ Burkert ἐπίσης, στὸ βιβλίο του *Structure and History in Greek Mythology and Ritual* (1979), 138, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ μῦθος τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης εἶναι "the more lucid nature allegory about the grain which must fall into the earth and die in order to rise again".

267. Γιὰ τὸν φόνου τοῦ σπόρου, βλ. Πλούτ., *Ἡθ.*, «Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος», 377 D [66]: «Φερσεφόνην δὲ φησὶ ποῦ Κλεάνθης τὸ διὰ τῶν καρπῶν φερόμενον καὶ φονευόμενον πνεῦμα. ποιητὴς δὲ τις ἐπὶ τῶν θεριζόντων τῆμος ὅτ' αἰζνοὶ Δημήτερα κωλοτομεῦσιν». Γιὰ τὴν ταφὴν τοῦ σπόρου καὶ τίς «πένθιμες θυσίες» στὸν Πλούταρχο, βλ. παραπάνω, σ. 180 σημ. 227-228. Παράλληλες δοξασίες γιὰ ταφὴ-σπορὰ καὶ στοὺς Αἰγυπτίους ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, ὅ.π., 377 B [65]: «καὶ λέγοντες θάπτεσθαι μὲν τὸν Ὀσίριν, ὅτε κρύπτεται τῇ γῇ σπειρόμενος ὁ καρπός, αὐτὸς δ' ἀναβιοῦσθαι καὶ ἀναφαίνεσθαι, ὅτε βλαστήσεως ἀρχή».

268. Ὁ Πλούταρχος, *Ἡθ.*, «Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος», 379 B-C [70], ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὅτι οἱ ἀπαίδευτοι ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔχουν μεταβιβάσει τὰ πάθη τῶν καρπῶν (ἀποκρύψεις-παρουσίες) στοὺς θεοὺς (φθοραὶ-γενέσεις), ἐνῶ οἱ παλαιοὶ ὀρθὰ εἶχαν δώσει στοὺς καρποὺς τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν -δοτήρων γιὰ νὰ τοὺς τιμήσουν (ἐννοεῖ τοὺς λεγόμενους δημίτριους καρπούς, δῶρο τῆς Δήμητρος).

269. Ἡρόδ., II, 171 (ἔκδ. Loeb, 1966): «ἐν δὲ τῇ λίμνῃ ταύτῃ τὰ δεικνύοντα τῶν παθῶν αὐτοῦ (τοῦ Ὀσίριδος) νυκτὸς ποιεῦσι, τὰ καλέουσι μυστήρια Αἰγυπτίους».

270. Burkert, *Cults*, 81. Γιὰ τίς πένθιμες τελετές κατὰ τὴν σπορά, βλ. καὶ παραπάνω, σ. 180, 181.

271. Burkert, *Cults*, 22-23, 40.

272. Κλήμ., *Ἀλεξ.*, *Προτρεπτικός*, II, 2, 16, (ἔκδ. Loeb, 1968).

273. Ἰππόλ., *Ὁ κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἔλεγχος ἢ φιλοσοφοῦμενα*, V 8. 39-40 (Die griech. christl. Schriftsteller, τόμ. 26, III, P. Wendland 1916). Βλ. καὶ Mylonas, *Eleusis*, 305.

ὑψιστες μυστικὲς πράξεις τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ποὺ τελοῦνταν πιθανότατα κατὰ τὴν Ἐποπτεία, τὴν ἐπίδειξη ἐν σιωπῇ τοῦ «τεθερισμένου στάχυος» καὶ τὴν «ὑπὸ πολλῶ πυρί» ἀναγγελία τοῦ ἱεροφάντη ὅτι «ἱερὸν ἔτεκε πότνια κοῦρον, Βριμώ Βριμόν». Ἀλλά, ἐὰν ὁ «τεθερισμένος στάχυς», τὸ κύριο σύμβολο τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ὑποδηλώνει μιὰ ἀλληγορικὴ πράξη «φόνου» ἢ «θανάτου» τοῦ σπόρου²⁷⁴, οἱ πυρὲς ἐναγισμῶν ἔξω ἀπὸ τὸ Τελεστήριο θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι θὰ ἦταν ἡ πιὸ κατάλληλη ἀλληγορικὴ τελετὴ γιὰ νὰ δηλωθεῖ συμβολικὰ ὁ ἐνταφιασμὸς τοῦ σπόρου τὴν ἐποχὴ τῆς σπορᾶς του. Ἄλλωστε, καὶ ὁ Nilsson²⁷⁵ παραδέχεται ὅτι στὰ Μυστήρια, ἐορτὴ τῆς σπορᾶς, μὲ τελετουργικὲς πράξεις θὰ πρέπει νὰ εὐλογεῖται καὶ νὰ προστατεύεται ὁ σπόρος τοῦ σίτου ποὺ φυτρώνει. Τὴν ἀνάγκη κατάλληλων μαγικῶν τελετῶν τὴν ὥρα τῆς σπορᾶς, πρὶν ἀπὸ τὶς θυσίες, ἐπισημαίνει καὶ ὁ Eitrem²⁷⁶.

Ἐνα ἄλλο πρωταρχικὸ στοιχεῖο στὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων, τὸ πῦρ, θὰ πρέπει νὰ ἐρευνηθεῖ σὲ σχέση μὲ τὶς πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου. Οἱ ἀρχαῖες πηγές, ὅχι ἀρχαιότερες τοῦ β' μισοῦ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., καθὼς καὶ οἱ Χριστιανοὶ Πατέρες ἐξαίρουν τὴ σημασία του κατὰ τὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων. Συγκεκριμένα, ὅταν ἀναφέρονται σὲ αὐτό, χρησιμοποιοῦν φράσεις, ὅπως «μέγα φῶς», «ὑπὸ πολλῶ πυρί», «πῦρ τὸ μυστικόν», «τὸ δαδοῦχον πῦρ», «ὁ τοῦ πυρὸς τοῦ κατ' Ἐλευσίνα πόθος», «σκότους τε καὶ φωτὸς ἐναλλάξ», «ἄξια πυρός», «νυξὶν ἐν ἀργενναῖς», «τελετὰς ἀνέφαινε», «πυρὸς Δέσποινα Δήμητρος Κόρη», «πυρφόρους θεάς»²⁷⁷. Τὰ Μυστήρια συνεπῶς, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὶς σωζόμενες πληροφορίες, τελοῦνταν ἄλλοτε στὸ σκοτάδι καὶ ἄλλοτε σὲ ἄπλετο φῶς, ὅπως ὅταν ὁ ἱεροφάντης ἐβγαίνει στὴ θύρα τοῦ ἀνακτόρου²⁷⁸.

Μὲ τὸν ἐορτασμὸ τῶν Μυστηρίων, ὅχι ὁμῶς καὶ μὲ τὸ «μυστικὸν πῦρ», συνέδεσε ὁ Burkert²⁷⁹ τὰ ὑπολείμματα τῶν πυρῶν ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἱεροῦ. Ὑπέθεσε δηλαδὴ ὅτι κατὰ τὴ μεγάλη ἐορτὴ τῶν θεαινῶν γινόταν στὴ θέσῃ αὐτὴ ἔμπυρρη ὑπαίθρια ἱεροτελεστία, ὅπου ἡ φωτιὰ ἀντιπροσώπευε τὴ δύναμη τοῦ ἐξαγνισμοῦ καὶ τῆς καταστροφῆς. Ἡ ἂποψή μου γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν πυρῶν ὡς ἐναγισμῶν ἐνισχύει τὴ θέσῃ τοῦ Burkert γιὰ τὴν τέλεση κάποιας ἔμπυρρης ἱεροτελεστίας ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου, τονίζει ὁμῶς, πλὴν τοῦ ἐξαγνιστικοῦ καὶ καταστροφικοῦ χαρακτῆρα τῆς φωτιᾶς, καὶ τὴ στενὴ σχέση τῆς τελετῆς αὐτῆς μὲ τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν καὶ τοὺς καθαρμούς, καθὼς καὶ μὲ τὴν ἀλληγορίαν τῆς καλλιέργειας τῶν σιτηρῶν (ταφὴ τοῦ σπόρου).

274. Γιὰ τὸν θερισμό-φόνον τοῦ πνεύματος τοῦ σπόρου κατὰ τὸν Πλούταρχο, βλ. παραπάνω, σημ. 267. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ τεθερισμένου στάχυος ὡς συμβόλου τῆς ἀνακύκλωσης τῆς βλάστησης, βλ. Κ. Ρωμαῖος, *ΑΔ* 12, 1929, 221, 223. Nilsson, *GGR* I³, 662. Burkert, *GR*, 430. Τοῦ ἰδίου, *Homo Necans*, 320.

275. M. Nilsson, *ArchRW* 32, 1935, 141.

276. S. Eitrem, *Symbolae Osloenses* 20, 1940, 134. Τὸν διαχωρισμὸ μεταξὺ τελετῆς καὶ ἀπλῆς θυσίας κάνει καὶ ἡ Harrison (*JHS* 23, 1903, 313). Βλ. καὶ Διον. Ἀλικαρν., *Ρωμ. Ἀρχαιολ.* I, 33.3: «...ἀγισμούς τε καὶ θυσίας κατεστήσαντο πατέρες...».

277. Burkert, *Homo Necans*, 304 σημ. 7, ὅπου εἶναι συγκεντρωμένες οἱ παραπομπές γιὰ τὸ «πῦρ» τῶν Μυστηρίων. Βλ. καὶ Clinton, *Sacred Officials*, 46.

278. *IG* II² 3764: «τελετὰς ἀνέφαινε θεοῖν παρ' ἀνάκτορα Διούς». *IG* II² 3811: «ὦ μύσται, τότε μ' εἶδατ' ἀνακτόρου ἐκ προφανέντα νυξὶν ἐν ἀργενναῖς». Πλούτ., *Ἡθ.*, «Περὶ προκοπῆς ἐπ' ἀρετῇ», 81 Ε (ἐκδ. Loeb): «ὁ δ' ἐντὸς γενόμενος καὶ μέγα φῶς ἰδὼν, οἷον ἀνακτόρων ἀνοιγομένων».

279. Burkert, *Homo Necans*, 305-306.

Ὁ Burkert²⁸⁰ υποστήριξε ακόμη ότι κατὰ τὰ Μυστήρια ἀναβαν φωτιά γιὰ θυσία καὶ μέσα στοῦ ἀνάκτορον τοῦ Τελεστηρίου. Ἡ θεωρία ὅμως αὐτὴ δὲν φαίνεται πιθανή, ὅπως παρατήρησε καὶ ὁ Clinton²⁸¹, καὶ ἐπὶ πλέον δὲν ἐξηγεῖ τὴ μεγάλη λάμψη ποῦ, ὅπως ἀναφέρουν οἱ πηγές, ἦταν ὁρατὴ στοῦ Τελεστηρίου. Πιὸ πιθανὸ εἶναι νὰ ὑπῆρχε μέσα στοῦ ἀνάκτορον κάποια ἐστία, ὅπου θὰ διετηρεῖτο, ἴσως ἄσβεστο, τὸ «μυστικὸν πῦρ»²⁸². Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ φῶς, ποῦ ἴσως συμβόλιζε τὴν ἀγνότητα, τὴ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τὴ νέα πορεία πρὸς μιὰ εὐτυχισμένη, μεταθανάτια, αἰώνια ζωὴ, θὰ μετέδιδε ὁ ἱεροφάντης στοὺς μύστες γιὰ νὰ ἀνάψουν τὶς δάδες τους, μὲ τὶς ὁποῖες φώτιζαν τὸν χῶρο μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ Τελεστήριο. Πιθανὸν αὐτὸ νὰ γινόταν σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή, ὅταν ὁ ἱεροφάντης, ἐμφανιζόμενος στὴ θύρα τοῦ ἀνακτόρου καὶ κρατώντας ἀναμμένη τὴ δάδα μὲ τὸ «μυστικὸν πῦρ», ἔκανε κάποια σημαντικὴ ἐξαγγελία, ὅπως «ἱερὸν ἔτεκε πότνια κοῦρον, Βριμὼ Βριμόν»²⁸³. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀμφισβήτηση ὡς πρὸς τὸ ἀκριβὲς νόημα αὐτῆς τῆς φράσης²⁸⁴ καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ παιδιοῦ²⁸⁵, θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ ἀναφερόταν στὴ γέννηση τοῦ Πλούτου καὶ ἀλληγορικὰ στὴ βλάστηση τοῦ σπόρου μετὰ τὴν ἐπάνοδο τῆς Κόρης στὴ γῆ, καθὼς καὶ στὴν ἀναγέννηση τοῦ μύστη. Οἱ ἐξαγγελλόμενοι κατὰ τὰ Μυστήρια ἱεροὶ γάμοι ἢ θεῖες γεννήσεις συνδέονταν συμβολικὰ μὲ τὴν περιοδικότητα τῆς βλάστησης καὶ δὲν ἀποσκοποῦσαν στὴν ἀναπαράσταση μιᾶς ἀληθινῆς πράξης ἀλλὰ στὴ μετάδοση στὸν μύστη τῆς χαρᾶς ποῦ τὴ συνοδεύει. Σὲ τέτοιες στιγμὲς τὸ ἄπλετο φῶς ποῦ διαδεχόταν τὸ σκοτάδι μεγάλωνε τὴν ψυχικὴ εὐφορία τοῦ μύστη

280. Burkert, *Homo Necans*, 305-306. Τοῦ ἰδίου, *GR*, 429, ὅπου παραλληλίζει τὸ ἀνάκτορον τοῦ Τελεστηρίου μὲ τὸν τύπο τῶν βωμῶν μὲ λακκοειδῆ δωμάτια (*Altäre mit Grubenkammern*).

281. Clinton, *Sacrifice*, 71.

282. Ἴσως ἀνῆκε σὲ ἐστία ἓνα κομμάτι βράχου ποῦ προεξέχει στὸν χῶρο τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἀνακτόρου, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Φίλιος (*IIAE* 1883, 55) εἶχε ὑποθέσει ὅτι ἀνῆκε πιθανὸν σὲ βωμὸ ἢ κτίσμα γιὰ «τὰ κατὰ τὴν μύησιν μηχανήματα τῶν ἱερέων». Ἐστία μὲ «ἄσβεστον πῦρ» ἀναφέρεται καὶ στὴ Λυκόσουρα, ὑπεράνω τοῦ Μεγάρου τῆς Δεσποίνης, στοῦ ἱεροῦ τοῦ Πανός (Nilsson, *Feste*, 348). Μὲ μιὰ ἀνάλογη ἐστία τοῦ Τελεστηρίου ἴσως συνδέονται καὶ οἱ «ἄφ' ἐστίας παῖδες» τοῦ ἱεροῦ καὶ ὄχι μὲ τὴν ἐστία τοῦ Πρυτανείου τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως πίστευαν οἱ Foucart, *Mystères*, 97, καὶ Mylonas, *Eleusis*, 237. Τελευταία, ὁ Β. Λαμπρινουδάκης υποστήριξε παλαιότερη ἄποψη τοῦ Mommsen γιὰ μύηση τῶν «ἄφ' ἐστίας παίδων» παρὰ τὴν ἐστία τῆς Δήμητρος στὴν Ἐλευσίνα κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ἀθανασίας τοῦ Δημοφῶντος στὴ φωτιά (βλ. *Μηρογραφίς*, 23 σημ. 3, 26).

283. Ἰππόλ., *Ὁ κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἔλεγχος ἢ φιλοσοφούμενα*, V 8. 40 (*Die griech. christl. Schriftsteller*, τόμ. 26 (III), P. Wendland, Λειψία 1916): «νυκτὸς ἐν Ἐλευσίνι ὑπὸ πολλῶ πυρὶ τελῶν (ὁ ἱεροφάντης) τὰ μεγάλα καὶ ἄρρητα μυστήρια βοᾷ καὶ κέκραγε λέγων: ἱερὸν ἔτεκε πότνια κοῦρον, Βριμὼ Βριμόν», τουτέστιν ἰσχυρὰ ἰσχυρόν». Βλ. καὶ Burkert, *Homo Necans*, 318, 320.

284. Μερικοὶ ἐπιστήμονες συνδέουν τὴ φράση γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Βριμοῦ μὲ τὴν τέλεση ἐνὸς ἱεροῦ γάμου (βλ. Λαμπρινουδάκης, *Μηρογραφίς*, 127), ἄλλοι ἀρνοῦνται κάθε σχέση μὲ ἱερὸ γάμο (βλ. Mylonas, *Eleusis*, 314), ἐνὼ τελευταία ὁ Furley (*Fire*, 96) υποστήριξε πὼς πρόκειται γιὰ θεία γέννηση.

285. Γιὰ τὶς διαφορὲς ἀπόψεις σχετικὰ μὲ τὴν ταύτιση τοῦ μυστικοῦ παιδιοῦ μὲ τὸν Πλοῦτο, τὸν Ἰακχο, τὸν Διόνυσο, τὸν Δημοφῶντα, βλ. γενικὰ Nilsson, *GGR* I³, 317-319. Mylonas, *Eleusis*, 307-310. Ὁ Μυλωνᾶς ταυτίζει τὸ παιδί μὲ τὸν Ἰακχο τῶν Μυστηρίων τῆς Πέας - Κυβέλης. Γιὰ τὸ θέμα, βλ. καὶ Λαμπρινουδάκης, *Μηρογραφίς*, 131-135. Burkert, *Homo Necans*, 318-320. Τοῦ ἰδίου, *GR*, 430. Furley, *Fire*, 82, 104-105, 197-199. Τὴ σχέση τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸν Πλοῦτο τόνισαν ἰδιαίτερα οἱ Foucart, *Mystères*, 479, καὶ Deubner, *Feste*, 85. Βλ. καὶ Chadzisteliou-Price, *Kourotrophos*, 118.

που ένιωθε πώς αναγεννιόταν²⁸⁶. Οί πληροφορίες για άπλετο φώς κατά την τέλεση τών Μυστηρίων θα μπορούσαν να αναφέρονται σε μιὰ τέτοια ίεροτελεστία, ανάλογη με τὸ «Δεϋτε, λάβετε φώς» τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἶναι λογικό, ὅπως καὶ στὴν έορτὴ τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ, ἡ μετάδοση ἀπὸ τὸν ίεροφάντη τοῦ μυστικοῦ φωτὸς στοὺς πιστοὺς νὰ σηματοδοτοῦσε τὸ τελευταίو χαρούμενο μέρος τῆς έορτῆς, ἐκεῖνο τῆς «αναγέννησης», κατὰ τὴ νύχτα τῶν Μυστηρίων. Ἀντίθετα, ἡ τέλεση τῶν ἔμπυρων ἐναγισμῶν στὸ ὕπαιθρο²⁸⁷, ἔξω ἀπὸ τὸ Τελεστήριο, θα πρέπει νὰ συνδεθεῖ με τὸ χθόνιο-πένθιμο μέρος τῆς έορτῆς, ποὺ αναφερόταν στὴν Κάθοδο τῆς Περσεφόνης στὸν ἼΑδν καί, ἀλληγορικά, στὴν ἀντίστοιχη στιγμή τῆς καλλιέργειας, τὴ σπορά, τὴν ταφὴ δηλαδὴ τοῦ σπόρου²⁸⁸.

Θὰ διερωτηθεῖ φυσικὰ κανεὶς τί γινόταν, ὅταν στοὺς κλασικοὺς καὶ μετέπειτα χρόνους σταμάτησαν οἱ πυρές, ὅχι ὁμως καὶ τὸ «μυστικὸν πῦρ», ὅπως ἀναφέρουν οἱ μεταγενέστερες πηγές. Ἐναν ἀπόηχο τῶν ἐναγισμῶν, ἂν καὶ ἄπυρων, θα μπορούσε νὰ ἀναγνωρίσει κανεὶς στὶς Πλημοχόες²⁸⁹, μιὰ τελετὴ χοῶν, ποὺ λάμβανε χώρα μιὰ ἡμέρα μετὰ ἀπὸ τὴν κύρια νύχτα τῶν Μυστηρίων²⁹⁰ —ἴσως τὸ πρωί— ἢ τὴν τελευταία ἡμέρα τῶν Μυστηρίων²⁹¹, πιθανὸν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τῆς πομπῆς γιὰ τὴν Ἀθῆνα. Κατὰ

286. Furley, *Fire*, 239. Ἀνάλογη φωτοχυσία ἀναφέρουν οἱ ἀρχαῖες πηγές κατὰ τὸν έορτασμὸ καὶ ἄλλων θεῶν γεννήσεων, ὅπως τοῦ Διονύσου Λικνίτου στὸν Παρνασσὸ καὶ τοῦ Διὸς σὲ σπύλαιο τῆς Κρήτης. Βλ. Furley, *Fire*, 95-96, 100-103, με ἐκτενὴ βιβλιογραφία.

287. Τὴν τέλεση τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἐν μέρει ἔξω ἀπὸ τὸν ναό, προκειμένου νὰ ἀναπαρασταθοῦν ἡ Κάθοδος καὶ ἼΑνοδος τῆς Κόρης ἀπὸ τὸν ἼΑδν, καθὼς καὶ οἱ περιπλανήσεις τῆς Δήμητρος, ὑποστηρίζουν ἐρευνητές, ὅπως ὁ Kern (*Die griechischen Mysterien der klassischen Zeit* [1927], 75-76) καὶ ὁ Μυλωνᾶς (*Eleusis*, 262-263). Καὶ ὁ Burkert (*Homo Necans*, 306) δέχεται καὶ ὑπαίθρια ίεροτελεστία κατὰ τὰ Μυστήρια στὸν χώρο τῶν πυρῶν. Ἀντίθετα, οἱ περισσότεροί μελετητὲς πιστεύουν πὼς τὰ Μυστήρια τελοῦνταν μόνο μέσα στὸ Τελεστήριο.

288. Ἀντίθετα, ὁ Nilsson (*ARW* 32, 1935, 106 κέ., καὶ *GGR* I³, 472-473) ὑποστήριξε ὅτι τὸ φθινόπωρο, κατὰ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, έορταζόταν ἡ ἼΑνοδος τῆς Κόρης ἀπὸ τὸν ἼΑδν, ποὺ συμβόλιζε τὴ σπορά (α' ἼΑνοδος) καὶ τὸ φῦτρωμα τοῦ σπόρου (β' ἼΑνοδος), ἐνῶ ἡ Κάθοδος, ποὺ ἀντιστοιχοῦσε στὸν ἀφανισμὸ τῆς βλάστησης καὶ τὴν φύλαξη τοῦ ὥριμου σπόρου μέσα σὲ πύθους στοὺς ὑπόγειους σιρροῦς, έορταζόταν κατὰ τὸν θερισμὸ, δηλαδὴ στὴν ἀρχὴ τοῦ καλοκαιριοῦ. Τὴ γνώμη αὐτὴ ἀντέκρουσε ὁ Κουρουνιώτης (Κόρης ἼΑνοδος, *ΑΔ* 15, 1933-35, 6-15), ποὺ ὑποστήριξε ὅτι στὰ Μυστήρια έορτάζεται ἡ Κάθοδος τῆς Κόρης καὶ ἡ σπορά, δηλαδὴ ἡ ταφὴ τοῦ σπόρου σίτου.

289. Γιὰ τὶς Πλημοχόες, βλ. Deubner, *Feste*, 91. Mylonas, *Eleusis*, 270-271, 279. Burkert, *Homo Necans*, 322, με βιβλιογραφία.

290. Βλ. Ἡσύχ., λ. πλημοχόη: «Τῇ ὕστεραίᾳ τῶν Μυστηρίων κοτυλίσκους πληροῦσιν, οὓς καλοῦσι πλημοχόας». Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἀκολουθοῦν οἱ Foucart (*Mystères*, 357) καὶ Burkert (*Homo Necans*, 322), ποὺ τοποθετοῦν τὴν έορτὴ στὶς 22 καὶ 20 τοῦ Βονδρομιῶνος ἀντίστοιχα. Ἡ διαφορὰ τῶν ἡμερομηνιῶν ὀφείλεται στὴ διαφωνία τῶν μελετητῶν ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸ τῆς νύχτας τῶν Μυστηρίων, ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφή ποὺ διασώζει ὅλο τὸ πρόγραμμα τῶν Μυστηρίων (*IG* II² 1078 τοῦ 220 μ.Χ.) σταματᾷ στὴ νύχτα τῆς ἀφίξης στὴν Ἐλευσίνα, στὶς 19 τοῦ Βονδρομιῶνος. Ἐτσι, ὁ Foucart (*Mystères*, 357) τοποθετεῖ τὴν τελετὴ τῶν Μυστηρίων τὴ νύχτα τῆς 21ης, ὁ Μυλωνᾶς (*Eleusis*, 258) τῆς 20ης, καὶ ὁ Burkert (*Homo Necans*, 276) τῆς 19ης τοῦ Βονδρομιῶνος. Τελευταία, ὁ Clinton (*Sacrifice*, 70) ὑποστήριξε ὅτι ἡ τελετὴ γινόταν τὸ βράδυ τῆς 21ης, ἐνῶ τὴν προηγούμενη νύχτα (20ῃ) ἔφθανε στὴν Ἐλευσίνα ἡ πομπὴ τοῦ Ἰάκχου με τοὺς μύστες, ἀφοῦ εἶχε προηγηθεῖ στὶς 19 τοῦ Βονδρομιῶνος ἡ ἀφίξη τῶν ἱερῶν, τῶν ἱερῶν, τῶν ἀξιοματούχων καὶ τῶν ἐφήβων.

291. Ἀθῆν., *Δειπνοσ.*, 11, 496b (ἐκδ. Loeb, 1963): «... χρόνται δὲ αὐτῷ (τῷ σκεύει) ἐν Ἐλευσίνι τῇ τελευταίᾳ τῶν Μυστηρίων ἡμέρᾳ, ἣν καὶ ἀπ' αὐτοῦ προσαγορεύουσι Πλημοχόας». Τὴν ἄποψη αὐτὴ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Μυλωνᾶς (*Eleusis*, 279), ποὺ τοποθετεῖ τὶς Πλημοχόες στὶς 22 τοῦ Βονδρομιῶνος.

τὴν ἑορτὴ αὐτὴ ἔκαναν οἱ μύστες δύο χοῶς στὴ γῆ, μία πρὸς τὴ Δύση καὶ μία πρὸς τὴν Ἀνατολή, μὲ ἀγγελία ποὺ τὰ ὀνόμαζαν πλημοχόες, ἐνῶ ἔλεγαν καὶ μυστικὲς ρήσεις, ὅπως πιθανὸν τὸ «ὔε, κύε», ποὺ θεωρεῖται ἐπὶ κλίση βροχῆς (βρέξε-λάβε)²⁹². Οἱ Πλημοχόες, ἂν καὶ ἦταν ἑορτὴ ἀφιερωμένη στοὺς νεκροὺς, ἦταν στενὰ συνδεδεμένες μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς, ὅπως ἀκριβῶς θὰ συνέβαινε, ὅπως ὑποστηρίξαμε, καὶ μὲ τὶς πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου. Τὴ σχέση μὲ τοὺς νεκροὺς καὶ μὲ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς ἀποδεικνύει καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου τῆς πλημοχόης. Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τοῦ Brommer, ἦταν ὁ ἀπλὸς ἀκόσμητος τύπος τοῦ ἐλευσινιακοῦ κέρνου, ἀγγείου εἰδικοῦ γιὰ τὴν προσφορὰ στὶς θεὲς τῶν ἀπαρχῶν τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ποὺ ἐναποτίθεται καὶ σὲ τάφους γιὰ τὴν προσφορὰ πανσπερμίας στοὺς νεκροὺς²⁹³.

Οἱ πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου, ὡς ἐναγισμοὶ μὲ συμβολικὸ-μαγικὸ καὶ καθαρτικὸ χαρακτῆρα γιὰ τὴν καλὴ σοδειά (εὐετηρία), συνδέονται ἀναμφίβολα μὲ τὶς μυστικὲς τελετὲς τῶν Μυστηρίων, εἶναι ὅμως πολὺ πιθανὸν νὰ συνδέονται καὶ μὲ μιὰ ἄλλη σημαντικὴ ἑορτὴ σπορᾶς στὸ ἱερό, τὰ Προηρόσια ἢ Προερόσια ἢ Πρερόσια²⁹⁴. Τὰ Προηρόσια (προηρόσιος=πρό+ἄροτος-ἄρώω) ἑορτάζονταν λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἄροση καὶ τὴ σπορὰ καὶ πιθανότατα εἶχαν στενὴ σχέση μὲ τὴν παραδοσιακὴ ἄροση στὸ Ράριο πεδίο (Ἱερὸς Ἄροτος).

Ἦταν ἡ σπουδαιότερη ἀπὸ ἄλλες παρόμοιες ἑορτὲς σπορᾶς στὴν Ἀττικὴ καὶ ἑορταζόταν στὸ ἱερό τῆς Ἐλευσίνος μετὰ τὰ Μυστήρια, τὴν 6η ἡμέρα τοῦ «σπόριμου» μῆνα Πυανεσιῶνος. Τὴ σημασία τῆς ἑορτῆς φανερώνει τὸ ὅτι αὐτὴ συμπεριλαμβανόταν στὸ ἐπίσημο ἀθηναϊκὸ ἡμερολόγιο θυσιῶν καὶ ὅτι τὴν παραμονή (5 Πυανεσιῶνος) γινόταν, ὅπως καὶ στὰ Μυστήρια, ἀπὸ τὸν ἱεροφάντη καὶ τὸν κήρυκα ἐπίσημη ἀναγγελία στὴν Ἀθήνα, ἡ λεγόμενη «πρόρρησις», ἐνῶ οἱ ἔφηβοι θυσίαζαν βόδια στὸ ἱερό τῆς Ἐλευσίνος²⁹⁵.

292. Ἀθῆν., *Δειπνοσ.*, 11, 496b: «ἐν ἣ (τῇ τελευταίᾳ τῶν μυστηρίων ἡμέρᾳ) δύο πλημοχόας πληρώσαντες, τὴν μὲν πρὸς ἀνατολὰς, τὴν δὲ πρὸς δυσμὰς ἀνιστάμενοι ἀνατρέπουσιν, ἐπιλέγοντες ρῆσιν μυστικὴν. μνημονεύει αὐτῶν καὶ ὁ τὸν Πειριθόου γράφας εἶτε Κριτίας ἐστὶν ὁ τύραννος ἢ Εὐριπίδης, λέγων οὕτως· ἵνα πλημοχόας τάσδ' εἰς χθόνιον χάσμ' εὐφύμως προχέωμεν». Ὅσον ἀφορᾷ τὸ «ὔε-κύε», ἡ σύνδεσί του μὲ τὰ Μυστήρια (βλ. Foucart, *Mystères*, 495-496, καὶ Deubner, *Feste*, 85) δὲν ἔγινε γενικὰ παραδεκτὴ. Οἱ περισσότεροι ἐρευνητὲς τὸ ἀποδίδουν στὶς Πλημοχόες, ὅπως εἶχε προτείνει ὁ Lenormant (Λεξικὸ τῶν Ch. Daremberg - E. Saglio 1877, λ. Eleusinia, 573). Ὁ Μυλωνᾶς (*Eleusis*, 27) ἀμφισβητεῖ καὶ αὐτὴ τὴν ἀπόδοσιν.

293. F. Brommer, *Plemochoe*, AA 1980, 544 - 549. Γιὰ τὸ σχῆμα τῆς πλημοχόης ἀπὸ ἀρχαῖες μαρτυρίες, βλ. Ἀθῆν., *Δειπνοσ.*, 11, 496a. Ἡσύχ., λ. πλημοχόν. Γιὰ τὴν παρουσία τῶν κέρνων σὲ τάφους καὶ σὲ ἑορτὲς, βλ. παραπάνω, σμ. 120 καὶ 241.

294. Γιὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Προηροσίων, βλ. Ἡσύχ., λ. προηροσία: «θυσία Ἀθήνησι», λ. προηρόσια: «αἱ πρὸ τοῦ ἀρότρου γινόμεναι θυσίαι περὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι καρπῶν, ὥστε τελεσφορεῖσθαι». IG I², 250 A, στ. 8 (τὰ Πρερόσια). RE, λ. Πληροσία, τόμ. XXI, 233, λ. Proerosia, τόμ. XXIII, 108-109. Farnell, *Cults*, III, 42-44, 314-315 σμ. 16. Deubner, *Feste*, 68-69. Parke, *Festivals*, 74. Mylonas, *Eleusis*, 7 καὶ σμ. 3. Dow - Healy, *Sacred Calendar*, 14-20 (ἐπιγραφὴ IG II² 1363, στ. 1-7). Clinton, *Sacred Officials*, 22. Brumfield, *Festivals*, 54.

295. Γιὰ τὶς πληροφορίες αὐτὲς σχετικὰ μὲ τὴν ἡμερομνία τῶν Προηροσίων, τὴν τέλεσή τους στὸ ἱερό, τὴν πρόρρησιν καὶ τὴ θυσία τῶν ἐφήβων, βλ. τὴ δημοσίευσιν τῆς ἐπιγραφῆς IG II² 1363 τοῦ 330-270 π.Χ., στ. 1-7, ἀπὸ τοὺς Dow - Healy, *Sacred Calendar*, 15-20. Γιὰ τὴν τέλεσιν τῆς ἑορτῆς μέσα στὸ ἐλευσινιακὸ ἱερὸ μαρτυροῦν καὶ οἱ ἐπιγραφὲς τῶν ἐφήβων, ὅπως π.χ. ἡ IG II² 1028, στ. 28-29 τοῦ 1ου π.Χ. αἰ.: «Τοῖς προηροσίοις ἤραντο τὰς βοῦς ἐν Ἐλευσίνι καὶ ἐλειτούργησαν ἐν τῷ ἱερῷ εὐτάκτως».

Σε μιὰ τόσο σημαντική έορτή γιὰ τὴ σπορὰ εἶχαν θέση οἱ ἔμπυροι ἑναγισμοὶ μὲ τὴ διπλὴ σημασία τοῦ καθαρμοῦ τῶν ἀγρῶν καὶ τῆς συμβολικῆς ταφῆς-σπορᾶς τοῦ σίτου, πράξη ποὺ ἐξασφάλιζε τὴν εὐφορία τῆς γῆς καὶ τὴν καλὴ σοδειά. Τελετὲς χθόνιου χαρακτῆρα, ὅπως οἱ ἔμπυροι ἑναγισμοί, θὰ γίνονταν πιθανὸν μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου ἢ πρὶν ἀκόμη ξημερώσει²⁹⁶, ὅπως θὰ μποροῦσε νὰ συμπεράνει κανεὶς ἀπὸ τοὺς λύχνους ποὺ βρέθηκαν στὶς πυρὲς, σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Πλουτάρχου γιὰ «σκυθρωπές, ἀγέλαστες καὶ πένθιμες θυσίες» κατὰ τὸν μῆνα Πυανεσιῶνα. Δὲν εἶναι ἴσως τυχαῖο ὅτι ὁ Εὐριπίδης στὶς *Ἰκέτιδες*²⁹⁷ ἐπέλεξε τὴν έορτὴ τῶν Προηροσίων, γιὰ νὰ συγκεντρώσει στὸ ἱερὸ τὶς πενθοῦσες μπτέρες τῶν σκοτωμένων στὴ Θήβα ἑπτὰ στρατηγῶν. Κατὰ τὸν Εὐριπίδη μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν θάψει τοὺς νεκροὺς μέσα στὸ ἱερὸ (ξεχωριστὴ πυρά, κοντὰ στὸν ναό, γιὰ τὸν Καπανέα) καὶ ὁ Θησεὺς τοὺς πρόσφερε νεκρικὰ ἀναθήματα²⁹⁸. Ὁ πένθιμος χαρακτήρας τῆς έορτῆς εἶναι ἴσως ἡ αἰτία ποὺ τὰ Προηρόσια, ἀντίθετα ἀπὸ τὰ Μυστήρια²⁹⁹, δὲν ἀναφέρονται ποτὲ στὴν Κωμωδία, καὶ ὅχι τὸ ὅτι δὲν ἦταν δημοφιλὴς έορτή, ὅπως πιστεύει ὁ Parke³⁰⁰. Ὁ χαρακτήρας τῶν Προηροσίων γίνεται φανερὸς καὶ ἀπὸ τὴ σύνδεσή τους μὲ τὰ Θησεῖα³⁰¹, πένθιμη έορτὴ γιὰ τὸν Θησεά, προστάτη τῆς γεωργίας, ποὺ ἐτελεῖτο δύο μέρη μετὰ τὰ Προηρόσια, στὶς 8 τοῦ Πυανεσιῶνος.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο, ποὺ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς σύνδεσης τῶν Προηροσίων μὲ τὶς πυρὲς τοῦ Τελεστηρίου, εἶναι ὁ χρόνος τῆς καθιέρωσής τους. Κατὰ τὴ Σούδα³⁰², καθιερώθηκαν στὴν 5η Ὀλυμπιάδα, δηλαδὴ περὶ τὸ 750 π.Χ., ἐποχὴ ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς πυρᾶς Α. Ἀλλὰ καὶ οἱ συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες καθιερώθηκε ἡ έορτὴ θὰ δικαιολογοῦσαν τὴν τέλεση ἑναγισμῶν μὲ ἔντονο τὸν χαρακτήρα τῶν καθαρῶν. Κατὰ τὴν παράδοση, οἱ Ἀθηναῖοι, ἐκ μέρους ὅλων τῶν Ἑλλήνων, καθιέρωσαν τὴν έορτὴ τῶν Προηροσίων στὴν Ἐλευσίνα, σύμφωνα μὲ χρῆσιμό τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, γιὰ νὰ σταματήσουν ἡ πείνα καὶ ὁ λοιμὸς, ποὺ βασάνιζαν τότε ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα³⁰³. Ἐκτοτε

296. Harrison, *Prolegomena*, 64. Παννυχίδα ἀπέδιδε στὰ Προηρόσια ὁ Pringsheim (*Beiträge*, 108). Οἱ Dow-Healy ὅμως (*Sacred Calendar*, 16) πιστεύουν ὅτι τὰ Προηρόσια δὲν πρέπει νὰ ἦταν νυχτερινὴ έορτή, ἀφοῦ συνδεόταν μὲ τὴν ἄροση τοῦ Ραγίου πεδίου. Ἡ τέλεση πένθιμων τελετῶν τὰ ξημερώματα θὰ ἦταν ἐξ ἄλλου σύμφωνη μὲ τὸν χρόνο ποὺ ὀρίζει ὁ νόμος τοῦ Σόλωνος γιὰ τὴν ταφὴ (βλ. Garland, *Death*, 33).

297. Εὐρ., *Ἰκέτ.*, στ. 28 - 29: «τυγχάνω δ' ὑπὲρ χθονὸς ἀρότου προθύουσα».

298. Εὐρ., *Ἰκέτ.*, στ. 935-938 καὶ 980-983. Τὴν πρόθεση τῶν Ἀργείων νὰ θάψουν τοὺς στρατηγούς τους στὸ ἱερὸ, δηλώνουν καὶ τὰ λόγια τοῦ Ἀδράστου, *Ἰκέτ.*, στ. 173-174: «πρεσβεύματ' οὐ Δήμπτρος ἐς Μυστήρια, ἀλλ' ὡς νεκροὺς θάψωσιν».

299. Ἀναφορὲς στὰ Μυστήρια βρίσκουμε στὸν Ἀριστοφάνη, κυρίως στοὺς *Βατράχους* (βλ. G. Elderkin, *Mystic Allusions in the Frogs of Aristophanes* (1955), ἀλλὰ καὶ στοὺς *Ὀρνίθες*, τὸν *Πλοῦτο*, τοὺς *Ἰππῆς* καὶ τοὺς *Ἀχαρνῆς*.

300. Parke, *Festivals*, 74.

301. Γιὰ τὰ Θησεῖα, βλ. Deubner, *Feste*, 224. Parke, *Festivals*, 81-82. Βλ. καὶ σχόλια στὶς *Ἰκέτιδες*, στ. 28-30 (ἐκδ. Budé, 1959), 88 σημ. 2.

302. Σούδα (ἐκδ. I. Bekker, 1854), λ. προηροσῖαι: «ἐγένετο δὲ ὑπὸ Ἀθηναίων ὑπὲρ πάντων Ἑλλήνων ε' ὀλυμπιάδι».

303. Γιὰ τὶς φιλολογικὲς μαρτυρίες σχετικὰ μὲ τὴν ἴδρυση τῶν Προηροσίων καὶ τὴν καθιέρωση προσφορᾶς τῶν ἀπαρχῶν, βλ. Σούδα (ἐκδ. I. Bekker 1854), λ. εἰρεσιώνη, προηροσῖαι. Ἰσοκρ., *Παννυχ.* IV. 31. Σχόλ. εἰς Ἀριστοφ., *Ἰππῆς*, στ. 725 καὶ *Πλοῦτος*, στ. 1055. Ἐπιγραφὴ τῶν ἀπαρχῶν IG I² 76, στ. 4-5 καὶ 34. τοῦ 416-15 π.Χ. (γιὰ τὴν ἐπιγραφή βλ. καὶ Meiggs-Lewis, *Selection*, 217-223. Clinton, *Sacred Officials*, 15).

οί άλλες πόλεις ἔστελναν στήν Ἐλευσίνα τῖς ἀπαρχές τῶν γεωργικῶν προϊόντων τους ἀπὸ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὴ θεὰ καὶ τοὺς Ἀθηναίους. Μολονότι ἡ παράδοση αὐτή, ὅπως ἔχει ὑποστηριχθεῖ³⁰⁴, μπορεῖ νὰ ὀφείλεται ἀπλῶς στὴν προσπάθεια τῶν Ἀθηναίων νὰ δώσουν στὴν ἑλευσινιακὴ αὐτὴ ἐορτὴ αἰγλή καὶ πανελλήνιο χαρακτῆρα, οἱ μαρτυρίες γιὰ μεγάλην ξηρασία³⁰⁵ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν Ἑλλάδα ἐνισχύουν τὴν παράδοση καὶ ἐξηγοῦν τοὺς λόγους ποὺ ὁδήγησαν στὴν καθιέρωση τῶν Προηροσίων πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς Δήμητρος.

Τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς παράδοσης ἐνισχύει ἐπίσης ἡ σύνδεση τῆς ἑλευσινιακῆς ἐορτῆς τῶν Προηροσίων μὲ τὰ Πυανέσια³⁰⁶, ἀθηναϊκὴ ἐορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ποὺ ἐορταζόταν στῖς 7 Πυανεσιῶνος, τὴν ἐπομένη δηλαδὴ τῶν Προηροσίων. Τὴ στενὴ σχέση τῶν δύο αὐτῶν ἐορτῶν καταδεικνύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἱεροφάντης μὲ τὸν κήρυκα ὄχι ἀπλᾶ συμμετεῖχαν στὸν ἐορτασμὸ τῶν Πυανεσιῶν, ἀλλὰ πρόσφεραν καὶ θυσία, καὶ ἀκόμη ὅτι ἡ «εἰρεσιώνη», κλαδὶ ἐλιᾶς φορτωμένο μὲ φρούτα καὶ γλυκίσματα, ἀποτελοῦσε τὸ εὐχαριστήριον δῶρο πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα γιὰ τὴ διακοπὴ τοῦ λοιμοῦ καὶ τὴν καθιέρωση τῶν Προηροσίων³⁰⁷. Τὴ σχέση ἀκριβῶς αὐτὴ μὲ τὸν δελφικὸ θεὸ πιθανὸν νὰ ὑποδηλώνουν καὶ οἱ τρίποδες, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πιὸ κοινὴ καὶ χαρακτηριστικὴ διακόσμηση τῶν πολυπληθῶν πινακιδίων ποὺ βρέθηκαν στὴν πυρᾶ Α³⁰⁸.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι στοὺς προκλασικοὺς χρόνους εἶναι πιθανὴ ἡ στενότερη σύνδεση τῶν Προηροσίων, ὡς πρὸς τὸν χρόνο τέλεσής τους, μὲ τὰ Μυστήρια. Ἡ ἄποψη αὐτὴ στηρίζεται στὴν ὀνομασία Προαρκτούρια ποὺ διασώζει ὁ Ἡσύχιος³⁰⁹, ὅτι δηλαδὴ τὰ Προηρόσια ἐορτάζονταν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ Ἀρκτούρου. Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Ἀρκτούρου γνωρίζουμε ὅτι γύρω στὸ 500 π.Χ. ἀνέτειλε στῖς 18 Σεπτεμβρίου, ἡμερομηνία ποὺ κατὰ τὸ Ἀθηναϊκὸ Ἡμερολόγιο συμπίπτει μὲ τὸν μῆνα Βοηδρομιῶνα (5η-30ῆ ἡμέρα), κατὰ τὸν ὁποῖο ἐορτάζονταν καὶ τὰ Μυστήρια. Στὸ ἡμερολόγιο ἐπίσης θυσιῶν

304. Farnell, *Cults*, III, 44. Γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς ἑλευσινιακῆς πολιτείας καὶ λατρείας στὸ ἀθηναϊκὸ κράτος καὶ γιὰ τὴν περαιτέρω πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων, βλ. M. Nilsson, *Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece* (1951), 36-39.

305. J. McK Camp II, A Drought in the Late Eighth Century, *Hesperia* 48, 1979, 397-411. Τοῦ ἰδίου, Μία μεγάλη ξηρασία στὰ τέλη τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνα, *ASAtene* 43, 1981, 55-61. Ἐναντίον τῆς θεωρίας τοῦ Camp τίθενται ὁ T. Gallant, *Agricultural Systems, Land Tenure and the Reforms of Solon*, *BSA* 77, 1982, 115 σημ. 36, καὶ ὁ I. Morris, *Burial and Ancient Society. The Rise of the Greek City-State* (1987), 160.

306. Γιὰ τὰ Πυανέσια, βλ. Deubner, *Feste*, 198-201. Parke, *Festivals*, 75-77. Dow-Healy, *Sacred Calendar*, 21-31. Burkert, *GR*, 67.

307. Dow-Healy, *Sacred Calendar*, 21-22.

308. Γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ τρίποδα μὲ τὸν θεὸ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφούς, καθὼς καὶ μὲ τὰ ἄλλα ταφικῶν ἀγώνων, βλ. παραπάνω, κεφ. IV (πίνακες πυρᾶς Α), σ. 100 σημ. 217, 220. Τρίποδες ἦταν ἐπίσης καὶ τὰ ἄλλα τῶν ἀγώνων στὰ Θαργήλια, ἀθηναϊκὴ ἐορτὴ τοῦ Ἀπόλλωνος. Τοὺς τρίποδες αὐτοὺς ἀφιέρωναν οἱ νικητὲς στὸ Πύθιο, ἱερὸ τῶν Ἀθηνῶν (βλ. Σούδα, λ. Πύθιον: «ἱερὸν Ἀπόλλωνος ... εἰς ὃ τοὺς τρίποδας... νικίσαντες τὰ Θαργήλια»). Γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ τρίποδα μὲ τὸν λέβητα ἀνανέωσης, βλ. παραπάνω, κεφ. IV (πίνακες πυρᾶς Α), σ. 101 σημ. 224.

309. Ἡσύχ. λ. προηρόσια: «τὰ πρὸ τοῦ ἀρότου θύματα. καὶ Δῆμος δὲ αὐτὰ προαρκτούρια καλεῖ».

τοῦ Θορικοῦ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ἀναφέρεται στὸν μῆνα Βοηδρομιῶνα *Προηροσία*³¹⁰. Εἶναι λογικό, συνεπῶς, νὰ ὑποθέσουμε ὅτι δὲν ὑπῆρχε σταθερὴ ἡμερομηνία γιὰ τὴν ἑορτὴ καὶ ὅτι πιθανὸν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὰ Προηροσία νὰ γίνονταν λίγο πρὶν³¹¹ ἢ μετὰ, ἢ καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Μυστηρίων, καὶ ἀργότερα νὰ τὰ μετέθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι κοντὰ στὰ Πυανέσια, στὶς ἀρχὲς τοῦ Πυανειῶνος, γιὰ νὰ τονιστεῖ ἡ σχέσις τους μετὰ τὸν Πύθιο Ἀπόλλωνα, στὸν ὁποῖον ὀφείλεται καὶ ἡ καθιέρωσή τους.

Πυρὲς ἐναγισμῶν, μὲ πολλὰ προσφορές, ἔχουν διαπιστωθεῖ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ποὺ καθιερώθηκαν τὰ Προηροσία καὶ στὴν Ἱερὰ Οἰκία τῆς Ἐλευσίως, πάνω ἀπὸ τὸν τάφο σημαίνοντος ἀνδρός, ποὺ ὁ θάνατός του ὀφειλόταν πιθανότατα στὸν μεγάλο ἐκεῖνο λοιμὸς³¹². Εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., πιθανότατα κατὰ τὸν ἐορτασμὸ τῶν Μυστηρίων ἢ τῶν Προηροσίων, γίνονταν τόσο στὸ ἱερὸ ὅσο καὶ στὴν Ἱερὰ Οἰκία ἔμπυροι ἐναγισμοὶ γιὰ τὴν εὐδὼση τῆς νέας σοδειᾶς τῶν σιτηρῶν. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα τὸ εἶδος τῆς λατρείας ποὺ ἐλάμβανε χώρα στὴν Ἱερὰ Οἰκία —προγονολατρεία-ἡρωολατρεία ἢ λατρεία τῆς Δήμητρος— δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ δεχθοῦμε τὴν τέλεση ἔμπυρων ἐναγισμῶν, ἀφοῦ συνηθίζονταν, ὅπως εἶδαμε, τόσο σὲ ἡρωικὲς ὅσο καὶ σὲ ἀγροτικὲς-χθόνιες λατεῖες.

Εἶναι πιθανὸν ἐπίσης, ἂν δεχθοῦμε τὴν τελευταία θεωρία τοῦ Τραυλοῦ³¹³, ὅτι δηλαδὴ τουλάχιστον στὸν 6ο π.Χ. αἰ. τελούνταν στὴν Ἱερὰ Οἰκία τὰ Θεσμοφόρια, οἱ ἐναγισμοὶ αὐτοὶ νὰ συνδέονται μὲ τὰ Θεσμοφόρια³¹⁴, τὴν ἀρχαιότερη ἑορτὴ τῆς Δήμητρος, ποὺ ἐτελεῖτο κατὰ τὸν μῆνα Πυανειῶνα. Ἀλλωστε, στὴν ἑορτὴ αὐτή, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Πλούταρχος³¹⁵, συνηθίζονταν γιὰ τὴν εὐδὼση τῆς σπορᾶς κάποιες «πένθιμες, σκυθρωπὲς καὶ ἀγέλαστες θυσίεις», ἔμπυρες δηλαδὴ ἢ καὶ ἄμπυρες ἱερουργίες, ὅπως ἦταν ἡ νηστεία καὶ τὸ νὰ κάθονται κατάχαμα οἱ γυναῖκες. Μὲ τὰ Θεσμοφόρια

310. Brumfield, *Festivals of Demeter*, 55-57 καὶ σημ. 15 (ἡμερολόγιο Θορικοῦ). Στὴ σύνδεση Μυστηρίων - Προηροσίων συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀπαρχὲς ποὺ εἶχαν καθιερωθεῖ μὲ τὰ Προηροσία, συγκεντρώνονταν ἢ πωλοῦνταν κατὰ τὸν ἐορτασμὸ τῶν Μυστηρίων καὶ ἀπὸ τὰ ἔσοδα αὐτὰ γινόταν καὶ μία θυσία. Βλ. Farnell, *Cults*, III, 43 (οἱ ἀπαρχὲς συγκεντρώνονταν καὶ πωλοῦνταν κατὰ τὰ Μυστήρια), Pringsheim, *Beiträge*, 109 (μαζεῦονταν κατὰ τὰ Προηροσία, ἀλλὰ πωλοῦνταν στὰ Ἀλῶα), Clinton, *Sacred Officials*, 15 (συλλέγονταν τὸν Ἰούνιο καὶ πωλοῦνταν στὰ Μυστήρια, λίγο πρὶν τὴ σπορά), Simms, *Eleusinia*, 273 σημ. 17 (μαζεῦονταν καὶ πωλοῦνταν στὰ Ἐλευσίνια). Γιὰ τὴ θυσία τῶν ἀπαρχῶν, βλ. *IG* I² 76, τοῦ 416/415 π.Χ., στ. 36-40, καὶ Simms, ὁπ.

311. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ὑποστηρίζει ὁ Farnell, *Cults*, III, 43-44. Ὁ Brumfield (*Festivals*, 55-59) πιστεύει ὅτι ἡ ἀστάθεια ὡς πρὸς τὴν ἡμερομηνία τῶν Προηροσίων θὰ πρέπει νὰ ὀφειλόταν στὶς καιρικὲς συνηθικὲς καὶ ἴσως γι' αὐτὸ νὰ ὀριζόταν κάθε χρόνο, κατὰ τὴν πρόρρηση τῆς ἑορτῆς.

312. Βλ. παραπάνω, κεφ. I, σ. 27 σημ. 25 καὶ παρακάτω, κεφ. VI, σ. 170 σημ. 165-167.

313. Travlos, *Attika*, 93. Τὴ σύνδεση τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας μὲ τὸν ἐορτασμὸ τῶν Θεσμοφορίων στήριξε ὁ Τραυλὸς σὲ πληροφορία τοῦ Αἰνείου Τακτικοῦ (*Πολιορκητικά*, IV, 8-9, ἐκδ. Budé, 1967), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι ὁ Πεισιστρατός, ὅταν ἦταν στρατηγός, ἀπέτρεψε τὸ σχέδιο τῶν Μεγαρέων νὰ ἔρθουν μὲ τὰ πλοῖα στὴν Ἐλευσίνα καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν στὶς γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων ποὺ ἐόρταζαν ἐκεῖ τὰ Θεσμοφόρια. Τελευταία, ὁ Clinton (*Sacrifice*, 72-79) ὑποστήριξε ὅτι στοὺς κλασσικοὺς χρόνους τὰ Θεσμοφόρια θὰ πρέπει νὰ ἐορτάζονταν μέσα στὸ ἱερὸ καὶ νὰ συνδέονταν στενὰ μὲ τὰ Μυστήρια σὲ σχέσις μὲ τὸ ἔθιμο νὰ ρίχνουν τὰ χοιρίδια στὰ «μέγαρα».

314. Γιὰ τὰ Θεσμοφόρια, βλ. γενικὰ Harrison, *Prolegomena*, 120-131. Deubner, *Feste*, 50-60. Nilsson, *GGR* I³, 463-466. Burkert, *GR*, 365-370. Brumfield, *Festivals*, 70-95.

315. Βλ. παραπάνω, σ. 180 σημ. 228.

καὶ τὸν Ἱερὸ Ἄροτο συνέδεσε καὶ ὁ Ashmole³¹⁶ τὶς παραστάσεις μιᾶς κύλικας τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ὅπου εἰκονίζεται στὴ μία ὄψη σκηνὴ σπορᾶς καὶ στὴν ἄλλη καθιστὴ καὶ θρηνοῦσα ἡ Δήμητρα, ἐνῶ μπροστά της χορεύουν γυναῖκες καὶ παιδιὰ καὶ στὸν βωμὸ της γυναῖκες προσφέρουν λίκνο μὲ φροῦτα καὶ γλυκίσματα σὲ σχῆμα φαλλοῦ.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ πυρὲς σταμάτησαν νὰ λειτουργοῦν, τόσο στὸ ἱερὸ ὅσο καὶ στὴν Ἱερὰ Οἰκία, τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ, δηλαδὴ στὸ α' μισὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., λίγο μετὰ τὴν περσικὴ ἐπίθεσιν. Ἡ Ἱερὰ Οἰκία δὲν ξανακτίστηκε καὶ δὲν γνωρίζουμε ἂν ἡ λατρεία διακόπηκε ἢ μεταφέρθηκε κάπου ἄλλου. Τὸ ἱερὸ πάντως, μὲ τὰ νέα οἰκοδομικὰ προγράμματα τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλέους ποὺ κατέργησαν σταδιακὰ τὴ δεύτερη αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου, τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν, δὲν διέθετε πιά τοὺς κατάλληλους χώρους γιὰ τὴν τέλεση ἔμπυρων πένθιμων ἱεροτελεστιῶν, ὅπως οἱ ἐναγισμοί. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔγινε τότε κάποια ἀλλαγὴ στὸ τυπικὸ τοῦ ἐορτασμοῦ τῶν Μυστηρίων ἢ τῆς Προηροσίας. Μεταβολές, καθὼς καὶ προσθήκη ἢ κατάργηση θυσιῶν καὶ ἐορτῶν, διαπιστώνονται στὰ σωζόμενα τμήματα τῶν ἡμερολογίων θυσιῶν τῆς Ἀθήνας καὶ ἄλλων πέντε πόλεων τῆς Ἀττικῆς³¹⁷. Μπορεῖ ἀκόμη ἡ ἐπίδραση τοῦ Ὀρφισμοῦ στὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια νὰ ἐνίσχυσε τὸ πνευματικὸ-σωτηριολογικὸ περιεχόμενό τους σὲ βάρος τῶν χθόνιων τελετῶν γιὰ τὴν εὐδὼση τῆς γεωργίας³¹⁸.

Ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν πυρῶν τοῦ Τελεστηρίου, ὅπως ἄλλωστε καὶ γιὰ ἄλλα θέματα τοῦ ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ, προσκρούει στὸ ἰσχυρὸ τεῖχος σιωπῆς ποὺ γιὰ χιλιετίες περιέβαλλε τὸ ἱερὸ καὶ ἐμπόδιζε νὰ διαρρεύσουν τὰ ἄρρητα μυστικὰ τῆς ἐλευσινιακῆς μυστηριακῆς λατρείας. Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπὸ τὶς θρησκευτιολογικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς δυσκολίες, ἡ ἔρευνα γιὰ τὶς πυρὲς μᾶς ἐπιτρέπει, μετὰ ἀπὸ προσεκτικὴ μελέτη τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων, τῶν εὐρημάτων καὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς ἐλευσινιακῆς λατρείας, νὰ καταλήξουμε σὲ μερικὰ γενικὰ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνεία τους.

Πρῶτα ἀπὸ ὅλα πιστεύουμε ὅτι οἱ πυρὲς Α, Β καὶ Γ, ποὺ βρέθηκαν ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου ἀλλὰ μέσα στὸν περίβολο τοῦ ἱεροῦ, δὲν θὰ πρέπει νὰ συνδεθοῦν μὲ τὶς θυσιές ζῶων στοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν, ἀλλὰ ὅτι ἦταν ἔμπυροι ἐναγισμοὶ πρὸς τιμὴν τους καὶ εἶχανσχέση μὲ τὴν εὐετηρία.

Χρονολογοῦνται μετὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου ὡς τὰ μέσα περίπου τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. καὶ γίνονταν γιὰ τὴν εὐδὼση τῆς σπορᾶς τῶν σιτηρῶν, πιθανὸν στὴ διάρκεια τῶν Μυστηρίων ἢ κατὰ τὰ Προηροσία, στὸ τέλος τοῦ Βοηδρομιῶνος ἢ στὶς ἀρχές τοῦ Πυανεσιῶνος. Ὁ νεκρικός-χθόνιος χαρακτήρας τῶν περισσότερων εὐρημάτων καὶ τῶν παραστάσεων τῶν ἀγγείων καὶ πινάκων, καθὼς καὶ ἡ ἀνεύρεσή τους ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Τελεστηρίου ἐνισχύουν τὴν ἐρμηνεία τῶν πυρῶν ὡς ἐναγισμῶν. Παρόμοιους ἐναγισμοὺς

316. B. Ashmole, Kalligeneia and Ieros Arotos, *JHS* 66, 1946, 8-10. Γιὰ τὸν Ἱερὸ Ἄροτο, βλ. Brumfield, *Festivals*, 63-65.

317. S. Dow, Six Athenian Sacrificial Calendars, *BCH* 92, 1968, 177. Καὶ γιὰ τὰ ἴδια τὰ Μυστήρια ἄλλωστε, ὁ Brumfield πιστεύει (*Festivals*, 208-209) ὅτι παλιότερα θὰ ἐορτάζονταν, λόγω τῆς σύνδεσής τους μὲ τὴν σπορὰ, πρὶν κοντὰ στὸν σπόριμο μῆνα Πυανεσιῶνα, ἀλλὰ μετέπειτα θὰ ὀρίστηκε νὰ ἐορτάζονται νωρίτερα, γιὰ νὰ ἀποφεύγουν οἱ ταξιδιώτες μύστες τὶς τρικυμίες στὴ θάλασσα, τὶς καταρρακτώδεις βροχές καὶ τὶς λάσπες ποὺ χαρακτῆριζαν τὸν μῆνα τῆς σπορᾶς.

318. Γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ὀρφισμοῦ στὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, βλ. F. Graf, *Eleusis und die orphische Dichtung Athens in vorhellenistischer Zeit* (1974).

για την εύτετηρία, τη σπορά και τη γονιμότητα της γῆς θα πρέπει να υποδηλώνουν και οί σύγχρονες πυρές που βρέθηκαν στην Ίερὰ Οἰκία και που μπορούν να συνδεθοῦν με τη λατρεία προγόνου-ἥρωα ἢ τῆς Δήμητρος Θεσμοφόρου. Οἱ πυρές αὐτές θα γίνονταν παράλληλα με τοὺς ἐναγισμοὺς στὸ ἱερό κατὰ τὰ Μυστήρια ἢ τὰ Προηρόσια, ἀλλὰ καὶ ανεξάρτητα, πιθανὸν στὴ διάρκεια τῶν Θεσμοφορίων.

Ὅσο γιὰ τοὺς βωμοὺς τῶν θεαινῶν, θα πρέπει νὰ βρίσκονταν στὴν αὐλὴ μπροστὰ ἀπὸ τὸ Τελεστήριο. Ἐκεῖ θὰ τελοῦνταν οἱ θυσίες τόσο κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Μυστηρίων (θυσία-προτέλεια) ὅσο καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἄλλων ἐορτῶν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης. Γιὰ τὶς ἰδιωτικὲς καὶ δευτερεύουσες θυσίες, ὅπως ἦταν τὰ «προθύματα» τῶν μουμένων ἢ οἱ θυσίες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τῆς πομπῆς γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ αὐτὲς πρὸς τιμὴν ἄλλων θεῶν καὶ ἡρώων τῆς ἐλευσινιακῆς λατρείας, ὑπῆρχε ἄλλος βωμὸς ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό, παλιότερα στὴν Α πλευρὰ του καὶ ἀργότερα, ἀπὸ τοὺς ὕστερους ἀρχαῖους ὥς τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ μεταγενέστερους χρόνους, στὴ Β πλευρὰ, μπροστὰ ἀπὸ τὴν κύρια εἴσοδο τοῦ ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ*

ΠΥΡΑ Α

ΑΓΓΕΙΑ

A1 Κωνική οίνοχόη, ΜΕΛ 3395 (πίν. 7). Ύψ. 0.07 μ. Ἀκέραιη, συγκολλημένη. Χειροποίητη. Πηλός κιτρινωπός με προσμίξεις και ομοιόχρωμο επίχρυσμα. Ἰχνη λείανσης τῆς ἐπιφάνειας με ἐργαλεῖο. Σῶμα κωνικό, βάση ἐπίπεδη, λαιμός ψηλός με κωνικὸ στόμιο, λαβὴ ταινιωτή. Διακόσμηση ἔντυπη με κύλινδρο (roulette decoration). Στὴν κοιλιά, σὲ κάθε ὄψη, μία ἔντυπη, πλατιά, ἡμικυκλικὴ ταινία ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς λαβῆς ὡς τὴ βάση. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἀργολικῶν μονόχρωμων ἀγγείων. Βρέθηκε τὸ 1934 κοντὰ στὸν ρωμαϊκὸ κίονα III^ς τοῦ Τελεστηρίου. Τέλος 8ου - α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.
Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 15, 1934-35, Παρ/μα, 33, εἰκ. 33.

A2 Κωνική οίνοχόη, ΜΕΛ 3396 (πίν. 7). Σῶς. ὕψ. 0.055 μ. Λεῖπει τὸ στόμιο, ὁ λαιμός, ἡ λαβὴ καὶ κομμάτια τῆς κοιλιάς. Χειροποίητη. Πηλός κιτρινωπός, εὐθρυπτός, κακοψημένος καὶ ἐπίχρυσμα ομοιόχρωμο, ἀπολεπισμένο σὲ πολλὰ σημεῖα. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ὅμοια με τὴν προηγούμενη, ἀλλὰ μεγαλύτερη. Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ διακόσμηση, μόνον ποὺ οἱ δύο ἡμικυκλικὲς ταινίες τῶν πλαϊνῶν ὀψεων συνδέονται ἐμπρὸς με μία πλατιά ὀριζόντια ταινία. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἀργολικῶν μονόχρωμων ἀγγείων. Βρέθηκε τὸ 1934 κοντὰ στὸν ρωμαϊκὸ κίονα III^ς τοῦ Τελεστηρίου. Τέλος 8ου - α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.
Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 15, 1933-35, Παρ/μα, 33, εἰκ. 33.

A3-4 Κωνικὲς οἰνοχόες, ΜΕΛ 3397, 3401 (πίν. 7). Α3: ὕψ. 0.12 μ. Ἀκέραιη. Α4: ὕψ. 0.11 μ. Συγκολλημένη με συμπληρωμένη τὴ λαβὴ καὶ μικροαποκρούσεις στὸ σῶμα. Χειροποίητες. Ὁ κιτρινωπὸς πηλὸς τῆς Α4 εὐθρυπτός καὶ κακοψημένος. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση ὅμοιες με τὴν Α1, μόνον λίγο μεγαλύτερες. Ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν ἀργολικῶν μονόχρωμων ἀγγείων. Βρέθηκαν τὸ 1931 ἔξω ἀπὸ τὸν νότιο γεωμετρικὸ περίβολο τοῦ Τελεστηρίου καὶ κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο 6. Τέλος 8ου - α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A5-6 Κωνικὲς οἰνοχόες, ΜΕΛ 3400, 3399 (πίν. 7). Α5: σῶς. ὕψ. 0.10 μ. Συγκολλημένη· λείπει τὸ στόμιο, τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ λαβή. Ὁ κιτρινωπὸς πηλὸς εὐθρυπτός καὶ κακοψημένος. Α6: ὕψ. 0.125 μ. Συγκολλημένη· λείπει μόνον ἡ λαβή. Χειροποίητες. Ὅμοιες ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση με τὴν οἰνοχόη Α2. Ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν ἀργολικῶν μονόχρωμων ἀγγείων. Βρέθηκαν τὸ 1931 ἔξω ἀπὸ τὸν νότιο γεωμετρικὸ περίβολο τοῦ Τελεστηρίου καὶ κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο 6. Τέλος 8ου - α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A7 Κωνική οἰνοχόη, ΜΕΛ 3398 (πίν. 7). Ύψ. 0.11 μ. Συγκολλημένη· λείπει μόνον μικρὸ μέρος τοῦ χεῖλους. Χειροποίητη. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν πηλὸ, τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση με τὶς προηγούμενες οἰνοχόες Α1-6, με τὴ διαφορά ὅτι οἱ δύο ἔντυπες ἡμικυκλικὲς ταινίες τῶν πλαϊνῶν ὀψεων συναντῶνται μπροστά. Ἐπίσης φέρει ἔντυπη ταινία στὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἀργολικῶν

*Γιὰ νὰ τηρηθεῖ ἡ ἀνασκαφικὴ σειρὰ καὶ νὰ δοθεῖ ἡ εἰκόνα τῆς κάθε πυρᾶς, τὰ εὐρήματα παρουσιάζονται στὸν κατάλογο κατὰ πυρᾶς (Α, Β, Γ), κατανεμημένα ἀντίστοιχα σὲ τέσσερις κατηγορίες (ἀγγεῖα-λύχνοι, πίνακες, εἰδῶλια καὶ μετάλλια ἀντικείμενα), με συνεχὴ ἀρίθμηση γιὰ κάθε πυρὰ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν αὐξὼντα ἀριθμὸ, σημειώνεται ὁ ἀριθμὸς καταλόγου τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσίνας (ΜΕΛ) ἢ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (ΕΜ), καθὼς καὶ οἱ ἀριθμοὶ παλαιῶν καταλόγων: τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσίνας (Π.Κ.), τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ΑΕ), τοῦ Λάσκαρη (Λ.) καὶ τοῦ Θρεψιάδη (Θ.). Ὅταν τὰ ἀντικείμενα δὲν ἔχουν ἐντοπιστεῖ ἢ καταγραφῇ, σημειώνεται ἡ ἔνδειξη (ΜΕΛ ἄ. ἀρ.). Στὴν πυρὰ Α ἀναφέρεται χρόνος καὶ τόπος εὗρεσης μόνον γιὰ τὰ εὐρήματα τῶν μεταγενέστερων ἀνασκαφῶν τοῦ Κουρουνιώτη (1931, 1934). Στὶς πυρᾶς Β καὶ Γ, ὅπου ἡ θέση καὶ ὁ χρόνος εὗρεσης τῶν ἀντικειμένων εἶναι καθορισμένα, ἀναφέρονται ἀνάλογα στοιχεία μόνον ὅταν γίνονται ἀποδόσεις (πίνακες Β145-150, εἰδῶλια Β197-232, μετάλλια ἀντικείμενα Β250-279). Περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὶς ταυτίσεις γενικὰ βρίσκονται στὸ κεφ. III. Τέλος, ἡ σχετικὴ με τὰ εὐρήματα βιβλιογραφία —ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τυχὸν δημοσιεύσεις τους ποὺ δίνονται στὸν κατάλογο— ὑπάρχει στὸ κεφ. IV, ὅπου γίνεται ὁ σχολιασμὸς τῶν ἀντικειμένων κατὰ κατηγορίες καὶ κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ.

μονόχρωμων αγγείων. Βρέθηκε το 1931 έξω από τον νότιο γεωμετρικό περίβολο του Τελεστηρίου και κάτω από τον τοίχο 6.

Τέλος 8ου - α' μισό 7ου π.Χ. αϊ.

A8-10 Κωνικές οινόχους, ΜΕΛ 3403, 3405, 3402 (πίν. 7). Α8: ύψ. 0.07 μ. 'Ακέραιη. Α9: σωζ. ύψ. (με τη λαβή) 0.07 μ. Συγκολλημένη· λείπει το στόμιο με τον λαιμό και τμήμα της κοιλιάς. 'Ο κιτρινωπός πηλός εύθρυπτος και κακοσημμένος. Α10: ύψ. 0.075 μ. 'Ακέραιη με συμπληρωμένο μόνον το χείλος. 'Ως προς το σχήμα όμοιες με τις προηγούμενες οινόχους, αλλά αδιακόσμητες. 'Ανήκουν στην κατηγορία των αργολικών μονόχρωμων αγγείων. Βρέθηκαν το 1931 έξω από τον νότιο γεωμετρικό περίβολο του Τελεστηρίου και κάτω από τον τοίχο 6.

Τέλος 8ου - α' μισό 7ου π.Χ. αϊ.

A11 Οινόχον αρυβαλλόσχημη, ΜΕΛ 3404 (πίν. 7). 'Υψ. 0.05 μ. 'Ακέραιη και χειροποίητη. Πηλός κιτρινωπός. Λαιμός κοντός, κωνικό στόμιο, σῶμα στρουγγυλό με επίπεδη βάση, λαβή ταινιωτή. 'Αδιακόσμητη. 'Ανήκει στην κατηγορία των αργολικών μονόχρωμων αγγείων. Βρέθηκε το 1931 έξω από τον νότιο γεωμετρικό περίβολο του Τελεστηρίου και κάτω από τον τοίχο 6.

Τέλος 8ου - α' μισό 7ου π.Χ. αϊ.

A12 Μικρό κύπελλο, ΜΕΛ 6901 (πίν. 7). 'Υψ. 0.05 μ. (με τη λαβή). 'Ακέραιο, χειροποίητο. Πηλός κιτρινωπός. Σῶμα κωνικό, στόμιο τριφυλλόσχημο, βάση πλατιά, ελαφρά κοίλη έσωτερικά, λαβή ψηλή, κυλινδρική. 'Αργολικό μονόχρωμο. Βρέθηκε το 1931 στο 5ο στρώμα κάτω από την πυρά Β.

7ος π.Χ. αϊ.

A13 'Αρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3387 [Λ. 825] (πίν. 7). Σωζ. ύψ. 0.045 μ. Σχεδόν ακέραιος, σπασμένα το στόμιο, ο λαιμός και ή λαβή. Πηλός κιτρινωπός με όμοιόχρωμο επίχρισμα. Βάση χαμηλή, επίπεδη και άβαφη. Στη ζώνη του ὤμου σχηματική παράσταση φιδιού που αποδίδεται ως κυματοειδής γραμμή με στικτό περίγραμμα, πλαισιωμένη δεξιά και άριστερά από κάθετες γραμμές. Στο υπόλοιπο σῶμα παράλληλες λεπτές όριζόντιες γραμμές. 'Εντονα σημάδια από φωτιά. Διασώζει την ήμερομηνία «12/4».

Πρώιμη πρωτοκορινθιακή περίοδος, 720-690 π.Χ.

A14 'Αρύβαλλος ώσειδής, ΜΕΛ 3386 [Λ. 826] (πίν. 7). Σωζ. ύψ. 0.07 μ. 'Ακέραιος με μικρό σπάσιμο στο χείλος. Πηλός κιτρινωπός με όμοιόχρωμο επίχρισμα.

Σῶμα ώσειδές με πολύ μικρή επίπεδη βάση. Στην άνω επιφάνεια του χείλους όμόκεντροι κύκλοι, στη λαβή όριζόντιες γραμμές και στον ὤμο τρεις μεμονωμένες σπείρες με κάθετο στέλεχος. Στην κοιλιά ζώνη με σκύλους που τρέχουν προς τα δεξιά. Ζωηρά ίχνη από φωτιά.

Μέση πρωτοκορινθιακή (ύστερη φάση) - πρώιμη κορινθιακή περίοδος, 675-600 π.Χ.

A15 'Αρύβαλλος ώσειδής, ΜΕΛ 3385 [Λ. 783] (πίν. 7). 'Υψ. 0.065 μ. 'Ακέραιος με μικρό σπάσιμο στο χείλος. Πηλός γκριζοπράσινος από τη φωτιά με λίγα μελανά σημάδια έξωτερικά. Στο χείλος, στην άνω επιφάνεια μακριά φύλλα και στην κάθετη στιγμές. Στον ὤμο και πάνω από τη βάση ζώνη με μακριά φύλλα. Στην κοιλιά πλατιά ταινία με φοιιδωτή διακόσμηση, γραπτή και με λεπτές έγχαράξεις.

'Υστερη πρωτοκορινθιακή - μεταβατική περίοδος, 650-625 π.Χ.

A16 Τριφυλλόστομη οινόχον, ΜΕΛ 547 (πίν. 8). 'Υψ. 0.165 μ. Συγκολλημένη και με συμπληρώσεις στο χείλος και τον λαιμό. Πηλός καστανοκόκκινος με όμοιόχρωμο επίχρισμα, βαφή μαύρη, εξέιτηλη σε μερικά σημεία. Σῶμα ώσειδές, βάση χαμηλή, δακτυλίόσχημη και βαμμένη, λαιμός ψηλός, λαβή ταινιωτή. Στο χείλος λεπτές όριζόντιες γραμμές, στον λαιμό σπείρες με κάθετο κυματιστό στέλεχος. Στο υπόλοιπο σῶμα τρεις ζώνες διακοσμημένες, ή άνω με μαύρα τρίγωνα, ή μεσαία με κάθετες πλατιές μαύρες ταινίες, και ή κάτω με άκτίνες. Πίσω, στη μεσαία ζώνη, όκτώσχημος πλοχμός. Μαύρα σημάδια από φωτιά. Βρέθηκε το 1934 κοντά στον ρωμαϊκό κίονα ΙΙΙ του Τελεστηρίου.

Μέση πρωτοαττική περίοδος, 675-650 π.Χ.

Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 15, 1933-35, Παρ/μα, 33, εικ. 33.

A17 Κρατηρίσκος, ΜΕΛ 1328 (πίν. 8). 'Υψ. 0.065, διάμ. χείλους 0.078 μ. Συγκολλημένος, λείπουν μικρά κομμάτια από το χείλος και τη βάση. Πηλός κόκκινος με όμοιόχρωμο επίχρισμα, βαφή μαύρη ως κοκκινωπή. Χείλος που κλίνει προς τα έξω, πόδι ψηλό κωνικό, έσωτερικά κοίλο και άβαφο, με δύο όπες στο άνω μέρος, άνοιγμένες μετά το ψήσιμο. Λαβές όριζόντιες, ταινιωτές, με άποφύσεις στα άκρα. Στο σῶμα, στο ύψος των λαβών, κυματοειδής γραμμή. Στο υπόλοιπο άγγείο, μέσα και έξω, όριζόντιες γραμμές, όπως και στις λαβές. Βρέθηκε το 1934 κοντά στον ρωμαϊκό κίονα ΙΙΙ του Τελεστηρίου.

Β' μισό 7ου π.Χ. αϊ.

Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 15, 1933-35, Παρ/μα, 33, εικ. 34.

A18 Ἀλάβαστρο, ΜΕΛ 3394 (πίν. 8). Ὑψ. 0.07 μ. Συμπληρωμένα τὸ στόμιο καὶ ἡ λαβή. Πηλὸς κιτρινωπός, ἐπίχρσιμα ὁμοιόχρωμο. Μακριὰ φύλλα στὸν λαιμό, καὶ φυλλωτὸς ρόδακας στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου. Στὸ σῶμα τέσσερις μαῦρες ταινίες ἐναλλάσσονται μὲ τρεῖς λεπτότερες ζῶνες, διακοσμημένες μὲ στικτὸ ζατρίκιο ἀπὸ μαῦρες καὶ λευκὲς στιγμές. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1934 κοντὰ στὸν ρωμαϊκὸ κίονα III^ς τοῦ Τελεστηρίου.

Μεταβατικὴ - πρῶμιν κορινθιακὴ περίοδος, 640-600 π.Χ.

Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 15, 1933-35, Παρ/μα, 33, εἰκ. 34.

A19 Ἀλάβαστρο, ΜΕΛ 3389 [Λ.795] (πίν. 8). Ὑψ. 0.085 μ. Ἀκέραιο. Πηλὸς κιτρινωπός, ἐπίχρσιμα ὁμοιόχρωμο. Στὸ χεῖλος, στὴν κάθετη ἐπιφάνεια στιγμὲς καὶ στὴν ἄνω μακριὰ φύλλα, ὅπως καὶ στὸν λαιμό. Στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου φυλλωτὸς ρόδακας. Στὴν κοιλία λιοντάρι πού βαδίζει πρὸς τὰ δεξιὰ. Δύο ἐγχάρακτοι ρόδακες στὰ κενὰ τῆς παράστασης. Ἰώδης βαφὴ στὴ χαίτη, λεπτὲς ἐγχαράξεις. Ζωηρὰ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Πρῶμιν κορινθιακὴ περίοδος, 625-600 π.Χ.

A20 Ἀλάβαστρο, ΜΕΛ 3390 [Λ.798] (πίν. 8). Ὑψ. 0.065 μ. Σχεδὸν ἀκέραιο, σπασμένο μόνο μέρος τοῦ στομίου. Πηλὸς πρασινωπὸς μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα. Στὸν λαιμό καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου διακόσμηση ὅπως στὰ προηγούμενα ἀλάβαστρα Α18-19. Στὴν κοιλία δύο σειρὲς μὲ πόλο, πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὴ μία τὰ ὑψωμένα φτερά τῆς καταλήγουν σὲ ἔλικες, στὴν ἄλλη εἶναι λυγισμένα πρὸς τὰ κάτω. Ἀνάμεσα στὶς σειρὲς μικροὶ καὶ μεγάλοι ἐγχάρακτοι ρόδακες. Ἰώδης βαφὴ στὸ πρόσωπο καὶ τὰ φτερά τῶν σειρῶν. Ἐγχαράξεις καὶ ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Μεταβατικὴ - πρῶμιν κορινθιακὴ περίοδος, 640-600 π.Χ.

A21 Ἀλάβαστρο, ΜΕΛ 3388 [Λ.763] (πίν. 8). Ὑψ. 0.075 μ. Συγκολλημένο μὲ μικροσυμπλήρωση στὸ χεῖλος. Πηλὸς κιτρινωπός, ἐπίχρσιμα ὁμοιόμορφο. Στὸ χεῖλος, τὸν λαιμό καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου ἴδια διακόσμηση ὅπως στὰ προηγούμενα ἀλάβαστρα Α18-20. Στὴν κοιλία παράσταση κύκνου πρὸς τὰ δεξιὰ, μὲ ὑψωμένα τὰ φτερά. Ἐγχαράξεις, ἰώδης βαφὴ στὰ φτερά, ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Πρῶμιν κορινθιακὴ περίοδος, 625-600 π.Χ.

A22 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3393 (πίν. 8). Ὑψ. 0.07 μ. Συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, μὲ

συμπληρώσεις στὸν λαιμό, τὸ χεῖλος, τὴ λαβὴ καὶ σὲ μικρὰ μέρη τῆς κοιλίας. Πηλὸς γκριζοπράσινος ἀπὸ τὴ φωτιά μὲ μαῦρα σημάδια. Βαφὴ ἐξίτηλη στὴ μία πλευρά. Στὸ χεῖλος, στὴν κάθετη ἐπιφάνεια στιγμὲς καὶ στὴν ἄνω μακριὰ φύλλα. Στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου πολὺφυλλος ρόδακας. Στὴν κοιλία πλατιά ταινία μὲ στικτὸ ζατρίκιο ἀπὸ μαῦρες καὶ λευκὲς στιγμὲς. Βρέθηκε τὸ 1934 κοντὰ στὸν ρωμαϊκὸ κίονα III^ς τοῦ Τελεστηρίου.

Πρῶμιν κορινθιακὴ περίοδος, 625-600 π.Χ.

Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 15, 1933-35, Παρ/μα, 33, εἰκ. 34.

A23 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3392 (πίν. 8). Ὑψ. 0.08 μ. Σχεδὸν ἀκέραιος, λείπει ἓνα τμήμα τοῦ χεῖλους· συγκολλημένα τὸ στόμιο καὶ ἡ λαβή. Πηλὸς γκριζοπράσινος μὲ ἴχνη ἀπὸ φωτιά, βαφὴ φθαρμένη σὲ πολλὰ σημεία. Ἡ διακόσμηση στὸ χεῖλος, τὸν ὄμο καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου εἶναι ἴδια ὅπως στὸν προηγούμενο ἀρύβαλλο Α22. Στὴν κοιλία πάνθηρας καθιστὸς πρὸς τὰ ἀριστερὰ μὲ τὸ κεφάλι κατ' ἐνώπιον καὶ ὑψωμένο τὸ μπροστινὸ πόδι. Ἀραιοὶ ἐγχάρακτοι ρόδακες στὰ κενὰ τῆς παράστασης. Βρέθηκε τὸ 1934 κοντὰ στὸν ρωμαϊκὸ κίονα III^ς τοῦ Τελεστηρίου.

Πρῶμιν - μέση κορινθιακὴ περίοδος, 625-575 π.Χ.

Κ. Κουρουνιώτης, ΑΔ 15, 1933-35, Παρ/μα, 33, εἰκ. 34.

A24 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3376 [Λ.794] (πίν. 8). Ὑψ. 0.073 μ. Ἀκέραιος μὲ μικρὸ μόνο σπάσιμο, συμπληρωμένο μὲ γύψο, στὸ χεῖλος καὶ στὸ κέντρο τοῦ πυθμένα. Πηλὸς κιτρινωπός, ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα. Στὸ χεῖλος, στὴν κάθετη ἐπιφάνεια στιγμὲς καὶ στὴν ἄνω φύλλα. Στὴν ταινιωτὴ λαβὴ τεθλασμένη γραμμὴ, στὸν ὄμο, ψηλά, σειρὰ ἀπὸ μακριὰ φύλλα, στὴν κοιλία πετεινὸς πρὸς τὰ ἀριστερά, μὲ κλειστὲς φτεροῦγες καὶ ὑψωμένη οὐρά, καὶ στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου πολὺφυλλος ρόδακας. Ἰώδης βαφὴ στὸ λειρὶ καὶ τὰ φτερά τοῦ πετεινοῦ καὶ ἐγχάρακτοι μεγάλοι καὶ μικροὶ ρόδακες στὰ κενὰ. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Πρῶμιν - μέση κορινθιακὴ περίοδος, 625-575 π.Χ.

A25 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3379 [Λ.812] (πίν. 8). Σωζ. ὑψ. 0.055 μ. Σχεδὸν ἀκέραιος, σπασμένα μόνον τὸ στόμιο, ὁ λαιμὸς καὶ ἡ λαβή. Πηλὸς κιτρινωπός-πρασινωπός, ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα. Στὸν ὄμο μικρὰ φύλλα, στὴν κοιλία παράσταση μεγαλόσωμου σκύλου(*) πρὸς τὰ δεξιὰ, στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου πολὺφυλλος ρόδακας. Ἰώδης

*Ὁ Λάσκαρας τὸν χαρακτηρίζει ὡς λύκο.

βαφή στην κοιλιά του σκύλου, ἐγχάραξεις στὰ πλευρὰ καὶ τὴν οὐρά του, ἐγχάρακτοι ρόδακες στὰ κενά. Ἔντονα μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Πρώιμη - μέση κορινθιακὴ περίοδος, 625-575 π.Χ.

A26 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3378 [Λ. 819] (πίν. 8). Ὑψ. 0.06 μ. Ἀκέραιος, συγκολλημένος, μὲ μικροσυμπληρώσεις στὸ χεῖλος καὶ τὴν κοιλιά. Πλὸς γκριζοπράσινος ἀπὸ τὴ φωτιά, μὲ λίγα μαύρα σημάδια. Ἡ διακόσμηση στὸ χεῖλος καὶ κάτω ἀπὸ τὴ στρογγυλὴ βάση τοῦ ἀγγείου ὅμοια μὲ αὐτὴ τῶν προηγούμενων ἀρυβάλλων A22-25. Στὸν ὅμοιο φύλλα, στὴν κοιλιὰ ζώνη μὲ πέντε κωμαστές, οἱ τρεῖς πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ οἱ δύο πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἰώδης βαφή στὰ ροῦχα τῶν κωμαστῶν καὶ πολλοὶ ἐγχάρακτοι ρόδακες, μεγάλοι καὶ μικροί, στὰ κενά. Πρώιμη - μέση κορινθιακὴ περίοδος, 625-575 π.Χ.

A27 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3381 (πίν. 8). Ὑψ. 0.065 μ. Σχεδὸν ἀκέραιος, σπασμένο μόνον τὸ στόμιο μὲ τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαμποῦ καὶ ἡ λαβή. Πλὸς γκριζοπράσινος ἀπὸ τὴ φωτιά, μὲ μελανὰ σημάδια, βαφή ἐξίτηλη σὲ πολλὰ σημεῖα. Στὸ σῶμα σύνθετο ἀνθέμιο, σχηματοποιημένη μορφή τοῦ σταυροειδοῦς τετραπλοῦ λωτοῦ, συνδυασμένου μὲ τέσσερα λογοειδῆ φύλλα στὰ ἄκρα. Διασώζει τὴν ἡμερομηνία «12/4».

Πρώιμη κορινθιακὴ περίοδος, 625-600 π.Χ.

A28 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 1214 (πίν. 9). Ὑψ. 0.06 μ. Ἀκέραιος μὲ συμπληρωμένα τὸ στόμιο, τὸν λαμπὸ καὶ τὴ λαβή. Πλὸς κιτρινωπός, ὁμοιόχρωμο ἐπίχρισμα. Στὴν κοιλιὰ σχηματοποιημένος τετράφυλλος ρόδακας μὲ στενόμακρο πυρήνα. Ἀνάμεσα στὰ φύλλα δικτυωτὴ διακόσμηση καὶ σχηματοποιημένα ἄνθη. Ἰώδης βαφή στὰ πέταλα τοῦ ρόδακα. Ἀνήκει στὴν ομάδα τῶν ἀρυβάλλων μὲ τετράφυλλο ρόδακα. Ἔντονα ἔχνη φωτιάς. Διασώζει τὴν ἡμερομηνία «12/4».

Μέση κορινθιακὴ περίοδος, 600-575 π.Χ.

A29 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3380 (πίν. 9). Ὑψ. 0.06 μ. Ἀκέραιος, συγκολλημένος, μὲ μικρὸ μόνο σπάσιμο στὸν πυθμένα. Πλὸς κιτρινωπός, ὁμοιόχρωμο ἐπίχρισμα. Στὸ χεῖλος καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου ὁμόκεντροι κύκλοι, στὸν ὅμοιο μικρὰ φύλλα. Στὴν κοιλιὰ ζώνη μὲ τρεῖς ὀπλίτες πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἰώδης βαφή στὶς ἀσπίδες. Ἀνήκει στὴν ομάδα τῶν ἀρυβάλλων μὲ πολεμιστές. Ζωηρότατα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4».

Μέση κορινθιακὴ περίοδος, 600-575 π.Χ.

A30 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3383 [Λ. 778] (πίν. 9). Ὑψ. 0.05 μ. Ἀκέραιος καὶ μελαμβαφής.

Μικρὸ κυκλικὸ σπάσιμο χαμπλά, στὸ σῶμα. Πλὸς κιτρινωπός. Οἱ ἀνοιχτόχρωμες κηλίδες στὴν ἐπιφάνειά του εἶναι πιθανότατα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἰωνικῶν ἀγγείων (bucchero).

Τέλος 7ου - α' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

A31 Ἀρύβαλλος σφαιρικός, ΜΕΛ 3382 [Λ. 813] (πίν. 9). Ὑψ. 0.06 μ. Ἀκέραιος καὶ μελαμβαφής. Πλὸς κιτρινωπός. Ἡ βαφή ἐξίτηλη σὲ πολλὰ σημεῖα. Στὴ βάση τοῦ λαμποῦ ὀδοντωτὴ ἀνάγλυφη διακόσμηση. Στὸ σῶμα, ἀπὸ τὴ βάση τοῦ λαμποῦ ὡς τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου, ἐγχάρακτες κάθετες ραβδώσεις. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἰωνικῶν ἀγγείων (bucchero).

Τέλος 7ου - α' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

ΛΥΧΝΟΙ

A32 Τεμάχιο λύχνου, ΜΕΛ 3897 (πίν. 9). Ὑψ. 0.025, λοιπὸς διαστ. 0.055 x 0.055 μ. Σώζεται τὸ μισὸ περίπου πίσω μέρος μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς λαβῆς. Πλὸς καστανόκόκκινος, σὲ τομὴ μὲ γκριζοπυρήνα, χονδροειδὴς μὲ ξένες προσμίξεις καὶ μίκα. Χειροποίητο καὶ ἄβαφο. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Χεῖλος εὐθύ, σῶμα γωνιώδες, βάση ἐπίπεδη, λαβὴ κάθετη, ταινιωτή. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Β' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A33-34 Τεμάχια λύχνου, ΜΕΛ 3899, 3891 (πίν. 9). Ὑψ. 0.025 μ. Τὰ δύο τεμάχια πιθανότατα συνανήκουν. A33: τμήμα ἀπὸ τὸ πίσω μέρος χωρὶς τὴ λαβή (διαστ. 0.02 x 0.05 μ.). A34: σώζεται τὸ μπροστινὸ μέρος μὲ τὴ μύξα (διαστ. 0.07 x 0.085 μ.). Πλὸς σκοῦρος γκριζοκάστανος, πορώδης μὲ προσμίξεις, εὐθρυπτος καὶ κακοποιημένος. Σημάδια ἀπὸ φωτιά μέσα καὶ ἔξω, ιδίως στὴ μύξα. Χειροποίητο καὶ ἄβαφο. Ὁμοῖος τύπος μὲ τὸν προηγούμενο λύχνο A32. Βρέθηκαν τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Β' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A35 Τεμάχιο λύχνου, ΜΕΛ 3898 (πίν. 9). Ὑψ. 0.025, λοιπὸς διαστ. 0.04 x 0.075 μ. Σώζεται τὸ πίσω μέρος χωρὶς τὴ λαβή. Χειροποίητο καὶ ἄβαφο. Πλὸς γκριζός, καλοποιημένος. Τύπος παρόμοιος μὲ τοὺς προηγούμενους λύχνους A32-34. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Β' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A36 Μύξα λύχνου, ΜΕΛ 3893 (πίν. 9). Διαστ. 0.065 x 0.055 μ. Πλὸς κόκκινος, σὲ τομὴ μὲ γκριζό

πυρρίνα. Χειροποίητη και άβαφη. Σημάδια από φωτιά. Βρέθηκε το 1931 στο 4ο στρώμα κάτω από την πυρρίνα Β.

Β' μισό 7ου π.Χ. αι.

A37 Τεμάχιο λύχνου, ΜΕΛ 3896 (πίν. 9). Σωζ. ύψ. 0.022, σωζ. πλ. 0.065 μ. Σώζεται το πίσω μέρος με τη λαβή. Πηλός γκριζοκόκκινος, σε τομή με γκριζό πυρρίνα, πορώδης με ξένες προσμίξεις και μίκα. Μαύρα σημάδια από φωτιά στο έσωτερικό. Χειροποίητος και άβαφος. Χείλος εὐθύ με επίπεδη την άνω επιφάνεια, σῶμα γωνιώδες, λαβή ὀριζόντια, κυλινδρική. Βρέθηκε το 1931 στο 4ο στρώμα κάτω από την πυρρίνα Β.

Β' μισό 7ου π.Χ. αι.

A38 Τεμάχιο λύχνου, ΜΕΛ 3895 (πίν. 9). Ύψ. 0.035, λοιπὸς διαστ. 0.075 x 0.08 μ. Σώζεται το πίσω μέρος με τη λαβή. Πηλός γκριζοκόκκινος, σε τομή πιὸ σκοῦρος, χονδροειδὴς με ξένες προσμίξεις και μίκα. Χειροποίητο και άβαφο. Ἐπίπεδη βάση, χείλος με λοξή την άνω επιφάνεια, λαβή κάθετη ταινιωτή. Βρέθηκε το 1931 στο 4ο στρώμα κάτω από την πυρρίνα Β.

Α' μισό 6ου π.Χ. αι.

ΠΙΝΑΚΙΔΙΑ*

A39 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3410 (πίν. 9). Διαστ. 0.08 x 0.075 και πάχ. 0.005-0.006 μ. Συγκολλημένο από δύο τεμάχια με ὁπὴ στο μέσον τῆς άνω πλευρᾶς. Σπασμένη μόνον ἡ άνω δεξιὰ γωνία. Πηλός κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρισμα στην ὄψη, τὰ πλάγια και την πίσω πλευρά. Ἐντονα σημάδια από φωτιά. Διακόσμηση με δικτυωτὸ κόσμημα από λοξές, ἐναλλασσόμενες μπλε και κόκκινες γραμμές.

Α' μισό 7ου π.Χ. αι.

A40 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3411 (πίν. 9). Διαστ. 0.07-0.075 x 0.06-0.063 και πάχ. 0.005 μ. Ἀκέραιο με ὁπὴ στο μέσον τῆς άνω πλευρᾶς. Κακοποιημένο με ανώμαλη επιφάνεια. Πηλός κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρισμα και στὶς δύο πλευρές, λίγα ἴχνη από φωτιά. Διακόσμηση με κάθετες, κακοσχεδιασμένες, κόκκινες ταινίες.

Α' μισό 7ου π.Χ. αι.

A41 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3449 (πίν. 9). Σωζ. ύψ. 0.052, πλ. 0.055, πάχ. 0.007 μ. Σπασμένο τὸ κάτω μέρος του

και ἡ ἀριστερὴ άνω γωνία. Διασώζεται μέρος από την ὁπὴ ἀνάρτησης στο μέσον τῆς άνω πλευρᾶς. Πηλός κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρισμα στην ὄψη και σημάδια από φωτιά πίσω. Διακόσμηση ἐξίτηλη με ἀραιές, κόκκινες, κάθετες κυματοειδείς γραμμές.

Α' μισό 7ου π.Χ. αι.

A42 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3413 (πίν. 9). Σωζ. ύψ. 0.07, πλ. 0.036, πάχ. 0.007 μ. Σπασμένη ἡ μία στενὴ πλευρά. Δὲν διασώζεται ὁπὴ ἀνάρτησης. Πηλός γκριζός από τὴ φωτιά με ἔντονα μαύρα σημάδια. Ἐπίχρισμα λευκὸ μόνο στην ὄψη και τὰ πλάγια. Διακόσμηση με ἐναλλασσόμενες μαύρες κάθετες γραμμές και κόκκινες κυματοειδείς.

Α' μισό 7ου π.Χ. αι.

A43 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3420 (πίν. 9). Σωζ. ύψ. 0.043, πλ. 0.042, πάχ. 0.004 μ. Σώζεται σχεδὸν τὸ μισό. Πηλός κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρισμα στὶς δύο ὀψεις και τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη, σημάδια από φωτιά. Διακόσμηση με μεγάλο λεπτογραμμένο Χ ανάμεσα σε δύο κάθετες πλατιὲς ταινίες.

Α' μισό 7ου π.Χ. αι.

A44 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3443 (πίν. 10). Σωζ. ύψ. 0.045, σωζ. πλ. 0.04, πάχ. 0.005 μ. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος του. Πηλός κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρισμα στην ὄψη και τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη. Ἐντονα σημάδια από φωτιά. Διακόσμηση με δύο μεγάλα λεπτογραμμένα Χ ἐναλλάξ με κάθετες ταινίες.

Α' μισό 7ου π.Χ. αι.

A45 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3439 (πίν. 10). Σωζ. ύψ. 0.05, πλ. 0.058, πάχ. 0.003-0.005 μ. Σώζεται σχεδὸν τὸ μισό. Πηλός κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρισμα στην ὄψη και τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη και μαύρη. Ἐντονα σημάδια από φωτιά. Διακόσμηση με πλατὺ κόσμημα ψαροκόκαλου μέσα σε πλαίσιο, με ἐναλλασσόμενες μαύρες και κόκκινες γραμμές.

Α' μισό 7ου π.Χ. αι.

A46 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3416 (πίν. 10). Σωζ. ύψ. 0.05, πλ. 0.052, πάχ. 0.008-0.010 μ. Σώζεται σχεδὸν τὸ μισό. Πηλός κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρισμα στην ὄψη και τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη. Διασώζεται ἡ διακόσμηση δύο ὀριζόντιων ζωνών, με δικτυωτὸ κόσμημα και μελανὰ τρίγωνα ἀντίστοιχα.

Α' μισό 7ου π.Χ. αι.

* Στὸν κατάλογο δὲν ἔχουν περιληφθεῖ τὰ γραπτὰ πινακίδια ποὺ ἔχουν τὴν ἴδια ἢ ξεθωριασμένη διακόσμηση.

A47 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3437 (πίν. 10). Σωζ. ύψ. 0.052, πλ. 0.05, πάχ. 0.003-0.005 μ. Σώζεται τὸ μισό. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρῖσμα μόνο στὴν ὄψη, βαφὴ κόκκινη. Ἐλάχιστα διακρίνεται ἡ διακόσμηση ἀπὸ τρεῖς ὀριζόντιες ζώνες μὲ κυματοειδῆ γραμμὴ, συμπαγῆ τρίγωνα καὶ δικτυωτὸ κόσμημα ἀντίστοιχα.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A48 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3414 (πίν. 10). Σωζ. ύψ. 0.055, σωζ. πλ. 0.10, πάχ. 0.006 μ. Σώζεται περίπου τὸ ἓνα τρίτο ἀπὸ τὸ σχετικὰ μεγάλο αὐτὸ πινακίδιο. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρῖσμα στὴν ὄψη, τὰ πλάγια καὶ ἐν μέρει τὴν πίσω πλευρὰ, βαφὴ κόκκινη. Διασώζεται στὸ κατώτερο τμήμα τοῦ πλατιὰ ὀριζόντια ζώνη μὲ ἀραιὸ δικτυωτὸ κόσμημα.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A49 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3415 (πίν. 10). Σωζ. ύψ. 0.04, σωζ. πλ. 0.075, πάχ. 0.004 μ. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῆς ἄνω πλευρᾶς μὲ τὴν ὀπὴ στὴ μία γωνία τῆς. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρῖσμα μόνο στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, κόκκινη βαφὴ, ἔχνη ἀπὸ φωτιά. Παράσταση τροχοῦ.

Πρώιμος 7ος π.Χ. αἰ.

A50 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3417 (πίν. 10). Σωζ. ύψ. 0.04, σωζ. πλ. 0.06, πάχ. 0.003-0.004 μ. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἄνω πλευρᾶς μὲ τὴν ὀπὴ στὸ μέσον τῆς. Πηλὸς καστανοκόκκινος, λευκὸ ἐπίχρῖσμα μόνο στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη, σημάδια ἀπὸ φωτιά. Λεπτογραμμμένο περιγράμμα στὶς πλευρές. Διακόσμηση μὲ τετράφυλλο ρόδακα — σώζονται μόνον τὰ δύο φύλλα.

Πρώιμος 7ος π.Χ. αἰ.

A51 Πινακίδιο, ΜΕΛ 2510 (πίν. 10). Διαστ. 0.075 x 0.065 καὶ πάχ. 0.004 μ. Σχεδὸν ἀκέραιο, λείπει μόνον ἡ κάτω ἀριστερὴ γωνία τοῦ. Μία ὀπὴ, στὸ κέντρο περίπου τῆς ἄνω πλευρᾶς. Πηλὸς καστανοκόκκινος, λευκὸ ἐπίχρῖσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη, ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Εἰκονίζεται τρίποδας μὲ στρογγυλὲς ψηλὲς λαβές. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ κυματοειδῆς γραμμῆ (σχηματικὴ ἀπόδοση φιδιοῦ). Πάνω ἀπὸ τὸν ὀλόβαφο λέβητα τοῦ τρίποδα καὶ ἀνάμεσα στὶς λαβές ἓνα V.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

Noack, *Eleusis*, 12, εἰκ. 14 (τὸ πρῶτο τῆς ἄνω σειρᾶς). Κουρουνιώτης, *Ἐλευσίς*, 91, εἰκ. 64. Sakowski, *Darstellungen von Dreifusskesseln*, 183, εἰκ. 9a.

A52 Πινακίδιο, ΜΕΛ 2509 (πίν. 10). Διαστ. 0.075 x 0.06 καὶ πάχ. 0.005 μ. Ἀκέραιο μὲ μία ὀπὴ στὴν ἄνω

πλευρὰ, λίγο παράκεντρο. Πίσω ἀνώμαλη ἐπιφάνεια μὲ κάθετες ραβδώσεις. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν πηλὸ, τὸ ἐπίχρῖσμα, τὴ βαφὴ καὶ τὴ διακόσμηση μὲ τὸ προηγούμενο πινακίδιο Α51. Ζωηρὰ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά, ἐξήτιλη ἡ διακόσμηση ἄνω.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A53 Πινακίδιο, ΜΕΛ 2513 (πίν. 10). Σωζ. ύψ. 0.068, πλ. 0.07, πάχ. 0.005 μ. Σπασμένο τὸ κατώτερο τμήμα τοῦ. Στὴν ἄνω πλευρὰ ὀπὴ λίγο παράκεντρο. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρῖσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη, ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Λεπτογραμμμένο περιγράμμα στὶς πλευρές. Παράσταση τρίποδα. Ὁ λέβητας ὀλόβαφος, οἱ στρογγυλὲς λαβές κοσμοῦνται μὲ σταυρούς, τὰ πόδια μὲ τεθλασμένες γραμμές.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

Noack, *Eleusis*, 12, εἰκ. 4 (ἄνω σειρά). Sakowski, *Darstellungen von Dreifusskesseln*, 183, εἰκ. 9b.

A54-56 Πινακίδια, ΜΕΛ ἄ.ἀρ. (πίν. 10). Δύο τεμάχια (Α54, Α56) καὶ ἓνα ἀκέραιο πινακίδιο (Α55) μὲ παράσταση τρίποδα. Δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Noack, ἀλλὰ δὲν βρέθηκαν στὸ Μουσείο. Τὸ τεμάχιο Α54 φέρει ὅμοια παράσταση τρίποδα, ὅπως τὰ πινακίδια Α51-52. Τὸ ἀκέραιο πινακίδιο Α55 διασώζει δύο ὀπές στὸ μέσον τῆς ἄνω πλευρᾶς, ἐνῶ ὁ εἰκονιζόμενος τρίποδας ἔχει μικρὲς λαβές καὶ δὲν περιστοιχίζεται ἀπὸ κυματοειδεῖς γραμμές. Στὸ τεμάχιο Α56, στὶς λαβές τοῦ τρίποδα ἐγγράφονται σταυροί, τὰ πόδια τοῦ συνδέονται μὲ λοξὰ στηρίγματα, ὁ λέβητας δὲν ἔχει συμπαγὲς μαῦρο χρῶμα, ἐνῶ ἀπὸ πάνω τοῦ ὑπάρχει ἓνα μεγάλο X.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

Noack, *Eleusis*, 12, εἰκ. 4 (κάτω σειρά).

A57 Πινακίδιο, ΜΕΛ 2508 (πίν. 10). Διαστ. 0.07 x 0.055 καὶ πάχ. 0.004-0.005 μ. Ἀκέραιο μὲ μία ὀπὴ στὸ μέσον τῆς ἄνω πλευρᾶς. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρῖσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη. Οἱ τρεῖς πλευρὲς πλασιώνονται μὲ ἀπλὲς γραμμές, ἡ ἄνω μὲ λεπτὴ ζώνη ἀπὸ μικρὲς κάθετες γραμμές. Σώζονται ἔχνη ἀπὸ τὴ διακόσμηση. Πιθανὸν πρόκειται γιὰ παράσταση τρίποδα μὲ πόδια ποὺ συνδέονται μὲ λοξὰ στηρίγματα. Πάνω ἀπὸ τὸν τρίποδα ἓνα μεγάλο X.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

I. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 337, εἰκ. 16.

A58 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3421 (πίν. 11). Σωζ. ύψ. 0.045, σωζ. πλ. 0.055, πάχ. 0.004-0.005 μ. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸ κάτω τμήμα τοῦ. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρῖσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη, σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διακρίνο-

νται ἔχρη ἀπὸ τῆ διακόσμηση —τὸ κάτω μέρος τρίποδα(;) καὶ ἀριστερὰ κάθετη κυματοειδὴς γραμμὴ. Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

I. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 337, εἰκ. 16.

A59 Πινακίδιο, ΜΕΛ 2511 (πίν. 11). Σωζ. ὕψ. 0.04, πλ. 0.05, πάχ. 0.005-0.006 μ. Σώζεται τὸ ἀνώτερο τμήμα του μὲ δύο ὁπὲς στὰ ἄκρα. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρυσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη ἐξίτηλη, λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Χονδρογραμμένο πλαίσιο στὶς πλευρὲς. Εἰκονίζεται τρίποδας. Σώζεται μέρος τοῦ λέβητα καὶ οἱ στρογγυλὲς λαβές, προσαρμοσμένες μὲ κάθετα στηρίγματα στὸ χεῖλος καὶ διακοσμημένες μὲ στιγμές*.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

Noack, *Eleusis*, 12, εἰκ. 4 (ἄνω σειρὰ, τὸ τελευταῖο). I. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 337, εἰκ. 16. Sakowski, *Darstellungen von Dreifusskesseln*, 187-188, εἰκ. 9c.

A60 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3433 (πίν. 11). Σωζ. ὕψ. 0.03, σωζ. πλ. 0.035, πάχ. 0.004 μ. Σώζεται ἡ ἄνω δεξιὰ γωνία. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρυσμα καὶ στὶς δύο ὄψεις, βαφὴ κόκκινη. Λεπτὸ περίγραμμα στὶς πλευρὲς. Ἀπὸ τῆ διακόσμηση διακρίνεται μόνον ἡ λαβὴ ἑνὸς τρίποδα, διακοσμημένη μὲ τέσσερις στιγμές, καθὼς καὶ μικρὸ μέρος τοῦ ὀλόβαφου λέβητα. Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A61 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3412 (πίν. 11). Διαστ. 0.071-0.073 x 0.05-0.052 καὶ πάχ. 0.006-0.007 μ. Ἀκέραιο μὲ μία ὁπὴ στὸ μέσον τῆς ἄνω πλευρᾶς. Κάθετες ἀνάγλυφες ραβδώσεις στὴν πίσω ἐπιφάνεια. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρυσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διακόσμηση μὲ ἓνα μεγάλο X καὶ ἀπὸ πάνω ἓνα μικρὸ V.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

I. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 337, εἰκ. 16.

A62 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3422 (πίν. 11). Σωζ. ὕψ. 0.032, σωζ. πλ. 0.04 καὶ πάχ. 0.004 μ. Σώζεται μικρὸ μόνον τμήμα. Πηλὸς κοκκινωπός, λευκὸ ἐπίχρυσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη. Διακρίνεται πλατὺ πλαίσιο μὲ δικτυωτὸ κόσμημα καὶ παράσταση μικροῦ πτηνοῦ(;).

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

I. Τραυλός, *ASAtene* 45, 1983, 337, εἰκ. 16.

A63 Πινακίδιο, ΜΕΛ 2506 (πίν. 11). Ὑψ. 0.08, σωζ. πλ. 0.065, πάχ. 0.005-0.006 μ. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο τμήμα του μὲ τὴν ἀριστερὴ ὁπὴ ἀνάρτησης. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο κομμάτια. Πηλὸς καστανοκόκκινος, λευκὸ ἐπίχρυσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, κόκκινη βαφὴ, μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Λεπτογραμμένο περίγραμμα στὶς πλευρὲς. Εἰκονίζεται ὑδρόβιο πτηνὸ (χίνα;) πρὸς τὰ δεξιὰ — λείπει τὸ κεφάλι. Ὁ λαιμός, τὸ στήθος καὶ ἡ κυρτὴ ράχη τοῦ πτηνοῦ ὀλόβαφα, τὸ ὑπόλοιπο σῶμα μὲ δικτυωτὸ κόσμημα.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

Noack, *Eleusis*, 13, εἰκ. 5.

A64 Πινακίδιο, ΜΕΛ 2507 (πίν. 11). Σωζ. ὕψ. 0.054, πλ. 0.058, πάχ. 0.006 μ. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος του. Πηλὸς καστανοκόκκινος, λευκὸ ἐπίχρυσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ πλάγια, βαφὴ κόκκινη. Παράσταση ὑδρόβιου πτηνοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ (κύκνος;) —λείπει τὸ κεφάλι. Τὸ τριγωνικὸ του σῶμα διακοσμεῖται μὲ παράλληλες καμπύλες γραμμές. Μπροστὰ στὰ πόδια του μεγάλη συμπαγὴς στιγμή. Διασώζει τὴ σημείωση «χάνδαξ...».

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

Noack, *Eleusis*, 13, εἰκ. 5.

A65 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3419 (πίν. 11). Σωζ. ὕψ. 0.05, σωζ. πλ. 0.042, πάχ. 0.005 μ. Σώζεται μόνον τὸ ἄνω ἀριστερὸ ἄκρο μὲ τὴν ὁπὴ ἀνάρτησης. Πηλὸς καστανοκόκκινος, λευκὸ ἐπίχρυσμα μόνον στὴν ὄψη, βαφὴ κόκκινη, ἐξίτηλη. Παράσταση ὑδρόβιου πτηνοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ — λείπει τὸ κεφάλι καὶ τὰ πόδια. Διαγράμμιση στὰ φτερά, ὅπως στὸ πινακίδιο Α63. Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A66 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3444 (πίν. 11). Σωζ. ὕψ. 0.04, σωζ. πλ. 0.06, πάχ. 0.006 μ. Σώζεται τὸ κάτω ἀριστερὸ τοῦ ἄκρου. Πηλὸς καστανοκόκκινος, λευκὸ ἐπίχρυσμα μόνον στὴν ὄψη, βαφὴ κόκκινη, ἐξίτηλη. Παράσταση ὑδρόβιου, ὀλόβαφου, πτηνοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ —λείπει τὸ κεφάλι καὶ ὁ λαιμός. Πίσω διασώζει τὴ χρονολογία «1895».

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A67 Πινακίδιο, ΜΕΛ 2516 (πίν. 11). Διαστ. 0.078 x 0.09 καὶ πάχ. 0.005-0.006 μ. Σχεδὸν ἀκέραιο —λείπει μόνον ἡ κάτω δεξιὰ γωνία του— μὲ δύο ὁπὲς ἀνάρτησης στὰ ἄκρα τῆς ἄνω πλευρᾶς. Πηλὸς καστανοκόκκινος, λευκὸ ἐπίχρυσμα στὴν ὄψη καὶ τὰ

*Τὸ ἴδιο πινακίδιο περιγράφει πιθανὸν ὁ Φίλιος (ΑΕ 1885, 178 σημ. 2, ἀρ. 3), ἀλλὰ ἀναγνωρίζει στὴν παράσταση τὰ κεφάλια δύο γυναικῶν. Βλ. καὶ κεφ. III, σ. 56 σημ. 20.

πλάγια, βαφή κόκκινη, ἴχνη φωτιάς. Στενή ζώνη με κάθετες γραμμὲς πλασιώνει τὸ πινακίδιο. Εἰκονίζεται ὑδρόβιο, ὀλόβαφο, πτηνὸ (κύκνος;) με ὑψωμένα φτερὰ καὶ στραμμένο πρὸς τὰ ἀριστερά. Μπροστὰ ἀπὸ τὰ πόδια του δύο ὁμόκεντροι κύκλοι με συμπαγὲς κέντρο. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.
Τέλος 7ου π.Χ. αἰ.

A68 Πινακίδιο, ΜΕΛ 3435 (πίν. 11). Σωζ. ὕψ. 0.05, σωζ. πλ. 0.033, πᾶχ. 0.005-0.007 μ. Ἀκέραιο. Πηλὸς καστανοκίτρινος, βαφὴ μαύρη ὡς κόκκινη. Κακοπλασμένο με ὀριζόντιες αὐλακώσεις στὴν πίσω πλευρά. Εἰκονίζεται ὑδρόβιο, ὀλόβαφο, πτηνὸ με γυρισμένο πίσω τὸ κεφάλι. Λίγες ἐγχαράξεις μόνο στὴν οὐρά. Στὴν ἄνω ἀριστερὴ καὶ κάτω δεξιᾷ γωνία ἀπὸ μία μαύρη μεγάλη στίγμ. Λίγα ἴχνη ἀπὸ φωτιά.
Ἀρχές 6ου π.Χ. αἰ.

A69 Πινακίδιο, ΜΕΛ 6932 (πίν. 11). Σωζ. ὕψ. 0.05, σωζ. πλ. 0.042, πᾶχ. 0.005 μ. Σώζεται τὸ κάτω τμήμα. Πολὺ καμένο. Δὲν διασώζει ἴχνη διακόσμησης. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.
Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

ΕΙΔΩΛΙΑ*

Χειροποίητα συμπαγῆ εἰδώλια

A70 Ἡνίοχος(ς), ΜΕΛ 2717 (πίν. 12). Ὑψ. 0.108 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο τεμάχια· σπασμένο μόνον τὸ ἀριστερὸ πόδι (παλιότερα ἦταν συμπληρωμένο) καὶ ἡ ἄκρη τῆς ἴβης. Πηλὸς καστανοκόκκινος, χωρὶς λευκὸ ἐπίχρσμα, βαφὴ μαύρη στιλπνή. Τὰ χέρια ἐκτεταμένα, τὰ πόδια κοντὰ καὶ ἀνοιχτὰ με πλατιά πέλματα, τὰ ὀπίσθια καὶ ἡ ἴβη ἀνάγλυφα. Στὸ πρόσωπο διακρίνονται ἡ μύτη, τὸ στόμα, ποὺ δηλώνεται με ἐγγάρση, καὶ τὸ μακρὸ πηγούνι ἢ γένι. Τὰ μακριὰ μαλλιά ἀποδίδονται ζωγραφικά. Ὀλόβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο, τὸν λαιμὸ, τὸ περίγραμμα τῶν χειρῶν καὶ τοῦ σώματος καὶ τὰ πέλματα τῶν

ποδιῶν. Εὗρημα ἀπὸ τὶς παλαιὲς ἀνασκαφὲς τοῦ Φίλιου ἢ τοῦ Σκιᾶ στὸ ἱερό.

Τέλος 8ου π.Χ. αἰ.

Müller, *Frühe Plastik*, 69**.

A71 Ἐνθρονη θεά, ΜΕΛ 2727 (πίν. 12). Ὑψ. 0.13 μ. Σχεδὸν ἀκέραιο· σπασμένα μόνον τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν καὶ τῶν χειρῶν τῆς θεᾶς, καθὼς καὶ τὸ ρύγχος καὶ ἀπὸ ἓνα πόδι τῶν δύο ἵππων ποὺ σχηματίζουν τὸν θρόνο. Συμπληρωμένα τὰ σπασμένα πόδια τῶν ἵππων, συγκολλημένος στὸν λαιμὸ ὁ δεξιὸς ἵππος. Πηλὸς καστανοκόκκινος, χωρὶς λευκὸ ἐπίχρσμα, βαφὴ μαύρη ὡς καστανοκόκκινη. Ἡ θεά, με τὸ σῶμα γυρτὸ ἐλαφρὰ πρὸς τὰ πίσω, κάθεται σὲ θρόνο ποὺ σχηματίζουν δύο ἵπποι, στραμμένοι σὲ διαφορετικὴ κατεύθυνση. Τὰ πόδια τῆς εἶναι κλειστά, οἱ μῆροί κυλινδρικοὶ καὶ τὰ χέρια τῆς, ἀνοιχτὰ καὶ πρὸς τὰ ἐμπρός, ἀκουμποῦν στὶς χεῖρες τῶν ἵππων. Τὸ κεφάλι τῆς εἶναι ἐπίπεδο στὸ ἄνω μέρος, τὸ πρόσωπο πτηνόμορφο με μεγάλα ζωγραφιστὰ μάτια, τὸ σῶμα βαμμένο μαῦρο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στήθος, ὅπου ζωγραφίζεται τρίγωνο με ρόδακα στὸ κέντρο καὶ κάθετη διαγράμμιση στὰ ἄκρα. Τὰ μάτια τῶν ἵππων γραπτά. Ἡ χεῖρ στὴν ὀψη δηλώνεται με λοξὲς γραμμὲς, ἐνῶ στὴν πίσω καὶ τὴν πλάγια πλευρά, στὴ θέσιν τῆς χεῖτος, ζωγραφίζεται ἓνα μεγάλο Χ. Στὸ σῶμα καὶ τὰ πόδια τῶν ἵππων διακόσμηση με κάθετες γραμμὲς στὴν ὀψη, ἐνῶ στὴν πίσω καὶ τὴν πλάγια πλευρὰ με ὀριζόντιες γραμμὲς στὸ σῶμα καὶ κάθετες στὰ πόδια. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Προέρχεται ἀπὸ τὶς παλαιὲς ἀνασκαφὲς τοῦ ἱεροῦ, 1882-1888.

Τέλος 8ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 3(7).

A72 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2967 (πίν. 12). Ὑψ. 0.21 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, χέρια τριγωνικά, κορμὸς κυλινδρικός, βάση πεπλατυσμένη, ἐσωτερικὰ κοίλη. Πηλὸς καστανοκόκκινος, ἴχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος, ἐξίτηλη διακόσμηση με κόκκινη βαφὴ στὸ στήθος. Στὸ ὑπόλοιπο σῶμα ὀριζόντιες γραμμὲς. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά.
7ος π.Χ. αἰ.

* Στὰ εἰδώλια τῆς πυρᾶς Α, ὅταν δὲν ἀναφέρεται ἄλλως, ὁ πηλὸς εἶναι καστανοκόκκινος καὶ τὸ ἐπίχρσμα λευκὸ.

** Πιστεύουμε ὅτι τὸ εἰδῶλιο Α70, μοναδικὸ στὸ εἶδος του στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνας, εἶναι τὸ ἀδημοσίευτο ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα, τοῦ τύπου "Primitive Naturalism", ποὺ ἀναφέρει ὁ Müller καὶ συγκρίνει με τὰ πρῶτα εἰδώλια τῆς Ὀλυμπίας.

A73 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2982 (πίν. 12). Ύψ. 0.13 μ. Ἀκέραιο. Γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι ἀνάγλυφον ταινία, πεπλατυσμένη πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, βαμμένη κόκκινη. Στὸν λαιμὸ ταινία, στὸν ἄνω κορμὸ λοξὴ πρὸς τὰ δεξιὰ διαγράμμιση μέσα σὲ ἑλλειψοειδὲς πλαίσιο. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

7ος π.Χ. αἰ.

A74 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2986 (πίν. 12). Ύψ. 0.11 μ. Ἀκέραιο. Κάλυμμα κεφαλῆς ὅπως στὸ προηγούμενο εἰδῶλιο. Στὸν ἄνω κορμὸ πυκνὴ δικτυωτὴ διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή.

7ος π.Χ. αἰ.

A75 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2961 (πίν. 12). Ύψ. 0.10 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, χέρια πεπλατυσμένα σὰν φτεροῦγες, μάτια σημειωμένα μὲ στιγμές. Στὸ κεφάλι ταινία, στὸν ἄνω κορμὸ ἀραιὴ δικτυωτὴ διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

7ος π.Χ. αἰ.

Κουρουγιώτης, *Ἐλευσίς*, 92, εἰκ. 65 (δεξιὰ).

A76 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2997 (πίν. 13). Ύψ. 0.078 μ. Ἀκέραιο, σπασμένο μόνον τὸ δεξιὸ χέρι. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, τὰ χέρια λυγισμένα φέρονται στὸ στόμα. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Στὸ κεφάλι ταινία, στὸ στήθος ἀραιὴ δικτυωτὴ διακόσμηση. Παριστάνει αὐλητὴ. Βρέθηκε τὸ 1931 στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου 5, ἔξω ἀπὸ τὸν νότιο τοῖχο τοῦ γεωμετρικοῦ περιβόλου τοῦ Τελεστηρίου.

7ος π.Χ. αἰ.

G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 280, εἰκ. 10.

A77 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2998 (πίν. 13). Ύψ. 0.08 μ. Ἀκέραιο· σπασμένες μόνον οἱ ἄκρες τῶν χειρῶν καὶ μέρος τῆς βάσης. Κεφάλι μὲ ὀξεῖα ἀπόληξη, λαιμὸς ψηλὸς καὶ χέρια ταινιωτὰ ποὺ ἐκτείνονται ὀριζόντια καὶ ἐλαφρὰ πρὸς τὰ μέσα. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Στὸ στήθος λοξὴ πρὸς τὰ δεξιὰ γραμμὴ, στὰ χέρια κάθετες γραμμὲς καὶ στὸ σῶμα ὀριζόντιες. Ἴσως κολλοῦσε μὲ ἄλλο εἰδῶλιο, ὅπως δείχνουν τὰ ὑπολείμματα πηλοῦ στὸ πίσω μέρος τῆς ἄκρης τοῦ δεξιοῦ χειροῦ. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Πιθανὸν ἀνῆκε σὲ κυκλικὸ σύμπλεγμα μὲ χορευτὲς. Βρέθηκε τὸ 1931 στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου 5, ὅπου καὶ τὸ Α76.

7ος π.Χ. αἰ.

A78 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2999 (πίν. 13). Ύψ. 0.045 μ. Σώζεται ὡς τὴ μέση. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, χέρια ταινιωτὰ φέρονται πρὸς τὰ ἐμπρός,

σχεδὸν παράλληλα. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Στὸ στήθος ἓνα μεγάλο Χ, βαμμένα τὰ χέρια καὶ ἡ μέση, τὰ μάτια δηλώνονται μὲ μικρὲς ὀριζόντιες γραμμὲς. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Παριστάνει πιθανὸν ἡνίοχο. Βρέθηκε τὸ 1931 στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου 5, ὅπου καὶ τὰ Α76-77.

7ος π.Χ. αἰ.

A79 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2996 (πίν. 13). Ύψ. 0.085 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, χέρια τριγωνικά. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Στὸ κεφάλι καὶ τὸν λαιμὸ ταινία, στὸ στήθος ψηλὰ ὀριζόντια καὶ στὰ χέρια κάθετη σειρὰ στιγμῶν. Βρέθηκε τὸ 1931 στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου 5, ὅπου καὶ τὰ Α76-78.

7ος π.Χ. αἰ.

G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 280, εἰκ. 10.

A80 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3007 (πίν. 13). Ύψ. 0.09 μ. Ἀκέραιο. Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Πεπλατυσμένο τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς, χέρια τριγωνικά. Στὸ κεφάλι ταινία, στὴ θέση τῶν ματιῶν στιγμές, σ' ὅλο τὸ σῶμα ὀριζόντιες ταινίες, καστανόκόκκινες καὶ κιτρινωπὲς ἐναλλάξ. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A81 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3008 (πίν. 13). Ύψ. 0.10 μ. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν τύπο καὶ τὴ διακόσμηση μὲ τὸ προηγούμενο εἰδῶλιο Α80, ἀλλὰ φθαρμένο. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A82 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3010 (πίν. 13). Ύψ. 0.095 μ. Ἀκέραιο, σπασμένο μόνον τὸ ἀριστερὸ τοῦ χέρι. Διακόσμηση μὲ σκούρα καστανὴ βαφή. Στὴν πεπλατυσμένη ἡμικυκλικὴ ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς δύο ταινίες, μία λεπτὴ καὶ μία πλατιὰ. Στὸν ἄνω κορμὸ πυκνὴ δικτυωτὴ διακόσμηση. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A83 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3009 (πίν. 12). Ύψ. 0.085 μ. Ἀκέραιο. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν τύπο καὶ τὴ διακόσμηση μὲ τὸ προηγούμενο Α82. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A84 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3082 (πίν. 13). Ύψ. 0.105 μ. Ἀκέραιο, σπασμένο μόνον τὸ ἀριστερὸ τοῦ χέρι. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, χέρια τριγωνικά, πεπλατυσμένος κορμός. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρυσμα καὶ ἡ διακόσμηση. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A85 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3012 (πίν. 13). Ὑψ. 0.07 μ. Σώζεται ὡς τὸ ὕψος τῶν ὤμων. Ἀνάγλυφον πλατιά ταινία περιβάλλει τὴν κεφαλὴν. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρυσμα καὶ ἡ βαφή, ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A86 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3063 (πίν. 13). Ὑψ. 0.105 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, χέρια τριγωνικά. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Στὸν ἄνω κορμὸ ἀραιὴ δικτυωτὴ διακόσμηση. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «δ» τοῦ Θρεψιάδου. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A87 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3065 (πίν. 13). Ὑψ. 0.105 μ. Ἀκέραιο, σπασμένη μόνον ἡ ἄκρη τοῦ δεξιοῦ χειροῦ. Ὁριζόντια, ἐπιμήκη καὶ ταινιωτὰ χέρια. Ἰδιόρρυθμὴ διάπλαση στὸ ἄνω μέρος του, ὅπου στὴ θέσιν τῆς κεφαλῆς ὑπάρχει ὁ ἄνω κορμὸς ἐνὸς ἄλλου μικρότερου πτηνόμορφου εἰδωλίου. Τὸ σημεῖο συγκόλλησης τῶν δύο εἰδωλίων διακρίνεται στὴν πίσω πλευρά, ὅπου προεξέχει λίγο τὸ μικρὸ εἰδῶλιο. Διακόσμηση μὲ μαύρη βαφή, ἐξίτηλη σὲ πολλὰ σημεία. Στὸ στήθος τοῦ μεγαλύτερου εἰδωλίου ἴχνη ἀπὸ ἀραιὴ δικτυωτὴ διακόσμηση. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «ζ1» τοῦ Θρεψιάδου. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A88 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3064 (πίν. 13). Ὑψ. 0.085 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη καὶ ἡμικυκλικὴ ἡ ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, τὸ σῶμα σὲ σχῆμα Φ. Μεγάλες στιγμές στὴ θέσιν τῶν ὀφθαλμῶν, λεπτὲς κόκκινες καὶ πλατιεὲς κιτρινωπὲς ταινίες στὸ σῶμα ἐναλλάξ. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «ε» τοῦ Θρεψιάδου. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A89 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6902 (πίν. 13). Ὑψ. 0.105 μ. Ἀκέραιο, σπασμένες μόνον οἱ ἄκρες τῶν χειρῶν. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, χέρια τριγωνικά. Στὸν ἄνω κορμὸ πυκνὴ δικτυωτὴ διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A90 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6903 (πίν. 13). Ὑψ. 0.105 μ. Ἀκέραιο. Ἀνάγλυφον ταινία γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι, βαμμένη κόκκινη, χέρια τριγωνικά καὶ πρὸς τὰ κάτω, σῶμα ἐλαφρὰ πεπλατυσμένο. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρυσμα καὶ ἡ διακόσμηση. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A91 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6904 (πίν. 14). Ὑψ. 0.09 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη ἡμικυκλικὴ ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, σῶμα σὲ σχῆμα Φ. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Στὸ κεφάλι δύο ταινίες, στὴ θέσιν τῶν ματιῶν στιγμές, στὸν ἄνω κορμὸ πυκνὴ δικτυωτὴ διακόσμηση μέσα σὲ ἐλλειψοειδὲς πλαίσιο, στὸν κάτω πολλὲς ὀριζόντιες γραμμές. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά, στὸ πίσω μέρος κολλημένα ὑπολείμματα ἀπὸ στάχτη. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A92 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6905 (πίν. 14). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, τριγωνικά χέρια, πεπλατυσμένος ὁ κάτω κορμὸς. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Στὸν ἄνω κορμὸ ζώνη μὲ λοξὲς πρὸς τὰ δεξιὰ γραμμές. Σημάδια ἀπὸ φωτιά καὶ κολλημένα πάνω του ὑπολείμματα ἀπὸ στάχτη, λευκὸ κονίαμα καὶ ἄμμο. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A93 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6906 (πίν. 14). Ὑψ. 0.11 μ. Ἀκέραιο, ὅμοιο μὲ τὸ προηγούμενο Α92, μόνον ποὺ ἡ λοξὴ διαγράμμιση εἶναι πρὸς τὰ ἀριστερά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A94 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3082 (πίν. 12). Ὑψ. 0.075 μ. Ἀκέραιο. Τὸ πεπλατυσμένο ἄκρο τῆς κεφαλῆς εἶναι κακοπλασμένο. Χέρια μικρὰ τριγωνικά. Στὸν ἄνω κορμὸ δικτυωτὴ διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή, φθαρμένη. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A95 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3079 (πίν. 14). Ὑψ. 0.13 μ. Ἀκέραιο, σπασμένο μόνον τὸ ἄκρο τοῦ δεξιοῦ χειροῦ. Στὸ κεφάλι ἀνάγλυφον ταινία. Χέρια μικρὰ, γυρτὰ πρὸς τὰ κάτω, σὰν ἄγκιστρα. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Στὸν ἄνω κοντὸ κορμὸ κάθετη διαγράμμιση μέσα σὲ ἐλλειψοειδὲς πλαίσιο. Διασώζεται

γραμμένος ό αρ. κατ. «β» του Θρεψιάδην. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω από την πυρά Β.
7ος π.Χ. αϊ.

A96 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3084 (πίν. 14). Ύψ. 0.11 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη απόληξη τῆς κεφαλῆς, ό ἄνω κορμός πολὺ κοντός με χέρια ταινιωτά, όριζόντια, ό κάτω πεπλατυσμένος. Διακόσμηση με κόκκινη βαφή, φθαρμένη σέ πολλά σημεῖα. Δύο ταινίες στó κεφάλι, στιγμές στῖς βαθιές κοιλότητες τῶν ματιῶν καὶ λοξή πρὸς τὰ δεξιὰ διαγράμμιση στὸν ἄνω κορμό. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ό αρ. κατ. «ψ» του Θρεψιάδην. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
7ος π.Χ. αϊ.

A97 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2713 (πίν. 14). Ύψ. 0.137 μ. Ἀκέραιο· σπασμένες μόνον οἱ ἄκρες τῶν χειρῶν καὶ μέρος τῆς βάσης. Στó κεφάλι ἀνάγλυφη ταινία, βαμμένη κόκκινη, τó στόμα ἀνοιχτó με ἐγκοπὴ στó μέσον, λαϊμός ψηλός, ὅμοι γυρτοί, χέρια πρὸς τὰ κάτω. Στὸν ἄνω κορμό πυκνὴ δικτυωτὴ διακόσμηση. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ό αρ. κατ. «γ» του Θρεψιάδην. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
7ος π.Χ. αϊ.

A98 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3083 (πίν. 14). Ύψ. 0.10 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη απόληξη τῆς κεφαλῆς, ψηλός λαϊμός, χέρια τριγωνικά, γυρισμένα λίγο πρὸς τὰ μέσα. Διακόσμηση με κόκκινη βαφή, φθαρμένη σέ πολλά σημεῖα. Στὸν ἄνω κορμό πυκνὴ κάθετη διαγράμμιση. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ό αρ. κατ. «τ» του Θρεψιάδην. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
7ος π.Χ. αϊ.

A99 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3080 (πίν. 14). Ύψ. 0.105 μ. Ἀκέραιο. Πεπλατυσμένη απόληξη τῆς κεφαλῆς, χέρια τριγωνικά ποὺ μόλις προεξέχουν. Διακόσμηση με κόκκινη βαφή, καλοδιατηρημένη. Στó κεφάλι δύο ταινίες, στὸν ἄνω κορμό δικτυωτὴ διακόσμηση μέσα σέ ἑλλειπσοειδές πλαίσιο, στὸν κάτω πολλές όριζόντιες ταινίες. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ό αρ. κατ. «ζ» του Θρεψιάδην. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
7ος π.Χ. αϊ.

A100 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3081 (πίν. 14). Ύψ. 0.095 μ. Ἀκέραιο. Στó κεφάλι ἀνάγλυφη ταινία, βαμμένη κόκκινη, χέρια τριγωνικά, λίγο πρὸς τὰ ἐμπρός. Σ' ὅλο τó σῶμα όριζόντιες κόκκινες γραμμές. Διασώζε-

ται γραμμένος ό αρ. κατ. «ι» του Θρεψιάδην. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
7ος π.Χ. αϊ.

A101 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6907 (πίν. 14). Σωζ. ὕψ. 0.09 μ. Ἀκέφαλο, με σπασμένα τó δεξι χέρι καὶ τὴν ἄκρη τῆς βάσης. Τὰ χέρια μικρά, όριζόντια καὶ γυρισμένα πρὸς τὰ μέσα. Ἐξίτηλα τó ἐπίχρῖσμα καὶ ἐν μέρει ἡ μαύρη βαφή. Στὸν ἄνω κορμό ἴχνη ἀπὸ ἀραιὴ δικτυωτὴ διακόσμηση, στὸν κάτω όριζόντιες ταινίες. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Τύπος παρόμοιος με τó εἰδῶλιο Α112. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
Ἵστερος 7ος π.Χ. αϊ.

A102 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6908 (πίν. 14). Σωζ. ὕψ. 0.09 μ. Ἀκέφαλο με σπασμένα τὰ χέρια καὶ τὴ βάση. Στὴν πλάτη διασώζονται ἴχνη ἀνάγλυφης κόμης. Ἐξίτηλη ἡ βαφή, ἴχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
Ἵστερος 7ος - πρῶμος 6ος π.Χ. αϊ.

A103 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3076 (πίν. 14). Σωζ. ὕψ. 0.055 μ. Ἀκέφαλο, σπασμένα τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν καὶ τó κάτω μέρος τοῦ κυλινδρικοῦ κορμοῦ με τὴ βάση. Τὰ χέρια ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἐμπρός. Χωρὶς ἐπίχρῖσμα, βαφὴ μαύρη ὡς κόκκινη, στιλπνὴ, ἀπολεπισμένη σέ πολλά σημεῖα. Ὀλόβαφο ἀπὸ τοὺς ὤμους καὶ κάτω, ὅπως τó εἰδῶλιο Α113. Διασώζεται γραμμένος ό αρ. κατ. «φ1» του Θρεψιάδην. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
Ἵστερος 7ος π.Χ. αϊ.

A104 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3078 (πίν. 14). Σωζ. ὕψ. 0.075 μ. Ἀκέφαλο. Τὰ χέρια πρὸς τὰ ἐμπρός με κλειστές τῖς παλάμες. Ὁ ἄνω κορμός πολὺ κοντός. Βαφὴ κοκκινωπὴ καὶ ἰώδης. Στó στῆθος διασώζεται μέρος δύο γραπτῶν μακρῶν βοστρύχων καὶ στὸν κάτω κορμό όριζόντιες ἰώδεις ταινίες, πλαισιωμένες με δύο κάθετες στὰ πλάγια. Διασώζεται γραμμένος ό αρ. κατ. «θ» του Θρεψιάδην. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
Πρῶμος 6ος π.Χ. αϊ.

A105 Πτηνόμορφο(ς), ΜΕΛ 3077 (πίν. 14). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Ἀκέφαλο με σπασμένα τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια. Χέρια πρὸς τὰ ἐμπρός, μέση λεπτή, ὅπισθια ἀνάγλυφα, πόδια κλειστά, μπροὶ κυλινδρικοί. Ἴχνη ἀνάγλυφων βοστρύχων στοὺς ὤμους καὶ γραπτῶν μαῶρων στὴν πλάτη. Διασώζεται γραμμένος ό αρ. κατ. «φ1» του Θρεψιάδην. Βρέθηκε τó 1931 στó 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρά Β.
Πρῶμος 6ος π.Χ. αϊ.

A106 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6909 (πίν. 15). Σωζ. ύψ. 0.055 μ. Σώζεται ως τη μέση με σπασμένες τις άκρες των χεριών. Πεπλατυσμένη και βαμμένη απόληξη της κεφαλής, στιγμές στη θέση των ματιών, χέρια τριγωνικά, κορμός πεπλατυσμένος. Στόν άνω κορμό κόκκινη δικτυωτή διακόσμηση. Έντονα ίχνη από φωτιά. Βρέθηκε το 1931 στο 5ο στρώμα κάτω από την πυρά Β.
7ος π.Χ. αι.

A107 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6910 (πίν. 15). Σωζ. ύψ. 0.08 μ. Σώζεται λίγο πιο κάτω από τη μέση με σπασμένο το αριστερό του χέρι. Γύρω από το κεφάλι ανάγλυφη ταινία, πεπλατυσμένη πάνω από το μέτωπο. Χέρια μικρά, τριγωνικά, λίγο προς τα εμπρός. Έξίτηλα το επίχρυσμα και η διακόσμηση. Βρέθηκε το 1931 στο 5ο στρώμα κάτω από την πυρά Β.
7ος π.Χ. αι.

A108 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 6911 (πίν. 15). Σωζ. ύψ. 0.065 μ. Σώζεται ως τη μέση με σπασμένες τις άκρες των ύψωμένων προς τα άνω χεριών. Στο κεφάλι ανάγλυφη ταινία που οι άκρες της ενώνονται πάνω από το μέτωπο. Έξίτηλα το επίχρυσμα και η βαφή. Βρέθηκε το 1931 στο 5ο στρώμα κάτω από την πυρά Β.
7ος π.Χ. αι.

A109 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3075 (πίν. 15). Σωζ. ύψ. 0.08 μ. Σπασμένα το κάτω μέρος του κορμού και η βάση. Χέρια τριγωνικά, ξελιγμένη ή απόδοση της κεφαλής. Στο πρόσωπο διακρίνονται τα λοξά έγχρακτα μάτια, η μύτη, το πηγούνι και ο λαιμός. Στεφάνη χαμηλή στο κεφάλι και βόστρυχοι στην πλάτη. Έξίτηλα το επίχρυσμα και η βαφή. Βρέθηκε το 1931 στο 5ο στρώμα κάτω από την πυρά Β.
Τέλος 7ου π.Χ. αι.

A110 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2964 (πίν. 15). Ύψ. 0.038 μ. Άκέραιο, σπασμένο μόνον το άκρο του αριστερού του χεριού. Είναι το μικρότερο πτηνόμορφο ειδώλιο που βρέθηκε στην Έλευσινα. Επίπεδη και βαμμένη ή απόληξη της κεφαλής και στιγμές στη θέση των ματιών. Χέρια τριγωνικά με μυτερά άκρα. Χωρίς επίχρυσμα, διακόσμηση με βαφή μαύρη, στιλπνή. Στο σώμα άραιη δικτυωτή διακόσμηση με κάθετες κυματοειδείς και όριζόντιες ευθείες γραμμές. Σημάδια από φωτιά.
Τέλος 7ου - αρχές 6ου π.Χ. αι.

A111 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2748 (πίν. 15). Ύψ. 0.055 μ. Άκέραιο. Πεπλατυσμένη κεφαλή με όξεια απόληξη, στιγμές στη θέση των ματιών. Χέρια τρι-

γωνικά, ο άνω κορμός πεπλατυσμένος και η βάση πολύ πλατιά. Διακόσμηση με μαύρη, κόκκινη και κιτρινωπή βαφή. Ο μπουστός κίτρινος στην όψη και μαύρος στην πίσω πλευρά. Στη μέση κόκκινη ταινία από όπου ξεκινούν λοξές κόκκινες και μαύρες γραμμές, που φθάνουν ως την πλατιά βάση και αποδίδουν την κίνηση ενός ποδηγούς ενδύματος σε χορευτική φιγούρα. Σημάδια από φωτιά.
7ος π.Χ. αι.

A112 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2712 (πίν. 15). Ύψ. 0.107 μ. Άκέραιο. Κεφάλι με πόλο σπικωμένο έλαφρά προς τα άνω με ανάγλυφη πλεξίδα στην πίσω πλευρά. Πρόσωπο με άνοιχτο στόμα και πρόσθετα ανάγλυφα δισκάρια στη θέση των ματιών. Χέρια τριγωνικά και προς τα μέσα, ο κάτω κορμός σχετικά κοντός. Βαφή μαύρη και κόκκινη. Στην όψη, στόν πόλο και τον κάτω κορμό ταινίες, έναλλάξ μαύρες και κόκκινες, στόν άνω κορμό κόκκινη δικτυωτή διακόσμηση. Στην πίσω πλευρά ζωγραφίζονται μόνον οι ταινίες στόν λαιμό και τη μέση. Σημάδια από φωτιά. Διασώζεται η σημείωση «1896. Νοτία αὐλή».
Ύστερος 7ος π.Χ. αι.

A113 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2970 (πίν. 15). Σωζ. ύψ. 0.075 μ. Σώζεται ως τη μέση με σπασμένες τις άκρες των χεριών. Κεφάλι λίγο ύψωμένο, με βαμμένο πόλο, ραμφόσχημο πρόσωπο και πρόσθετα ανάγλυφα δισκάρια στη θέση των ματιών. Λαιμός ψηλός, χέρια προς τα μέσα. Χωρίς λευκό επίχρυσμα. Βαφή μαύρη στιλπνή και ιώδης. Όλοβαφο από τους ώμους και κάτω. Στόν λαιμό ιώδες περιδέραιο με τρία κρεμαστά φυλλόσχημα έξαρτήματα.
Ύστερος 7ος π.Χ. αι.

A114 Πτηνόμορφο, ΜΕΛ 2716 (πίν. 15). Σωζ. ύψ. 0.047 μ. Άκέφαλο με σπασμένη την άκρη του δεξιού του χεριού. Πηλός γκριζός από τη φωτιά, χωρίς λευκό επίχρυσμα, βαφή μαύρη και ιώδης. Χέρια όριζόντια, ταινιωτά. Στους ώμους μακροί μαύροι βόστρυχοι, στόν λαιμό περιδέραιο ιώδες με ένα κεντρικό κόσμημα, στο στήθος και τα χέρια όριζόντια ζώνη με κάθετες γραμμές, ιώδεις και μαύρες έναλλάξ. Στόν κυλινδρικό κορμό δύο ζώνες, η άνω διακοσμημένη με κύκνο (ή χήνα) προς τα αριστερά και στιγμές έκατέρωθεν και η κάτω με άσπιδοφόρο όπλιτη προς τα δεξιά. Ιώδης βαφή στο κεφάλι και το σώμα του κύκνου, καθώς και στην άσπίδα του όπλιτη.
Περί το 600 π.Χ.

A115 Πτηνόμορφη κουροτρόφος, ΜΕΛ 2979 (πίν. 15). Σωζ. ύψ. 0.07 μ. Άκέφαλο με σπασμένο το δεξιό

χέρι της κουροτρόφου και τὸ ἀριστερὸ τοῦ παιδιοῦ. Κορμὸς πεπλατυσμένος, χέρια ταινιόσημα. Μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι κρατᾷ ἀγκαλιά, στὸ ὕψος τοῦ στήθους, ἓνα μικρὸ πτηνόμορφο εἰδῶλιο ποὺ ἀκουμπᾷ τὸ δεξιὸ χέρι τοῦ στήν πλάτη της. Σώζονται ἴχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος, ἡ βαφὴ ἐξίτηλη.

Τέλος 7ου - ἀρχὲς 8ου π.Χ. αἱ.

A116 Πτηνόμορφη κουροτρόφος, ΜΕΛ 2978 (πίν. 15). Σωζ. ὕψ. 0.085 μ. Ἀκέφαλο μὲ σπασμένο τὸ δεξιὸ χέρι τῆς κουροτρόφου. Κορμὸς κυλινδρικός, χέρια ταινιόσημα. Μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι κρατᾷ σφιχτὰ πάνω στὸ στήθος μικρὸ πτηνόμορφο εἰδῶλιο. Διασώζονται ἴχνη τοῦ λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ τῆς διακόσμησης μὲ κόκκινη βαφὴ. Στὸ στήθος τῆς κουροτρόφου δικτυωτὸ κόσμημα, τὸ μικρὸ πτηνόμορφο εἰδῶλιο ὁλόβαφο. Ἔντονα ἴχνη ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 7ου - ἀρχὲς 8ου π.Χ. αἱ.

A117 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3069 (πίν. 15). Ὑψ. 0.115 μ. Ἀκέραιο, σπασμένο μόνον τὸ ἀριστερὸ χέρι. Κεφάλι ὑψωμένο, μὲ ἐλαφρὰ κλίση πρὸς τὰ πίσω, ποὺ ἐπιστέφεται μὲ ὁλόβαφο πῶλο. Στόμα ἀνοιχτό, λαιμὸς ψηλὸς καὶ στολισμένος μὲ διπλὴ σειρὰ περιδεραίων μὲ φυλλόσημα ἐξαρτήματα. Χέρια ἀνοιχτά καὶ λίγο πρὸς τὰ μέσα, μέση λεπτή, ἔνδυμα μακρὺ, φαρδὺ στὸ κάτω μέρος καὶ διαμορφωμένο σὰν βάση. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφὴ. Στὸ στήθος καὶ τὸν ποδόγυρο τοῦ ἐνδύματος ὀριζόντια ζώνη μὲ κάθετες γραμμές. Στὴ μέση καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν ποδόγυρο ταινία. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «α» τοῦ Θρεψιάδου. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Ἔσχατος 7ος π.Χ. αἱ.

A118 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3005 (πίν. 16, πίσω ὅψη). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Ἀκέφαλο, σώζεται ὡς τὴ μέση μὲ σπασμένο τὸ ἓνα χέρι. Λαιμὸς ψηλός, χέρια τριγωνικά μὲ μυτερὲς ἀπολήξεις. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ βαφὴ. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἱ.

A119 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3006 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.055 μ. Σώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος τοῦ ἐπίπεδου κορμοῦ μὲ τὴν πλατιά βάση. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ βαφὴ. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἱ.

A120 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 6913 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.075 μ. Ἀκέφαλο, σώζεται ὡς τὴ μέση. Χέρια μικρά, τριγωνικά, λαιμὸς ψηλὸς καὶ χονδρός.

Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ διακόσμηση. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἱ.

A121 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 6914 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.035 μ. Ἀκέφαλο, σώζεται ὡς τὴ μέση. Σπασμένο τὸ δεξιὸ χέρι καὶ ἡ ἄκρη τοῦ ἀριστεροῦ. Χέρια ὀριζόντια καὶ πρὸς τὰ μέσα, μέση λεπτή. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ διακόσμηση. Τύπος ὅμοιος μὲ τὸ εἰδῶλιο A117. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Ἔσχατος 7ος π.Χ. αἱ.

A122 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3069 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.10 μ. Σώζεται ὁ κάτω κορμὸς μὲ τὴ βάση. Ἐπίχρισμα λευκὸ, ταινίες λεπτές καὶ πλατιές, ἐναλλὰξ κόκκινες καὶ κιτρινωπές. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «υ1» τοῦ Θρεψιάδου. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἱ.

A123 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3068 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.09 μ. Σώζεται ὁ ἄνω κορμὸς μὲ σπασμένα τὰ χέρια. Πτηνόμορφο κεφάλι μὲ ἀνάγλυφη ταινία, πεπλατυσμένη πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο καὶ βαμμένη κόκκινη. Στὸ στήθος δικτυωτὴ διακόσμηση. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «ο1» τοῦ Θρεψιάδου. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἱ.

A124 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3066 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Σώζεται ὡς τὴ μέση μὲ σπασμένα τὰ χέρια. Πεπλατυσμένη, ἡμικυκλικὴ ἀπόληξη τῆς πτηνόμορφης κεφαλῆς καὶ λεπτότατο τὸ τοίχωμα τοῦ ἄνω κορμοῦ. Δικτυωτὴ διακόσμηση στὸ στήθος, φθαρμένη, κοκκινωπὴ ὡς καστανοκίτρινη. Ἰχνη ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «θ1» τοῦ Θρεψιάδου. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἱ.

A125 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3067 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.08 μ. Ἀκέφαλο καὶ μὲ σπασμένη τὴν βάση. Χέρια πρὸς τὰ ἐμπρός, λαιμὸς ψηλὸς καὶ χονδρός. Λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφὴ. Στὸν λαιμὸ ταινία μὲ φυλλοειδῆ ἐξαρτήματα, στὸ στήθος δύο στιγμές μέσα σὲ ἐλλειψοειδῆ πλαίσιο καὶ στὸ ὑπόλοιπο σῶμα ὅμοιες στιγμές μέσα σὲ ταινίες, πλαισιωμένες μὲ κάθετες γραμμὲς στὰ πλάγια.

Λίγα ἴχνη ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «υ1» τοῦ Θρεψιάδην. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.
Β' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A126 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3072 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Σώζεται τὸ κεφάλι καὶ μέρος τοῦ στήθους χωρὶς τὰ χέρια. Γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι ἀνάγλυφη ταινία, πεπλατυσμένη πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Στὸ πρόσωπο τὸ στόμα ἀνοιχτὸ μὲ ἐγγάρα-ξη στὸ μέσον. Λαιμὸς πλατὺς, ὁ ἄνω κορμὸς μὲ πολὺ λεπτὰ τοιχώματα. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρῖσμα καὶ ἡ βαφή. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «ξ1» τοῦ Θρεψιάδην. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.
7ος π.Χ. αἰ.

A127 Κεφάλι πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3073 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.06 μ. Σώζεται μὲ τὸν λαιμό. Στὸ κεφάλι ἀνάγλυφη ταινία, ποὺ οἱ ἄκρες τῆς ἐνώνονται πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Στὸ ραμφόσχημο πρόσωπο δηλώνεται μόνον τὸ στόμα μὲ μιὰ βαθιὰ ὀριζόντια ἐγκοπὴ. Στὸν μακρὸν λαιμὸ δύο κόκκινες ταινίες. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρῖσμα, ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «π1» τοῦ Θρεψιάδην. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.
7ος π.Χ. αἰ.

A128 Κεφάλι πτηνόμορφο, ΜΕΛ 3076 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.045 μ. Στὸ κεφάλι ριπιδίοσχημο κάλυμμα, ἐσωτερικὰ κοίλο. Πρόσωπο μὲ ἀνοιχτὸ στόμα καὶ μάτια γραπτά. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρῖσμα καὶ ἡ διακόσμηση. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «ρ1» τοῦ Θρεψιάδην. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.
7ος π.Χ. αἰ.

A129 Κεφάλι πτηνόμορφο(ς), ΜΕΛ 6912 (πίν. 16). Σωζ. ὕψ. 0.04 μ. Πρόσωπο μὲ ἀνοιχτὸ στόμα. Τμήματα ἀνάγλυφων βοστρύχων διατηροῦνται στὸ μέτωπο καὶ τὸ πλάι ἀριστερά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.
Ὑστερος 7ος π.Χ. αἰ.

A130 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 2719 (πίν. 17). Σωζ. ὕψ. 0.123 μ. Σώζεται λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴ μέση. Στὸ κεφάλι ριπιδίοσχημος πόλος, ἐσωτερικὰ κοίλος. Πρόσωπο ραμφόσχημο μὲ ψηλὸ λαιμό, χέρια μικρά, τριγωνικά, ποὺ κλίνουν λίγο πρὸς τὰ μέσα. Ἐπίχρῖσμα λευκὸ, διακόσμηση μὲ κόκκινη καὶ μαύρη βαφὴ μόνο στὴν ὄψη. Στὸν λαιμὸ δύο ζεύγη ὀριζόντιων γραμμῶν, στὸν ἄνω κορμό, στὸ ὕψος τῶν χειρῶν, πυκνὴ δικτυωτὴ ζώνη καὶ πιὸ κάτω ζώνη

ζατρικίου καὶ μαύρη ταινία ἀνάμεσα σὲ κάθετες γραμμὲς στὰ πλάγια.

Τέλος 7ου - ἀρχὲς 6ου π.Χ. αἰ.

A131 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 2977 (πίν. 17). Σωζ. ὕψ. 0.09 μ. Ἀκέφαλο μὲ σπασμένο τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ. Τὰ χέρια μὲ μικροαποκορούσεις στὶς ἄκρες, ἐπιμήκη καὶ λίγο πρὸς τὰ ἔμπροσ. Ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ δύο μακροὶ βόστρυχοι, ἀνάγλυφοι μὲ μυτερὲς ἀπολήξεις. Διατηροῦνται ἴχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κόκκινης βαφῆς. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά.
Ὑστερος 7ος - πρῶμος 6ος π.Χ. αἰ.

A132 Ὅρθιο σανιδόσχημο, ΜΕΛ 2976 (πίν. 17). Σωζ. ὕψ. 0.06 μ. Σώζεται ὡς τὴ μέση μὲ σπασμένο τὸ ἀριστερὸ χέρι. Κεφαλὴ μὲ πόλο, πρόσωπο πτηνόμορφο μὲ ἀνοιχτὸ στόμα καὶ δύο μακροὶ ἀνάγλυφοι βόστρυχοι στὸ στήθος. Τὸ ἀριστερὸ χέρι, ὀριζόντιο καὶ πρὸς τὰ ἔμπροσ, ἐνῶ τὸ δεξιὸ κολλημένο στὸν κορμὸ μὲ ὑπολείμματα πηλοῦ ἀπὸ ἓνα δευτέρου χέρι (πρόκειται πιθανὸν γιὰ ζευγὸς εἰδωλίων). Στὴν πίσω πλευρὰ σώζεται μικρὸ τμήμα τοῦ στηρίγματος. Ἰχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κάθετων κόκκινων γραμμῶν στὸν πόλο. Διασώζεται ἡ σημείωση «1896. Νοτία αὐλή».

Ὑστερος 7ος - πρῶμος 6ος π.Χ. αἰ.

A133 Ὅρθιο σανιδόσχημο («παπᾶς»), ΕΜ 4387 [ΑΕ 1665] (πίν. 17). Ὑψ. 0.28 μ. Ἀκέραιο, συγκολλημένο, μὲ μικρὴ συμπλήρωση στὸν πόλο. Πηλὸς κιτρινωπός, χωρὶς λευκὸ ἐπίχρῖσμα, βαφὴ μαύρη ὡς καστανοκόκκινη. Πρόσωπο μὲ ἀνοιχτὸ στόμα καὶ μάτια ζωγραφισμένα σὰν στιγμές. Λαιμὸς πολὺ μακρὺς, χέρια μικρὰ τριγωνικά σὰν ἀποφύσεις, βάση πλατιά, ἐσωτερικὰ κοίλη. Στὸ κεφάλι φορᾷ πόλο, ἐνῶ μπροστὰ, πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, ὑπάρχει ἓνας ὀλόγλυφος ἑλικοειδὴς βόστρυχος. Τὰ μακριὰ μαλλιά σχηματίζουν δύο ἀνάγλυφους βοστρύχους ἔμπροσ καὶ ἓναν ἐνιαῖο πίσω. Πλούσια καὶ καλοδιατηρημένη διακόσμηση. Δύο ζῶνες μὲ διάγραμμα τρίγωνα στὸ στήθος καὶ τὴν πλάτη. Στὸν πόλο καὶ τὰ μακριὰ μαλλιά ἔμπροσ ὅμοια τρίγωνα καὶ πίσω κάθετες τεθλασμένες γραμμὲς. Ὅμοιες γραμμὲς καὶ στὴν ὀλόγλυφη ἑλικά στὸ μέτωπο, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχουν δύο λεπτογραμμένες σπείρες. Στὸν λαιμὸ περιδέραιο μὲ τρία κρεμαστὰ ἐξαρτήματα σὲ σχῆμα ροδιοῦ. Στὴ βάση δύο ὀριζόντιες γραμμὲς. Διασώζεται στὴν πίσω ὄψη ἡ σημείωση «12/4 χῶματα βωμοῦ, τεμάχια 6».

Πρῶμος 6ος π.Χ. αἰ.

J. Boehlau, *Böotische Vasen*, *JdI* 3, 1888, 343, εἰκ. 26. Winter, *Typen*, 4 (1b). *BCH* 14, 1890, 207. *Cat. of the Acr. Mus.*, II, 323.

A134 Ὁρθιο σανιδόσχημο («παπᾶς»), ΜΕΛ 2715 (πίν. 17). Ὑψ. 0.17 μ. Ἀκέραιο, σπασμένα μόνον τὸ ἀριστερὸ χέρι, ἡ ἀνάγλυφον σπείρα στὸ μέτωπο καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν πλαϊνῶν βοστρύχων. Ὁμοιοὺς ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὸ προηγούμενο εἰδῶλιο A133, ἀλλὰ μὲ ποντικόσχημο πρόσωπο. Πηλὸς καστανοκόκκινος, χωρὶς λευκὸ ἐπίχρισμα, βαφὴ μαύρη. Τὰ μακριὰ μαλλιά εἶναι διακοσμημένα στὴν ὄψη μὲ πλοχμὸ καὶ πίσω μὲ κάθετες κυματοειδεῖς γραμμές. Στὸ στήθος δύο ὀριζόντιες ζώνες μὲ πλοχμὸ καὶ στὴν πλάτη ζώνη μὲ ὀριζόντια κυματοειδῆ γραμμὴ. Στὸν λαιμὸ περιδέριο μὲ τρία φυλλόσχημα κρεμαστά ἐξαρτήματα. Στὴ βάση ζώνη μὲ κάθετες γραμμές. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4».

Πρώμιος 6ος π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 5 (5e), Eleusis.

A135 Ὁρθιο σανιδόσχημο («παπᾶς»), ΜΕΛ 2969 (πίν. 17). Σωζ. ὕψ. 0.095 μ. Σώζεται τὸ κεφάλι, τὸ δεξιὸ χέρι καὶ μικρὸ μέρος τοῦ στήθους. Πηλὸς σκούρος καστανός, ἐπίχρισμα λευκὸ, βαφὴ μαύρη. Ὁμοιοὺς ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὸ προηγούμενο εἰδῶλιο A134. Διακόσμηση μὲ κρεμαστά ἡμικύκλια στὸ στήθος καὶ τὸν πόλο. Στοὺς μακροὺς βοστρύχους, στὴν ὄψη, κάθετη τεθλασμένη γραμμὴ, πίσω τεθλασμένες στὸ κέντρο καὶ ὀριζόντιες στὰ ἄκρα. Στὸν λαιμὸ περιδέριο μὲ ἓνα κρεμαστὸ κόσμημα, σὲ σχῆμα ροδιοῦ, στὸ κέντρο. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4».

Πρώμιος 6ος π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 5 (5e), Eleusis.

A136 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 2973 (πίν. 17). Ὑψ. 0.162 μ. (κατὰ τὸν Winter). Βρέθηκε ἀκέραιο, ὅπως εἰκονίζεται στὸν Winter, *Typen* καὶ σὲ φωτογραφία τοῦ Θερεσιάδη. Σήμερα σώζεται ὡς τὴ μέση, μὲ σπασμένο τὸ ἀριστερὸ χέρι. Λευκὸ ἐπίχρισμα, ἐξίτηλη ἡ βαφὴ. Στὸ κεφάλι ἀνάγλυφον ταινία, πρόσωπο μὲ ἀνοιχτὸ στόμα, σῶμα ταινωτό. Τὰ χέρια, καμπύλα καὶ πρὸς τὰ ἐμπρός, προσκολλῶνται στὰ ψηλὰ ἐρεισίστεια ἐνὸς τριποδικοῦ καθίσματος-θρόνου.

7ος π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 24 (11), Eleusis.

A137 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 2809 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.106 μ. Ἀκέφαλο, σπασμένο τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα. Ὁμοιοὺς ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὸ εἰδῶλιο A136, μόνον ποὺ τὰ χέρια σχηματίζουν γωνία μὲ τὰ ἐρεισίστεια τοῦ θρόνου. Διακόσμηση μὲ καστανοκόκκινη βαφὴ. Στὸ στήθος

λεπτὴ ζώνη μὲ ὀριζόντια τεθλασμένη γραμμὴ, στὸ ὑπόλοιπο σῶμα ὀριζόντιες ταινίες.

7ος π.Χ. αἰ.

A138 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 2972 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.095 μ. Ἀκέραιο, σπασμένο τὸ ἀριστερὸ χέρι, τὸ ἐρεισίστριο τοῦ θρόνου, τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα. Ὁμοιοὺς ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὸ εἰδῶλιο A136. Λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφὴ, ἐξίτηλη σὲ πολλὰ σημεία. Στὸν ἄνω κορμὸ ζώνη μὲ δικτυωτὸ κόσμημα, στὴν κοιλία ὡς τὰ γόνατα κάθετες κυματοειδεῖς γραμμές.

7ος π.Χ. αἰ.

A139 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 2963 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.085 μ. Σπασμένο μόνον τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα. Κεφάλι πτηνόμορφο, ἐπίπεδο στὸ ἄνω μέρος τοῦ καὶ μὲ στιγμές στὴ θέση τῶν ματιῶν. Τὰ ἐρεισίστρια σχηματίζουν γωνία μὲ τὰ χέρια τοῦ εἰδωλίου, ἐνῶ τὸ κάτω ἔνδυμα μένει ἐλεύθερο, χωρὶς τὰ προσκολλημένα ἐκατέρωθεν πόδια τοῦ τριποδικοῦ θρόνου. Διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφὴ. Ἀραιὲς ὀριζόντιες ταινίες στὸ σῶμα. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

7ος π.Χ. αἰ.

A140 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 2810 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Ἀκέφαλο, μὲ σπασμένο τὸ δεξιὸ χέρι καὶ τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα. Ὁμοιοὺς ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὸ εἰδῶλιο A137, μόνον ποὺ ἀνακεκλιμένη στὸν θρόνο ἡ μορφὴ. Διακόσμηση μὲ καστανοκόκκινη βαφὴ. Στὸ σῶμα ἀραιὲς λεπτὲς ζώνες, διακοσμημένες μὲ ὀριζόντια τεθλασμένη γραμμὴ ἢ μὲ στιγμές, στὸ κάτω μόνον μέρος τοῦ ἐνδύματος. Κάτω ἀπὸ τὴ μέση καὶ ὡς τὰ γόνατα πλατιά ζώνη μὲ κάθετες, ἐναλλὰξ εὐθεῖες καὶ κυματοειδεῖς, γραμμές.

7ος π.Χ. αἰ.

A141 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3004 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.075 μ. Σώζεται τὸ τμήμα ἀπὸ τὸ στήθος καὶ κάτω μὲ σπασμένα τὰ χέρια καὶ τὰ ἐρεισίστρια τοῦ θρόνου, τὸ κάτω ἀριστερὸ μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα. Ἐπίχρισμα καὶ βαφὴ ἐξίτηλα. Ὁμοιοὺς ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὸ εἰδῶλιο A136. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A142 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3003 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Ἀκέφαλο, σώζεται ὡς τὰ γόνατα μὲ σπασμένο τὸ δεξιὸ χέρι καὶ τὸ ἐρεισίστριο τοῦ

θρόνου, καθώς και τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα. Ἡ μέση λεπτία, τὰ χέρια σχηματίζουν γωνία μετὰ τὰ ἐρεισίσχαιρα τοῦ θρόνου, ὅπως στὰ εἰδώλια A137 καὶ A140. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ βαφή, σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A143 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 6915 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.10 μ. Ἀκέφαλο, μετὰ σπασμένο τὸ ἀριστερὸ τοῦ χέρι καὶ τὸ ἐρεισίσχαιρο τοῦ θρόνου, καθώς καὶ τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα. Πολὺ φθαρμένη ἡ ἐπιφάνεια, ἔχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κόκκινης βαφῆς. Τὰ χέρια σχηματίζουν γωνία μετὰ τὰ ἐρεισίσχαιρα τοῦ θρόνου, ὅπως στὰ εἰδώλια A137, A140 καὶ A142. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A144 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 6916 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.05 μ. Σώζεται ὡς τὸ στήθος περίπου μετὰ σπασμένο τὸ δεξιὸ τοῦ χέρι καὶ τὰ δύο ἐρεισίσχαιρα τοῦ θρόνου. Πρόσωπο πτηνόμορφο μετὰ ἀνοιχτὸ στόμα, πόλος χαμηλός, χέρια καμπυλωτά. Στὸν λαιμὸ καὶ τὸ στήθος ἔχνη ἀπὸ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ διακόσμηση μετὰ καστανοκόκκινες ταινίες. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν τύπο μετὰ τὰ εἰδώλια A136 καὶ A138. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A145 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 6917 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.06 μ. Ἀκέφαλο, σώζεται ὡς τοὺς μηροὺς μετὰ σπασμένα τὸ δεξιὸ τοῦ χέρι καὶ τὸ ἐρεισίσχαιρο τοῦ θρόνου, καθώς καὶ τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν τύπο μετὰ τὸ εἰδώλιο A139. Διακόσμηση μετὰ κόκκινη βαφή φθαρμένη. Στὸ στήθος ζώνη μετὰ κάθετες τεθλασμένες γραμμές, στὸ κάτω σωζόμενο τμήμα τοῦ ἐνδύματος ζώνη μετὰ κάθετες εὐθείες. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A146 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 6918 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.067 μ. Σώζεται ὡς τὴν ἀρχὴ τῶν κνημῶν. Σπασμένο τὸ ἀριστερὸ τοῦ χέρι καὶ τὰ δύο ἐρεισίσχαιρα τοῦ θρόνου. Πεπλατυσμένη ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς, πρόσωπο πτηνόμορφο μετὰ ἀνοιχτὸ στόμα, χέρια καμπυλωτά. Στὸ στήθος καὶ τὰ χέρια ἐνιαία ζώνη μετὰ κάθετες κόκκινες γραμμές, στὸ ὑπόλοιπο σῶμα ταινίες. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν τύπο μετὰ τὰ εἰδώλια A136, A138 καὶ A144. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A147 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3070 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Σώζεται ὡς τὸ στήθος μετὰ σπασμένα τὰ χέρια. Στὸ κεφάλι φαρυγὸς ψηλὸς πόλος, ἐσωτερικὰ κοίλος. Πτηνόμορφο πρόσωπο μετὰ ἀνοιχτὸ στόμα, στήθος βαθουλωτό. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα, ἐξίτηλη ἡ βαφή. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «1» τοῦ Θερεψιάδου. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A148 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 3071 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.06 μ. Σώζεται ὡς τὴ μέση περίπου μετὰ σπασμένα τὰ χέρια καὶ μέρος τοῦ πόλου. Λεῖπει ἐπίσης ὁ δεξιὸς πρόσθετος ἀπὸ πηλὸ ὀφθαλμός. Στὸ κεφάλι χαμηλὸς πόλος, πρόσωπο πτηνόμορφο μετὰ ἀνοιχτὸ στόμα, ἀνάγλυφα δισκάρια στὴ θέσι τῶν ὀφθαλμῶν, χέρια πρὸς τὰ ἔμπροσ, στήθος βαθουλωτό. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ βαφή. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται γραμμένος ὁ ἀρ. κατ. «μ1» τοῦ Θερεψιάδου. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αἰ.

A149 Καθιστὸ σανιδόσχημο, ΜΕΛ 2718 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.084 μ. Σώζεται ὡς τὴ μέση. Πηλὸς γκριζὸς καὶ ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά, λευκὸ ἐπίχρισμα. Στὸ κεφάλι ἀνάγλυφα ταινία μετὰ δισκάρια στὸ μέσον. Πρόσωπο πτηνόμορφο, σχεδὸν χωρὶς λαιμὸ, χέρια λυγισμένα πρὸς τὰ κάτω, στήθος βαθουλωτό. Στὸν λαιμὸ ἀνάγλυφο περιδέραιο μετὰ τίς ἄκρες δεμένες πίσω καὶ μετὰ κεντρικὸ τρίγωνικὸ ἐξάρτημα μπροστά. Στὸ στήθος πυκνὴ δικτυωτὴ διακόσμηση μετὰ κόκκινη βαφή.

Ὑστερος 7ος - ἀρχὲς 6ου π.Χ. αἰ.

A150 Καθιστὸ σανιδόσχημο («παπᾶς»), ΜΕΛ 2714 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.010 μ. Σώζεται ὡς τὴ μέση μετὰ σπασμένο τὸ ἀριστερὸ τοῦ χέρι καὶ τὴν ὀλόγλυφον σπείρα στὸ μέτωπο. Πηλὸς σκούρος καστανός, ἐπίχρισμα λευκὸ, βαφή μαύρη. Τύπος ὅμοιος μετὰ τὰ ὄρθια, μετὰ ποντικόμορφο πρόσωπο, εἰδώλια A134-135. Στὰ μαλλιά, ἔμπροσ καὶ πίσω, καὶ στὸν πόλο κάθετες τεθλασμένες γραμμές. Στοιχὸς ὅμοιος ταινία μετὰ κάθετες γραμμές. Στὸ στήθος μία λεπτὴ ζώνη μετὰ κάθετες γραμμές καὶ μία πλατιά μετὰ δύο μεγάλους πολυφυλλοὺς ρόδακες καὶ μία κάθετη τεθλασμένη γραμμὴ ἀνάμεσά τους. Στὴν πίσω ὅση ὀριζόντιες γραμμές ὡς τὴ μέση.

Πρώμος 6ος π.Χ. αἰ.

A151 Ἴππος, ΜΕΛ 2820 (πίν. 18). Σωζ. ὕψ. 0.095 μ. Σχεδὸν ἀκέραιος, σπασμένα μόνον τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν. Λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση σκούρα κυανὴ καὶ κόκκινη. Λαιμὸς πολὺ ψηλὸς καὶ λεπτός,

ή οὐρά κολλημένη στο ένα πίσω πόδι. Στο σώμα και τὸν λαιμὸ λοξὲς ταινίες, σκούρες κυανὲς καὶ κόκκινες ἐναλλάξ. Διασώζεται ἡ χρονολογία «11/85».

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A152 Τέθριππο ἄρμα με ἡνίοχο, ΜΕΛ 2722 (πίν. 19). Ὑψ. 0.105 μ. Σχεδὸν ἀκέραιο, σπασμένα μόνον τὸ κεφάλι καὶ ὁ λαιμὸς τοῦ ἑνὸς ἵππου. Λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση με σκούρα κυανὴ καὶ κόκκινη βαφή. Οἱ ἵπποι, κολλημένοι μεταξύ τους, ἔχουν ψηλοὺς λαιμούς, μικρὰ κεφάλια καὶ ἀνοιχτὸ διασκελισμό. Διακοσμούνται, ὅπως καὶ ὁ ἡνίοχος, με ὀριζόντιες ταινίες, σκούρες κυανὲς καὶ κόκκινες. Ὁ ἡνίοχος ἔχει πτηνόμορφο πρόσωπο, ἐπίπεδο στὸ ἄνω μέρος, καὶ εἶναι κολλημένος στὰ πίσω πόδια τῶν ἵππων με τὰ χέρια ἀπλωμένα στὴ ράχη τους. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «6/5».

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 25(2), Eleusis. Κουρουνιώτης, *Ἐλευσίς*, 92, εἰκ. 66 (δεξιὰ).

A153 Τέθριππο ἄρμα με ἡνίοχο, ΜΕΛ 2965 (πίν. 19). Ὑψ. 0.10 μ. Σχεδὸν ἀκέραιο, συγκολλημένο. Σπασμένο τὸ ρύγχος τῶν δύο ἵππων, ἡ κορυφὴ τῆς χαιτῆς τοῦ τρίτου καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἡνίοχου. Σὲ παλαιὰ φωτογραφία τοῦ Θρεψιάδη, ὁ ἡνίοχος εἰκονίζεται ἀκέραιος, ἐνὼ ἀπὸ τὸ ἄρμα λείπει ὁ τέταρτος ἵππος, ποὺ βρέθηκε καὶ συγκολλήθηκε τελευταῖα (βλ. καὶ κεφ. III, σ. 59 σημ. 32). Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά, λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση σκούρα κυανὴ καὶ κόκκινη. Ὅμοιο με τὸ προηγούμενο ἄρμα A152, με τὴ διαφορά ὅτι οἱ ἄκρες τῶν ποδιῶν τῶν ἵππων εἶναι διακοσμημένες στὴν ὀψη με ἀκτίνες. Στὸν συγκολλημένο τέταρτο ἵππο διασώζεται ἡ λέξη «βωμός».

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

Κουρουνιώτης, *Ἐλευσίς*, 92, εἰκ. 66 (ἀριστερά).

A154 Τέθριππο ἄρμα με ἡνίοχο, ΜΕΛ 6919 (πίν. 19). Σωζ. ὕψ. 0.06 μ. Σώζονται ἐλλιπεῖς οἱ τρεῖς ἵπποι καὶ ὁ ἡνίοχος. Σπασμένα τὰ κεφάλια, οἱ λαιμοὶ καὶ τὰ μπροστινὰ πόδια τῶν ἵππων, καθὼς καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἡνίοχου. Διασώζονται ἱχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κόκκινης διακόσμησης. Ὅμοιο με τὰ προηγούμενα τέθριππα A152 καὶ A153. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A155 Τέθριππο ἄρμα, ΜΕΛ 6920 (πίν. 19). Σωζ. ὕψ. 0.025 μ. Σώζονται μόνον οἱ δύο ἵπποι με σπασμένα τὰ κεφάλια, τοὺς λαιμούς καὶ τὰ πόδια. Ἰχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος, ἐξίτηλη ἡ διακόσμηση.

Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ὅμοιο με τὰ προηγούμενα τέθριππα A152-154. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A156 Τέθριππο ἄρμα, ΜΕΛ 6921 (πίν. 19). Σωζ. ὕψ. 0.035 μ. Σώζεται μόνον ὁ ἑνας ἵππος, ἀκέφαλος, με σπασμένο τὸν λαιμὸ καὶ τὰ πόδια. Ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ βαφή. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν τύπο με τὰ προηγούμενα τέθριππα A152-155. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A157 Ἴππείας, ΜΕΛ 6922 (πίν. 19). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Σπασμένα τὸ κεφάλι τοῦ ἵππεία, τὸ ρύγχος, ἡ ἄνω ἄκρη τῆς χαιτῆς, τὰ πόδια καὶ ἡ οὐρά τοῦ ἵππου. Διασώζονται ἱχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ γραμμικῆς διακόσμησης. Ὁ ἵππος ἔχει ψηλὸ λαιμὸ καὶ οὐρά κρεμαστή, κολλημένη στὸ ένα πίσω πόδι. Ὁ ἡνίοχος κάθεται στὰ καπούλια τοῦ ζώου, με τὸ σῶμα ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ ἀγκαλιάζει τὴ χαιτὴ με τὰ ταινιωτὰ χέρια του. Ἔντονα μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Α' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A158 Ἴππείας, ΜΕΛ 2975 (πίν. 19). Σωζ. ὕψ. 0.06 μ. Σπασμένα τὸ κεφάλι, ἡ οὐρά καὶ τὰ πόδια τοῦ ἵππου, καθὼς καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἵππεία. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν τύπο με τὸν προηγούμενο ἵππεία A157, μόνον ποὺ ἐδῶ ἡ οὐρά τοῦ ἵππου εἶναι ὑψωμένη. Διατηροῦνται ἱχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κόκκινης γραμμικῆς διακόσμησης. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4».

Ὑστερος 7ος - ἀρχὲς 6ου π.Χ. αἰ.

A159 Ἴππείας με ἀσπίδα, ΜΕΛ 2974 (πίν. 19). Σωζ. ὕψ. 0.095 μ. Ἀπὸ τὸν ἵππο σώζεται τὸ πίσω σῶμα με σπασμένες τὶς ἄκρες τῶν ποδιῶν καὶ τῆς ὑψωμένης οὐρᾶς του. Ἀπὸ τὸν ἵππεία λείπουν τὸ κεφάλι, μέρος τῆς στρογγυλῆς ἀσπίδας καὶ οἱ ἄκρες τῶν ποδιῶν του. Διασώζονται ἱχνη τοῦ λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ τῆς κόκκινης βαφῆς. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4» καὶ ἡ λέξη «βωμός».

Ὑστερος 7ος - ἀρχὲς 6ου π.Χ. αἰ.

A160 Αἶγαρος, ΜΕΛ 2981 (πίν. 19). Σωζ. ὕψ. 0.05 μ. Σπασμένα μόνον τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν καὶ τῆς οὐρᾶς, καθὼς καὶ τὸ ἑνὸς κέρατο. Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά, ἱχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος. Ταινιωτὰ ἐπιμήκη κέρατα, μακρὺς λαιμὸς, οὐρὰ ἐλαφρὰ ὑψωμένη.

Β' μισὸ 7ου π.Χ. αἰ.

A161 Προβατίνα, ΜΕΛ 2980 (πίν. 19). Σωζ. ύψ. 0.045, μήκ. 0.08 μ. Σπασμένες οι άκρες των ποδιών, της ούρας, του στόματος και των αυτιών. Άνοιχτό στόμα, αυτιά μυτερά, ούρα έλαφρά ύψωμένη, οι δύο μαστοί κρεμασμένοι ανάμεσα στα πόδια. Κατάμαυρη από φωτιά.

Β' μισό 7ου π.Χ. αι.

A162 Πτηνό, ΜΕΛ 6900 (πίν. 19). Σωζ. ύψ. 0.08, μήκ. 0.04 μ. Σχεδόν άκέραιο, σπασμένη μόνον ή κορυφή της κεφαλής και τó κάτω μέρος της βάσης. Πλατὺς λαιμός, ούρα μυτερή και πρὸς τὰ κάτω. Διασώζονται ίχνη λευκού επιχρίσματος και κόκκινης διακόσμησης. Κόκκινη ταινία πρὶν ἀπὸ τὴν βάση. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

7ος π.Χ. αι.

Ειδώλια κατασκευασμένα σὲ μήτρα

A163 Ὅρθια γυναικεία μορφή (θρηνώδης;), ΜΕΛ 6923 (πίν. 19). Σωζ. ύψ. 0.08 μ. Σώζεται ὁ ἄνω κορμός ὡς τὴ μέση, με σπασμένα τὰ ὑψωμένα χέρια και τὴν ἀπόληξη τῆς κεφαλῆς. Μικρὴ ἀπόκρουση στὴ μύτη. Τὸ πρόσωπο φτιαγμένο σὲ μήτρα, φθαρμένο, ὁ ἄνω κορμός ἐπίπεδος, χειροποίητος, ὁ κάτω κοῖλος, τροχίλατος. Πηλὸς καστανοκόκκινος, ίχνη λευκοῦ επιχρίσματος και κόκκινης διακόσμησης, ἐξίτηλης. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Τέλος 7ου π.Χ. αι.

A164 Ὅρθια γυναικεία(;) μορφή, ΜΕΛ 3002 (πίν. 19). Σωζ. ύψ. 0.065 μ. Ἀκέφαλο, σώζεται ὡς τὴ μέση με σπασμένα χέρια. Ὁ κορμός χειροποίητος, συμπαγής, με βαθύλωμα στὴν πλάτη ποὺ δείχνει ὅτι τὸ κεφάλι θὰ ἦταν πρόσθετο, κατασκευασμένο σὲ μήτρα. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Διασώζονται λίγα ίχνη ἀπὸ λευκὸ ἐπίχρισμα και κόκκινη βαφή. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε τὸ 1931 στὸ 4ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β.

Τέλος 7ου - ἀρχὲς 6ου π.Χ. αι.

A165 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2736 (πίν. 20). Ὑψ. 0.056 μ. Ἀκέραυν. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια ἐπίπεδη με λοξὰ ἀνοιγμένη ὅπῃ στὴν κορυφὴ τῆς κεφαλῆς. Τὸ πρόσωπο κατασκευασμένο σὲ μήτρα. Πηλὸς κόκκινος, λευκὸ ἐπίχρισμα. Ἐλαφρὰ ἔξεργο τὸ ἀνάγλυφο τοῦ προσώπου, μέτωπο χαμηλό, μάτια ἀμυγδαλωτά, χεῖλη χονδρά, πηγούνι ἐλαφρὰ τριγωνικό. Τὰ αυτιά δὲν δηλώνονται, οἱ βόστρυχοι πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο ἐνιαῖοι με εὐθεία ἀπόληξη στὸ κάτω μέρος,

ἐνὼ στὰ πλάγια τριγωνικοί, ἐλαφρὰ καμπύλοι. Ἰχνη μαύρης βαφῆς, ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4».

Γ' τέταρτο 7ου αι., περὶ τὸ 650-640 π.Χ.

A166 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3131 (πίν. 20). Ὑψ. 0.08 μ. Ἀκέραυν. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια ἐπίπεδη με μία ὅπῃ στὸ μέσον τοῦ πόλου. Δὲν διασώζονται ίχνη επιχρίσματος ἢ βαφῆς. Στὸ κεφάλι ψηλὸς πόλος. Τὸ πρόσωπο ἐλαφρὰ ἔξεργο και στενόμακρο, τὸ μέτωπο στενὸ, τὰ μάτια ἐξώγλυφα, τὰ χεῖλη χονδρά, οἱ βόστρυχοι ἐνιαῖοι πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο και τριγωνικοί στὰ πλάγια. Τὰ αυτιά δὲν δηλώνονται. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4».

Γ' τέταρτο 7ου αι., περὶ τὸ 640-630 π.Χ.

A167 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3132 (πίν. 20). Ὑψ. 0.062 μ. Ἀκέραυν, πίσω ἐλαφρὰ κοίλη, με ὅπῃ λοξὰ ἀνοιγμένη στὴν κορυφὴ τοῦ πόλου. Πηλὸς καστανοκίτρινος. Πρόσωπο πλατὺ με τετράγωνο πηγούνι, μέτωπο στενὸ, μύτη πλατιά, μάτια μεγάλα ἀμυγδαλωτά, με ἀνάγλυφα τὸ περίγραμμα και τὴν κόρη, αυτιά μεγάλα ἀνάγλυφα. Τὰ μαλλιά στὸ μέτωπο γλωσσοειδῆ, στὰ πλάγια τριγωνικά σὲ ὀριζόντιες ἀνάγλυφες σειρὲς και με τριγωνικὲς ἀπολήξεις στὸ κάτω μέρος. Δὲν διασώζονται ἐπίχρισμα και βαφή. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4».

Τελευταῖο τέταρτο 7ου αι., περὶ τὸ 630-620 π.Χ.

A168 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2740 (πίν. 20). Ὑψ. 0.07 μ. Ἀκέραυν. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια ἐπίπεδη, κοῖλος μόνον ὁ πόλος ποὺ φέρει δύο ὅπῃς στὰ πλάγια. Πόλος ψηλός, πρόσωπο πλατὺ, μάτια στρογγυλά, ζωγραφιστά, με κόρες ποὺ δηλώνονται με μεγάλες στιγμές, χεῖλη χονδρά. Δὲν δηλώνονται τὰ αυτιά. Οἱ βόστρυχοι, γλωσσοειδεῖς πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο με χωρίστρα στὴ μέση, γίνονται στὰ πλάγια τριγωνικοί, με τρεῖς κάθετες ἀνάγλυφες ταινίες. Μαύρη βαφή στὸν πόλο, τὰ μαλλιά και τὰ μάτια.

Α' δεκαετία 6ου π.Χ. αι.

A169 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2733 (πίν. 20). Ὑψ. 0.072 μ. Ἀκέραυν με ἀπόκρουση μόνο στὴ μύτη. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια ἐλαφρὰ κοίλη μόνο στὸν πόλο, ποὺ φέρει λοξὰ ἀνοιγμένη ὅπῃ στὴν κορυφὴ τοῦ. Ὁ πόλος πολὺ ψηλός, τὸ πρόσωπο στενόμακρο με μάτια ἀνάγλυφα, οἱ βόστρυχοι κυματοειδεῖς πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο και τριγωνικοί στὰ πλάγια. Διασώζεται τὸ ἐπίχρισμα και ἡ κόκκινη βαφή στὶς δύο ταινίες τοῦ πόλου, στὰ στρογγυλὰ ἐνώτια και τὴ λαιμόκοψη τοῦ χιτῶνα. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Τέλος 7ου - πρῶμος 6ος π.Χ. αι.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

A170 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3133 (πίν. 20). Ύψ. 0.07 μ. Ἀκέραιη. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια ἐλαφρὰ κοίλη μόνο στὸν πόλο, ποὺ φέρει δύο ὀπές στὰ πλάγια. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὴν προηγούμενη προτομή A169, μόνον ποὺ ὁ πόλος εἶναι χαμηλότερος καὶ τὰ μάτια ἔχουν ἀνάγλυφα περιγράμματα. Ἰχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κόκκινης βαφῆς στὸν πόλο καὶ τὰ ἐνώτια. Μελανὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 7ου - πρῶμος 6ος π.Χ. αἰ.

A171 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3136 (πίν. 20). Ύψ. 0.07 μ. Ἀκέραιη μὲ ἀπόκρουση στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ πόλου. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια ἐπίπεδη μὲ λοξὰ ἀνοιγμένη ὀπή στὸ ἄνω μέρος τοῦ πόλου. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὴν προηγούμενη προτομή A169-170, μὲ καλοδιατηρημένα τὰ χαρακτηριστικά. Ἰχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ ζωρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ σημείωση «1889, Σκαφή αὐλῆς».

Τέλος 7ου - πρῶμος 6ος π.Χ. αἰ.

A172 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3135 (πίν. 20). Ύψ. 0.07 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, σπασμένος μόνον ὁ ἀριστερὸς πλαιῖνος βόστρυχος. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια ἐλαφρὰ κοίλη μόνο στὸ πρόσωπο καὶ στὸν πόλο, ποὺ φέρει δύο ὀπές στὰ πλάγια. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὴν προηγούμενη προτομή A169-171. Ἰχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κόκκινης βαφῆς στὴς ταινίες τοῦ πόλου. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4». Τέλος 7ου - πρῶμος 6ος π.Χ. αἰ.

A173 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3137 (πίν. 20). Ύψ. 0.065 μ. Ἀκέραιη, ἐπίπεδη στὴν πίσω ἐπιφάνεια μὲ λοξὰ ἀνοιγμένη ὀπή στὴν κορυφή τοῦ πόλου. Ὡς πρὸς τὸν τύπο ὅμοια μὲ τὴν προηγούμενη προτομή A169-172, μόνον ποὺ ὁ πόλος εἶναι χαμηλότερος καὶ τὸ πρόσωπο πλατύτερο. Ἰχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κόκκινης βαφῆς, ἔντονα μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 7ου - πρῶμος 6ος π.Χ. αἰ.

A174 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3134 (πίν. 20). Ύψ. 0.075 μ. Ἀκέραιη μὲ ἀπόκρουση στὸ ἀριστερό της μάγουλο. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια κοίλη μόνο στὸ πρόσωπο καὶ τὸν πόλο, ὁ ὁποῖος φέρει δύο ὀπές στὰ πλάγια. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὴν προηγούμενη προτομή A169-A173, μὲ πλατύτερο ὅμως πρόσωπο καὶ πιὸ χονδρὰ χεῖλη. Φθαρμένη, ἐξίτηλα τὸ ἐπίχρυσμα καὶ ἡ βαφή. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 7ου - πρῶμος 6ος π.Χ. αἰ.

A175-182 Ὀκτὼ τεμάχια χρυσῶν ἐλασμάτων μὲ ἔκτυπη διακόσμηση, ΕΜ 3642 [ΑΕ 260] (πίν. 56). Τὰ περισσότερα εἶναι τσαλακωμένα, ἐνῶ σὲ ὅλα ὑπάρχουν πρόχειρες ἀσύμμετρες ὀπές καὶ ζωρὰ ἴχνη ἀπὸ φωτιά. A175: Διαστ. 0.045 x 0.062 μ. Διασώζονται στενές, κάθετα τεμνόμενες ταινίες, διακοσμημένες μὲ μικρὲς παράλληλες γραμμές. A176: Διαστ. 0.043 x 0.035 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὴν ἄκρη τοῦ ἐλάσματος. Διακρίνονται δύο ὀριζόντιες σειρὲς στιγμῶν καὶ ἀπὸ κάτω τμήμα ὀριζόντιας ζώνης μὲ συνεχῇ διπλῇ σπειροειδῇ διακόσμηση, ποὺ περιορίζεται ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ στενές ταινίες, διακοσμημένες μὲ κάθετες μικρὲς γραμμές. A177: Διαστ. 0.042 x 0.035 μ. Διακρίνεται παράσταση αἰγάγων μέσα σὲ ὀριζόντια ζώνη ποὺ περιορίζεται ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ στενές ταινίες, διακοσμημένες μὲ κάθετες μικρὲς γραμμές. A178: Διαστ. 0.065 x 0.03 μ. Διασώζονται τρεῖς ὀριζόντιες ζῶνες, ποὺ διαχωρίζονται μὲ στενές ταινίες διακοσμημένες μὲ κάθετες μικρὲς γραμμές· μόνο στὴν πρώτη ζώνη διακρίνεται συνεχῆ διπλῇ σπειροειδῇ διακόσμηση. A179: Διαστ. 0.045 x 0.025 μ. Διακρίνεται τμήμα κάθετης ζώνης, μὲ συνεχῇ σπειροειδῇ καρδιόσχημη διακόσμηση, καὶ στὰ ἀριστερά, μέσα σὲ κύκλο, τμήμα πολυφύλλου ρόδακα. A180: Διαστ. 0.055 x 0.03 μ. Διασώζεται μιὰ στενὴ κάθετη ταινία διακοσμημένη μὲ ὀριζόντιες μικρὲς γραμμές καὶ, στὰ δεξιά, ὁμόκεντροι κύκλοι μὲ συνεχεῖς σπείρες καὶ τρίγωνα ἀνάμεσά τους. A181: Διαστ. 0.025 x 0.012 μ. Διασώζεται τμήμα κάθετης στενῆς ταινίας διακοσμημένης μὲ ὀριζόντιες μικρὲς γραμμές καὶ, στὰ δεξιά, σχέδια ποὺ θυμίζουν μαϊάνδρο. A182: Διαστ. 0.015 x 0.02 μ. Διασώζεται τμήμα στενῆς κάθετης ταινίας διακοσμημένης μὲ ὀριζόντιες μικρὲς γραμμές.

Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἰ.

Δ. Φίλιος, ΑΕ 1885, 184 σημ. 1.

A183-184 Δύο τεμάχια πιθανὸν ἀπὸ χρυσὲς σπείρες πόρπης, ΕΜ 3635 [ΑΕ 263] (πίν. 58). Τὸ μεγαλύτερο A183 (διάμ. 0.015 μ.) ἔχει ὀκτὼ περιελίξεις, ἀπὸ τὴν ὁποῖα ἡ ἐξωτερικὴ εἶναι ἀπὸ στριφτὸ σύρμα. Τὸ μικρότερο A184 (διάμ. 0.09 μ.) διασώζει τέσσερις περιελίξεις.

Β' μισὸ 8ου π.Χ. αἰ.

A185 Χρυσὸ ἐνώτιο ἢ σφηκωτῆρας μαλλιών, ΕΜ 3475 [ΑΕ 261] (πίν. 58). Μῆκ. 0.046 μ. Κοκκινωπὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά(.). Ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ συνεστραμμένη ράβδο μὲ πεπλατυσμένα ἄκρα, πάνω στὰ ὁποῖα στερεώνονταν δύο κοῖλοι κῶνοι μὲ τὴν ἄκρη

του ἐλάσματος γυρισμένες πρὸς τὰ μέσα. Λείπει ὁ ἓνας κῶνος. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ἦταν ἐνώτιο, ποὺ θὰ κρεμόταν ἀπὸ κάποιο κρίκο περασμένο στὸ αὐτί.

Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἰ.

A186 Χρυσὸ ἐξάρτημα ἐνώτιου, EM 3635 [AE 263] (πίν. 58). Μῆκ. 0.035, διάμ. δίσκου 0.009 μ. Διασώζονται τρεῖς λεπτοὶ δίσκοι συνδεδεμένοι μὲ λεπτοὺς κρίκους. Κρεμόταν ἀπὸ κρίκο ἢ ἀπὸ ἄγκιστρο.

7ος π.Χ. αἰ.

A187 Χρυσὸ ἐξάρτημα ἐνώτιου σὲ σχῆμα ροδιοῦ, EM 3635 [AE 263] (πίν. 58). Ὑψ. 0.012 μ. (μὲ τὸν κρίκο). Ἴσως συναντῇ μὲ τὸ προηγούμενο ἐξάρτημα A186 καὶ πιθανὸν κρεμόταν ἀπὸ τὸν τελευταῖο

δίσκο του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν σπασμένο κρίκο ποὺ σώζεται στὸ ἄκρο τοῦ ροδιοῦ.

7ος π.Χ. αἰ.

A188-189 Δύο ὅμοια χρυσὰ ἐνώτια, EM 3397 [AE 262] (πίν. 58). Ἐσωτ. διάμ. κρίκων 0.028 μ. Ἀκέραια. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀνοιχτοὺς κρίκους ποὺ ἡ πιὸ λεπτὴ ἄκρη τοὺς εἶναι λυγισμένη πρὸς τὰ ἔξω σὰν ἄγκιστρο, γιὰ νὰ στερεώνεται στὸν μικρὸ, μὲ κοκκιδωτὴ διακόσμηση, δακτύλιο, στὸν ὁποῖο καταλήγει ἡ ἄλλη ἄκρη. Κοντὰ στὸν μικρὸ δακτύλιο καὶ ἀνάμεσα σὲ δύο κοκκιδωτὰ τρίγωνα, μαστοειδὲς κόσμημα μὲ κοκκιδωτὸ δακτύλιο στὴ βάση του. Ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ κρίκου τῶν ἐνωτίων προεξέχει ἐπίμυκες, κυλινδρικό, ὀξυκόρυφο ἐξάρτημα ἀπὸ λεπτὸ σύρμα, μὲ δύο σφαιρίδια στὴ βάση του.

Τελευταῖο τέταρτο 8ου π.Χ. αἰ.

ΠΥΡΑ Β

ΑΓΓΕΙΑ*

Μελανόμορφα

B1 Θυμιατήρι, ΜΕΛ 472 (Π.Κ. 1238) [Θ. 139] (πίν. 21-23, εἰκ. 1). Ὑψ. συμπληρωμένο, 0.343 μ. (σωζόμενο 0.265 μ.). Ὑψ. ποδιοῦ 0.235 καὶ διάμ. 0.037 - 0.058 (ἄνω), 0.04 - 0.043 μ. (κάτω). Ὑψ. βάσης 0.03 καὶ διάμ. 0.142 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια καὶ συμπληρωμένο. Ὁ καστανοκόκκινος πηλὸς καὶ τὸ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα ἔχουν γίνῃ γκρίζα ἀπὸ τὴ φωτιά. Βαφὴ μαύρη, στιλπνὴ, ἐπίθετες ἡ λευκὴ καὶ ἰώδης. Ἐγχάρῳξες. Τὸ ἀγγεῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη: μιὰ ἄωτη ὑψίποδη φιάλη ἐξ ὀλοκλήρου συμπληρωμένη, ἓνα κυλινδρικό πόδι ποὺ διακόπτεται λίγο πάνω ἀπὸ τὴ μέση του ἀπὸ μιὰ ὀριζόντια προεξοχή, καὶ μιὰ πλατιά βάση μὲ τρεῖς ἀνάγλυφους δακτυλίους στὸ κάτω μέρος καὶ ἀνάγλυφον πλατιά ταινία στὸ ἄνω. Στὸ πόδι, ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ὀριζόντια προεξοχή, εἰκονίζονται δύο ἀνεξάρτητες σκηνὲς μὲ πομπὴ θεῶν. Τὶς παραστάσεις περιβάλλουν τρεῖς διακοσμητικὲς ζώνες, ἡ μία (μὲ συνεχῆ μαϊάνδρο) στὸ ἄνω μέρος τοῦ ποδιοῦ, ἡ ἄλλη (μὲ σειρὰ μελανῶν φύλλων μὲ περίγραμμα) στὴ μεσαία προεξοχή, καὶ ἡ τρίτη (μὲ πλέγμα ρόμβων μὲ στιγμὲς στὰ ἐλεύθερα ἄκρα τοὺς) στὸ κάτω μέρος τοῦ ποδιοῦ. Στὴν πρώτη σκηνὴ εἰκονίζονται τέσσερις θεοὶ ποὺ βαδίζουν πρὸς τὰ δεξιὰ: ὁ Ἑρμῆς —ἐπὶ κεφαλῇ τῆς πομπῆς πιθανότατα— καὶ ὁ Διόνυσος ἀνάμεσα σὲ δύο θεές, τὴν Ἀριάδνη(;) καὶ τὴν

Σεμέλη(;) ἢ τὴν Δήμητρα(;) καὶ τὴν Κόρη(;). Ὁ Ἑρμῆς μὲ γενειάδα καὶ μακριὰ μαλλιά, ποὺ σχηματίζουν χωριστοὺς βοστρύχους στὴν πλάτη καὶ τὸ στῆθος, εἶναι ντυμένος μὲ κοντὸ χιτῶνα καὶ χλαμύδα καὶ ἔχει διπλωμένα τὰ χέρια στὸ στῆθος. Κρατᾷ τὸ κηρύκειο, φορεῖ τὸν πέτασο καὶ τὶς φτερωτὲς ἐνδρομίδες καὶ προχωρεῖ μὲ γρήγορο βηματισμό, ἐνῶ στρέφει τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω. Ἡ θεὰ ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ φορεῖ ἡμιμήνη χιτῶνα, σφιγμένο στὴ μέση, καὶ πλούσιο ἱμάτιο, ποὺ καλύπτει τὸ κεφάλι, συγκρατεῖται ἀπὸ τοὺς βραχίονες καὶ μένει ἀνοιχτὸ μπροστά. Βαδίζει ξυπόλητη, ὅπως ὅλες οἱ μορφές, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἑρμῆ, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸ χεῖρ κρατᾷ ψηλὰ ἓνα στεφάνι. Πίσω τῆς ὁ Διόνυσος μὲ μακριὰ μαλλιά καὶ γένεια, στεφανωμένος μὲ κισσό, κρατᾷ κἀνθαρο στὸ ἀριστερὸ τοῦ χέρι καὶ εἶναι ντυμένος μὲ μακρὸν χιτῶνα καὶ πλούσια πτυχωμένο ἱμάτιο, ἀνοιχτὸ μπροστά. Ἡ τελευταία θεὰ, μὲ τὸ ἱμάτιο σφιχτὰ τυλιγμένο γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς, κρατᾷ ψηλὰ ἓνα στεφάνι. Τὰ μαλλιά τῆς μένουν ἀκάλυπτα καὶ στολίζονται μὲ λεπτὴ ταινία. Στὴ δεύτερη σκηνὴ εἰκονίζεται πρὸς τὰ δεξιὰ ὁ Ἀπόλλων ἀνάμεσα σὲ δύο θεές. Ἡ πρώτη (Ἀητώ;) στέκεται ἀπέναντί του, ἐνῶ ἡ δεύτερη (Ἀρτεμις;) τὸν ἀκολουθεῖ. Καὶ οἱ δύο φοροῦν ταινίες στὰ μαλλιά, μακρὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιο πλούσια διακοσμημένο. Ἡ πρώτη θεὰ ἔχει τυλιγμένο τὸ ἱμάτιο σφιχτὰ γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς καὶ φαίνονται μόνον ἡ ἄκρη τοῦ χιτῶνα καὶ ἡ παλάμη τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Ἡ δεύ-

*Στὰ ἀγγεῖα συμπεριλαμβάνονται τὸ θυμιατήρι B1 καὶ τὰ ὑποκρητήρια B2 καὶ B3.

τερη θεὰ φοράει τὸ ἱμάτιο ἀνοιχτὸ μπροστά, ἐνῶ κρατάει ψηλὰ ἓνα στεφάνι. Μία δορκάδα μὲ στραμμένο πρὸς τὰ πίσω τὸ κεφάλι εἰκονίζεται ἀνάμεσα στὶς δύο θεές, χωρὶς νὰ εἶναι φανερὸ σὲ ποιά ἀπὸ τὶς δύο ἀνήκει. Ὁ Ἀπόλλων, τέλος, παριστάνεται ἀγένειος, μὲ τὰ μακριὰ μαλλιά του σπκωμένα καὶ στερεωμένα μὲ ταινία στὴν κορυφὴ τοῦ κεφαλιοῦ. Μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι κρατάει ἐπτάχορδη κιθάρα, ἐνῶ μὲ τὸ δεξιὸ φαίνεται νὰ ἀγγίζει τὸ χέρι τῆς Ἀποῦς. Μπροστὰ ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῶν θεῶν ὑπάρχουν γράμματα χωρὶς νόημα ποὺ σκόπευαν ἴσως νὰ ὑποδηλώσουν τὰ λόγια μιᾶς θείας μελωδίας. Στὴ βάση τοῦ θυμιατηριοῦ εἰκονίζονται πρὸς τὰ δεξιὰ τρία τέθριππα ποὺ τρέχουν πρὸς τὸ τέρμα, ποὺ τὸ ὀρίζει ἓνας ἰωνικὸς κίονας. Οἱ ἥνιοχοι, μὲ μακρὸ ἀχειρίδωτο χιτῶνα, λυγίζουν τὸ σῶμα πρὸς τὰ ἑμπρός, ἐνῶ οἱ ἵπποι, μὲ μεγάλο διασκελισμὸ, ἀνοιχτὸ στόμα καὶ ἀνυψωμένη τὴν οὐρά, ὀρמוῦν πρὸς τὸ τέρμα. Ἰώδεις οἱ γενειάδες, οἱ ταινίες στὰ μαλλιά, ὁ πέτασος, ἡ ταινία τῆς κιθάρας, ἡ χაίτη, οἱ οὐρὲς καὶ τὰ λουριὰ τῶν ἵππων. Λευκὰ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γυμνὰ μέρη τοῦ σώματος τῶν γυναικῶν, οἱ χιτῶνες τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Διονύσου καὶ τῶν ἥνιόχων, τὸ κιονόσχημο τέρμα καὶ ὁ σκελετὸς τῆς κιθάρας. Τὰ ἱμάτια τῶν θεῶν διακοσμούνται μὲ ἰώδεις στιγμὲς καὶ λευκοὺς στικτοὺς ῥόδακες. Ἐπιμελημένη ἐργασία. Ἀπὸ ἐργαστήριον πιθανὸν τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένους καὶ τοῦ κύκλου τοῦ ἡ τοῦ Ζωγράφου τοῦ Πριάμου.

Τέλος βου αἰ., περὶ τὸ 510-500 π.Χ.

Κ. Κουρουγιώτης, *ΑΔ* 13, 1930-31, Παρ/μα, 27, εἰκ. 9-10. G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 281, εἰκ. 13-14. Κουρουγιώτης, *Θυμιατήρια*, 205, εἰκ. 1-2, 5-9. Metzger, *Représentations*, 239, 250. Γ. Μυλωνᾶς, *ΑΕ* 1960, 89, εἰκ. 3.

B2 Ὑποκρητήριο, ΜΕΛ 468 (Π.Κ. 1243) [Θ. 138] (πίν. 24). Μέγ. ὑψ. 0.285, διαμ. βάσης (συμπληρωμένη) 0.21, πᾶχ. τοιχώματος 0.006 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια καὶ συμπληρωμένο —λείπει μόνον μικρὸ τμήμα μὲ τὸ χεῖλος. Ὅπως ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδου*, δύο ἀπὸ τὰ τεμάχια δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς πυρᾶς Β. Βρέθηκαν σὲ παλαιὴ ἀνασκαφὴς τοῦ Φίλιου, τὸ ἓνα (μὲ τὸ κεφάλι καὶ τὸν ἄνω κορμὸ τῆς ἥνιόχου) κοντὰ στὸν πρὸς τὴ θάλασσα πύργο τοῦ πεισιστράτειου τείχους, καὶ τὸ ἄλλο (μὲ πόδια ἵππων) μέσα στὸ περικλείο-ρωμαϊκὸ Τελεστήριο. Πηλὸς κόκκινος μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρῖσμα ποὺ καλύπτει τὴν ἐξωτερικὴ

καὶ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια. Βαφὴ μαύρη στιλπνή, ἐπίθετες ἢ λευκὴ καὶ ἰώδης. Ἐγχαράξεις λεπτές. Ἐχει σχῆμα κυλινδρικοῦ σωλήνα ποὺ φαρδαίνει στὸ χεῖλος καὶ τὴ βάση. Ἐσωτερικὰ ἄβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ δύο πλατιὲς μαῦρες ταινίες κοντὰ στὸ χεῖλος καὶ τὴ βάση. Στὸ σῶμα τοῦ ὑποκρητηρίου εἰκονίζεται τέθριππο τὴ στιγμὴ τῆς ἀναχώρησης. Τὸ ἄνω καὶ κάτω μέρος τῆς παράστασης διακοσμεῖ πλατιά ταινία μὲ πλοχμὸ ἀπὸ μπουμπουκία λωτοῦ καὶ λεπτὸς μίσχους μὲ στιγμὲς ἀνάμεσα. Τὸ ἄρμα, μὲ τρεῖς μαῦρους καὶ ἓνα λευκὸ ἵππο —δὲν σώζονται τὰ κεφάλια— εἶναι στραμμένο πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τὸ διευθύνει μιὰ θεά (Δήμητρα;). Τὸ ἓνα τῆς πόδι τὸ στηρίζει ἀκόμη στὸ ἔδαφος, καθὼς ἀνεβαίνει, ἐνῶ συγχρόνως ἀρπάζει μὲ τὰ δύο τῆς χέρια τὰ ἥνια καὶ τὸ μαστίγιο. Εἶναι πλούσια ντυμένη μὲ διακοσμημένο ποδήρη χιτῶνα καὶ μὲ ἱμάτιο ἀνασηκωμένο στὸν αὐχένα καὶ ἀνοιχτὸ μπροστά. Στὰ μαλλιά φοράει διάδημα, στὸν λαιμὸ περιδέραιο καὶ στὸ ἀριστερὸ χέρι σπειρωτὸ βραχιόλι. Δίπλα στὸ ἄρμα εἰκονίζεται ὁ Ἀπόλλων, μὲ τὰ μακριὰ μαλλιά του μαζεμένα πίσω, ἐκτὸς ἀπὸ δύο μακροὺς βοστρύχους ποὺ πέφτουν στὸ στήθος. Φοράει πλούσια διακοσμημένο μακρὸ ἀχειρίδωτο χιτῶνα καὶ ἱμάτιο ριγμένο στὸν ἀριστερὸ ὄμο. Μὲ τὸ δεξιὸ τοῦ χέρι προσφέρει ἓνα λουλούδι στὴ θεά, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸ κρατάει τὴν κιθάρα του. Μπροστὰ τοῦ βαδίζει μιὰ μικρὴ δορκάδα, ἐνῶ δίπλα τῆς καὶ μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄρμα εἰκονίζεται, στραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ, μιὰ ἀκόμη θεά (* Ἀρτεμις;). Εἶναι ντυμένη ὅπως ἡ ἥνιόχος θεά καὶ ἴσως κρατοῦσε ἓνα στεφάνι στὸ ὑψωμένο ἀριστερὸ τῆς χέρι, ἐνῶ μὲ τὸ δεξιὸ κάνει μιὰ κίνηση σὰν νὰ εὐλογεῖ. Τοῦ ὁμίλου τῶν θεῶν ἡγεῖται ὁ Ἑρμῆς. Δὲν σώζεται τὸ κεφάλι καὶ τὸ ἀριστερὸ ἥμισυ τοῦ ἄνω κορμοῦ, θὰ πρέπει ὅμως νὰ εἶχε τὸ κεφάλι στραμμένο πρὸς τὰ πίσω, ὅπως ὑποθέτουμε ἀπὸ παρόμοιες σύγχρονες παραστάσεις του. Παριστάνεται μὲ ἀνοιχτὸ βηματισμὸ, κρατάει τὸ κρηύκειο καὶ φοράει κοντὸ χιτῶνα, πτυχωτὴ χλαμύδα καὶ «πτηνὰ πέδιλα». Ἰώδεις οἱ ἄκρες τῶν ἐνδυμάτων, τὰ διαδήματα, οἱ οὐρὲς καὶ τὰ λουριὰ τῶν ἵππων. Λευκὰ τὰ γυμνὰ μέρη τοῦ σώματος τῶν γυναικῶν, ὁ ἓνας ἵππος, ἡ κοιλία τῆς δορκάδας καὶ τὰ σχέδια στὰ ἐνδύματα. Ἐξαιρετικὰ ἐπιμελημένη ἐργασία. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ζωγράφου τῆς Κρήνης τῆς Μαδρίτης.

Τελευταῖο τέταρτο βου αἰ., περὶ τὸ 520-510 π.Χ.

G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 281. L. Talcott, *Hesperia* 5, 1936, 67 σημ. 1. Beazley, *ABV*, 335 ἀρ. 2. Metzger, *Imagerie*, 9(4b). Shapiro, *Art and Cult*, 81, πίν. 36a-b.

* Βλ. «Εὐρετήριο ἀγγείων πυρᾶς Τελεστηρίου» τοῦ Θρεψιάδου, ἀρ. 138, καὶ ἡμερολόγιο ἀνασκαφῆς 1932, 27 Ἀπριλίου.

B3 Υποκρητήριο, ΜΕΛ 470 (Π.Κ. 1244) [Θ. 140] (πίν. 25, εικ. 1). "Υψ. 0.218, διάμ. χείλους 0.152, διάμ. βάσης 0.16, πάχ. τοιχώματος 0.005 μ. Συγκολλημένο από πολλά τεμάχια και συμπληρωμένο. Πηλός, σχῆμα και βαφή, ὅπως καὶ στὸ ὑποκρητήριο B2, μόνον ποὺ ὁ πηλὸς ἐδῶ ἔχει γίνεи, σὲ πολλὰ σημεῖα, γκριζὸς ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἐσωτερικὰ τὸ ὑποκρητήριο εἶναι ἄβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ δύο πλατιεὺς μαῦρες ταινίες κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Ἐξωτερικὰ εἶναι βαμμένα τὸ χεῖλος καὶ ἡ βάση. Στὸ σῶμα εἰκονίζεται σκινὴ μὲ ἀναχώρηση ἄρματος. Ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση ταινίες μὲ πλοχμὸς μπουμπουκιῶν λωτοῦ, ὅπως στὸ ὑποκρητήριο B2. Πάνω στὸ τέθριππο, ποὺ εἶναι στραμμένο πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀνεβαίνει —μὲ τὸ ἀριστερὸ πόδι ἀκόμη στὸ ἔδαφος— μία γυναίκα, ὅπως εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὰ λευκὰ τῆς πόδια (λείπει τὸ κεφάλι καὶ ὁ ἄνω κορμός). Πρόκειται πιθανότατα γιὰ θεά (Δήμητρα;). Φοράει μακρὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιο τυλιγμένο γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα. Θὰ πρέπει νὰ κρατοῦσε μαστίγιο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος. Στὸ βάθος, δίπλα στοὺς ἵππους, προβάλλονται δύο θεοί: ὁ Ἀπόλλων —σώζεται μόνον μέρος τῆς κιθάρας του καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος— καὶ ὁ γενειοφόρος Διόνυσος ποὺ στρέφει πίσω, πρὸς τὸ ἄρμα, τὸ στεφανωμένο μὲ κισσὸ κεφάλι του. Φοράει μακρὸν λευκὸ χιτῶνα καὶ διακοσμημένο ἱμάτιο, ἀνοιχτὸ στὸν λαιμὸ, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸ χεῖρ κρατᾷ ἓνα μεγάλο κέρας Ἀμαλθείας, γεμάτο καρπούς. Μπροστὰ ἀπὸ τοὺς ἵππους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας εἶναι λευκός, προχωρεῖ μὲ γρήγορο βηματισμὸ καὶ μὲ τὸ κεφάλι στραμμένο πρὸς τὰ πίσω ὁ Ἑρμῆς. Ἐχει μακριὰ μαλλιά καὶ γένεια, φοράει κοντὸ χιτῶνα, πτυχωτὴ χλαμύδα, τὸν πέτασο καὶ τὶς φτερωτὲς ἐνδρομίδες καὶ ἔχει τὰ χεῖρα σταυρωμένα στὸ στήθος. Θὰ πρέπει νὰ κρατοῦσε κηρύκειο, ἀλλὰ δὲν ἔχει διασωθεῖ. Πίσω ἀπὸ τὸ ἄρμα στέκεται ἀνδρική ὄρθια μορφή —λείπει τὸ πρόσωπο— μὲ ποδῆρη χιτῶνα καὶ ἱμάτιο. Σχηματικοὶ κλάδοι ζωγραφίζονται ἀνάμεσα στὶς μορφές. Ἰώδεις οἱ γενειάδες, ὁ πέτασος, οἱ χεῖτες, τὰ λουριά τῶν ἵππων, καθὼς καὶ λεπτομέρειες στὸ στεφάνι τοῦ Διονύσου καὶ στὰ ἐνδύματα. Λευκὸς ὁ ἓνας ἵππος, οἱ χιτῶνες τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἑρμοῦ, ὁ σκελετὸς τῆς κιθάρας τοῦ Ἀπόλλωνος, τὰ διακοσμητικὰ μοτίβα στὰ ἐνδύματα, στὰ λουριά τῶν ἵππων, στὸ στεφάνι τοῦ Διονύσου καὶ στὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας. Ἐπιμελημένη ἐργασία. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον πιθανὸν τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένους ἢ τοῦ κύκλου του. Τέλος βου αἰ., περὶ τὸ 510-500 π.Χ.

G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 281. L. Talcott, *Hesperia* 5, 1936, 67, εικ. 6. *LIMC* IV, 869 (297).

B4 Πολύχρωμη μεσόμφαλη φιάλη, ΜΕΛ 458 (Π.Κ. 1240) [Θ. 137] (πίν. 28, εικ. 4). "Υψ. 0.055, διάμ. χείλους 0.185, διάμ. βάσης 0.037 μ. Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια καὶ συμπληρωμένη κατὰ τὸ ἓνα τρίτο περίπου. Πηλὸς κόκκινος, βαφὴ μαῦρη στιλπνή, ἐπίθετες ἢ καστανή, λευκὴ καὶ ἰώδης. Σημάδια ἀπὸ φωτιά διατηροῦνται μέσα καὶ ἔξω. Σῶμα βαθὺ μὲ ὁμφαλὸ στὴ μέση. Χεῖλος πλατὺ, ἑλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω, μὲ δύο ὀπές, τὴ μία δίπλα στὴν ἄλλην, γιὰ ἀνάρτηση. Ἐξωτερικὰ εἶναι ἄβαφη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χεῖλος, ὅπου πλατιά μελανὴ ταινία, πλαισιωμένη ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ δύο λευκὲς γραμμές. Ἐσωτερικὰ φέρει πολύχρωμη διακόσμηση σὲ μελανὸ βάθος. Στὸν ὁμφαλὸ τέσσερις παχεῖς ὁμόκεντροι κύκλοι, ἐναλλάξ λευκοὶ καὶ ἰώδεις μὲ μαῦρο περιγράμμα. Στὸ χεῖλος καὶ γύρω ἀπὸ τὸν ὁμφαλὸ δύο ζῶνες μὲ κάθετα λευκὰ φύλλα. Στὰ πλάγια τοιχώματα, ἀνάμεσα σὲ δύο ἀνθήματα μὲ ἑλικοειδεῖς μίσχους, εἰκονίζονται πρὸς τὰ δεξιὰ δύο σειρῆνες - ἄρπυιες, ποὺ παίζουν κιθάρα. Λείπει μικρὸ μέρος ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς μιᾶς σειρῆνας καὶ τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ ἐνὸς ἀνθемίου. Οἱ σειρῆνες εἰκονίζονται μὲ ἓνα φτερό, ἀνοιχτό, καὶ μὲ τὸ κεφάλι στραμμένο πρὸς τὰ πίσω. Φοροῦν ταινία στὰ μαλλιά καὶ κρατοῦν ἐπτάχορδη κιθάρα μὲ ἀνοιχτὴ πάνω στὶς χορδές τῆς τὴν ἀριστερὴ παλάμη τους, ἐνῶ μὲ τὸ τεντωμένο μπροστὰ δεξιὸ χεῖρ κρατοῦν τὴν κορδέλα τῆς κιθάρας. Γράμματα ἐγχάρακτα, σκορπισμένα στὸ μελανὸ βάθος, ἴσως ὑποδηλώνουν τὸ μελωδικὸ τραγούδι τῶν σειρῆνων. Λευκὲς οἱ σειρῆνες καὶ τὰ ἀνθήματα, τὰ φύλλα καὶ τὰ πλαίσια τῶν διακοσμητικῶν ζωνῶν, καθὼς καὶ δύο παχεῖς ὁμόκεντροι κύκλοι στὸν ὁμφαλὸ. Μὲ ἰώδη βαφὴ ὁ πυρῆνας στὰ ἀνθήματα, οἱ ἄλλοι δύο παχεῖς ὁμόκεντροι κύκλοι στὸν ὁμφαλὸ καὶ τὸ κέντρο στὸ κοῖλο τῆς κιθάρας. Καστανοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ οἱ ταινίες στὰ μαλλιά. Πολύχρωμη τεχνικὴ ζωγράφησης Six. Ἐργαστήριον ἀττικόν(ε). 520-480 π.Χ.

Κουρουნიώτης, *Ἐλευσίς*, 89, εικ. 61 (ἀρ. κατ. 1240).

B5 Πινάκιο, ΜΕΛ 444β [Θ. 68] (πίν. 28, εικ. 4). "Υψ. 0.015, διάμ. χείλους 0.197, διάμ. βάσης 0.172 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λείπει τὸ ἓνα τρίτο περίπου. Πηλὸς καστανόκόκκινος μὲ ὁμοίω-χρωμὸ ἐπίχρισμα, βαφὴ μαῦρη στιλπνή, ἐπίθετες ἢ λευκὴ καὶ ἰώδης, ἀδρὲς ἐγγαράξεις. Μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Πολὺ ρηχό, μὲ χεῖλος πλατὺ καὶ γυρτὸ πρὸς τὰ ἔξω, διακοσμημένο ἔσωτερικὰ μὲ πολύφυλλους ἐγχάρακτους ρόδακες καὶ ἀνάμεσά τους, ἄνω καὶ κάτω, δύο στιγμές. Ἡ βάση, ἐπίπεδη, ἔχει ἑξὶ βαθιὲς κυκλικὲς αὐλακώσεις ἀπὸ τὸν τροχὸ καὶ εἶναι βαμμένη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς. Ἐσωτερικὰ, στὸν κυκλικὸ ἐπίπεδο πυθμένα, παράσταση μὲ

πέντε γυναίκες που βαδίζουν προς τα δεξιά, ξυπόλυτες και με ιερατικό βήμα. Σώζεται μόνον η τελευταία, από τις υπόλοιπες λείπει το κεφάλι και μέρος του κορμού. Έχουν τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος ή ύψωμένο το ένα και χαμηλωμένο το άλλο σε κάποια στάση δέησης πιθανώς. Φορούν πλούσια διακοσμημένα ενδύματα, μακρὸν χιτώνα και ἱμάτιο τυλιγμένο γύρω από το σώμα ή ανοιχτὸ μπροστά. Στο κάτω μέρος της παράστασης ζώνη διακοσμημένη με στικτὸ ρόδακα ανάμεσα σε δύο ὀριζόντια λογοχοειδῆ φύλλα. Λευκά τα γυμνά μέρη του σώματος τῶν γυναικῶν, ἰώδη τὰ αποπτύγματα καὶ οἱ ταινίες τῶν ἱματίων, ἐγγράρακτα τὰ σχέδια στὰ ἐνδύματα. Ἀπὸ ἐλευσινιακὸ ἐργαστήριον.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου αἰ., περὶ τὸ 510-490 π.Χ.
Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 160, πίν. 55, εἰκ. 42 (ἀρ. 32).

B6 Τμήμα ληκύθου, ΜΕΛ 10 [Θ. 77] (πίν. 33, εἰκ. 3). Σωζ. ὕψ. 0.11, διάμ. στομίου 0.05 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Σώζεται τὸ στόμιο, ὁ λαιμός, ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ ὧμος καὶ μικρὸ μέρος τῆς κοιλιᾶς. Πλὸς καστανοκόκκινος με ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα, βαφὴ μαύρη στιλπνὴ καὶ ἐπίθετη ἢ ἰώδης. Ἐγγαράξεις λίγες καὶ βαθιές. Πολλὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Στὴ βάση τοῦ λαιμοῦ κάθετα φύλλα, στὸν ὦμο μπουμπούκια λωτοῦ ποὺ συνδέονται με ἀψιδωτοὺς μίσχους καὶ στιγμὲς ἀνάμεσα. Στὴν κοιλία πολεμιστῆς πρὸς τὰ δεξιά, με περικεφαλαία, στρογγυλὴ ἀσπίδα καὶ δύο δόρατα. Ἰσως πρόκειται γιὰ σκηνὴ ἀποχαιρετισμοῦ πολεμιστῆ. Ἰώδεις στιγμὲς στὴν περιφέρεια τῆς ἀσπίδας. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τῆς Ὁμάδας τῆς Φανυλλίδος. Περὶ τὸ 490 π.Χ.

B7 Τμήμα ληκύθου, ΜΕΛ 9 [Θ. 13] (πίν. 33). Σωζ. ὕψ. 0.10 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Σώζονται τὰ δύο τρίτα περίπου τῆς κοιλιᾶς τοῦ ἀγγείου καὶ μικρὸ τμήμα τοῦ ὦμου. Πλὸς καστανοκόκκινος με ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα, βαφὴ μαύρη στιλπνὴ καὶ ἐπίθετη ἢ λευκὴ. Ἐγγαράξεις. Πολλὰ μελανὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά μέσα καὶ ἔξω. Στὸ κάτω μέρος τοῦ ὦμου εἰκονίζονται μπουμπούκια λωτοῦ ποὺ συνδέονται με ἀψιδωτοὺς μίσχους. Στὴν κοιλία παράσταση με τέθριππο καὶ ἡνίοχο τὸν Διόνυσο. Ὁ θεός, με μακριὰ μαλλιά καὶ γένεια, στεφανωμένος με κισσὸ καὶ ντυμένος με ποδῆρη χιτώνα καὶ ἱμάτιο, ἔχει τὸ ἓνα πόδι ἀκόμη στὸ ἔδαφος, ἐνῶ με τὰ δύο του χέρια κρατᾷ τὰ ἡνία, τὸ μαστίγιο καὶ μαζί ἓνα μεγάλο κέρας Ἀμαλθείας. Δίπλα στοὺς ἵππους, στὸ βάθος, ἡ Νίκη(;) βαδίζει πρὸς τὰ δεξιά, ἐνῶ στρέφει τὸ κεφάλι της πρὸς τὸν Διόνυσο. Ἀνάμεσα στὶς μορφὲς σχηματικὰ κλαδιὰ ἀμπέλου ἀπὸ ὅπου κρέμον-

ται τσαμπιὰ σταφύλια. Λευκὸς ὁ χιτώνας τοῦ Διονύσου καὶ τὸ πρόσωπο τῆς Νίκης, καθὼς καὶ οἱ λεπτομέρειες στὸ στεφάνι, τὰ σταφύλια, τὰ ἐνδύματα, τὸ κέρας καὶ τὴ σαγὴ τῶν ἵππων. Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση μαύρη, πλατιά, ταινία. Ἀπὸ ἐργαστήριον τοῦ κύκλου τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μαραθῶνος (Ὁμάδα τῶν Ἀθηνῶν 581). 490-480 π.Χ.

B8 Λήκυθος, ΜΕΛ 2688 [Θ. 3] (πίν. 33, εἰκ. 3). Ὑψ. 0.13, διάμ. χεῖλους 0.035, διάμ. βάσης 0.04 μ. Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Ἀκέραιη με μικρὸ μόνον σπᾶσιμο στὴ βάση. Πλὸς καστανοκίτρινος με ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα, βαφὴ μελανὴ στιλπνὴ καὶ ἐπίθετη λευκὴ, ἐξίτηλες σε μερικὰ σημεῖα. Λίγες ἐγγαράξεις. Κοιλία με κάθετα σχεδὸν τοιχώματα ποὺ κλίνουν πρὸς τὴ δισκοειδῆ βάση. Στὸν λαιμό, στὴ βάση του, σειρὰ ἀπὸ κάθετες γραμμὲς καὶ στὸν ὦμο μπουμπούκια λωτοῦ ποὺ συνδέονται με λεπτοὺς ἀψιδωτοὺς μίσχους. Στὴν κοιλία εἰκονίζεται παράσταση τῆς πάλης τοῦ Ἡρακλέους με τὸν θαλάσσιο δαίμονα Τρίτωνα. Ὁ Ἡρακλῆς ἐπιτίθεται ἀπὸ πίσω καὶ τυλίγει τὰ χέρια του στὸν λαιμὸ τοῦ Τρίτωνα, στὴ γνωστὴ στάση τοῦ «κλιμακίζειν». Μπροστὰ ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους φεύγει πρὸς τὰ δεξιά ἀνδρική μορφὴ — σχεδὸν ἐξίτηλη — με στραμμένο τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω. Ἐχει τὰ χέρια σφιγμένα στὸ στήθος καὶ βαδίζει με γρήγορο βήμα. Κλάδοι με σχηματοποιημένα φύλλα στὰ κενά. Λευκὸ χρῶμα στὴν κοιλία τοῦ Τρίτωνα. Τὸ κατώτερο τμήμα τοῦ ἀγγείου βαμμένο, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ ἀνοιχτόχρωμη ταινία. Πρόχειρη ἐργασία. Ἀπὸ ἐργαστήριον τοῦ κύκλου τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μαραθῶνος (Ὁμάδα τῶν Ἀθηνῶν 581). 490-480 π.Χ.

B9 Λήκυθος, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 2] (πίν. 34). Τὸ ἀγγεῖο δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο, ἀλλὰ εἶναι δημοσιευμένο στὸν *Ὁδηγὸ τῆς Ἐλευσίνας* τοῦ Κουρουνιώτη. Διαστάσεις (ἀπὸ τὸν κατάλογο Θρεψιάδη): ὕψ. 0.12, περίμ. 0.16 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, λείπει μόνον τὸ στόμιο. Βαφὴ μαύρη στιλπνὴ, ἐπίθετες ἢ λευκὴ καὶ ἰώδης. Ὁ ὧμος, σχεδὸν ἐπίπεδος με ἀνάγλυφη ταινία στὴν ἀρχὴ του, εἶναι διακοσμημένος με μπουμπούκια λωτοῦ ποὺ συνδέονται με λεπτοὺς ἀψιδωτοὺς μίσχους. Στὴν κοιλία παράσταση γιγαντομαχίας. Ἡ Ἀθηνᾶ, πάνοπλη, ἐπιτίθεται — ἔχει ἤδη γονατίσει ἓναν γίγαντα με πλήρη πολεμικὴ ἐξάρτηση — ἐνῶ πίσω της ἀπομακρύνεται τρέχοντας, με στραμμένο τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω, ἓνας ἄλλος, ὅμοιος ἐξοπλισμένος, γίγαντας. Στὸ κάτω μέρος τῆς παράστασης λεπτὴ λευκὴ ταινία καὶ μαῦρες γραμμὲς. Τὸ ὑπόλοιπο σῶμα καὶ ἡ βάση

μαύρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἄκρη τῆς βάσης. Ἀπὸ ἐργαστήριο τοῦ κύκλου τῶν Ζωγράφων τῆς Σαπφούς καὶ τοῦ Διόσφου (Ὁμάδα τῶν Μικρῶν Λιονταριῶν).

500-480 π.Χ.

Κουρουγιώτης, *Ἐλευσίς*, 85, εἰκ. 57. Beazley, *ABV*, 512 (13).

B10 Μικρὴ λίκυθος, ΜΕΛ 12 [Θ. 76] (πίν. 34, εἰκ. 3). Σωζ. ὕψ. 0.08 μ. Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λεῖπει τὸ μισὸ περίπου σῶμα καθ' ὕψος, τὸ στόμιο καὶ ἡ βάση. Πηλὸς καστανοκόκκινος, σὲ μερικὰ σημεῖα γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Βαφὴ μαύρη στιλπνὴ καὶ ἐπίθετη ἡ λευκὴ. Δίγες ἐγχάραιες. Στὸν ὅμο δύο λαγοί — ἀπὸ τὸν πρῶτο σώζεται μόνον ἡ οὐρά, τὸ πίσω πόδι καὶ ἡ ἄκρη τῶν αὐτιῶν — ποὺ τρέχουν πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὴν κοιλίᾳ εἰκονίζεται πιθανότατα σκηνὴ ἀποχαιρετισμοῦ πολεμιστῆ. Ἕνας ἄνδρας μὲ κοντὰ μαλλιά, ντυμένος μὲ μακρὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, κάθεται πρὸς τὰ δεξιὰ σὲ κυλινδρικό σκαμνί, ἐνῶ πίσω του στέκεται ἄλλος ἄνδρας, ὅμοια ντυμένος, ποὺ κρατᾷ δόρυ. Τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου ὁλόβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ μία ἀνοιχτόχρωμη ταινία. Ἀπὸ ἐργαστήριο τοῦ κύκλου τῶν Ζωγράφων τῆς Σαπφούς καὶ τοῦ Διόσφου (Ὁμάδα τοῦ Λαγοῦ καὶ τοῦ Κυνηγόσκυλου).

490-480 π.Χ.

B11 Μικρὴ λίκυθος, ΜΕΛ 3364 [Θ. 14] (πίν. 34, εἰκ. 3). Ὑψ. 0.07, διάμ. χεῖλους 0.017, διάμ. βάσης 0.02 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, λείπει μόνον ἡ λαβὴ καὶ κομμάτι τοῦ χεῖλους καὶ τῆς βάσης. Πηλὸς καστανοκόκκινος μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα, στὴ βάση γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Βαφὴ μαύρη στιλπνὴ, ἐπίθετες ἡ λευκὴ καὶ ἰώδης. Σημάδια ἀπὸ φωτιά στὸ σῶμα. Σχῆμα χαρακτηριστικὸ τῶν ληκύθων τῆς Ὁμάδας τῶν Μικρῶν Λιονταριῶν. Ὀλόβαφη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν λαιμὸ καὶ τὸν ὅμο, τὴν ἄκρη καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης. Στὸν ὅμο σχηματοποιημένα μπουμπούκια λωτοῦ, ἐναλλάξ μαύρα καὶ λευκά. Ἀπὸ μία λεπτὴ ἰώδης ταινία στὸ ἄνω μέρος τοῦ χεῖλους, στὸ τέλος τοῦ ὁμοῦ καὶ λίγο πρὶν κάτω ἀπὸ τὴ μέση τῆς κοιλίας.

550-460 π.Χ.

B12 Μικρὴ λίκυθος, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 4]. Ὑψ. 0.09, περίμ. κοιλίας 0.15 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδην). Ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο, οὔτε ὑπάρχει φωτογραφία τῆς. Σχεδὸν ἀκέραιη, ὅμοια μὲ τὴν προηγούμενη.

B13 Τμῆμα μικρῆς οἰνοχόης, ΜΕΛ 3374 [Θ. 88] (πίν. 34, εἰκ. 3). Σωζ. ὕψ. 0.055, διάμ. λαιμοῦ 0.022 μ. Σώζεται τμῆμα ἀπὸ τὸν λαιμὸ καὶ τὴν κοιλίᾳ τοῦ

ἀγγείου, συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Πηλὸς καστανοκόκκινος μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα, βαφὴ μαύρη στιλπνὴ, ἐπίθετες ἡ λευκὴ καὶ ἰώδης. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά, ἰδίως στὸ ἐσωτερικὸ. Στὸν ὅμο καὶ τὸ ἄνω μέρος τῆς κοιλίας ἐνιαία πλατιά ταινία, διακοσμημένη μὲ μικρὰ γλωσσοειδῆ φύλλα, καὶ ἀπὸ κάτω τοὺς μεγάλα μαύρα σχηματοποιημένα μπουμπούκια λωτοῦ μὲ λευκὲς στιγμὲς καὶ φύλλα ἀνάμεσά τους. Τὸ ὑπόλοιπο σῶμα τοῦ ἀγγείου καὶ ὁ λαιμὸς εἶναι μαύρα καὶ διακοσμοῦνται μὲ ὀριζόντιες καὶ κυματοειδεῖς γραμμὲς, λευκὲς καὶ ἰώδεις ἐναλλάξ. Ἀπὸ ἐργαστήριο τῆς Ὁμάδας Dubois.

Α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B14 Τμῆμα μικρῆς οἰνοχόης, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 93]. Ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο, οὔτε ὑπάρχει φωτογραφία τῆς. Δὲν γνωρίζουμε τίς διαστάσεις. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ σώζονται μόνον ὁ λαιμὸς καὶ ὁ ὅμος, συγκολλημένοι ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, καὶ στὸν ὅμο ὑπῆρχε διακόσμηση ἀπὸ μαύρες μεγάλες στιγμὲς.

B15 Κορινθιακὴ μικρὴ οἰνοχόη, ΜΕΛ 3375 [Θ. 96] (πίν. 34, εἰκ. 3). Ὑψ. 0.088 (μὲ τὴ λαβή), διάμ. βάσης 0.056 μ. Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια καὶ συμπληρωμένη ἐν μέρει. Λεῖπει μικρὸ μέρος τοῦ χεῖλους καὶ τῆς λαβῆς καὶ τὸ ἓνα τέταρτο περίπου τῆς κοιλίας. Πηλὸς κίτρινος μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα, σὲ μερικὰ σημεῖα γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Βαφὴ μαύρη στιλπνὴ καὶ ἐπίθετη ἡ ἰώδης. Μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά στὸ σῶμα. Στόμιο τριφυλλόσχημο, ἀνάγλυφος δακτύλιος στὴ βάση τοῦ λαιμοῦ, λαβὴ ψηλὴ ταινιωτὴ μὲ αὐλάκωση ἐξωτερικὰ, βάση ἐπίπεδη. Ἡ λαβὴ καὶ τὸ χεῖλος εἶναι βαμμένα μαύρα, ἐνῶ ὁ λαιμὸς καὶ ὁ ἀνάγλυφος δακτύλιος ἰώδη. Στὸν ὅμο ζώνη ἀπὸ ἐναλλασσόμενα μαύρα καὶ ἰώδη φύλλα μὲ περιγράμμα. Ἀπὸ κάτω στενὴ ζώνη ἀπὸ στιγμὲς. Στὴν κοιλίᾳ πλατιά ζώνη μὲ ὄρθια μπουμπούκια λωτοῦ, ἐναλλάξ μαύρα καὶ ἰώδη, ποὺ συνδέονται μὲ ἀψιδωτοὺς μίσχους. Στὸ ὑπόλοιπο ἀγγεῖο λεπτὲς γραμμὲς, μαύρες καὶ ἰώδεις.

Β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

B16 Κορινθιακὴ πυξίδα, ΜΕΛ 23 [Θ. 69] (πίν. 35, εἰκ. 4). Ὑψ. 0.118 (μὲ τίς λαβές), διάμ. χεῖλους 0.055, διάμ. βάσης 0.07 μ. Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, λείπει μόνον τὸ ἄνω μέρος τῆς μιᾶς λαβῆς καὶ μικρὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ σῶμα. Πηλὸς κίτρινος μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα, βαφὴ μαύρη καὶ ἰώδης. Ἐντονα μελανὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά στὸ σῶμα. Στόμιο πλατύ, κοντὸ καὶ κυλινδρικό, χεῖλος εὐθύ, λαβὲς στὸν ὅμο ψηλὲς καὶ κυλινδρικές, βάση πλατιά, ἐσωτερικὰ κοίλη καὶ ἄβαφη. Στὸν ὅμο ζώνη μὲ

μαύρα φύλλα, πλαισιωμένα από κάθετες, λεπτές, ιώδεις γραμμές. Στο κάτω μέρος της ζώνης τρεις λεπτές γραμμές, ιώδεις και μαύρες εναλλάξ. Το στόμιο, ή άκρη των λαβών και ή βάση μαύρα. Στο υπόλοιπο άγγείο μία λεπτή γραμμή και τρεις πλατιές ταινίες, ιώδεις και μαύρες εναλλάξ.

Τέλος βου - α' μισό 5ου π.Χ. αι.

B17 Τεμάχιο άγγείου, ΜΕΛ 6924 [Θ. 132] (πίν. 35). Διαστ. 0.08 x 0.05 και πάχ. τοιχώματος 0.004 μ. Προέρχεται από τον λαιμό και την αρχή του χείλους κλειστού άγγείου. Πηλός γκριζός από φωτιά, βαφή μαύρη. Διασώζει διακόσμηση σε οριζόντιες ζώνες: πάνω στενή ζώνη με στιγμές, μετά μία πλατύτερη με κρεμαστά μαύρα οξυκόρυφα τρίγωνα και πιο κάτω δύο πλατιές ζώνες με μαύρους έγχαρακτους πολύφυλλους ρόδακες, με κάθετες διπλές σειρές στιγμών ανάμεσά τους.

Α' - αρχές β' τετάρτου του βου αι., περί το 580-570 π.Χ.

B18 Τμήμα άγγείου, ΜΕΛ 13 [Θ. 87] (πίν. 35). Σωζ. ύψ. 0.062, διάμ. 0.145 και πάχ. τοιχώματος 0.006-0.008 μ. Συγκολλημένο από τέσσερα τεμάχια, από τα όποια μόνον το ένα [Θ. 87], διαστ. 0.04 x 0.07 μ., προέρχεται από την ανασκαφή της πυράς Β (βλ. πίν. 35, το κάτω άριστερό τμήμα της παράστασης). Το υπόλοιπο τμήμα του άγγείου, συγκολλημένο από τρία τεμάχια, ήταν εκτεθειμένο στο Μουσείο (ΜΕΛ 13), χωρίς ένδειξη για τον τόπο και χρόνο εύρεσής του. Προέρχεται πιθανόν από τον λαιμό άμφορέα ή λουτροφόρου. Πηλός καστανοκόκκινος με όμοιόχρωμο επίχρισμα, βαφή μαύρη στιλπνή, επίθετες ή λευκή και ιώδης. Έσωτερικά άβαφο. Σημάδια από φωτιά. Λίγες έγχαραξεις. Εικονίζονται προς τα δεξιά δύο γυναίκες που χορεύουν με έντονες κινήσεις — ή πρώτη στρέφει το κεφάλι προς τα πίσω — και πλαισιώνονται δεξιά και άριστερά από δύο άντρες φτερωτές σφίγγες μάλλον παρα σειρήνες. Λείπει το κάτω μέρος των μορφών, καθώς και το κεφάλι της πρώτης, από τα δεξιά, σφίγγας και γυναίκας. Οί γυναίκες, καθώς και οί σφίγγες φορούν ταινία στο κεφάλι και έχουν μακριά σγουρά μαλλιά, που στίς γυναίκες δένονται στην άκρη. Ο πέπλος των γυναικών σχηματίζει απόπτυγμα γύρω από τη σφιγμένη μέση, και στους ώμους στερεώνεται με στρογγυλές πόρτες. Ο ένας πέπλος είναι μονόχρωμος, ό άλλος διακοσμημένος με φοιιδωτό σχέδιο. Λευκά έξίτπλα τα γυνά μέρη του σώματος των γυναικών και οί στιγμές στίς φοιίδες του ένδς πέπλου. Ίώδης ό άλλος πέπλος, καθώς και οί ταινίες στα μαλλιά, οί πόρτες και τα φτερά των σφιγγών. Έπιμελημένη

έργασία. Πιθανόν από το εργαστήριο της Όμάδας του Burgon ή του Λυδοῦ και του κύκλου του. 560-550 π.Χ.

B19 Τεμάχιο άγγείου, ΜΕΛ 14 [Θ. 85] (πίν. 35). Ύψ. 0.055, πλ. 0.082 μ. Προέρχεται από καμπύλο τμήμα (λαιμός) κλειστοῦ άγγείου (λουτροφόρου). Πηλός καστανοκόκκινος με όμοιόχρωμο επίχρισμα, βαφή μαύρη στιλπνή, επίθετες ή λευκή και ιώδης. Σώζεται το γύρω από τη μέση τμήμα άνδρικής μορφής (Διονύσου), που φοράει λευκό ριγωτό χιτώνα και μαύρο ίμάτιο, διακοσμημένο με έγχαρακτα άστεροειδή και μαιανδροειδή σχέδια. Διακρίνονται με ιώδες χρώμα τα αποπτύγματα του ίματίου εμπρός και πίσω.

Γ' τέταρτο βου π.Χ. αι.

B20 Τεμάχιο από κύλικα, ΜΕΛ 8 [Θ. 74] (πίν. 35). Ύψ. 0.017, σωζ. διάμ. 0.075 μ. Συγκολλημένο. Προέρχεται από πυθμένα ύψιποδης κύλικας (όφθαλμοῦς πιθανόν). Πηλός καστανοκόκκινος με όμοιόχρωμο επίχρισμα, βαφή μαύρη στιλπνή. Χωρίς έγχαραξεις. Σημάδια από φωτιά. Όλόβαφο, εκτός από το μετάλλιο και δύο ταινίες γύρω από αυτό. Εικονίζεται ή Αθηνά προς τα δεξιά, καθισμένη σε δίφρο, με στραμμένο προς τα πίσω το κεφάλι. Φοράει περικεφαλαία, κρατάει δόρυ με το δεξί χέρι και ύψώνει το άριστερό με άνοιχτή την παλάμη. Δεξιά και άριστερά της κάθετη σειρά στιγμών.

Άρχες 5ου π.Χ. αι.

B21 Τεμάχιο ληκύθου, ΜΕΛ 6925 [Θ. 133] (πίν. 36). Σωζ. ύψ. 0.02, διαστ. ώμου 0.03 x 0.01, διαστ. κοιλιᾶς 0.025 x 0.018 μ. Προέρχεται από το τέλος του ώμου και την αρχή της κοιλιᾶς. Πηλός καστανοκόκκινος με όμοιόχρωμο επίχρισμα, βαφή μαύρη στιλπνή, έγχαραξεις λεπτές. Στόν ώμο σώζεται ή ούρα και μέρος από το σώμα ένδς πετεινού. Στην κοιλιᾶ όρθιος άνδρας προς τα δεξιά, με ίμάτιο σφιχτά τυλιγμένο γύρω από το σώμα του. Κρατάει σκῆπτρο(.). Μπροστά του διακρίνεται το γυμνό χέρι μιάς άλλης μορφής που φοράει άχειρίδωτο χιτώνα και φαίνεται να τρέχει ή να χορεύει. Πρόχειρη ή ζωγράφισπ. Από εργαστήριο του κύκλου της Όμάδας της Φανυλλίδος (Όμάδα του Πετεινού).

510-490 π.Χ.

B22 Τεμάχιο άγγείου, ΜΕΛ 6926 [Θ. 131] (πίν. 36). Διαστ. 0.04 x 0.02 μ. Προέρχεται από το σώμα μικροῦ κλειστοῦ άγγείου. Πηλός καστανοκίτρινος με όμοιόχρωμο επίχρισμα. Επίθετη ιώδης βαφή και

ἄδρες ἐγκαράξεις. Σώζεται παράσταση γυμνοῦ ἄνδρα στραμμένου πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἔχει κοντὰ μαλλιά καὶ ριγμένο στοὺς ὤμους ἱμάτιο, ποὺ κρέμεται ἀπὸ τὸν ὑψωμένο ἀριστερό του βραχίονα.

Ἀρχές 5ου π.Χ. αἰ.

B23 Τεμάχιο ἀγγείου, ΜΕΛ 6927 [Θ. 130] (πίν. 36). Σωζ. διαστ. 0.04 x 0.02 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὸ σῶμα μικροῦ κλειστοῦ ἀγγείου. Πλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά, βαφὴ μαύρη στιλπνή. Σώζεται, ὥς τοὺς γοφούς, ἀνδρική(;) μορφή, μὲ κοντὰ μαλλιά καὶ σκούφο, ποὺ χορεύει ζωηρὰ μὲ στραμμένο τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω (κωμαστής;). Σχηματοποιημένος κλάδος μὲ φύλλα στὸ βάθος.

Ἀρχές 5ου π.Χ. αἰ.

B24 Τεμάχιο ἀγγείου, ΜΕΛ 6928 [Θ. 134] (πίν. 36). Διαστ. 0.03 x 0.02 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὸ σῶμα μικροῦ κλειστοῦ ἀγγείου. Πλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνή, ἐγκαράξεις ἄδρες. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διακρίνονται τὰ γυνὰ πόδια ἐνὸς πολεμιστῆ, καθὼς καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς στρογγυλῆς ἀσπίδας του καὶ δύο δοράτων. Πρόχειρη ἐργασία.

Ἀρχές 5ου π.Χ. αἰ.

B25 Τεμάχιο κύλικας, ΜΕΛ 25 [Θ. 84] (πίν. 36). Διαστ. 0.025 x 0.035 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ ἄνω μέρος τῆς κοιλιάς. Πλὸς καστανοκόκκινος ποὺ ἔχει γίνει γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Βαφὴ μαύρη στιλπνή, ἐπίθετες ἢ λευκὴ καὶ ἰώδης. Ἐσωτερικὰ ὀλόβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ λεπτὴ ταινία στὸ χεῖλος. Ἐξωτερικὰ, μέσα σὲ ζώνη μὲ ἰώδες ἄνω πλαίσιο, παράσταση γυναικας—σώζεται ὥς τὸ στήθος—μὲ στραμμένο τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω καὶ ὑψωμένο τὸν ἀριστερὸ βραχίονα. Φορεῖ ἱμάτιο, περιδέραιο στὸν λαιμὸ καὶ στὰ μακριὰ μαλλιά τῆς διάδημα. Κλάδοι χωρὶς φύλλα προβάλλουν στὸ βάθος. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριό τῆς Ὀμάδας χωρὶς Φύλλα.

Τέλος 6ου - ἀρχές 5ου π.Χ. αἰ.

B26 Τεμάχιο ἀγγείου, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 89]. Διαστ. 0.035 x 0.03 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδην). Ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε, οὔτε ὑπάρχει φωτογραφία του. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ, εἰκόνιζε ἀνθρώπιν μορφή—μόνο μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ στήθους—μέσα σὲ ζώνη, ἀπὸ τὴν ὁποία διετηρεῖτο τὸ ἰώδες ἄνω πλαίσιο.

Μελαμβαφῆ ἀγγεῖα

B27 Ἀμφορέας, ΜΕΛ 3 [Θ. 67] (πίν. 37, εἰκ. 2). Ὑψ. 0.19, διάμ. χείλους 0.085, διάμ. βάσης 0.073 μ.

Συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, λείπουν μόνο μικρὰ κομμάτια ἀπὸ τὸν ὄμο καὶ τὴ βάση καὶ φέρει μικροαποκρούσεις σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια. Πλὸς καστανοκόκκινος, γκριζὸς ἀπὸ φωτιά σὲ πολλὰ σημεία. Βαφὴ μαύρη στιλπνὴ καὶ ἐπίθετη ἢ ἰώδης, ἀπολετισμένες σὲ πολλὰ σημεία. Σημάδια ἀπὸ φωτιά στὸ ἀγγεῖο μέσα καὶ ἔξω. Ἔχει χεῖλος πλατύ, ταινιωτό, ποὺ ἀνοίγει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔξω, λαβὲς κυλινδρικές, κάθετες, καὶ βάση πλατιά σὲ σχῆμα ἀνάποδου ἐχίνου. Ὀλόβαφος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ χείλους καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης. Ἰώδεις ταινίες στὸν λαιμὸ, τὴν ἀρχὴ τῆς κοιλιάς, τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὴ βάση.

Β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

B28 Τμήμα ἀπὸ κάλπιδα, ΜΕΛ 3373 [Θ. 73] (πίν. 37, εἰκ. 2). Σωζ. ὑψ. 0.055, διάμ. χείλους 0.112, διάμ. λαιμοῦ 0.082 μ. Συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Σώζεται ὁ λαιμὸς μὲ τὸ χεῖλος καὶ μικρὸ τμήμα τοῦ ὄμο. Διακρίνονται ἐπίσης ἵχνη τῆς κάθετης λαβῆς στὸ χεῖλος καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ ὄμο, καθὼς καὶ αὐλακώσεις ἐξωτερικὰ στὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ. Πλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνή. Ὀλόβαφο μὲ φαρυδιά μαύρη ταινία ἐσωτερικὰ στὸν λαιμὸ. Τὸ χεῖλος ἐπίπεδο, δισκοειδές, προεξέχει ἔντονα ἀπὸ τὸν λαιμὸ.

Ὑστερος 6ος - ἀρχές 5ου π.Χ. αἰ.

B29 Ὀλπη, ΜΕΛ 3368 [Θ. 21] (πίν. 37, εἰκ. 3). Ὑψ. 0.126 (μὲ τὴ λαβή), διάμ. χείλους 0.05, διάμ. βάσης 0.04 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, λείπει μόνον ἓνα μικρὸ τεμάχιο ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸν λαιμὸ. Πλὸς καστανοκόκκινος, σὲ μερικὰ σημεία γκριζὸς ἀπὸ φωτιά, βαφὴ μαύρη στιλπνὴ καὶ ἐπίθετη ἢ ἰώδης. Ὀλόβαφη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης. Στὴ μέγιστη διάμετρο τῆς κοιλιάς δύο ἰώδεις ταινίες καὶ μία πρὶν ἀπὸ τὴν βάση. Ταινία μαύρη ἐσωτερικὰ στὸν λαιμὸ. Οἱ μεγάλες πορτοκαλόχρωμες κηλίδες στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καὶ τὰ μαῦρα σημάδια στὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης ὁφείλονται ἐπίσης σὲ φωτιά. Χεῖλος εὐθὺ ποὺ κλίνει πρὸς τὰ ἔξω, λαβὴ ταινιόσχημη, βάση χαμηλὴ δακτυλιόσχημη καὶ ἐπίπεδη.

490-480 π.Χ.

B30 Ὀλπη, ΜΕΛ 3367 [Θ. 20] (πίν. 37). Σωζ. ὑψ. 0.12, διάμ. χείλους 0.045 μ. Συγκολλημένη. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῆς. Λείπουν κομμάτια ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα, ἢ λαβὴ καὶ ἡ βάση. Πλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνή. Ὀλόβαφη, μὲ ἰώδη ταινία στὴ μέγιστη διάμετρο τῆς κοιλιάς. Μαύρη ταινία στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λαιμοῦ. Ραδινὸ σῶμα, χεῖλος μὲ γωνιώδη διατομὴ καὶ ἐλαφρὰ κλίση

πρὸς τὰ ἔξω. Ἴχνη ἀπὸ φωτιά ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ.

Περὶ τὸ 480 π.Χ.

B31 Ὀλπη, ΜΕΛ 3369 [Θ. 22] (πίν. 38, εἰκ. 3). Σωζ. ὕψ. 0.085, διάμ. βάσης 0.03 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, λείπει τὸ στόμιο καὶ ἡ λαβή. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνή. Ὀλόβαφη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐπίπεδης βάσης. Ἴχνη μαύρης ταινίας στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λαμποῦ. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. 490-480 π.Χ.

B32 Ὀλπη, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 23]. Ὑψ. 0.14, περίμ. κοντὰ στὴ βάση τῆς λαβῆς 0.20 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδην). Καταγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο, οὔτε ὑπάρχει φωτογραφία τῆς. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή, σωζόταν τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῆς. Ἐλείπαν μόνον κομμάτια ἀπὸ τὴν κοιλιά. Ἦταν ὀλόβαφη χωρὶς ἰώδεις ταινίες στὸ σῶμα.

B33 Τμήμα ὀλπης, ΜΕΛ 3366 [Θ. 18] (πίν. 37, εἰκ. 3). Σωζ. ὕψ. 0.075, διάμ. βάσης 0.07 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Σώζεται τὸ μισὸ περίπου, καθ' ὅψος, κάτω μέρος τῆς κοιλιάς καὶ τμήμα τῆς βάσης. Παλιότερα θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχαν περισσότερα τεμάχια, ὅπως δείχνουν τὰ ἴχνη συγκόλλησης ποὺ διασώζονται στὰ ἐλεύθερα ἄκρα μερικῶν τεμαχίων, καθὼς καὶ τὸ μεγαλύτερο ὕψος (0.14 μ.) ποὺ μᾶς δίνει ὁ Θρεψιάδης. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνή. Ὀλόβαφο, μὲ δύο ἰώδεις ταινίες στὴν κοιλιά. Πολλὰ μελανὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά στὸ ἐσωτερικὸ κυρίως. Στὸ σχῆμα διαφέρει ἀπὸ τὴν ὀλπη B29 ὡς πρὸς τὴν βάση, ποὺ εἶναι εὐρύτερη, ψηλότερη καὶ ἐσωτερικὰ κοίλη. Ἀνήκει μᾶλλον σὲ ὀλπη μὲ τριφυλλόσχημο στόμιο καὶ ψηλὴ λαβή. 525-500 π.Χ.

B34 Τμήμα ὀλπης, ΜΕΛ 6929 [Θ. 86] (πίν. 38). Σωζ. ὕψ. 0.065, σωζ. πλ. 0.12 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Σώζεται ὁ μισὸς περίπου ὅμος ὡς τὴν βάση τοῦ λαμποῦ καὶ μικρὸ τμήμα τῆς κοιλιάς. Ὀλόβαφο, μὲ δύο λεπτές ἰώδεις ταινίες στὸ τέλος τοῦ ὅμου. Ἴχνη μαύρης βαφῆς διατηροῦνται καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐλάχιστου σωζόμενου λαμποῦ. Ὁμοιοῦ ἀγγεῖο μὲ τὶς προηγούμενες ὀλπες B29-30, ἀλλὰ μεγαλύτερων διαστάσεων. 490-480 π.Χ.

B35 Σκύφος, ΜΕΛ 2 [Θ. 71] (πίν. 38, εἰκ. 6). Ὑψ. 0.096, διάμ. χεῖλους 0.16, διάμ. βάσης 0.10 μ. Ἀκέραιος, συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, μὲ μικροαποκρούσεις στὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα. Πηλὸς καστανοκόκκινος, σὲ πολλὰ σημεῖα γκρίζος ἀπὸ

φωτιά, βαφὴ μαύρη στιλπνὴ μὲ καφεκόκκινες κηλίδες ἀπὸ φωτιά. Ὀλόβαφος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν καὶ ἕναν τετράγωνο χώρο ἀνάμεσά τους. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης κύκλος μὲ στιγμὴ στὸ κέντρο. Χεῖλος πλατὺ καὶ ἐλαφρὰ κοίλο, λαβές κυλινδρικές, βάση πλατιά, δισκομορφῆς, ἐσωτερικὰ κοίλη.

Ὑστερος 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B36 Σκύφος, ΜΕΛ 11 [Θ. 81] (πίν. 38, εἰκ. 6). Σωζ. ὕψ. 0.05, διάμ. βάσης 0.06 μ. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸ κάτω τμήμα τοῦ σώματος καὶ τὴν βάση. Πηλὸς καστανοκόκκινος, σὲ πολλὰ σημεῖα γκρίζος ἀπὸ φωτιά. Ὀλόβαφος, ἐκτὸς ἀπὸ μία ζώνη πάνω ἀπὸ τὴν βάση, διακοσμημένη μὲ κάθετες λεπτές γραμμές, καὶ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης, ὅπου λεπτογραμμένος κύκλος. Τοιχώματα λοξά, μὲ ἐμφανῆ ἴχνη ἀπὸ φωτιά, βάση πλατιά, ἐσωτερικὰ κοίλη. Ἀττικὸς σκύφος κορινθιακοῦ τύπου.

Ὑστερος 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B37 Ὑψίποδη κύλικα, ΜΕΛ 1 [Θ. 70] (πίν. 38, εἰκ. 6). Ὑψ. 0.085 μ. (μὲ τὶς λαβές), διάμ. χεῖλους 0.17, διάμ. βάσης 0.075 μ. Ἀκέραιη, συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια καὶ συμπληρωμένη σὲ ὀρισμένα σημεῖα στὸ χεῖλος, τὸ σῶμα καὶ τὴν βάση. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνὴ καὶ ἐπίθετη ἢ ἰώδης. Ὀλόβαφη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν, τὸν χώρον ἀνάμεσά τους, τὴν ἐξωτερικὴ ἄκρη τῆς βάσης καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς, ὅπου δύο ὁμόκεντροι κύκλοι μὲ στιγμὴ στὸ κέντρο. Βάση πλατιά, δισκοειδής, καὶ πλαστικὸς δακτύλιος, βαμμένος ἰώδης στὸ σημεῖο συνάντησης ποδιοῦ-βάσης. Στὸ πλατὺ καὶ κοίλο χεῖλος, περὶ τὸ μέσον, χαραγμένα τὰ γράμματα ΜΕ.

500-480 π.Χ.

B38 Ἀωτο ὑψίποδο σκεῦος, ΜΕΛ 4 [Θ. 101] (πίν. 39, εἰκ. 4). Ὑψ. 0.07, διάμ. χεῖλους 0.095, διάμ. βάσης 0.05 μ. Ἀκέραιο. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνὴ. Ὀλόβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἄκρη τῆς πλατιάς δισκοειδοῦς βάσης καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς, ὅπου μικρὴ κοιλότητα πλασιωμένη ἀπὸ κύκλο. Τὸ χεῖλος, παχὺ καὶ στρογγυλεμένο, προεξέχει. Τὸ σῶμα, μὲ γωνιώδεις περιγράμματα, διακρίνεται μὲ μία λεπτὴ αὐλακὰ σὲ δύο μέρη, ἕνα κοίλο καὶ ἕνα κυρτό. Δύο ὅμοιες αὐλακες πλαισιώνουν τὸν πλαστικὸ δακτύλιο στὸ σημεῖο συνάντησης ποδιοῦ-βάσης. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

520-480 π.Χ.

B39 Ἀωτο ὑψίποδο σκεῦος, ΜΕΛ 5 [Θ. 102] (πίν. 39, εἰκ. 4). Ὑψ. 0.046, διάμ. χεῖλους 0.11, διάμ. βάσης 0.078 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, λεί-

πουν ελάχιστα κομμάτια. Πηλός καστανοκόκκινος, στά περισσότερα σημεία γκριζός από φωτιά. Βαφή μαύρη στιλπνή με καστανοκίτρινες κηλίδες από φωτιά. Τό άγγείο είναι ολόβαφο, εκτός από τόν πυθμένα, όπου δίσκος άβαφος με κύκλο και στιγμή στο κέντρο. Άβαφα παραμένουν επίσης ή άνω επιφάνεια του χείλους, ή αΐλακα κάτω από αυτό, μία ταινία στο σημείο συνάντησης σώματος-βάσης, τό έξωτερικό άκρο τής βάσης, καθώς και τό έσωτερικό της, όπου δύο παχείς όμόκεντροι κύκλοι με στιγμή στο κέντρο. Ίώδης ταινία άνάμεσα στο σωμα και τή βάση. Τό χείλος χονδρό, στρογγυλεμένο, με επίπεδη τήν άνω επιφάνεια, προεξέχει έντονα. Βάση δυσκοειδής, πλατιά και έσωτερικά κοίλη. 520-500 π.Χ.

B40 Άωτο ύψίποδο σκεύος, ΜΕΛ 7 [Θ. 103] (πίν. 39, εικ. 4). Ύψ. 0.046, διάμ. χείλους 0.088, διάμ. βάσης 0.052 μ. Συγκολλημένο από πολλά τεμάχια, λείπουν μόνο μικρά κομμάτια από τό σωμα και τή βάση. Πηλός καστανοκόκκινος, σε μερικά σημεία γκριζός από φωτιά, βαφή μαύρη στιλπνή με κιτρινωπές κηλίδες από φωτιά. Όμοιο ως προς τό σχήμα με τό άγγείο B39, μόνον πού έχει πιδ βαθύ σωμα, στενότερη βάση και ψηλότερο πόδι. Όλόβαφο, εκτός από τό έξωτερικό άκρο τής βάσης, τήν επιφάνεια στήριξής της και τό κέντρο τοΰ κοίλου της. 500-480 π.Χ.

B41 Άωτο ύψίποδο σκεύος, ΜΕΛ 3362 [Θ. 10] (πίν. 39, εικ. 4). Σωζ. ύψ. 0.04, διάμ. χείλους 0.112, διάμ. ποδιού 0.035 μ. Σχεδόν άκέραιο, λείπει μόνον τό πόδι. Πηλός καστανοκόκκινος, σε πολλά σημεία γκριζός από φωτιά. Βαφή μαύρη στιλπνή, σε όρισμένα σημεία καστανοκίτρινη και άπολετισμένη. Όλόβαφο, εκτός από τόν πυθμένα, όπου άνοιχτόχρωμος δίσκος με δύο όμόκεντρους κύκλους και στιγμή στο κέντρο. Άβαφες επίσης ή αΐλακα κάτω από τό χείλος και μία λεπτή ταινία έσωτερικά κοντά στο χείλος, πού είναι λεπτό, στρογγυλεμένο, και ξεχωρίζει από τό υπόλοιπο σωμα με αΐλακα. 490-480 π.Χ.

B42 «Άλατιέρα», ΜΕΛ 3371 [Θ. 33] (πίν. 39, εικ. 4). Ύψ. 0.041, διάμ. χείλους 0.062, διάμ. βάσης 0.067 μ. Άκέραιη με μικροαποκρούσεις. Πηλός καστανοκόκκινος, βαφή μαύρη στιλπνή, άπολετισμένη σε πολλά σημεία. Λίγα σημάδια από φωτιά. Όλόβαφη, εκτός από τήν άνω επιφάνεια τοΰ χείλους, μία λεπτή ταινία στο άκρο τής βάσης, καθώς και τό έσωτερικό της. Έχει χονδρά τοιχώματα, έλαφρώς κοίλα, πού στενεύουν στο άνω μέρος. Τό χείλος έξογ-

κωμένο, ή βάση επίπεδη, λίγο διογκωμένη στην άκρη της. 520-490 π.Χ.

B43 «Άλατιέρα», ΜΕΛ 3372 [Θ. 34] (πίν. 39). Ύψ. 0.036, διάμ. χείλους 0.06, διάμ. βάσης 0.065 μ. Άκέραιη με πολλές αποκρούσεις στο χείλος και τή βάση. Πηλός γκριζός από φωτιά, βαφή μαύρη έξίτηλη. Όλόβαφη. Ός προς τό σχήμα όμοια με τήν προηγούμενη «άλατιέρα» B42, μόνο λίγο μικρότερη, με τή χείλη και τήν άκρη τής βάσης πιδ έξογκωμένα. 520-490 π.Χ.

B44 «Άλατιέρα», ΜΕΛ 3370 [Θ. 32] (πίν. 39). Ύψ. 0.04, διάμ. χείλους 0.055, διάμ. βάσης 0.06 μ. Σχεδόν άκέραιη, λείπει μόνον ένα κομμάτι από τό χείλος. Όμοια ως προς τή βαφή και τό σχήμα με τίς προηγούμενες «άλατιέρες» B42-43, μόνον πού τό χείλος έδω είναι ευθύ με λεπτή έγχάρακτη γραμμή στο κάτω τμήμα του, τή τοιχώματα λιγότερο κοίλα και ή βάση δέν είναι έξογκωμένη στην άκρη της. 480-460 π.Χ.

B45-46 Δύο ενεπίγραφα τεμάχια άγγείων, ΜΕΛ 26, 27 [Θ. 82, 83] (πίν. 39). Όλόβαφα έσωτερικά και έξωτερικά. Πιθανόν προέρχονται από μελαμβαφείς σκύφους ή κύλικες. Πηλός καστανοκόκκινος, βαφή μαύρη στιλπνή. B45: διαστ. 0.05 x 0.022 μ. Χαραγμένα τρία γράμματα: ΚΕΡ. B46: διαστ. 0.03 x 0.024 μ. Χαραγμένα τρία γράμματα: ΑΣΕ, τό πρώτο με έλαφρό, τή άλλα με βαθύτερο χάραγμα. Τέλος βου - άρχες 5ου π.Χ. αϊ.

B47-48 Δύο όμφαλοί φιαλών, ΜΕΛ ά. άρ. [Θ. 135, 136]. Καταγράφονται στον κατάλογο τοΰ Θρεψιάδη, αλλά δέν βρέθηκαν στο Μουσείο, ούτε υπάρχει φωτογραφία τους. Σύμφωνα με τήν περιγραφή, ήταν ολόβαφοι και προέρχονταν ίσως από δύο μεσόμφαλες φιάλες. Για τόν δεύτερο ό Θρεψιάδης διατυπώνει άμφιβολία άν είναι όμφαλός ή σχηματοποιημένος άρτος. Δέν δίνονται οι διαστάσεις τους.

B49 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ 15 [Θ. 7] (πίν. 40, εικ. 5). Ύψ. 0.047, διάμ. χείλους 0.12, διάμ. βάσης 0.046 μ. Άκέραιο, συγκολλημένο από πολλά τεμάχια. Πηλός καστανοκόκκινος, βαφή μαύρη στιλπνή. Όλόβαφο μέσα και έξω. Η μελανή βαφή διατηρείται έξωτερικά μόνο στο κάτω μέρος τοΰ σώματος. Ζωηρά σημάδια από φωτιά. Σωμα βαθύ, χείλος ευθύ. Η βάση μικρή, δυσκοειδής, επίπεδη και έσωτερικά άβαφη, ή λαβή ταινιωτή, βαμμένη μόνον έξωτερικά. 520-480 π.Χ.

Ἀγγεῖα διακοσμημένα με ταινίες

B50 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ 18 [Θ. 5] (πίν. 40, εικ. 5). Ὑψ. 0.044, διάμ. χεῖλους 0.144, διάμ. βάσης 0.063 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, λείπουν μόνο μικρὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα. Χεῖλος εὐθύ, βάση χαμηλή, δισκοειδής, με ἐπίπεδη τὴν ἐπιφάνεια στήριξης, λαβὴ κυλινδρική. Ὁ πηλὸς καστανοκόκκινος, σὲ πολλὰ σημεῖα γκριζὸς ἀπὸ φωτιά, ἡ βαφὴ στὸ ἐσωτερικὸ μαύρη με καστανοκόκκινες κηλίδες καὶ ἀπολεπισμένη. Ζωηρὰ μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά στὴν ἐξωτερικὴ τοῦ ἐπιφάνεια, ποὺ εἶναι ἄβαφη καὶ διακοσμείται με λεπτὴ μαύρη ταινία λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴ λαβή. Ἐσωτερικὰ ὁλόβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πυθμένα, ὅπου κύκλος με στιγμὴ στὸ κέντρο. Τὸ χεῖλος καὶ ἡ βάση ἄβαφα, ἡ λαβὴ βαμμένη ἐξωτερικά.
520-480 π.Χ.

B51 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ 17 [Θ. 6] (πίν. 40, εικ. 5). Ὑψ. 0.043, διάμ. χεῖλους 0.14, διάμ. βάσης 0.05 μ. Σῶζεται στὸ μεγαλύτερο μέρος του, συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λείπουν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς λαβῆς καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν πηλὸ, τὴ βαφὴ, τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση με τὸ προηγούμενο κύπελλο B50, μόνον ποὺ ἡ χαμηλὴ ἐπίπεδη βάση εἶναι πολὺ μικρὴ καὶ βαμμένη μόνον ἐξωτερικά. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά στὴν ἐξωτερικὴ ὀψη, ἐνῶ στὴν ἐσωτερικὴ ἡ μαύρη βαφὴ ἔχει πορτοκαλόχρωμες κηλίδες καὶ εἶναι ἀπολεπισμένη σὲ πολλὰ σημεῖα.
520-480 π.Χ.

B52 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ 6930 [Θ. 11] (πίν. 40, εικ. 5). Ὑψ. 0.051, διάμ. χεῖλους 0.16, διάμ. βάσης 0.085 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, λείπει ἓνα μέρος τοῦ χεῖλους με τὴ λαβή (σὲ παλαιὰ φωτογραφία τοῦ Θρεψιάδη, πίν. 40, εἰκονίζεται ἀκέραιο). Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη ὡς καστανοκόκκινη. Σημάδια ἀπὸ φωτιά μέσα καὶ ἔξω. Σῶμα βαθύ, χεῖλος εὐθύ με ἐπίπεδη καὶ βαμμένη τὴν ἄνω ἐπιφάνειά του. Βάση ἀρκετὰ ψηλὴ, δακτυλιόσχημη, με ἐλαφρὴ κλίση πρὸς τὰ ἔξω, ἄβαφη καὶ ἐσωτερικὰ κοίλη, διακοσμημένη με δύο ζεύγη ὁμόκεντρων κύκλων με στιγμὴ στὸ κέντρο. Ἐξωτερικὰ τὸ κύπελλο εἶναι ἄβαφο με μία πλατιὰ μαύρη ταινία στὸ μέσον περίπου τοῦ σώματος. Ἐσωτερικὰ ὁλόβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ἄβαφο δίσκο στὸν πυθμένα, ὅπου δύο ὁμόκεντροι κύκλοι με στιγμὴ στὸ κέντρο.
Α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B53 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ 6 [Θ. 94] (πίν. 40, εικ. 5). Ὑψ. 0.035, διάμ. χεῖλους 0.116, διάμ. βάσης 0.065 μ.

Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λείπει μόνο μικρὸ μέρος τοῦ χεῖλους με τὴ λαβή. Ζωηρὰ μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά στὴν ἐξωτερικὴ τοῦ ἐπιφάνεια. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸ σχῆμα με τὸ προηγούμενο κύπελλο B52, ἀλλὰ μικρότερο σὲ μέγεθος. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους ἄβαφη, ὁ δίσκος τοῦ πυθμένα με τὴν ἴδια διακόσμηση ὅπως στὸ κύπελλο B52. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἄβαφης βάσης δύο λεπτοὶ ὁμόκεντροι κύκλοι στὴν περιφέρεια καὶ τρεῖς στὸ κέντρο, ὁ μεσαῖος παχύτερος καὶ ὁ ἐξωτερικὸς κόκκινος.
Α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B54 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ 19 [Θ. 72] (πίν. 40, εικ. 5). Ὑψ. 0.048, διάμ. χεῖλους 0.14, διάμ. βάσης 0.08 μ. Σῶζεται στὸ μεγαλύτερο μέρος του. Λείπουν ἡ λαβὴ καὶ ἀρκετὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὸν πυθμένα. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸ σχῆμα με τὰ προηγούμενα κύπελλα B52-53, ἀλλὰ ἡ βάση ἔχει σχῆμα τόρου, ἡ ταινία στὴν κοιλία εἶναι λεπτότερη καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους ἄβαφη. Ὁ πηλὸς σὲ πολλὰ σημεῖα γκριζὸς ἀπὸ φωτιά, ἡ μαύρη βαφὴ ἀπολεπισμένη σὲ πολλὰ σημεῖα. Μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά μέσα καὶ ἔξω.
Α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B55 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 95] (πίν. 40). Ὑψ. 0.04, διάμ. χεῖλους 0.10 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδη). Δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο, ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ παλαιὰ φωτογραφία τοῦ Θρεψιάδη. Σύμφωνα με τὴν περιγραφὴ, ἦταν ἀκέραιο καὶ ὅμοιο με τὰ προηγούμενα κύπελλα B52-54, μόνον ποὺ στὸν ἀνοιχτό-χρωμο δίσκο τοῦ πυθμένα εἶχε ἓνα ὁμόκεντρο κύκλο με στιγμὴ στὸ κέντρο καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης ἦταν ἐρυθροπὸ με μαύρο κύκλο καὶ στιγμὴ στὸ κέντρο του.
Α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B56 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ 16 [Θ. 8] (πίν. 40, εικ. 5). Ὑψ. 0.04, διάμ. χεῖλους 0.14, διάμ. βάσης 0.061 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λείπουν ἡ λαβὴ καὶ ἀρκετὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα. Μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά, ζωηρότερα στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Βαφὴ μαύρη ὡς καστανοκόκκινη. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸ σχῆμα με τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ ἔχει λεπτότερα τοιχώματα καὶ ἡ δακτυλιόσχημη βάση του εἶναι πολὺ χαμηλὴ καὶ ἐσωτερικὰ κοίλη. Ὁ δακτύλιος τῆς βάσης εἶναι βαμμένος μέσα καὶ ἔξω, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια στήριξής του. Στὸν ἄβαφο δίσκο τοῦ πυθμένα καὶ στὸ κοῖλο ἐσωτερικὸ τῆς βάσης κύκλος με στιγμὴ στὸ κέντρο.
520-480 π.Χ.

B57 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ 20 [Θ. 9] (πίν. 40, εικ. 5). Ὑψ. 0.04, διάμ. χεῖλους 0.133, διάμ. βάσης 0.057 μ.

Συγκολλημένο από πολλά τεμάχια, λείπει μόνον ἡ λαβὴ καὶ πολὺ μικρὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἔχει τοιχώματα λοξά, βάση ἐπίπεδη καὶ ἄβαφη μὲ ἕναν κύκλο στὴ μέση. Λεπτὴ μαύρη ταινία στὴν κοιλιά καὶ γύρω ἀπὸ τὴ βάση. Ἐσωτερικὰ ὁλόβαφο μὲ ἀνοιχτόχρωμη μόνον τὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους. Μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά στὴν ἐξωτερικὴ ὄψη. Α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἱ.

B58 Τμήμα μόνωτου κυπέλλου, ΜΕΛ 21 [Θ. 78]. Σωζ. ὕψ. 0.04, διάμ. χεῖλους 0.14 μ. Σώζεται τὸ μισὸ χεῖλος μὲ τὴ λαβή, συγκολλημένο ἀπὸ τέσσερα τεμάχια. Πλατιά μαύρη ταινία στὴν κοιλιά. Ἐσωτερικὰ ὁλόβαφο μὲ ἄβαφο τὸ χεῖλος. Ἡ λαβὴ ὁλόβαφη. 520-480 π.Χ.

B59 Σκύφος, ΜΕΛ 3363 [Θ. 12] (πίν. 40, εἰκ. 6). Ὑψ. 0.06, διάμ. χεῖλους 0.118, διάμ. βάσης 0.08 μ. Συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λεῖπει τὸ ἕνα τρίτο περιῖπου τοῦ σώματος, ἡ μία λαβὴ καὶ τὸ ἄνω μέρος τῆς ἄλλης. Πλὺς γκρίζος ἀπὸ φωτιά, βαφὴ μαύρη, στιλπνὴ. Χεῖλος ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔξω, βάση πλατιά, δακτυλιόσχημη, ἐσωτερικὰ κοίλη. Βαμμένο τὸ χεῖλος καὶ οἱ λαβές. Πάνω ἀπὸ τὴν βάση δύο μαύρες ταινίες. Ὁ δακτύλιος τῆς βάσης εἶναι βαμμένος μόνον ἐσωτερικὰ, ἐνῶ τὸ κοῖλο τῆς διακοσμῶν δύο ὁμόκεντροι κύκλοι μὲ στιγμὴ στὸ κέντρο. Ζωηρὰ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά στὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ ἀγγείου. 500-480 π.Χ.

B60 Ὀλπη, ΜΕΛ 6931 [Θ. 17] (πίν. 40, εἰκ. 3). Ὑψ. 0.013, διάμ. βάσης 0.036, διάμ. κοιλιάς 0.064 μ. Σώζεται στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς, συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λεῖπει ὁ μισὸς λαιμὸς καὶ τμήματα ἀπὸ τὸ σῶμα. Πλὺς καθαρός, καστανοκόκκινος μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρυσμα, βαφὴ μαύρη στιλπνὴ. Τοιχώματα πολὺ λεπτὰ, λαιμὸς ἐνιαῖος μὲ τὸν ὦμο, λαβὴ κυλινδρική, βάση ἐπίπεδη. Βαμμένα μόνον τὸ χεῖλος καὶ ἡ λαβή. Λεπτὴ μαύρη ταινία στὴν κοιλιά, στὸ ὕψος τῆς λαβῆς. Ἐσωτερικὰ πλατιά μαύρη ταινία στὸ χεῖλος καὶ τὸν λαιμό. 520-490 π.Χ.

B61 Ὀλπη, ΜΕΛ 3365 [Θ. 19] (πίν. 40). Ὑψ. 0.105, διάμ. βάσης 0.04 μ. Σώζεται στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς, συγκολλημένη ἀπὸ τέσσερα τεμάχια. Λεῖπουν τὸ χεῖλος, μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ λαβή. Πλὺς καστανοκίτρινος, βαφὴ μαύρη στιλπνὴ καὶ ἰώδης. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἄβαφη, μὲ μία λεπτὴ μαύρη ταινία στὴν κοιλιά, στὸ ὕψος τῆς λαβῆς, καὶ μία ἰώδης ἐξίτηλη κοντὰ στὴν βάση. 520-490 π.Χ.

B62 Ὀλπη, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 104] (πίν. 41). Ὑψ. 0.10, περίμ. κοιλιάς 0.19 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδην). Ἀναγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην καὶ εἰκονίζεται σὲ παλαιὰ φωτογραφία. Δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ, ἦταν ἀκέραιη, ἀπὸ ἐρυθρῶ πηλὸ, καὶ εἶχε σῶμα ὡοειδές, λαβὴ ταινιωτή, χεῖλος πρὸς τὰ ἔξω, βάση ἐπίπεδη. Μόνον τὸ χεῖλος ἦταν βαμμένο μέσα καὶ ἔξω, ὅπως καὶ τὸ ἐξωτερικὸ τῆς λαβῆς. Λεπτὴ μαύρη ταινία ὑπῆρχε στὴν κοιλιά, στὸ ὕψος τῆς λαβῆς. Τέλος 6ου - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἱ.

B63 Ὀλπη, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 27]. Σωζ. ὕψ. 0.12 μ., περίμ. κοιλιάς 0.34 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδην). Ἀναγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο, οὔτε ὑπάρχει φωτογραφία τῆς. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ, σωζόταν στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς, ἔλειπαν μόνον κομμάτια ἀπὸ τὴν βάση καὶ τὸ χεῖλος. Ὁ πηλὸς ἦταν καστανός, χονδρὸς καὶ πολὺ εὐθρυπτός. Ἡ ὀλπη ἦταν ἄβαφη καὶ ἀκόσμητη.

Μικκύλα ἀγγεῖα

Τροχήλατα

B64 Μικρὴ ὀλπη, ΜΕΛ 3301 [Θ. 16] (πίν. 43, εἰκ. 7). Σωζ. ὕψ. 0.061, διάμ. βάσης 0.026 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, λείπει τὸ στόμιο καὶ ἡ λαβή. Πλὺς καστανοκόκκινος μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρυσμα. Ἄβαφη, ἐκτὸς ἀπὸ μία ἰώδη ταινία στὴν κοιλιά, στὸ ὕψος τῆς λαβῆς. Μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ὁμοία ὡς πρὸς τὸ σχῆμα μὲ τὶς μεγαλύτερες ὀλπες B60-63. 520-490 π.Χ.

B65 Μικρὴ ὀλπη, ΜΕΛ 3344 [Θ. 106] (πίν. 41, εἰκ. 7). Ὑψ. 0.068, διάμ. χεῖλους 0.033, διάμ. βάσης 0.03 μ. Ἀκέραιη. Πλὺς καστανοκόκκινος μὲ ἐπίχρυσμα καστανοκίτρινον. Ἄβαφη καὶ ἀδιακόσμητη. Τὸ χεῖλος πρὸς τὰ ἔξω, ἡ βάση ἐπίπεδη, ἡ λαβὴ ταινιωτή. Ὁρατὲς οἱ αὐλακώσεις ἀπὸ τὸν τροχὸ κάτω ἀπὸ τὴν βάση. Παρόμοιες εἶναι καὶ οἱ μικρὲς ὀλπες ποὺ ἀκολουθοῦν, B66-70. 520-490 π.Χ.

B66 Μικρὴ ὀλπη, ΜΕΛ 3343 [Θ. 105] (πίν. 41). Ὑψ. 0.065, διάμ. χεῖλους 0.033, διάμ. βάσης 0.028 μ. Ἀκέραιη, ἄβαφη καὶ ἀδιακόσμητη. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. 520-490 π.Χ.

B67 Μικρὴ ὀλπη, ΜΕΛ 3306 [Θ. 30] (πίν. 43). Ὑψ. 0.061, διάμ. χεῖλους 0.033, διάμ. βάσης 0.028 μ. Ἀκέ-

ραιν με μικρὸ μόνο σπάσιμο στὸ χεῖλος. ᾽Αβαφη καὶ ἀδιακόσμητη. ᾽Εντονα μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.
520-490 π.Χ.

B68 Μικρὴ ὄλπη, ΜΕΛ 3303 [Θ. 25] (πίν. 43). Σωζ. ὕψ. 0.047, διάμ. βάσης 0.028 μ. Σπασμένα τὸ στόμιο καὶ ἡ λαβή. ᾽Αβαφη καὶ ἀδιακόσμητη. Δὲν ὑπάρχουν σημάδια ἀπὸ φωτιά.
520-490 π.Χ.

B69 Μικρὴ ὄλπη, ΜΕΛ 3337 [Θ. 91] (πίν. 43). Σωζ. ὕψ. 0.057, διάμ. βάσης 0.028 μ. Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λεῖπει τὸ στόμιο καὶ ἡ λαβή. ᾽Αβαφη καὶ ἀδιακόσμητη. Κατάμαυρη ἀπὸ φωτιά.
520-490 π.Χ.

B70 Μικρὴ ὄλπη, ΜΕΛ 3336 [Θ. 90] (πίν. 43). Σωζ. ὕψ. 0.046, διάμ. βάσης 0.03 μ. Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λεῖπει τὸ στόμιο καὶ ἡ λαβή. ᾽Αβαφη καὶ ἀδιακόσμητη. Γκριζόμαυρη ἀπὸ φωτιά.
520-490 π.Χ.

B71 Τριφυλλόστομη οἰνοχοῖσκη, ΜΕΛ 3346 [Θ. 110] (πίν. 41). ᾽Υψ. 0.072 μ. (με τὴ λαβή), διάμ. βάσης 0.03 μ. ᾽Ακέραιη, ἐκτὸς ἀπὸ μικρὸ σπάσιμο στὸ χεῖλος. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνή, με κατὰ τόπους ανοιχτόχρωμες κηλίδες ἀπὸ φωτιά. Λαίμὸς φαρδύς, λαβὴ ταινιωτή, βάση δυσκοειδής, ἐλαφρὰ κοίλη ἐσωτερικά. Ὀλόβαφη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ ζώνη τοῦ ὤμου, τὴν ἐξωτερικὴ ἄκρη καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης. Ἐσωτερικά μελανὴ ταινία στὸ χεῖλος. Στὸν ὦμο σειρὰ ἀπὸ μαῦρα γλωσσοειδῆ φύλλα. Παρόμοιες εἶναι καὶ οἱ οἰνοχοῖσκες B72-73. Ἀπὸ ἐργαστήριο τῆς Ὀμάδας τῶν Κύκνων ἢ συγγενικὸ τῆς.
520-480 π.Χ.

B72 Τριφυλλόστομη οἰνοχοῖσκη, ΜΕΛ 3345 [Θ. 109] (πίν. 41, εἰκ. 7). ᾽Υψ. 0.072 μ. (με τὴ λαβή), διάμ. βάσης 0.03 μ. ᾽Ακέραιη. Ὁ λαίμὸς πιὸ στενὸς ἀπὸ ὅ,τι στὴν προηγούμενη οἰνοχοῖσκη B71. Ἡ βαφὴ ἀπολεπισμένη στὴ μία ὀψη, σημάδια ἀπὸ φωτιά.
520-480 π.Χ.

B73 Τριφυλλόστομη οἰνοχοῖσκη, ΜΕΛ 3302 [Θ. 24] (πίν. 41). ᾽Υψ. 0.065 μ. (χωρὶς τὴ λαβή). Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Σπασμένη ἡ λαβή, τὰ δύο τρίτα τοῦ λαιμοῦ καὶ μικρὰ κομμάτια στὴ βάση. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά μέσα καὶ ἔξω. Ὅμοια με τὶς προηγούμενες οἰνοχοῖσκες B71-72.
520-480 π.Χ.

B74 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3350 [Θ. 114] (πίν. 41, εἰκ. 7). ᾽Υψ. 0.055, διάμ. χεῖλους 0.033, διάμ. βάσης 0.03 μ.

᾽Ακέραιη. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνή, ἀπολεπισμένη σὲ μερικὰ σημεία. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Χεῖλος πρὸς τὰ ἔξω, λαβὲς ταινιωτές, βάση μικρή, ἐπίπεδη ἐσωτερικά, με ὀρατὰ τὰ κυκλικά ἴχνη ἀπὸ τὸν τροχό. Βαμμένο τὸ χεῖλος καὶ τὸ ἐξωτερικὸ τῶν λαβῶν. Ἀνάμεσα στὶς ὀριζόντιες λαβὲς τρία σταγονόσχημα μαῦρα φύλλα. Παρόμοιες εἶναι καὶ οἱ ὑδρίσκες B75-86.

Β' μισὸ βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B75 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3307 [Θ. 35] (πίν. 41). ᾽Υψ. 0.053, διάμ. χεῖλους 0.033, διάμ. βάσης 0.025 μ. ᾽Ακέραιη. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Στὸν ὦμο τρία μαῦρα φύλλα.

Β' μισὸ βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B76 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3320 [Θ. 50] (πίν. 41). ᾽Υψ. 0.05, διάμ. χεῖλους 0.03, διάμ. βάσης 0.024 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, σπασμένο μόνον τμήμα τοῦ λαιμοῦ. Ἰχνη ἀπὸ φωτιά. Στὸν ὦμο τέσσερα μαῦρα φύλλα.

Β' μισὸ βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B77 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3316 [Θ. 45] (πίν. 41). ᾽Υψ. 0.045, διάμ. χεῖλους 0.03, διάμ. βάσης 0.025 μ. ᾽Ακέραιη με μικρὸ μόνο σπάσιμο στὸ χεῖλος. Στὸν ὦμο τέσσερα μαῦρα φύλλα. Στὴ βάση τῆς κάθετης λαβῆς δύο μαῦρα ἄγκιστρα. Πολὺ καλὰ διατηρημένη ἡ βαφή.

Β' μισὸ βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B78 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 2527 [Θ. 116] (πίν. 41). ᾽Υψ. 0.052, διάμ. χεῖλους 0.028, διάμ. βάσης 0.023 μ. ᾽Ακέραιη. Βαμμένα τὸ χεῖλος καὶ τὸ ἐξωτερικὸ τῶν λαβῶν. Ἀδιακόσμητη.

Β' μισὸ βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B79 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3324 [Θ. 54] (πίν. 43). ᾽Υψ. 0.055, διάμ. χεῖλους 0.035, διάμ. βάσης 0.03 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, σπασμένες μόνον δύο λαβὲς — ἡ κάθετη καὶ μία ὀριζόντια — καὶ μικρὸ μέρος τοῦ χεῖλους. Ζωηρὰ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀδιακόσμητη.

Β' μισὸ βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B80 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3318 [Θ. 47] (πίν. 43). ᾽Υψ. 0.053, διάμ. χεῖλους 0.032, διάμ. βάσης 0.028 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, σπασμένες μόνον οἱ λαβὲς. Στὸν ὦμο τρία φύλλα, ἐξίτηλα. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B81 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3304 [Θ. 26] (πίν. 43). ᾽Υψ. 0.062, διάμ. βάσης 0.025 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, σπασμένο μόνον τὸ χεῖλος καὶ οἱ δύο ὀριζόντιες λαβὲς. Στὸν ὦμο τρία καστανοκόκκινα φύλλα. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B82 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3319 [Θ. 48] (πίν. 43). Ὑψ. 0.058, διάμ. χεῖλους 0.032, διάμ. βάσης 0.025 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, σπασμένες μόνον οἱ λαβές. Στὸν ὦμο τρία καστανοκόκκινα φύλλα.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B83 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3335 [Θ. 80] (πίν. 43). Ὑψ. 0.05, διάμ. βάσης 0.022 μ. Συγκολλημένη. Λεῖπουν μέρη ἀπὸ τὸν λαιμὸ καὶ τὴν κοιλιὰ, σπασμένες ἡ κάθετη καὶ ἡ μία ὀριζόντια λαβή. Στὸν ὦμο πέντε μαύρα φύλλα, ἀπολεπισμένα σὲ μερικά σημεῖα. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B84 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3351 [Θ. 115] (πίν. 43). Ὑψ. 0.045, διάμ. χεῖλους 0.032, διάμ. βάσης 0.023 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, λείπει μόνον ἡ μία ὀριζόντια λαβή. Στὸν ὦμο τρία μαύρα φύλλα, τὸ ἓνα ἐξίτηλο. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B85 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3321 [Θ. 51] (πίν. 43). Ὑψ. 0.043, διάμ. βάσης 0.02 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη. Λεῖπουν οἱ λαβές καὶ μικρὸ μέρος τοῦ λαιμοῦ. Στὸν ὦμο τρία καστανοκόκκινα φύλλα. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B86 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ ἄ. ἄρ. [Θ. 49]. Ὑψ. 0.055, περίμ. 0.13 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδην). Ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ, ἔλειπε ὁ λαιμὸς καὶ οἱ δύο λαβές. Στὸν ὦμο εἶχε ζωγραφισμένα φύλλα.

B87 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3347 [Θ. 111] (πίν. 41). Ὑψ. 0.055, διάμ. χεῖλους 0.032, διάμ. βάσης 0.03 μ. Ἀκέραιη. Πηλὸς καστανοκόκκινος, σὲ πολλὰ σημεῖα γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Βαφὴ μαύρη στιλπνὴ, λιγότερο ζωηρὴ στὴν πίσω πλευρά. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ἔχει διαφορὰς ἀπὸ τὶς προηγούμενες ὑδρίσκες: ὁ λαιμὸς εἶναι λίγο φαρδύτερος, τὸ χεῖλος προεξέχει λιγότερο, ἡ βάση πρὶν πλατιά, οἱ λαβές κυλινδρικές — οἱ ὀριζόντιες στέκονται κάθετα στὸν ὦμο. Βαμμένα τὸ χεῖλος καὶ τὸ ἐξωτερικὸ τῶν λαβῶν. Στὴ ζώνη τοῦ ὦμου, ἐμπρὸς, ἑπτὰ λεπτὰ φύλλα μαύρα καὶ πίσω ἑξί, ἀπὸ τρία ἐκατέρωθεν τῆς κάθετης λαβῆς. Κάτω ἀπὸ τὰ φύλλα δύο ταινίες καὶ μία ἀκόμη κοντὰ στὴ βάση. Παρόμοιες εἶναι καὶ οἱ ὑδρίσκες B88-94.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B88 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3349 [Θ. 113] (πίν. 41, εἰκ. 7). Ὑψ. 0.06, διάμ. χεῖλους 0.033, διάμ. βάσης 0.034 μ. Ἀκέραιη. Στὸν ὦμο ἀπὸ ἑπτὰ μαύρα φύλλα ἐμπρὸς καὶ πίσω. Χωρὶς σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B89 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3348 [Θ. 112] (πίν. 41). Ὑψ. 0.056, διάμ. χεῖλους 0.03, διάμ. βάσης 0.03 μ. Ἀκέραιη. Στὸν ὦμο ἀπὸ ἑπτὰ μαύρα φύλλα ἐμπρὸς καὶ πίσω. Πολὺ καλὴ ἡ διατήρηση τῆς βαφῆς. Μαύρα ἴχνη ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B90 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3317 [Θ. 46] (πίν. 41). Ὑψ. 0.058, διάμ. χεῖλους 0.03, διάμ. βάσης 0.033 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, σπασμένες μόνον οἱ δύο ὀριζόντιες λαβές. Στὸν ὦμο ἑπτὰ φύλλα ἐμπρὸς, λίγο ἀκανόνιστα, καὶ ἑξί πίσω.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B91 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3315 [Θ. 44] (πίν. 41). Ὑψ. 0.048, διάμ. χεῖλους 0.028, διάμ. βάσης 0.03 μ. Ἀκέραιη. Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Στὸν ὦμο, ἐμπρὸς, πέντε μαύρα φύλλα, πίσω τέσσερα, ἀπὸ δύο ἐκατέρωθεν τῆς κάθετης λαβῆς. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B92 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3338 [Θ. 92] (πίν. 43). Ὑψ. 0.057, διάμ. βάσης 0.032 μ. Συγκολλημένη. Σπασμένες οἱ λαβές καὶ τμήμα ἀπὸ τὸν λαιμὸ καὶ τὸν ὦμο. Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Βαφὴ κοκκινωπὴ, ἐξίτηλη σὲ πολλὰ σημεῖα. Στὸν ὦμο μαύρα φύλλα, ἐξίτηλα. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B93 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ 3334 [Θ. 79] (πίν. 43). Σωζ. ὕψ. 0.05 μ. Συγκολλημένη. Σώζεται ἡ μισὴ καθ' ὕψος μέχρι τὸν λαιμὸ καὶ ἡ μία ὀριζόντια λαβή. Στὸν ὦμο μαύρα φύλλα. Σημάδια ἀπὸ φωτιά μέσα καὶ ἔξω.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B94 Ὑδρίσκη, ΜΕΛ ἄ. ἄρ. [Θ. 129]. Ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ, ἦταν ὅμοια μὲ τὶς προηγούμενες ὑδρίσκες B87-93 καὶ σωζόταν τὸ τμήμα ἀπὸ τὴν κοιλιὰ καὶ πάνω, συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Δὲν ἀναγράφονται οἱ διαστάσεις τῆς.

Β' μισὸ βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B95 Μικρὸς δακτυλίσχημος ἀσκός, ΜΕΛ 24 [Θ. 107] (πίν. 42, εἰκ. 7). Ὑψ. (μὲ τὴ λαβή) 0.073 μ., (χωρὶς τὴ λαβή) 0.044, διάμ. κοιλιᾶς 0.063 μ. Σχεδὸν ἀκέραιος. Σπασμένο μόνον τὸ χεῖλος καὶ συμπληρωμένο τὸ ἄνω μέρος τῆς λαβῆς. Πηλὸς καστανοκίτρινος, βαφὴ μαύρη, ἀπολεπισμένη σὲ μερικά σημεῖα. Μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ταινίες μαύρες στὸ σῶμα, τὸν λαιμὸ καὶ τὴν ταινιωτὴ λαβή.

Τελευταῖο τέταρτο βου - πρῶμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B96 Μικρὸς γαμικὸς λέβητας, ΜΕΛ 379 [Θ. 108] (πίν. 42, εἰκ. 7). Ὑψ. 0.074, διάμ. χεῖλους 0.034, διάμ. βάσης 0.043 μ. Συγκολλημένος ἀπὸ πέντε τεμάχια. Λεῖπει μόνον τὸ ἄνω μέρος τῶν λαβῶν καὶ μικρὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ σῶμα. Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Μαῦρα σημάδια ἐπίσης ἀπὸ φωτιά στὸ πόδι καὶ τὰ τοιχώματα τοῦ ἀγγείου, μέσα καὶ ἔξω. Βαφὴ μελανὴ ὡς καστανὴ καὶ ἐπίθετη ἢ ἰώδης. Λαίμους χαμηλὸς καὶ ταινιωτός, σῶμα στρογγυλὸ, διπλὸς κάθετες λαβὲς στὸν ὦμο, πόδι ψηλὸ κωνικόν, ἐσωτερικὰ κοίλο. Τὸ χεῖλος βαμμένον, μὲ ὁμάδες κάθετων γραμμῶν στὴν ἄνω ἐπιφάνειά του. Μαῦρες ταινίες στὸ πόδι. Ἀνάμεσα στὶς λαβὲς, σὲ κάθε ὄψη, τρεῖς κύκνοι πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ κλειστὰ ἰώδη φτερά. Ὅμάδες ἀπὸ μικρὲς γραμμὲς, λοξὲς ἢ κάθετες, στὰ κενὰ ἀνάμεσά τους. Πλατιά ταινία κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση καὶ δύο μακριὰ φύλλα στὸν κενὸ χῶρο κάτω ἀπὸ τὶς βαμμένες λαβὲς. Ἀπὸ ἐργαστήριον τῆς Ὁμάδας τῶν Κύκνων.
Β'- γ' τέταρτο βου π.Χ. αἰ.

B97 Καλαθίσκος, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 100] (πίν. 42). Ἀναγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδου καὶ εἰκονίζεται σὲ παλαιὰ φωτογραφία, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ, ἦταν ἀκέραιος μὲ μικροσπασίματα στὸ χεῖλος. Εἶχε ὠοειδὲς σῶμα, πλατὺ λαίμω μὲ εὐθύ χεῖλος, βάση ἐπίπεδη, λαβὴ ταινιωτή, ἀψιδωτὴ πάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Στὸν λαίμω εἶχε ὀριζόντιες ταινίες, στὸν ὦμο λεπτὴ ζώνη μὲ μικρὰ φύλλα, στὴ λαβὴ κάθετες γραμμὲς. Τὸ ὑπόλοιπο σῶμα ἦταν μαῦρο μὲ ἀνοιχτό-χρῶμιν ταινία πάνω ἀπὸ τὴν βάση. Ἀπὸ ἐργαστήριον συγγενικὸ τῆς Ὁμάδας τῶν Κύκνων.
Τελευταῖο τέταρτο βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B98 Σκυφίσκος κορινθιακός, ΜΕΛ 3341 [Θ. 99] (πίν. 42, εἰκ. 7). Ὑψ. 0.041, διάμ. χεῖλους 0.055, διάμ. βάσης 0.037 μ. Λεῖπει μέρος τοῦ χεῖλους μὲ τὴ μία λαβὴ (σὲ παλαιὰ φωτογραφία τοῦ Θρεψιάδου, πίν. 42, εἰκονίζεται ἀκέραιος). Πηλὸς κίτρινος, βαφὴ μαῦρη καὶ ἰώδης. Χεῖλος εὐθύ, λαβὲς ὀριζόντιες ταινιωτές, βάση δακτυλιόσχημη, ἐσωτερικὰ κοίλη. Ἀνάμεσα στὶς λαβὲς ζώνη μὲ τεθλασμένη γραμμὴ, στὸ ὑπόλοιπο σῶμα δύο πλατιὲς ταινίες, ἰώδης καὶ μαῦρη. Ἡ βάση βαμμένη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄκρην τῆς. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἄβαφος δίσκος μὲ στιγμὴ στὸ κέντρο. Ἐσωτερικὰ τὸ ἀγγεῖο εἶναι ὁλόβαφος. Παρόμοιοι εἶναι οἱ σκυφίσκοι Β99-103.
Ὑστερος 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B99 Σκυφίσκος κορινθιακός, ΜΕΛ 3340 [Θ. 98] (πίν. 42, εἰκ. 7). Ὑψ. 0.034, διάμ. χεῖλους 0.052-0.055, διάμ. βάσης 0.03 μ. Ἀκέραιος. Στὴ ζώνη τῶν

λαβῶν κάθετες γραμμὲς. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης ἄβαφος δίσκος, ἐλαφρὰ ἀνάγλυφος.
Ὑστερος 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B100 Σκυφίσκος κορινθιακός, ΜΕΛ 3339 [Θ. 97] (πίν. 42). Ὑψ. 0.038, διάμ. χεῖλους 0.055-0.057, διάμ. βάσης 0.035 μ. Συγκολλημένος ἀπὸ τέσσερα τεμάχια (σὲ παλαιὰ φωτογραφία τοῦ Θρεψιάδου, πίν. 42, εἰκονίζεται ἀκέραιος). Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Ἀνάμεσα στὶς λαβὲς κάθετες παχιὲς γραμμὲς. Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης ὅπως στὸν προηγούμενον σκυφίσκο Β99.
Ὑστερος 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B101 Σκυφίσκος κορινθιακός, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 28]. Ὑψ. 0.04, διάμ. χεῖλους 0.05 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδου). Ἀναγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδου, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ, ἦταν ἀκέραιος μὲ κάθετες γραμμὲς στὴ ζώνη ἀνάμεσα στὶς λαβὲς. Στὸ σῶμα εἶχε ταινίες παχιὲς καὶ λεπτότερες, μαῦρες καὶ ἰώδεις.

B102 Σκυφίσκος κορινθιακός, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 75]. Ὑψ. 0.035, διάμ. χεῖλους 0.055 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδου). Ἀναγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδου, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ, ἦταν ἑλλιπὴς καὶ συγκολλημένος. Ἐσωτερικὰ, μαῦρες ταινίες κοσμοῦσαν τὴν ὑποκίτρινη ἐπιφάνειά του. Ἐσωτερικὰ ἦταν μελαμβαφίς.

B103 Σκυφίσκος κορινθιακός, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 1]. Ὑψ. 0.07, διάμ. χεῖλους 0.09 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδου). Ἀναγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδου, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ, ἦταν σχεδὸν ἀκέραιος. Ἐσωτερικὰ ὁλόβαφος, εἶχε ἐξωτερικὰ στὸ χεῖλος ζώνη μὲ κάθετες μαῦρες γλῶσσες, ἐνῶ στὸ ὑπόλοιπο σῶμα ταινίες μαῦρες καὶ ἰώδεις ἐναλλάξ.

B104 Κρατηρίσκος, ΜΕΛ 3300 [Θ. 15] (πίν. 42, εἰκ. 7). Ὑψ. 0.022, διάμ. χεῖλους 0.042, διάμ. βάσης 0.02 μ. Ἀκέραιος μὲ μικρὸ μόνον σπάσιμο στὸ χεῖλος. Πηλὸς καστανοκίτρινος, βαφὴ μαῦρη στιλπνὴ, κατὰ τόπους φθαρμένη. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Χεῖλος πρὸς τὰ ἔξω, βάση ἐπίπεδη. Οἱ ὀριζόντιες λαβὲς τοῦ ὦμου εἶναι στραμμένες πρὸς τὰ πάνω καὶ κολλημένες, στὸ ἄνω μέρος τους, στὸ χεῖλος. Ὀλόβαφος μέσα καὶ ἔξω, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης.
Β' μισὸ βου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B105 Ὑδρίσκον, ΜΕΛ 3314 [Θ. 43] (πίν. 42, εἰκ. 7). Ὑψ. 0.048, διάμ. χεῖλους 0.036, διάμ. βάσης 0.023 μ. Σχεδὸν ἀκέραιον, λείπει μόνον ἡ κάθετη λαβὴ καὶ ἓνα μέρος τοῦ χεῖλους. Πηλὸς καστανοκίτρινος,

βαφή μελανή στιλπνή, ἀπολεπισμένη σὲ πολλὰ σημεία. Ὀλόβαφν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης. Ἐσωτερικά, βαμμένο τὸ χεῖλος καὶ μέρος τοῦ λαιμοῦ.

ῥΥστερος 6ος π.Χ. αἰ.

B106 Μόνωτο κύπελλο, ΜΕΛ 3305 [Θ. 29] (πίν. 42, εἰκ. 7). ῥΥψ. 0.029, διάμ. χεῖλους 0.053, διάμ. βάσης 0.024 μ. Σχεδὸν ἀκέραιο. Λεῖπει ἡ λαβὴ καὶ μικρὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ χεῖλος. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνή. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Χεῖλος εὐθύ, βάση ἐπίπεδη. Ὀριζόντια ἐγχάρακτα αὐλάκα λίγο πάνω ἀπὸ τὴ βάση. Ὀλόβαφο μέσα καὶ ἔξω, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς βάσης.

ῥΥστερος 6ος π.Χ. αἰ.

Χειροποίητα

B107 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ 3359 [Θ. 126] (πίν. 42, εἰκ. 7). ῥΥψ. 0.055, διάμ. χεῖλους 0.034, διάμ. βάσης 0.035 μ. Σχεδὸν ἀκέραιον, συμπληρωμένη μόνον ἡ κάθετη λαβή. Πηλὸς κίτρινος μὲ ὁρατὰ τὰ ἴχνη ἀπὸ τὴ λείανση τῆς ἐπιφάνειάς του. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Λαιμὸς φαρδὺς καὶ κοντός, χεῖλος εὐθύ, σῶμα στρογγυλὸ, λαβὲς ταινιωτές. Παρόμοιες εἶναι καὶ οἱ ὑδρίσκες B108-116.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B108 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ 3360 [Θ. 127] (πίν. 42, εἰκ. 7). ῥΥψ. 0.058, διάμ. χεῖλους 0.027 μ. Ἀκέραιον. Λαιμὸς στενὸς καὶ ψηλός, χεῖλος πρὸς τὰ ἔξω. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. ῥΥπολείμματα στάχτης κολλημένα στὸ σῶμα.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B109 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ 3358 [Θ. 125] (πίν. 42). ῥΥψ. 0.065 μ. Σχεδὸν ἀκέραιον. Συμπληρωμένη ἡ κάθετη λαβὴ καὶ μέρος τοῦ χεῖλους. Ὅρατὰ στὸν ψηλὸ λαιμὸ καὶ στὸ σῶμα τὰ σημάδια ἀπὸ τὴ λείανση τῆς ἐπιφάνειας. ῥΥχνη ἀπὸ φωτιά.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B110 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ 3361 [Θ. 128] (πίν. 42). ῥΥψ. 0.05, διάμ. χεῖλους 0.03 μ. Ἀκέραιον. Λαιμὸς πλατὺς καὶ κοντός. Ζωηρὰ μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B111 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ 3310 [Θ. 39] (πίν. 43). ῥΥψ. 0.06, διάμ. χεῖλους 0.03 μ. Σχεδὸν ἀκέραιον, λείπουν μόνον οἱ λαβὲς καὶ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ σῶμα. Λαιμὸς ψηλός. Ζωηρὰ μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B112 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ 3311 [Θ. 40] (πίν. 43). ῥΥψ. 0.05, διάμ. χεῖλους 0.022 μ. Συγκολλημένη, σπασμένη μόνον ἡ κάθετη λαβὴ καὶ τμήμα τοῦ χεῖλους. Λαιμὸς ψηλός. Ζωηρὰ μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B113 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ 3308 [Θ. 36] (πίν. 43). ῥΥψ. 0.058, διάμ. χεῖλους 0.027 μ. Σχεδὸν ἀκέραιον, σπασμένες μόνον ἡ κάθετη καὶ μία ὀριζόντια λαβή. Σημάδια ἀπὸ τὸ ἐργαλεῖο λείανσης τῆς ἐπιφάνειας στὸν ψηλὸ λαιμὸ καὶ τὸ σῶμα.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B114 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ 3309 [Θ. 38] (πίν. 43). ῥΥψ. 0.057 μ. Σχεδὸν ἀκέραιον, σπασμένη μόνον ἡ κάθετη λαβὴ καὶ μέρος τοῦ χεῖλους. Λαιμὸς ψηλός. ῥΥχνη ἀπὸ φωτιά.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B115 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ 3322 [Θ. 52] (πίν. 43). ῥΥψ. 0.05, διάμ. χεῖλους 0.032 μ. Σχεδὸν ἀκέραιον, σπασμένες μόνον ἡ κάθετη καὶ μία ὀριζόντια λαβή. Λαιμὸς φαρδὺς καὶ κοντός. Μαύρα ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B116 ῥΥδρίσκν, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 37]. ῥΥψ. 0.065, περίμ. 0.17 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδην). Ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή, ἦταν σχεδὸν ἀκέραιον μὲ σπασμένες μόνον δύο λαβὲς καὶ μέρος τοῦ λαιμοῦ.

B117 Προχοῖσκν, ΜΕΛ 3331 [Θ. 63] (πίν. 42). ῥΥψ. 0.052 μ. Σχεδὸν ἀκέραιον, σπασμένος μόνον ὁ μισὸς λαιμὸς. Πηλὸς καστανοκίτρινος μὲ ἴχνη ἀπὸ τὴ λείανση τῆς ἐπιφάνειας. Σημάδια κοκκινωπὰ ἀπὸ φωτιά. Πλατὺς καὶ κοντός λαιμὸς, στρογγυλὸ σῶμα, λαβὴ ταινιωτή. Παρόμοιες εἶναι καὶ οἱ προχοῖσκες B118-120.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B118 Προχοῖσκν, ΜΕΛ 3357 [Θ. 124] (πίν. 42, εἰκ. 7). ῥΥψ. 0.045, διάμ. χεῖλους 0.024-0.027 μ. Ἀκέραιον. Ὁ λαιμὸς στενότερος καὶ ψηλότερος ἀπὸ ὅ,τι στὴν προηγούμενη προχοῖσκν. Λαβὴ ψηλή. ῥΥχνη ἀπὸ φωτιά.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B119 Προχοῖσκν, ΜΕΛ 3332 [Θ. 64] (πίν. 43). ῥΥψ. 0.034 μ., διάμ. χεῖλους 0.021 μ. Σχεδὸν ἀκέραιον, λείπει μόνον ἡ λαβή. Πηλὸς κίτρινος. Λαιμὸς φαρδὺς καὶ πολὺ κοντός. ῥΥχνη ἀπὸ φωτιά.

6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B120 Προχοΐσκη, ΜΕΛ 3333 [Θ. 65] (πίν. 43). "Υψ. 0.035, διάμ. χείλους 0.024 μ. Σχεδόν ἀκέραιη, σπασμένη μόνον ἡ λαβή. Λαίμῳ κοντός, σῶμα ὠοειδές. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B121 Ληκύθιο ἀρυβαλλόσχημο, ΜΕΛ 3312 [Θ. 41] (πίν. 43). "Υψ. 0.062, διάμ. χείλους 0.02 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο τεμάχια, λείπει μόνον ἡ λαβή. Πηλὸς κίτρινος μὲ ἴχνη ἀπὸ τῆς λείανσιν τῆς ἐπιφάνειας. Κακοπλασμένο. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Παρόμοιο καὶ τὸ ληκύθιο B122. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B122 Ληκύθιο ἀρυβαλλόσχημο, ΜΕΛ 3313 [Θ. 42] (πίν. 43, εἰκ. 7). "Υψ. 0.048, διάμ. χείλους 0.017 μ. Σχεδόν ἀκέραιο, λείπει μόνον ἡ λαβή. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B123 Οἰνοχοΐσκη, ΜΕΛ 2519 [Θ. 121] (πίν. 43, εἰκ. 7). "Υψ. 0.06 μ. (μὲ τὴ λαβή), διάμ. βάσης 0.02 μ. Ἀκέραιη. Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Τριφυλλόσχημο στόμιο, λαβὴ ψηλὴ, ταινιόσχημη, σῶμα στρογγυλό. Παρόμοιες καὶ οἱ οἰνοχοΐσκες B124-125. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B124 Οἰνοχοΐσκη, ΜΕΛ 3356 [Θ. 123] (πίν. 43). "Υψ. 0.055 μ. (μὲ τὴ λαβή). Σχεδόν ἀκέραιη, σπασμένο μόνον τὸ κάτω μέρος τῆς λαβῆς (παλιότερα ἦταν συμπληρωμένο). Πηλὸς κίτρινος. Λαίμῳ πλατύς, διάκριση λαίμου-σώματος μὲ αὐλάκα. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B125 Οἰνοχοΐσκη, ΜΕΛ 3355 [Θ. 122] (πίν. 43). "Υψ. 0.041 μ. Σχεδόν ἀκέραιη, λείπει μόνον ἡ λαβή. Σημάδια κόκκινα ἀπὸ φωτιά. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B126 Χυτρίσκη, ΜΕΛ 3352 [Θ. 117] (πίν. 43, εἰκ. 7). "Υψ. 0.05 μ. (μὲ τὴ λαβή), διάμ. χείλους 0.05 μ. Σχεδόν ἀκέραιη. Ἔχει τρεῖς λαβές (σπασμένη ἡ μία). Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά, ζωηρὰ μαῦρα σημάδια στὸ σῶμα, ἐπίσης ἀπὸ φωτιά. Πλατὺ στόμιο, χεῖλος εὐθύ, ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔξω, τρεῖς λαβές κάθετες, ταινιωτές, σῶμα στρογγυλό. Παρόμοιες καὶ οἱ ἐπόμενες χυτρίσκες B127-128. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B127 Χυτρίσκη, ΜΕΛ 2524 [Θ. 118] (πίν. 43). "Υψ. 0.047 μ. (μὲ τὴ λαβή), διάμ. χείλους 0.04 μ. Ἀκέραιη μὲ τρεῖς λαβές. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B128 Χυτρίσκη, ΜΕΛ 3323 [Θ. 53] (πίν. 43). "Υψ. 0.045, διάμ. χείλους 0.038 μ. Σχεδόν ἀκέραιη, σπα-

σμένες μόνον οἱ τρεῖς λαβές. Πηλὸς κίτρινος. Μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά στὸ σῶμα. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B129 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ 2525 [Θ. 57] (πίν. 43). "Υψ. 0.038 μ. (μὲ τὴ λαβή), διάμ. χείλους 0.035 μ. Ἀκέραιος, κακοπλασμένος. Πηλὸς κίτρινος. Ἰχνη ἀπὸ φωτιά. Παρόμοιοι καὶ οἱ ἐπόμενοι κανθαρίσκοι B130-138. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B130 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ 3327 [Θ. 58] (πίν. 43). "Υψ. 0.035, διάμ. χείλους 0.032-0.035 μ. Ἀκέραιος. Μαῦρα ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B131 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ 3326 [Θ. 56] (πίν. 43). "Υψ. 0.04 μ. (μὲ τὴ λαβή), διάμ. χείλους 0.035-0.038 μ. Ἀκέραιος. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B132 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ 3325 [Θ. 55] (πίν. 43). "Υψ. 0.04 (μὲ τὴ λαβή), διάμ. χείλους 0.03-0.035 μ. Ἀκέραιος. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B133 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ 3354 [Θ. 120] (πίν. 43). "Υψ. 0.032, διάμ. χείλους 0.032-0.035 μ. Ἀκέραιος. Ἰχνη ἀπὸ φωτιά στὸ σῶμα. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B134 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ 3353 [Θ. 119] (πίν. 43). "Υψ. 0.034 (μὲ τὴ λαβή), διάμ. χείλους 0.032-0.035 μ. Σχεδόν ἀκέραιος, λείπει μόνον ἡ μία λαβή. Ἰχνη ἀπὸ φωτιά. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B135 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ 3328 [Θ. 59] (πίν. 43). "Υψ. 0.04 (μὲ τὴ λαβή), διάμ. χείλους 0.035 μ. Συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, λείπει μόνον ἡ μία λαβὴ καὶ μικρὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἰχνη ἀπὸ φωτιά. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B136 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ 3330 [Θ. 61] (πίν. 43). "Υψ. 0.04, διάμ. χείλους 0.032 μ. Σχεδόν ἀκέραιος. Λείπει ἡ μία λαβὴ καὶ τὸ μισὸ σχεδόν χεῖλος. Τὸ ἀγείο γκριζόμαυρο ἀπὸ φωτιά. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B137 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ 3329 [Θ. 60] (πίν. 43). "Υψ. 0.03, διάμ. χείλους 0.033 μ. Σῶζεται ὁ μισὸς περιῖπου καθ' ὕψος, μὲ σπασμένες καὶ τὴς δύο λαβές. Ἰχνη ἀπὸ φωτιά στὴ βάση. 6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B138 Κανθαρίσκος, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 62]. "Υψ. 0.035, διάμ. 0.02 μ. (κατὰ τὸν Θρεψιάδην). Ἐναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Σύμφωνα μετὰ τὴν περιγραφὴ, ἦταν φθαρμένος μετὰ σπασμένη τὴ μία λαβή.

Ἵαλινα ἀγγεῖα

B139 Ἵαγγεῖο, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [Θ. 66]. Ἐναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θρεψιάδην ὅτι σώζονταν πολλὰ τεμάχια του. Δὲν βρέθηκαν στὸ Μουσεῖο.

ΛΥΧΝΟΙ

B140 Λύχνος, ΜΕΛ 3698 [Θ. 31] (πίν. 44, εἰκ. 5). "Υψ. 0.025, μήκ. 0.085, διάμ. βάσης 0.05 μ., ἔσωτ. ἄνοιγμα: 0.05 x 0.045 μ. Ἀκέραιος, σπασμένη μόνον ἡ λαβή. Χειροποίητος καὶ ἄβαφος. Πηλὸς γκριζὸς μετὰ πυρρίνα καστανοκόκκινος καὶ ἐπιφάνεια λειασμένη μετὰ ἐργαλεῖο. Σημάδια ἀπὸ φωτιά μέσα καὶ ἔξω. Σῶμα στρογγυλὸ μετὰ εὐθὺ χεῖλος καὶ μετὰ μεγάλο κυκλικὸ ἄνοιγμα. Μύξα μακριά, σωληνωτή, λαβὴ κάθετη, ταινιωτή. Τέλος βου - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B141 Λύχνος, ΜΕΛ 3721 [Θ. 142] (πίν. 44, εἰκ. 5). "Υψ. 0.02, μήκ. 0.12, πλ. χεῖλους 0.022, διάμ. βάσης 0.08, ἔσωτ. ἄνοιγμα 0.045 x 0.041 μ. Ἀκέραιος, συγκολλημένος ἀπὸ τρία τεμάχια καὶ μετὰ ἀπόκρουση στὸ χεῖλος. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη στιλπνή. Βαμμένα ἡ μύξα, τὸ χεῖλος καὶ τὸ ἔσωτερικὸ τοῦ λύχνου, καὶ ἄβαφο τὸ ἔξωτερικὸ του. Σημάδια ἀπὸ φωτιά ἔξωτερικὰ καὶ πάνω στὸ χεῖλος. Σῶμα στρογγυλὸ καὶ χαμηλὸ, μετὰ τοιχώματα κυρτὰ καὶ κυκλικὸ ἄνοιγμα στὸ κέντρο, χεῖλος λοξὸ πρὸς τὰ μέσα, πλατὺ καὶ ἐπίπεδο. Ἡ ἐπιφάνεια στίριξης τοῦ λύχνου εἶναι ἐπίπεδη μετὰ μικρὴ κοιλότητα στὸ κέντρο τῆς, ἡ μύξα ἀνοιχτὴ καὶ μακρόστενη. 520-500 π.Χ.

B142 Λύχνος, ΜΕΛ 3519 [Θ. 141] (πίν. 44). "Υψ. 0.023, μήκ. 0.12, πλ. χεῖλους 0.025, ἔσωτ. ἄνοιγμα 0.043 x 0.043 μ. Ἀκέραιος, συγκολλημένος ἀπὸ δύο τεμάχια. Ὁμοῖος μετὰ τὸν προηγούμενο λύχνο B141, μόνον λίγο ψηλότερος καὶ μετὰ πλατύτερο χεῖλος. Σημάδια ἀπὸ φωτιά στὴ βάση καὶ πάνω στὸ χεῖλος. 500-480 π.Χ. αἰ.

B143 Λύχνος πολύμυξος, ΜΕΛ 3527 [Θ. 143] (πίν. 44). "Υψ. 0.032, διάμ. 0.19, πλ. σώματος 0.035 μ. Σώζεται ὁ μισὸς λύχνος μετὰ τέσσερις μύξες, συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Βαφὴ μαύρη στιλπνὴ καὶ ἐπίθετη ἡ ἰώδης. Ὀλόβαφος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια στίριξης. Τὸ σῶμα εἶναι ἓνας δακτύλιος σωληνωτὸς ἡμίτομος, μετὰ πολλὰς μύξες κολλημένες, κατὰ ἀραιὰ διαστήματα, στὴν ἔξωτερικὴ καὶ ἔσωτερικὴ του περιφέρεια, πρὸς πυκνὰ στὴν ἔξωτερικὴ. Στὸν κοῖλο πυθμένα τοῦ σώματος, στὴς δύο ἄκρες του δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἀπὸ μιὰ λεπτὴ ἰώδης ταινία. Α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

ΠΙΝΑΚΕΣ

B144 Πίνακας, ΜΕΛ 2512 (πίν. 45). Σωζ. ὕψ. 0.075, σωζ. πλ. 0.104, πλάχ. 0.006-0.008 μ. Σώζεται ἡ δεξιὰ πλευρά —τὸ μεσαῖο τμήμα τῆς— συγκολλημένη ἀπὸ δύο τεμάχια. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη καὶ ἰώδης. Εἰκονίζεται γυναῖκα ποὺ βαδίζει πρὸς τὰ δεξιὰ (σώζεται τὸ κομμάτι κάτω ἀπὸ τὸ στήθος ὡς τὰ γόνατα). Φορεῖ ἀπτύχωτο μακρὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, ἐλαφρὰ ἀνασηκωμένο (τύπος penguin) καὶ διακοσμημένο στὴν παρυφὴ του μετὰ ταινία πλοχμοῦ. Ἰώδης βαφὴ στὸ ἔνδυμα, μαύρη καὶ ἰώδης ἐναλλάξ στὸν πλοχμό. Στὴ δεξιὰ πλευρά, στὴν ἄκρη, διακρίνεται ἡ κάθετη μελανὴ ταινία τοῦ πλαισίου. Πολλὰ ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε στὴς 25/9/1931 στὸ 5ο στρώμα κάτω ἀπὸ τὴν πυρὰ Β, σὲ βάθος 1.60 μ.

Β' τέταρτο 6ου αἰ., περὶ τὸ 560-550 π.Χ.

B145* Πίνακας Εὐφιλίτου, ΜΕΛ 366 [ΑΕ 4288] (πίν. 45). "Υψ. 0.15, σωζ. πλ. 0.133 (συμπληρωμένο 0.146), πλάχ. 0.004 μ. Συγκολλημένος ἀπὸ ἑπτὰ τεμάχια καὶ συμπληρωμένος, μετὰ μίαν ὀπὴ στὸ μέσον τῆς ἄνω πλευρᾶς. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαύρη μετὰ ἐπίθετες τὴ λευκὴ καὶ ἰώδη. Λεπτὲς ἐγγαράξεις. Εἰκονίζεται γυναῖκα πρὸς τὰ ἀριστερά ποὺ φεύγει ἢ χορεύει, μετὰ τὸ ἀριστερὸ τῆς χεῖρι λυγισμένο καὶ ἀκουμπισμένο στὴ μέση, καὶ ἀκολουθεῖ, ἐπίσης πρὸς τὰ ἀριστερά, ὄρθια ἀνδρική μορφὴ, ποὺ κρατᾷ σκῆπτρο μετὰ ἀνθέμιον στὴν ἄκρη του. Ἡ γυναῖκα μετὰ μακριὰ σγουρὰ μαλλιά, δεμένα στὴν ἄκρη, φορεῖ διάδημα, βραχιόλι καὶ ἀχειρίδωτο ἀπτύχωτο δωρικὸ πέπλο, ποὺ σχηματίζει ἀπόπτυγμα στὴ μέση καὶ διακοσμείται μετὰ δικτυωτὸ κόσμημα μετὰ ἀστερίσκους καὶ στιγμὲς στὰ κενά. Στὴ λαϊμόκοψη καὶ τὴς

*Οἱ πίνακες B145-150, μετὰ ἴχνη ἀπὸ φωτιά, ἔχουν ἀποδοθεῖ στὴν πυρὰ Β. Βλ. κεφ. III, σ. 62.

παρυφές του πέπλου ταινίες με ψαροκόκαλο και σπειροειδή πλοχμό. Ο άνδρας —λείπει το κεφάλι— φοράει μακρὸ χιτῶνα ἀπτύχωτο, διακοσμημένο με ἰώδεις στιγμές, καὶ ἱμάτιο πὺν καλύπτει τὴν πλάτη καὶ κρέμεται ἀπὸ τὸ λυγισμένο δεξί του χέρι. Μαῦρες καὶ ἰώδεις λοξές ταινίες με στιγμωτοὺς λευκοὺς ρόδακες διακοσμοῦν τὸ ἱμάτιο. Στὰ δεξιὰ τῆς παράστασης, σὲ κάθετη διάταξη, ἡ ἐπιγραφή *ΕΥΦΙΑΕΤΟ Ν*. Λευκὰ τὰ γυνὰ μέρη τοῦ σώματος τῆς γυναίκας, τὰ νύχια στὸ χέρι τοῦ ἀνδρα καὶ οἱ στιγμωτοὶ ρόδακες τοῦ ἱματίου. Ἰώδης βαφὴ στὴ μία λοξὴ ταινία τοῦ ἱματίου, στὶς στιγμές τῶν ἐνδυμάτων καὶ στὸ διάδημα. Τὸ πλαίσιο ἀποδίδεται με δύο λεπτές γραμμὲς στὴν ἄνω καὶ δεξιὰ πλευρὰ καὶ με μία στὴν κάτω. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀπὸ τὰ ἐπτά τεμάχια πὺν σώζονται, τὰ τέσσερα με τὴν παράσταση τοῦ ἀνδρα, τῆς κόμης καὶ τοῦ χεριοῦ τῆς γυναίκας βρέθηκαν τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1885 στὰ «χώματα τοῦ βωμοῦ» καὶ μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὸν Φίλιο τὸ 1888 στὴ Συλλογὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ΑΕ 4288, ἡμερομηνία εὑρεσης 16/4/85). Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα τρία τεμάχια με τὴν παράσταση τοῦ σώματος τῆς γυναίκας δὲν γνωρίζουμε πότε ἀκριβῶς καὶ πὺν βρέθηκαν.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

Δ. Φίλιος, ΑΕ 1885, 178 σημ. 2, καὶ ΑΕ 1888, 196, πίν. 12 (2). J. Hoppin, *A Handbook of Greek Black-Figured Vases* (1924), 88 ἀρ. 1. K. Κουρουγιώτης, ΑΕ 1937, 243, εἰκ. 15. Beazley, ABV, 352, καὶ BSA 32, 1931-32, 22.

B146 Πίνακας, ΜΕΛ 399 [Θ. 164] (πίν. 45). Ὑψ. 0.065, σῶζ. πλ. 0.073, πᾶχ. 0.004-0.006 μ. Σχεδὸν ἀκέραιος. Διασώζεται ἡ μία ὀπὴ στὸ ἀριστερὸ ἄνω ἄκρο του. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαῦρη, χωρὶς ἐγχαράξεις. Στὶς πλευρὲς χονδρογραμμένο πλαίσιο. Εἰκονίζεται ἵππος πὺν βαδίζει πρὸς τὰ δεξιὰ. Λείπει τὸ ἔνα πίσω πόδι με τὴν οὐρά. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Θὰ πρέπει νὰ βρέθηκε στὸ Α τμήμα τοῦ περὶ κλειοῦ Τελεστηρίου, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἡμερομηνία «12/4».

Β' τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

B147 Πίνακας, ΜΕΛ 370 [ΑΕ 4269] (πίν. 45). Σῶζ. ὕψ. 0.065, σῶζ. πλ. 0.123, πᾶχ. 0.017-0.018 μ. Σώζεται τὸ κάτω τμήμα. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαῦρη, ἐπιθετες ἡ λευκὴ καὶ ἰώδης. Ἀδρὲς ἐγχαράξεις. Εἰκονίζεται ἄρμα πρὸς τὰ δεξιὰ. Σώζονται ὁ τροχὸς καὶ μέρος τοῦ δίφρου τοῦ ἄρματος, τὸ κάτω μέρος τοῦ χιτῶνα τοῦ/τῆς ἡνιόχου, τὰ πίσω πόδια καὶ οἱ οὐρὲς δύο ἵππων, καθὼς καὶ τὸ κάτω σῶμα γυναίκας με ποδὴν χιτῶνα, στραμμένης πρὸς τὰ ἀριστερά. Λευκὰ τὰ πόδια τῆς γυναίκας καὶ τοῦ

ἐνὸς ἵππου, με ἰώδη βαφὴ τὸ ἔνδυμά της καὶ ὁ δίφρος τοῦ ἄρματος. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Θὰ πρέπει νὰ βρέθηκε στὸ Α τμήμα τοῦ περὶ κλειοῦ Τελεστηρίου, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἡμερομηνία «12/4».

Μέσα 6ου π.Χ. αἰ.

B148 Πίνακας, ΜΕΛ 393 (πίν. 45). Σῶζ. ὕψ. 0.065, σῶζ. πλ. 0.033, πᾶχ. 0.01 μ. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μεσαῖο τμήμα τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαῦρη, ἀδρὲς ἐγχαράξεις. Εἰκονίζεται ἵππος πρὸς τὰ δεξιὰ, ζευγμένος σὲ ἄρμα. Σώζεται μόνον τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα του καὶ αὐτὸ ἐλλιπές. Στὴν ἄκρη, δεξιὰ, σώζεται μέρος τοῦ χονδρογραμμένου πλαισίου. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε στὸ Α τμήμα τοῦ περὶ κλειοῦ Τελεστηρίου, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἡμερομηνία «12/4».

Μέσα 6ου π.Χ. αἰ.

B149 Πίνακας, ΜΕΛ 387 (πίν. 46). Σῶζ. ὕψ. 0.085, σῶζ. πλ. 0.08, πᾶχ. 0.007 μ. Σώζεται μεγάλο τμήμα τῆς ἄνω δεξιᾶς γωνίας με τὴν ὀπὴ στὸ μέσον τῆς ἄνω πλευρᾶς. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαῦρη, ἀραιὲς ἐγχαράξεις. Εἰκονίζεται, μέσα σὲ πλαίσιο, τέθριππο ἄρμα πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ μπροστὰ του ἓνα φίδι. Σώζονται τὰ κεφάλια τῶν ἵππων καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ φιδιοῦ. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἡμερομηνία «26/5/85» συνάγεται ὅτι πρέπει νὰ βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὴ ΝΑ πλευρὰ τοῦ περὶ κλειοῦ Τελεστηρίου, ὅπου ἔσκαβε τότε ὁ Φίλιος. Γ' τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

B150 Ἀμφίγραφος πίνακας, ΜΕΛ 398 [ΑΕ 4268] (πίν. 46). Σῶζ. ὕψ. 0.095, σῶζ. πλ. 0.065, πᾶχ. 0.008 μ. Σώζεται τμήμα συγκολλημένο ἀπὸ δύο τεμάχια. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαῦρη, ἐπιθετες ἡ λευκὴ καὶ ἡ κόκκινη. Καὶ στὶς δύο ὀψεις εἰκονίζεται μονομαχία ὀπλιτῶν. Στὴ μία ὀψη (Α) διασώζεται ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ ἓνας ὀπλίτης με ὑψωμένο τὸ δόρυ, στραμμένος πρὸς τὰ ἀριστερά καὶ ἔτοιμος νὰ ἐπιτεθεῖ, ἐνῶ ἀπὸ τὸν ἀντίπαλό του σώζεται μόνον ἡ ἄκρη τῆς στοργυλῆς ἀσπίδας καὶ τοῦ δόρατος. Ὁ ὀπλίτης φορεῖ κοντὸ ἔνδυμα, κορινθιακὴ περικεφαλαία με ψηλὸ λοφίο καὶ κνημίδες, καὶ κρατᾷ δόρυ καὶ στοργυλὴ ἀσπίδα με ἔμβλημα κεφάλι σειληνοῦ. Στὴν ἄλλη ὀψη (Β) διασώζεται, στὸ μεγαλύτερο μέρος του, ὀπλίτης στραμμένος πρὸς τὰ δεξιὰ, καθὼς καὶ μέρος τοῦ σώματος ἐνὸς νεκροῦ πολεμιστῆ. Εἰκονίζεται τὸ ἐσωτερικὸ τῆς στοργυλῆς ἀσπίδας τοῦ ὀπλίτη με τὸ δερμάτινο λουρί —δῆανο— καὶ τὴ λαβὴ ἀπὸ ὅπου τὴν κρατᾷ. Ἰώδης βαφὴ στὴν περικεφαλαία, τὶς ἀσπίδες, τὶς κνημίδες καὶ τὸ ἔνδυμα. Λευκὴ στὴν περιφέρεια τῶν ἀσπίδων, τὸ

ἔσωτερικὸ λουρὶ καὶ τὸ κεφάλι τοῦ σείληνοῦ. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά καὶ στὶς δύο ὄψεις. Τὰ δύο αὐτὰ τεμάχια βρέθηκαν τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περιόλειου Τελεστηρίου. Σήμερα εἶναι συγκολλημένα, ὅχι ἀπόλυτα πειστικά*, μετὰ τὸ τεμάχιο τοῦ ἀμφίγραφου πίνακα Γ31, ποὺ εἰκονίζει παρόμοιο θέμα. Περί τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰ., 560-540 π.Χ.

ΕΙΔΩΛΙΑ

B151 Κόρη, ΜΕΛ 2835 (πίν. 47). Ὑψ. 0.162 μ. Ἀκέραια, συμπαγής, μετὰ μικρὸ μόνο σπάσιμο μπροστὰ στὴ βάση. Στὴν πίσω ὄψη ἐπίπεδη, μετὰ ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πλὺς κόκκινος, ἐπίχρυσμα λευκὸ. Δὲν διασώζονται ἔχνη χρωμάτων καὶ φωτιάς. Ἡ κόρη στήριζεται σὲ τετράγωνη βάση μετὰ τὸ δεξιὸς τοῦ πόδι λίγο μπροστὰ. Φορεῖ μακρὸ χιτῶνα καὶ λοξὸ ἱμάτιο περασμένο πάνω ἀπὸ τὸν δεξιὸ ὤμο. Μετὰ τὸ ἀριστερὸ χεῖρ σπκώνει ἐλαφρὰ τὸ ἱμάτιο, μετὰ τὸ δεξιὸ, λυγισμένο στὸ στήθος, κρατοῦσε ἴσως πτηνὸ ἢ καρπὸ. Στὸ κεφάλι ἔχει στεφάνη, τὰ μαλλιά εἶναι ἐνιαῖα στὸ μέτωπο, ἐνὼ στοὺς ὤμους σχηματίζουν ἀπὸ τρεῖς ἀνάγλυφους βοστρύχους. Χαμόγελο στὰ χεῖλη, μάτια ἀμυγδαλωτά. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 44(4).

Τελευταῖο τέταρτο 6ου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

Κουρουγιώτης, *Ἐλευσίς*, 93, εἰκ. 68.

B152 Κόρη, ΜΕΛ 2802 (πίν. 47). Ὑψ. 0.147 μ. Ἀκέραια, συμπαγής. Ἡ πίσω ὄψη ἐπίπεδη, μετὰ ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πλὺς, ἐπίχρυσμα καὶ τύπος ὅπως στὸ εἰδῶλιο B151. Σώζονται ἔχνη κυανοῦ χρώματος στὸ ἔνδυμα καὶ κόκκινου στὴ βάση. Χαμηλὴ στεφάνη στὰ μαλλιά, γλωσσοειδεῖς βοστρύχοι στὸ μέτωπο, στρογγυλὰ ἐνώτια, συγκρατημένο μεῖδισμα. Δὲν δηλώνονται βοστρύχοι στοὺς ὤμους, οὔτε πτυχώσεις στὸ ἱμάτιο.

Τέλος 6ου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1932, 282, εἰκ. 15.

B153 Κόρη, ΜΕΛ 3126 (πίν. 47). Ὑψ. 0.115 μ. Ἀκέραια, συμπαγής. Ἡ πίσω ὄψη ἐπίπεδη, μετὰ ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν πλὺς, τὸ ἐπίχρυσμα καὶ τὸν τύπο μετὰ τὶς προηγούμενες κόρες. Διατηρεῖται κόκκινο χρῶμα στὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς, τὸ στήθος καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἐνδύματος. Χαμηλὴ ἢ στεφάνη, οἱ βοστρύχοι ἐνιαῖοι πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Δὲν ἀποδίδονται πλαστικὲς

λεπτομέρειες στοὺς βοστρύχους καὶ τὸ ἔνδυμα. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 44(4).

Τέλος 6ου π.Χ. αἰ.

B154 Κόρη, ΜΕΛ 2836 (πίν. 47). Σωζ. Ὑψ. 0.117 μ. Σώζεται ὁ ἄνω κορμὸς μετὰ τὸ κεφάλι συγκολλημένο. Σπασμένη ἢ μύτη καὶ τὸ ἀριστερὸ τοῦ χεῖρ. Συμπαγής, μετὰ ἐπίπεδη τὴν πίσω ὄψη. Ὡς πρὸς τὸν πλὺς, τὸ ἐπίχρυσμα καὶ τὸν τύπο ὅμοια μετὰ τὰ προηγούμενα εἰδῶλια κορῶν, μόνον ποὺ εἶναι μεγαλύτερη καὶ ἀπὸ λιγότερο φθαρμένη μήτρα. Σώζονται ἔχνη κυανοῦ χρώματος καὶ λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Στὸ μέτωπο τέσσερις ὀριζόντιες σειρὲς μικρῶν σπειροειδῶν βοστρύχων, στοὺς ὤμους ἀπὸ τρεῖς κρεμαστοὶ βοστρύχοι. Διατηροῦνται καλὰ οἱ λεπτομέρειες στὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ στὴν ἐνδυμασία. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 44(8).

Τέλος 6ου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B155 Κόρη, ΜΕΛ 3128 (πίν. 48). Ὑψ. 0.08 μ. Ἀκέραια καὶ μετὰ σπασμένη τὴν βάση. Συμπαγής μετὰ πολὺ μικρὴ ὅπῃ κάτω ἀπὸ τὴν βάση. Ἡ πίσω ὄψη ἐπίπεδη. Πλὺς κόκκινος, λευκὸ ἐπίχρυσμα, φθαρμένο. Τὸ σῶμα ἔχει ραδινή, κυβικὴ διάπλαση, τὰ χεῖρα λυγισμένα ἀκουμποῦν ψηλὰ στοὺς γοφούς καὶ κρατοῦν στρογγυλὰς προσφορὲς (ἄρτους;). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μέση καὶ τὸ στήθος, δὲν δηλώνεται ἄλλη πλαστικὴ λεπτομέρεια.

Β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

B156 Κόρη, ΜΕΛ 3127 (πίν. 48). Ὑψ. 0.105 μ. Ἀκέραια, συγκολλημένη ἀπὸ δύο κομμάτια. Συμπαγής, χωρὶς ὅπῃ ἀερισμοῦ. Ἡ πίσω ὄψη ἐπίπεδη. Πλὺς γκριζὸς ἀπὸ τὴν φωτιά. Σώζεται τὸ λευκὸ ἐπίχρυσμα καὶ τὸ κόκκινο χρῶμα στὰ χεῖλη. Θὰ πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ πολυμεταχειρισμένη μήτρα, γιὰτὶ δὲν διακρίνονται ἀνάγλυφες λεπτομέρειες. Ἡ μορφὴ, ἐπιμήκης, στέκεται πάνω σὲ ὀρθογώνια βάση, τὰ χεῖρα κρεμασμένα καὶ κολλητὰ στοὺς μηρούς, τὸ ἀριστερὸ πόδι προβεβλημένο. Ἐντονα μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

B157 Καθιστὴ σανιδόσχημη γυναικεῖα μορφὴ, ΜΕΛ 2808 (πίν. 49). Σωζ. Ὑψ. 0.14, σωζ. πλ. 0.165, πᾶς. τοιχώματος 0.008-0.012 μ. Διασώζονται τὰ δύο τρίτα περίπου τοῦ χειροποίητου ἄνω κορμοῦ, ἢ παλάμη τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ καὶ τὸ διπλὸ λοξὸ στήριγμα πίσω. Πλὺς κόκκινος, ἐπίχρυσμα λευκὸ, βαφὴ μαύρη ὡς καστανοκόκκινη. Στὸ στήθος κρέμε-

* Βλ. κεφ. III, σ. 62 σημ. 48.

ται ανάγλυφη κυματοειδής ταινία που στερεώνεται στους ώμους με στρογγυλές ανάγλυφες πόρπες. Ἀνάγλυφη εἶναι καὶ ἡ παλάμη τοῦ χειροῦ, με ἐνωμένα τὰ τέσσερα δάκτυλα, καὶ τὸ βραχιόλι με τὸ δισκοειδές κόσμημα στὸ μέσον. Στὸν ἄνω κορμὸ διακοσμησι με γραπτοὺς μεμονωμένους πολυφύλλους ρόδακες καὶ πρὸ κάτω ζώνη με φολιδωτὸ κόσμημα. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 29(2).

Β' - τελευταῖο τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

B158 Καθιστὴ σανιδόσχημη γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3113 (πίν. 49). Σωζ. ὕψ. 0.064, πλ. 0.07-0.073 μ. Σώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος τοῦ σανιδόσχημου σώματος ποὺ καταλήγει σὲ ὀριζόντια προεξοχή γιὰ καλύτερη στήριξη. Πηλὸς κόκκινος, λευκὸ ἐπίχρυσμα μόνον ἐμπρός, βαφὴ κόκκινη. Διακοσμείται με ρόδακα ἀπὸ τέσσερα συμπαγῆ φύλλα. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 29(2).

Β' - τελευταῖο τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

B159 Καθιστὴ σανιδόσχημη γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3112 (πίν. 49). Σωζ. ὕψ. 0.068, πλ. 0.08-0.082 μ. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν πηλὸ, τὸ ἐπίχρυσμα καὶ τὸν τύπο με τὸ εἰδῶλιο B158. Σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ σανιδόσχημου σώματος, ὅπως στὸ εἰδῶλιο B158, ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι λίγο μεγαλύτερη. Διακοσμείται με πολυφύλλο ρόδακα με φύλλα συμπαγῆ, ἐναλλάξ κόκκινα καὶ μπλέ, περιβαλλόμενα ἀπὸ περιγράμμα μαῦρο. Κάτω ἀπὸ τὸν ρόδακα δύο ὀριζόντιες γραμμές. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 29(2).

Β' - τελευταῖο τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

B160 Καθιστὴ σανιδόσχημη γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 2806 (πίν. 49). Ὑψ. 0.207 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, συγκολλημένη ἀπὸ δύο τεμάχια, σπασμένο μόνον τὸ ἀριστερὸ ἐρεισίχειρο τοῦ θρόνου καὶ τὰ δύο πίσω λοξὰ στηρίγματα. Ὁ ἄνω κορμὸς καὶ ὁ θρόνος χειροποίητα, τὸ κεφάλι καὶ ὁ κάτω κορμὸς φτιαγμένα σὲ μήτρα μόνον ἐμπρός. Πηλὸς καστανοκόκκινος, ἐπίχρυσμα λευκὸ, φθαρμένο, ἔχνη κόκκινου χρώματος στὰ χεῖλη, τὰ μάγουλα, τὸν πόλο καὶ τὸν μπουστό. Φοράει ψηλὸ πόλο διακοσμημένο με τρεῖς ταινίες καὶ ἔχει στὸ μέτωπο γλωσσοειδεῖς βοστρύχους. Δὲν δηλώνονται τὰ χέρια, οἱ ὧμοι ταυτίζονται με τὰ τετράγωνα ἄκρα τοῦ ἐρεισίνωτου τοῦ θρόνου. Μέση λεπτὴ, ἐνδυμασία μακριὰ ποὺ καταλήγει σὲ κυματιστὰ ἄκρα, κάτω ἀπὸ τὰ ὁποῖα προβάλλουν πόδια γυμνά, με ἀνάγλυφα δάκτυλα. Πίσω, στὸ ὕψος τῆς μέσης, δύο λοξὰ στηρίγματα. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Α' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

B161 Καθιστὴ σανιδόσχημη γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3111 (πίν. 49). Σωζ. ὕψ. 0.115, πλ. 0.065 μ. Σώζεται ὁ κάτω κορμὸς, χωρὶς τὰ πίσω στηρίγματα. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν πηλὸ, τὸ ἐπίχρυσμα καὶ τὸν τύπο με τὸ προηγούμενο εἰδῶλιο B160. Ἰχνη μελανῆς δικτυωτῆς διακόσμησης στὸ ἐνδυμα. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Α' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

B162 Καθιστὴ σανιδόσχημη γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3110 (πίν. 49). Σωζ. ὕψ. 0.105, πλ. 0.085 μ. Σώζεται τὸ κάτω ἀπὸ τὴ μέση τιμῆμα χωρὶς τὰ πίσω στηρίγματα. Ὅμοια με τὰ προηγούμενα εἰδῶλια B160-161. Διακόσμησι ἀπὸ τρεῖς κάθετες ταινίες: στὶς δύο ἄκραιες πυκνὸ δικτυωτὸ κόσμημα, στὴ μεσαία συνεχῆς πλοχμός. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Α' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

B163 Καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3124 (πίν. 50). Ὑψ. 0.135 μ. Ἀκέραιη, συμπαγής, φτιαγμένη σὲ μήτρα, με ὁπὴ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλὸς κόκκινος τραχύς. Σώζονται ἔχνη λευκοῦ ἐπίχρυσματος καὶ κόκκινης βαφῆς στὸ ἐνδυμα καὶ τὴ βάση. Κάθεται σὲ θρόνο με ψηλὸ ἐρεισίνωτο σὲ αὐστηρὴ μετωπικὴ στάση καὶ με ζωρὸ μειδίαμα. Τὰ χέρια ἀκουμποῦν στὰ γόνατα καὶ τὰ πόδια σὲ χαμηλὸ ὑποπόδιο. Στὸ μέτωπο ταινία καὶ χαμηλὴ στεφάνη στὰ μαλλιά. Τὸ ἱμάτιο (ἢ μία καλύπτρα) σκεπάζει τὸ κεφάλι, τὴν πλάτη καὶ τὰ πλάγια, καὶ συγκρατεῖται με τὰ χέρια στὰ γόνατα. Ἀνάγλυφα δηλώνονται τὸ στήθος, οἱ παλάμες τῶν χειρῶν, οἱ πτυχεῖς τοῦ ἱματίου στὰ γόνατα, ἐνῶ τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν προεξέχουν γυμνά κάτω ἀπὸ τὸν χιτῶνα. Ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 43(2).

Β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

Κουρουνιώτης, *Ἐλευσίς*, 93, εἰκ. 67.

B164 Κεφάλι καθιστῆς γυναικείας μορφῆς με πόλο, ΜΕΛ 2824 (πίν. 49). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Στὸ κεφάλι φοράει ψηλὸ κυλινδρικό πόλο πάνω ἀπὸ μία καλύπτρα. Πρόσωπο παχουλὸ, ἐλαφρὸ μειδίαμα, μάτια λοξὰ, ἀμυγδαλωτὰ καὶ ἐξογκωμένα, με ἀνάγλυφα λεπτὰ περιγράμματα. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 43(5).

Β' μισὸ 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B165 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3115 (πίν. 50). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιη. Πηλὸς καστανοκόκκινος, ἐπίχρυσμα λευκὸ. Ὅμοια ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴ καὶ τὴ στάση με τὸ εἰδῶλιο B163, μόνον ποὺ ὁ θρόνος ἔχει ψηλὸ τετράγωνο ἐρεισίνωτο με προεξέχοντα πτερύγια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στήθος καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν, δὲν ἀποδίδεται ἀνάγλυφα καμιά

ἄλλη λεπτομέρεια στὸ σῶμα καὶ τὸ ἔνδυμα. Οἱ βόστρυχοι στὸ μέτωπο καὶ τοὺς ὤμους εἶναι ἐπίσης ἀνάγλυφοι καὶ ἐνιαῖοι. Στὰ μαλλιά χαμηλὴ στεφάνη καὶ στὰ αὐτιά στρογγυλὰ ἐνώτια. Ζωηρὰ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 48(5).

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B166 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3125 (πίν. 50). Ὑψ. 0.10 μ. Βρέθηκε ἀκέραιη, ὅπως εἰκονίζεται σὲ φωτογραφία τοῦ Θρεψιάδη, ἀλλὰ ἔσπασε ἀργότερα καὶ συγκολλήθηκε. Πηλὸς γκριζὸς καμμένος. Ὅμοια μὲ τὸ εἰδῶλιο B165, μόνον ποὺ τὰ μαλλιά στὸ μέτωπο εἶναι διατεταγμένα σὲ κυματοειδεῖς ὀριζόντιες σειρές, ἐνὼ στοὺς ὤμους διακρίνονται σὲ βοστρύχους, ἀπὸ τρεῖς σὲ κάθε πλευρά. Διασώζεται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ ἱχνη κόκκινης βαφῆς στὸν θρόνο. Διατηροῦνται πολὺ καλὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ τῆς κόμμωσης.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B167 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3116 (πίν. 50). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιη, μὲ μικρὲς ἀποκρούσεις στὶς ἄκρες τοῦ ἐρεισίνωτου καὶ τῆς βάσης τοῦ θρόνου. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ὅμοια μὲ τὰ εἰδῶλια B165-166, μόνον ποὺ οἱ βόστρυχοι εἶναι γλωσσοειδεῖς στὸ μέτωπο καὶ ἐνιαῖοι στοὺς ὤμους. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ τὸ κόκκινο χρῶμα στὸν θρόνο. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

G. Mylonas - K. Kourouniotes, *AJA* 37, 1933, 282, εἰκ. 15 (ἀριστερά).

B168 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3119 (πίν. 50). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιη, μὲ σπασμένο μόνον τὸ δεξιὸ κάτω ἄκρο τοῦ θρόνου. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ὅμοια μὲ τὸ εἰδῶλιο B167. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ τὸ κόκκινο χρῶμα στὸν θρόνο. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B169 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3117 (πίν. 50). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιη, μὲ σπασμένο μόνον τὸ ἀριστερὸ πτερύγιο τοῦ ἐρεισίνωτου τοῦ θρόνου. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ὅμοια μὲ τὰ εἰδῶλια B167-168. Σώζεται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ τὸ κόκκινο χρῶμα στὸν θρόνο. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B170 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3118 (πίν. 50). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιη, συγκολλημένη ἀπὸ δύο τεμάχια. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ὅμοια μὲ τὰ εἰδῶλια B167-169. Διατηροῦνται ἱχνη λευκοῦ ἐπι-

χρίσματος καὶ μία ἐξίτηλη κάθετη ταινία στὸ μέσον τοῦ χιτῶνα. Κατάμαυρη ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B171 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3120 (πίν. 50). Ὑψ. 0.10 μ. Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ κομμάτια καὶ μὲ μεγάλη ἀπόκρουση στὸ στήθος. Λεῖπει τὸ ἄνω ἀριστερὸ ἄκρο τοῦ ἐρεισίνωτου τοῦ θρόνου. Ὅμοια μὲ τὸ εἰδῶλιο B166. Πηλὸς καστανοκόκκινος, εὐθρυπτος. Διατηροῦνται ἱχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ χρωμάτων: μαῦρο στὰ μαλλιά καὶ τὸ περιγράμμα τῶν ματιῶν, κυανὸ στὴν κορυφὴ τῆς κεφαλῆς, κόκκινος στὸν θρόνο καὶ στὶς δύο κάθετες ταινίες στὸ μέσον τοῦ ἱματίου. Ἐξαιρετικὴ ἡ διατήρηση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κόμμωσης. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B172 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3121 (πίν. 50). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιη, μὲ σπασμένο μόνον τὸ δεξιὸ κάτω μέρος τοῦ θρόνου. Ὅμοια μὲ τὰ εἰδῶλια B166 καὶ B171. Πηλὸς γκριζὸς καὶ ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα μπροστὰ καὶ πίσω, μόνο στὸ κεφάλι. Πολὺ καλὴ διατήρηση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κόμμωσης.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B173 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3122 (πίν. 51). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιη, σπασμένα μόνον τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν καὶ ἡ βάση. Ὅμοια μὲ τὰ εἰδῶλια B166 καὶ B171-172. Διατηρεῖται τὸ κόκκινο χρῶμα στὸν θρόνο. Καλὴ διατήρηση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κόμμωσης. Κατάμαυρη ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B174 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3123 (πίν. 51). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιη, συγκολλημένη ἀπὸ τρία τεμάχια. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ὅμοια μὲ τὰ εἰδῶλια B166 καὶ B171-173. Διασώζεται τὸ κόκκινο χρῶμα στὸν θρόνο καὶ τὸ κυανὸ στὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς. Πηλὸς γκριζὸς καὶ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B175 Μικρὴ καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 2815 (πίν. 51). Ὑψ. 0.10 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, συγκολλημένη ἀπὸ τρία κομμάτια. Λεῖπει τὸ δεξιὸ πτερύγιο τοῦ ἐρεισίνωτου τοῦ θρόνου καὶ μικρὰ κομμάτια ἀπὸ τὴ μέση καὶ τὴ βάση. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ὅμοια μὲ τὰ εἰδῶλια B166 καὶ B171-174. Λευκὸ ἐπίχρισμα μπροστὰ καὶ στὸ πίσω μέρος τῆς κεφαλῆς. Κόκκινο χρῶμα στὰ χεῖλη καὶ τὰ μάγουλα, στὴ λαιμόκοψη

του χιτώνα και την κάθετη ταινία στο μέσον του. Μαύρα σημάδια από φωτιά.
Τέλος βου - αρχές 5ου π.Χ. αι.

B176-177 Δύο μικρές καθιστές γυναικείες μορφές, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιες. Δὲν βρέθηκαν στὸ Μουσεῖο, εἰκονίζονται ὅμως σὲ παλαιές φωτογραφίες τοῦ Θρεψιάδη. Ὅμοιες μὲ τὰ εἰδώλια B166 καὶ B171-175.

Τέλος βου - αρχές 5ου π.Χ. αι.

B178 Μεγάλη γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2825 (πίν. 52). Σωζ. ὕψ. 0.12 μ. Σώζεται ἀκέραιο τὸ κεφάλι μὲ τὸν λαιμό. Ἡ πίσω ὄψη εἶναι κοίλη μὲ δύο ὀπές ἀνάρτησης στὴν κορυφὴ τῆς κεφαλῆς. Πηλὸς γκριζός καὶ μελανὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ ἱχνη κόκκινης βαφῆς στὰ μαλλιά. Στὸ κεφάλι, ποὺ εἶναι σκυμμένο ἐλαφρά, καλύπτρα καὶ ἀπὸ πάνω χαμηλὴ στεφάνη. Πολὺ καθαρὴ ἢ ἀπόδοση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου. Μάτια ἀμυγδαλωτά μὲ λεπτὰ ἀνάγλυφα περιγράμματα, μύτη μακριά, γλυκὸ χαμόγελο. Τὰ μαλλιά, χωρισμένα στὴ μέση, πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, ἀποδίδονται μὲ κάθετους ἀνάγλυφους βόστρυχους, ποὺ διακοσμούνται μὲ ἐγγράφα ἐπάλληλα V καὶ καταλήγουν λοξὰ πάνω ἀπὸ τὰ ἀνάγλυφα αὐτιά. Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 241(9).

Μέσα - γ' τέταρτο βου π.Χ. αι.

Κουρουνιώτης, *Ἐλευσίς*, 94, εἰκ. 69.

B179 Μεγάλη γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3130 (πίν. 52). Σωζ. ὕψ. 0.13 μ. Σώζεται τὸ κεφάλι, συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, ἓνα τμήμα τοῦ λαιμοῦ καὶ ὁ πόλος. Ἡ πίσω ὄψη εἶναι ἐλαφρὰ κοίλη. Πηλὸς καστανοκόκκινος, χονδρὸς καὶ εὐθρυπτος. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα, ἀπολεπισμένο σὲ μερικὰ σημεῖα, καὶ ἱχνη κόκκινης βαφῆς στὰ μαλλιά. Τὰ μάτια εἶναι ἐξώγλυφα, χωρὶς περίγραμμα, τὰ χεῖλη λεπτὰ μὲ συγκρατημένο μειδίαμα, τὸ πηγούνι πεταχτό. Στὸ μέτωπο γλωσσοειδεῖς βόστρυχοι καὶ ἀπὸ πάνω τους ἄλλοι, ἑλικοειδεῖς. Πάνω ἀπὸ τὰ αὐτιά κυματοειδεῖς βόστρυχοι. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 237(4).

Γ' - τελευταῖο τέταρτο βου π.Χ. αι.

B180 Μεγάλη γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2828 (πίν. 52). Σωζ. ὕψ. 0.14 μ. Σώζεται τὸ κεφάλι μὲ τμήμα τῆς στεφάνης καὶ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ μπουστου, συγκολλημένα ἀπὸ τέσσερα τεμάχια. Λεῖπουν οἱ πλαϊνὲς πλευρὲς καὶ τὸ κάτω τμήμα τοῦ σανιδόσχημου μπουστου, τὸ ἄνω μέρος τῆς στεφάνης καὶ ἡ ἄκρη τῆς μύτης. Ἡ πίσω ὄψη εἶναι κοίλη, μόνο στὸ κεφάλι. Πηλὸς γκριζός καὶ πολλὰ μελανὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα, ἀπολε-

πισμένο σὲ πολλὰ σημεῖα, καὶ ἱχνη κόκκινου χρώματος στὸ ἀριστερὸ μάγουλο καὶ τὰ μαλλιά τοῦ μετώπου, ποὺ ἀποδίδονται ἐνιαῖα. Τὸ πρόσωπο παχουλὸ, τὰ μάτια ἐξώγλυφα, στὰ χεῖλη ξεστὸ μειδίαμα. Στὸ μέτωπο κρέμονται τὰ τριγωνικὰ ἄκρα —τὸ ἓνα σπασμένο— τριῶν ἀνάγλυφων ὀφιοσχημῶν ταινιῶν. Θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχε ἀκτινωτὴ στεφάνη στὸ κεφάλι. Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 238:6-7. Γ' - τελευταῖο τέταρτο βου π.Χ. αι.

B181 Μεγάλη γυναικεία προτομή μὲ σανιδόσχημο μπουστο, ΜΕΛ 2738 (πίν. 52). Σωζ. ὕψ. 0.11 μ. Σώζεται τὸ κεφάλι, συγκολλημένο ἀπὸ τρία τεμάχια καὶ συμπληρωμένο στὴ δεξιὰ του πλευρά, καθὼς καὶ στὸ ἀριστερὸ ἄνω μέρος τοῦ σανιδόσχημου μπουστου μὲ τὴν ὀπή. Ἡ πίσω ὄψη εἶναι κοίλη, μόνο στὸ κεφάλι. Πηλὸς καστανοκίτρινος. Δὲν διασώζεται τὸ ἐπίχρισμα οὔτε ἡ βαφή. Ζωερὰ μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Πρόσωπο μακρὸ ποὺ καταλήγει σὲ τριγωνικὸ πηγούνι, μάτια ἀμυγδαλωτά, μύτη λεπτὴ καὶ μακριά, χεῖλη λεπτὰ μὲ συγκρατημένο μειδίαμα. Τὰ μαλλιά στὸ μέτωπο ἐνιαῖα καὶ ἐλαφρότατα ἀνάγλυφα, τὰ αὐτιά δὲν δηλώνονται. Στὸ κεφάλι ἀκτινωτὸ διάδημα, ἀπὸ ὅπου ξεπηδοῦν στὸ μέτωπο τὰ τριγωνικὰ ἄκρα τριῶν ἀνάγλυφων ὀφιοσχημῶν ταινιῶν. Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 238(4).

Μέσα - γ' τέταρτο βου π.Χ. αι.

B182 Σανιδόσχημος μπουστός μεγάλης γυναικείας προτομῆς, ΜΕΛ 3153 (πίν. 52). Σωζ. ὕψ. 0.16, σωζ. πλ. 0.065, πᾶχ. 0.009-0.012 μ. Σώζεται μόνον ἡ δεξιὰ πλευρά του μὲ τὴν ὀπή ἀνάρτησης. Πηλὸς κοκκινωπός. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα, φθαρμένο σὲ πολλὰ σημεῖα, καὶ στὸ κάτω μέρος ζώνες διακοσμημένες μὲ τρίγλυφα ἢ μὲ φύλλα, κόκκινα καὶ μαύρα. Ἡ πλάγια ὄψη εἶναι βαμμένη κόκκινη. Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 238(6-7).

Γ' τέταρτο βου π.Χ. αι.

B183 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2732 (πίν. 52). Ὑψ. 0.072 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, σπασμένοι μόνον οἱ ἀριστεροὶ βόστρυχοι καὶ ὁ μπουστός. Ἡ πίσω ὄψη εἶναι κοίλη μὲ ὀπή στὸ ἄνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ. Πηλὸς κοκκινωπός. Διασώζεται λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ στὶς δύο ὀψεις καὶ κόκκινο χρῶμα στὰ μαλλιά. Στὸ κεφάλι ἀστραγαλόσχημη ταινία, στὸ μέτωπο ἔξι σπειροειδεῖς βόστρυχοι, στοὺς κροτάφους κυματοειδεῖς σὲ σχῆμα γλώσσας, στὰ πλάγια βόστρυχοι διατεταγμένοι σὲ ὀριζόντιες σειρές. Χεῖλη ἐλαφρῶς κακοπλασμένα μὲ ἀρχαῖκὸ μειδίαμα, στὰ αὐτιά ἐνώτια. Καλὴ διατήρηση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου. Μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 241(11).

Τέλος βου - αρχές 5ου π.Χ. αι.

B184 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2731 (πίν. 52). Ύψ. 0.073 μ. Σχεδόν ακέραυν. Σπασμένος ο λαιμός και ο μπουστός. Ὁμοία με τὴν προηγούμενη B183, ἀλλὰ πιὸ πολὺ φθαρμένη. Ἴχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κόκκινη ταινία πάνω ἀπὸ τοὺς βοστρύχους τοῦ μετώπου. Τὸ δεξιὸ μάτι ἐξώγλυφο καὶ χωρὶς τὸ ἀνάγλυφο περιγράμμα. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Τέλος βου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B185 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3151 (πίν. 52). Σωζ. ὕψ. 0.065 μ. Σώζεται μόνον τὸ κεφάλι χωρὶς τοὺς πλαϊνοὺς βοστρύχους καὶ με μεγάλη ἀπόκρουση στὸν ἀριστερὸ κρόταφο. Ὁμοία με τὶς προτομὲς B183-184. Πηλὸς γκριζὸς καὶ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά, λευκὸ ἐπίχρισμα. Τέλος βου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B186 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3152 (πίν. 52). Σωζ. ὕψ. 0.06 μ. Σώζεται ἑλλιπὲς τὸ πρόσωπο, συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Παλιότερα, ὅπως φαίνεται σὲ φωτογραφίες τοῦ Θρεψιάδου, διασώζονταν ἀκέραιο τὸ πρόσωπο, με τὸν λαιμὸ καὶ τὸν ἀριστερὸ βόστρυχο. Ὁμοία με τὶς προτομὲς B183-185. Πηλὸς εὐθρυπτός, γκριζὸς με πολλὰ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ κόκκινη βαφὴ στὰ χεῖλη καὶ τοὺς βοστρύχους. Τέλος βου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B187 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3150 (πίν. 52). Σωζ. ὕψ. 0.08 μ. Λεῖπει ὁ ἀριστερὸς βόστρυχος, ὁ λαιμὸς καὶ ὁ μπουστός. Ὁμοία με τὶς προτομὲς B183-186. Πηλὸς γκριζὸς καὶ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ ἵχνη μαύρης βαφῆς στὰ μαλλιά. Τέλος βου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B188 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2730 (πίν. 53). Σωζ. ὕψ. 0.065 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, λείπει μόνον τὸ κάτω μέρος τοῦ μπουστου. Ἡ πίσω ὄψη κοίλη με ὀπὴ ἀνάρτησης στὴν κορυφὴ τοῦ κεφαλιοῦ. Πηλὸς κοκκινωπός. Σώζεται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα. Κάθετοι φλογόσχημοι βόστρυχοι στὸ μέτωπο, ἐνῶ στὰ πλάγια πέφτουν συμπαγεῖς στοὺς ὤμους. Ἐλαφρὸ μείδισμα, ἀνάγλυφα τὰ αὐτιά. Πολλὰ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 241(6). Β' μισὸ βου π.Χ. αἰ.

B189 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3144 (πίν. 53). Ύψ. 0.075 μ. Ἀκέραιη. Ὁμοίος τύπος με τὴν προηγούμενη προτομή B188. Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ τὴ φωτιά με πολλὰ μαῦρα σημάδια. Διασώζεται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα. Πολὺ σχηματοποιημένη, με κάθετες γραμμὲς ἢ ἀπόδοση τῶν βοστρύχων τοῦ μετώπου. Β' μισὸ βου π.Χ. αἰ.

B190 Πλακίδιο με ἀνάγλυφη κεφαλὴ, ΜΕΛ 3141 (πίν. 54). Ύψ. 0.07, πλ. 0.067 μ. Ἀκέραιο, σχεδὸν τετράγωνο, σπασμένες μόνο λίγες οἱ γωνίες τῆς ἀριστερῆς πλευρᾶς. Πίσω, μόνο στὴ θέσιν τῆς κεφαλῆς, ἐλαφρὸ κοῖλο με δύο ὀπὲς ἀνάρτησης ἐκατέρωθεν. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Διασώζεται τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ ἵχνη χρωμάτων: μαῦρο στὰ μαλλιά, κόκκινο σὲ ταινία με κάθετες γραμμὲς πάνω στὸ κεφάλι. Ὁριζόντιες μαῦρες καὶ κόκκινες ἐναλλάξ γραμμὲς σὲ ὁλόκληρο τὸ πλακίδιο. Οἱ βόστρυχοι ἀνάγλυφοι, στὸ μέτωπο γλωσσοειδεῖς, χωρισμένοι στὴ μέση, στὰ πλάγια με δικτυωτὴ διακόσμηση. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 238(3). Β' μισὸ βου π.Χ. αἰ.

B191 Πλακίδιο με ἀνάγλυφη κεφαλὴ, ΜΕΛ 3143 (πίν. 53). Σωζ. ὕψ. 0.06 μ. Σχεδὸν ἀκέραιο, σπασμένες μόνον οἱ πλαϊνὲς πλευρὲς καὶ οἱ δύο ὀπὲς ἀνάρτησης. Ὁμοίος ὡς πρὸς τὸν πηλὸ καὶ τὸν τύπο με τὸ προηγούμενο πλακίδιο B190. Τὸ κεφάλι πολὺ μικρό, τοποθετημένο κοντὰ στὴν ἄνω πλευρὰ τοῦ πλακιδίου, στὸ μέσον τῆς. Δὲν δηλώνονται πλαῖνοι βόστρυχοι. Ἴχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ κόκκινης βαφῆς στὰ μαλλιά καὶ τὶς ὀριζόντιες γραμμὲς τοῦ πλακιδίου. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Β' μισὸ βου π.Χ. αἰ.

B192 Ἀνακεκλιμένη μορφὴ με πρόσωπο γουρουνοῦ, ΜΕΛ 2871 (πίν. 54). Μέγ. ὕψ. 0.035, μῆκ. 0.065 μ. Ἀκέραιη, φτιαγμένη σὲ μήτρα. Ἡ μορφὴ, με ἀνάγλυφο γυμνὸ ἀνθρώπινο σῶμα καὶ συνεσταλμένα λίγα τὰ πόδια, εἶναι ξαπλωμένη σὲ ὀρθογώνιο πλακίδιο καὶ ἔχει ἀνορθωμένο τὸ γουρουνίσιο κεφάλι. Γιά παρόμοιο τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 193(7). Β' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B193 Σειληνὸς γονατιστός, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. (πίν. 54). Ἀκέραιος, φτιαγμένος σὲ μήτρα. Εἰκονίζεται σὲ φωτογραφία τοῦ Θρεψιάδου, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Διασώζονται ἵχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος. Γυμνὸς γονατιστός, γενειοφόρος σειληνὸς με τὰ χεῖρα ἀκουμπισμένα στὴ φουσκωτὴ κοιλία του. Χονδρὰ χαρακτηριστικὰ προσώπου καὶ πλατὺ χαμόγελο. Β' μισὸ βου π.Χ. αἰ.

B194 Ἴππέας, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. (πίν. 55). Εἰκονίζεται σὲ παλαιὰ φωτογραφία τοῦ Θρεψιάδου, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε στὸ Μουσεῖο. Τὸ ὕψος του ὑπολογίζεται, με τὴν κλίμακα τῆς φωτογραφίας, σὲ 0.07 μ. Συμπαγὲς, χειροποίητος. Σχεδὸν ἀκέραιος, σπασμένα μόνον τὰ μπροστινὰ πόδια καὶ ἡ οὐρὰ τοῦ ἵππου. Ἴχνη ἀπὸ ὀριζόντιες ταινίες στὸν ἵππο. Ὁ ἵππεας, με πτηνόμορφο πρόσωπο καὶ σχηματικὴ ἀπόδοση, εἶναι

σχεδόν κολλημένος στη χαίτη του ζώου, ενώ γέρνει το σώμα του προς τα πίσω. Ο ίππος έχει κυλινδρικό σώμα, χαιτή ενιαία με τον φαρδύ λαιμό του, και ρύγχος κυλινδρικό, κομμένο κάθετα στην άκρη. Για τον τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 25(3).

Β' μισό 6ου - πρώιμος 5ος π.Χ. αϊ.

B195 Γουρουνάκι, ΜΕΛ ά. άρ. (πίν. 55). Ύψ. 0.05, μήκ. 0.075 μ. Σχεδόν άκέραιο, σπασμένα μόνον τα τρία πόδια και ή ουρά. Το σώμα είναι φτιαγμένο σε μήτρα, έσωτερικά κοίλο με μία όπη άερισμού ανάμεσα στα πίσω πόδια, που είναι χειροποίητα. Πηλός κοκκινωπός. Διασώζεται λευκό έπίχρισμα. Σημάδια από φωτιά.

Α' μισό 5ου π.Χ. αϊ.

B196 Σκύλος, ΜΕΛ ά. άρ. (πίν. 55). Ύψ. 0.07 μ. Χειροποίητος, συμπαγής. Σχεδόν άκέραιος με συγκολλημένα τα δύο πόδια και τα υπόλοιπα συμπληρωμένα. Σπασμένα τα αυτιά και ή ουρά. Πηλός κοκκινωπός. Λευκό έπίχρισμα, άπολεπισμένο σε μερικά σημεία. Σημάδια από φωτιά.

Α' μισό 5ου π.Χ. αϊ.

B197* Όρθια άνδρική μορφή, ΜΕΛ 2747 (πίν. 47). Ύψ. 0.115 μ. Χειροποίητη, συμπαγής. Σχεδόν άκέραιη, λείπει μόνον το άκρο του άριστερου βραχίονα με την παλάμη. Σπασμένη επίσης ή άκρη της γενειάδας και το πίσω λοξό στήριγμα (είκονίζεται άκέραιη στον Winter, *Typen*). Πηλός καστανοκόκκινος, έπίχρισμα υπόλευκο, φθαρμένο. Ίχνη κόκκινης και μαύρης βαφής στο ένδυμα. Φοράει κοντό, πάνω από τα γόνατα, ένδυμα, διακοσμημένο έμπρός με δύο κάθετες κόκκινες γραμμές, και στο κεφάλι κωνικό καπέλο κατεβασμένο χαμηλά. Στο πρόσωπο προεξέχουν ή μύτη και ή τετράγωνη γενειάδα. Τα χέρια είναι λυγισμένα προς τα έμπρός και άνω. Κρατούσε πιθανόν δόρυ ή τόξο και άσπίδα. Τα πόδια κοντά με μικρά επίπεδα πέλματα. Σημάδια από φωτιά.

Μέσα 6ου - μέσα 5ου π.Χ. αϊ.

Winter, *Typen*, 177(7), Eleusis.

B198 Όρθια γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3114 (πίν. 47). Σωζ. ύψ. 0.13 μ. Κορμός χειροποίητος, κυλινδρικός, κεφάλι καμωμένο σε μήτρα έμπρός και επίπεδο πίσω. Σώζεται ως τη μέση. Πηλός καστανοκόκκινος, έπίχρισμα λευκό, ίχνη κόκκινης βαφής. Στο κεφάλι χαμηλή στεφάνη. Χονδροκομμένα και φθαρμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Πολύ ψηλό

μέτωπο, μάτια μεγάλα, έλαφριά έγχάραξη στο στόμα. Τα αυτιά δέν δηλώνονται. Τα χέρια όριζόντια και προς τα έμπρός με γυριστές προς τα μέσα τις παλάμες. Έντονα σημάδια από φωτιά.

Γ' τέταρτο 6ου π.Χ. αϊ.

Winter, *Typen*, 27(4), Eleusis.

B199 Πλαστικό άγγείο (άρωματοδοχείο) σε σχήμα κόρης, ΜΕΛ 3179 (πίν. 47). Σωζ. ύψ. 0.13 μ. Σπασμένο το στόμιο του άγγείου και τα πόδια της κόρης με τη βάση. Έσωτερικά κοίλο, καμωμένο όλόκληρο σε μήτρα. Πηλός καστανοκόκκινος. Δέν διασώζει έπίχρισμα ή βαφή. Η κόρη φοράει χιτώνα και ίμάτιο με πολλές πτυχώσεις. Το δεξί χέρι της είναι λυγισμένο στο στήθος και κρατάει πιτνό, ενώ με το άριστερό ανασπκώνει τον χιτώνα. Γλωσσοειδείς βόστρυχοι στο μέτωπο, από δύο μακροί βόστρυχοι στους ώμους, στρογγυλά ένώτια στα αυτιά. Ζωηρά ίχνη από φωτιά.

Β' μισό 6ου π.Χ. αϊ.

Winter, *Typen*, 42(3c), Eleusis.

B200 Πλαστικό άγγείο (άρωματοδοχείο) σε σχήμα κόρης, EM 4394 [AE 1664] (πίν. 47). Σωζ. ύψ. 0.11 μ. Διατηρείται το άνω τμήμα του και είναι συμπληρωμένο με γύψο ως τη μέση. Πηλός καστανοκόκκινος. Σώζονται ίχνη λευκού έπιχρίσματος και κόκκινης βαφής. Ός προς τον τύπο της κόρης όμοιο με το προηγούμενο άγγείο B199. Στο έσωτερικό του στομίου διακρίνεται ό στενός λαιμός του άγγείου, που βεβαιώνει τη χρήση του για άρώματα. Σημάδια από φωτιά. Βρέθηκε, σύμφωνα με τον κατάλογο της Άρχαιολογικής Έταιρείας, τον Άπρίλιο του 1885 στην έπίχωση του Α τμήματος του περικόλειου Τελεστηρίου.

Β' μισό 6ου π.Χ. αϊ.

Winter, *Typen*, 42(3b), Polytechnion 1664.

B201 Κόρη, ΜΕΛ 2746 (πίν. 48). Ύψ. 0.105 μ. Άκέραιη. Καμωμένη σε μήτρα μόνον ή όψη. Η πίσω πλευρά επίπεδη, με όπη άερισμού κάτω από τη βάση. Πηλός καστανοκόκκινος. Η κόρη προβάλλει το δεξί της πόδι και στρέφει το κεφάλι έλαφρά προς τα δεξιά. Φοράει χαμηλή στεφάνη στο κεφάλι και έχει λυγισμένο στο στήθος το δεξί χέρι, με το όποιο προφανώς κρατούσε κάτι, ενώ με το άριστερό σπκώνει τον χιτώνα. Σώζονται ίχνη λευκού έπιχρίσματος και σημάδια από φωτιά.

Πρώιμος 5ος π.Χ. αϊ.

Winter, *Typen*, 57(7), Eleusis.

*Τα ειδώλια B197-232 με ίχνη από φωτιά έχουν άποδοθεί στην πυρά Β. Βλ. κεφ. III, σ. 63-64.

B202 Κόρη, ΜΕΛ 3171 (πίν. 48). Σωζ. ύψ. 0.10 μ. Ἀκέφαλη. Καμωμένη σὲ μήτρα μόνον ἡ ὄψη, μὲ ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ἐπίχρῖσμα λευκὸ. Πατάει σὲ τετράγωνη βάση μὲ προτεταμένον τὸ δεξιὸ πόδι ποὺ διαφαίνεται κάτω ἀπὸ τὸν ἀπτύχωτο χιτῶνα. Τὸ δεξιὸ χέρι εἶναι λυγισμένο κάτω ἀπὸ τὸ δεξιὸ στήθος ποὺ καλύπτεται ἀπὸ τὸ λοξὸ ἱμάτιο, τὸ ὁποῖο σχηματίζει πλούσιες πτυχώσεις γύρω ἀπὸ τὴ μέση καὶ κρέμεται στὰ πλάγια. Οἱ πτυχώσεις δηλώνονται μὲ κόκκινες γραμμές. Ἴχνη ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται στὴ βάση τῆς ἡ ἡμερομηνία «10/9/87».

Πρώμος 5ος π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 57(1b), Eleusis.

B203 Κόρη, ΜΕΛ 3176 (πίν. 48). Σωζ. ύψ. 0.105 μ. Διατηρεῖται ὡς τὴ μέση. Καμωμένη σὲ μήτρα μόνον ἡ ὄψη, μὲ ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλὸς γκριζὸς καὶ ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Λευκὸ ἐπίχρῖσμα, ἀπολεπισμένο. Τὰ μαλλιά στὸ μέτωπο ἐνιαῖα, χωρισμένα στὴ μέση. Στὸ πρόσωπο καλοδιατηρημένα τὰ χαρακτηριστικά. Τὸ δεξιὸ χέρι, λυγισμένο κάτω ἀπὸ τὸ στήθος, πιθανὸν κάτι κρατοῦσε, τὸ ἀριστερὸ φερόταν ὀριζόντια στὴ μέση. Φοράει χιτῶνα μὲ μακριὰ μανίκια. Τὸ ἱμάτιο μὲ κάθετες συμμετρικὲς πτυχὲς σκεπάζει τὸν ἀριστερὸ ὄμο, περνάει πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη καὶ τυλίγεται στὴ μέση καὶ τὸν δεξιὸ λυγισμένο βραχίονα. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «10/9/87». Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 59(5). Β' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B204 Κόρη πεπλοφόρος, ΜΕΛ 3175 (πίν. 48). Σωζ. ύψ. 0.12 μ. Σώζεται ὁ ἄνω κορμὸς. Ἐσωτερικὰ κοίλη μὲ τὴν ὄψη καμωμένη σὲ μήτρα. Πηλὸς γκριζὸς καὶ ἴχνη ἀπὸ φωτιά. Τὸ δεξιὸ χέρι, λυγισμένο στὸ στήθος, πιθανὸν κάτι κρατοῦσε, τὸ ἀριστερὸ κρέμεται στὸ πλάι. Στὸ μέτωπο τρεῖς σειρὲς ἀπὸ κοκκιδωτοὺς βοστρύχους. Φοράει πέπλο ποὺ σχηματίζει ἀπόπτυγμα στὴ μέση καὶ κρέμεται πτυχωτὸ ἀπὸ τὸν δεξιὸ ὄμο. Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 61(5).

Β' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B205 Κόρη, ΜΕΛ 3178 (πίν. 48). Σωζ. ύψ. 0.115 μ. Ἀκέφαλη καὶ συγκολλημένη μὲ σπασμένα τὰ χέρια (στὸν Winter, *Typen*, ἀπεικονίζεται μὲ τὸ κεφάλι καὶ δίνεται τὸ ὕψος τῆς: 0.138 μ.). Ἐσωτερικὰ κοίλη, μόνον ἡ ὄψη εἶναι καμωμένη σὲ μήτρα. Πηλὸς κοκκινωπός. Διατηρεῖται τὸ λευκὸ ἐπίχρῖσμα. Ἐχει ὑψωμένα τὰ χέρια καὶ πατάει σὲ τετράγωνη βάση μὲ προτεταμένον τὸ ἀριστερὸ πόδι. Ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ πέφτουν στὸ στήθος ἀπὸ τρεῖς ἀνάγλυφοι βόστρυχοι. Ἀπὸ τὰ ὑψωμένα χέρια κρέμεται μὲ παράλληλες πτυχώσεις τὸ ἱμάτιο. Ὁμοῖα πτυχωμέ-

νος εἶναι καὶ ὁ χιτῶνας. Μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Πρώμος 5ος π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 45(6), Eleusis.

B206 Κόρη, ΜΕΛ 3169 (πίν. 48). Σωζ. ύψ. 0.10 μ. Ἀκέφαλη μὲ σπασμένα τὸ κεφάλι, τὰ χέρια καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν ποδιῶν. Πηλὸς κοκκινωπός. Διασώζεται τὸ λευκὸ ἐπίχρῖσμα καὶ ἴχνη κόκκινης βαφῆς. Τὰ χέρια εἶναι λυγισμένα στὸ ὕψος τῆς μέσης καὶ προτεταμένα. Στὸ ἀριστερὸ χέρι — ἔσπασε ἀργότερα — κρατοῦσε φιάλη, ὅπως ἀναφέρεται στὸν Winter, *Typen*. Ὁ χιτῶνας σχηματίζει μακρὺ, κάτω ἀπὸ τὴ μέση, ἀπόπτυγμα. Τὸ ἱμάτιο καλύπτει τὴν πλάτη καὶ τὸ στήθος, ἐνῶ οἱ ἄκρες τοῦ κρέμονται ἀπὸ τοὺς προτεταμένους βραχίονες ὡς τὰ πόδια. Μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 46(5c), Eleusis.

B207 Κόρη, ΜΕΛ 3177 (πίν. 48). Σωζ. ύψ. 0.16 μ. Ἀκέφαλη καὶ συγκολλημένη. Σπασμένα τὸ κάτω μέρος τῶν ποδιῶν καὶ ἡ βάση, τὰ χέρια καὶ ὁ ἀριστερὸς ὄμος. Ἀποκρούσεις στὸ σῶμα. Συμπαγής, καμωμένη σὲ μήτρα καὶ στίς δύο ὀψεις. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἴχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος. Οἱ βραχίονες θὰ ἦταν προτεταμένοι, ὅπως δείχνουν οἱ ὁπές τῆς γόμφωσης τους. Σὲ κάθε πλευρὰ τοῦ στήθους κρέμονται ἀπὸ τρεῖς μακροὶ βόστρυχοι. Ὁ χιτῶνας, κολλητὸς στὸ στήθος, σχηματίζει κάθετες πτυχὲς στὸ κάτω μέρος. Τὸ λοξὸ ἱμάτιο καλύπτει τὸν δεξιὸ ὄμο, περνάει κάτω ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ μασχάλη, σκεπάζει τὴν πλάτη καὶ τοὺς ἀνάγλυφους γλουτοὺς, ἐνῶ μπροστὰ ἀριστερὰ κρέμεται ὡς κάτω μὲ πλούσιες πτυχές. Ζωνρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 47(2), Eleusis. R. Nicholls, Two Groups of Archaic Terracottas, εἰς *The Eye of Greece, Studies in the Art of Athens*, ed. D. Kurtz - B. Sparkes (1982), 112, εἰκ. 29f, D1:1, Eleusis.

B208 Κόρη, ΜΕΛ 3170 (πίν. 48). Σωζ. ύψ. 0.10 μ. Ἀκέφαλη, μὲ σπασμένα τὰ χέρια καὶ τὴν βάση. Συμπαγής, καμωμένη σὲ μήτρα μόνον ἡ ὄψη, μὲ ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴν βάση. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ἐπίχρῖσμα λευκὸ καὶ βαφὴ κόκκινη στὸ ἐνδυμα. Τὰ χέρια ἦταν λυγισμένα στὸ ὕψος τῆς μέσης καὶ προτεταμένα. Τὸ ἱμάτιο εἶναι στερεωμένο στὸν ἀριστερὸ ὄμο, ἀφίνει ἀκάλυπτο τὸ δεξιὸ στήθος, συγκρατεῖται στὸν ἀριστερὸ βραχίονα καὶ πέφτει πτυχωτὸ, σὰν ποδιά, στὴν κοιλία ὡς τὰ γόνατα. Οἱ κνήμες διαφαίνονται κάτω ἀπὸ τὸν ἀπτύχωτο χιτῶνα. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 47(5), Eleusis.

B209 Ὀρθια γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3173 (πίν. 48). Ὑψ. 0.10 μ. Ἀκέραιη, συμπαγής. Ἡ ὄψη καμωμένη σὲ μήτρα, ἡ πίσω πλευρὰ ἐπίπεδη, με' ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλὸς κοκκινωπός. Λευκὸ ἐπίχρισμα. Ἀνάγλυφα ἀποδίδονται τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, ἡ χαμηλὴ στεφάνη στὰ μαλλιά, ἡ λαιμόκοψη τοῦ χιτῶνα, τὸ στήθος καὶ τὰ χέρια ποὺ κρέμονται στὰ πλάγια καὶ λίγο πρὸς τὰ ἔμπροσ. Τύπος ἀντίστοιχος τῶν μικρῶν καθιστῶν εἰδωλίων. Ἐντονότατα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τελευταῖο τέταρτο 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 44(5b), Eleusis.

B210 Καθιστὴ σανιδόσχημη γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3109 (πίν. 49). Σωζ. ὕψ. 0.13, πλ. 0.07 μ. Σώζεται ἀπὸ τὸ στήθος καὶ κάτω, με' σπασμένο τὸ δεξιὸν χεῖρ καὶ τὸ πίσω λοξό, διπλὸ στήριγμα. Πηλὸς κοκκινωπός. Διασώζεται λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ διακόσμηση με' μαῦρη βαφή. Τὸ ἔνδυμα εἶναι διακοσμημένο, στὸ στήθος, με' πολὺφυλλο ρόδακα μέσα σὲ κύκλο καί, κάτω ἀπὸ τὰ γόνατα, με' τρία ἐνάλληλα παραλληλόγραμμα, με' μεγάλο Χ στὸ κεντρικόν. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ σημείωση «βωμὸς 88». Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 29(2).

Β' - τελευταῖο τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

B211 Καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3161 (πίν. 50). Ὑψ. 0.11 μ. Ἀκέραιη. Συμπαγής, καμωμένη σὲ μήτρα, με' ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλὸς κοκκινωπός. Λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ ἵχνη κόκκινης βαφῆς στὸ ἔνδυμα ἀνάμεσα στὰ γόνατα. Στὸ μέτωπο ταινία, στὰ μαλλιά στεφάνη. Τὸ ἱμάτιο (ἢ μία καλύπτρα) σκεπάζει τὸ κεφάλι καὶ τοὺς ὤμους καὶ συγκρατεῖται με' τὰ χέρια πάνω στὰ γόνατα. Τύπος ὁμοῖος με' τὸ εἶδωλο Β163, μόνον ποὺ ἐδῶ εἶναι πῶς μαλακὲς οἱ ἐπιφάνειες καὶ ὁ χιτῶνας βαμμένος κόκκινος. Ζωηρότατα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 43 (2).

Πρώμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B212 Καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3160 (πίν. 50). Ὑψ. 0.115 μ. Ἀκέραιη, συγκολλημένη, με' μικροαποκρούσεις. Ἐσωτερικὰ κοίλη, καμωμένη σὲ μήτρα. Ὅμοια με' τὸ προηγούμενο εἶδωλο Β211, μόνον ποὺ ἐδῶ διακρίνεται τὸ χαμηλὸ ἐρεισίνωτο τοῦ θρόνου, καὶ οἱ βόστρυχοι στὸ μέτωπο εἶναι γλωσσοειδεῖς. Καλὴ διατήρηση τῶν χρωμάτων στὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου. Ἐντονότατα ἵχνη ἀπὸ φωτιά. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 43(2).

Πρώμιος 5ος π.Χ. αἰ.

B213 Καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3162 (πίν. 50). Ὑψ. 0.095 μ. Ἀκέραιη. Συμπαγής, καμωμένη σὲ μήτρα, με' ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλὸς

κοκκινωπός. Λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ ἵχνη κόκκινης βαφῆς στὸ ἔνδυμα. Ὅπως καὶ ἡ προηγούμενη μορφή Β212, κάθεται σὲ θρόνο με' χαμηλὸ ἐρεισίνωτο, ἀλλὰ οἱ βόστρυχοι στὸ μέτωπο εἶναι ἐνιαῖοι. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «10/9/87».

Β' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 51(2g), Eleusis.

B214 Καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 3164 (πίν. 50). Σωζ. ὕψ. 0.09 μ. Σώζεται ὡς τὰ γόνατα. Ἐσωτερικὰ κοίλη, καμωμένη σὲ μήτρα. Πηλὸς κοκκινωπός. Λευκὸ ἐπίχρισμα, κόκκινη βαφή στὸ ἔνδυμα. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν τύπο με' τὴν προηγούμενη μορφή Β213, μόνον ποὺ οἱ ἐνιαῖοι βόστρυχοι τοῦ μετώπου εἶναι χωρισμένοι στὴ μέση καὶ ἡ στεφάνη στὰ μαλλιά ψηλότερη. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «17/7/87».

Β' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 51(2g), Eleusis.

B215 Καθιστὴ γυναικεία μορφή, ΜΕΛ 2813 (πίν. 51). Ὑψ. 0.155 μ. Ἀκέραιη, συμπαγής καὶ συγκολλημένη ἀπὸ δύο κομμάτια, με' ἀπόκρουση στὴ βάση. Καμωμένη σὲ μήτρα, με' ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλὸς κοκκινωπός. Λευκὸ ἐπίχρισμα καὶ ἵχνη κόκκινης καὶ σκούρας κυανῆς βαφῆς. Κάθεται σὲ θρόνο με' ψηλὸ ἐρεισίνωτο καὶ προσέχοντα πτερύγια, με' τὰ χέρια ἀκουμπισμένα στὰ γόνατα σὲ αὐστηρὰ μετωπικὴ στάση. Πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο κοκκιδωτοὶ βόστρυχοι, στεφάνη χαμηλή. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν τύπο με' τὰ μικρὰ καθιστὰ εἰδώλια Β165-175.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

B216 Γυναικεία προτομή με' πόλο, ΜΕΛ 2741 (πίν. 51). Σωζ. ὕψ. 0.064 μ. Σώζεται τὸ κεφάλι με' τὸν ψηλὸ πόλο, σπασμένα εἶναι τὰ πλαῖνα καὶ ὁ μπουστός τῆς προτομῆς. Πίσω εἶναι κοίλη με' δύο μεγάλες ὀπές ἀνάρτησης —σώζεται μόνον ἡ ἀριστερή— στὰ πλάγια τοῦ πόλου. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Λευκὸ ἐπίχρισμα, ἀλλοιωμένο σὲ γκριζοπράσινο, σημάδια μαῦρα ἀπὸ φωτιά. Ἰχνη κόκκινης βαφῆς στὰ μαλλιά, τὶς ὀριζόντιες ταινίες τοῦ πόλου καὶ τὸ περιδέριο. Γλωσσοειδεῖς βόστρυχοι στὸ μέτωπο, πρόσσωπο σοβαρό, μακρὸ με' κάθετες παριές, καλοδιατηρημένα χαρακτηριστικὰ, μεγάλα μάτια με' ἀνάγλυφο περιγύρῳ. Διασώζεται δυσανάγνωστη ἡ ἡμερομηνία «12/4/»(;).

Α' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

B217 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3149 (πίν. 53). Ὑψ. 0.096 μ. Ἀκέραιη. Πίσω εἶναι κοίλη, με' ὅπῃ στὴν κορυφὴ τῆς κεφαλῆς. Πηλὸς κοκκινωπός. Δια-

σώζει ίχνη λευκού επιχρίσματος, καθώς και κόκκινης βαφής στα χείλη. Όμοια ως προς τον τύπο με τις προτομές B183-187 και Γ41. Λίγα σημάδια από φωτιά. Διασώζεται ο αριθμός «87» (1887;).

Τέλος 6ου - αρχές 5ου π.Χ. αι.

Winter, *Typen*, 241(11e), Eleusis.

B218 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2735 (πίν. 53). Ύψ. 0.09 μ. Άκέραιη, συγκολλημένη από δύο κομμάτια. Πίσω είναι κοίλη, με όπή στην κορυφή της κεφαλής. Πλός κοκκινωπός. Στο μέτωπο γλωσσοειδείς βόστρυχοι, στους κροτάφους κυματοειδείς σε σχήμα γλώσσας, ενώ στους ώμους κρέμεται από ένας κυματοειδής βόστρυχος. Στεφάνη χαμηλή, στρογγυλά ένωτια στα αυτιά. Καλοδιατηρημένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου, χαμογελαστά τα χείλη. Διασώζεται λευκό επιχρίσμα, ίχνη μαύρης βαφής στα μαλλιά και τους οφθαλμούς και κόκκινης στα χείλη. Ζωηρότατα μαύρα σημάδια από φωτιά. Για τον τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 243(7).

Τελευταίο τέταρτο 6ου π.Χ. αι.

B219 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2734 (πίν. 53). Ύψ. 0.085 μ. Άκέραιη, συγκολλημένη από πολλά κομμάτια. Όμοια ως προς τον πλός και τον τύπο με την προηγούμενη προτομή B218, μόνον πιο στενή, με ψηλότερη στεφάνη στα μαλλιά και με εξώγλυφα μάτια. Ζωηρότατα σημάδια από φωτιά.

Τελευταίο τέταρτο 6ου π.Χ. αι.

B220 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3148 (πίν. 53). Ύψ. 0.07 μ. Σώζεται μόνον το πρόσωπο με τον λαιμό, με αποκρούσεις στον άριστερο κροτάφο και τη μύτη. Πλός γκριζός, καμένος και ευθύς. Τύπος όμοιος με τις προηγούμενες προτομές B218-219. Στη στεφάνη διασώζεται διακόσμηση από μαύρα κάθετα φύλλα.

Τελευταίο τέταρτο 6ου π.Χ. αι.

B221 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 2728 (πίν. 53). Ύψ. 0.078 μ. Άκέραιη. Πίσω κοίλη, χωρίς όπή ανάρτησης. Πλός καστανοκόκκινος. Λευκό επιχρίσμα, ίχνη κόκκινης βαφής. Στο μέτωπο ένιαϊο βόστρυχοι, στους κροτάφους το ίδιο, σε σχήμα γλώσσας. Καλοδιατηρημένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου, αμυγδαλωτά μάτια, μειδίαμα στα χείλη. Ψηλή στεφάνη στα μαλλιά με κόκκινη όριζόντια ταινία στο μέσον της, κόκκινα τα στρογγυλά ένωτια και η λαιμόκοψη του χιτώνα. Σημάδια από φωτιά. Για τον τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 242(5).

Τέλος 6ου - πρώτος 5ος π.Χ. αι.

B222 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3159 (πίν. 53). Ύψ. 0.074 μ. Σχεδόν άκέραιη, σπασμένο μόνον το

δεξί άνω άκρο της. Πίσω κοίλη, χωρίς όπή ανάρτησης. Πλός καστανοκόκκινος. Λευκό επιχρίσμα, κόκκινη βαφή στην ταινία της στεφάνης, το στόμα και τη λαιμόκοψη του χιτώνα. Μαλλιά ένιαϊα στο μέτωπο και τους κροτάφους, όπως στη B221, στεφάνη χαμηλή. Μαύρα σημάδια από φωτιά.

Τέλος 6ου - πρώτος 5ος π.Χ. αι.

Winter, *Typen*, 243(9), ähnlich: Eleusis).

B223 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3158 (πίν. 53). Ύψ. 0.08 μ. Άκέραιη, πίσω επίπεδη, με όπή στην κορυφή της κεφαλής. Πλός γκριζός από φωτιά. Πολύ φθαρμένη. Το πρόσωπο ανάγλυφο πάνω σε σχεδόν ήμικυκλικό σχεδόν πλακίδιο. Ζωηρότατα σημάδια από φωτιά.

Τέλος 6ου - πρώτος 5ος π.Χ. αι.

Winter, *Typen*, 240(10b), Eleusis.

B224 Γυναικεία προτομή, ΜΕΛ 3147 (πίν. 53). Ύψ. 0.10 μ. Σχεδόν άκέραιη, σπασμένες μόνον οι άκρες του μπουστου. Κοίλη έσωτερικά, μόνο στο πρόσωπο, με όπή ανάρτησης στην κορυφή της κεφαλής. Πλός κοκκινωπός. Λευκό επιχρίσμα, απολεπισμένο σε πολλά σημεία, ίχνη κόκκινης βαφής στις ταινίες της κεφαλής, το περιδέριο και τα αυτιά. Φθαρμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου, γραπτά τα αυτιά. Λίγα σημάδια από φωτιά. Διασώζεται η χρονολογία «1887». Για τον τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 240(4).

Β' μισό 6ου π.Χ. αι.

B225 Τμήμα πλακιδίου με ανάγλυφη κεφαλή, ΜΕΛ 3142 (πίν. 53). Σωζ. ύψ. 0.06 μ. Σώζεται η κεφαλή και τμήμα της άνω πλευράς του πλακιδίου με τις δύο όπες έκατέρωθεν της κεφαλής. Πίσω κοίλο το μακρόστενο πρόσωπο. Πλός καστανοκίτρινος. Λευκό επιχρίσμα και ίχνη κόκκινης βαφής γύρω από το πρόσωπο και τις όπες. Σημάδια από φωτιά. Διασώζεται η ήμερομηνία «12/4». Για τον τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 238(3).

Β' μισό 6ου π.Χ. αι.

B226 Τμήμα πλακιδίου με ανάγλυφη κεφαλή, ΜΕΛ 3140 (πίν. 53). Σωζ. ύψ. 0.08 μ. Σώζεται η κεφαλή και το άνω μέρος του πλακιδίου με δύο όπες ανάρτησης έκατέρωθεν της κεφαλής. Πλός καστανοκίτρινος. Φθαρμένο, όμοιο ως προς τον τύπο με το προηγούμενο. Έντονα σημάδια από φωτιά. Διασώζεται η ήμερομηνία «12/4».

Β' μισό 6ου π.Χ. αι.

B227 Βισός σε όκλαζουσα στάση, ΜΕΛ 3122 (πίν. 54). Ύψ. 0.076 μ. Σχεδόν άκέραιος, σπασμένο μόνον το δεξί του πόδι. Έσωτερικά κοίλος, καμωμένος σε

μήτρα. Πηλός καστανοκόκκινος. Φθαρμένος, διασώζει ίχνη από λευκό επίχρισμα. Ὁ Βησᾶς, γυμνός, ἀκουμπάει τὰ χέρια στὴν κοιλία του καὶ εἶναι ἰθυφαλλικός. Δὲν πατάει σὲ βάση καὶ ἔχει μεγάλο κεφάλι μὲ ζωώδη αὐτιά, μακριὰ γένεια καὶ μουστάκια τσιγκελωτά. Πολλὰ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «17/6/88». Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 215(4).

Ὑστερος 6ος - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B228 Βησᾶς σὲ ὀκλάζουσα στάση, ΜΕΛ 2868 (πίν. 54). Ὑψ. 0.08 μ. Ἀκέραιος, συμπαγής, μὲ ὀπὴ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Καμωμένος σὲ μήτρα. Πηλός κοκκινωπός. Λευκὸ ἐπίχρισμα, πολὺ φθαρμένο. Ὁ Βησᾶς, γυμνός, κάθεται ὀκλαδὸν πάνω σὲ τετράγωνη βάση, μὲ τὰ χέρια στηριγμένα πάνω στὰ γόνατα τῶν ἀνοιχτῶν ποδιῶν του. Δὲν εἶναι ἰθυφαλλικός. Στὸ πρόσωπο ἀδρὰ χαρακτηριστικά: φαλάκρα, μύτη φαριδιά, σπικωτή, μὲ ἀνοιχτὰ ρουθούνια, χεῖλη χονδρά, κρεμαστὰ μουστάκια καὶ κοντὰ κομμένα γένεια. Μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ χρονολογία «1888».

Β' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 216(1d), Eleusis.

B229 Νάνος προγαστῶρ σὲ ἡμιοκλάζουσα στάση, ΜΕΛ 2869 (πίν. 54). Ὑψ. 0.07 μ. Ἀκέραιος, συμπαγής, καμωμένος ὀλόκληρος σὲ μήτρα, μὲ ὀπὴ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλός κοκκινωπός. Διασώζει ίχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος. Ὁ νάνος γυμνός, σὲ ἡμικαθιστὴ στάση, σκεπάζει μὲ τὶς παλάμες του τὴν κοιλία του, ποὺ σχεδὸν ἀκουμπάει στὰ γόνατά του. Τὰ πόδια, λίγο ἀνοιχτά, πατοῦν σὲ τετράγωνη βάση. Τὸ πρόσωπο ἀγένειο καὶ ἀμούστακο μὲ χονδρὰ χαρακτηριστικά καὶ μακριὰ μαλλιά, χωρισμένα στὴ μέση πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο.

Μέσα 6ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 214(5B), Eleusis.

B230 Ἴππος μὲ ἀναβάτη, ΜΕΛ 2971 (πίν. 55). Σωζ. ὕψ. 0.115 μ. Σχεδὸν ἀκέραιος, σπασμένα μόνον τὸ πίσω ἀριστερὸ πόδι καὶ ἡ οὐρά τοῦ ἵππου. Χειροποίητος, συμπαγής. Πηλός καστανοκόκκινος. Λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση μὲ κόκκινη βαφή. Ὁ ἵππος ἔχει κοντὸ λαιμό, ψηλὰ πόδια καὶ πεταχτὴ οὐρά, ὁ ἵππείας πτηνόμορφο πρόσωπο, ἐπίπεδο σῶμα καὶ ταινωτὰ χέρια ποὺ πιάνουν τὸ κεφάλι τοῦ ἵππου. Διακόσμηση ἵππου καὶ ἀναβάτη μὲ ὀριζόντιες καὶ κάθετες κόκκινες γραμμές. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4».

Β' μισὸ 6ου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B231 Ἴππος μὲ ἀναβάτη, ΜΕΛ 2724 (πίν. 55). Σωζ. ὕψ. 0.092 μ. Σχεδὸν ἀκέραιος ὁ ἵππος μὲ σπασμένα

μόνον τὴν πεταχτὴ οὐρά καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ τρία εἶναι συμπληρωμένα. Ἀπὸ τὸν ἵππεία σώζεται μόνον τὸ ἓνα πόδι. Χειροποίητος, συμπαγής. Πηλός καστανοκόκκινος, χωρὶς λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση μαῦρη στιλπνὴ καὶ ἰώδης. Ἡ χαίτη, τὰ ρουθούνια καὶ τὰ αὐτιά τοῦ ἵππου εἶναι ἀνάγλυφα, τὰ μάτια γραπτὰ. Μαῦρες καὶ ἰώδεις ταινίες διακοσμοῦν τὴ χαίτη καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἵππου. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 36(7), Eleusis.

B232 Ἴππος μὲ ἀναβάτη, ΜΕΛ 2725 (πίν. 55). Σωζ. ὕψ. 0.075 μ. Σχεδὸν ἀκέραιος ὁ ἵππος μὲ σπασμένα τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν καὶ τὴν οὐρά. Ἀπὸ τὸν ἵππεία σώζεται μόνον τὸ ἓνα πόδι μὲ λυγισμένο πρὸς τὰ πίσω τὸ πέλμα. Χειροποίητος, συμπαγής. Πηλός καστανοκόκκινος, χωρὶς λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση μαῦρη στιλπνὴ καὶ ἰώδης. Τὰ πόδια τοῦ ἵππου εἶναι βαμμένα μαῦρα. Στὸν λαιμὸ ἰώδεις ταινίες, στὸ στήθος στιγμὲς μεγάλες καὶ μικρὲς καὶ πολύφυλλος σχηματικὸς ρόδακας. Στὴ χαίτη παράλληλες ταινίες. Διασώζεται ἡ ἡμερομηνία «12/4» καὶ ἡ δυσανάγνωστη λέξη «βωμός»(;).

Πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

B233 Χάλκινο κάτωπτερο, ΜΕΛ 4211 (πίν. 59). Διάμ. 0.225 μ. Λεπτὸ ἔλασμα κυκλικοῦ σχήματος. Σώζεται τὸ κεντρικὸ τμήμα καὶ μικρὰ τεμάχια ἀπὸ τὴν περιφέρεια. Ὁξειδωμένο καὶ ἀδιακόσμητο. Β' μισὸ 6ου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B234 Σιδερένιο μαχαίρι, ΜΕΛ 4212 (πίν. 59). Σωζ. μήκ. 0.22, μέγ. πλ. 0.03 μ. Σώζεται τὸ κατώτερο τμήμα, συγκολλημένο ἀπὸ τρία τεμάχια, πολὺ ὀξειδωμένα. Καταλήγει σὲ αἰχμηρὸ ἄκρο. 6ος π.Χ. αἰ.

B235 Σιδερένιο μαχαίρι, ΜΕΛ 4213 (πίν. 59). Σωζ. μήκ. 0.19, μέγ. πλ. 0.035 μ. Σώζεται τὸ ἀνώτερο τμήμα (μέρος τῆς λαβῆς, σταυρωτὸς προφυλακτήρας, μέρος τῆς λεπίδας), συγκολλημένο ἀπὸ δύο τεμάχια ὀξειδωμένα. Κεντρικὴ ράχη στὴ λεπίδα, ποὺ φαρδαίνει στὴν ἄκρη τῆς. 6ος π.Χ. αἰ.

B236 Σιδερένιο μαχαίρι, ΜΕΛ 4208 (πίν. 59). Σωζ. μήκ. 0.135, μέγ. πλ. 0.027 μ. Σώζεται ἓνα τμήμα τῆς λεπίδας ἀπὸ τὸ μέσον περίπου. 6ος π.Χ. αἰ.

B237 Χάλκινο μαχαίρι, ΜΕΛ 4214 (πίν. 59). Σωζ. μήκ. 0.05, πλ. 0.035 μ. Σώζεται μικρό τμήμα της λεπίδας.

6ος π.Χ. αϊ.

B238 Σιδερένιο λιχνιστήρι(ς), ΜΕΛ 4215 (πίν. 59). Σωζ. μήκ. 0.095, μέγ. πλ. 0.03 μ. Ώξειδωμένη μάζα σιδήρου με λεπτή, κυλινδρική επιμήκη προεξοχή, μήκ. 0.03 μ., σπασμένη στην άκρη. Πρόκειται πιθανόν για λιχνιστήρι που διασώζει το ένα από τα δόντια του.

6ος π.Χ. αϊ.

B239 Δύο τεμάχια από το σώμα σιδερένιων λιχνιστηριών(ς), ΜΕΛ 4216 (πίν. 59). (α) Σωζ. μήκ. 0.06 μ. (β) Σωζ. μήκ. 0.055 μ. Ώξειδωμένα.

6ος π.Χ. αϊ.

B240 Τεμάχιο από λιχνιστήρι(ς), ΜΕΛ 4217 (πίν. 59). Σωζ. μήκ. 0.02, πλ. 0.01 μ. Σώζεται τμήμα από ένα δόντι του, πολύ όξειδωμένο.

6ος π.Χ. αϊ.

B241-246 Έξι τεμάχια από σιδερένια καρφιά, ΜΕΛ 4218 (πίν. 59). Σωζ. μήκ. 0.03, 0.045, 0.06, 0.058, 0.043, 0.02 μ. αντίστοιχως. Πολύ όξειδωμένα. Το B246 προέρχεται από κεφαλή καρφιού.

6ος π.Χ. αϊ.

B247 Σιδερένιο δακτυλίδι, ΜΕΛ 4209 (πίν. 59). Έσωτ. διάμ. 0.017, έξωτ. διάμ. 0.026 μ. Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος του, όξειδωμένο.

6ος - αρχές 5ου π.Χ. αϊ.

B248 Σιδερένιος κυαθίσκος, ΜΕΛ 4210 [Θ. 103] (πίν. 59). Ύψ. 0.025, διάμ. χεΐλους 0.045 μ. Άκέραιος, όξειδωμένος, με κωνικό σῶμα και επίπεδη μικρή βάση. Σύμφωνα με τον κατάλογο όστράκων του Θερειάδη (άρ. 103) και σωζόμενη ένδειξη με τον ίδιο αριθμό, ό κυαθίσκος βρέθηκε Ν της πυρῆς του Τελεστηρίου, κοντά στο πεισιστράτειο τείχος, σε βάθος 2.10 μ. από την επιφάνειά του, στις 11 Ἀπριλίου 1932*.

6ος - 5ος π.Χ. αϊ.

B249 Χάνδρα από ήλεκτρο, ΜΕΛ 4207 (πίν. 59). Μήκ. 0.037, πλ. 0.033, πάχ. 0.005-0.01 μ. Άκέραιη, φθαρμένη, έλλειψοειδούς σχήματος. Επίπεδη κάτω

με κυρτή την άνω επιφάνειά της. Φέρει διαμπερή όπή στο μέσον και κατά μήκος της μακρῆς πλευρῆς, καθώς επίσης βαθιά έγκοπή, κάθετη προς τον άξονα της διάτρησης. Σύμφωνα με τη σωζόμενη ένδειξη, βρέθηκε στις 2 Σεπτεμβρίου 1931 κάτω από τις πόρινες πλάκες του δαπέδου της νοτιοανατολικῆς θύρας του περιόλειου Τελεστηρίου**.

6ος π.Χ. αϊ.

B250*** Ώστεινη όκτώσχημη πόρπη με άργυρή επένδυση, ΕΜ 3722 [ΑΕ 72] (πίν. 60). Μήκ. 0.062, πλ. 0.03 μ. Διάμ. των μεγάλων δίσκων 0.03, των μικρών 0.01 μ. Άκέραιη. Αποτελείται από δύο μεγάλους όστεινους δίσκους και συνδετικό κάθετο στέλεχος που καταλήγει στα δύο άκρα σε μικρούς δίσκους. Στο κέντρο όλων των δίσκων, που είναι βαθύτερο, υπάρχουν από δύο όπές. Η επιφάνεια των δίσκων κοσμεΐται με έγχάρακτους όμόκεντρους κύκλους, ανάμεσα στους όποιους —στοις μεγάλους μόνο δίσκους— υπάρχει και μία σειρά μικρών κύκλων. Ώξειδωμένο άργυρο έλασμα με πολύφυλλο ρόδακα καλύπτει τους μεγάλους δίσκους και, με ανάγλυφους όμφαλούς, τους μικρότερους. Στην πίσω πλευρά της πόρπης διατηρούνται σημάδια από το σιδερένιο κοΐμπωμα της και από τα χάλκινα καρφιά, με τα όποια στερεωνόταν το άργυρο έλασμα στην πόρπη. Βρέθηκε το 1885 στο Α τμήμα του περιόλειου Τελεστηρίου.

6ος π.Χ. αϊ.

Blinkenberg, *Fibules*, 267, όμάδα XV, 4a.

B251 Άργυρο επίχρυσο έλασμα με πολύφυλλο ρόδακα και γυναικεία κεφαλή (από πόρπη), ΕΜ 3722 [ΑΕ 72] (πίν. 60). Διάμ. 0.035 μ. Σχεδόν άκέραιο, με μικροαποκρούσεις. Αποτελείται από έναν έκτυπο ρόδακα με έννέα μεγάλα φύλλα και ίσαριθμα μικρά στην περιφέρεια. Στο κέντρο του ρόδακα είναι προσαρμοσμένη γυναικεία κεφαλή (ύψ. 0.022, πλ. 0.019 μ.). Τα μαλλιά της πάνω από το μέτωπο είναι κυματιστά, σε όριζόντιες σειρές, τα μάτια μεγάλα, άμυγδαλωτά, με ανάγλυφα περιγράμματα, τα χείλη με έλαφρο μειδίαμα. Άνάγλυφα προβάλλονται τα αυτιά πάνω στους πλαϊνούς βοστρύχους που πέφτουν βαθμιδωτά στους ώμους. Ό ρόδακας, αντίθετα από το γυναικείο πρόσωπο, είναι κτυπημένος από τα έξω προς τα μέσα. Στο κέντρο της πίσω πλευρῆς του διατηρούνται μικρά τμήματα μεταλ-

* Βλ. και κεφ. II, σ. 49 και κεφ. III, σ. 65.

** Βλ. και κεφ. II, σ. 49 και κεφ. III, σ. 65.

*** Τα άντικείμενα B250-279 με ίχνη από φωτιά έχουν αποδοθεί στην πυρά Β, βλ. κεφ. III, σ. 65.

λικής καρφίδας(ς). Πιθανόν ανήκε σὲ πόρπη. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

Μέσα - τέλος 6ου π.Χ. αἰ.

Δ. Φίλιος, ΑΕ 1885, 171 σημ. 1.

B252 Ἀργυρὸ ἐπίχρυσο ἔλασμα λεοντοκεφαλῆς (ἀπὸ πόρπη;), ΕΜ 3722 [ΑΕ 72] (πίν. 60). Σωζ. ὕψ. 0.024, μέγ. πλ. 0.025 μ. Λεῖπει τὸ κάτω μέρος. Τὰ ἄκρα τοῦ ἐλάσματος εἶναι γυρισμένα πρὸς τὰ μέσα καὶ διατηροῦνται ἴχνη ἐπιχρύσωσης. Στὴν ἀνάγλυφον κεφαλὴ, ἡ χαίτη καὶ οἱ παρειᾶς τοῦ ρύγχους ἀποδίδονται μὲ κάθετες γραμμές, ἡ μύτη μὲ ὀριζόντιες, ἐνῶ διακρίνονται ἀκόμη τὰ ἀμυγδαλωτὰ μάτια μὲ τὰ στικτὰ περιγράμματα. Στὸ μέτωπο τρεῖς ὀριζόντιες σειρὲς μικρῶν κύκλων σὲ τριγωνικὸ σχηματισμό. Στὴν πίσω πλευρὰ διατηροῦνται μικρὰ τμήματα τῆς καρφίδας(ς) γιὰ τὴ στερέωση τῆς λεοντοκεφαλῆς. Πιθανόν ανήκε σὲ πόρπη, ὅπως καὶ τὸ B251. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

Μέσα - τέλος 6ου π.Χ. αἰ.

B253 Ἀργυρὸ ἔλασμα λεοντοκεφαλῆς (ἀπὸ πόρπη;), ΕΜ 3722 [ΑΕ 72] (πίν. 60). Σωζ. ὕψ. 0.012, μέγ. πλ. 0.021 μ. Σῶζεται τὸ κάτω μέρος. Ὅμοιο μὲ τὸ προηγούμενο ἔλασμα, ἀλλὰ μικρότερο καὶ χωρὶς ἴχνη ἐπιχρύσωσης καὶ καρφίδας. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

Μέσα - τέλος 6ου π.Χ. αἰ.

B254(α-β) Ἀργυρὸ ἔλασμα μὲ διπλὸ ρόδακα (ἀπὸ πόρπη;), ΕΜ 3722 [ΑΕ 72] (πίν. 60). Διάμ. μεγάλου ρόδακα 0.05, μικροῦ 0.022 μ. Συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια σῶζεται ὁ μισὸς περίπου μεγάλος ρόδακας (B254α) καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ μικροῦ (B254β), ποὺ προσκολλᾶται μὲ καρφίδα στὸ κέντρο τοῦ μεγάλου. Οἱ ρόδακες εἶναι ἔκτυποι, πολύφυλλοι καὶ μὲ στικτὰ περιγράμματα. Ὁ μεγάλος ρόδακας εἶναι ἐννεάφυλλος, μὲ μικρὰ φύλλα στὴν περιφέρεια, καὶ εἶναι κτυπημένος ἀπὸ ἔξω πρὸς τὰ μέσα, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν μικρό, ποὺ εἶναι ἀνάγλυφος, δωδεκάφυλλος, μὲ ὀκτὼ καμπύλα καὶ τέσσερα λογχοειδῆ φύλλα. Πιθανόν χρησίμευε ὡς πόρπη, ὅπως καὶ τὰ ἐλάσματα B251-253. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

Μέσα - τέλος 6ου π.Χ. αἰ.

B255-256 Ἀργυροὶ περίτμποι ρόδακες, ΕΜ 3722 [ΑΕ 72] (πίν. 60). B255: Διάμ. 0.035 μ. Ἐκτυπος, συγκολλημένος ἀπὸ δύο τεμάχια. Λεῖπουν τὰ τρία φύλλα. Ἀποτελεῖται ἀπὸ κυκλικὸ πυρήνα καὶ ὀκτὼ φύλλα μὲ στικτὰ περιγράμματα. B256: Δύο μικρὰ

τεμάχια ὁμοίων ροδάκων. Σωζ. ὕψ. τοῦ μεγαλύτερου τεμαχίου 0.015 μ. Βρέθηκαν τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

7ος - 6ος π.Χ. αἰ.

B257 Ἀργυρὸς ἐπίχρυσος περίτμπος ρόδακας, ΕΜ 3722 [ΑΕ 72] (πίν. 60). Διάμ. περ. 0.02 μ. Δύο τεμάχια ποὺ δὲν συγκολλῶνται, ἀλλὰ πιθανότατα συνανήκουν. Εἶναι ἔκτυπος (ἀπὸ ἔξω πρὸς τὰ μέσα) καὶ διασῶζει ἐπιχρύσωση. Στικτὰ τὰ περιγράμματα τῶν φύλλων. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

7ος - 6ος π.Χ. αἰ.

B258 Χρυσὸ ἐνώτιο, ΕΜ 3635 [ΑΕ 263] (πίν. 61). Διάμ. 0.008 μ. Ἀκέραιο. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ἀνοιχτὸ κρίκο ποὺ καταλήγει στὸ ἓνα τοῦ ἄκρου σὲ ἀκίδα καὶ διακοσμεῖται, κατὰ ἀραιὰ διαστήματα, μὲ τρεῖς κοκκιδωτοὺς δακτυλίους ποὺ πλακίσωνονται ἀπὸ ἀπλὸ σύρμα. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δύο ἀκόμη ὁμάδες ἀπλῶν δακτυλίων ἀπὸ σύρμα. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος π.Χ. αἰ.

B259-260 Δύο ἀργυρὰ ἐνώτια, ΕΜ 3722 [ΑΕ 72] (πίν. 61). Τὸ μεγαλύτερο B259, μὲ ἴχνη ἐπιχρύσωσης, σῶζεται ἀκέραιο (ἔσωτ. διάμ. 0.015 μ.), ἐνῶ τὸ B260 κατὰ τὸ ἥμισυ. Καὶ τὰ δύο εἶναι πολὺ ὀξειδωμένα. Φέρουν τρία κρεμαστὰ τριγωνικὰ κοκκιδωτὰ ἐξαρτήματα —τὸ μεσαῖο μεγαλύτερο— καὶ πάνω στὸν κρίκο, κατὰ διαστήματα, δακτυλίους ἀπλοὺς καὶ κοκκιδωτοὺς. Βρέθηκαν τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος π.Χ. αἰ.

B261-262 Δύο ἀργυρὰ ἐνώτια, ΕΜ 3722 [ΑΕ 72] (πίν. 61). Ἐσωτ. διάμ. τοῦ μεγαλύτερου B262: 0.015 καὶ τοῦ μικρότερου B261: 0.01 μ. Ἀκέραια, πολὺ ὀξειδωμένα. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὰ προηγούμενα, μόνον ποὺ φέρουν ἓνα μόνον κεντρικὸ, τριγωνικὸ, κοκκιδωτὸ κρεμαστὸ ἐξάρτημα. Βρέθηκαν τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος π.Χ. αἰ.

B263 Χρυσὸ περίαπτο σὲ σχῆμα ἀγγείου, ΕΜ 3635 [ΑΕ 263] (πίν. 61). Ὑψ. 0.015, διάμ. πώματος 0.006 μ. Ἀκέραιο. Σῶμα σφαιρικόν. Στὸν λαιμὸ διαμπερὲς ὀριζόντια ὁπὴ γιὰ ἀνάρτησιν. Στὸ πῶμα τοῦ ἀγγείου κοκκιδωτὴ διακόσμηση μὲ ἓνα μεγάλο σφαιρίδιο στὸ μέσον. Στὸ χεῖλος τοῦ πώματος καὶ τοῦ ἀγγείου, καθὼς καὶ στὴ βάση τοῦ λαιμοῦ, δακτύλιοι ἀπὸ στριφτὸ σύρμα. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Χρησίμευε ὡς περιάπτο περιδεραίου. Βρέθη-

κε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

Ruxer, *Necklace I*, 106, πίν. 5(10).

B264-265 Δύο χρυσὰ περιάπτα σὲ σχῆμα ἀγγείου, EM 3635 [AE 263] (πίν. 61). B264: σῶς, ὕψ. 0.01 μ. Λείπουν κομμάτια ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὸν λαιμό. Ὡσειδές, κοῖλο ἐσωτερικά, ἀπολήγει σὲ μικρὸ σφαιρίδιο ποὺ τὸ περιβάλλουν τέσσερα κοκκιδωτὰ τριγωνικά φύλλα ρόδακα. Στὴ βάση τοῦ λαιμοῦ κοκκιδωτὸς δακτύλιος καὶ στὸν λαιμὸ κοκκιδωτὰ τρίγωνα. B265: σῶς, ὕψ. 0.013 μ. Λεῖπει ὁ λαιμός. Ὅμοιο μὲ τὸ προηγούμενο, ἀλλὰ ἀδιακόσμητο. Κοκκιδωτὸς μόνον δακτύλιος περιβάλλει τὸ σφαιρίδιο τῆς βάσης. Ἰχνη ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκαν τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B266 Ἀργυρὸς ἐπίχρυσος σωληνίσκος, EM 3722 [AE 72] (πίν. 61). Ὑψ. 0.006, διάμ. 0.005 μ. Ἀκέραιος, ὀξειδωμένος, μὲ ἴχνη ἐπιχρύσεως. Στὸ σῶμα φέρει διαμπερῇ ὁπὴ καὶ διακοσμείται μὲ σπειροειδῆ σχέδια ἀπὸ στριφτὸ σύρμα καὶ κοκκιδωτὰ τρίγωνα. Στὰ ἄκρα καὶ γύρω ἀπὸ τὴν ὁπὴ δακτύλιοι ἀπὸ στριφτὸ σύρμα. Πιθανὸν νὰ ἀποτελεῖ τὸν λαιμὸ μικροῦ περιάπτου σὲ σχῆμα ἀγγείου, ὅπως τὰ B263-265. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B267 Λίθινο περιάπτο σὲ σχῆμα ἀγγείου, EM 3635 [AE 263] (πίν. 61). Ὑψ. 0.02 μ. Ἀκέραιο, ἀπὸ μαῦρο κοράλλι. Ὡσειδές σῶμα καὶ στὸν λαιμὸ διαμπερὴς ὀριζόντια ὁπὴ γιὰ ἀνάρτηση. Τὸ πῶμα διαχωρίζεται ἀπὸ τὸ χεῖλος μὲ ὀριζόντια ἐγκοπὴ. Χρησίμευε, ὅπως καὶ τὰ προηγούμενα, ὡς περιάπτο περιδεραίου. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

Ruxer, *Necklace I*, 107, πίν. 5(12).

B268 Χρυσὸς σωληνίσκος, EM 3635 [AE 263] (πίν. 61). Ὑψ. 0.005 μ. Ἀπὸ λαιμὸ μικροῦ λίθινου ἀγγείου. Φέρει διαμπερῇ ὀριζόντια ὁπὴ γιὰ ἀνάρτηση καὶ στὰ ἄκρα τοῦ διακοσμείται μὲ στριφτὸ σύρμα. Στὸ ἐσωτερικὸ διατηρεῖται μέρος ἀπὸ τὸ ὑλικό (κέρατο ἢ κοράλλι) ποὺ περιέβαλλε. Τὸ μικρὸ ἀγγεῖο σωζόταν ἀκέραιο, ὅπως τὸ δημοσιεύει ἡ Ruxer. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

Ruxer, *Necklace I*, πίν. 5(11).

B269-271 Τρεῖς χρυσὲς ψῆφοι περιδεραίων, EM 3635 [AE 263] (πίν. 61). B269: Ἀμφικωνικὴ ψῆφος. Διάμ. 0.006 μ. Ἀκέραιη, ἐσωτερικὰ κοίλη καὶ διάτρητη στὰ δύο ἄκρα. Διακρίνεται σὲ δύο ὀριζόντια τμήματα καὶ διακοσμείται μὲ κάθετες ραβδώσεις. B270: Ἀμφικωνικὴ ψῆφος. Διάμ. 0.008 μ. περ. Διακόσμηση μὲ κοκκιδωτὰ ἀντιμέτωπα τρίγωνα. Πιθανὸν νὰ ὑπῆρχαν καὶ ὀριζόντιες κυλινδρικές ἐπεκτάσεις στὰ δύο ἄκρα, ὅπως δείχνει τὸ σωζόμενο στὴ μία πλευρὰ κυλινδρικὸ τμήμα. B271: Σωληνίσκος. Διάμ. 0.005 μ. Ἀκέραιος, διακοσμημένος μὲ στριφτὸ σύρμα στὰ ἄκρα καὶ δύο σειρὲς ἀντιμέτωπων κοκκιδωτῶν τριγώνων στὸ σῶμα. Βρέθηκαν τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.

B272-273 Δύο χάνδρες ἀπὸ ὑαλόμαζα, EM 3635 [AE 263] (πίν. 61). Ἀκέραιες, στρογγυλές καὶ διάτρητες. Ἡ μεγάλη B273 (διάμ. 0.014 μ.) εἶναι κιτρινωπή, ἡ μικρὴ B272 (διάμ. 0.011 μ.) ἄσπρη μὲ ἴχνη μπλὲ χρώματος. Ἀνῆκαν σὲ περιδέραια. Βρέθηκαν τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος π.Χ. αἰ.

B274 Χρυσὸς σωληνίσκος, EM 3635 [AE 263] (πίν. 61). Ὑψ. 0.016 μ. Ἀκέραιος, τσαλακωμένος. Περιέβαλλε πιθανὸν κόσμημα ἀπὸ διαφορετικὸ ὑλικό, γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ διακρίνονται ἴχνη πρασινωποῦ χρώματος. Στὸ μέσον ὑπάρχει διαμπερὴς ὁπὴ. Διακοσμείται μὲ τέσσερις διπλές σπείρες, ἀντιπὲς ἀνὰ δύο, σὲ σχῆμα ἀνεστραμμένης λύρας, ἐκατέρωθεν τῆς διαμπεροῦς ὁπῆς, καὶ μὲ κοκκιδωτὰ τρίγωνα στὰ κενά. Στὶς ἄκρες τοῦ σωληνίσκου καὶ στὸ περιγράμμα τῆς ὁπῆς στριφτὸ σύρμα. Ἰχνη ἀπὸ φωτιά. Ἀνῆκε σὲ περιδέραιο ἢ περιέβαλλε τὸν λαιμὸ λίθινου περιάπτου σὲ σχῆμα ἀγγείου, ὅπως τὰ B268 καὶ Γ77. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος - α' μισὸ 5ου π.Χ. αἰ.

B275 Χρυσὸς σωληνίσκος, EM 3635 [AE 263] (πίν. 61). Ὑψ. 0.01 μ. Ἀκέραιος, τσαλακωμένος. Ὅμοιος ὡς πρὸς τὸν τύπο μὲ τὸν προηγούμενο, ἀλλὰ μικρότερος καὶ μὲ ἀπλούστερη διακόσμηση. Περιέβαλλε πιθανὸν κόσμημα ἀπὸ κιτρινωπὸ ὑλικό, τοῦ ὁποῦ σῶζονται ἴχνη στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ. Μόνον τὰ ἄκρα τοῦ καὶ τὸ περιγράμμα τῆς διαμπεροῦς ὁπῆς διακοσμούνται μὲ δακτύλιους ἀπὸ στριφτὸ σύρμα. Χρήσιμη ὅμοια μὲ ἐκείνη τοῦ σωληνίσκου B274. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περικλείου Τελεστηρίου.

6ος - α' μισὸ 5ου π.Χ. αἰ.

B276 Ἀργυρὸς δακτύλιος, EM 330 [AE 72] (πίν. 61). Ἐσωτ. διάμ. 0.018, πλάχ. 0.002 μ. Ἀκέραιος, ὀξειδωμένος. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περιόλειου Τελεστηρίου.
6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

B277 Ἀργυρὴ ἐπίχρυση κεφαλὴ περόνης, EM 3722 [AE 72] (πίν. 61). Ὑψ. 0.015 μ. Ἀκέραιη μὲ ἴχνη ἐπιχρύσωσης. Ἐσωτερικὰ κοίλη καὶ ὠσειδής. Λεῖπει τὸ σφαιρίδιο τῆς κορυφῆς. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σώζονται δύο τεμάχια ἀπὸ τὸ στέλεχος τῆς περόνης. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περιόλειου Τελεστηρίου.
6ος π.Χ. αἰ.

B278 Ἐπίχρυση ἀκίδα περόνης, EM 3635 [AE 263] (πίν. 61). Σωζ. μήκ. 0.042 μ. Σώζεται τὸ κάτω ἄκρο. Χαλκίη, ἐπίχρυση καὶ πολὺ ὀξειδωμένη στὴν

ἄκρη καὶ στὸ τμήμα κοντὰ στὴν κεφαλὴ. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περιόλειου Τελεστηρίου.
6ος π.Χ. αἰ.

B279 Διπλὴ περόνη(ς), EM 3645 [AE 263] (πίν. 61). Σωζ. μήκ. 0.055 μ. Διάμ. διακοσμημένου σωληνίσκου 0.006 καὶ μήκ. 0.008 μ. Διάμ. ἀκόσμητου σωληνίσκου 0.008 καὶ μήκ. 0.01 μ. Σπασμένα τὰ δύο σκέλη τῆς περόνης καὶ ἡ κεφαλὴ πάνω ἀπὸ τὸν διακοσμημένο σωληνίσκο. Εἶναι φτιαγμένη ἀπὸ μαῦρο κοράλλι, μὲ τμήματα ἐπενδεδυμένα μὲ χρυσό. Τὸ κάθετο στέλεχος τῆς περόνης περιβάλλουν κατὰ διαστήματα δύο χρυσοὶ σωληνίσκοι, ἕνας διακοσμημένος μὲ δύο ἀνωπές, σὲ σχῆμα ἀνέστραμμένης λύρας, διπλὲς σπείρες ἀπὸ σύρμα, καὶ ἕνας μεγαλύτερος, ἀκόσμητος. Βρέθηκε τὸ 1885 στὸ Α τμήμα τοῦ περιόλειου Τελεστηρίου.
6ος - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

ΠΥΡΑ Γ

ΑΓΓΕΙΑ*

Μελανόμορφα ἄγγεϊα

Γ1 Ὑποκρητήριο, EM 501 [AE 2850] (πίν. 25, εἰκ. 1). Ὑψ. 0.105, διάμ. χεῖλους καὶ βάσης 0.085 μ. Ἀκέραιο. Πηλὸς καστανοκόκκινος. ἔχει κυλινδρικό σῶμα ποὺ ἀνοίγει ἐλαφρὰ στὰ ἄκρα, ὅπου λεπτοί, προεξέχοντες ταινιωτοὶ δακτύλιοι. Εἰκονίζεται, μέσα σὲ ζώνη, ἐορταστικὴ πομπὴ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ποὺ πιθανὸν νὰ ἔχει σχέση μὲ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια. Μία γυναικεῖα μορφή μὲ μακρὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, καὶ μὲ πόλο στὸ κεφάλι, κάθεται σὲ θρόνο μὲ ψηλὸ ἐρεισίνωτο καὶ ὑψώνει μὲ τὸ δεξιὸ χεῖρ ἕνα στεφάνι (Δήμητρα;). Μία ἄλλη γυναικεῖα μορφή, ὅμοια ντυμένη, μὲ πόλο ἐπίσης στὸ κεφάλι, προσέρχεται κρατώντας κλαδὶ μυρτιάς (Περσεφόνη;). Ἀκολουθεῖ μία γυναίκα ποὺ γυρίζει καὶ συνομιλεῖ μὲ ἕναν ἄνδρα, ἐνῶ πρὶς πίσω ἔρχονται μία γυναίκα, ἕνας ἄνδρας καὶ ἄλλες δύο γυναῖκες. Οἱ ἄνδρες εἶναι γυμνοὶ μὲ τὰ ἱμάτια ριγμένα στοὺς βραχίονες, ἐνῶ οἱ γυναῖκες, μὲ ταινίες στὰ μαλλιά καὶ μακροὺς χιτῶνες καὶ ἱμάτια, κρατοῦν κλάδους μυρτιάς. Λίγες ἀδρὲς ἐγχαράξεις, λευκὰ τὰ γυνὰ μέρη τοῦ σώματος τῶν γυναικῶν, οἱ στιγμὲς στὸ στεφάνι καὶ οἱ στικτοὶ ρόδακες στὰ ἱμάτια. Ἰώδης βαφὴ στὰ μαλλιά τῶν ἀνδρῶν, στίς ταινίες στὰ κεφάλια τῶν γυναικῶν καὶ στίς διακοσμήσεις τῶν ἱματίων.

Δύο πλατιεὲς μαῦρες ταινίες πλαισιώνουν τὰ δύο ἄκρα τοῦ ὑποκρητηρίου, ποὺ ἐσωτερικὰ εἶναι ἄβαφο μὲ τρεῖς μαῦρες ταινίες, μία στὴ μέση καὶ δύο στὰ ἄκρα. Πιθανὸν ἀπὸ ἐργαστήριο τοῦ κύκλου τοῦ Λυδοῦ.

Μέσα 6ου π.Χ. αἰ.

Collignon-Couve, ἀρ. 685, πίν. 29. H. Mobius, *AM* 41, 1916, 190. CVA Athènes 1, πίν. 5(1-2). Metzger, *Imagerie*, 21(41b), πίν. VI-VIII. A. Peschlow-Bindokat, *JdI* 87, 1972, 76, 146 (V49). Shapiro, *Art and Cult*, 83, εἰκ. 38 (d-e). *LIMC*, IV, 879, ἀρ. 418, IV², πίν. 595.

Γ2 Ἐπίνητρο (ἡ ὄνος), MEΛ 465 [Π.Κ. 1229, Λ. 907, AE 4224-26] (πίν. 26, εἰκ. 1). Ὑψ. 0.095, μήκ. 0.31 μ. (συμπληρωμένο). Σώζονται τρία τεμάχια ποὺ δὲν συγκολλῶνται μεταξύ τους. Τὸ ἐπίνητρο ἔχει συμπληρωθεῖ μὲ γύψο. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Τὸ καμπύλο κλειστὸ τμήμα, ποὺ σκέπαζε τὸ γόνατο, εἶναι μαῦρο καὶ διακοσμείται μὲ ἐλικοειδεῖς λευκοὺς βλαστοὺς, ἐνῶ στὸ ἀνοικτὸ ἄκρο τοῦ ὑπάρχει κάθετη ζώνη μὲ ὀριζόντιες γραμμές. Στὸ ὑπόλοιπο μακρόστενο μέρος τοῦ ἐπίνητρον διακρίνονται τρεῖς ὀριζόντιες ζώνες. Ἡ μεσαία, στὸ ἄνω τμήμα τοῦ, κοσμεῖται μὲ ἐγχαράκτες φολίδες, καὶ οἱ πλαϊνὲς μὲ παραστάσεις ἀμαζόνων. Ἀπὸ τὰ τρία σωζόμενα τεμάχια, τὰ δύο (α-β, AE 4226, 4224) ἀνήκουν στὴ

* Στὰ ἄγγεϊα συμπεριλαμβάνονται τὸ ὑποκρητήριο Γ1 καὶ τὸ ἐπίνητρο Γ2.

μία πλαϊνή ζώνη και τὸ τρίτο (γ, AE 4225) στὴν ἄλλη. (α) Σωζ. διαστ. 0.078x0.08 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀνοιχτὸ ἄκρο τοῦ ἐπινήτρου. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο ὄστρακα. Μία ἀμαζόνα μὲ ἀχειριδωτο κοντὸ χιτῶνα, ζωμένο στὴ μέση, στραμμένη πρὸς τὰ δεξιά, στέκεται μὲ ἀνοιχτὰ τὰ πόδια. Μὲ τὸ δεξιὸ χέρι κρατᾷ τὴ σάλπιγγα στὸ στόμα καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸ δύο δόρατα. Στὴ μέση της ἔχει ζωμένο τὸ σπαθί στὸ θηκάρι του καὶ μπροστὰ στὰ πόδια της εἶναι ἀκουμπισμένη μία στρογγυλὴ ἀσπίδα μὲ γραμμικὰ σχέδια στὸ κέντρο. Ἄνω δεξιά κρέμεται ἓνα ἱμάτιο, ἐνῶ γύρω ἀπὸ τὴν ἀμαζόνα ὑπάρχουν γραπτὲς ἀκατάληπτες ἐπιγραφές: *HOT, ETOTOT*. Στὸ ἀριστερὸ μέρος, στὴν ἄκρη τοῦ ἐπινήτρου, σώζεται τμῆμα τῆς κάθετης ζώνης μὲ τὶς ὀριζόντιες γραμμὲς (πίν. 26). (β) Σωζ. διαστ. 0.09x0.09 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὸ κλειστὸ ἄκρο τοῦ ἐπινήτρου. Εἰκονίζεται ὄρθια καὶ στραμμένη πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἀμαζόνα, ὅμοια ντυμένη μὲ τὴν προηγούμενη, καὶ μὲ περικεφαλαία μὲ ψηλὸ λοφίον στὸ κεφάλι. Πίσω, ψηλὰ κρεμασμένη, στρογγυλὴ ἀσπίδα μὲ ἐπίσημα ἓνα πλατανόφυλλο ἢ φύλλο συκιάς, καὶ κάτω, ἀκουμπισμένα πλαγιαστά, ἓνα σπαθί στὸ θηκάρι, μὲ τὸ λουρί του, καὶ μία ἄλλη στρογγυλὴ ἀσπίδα μὲ ἐπίσημα ἀνάγλυφο κεφάλι σειληνοῦ. Πίσω ἀπὸ τὴν ἀμαζόνα, ἡ ἐπιγραφή *TEIT* (πίν. 26). (γ) Σωζ. διαστ. 0.10x0.095 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο ὄστρακα. Μπροστὰ βαδίζει πρὸς τὰ δεξιά μία ἀμαζόνα δίπλα στὸν ἵππο της καὶ τὸν κρατᾷ ἀπὸ τὸ χαλινάρι. Φοράει σκυθικὴ περικεφαλαία, κρατᾷ δύο δόρατα καὶ ἔχει ζωμένο στὴ μέση τὸ σπαθί. Πίσω της ἄλλη ἔφιππη ἀμαζόνα εἶναι ἐξοπλισμένη μὲ σπαθί καὶ μὲ δύο δόρατα. Μπροστὰ ἀπὸ τὸ στήθος της ἡ ἐπιγραφή *ΠΕΗΙ* καὶ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ ἵππου κεφάλι σκύλου. Στὸ ἄνω μέρος τοῦ τεμαχίου σώζεται τμῆμα τῆς ζώνης μὲ τὶς φολίδες (πίν. 26). Ἐγχαράξεις, λευκὰ τὰ γυνὰ μέρη τοῦ σώματος τῶν γυναικῶν, τὰ ἐμβλήματα τῶν ἀσπίδων, τὸ λουρί τοῦ ξίφους, οἱ ἐλικοειδεῖς βλαστοί. Ἰώδης βαφὴ στὶς χაίτες καὶ τὶς οὐρὲς τῶν ἵππων, τὴ σκυθικὴ περικεφαλαία καὶ τὴν περιφέρεια τῶν ἀσπίδων. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ζωγράφου τῆς Σαπφούς.

Περὶ τὸ 500 π.Χ.

Δ. Φίλιος, AE 1885, 175, πίν. 8 (1-3). Κουρουνιώτης, *Ἑλευσίς*, 89, ἀρ. κατ. 1229. Haspels, *ABL*, 104, πίν. 31(1).

Γ3 Κύλικά, EM 506 [AE 2891] (πίν. 27, εἰκ. 6). Ὑψ. 0.094 (συμπληρωμένο), διάμ. χεῖλους 0.21 μ. Συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, συμπληρωμένα ἢ βάση, οἱ λαβὲς καὶ ἐν μέρει τὸ σῶμα. Ὁ κόκκινος πηλὸς ἔχει γίνει γκριζὸς ἀπὸ τὴ φωτιά σὲ μερικὰ σημεῖα. Ἐσωτερικὰ ὀλόβαφν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λεπτὴ

ἐξηρημένη ταινία στὸ εὐθὺ χεῖλος καὶ τὸ μετάλλιο στὸν πυθμένα, ὅπου εἰκονίζεται γυμνὸς νέος ποὺ τρέχει πρὸς τὰ δεξιά, κρατώντας στὸ ἓνα χέρι τὸ ἱμάτιο καὶ στὸ ἄλλο ραβδί. Ἐξωτερικὰ, στὴ ζώνη τῆς κοιλιᾶς, διονυσιακὴ σκηνὴ μὲ παράσταση γυναικῶν. Στὴ μία ὄψη, ἐκατέρωθεν μιᾶς καθιστῆς γυναικείας μορφῆς στραμμένης πρὸς τὰ δεξιά, εἰκονίζονται δύο ζεύγη γυναικῶν ποὺ κάθονται σὲ δίφρους καὶ βλέπουν πρὸς τὴν κεντρικὴ μορφή. Οἱ δύο ἀπὸ αὐτὲς ὑψώνουν ἓνα ποτήρι σὲ χαιρετισμό. Στὴν ἄλλη ὄψη εἰκονίζονται ἔξι γυναῖκες, ὄρθιες καὶ καθιστὲς ἐναλλάξ. Ὁ ἄνω κορμὸς τῶν τριῶν πρώτων δὲν σώζεται, οἱ τρεῖς τελευταῖες ὑψώνουν σὲ χαιρετισμὸ ἓνα ποτήρι· ἡ τελευταία κάθετα σὲ ψηλὸ τετράγωνο σκαμνί, οἱ ἄλλες δύο σὲ δίφρους. Ἀνάμεσα στὶς μορφὲς σχηματικοὶ κλάδοι ἀμπέλου μὲ σταφύλια, κάτω ἀπὸ τὶς λαβὲς ἓνα δελφί. Στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου λεπτὲς γραμμὲς καὶ δύο ἐξηρημένες ταινίες. Λευκὰ τὰ γυνὰ μέρη τοῦ σώματος τῶν γυναικῶν, ἰώδης βαφὴ στὶς ταινίες τῆς κεφαλῆς καὶ τὴ διακόσμηση τῶν ἱματίων. Ἐμφανῆ μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Πιθανὸν ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ζωγράφου τοῦ Αἴμονος ἢ τοῦ κύκλου του.

Τέλος 6ου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

Collignon-Couve, ἀρ. 830.

Γ4 Μικρὴ ὀμφαλωτὴ φιάλη, EM 511 [AE 2833] (πίν. 27, εἰκ. 4). Ὑψ. 0.017, διάμ. χεῖλους 0.063 μ. Ἀκέραιη μὲ εὐθὺ καὶ ἐπίπεδο χεῖλος, ὅπου δύο ὀπτὲς ἀνάρτησης, ἡ μία κοντὰ στὴν ἄλλη. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Στὸν πυθμένα ὀμφαλός. Στὸ χεῖλος ὀριζόντια ἰώδης ταινία. Ἐξωτερικὰ καὶ ἔσωτερικὰ φέρει ζώνη μὲ πτηνά — πέντε ἔξω καὶ ἔξι μέσα. Σχεδιάζονται μὲ τὸ κεφάλι σκυμμένο στὸ ἔδαφος, εἶναι μαῦρα καὶ στὸ μέσον τοῦ σώματος φέρουν κάθετη ἰώδη ταινία, πλαισιωμένη ἀπὸ λευκὲς γραμμὲς. Μαῦρες κηλίδες διακοσμοῦν τὸ βάθος. Στὸν ὀμφαλὸ ὀκτάφυλλος ρόδακας μὲ μαῦρο κέντρο, φύλλα ἐναλλάξ μαῦρα καὶ ἰώδη, καὶ ἀνάμεσά τους —στὴν περιφέρεια— στιγμές. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τῆς Ὁμάδας τῶν Κύκνων.

Β' - γ' τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

Γ5 Πινάκιο, EM 508 [AE 2842] (πίν. 29, εἰκ. 4). Ὑψ. 0.023, διάμ. χεῖλους 0.22, διάμ. βάσης 0.165 μ. Ἀκέραιο, συγκολλημένο, μὲ μικρὴ συμπλήρωση στὸ πλατὺ καὶ κυρτὸ χεῖλος καὶ μὲ δύο ὀπτὲς ἀνάρτησης, τὴ μία δίπλα στὴν ἄλλη. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Σειρὰ ἀπὸ σχηματοποιημένα ἄνθη λωτοῦ διακοσμεῖ τὸ χεῖλος καὶ σκηνὴ μὲ ἀναχώρηση πολεμιστῆ τὸν πυθμένα. Εἰκονίζεται στὸ κέντρο ὁ ὀπλίτης μὲ τὸν σκύλο του, στραμμένοι πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐνῶ δεξιά καὶ ἀριστερά τους στέκονται δύο ἀντιμέτωπες

ὄρθιες ἀνδρικές μορφές. Ὁ ὀπλίτης, με περικεφαλαία καὶ κνημίδες, κρατᾷ δύο δόρατα καὶ ἀσπίδα με τετράφυλλο ρόδακα ὡς ἐπίσημα. Οἱ ἀντιμέτωποι ἄνδρες, με κοντὰ μαλλιά καὶ γένεια, φοροῦν ἱμάτια σφιχτὰ τυλιγμένα γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα τους καὶ κρατοῦν δόρυ. Οἱ μορφές πατοῦν σὲ ταινία ζατρικίου καὶ χωρίζονται με κάθετη σειρὰ στιγμῶν. Λίγες ἐγχαράξεις, λευκὸ τὸ ἐπίσημα τῆς ἀσπίδας, ἡ κοιλιά τοῦ σκύλου καὶ οἱ στικτοὶ ρόδακες στὰ ἱμάτια. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριο τοῦ Ζωγράφου τοῦ Τορόντο 283.

525-500 π.Χ.

Collignon-Couve, ἀρ. 1112, πίν. 38. CVA Athènes 1, III Hg, πίν. 3(3). Callipolitis-Feytmans, *Plats attiques*, 124, πίν. 36(7) καὶ εἰκ. 30.

Γ6 Πῶμα μεγάλης λεκάνης, ΜΕΛ 371 [Π.Κ. 1220, Λ. 882, ΑΕ 4211] (πίν. 29, εἰκ. 4). Ὑψ. 0.097 (μετὰ λαβή), διάμ. 0.26 μ. περ. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια καὶ συμπληρωμένο. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ἐσωτερικὰ κοῖλο, λαβὴ ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ κυλινδρικό στέλεχος καὶ ἐπίπεδο δίσκο. Στὸ ἄνω μέρος τοῦ πώματος ζώνη με ἀκτίνες καὶ ἀπὸ κάτω πλατιά ζώνη με τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Τρωίλου. Στὸ κέντρο εἰκονίζεται κρήνη με μορφὴ στήλης κοσμημένης με ζατρίκιο· στὴν κορυφὴ τῆς κάθονται δύο ἀντιμέτωπα πτηνὰ — σώζεται τὸ ἓνα καὶ μέρος τοῦ στήθους τοῦ ἄλλου. Ἀπὸ τῆς λεοντοκεφαλῆς ποῦ προεξέχει στὸ μέσον τῆς κρήνης χύνεται τὸ νερὸ σὲ ἓνα δῖνο. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν κρήνη ὄρθια ἡ Πολυξένη, στραμμένη πρὸς τὰ ἀριστερά, γεμίζει με νερὸ μία οἰνοχόη, ἐνῶ πίσω τῆς εἰκονίζεται ὁ Τρωῖλος, γυμνὸς καὶ ἀγένειος, ἔφιππος, τραβώντας ἓναν ἀκόμη ἄσπρο ἵππο. Τὸν ἀκολουθοῦν ὀπλίτες — σώζονται τὰ κεφάλια τῶν δύο — με περικεφαλαίες, δόρατα καὶ στρογγυλὲς ἀσπίδες με ἐπισήματα (ἀπὸ αὐτὰ σώζεται μόνο μέρος τρίποδα). Πίσω ἀπὸ τὴν κρήνη, γονατιστός, κρυμμένος σὲ ἓνα θάμνο, παραμονεύει ὁ Ἀχιλλεύς. Εἰκονίζεται γυμνός, πρὸς τὰ δεξιὰ, με περικεφαλαία, δόρυ καὶ στρογγυλὴ ἀσπίδα. Τὸν ἀκολουθεῖ ἡ Ἀθηνᾶ με ἀχειρίδωτο μακρὸν χιτῶνα, δόρυ καὶ στρογγυλὴ ἀσπίδα. Πίσω τῆς ὀπλίτης — σώζονται οἱ δύο — στραμμένοι πρὸς τὰ ἀριστερά, γυμνοί, με κοντὰ μαλλιά καὶ γένεια καὶ ὀκτώσχημες ἀσπίδες. Στὸ κάτω μέρος τῆς ζώνης δύο ταινίες, μαύρη καὶ κόκκινη, ἀνάμεσα σὲ λεπτὲς γραμμές. Ἐγχαράξεις, λευκὴ βαφὴ στὰ γυμνὰ μέρη τοῦ σώματος τῶν γυναικῶν, τὸν ἓναν ἵππο, τὸ ζατρίκιο τῆς κρήνης, τὴς περικεφαλαίας καὶ τὰ ἐπισήματα τῶν ἀσπίδων. Ἰώδης βαφὴ στοὺς χιτῶνες τῶν γυναικῶν, τὰ μαλλιά τῶν ἀνδρῶν, τὴ χαίτη τῶν ἵππων, τὴς περικεφαλαίας καὶ τὴν περιφέρεια τῶν ἀσπίδων. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

Κουρουνιώτης, *Ἐλευσίς*, 88, ἀρ. κατ. 1220. Chr. Zervos, *L'art en Grèce* (1934), εἰκ. 152. B. Dunkley, *BSA* 36, 1935/36, 158, πίν. 22c. M. Heidenreich, *AM* IV, 1951, 116.

Γ7 Πῶμα πυξίδας, ΜΕΛ 400 [Λ. 871, ΑΕ 4220] (πίν. 30, εἰκ. 4). Σωζ. ὕψ. 0.031 καὶ διάμ. 0.155 μ. Διάμ. περιχειλῶματος 0.130 μ. Σώζεται περίπου τὸ μισό, με σπασμένη τὴ λαβὴ του, συγκολλημένο ἀπὸ τέσσερα τεμάχια. Σώζεται ἐπίσης ἓνα ἀκόμη τεμάχιο. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Τὸ πῶμα ἔσωτερικὰ εἶναι κοῖλο καὶ φέρει περιχειλῶμα, γιὰ νὰ προσαρμόζεται στὸ χεῖλος τῆς κυλινδρικῆς πυξίδας. Στὴν περιφέρεια ζώνη με πλέγμα ρόμβων με μαύρες στιγμὲς στὰ ἄκρα τους καὶ λευκὲς ἀνάμεσα. Στὴν πλατιά ζώνη τοῦ πώματος δύο τέθριππα — σώζεται τὸ ἄρμα καὶ ὁ ἡνίοχος τοῦ πρώτου, καθὼς καὶ οἱ ἵπποι τοῦ δευτέρου — ποῦ τρέχουν πρὸς τὰ δεξιὰ. Σειρὰ στιγμῶν, κάθετη, ἀνάμεσα στὰ τέθριππα, καὶ ὀριζόντια, πάνω καὶ κάτω ἀπὸ τοὺς ἵππους. Λευκὸς ὁ χιτῶνας τοῦ ἡνιόχου, ἰώδης βαφὴ στὰ μαλλιά καὶ τὰ γένεια του, τὴς χαίτες καὶ τὴ σαγὴ τῶν ἵππων. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

500-490 π.Χ.

Γ8 Πυξίδα χωρὶς τὸ πῶμα, ΕΜ 502 [ΑΕ 2838] (πίν. 30, εἰκ. 4). Ὑψ. 0.065, διάμ. χεῖλους 0.091, διάμ. βάσης 0.072 μ. Ἀκέραυν. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ἐχει κυλινδρικό σῶμα με ἐλαφρότατα κοίλες πλευρές, ποῦ καταλήγουν στὸ χεῖλος καὶ τὴ βάση σὲ ἀνάγλυφες ταινίες. Στὸ σῶμα ζώνη με παράστασις σειρῶν, σφιγγῶν καὶ πετεινῶν, ποῦ περιορίζεται ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ δύο ἀνάγλυφες ταινίες. Στὴ μία ὀψη σειρὴν στραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ, με ἀνοιχτὰ φτερά, ἀνάμεσα σὲ δύο πετεινοὺς, καὶ στὴν ἄλλη ὁμοία σειρὴν ἀνάμεσα σὲ δύο σφιγγές. Λεπτότατες ἐγχαράξεις. Ἰώδης βαφὴ στὰ φτερά καὶ τὸ λειρὶ τῶν πετεινῶν καὶ στὴς ταινίες τῆς κεφαλῆς τῶν σειρῶν καὶ σφιγγῶν. Ἐσωτερικὰ ἡ πυξίδα εἶναι μαύρη με ἀνοιχτόχρωμη μόνον τὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους. Ἡ βάση χαμηλὴ καὶ ἐπίπεδη, με βαθμιδωτὴ τὴν ἐπιφάνεια στήριξης, διακοσμείται με τρεῖς ὀμόκεντρος κύκλους με στιγμὴ στὸ κέντρο. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριο τοῦ Ζωγράφου Τλήσωνος.

Γ' τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ., περὶ τὸ 540 π.Χ.

Collignon-Couve, ἀρ. 686. Beazley, *ABV*, 181 ἀρ. 49 (little master cups). S. Rotherfurd-Roberts, *Attic Pyxis* (1978), 12, πίν. 3(2), εἰκ. 1b.

Γ9 Τμήμα λουτροφόρου ἀμφορέα, ΜΕΛ 471 [Π.Κ. 1210, Λ. 837, ΑΕ 4229] (πίν. 31, εἰκ. 2). Σωζ. ὕψ.

0.223, διάμ. χείλους 0.21, ύψ. λαιμοῦ 0.17 μ. Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Σώζεται τὸ στόμιο, ὁ λαιμὸς μὲ ἵχνη τῶν λαβῶν καὶ τμήμα τοῦ ὤμου. Τὰ τεμάχια τοῦ ὤμου βρέθηκαν προφανῶς ἀργότερα, διότι δὲν περιγράφονται στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Χεῖλος πλατύ, λοξὸ πρὸς τὰ ἔξω, λαιμὸς πλατύς, λαβὲς ἀπὸ τὸν λαιμὸ στὸν ὦμο. Στὸ χεῖλος πολυφύλλοι ἐγχάρακτοι ρόδακες μὲ μαῦρα καὶ ἰώδη ἐναλλάξ φύλλα. Στὸν λαιμὸ ὀκτὼ ἄνδρες, ἀπὸ τέσσερις σὲ κάθε ὄψη, ποὺ βαδίζουν σὲ πομπὴ πρὸς τὰ δεξιὰ. Φοροῦν ὅλοι μακροὺς χιτῶνες καὶ ἱμάτια διακοσμημένα μὲ ἰώδεις ταινίες —τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ μὲ στιγμές— καὶ κρατοῦν στοὺς ὤμους μακρόστενα καλάθια ἢ δίνους ἢ τετράγωνους κάδους. Στὸν ὦμο τοῦ ἀγγείου, ψηλά, στενὴ ταινία μὲ ἐναλλασσόμενα μαῦρα καὶ ἰώδη φύλλα, χωρισμένα μὲ λεπτὲς κάθετες γραμμὲς. Ἀπὸ κάτω πομπὴ γενειοφόρων ἀνδρῶν —σώζονται, ὡς τὴ μέση, ἑπτὰ. Οἱ τρεῖς πρῶτοι εἶναι μουσικοί, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ σωζόμενη κιθάρα καὶ τὸν αὐλό, οἱ ἄλλοι τρεῖς κρατοῦν φύλλα μυρτιάς καὶ ὁ ἔβδομος τρίποδα ποὺ διατηροῦνται μόνον οἱ λαβὲς του. Λιτὲς ἐγχαραῖς, ἰώδης βαφὴ στὰ μαλλιά καὶ τὰ γένεια, στὶς ταινίες τῆς κεφαλῆς, τὶς ταινίες καὶ τὶς στιγμὲς τῶν ἱματίων, καθὼς καὶ στὰ καλάθια. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριό τοῦ Ζωγράφου τῆς Αἰώρας.

540-520 π.Χ.

Κουρουνιώτης, *Ἐλευσίς*, 86, ἀρ. κατ. 1210. Beazley, *ABV*, 309(97), καὶ *Paralipomena*, 133 ἀρ. 97. Metzger, *Imagerie*, 29(67). Böhr, *Schaukelmaler*, 100, πίν. 136-137. Shapiro, *Art and Cult*, 81, πίν. 36d-f.

Γ10 Ἀγγεῖο μὲ ἡθμὸ στὴ βάση, ΜΕΛ 466 [ΠΚ. 1230, Λ. 960, ΑΕ 4223] (πίν. 30, εἰκ. 2). Σωζ. ύψ. 0.10, διάμ. 0.11, διάμ. βάσης 0.045 μ. Συγκολλημένο καὶ συμπληρωμένο. Λεῖπουν τὸ κλειστὸ ὀξυκόρυφο ἄνω τμήμα, ἡ καλαθοειδὴς λαβὴ καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ σῶμα. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Στὸν ὦμο, σὲ κάθε ὄψη, σώζεται τὸ κάτω μέρος ἀνδρικῆς μορφῆς μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο ποὺ βαδίζει πρὸς τὰ δεξιὰ. Μπροστὰ τῆς ζωγραφίζεται κάθετος κλάδος κισσοῦ. Στὴ βάση τῆς λαβῆς σώζεται μέρος ἀνθεμίου. Στενὴ ταινία στικτοῦ ζατρκίου ἀνάμεσα σὲ λεπτὲς γραμμὲς χωρίζει τὴ ζώνη τοῦ ὤμου ἀπὸ ἐκείνη τῆς κοιλιάς. Στὴ ζώνη τῆς κοιλιάς εἰκονίζονται δύο σκηνὲς ποὺ τὶς χωρίζουν κάθετες ταινίες μὲ πλοχμὸ ἀνθέων λωτοῦ. Στὴ μία εἰκονίζεται ὁ Μίδας, καθισμένος σὲ δίφρο καὶ στραμμένος πρὸς τὰ δεξιὰ. Φοράει χιτῶνα καὶ ἱμάτιο καὶ κρατᾷ δόρυ. Μπροστὰ τοῦ ὄρθιος ὁ Ἑρμῆς μὲ ἀχειρίδωτο κοντὸ χιτῶνα, πτηνὰ πέδιλα, πέτασο καὶ κηρύκειο. Ἀκολουθεῖ ὁ

Σιληνός, δεμένος ἀπὸ τὰ χέρια, ποὺ στρέφει τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω καὶ κοιτάζει τὸν γυμνὸ γενειοφόρο ἄνδρα, μὲ ριγμένο στοὺς ὤμους ἱμάτιο καὶ μὲ δόρυ, ποὺ τὸν προσάγει δέσμιο στὸν Μίδα. Ἐνας ἄλλος γυμνὸς ἄνδρας, μὲ ἱμάτιο ριγμένο στοὺς ὤμους, στέκεται πίσω ἀπὸ τὸν Μίδα καὶ χειρονομεῖ. Στὴν ἄλλη ὄψη σκηνή, ἀρκετὰ κατεστραμμένη, ποὺ ἀπεικονίζει σπορὰ ἢ θυσία(.). Ἐνας ἀγένειος ἄνδρας, μὲ μακριὰ μαλλιά καὶ μαστίγιο στὸ χέρι, βαδίζει πρὸς τὰ δεξιὰ, πίσω ἀπὸ ἓνα βόδι(.). Ἐνας ἄλλος γενειοφόρος ἄνδρας, μὲ σακκὶ στὸν ὦμο, βαδίζει κοντὰ στὸ ζῶο, καὶ πρὸ μπροστὰ ἓνας ἄλλος, τοῦ ὁποῖου σώζονται μόνον τὰ πόδια. Τέλος, ἓνας ἀκόμη ἄνδρας, ποὺ κρατᾷ πέλεκυ(.). εἰκονίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς παράστασης, στραμμένος πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἀνάμεσα στὶς μορφὲς γραμμὰτα σκόρπια χωρὶς νόημα, σὲ κάθετη διάταξη. Ἐγχαραῖς λιτὲς, ἰώδης βαφὴ στὰ μαλλιά καὶ τὰ γένεια τῶν μορφῶν καὶ τὸν χιτῶνα τοῦ Ἑρμοῦ.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ βου π.Χ. αἰ.

H. Bulle, *AM* 22, 1897, 387, πίν. 13. R. Zahn, *Zur Midadasvase aus Eleusis*, *AM* 24, 1899, 340, εἰκ. 3. Κουρουνιώτης, *Ἐλευσίς*, 88, εἰκ. 60 (ἀρ. κατ. 1230). Shapiro, *Art and Cult*, 87 σημ. 38, πίν. 39a.

Γ11 Τμήμα μεγάλου ἀμφορέα ἢ οἰνοχόης, ΜΕΛ 339 [Λ. 881, ΑΕ 4212] (πίν. 30). Σωζ. ύψ. 0.23, σωζ. πλ. 0.13 μ. Σώζεται τὸ ἓνα τρίτο περίπου τῆς κοιλιάς, συγκολλημένο ἀπὸ ἑπτὰ τεμάχια. Στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀναφέρονται μόνον τὰ δύο ποὺ εἰκονίζουν τὰ ὀπίσθια ἵππων καὶ τὸ ἄνω μέρος γυναικῶν. Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα δὲν γνωρίζουμε πότε καὶ ποῦ βρέθηκαν. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ὀλόβαφο, ἐκτὸς ἀπὸ μία ἀνοιχτόχρωμη μετόπη στὴν κοιλιά καὶ μία ζώνη μὲ ἀκτίνες πάνω ἀπὸ τὴ βάση. Στὴ μετόπη εἰκονίζεται ἄρμα πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ ἀναβάτες δύο θεές. Λεῖπουν τὰ κεφάλια τῶν θειαινῶν καὶ τὸ μπροστινὸ σῶμα τῶν ἵππων. Ἡ ἡνίοχος θεὰ φοράει ἀχειρίδωτο πέπλο μὲ δικτυωτὴ διακόσμηση καὶ κρατᾷ τὰ ἡνία καὶ τὸ μαστίγιο, ἐνῶ ἡ ἄλλη θεὰ φοράει ποδὴρη σκούρο χιτῶνα καὶ ἀνασπκώνει τὸ ἀνοιχτόχρωμο ἱμάτιο. Μπροστὰ ἀπὸ τὶς θεές κάθετα γραμμὲν ἡ λέξη ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ. Πίσω ἀπὸ τοὺς ἵππους σώζονται τὰ πόδια γυμνοῦ ἄνδρα. Ἴσως εἰκονίζεται ἡ ἀναχώρηση τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης γιὰ τὸν Ὀλύμπο. Ἐγχαραῖς, λευκὰ ἐξίτηλα τὰ χέρια τῆς ἡνίοχου, ἰώδης βαφὴ στὸ ἄρμα, τὶς οὐρὲς τῶν ἀλόγων, σὲ μέρη τοῦ πέπλου καὶ στὶς λεπτὲς γραμμὲς ποὺ πλαισιώνουν τὴ μετόπη καὶ τὴ ζώνη τῶν ἀκτίνων. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Β' τέταρτο βου π.Χ. αἰ.

J. Beazley - H. Payne, *JHS* 49, 1929, 262(30), γιὰ τὴν

ἐπιγραφή. A. Peschlow-Bindokat, *JdI* 87, 1972, 76 σημ. 77 (ἀναφέρει ὅτι δὲν τὸ βρῆκε στὸ Μουσεῖο Ἐλευσίνος). *LIMC*, IV¹, 869 ἀρ. 293, IV², πίν. 581.

Γ12 Λήκυθος, EM 493 [AE 2890] (πίν. 32, εἰκ. 3). Ὑψ. 0.17, διάμ. στομίου 0.05 μ. Συγκολλημένη. Συμπληρωμένη ἡ βάση καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Χωνοειδὲς στόμιο μὲ ταινιωτὸ προεξέχον χεῖλος καὶ ὀριζόντιες αὐλακώσεις στὸν λαιμὸ. Στὸν ὦμο τρεῖς πετεινοὶ —οἱ ἀκραιὶ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ὁ μεσαῖος πρὸς τὰ ἀριστερὰ— πλαισιώνονται ἀπὸ δύο ὄρθιες, ντυμένες μὲ ἱμάτιο, ἀνδρικές μορφές, ἐνὼ ἀνάμεσά τους, χαμηλά, ζωγραφίζονται τέσσερις ἡμιρόδακες. Κάτω ἀπὸ τὴ λαβὴ μεγάλο κρεμαστὸ ἀνθέμιο. Στὴ ζώνη τῆς κοιλίας σκηνὴ θυσίας. Δύο θεές (Δήμητρα καὶ Κόρη:), ντυμένες μὲ δωρικοὺς πέπλους καὶ ἀκτινωτὰ διαδήματα στὸ κεφάλι, εἰκονίζονται στὸ κέντρο, καθισμένες γύρω ἀπὸ τετράγωνο βωμὸ, διακοσμημένο μὲ ζατρίκι. Στὸ δεξιὸ χεῖρ κρατοῦν στεφάνι, ἐνὼ τὸ ἀριστερὸ εἶναι σὲ στάση δέσσης. Ἀριστερὰ ἕνας ἄνδρας μὲ κωνικὸ καπέλο, λευκὸ χιτῶνα καὶ διακοσμημένο ἱμάτιο, κρατᾷ κλάδους μυρτιάς καὶ ὁδηγεῖ στὸν βωμὸ, δεμένο, ἕναν ταῦρο. Δεξιὰ τέσσερις μορφές, δύο γυναῖκες καὶ δύο ἄνδρες ἐναλλάξ, βαδίζουν πρὸς τὸν βωμὸ. Ἡ πρώτη γυναῖκα ἔχει κένιστρο στὸ κεφάλι, ἐνὼ οἱ ὑπόλοιποι μορφές κρατοῦν κλάδους μυρτιάς. Λευκὸ στὰ γυμνά μέρη τοῦ σώματος τῶν γυναικῶν, τὰ διαδήματα, τοὺς χιτῶνες τῶν ἀνδρῶν καὶ τὰ διακοσμητικὰ μοτίβα τῶν ἱματίων, τοῦ ταύρου καὶ τῶν πετεινῶν. Ἰώδης βαφὴ στὰ ἐνδύματα. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ζωγράφου τῶν Ἀγκώνων.

Γ' τέταρτο βου π.Χ. αἰ., περὶ τὸ 540 π.Χ.

Collignon-Couve, ἀρ. 693, πίν. 30. CVA Athènes 1, III Hg, πίν. 7(1-3). H. Mobius, *AM* 41, 1916, 190. J. Beazley, *Groups of Mid-Sixth-Century Black-Figure*, *BSA* 32, 1931-32, 20 ἀρ. 5. Haspels, *ABL*, 18, πίν. 7(1, a-b). Beazley, *ABV*, 251(1). Metzger, *Imagerie*, 21, 29(4b), πίν. V(2).

Γ13 Λήκυθος, EM ἄ. ἀρ. [AE 2839] (πίν. 33, εἰκ. 3). Σωζ. ὕψ. 0.15, διάμ. βάσης 0.04 μ. Ἀκέραιη, σπασμένο μόνον τὸ στόμιο. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Στὸν ὦμο πετεινὸς πρὸς τὰ δεξιὰ ἀνάμεσα σὲ δύο φύλλα κισσοῦ. Στὴ ζώνη τῆς κοιλίας ὁ Διόνυσος κάθεται σὲ στῶμα, κρατᾷ ρυτὸ καὶ ἔχει τὸ κεφάλι στραμμένο πρὸς τὰ δεξιὰ. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ του μαινάδες ποὺ χορεύουν μὲ τὸ κεφάλι στραμμένο πρὸς αὐτόν. Σχηματοποιημένοι κλάδοι ἀμπέλου μὲ σταφύλια διακοσμοῦν τὸ βάθος. Ἰώδης βαφὴ στὴ γενειάδα καὶ τὸ ἱμάτιο τοῦ Διονύσου. Ἀπὸ ἐργαστή-

ριο τοῦ κύκλου τῆς Ὁμάδας τῆς Φανυλλίδος (Ὁμάδα τοῦ Πετεινοῦ).

510-490 π.Χ.

Γ14 Λήκυθος, EM 495 [AE 2851] (πίν. 32). Ὑψ. 0.14 μ. Ἀκέραιη, συμπληρωμένη μόνον ἡ λαβή. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Στὸν ὦμο πετεινὸς πρὸς τὰ δεξιὰ ἀνάμεσα σὲ δύο φύλλα κισσοῦ, στὴν κοιλίᾳ σκηνὴ μὲ καταδίωξη κενταύρου. Στὸ κέντρο ἕνας νέος ἄνδρας (Θησεύς), στραμμένος πρὸς τὰ ἀριστερὰ, γυμνός, μὲ τὸ ἱμάτιο ριγμένο στὸ ἀριστερὸ χεῖρ, κρατᾷ ρόπαλο καὶ κυνηγεῖ ἕναν κένταυρο ποὺ ἔχει τὸ κεφάλι στραμμένο πρὸς τὰ πίσω. Μπροστὰ ἀπὸ τὸν κένταυρο εἰκονίζεται γυναῖκα ποὺ φεύγει βιαστικά πρὸς τὰ ἀριστερὰ, ἐνὼ στρέφει τὸ κεφάλι καὶ τὸν κοιτάζει. Πίσω ἀπὸ τὸν νέο ἄνδρα στέκει ὄρθιος καὶ παρακολουθεῖ τὴ σκηνὴ ἕνας ἄλλος ἄνδρας μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο καὶ μὲ σκῆπτρο στὸ χεῖρ. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ἀπὸ ἐργαστήριον τοῦ κύκλου τῆς Ὁμάδας τῆς Φανυλλίδος (Ὁμάδα τοῦ Πετεινοῦ).

510-490 π.Χ.

Collignon-Couve, ἀρ. 715. P. Courbin, *BCH* 76, 1952, 376, εἰκ. 8. Beazley, *ABV*, 470(99).

Γ15 Λήκυθος, EM 496 [AE 2840] (πίν. 34, εἰκ. 3). Ὑψ. 0.095, διάμ. βάσης 0.04 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, σπασμένα μόνον τὸ στόμιο, ὁ λαιμὸς καὶ ἡ λαβή. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ψηλὰ στὸν ὦμο σειρὰ μικρῶν φύλλων καὶ πιδὼ κάτω πλοχμὸς ἀπὸ μπουμποῦκια λωτοῦ ποὺ συνδέονται μὲ λεπτοὺς μίσχους. Στὴ ζώνη τῆς κοιλίας ἡ σκηνὴ τῆς ἀποθέωσης τοῦ Ἡρακλέους στὸν Ὀλυμπο. Στὸ κέντρο ὄρθιος καὶ ἀγένειος ὁ Ἀπόλλων μὲ τὴν κιθάρα του. Δεξιὰ ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Διόνυσος καὶ ἀριστερὰ ὁ Ἡρακλῆς καὶ μία θεά (Ἥρα:) στρέφουν καὶ τὸν κοιτάζουν. Ἀνάμεσα στὶς μορφές σχηματοποιημένοι κλάδοι μὲ σταφύλια. Λευκὴ βαφὴ σώζεται μόνον στὸ πρόσωπο τῆς θεᾶς δίπλα στὸν Ἡρακλῆ καὶ ἰώδης στὶς γενειάδες, τὶς ταινίες τῶν μαλλιῶν καὶ τὴ διακόσμηση τῶν ἐνδυμάτων. Ἀπὸ ἐργαστήριον τοῦ κύκλου τῶν Ζωγράφων τῆς Σαπφούς καὶ τοῦ Διόσφου (Ζωγράφος τῶν Ἀθηνῶν 496).

500/490-480 π.Χ.

Collignon-Couve, ἀρ. 904. Haspels, *ABL*, 119, 231 ἀρ. 1, πίν. 40(2). Brommer, *Vasenlisten*³, 172 ἀρ. 13.

Γ16 Τεμάχιο μικροῦ σκύφου, MEΛ 1887 [AE 4246] (πίν. 35). Σωζ. ὕψ. 0.035, σωζ. πλ. 0.04 μ. Σώζεται τμήμα τοῦ χεῖλους μὲ τὴ μία λαβὴ καὶ τὸν κρίκο τῆς. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ἐσωτερικὰ μελαμβαφὲς μὲ δύο ἰώδεις ταινίες. Στὴν ἄνω ἐπίπεδη ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους λοξὲς γραμμές, στὴν ὀριζόντια λαβὴ καὶ στὸν κρίκο ὀριζόντιες ταινίες. Ἐξωτερικὰ,

κάτω από τὸ χεῖλος, δύο ὀριζόντιες σειρὲς στιγμῶν καὶ μία σειρὰ μὲ κάθετα φύλλα. Στὴ ζώνη τῆς κοιλιᾶς πολυφύλλοι ἐγχάρακτοι ρόδακες μὲ διπλὲς κάθετες κυματοειδεῖς γραμμὲς καὶ δύο στιγμὲς ἀνάμεσά τους. Ἰώδης βαφὴ ἐναλλάξ στὰ φύλλα τῶν ροδάκων καὶ τὸν πυρήνα τους. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Β' τέταρτο 6ου αἰ., περὶ τὸ 570 - 560 π.Χ.

Γ17 Τεμάχιο μικρῆς ὕδρας, ΜΕΛ 2554 [Λ. 872, ΑΕ 4218] (πίν. 35). Σωζ. μῆκ. 0.06 μ., σωζ. πλ. 0.035 μ. Σώζεται τμήμα τοῦ ὅμου καὶ τῆς κοιλιᾶς. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Ψηλὰ στὸν ὅμο ζώνη μὲ μαῦρα φύλλα ποὺ χωρίζονται μὲ λεπτὲς γραμμὲς. Πιὸ κάτω σκηνὴ ἀρματοδρομίας. Σώζονται οἱ ἵπποι ἐνὸς τεθρίππου καὶ ἐλάχιστο μέρος τοῦ ἡνιόχου καὶ τοῦ ἄρματος. Πάνω ἀπὸ τοὺς ἵππους ἡ ἐπιγραφὴ ΘΟΥΡΥΚΙΟΝ καὶ κάτω ΠΑΙΣ ΚΑΛ. Ἰώδης βαφὴ στὶς οὐρὲς, τὴ χαιτὴ καὶ τὴ σαγὴ τῶν ἵππων, λευκὸ στὴ διακοσμητικὴ ταινία στὸ στῆθος τους. 520-500 π.Χ.

Ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα

Γ18 Τεμάχιο ἀρυβαλλόσχημης ληκύθου, ΜΕΛ 2396 [ΑΕ 4216] (πίν. 36). Σωζ. διαστ. 0.037 x 0.025 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὸν ὅμο καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς κοιλιᾶς. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Στὸν ὅμο διασώζεται ἐλικοειδὴς κλάδος μὲ μπουμπούκι λωτοῦ, στὴν κοιλία τὸ ἄνω μέρος ἀνδρικοῦ μορφῆς στραμμένης πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τυλιγμένης σὲ ἱμάτιο. Πίσω τῆς ἑνα ἄνθος λωτοῦ καὶ ἀπὸ πάνω τῆς ἡ ἐπιγραφὴ ΡΕΤΟ ἢ ΡΕΒΟ.

Τέλος 6ου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

Γ19 Τεμάχιο ἀλαβάστρου, ΜΕΛ 2395 [ΑΕ 4281] (πίν. 36). Σωζ. διαστ. 0.045 x 0.04 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Στὸν πυθμένα, μέσα σὲ κύκλο, τέσσερα ἐπτάφύλλα ἀνθέμια. Στὴ ζώνη πάνω ἀπὸ τὸν πυθμένα διακρίνονται τὰ ξυπόλητα πόδια μιᾶς μορφῆς στραμμένης πρὸς τὰ ἀριστερά, καὶ μπροστὰ τῆς ἄνθος λωτοῦ καὶ κυμάτιο.

Τέλος 6ου - πρῶμος 5ος π.Χ. αἰ.

Γ20 Τεμάχιο σκύφου, ΜΕΛ 596 [ΑΕ 4213] (πίν. 36). Σωζ. διαστ. 0.075 x 0.065 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὴν κοιλία τοῦ ἐσωτερικοῦ ὀλόβαφου ἀγγείου. Ὁ κόκκινος πηλὸς ἔχει γίνῃ γκριζὸς ἀπὸ τὴ φωτιά. Εἰκονίζεται πρὸς τὰ δεξιὰ ἡ Κόρη, καθισμένη σὲ θρόνο. Πίσω τῆς ἄλλη ὀρθία μορφή. Σώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος τῶν μορφῶν. Ἡ Κόρη φορεῖ μακρὸ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο καὶ ἀκουμπάει τὰ γυμνά τῆς πόδια σὲ ὑποπόδιο. Κάτω ἀπὸ τὸν θρόνο ἡ ἐπιγραφὴ ΚΟΡΕ.

μπροστὰ ἀπὸ τὴν ὀρθία μορφή ἡ ἐπιγραφὴ ΧΟΡΟΔΟΝ ΔΕ καὶ πίσω τῆς ΡΕΤΟ. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριο τοῦ Ζωγράφου τοῦ Goluchow.

Περὶ τὸ 530 π.Χ.

Σ. Καρούζου, ΑΔ 9, 1924-25, 3, εἰκ. 1. J. Beazley, AJA 33, 1929, 363-364. Τοῦ ἰδίου, ARV², 12 (13). Α. Peschlow-Bindokat, JdI 87, 1972, 149 (V116).

Γ21 Τεμάχιο κύλικας μὲ ἀνάγλυφον γλαῦκα, ΜΕΛ ἄ. ἀρ. [ΑΕ 4206] (πίν. 36). Δὲν βρέθηκε στὸ Μουσείο. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ καταλόγου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Φίλιου (ΑΕ 1885), εἶχε μῆκος 0.06 μ., ἦταν μελαμβαφὲς καὶ ἔφερε ἐλαφρὰ ἀνάγλυφον παράσταση γλαῦκας στραμμένης πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀλλὰ μὲ τὸ κεφάλι κατ' ἐνώπιον. Τὸ σῶμα ἦταν ὑπόλευκο, ἐνὼ οἱ κόρες τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τὸ πτίλωμα εἶχαν ζωγραφηθεῖ μὲ μαῦρο χρῶμα.

Ἀρχές 5ου π.Χ. αἰ.

Δ. Φίλιος, ΑΕ 1885, 175, πίν. 9 (11).

Μελαμβαφῆ ἀγγεῖα

Γ22 Ἀρύβαλλος, ΜΕΛ 1327 [ΑΕ 4279] (πίν. 39). Ὑψ. 0.055 μ. Ἀκέραιος. Μελαμβαφὲς μὲ κάθετες πυκνὲς ραβδώσεις ἀπὸ τὸν λαιμὸ ὡς τὴ βάση. Γκριζὲς κηλίδες κατὰ τόπους, πιθανὸν ἀπὸ φωτιά. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἰωνικῶν ἀγγείων (bucchero). Α' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

Γ23 Ὅστρακο ἐνεπίγραφο, ΜΕΛ 3994 [ΑΕ 4221] (πίν. 39). Σωζ. διαστ. 0.06 x 0.035 μ. Προέρχεται ἀπὸ τοῖχωμα ἀγγείου ποὺ διασώζει μία πλατιὰ μαῦρη ζώνη καὶ δύο στενότερες. Πάνω στὴν πλατιὰ ζώνη ἐγχάρακτη ἐπιγραφὴ: ΛΑΛΑΝ. Ἐσωτερικὰ μαῦρο. Τέλος 6ου - ἀρχές 5ου π.Χ. αἰ.

Πλαστικὰ ἀγγεῖα

Γ24 Ἀρύβαλλος σὲ σχῆμα πολλαπλῶν ἀχιβάδων, ΜΕΛ 591 [ΑΕ 4209] (πίν. 36). Σωζ. ὕψ. 0.049, διάμ. χεῖλους 0.032 μ. Σώζεται τὸ στόμιο μὲ τὸν λαιμὸ, οἱ λαβὲς καὶ μέρος τοῦ ὅμου. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Τὸ βαθὺ καλυκοειδὲς στόμιο, σὰν αὐτὸ τῶν ληκύθων, οἱ ταινιωτὲς λαβὲς καὶ ὁ λαιμὸς εἶναι βαμμένα μαῦρα μέσα καὶ ἔξω ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους, ὅπου ἡ ἐπιγραφὴ ΦΙΝΤΙΑΣ ΕΠΟΙΕΣΕΝ. Στὸ ἄνω μέρος τοῦ στομίου ἀνοιχτόχρωμη λεπτὴ ταινία μὲ κυμάτιο. Στὸ σῶμα ἀνάγλυφες ἀχιβάδες, βαμμένες λευκὲς μὲ μαῦρες τὶς λεπτομέρειες. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν Cock-Shell Aryballoi.

Ἀρχές 5ου π.Χ. αἰ.

Δ. Φίλιος, *AE* 1885, 174, πίν. 9 (10). J. Hoppin, *A Handbook of Attic Red-Figured Vases* (1919), 109, 359. J. Beazley, *Aryballos*, *BSA* 29, 1927-28, 214. *BMetrMus* 19, 1924, 128. Beazley, *ARV*², 25(2).

Γ25 Ἀγγεῖο σὲ σχῆμα σκαντζόχοιρου, EM 2045 [AE 2849] (πίν. 36). Ὑψ. 0.035, μῆκ. 0.05, διαστ. βάσης 0.025 x 0.033 μ. Ἀπὸ αἰγυπτιακὴ ὑποπράσινη πορσελάνη. Σχεδὸν ἀκέραιο μὲ σπασμένο μόνον τὸ στόμιο καὶ τὴ λαβή. ἔχει ποντικόμορφο κεφάλι μὲ στρογγυλὰ μάτια, μεγάλα αὐτιά καὶ λοφίον βαμμένο μαῦρο στὴν ἄκρη του. Στὸ σῶμα ἐλαφρὰ ἀνάγλυφον δικτυωτὴ διακόσμηση καὶ ἔξι διάσπαρτες διακοσμητικὲς μαῦρες κηλίδες. Λίγα ἴχνη ἀπὸ φωτιά. 6ος π.Χ. αἰ.

Πλαστικὸς κύβος

Γ26 EM 11181 [AE 276] (πίν. 36). Μῆκ. πλευρᾶς 0.035 μ. Δὲν εἶναι ὅλες οἱ πλευρὲς ἀπόλυτα ἴσες. Ἀκέραιος, ἀπὸ κόκκινο πηλόν. Οἱ ἀριθμοὶ στὶς πλευρὰς του δηλώνονται μὲ κυκλικὲς ἀβαθεῖς ἐσοχές, βαμμένες μαῦρες, ποὺ περιβάλλονται ἀπὸ γραπτὸ κύκλο. Ἡ ἐσοχὴ ποὺ δηλώνει τὸν ἀριθμὸ «ένα» περιβάλλεται ἀπὸ δύο κύκλους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους σειρὰ στιγμῶν. Λίγα σημάδια ἀπὸ φωτιά. 6ος π.Χ. αἰ.

ΛΥΧΝΟΙ

Γ27-28 Δύο ἐνεπίγραφα ὄστρακα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα, MEΛ 4687, 4680 [AE 4198, 4214] (πίν. 39). Γ27: σῶζ. διαστ. 0.103 x 0.022 μ., σῶζ. ὕψ. 0.017 μ. Τεμάχιο ἀπὸ χεῖλος καὶ σῶμα μελαμπαφουὺς λύχνου. Ἐσωτερικὰ βαμμένο στὸ κάτω μέρος. Φέρει ἐγχάρακτη ἐπιγραφή *HIEPON* Θ. Γ28: σῶζ. διαστ. 0.04 x 0.031 μ., σῶζ. ὕψ. 0.025 μ. Τεμάχιο ἀπὸ χεῖλος καὶ σῶμα μελαμπαφουὺς λύχνου. Ἐσωτερικὰ βαμμένο στὸ κάτω μέρος. Φέρει ἐγχάρακτη ἐπιγραφή *H OIESE*.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Γ29 Μελανόμορφος πίνακας, MEΛ 397 [AE 4227] (πίν. 45). Σῶζ. ὕψ. 0.08, πλ. 0.095, πᾶχ. 0.006 - 0.008 μ. Σῶζεται τὸ ἄνω μέρος μὲ δύο ὅπως στὰ ἄκρα τῆς ἄνω πλευρᾶς. Ὁ καστανοκόκκινος πηλὸς ἔχει γίνει γκρίζος ἀπὸ τὴ φωτιά, στὴν ὁποία ὀφείλονται καὶ τὰ πολλὰ μαῦρα σημάδια. Στὴν ἄκρη τῆς ἄνω πλευρᾶς μαῦρη ὀριζόντια ταινία, ἀπὸ τὴν ὁποία κρέμονται παχύγραμμες θηλιὲς ποὺ πλαισιώνουν τίς ὁπές. Εἰ-

κονίζονται δύο γυναικεῖες ἀντιμέτωπες μορφὲς ποὺ φοροῦν ψηλὸ πόλο (Δήμπτρα καὶ Κόρη;). Σῶζονται ὡς τὴ μέση. ἔχουν μακριὰ μαλλιά ποὺ πέφτουν στοὺς ὤμους καὶ τὴν πλάτη σὲ ξεχωριστοὺς βοστρύχους, φοροῦν περιδέραιο στὸν λαιμὸ καὶ πέπλο ἀχειρίδωτο μὲ ἀπόπτυγμα στὴ μέση. Ἡ ἀριστερὴ μορφή κοιτάζει χαμογελαστὴ τὴν ἄλλη καὶ ἔχει τὰ χέρια κατεβασμένα πρὸς τὰ ἔμπροσ, ἐνῶ ἡ δεξιὰ μορφή ὑψώνει τὸ δεξιὸ χεῖρ καὶ ἔχει τὸ ἀριστερὸ λυγισμένο στὴ μέση τῆς. Ἀραιὲς ἐγχαραῖες, λευκὰ τὰ γυνὰ μέρη τοῦ σώματος τῶν γυναικῶν, ἰώδεις οἱ πέπλοι καὶ οἱ βόστρυχοι τοῦ μετώπου, λευκὴ καὶ ἰώδης ἡ διακόσμηση τῶν πόλων. Μὲ λεπτεῖς καφετιῆς πινελιὲς ἀποδίδονται τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ τὸ περιδέραιο. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ζωγράφου τῆς Ἐλευσίνας 397 (κύκλος τοῦ Λυδοῦ). Περὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

Δ. Φίλιος, *AE* 1885, 177, πίν. 8(4). Beazley, *Paralipomena*, 54 ἀρ. 1 (Painter of Eleusis 397). A. Peschlow-Bindokat, *JdI* 87, 1972, 78, 146 (V50). Shapiro, *Art and Cult*, 81, πίν. 35d. *LIMC*, IV¹, 864 ἀρ. 215, IV², πίν. 576.

Γ30 Μελανόμορφος πίνακας, EM 2501 [AE 4285] (πίν. 45). Σῶζ. ὕψ. 0.07, σῶζ. πλ. 0.123, πᾶχ. 0.01 - 0.015 μ. Σῶζεται τὸ κάτω μέρος. Ἀποκρούσεις στὴν πίσω ἐπιφάνεια. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαῦρη. Εἰκονίζεται σκηνὴ πρόθεσης. Διασώζεται τὸ κάτω μέρος τεσσάρων μορφῶν ποὺ βαδίζουν στὴ σειρὰ πρὸς τὰ δεξιὰ. Οἱ τρεῖς εἶναι ἄνδρες καὶ κρατοῦν ἀνασπκωμένο ἐλαφρῶς τὸ ἱμάτιο. Μπροστά τους βαδίζει μία γυναίκα —ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ λευκὸ χρῶμα τῶν ποδιῶν τῆς— ποὺ φορεῖ μακρὸ χιτῶνα μὲ ταινία ἀπὸ κυκλίσκους στὴν ἄκρη του. Ὅλες οἱ μορφὲς πατοῦν μὲ γυνὰ πόδια στὴ διπλὴ γραμμὴ τοῦ κάτω πλαισίου τοῦ πίνακα. Νεκρικὸς πίνακας ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ζωγράφου τῆς Σαπφούς.

510-500 π.Χ.

J. Boardman, *Painted Funerary Plaques and some Remarks on Prothesis*, *BSA* 50, 1955, 63 ἀρ. 32.

Γ31 Ἀμφίγραφος μελανόμορφος πίνακας, MEΛ 398 [AE 4199] (πίν. 46). Σῶζ. ὕψ. 0.06, σῶζ. πλ. 0.072, πᾶχ. 0.006 - 0.009 μ. Σῶζεται τεμάχιο ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ πίνακα. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαῦρη, ἰώδης καὶ λευκὴ. Καὶ στὶς δύο ὀψεις παράσταση μονομαχίας ὀπλιτῶν. Στὴ μία ὀψη (Α) εἰκονίζονται δύο ζευγάρια πολεμιστῶν, θεοὶ καὶ γίγαντες, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἐπιγραφές. Σῶζονται τμήματα τῶν ποδιῶν τῶν δύο μεσαίων πολεμιστῶν, ποὺ φοροῦν κνημίδες καὶ εἶναι στραμμένοι ὁ ἕνας πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ὁ ἄλλος πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἀνάμεσα

στά ανοιχτά πόδια τους οί λέξεις *APEΣ* και *ΦΙΑΛΤΕΣ* αντίστοιχα. Κάτω από την πρώτη λέξη ανθέμιο και κάτω από τη δεύτερη τὰ πόδια ενός πεσμένου στο έδαφος πολεμιστή. Τὸ ἴδιο θέμα διακοσμει και την πίσω ὄψη (B). Έδω σώζονται τὰ ανοιχτά πόδια και μέρος τοῦ κοντοῦ ἐνδύματος και τῆς στρογγυλῆς ἀσπίδας ενός πολεμιστή στραμμένου πρὸς τὰ δεξιὰ, καθὼς και ὁ ἐλαφρὰ ἀνασηκωμένος ἀκέφαλος ἄνω κορμός ενός πεσμένου πρηνηδὸν στοῦ ἔδαφος ὀπλίτη, ποὺ φοράει φολιδωτὸ θώρακα. Διακρίνονται ἀκόμη τὸ λυγισμένο ἀριστερὸ τοῦ χέρι, ἡ κάτω ἄκρη τῆς περικεφαλαίας και οἱ μακροὶ πλόκαμοι κάτω ἀπὸ αὐτήν, καθὼς ἐπίσης και τὸ ἐχθρικό δόρυ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται ἡ κάτω ἄκρη, μπηγμένη στήν πλάτη τοῦ ὀπλίτη. Ἀραιὲς ἐγγαράξεις. Ἰώδες χρῶμα στῆς κνημίδες, λευκὸ στὸν φολιδωτὸ θώρακα και τῆς στιγμῆς ποὺ κοσμοῦν τὰ ταινιωτὰ περιγράμματα τῶν κνημίδων και τῆς ἀσπίδας. Σημάδια ἀπὸ φωτιά. Βρέθηκε στῆς 31 Αὐγούστου 1883 στὸν χώρο τῆς πυρᾶς Γ. Τὸ τεμάχιο αὐτὸ ἔχει συγκολληθεῖ, ὅχι ἀπόλυτα πειστικά, μὲ τὸ τεμάχιο B150, ποὺ πιθανότατα προέρχεται ἀπὸ τὸν χώρο τῆς πυρᾶς B*.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰ., 560-540 π.Χ.

Δ. Φίλιος, *AE* 1885, 178, πίν. 9(12-12α). F. Studniczka, *Hydragiebel, JdI* 1, 1886, 91 σημ. 19.

Γ32 Ἀμφίγραφος μελανόμορφος πίνακας, MEΛ 28α-γ [AE 4228] (πίν. 46). Σώζονται τρία τεμάχια. Σωζ. διαστ.: (α) 0.036 x 0.067, (β) 0.057 x 0.053, (γ) 0.055 x 0.02 μ. Τὸ πρῶτο τεμάχιο προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ ἄνω γωνία, τὸ δεύτερο ἀπὸ τὴ μέση και τὸ τρίτο ἀπὸ τὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ πίνακα. Τὰ τεμάχια α και β βρέθηκαν τὸ 1883 στὸν χώρο τῆς πυρᾶς Γ, ὅπου και τὸ προηγούμενο τεμάχιο Γ31. Γιὰ τὸ τρίτο τεμάχιο δὲν γνωρίζουμε τὸν τόπο και τὸν χρόνο τῆς ἀνεύρεσής του. Πηλὸς καστανοκόκκινος, βαφὴ μαῦρη ὡς κόκκινη και ἐπίθετη ἡ ἰώδης. Στῆς ἄκρες τῶν πλευρῶν πλατὺ μαῦρο περίγραμμα ἐμπρὸς και λεπτότερο πίσω. Στὴ μία ὄψη εἰκονίζεται μονομαχία δύο ὀπλιτῶν. Ἀπὸ τὸν ἀριστερὸ ὀπλίτη σώζεται τὸ κεφάλι μὲ τὴν περικεφαλαία, μέρος τοῦ στήθους, τὸ δεξιὸ ὑψωμένο χέρι μὲ τὸ δόρυ, καθὼς και μέρος τῶν ποδιῶν. Ἀπὸ τὸν δεξιὸ ὀπλίτη σώζεται ἡ ἄκρη τῆς περικεφαλαίας, τὸ ὑψωμένο δεξιὸ χέρι και μέρος τοῦ ἄνω κορμοῦ. Ὁ ἀριστερὸς ὀπλίτης εἶναι στραμμένος πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ ἀνοιχτά τὰ πόδια, φοράει ἀχειρίδωτο κοντὸ ἐνδυμα και κορινθιακὴ περικεφαλαία,

και κρατάει μὲ τὸ ὑψωμένο δεξιὸ χέρι τὸ δόρυ και μὲ τὸ ἀριστερὸ τὴν ὀκτώσχημη ἀσπίδα του. Ἐγγαράξεις, κόκκινη στὰ χέρια και πόδια τοῦ πολεμιστή, ἰώδες στήν περικεφαλαία και τὴν ἀσπίδα του. Στὴν πίσω ὄψη σώζονται τέσσερις ὀριζόντιες ζῶνες· στῆς τρεῖς πρῶτες εἰκονίζονται δύο ἀντῶποι πάνθηρες μὲ τὸ κεφάλι κατ' ἐνώπιον και στήν τέταρτη, ἀντῶποι ἐπίσης, ἕνας πάνθηρας και ἕνας αἶγαγρος. Σημάδια ἀπὸ φωτιά, περισσότερα στοῦ δευτέρου τεμάχιο.

Γ' τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

ΕΙΔΩΛΙΑ

Γ33 Κόρη, EM 5965 [AE 1440] (πίν. 47). Ὑψ. 0.24 μ. Ἀκέραιη, συγκολλημένη. Καμωμένες σὲ μήτρα και οἱ δύο ὄψεις. Μικρὴ ὀπὴ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Δὲν διασώζει τὸ λευκὸ ἐπίχρισμα, μόνον ἴχνη κόκκινης βαφῆς. Στέκεται πάνω σὲ βάθρο μὲ δύο βαθμίδες, μὲ τὸ ἀριστερὸ πόδι προβεβλημένο. Μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι, λυγισμένο κάτω ἀπὸ τὸ στήθος, κρατάει περιστέρι και μὲ τὸ δεξιὸ ἀνασηκώνει τὸν χιτῶνα. Φοράει ποδὴρη χιτῶνα και λοξὸ ἱμάτιο ποὺ σχηματίζει πολλὰς πτυχὰς γύρω ἀπὸ τὴ μέση, μπροστὰ και πίσω. Οἱ βόστρυχοι εἶναι γλωσσοειδεῖς στοῦ μέτωπο, μακροὶ και ἀνὰ δύο στοὺς ὤμους, και ἐνιαῖοι στήν πλάτη, μὲ δικτυωτὴ διακόσμηση και μὲ μυτερὲς ἀπολήξεις στὰ ἄκρα. Ἐντονότατα μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Ὁμοιοτύπο κόρης βλ. και στὰ ἀρωματοδοχεῖα σὲ σχῆμα κόρης B199-200.

Β' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

Γ34 Καθιστὸ σανιδόσχημο, EM 4390 [AE 1450] (πίν. 49). Ὑψ. 0.12 μ. Σπασμένα τὸ ἀριστερὸ χέρι και τὸ πίσω λοξὸ στήριγμα, ἀλλὰ συμπληρωμένα. Πηλὸς καστανοκόκκινος, λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση μαῦρη και κόκκινη. Κεφάλι πτηνόμορφο, πεπλατυσμένο ἄνω, στοῦ πρόσωπο ἀνοιχτὸ στόμα. Σῶμα ταινιωτό, μέση λεπτή, τὰ χέρια σχηματίζουν γωνία μὲ τὰ ἐρεισίχειρα τοῦ καθίσματος. Στὸν λαιμὸ περιδέραιο μὲ ἕνα ἐπίμκηες κρεμαστὸ κόσμημα στοῦ μέσον. Στὸ στήθος του και στὰ ἐρεισίχειρα τοῦ καθίσματος ὀριζόντιες γραμμὲς, ἐναλλάξ κόκκινες και μαῦρες, στὰ χέρια κάθετες. Ἀπὸ τὴ μέση και κάτω τρεῖς ἀνισομεγέθεις ὀριζόντιες ζῶνες, διακοσμημένες ἀντίστοιχα μὲ κάθετες γραμμὲς και ταινίες, κόκκινες και μαῦρες ἐναλλάξ, και μὲ δικτυωτὸ κόσμημα.

6ος π.Χ. αἰ.
AA 1893, 141 ἀρ. 3. Winter, *Typen*, 24 (10), Eleusis.

* Βλ. και κεφ. III, σ. 62 σημ. 48.

Γ35 Καθιστό σανιδόσχημο, EM 4389 [AE 1449] (πίν. 49). Σωζ. ύψ. 0.14 μ. Τό πρόσωπο καμωμένο σέ μήτρα, τό σῶμα χειροποίητο, σανιδόσχημο. Σώζεται ὡς τή μέση μέ σπασμένες τίς παλάμες τῶν χειρῶν καί τό ἀριστερό μέρος τοῦ διαδήματος. Πηλός καστανοκόκκινος, λευκὸ ἐπίχρισμα, διακόσμηση μέ κόκκινη βαφή. Στούς ὦμους στρογγυλές ἀνάγλυφες πόρπες, ὅπου καταλήγουν τὰ ἄκρα μιᾶς ἀνάγλυφης ταινίας ποῦ διακοσμεῖ τό στήθος. Στό κεφάλι —πολὺ μικρὸ σέ ἀναλογία μέ τό σῶμα— ἀκτινωτὸ διάδημα, διακοσμημένο μέ κόκκινα φύλλα, χωρισμένα μέ λεπτές κάθετες γραμμές. Μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

B' - τελευταῖο τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 29 (1c), Polytechnion 1449.

Γ36 Καθιστό σανιδόσχημο, EM 4388 [AE 1486] (πίν. 49). Σωζ. ύψ. 0.11 μ. Ὅμοιο ὡς πρὸς τὸν πηλὸ καί τὸν τύπο μέ τό προηγούμενο, μόνον ποῦ εἶναι πρὸ σωστὲς οἱ ἀναλογίαι κεφαλῆς καί σώματος. Σώζεται ὡς τό στήθος, συμπληρωμένο μέ γύψο ὡς τή μέση. Λευκὸ ἐπίχρισμα μπροστὰ καί πίσω, διακόσμηση μέ κόκκινη βαφή στό ἔνδυμα, τό ἀκτινωτὸ διάδημα, τὰ μάτια, τὰ μάγουλα, τό στόμα, τό περιδέραιο μέ τὰ τρία φυλλόσχημα ἐξαρτήματα, τὰ ἐνώτια καί τίς πόρπες. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

B' - τελευταῖο τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 29 (2e), Polytechnion 1486.

Γ37 Καθιστὴ γυναικεία μορφή, EM 4391 [AE 1441] (πίν. 51). Ὑψ. 0.14 μ. Ἀκέραιη. Ἐσωτερικὰ κοίλη, καμωμένη σέ μήτρα. Πηλός καστανοκόκκινος. Διασώζεται λευκὸ ἐπίχρισμα ἐμπρὸς καί πίσω ὡς τοὺς ὦμους. Πολὺ καλὰ διατηρημένη ἡ διακόσμηση μέ μαύρη καί κόκκινη βαφή. Κάθεται σέ θρόνο μέ ψηλὸ ἐρεισίνωτο καί ἀκρινὰ πτερύγια, φοράει χαμηλὴ στεφάνη στὰ μαλλιά καί ἔχει τὰ χέρια στὰ γόνατα. Ὁ θρόνος εἶναι βαμμένος κόκκινος, ἐνῶ μέ μαῦρο χρῶμα ζωγραφίζονται τὰ μαλλιά, ποῦ πέφτουν στοὺς ὦμους σέ δύο μακροὺς κυματοειδεῖς βοστρύχους, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καί οἱ πέντε κάθετες ζῶνες τοῦ χιτώνα, ποῦ διακοσμοῦνται μέ ὀριζόντιες τεθλασμένες, μέ λοξές κυματοειδεῖς γραμμές καί μέ σειρὰ ἀπὸ X σέ κάθετη διάταξη. Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 48 (5g), Polytechnion 1441.

Γ38 Καθιστὴ γυναικεία μορφή, EM 4392 [AE 1476] (πίν. 51). Σωζ. ύψ. 0.115 μ. (συμπληρωμένη 0.14 μ.). Καμωμένο σέ μήτρα μόνον τό ἐμπρόσθιο τμήμα. Σώζεται ὡς τή μέση μέ σπασμένο τό ἀριστερὸ χέρι. Εἶναι συμπληρωμένη μέ γύψο ὡς τίς κνήμες.

Πηλός καστανοκόκκινος. Διασώζει τό λευκὸ ἐπίχρισμα καί ἴχνη γαλάζιας βαφῆς στήν ψηλὴ στεφάνη τῆς κεφαλῆς. Οἱ βόστρυχοι τοῦ μετώπου εἶναι μικροὶ καί σπειροειδεῖς, διατεταγμένοι σέ τρεῖς ἐπάλλινες σειρές. Τὸ δεξιὸ χέρι εἶναι ὑψωμένο μέ τὴν παλάμη πρὸς τὰ ἄνω, σέ στάση δέσσης(:). Ἐντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 49 (2), Polytechnion 1476.

Γ39 Λίθινη καθιστὴ γυναικεία μορφή, EM 11382 (κατ. εἰδωλίων) καί 5702 (κατ. γλυπτῶν) [AE 3804] (πίν. 51). Ὑψ. 0.19 μ. Ἀκέραιη, μέ σπασμένα μόνον τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν. Φθορὲς στήν ἐπιφάνεια τοῦ λίθου. Ὅμοια ὡς πρὸς τὸν τύπο μέ τίς πῆλινες καθιστὲς μορφές, μέ τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ γυναικεία μορφή κάθεται ἐδῶ σέ κυβικὸ θρόνο, χωρὶς ἐρεισίνωτο. Ἀνάγλυφα μόνον τό στήθος καί τὰ χέρια ποῦ ἀκουμποῦν στοὺς μηρούς, σφιγμένα σέ γροθιές. Τὰ μαλλιά πάνω ἀπὸ τό μέτωπο ἀποδίδονται ἐνιαῖα, μέ χωρίστρα στή μέση. Ἡ χαμηλὴ στεφάνη στό κεφάλι δηλώνεται πλαστικά καί στήν πίσω ὀψη. Στρογγυλὰ ἐνώτια στὰ αὐτιά, παχὺ πρόσωπο, μεidiάμα στὰ χεῖλη. Σαφὴ ἴχνη ἀπὸ φωτιά.

Τέλος 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 49 (11), Polytechnion 3804.

Γ40 Μεγάλη γυναικεία προτομή, EM 4395 [AE 1439] (πίν. 52). Ὑψ. 0.25, πᾶς. σανιδόσχημοι μπουστου 0.09-0.1 μ. Ἀκέραιη, συγκολλημένη ἀπὸ τέσσερα τεμάχια καί μέ σπασμένα τό δεξιὸ χέρι καί μέρος τοῦ ἀριστεροῦ. Τό πρόσωπο ἐσωτερικὰ κοῖλο, ὁ μπουστός σανιδόσχημος. Πηλός καστανοκόκκινος. Διασώζει τό λευκὸ ἐπίχρισμα, φθαρμένο, καθὼς καί ἴχνη κόκκινης καί μαύρης βαφῆς. Καλοδιατηρημένα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου. Τὰ μαλλιά πάνω ἀπὸ τό μέτωπο, μέ κοκκιλωτοὺς βοστρύχους, διακρίνονται σέ κάθετες παράλληλες σειρές. Στό κεφάλι φοράει ψηλὴ στεφάνη, ἀπὸ τό μέσον τῆς ὁποίας κρέμονται στό μέτωπο τὰ τριγωνικὰ ἄκρα τριῶν ἀνάγλυφων ὀφιοσχημῶν ταινιῶν. Σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τελευταῖο τέταρτο 6ου - ἀρχὲς 5ου π.Χ. αἰ.

Winter, *Typen*, 238 (6b), Polytechnion 1439.

Γ41 Μικρὴ γυναικεία προτομή, EM 4393 [AE 1451] (πίν. 53). Σωζ. ύψ. 0.075 μ. Σπασμένοι οἱ δεξιοὶ βόστρυχοι καί τό κάτω τμήμα τοῦ μπουστου. Ἀπόκρουση στή δεξιὰ παρεῖα. Πηλός καστανοκόκκινος. Λευκὸ ἐπίχρισμα καί ἴχνη κόκκινης βαφῆς στίς δύο ταινίες τῶν μαλλιῶν καί στό στόμα. Οἱ βόστρυχοι στό μέτωπο εἶναι ἐλικοειδεῖς, στοὺς κροτάφους κυματοειδεῖς σέ σχῆμα γλώσσας. Στό κεφάλι

άστραγαλόσχημο διάδημα. Σημάδια από φωτιά. Για τόν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 241(11).

Τέλος 6ου - αρχές 5ου π.Χ. αϊ.

Γ42 Μικρή γυναικεία προτομή, ΕΜ ἄ. ἀρ. [ΑΕ 1475] (πίν. 53). Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Σπασμένα τὰ πλάγια καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ μπούστου. Πίσω κοίλη, με ὅπῃ στὴν κορυφὴ τοῦ κρανίου. Πηλὸς γκριζὸς ἀπὸ φωτιά. Διασώζει λευκὸ ἐπίχρῖσμα καὶ κόκκινη βαφὴ στὶς δύο ταινίες τῆς στεφάνης, τὰ χεῖλη, τὰ μάγουλα καὶ τὰ στρογγυλὰ ἑνώτια. Στὸ μέτωπο γλωσσοειδεῖς βόστρυχοι καὶ στοὺς κροτάφους κυματοειδεῖς σὲ σχῆμα γλώσσας. Στὸ κεφάλι χαμηλὴ στεφάνη. Για τόν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 243(7).

Τελευταῖο τέταρτο 6ου π.Χ. αϊ.

Γ43 Μικρὴ γυναικεία προτομή με πόλο, ΕΜ ἄ. ἀρ. [ΑΕ 1482] (πίν. 53). Ὑψ. 0.09 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη, με συμπληρωμένο τὸ κάτω μέρος τῆς. Καμωμένη σὲ μήτρα μόνον ἡ ὄψη, πίσω εἶναι ἐπίπεδη. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Διατηρεῖ τὸ λευκὸ ἐπίχρῖσμα καὶ ἴχνη μαύρης καὶ κόκκινης βαφῆς. Κόκκινο στοὺς ἑλικοειδεῖς βόστρυχους τοῦ μετώπου, μαύρα τὰ περιγράμματα τῶν ματιῶν καὶ τὰ φρύδια, κόκκινα τὰ χεῖλη. Δικτυωτὴ διακόσμηση στοὺς πλαῖνους βόστρυχους. Στὸν ψηλὸ πόλο ταινία με κυματοειδῆ κόκκινη γραμμὴ ἀνάμεσα σὲ διπλὲς ὀριζόντιες μαύρες γραμμές. Ἐντονα μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Για τόν τύπο, βλ. Winter, *Typen*, 241 (5).

Β' μισὸ 6ου π.Χ. αϊ.

Γ44 Βυσῶς, ΕΜ 4398 [ΑΕ 1470] (πίν. 54). Ὑψ. 0.085 μ. Ἀκέραιος. Καμωμένη σὲ μήτρα μόνον ἡ ὄψη του, με ὅπῃ ἀερισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴ βάση. Πηλὸς καστανοκόκκινος. Διασώζονται ἴχνη κόκκινης βαφῆς. Εἶναι γυμνός, ἰθυφαλλικός, σὲ ἡμικαθιστὴ στάση, με ἀνοιχτὰ τὰ πόδια, καὶ τὰ χεῖρα ἀκουμπισμένα στὴ χονδρὴ του κοιλιὰ. Ἔχει αὐτιά ζωῶν, ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἡμικυκλικὴ κοντὴ γενειάδα.

Τέλος 6ου - α' τέταρτο 5ου π.Χ. αϊ.

Winter, *Typen*, 215 (4e), Polytechnion 1470.

Γ45 Αἰγυπτιακὸ εἰδῶλιο γυμνῆς γυναικείας μορφῆς, ΕΜ 10265 [ΑΕ 2047] (πίν. 55). Σωζ. ὕψ. 0.042 μ. Ἀπὸ αἰγυπτιακὴ κιτρινωπὴ πορσελάνη. Πίσω ἐπίπεδο καὶ πολὺ φθαρμένο. Σώζεται ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ στήθος. Ἐπίπεδο τὸ κρανίον, τὰ μαλλιά μακριὰ, ἐνιαῖα στὸ μέτωπο, πέφτουν στὴν πλάτη. Σώζονται ἴχνη ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ χεῖρ ποὺ ἀκούμπουσε στὸ στήθος.

Α' μισὸ 6ου π.Χ. αϊ.

Γ46 Αἰγυπτιακὸ εἰδῶλιο αὐλητῆ, ΕΜ 10263 [ΑΕ 2045] (πίν. 55). Σωζ. ὕψ. 0.05 μ. Ἀπὸ αἰγυπτιακὴ

πρασινωπὴ πορσελάνη. Πίσω ἐπίπεδο σώζεται ὡς τὰ γόνατα περίπου. Ὁρθίος, ὁ αὐλητῆς φορᾷ ἐπίπεδο κάλυμμα στὸ κεφάλι, ἔχει τὰ μαλλιά ριγμένα στοὺς ὤμους καὶ παίζει διπλὸ αὐλό. Πιθανότατα στεκόταν πάνω σὲ τετράγωνη βάση, με προβεβλημένο τὸ ἀριστερὸ του πόδι. Ζωηρὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Α' μισὸ 6ου π.Χ. αϊ.

Γ47 Αἰγυπτιακὸ εἰδῶλιο αὐλητῆ, ΕΜ 10264 [ΑΕ 2046] (πίν. 55). Σωζ. ὕψ. 0.03 μ. Ἀπὸ αἰγυπτιακὴ πράσινη πορσελάνη. Σώζεται μόνον ὁ ἄνω κορμός, ἀκέφαλος. Ὁμοῖο ὡς πρὸς τὸν τύπο με τὸ προηγούμενο εἰδῶλιο Γ46.

Α' μισὸ 6ου π.Χ. αϊ.

Γ48 Αἰγυπτιακὸ εἰδῶλιο ὄρθιας ἀνδρικῆς μορφῆς, ΕΜ 10261 [ΑΕ 2044] (πίν. 55). Σωζ. ὕψ. 0.055 μ. Ἀπὸ πράσινη αἰγυπτιακὴ πορσελάνη. Σώζεται ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω. Πίσω ἀκουμπάει σὲ στήλη καὶ πατάει σὲ τετράγωνη βάση. Προβάλλει τὸ ἀριστερὸ του πόδι καὶ ἔχει τὰ χεῖρα κολλητὰ στοὺς μηρούς. Φορᾷ τὸ αἰγυπτιακὸ ριγνὸ ἔνδυμα «σέντι» ποὺ ἀφήνει γυμνὰ τὰ πόδια ἀπὸ τὰ γόνατα καὶ κάτω.

Α' μισὸ 6ου π.Χ. αϊ.

Γ49 Αἰγυπτιακὸ εἰδῶλιο ὄρθιας μορφῆς, ΕΜ 10262 [ΑΕ 1458] (πίν. 55). Σωζ. ὕψ. 0.042 μ. Ἀπὸ πράσινη αἰγυπτιακὴ πορσελάνη. Σώζεται ἀπὸ τὰ γόνατα καὶ κάτω, πατάει σὲ τετράγωνη βάση καὶ πίσω ἀκουμπάει σὲ στήλη. Φθαρμένο. Παχιά πόδια καὶ πέλματα, ἔνδυμα ὡς τὶς κνήμες.

Α' μισὸ 6ου π.Χ. αϊ.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Γ50 Χρυσὸ ἔλασμα με ἔκτυπη διακόσμηση, ΕΜ 245 [ΑΕ 203] (πίν. 56). Ὑψ. 0.144, σωζ. μήκ. 0.165, πᾶχ. 0.0002 μ. Εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ ἔλασματα, ἑλλιπές, συγκολλημένο ἀπὸ δύο τεμάχια. Χρυσὸς κιτρινέρυθρος με πολλὰ μαύρα καὶ κοκκινωπὰ σημάδια ἀπὸ φωτιά. Στὸ ἔλασμα διακρίνονται πέντε διακοσμημένες ὀριζόντιες ζώνες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ μεσαία εἶναι ἡ μεγαλύτερη, καὶ μία κάθετη στὴ δεξιὰ του ἄκρη. Οἱ ζώνες χωρίζονται με στενὲς διαγράμμες ταινίες, ἐνὼ στὰ ἄκρα τοῦ ἐλάσματος ὑπάρχει ταινία με σειρὰ στιγμῶν. Ἡ κάθετη ζώνη διακοσμεῖται με συνεχῆ σπειροειδῆ καρδιόσχημα κοσμήματα. Ἀπὸ τὶς ὀριζόντιες ζώνες ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω διακοσμοῦνται με διπλὸ σπειροειδῆ πλοχμό. Στὴ μεσαία ζώνη σώζονται τέσσερις ἐφαπτόμενοι κύκλοι ποὺ ἔχουν ἐγγεγραμμένο πολυφύλλο ρόδακα στὸ κέντρο καὶ σπειροειδῆ στεφάνη στὴν περιφέρεια. Δεξιὰ τους, στὴν ἴδια ζώνη, μετόπη με

ζεῦγος πολεμιστῶν —σώζεται μόνον ὁ ἄνω κορμός— ποὺ φοροῦν περικεφαλαία καὶ κρατοῦν δόρυ. Στὶς δύο ζῶνες, ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ τὴν κεντρική, εἰκονίζονται, ἄνω, καθιστὸς κριὸς καὶ λέων ποὺ κατασπαράζει ἐλάφι καί, κάτω, δύο ὁμάδες μὲ ἀντωποὺς λέοντες ποὺ κατασπαράζουν ἄνθρωπο. Ἀνάμεσα στὶς δύο ὁμάδες πολεμιστῆς ἡ σφίγγα ποὺ εἰκονίζεται ὡς τὴ μέση. Τὸ ἔλασμα πιθανὸν νὰ κάλυπτε ἀρχικὰ τὶς πλευρὲς τετράπλευρου κιβωτιδίου, οἱ ἀκανόνιστες ὅμως ὁπὲς ποὺ φέρει κατὰ διαστήματα, κυρίως στὶς ἄκρες του, δείχνουν μία δεύτερη χρήση.

Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἱ.

Δ. Φίλιος, *AE* 1885, 180, πίν. 9(1). Reichel, *Goldrelief*, 11 ἀρ. 4, πίν. 4. Ohly, *Goldbleche*, 10(A7), 22, εἰκ. 7, πίν. 3, 15(2) καὶ 16. Schweitzer, *GGA*, 189, εἰκ. 229.

Γ51 Χρυσὸ ἔλασμα, EM 245 [AE 203] (πίν. 57). Σωζ. διαστ. 0.071 x 0.07 μ. Σώζεται ἡ ἀριστερὴ γωνία του. Ὡς πρὸς τὸν τύπο καὶ τὴ διακόσμηση ὅμοιο μὲ τὸ προηγούμενο, μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι στικτὸ περιγράμμα περιβάλλει τὰ διάφορα διακοσμητικὰ μοτίβα. Κοκκινωπὰ ἔντονα σημάδια ἀπὸ φωτιά. Διασώζονται τμήματα τῆς κάθετης ζώνης μὲ σπειροειδῆ καρδιόσχημα κοσμήματα καὶ τῶν τριῶν πρώτων ὀριζόντιων ζωνῶν, ποὺ διακοσμούνται ἀντίστοιχα μὲ σπειροειδῆ διπλὸ πλοχμό, μὲ λέοντα πρὸς τὰ δεξιὰ καί, τέλος, μὲ ζεῦγος ὀπλιτῶν καὶ ὁμόκεντρους κύκλους. Πιθανὸν νὰ προέρχεται ἀπὸ διακόσμηση ἄλλου κιβωτίου, πανομοιότυπου μὲ ἐκεῖνο ποὺ κάλυπτε τὸ ἔλασμα Γ50, καὶ ἀργότερα ξαναχρησιμοποιήθηκε, ὅπως δείχνουν οἱ πρόχειρες, ἀκανόνιστες ὁπὲς ποὺ διασώζει.

Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἱ.

Δ. Φίλιος, *AE* 1885, πίν. 9(2). Ohly, *Goldbleche*, 10(A8), 28, εἰκ. 8 καὶ 16.

Γ52 Χρυσὸ ἔλασμα, EM 245 [AE 203] (πίν. 57). Σωζ. διαστ. 0.089 x 0.038 μ. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο τεμάχια. Παρόμοιο μὲ τὰ προηγούμενα ἐλάσματα Γ50 καὶ Γ51. Διασώζει τὴν κάθετη ζώνη μὲ τὰ σπειροειδῆ καρδιόσχημα κοσμήματα καὶ ὀριζόντια σειρὰ στιγμῶν στὴν ἄκρη τῆς ἄνω πλευρᾶς του. Λίγα κοκκινωπὰ ἴχνη ἀπὸ φωτιά. Πολλὲς πρόχειρες ἀκανόνιστες ὁπὲς κατὰ διαστήματα μαρτυροῦν δεύτερη χρήση.

Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἱ.

Γ53 Χρυσὸ ἔλασμα, EM 245 [AE 203] (πίν. 57). Σωζ. διαστ. 0.036 x 0.028 μ. Παρόμοιο μὲ τὰ προηγούμενα ἐλάσματα Γ50-52. Σώζεται τὸ κάτω ἄκρο τῆς κάθετης ζώνης του μὲ σπειροειδῆ καρδιόσχημα

κοσμήματα, ὅμοια μὲ ἐκεῖνα στὸ προηγούμενο ἔλασμα, ἀλλὰ λίγο μεγαλύτερα.

Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἱ.

Γ54 Χρυσὸ ἔλασμα, EM 245 [AE 203] (πίν. 57). Σωζ. διαστ. 0.057 x 0.03 μ. Παρόμοιο μὲ τὰ προηγούμενα ἐλάσματα Γ50-53. Διασώζεται τμήμα ἀπὸ τὴν ἄνω ὀριζόντια ζώνη του, ποὺ διακοσμείται μὲ διπλὸ σπειροειδῆ πλοχμό. Ὅριζόντια σειρὰ στιγμῶν στὴν ἄκρη τῆς ἀνώτερης πλευρᾶς. Ὅπὲς κατὰ διαστήματα δείχνουν δεύτερη χρήση. Ἐντονα ἴχνη ἀπὸ φωτιά, κοκκινωπὰ καὶ μαῦρα.

Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἱ.

Γ55 Χρυσὸ ἔλασμα, EM 245 [AE 203] (πίν. 57). Σωζ. διαστ. 0.05 x 0.047 μ. Παρόμοιο μὲ τὰ προηγούμενα ἐλάσματα Γ50-54. Διατηρεῖται τὸ μεσαῖο τμήμα ἀπὸ τὶς δύο ἀνώτερες ὀριζόντιες ζώνες του, ποὺ διασώζουν διπλὸ σπειροειδῆ πλοχμό στὴν πρώτη ζώνη καὶ παράσταση ἀντωπῶν ζώων, καθιστοῦ κριοῦ καὶ ἐλάφου ποὺ βόσκει στὴ δεύτερη. Στικτὰ τὰ περιγράμματα τῶν μοτίβων. Πολλὲς ὁπὲς κατὰ διαστήματα μαρτυροῦν δεύτερη χρήση. Λίγα κοκκινωπὰ ἴχνη ἀπὸ φωτιά.

Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἱ.

Γ56 Χρυσὸ ἔλασμα, EM 245 [AE 203] (πίν. 57). Σωζ. διαστ. 0.065 x 0.058 μ. Παρόμοιο μὲ τὰ προηγούμενα ἐλάσματα Γ51-55. Σώζεται μεγάλο τμήμα τῆς ἀριστερῆς γωνίας μὲ τὸ ἀντίστοιχο τμήμα τῆς κάθετης καὶ τῶν τριῶν ὀριζόντιων ζωνῶν. Ὅμοια διακόσμηση ὅπως στὸ ἔλασμα Γ51, μὲ στικτὰ ἐπίσης τὰ περιγράμματα τῶν σχεδίων. Πολλὲς ἀκανόνιστες ὁπὲς μαρτυροῦν δεύτερη χρήση. Ἐντονότατα κοκκινωπὰ καὶ μαῦρα ἴχνη ἀπὸ φωτιά.

Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἱ.

Γ57-64 Φυλλόσχημα χρυσὰ ἐλάσματα, EM 132 [AE 201] (πίν. 57). Στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀναφέρονται δεκατέσσερα τεμάχια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τρία-τέσσερα πολὺ μικρά. Βρέθηκαν στὸ Μουσεῖο ὁκτὼ φυλλόσχημα ἐλάσματα ἀπὸ λεπτότατο φύλλο κίτρινου χρυσοῦ. Τὰ ἑπτὰ ἀπὸ αὐτὰ (Γ57-63) ἔχουν ἡμικυκλικὴ τὴν ἄνω καὶ ὀριζόντια τὴν κάτω ἄκρη τους. Τέσσερα εἶναι ἀκέραια, ὕψους 0.033 μ. Τὸ ὄγδοο ἔλασμα (Γ64), σὲ σχῆμα λογχόσχημου φύλλου, σώζεται σὲ ὕψος 0.03 μ. 10ος-8ος π.Χ. αἱ. (;)

Γ65-68 Χρυσὰ ἐλάσματα, EM 134 [AE 202] (πίν. 57). Στὸν κατάλογο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀναφέρονται ἑπτὰ-ὁκτὼ μικρὰ τεμάχια καὶ τρία-τέσσερα πολὺ μικρά. Βρέθηκαν στὸ Μουσεῖο τέσσερα λεπτότατα ἐλάσματα, ἑλλειπτὰ καὶ φθαρμένα, ποὺ

διασώζουν έκτυπη δικτυωτή διακόσμηση και οριζόντια ζώνη με κάθετες καμπύλες γραμμές. Σωζ. διαστ. του μεγαλύτερου ελάσματος $0.04 \times 0.02 \mu$. Ἄγνωστη ἡ χρήση τους. Ἴσως ἀνῆκαν σὲ διακόσμηση τῆς κόμωσης ἢ σκέπαζαν τὰ δάκτυλα νεκροῦ.
10ος-8ος π.Χ. αἰ.

Γ69-70 Δύο δισκόμορφα χρυσὰ ἐλάσματα, EM 134 [AE 202] (πίν. 58). Τὸ μεγαλύτερο (Γ69), διαστ. $0.033 \times 0.025 \mu$, διασώζεται κατὰ τὸ ἓνα τέταρτο περίπου. Διακοσμείται μὲ ἀπλούς ὁμόκεντρους κύκλους στὸ κέντρο καὶ δύο ἀκόμη, ἓναν ἀπλὸ καὶ ἓνα στικτό, στὴν περιφέρεια. Στὸν χῶρο ἀνάμεσά τους, ὁμάδες στικτῶν ἡμικυκλίων πατοῦν στοὺς κύκλους τῆς περιφέρειας. Τὸ μικρότερο ἔλασμα (Γ70), ἐλλειπές, διαστάσεων $0.03 \times 0.012 \mu$, διασώζει μόνον ἓναν ἀπλὸ καὶ δύο στικτοὺς κύκλους στὴν περιφέρειά του, καθὼς καὶ μία ὀπή. Ἴσως ἦταν ραμμένο σὲ ὕφασμα. Κοκκινωπὰ ἴχνη, ἴσως ἀπὸ φωτιά, μόνο στὸ δεῦτερο ἔλασμα.
10ος-9ος π.Χ. αἰ.

Γ71 Χρυσὸ ἔλασμα, EM 112 [AE 212] (πίν. 58). Ὑψ. 0.045μ . Σώζεται τὸ μισὸ περίπου καὶ διακοσμείται μὲ πολὺφυλλο έκτυπο ἡμιρόδακα. Τὸν ἡμικυκλικὸ πυρήνα του περιβάλλει στενὴ διάγραμμα ταινία. Ἰχνη κοκκινωπὰ, ἴσως ἀπὸ φωτιά. Οἱ δύο ὀπές ποὺ διασώζονται στὴν ἄκρη τοῦ ἐλάσματος δείχνουν πὼς θὰ ἦταν ραμμένο σὲ ὕφασμα.
6ος π.Χ. αἰ.

Γ72 Χρυσὸ διάδημα ἢ περιδέραιο, EM 147 [AE 204-8] (πίν. 58). Διασώζονται ἀκέραια τέσσερα, σχεδὸν τετράγωνα, πλακίδια, διαστ. $0.03 \times 0.033-35 \mu$, καὶ ἓνα τραπεζιόσχημο, διαστ. $0.03 \times 0.041 \times 0.014 \mu$. Τὰ τετράγωνα πλακίδια ἔχουν στὴν ἄνω καὶ κάτω πλευρὰ τους λεπτότατο κύλινδρο, συνεχῆ στὴν ἄνω πλευρὰ καὶ διακοπτόμενο στὴν κάτω, ἀπὸ ὅπου πιθανὸν κρέμονταν διάφορα ἐξαρθήματα. Τὸ τραπεζιόσχημο πλακίδιο ἔχει συνεχεῖς κύλινδρους καὶ στὶς δύο μακρὲς πλευρὲς. Κάθε πλακίδιο ἔχει πίσω ἕξι μικροὺς κρίκους —ἀπὸ τρεῖς στὶς πλευρὲς ποὺ δὲν ἔχουν κύλινδρο— ἀπὸ ὅπου θὰ περνοῦσαν λεπτὰ δερμάτινα κορδόνια ἢ σύρματα, ποὺ θὰ συγκρατοῦσαν τὰ πλακίδια. Πιθανότατα πρόκειται γιὰ διάδημα καὶ ὄχι γιὰ ἐπιστήθιο κόσμημα ἢ περιδέραιο, ὅπως συχνὰ ἔχει ὑποστηριχθεῖ. Τὰ πλακίδια διακοσμοῦνται μὲ γεωμετρικὰ σχέδια ποὺ ἔχουν κοκκιδωτὰ περιγράμματα καὶ πληροῦνται μὲ

ἐνθετα τεμάχια ἀπὸ ἡλεκτρο, λείψανα τῶν ὁποίων διασώζονται. Τὰ δύο ἀπὸ τὰ τετράγωνα πλακίδια ἔχουν τὴν ἴδια κύρια διακόσμηση: δύο οριζόντιες σειρὲς ἀντιμέτωπων τριγώνων καὶ ἀνάμεσά τους τρεῖς μικροὺς κύκλους σὲ εὐθεία γραμμῇ. Παρόμοια διακόσμηση ἔχει καὶ τὸ τραπεζιόσχημο πλακίδιο, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἀντὶ κύκλων ὑπάρχει στὸ κέντρο τετράφυλλος ρόδακας. Τὰ ἄλλα δύο πλακίδια, μὲ τέσσερις κύκλους στὶς γωνίες, διακοσμοῦνται τὸ ἓνα μὲ ὀκτώσχημη ἀσπίδα καὶ τὸ ἄλλο μὲ πεντάφυλλο ρόδακα. Τὸν κενὸ χῶρο ἀνάμεσα στὰ κύρια κοσμήματα πληροῦν ἄλλα δευτερεύοντα μὲ κοκκιδωτὴ τεχνική: ἐπάλληλα τρίγωνα, ἡμικύκλια καὶ κύκλοι μὲ κεντρικὴ στιγμῇ, τεθλασμένες γραμμὲς καὶ σπειροειδῆ σχέδια, πλοχοί, μικροὶ ἀγκυλωτοὶ σταυροὶ καὶ συνεχῆς πυργοειδὴς μαϊανδρος. Τὰ κοκκινωπὰ σημάδια ὀφείλονται ἴσως σὲ φωτιά, ἐνῶ οἱ ἀκανόνιστες ὀπές σὲ ὅλα τὰ πλακίδια ὑποδηλώνουν δεύτερη χρῆση, ὅπου πιθανὸν τὰ ἔραβαν πάνω σὲ ἐνδύματα. Ὁ τύπος τοῦ κοσμήματος εἶναι συριακός, τὰ διακοσμητικὰ ὅμως σχέδια εἶναι ἐλληνικά.
Γ' τέταρτο 8ου π.Χ. αἰ.

Δ. Φίλιος, *AE* 1885, 179, πίν. 9(3-4). Reichel, *Gold-relief*, 35, ἀρ. 33, πίν. 9. B. Segall, *BMusFA* 41, 1943, 45, πίν. 2. Ohly, *Goldbleche*, 10 (στὸ A7), 13, 71, πίν. 17(4). Becatti, 160, πίν. 27 (ἀρ. 126-130). Higgins, *GRJ*, 100, πίν. 14(c-f). Τοῦ ἰδίου, *BSA* 64, 1969, πίν. 38(a-e, f). Schweitzer, *GGA*, 194, πίν. 225-228. Coldstream, *GG*, 125, εἰκ. 39.

Γ73 Τετράπλευρο ἐπίχρυσο ἀργυρὸ πλακίδιο μὲ ἀντωποὺς λέοντες, EM 331 [AE 61] (πίν. 60). Σωζ. ὕψ. 0.065 (ἀρχικὸ 0.08), πλ. 0.07μ . Ἑλλειπές, συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια*. Σώζονται ἴχνη ἐπιχρύσωσης καί, στὴν πίσω πλευρὰ, ἴχνη ἀπὸ δύο χάλκινες καρφίδες, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι ἦταν κάπου στερεωμένο. Ἡ παράσταση τῶν λεόντων φθάνει ὥς τὰ πλαίσια τοῦ ἐλάσματος. Οἱ λέοντες ἀνάγλυφοι, ἀντωποί, μὲ ἀνορθωμένο κορμό, καὶ ἡμικαθιστοὶ στὰ δύο πίσω πόδια, πατοῦν σὲ βάση καὶ ὑψώνουν τὰ μπροστινὰ πόδια, ποὺ τὰ ἀκουμποῦν σὲ κάποιο κεντρικὸ στήριγμα, ἐνῶ ἔχουν στραμμένο πρὸς τὰ ἔμπροσς τὸ κεφάλι. Τὸ στόμα εἶναι ἀνοιχτό, ἡ χαιτη δικτυωτὴ μὲ μικροὺς φλογόσχημους βοστρύχους γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι, ἡ οὐρὰ σπικωμένη καὶ κολλητὴ στὰ ὀπίσθια. Μαῦρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.
B' μισὸ 6ου π.Χ. αἰ.

Γ74 Δισκοειδὲς ἀργυρὸ ἔλασμα μὲ κεφαλὴ λέοντος, EM 329 [AE 60] (πίν. 59). Διαστ. $0.065 \times 0.07 \mu$.

*Τὴ συγκόλληση τοῦ ἐλάσματος ἔκανε τὸ 1984 ὁ Χρ. Χατζηνλιού καὶ τὸ σχέδιο ἡ Θ. Δριμούρα-Κακαρούγκα.

Ἀκέραιο, λεπτότατο, κοῖλο στήν πίσω πλευρά καί φθαρμένο σέ μερικά σημεία. Τό πρόσωπο τοῦ λέοντος περιβάλλεται ἀπό πλούσια φλογόσχημη χαίτη, ποῦ σχηματίζεται ἀπό σειρὲς λεπτότατων παράλληλων βοστρύχων, διακοσμημένων μὲ λεπτὲς κάθετες ἐγγαράξεις. Γύρω ἀπὸ τὸ περίγραμμα τῶν ματιῶν ἀκτινωτὲς ἐγγαράξεις δηλώνουν τὶς βλεφαρίδες. Στὸ μέτωπο τοῦ λέοντος δύο κυκλίσκοι, στὸ ρύγχος κάθετες καμπύλες ταινίες. Στὴν περιφέρεια τὸ ἔλασμα εἶναι γυρισμένο πρὸς τὰ μέσα καὶ φέρει ὅπες κατὰ διαστήματα. Στὴν πίσω πλευρὰ ἴχνη ἀπὸ ὀξειδωμένο ἐπικολημένο μέταλλο καὶ στήν ὄψη μαύρα σημάδια ἀπὸ φωτιά.

Τελευταῖο τέταρτο 6ου π.Χ. αἰ.

Γ75 Χρυσὸ ἐνώτιο, EM 83 [AE 213] (πίν. 61). Ἐσωτ. διάμ. 0.018, πᾶχ. 0.0015 μ. Ἀκέραιο. Ἀποτελεῖται ἀπὸ χρυσὸ κρίκο, ἀνοιχτό, ποῦ καταλήγει στὴ μία του ἄκρη σὲ αἰχμηρὸ ἄκρο. Τὸ κατώτερο ἥμισυ τοῦ κρίκου διακοσμείται μὲ ἕξι δακτύλιους ἀπὸ περιελιγμένο τρεῖς φορὲς γύρω ἀπὸ τὸν κρίκο σύρμα καὶ μὲ τρία κρεμαστὰ τριγωνικὰ κοκκιδωτὰ κοσμήματα. Ἐνα τέταρτο ὁμοῖο τριγωνικὸ κόσμημα ὑπάρχει στήν ἐσωτερικὴ περιφέρεια τοῦ κρίκου, πάνω ἀπὸ τὸ μεσαῖο κρεμαστό, ἐνῶ στὸ σημεῖο ὅπου κουμπώνει τὸ ἐνώτιο σώζεται τρίφυλλο μικρὸ ἄνθος μὲ σφαιρίδιο στὸ κέντρο καὶ κοκκιδωτὰ φύλλα. Ἰχνη κοκκινωπὰ ἀπὸ φωτιά.

6ος π.Χ. αἰ.

Γ76 Μισὸ ἀργυρὸ ἐνώτιο, EM 331 [AE 61] (πίν. 62). Ἐσωτ. διάμ. 0.019 μ. Σώζεται ὁ μισὸς ἀκόσμητος κρίκος, ὀξειδωμένος.

6ος π.Χ. αἰ.

Γ77 Λίθινο περιάπτο περιδεραίου σὲ σχῆμα ἀγγείου, EM 240 [AE 210] (πίν. 61). Ὑψ. λαμοῦ 0.007, διάμ. 0.011 μ. Βρέθηκε ἀκέραιο. Σήμερα σώζεται μόνον ὁ λαμὸς ἀπὸ ἀδιαφανὴ ροδόχρωμη πέτρα, ποῦ περιβάλλεται ἀπὸ χρυσὴ στεφάνη καὶ ἔχει καμπυλωτὴ τὴν ἄνω ἐπιφάνειά της καὶ ἐπίπεδη τὴν

κάτω, στὸ σημεῖο ποῦ ἔσπασε. Διαμπερὴς ὅπῃ γιὰ ἀνάρτηση. Ἀκέραιο τὸ περιάπτο δημοσιεύει ἡ Ruxer.

6ος - α' μισὸ 5ου π.Χ. αἰ.

Ruxer, *Necklace I*, 106, πίν. 5(11), ἀρ. 3232.

Γ78 Ἀργυρὸς δακτύλιος, EM 270 [AE 83] (πίν. 62). Ἐσωτ. διάμ. 0.016 μ. Ἀκέραιος, ὀξειδωμένος, μὲ ρομβοειδῆ σφενδόνη χωρὶς διακόσμηση.

6ος - α' μισὸ 5ου π.Χ. αἰ.

Γ79 Σιδερένιος δακτύλιος, EM 331 [AE 61] (πίν. 62). Ἐσωτ. διάμ. 0.018 μ. Ἀκέραιος, πολὺ ὀξειδωμένος. Ἔχει τετράπλευρη σφενδόνη. Δὲν διακρίνεται διακόσμηση.

6ος - α' μισὸ 5ου π.Χ. αἰ.

Γ80-87 Τεμάχια ἀργυρῶν σκευῶν, EM 331 [AE 61] (πίν. 62). Σώζονται ὀκτὼ τεμάχια ὀξειδωμένα. Σωζ. ὑψ. 0.025 - 0.04 μ. Δύο ἀπὸ αὐτὰ (Γ80-81), στενόμακτρα, ἔχουν τὶς ἄκρες τους ἄνω καὶ κάτω τυλιγμένες γύρω ἀπὸ χάλκινο σύρμα. Σὲ μερικά τεμάχια διατηροῦνται ἴχνη ἀπὸ χάλκινα καρφία.

6ος - 5ος π.Χ. αἰ.

Γ88 Μολύβδινος ἀλτήρας, EM 9075 [AE 2199] (πίν. 62). Μῆκ. 0.115, πᾶχ. 0.035-0.025 μ., βάρ. 1793 γρ. Διαστ. μεγάλης βάσης 0.06 x 0.035, μικρῆς 0.05 x 0.045 μ. Ἀκέραιος, καλὰ διατηρημένος. Στὸ στενὸ ἄκρο του, στὸ κέντρο, ἦταν στερεωμένος σιδερένιος κρίκος, ὅπως δείχνουν τὸ κυκλικὸ βαθούλωμα καὶ τὰ σωζόμενα ἴχνη ὀξειδωμένου σιδήρου. Στὴν ἴδια πλευρὰ χαραγμένη βουστροφιδὸν σὲ τρεῖς στίχους ἡ ἐξάμετρον ἐπιγραφή *HALOMENOS NIKESEN: EPIAINETOS HONEKA TOΛE HA*.

Περὶ τὸ 600 π.Χ.

Δ. Φίλιος, *AE* 1883, 190-191. IG I² 802. Α.Α. Παπαγιαννόπουλος-Παλαιός, *Ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί* (1950), Α', 58 ἀρ. 3. *Laser, Sport und Spiel*, 68-69, εἰκ. 25.

SUMMARY

This book is devoted to the publication and discussion of an important archaeological find: sacrificial pyres A, B and C excavated by D. Philios and K. Kourouniotis in the sanctuary of Demeter and Kore at Eleusis, outside the Geometric and Archaic court of the Telesterion and near the entrances to the court. The excavation evidence and the large number of hitherto unpublished finds are presented, and an endeavour is made to link them with the Eleusinian cult. The reconstitution and interpretation of the material is linked directly with substantive cult matters, such as the altars of the goddesses, the mystery rites, the enagismoι rituals and the autumn sowing festivals.

The book is divided into six chapters, followed by a catalogue of the finds classified by category and by pyre. It begins by examining the position occupied by the pyres within the sanctuary in relation to the cult. To this end, there is a description of the topography of the sanctuary at Eleusis, from the construction of Megaron B, the first temple of Demeter, in Mycenaean times, down to the middle of the 5th century B.C., when the pyres ceased to be used.

Pyre A was discovered by Philios in front of the retaining wall of the Geometric court of Megaron B, which was apparently repaired and extended, and continued in use in the Geometric period. Pyre A began to be used roughly after the middle of the 8th century B.C. This pyre is the first excavation evidence of cult practices in the sanctuary, and was found very close to the temple of Demeter, which points to its close association with the cult of the goddess. Earlier rituals involving fire, shown by excavation to have been carried out in the Mycenaean "sacred house" and in the Hiera Oikia of Geometric times, both of which lay outside the precinct of the sanctuary at Eleusis, do not seem to have been connected with pyre A.

In the early Archaic period (early 6th century B.C.), the Solonian Telesterion was erected on the ruins of the Mycenaean Megaron B, and a larger court was created at the south through an earth fill supported by a stout, stepped retaining wall; at this time, pyre A was replaced by pyre B, which stood outside the new south stepped wall of the Telesterion court, near the south entrance. Shortly afterwards, when the court was further extended to the north and north-east, the new pyre C came into operation outside the court of the Telesterion, in front of the north retaining wall of this yard and near its north entrance.

During the time of Peisistratos (second half of the 6th century), the first poros Telesterion was built on the ruins of the Solonian structure, and the city and sanctuary were enclosed within a strong enceinte, the Peisistratean wall; pyres B and C continued to function on the same sites.

The pyres of the Telesterion shared in the fortunes of the rest of the site at Eleusis. Pyre B does not appear to have been buried beneath the earth fill when the Telesterion was extended to the north and south at the time of Kimon. It probably continued to function down to the time of Perikles (ca. 450 B.C.) since, according to Kourouniotis, the section of the court near the south gate in the sanctuary enclosure, where pyre B was located, had not been buried beneath earth deposits at this date.

Shortly before this, during the Persian Wars, or later, during the time of Kimon, in about 480-460 B.C., pyre C probably ceased to function, because it was buried beneath the earth fill for the extension of the Telesterion court on the north and north-east sides. No traces of pyres or any burnt items were discovered in the following building phases of the sanctuary, indicating that pyres ceased to be used, not only in the sanctuary, but also in the Hieria Oikia, which stood outside it on the south side.

In terms of the excavation evidence, we have more information for pyre B, which was excavated by Kourouniotis in 1931, because the excavation day-book is preserved along with a catalogue of the sherds discovered. I was able to assemble the excavation evidence relating to the other two pyres (A and C) from the excavation reports, other publications by Philios, and part of the surviving day-book dating from the year 1885. The study was further assisted by the results of the later excavation conducted in the area of pyre A by Kourouniotis in 1931-32, and by evidence supplied by Noack in his book on Eleusis.

Pyre A was found by Philios in 1885 in front of the south retaining wall of the Geometric court of the temple of Demeter, near the south stepped entrance to this court. The wall bore distinct traces of fire. In front of it was found a layer of earth 0.80-1.00 m. thick, mixed with ash, carbonized wood, and a large number of burnt handmade bird-faced figurines. In addition to this main layer of ash, ashes and charcoal were also found around it, mixed with burnt broken Protocorinthian vases (aryballoi and alabastra), clay plaques, pieces of gold sheet, and jewellery. The re-excavation of the site of pyre A in 1931-32 by Kourouniotis showed that pyre A was found *in situ*, and confirmed the dating of the Geometric terrace to the middle of the 8th century B.C.

Pyre B was found by Kourouniotis in 1931, in front of the south stepped retaining wall of the early Archaic court of the Telesterion, near the entrance. The layer of ash, 0.80-1.00 m. thick near the wall, extending for 2.50-3.00 m., contained wood-ash, carbonized wood, and a large number of fragments of burnt broken vases, figurines and metal objects. The size of pyre B was probably greater than the layer excavated. That it extended further to the east and south was demonstrated by trial trenches sunk both to the east, beneath the poros slabs of the south-east door in the Periklean Telesterion, and to the south, as far as the Peisistratean wall.

Very little information is available for the excavation of pyre C. The ash and burnt finds (vases, clay plaques, figurines, metal objects, and jewellery) that are attributed here to pyre C were discovered by Philios in 1883, in the fill between the north retaining wall of the Archaic court of the Telesterion (which bears strong traces of fire) and the north-east section of the Peisistratean wall.

The identification of the finds in the Eleusis Museum proved to be the most difficult task involved in the reconstitution of the sacrificial pyres. The reason for this was that almost all the finds were uncatalogued and much of the evidence relating to them has been destroyed, chiefly during the Second World War. The finds from pyre C were an exception here, for most of them were brought to Athens by Philios and recorded in the Catalogue of the Archaeological Society Collection, which was preserved in the National Archaeological Museum. Great assistance in identifying the finds associated with pyres A and B was provided by information and photographs made available to me by the late John Travlos. Other valuable aids were the surviving day-books, catalogues and handwritten notes made by the excavators on the finds themselves, their references to some of

them, the relevant publications, and also the information and drawings contained in Noack's book on Eleusis and Winter's book on figurine types.

The finds from pyres A, B and C, most of which were unpublished, consist mainly of vases and figurines, though there are also some clay plaques and metal artefacts. Most are in a fragmentary state of preservation and bear traces of fire.

The vases associated with pyre A were handmade Argive monochrome oinochoai, either plain or with impressed decoration, aryballoi and alabastri from the Protocorinthian and Early to Middle Corinthian periods, a few Protoattic vases and a number of handmade lamps. The white ground clay plaques have matt-painted decoration of linear patterns, or depictions of a rosette, wheel, bird or tripod. The majority date from the first half of the 7th century B.C., with some from the late 7th or early 6th century.

The numerous figurines are handmade bird-faced, standing and seated figures, mainly made in Attica, though there are also some Boeotian ("papades"). There are also handmade figurines of horses, riders, chariot groups, and animals, and several female protomes. These date mainly from the 7th century, though there are also a few examples from the late 8th and early 6th century B.C.

The metal objects include fragments of gold sheet from the sheathing of wooden boxes, and jewellery (earrings, necklaces, fibulae), dating from the second half of the 8th and the 7th century B.C.

The vases from pyres B and C are mainly black-figure and black-glaze vases, some decorated with bands or plain, with a smaller number of red-figure vases. An incense burner, an epinetron, two stands and the neck of a loutrophoros amphora are notable by virtue of their size and black-figure decoration. A polychrome bowl in the Six technique, and a round vase with a strainer in the bottom are outstanding items. There are also several inscribed sherds, and a vast number of miniatures, both wheelmade and handmade. The majority of these vases are Attic, though there are also a few Corinthian.

Of the open vases, the most common shapes are one-handled cups, stemmed dishes, and salt cellars, followed by skyphoi, kylikes, bowls, plates and pyxides. The most common closed shapes are lekythoi, olpai, oinochoai, and jugs, with a few amphorae and hydriai. Amongst the miniatures, the majority are hydriai, skyphoi and kantharoi, followed by jugs, oinochoai and lekythoi.

The vases are adorned with a variety of representations: assemblies of gods, goddess or goddesses departing in a chariot, processions of men and women, chariot-races, hoplites leaving home, Dionysiac scenes, the battle between the Centaurs and Lapiths, the Troilos incident, Midas and Silenos, Herakles wrestling with Triton, a sacrifice scene, the seated figure of Athena, an owl, and so on. The vases date from the second quarter of the 6th to the first quarter of the 5th century B.C.

The clay plaques associated with pyres B and C are black-figured, and depict horses, chariots, a procession of men and women of a funerary or ritual character, two goddesses wearing the polos, and a man watching a woman who is either departing or dancing. There are also some clay plaques painted on both sides with a scene of a duel between warriors, or warriors on the front and a series of animals on the back. They date from the second quarter to the end of the 6th century B.C.

The figurines associated with pyres B and C are mainly mouldmade, though there are a few handmade (warrior, riders, animals) and some flat-bodied figurines of seated

figures with moulded heads. The types represented are mainly Attic, though there are also some Rhodian-Ionian and Boeotian types. They depict mainly female figures, standing or seated, or in bust, with male figures being rare.

Common types are figurines of riders and animals, and figurines of a Satyr or Bes squatting. There is a unique figurine of a crouching dwarf and a small plaque depicting a relief reclining figure with a pig's head. Small seated figurines are more common, as are small protomes. They date from the second quarter of the 6th to the first quarter of the 5th century B.C. with the exception of a few severe style, standing or seated, female figurines which date from the second quarter of the 5th century B.C.

The metal artefacts from pyres B and C include iron and bronze knives, winnowing fans, pins, a bronze mirror and an inscribed lead jumping weight, as well as gold cutouts that were rivetted to wooden boxes, gold disks, and gold and silver jewellery (earrings, finger-rings, fibulae, pins, an electrum bead, gold beads, glass necklace beads or pendants in the shape of a small vase, and a diadem with gold plaques). All these date from the 6th and early 5th century B.C., though many of them are heirlooms in second use.

The date of the pyres is based, generally speaking, on the date of the building phases of the sanctuary. The data from Kourouniotis's 1931-32 excavations, however, allow the termini for the functioning of the pyres to be determined with greater accuracy. Thus, the middle of the 8th century is the *terminus post quem* and 580 B.C. the *terminus ante quem* for pyre A. Pyre B came into operation after 580 B.C. (*terminus post quem*) and continued in use until about the middle of the 5th century. Finally, pyre C was used from the second quarter of the 6th century, about 560 B.C., until the first quarter of the 5th century.

The interpretation of the pyres is based on their position in the sanctuary—outside the Telesterion court—and on their basic features: the absence of animal bones or any pit or altar, the lack of any trace of fat in the ashes, and the large number of burnt and broken offerings (vases, figurines, clay plaques, and metal objects).

The absence of animal bones and remains of foodstuffs, taken together with the kind of offerings (vases, figurines, clay plaques, gold cutouts, and jewellery) preclude the possibility that the pyres were the remains of open-air banquets for initiates within the area of the sanctuary. On the other hand, the fact that ash and offerings were preserved is probably to be associated with the custom which forbade the removal of the remains of sacrifices or other ritual acts. From an extensive investigation, based on literary, epigraphic and excavation evidence, I conclude that the pyres are unlikely to be connected with the altars of Demeter and Kore, which must have been inside the sanctuary, in front of the Telesterion at the east side of the court.

I believe that the remains of sacrificial pyres A, B and C are associated with the enagismoi rituals, that is the burnt, or occasionally unburnt offerings made by mortals to the dead, to heroes and to chthonic deities, the purpose of which was to secure their favour, in order to ensure personal well-being, or for the fertility of the earth and a good crop. The enagismoi were mournful rites of a purificatory character, for they contained within them the *agos* (pollution) of communication with the dead in the Underworld; they were accordingly held in an isolated area (enclosure, room), and the offerings made were destroyed and the remains covered with stones, slabs, or tiles, or buried.

Excavations have uncovered many examples of enagismoi rituals associated with the worship of the dead, heroes, or the chthonic deities, that may be connected with the

endeavour to secure the fertility of the earth. A connection between enagismoi and funeral rites and chthonic cult can be detected in the sanctuaries of Demeter on the Acrocorinth, at Eloros in Sicily, on Knidos, and at Priene and Pergamon in Asia Minor, where both burnt and unburnt offerings have been discovered in pits lined with stones and slabs and covered with slabs or tiles. The nature of the offerings, too, such as kernoï and likna, often suggests that the purpose of the offerings was the fertility of the earth and a good crop.

Plutarch, in his *Moralia, De Iside et Osiride*, states that lamentations and rituals resembling those associated with the burial of the dead were performed in the month of sowing, Pyanepsion, in both Greece and Egypt. He calls them "gloomy, solemn and mournful", through which people mourned the disappearance of fruits, which they compared with the death of the gods or their descent to Hades. These mournful sacrifices were performed to ask the gods to bless the earth and bestow their fruits on it once more.

Pyres A, B and C, as enagismoi rituals, represent a highly appropriate mournful ritual act in the sanctuary of Demeter, goddess of the abundance of crops, to secure her blessing for the seed and a good harvest. The shapes of the vases offered on the pyres point to libations, the incense burner to the use of incense, and the miniatures to *panspermia*. Even the subjects of the depictions on the vases and clay plaques are connected with death and the chthonic gods, as are many of the figurines and the gold cutouts. The position of the pyres, too, outside the court of the Telesterion, in a confined, isolated space, suggests a desire to keep mournful rituals connected with communication with the Underworld, away from the area of the Telesterion.

The interpretation of the pyres as enagismoi, the aim of which was to achieve a good crop, is consistent with their association with the Mysteries, which were closely connected with wheat and the ideas it symbolised. The parallel between the sprouting and death of the seed, at sowing time, and the life and death of man were germane to the meaning of the Mysteries — the eternal quality of life-after-death. It is highly probable that during the celebration of the Mysteries, the enagismoi were associated with Kore's descent into Hades and allegorically with sowing. Enagismoi probably survived later in the festival of the Plemochoai celebrated during the Mysteries, at which libations were offered to the dead.

The pyres as enagismoi, that is, with the aim of securing a good harvest, might also be associated with the Proerosia, the main Attic festival connected with autumn sowing, which was celebrated in the month of Pyanepsion, just after the Mysteries. Support for this view may be sought in the fact that the Proerosia was instituted, after an oracle issued by the Pythia, at about the same time that pyre A came into use, that is, about 750 B.C., in order to give thanks to the goddess Demeter, who had saved Greece from hunger and famine.

The suspension of the operation of pyres B and C outside the Telesterion during the Classical period was due to the extension of the court, which was carried out during or after the Persian Wars and down to the middle of the 5th century B.C. by means of earth fills in the area of the pyres. At this period there was possibly some modification of the formalities of the Mysteries or the Proerosia, or it may have been that the redemptive content of the Mysteries was emphasized at the expense of the mournful rituals of purificatory character, as represented by pyres A, B and C.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Abramson, H., 31 σημ. 41, 165 σημ. 126, 168, 176
 Ἀγαμεμόνιο, 169
 Ἀγέλαστη πέτρα, 37, 38
 Ἀγορά, βλ. Ἀθήνα
 Ἀγροτική λατρεία, 81, 145, 177, 180, 194
 Ἀγῶνες, ἐπιτάφιοι, 74, 80, 85, 100 σημ. 220, 103 σημ. 236, 167, 183, 193 σημ. 308
 Ἄδης, 76 σημ. 47, 111, 187, 190
 Ἀδραστος, 154, 192 σημ. 298
 Ἀθηνᾶ, 186 σημ. 257 (θυσίαι), 78 σημ. 59, 82 σημ. 93, 83 σημ. 97, 88, 219, 221, 249, 251 (παραστάσεις), 167 σημ. 140 (Ἑλλωτίς, Ἰππία καὶ Χαλινίτις), 176 (Νίκη)
 Ἀθήνα, 28 σημ. 28, 160 σημ. 95, 185 σημ. 256, 190, 191, 195, 196. Ἀγορά, 160 σημ. 95, 161 σημ. 99, 165, 167, 168, 169, 175, 177, 178, 189 σημ. 282. Ἀκαδήμεια, 171. Ἀκρόπολις, 147, 176, 177, 178. Ἐκατόμπεδο, 147. Ἐλευσίνιο, 168. Κεραμικός, 160, 164 σημ. 120, 177, 184 σημ. 252. Λεωκόριο, 169, 178. Μητροῶ, 95 σημ. 185, 168, 177. Πρυτανεῖο, 189 σημ. 282. Πύθιο, 100 σημ. 217, 193 σημ. 308
 Ἀθήναιος, 190 σημ. 291, 191 σημ. 292, 293
 Αἴγυπτος, 180, 181, 187
 Αἶθρα, 154, 155
 Αἰνεῖας Τακτικός, 100 σημ. 218, 194 σημ. 313
 Αἰσυρινίτης Διόνυσος, ἱερό, βλ. Πάτρα
 Αἰσχίνης, 182 σημ. 238
 Ἀκαδήμεια, βλ. Ἀθήνα
 Ἀκάδημος, 171
 Ἀκραῖα, ἑορτὴ Ἦρας, 167 σημ. 140
 Ἀκροκόρινθος, ἱερό Δήμητρος, 178, 181 σημ. 234, 184 σημ. 254
 Ἀκρόπολις, βλ. Ἀθήνα
 Ἀλτήρας ἐνεπίγραφος, βλ. Ἐπιγραφές
 Ἀλῶα, ἑορτὴ Δήμητρος, 38, 194 σημ. 310
 Ἀμαζόνες, 76, 247, 248
 Ἀμοργός, βλ. Μινῶα
 Ἀμύκλαι, ἱερό καὶ βωμὸς Ἀπόλλωνος, 170, 175
 Ἀνάβυσσος, νεκροταφεῖο, 160 σημ. 95
 Ἀνάκτορον, ἱερό Ἐλευσίνιος, 31, 34, 37, 188, 189
 Ἀναχώρησις ἄρματος θεῶν-θεαινῶν, 75, 76, 82, 86, 103, 182, 217, 218, 219, 250
 Ἀνθεστήρια, ἑορτὴ Διονύσου, 173
 Ἄνιος Ἀρχηγέτης, 170
 Ἄνοδος τῆς Κόρης, 180 σημ. 227, 190 σημ. 287 καὶ 288
 Ἀπαρχές, 149 σημ. 25, 154 σημ. 59, 164 σημ. 120, 185 σημ. 255, 191, 192 σημ. 303, 193, 194 σημ. 310
 Ἀποθέωσις Ἡρακλέους, 75, 85, 86, 182, 251
 Ἀπολλόδορος, 159 σημ. 89
 Ἀπόλλων, 100, 156 σημ. 70, 72 καὶ 73, 158 σημ. 85, 170, 175, 192, 193 σημ. 308, 194 (ἱερά-λατρεία), 73, 127, 217, 218, 251 (παραστάσεις)
 Ἀποχαιρετισμὸς πολεμιστῆ, 75, 79, 84, 85, 86, 182, 219, 220, 248
 Ἀργολικά μονόχρωμα ἀγγεῖα, 69, 96, 109, 197, 198
 Ἀρετώ, 89, 90
 Ἄρης, 62 σημ. 48, 82, 104, 167, 168, 253
 Ἀρκετοῦρος, ἀστερισμός, 193
 Ἀριάδνη, 73 σημ. 30, 102, 216
 Ἀριστοτέλης, 186
 Ἀριστοφάνης, 163, 192 σημ. 299 καὶ 303
 Ἄρμα, 75, 76, 82, 84, 86, 100 σημ. 223, 101 σημ. 225, 102, 103, 105, 106, 107, 113, 165, 168, 169 σημ. 155, 183, 213, 217, 218, 219, 233, 249, 250
 Ἀρματοδρομία, 74, 80, 88, 182, 217, 249, 252
 Ἀρπαγὴ τῆς Κόρης, 24 σημ. 5, 102 σημ. 230, 172, 173, 186
 Ἄρτεμις, 27, 106 σημ. 255 καὶ 256, 152, 154, 155, 158 καὶ σημ. 85, 172, 173, 174 σημ. 183, 176, 185 σημ. 255 (ἱερά-λατρεία), 74, 83 σημ. 97, 106, 117, 216, 217 (παραστάσεις)
 Ἀρχηγέσιον, Δῆλος, ἱερό, 170
 Ἀρχηγέτης, 186 σημ. 257
 Ἀσκληπιός, ἱερό, βλ. Ἐπίδαυρος
 Ashmole, B., 195
 Ἀττική, 86, 160 σημ. 95, 165, 191, 195
 Ἄττις, 189 σημ. 285
 Αὐγουστίνος, 187
 Αὐλὴ Τελεστηρίου, βλ. Τελεστήριο
 Αὐλητής, 81, 116, 117, 127, 205, 250, 256
 Αὐλός, 47, 48, 184
 Ἀφροδίτη, 156 σημ. 70 καὶ 73, 172, 177, 178
 Ἀχαιὰ Δήμητρα, 180 καὶ σημ. 228
 Ἀχιλλεύς, 80, 249
 Βακχικά, βλ. Μυστήρια
 Βαλλητύς, ἑορτή, 147 σημ. 14, 148
 Βάριον, νεκροταφεῖο, 160 σημ. 95
 Βαυβώ, 179 σημ. 223

- Beazley, J., 60, 75, 80, 81, 83 καὶ σημ. 97, 89, 102 καὶ σημ. 227
 Benndorf, O., 62 σημ. 48
 Benson, J.L., 100 σημ. 223
 Βησᾶς-σειληνός, 63, 117, 127, 130, 177, 183, 238, 242, 243, 256
 Binder, J., 24 σημ. 5
 Boardman, J., 91, 98 σημ. 205, 100 σημ. 216 καὶ 217, 103
 Βόδια, 81, 83 καὶ σημ. 102, 130, 157, 158, 162, 185 σημ. 255, 191, 250. Βλ. καὶ Ταῦρος
 Boehlau, J., 75 σημ. 37
 Boersma, J.S., 31 σημ. 42
 Βοηδρομιών, 190 σημ. 290-291, 193, 194, 195
 Βουζύγης-Βουζύγιον, 174 σημ. 186
 Βουρβᾶς, τύμβος, 160 σημ. 95, 161 σημ. 99, 166
 Βούσιρις, 181
 Βουφόνια, 174
 Brann, E., 168
 Βριμός, 188, 189
 Βριώ, 188, 189
 Brommer, F., 191
 Broneer, O., 167, 168
 Βρούλια, Ρόδος, νεκροταφείο, 160 σημ. 95
 Brumfield, A.Ch., 194 σημ. 311, 195 σημ. 317
 Burkert, W., 152, 158, 185 σημ. 256, 187 σημ. 266, 188, 189, 190 σημ. 287 καὶ 290
 Burr, D., 168, 176
 Βωμοί, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 55, 59, 60, 62, 83, 147-156, 157 σημ. 81, 171, 184, 185, 195, 196, 210, 213, 233, 251 (ιερού Ἐλευσίνος), 162 (ταφικοί), 156, 164 (τέφρας)
 Γαῖα-Γῆ, 117, 157 σημ. 82
 Γιγαντομαχία, 85, 86, 104, 182, 219, 253
 Γιούχτας, ιερό, βλ. Κρήτη
 Γλαύκα, 90, 252
 Γρόττα, νεκροταφείο, βλ. Νάξος
 Camp II, J. McK., 193 σημ. 305
 Clinton, K., 29 σημ. 33, 31 σημ. 44, 33 σημ. 51, 38 σημ. 72, 102 σημ. 230, 145 σημ. 4, 148, 150, 151, 153, 154, 155, 158 σημ. 83, 185 σημ. 255 καὶ 256, 186 σημ. 257, 189, 190 σημ. 290, 194 σημ. 313
 Coldstream, N., 176 σημ. 199
 Cook, J., 131, 132
 Courbin, P., 84
 Croissant, F., 125, 129
 Δάδες, 98
 Δαίδαλα, έορτή Ἥρας, 158 σημ. 85
 Darceue, P., 24 σημ. 5
 Δαφνί, ιερό, βλ. Πάν
 Δείπνα, 161, 162 (νεκρικά), 146 σημ. 9, 156 σημ. 74, 179 (ιερά)
 Δελφοί, ιερό Ἀπόλλωνος, 193 σημ. 308
 Δέσποινα, Μέγαρο Λυκόσουρας, 126, 189 σημ. 282
 Deubner, L., 189 σημ. 285
 Δῆλος, βλ. Ἀρχηγέσιο, καὶ Ὑπερβόρειοι Παρθένοι
 Δήμπτρα, 23, 24, 25, 28, 37, 150 (ἐλευσινιακὸ ἱερό, α' ναός), 24 σημ. 5, 74, 75, 82, 95, 99, 100, 101, 106, 111 σημ. 298, 145, 153, 157 καὶ σημ. 82, 159 καὶ σημ. 89, 171, 172, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 184 σημ. 254, 185 σημ. 255 καὶ 256, 186, 187, 188, 189 σημ. 282, 190 σημ. 287, 193, 194, 195, 196 (ιερά καὶ λατρεία), 73 σημ. 30, 74, 75, 76, 82, 83, 102, 103, 106, 111, 117, 130, 149 σημ. 25, 152, 216, 217, 218, 247, 250, 253 (παραστάσεις). Βλ. καὶ Ὀμηρικὸς Ὑμνος εἰς Δήμπτρα
 Δημοσθένης, 148, 150
 Δημοφῶν, 159, 189 σημ. 282 καὶ 285
 Διάσια, έορτή Διός, 181 σημ. 235
 Διοκλῆς, 186 σημ. 257
 Διόνυσος, 74, 86, 172 καὶ σημ. 179, 173, 186 σημ. 257, 189 σημ. 285, 190 σημ. 286 (λατρεία), 73, 74, 77, 83, 84, 86, 88, 102, 129, 182, 216, 217, 218, 219, 221, 248, 251 (παραστάσεις-διονυσιακὲς σκηνές)
 Διπόλεια, έορτή Διός, 174
 Δόλιχος, 186 σημ. 257
 Dörpfeld, W., 169 σημ. 156
 Dow, S. - Healy, R., 192 σημ. 296
 Εἰρεσιώνη, 192 σημ. 303, 193
 Eitrem, S., 188
 Ἐκατόμπεδο, βλ. Ἀθήνα
 Ἐλευσίνα, έορτή-ἀγῶνες, 82, 185 σημ. 255, 194 σημ. 310. Βλ. καὶ Μυστήρια
 Ἐλευσινιακὸς κύκλος, παραστάσεις, 75, 76, 81, 82, 83, 86, 102, 152, 217, 218, 247, 250, 251, 253
 Ἐλευσίνιο, βλ. Ἀθήνα
 Ἐλευσίς, νεκροταφεία, 87, 128 (Δυτικὸ), 52, 53 (Νότιο)
 Ἐλλώτια, έορτή, 167
 Ἐλλωτίς, 167 σημ. 140. Ἐλλωτίς Εὐρώπη, 171. Βλ. καὶ Ἀθηνᾶ Ἐλλωτίς
 Ἐλορος, Σικελία, Κόρειο ἱερό, 179
 Ἐναγώνιος Ἐρμῆς, 185 σημ. 255
 Ἐπαίνετος, 141, 259

Ἐπιγραφές ἑλευσινιακές, 149, 150, 151, 152, 153, 154 σημ. 59 καὶ 62, 157, 185 σημ. 255 καὶ 256 (βωμοί-θυσίες), 76, 82, 88, 89, 90, 92, 93, 101 σημ. 225, 102, 233, 250, 252, 253, 259 (ἐνεπίγραφα ἀγγεία, λύχνοι καὶ πίνακες), 68, 141, 259 (ἐνεπίγραφος ἀλτήρας)

Ἐπίδαυρος, 156 σημ. 70 καὶ 73 (ἱερὸ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα), 157 καὶ σημ. 78, 80 (ἱερὸ Ἀσκληπιοῦ)

Ἐπιζεφύριοι Λοκροί, ἱερὸ Περσεφόνης, 95 σημ. 185

Ἐπιπυργιδία Ἀρτεμίδας, 176

Ἐποπτεία, 188

Ἐρέτρια, 160 σημ. 95, 167, 173

Ἐρμῆς, 156 σημ. 70 καὶ 73, 172, 185 σημ. 255, 186 σημ. 257 (λατρεία-θυσίες), 73, 76 καὶ σημ. 47, 82, 216, 217, 218, 250 (παραστάσεις)

Ἐρμιόνη, ἱερὸ Δήμητρος, 157 σημ. 82, 174

Ἑστία, 186 σημ. 257

Εὐάδνη, 159

Εὐμενίδες, βλ. Σεμεῖς

Εὐμολπίδες, 170 σημ. 167, 186 σημ. 257

Εὐμολπος, 186 σημ. 257

Εὐριπίδης, 149, 150 καὶ σημ. 38, 151, 154, 159 σημ. 89 καὶ 93, 192 (Ἰκέτιδες), 164 (Ἴων)

Εὐφίλτος, 62, 101, 102, 232

Ἐφιάλτης, 62 σημ. 48, 104, 253

Farnell, L.R., 194 σημ. 311

Feytmans-Callipolitis, D., 79

Foucart, P., 185 σημ. 256, 189 σημ. 285, 190 σημ. 290

Furley, W., 159, 189 σημ. 284

Gallant, T., 193 σημ. 305

Grace, F.R., 112

Ζεύς, 156 σημ. 70, 157 σημ. 82, 172, 174, 177, 190 σημ. 286. βλ. καὶ Διάσια.

Ζιρώ, Δ., 30 σημ. 40, 34 σημ. 59, 36 σημ. 66-68

Ζῶα, 157, 185 σημ. 255 καὶ 256 (θυσίες, Μυστήρια), 157, 178 (θυσίες, ὀλοκαύτωση), 107, 113, 117, 128, 130, 169 σημ. 154 καὶ 156, 171, 178, 213, 214, 239 (εἰδώλια)

Ζωγράφοι, 83, 251 (τῶν Ἀγκώνων), 102 σημ. 227 (Affecter), 83, 85, 251 (τῶν Ἀθηνῶν 496), 77, 248 (τοῦ Αἴμονος), 81, 250 (τῆς Αἰώρας), 103 σημ. 240, 104 σημ. 244 καὶ 245 (τῆς Ἀκροπόλεως 606), 103 σημ. 240, 139 (τοῦ Ἀμάσιος), 87 (τοῦ Ἀναγυροῦντος), 104 σημ. 245, 139 σημ. 482 (τοῦ Ἀνδοκίδου), 74, 75, 76 σημ. 43, 217,

218 (τοῦ Ἀντιμένους), 104 σημ. 244 (τοῦ Βατικανοῦ 309), 87 (τῶν Γοργόνων), 80, 104 σημ. 244 (C), 104 σημ. 244 (τοῦ Camtar), 75 σημ. 38, 102, 253 (τῆς Ἐλευσίνος 397), 76 σημ. 43, 103 σημ. 240 (Ἐξηκτίας), 88 (Εὐθυμίδης), 88, 102 (τοῦ Εὐφιλίτου), 87 σημ. 133 (τοῦ Goldtyr), 104 σημ. 244 (τῆς Κασσάνδρας), 87 σημ. 133 (τοῦ Κεραμεικοῦ), 87 σημ. 133 (KX), 82, 83 σημ. 97, 103 σημ. 239 (Κλειτίος) 75, 217 (τῆς Κρήνης τῆς Μαδρίτης), 101 σημ. 226, 103 σημ. 235, 104 σημ. 244 (τοῦ Λονδίνου B⁷⁸), 103 σημ. 239, 104 σημ. 244 (τοῦ Λούβρου F⁶), 75, 79, 82 σημ. 91, 87 σημ. 133, 88, 102 καὶ σημ. 230, 104 καὶ σημ. 244, 221, 247, 253 (Λυδός), 83, 84, 219 (τοῦ Μαραθῶνος), 103 σημ. 235 (Νέαρχος), 73 σημ. 30 (Ξενοκλῆς), 102 σημ. 230 (τοῦ Οἰωνοκλέους), 87 (τοῦ Πόλου), 74, 75, 217 (τοῦ Πριάμου), 87 σημ. 133 (τοῦ Πτώου), 77, 103, 248, 253 (τῆς Σαπφούς), 77 καὶ σημ. 49, 83, 85, 220, 251 (τῆς Σαπφούς καὶ τοῦ Διόσφου), 82, 83 σημ. 97, 87 σημ. 133 (Σοφίλος), 80 σημ. 83, 81, 249 (τοῦ Τλήσωνος), 79, 249 (τοῦ Τορόντο 283), 104 σημ. 244 καὶ 245 (τῆς Χαϊδελέβεργης). βλ. καὶ Ὁμάδες

Ἡλίοδωρος, 171

Ἡμερολόγια θυσιῶν, 185 σημ. 257, 191 (Ἀθηνῶν, τοῦ Νικομάχου), 194 (Θορικοῦ), 195 (ἄλλων πόλεων Ἀττικῆς)

Ἡρα, 158 καὶ σημ. 85, 117, 167 σημ. 140, 180 σημ. 229 (λατρεία), 75 σημ. 37, 117, 251 (παραστάσεις)

Ἡρακλῆς, 157 σημ. 77, 158 καὶ σημ. 85, 174 σημ. 187, 186 σημ. 257 (θυσίες-ἱερά), 75, 76, 82, 84, 85, 86, 182, 219, 251 (παραστάσεις)

Ἡρόδοτος, 33, 35, 157 σημ. 77, 172, 181, 187

Ἡσίοδος, 24 σημ. 5

Ἡσύχιος, 148, 179 σημ. 223, 190 σημ. 290, 191 σημ. 293 καὶ 294, 193

Ἡφαιστος, 186 σημ. 257

Hampe, R., 131 σημ. 419

Harrison, E., 179 σημ. 220, 180, 184 σημ. 253

Haspels, C.H.E., 77, 85

Higgins, R.A., 106 255, 117, 118, 122, 123, 131, 133 σημ. 433

Hinz, V., 179

Howland, R.W., 71

Θαργήλια, ἐορτὴ Ἀπόλλωνος, 100 σημ. 217, 193 σημ. 308

- Θᾶσος, ἱερὸ Ἡρακλέους, 157 σημ. 77
 Θεμιστιος, 185 σημ. 255
 Θέρμος, ἱερὸ Ἀπόλλωνος, 147 σημ. 12
 Θεσμοφορία, ἑορτὴ Δήμητρος, 31 σημ. 41, 38, 145
 σημ. 4, 158 σημ. 83, 171, 180, 181 σημ. 235, 194, 196
 Θήβα, 155, 159 σημ. 93, 180, 192
 Θήρα, νεκροταφεῖο, 160 σημ. 95
 Θησεΐα, ἑορτή, 192
 Θησεύς, 28 σημ. 28, 84, 86, 154, 155, 192, 251
 Θορικός, βλ. Ἡμερολόγια θυσιῶν
 Θορυκίων, 88, 252
 Θουκυδίδης, 163 σημ. 115, 164 σημ. 120, 181 σημ. 235
 Θρεπτός, 186 σημ. 257
 Θρεψιάδης, I., 44, 52 σημ. 6, 53, 54, 55 σημ. 15, 56, 57, 63 σημ. 56, 65 σημ. 62-65, 72, 93, 135, 142, 197, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 217, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 229, 230, 232, 236, 237, 238, 244
 Θρηνωδοί, 102, 114, 167, 183
 Θυμιατήρια, 60, 61, 72, 73, 74, 182, 184 καὶ σημ. 252, 216, 217
 Θυσίαι, 81, 83, 85, 86, 147, 149, 151, 152, 156, 157 καὶ σημ. 81, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 169 σημ. 152 καὶ 156, 170 καὶ σημ. 163, 173, 174, 175, 178, 179, 181, 185, 188, 189, 191, 193, 194 σημ. 310, 250, 251
 Ἰακχος, 179 σημ. 223, 185 σημ. 255, 189 σημ. 285, 190 σημ. 290
 Ἰερὰ κορυφῆς, 156, 158, 176
 Ἰερὰ Ὀδός, 26 σημ. 20, 29, 35, 154
 Ἰερὰ Οἰκία, 25, 27, 31, 33, 36, 53, 63, 147 σημ. 12, 170, 176, 194, 195, 196
 Ἰερὸς Ἄροτος, 181 σημ. 235, 191, 195
 Ἰεροφάντης, 170 σημ. 167, 187, 188, 189, 190, 193
 Ἰκέτιδες, βλ. Εὐριπίδης
 Ἰππεῖς-ἵπποι, 101 σημ. 225, 103, 105, 106, 107, 113, 116, 117, 127, 128, 183, 204, 212, 233, 238, 243, 248 (εἰδώλια, πίνακες), 165, 166, 167, 168, 169 σημ. 155, 183 (λατρεία)
 Ἰππία Ἀθηνᾶ, βλ. Ἀθηνᾶ
 Ἰππία Δήμητρα, 106
 Ἰπποκράτης, 163
 Ἰππόλυτος, 187, 189 σημ. 283
 Ἰρις, 74 σημ. 35
 Ἰσεια, 180 σημ. 228
 Ἰσθμία, 156 σημ. 72 (ἱερὸ Ποσειδῶνος), 170 (Παλαιμόνιο)
 Ἰσίγονος, 164
 Ἰσις, 158 σημ. 85, 180, 181, 187
 Jacobi, G., 78
 Joubin, A., 89
 Κάβειροι, ἱερά, 180
 Καθαρμοί, 157 σημ. 79, 161, 163, 167, 169 σημ. 152, 173, 174, 175, 179 σημ. 220, 180, 184, 192
 Κάθοδος τῆς Κόρης, 180 σημ. 228, 190 καὶ σημ. 287-288
 Καλαπόδι, Φωκίς, ἱερὸ Ἀπόλλωνος, 156 σημ. 72, 175
 Καλλίχορον φρέαρ, 24, 25, 27, 30, 33, 36, 37, 89, 155
 Καλυδών, ἱερὸ Λαφριάς Ἀρτέμιδος, 158 σημ. 85
 Καμπίτογλου, Α., 53, 61
 Καπανεύς, 159 σημ. 89, 93, 192
 Καρδαρά, Χ., 176
 Καρούζου Σ., 89
 Κελεός, 186 σημ. 257 καὶ 258
 Κένταυροι, 83, 84, 86, 182, 251
 Κεραμεικός, βλ. Ἀθήνα
 Kerényi, C., 82 σημ. 94, 159
 Kern, O., 190 σημ. 287
 Κέρνοι, 98 σημ. 208, 164 σημ. 120, 191
 Κήρυκες, 170 σημ. 167, 186 σημ. 257
 Κιθαιρών, βλ. Δαίδαλα
 Κικέρων, 164
 Κίμων, 23, 33, 144, 195
 Κιμώνεια ἐπέκτασις, βλ. Τείχος ἱεροῦ Ἐλευσίνος
 Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, 187
 Κνίδος, ἱερὸ Δήμητρος, 178, 179
 Knigge, U., 83, 84, 85, 86, 177
 Κνωσός, ἱερὸ Δήμητρος, 95, 111 σημ. 298, 135
 Κοντολέων, Ν., 176
 Κόρη (Περσεφόνη), 23, 37, 74, 75, 95, 99, 101, 145, 153, 157, 159, 172, 178, 179, 180, 181, 185 σημ. 255 καὶ 256, 186, 187, 188, 189, 190, 196 (ἱερά-λατρεία), 73 σημ. 30, 75, 76, 78, 79, 82, 83, 89, 102, 103, 111, 117, 129, 130, 149 σημ. 25, 152, 216, 247, 250, 252 (παραστάσεις)
 Κόρειο ἱερό, βλ. Ἐλορος
 Κόρινθος, Ἀγορά, 166, 167
 Κόροιβος, 149
 Κορωνίς, 158 καὶ σημ. 85
 Κοτύτια, ἑορτή, 167 σημ. 140
 Κουμανούδης, Στ., 52 σημ. 1

- Κουρήτες, ἱερὸ Μεσσήνης, 158 καὶ σημ. 85
 Κουροτρόφοι, εἰδώλια, 110, 116, 208, 209
 Κουρουνώτης, Κ., 23, 24, 25, 27, 28, 29 σημ. 30, 30, 31, 34 σημ. 58, 35, 36 σημ. 66 καὶ 67, 37, 39, 42, 44, 45, 47, 50 σημ. 67, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 63 καὶ σημ. 53 καὶ 55, 64, 73, 74, 131 σημ. 419, 142, 143, 144, 147, 148, 149 σημ. 26 καὶ 28, 150, 151, 153, 154 σημ. 59, 62 καὶ 65, 155, 170, 180 σημ. 227, 190 σημ. 288, 197, 219
 Κρήτη, 156 σημ. 70 καὶ 73 (ἱερὸ Ἀφροδίτης καὶ Ἑρμοῦ, Σύμη Βιάννου), 156 σημ. 70 (ἱερὸ Διός, ὄρος Γιούχτας), 190 σημ. 286 (σπήλαιο Διός)
 Κύπελος, 104 σημ. 242
 Kurtz, D., 100 σημ. 221
- Laffineur, R., 132, 137
 Λαμπρινουδάκης, Β., 33 σημ. 54, 189 σημ. 282
 Langdon, M., 177
 Λαοδίκη, βλ. Ὑπερβόρειοι Παρθένοι
 Λαπίθες, 84, 86
 Λάσκαρης, Ν., 52, 53, 61 σημ. 43, 78 σημ. 59, 197, 199
 Λατρεία, 159-164 (νεκρική), 164-173 (προγονολατρεία-ἡρωολατρεία), 172-185 (χθόνια). Βλ. καὶ Ἀγροτική λατρεία καὶ Σπορά, ἐορτές
 Λαφρία Ἄρτεμις, βλ. Καλυδὼν
 Laumonier, A., 129
 Lauter, H., 27 σημ. 24, 170 σημ. 167
 Lenormant, F., 191 σημ. 292
 Λευκαντί, νεκροταφεῖο, 160 σημ. 95
 Λεωκόριο, βλ. Ἀθήνα
 Λεώς, 169
 Lewis, D., 149
 Λῆμνος, ἱερὸ Ἡρακλέους, 157 σημ. 77
 Λητώ, 73, 216
 Λικνίτης Διόνυσος, 190 σημ. 286
 Λίκνον, 178, 179 σημ. 220, 184, 195
 Λίνδος, ἱερὸ Ἡρακλέους, 157 σημ. 77
 Λουκιανός, 162
 Λυκόσουρα, Ἀρκαδία, βλ. Δέσποινα καὶ Πάν
 Luschey, H., 77 σημ. 54, 78
 Λύχνοι, 47, 53, 55, 56, 71, 72, 73, 93, 97, 184, 200, 201, 232, 252
- Μαγνησία, ἱερὸ Διὸς Σωσιπόλιδος, 157 σημ. 82
 Μαζαράκης Αἰνιάν, Α., 24 σημ. 5 καὶ 7, 26 σημ. 17, 27 σημ. 24
 Μαινάδες, 83, 86, 87, 102, 221, 251
- Μαλεάτας Ἀπόλλων, βλ. Ἐπίδαυρος
 Μαραγκοῦ, Λ., 106 σημ. 255, 171
 Μαραθῶν, τύμβος, 160 σημ. 95, 166
 Μέγαρο Β, ἱερὸ Ἐλευσίνος, 23, 24, 25, 26, 28, 149
 Μέθανα, 174
 Μεΐλιχος, ἥρως, 186 σημ. 257
 Μεΐλιχος, ποταμός, 173
 Μενίδι, θολωτὸς τάφος, 165, 166, 168
 Μερέντα, νεκροταφεῖο, 160 σημ. 95
 Meritt, B.D., 150 σημ. 33
 Meritt, B.D., καὶ Wade-Gery, H.T., 149 σημ. 26
 Μεσσήνη, βλ. Κουρήτες
 Μεταγεινίων, 82 σημ. 94, 185 σημ. 225
 Metzger, H., 74 σημ. 32, 76, 81, 83, 173
 Μήδεια, 167 σημ. 140
 Μητρώο, βλ. Ἀθήνα
 Μίδας, 81, 184, 250
 Μίθρας, 174 σημ. 185
 Μικκύλα ἀγγελία, 69, 72, 73, 94-97, 166, 169 καὶ σημ. 154-155, 170, 171, 176, 177, 178, 182, 226-232
 Μινῶα Ἀμοργοῦ, ἱερὸ καὶ βωμός, 171
 Μίνως, 171
 Μονομαχία ὀπλιτῶν, 104, 233, 253, 254
 Morgan II, Ch., 63
 Morris, I., 113 σημ. 305
 Μποζάνα-Κούρου, Ν., 69 σημ. 2
 Μύκονος, ἱερὸ Διὸς καὶ Γῆς, 157 σημ. 82
 Μυλωνᾶς, Γ., 23, 24, 25, 28, 29 σημ. 33, 30 καὶ σημ. 40, 33, 36 σημ. 66-67, 52 σημ. 5, 73 σημ. 30, 74, 116 σημ. 335, 129, 130 σημ. 416, 142, 147, 148, 149, 151 σημ. 45, 157 σημ. 81, 185 σημ. 256, 190 σημ. 290, 191 σημ. 292
 Μυστήρια, 187 (Αἰγύπτου), 187 (Βακχικά), 23, 24 σημ. 5, 28, 29, 38, 75, 76, 81, 83, 86, 145, 146, 157, 158 σημ. 83, 172 σημ. 177, 173, 179 σημ. 220, 180, 185 καὶ σημ. 255-256, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 247 (Ἐλευσίνα), 86, 159 σημ. 89, 187, 195 (Ὀρφικά)
 Müller, V., 204
- Νάξος, νεκροταφεῖα, 160 σημ. 95, 165, 166
 Νεμέα, ἥρωο, 169
 Νηρεὺς-νηρηίδες, 102
 Νηφάλια, 181
 Νικόμαχος, βλ. Ἡμερολόγια θυσιῶν
 Νικοσθένης, ἀγγειοπλάστης, 78, 88 σημ. 136
 Nilsson, M.P., 76, 158, 164 σημ. 121, 173 σημ. 182, 175 σημ. 191, 187 σημ. 266, 188, 190 σημ. 288

- Noack, F., 25, 28, 30 σημ. 35, 31 σημ. 44, 32 καὶ σημ. 45, 35, 40, 41, 42, 45, 50, 51, 56, 57, 109 σημ. 275, 142, 146, 150, 153
- Ohly, D., 131 καὶ σημ. 419, 132
- Οἶτη, πυρὰ Ἡρακλέους, 158 σημ. 85
- Ὀλυμπία, βλ. Πελόπιο
- Ὀλυμπος, 75, 76, 82, 85 σημ. 115, 86, 250
- Ὀμάδες, 83, 84, 219 (τῶν Ἀθηνῶν 581), 88, 102 σημ. 230, 221 (τοῦ Burgon), 87, 220 (Dubois), 79, 95, 229, 248 (τῶν Κύκνων), 83, 85, 220 (τοῦ Λαγοῦ καὶ τοῦ Κυνηγόσκυλου), 75 (τοῦ Λεάγρου), 83, 84, 220 (τῶν Μικρῶν Λιονταριῶν), 83, 85, 89, 221, 251 (τοῦ Πετεινοῦ), 83, 84, 219, 221, 251 (τῆς Φανυλλίδος), 89, 222 (χωρὶς Φύλλα). Βλ. καὶ Ζωγράφοι
- Ὁμβριος Ζεύς, ἱερό, βλ. Ὑμηττός
- Ὀμηρικὸς Ὕμνος εἰς Δίμητρα, 24, 25, 27, 30 σημ. 40, 33, 76 καὶ σημ. 47, 82 σημ. 95, 145, 148, 149, 150, 151, 155, 156, 159 σημ. 89, 186
- Ὀμπναι, 181
- Ὀρθία Ἀρτεμις, ἱερό, βλ. Σπάρτη
- Orlandini, P., 129
- Ὀρλάνδος, A., 23 σημ. 1
- Ὀρφικά μυστήρια, βλ. Μυστήρια
- Ὀρφικὸς Ὕμνος εἰς Πλούτωνα, 27
- Ὀσίρις, 164 σημ. 121, 180, 181, 187 σημ. 267
- Παιδες, ἀφ' ἑστίας, 189 σημ. 282
- Παλαιμόνιο, βλ. Ἰσθμία
- Παλαίμων, 170
- Πάν, ἱερά, 177 (Δαφνί), 189 σημ. 282 (Λυκόσουρα)
- Πάνδημος Ἀφροδίτη, 177, 178
- Πανσπερμία, 95, 164, 173, 178, 182, 191
- «Παπάδες», εἰδώλια, 55, 75 σημ. 37, 105, 107, 108, 110, 112, 117, 210, 211, 212
- Παπαϊωάννου, A., 149 σημ. 26
- Παρθένιον φρέαρ, 33
- Parke, H.W., 192
- Παρνασσός, ἐορτὴ Διονύσου, 190 σημ. 286
- Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, 145, 187, 188
- Πάτρα, 173, 174 σημ. 183 (ἱερὰ Αἰσυμνίτου Διονύσου καὶ Τρικλαρίας Ἀρτέμιδος), 158 σημ. 85 (ἱερὸ Λαφρίας Ἀρτέμιδος)
- Payne, H., 87, 91
- Πausanias, 25, 152 σημ. 51, 155, 157 σημ. 77 καὶ 78, 169 σημ. 156, 170, 172, 173, 174, 176
- Πεισιστράτειο τεῖχος, βλ. Τεῖχος ἱεροῦ Ἐλευσίνος
- Πεισιστράτος, 31, 33, 86, 194 σημ. 313
- Πελανοί, 162, 163, 181
- Πελόπιο, Ὀλυμπία, 169
- Pemberton, E.G., 178
- Πεντάζος, E., 53 σημ. 9
- Πέργαμος, ἱερὸ Δίμητρος, 179
- Περικλῆς, 195
- Περσεφόνη, βλ. Κόρη, καὶ Φερέφαττα
- Περσικοὶ πόλεμοι, 33 καὶ σημ. 54, 34, 35, 36, 37, 50, 51, 146, 148, 168 σημ. 142, 175
- Peschlow-Bindokat, A., 76 σημ. 44 καὶ 45, 82 σημ. 93, 250
- Πίνδαρος, 82 σημ. 95
- Πλάτων, 163 σημ. 115, 181 σημ. 235
- Πλαμοχόες, 173, 190-191 (ἐορτή), 191 (ἀγγελία)
- Πλούταρχος, 145, 161, 163 σημ. 114, 172 σημ. 177, 177, 180, 181, 186 σημ. 262 καὶ 268, 187, 188 σημ. 274 καὶ 278, 192, 194
- Πλουτοδότας, 82 σημ. 93
- Πλοῦτος, 172 σημ. 179, 189 καὶ σημ. 285
- Πλούτων, 27, 86, 102, 145, 149 σημ. 25, 172, 179, 185 σημ. 255. Βλ. καὶ Πλουτώνειο
- Πλουτώνειο Ἐλευσίνος, 27, 29, 32, 37, 38, 151, 152, 153 (σπίλαιο-ναός)
- Πολιεὺς Ζεύς, 174
- Πόλος, 74, 75, 83, 102, 107, 111, 115, 117, 123, 124, 126, 199, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 235, 237, 241, 247, 253, 256
- Πολύξενος, 186 σημ. 257
- Πομπὴ θεῶν-θνητῶν, 74, 75, 79, 81, 83, 101, 102, 104, 216, 219, 232, 247, 250, 251, 253
- Ποσειδῶν, 27, 155, 156 σημ. 72, 170, 177, 185 σημ. 255
- Πότνια θηρῶν-ἵππων, 106
- Πριήνη, ἱερὸ Δίμητρος, 178, 179
- Pringsheim, H.G., 150, 151, 158 σημ. 83, 192 σημ. 296
- Πρινιάς, ναὸς Ἀπόλλωνος, 158 σημ. 85
- Προαρκτούρια, ἐορτή, 193
- Προηροσία Δίμητρα, 177
- Προηροσία, ἐορτή, 38, 100, 191, 192, 193, 194, 195, 196
- Πρόθεσι νεκροῦ, 102, 103, 182, 253
- Προθύματα, 185 καὶ σημ. 255
- Πρόκλος, 186
- Προπύλαια Ἐλευσίνος, 36 καὶ σημ. 66, 148, 151, 154 (Μεγάλα), 26 σημ. 20, 36 καὶ σημ. 67, 151, 154 (Μικρά)
- Προπυλαίας Ἀρτέμιδος ναός, Ἐλευσίς, 27, 152, 154, 155
- Προτέλεια, 185 σημ. 255 καὶ 256
- Protz, von, H., 85 σημ. 255

- Πρυτανείο, βλ. Ἀθήνα
 Πτηνά, 70, 71, 78 καὶ σημ. 59, 79, 80, 83, 99, 100, 107, 114, 117, 130, 135, 160, 183, 199, 203, 204, 208, 214, 221, 229, 248, 249, 251
 Πυανέψια, ἑορτὴ Ἀπόλλωνος, 193, 194
 Πυανεψιών, 180, 191, 192, 194, 195
 Πύθιο, ἱερὸ Ἀπόλλωνος, βλ. Ἀθήνα
 Πύθιος Ἀπόλλων, 100, 192, 193, 194
 Πῦρ, τὸ μυστικόν, 188, 189
 Πυρὰ Ἡρακλέους, βλ. Οἶτη

 Ράριο πεδίον, 174 σημ. 187, 191, 192 σημ. 296
 Ρέα-Κυβέλη, 189 σημ. 285
 Reggio, ἀμφορέας τοῦ, 76, 82 σημ. 93
 Richardson, A., 33 σημ. 51, 149
 Richter, G., 91
 Robert, F., 175
 Ρόδι, 78, 134, 216
 Rohde, E., 163 σημ. 111
 Rubensohn, O., 150
 Rupp, D., 162 σημ. 105
 Ruxer, S., 246, 259
 Ρωμαῖος, K., 158 σημ. 85

 Sahin, M.C., 151, 156
 Sakowski, A., 98 σημ. 208
 Σάμος, βλ. Τοναῖα
 Σβορώνος, N., 150, 151
 Segall, B., 133
 Σεῖληνός, βλ. Βησᾶς
 Σειρῆνες, 70, 78, 79, 80, 81, 87, 182, 183, 199, 218, 221, 249
 Σεμέλη, 73 σημ. 30, 216
 Σεμνές-Εὐμενίδες, 168, 169 σημ. 152, 176
 Shapiro, H. A., 74 σημ. 33, 76, 81
 Shear, T. L., Jr., 34, 35, 37, 144, 146, 170 σημ. 158
 Σικελία, 129. Βλ. καὶ Ἔλος
 Σικυών, ἱερὸ Ἡρακλέους, 157 σημ. 77
 Σιληνός, 81, 250
 Simon, E., 75 σημ. 37, 76, 117
 Simms, R., 185 σημ. 255
 Σιτηρά-σίτος, 164, 172, 173, 177, 179 σημ. 220, 180 σημ. 227, 181, 183, 186, 187, 188, 195
 Σκιᾶς, A., 23, 44 σημ. 34, 52, 53, 78 σημ. 59, 147, 148, 204
 Σόλων, 28, 33, 142, 161, 192 σημ. 296
 Σούδα, 192 καὶ σημ. 303, 193 σημ. 308
 Σπάρτη, ἱερὸ Ὁρθίας Ἀρτέμιδος, 106 σημ. 255 καὶ 256

 Σπορά, ἑορτές, 186-196
 Στάνης, B., 161 σημ. 99
 Stengel, P., 157 σημ. 75
 Stroud, R., 178, 179, 184 σημ. 254
 Σύμη Βιάννου, ἱερὸ, βλ. Κρήτη
 Σφίγγες, 80, 81, 87, 88, 131, 183, 221, 249, 256
 Szilagyi, J., 131 σημ. 422

 Ταξιάρχης, Αἰτωλία, 158 σημ. 85 (ἱερὸ Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος)
 Ταῦρος, 83, 86, 251. Βλ. καὶ Βόδια
 Τείχος ἱεροῦ Ἐλευσίνος, 26, 27 (γεωμετρικό), 29, 30, 31 (σολώνειο), 31, 32, 34, 35, 36, 37, 49, 50, 51, 57 σημ. 26, 65, 68, 135, 148, 153, 154, 217 (πεισιστράτειο), 26, 32, 33 (διατειχίσματα), 35, 36 σημ. 66, 151, 154 (κιμώνεια ἐπέκταση)
 Τελεσίδρομος, 185 σημ. 255
 Τελεστήριο, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 33, 34, 37, 50, 51, 57 σημ. 25, 144, 146, 152, 154, 189, 190, 196, 217, 234, 239, 244, 245, 246, 247 (ναός), 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 44 σημ. 34, 56 σημ. 20, 59, 64 σημ. 59, 142-144, 184, 208, 210, 215 (αὐλή), 33, 36 καὶ σημ. 66 καὶ 67 (βόρεια εἴσοδος αὐλῆς), 30, 33, 36, 38 (αὐλὲς ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερὸ)
 Thompson, H., 161 σημ. 99, 168, 177
 Thompson, M.S., 106 σημ. 255
 Τιθορέα, Φωκίς, ἱερὸ, 158 σημ. 85
 Τίμανδρος, 167 σημ. 140
 Τιτάνη, Κορινθία, 158 σημ. 85, 174
 Τοναῖα, ἑορτὴ Ἡρας, 180 σημ. 229
 Τραυλός, I., 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 καὶ σημ. 33, 31 σημ. 41, 36 σημ. 66 καὶ 67, 43, 50 σημ. 67, 53, 54, 57, 63 καὶ σημ. 53, 151 σημ. 45, 154 σημ. 59, 170 σημ. 167, 171, 176 σημ. 198, 194
 Τράχωνες, νεκροταφεῖο, 160 σημ. 95
 Τρικλαρία Ἀρτεμῖς, ἱερὸ, βλ. Πάτρα
 Τρίτων, 84, 86, 102 σημ. 230, 182, 219
 Τρίποδες, 81, 98, 99, 100, 101, 169 σημ. 156, 183, 193, 202, 203, 249, 250
 Τριπτόλεμος, 82 σημ. 93, 155, 185 σημ. 255, 186 σημ. 258
 Τρωῖλος, 79, 80, 182, 249
 Τσικαλαριό, νεκροταφεῖο, βλ. Νάξος
 Τσουντας, X., 170
 Τύρος, ἱερὸ Ἡρακλέους, 157 σημ. 77
 Τυρρηνικοὶ ἀμφορεῖς, 80 σημ. 77, 87, 88, 104 σημ. 244

 Ὑακίνθια 170, 180 σημ. 229
 Ὑάκινθος, 170, 175

- Ὑάμπολις, Φωκίς, ἱερὸ Λαφριάς Ἀρτέμιδος, 158
 σημ. 85
 Yavis, C., 158 σημ. 85, 175 σημ. 188
 Ὑμπτός, ἱερὸ Ὀμβρίου Διός, 177
 Young, R., 168 σημ. 146
 Ὑπερβόρειοι Παρθένοι, 172
 Ὑπερόχη, βλ. Ὑπερβόρειοι Παρθένοι
 Ὑποκρητήρια, 60, 61, 72, 74, 75, 76, 217, 218, 247
 (ἱερὸ Ἐλευσίνος), 165 (Μενίδι)

 Ure, N., 112 σημ. 300

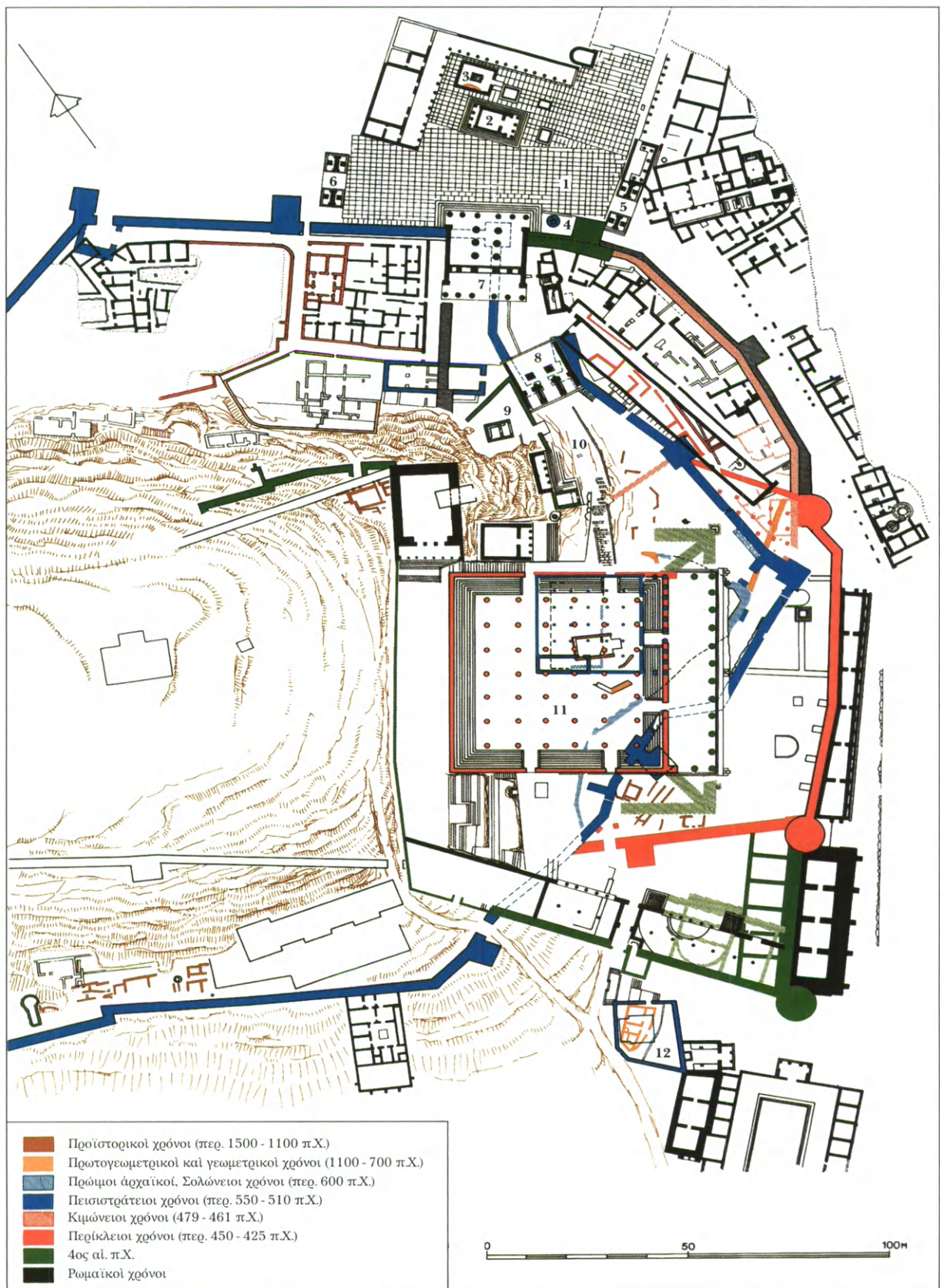
 Wace, A., 106 σημ. 255
 Winter, F., 63 σημ. 53, 64, 114 σημ. 322, 118, 119,
 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128,
 211, 239, 240

 Φάλαικος, 101 σημ. 225, 102
 Φάληρο, νεκροταφεῖο, 160 σημ. 95
 Φερέφαττα (Περσεφόνη), 172
 Φιάλες, 60, 73, 77, 78, 79, 93, 218, 248
 Φίδι, 69, 100, 101, 103, 125, 129, 136, 167, 198,
 202, 233, 237, 255
 Φίλιος, Δ., 23, 25 καὶ σημ. 11, 28, 30 σημ. 35, 34, 39,
 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46 σημ. 44, 49, 50, 52,
 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 72
 σημ. 23, 73, 78 σημ. 59, 90, 131 σημ. 419, 142,
 146, 148 σημ. 16, 149, 150, 151, 152, 155, 189
 σημ. 282, 203, 204, 217, 233, 252
 Φιλόστρατος, 174 σημ. 187
 Φιλώνειος Στοά, 24, 35, 45, 46, 50, 65, 146, 158
 Φιντίας, 50, 90, 252
 Φυντάλμιος Ποσειδῶν, 177

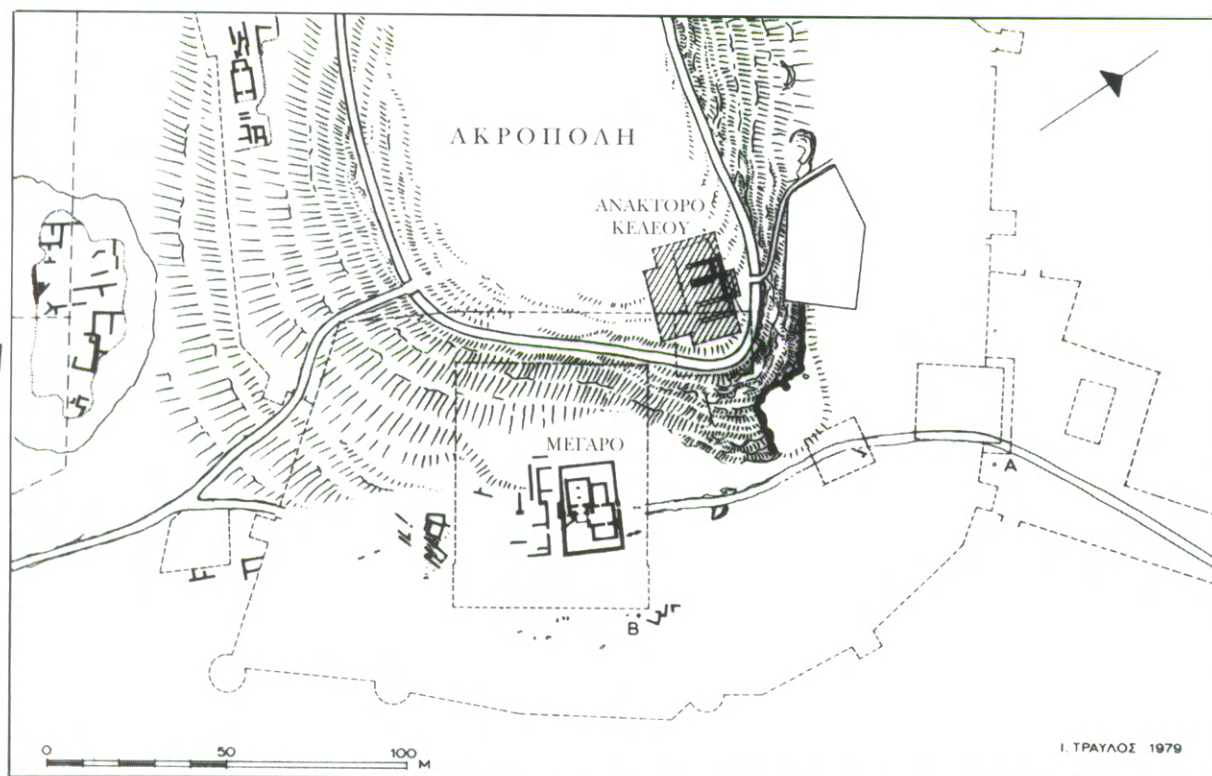
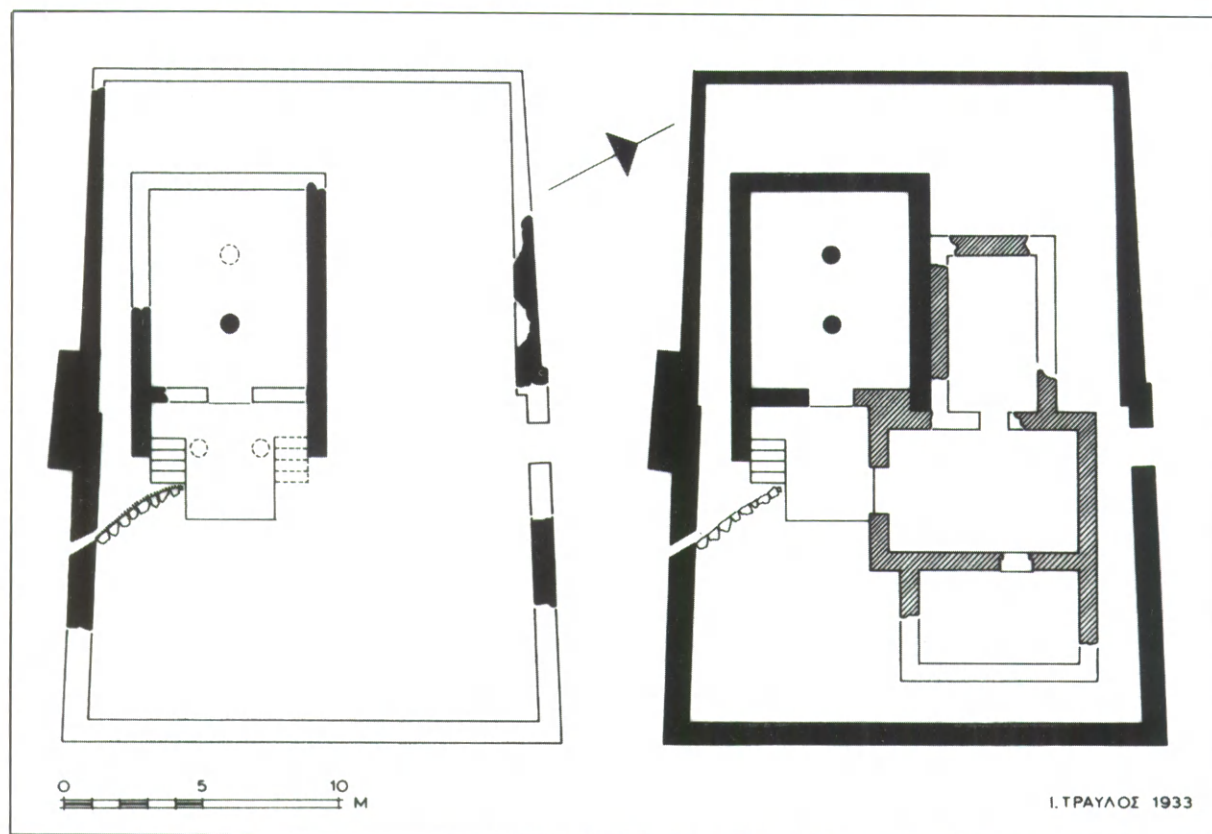
 Χαλινίτις Ἀθηνᾶ, βλ. Ἀθηνᾶ
 Χάριτες, 176, 185 σημ. 255, 186 σημ. 257
 Χθόνια, ἐορτὴ Δήμητρος, 157 σημ. 82, 174
 Χθονία Δήμητρα, 172 σημ. 176
 Χθόνιος Διόνυσος, 86, 172 σημ. 176
 Χθόνιος Ζεύς, 172 καὶ σημ. 176, 174, 177
 Χθόνιος Ἑρμῆς, 172 σημ. 176, 173 σημ. 180
 Χοές, 71, 93, 160, 162, 163, 164, 170, 171, 175,
 177 σημ. 209, 178, 181, 182, 191
 Χοιρίδια, 83, 117, 126, 128, 157 σημ. 81, 158 σημ.
 83, 159, 167, 174 σημ. 187, 178, 185 σημ. 256,
 194 σημ. 313, 238, 239
 Χορωδός, 89, 90, 252
 Χριστός, 181, 190
 Χύτροι, 173, 182

 Zuntz, G., 129

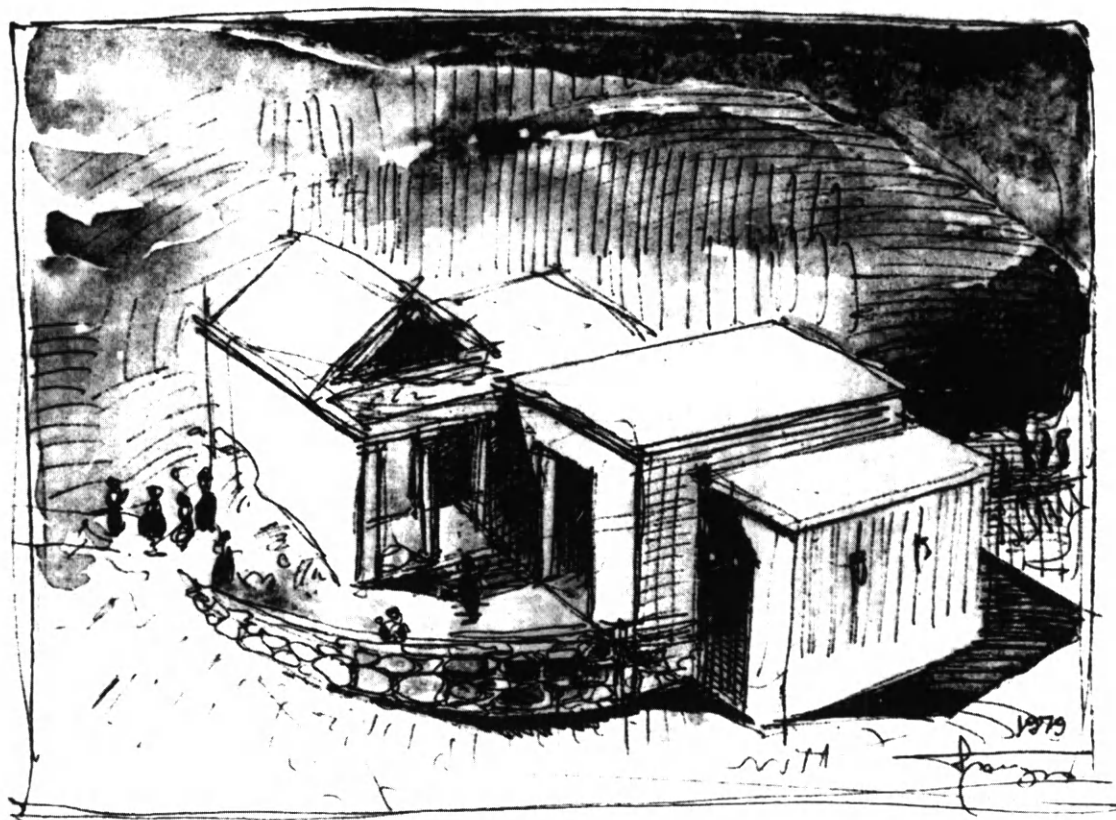
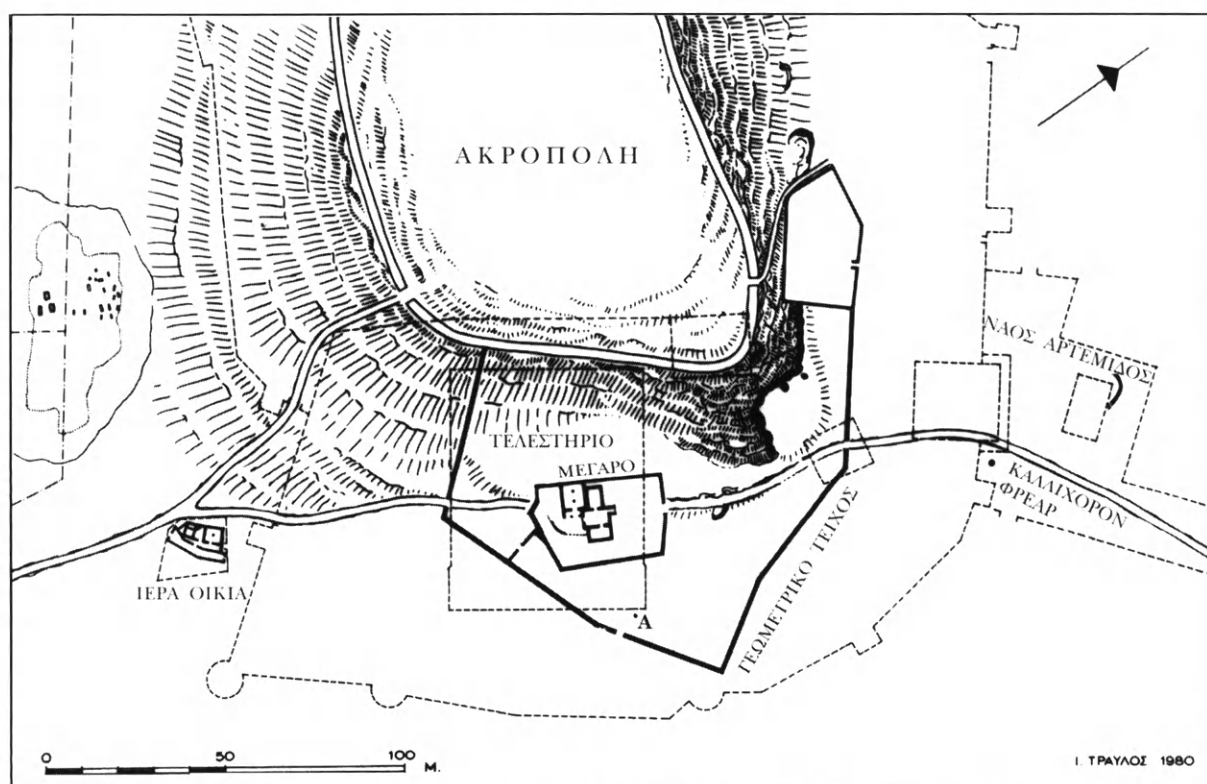
ΣΧΕΔΙΑ

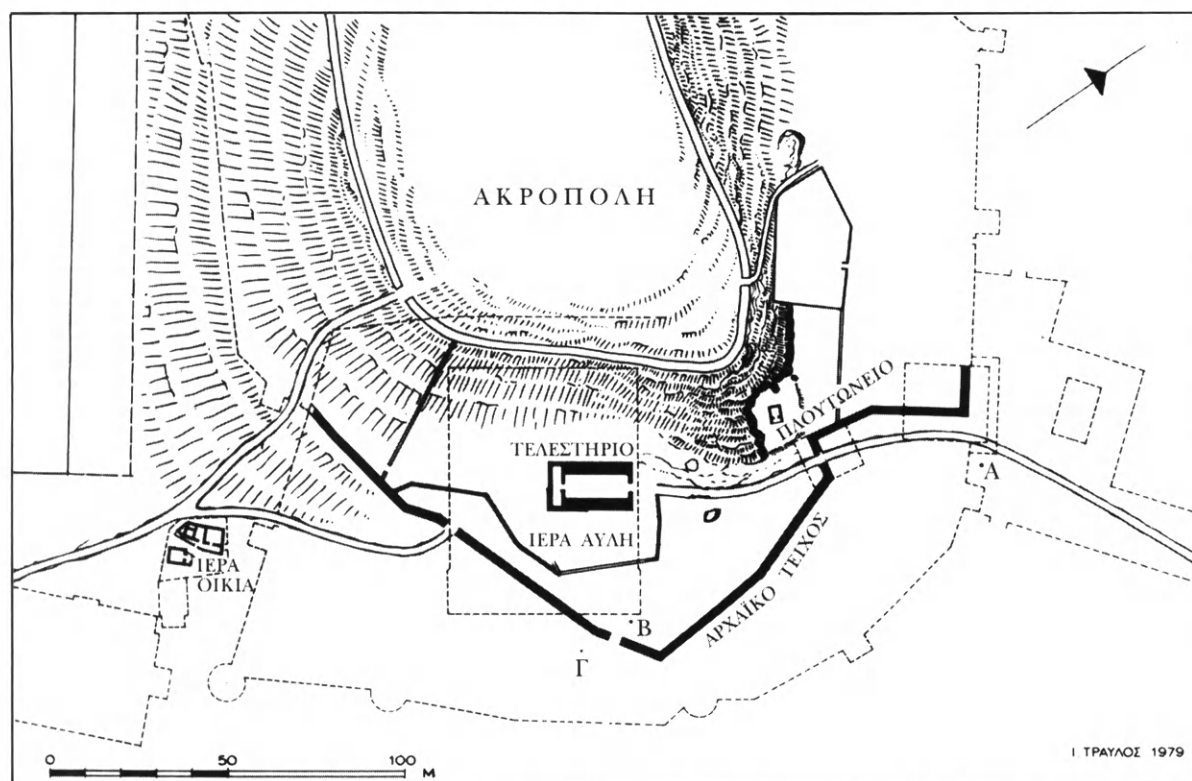
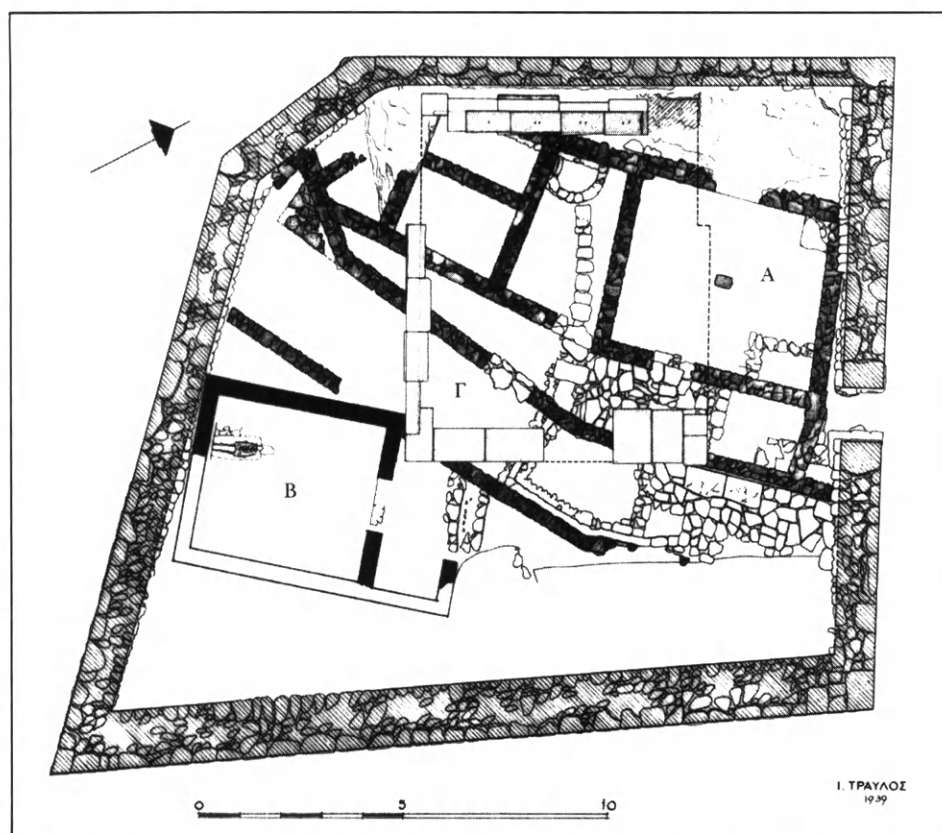
Τὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης στὴν Ἐλευσίνα ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ ἕως τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο (σχέδιο Ι. Τραυλοῦ):
 1. Ἐξωτερικὴ βόρεια αὐλή, 2. Ναὸς Ἀρτέμιδος Προπυλαίας, 3. Ἑσχάρα, 4. Καλλίχορον φρέαρ, 5-6. Θριαμβικὲς ἀψίδες, 7.
 Μεγάλα Προπύλαια, 8. Μικρὰ Προπύλαια, 9. Πλουτώνειο, 10. Ἱερὰ ὁδός, 11. Τελεστήριο, 12. Ἱερὰ Οἰκία.

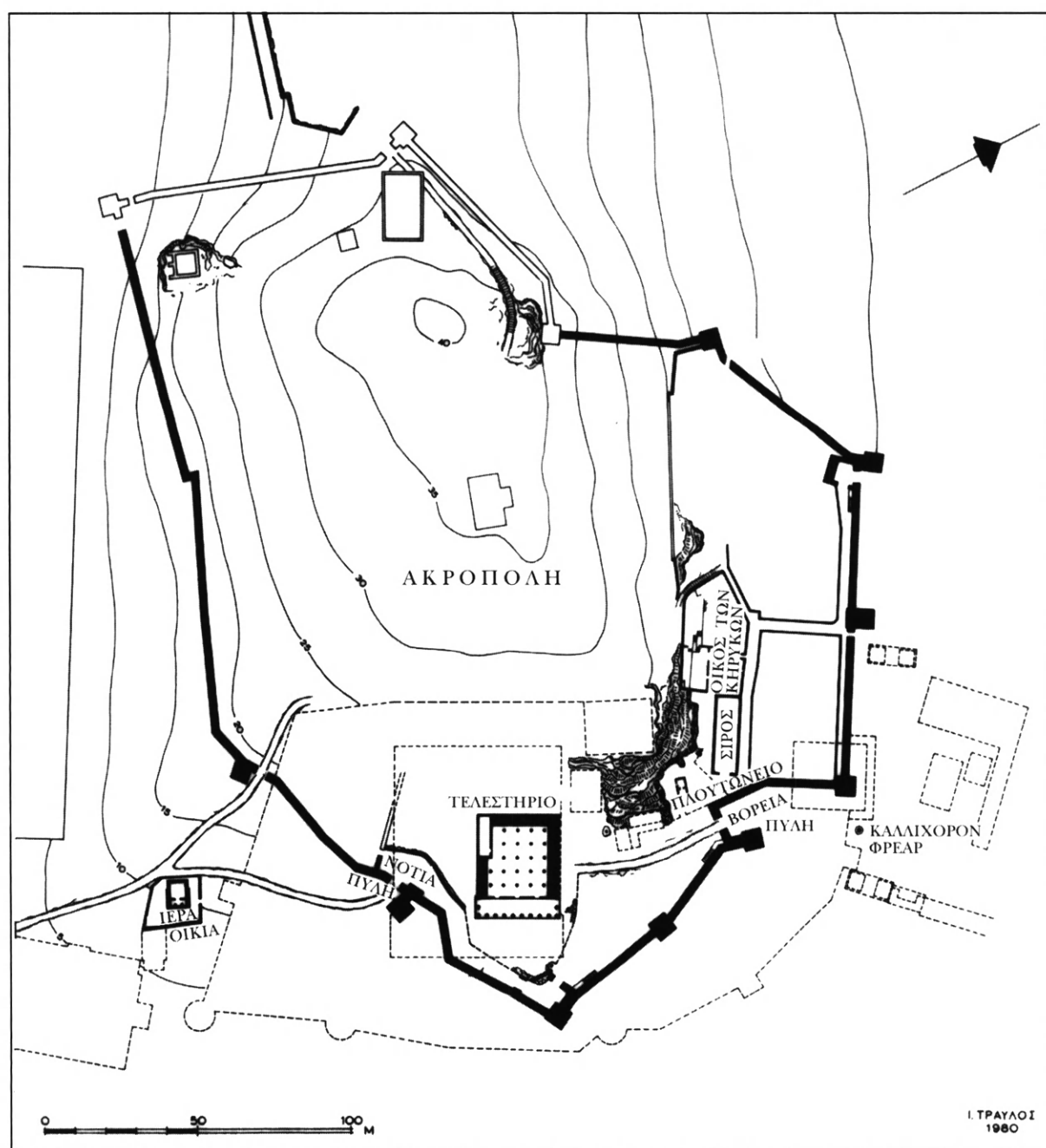
- α. Τὸ μυκηναϊκὸ Μέγαρο Β καὶ ὁ περίβολός του κατὰ τὴν ΥΕΠ καὶ ΥΕΠΒ περίοδο.
 β. Τὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνος κατὰ τὴν ΥΕΠΒ περίοδο: Α. τὸ Καλλίχορον φρέαρ, Β. τὸ Καλλίχορον φρέαρ τοῦ Ὑμνου καὶ ἡ μυκηναϊκὴ ἱερὰ οἰκία.

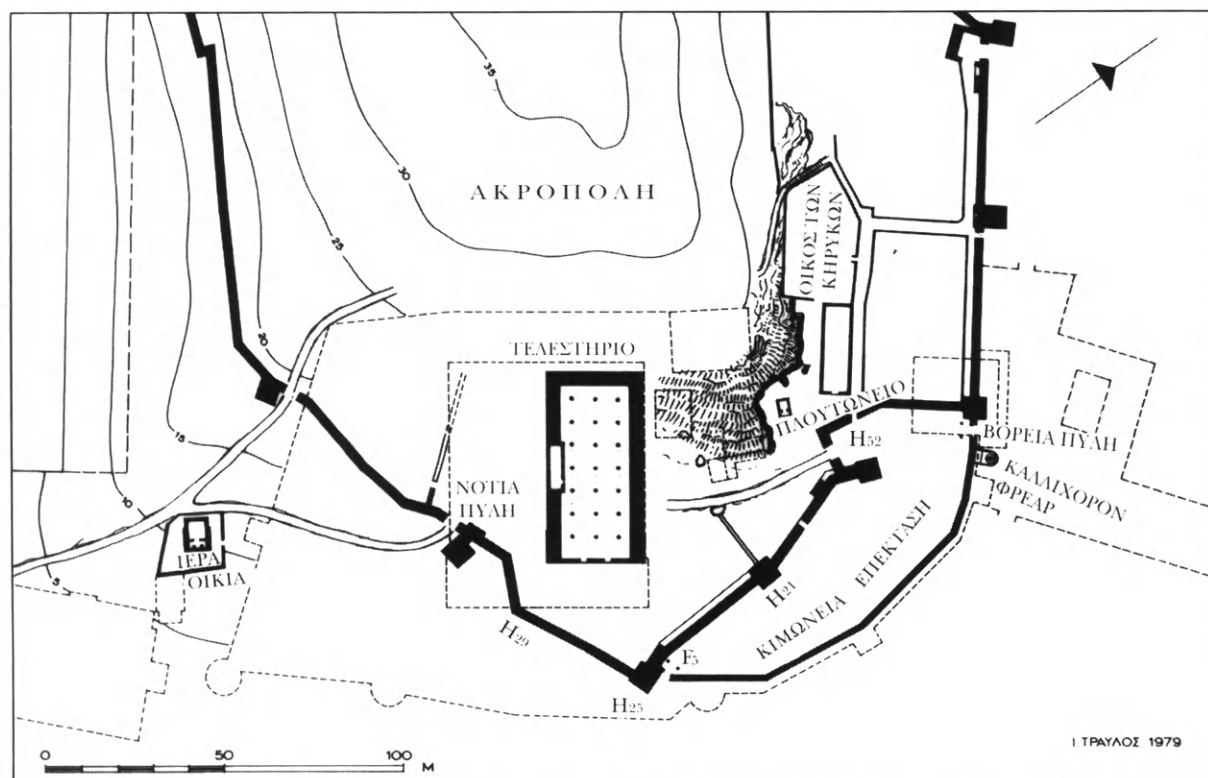
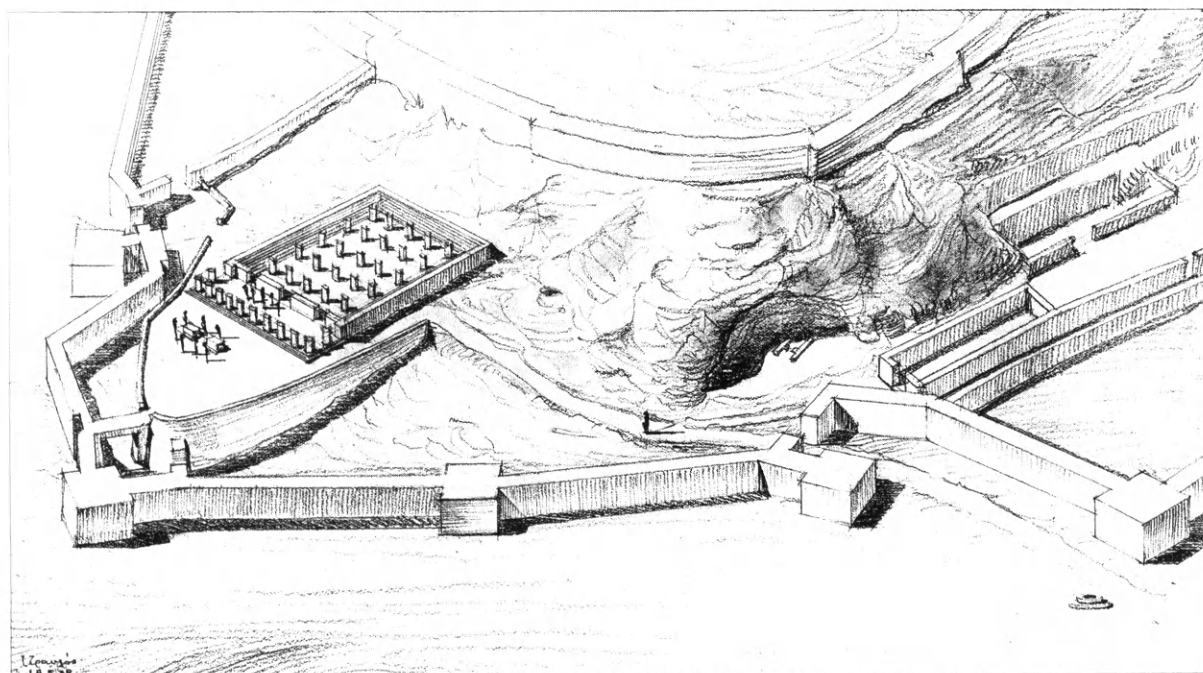
α. Τὸ ἱερό τῆς Ἐλευσίνος κατὰ τὴ γεωμετρικὴ περίοδο: Α. τὸ Καλλίχορον φρέαρ τοῦ Ὑμνου.
β. Τὸ Μέγαρον Β κατὰ τὴ γεωμετρικὴ περίοδο. Ἀναπαράσταση Ι. Τραυλοῦ.

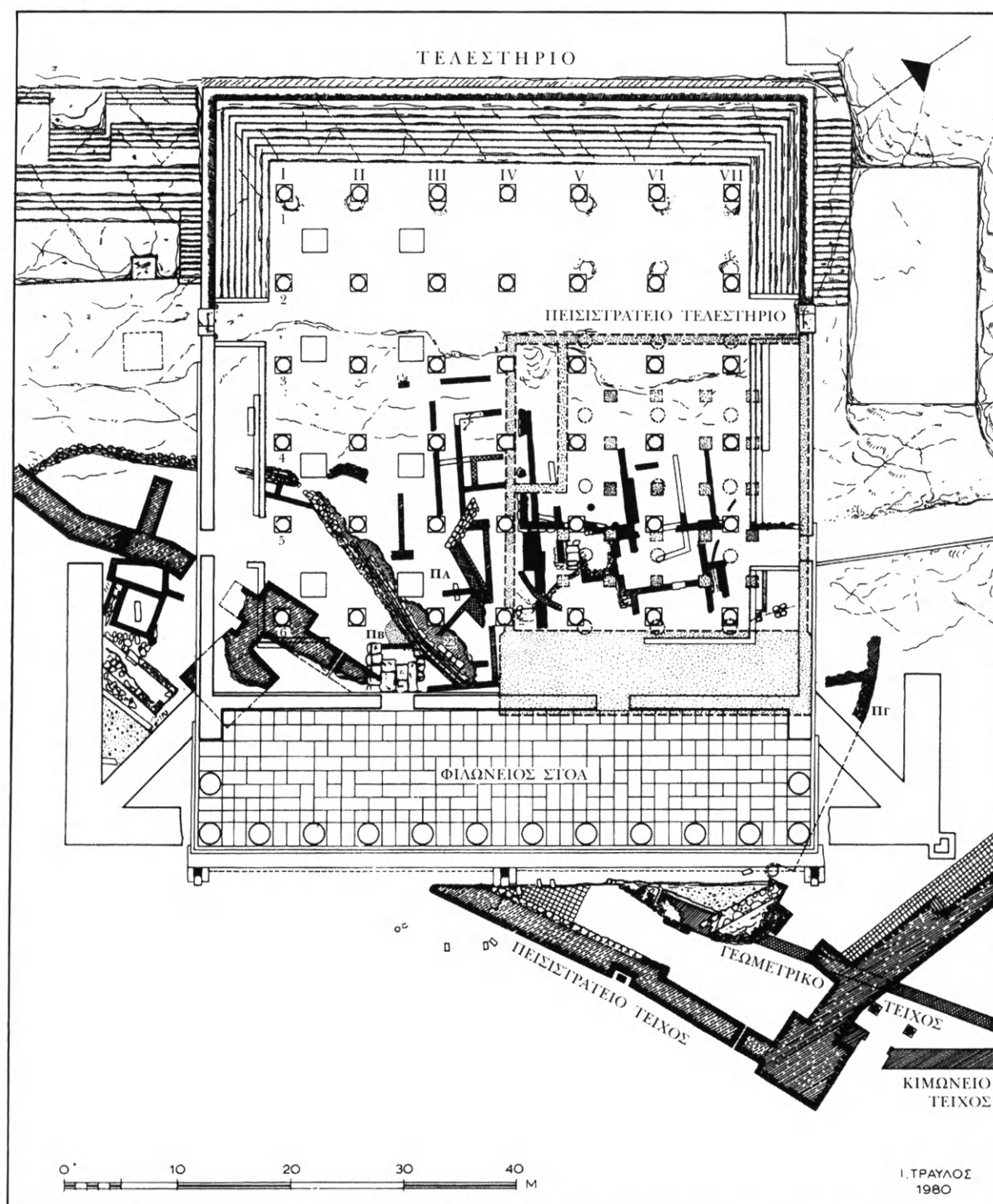
- α. Ἡ Ἱερὰ Οἰκία καὶ ὁ περίβολός της κατὰ τὴ γεωμετρικὴ (Α) καὶ τὴν ἀρχαϊκὴ (Β-Γ) περίοδο.
 β. Τὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνης τὴν ἐποχὴ τοῦ Σόλωνος: Α. τὸ Καλλίχορον φρέαρ, Β. τὸ Καλλίχορον φρέαρ τοῦ Ὑμνου, Γ. ὁ βωμὸς (Ζ13).

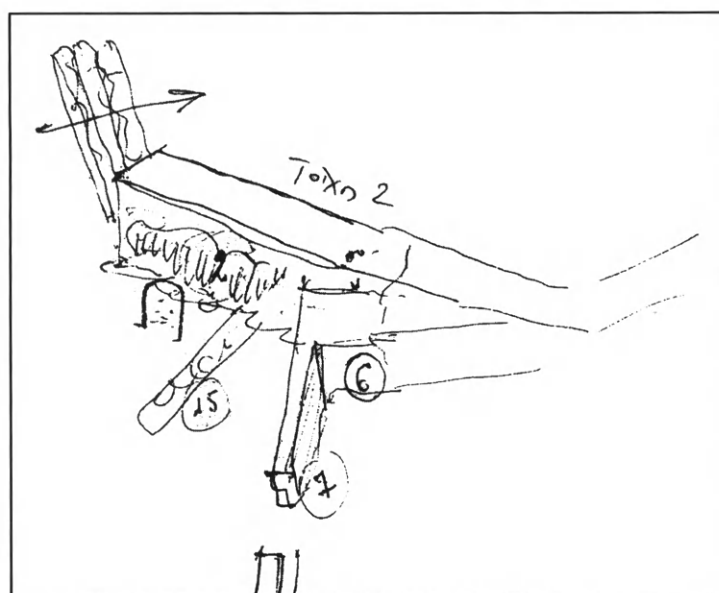
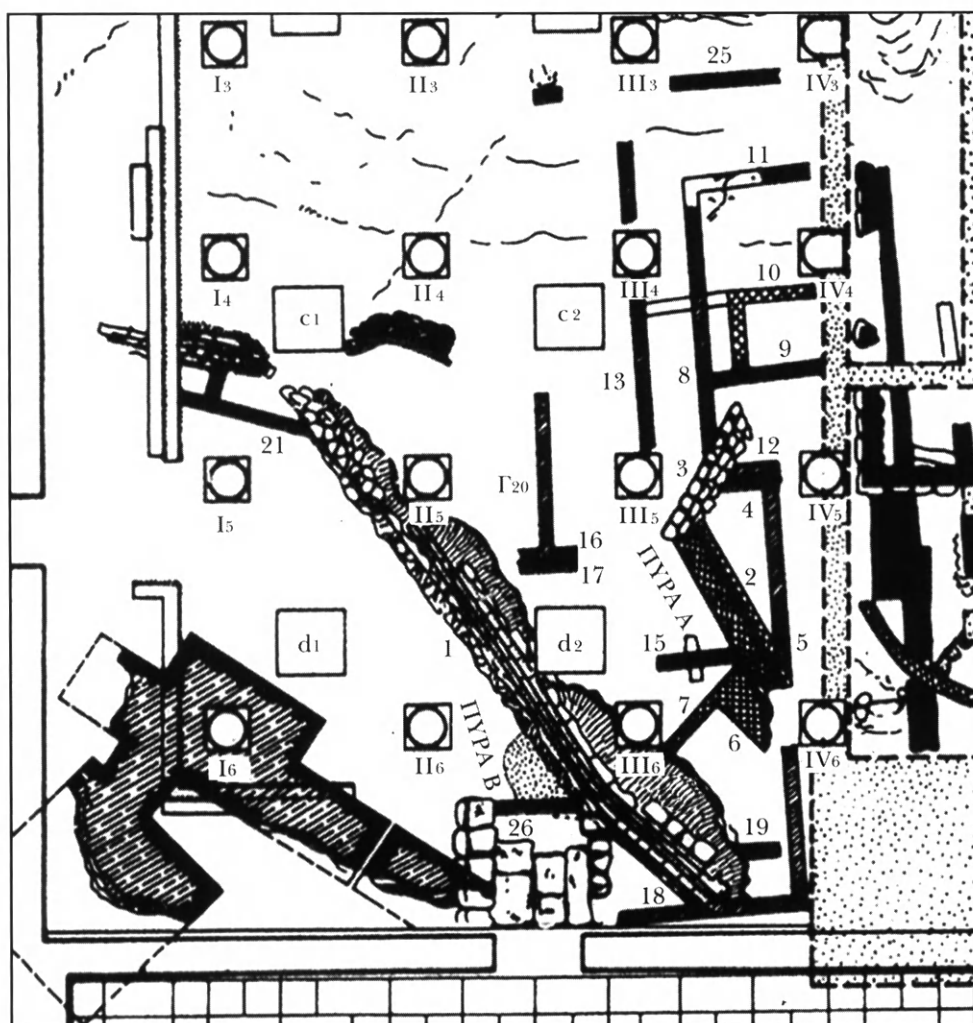
Τὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνος τὴν ἐποχὴ τοῦ Πεισιστράτου.

- α. Τὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνος τὴν ἐποχὴ τοῦ Πεισιστράτου. Ἀναπαράσταση Ι. Τραυλοῦ.
β. Τὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνος τὴν ἐποχὴ τοῦ Κίμωνος.

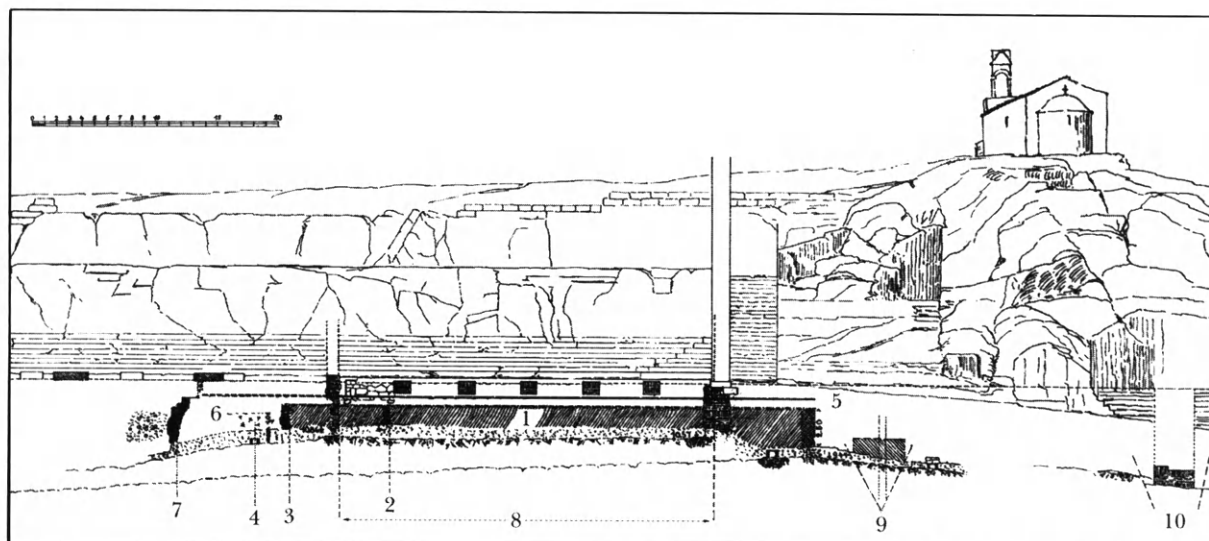
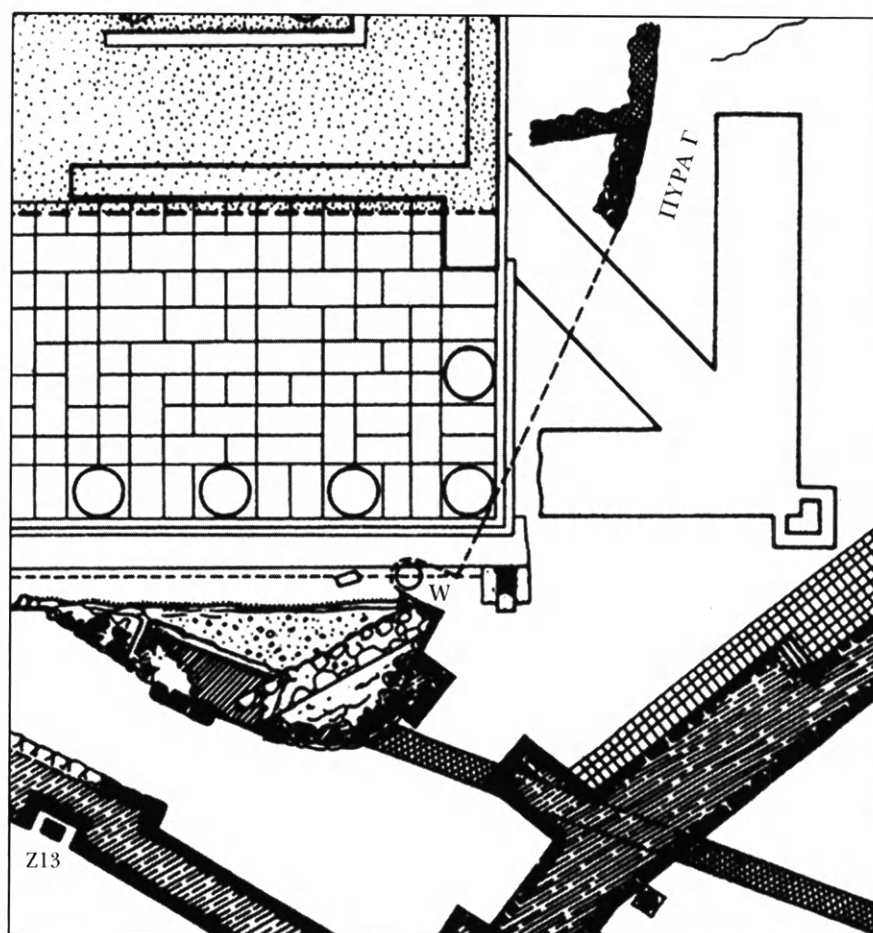
Τὰ προγενέστερα λείψανα κάτω ἀπὸ τὸ περίκλειο Τελεστήριο (ΠΑ-ΠΓ = Πυρὲς Α-Γ).

α. Τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ Τελεστηρίου (λεπτομέρεια τοῦ σχεδ. 7). Σημειώνονται οἱ πυρᾶς Α καὶ Β, οἱ περικλείει καὶ ρωμαϊκοὶ κίονες καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν τοίχων σύμφωνα μετὰ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ 1931.

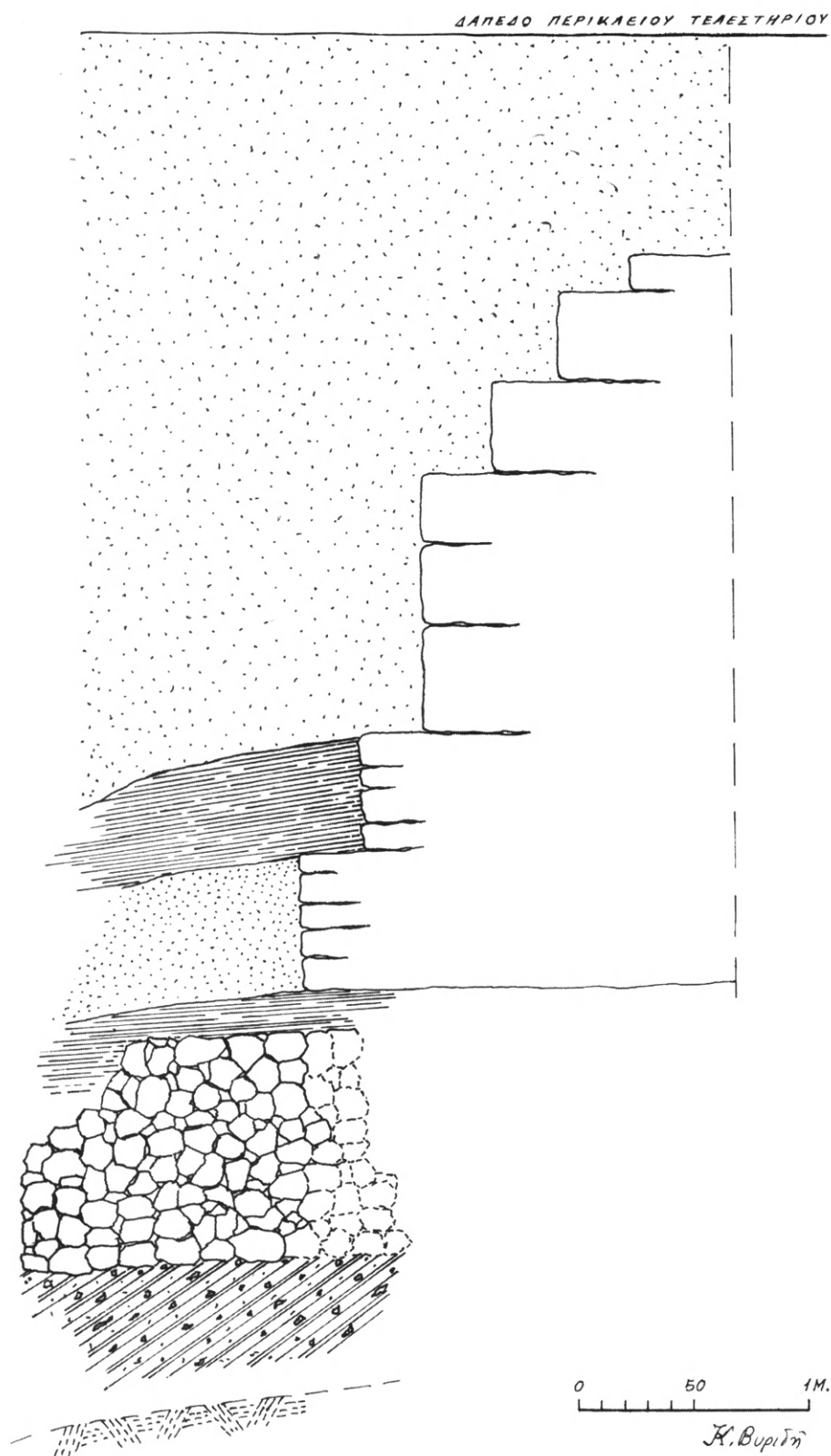
β. Ἡ θέσις τῆς πυρᾶς Α μπροστὰ ἀπὸ τὸν τοίχον 2 τῆς γεωμετρικῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου. Σκαρίφημα Ι. Τραυλοῦ.

β. Ἡ θέση τῆς πυρᾶς Α μπροστὰ ἀπὸ τὸν τοῖχο 2 τῆς γεωμετρικῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου. Σκαρίφημα Ι. Τραυλοῦ.

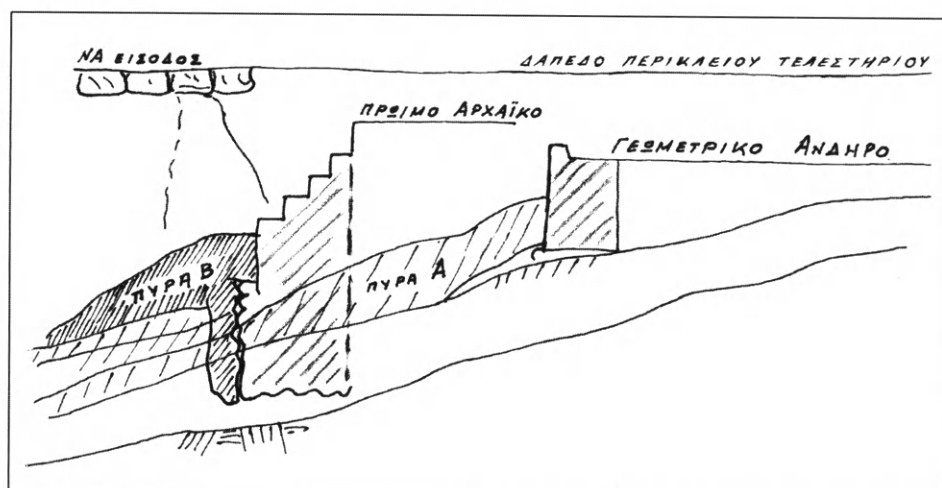
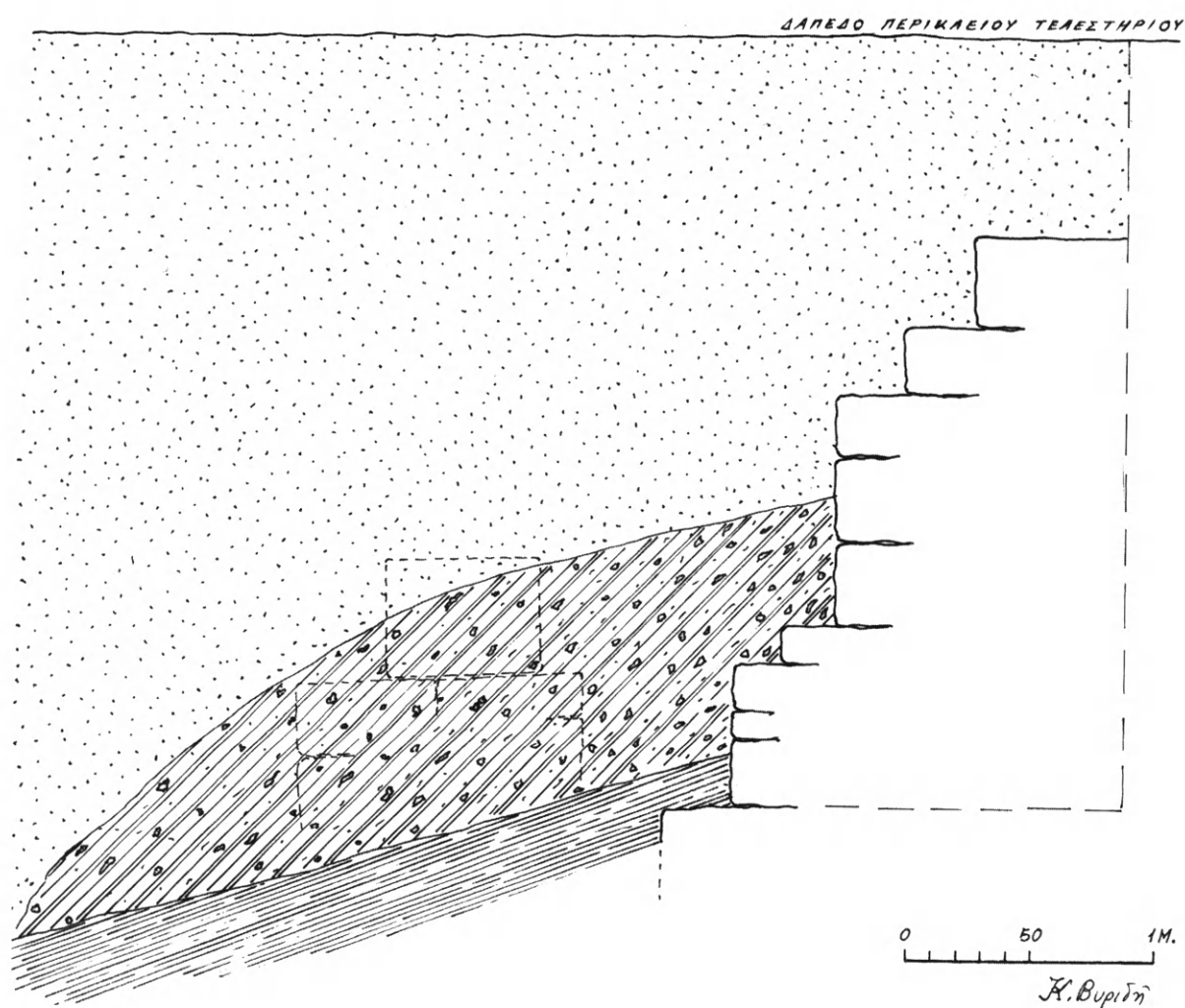

α. Τὸ ΒΑ τμήμα τοῦ Τελεστηρίου (λεπτομέρεια τοῦ σχεδ. 7): ἡ πυρὰ Γ, τὸ Καλλίχορον φρέαρ τοῦ Ὑμνου (W) καὶ ὁ βωμός (Z13).

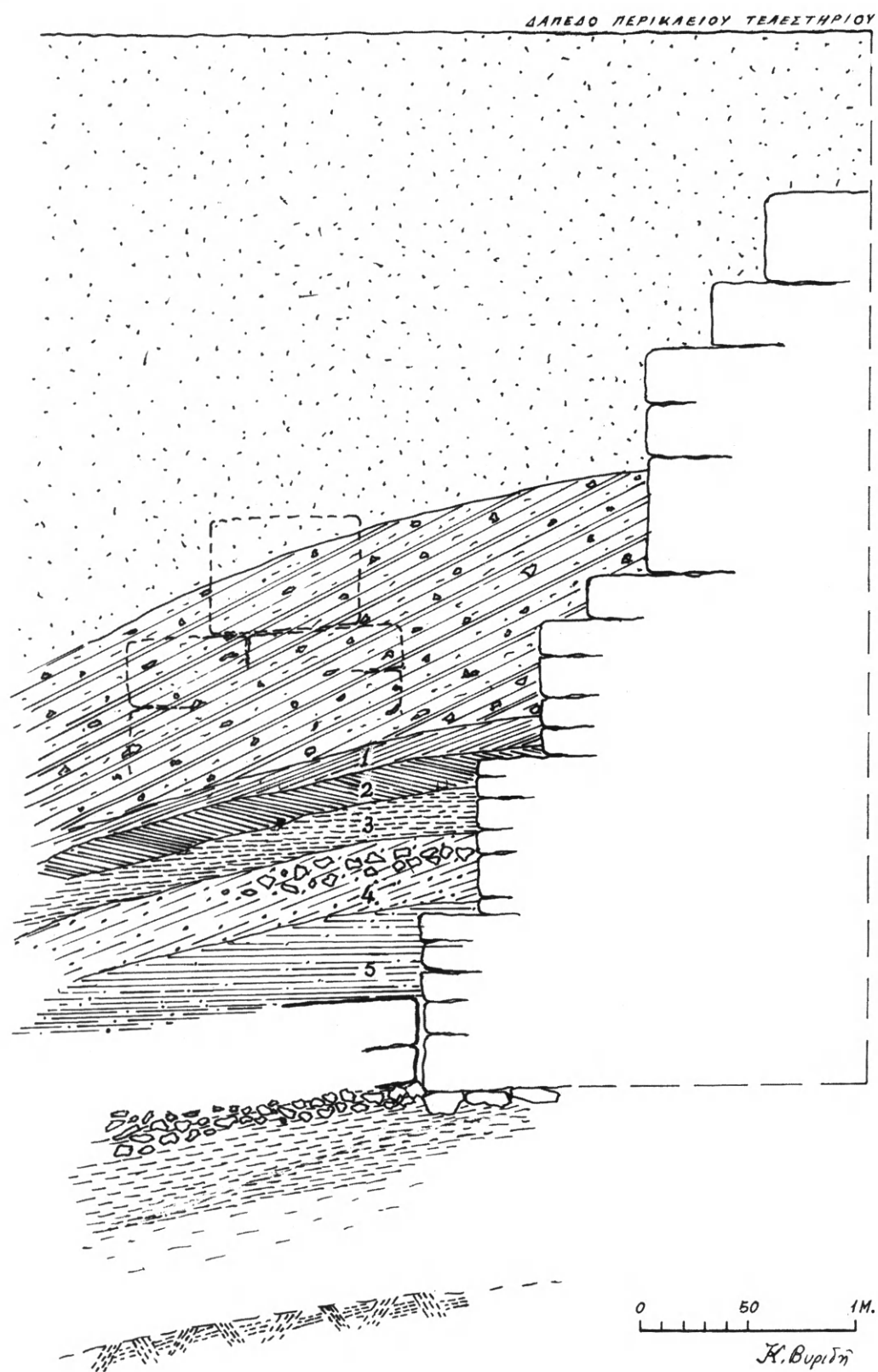
β. Τομή, ἀπὸ Β πρὸς Ν, τοῦ Τελεστηρίου καὶ τῆς πρὸς Β περιοχῆς του (σχέδιο F. Noack): 1. τὸ γεωμετρικὸ ἄνδρo (+12.64), 2. ὁ καμπύλος τοῖχος ζ, 3. ὁ τοῖχος ε2, 4. τὸ στρώμα τοῦ βωμοῦ καὶ ὁ ΜΕ τάφος, 5. ὁ τοῖχος θ, 6. τὸ πρῶμο ἀρχαῖκo ἄνδρo (+13.05), 7. ὁ κλιμακωτὸς τοῖχος Β2, 8. τὸ πεισιστράτειο Τελεστήριο, 9. ὁ τοῖχος τῶν θεμελίων P₅-P₄, 10. ὁ τοῖχος D₄-D₅.

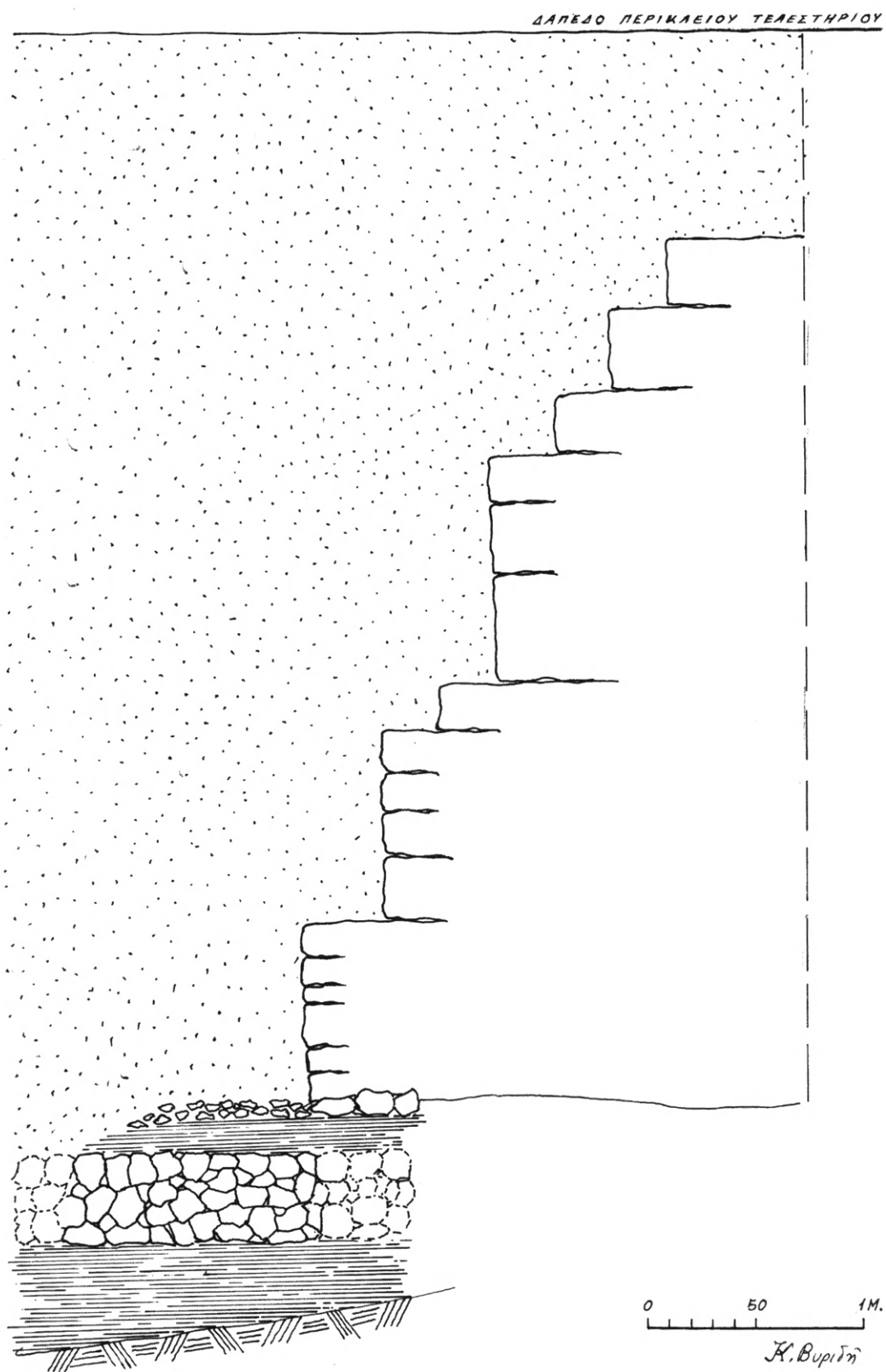
Ὁ κλιμακωτός τοίχος 1 κοντὰ στὴ Φιλώνειο Στοά (τομὴ).

- α. Τὸ στρώμα τῆς τέφρας τῆς πυρᾶς Β μπροστὰ ἀπὸ τὸν κλιμακωτὸ τοῖχο 1 καὶ ἡ βάση τοῦ παρακείμενου ρωμαϊκοῦ κίονα Π6 (τομή).
- β. Τὸ γεωμετρικὸ καὶ πρῶμο ἀρχαῖο ἀνδρὸν τοῦ Τελεστηρίου καὶ οἱ πυρεῖς Α καὶ Β (τομή, σκαρίφημα Ι. Τραυλοῦ).

Τὸ στρώμα τῆς τέφρας τῆς πυρᾶς Β καὶ τὰ στρώματα τῆς ἐπίχωσης τοῦ κλιμακωτοῦ τοῖχου 1 (τομὴ).

Ὁ κλιμακωτός τοίχος 1 κοντά στο ἀνατολικό ἄκρο τῆς πυρᾶς Β (τομή).

ΠΙΝΑΚΕΣ

- α. Ὁ βόρειος ἀναλημματικός τοίχος τῆς αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, ὅπως εἶναι σήμερα.
 Δεξιὰ τὸ γεωμετρικόν, ἀριστερὰ τὸ ἀρχαϊκὸν τμήμα, ὅπου ἵχνη ἀπὸ φωτιά.
 β. Ὁ νότιος ἀναλημματικός τοίχος 2 καὶ οἱ βαθμίδες 3 τῆς εἰσόδου τῆς γεωμετρικῆς
 αὐλῆς τοῦ Τελεστηρίου, ἄποψη ἀπὸ Δ (φωτ. τοῦ 1933).

α. Ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ τοίχου 2 καὶ οἱ βαθμίδες 3 τῆς γεωμετρικῆς αὐλῆς, ἄποψη ἀπὸ Ν.
 Στὸ δεξιὸ ἄκρο οἱ τοῖχοι 15, 6 καὶ 7 (φωτ. τοῦ 1933).
 β. Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ τοίχου 2 καὶ οἱ βαθμίδες τῆς εἰσόδου τῆς αὐλῆς, ἄποψη ἀπὸ Δ (φωτ. τοῦ 1933).

- α. Ό τοίχος 2, οί βαθμίδες 3 τής εισόδου τής αὐλῆς καί οί τοίχοι 6 καί 7, ἄποψη ἀπὸ Α.
Μπροστά ό κλιμακωτὸς τοίχος 1 (φωτ. τοῦ 1933).
- β. Ό κλιμακωτὸς τοίχος 1, πίσω του ό τοίχος 2 καί μπροστά του ή βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π6, ἄποψη ἀπὸ Ν (φωτ. τοῦ 1933).

- α. Ἡ πυρὰ Β. Διακρίνονται τὸ στρώμα τῆς τέφρας, πέτρες καὶ ὁ πωρόλιθος ἀπὸ τῆ βάσι τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π6 (φωτ. τοῦ 1931).
- β. Ἡ θέσι τῆς πυρᾶς Β μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ στρώματος τῆς τέφρας. Μικρὸ τμῆμα τῆς τέφρας διασώζεται πάνω στὶς βαθμίδες τοῦ κλιμακωτοῦ τοίχου (φωτ. τοῦ 1931).

- α. Ἡ επέκταση τῆς πυρᾶς Β πρὸς Ν. Διακρίνονται ὁ κλιμακωτὸς τοῖχος 1, τὰ θεμέλιά του καὶ ἡ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα II6 (φωτ. τοῦ 1931).
- β. Ὁ χώρος τῆς πυρᾶς Β, ἄποψη ἀπὸ Δ. Στὸ βάθος οἱ πλάκες τοῦ δαπέδου τῆς ΝΑ θύρας τοῦ περὶ κλείου Τελεστηρίου καὶ μπροστὰ οἱ βάσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα II6 καὶ τοῦ περὶ κλείου d1 (φωτ. τοῦ 1931).
- γ. Τὸ πολυγωνικὸ τμήμα καὶ τὰ θεμέλια τοῦ κλιμακωτοῦ τοῖχου 1 (φωτ. τοῦ 1931).

α. Ο χώρος της πυρᾶς Β, ὅπως εἶναι σήμερα, ἀποψη ἀπὸ Α. Ὁ κλιμακωτὸς τοῖχος 1
καὶ ἡ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ κίονα Π6.
β. Σημάδια ἀπὸ φωτιά στὸ πολυγωνικὸ τμήμα τοῦ κλιμακωτοῦ τοῖχου 1.

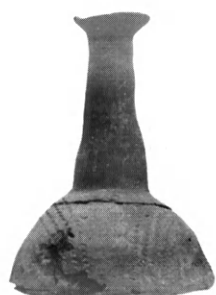
A1

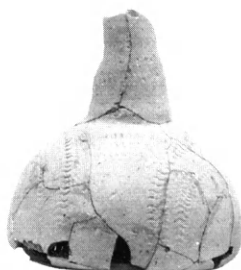
A2

A3

A4

A5

A6

A7

A8

A9

A10

A11

A12

A13

A14

A15

Πυρά Α. Ἀργολικὲς μονόχρωμες οἰνοχῆες καὶ πρωτοκορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι.

A16

A17

A18

A19

A20

A21

A22

A23

A24

A25

A26

A27

Πυρά Α. Πρωτοαττικά αγγεία και κορινθιακοί αρύβαλλοι και αλάβαστρα.

A28

A29

A30

A31

A32

A33

A34

A35

A36

A37

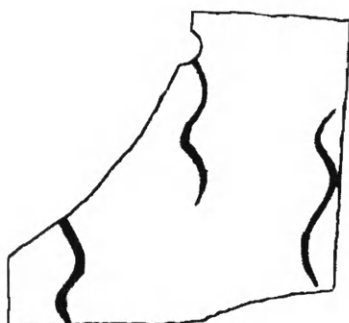
A38

A39

A40

A41

A42

A43

Πυρὰ Α. Κορινθιακοὶ καὶ ἰωνικοὶ (bucchero) ἀγρύβαλλοι. Χειροποίητοι λύχνοι καὶ πινακίδια μὲ γραμμικὰ σχέδια.

A44

A45

A46

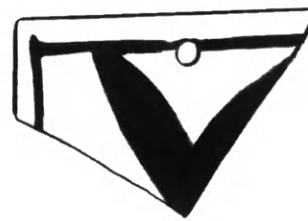
A47

A48

A49

A50

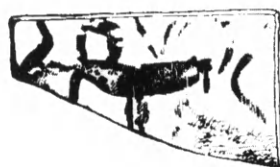
A51

A52

A53

A54

A55

A56

A57

Πυρά Α. Πινακίδια με γραμμικά σχέδια ή με παράσταση τροχού, τετράφυλλου ρόδακα και τρίποδα.

A58

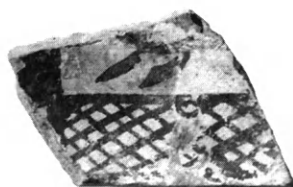
A59

A60

A61

A62

A63

A65

A64

A66

A67

A68

A69

Πυρὰ Α. Πινακίδια με παράσταση τρίποδα ἢ πτηνοῦ.

A71

A70

A72

A73

A74

A75

A83

A94

Πυρὰ Α. Χειροποίητα ειδώλια: καθιστή θεά και ήνίοχος. Πτηνόμορφα ειδώλια διαφόρων μεγεθών.

A76

A77

A78

A79

A80

A81

A82

A84

A85

A86

A87

A88

A89

A90

Πυρά Α. Πτηνόμορφα ειδώλια (αυλητής τὸ Α76, ἡνίοχος τὸ Α78, μέλος κυκλικοῦ χοροῦ τὸ Α77, διπλό(;) τὸ Α87).

A91

A92

A93

A95

A96

A97

A98

A99

A100

A101

A102

A103

A104

A105

Πυρά Α. Πτηνόμορφα ειδώλια.

A108

A107

A106

A109

A110

A111

A112

A114

A115

A116

A113

A117

Πυρά Α. Πτηνόμορφα ειδώλια (χορεύτρια τὸ Α111, κουροτρόφοι τὰ Α115-116).

A118

A119

A120

A121

A122

A124

A123

A128

A125

A126

A127

A129

A130

A134

A133

A135

A131

A132

A136

Πυρά Α. Σανιδόσχημα πτηνόμορφα ειδώλια, ὄρθια («παπάδες» τὰ Α133-135) καὶ ἓνα καθιστό.

A137

A138

A139

A140

A141

A142

A143

A145

A146

A147

A144

A149

A148

A150

A151

Πυρά Α. Σανιδόσχημα πτηνόμορφα ειδώλια καθιστών γυναικείων μορφών («παπᾶς» τὸ Α150) καὶ χειροποίητος ἵππος.

A152

A153

A154

A155

A157

A158

A156

A160

A161

A159

A162

A163

A164

Πυρά Α. Χειροποίητα ειδώλια τεθρίππων, ιππέων, ζώων, πτηνού και γυναικεία ειδώλια (A163-164).

A165

A166

A167

A168

A169

A170

A171

A172

A173

A174

Πυρά Α. Γυναικείες προτομές.

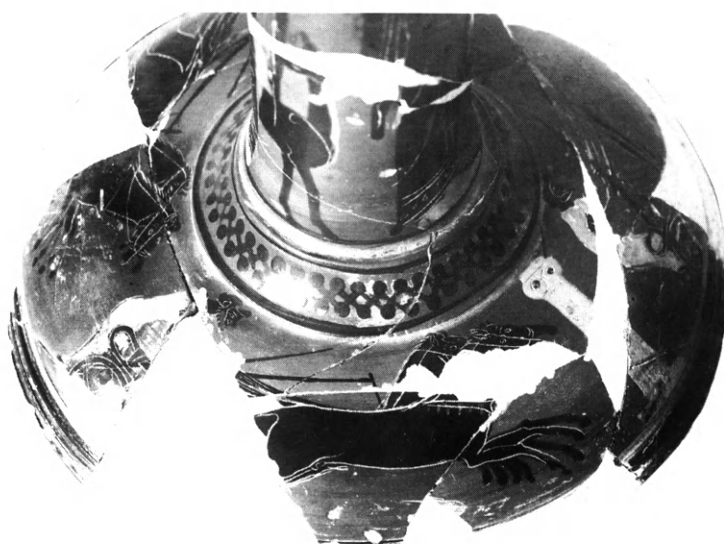
B1

Πυρὰ Β. Μελανόμορφο θυμιατήρι.

B1

Πυρὰ Β. Μελανόμορφο θυμιατήρι: οί παραστάσεις στὸ ἄνω τμήμα τοῦ στελέχους του.

B1

Πυρά Β. Μελανόμορφο θυμιατήρι: οί παραστάσεις στο κάτω τμήμα του στελέχους του και στη βάση.

B2

Πυρὰ Β. Μελανόμορφο ύποκρητήριο με παράσταση αναχώρησης ἄρματος θεᾶς.

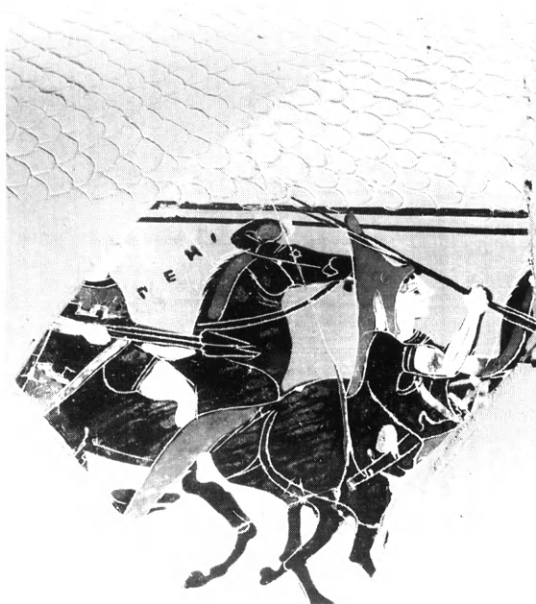
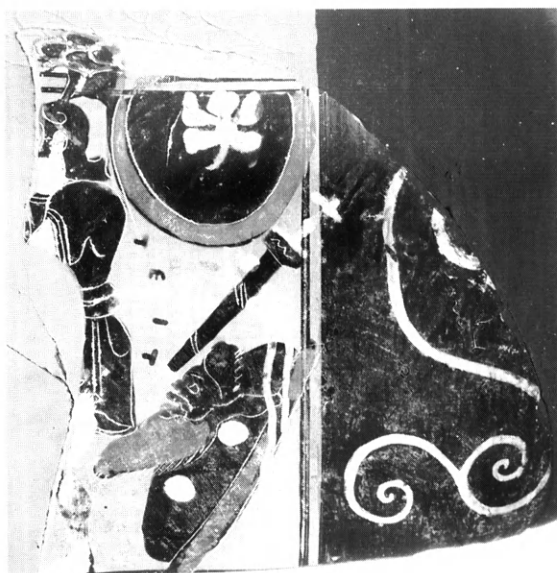

B3

Γ1

Πυγές Β και Γ. Δύο μελανόμορφα ύποκρητήρια με παράσταση αναχώρησης άρματος θεάς και τελετουργικής πομπής.

Γ2

Γ4

Γ3

Πυρά Γ. Μελανόμορφα αγγεία: μικρή μεσόμφαλη φιάλη και κύλικα.

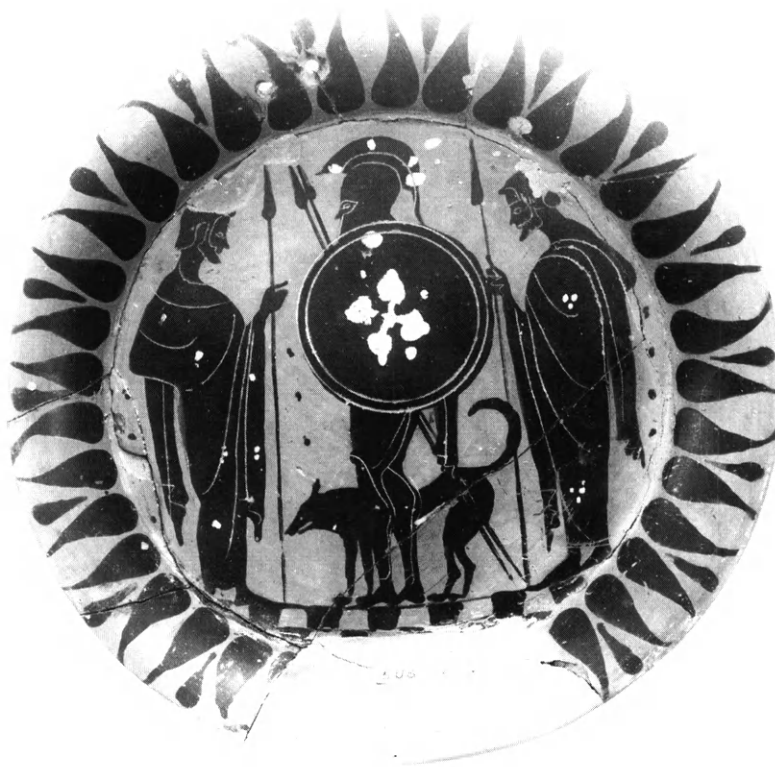

B5

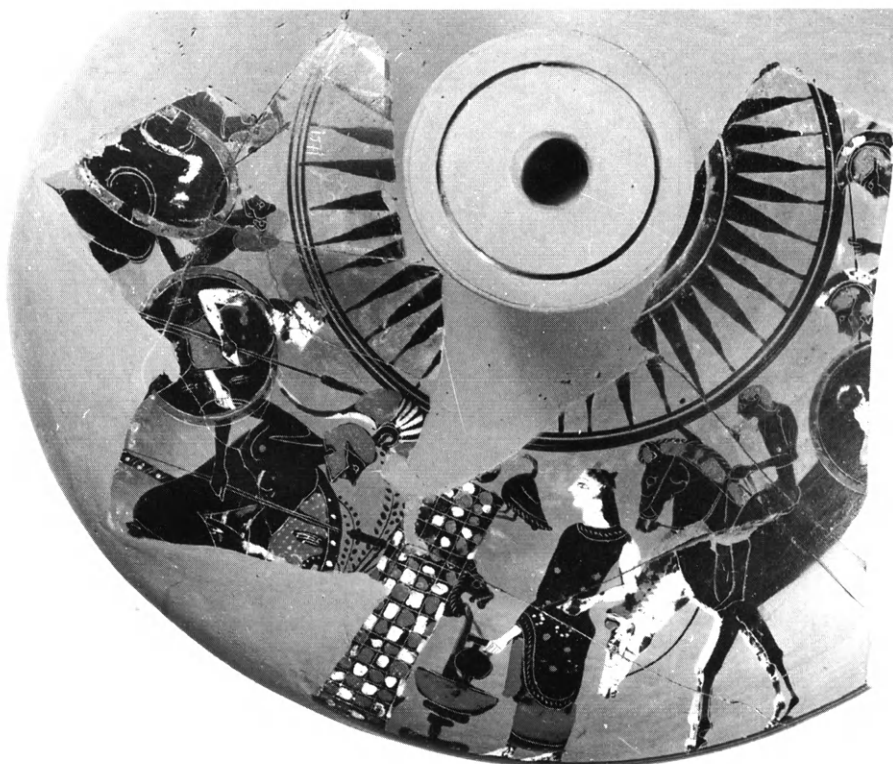

B4

Πυρὰ Β. Μελανόμορφο πινάκιο καὶ πολύχρωμη φιάλη.

Γ5

Γ6

Πυρά Γ. Μελανόμορφα αγγεία: πινάκιο και πῶμα λεκανίδας.

Γ7

Γ8

Γ10

Γ11

Πυρὰ Γ. Μελανόμορφα ἀγγεία: τεμάχιο ἀπὸ πῶμα πυξίδας, πυξίδα, στρογγυλὸ ἀγγεῖο μὲ ἡθμό, καὶ τεμάχιο ἀπὸ ἀμφορέα.

Γ9

Πυρὰ Γ. Μελανόμορφος λουτροφόρος ἀμφορέας με πομπή ἀνδρῶν.

Γ12

Γ14

Πυρά Γ. Μελανόμορφες λήκυθοι.

Γ13

B6

B8

B7

Πυρὲς Β καὶ Γ. Μελανόμορφες λίκυθοι.

B9

B11

Γ15

B13

B10

B15

Πυρὲς Β καὶ Γ. Μελανόμορφες λίκυθοι. Οἰνοχόη καὶ λικύθιο με φυτική διακόσμηση.

B16

B17

Γ17

Γ16

B20

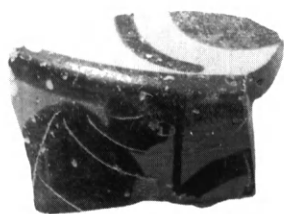

B18

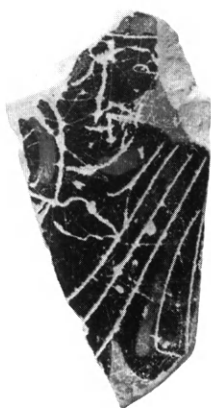

B19

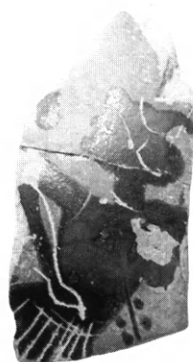
Πυρὲς Β καὶ Γ. Κορινθιακὴ πυξίδα καὶ τεμάχια μελανόμορφων ἀγγείων.

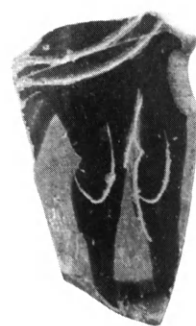
B21

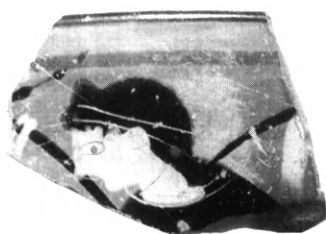
B22

B23

B24

B25

Γ18

Γ20

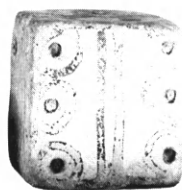
Γ21

Γ19

Γ24

Γ26

Γ25

Πυρὲς Β καὶ Γ. Τεμάχια μικρῶν μελανόμορφων καὶ ἐρυθρόμορφων ἀγγείων: λήκυθοι, σκύφοι, ἀλάβαστρα.
Τεμάχιο κύλικας με ἀνάγλυφη γλαύκα. Πλαστικά ἀγγεῖα, πεσσός.

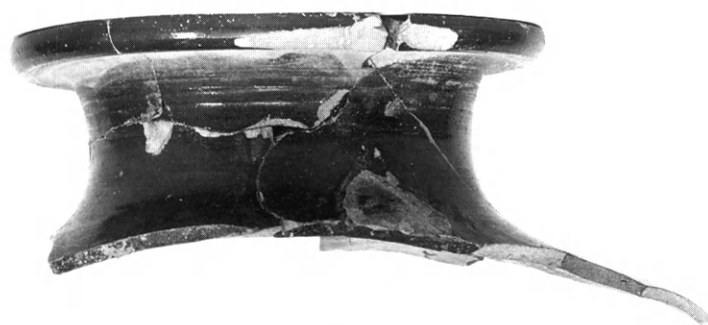
B33

B27

B29

B28

B30

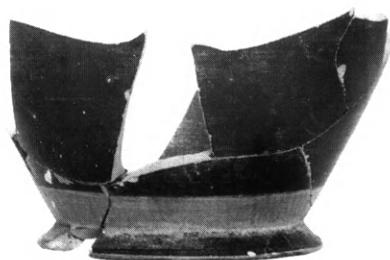
Πυρὰ Β. Μελαμβαφῆ ἀγγεῖα: ἀμφορέας, ὄλπες, κάλπεις.

B31

B34

B36

B35

B37

Πυρὰ Β. Μελαμβαφῆ ἀγγεῖα: ὄλπες, σκύφοι, κύλικα.

B38

B39

B40

B41

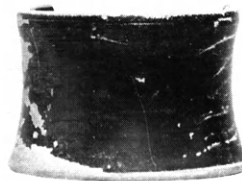
B42

B43

B41

B44

Γ22

B45

B46

Γ23

Γ27

Γ28

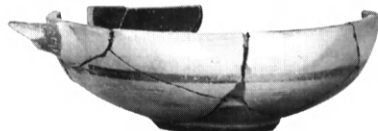
Πυρὸς Β καὶ Γ. Μελαμβραφῇ ἀγγεῖα: ἄωτα, «ἀλατιέρες», ἀρύβαλλος bucchero καὶ ἐνεπίγραφα ὄστρακα (λύχνοι τὰ Γ27-28).

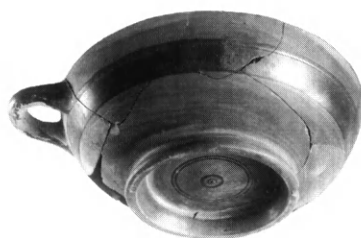
B49

B50

B51

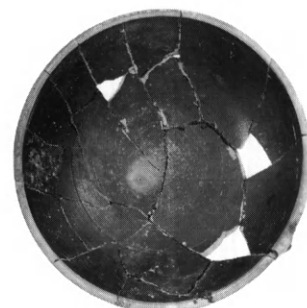
B52

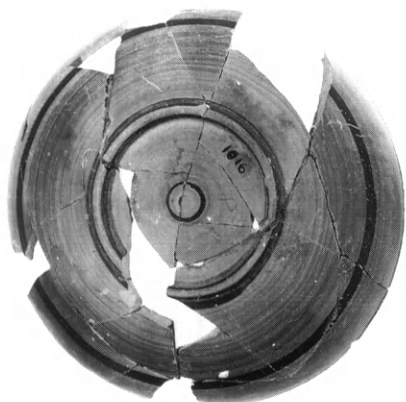
B53

B54

B57

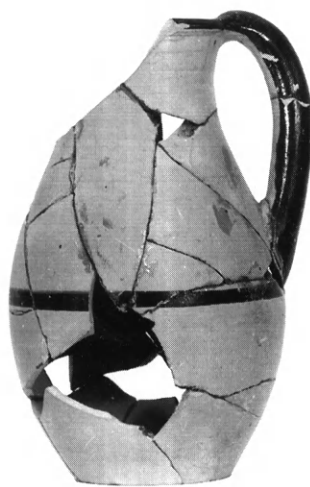
B56

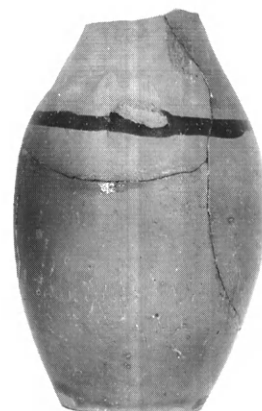
B55

B59

B60

B61

Πυρά Β. Μόνωτα κύπελλα, σκύφος και ὀλπες με διακόσμηση ταινιῶν.

B62

B65

B66

B71

B72

B73

B74

B75

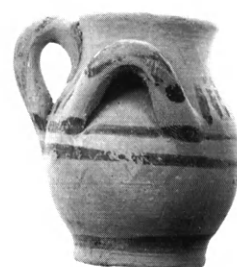
B76

B77

B78

B87

B88

B89

B90

B91

Πυρά Β. Μικκύλα αγγεία τροχήλατα: μονόχρωμες ὀλπες ἄκοσμες, οἰνοχόες καὶ ὑδρίες μὲ φυλλωτὴ διακόσμηση.

B95

B96

B105

B104

B106

B98

B99

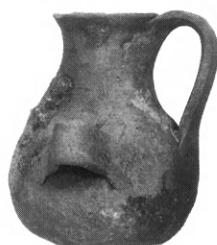
B97

B100

B107

B108

B109

B110

B117

B118

Πυρὰ Β. Μικκύλα ἀγγεία τροχήλατα καὶ χειροποίητα: ἀσκός, γαμικός λέβητας, κάλαθος, σκύφοι, ὕδριες καὶ πρόχοι.

B121

B122

B123

B124

B125

B126

B127

B129

B130

B64

B67

B68

B69

B70

B79

B80

B81

B82

B83

B84

B85

B92

B93

B111

B112

B113

B114

B115

B119

B120

B128

B131

B132

B133

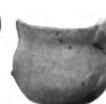
B134

B135

B136

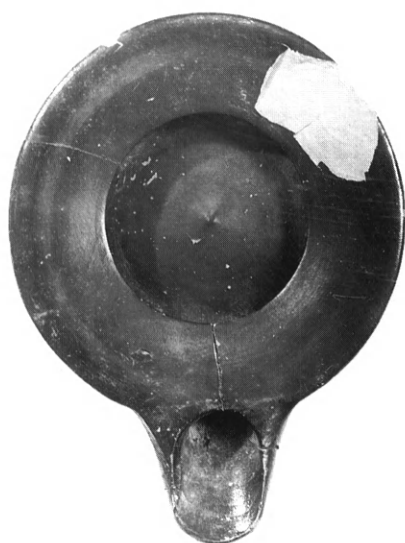

B137

Παρά Β. Μικκύλα ἀγγεία τροχίλατα καὶ χειροποίητα: ληκύθια, πρόχοι, οἰνοχόες, ὄλπες, ὕδριες, χυτρίσκες καὶ κάνθαροι.

B140

B141

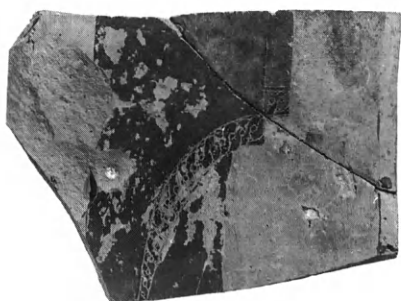

B142

B143

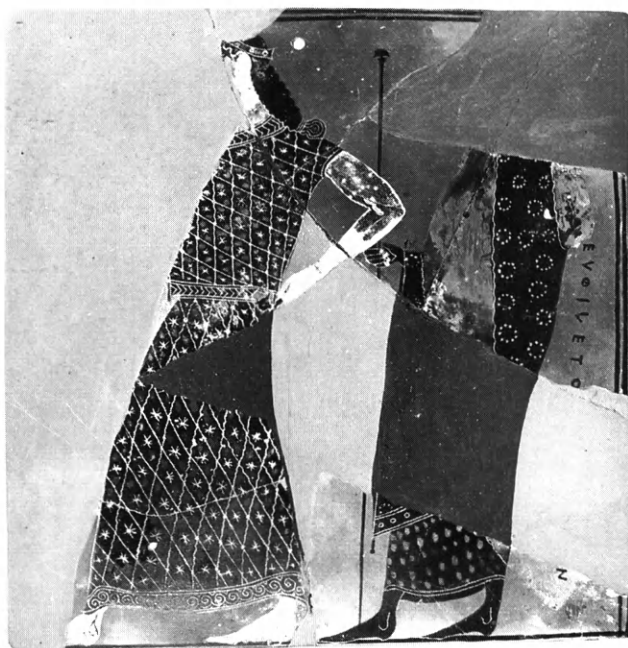
Πυρά Β. Λύχνοι: χειροποίητος ἄβαφος καὶ τροχήλατοι μελαμβαφεῖς.

B144

Γ29

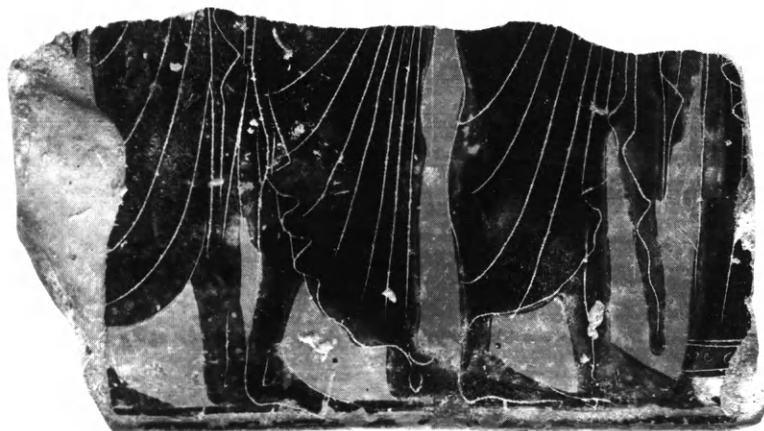
B145

B147

B146

Γ30

B148

Πυρῆς Β καὶ Γ. Μελανόμορφοι πίνακες (B145 ὁ πίνακας τοῦ Εὐφιλίτου).

B149

Γ31

B150

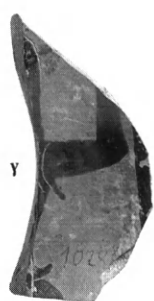

B150

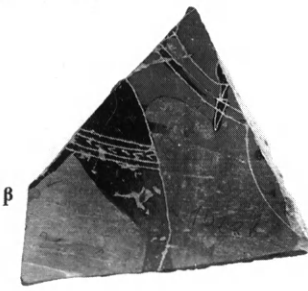
Γ31

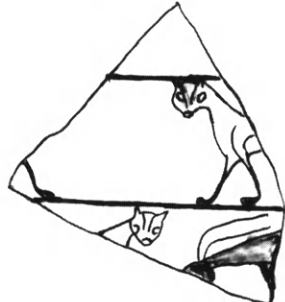
α

γ

β

Γ32

Πυρὲς Β καὶ Γ. Μελανόμορφοι πίνακες (ἀμφίγραφοι οἱ Β150, Γ31 καὶ Γ32).

B197

B198

Γ33

B199

B200

B153

B154

B151

B152

Πυρὸς Β καὶ Γ. Χειροποίητα εἰδῶλια (B197-198) καὶ εἰδῶλια κορῶν.

B201

B202

B203

B204

B205

B206

B207

B208

B155

B156

B209

Γ34

Γ35

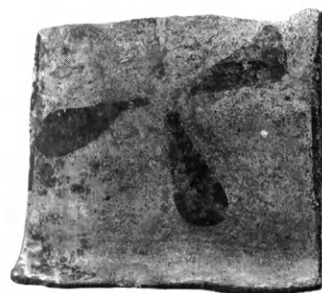
Γ36

B210

B157

B158

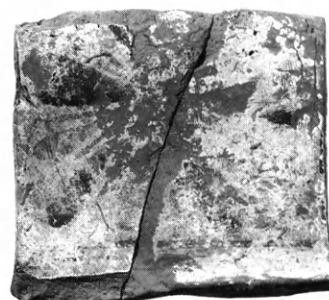
B160

B161

B162

B159

B164

Πυρὲς Β καὶ Γ. Σανιδόσχημα εἰδῶλια καθιστῶν γυναικείων μορφῶν. Κεφάλι μὲ ψηλὸ πόλο ἀπὸ καθιστὸ εἰδῶλιο (B164).

B163

B211

B212

B213

B214

B165

B166

B167

B168

B169

B170

B171

B172

Πυρά Β. Μεγάλα καὶ μικρὰ εἰδῶλια καθιστῶν γυναικείων μορφῶν.

B173

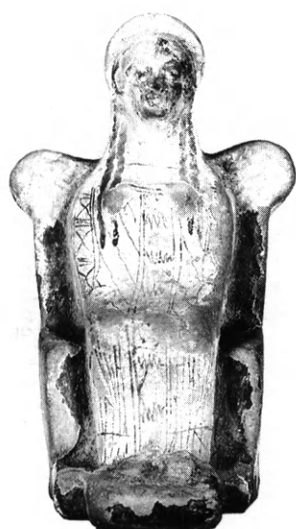
B174

B175

B215

Γ37

B216

Γ38

Γ39

Πυρὲς Β καὶ Γ. Μικρὰ καὶ μεγάλα εἰδῶλια καθιστῶν γυναικείων μορφῶν (τὸ Γ39 λίθινο) καὶ γυναικεία προτομή (B216).

B178

B179

B181

B180

B182

Γ40

B183

B185

B186

B187

B184

Πυρὲς Β καὶ Γ. Μεγάλες καὶ μικρὲς γυναικεῖες προτομές.

B217

Γ41

B188

B189

Γ42

Γ43

B218

B219

B220

B221

B222

B223

B224

B226

B225

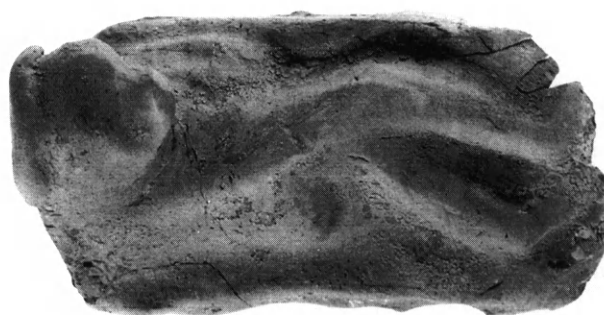

B191

Πυρὲς Β καὶ Γ. Μικρὲς γυναικεῖες προτομές (οἱ Β225-226 καὶ Β191 πάνω σὲ πλακίδια).

B190

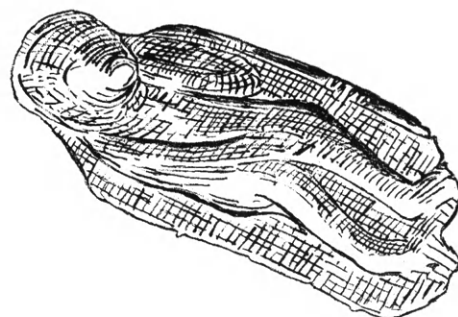
B192

B193

B192

Γ44

B227

B228

B229

Πυρὲς Β καὶ Γ. Γυναικεία προτομή πάνω σὲ πλακίδιο, ἀνακεκλιμένη μορφή με κεφάλι χοίρου
καὶ εἰδώλια γονατιστοῦ σειληνοῦ, ὀκλαζόντος Βησᾶ καὶ προγάστορα νάνου.

Γ45

Γ46

Γ47

Γ48

Γ49

B194

B230

B231

B195

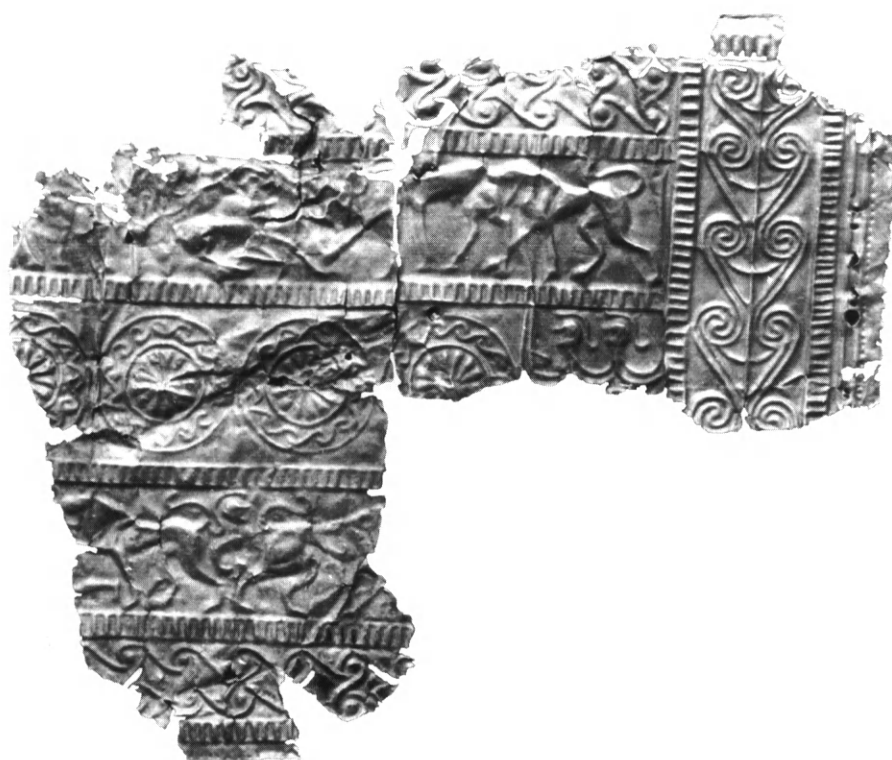
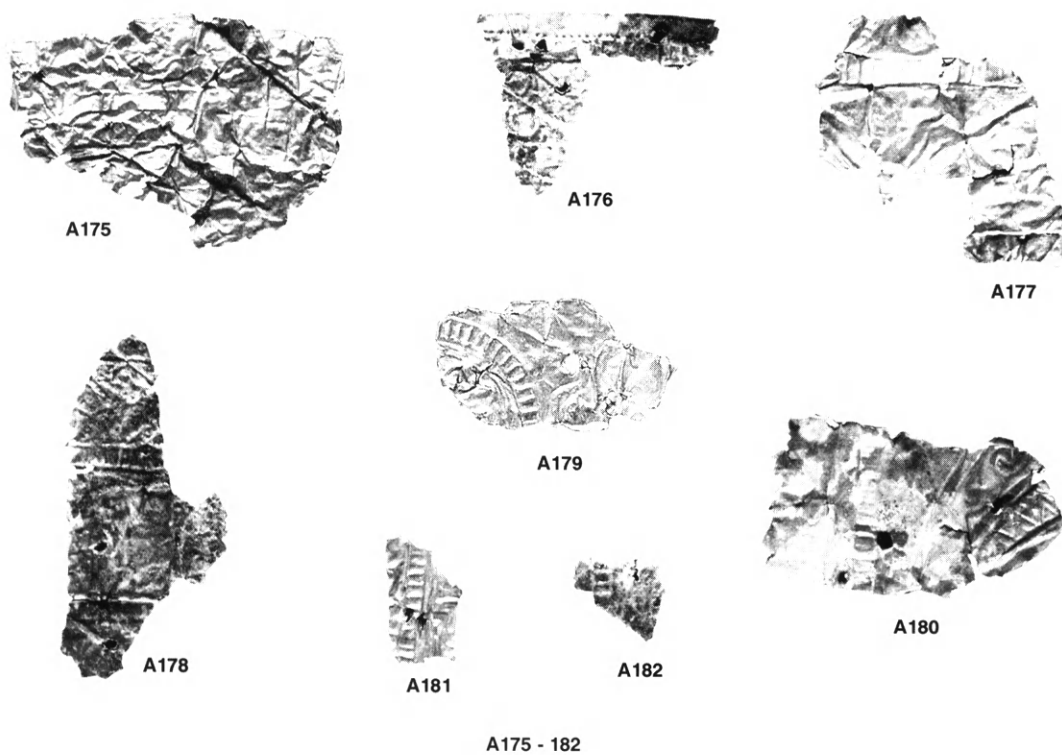

B232

B196

Πυρῆς Α και Γ. Μικρὰ εἰδῶλια ἀπὸ φαγεντιανῆ καὶ εἰδῶλια ἵππῶν καὶ ζώων.

Γ50

Πυρὲς Β καὶ Γ. Τεμάχια χρυσῶν ἐλασμάτων.

Γ51

Γ52

Γ53

Γ54

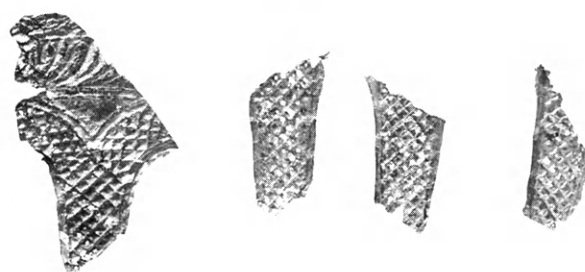
Γ55

Γ56

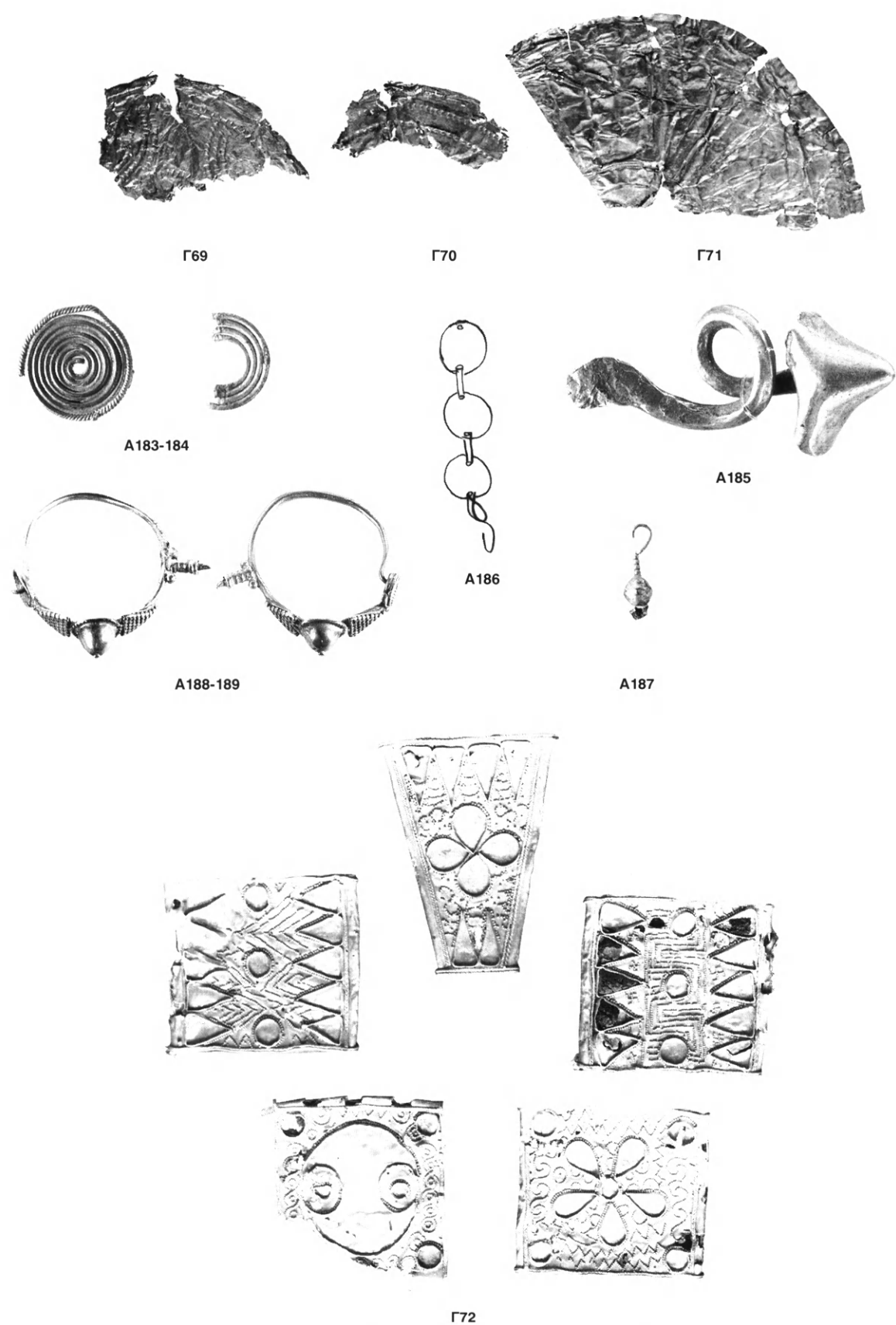

Γ57 - 64

Γ65 - 68

Πυρὰ Γ. Τεμάχια χρυσῶν ἐλασμάτων καὶ χρυσὰ φύλλα.

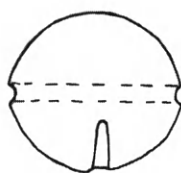
Πυρή Α και Γ. Χρυσά δισκάρια, ήμιρρόδακας και χρυσά κοσμήματα: πόρπη, ένώτια, διάδημα ή περιδέραιο.

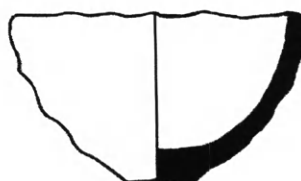
B233

Γ 74

B249

B248

B234

B235

B236

B239

B238

B237

B240

B241

B242

B247

B243 - 246

B234 - 247

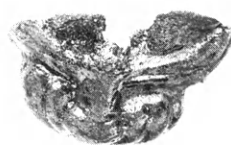
Πυρὲς Β καὶ Γ. Χάλκινα καὶ σιδερένια ἀντικείμενα: κάτοπτρο, κυαθίσκος, μαχαίρια, λιχυστήρια, καρφιά, δακτύλιος.
Ἀργυρὴ λεοντοκεφαλὴ καὶ χάνδρα ἀπὸ ἡλεκτρο.

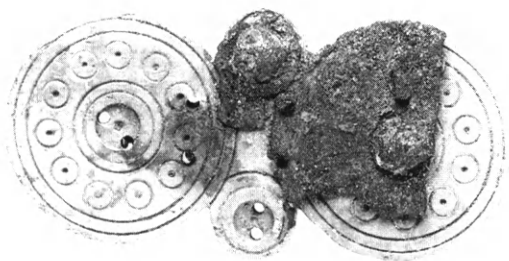
B251

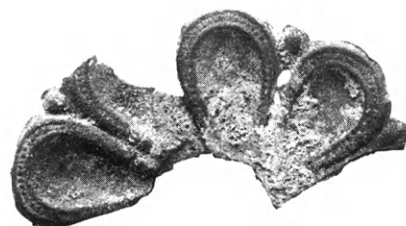
B252

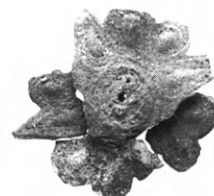
B253

B250

B254a

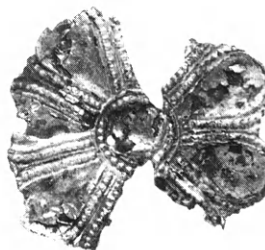
B254β

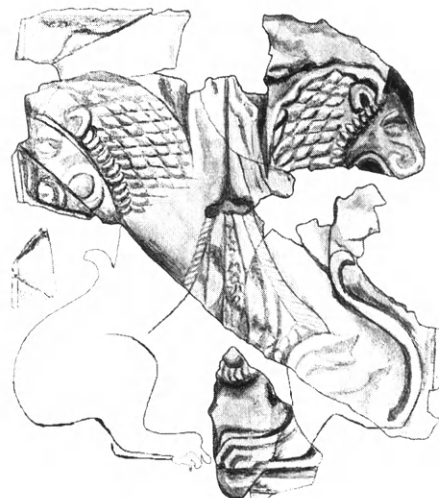
B256

B257

B255

Γ73

Πυρὲς Β καὶ Γ. Χρυσά, ἐπίχρυσα καὶ ἀργυρὰ κοσμήματα (μικροὶ ρόδακες, οκτώσχημη πόρπη, πόρπες σὲ σχῆμα ρόδακα με κεντρικὴ ἐπίθετη διακόσμηση) καὶ ἐπίχρυσο πλακίδιο με ἀντωποὺς λέοντες.

B259

B260

B261

B262

B258

Γ75

Γ77

B267

B263

B266

B264

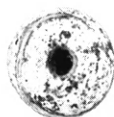
B265

B266

B268

B272

B273

B276

B269

B270

B271

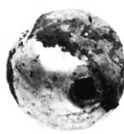
B278

B274

B275

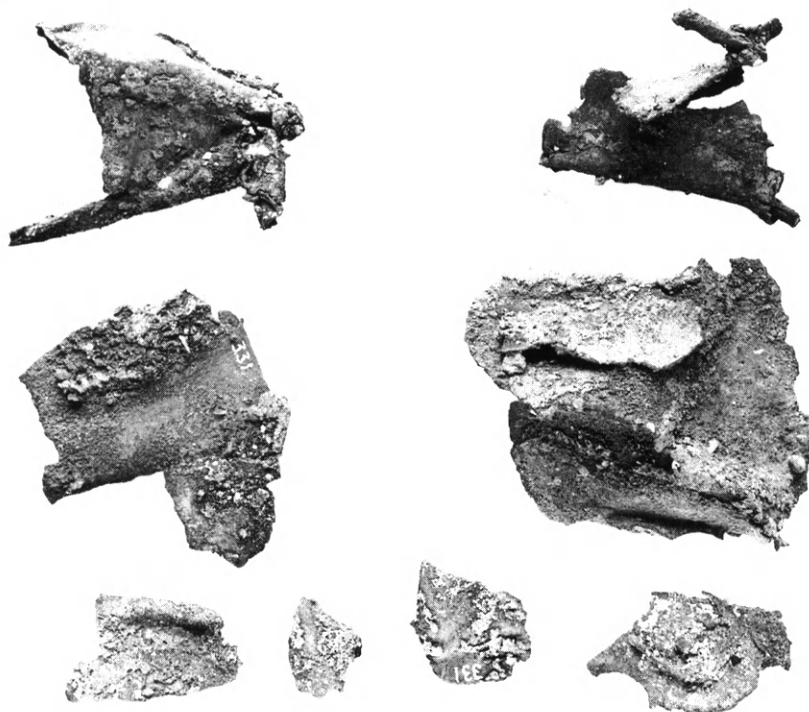

B277

B279

Πυρὲς Β καὶ Γ. Χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ κοσμήματα: ἐνώτια, ἐξαρτήματα περιδεραίων, ψῆφοι, χάνδρες, δακτύλιος, περόνες.

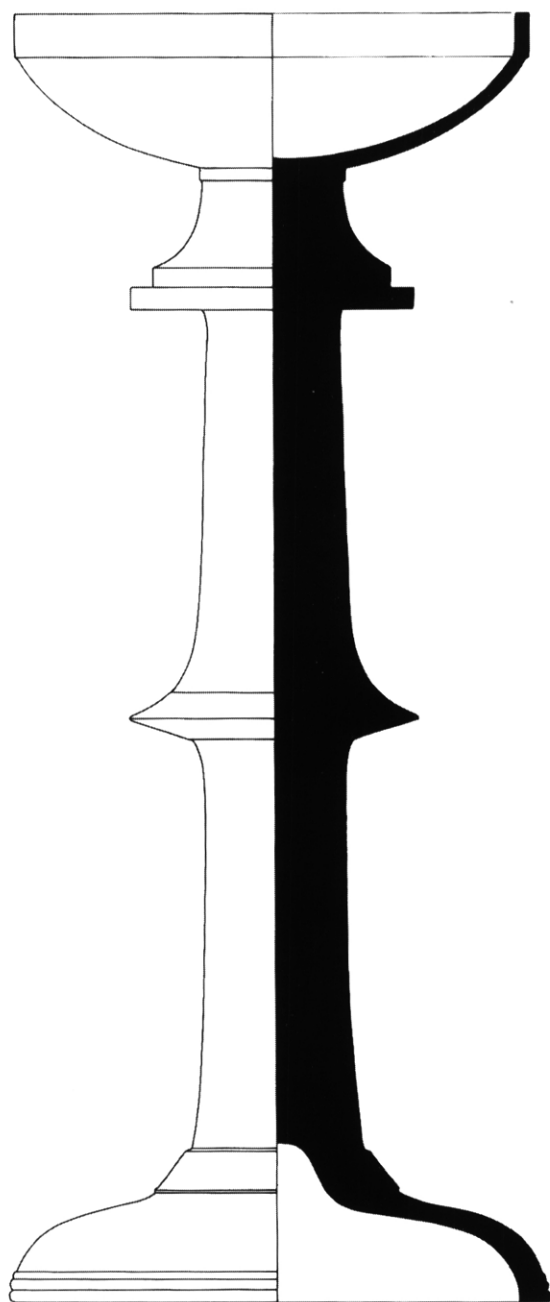
Γ80 - 87

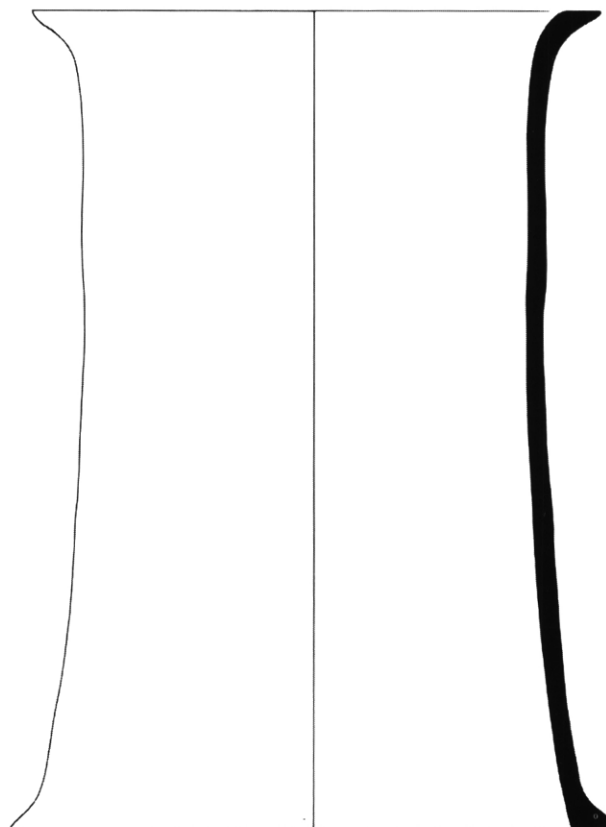
Γ88

Πυρή Γ. Σιδερένιος και αργυροί δακτύλιοι, τεμάχια αργυρών σκευῶν καὶ μολύβδινος ἐνεπίγραφος ἀλτήρας.

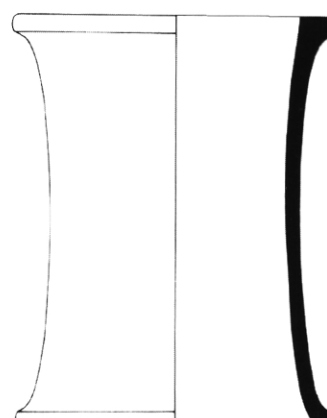
EIKONEΣ

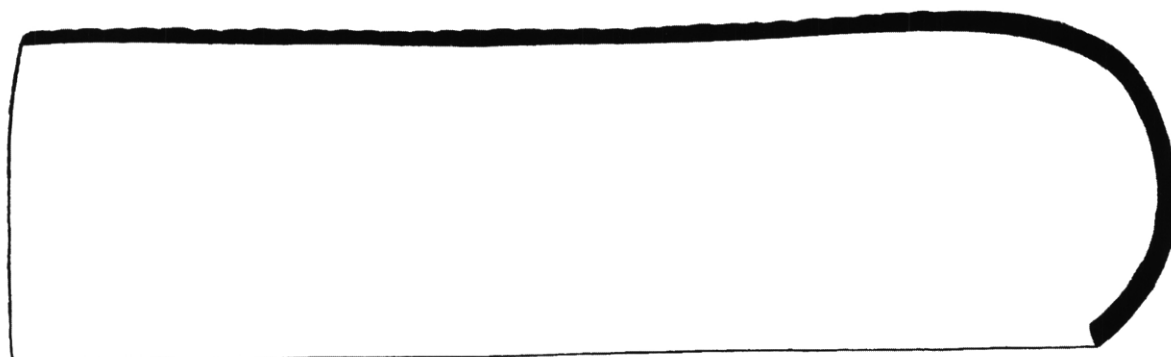
B1

B3

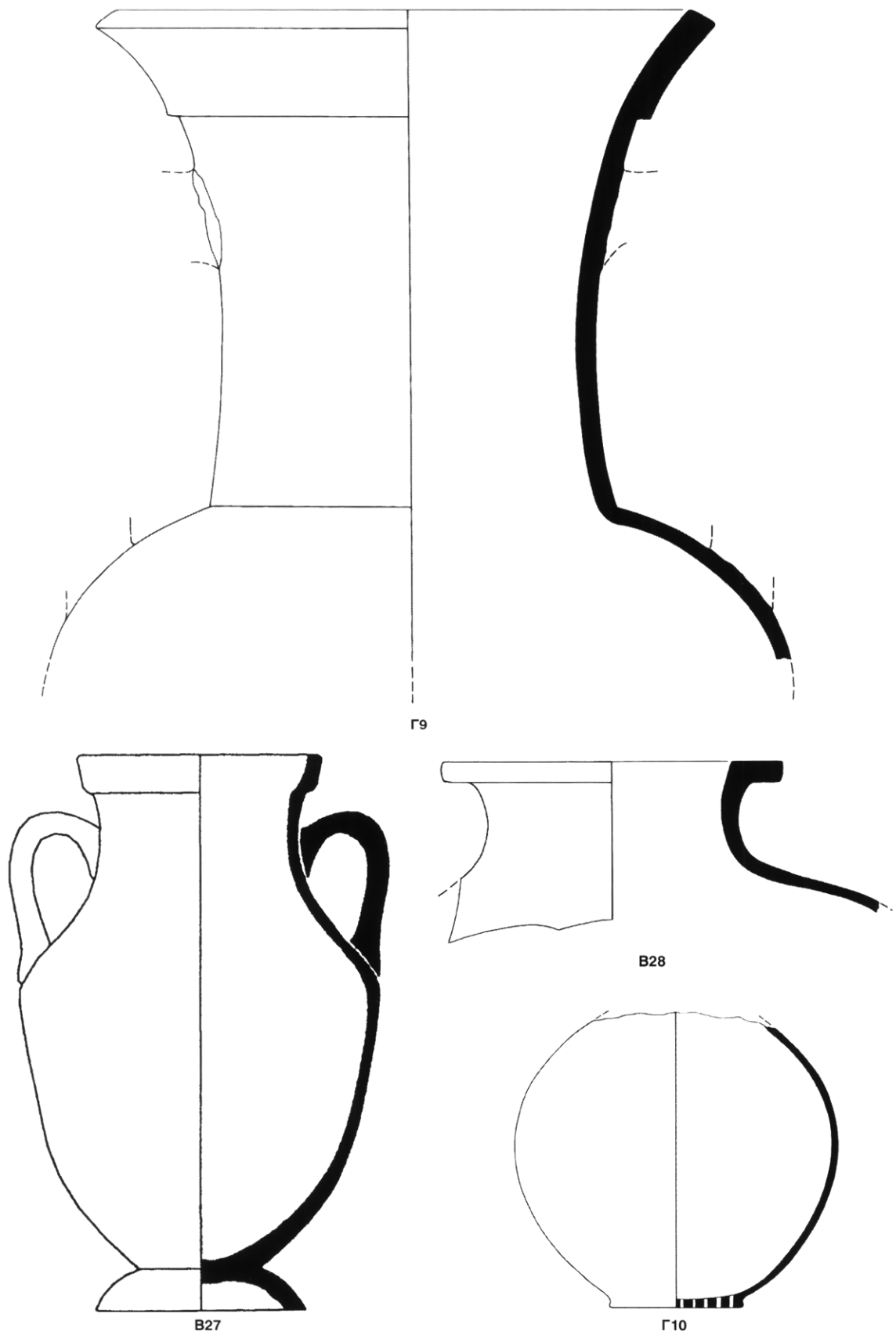

Γ1

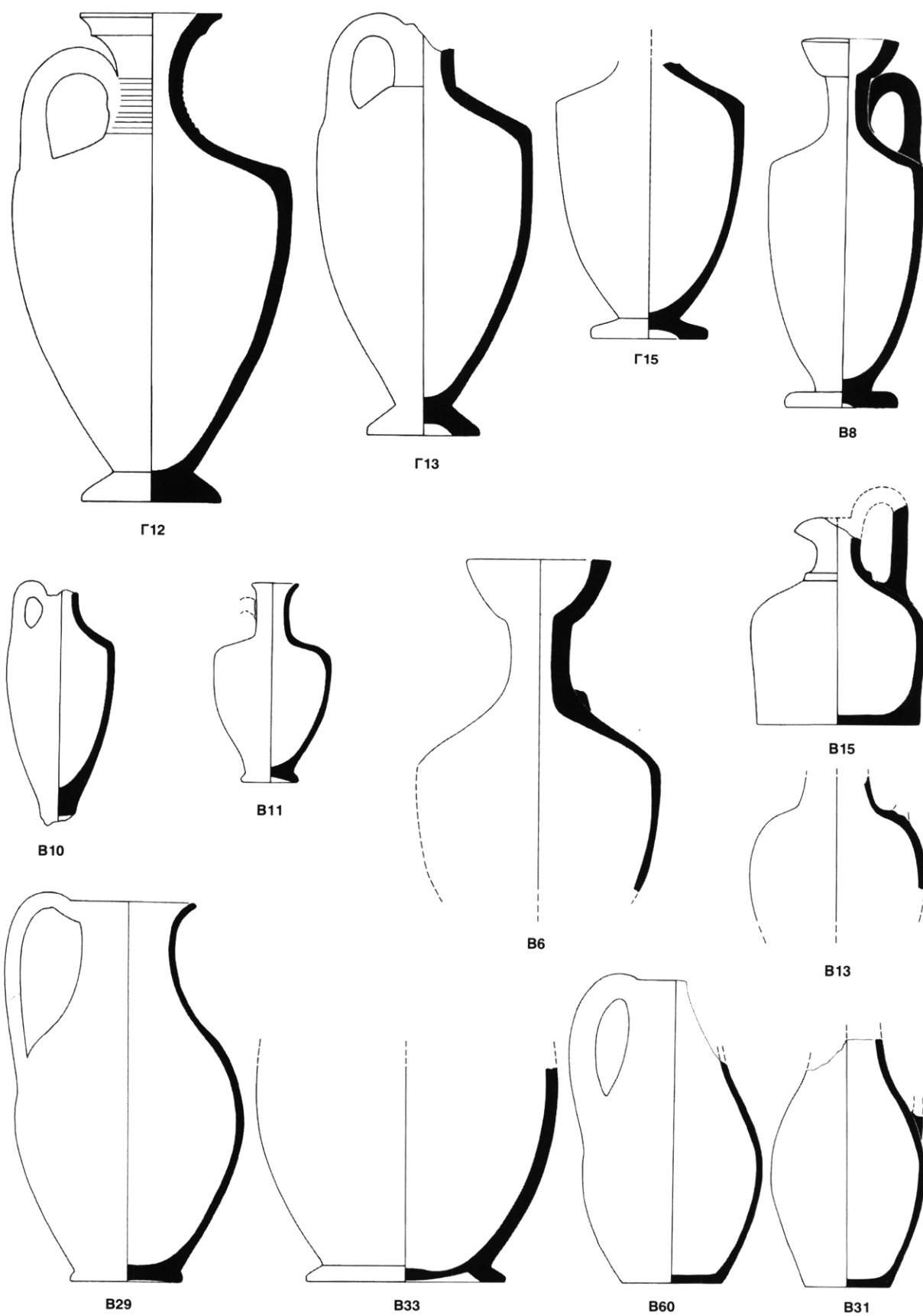

Γ2

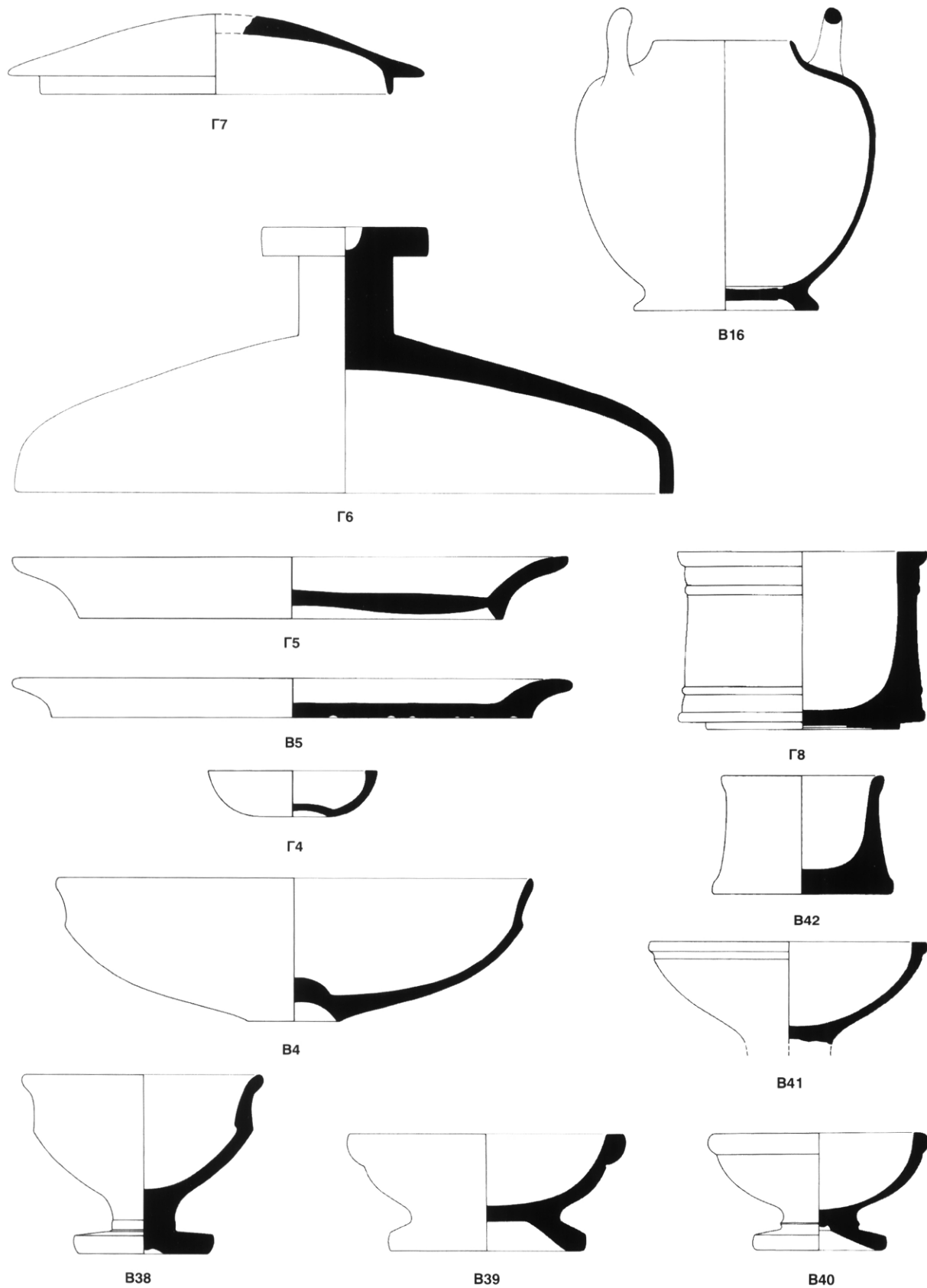
Πυρὲς Β καὶ Γ. Θυματήρι, ὑποκρητήρια, ἐπίνητρο.

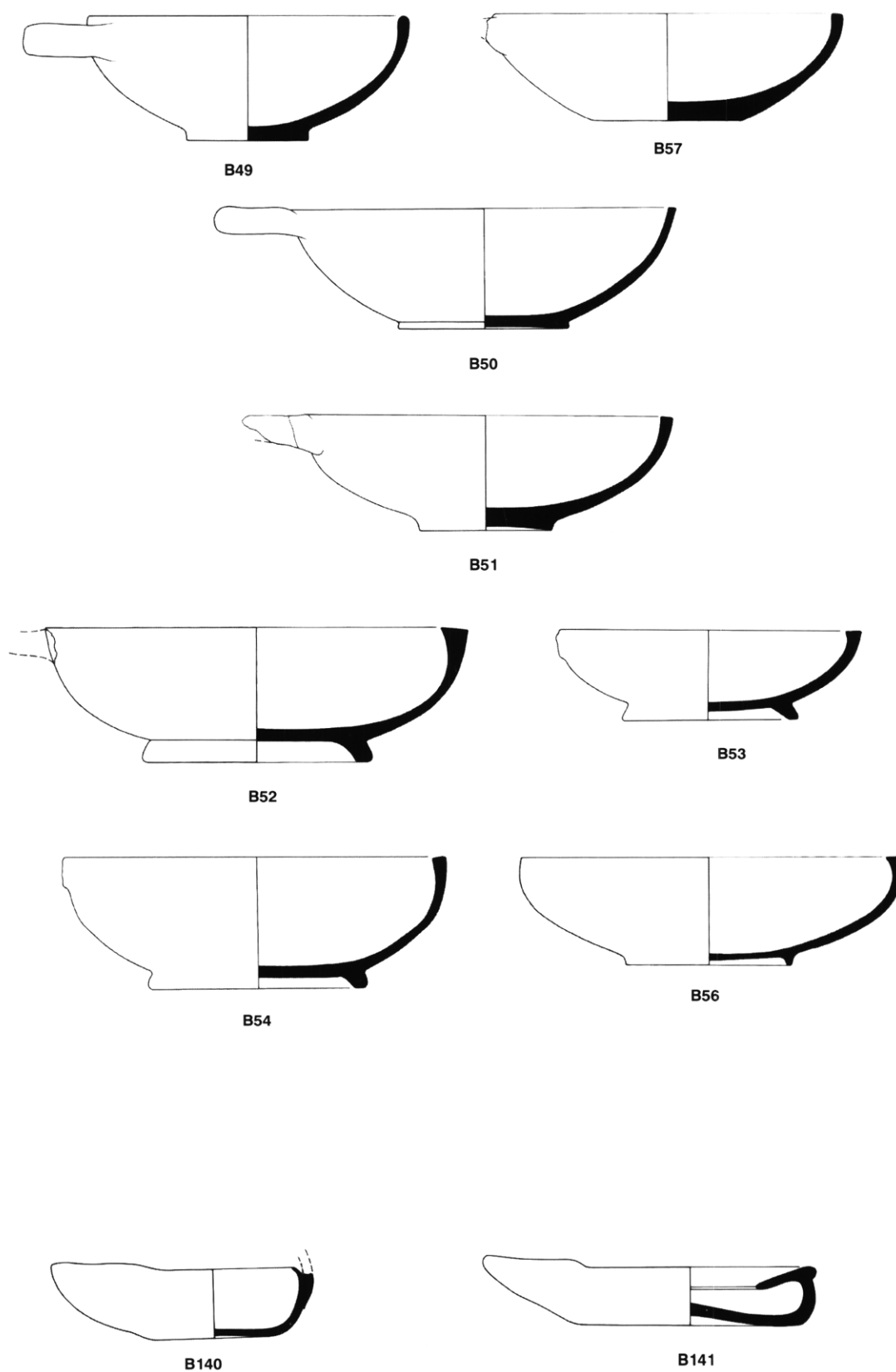
Πυρὲς Β καὶ Γ. Ἀμφορεῖς, κάλπις, στρογγυλὸ ἀγγεῖο με ἡθμό.

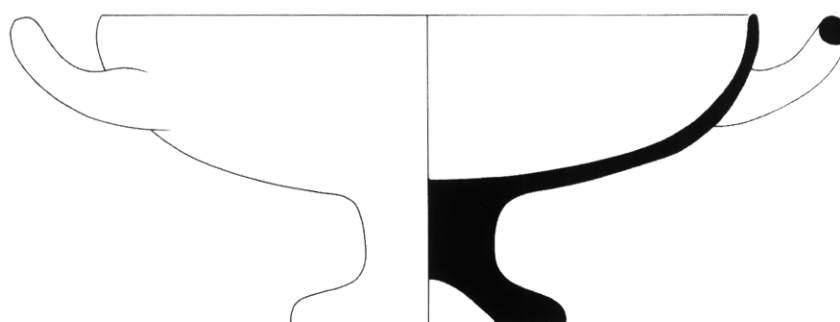
Πυρῆς Β καὶ Γ. Λίκυθοι, οἰνοχόες, ὄλπες.

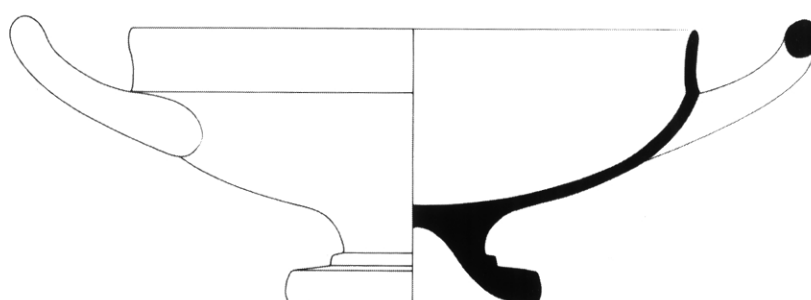
Πυρές Β και Γ. Πυξίδες, πώματα, πινάκια, μεσόμφαλες φιάλες, «ἀλατιέρες», ἄωτα ὑψίποδα ἀγγεῖα.

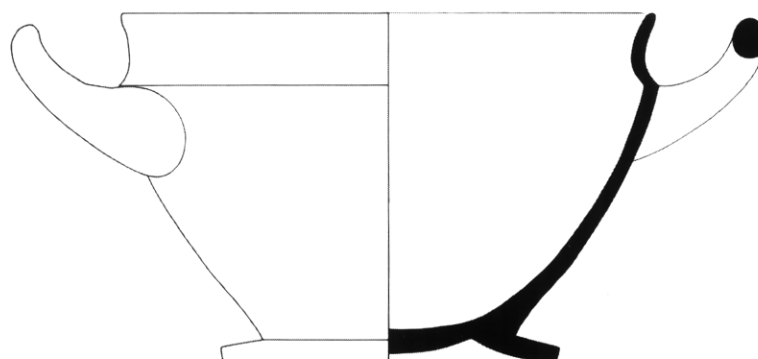
Πυρά Β. Μόνωτα κύπελλα και λύχνοι.

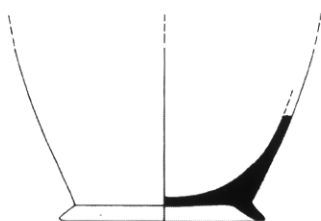
Γ3

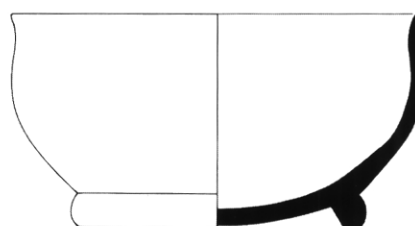
B37

B35

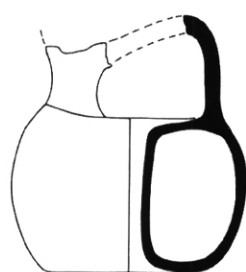

B36

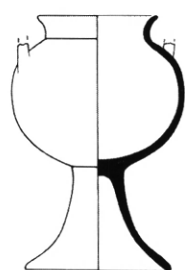

B59

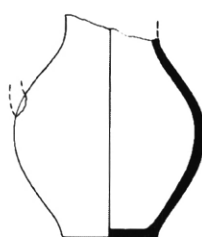
Πυρὲς Β καὶ Γ. Κύλικες καὶ σκύφοι.

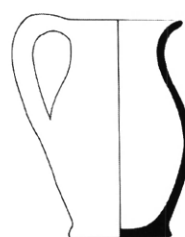
B95

B96

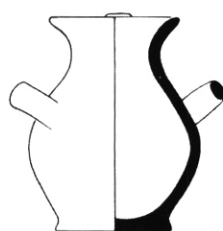
B64

B65

B72

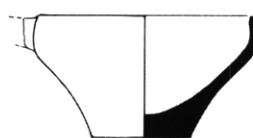
B74

B88

B105

B106

B104

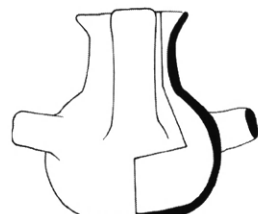
B98

B99

B107

B108

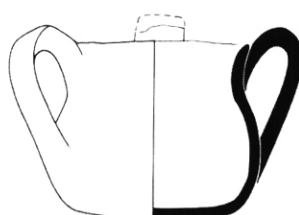
B118

B122

B123

B126

Πυρά Β. Μικκύλα άγγεία, τροχήλατα και χειροποίητα.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΣΧΕΔΙΩΝ, ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΩΝ

Σχέδια

Ἀρχεῖο Ι. Θρεψιάδου: σχέδ. 6α

Ἀρχεῖο Κ. Κόκκου-Βυριδῆ: σχέδ. 8β, 10, 11α-β, 12-13

Λ. Λουκοπούλου, Ἀττική (ἔκδ. Ἐθν. Τράπεζας), ὀπισθόφυλλο: σχέδ. 1

Noack, *Eleusis*, πίν. 1(B): σχέδ. 9β

Travlos, *Attika*, εἰκ. 108, 111, 115, 117, 125, 133, 136, 150, 172: σχέδ. 2α-β, 3α-β, 4α-β, 5, 6β, 7, 8α, 9α

Πίνακες

AE 1885, 175, πίν. 9 (11): πίν. 36 (Γ21)

AJA 37, 1933, 281, εἰκ. 12: πίν. 5γ

Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας: πίν. 1α-β, 6α-β, 7(A1-15), 8(A16-27), 9(A28-38), 10(A51-53, A57), 11(A58-62, A67, A69), 12(A71-75, A83, A94), 13(A76-82, A84-90), 14(A91-93, A95-105), 15(A106-117), 16(A118-129), 17(A130-132, A134-136), 18(A137-150_[α], A151), 19(A152-164), 20(A165-174), 21(B1), 24(B2_[α]), 25(B3_[β]), 28(B4-5), 33(B6-7_[α]), 34(B10-11, B13, B15), 35(B16-17, B19-20), 36(B21-26, Γ26), 37(B27-30, B33), 38(B31, B34-37), 39(B38-46, Γ22-24), 40(B49-51, B54, B56-57, B59-61), 41(B71-91), 42(B95-96, B104-110, B117-118), 43(B64, B67-70, B79-85, B92-93, B111-115, B119-137), 44(B140-141), 45(B144), 46(Γ32), 47(B151-154, B197-199), 48(B155-156, B201-209), 49(B157-162, B164, B210), 50(B163, B165-172, B211-214), 51(B173-175, B215-216), 52(B178-187), 53(B188-189, B191, B217-219, B221-226), 54(B190, B192_[α]-193, B227-229), 55(B195-196, B230-232), 59(B234-247, B249_[α])

Ἀρχεῖο Ι. Θρεψιάδου: πίν. 2β, 4α-β, 5α-β, 9(A39-40, A42), 11(A63-64), 12(A70), 17(A136), 23(B1_[δ]), 33(B7_[β]), 34(B9), 40(B52-53, B55), 41(B62, B65-66), 42(B97-100), 54(B192_[β-γ]), 55(B194)

Ἀρχεῖο Κ. Κόκκου-Βυριδῆ: πίν. 9(A41, A43), 10(A44-50), 11(A65-66), 18(A150_[β]), 35(B18), 53(B220, B224), 58(A186), 59(B233, B248-249_[β]), 61(B265-266, B268-271)

BCH 76, 1952, 376, εἰκ. 8: πίν. 32(Γ14)

Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο: πίν. 17(A133), 18(A137-140), 25(Γ1), 27(Γ3-4), 29(Γ5), 30(Γ8), 32(Γ12), 33(Γ13), 34(Γ15), 35(Γ16), 36(Γ27-28), 45(Γ30), 47(B200, Γ33), 49(Γ34-36), 51(Γ37-39), 52(Γ40), 53(Γ41-43), 54(Γ44), 55(Γ45-49), 56(A175-182, Γ50), 57(Γ51-68), 58(A183-185, A187-189, Γ69-72), 59(Γ74), 60(B250-257, Γ73), 61(B258-264, B272-279)

Μουσεῖο Ἐλευσίνος: 11(A68), 22(B1), 23(B1_[α-γ]), 24(B2_[β-γ]), 25(B3_[α]), 26(Γ2), 29(16), 30(Γ7, Γ10-11), 31(Γ9), 33(B8), 35(Γ17), 36(Γ18-20), 44(B142-143), 45(B145-148, Γ29), 46(B149-150, Γ31)

Mylonas, *Eleusis*, εἰκ. 12, 15: πίν. 2α, 3α

Noack, *Eleusis*, 12, εἰκ. 4: πίν. 10(A54-56)

Travlos, *Attika*, εἰκ. 129: πίν. 3β

Εἰκόνες

Ἀρχεῖο Κ. Κόκκου-Βυριδῆ: εἰκ. 1-7

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΚΟΚΚΟΥ-ΒΥΡΙΔΗ
ΠΡΩΙΜΕΣ ΠΥΡΕΣ ΘΥΣΙΩΝ ΣΤΟ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ
ΑΡ. 185 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟ 1999
ΣΤΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΑΦΟΙ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Α.Ε.
ΛΕΝΟΡΜΑΝ 205 - ΑΘΗΝΑ